چالاكیێن كۆنفرانسێ زانستیێ نیڤدەولەتیێ سیێ

شۆرەشا ئەیلوولێ وەرچەرخانەك د دیرۆكا سیاسی یا كوردی دا

ئینسكلۆپیدیا پارتی دیموكراتی كوردستان
سەنتەرێ بێشكجی بۆ ڤەكولینێن مرۆڤایەتی
سەنتەرێ ڤەكولینێن جینوسایدێ

زنجیره پەرتوكێن ٦٠ سالیا شۆرەشا ئەیلوولێ (١٩٦١ - ١٩٧٥)

(20)

كۆنفرانسێ زانستییێ نیڤدەولەتی
شۆرەشا ئەیلوولێ وەرچەرخانەك د دیرۆكا سیاسی یا كوردی دا
١٩٦١/٩/١١ - ١٩٧٥/٣/٦

چالاکیێن کۆنفرانسێ زانستیێ نیڤدەولەتیێ سیێ
کۆمەکا ڤەکولەران

شۆرەشا ئەیلوولێ وەرچەرخانەك
د دیرۆکا سیاسی یا کوردی دا

أعمال المؤتمر العلمي الدولي الثالث
مجموعة باحثين

ثورة أيلول منعطف في التاريخ
السياسي الكوردى

بەرهەڤکرن و سەرپەرشتیکرن - الاعداد والاشراف
پ. د. نشوان شکری عبد الله
پ. هـ. د سالم جاسم حاجی
د. ازاد سالم محمد

دهۆك - 2021

- **ناڤ و نیشانێ پەرتووکێ:** چالاکیێن کۆنفرانسێ زانستیێ نیڤدەولەتیێ سیێ
شۆرەشا ئەیلوولێ وەرچەرخانەك د دیرۆکا سیاسی یا کوردی دا
- **نڤێسین:** کۆمەکا ڤەکولەران
- **بەرهەڤکرن و سەرپەرشتیکرن:** پ. د. نشوان شکری عبد الله - پ. هـ. د سالم جاسم حاجی
د. ازاد سالم محمد
- **پێداچوونا زمانی:** سەنتەرێ بێشکچی بۆ ڤەکولینێن مرۆڤایەتی – زانکۆیا دهۆک
- **دەرهێنانا هونەری:** خالد توفیق ئامێدی
- **دەرهێنانا هونەری یا بەرگی:** ناسر منبەری
- **وەشانگەر:** ئینسکلۆپیدیا پارتی دیموکراتی کوردستان و زانکۆیا دهۆک
- **ژمارا سپاردنێ:** ل پەرتووکخانێت پارێزگەها دهۆکێ (D/٢٤٨١/٢١) ل ٢٠٢١/٨/١٠

مافێن چاپ © و بەلاڤکرنێ بۆ زانکۆیا دهۆك و ئینسکلۆپیدیا پارتی دیموکراتی کوردستان دپاراستینە

uod.ac/besikci-center
besikci.center.uod.ac
Besikci center for humanities studies BCHS
+964 750 736 27 97

سەنتەرێ بێشکچی بۆ ڤەکۆلینێن مرۆڤایەتی / زانکۆیا دهۆك -کومەلگەها زانکۆیێ -
جادا زاخۆ ٣٨ - ئاڤاهیێ پەرتوکخانا مەلبەندی - قاتێ سیێ

چالاكيێن كۆنفرانسی

كۆنفرانسێ زانستيێ نيڤدەولەتيێ سيێ

ب هەلكەفتا سالڤەگەرا (٦٠) يا شۆرەشا ئەيلوولێ

شۆرەشا ئەيلوولێ وەرچەرخانەك د ديرۆكا سياسی يا كوردی دا

(١٩٧٥/٣/٦ - ١٩٦١/٩/١١)

زانكۆيا دهۆك

11 - ١٢/ ئەيلوول/ ٢٠٢١

أعمال المؤتمر

المؤتمر العلمي الدولي الثالث

بمناسبة الذكرى السنوية الـ (٦٠) لثورة / أيلول

ثورة أيلول منعطف في التاريخ السياسي الكوردي

(١٩٦١/٩/١١ - ١٩٧٥/٣/٦)

جامعة دهوك

١١ - ١٢/أيلول/ ٢٠٢١

Proceding Conference

The Third International Conference

On The 60th Anniversary of Aylul (September) Revolution

Aylul (September) Revolution is a Turning Point

in Kurdish Political History

11/9/1961 -6/3/1975

Duhok University

September 11-12, 2021

شۆڕشی ئەیلوول، شۆڕشی بەها و بڕوابەخۆبوون

شۆڕشی ئەیلوول بە ڕابەرایەتیی جەنابی بارزانیی نەمر، یەکێکە لە گرنگترین قۆناغەکانی مێژووی خەباتی هاوچەرخی گەلی کوردستان. ڕەهەندە سیاسی و فکری و جیۆگرافی و سەربازی و جەماوەری و کۆمەڵایەتییەکانی شۆڕشی ئەیلوول بەرفراوان و قووڵ و کاریگەرن و لە هەمانکاتیشدا هەڵگری وانە و ئەزموونی زۆر گەورەن بۆ گەلی ستەملێکراوی کوردستان. ئەو شۆڕشە تەکان و بازدانێکی گەورە بوو بە ئاراستەی گەشەی سیاسی و بەرزبوونەوەی هۆشیاریی نەتەوەیی و دروستبوونی بڕوابەخۆبوون لە لای مرۆڤی کورد. شۆڕشی ئەیلوول بۆیە گرنگ و کاریگەر و وەرچەرخانێکی مێژووییە چونکە لە سنووری هۆز و دەڤەر و ناوچە و کاتێکی دیاریکراودا نەمایەوە بەڵکو سەرتاسەری کوردستانی گرتەوە و ڕەگ و ڕیشەی بە قووڵی لەناو کۆمەڵگەی کوردەواری و شار و دێهاتەکان داکوتا و کاریگەریشی لەسەر بزاڤی کورد لە پارچەکانی تری کوردستانیش بەجێ هێشت.

لە شۆڕشی ئەیلوولدا بەها سیاسییەکان و شۆڕشی چەکداری و ڕێکخستن و کاری حیزبایەتی و بەڕێوەبردن و چالاکیی ڕێکخراوەیی و جەماوەری و تەنانەت خزمەتکردنی زمان و فەرهەنگ و چاپەمەنی لەناو گەلی کوردستاندا هێز و تینی تازەیان وەرگرت و بوونە بەشێك لە بەرنامە و ستراتیژی سەرکردایەتیی شۆڕش. لە شۆڕشی ئەیلوولدا بەردی بناغەی کرانەوە ڕووی جیهان و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانی گەلی کوردستان لەگەڵ جیهانی دەوروبەردا دانران ئەویش لە چوارچێوەی خەبات بۆ وەرگرتنەوەی ئەو مافانەی بە زوڵم لە گەلی کوردستان زەوت کرا بوون.

شۆڕشی ئەیلوول شۆڕشێکی کوردستانی بوو، لە هەمانکاتیشدا شۆڕشێکی عێراقی بوو. دروشمی سەرەکیی شۆڕش دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بوو. شۆڕشی ئەیلوول ببووە پەناگەیەکیش بۆ خەڵکی تێکۆشەر و خەباتگێڕی عێراقی. ئەم شۆڕشە مەزنە تەنانەت بۆ چرکەساتێکیش تووشی تەون و داوی ئایدیۆلۆژیایی بەرتەسك و شۆڤینیەت و خۆسەپاندن نەبوو. هیچ کات بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی، پشتی بە تیرۆر و تۆقاندن نەبەست و ڕێگەی نەدا ناکۆکییە سیاسییەکانی لەگەڵ حکوومەتەکانی عێراق شێوەی ناکۆکی تایفی و نەتەوەیی وەربگرێت و بۆ ناو کۆمەڵگەی عێراقی و کوردستانی شۆڕ ببێتەوە. هەر بۆیەشە لەناو ڕیزەکانی شۆڕشی ئەیلوولدا جگە لە کورد، پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینییەکانی تریش چالاکانە بەشدار بوون. هەر ئەوەش وایکرد لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوولدا چەمك و بەهاکانی پێکەوەژیان و لێبوردەیی لەناو گەلی کوردستاندا قووڵتر ببنەوە.

لە شۆڕشی ئەیلوولدا کورد توانی لە گۆڕەپانی شەڕ و ئاشتی و دانوستاندندا بە چاوکراوەیی و ژیری بەرگری بکات و قسە لەسەر ماف و داواکانی بکات. بە درێژایی شۆڕشی ئەیلوول هێزی پێشمەرگەی

کوردستان یەك دەنگ و یەكڕیز، بە ئیرادەیەكی پۆڵایین و بە خوێنی خۆی لە بست بە بستی خاكی کوردستاندا داستان و قارەمانەتیی بێهەژماری تۆمار کرد و هەر ئەو بەرگری و قوربانیدانە بوو ڕژێمە یەك لە دوای یەکەکانی عێراقی ئەو کاتی ناچار دەکرد بێنە سەر مێزی گفتوگۆ. شەڕ و بەرگری و سەرکەوتنەکانی هێزی پێشمەرگە لەبەرانبەر سوپای پڕچەکی عێراقدا هەمیشە مایەی سەرسوڕمانی شارەزایانی بواری سەربازی بوو.

گەورەترین دەستکەوتی سیاسی و یاسایی و مێژوویی شۆڕشی ئەیلوول، بەیاننامەی یازدەی ئازاری ١٩٧٠ بوو. بۆ یەکەمجار بوو لەدوای داگیرکاری و دابەشکردنی بە زۆری کوردستان، گەلی کوردستان لە ڕێگەی خەباتی سیاسی و چەکداری و جەماوەرییەوە بتوانێ حکوومەتی عێراقی ناچار بکات دان بە بەشێك لە مافەکانیدا بنێت. ئەگەرچی شۆڕشی ئەیلوول لە ئەنجامی پیلانگێڕییەکی نێودەوڵەتی و هەرێمایەتی تووشی نسکۆیەکی سیاسی هات، بەڵام بەها و ئامانج و هێزی شۆڕشی ئەیلوول کاریگەرییەکی ئەوتۆی لەسەر مرۆڤی کورد بەجێهێشتبوو کە پاش ماوەیەکی کەم لەدوای نسکۆ، شۆڕش و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە کوردستانی عێراق بەهێز و ئومێدێکی تازەترەوە لە خەبات و تێکۆشانی خۆی بەردەوام بوو و گەیشتە قۆناغێکی تر و خەباتێکی نوێ کە دەرئەنجام و درێژکراوەی شۆڕشی ئەیلوول بوو و دەستکەوتی گەورەی بۆ گەلی کوردستان بەدیهێنا.

مسعود بارزانی

دەستپێك:

دەستپێکێن چەرخێ بیستێ دهێنە هژمارتن دەستپێکا ئێکێ یا پەیدابوونا بزاڤێن رزگاریخوازی و هزرێن نەتەوەیی و لادان و ژناڤبرنا ئمبراتوریات و پێکئینانا دەولەتێن نەتەوەیی ل دەڤەرا رۆژهەلاتا ناڤین. کورد ژی وەك نەتەوێن سەرەکی بەشەکن ژ ئەڤێ دەڤەرێ، دەست ب درۆستکرنا رێکخستنێن سیاسی، جڤاکی، رەوشەنبیری و پیشەیی کرن، ئارمانج ژێ بدەستڤەئینا مافێن نەتەوەیی.

پشتی شەرێ جیهانیێ ئێکێ کورد ب بزاڤ و شۆرەشا رابوون، لێ ئەو بزاڤ و شۆرەشێن چەکداری د ماوە کورت بوون و گەلەك ڤەنەکێشان، و نەگەهشتنە ئارمانجێن خۆ، دەولەتێن هەرێمی (تورکیا، ئیران، عیراق، سوریا) و هەروەسا دەولەتێن زلهێز وەك ئەمریکا و بریتانیا و ئێکەتیا سوڤێتی وەسا هزر دکرن کو کورد وەك دۆز بدۆماهیك هاتیە و ب ئەوێ پاشەرۆژا رەش یێ کو وان بۆ دارێشتی رازی بووینە و ب ڤی رەنگی لژێر دەستهەلاتا هەر چوار دەولەتێن داگیرکەرێن کوردستانێ هاتنە دابەشکرن. هەر کەسێ بەرپە رێ رۆژنامەگەری و راگەهاندنا ئەوی سەردەمی ڤەکەت و ببینیت دێ بۆ رۆن وئاشکەرا بیت ئەوان پێشبینیکریە کۆ دۆزا کوردان بوویە رابردوو و ب دۆماهیك هاتیە و دووبارە کورد سەرێ خۆ هەلنادەنە ڤە.

لێ شۆرەشا ئەیلۆلێ ئەوا رویدانێن وێ ل ١١ ئەیلوولا سالا ١٩٦١ ب سەرکێشیا مەلا مستەفا بارزانی سەرهلدای دهێتە هژمارتن ژ گرنگترین شۆرەشێن کوردی د چەرخێ بیستێ دا. ب دەستپێکرنا شۆرەشا ئە یلوولێ کەتوارێ رۆژهەلاتا ناڤەراست تۆشی حێبەتیەکێ کر، ژبەر کۆ وەسا دهاتە هزرکرن کۆ کیشا کوردی یا ب دۆماهیك هاتی، و ل هەمان دەم دا ببوو مەترسیەك بۆ هەر چوار دەولەتێن داگیرکەر یێن کو کوردستان دناڤبەرا خۆ دا دابەشکری. چۆنکی نە شۆرەشەکا دەمکی بوویە و دێ بوریت، بەلکۆ پالپشتەك بوویە بۆ کوردان ژبۆ ب دەستڤەئینانا مافێن نەتەوایەتی یێن رەوا و یا دویر نینە ژ راستیێ ئە گەر بێژین کۆ شۆرەشا ئەیلوولێ ئەوا ل کوردستانا عیراقێ سەرهلدای کوردان ژ هەر چوار پارچێن کوردستانێ بەشداری تێدا کریە، لەوا بوویە ئەگەر شۆرەش ژ چارچووڤێ خۆ یێ نافخوویی و ناوچەیی دەرباز ببیت بۆ شۆرەشەکا چەکداری و سەرتاسەری کۆ هەمی دەڤەرێن کوردستانا باشۆر بخۆڤە گرتبوون، ئارمانجا وێ داخازکرن و بدەستڤەئینانا مافێن نەتەوایەتی بۆ کوردان: وەك ناسنامە و زمان و سینۆران، ژبەر ڤێ چەندێ شۆرەشا ئەیلوولێ یا جیاواز بوویە ب چەند سالۆخەتەکا ژ شورەشێن دیتر یێن کوردی وەك:

1. درێژترین شۆرەشا کوردی بوویە د دیرۆکا بزاڤا سیاسی و چەکداری یا کوردی دا.
2. ئێکەم شۆرەش بوویە شیایە جۆگرافیا کوردستانا باشۆر هەمیێ بخۆڤە بگریت.
3. ئێکەمین شورەشا کوردی بوویە ژ رێکخستنەکا سیاسی یا مودێرن هاتیە برێڤەبرن.

4. ژ هەمی تەخێن جڤاکی و سیاسی و رەوشەنبیری یێن کوردی بەشداری تێدا کریە.
5. کارتێکرنا خۆ لسەر پارچێن دیتر یێن کوردستانێ هەبوویە.
6. شۆرەش ژلایێ دبلۆماسی ڤە شیایە پەیوەندیان دگەل چەند دەولەت و بزاڤێن سیاسی یێن عیراقی و هەرێمی و جیهانی درۆست بکەت.
7. تا رادەکی شیایە دەنگێ کوردان بگەهینتە رایا گشتی یا جیهانی.

ئارمانجێن کۆنفرانسی:

1. دوکیومێنتکرنا رویدانێن شۆرەشا ئەیلوولێ و ڤەدیتن و ڤەکۆلینکرنا لایەنێ وێ یێ سیاسی، دیرۆکی، جڤاکی، ئابووری و راگەهاندن.
2. ڤەکۆلین و بەرچاڤکرنا گرنگترین دەستکەفتێن شۆرەشێ.
3. هاندانا ڤەکۆلەران ژبۆ پێشکێشکرنا ڤەکۆلینێن ئەکادیمی لسەر کاودانێن کوردستانا عیراقێ د ماوێ شۆرەشێ دا.
4. بەرچاڤکرن ودیارکرنا رۆلێ تەخێن جڤاکی د پالپشتیکرنا شۆرەشێ دا.
5. هاندانا نڤێسین و تۆمارکرنا دیرۆکا زارەکی یا شۆرەشێ.

تەوەرێن کۆنفراسی:

تەوەرێ ئێکێ: رویدانێن بەری شۆرەشێ

1. تێگەهێ هزری: هزرا سیاسی و نەتەوەیی یا کوردی بەری شۆرەشێ.
2. دیارکرن و بەرچاڤکرنا رۆلێ مەلا مستەفا بارزانی د بزاڤا سیاسی یا کوردی دا.
3. ئەگەر و هۆکارێن پەیدابوونا شۆرەشا ئەیلوولێ.

تەوەرێ دووێ: لایەنێ جڤاکی و ئابووری و کارگێری یی شورەشێ.

1. رێکخستنێن کارگێری و دادی ل دەڤەرێن ژێر دەستهەلاتا شۆرەشێ.
2. لایەنێ جڤاکی، ئابووری، رەوشەنبیری، پەروەردەیی و خزمەتگۆزارییێن ساخلەمی ل دە ڤەرێن. ژێر دەستهەلاتا شۆرەشێ.
3. رۆلێ تەخێن جڤاکی، سیاسی و رەوشەنبیری د شۆرەشا ئەیلوولێ دا.
4. رۆلێ ئافرەتێ د پشتەڤانیکرنا شۆرەشێ دا.

تەوەرێ سیێ: لایەنێن لەشکەری یێن شۆرەشێ

1. پێکهاتێن لەشکەری یێن شۆرەشێ (پێشمەرگەه).

2. ژێدەرێن شۆرەشێ ژلایێ ئازۆقەی و کەل و پەلێن دیتر.
3. هەر شەش شەرێن شۆرەشێ (١٩٦٢، ١٩٦٣، ١٩٦٥، ١٩٦٦، ١٩٦٩، ١٩٧٤).
4. چوونا چەند تەخەکێن جڤاکی بۆ لایێ حکۆمەتا عیراقێ و شەرکرن دژی شۆرەشێ.

تەوەرێ چوارێ: شۆرەش و راگەهاندن

1. رۆلێ راگەهاندنێ د شۆرەشا ئەیلوولێ دا ... راگەهاندنا شۆرەشێ، راگەهاندنا عیراقی، هەرێمی و نێڤدەولەتی.
2. شۆرەش د گۆتار و نڤێسینێن رۆژنامەڤانێن بیانی دا ئەوێن شیاین بگەهنە جهێن شۆرەشێ و چاڤپێکەفتن دگەل سەرکێشێ شۆرەشێ.

تەوەرێ پێنجێ: بیردانك و دیرۆکا شۆرەشێ

1. شۆرەش د بیاڤێ ئەکادیمی دا.
2. شۆرەش د بیرهاتنێن پێشمەرگێن بەشداری تێدا کرین.
3. شۆرەش دبیرهاتنێن مەزنە سەرکردێن لەشکەرێ عیراقێ.
4. دیرۆکا زارەکی یا شۆرەشا ئەیلوولێ.
5. ئەرشیفێ شۆرەشێ (دەستنڤیس و بەلگەنامە).

تەوەرێ شەشێ: هەلویستێ هەریمی و نیڤدەولەتی ژ شۆرەشێ

تەوەرێ حەفتێ: دان و ستاندن دگەل حکۆماتێن عیراقێ یێن لدویف ئێك و رێکەفتناما 11/ ئادارا سالا 1970.

تەوەرێ هەشتێ: هۆکارێن بووینە ئەگەرێ شکستنا شۆرشا ئەیلوولێ و کارتێکرنا وێ لسەر کەتوارێ کوردی ل کوردستانێ.

لیژنێن کۆنفرانسی:

لیژنا زانستی

<u>ناڤ</u>	**<u>زانکۆ</u>**
پ.د. عبدالفتاح علی البوتانی/ سەرۆك	ئەکادیمیا کوردی - هەولێر
پ.د. نشوان شکری عبدالله / ئەندام	زانکۆیا دهۆك
پ.د. محمد إحسان/ ئەندام	کولیژا لەندەن یا کینگز
پ.د. هوکر طاهر توفیق/ ئەندام	زانکۆیا زاخۆ
پ.د. فرهاد إبراهیم سیدر/ ئەندام	زانکۆیا إیرفورت - ئەلمانیا
پ.د. شیرزاد زکریا محمد/ ئەندام	زانکۆیا زاخۆ
پ.هـ.د. فریدون رحمانی/ ئەندام	زانکۆیا یورك – کەنەدا
پ.هـ.د.حسین شینهانلی أوغلو/ ئەندام	زانکۆیا عنتاب - تورکیا
پ.هـ.د. حبیب إبراهیم/ ئەندام	پەیمانگەها ڤەکۆلینێن رۆژنامەڤانی/ زانکۆیا رۆر بوخوم - ئەلمانیا
د. کاتارینا لانگێ/ ئەندام	سەنتەرێ لایبنیز بۆ ڤەکۆلینێن رۆژهەلاتا نوی - بەرلین
د. سالم جاسم حاجی/ ئەندام	زانکۆیا دهۆك
د. ازاد سالم محمد / ئەندام	زانکۆیا دهۆك

لیژنا ئامادەکاری

<u>ناڤ</u>	**<u>زانکۆ</u>**
پ.د. نشوان شکری عبدالله / سەروك	زانکۆیا دهۆك
إبراهیم محمود/ ئەندام	زانکۆیا دهۆك
د. أکرم فتاح سلیم / ئەندام	زانکۆیا دهۆك
د. کوثر محمد علی / ئەندام	زانکۆیا دهۆك
عطم مصطفی عبدالقادر / ئەندام	زانکۆیا دهۆك
عزالدین ناسو/ ئەندام	زانکۆیا دهۆك
عادل حسن رشید / ئەندام	زانکۆیا دهۆك
م.هـ.شمال خمو خچر/ ئەندام	زانکۆیا دهۆك
خالد توفیق محمد / ئەندام	زانکۆیا دهۆك
مصلح حمزه حسن/ ئەندام	زانکۆیا دهۆك
ولات توفیق/ ئەندام	زانکۆیا دهۆك

ليژنا دويفچچوونا تەوەران

ناڤ	زانكۆ
د. سالم جاسم حاجي / سەروك	زانكۆيا دهۆك
پ.د. نشوان شكري عبدالله/ ئەندام	زانكۆيا دهۆك
پ.ھ.د. سعيد خديدا علو / ئەندام	زانكۆيا دهۆك
د. آزاد سالم محمد / ئەندام	زانكۆيا دهۆك
د. وجيه عفدو علي / ئەندام	زانكۆيا دهۆك
م. أحمد محمد عبدو / ئەندام	زانكۆيا دهۆك
سامي سالم محمد / ئەندام	زانكۆيا دهۆك
إبراهيم خليل موسى/ ئەندام	زانكۆيا دهۆك

ئامادەكارێن كۆنفرانسى

پێڕست

ڕۆلی حەمەڕەشیدخانی بانە لە پشتیوانی مستەفا بارزانی لە شۆڕشی ئەیلولدا

پ.د. کەیوان ئازاد ئەنوەر.. ٢١

کاریگەری نەفت لە سەر ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ توێژینەوێکی شیکارییە

پ.د.ئازاد شکور صالح ٥٣

شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی هەرێمی و نێودەوڵەتیدا (١٩٦١ – ١٩٧٥)

م. فاروق محەمەد محەمەد ئەمین ، م. ی. ئیدریس محمد محمود ١٠١

وێنەی کورد و شۆڕشی ئەیلول لە ڕۆژنامەگەری ئەڵمانی دا لێکدانەوەیەکی زانستی بابەتیانە لە گوتارەکانی هەفتەنامە دی تسایت ((Die Zeit

أحمد طارق جميل.. ١٣٧

رول و قوربانیێت خەلکێ گوندێ بابیرێ د شورەشا ئەیلولێ دا (١٩٦١ - ١٩٧٥)

پ. هـ. د. حكيم عبدالرحمن زبير بابيرى.. ١٧٧

ئاراستە و شوناسی نیشتمانی لە بیری سیاسی مستەفا بارزانی (١٩٠٣-١٩٧٩)

پ.ی.د. ئاراس اسماعیل خضر ، م. قارەمان حەیدەر ڕەحمان ، م.ی. نەوشیروان شەریف سەعید ٢٠٥

عیسمەت شریف وانلی نوێنەری شۆرشی ئەیلوول لە ئەوروپا ١٩٦٤-١٩٧٥

پ.د. ئیسماعیل محمد حصاف ، م. هاوکار کریم حمەشریف ٢٣٣

هەلۆیستێ ئەمریکا ژ شۆرەشا ئەیلۆلێ ١٩٧٢-١٩٧٥

کاروان صالح وەیسی ٢٥٥

هەڵویستێ ئیسرائیلێ بەرانبەر شورەشا ئەیلوولێ١٩٦٣ - ١٩٧٥

روژین چلبی منیر ٢٨٧

رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ د شۆرەشا ئەیلۆلێ دا(١٩٦١-١٩٧٥)

سەفین رەشید عەلی ٣١١

ڕێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤا رزگاریخوازی د کۆنتێکستا ناسیۆنالیزمێ دا: شۆرشا ئەیلوولێ (١٩٦١-١٩٧٥) وەك نموونە
پ. ه. د. هەوار خلیل تاهر ٣٣١
شۆڕشی ئەیلوول لە ژمارە (یەکی) گۆڤاری "دەنگی کوردستان" لێکۆڵینەوەیەکە لە ناوەرۆکی گۆڤارەکە
پ. د. ئازاد عوبێد ساڵح ٣٥٣
ثورة ١١ أيلول ١٩٦١ في كتابات ومذكرات عدد من كبار ضباط الجيش العراقي ١١ أيلول ١٩٦١ - ١١ آذار ١٩٧٠ "دراسة اولية"
أ.د. عبدالفتاح علي البوتاني.. ٣٧١
اتفاقية اذار سنة ١٩٧٠دراسة تحليلية لابعادها التأريخية والجغرافية
أ.د. خليل اسماعيل محمد ٤١٣
الفكر السياسى لثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥ دراسة تحليلية
د. عبدالرحمن كريم درويش.. ٤٣١
معركة هندرين فى المصادر الكردية والعراقية دراسة تحليلية مقارنة
أ.د. فرست مرعي ٤٥٧
القضية الكردية فى ظل المفاوضات للمدة (١٩٦٥-١٩٧٥)
أ.م. د أيمن عبد عون ٤٩٣
سياسة الحكومة الإيرانية تجاه اندلاع الثورة الكوردية فى العراق (١٩٦١- ١٩٦٣م)
ابتهاج بنت عادل القاسمي ٥١٥
ملا مصطفى البارزاني وثورة أيلول في الأفلام الوثائقية التلفزيونية (ملا مصطفى البارزانى) و (البارزانى الخالد) أنموذجاً
د.كوثر محمد علي جبارة ٥٤١
سياسة الحكومة التركية تجاه تطورات القضية الكردية فى العراق ١٩٥٨-١٩٦٣م
عمر محمد صالح محمد ٥٧٣

کورتە ڤەکۆلین(أوراق بحثية)

شۆڕشی مەزنی ئەیلوول و ڕەنگدانەوەی لە هونەری میللی کوردیدا .. !

ئەسعەد عەدۆ ٥٩٩

بزاڤی میدیایی سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول دامەزراندن و پێشەنگی ١٩٦١-١٩٧٥

پ.ی.د. محمد خدر مولود ٦٠٧

کۆمەلا خوێندکارێن کورد ل ئەوروپا

م. عارف رشدي ٦٢٩

ناكۆكی وململانێ ناوخۆییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی -عێراق لەماوەی شۆڕشی ئەیلولدا

د. چنار سەعد عەبدوڵلا ٦٤٧

حول تغطية الصحافة الغربية والعربية لثورة أيلول (١٩٦١) الكوردستانية في العراق

شێرکو حبیب ٦٦٣

سينما ثورة أيلول حوارات وتحليل

د. كوثر محمدعلي جبارة ٦٨٣

The psychological warfare tactics during the September revolution 1961-1975

Dr. Habeeb Ibrahim.. 1

ڕۆڵی حەمەڕەشیدخانی بانە لە پشتیوانی مستەفا بارزانی لە شۆڕشی ئەیلولدا

پ.د. کەیوان ئازاد ئەنوەر

مامۆستای بەشی مێژوو لە زانکۆی سولەیمانی

Kaiwan.anwer@univsul.edu.iq

پوختە:

یەکێك لە لایەنە بەهێزەکانی شۆڕشی ئەیلول لەنێوان ساڵانی (١٩٦١-١٩٧٥ز)دا پشتیوانیکردنی چەندین کەسایەتی دیاری نێو کۆمەڵگای کوردی بوو لە سەرکردە و ڕێبەری شۆڕشەکە (مستەفا بارزانی). ئەو کەسایەتیانە سەرباری ئەوەی هێزێکی مرۆیی و مەعنەوییان بە شۆڕشەکە بەخشی، سەرکردە و ڕێبەری شۆڕشەکەشیان لەماوەی (١٤) ساڵی تەمەنی شۆڕشدا تەنیا نەکرد. هەربۆیە بێ خستنەڕووی ڕۆڵی هەریەك لەو کەسایەتی و سەرۆك هۆز و سەرۆك خێڵە شۆڕشگێڕانە، ئەستەمە لە واقیعەتی ئەو شۆڕشە و ئەو ماوەیە تێبگەین، کە پێدا تێپەڕی. یەکێك لەو کەسایەتییە دیارانەش (حەمەڕەشیدخانی بانە) بوو. ئەو کەسایەتییەی بەر لە شۆڕش و دەسپێکی لە (١١ی ئەیلولی١٩٦١ز)، تا ئەو کاتەی لە (٤ی کانوونی یەکەمی١٩٧٤ز) کۆچی دوایی کرد، بۆ یەك ساتیش پشتی نەکردە سەرکردەی شۆڕشەکە.

لێرەوە بۆ پڕکردنەوەی کەلێنێکی سێیەمین کۆنفرانسی زانستی زانکۆی دهۆك، کە لەلایەن (سەنتەری بێشکچی بۆ توێژینەوەی مرۆیی) ئەنجام دەدرێت، ناونیشانی توێژینەوەکەمان بە (ڕۆلی حەمەڕەشیدخانی بانە لە پشتیوانی مستەفا بارزانی لە شۆڕشی ئەیلولدا) چەسپاند. بۆ ئەو مەبەستەش توێژینەوەکەمان بۆ (سێ) تەوەر دابەشکرد. لە تەوەری یەکەم باسمان لە ژیان و کەسایەتی (حەمەڕەشیدخانی بانە) کردووە، تا هەڵایسانی شۆڕشی ئەیلول، لەپاڵ تیشك خستنەسەر شۆڕشی ئەیلول لە نێوان ساڵانی (١٩٦١-١٩٧٥ز)دا. لە تەوەری دووەمیشدا تیشکمان خستۆتەسەر مێژووی پەیوەندی (مستەفا بارزانی و حەمەڕەشیدخانی بانە) پێش شۆڕش و لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلولدا. دوا تەوەریش، کە تەوەری سێیەمە بۆ ڕۆڵی (حەمەڕەشیدخانی بانە لەو شۆڕشە و پشتیوانی بۆ سەرکردە و ڕێبەری شۆڕشەکە تەرخانکراوە، لەگەڵ ئەو ئەنجامانەی توێژەر لە ئاستانەی ئەم توێژینەوەیە پێگەیشتووە، لەگەڵ خستنەڕووی ئەو سەرچاو و دیکۆمێنت و وێنانەی بۆ ئەم توێژینەوە سوودی لێوەرگیراوە.

وشەسەرکییەکان: بارزانی ، ئەیلوول ، شورەش ، حەمەڕەشیدخانی ، مەلا مستەفا

پێشەکی

(حەمەڕەشیدخانی بانە) بە یەکێك لە کەسایەتییەکانی مێژووی هاوچەرخی کورد دادەنرێت، کە مێژوویەکی دۆستایەتی لەگەڵ (مستەفا بارزانی) هەبوو. ئەو سەرباری ئەوەی وەك سەرکردەیەکی دیاری خۆرهەڵاتی کوردستان ناسراو لەساڵانی (١٩٢٥-١٩٢٨ز)و (١٩٤١-١٩٤٤ز) سەرکردایەتی

جوڵانەوەیەکی چەکداری لە دژی ڕژێمی پادشایەتی ئێران کرد و دواتر بەشداری لە کۆماری کوردستاندا کرد لە (مەهاباد)و پلەی (جنراڵ)ی پێدرا، بەڵام لەنێوانساڵانی (١٩٦١-١٩٧٤ز) وەك پشتیوانێکی گەورەی (مستەفا بارزانی) لە شۆڕشی ئەیلول و پێشمەرگەیەکی ئەو شۆڕشە هاتە نێوناوان. ئەوەش لەلایەك بۆ ئەو هەستە کوردایەتی گەڕایەوە، کە ناوبراو هەیبوو. لەلایەکی دیکەوە بۆئەو متمانەیە گەڕایەوە، کە بە (مستەفا بارزانی) هەیبوو لە سەرکردایەتیکردنی شۆڕشی ئەیلولدا. ئەو مێژوو و پەیوەندییەش ئێمەی هاندا، توێژینەوەیەکی زانستی لەسەر (ڕۆڵی حەمەڕەشیدخانی بانە لە پشتیوانی مستەفا بارزانی لە شۆڕشی ئەیلولدا) ئامادە بکەین. ئامانج لەو کارەشمان خزمەتکردن بوو بە سێیەمین کۆنفرانسی زانستی زانکۆی دهۆك، کە لەلایەن (سەنتەری بێشکچی بۆ توێژینەوەی مرۆیی) بۆ یادی پەنجا ساڵەی شۆڕشی ئەیلول کاریان لەسەر کرد، تا کەلێنێك لە مێژووی ئەو شۆڕشە پڕ بکاتەوە. بۆ ئەو مەبەستەش توێژینەوەکەمان بۆ (سێ) تەوەر دابەشکرد. تەوەری یەکەممان بۆ ژیان و کەسایەتی (حەمەڕەشیدخانی بانە)و تیشك خستنەسەر شۆڕشی ئەیلول لە نێوان ساڵانی (١٩٦١-١٩٧٥ز)دا تەرخانکرد. تەوەری دووەمیش بۆ مێژووی پەیوەندی (مستەفا بارزانی و حەمەڕەشیدخانی بانە) پێش شۆڕش و لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلولدا دیاریکرا. دوا تەوەریش، کە تەوەری سێیەمە بۆ ڕۆڵی (حەمەڕەشیدخانی بانە لەو شۆڕشە و پشتیوانی بۆ سەرکردە و ڕێبەری شۆڕشەکە تەرخانکرا. بەو ەیوایەی کارێکی زانستیمان پێشکەشی ئەو کۆنفرانسە زانستییە کردبێت و جێگای قبوڵکردنیان بێت.

تەوەری یەکەم: ژیان و کەسایەتی (حەمەڕەشیدخانی بانە و هەڵایسانی شۆڕشی ئەیلول)

١- ژیان و کەسایەتی (حەمەڕەشیدخانی بانە)

(حەمەڕەشیدخان کوڕی قادرخان کوڕی عەبدوڵلابەگ کوری بارام بەگ کوڕی سلێمان بەگ)و لە بەگزادەکانی بانەیە((ملا رسول کوخه مامی: فتح دلاوران بانه، دەستنووس، لل٢-٣؛ قانع، دەستنووس، ل٣، چاوپێکەوتنی حاجی کەریم بەگی کانی ناو، (٢٥تشرینی دووەمی١٩٩٤)). بە چەند پشتێك دەگەڕێتەوە سەر (سلێمان بەگی بانە)(کوخه مامی، لل٢-٣). ساڵی (١٨٨٩ز) لە گوندی (شیوەگوێزان)ی سەر بە ناوچەی پێنجوێن لەدایکبووە. لە تەمەنی (حەوت) ساڵیدا خراوەتە بەرخوێندن و لای مامۆستایانی ئایینی ناوچەکە و لە حوجرەی مزگەوتی گوندەکانی (شیوەگوێزان، وێنە، نەنۆر) فێری خویندنی ئایینی بووە. لەپاڵ خوێندنیش و بەپێی نەریتی ئەو ڕۆژگارەی کۆمەڵگای کوردی، فێری ئەسپسواری و ڕاوکردن و بەکارەێنانی خەنجەر و تاپڕ و یانزە تیر و تفەنگ بووە(قانع، لل٣-٤)و بە (کوڕی چیا) ناسراوە(قازی ڕەحیم، مخگوگە، ص١٨). دوای کۆچی دوایی (قادرخان)ی باوکیشی لەساڵی (١٩٢٥ز) ئەرکی سەرپەرشتیکردنی بنەماڵەکەی کەوتە ئەستۆ ((چاوپێکەوتنی مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان، (١٧ی تشرینی یەکەمی١٩٩٣))).

یەکەم دەرکەوتنی بۆ ساڵی (١٩٢٥ز) دەگەڕێتەوە، کاتێك هێزێکی سووپای ئێران بە فەرماندەیی (سەرهەنگ مەهدی قولیخان) بە هاوکاری هۆزە کوردییەکانی (مەنگوور، دیبوکری، مامەش)ی ناوچەی موکریانی، کە ژمارەیان (دوو هەزار) کەس دەبوو(موحسینی خالیدی١٣٩٩ه.ش، ل٥٠)، پەلاماری (گوندی وێنە)ی سەر بە ناوچەی پێنجوێنی سەر سنووریاندا، بەڵام (حەمەڕەشیدخان) بە هێزێکی (یانزە) کەسی ڕوبەڕووی بوویەوەو ناچار بە پاشەکشەی کردن((چاوپێکەوتنی میرزا سدیقی فەقێ مەحمودی چنگیانی، (٣١ی تەمموزی١٩٩٢ز)؛ چاوپێکەوتنی حاجی کەریم بەگی کانی ناو،(٢٥تشرینی دووەمی١٩٩٤ز)؛ چاوپێکەوتنی حەمەئەمین بەگی باراوا، (٢٨تشرینی دووەمی١٩٩٤))).

ئەو ڕووداو و سەرکەوتنە ەانیدا پەلاماری شاری (بانە) بدات. هەربۆیە لەساڵی (١٩٢٦ز) بە هاوکاری بەگزادەکانی بانە پەلاماری شارەکەیدا. جاری یەکەم لەساڵی (١٩٢٦ز) سەرکەوتوو نەبوو، بەڵام لە هاوینی ساڵی (١٩٢٧ز)ودوای ئەوەی هۆزی پشدەر لە شاڵاوێکدا پەلاماری شاری (سەردەشت)یانداو ئەو شارەیان دوای گەمارۆیەکی یەك مانگی کۆنترۆڵ کرد(توکلی١٣٦٣ه.ش، لل١٨٣-١٨٤). لە گرتنی شاری بانەشدا سەرکەوتوو بوو. هێزەکەی سووپای ئێرانیش لەو سنوورە بۆ شاری (سەقز) پاشەکشەی کرد(توکلی، ل١٨٤). دوای یەك ساڵ جارێکیتر سووپای ئێران شارەکەی گرتەوەو هێزەکەی (حەمەڕەشیدخان)یش ناچار بە پاشەکشەکرد بۆ ناوچەی پێنجوێن.

ئەو ڕووداوانە ناڕەزایی دەوڵەتی ئێرانیان هێنایە سەر دەوڵەتی ئێراق و لە میوانداریيەکدا لەلایەن (ئەحمەد توفیق) موتەسەریفی سلێمانی فرمانی دووخستنەوەی بۆ لیوای موسڵدا. ئەوە بوو لەنێوان ساڵانی (١٩٣٢-١٩٣٣ز) بۆ هەردوو شاری (موسڵ و ئامێدی) دوورخرایەوە(قانع، لل٥-٦؛ چاوپێکەوتنی مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان). دوای (دوو) ساڵ دوورخراوەیش دواجار لە (ناوەڕاستی مانگی تەمموزی١٩٣٣ز) لەسەر داوای فەرمانداری ئامێدی لە دەسەڵاتدارانی ئێراق و لەسەر کەفالەتی (شێخ لەتیفی حەفید و حەمەی ئەورەحمان ئاغا) ئازادکراو بۆ زێدی خۆی لە ناوچەی پێنجوێن و گوندی وێنە گەڕایەوە(ئەحمەد باوەر٢٠١٠، ل٤٢).

دوای (سێ) ساڵ و بەهۆی مەترسی بۆ سەر سنوورەکانی دەوڵەتی ئێران لەنێوان ساڵانی (١٩٣٦-١٩٣٧ز) جارێکی تر لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراق داواکراو لەسلێمانی زیندانیکرا، بەڵام دواتر بە هەوڵی (کۆمەڵەی برایەتی)و دوای شکاندنی زیندانەکە ڕزگاری بوو وە گەڕایەوە ناوچە سنوورییەکان((میرزا موحەمەد ئەمین مەنگوڕی ٢٠٠٠، ا/١٨٩-١٩٠؛ کەریم زەند٢٠٠٤، ل١٥٧؛ فؤاد عارف فی حوار صحفی، (الاتحاد)، (١٩٩٨/٧/٢٥)، ص٥)). دیارە بەهۆی ئەوەشی لە زیندان ڕزگاربوو، مەحال بوو بگەڕێتەوە گوندەکەی. ئەمەو جگە لەوەی ماڵ و باخەکەی لە گوندی (وێنە) لەلایەن دەسەڵاتدارانی حکومەتی عێراقەوە تێکدرابوو، هەربۆیە لە ناوچە سنوورییەکان مایەوە، تا سەرقاڵی هەردوو دەوڵەتی پادشایەتی عێراق و ئێرانی بە جەنگی دووەمی جیهانییەوە قۆستەوەو درەفەتی پێدا گوندی (دارۆخان) لەو دیو گوندی (وێنە) ئاوەدان بکاتەوە(قازی رحیم، ل١٣؛ چاوپێکەوتنی مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان).

ئەو گۆڕانکارییەشی بەهۆی جەنگی دووەمی جیهانییەوە هاتە ئارا، دەرفەتی پێدا بە پشتیوانی هۆز و کەسایەتییەکانی ناوچەکانی (بانە، سەردەشت، سەقز) دەست بە چەند جوڵانەوەیەکی چەکداری بکات و شارەکانی (بانە، سەردەشت، سەقز) بگرێت و دەستی بگاتە شارەکانی (دیواندەر و مەریوان)یش. ئەم جوڵانەوەیە لەنێوان ساڵانی (١٩٤١-١٩٤٤ز) خایاند((ملا رسول کوخە مامی، دەستنووس، لل٤٢-٤٧)؛ جریان اردوکشیهای کردستان، (اگلاعات)، (١٣٢٣/٩/٩ه.ش، ص٣؛ مەنگوڕ، ١٩٢/١-٢٠٠؛ حسن ارفع، ١٣٨٢ه.ش، صص١٠٧-١١٠)).

لە ساڵی (١٩٤٦ز)یش پەیوەندی بە کۆماری کوردستانەوە کرد و پلەی جنراڵی پێدراو کرایە فەرماندەیی هێزەکانی بۆکان و مەنتیقە، کە بارەگاکەی (گوندی سەرا) بوو(ویلیام ایغلتن٢٠١٢، صص١٣٥-١٣٦؛ نەوشیروان مستەفا ئەمین٢٠٠٦، ل١٨٠). لەو ماوەیەشداو تا ئەو کاتەی لە (٢ی ئابی١٩٤٦ز) بەهۆی ناکۆکی لەگەڵ (پێشەوا قازی موحەممەد) لەسەر ئاراستەی گفتوگۆکانی (تاران-مەهاباد) وازی لە کۆمار هێناو گەڕایەوە گوندەکەی خۆی لە (دارۆخان)(مەنگوڕی، ٩١/١-١٥١)؛ چاوپێکەوتنی مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان))، ڕۆڵی لە پاراستنی سنووری خۆرهەڵاتی کۆماردا هەبوو لە ڕووی سووپای دەوڵەتی ئێراندا، کە بنکەکەی شاری (سەقز) بوو(د. کەیوان ئازاد ئەنوەر، لل١٢٠-١٢٨). بەهۆی بەشداریکردنیشی لە کۆمارو بەهۆی ئەوەی دوای وازهێنانی گەڕایەوە زێدی خۆی لە گوندی (دارۆخان)، لەلایەن دەسەڵاتدارانی ڕژێمی پادشایەتی دەستگیرکراو لەساڵی (١٩٤٧ز) بۆ شاری (رومادی) دوورخرایەوە. ساڵی (١٩٥٠ز)ش هێنرایەوە شاری (کەرکوك)و تا (٨ی تەممووزی١٩٥٨ز) بە دوورخراوەیەی لەوێ مایەوە(د. کەیوان ئازاد ئەنوەر، لل١٤٩-١٥٥).

لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی ساڵی (١٩٥٨ز) عێراق و رووخانی ڕژێمی پادشایەتی و هاتنەسەر کاری ڕژێمی کۆماری لە (١٤ی تەممووزی١٩٥٨ز)، پشتیوانی لەو گۆڕانکارییە سیاسییەی عێراق کرد و لە (٢٧ی مایسی١٩٥٩ز) لەگەڵ پۆلێك کەسایەتی سنووری ناوچەی پێنجوێن سەردانی (عەبدولکەریم قاسم)یان لە بەغداد کرد و لە کۆشکی کۆماری پێشوازیان لێکرا((جریده الجمهوریه، (١٩٥٩/٥/٢٨)؛ چاوپێکەوتنی مەحمود بەگی گوڵێ، (٨ی تەممووزی١٩٩٢))). دواتر گەڕانەوە ناوچە و گوندی خۆیان و تا ئەو کاتەی لە (٤ی کانوونی یەکەمی١٩٧٤ز) کۆچی دوایی کرد لەوێ مایەوە(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی ساڵانی (١٩٥٩-١٩٧٤).

ماوەتەوە بڵێین، لەڕووی خێزانییەوە لە ماوەی ژیانیدا (چوار) ژنی بە ناوەکانی (نەجیبە سلێمان، سەکینە سەید ڕەزا، عەدلە حەمە ساڵح، تەلیعە حەمە ساڵح) هێنا. لەوانەیش (دوو) کوڕی بە ناوەکانی (مەجید/١٩٢٢-١٩٩٤ز)و (ئەنوەر/١٩٢٤-٢٠١٠ز)و (سێ) کچی بەناوەکانی (فاتیمە/١٩٢٦-١٩٨٧ز)، (حەفسە/١٩٢٨-١٩٨٩ز)، (بەهێ/١٩٢٨-١٩٨٩ز) بووە(مەنگوڕی، ١٨٨/١). لە رووی کەسایەتیشەوە خاوەنی چەندین خەسڵەت بوو، لەوانە لە شەڕدا لە ڕیزی پێشەوەو هێزەکانی بوو، لە هیچ شەڕێکیشدا لە دوای هێزەکەیەوە نەبوو. هەروەها ڕێزی هەموو کەس بەبێ جیاوازی تەمەن و ئاستی کۆمەڵایەتی و

پێگەی سیاسی گرتووە. خۆشی لە کەس بە گەورەتر نەزانیووەو هەستی خۆبەزلزان تێدا نەبووە. بیرو هۆشیشی بەهێز بووە، واتە هەرگیز کەس و شوێنێکی بیر نەدەچووە، کە پێشتر بینبووی و یان ناسیبووی. ووتەیەکیشی بیر نەدەچووە، کە پێشتر بۆی کرابێت. لە قسەکردنیشدا ورد و نەرم و هێمن و نەرم و لەسەرخۆ بوو. تەنیا لەبەرامبەر ناحەق و کاری ناڕەوا ناشایستەدا توندو قسە ڕەق بوو((چاوپێکەوتنی مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان؛ چاوپێکەوتنی میرزا سدیقی فەقێ مەحمودی چنگیانی، چاوپێکەوتنی حاجی کەریم بەگی کانی ناو؛ چاوپێکەوتنی حەمەئەمین بەگی باراوا، چاوپێکەوتنی ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، (١٥ی ئابی١٩٩٨))).

٢. هەڵایسانی شۆڕشی ئەیلول (١٩٦١-١٩٧٥ز)

(شۆڕشی ئەیلول) لە قۆناغی مێژووی هاوچەرخدا لە درێژترین شۆڕشەکانی کورد بوو لە سەرتاسەری کوردستان لە سەدەی بیستەمدا. هەڵگیرساندنی ئەو شۆڕشەش وابەستە بوو بەبێ بەڵێنی (عەبدولکەریم قاسم)، بەو بەڵێن و مافانەی پێشتر و لەکاتی سەرکەوتنی کودەتاکەیدا لە (١٤ی تەمووزی١٩٥٨ز) بە کوردیدا بوو(مجید خدوری١٩٧٤، صص٣٣٦-٣٣٨). واتە ئەگەر ناوبراو و حکومەتەکەی تەنیا مافەکانی کوردیان لە ماددەی سێیەمی دەستووری کاتی عێراق((جریده الجمهوریه، (٢٨ تموز١٩٥٨)، ص١؛ الوقائع العراقیه، (٢٨ تموز١٩٥٨)، ص١)) جێبەجێ کردایە و کوردیان لەپاڵ عەرەب بە هاوبەشی دەسەڵات لە عێراق قبوڵ کردایە، هەرگیز کوردی باشووری کوردستان و سەرکردایەتییە سیاسییەکەی بیریان لە شۆڕش و خەباتی چەکداری دژی ئەو دەسەڵاتە نەدەکردەوە. لەلایەکی دیکەوە یەکێك لەو هۆکارانەی نەك زەمینەی هەڵگیرساندنی شۆڕشی پێش خست، بەڵکو سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆزەکانی لە دەوری (مستەفا بارزانی) کۆکردەوە، یاسای ژمارە (٣٠) چاککردنی کشتوکاڵ بوو، کە لە (٣٠ی ئەیلولی١٩٥٨ز) دەرچوو، وە لە (٢٣ی کانوونی دووەمی١٩٦١ز) هەموار کرایەوە. بەهۆی ئەو یاساشەوە مافی خاوەنداری بەشێك لە زەوییەکانی لە خاوەن موڵك و سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆزەکان سەندرایەوە بە جوتیاران درا(کریس کۆچیرا،٢٠٠٤، ل٣٨٤، محەمەد باقی سەعید،٢٠١٦، ل٤٢). ئەوەش ناڕەزایی سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆزکانی عێراقی بە عەرەب و کورد و پێکهاتەکانەوە لێکەوتەوە(شەریف هەژاری٢٠١٦، ل٢٥؛ کۆچیرا، ل٣٨٤). ئەمەو جگە لە چەندین کێشەی ناوچە کوردنشینەکان لەوانە: پەراوێزخستنی ناوچەکانیان و ئاورنەدانەوە لە ژیان و گوزەرانی خەڵکی ئەو ناوچانە، لەگەڵ ئاوڕنەدانەوە لە پێشخستنی پرۆسەی خوێندن هەوڵەکانی بۆ لەکارخستنی کاری ڕێکخراوە کوردییەکان(محمد امین دوغان١٩٦٢، ص١٧٤؛ ماجد عبدالرچا١٩٧٥، ص٥٦؛ حامد محمود عیسی١٩٩٢، ص١٩٠). تەنانەت حکومەتی عێراق بەوەشەوە نەوەستا، بەڵکو لە سەرەتای مانگی ئەیلولی ساڵی (١٩٦١ز) کەوتە بۆمبارانکردنی چەند ناوچەکانی کوردستان(عیسمەت شەریف وانلی و ئەوانی تر١٩٩٨، ل٢٨٣؛ د. فریدوون نوری ٢٠٠٧، ل٢٧٤). ئەو ڕووداوە و ناڕەزاییانەی خاوەن موڵك و سەرۆك هۆز و سەرۆك خێڵەکانی کورد لەسەر یاسای ژمارە (٣٠) چاککردنی کشتوکاڵ، هەردوو شەڕی

(دەربەندیخان و دەربەندی بازیان) لە (١١ی ئەیلولی١٩٦١ز) لێکەوتەوە(مسعود بارزانی٢٠١٢، ٣٦/١/٣؛ محەمەد باقی سەعید، ل٤٤؛ سەلاح ڕەشید٢٠١٧، ١٧٣/١). بەدوایدا کاردانەوەی حکومەتی عێراق هاتەسەر بۆمبارانکردنی چەند ناوچەیەکی کوردستان لە سەرەتای مانگی ئەیلولی ساڵی (١٩٦١ز)دا(عیسمەت شەریف و ئەوانی تر١٩٩٨، ل٢٨٣؛ د. فریدوون نوری٢٠٠٧، ل٢٧٤)، بە بۆمبارانکردنی گوندی (بارزان) لە (١٦ی ئەیلولی١٩٦١ز)دا(بارزانی٢٠٠٤، ٣٨/١/٣)، چونکە مەڵبەند و زێدی (مستەفا بارزانی) بوو(وصفی حسین ردینی، ٢٠٠٧، ص١١؛ هوشیار مڤفر علی امین٢٠١٣، ص٣٠). بەو شێوەیەش شۆڕشی ئەیلول سەری هەڵداو (چواردە) ساڵی تەمەنی لەگەڵ (چوار) دەسەڵاتداری عێراق بەڕێکرد.

تەوەری دووەم

مێژووی پەیوەندی (مستەفا بارزانی و حەمەڕەشیدخانی بانە)

١.مێژووی پەیوەندییان پێش شۆڕشی ئەیلول

مێژووی پەیوەندی (حەمەڕەشیدخان) بە (مستەفا بارزانی)یەوە بۆ پێش شۆڕشی ئەیلول دەگەڕێتەوە. دیارە ئەگەرچی سەرەتای ئەو پەیوەندییە زۆر ڕوون نییە، بەڵام هەندێك ئاماژە بۆ ئەوە دەچن، کە سەرەتای ناسین و پەیوەندیان بۆ ساڵانی دوورخرانەوەی (حەمەڕەشیدخان) بۆ هەردوو شاری (موسڵ و ئامێدی) دەگەڕێتەوە. کاتێك لە شاری (موسڵ) دەستبەسەر بوو، نێردراوی (مستەفا بارزانی) هاتۆتە لای و پشتیوانی و هاوکاری خۆی و بارزانییەکانی پێ ڕاگەیاندووە. کاتێکیش بۆ شاری (ئامێدی) دوورخراوەتەوەو بە نهێنی سەردانی کردووە و پێ ڕاگەیاندوە، کە ئەو لەنێو شار و ناوچە و هۆزی خۆیەتی و ئامادەی هەموو پشتیوان و هاوکاریەکییەتی((چاوپێکەوتنی مەجیدخانی حەمەڕەشیدخان ، چاوپێکەوتنی حەمەساڵح بەگی کوڕی قادرخان، (٢١ی ئابی١٩٩٨ز))). ئەم پەیوەندییەش وەك سەرەتا دەستی پێکرد و تەنیا لە چوارچێوەیەکی تایبەتدا مایەوە، چونکە لەلایەك (حەمەڕەشیدخان) دوورخرابوویەوەو لەژێر چاودێریدا بوو، لەلایەکی دیکەوە (مستەفا بارزانی)ش گەنجێکی (سی) ساڵ و لەژێر فرمانی (شێخ ئەحمەدی بارزان)ی برایدا بوو، بۆیە هەر هەوڵێکی لەو کاتەدا لەلایەن خودانی بارزانەوە دەدرا، بەڵام خاڵی گرنگ ئەوە بوو، کە ئەوە سەرەتاییەکی باش بوو بۆ پەیوەندییەکانی داهاتوو.

کاتێکیش (مستەفا بارزانی) لەساڵی (١٩٤٠ز) بۆ شاری (سولەیمانی) دووخرایەوەو تا (١٢ی تەممووزی١٩٤٣ز) تێدا مایەوە(بارزانی٢٠١٢، ٩٧/١-١٠١). لەو ماوەیەش پەیامی (حەمەڕەشیدخان) لە گوندی (دارۆخان) گەیشتە (مستەفا بارزانی)(چاوپێکەوتنی حەمەساڵح بەگ کوڕی قادرخان). تەنانەت کاتێك (حەمەڕەشیدخان) لەنێوان ساڵانی (١٩٤١-١٩٤٤ز) سەرکردایەتی جوڵانەوەیەکی ڕزگاریخوازی لە خۆرهەڵاتی کوردستان کرد(کوخه مامی، لل٤٢-٤٧؛ ارفع، لل١٠٧-١١٠؛ توکلی، لل١٩٤-٢١٣)، ئامادەی

نیشاندا بۆ هەر پشتیوانییەك. تەنات بەپێ گێڕانەوەكانی شاتحالآنی سەردەمەكە (حەمەڕەشیدخان) هاوكاری (مستەفا بارزانی)و بارزانییەكانی هاوڕێی كردووە بۆ دەربازبوون لە ناوچە سنوورییەكانی بانە و سەردەشتەوە بۆ ناوچەی موكریان(چاوپێكەوتنی حاجی كەریم بەگی كانی ناو، حەمەسالّح بەگ كوڕی قادرخان)، تا ئەوەی گەیشتە شاری (مەهاباد)و میوانی (حاجی بابەشێخ) بوو. دواتر گەڕاوەتەوە بۆ ناوچەی (بارزان)(بارزانی٢٠١٢، ١٠١/١).

پەیوەندی دواتریان لە كۆماری كوردستان بووە، كاتێك هەردووكیان پەیوەندییان بەو كۆمارەوە كرد و پلەی جنراڵیان پێدرا(ایغلتن، لل١٣٥-١٣٦؛ سەعیدی هومایۆن٢٠٠٧، ل٥٤؛ نەوشیروان مستەفا، ل١٨٠). لەوێش (مستەفا بارزانی) كرایە فەرماندەیی تەواوی هێزەكانی بارزانی و (حەمەڕەشیدخانی بانە)ش كرایە فەرماندەی هێزەكانی بۆكان و دەوربەری(پاشكۆی بەلگەنامەكان، بەڵگەنامەی ژمارە-١-٢). ئەوەی لەو كۆمارەدا جێگای باس بوو، كە هەر (چوار) لكەكەی سەر بە فەرماندەیی بۆكان و دەوروبەری لە هێزەكانی بارزانی و سەر بە (جنراڵ مستەفا بارزانی) بوون. واتە بەشێكی زۆری هێزەكانی بارزانی كەوتبوونە سنووری دەسەڵاتی (جنراڵ حەمەڕەشیدخان) (پاشكۆی بەلگەنامەكان، بەڵگەنامەی ژمارە-٣). ئەو پەیوەندییەش تا (٢ی ئابی١٩٤٦ز) درێژەیی كێشا، چونكە دوای ئەو بڕیارە (جنراڵ حەمەڕەشیدخانی بانە) وازی لە كۆمار هێناو گەڕایەوە گوندەكەی خۆی لە (دارۆخان)(د. كەیوان ئازاد ئەنوەر، لل١٣٩-١٤٠)و (جنراڵ مستەفا بارزانی) لە كۆمار مایەوە، تا ڕووخانی لە (١٧ی كانوونی یەكەمی١٩٤٦ز)(نەوشیروان مستەفا ئەمین، ل٢٧٩؛ مەحموودی مەلا عززەت٢٠٠١، ٣٠٧.). بە دوایدا بۆ ماوەی (یانزە) ساڵ ئاوارەیی یەكێتی سۆڤیەت بوو(د. عبدالفتاح البوتانی٢٠٠٤، ص١٧٩). هەرچی (حەمەڕەشیدخان)یە لەنێوان ساڵانی (١٩٤٦-١٩٥٠) بۆ شاری (رومادی)و لەنێوان ساڵانی (١٩٥٠-١٩٥٨ز) بۆ شاری (كەركوك) دوورخرایەوە((د. كەیوان ئازاد ئەنوەر، لل١٤٩-١٥٥). بەڵگەنامەیەك، كە پەیوەندی نێوان هەردوو فەرماندەی كۆمار دەردەخات لەسەرووبەندی دوا ڕۆژەكانی كۆماری كوردستاندا، نامەیەكی (حەمەڕەشیدخان)ە بۆ (مەجیدخانی كوڕی)، تێدا باسی لەوە كردووە، كە هەواڵی پێگەیشتووە دەوڵەتی ئێران پیلانی لەسەر رادەستكردنەوەی (مستەفا بارزانی) داوە بە دەوڵەتی عێراق، خۆ ئەگەر ئەو هەواڵە ڕاست بێت، ئەوا ئەمیش لەلایەن دەوڵەتی پادشایەتی عێراقەوە ڕادەستی دەوڵەتی ئێران دەكرێتەوە. بەوەش مەرگی نزیك دەبێتەوە، بۆیە هیوای خواستووە دەوڵەتی ئێران ئەو كارە نەكات و نەگاتە ئەو ئاستە، تا ئەمیش پارێزراو بێت(پاشكۆی بەڵگەنامەكان، بەڵگەنامەی ژمارە-٤). وەك پێشتر ئاماژەشمان پێدا پێشبینییەكانی (حەمەڕەشیدخان)و ئەو هەوڵانەی پێی گەیشتبوو پێچەوانە گەڕا، بەوەی (مستەفا بارزانی)و هاوڕێیانی بە سەركەوتوویی گەیشتنە (یەكێتی سۆڤیەت)و ڕزگاریان بوو(البوتانی، ص١٧٩). (حەمەڕەشیدخان)یش لە شاری (ڕومادی) مایەوە و رادەستی دەوڵەتی ئێران نەكرایەوە(د. كەیوان ئازاد ئەنوەر، لل١٤٩-١٥٢). بەو شێوەیە پەیوەندییەكان پچڕاند، تا لە شۆڕشی ئەیلولدا یەكیان

گرتەوە. (مستەفا بارزانی) وەك سەرکردەی شۆڕش و (حەمەڕەشیدخان)یش وەك پێشمەرگەیەگی پشتیوانی ڕێبەری شۆڕشەکە، تا کۆچی دوایی کردنی.

٢. مێژووی پەیوەندیان لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلولدا

مێژووی پەیوەندیان لە شۆڕشی ئەیلولدا بۆ سەرەتای دەستپێکردنی دەگەڕێتەوە، ئەوەش کاتێك لەسەر داوای (مستەفای بارزانی) سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆزەکانی کورد لە (١١ی ئەیلولی١٩٦١ز)، ڕووبەڕووی ڕژێمی عەبدولکەریم قاسم) بوونەوە(مەنگوری، ٢٩/٢)، یەکێك لەوان (حەمەڕەشیدخانی بانە) بوو(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١)و یەکەمین وێستگەش (شەڕی دەربەندیخان) بوو(د. کەیوان ئازاد ئەنوەر، ل١٦٦)، بەڵام ئەو پەیوەندییە بەشێوەی داواکاری و ڕاستەوخۆ نەبوو، بەڵکو لە ڕێگای ناوچەی پێنجوێنی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە بوو((چاوپێکەوتی قوباد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، (٢٠٢١/٥/٢٢))).

وێستگەی دووەمیش بە شێوەی ڕاستەوخۆ دیداری هەردوولایان بوو لە شارۆچکەی (کۆیە) بۆ بەشداریکردن لەو کۆبووونەوە جەماوەرییەی شاری کۆیە)((چاوپێکەوتنی سەلاحەددینی موەتەدی، (٢٠٢١/٣/١٨ز)، چاوپێکەوتنی بیستون عەلی کەریم، (٢٠٢١/٣/٢٨)))، کە لە تەوەری سێیەمدا سەرنجی دەخەینە پاڵ.

دوای ئەوەشی ململانێکانی نێوان سەرکردایەتی پارتی و مەکتەبی سیاسی لە سەرەتایی ساڵی (١٩٦٤ز) گەیشتە بنبەست، (حەمەرەشیدخان) بە یاوەری هەریەك لە (حەمەساڵح بەگی برای، ئەنوەربەگی کوڕی، حەمە ئاغا، مەحموود بەگی گۆڵێ، حەمەئەمین بەگی باراوا، ڕەشیدبەگی باراوا، ئازادی ئەنوەربەگ) سەردانی (مستەفا بارزانی) لەگوندی (سەنگەسەر)ی نزیك شارۆچکەی (قەڵادزێ) کرد. لە (١٥ی نیسان)یش لە گوندی (سەنگەسەر) چاویان بە (مستەفا بارزانی) کەوت. لەو چاوپێکەوتنەشدا لەسەر بارودۆخی کوردستان و هەلومەرج و تواناکانی شۆڕش و جیابوونەوەی باڵی (ئیبراهیم ئەحمەد و هاوڕێیانی) قسە و باس کرا، کە (مستەفا بارزانی) بە توندی دژایەتی کارەکەیانی کرد و بە هەوڵێکی نەیارانی کورد پێناسەی کرد. ئەمەو داوای لە (حەمەڕەشیدخان) کرد لەو بارەوە هاوکاری شۆڕش بکات، بەڵام (حەمەڕشیدخان) داوای لە (مستەفا بارزانی) کرد، کە واز لە دژایەتیکردنیان بهێنێت و لاپەڕەیەکی نوێیان لەگەڵدا بکاتەوە. دواجار (مستەفا بارزانی) لەسەر داوای (حەمەڕەشیدخان) بڕیاریدا ئەگەر ئەوان واز لە دژایەتیکردن و تێکدانی ڕیزەکانی شۆڕش بهێنن، پەلامار نادرێن، بەڵام ئەگەر وایان نەکرد، ئەوا لێیان دەدرێت. بەوەش هەوڵەکەی شوێنی خۆی گرت و کۆتایی بە سەردانەکەی هێناو گەڕایەوە بۆ زێدی خۆی(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی نیسانی ساڵی١٩٦٤).

وێستگەی دواتریش میوانداری (حەمەڕەشیدخان) بوو بۆ کۆنگرەی شەشەمی پارتی دیموکراتی کوردستان لەلایەن خودی (مستەفا بارزانی)یەوە، کە لە (٧ی تەممووزی١٩٦٤ز) لە شارۆچکەی

(قەڵادزێ) بە ئامادەبوونی (٤٥٠) ئەندام بەسترا(بارزانی٢٠٠٤، ١٧٨/١/٣-١٧٩؛ ئیبراهیم جەلال، لل١٦٠-١٦٤). بۆ ئەو کۆنگرەیەش هەریەك لە (مەجیدخان و ئەنوەر بەگی کوڕی و عەلی خانە بەگ و ئازاد و قوباد کوڕانی ئەنوەر بەگ) یاوەری (حەمەڕەشیدخان) بوون. بۆ کۆنگرەکەش تەنیا (حەمەڕەشیدخان) بەشداری کرد و تێدا پشتیوانی بۆ کۆنگرەکە و سەرکەوتنی (مستەفا بارزانی) نیشاندا. لەماوەی مانەوەشیان لەوێ لە گوندی (بوسکێن) میوانی (شێخ حوسێنی بۆسکین) بوون و (سێ) رۆژ لەوێ مانەوە(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموزی ساڵی ١٩٦٤؛ چاوپێکەوتنی قوبادی ئەنوەر بەگ).

لەلایەکی دیکەوە (مستەفا بارزانی) بەمەبەستی لەنزیکەوە ئاگاداربوون لە بارودۆخ و تەندروستی (حەمەڕەشیدخان) لە بەرواری (٢٥ی تەمموزی١٩٦٤ز) سەردانی شارۆچکەی (پێنجوێن) کرد، تا لەوێوە سەردانی گوندی (دارۆخان) بکات. کاتێکیش ئەم هەواڵە گەیشتە (حەمەڕەشیدخان) هەردوو کوڕەکەی (مەجیدخان و ئەنوەربەگ)ی لە بەرواری (٢٧ی تەمموز) ناردە شارۆچکەی (پێنجوێن)، تا پێشوازی لێ بکەن. دواتر کاتژمێر (٤)ی عەسری ڕۆژی دواتر (مستەفا بارزانی) لەگەڵ (٣٥٠) کەسایەتی و پێشمەرگە گەیشتنە گوندی (دارۆخان). لەو سەردانەشیدا هەریەك لە (سلێمان ئاغای سندی، تۆفیق میراو، شێخ حسێنی بۆسکێن) یاوەری بوون. ئەمەو (مستەفا بارزانی) تا (١ی ئابی١٩٦١ز) لە لای (حەمەڕەشیدخان) مانەوە((چاوپێکەوتنی مەسعود بارزانی، (٣ی ئەیلولی٢٠١٣))).

لەکاتی مانەوەی (مستەفا بارزانی) لە گوندی (ساوجی) سەر بە شارستانی (مەریوان)ی خۆرهەڵاتی کوردستان لە وەرزی پاییزی ساڵی (١٩٦٥ز)، تا سەرەتای زستانی هەمان ساڵ(بارزانی٢٠٠٤، ٢٠٧/١/٣)، لەسەر داوای (حەمەڕەشیدخان) هەریەك لە (مەحموود بەگی گۆڵێ و کوێخا فارسی بیستان و ئەمین بەگی سیاگوێز) لەپاڵ (ئەنوەر بەگی کوڕی و عەلی خانە بەگ و قوبادی ئەنوەر بەگ) نێردرانە لای، تا لەخزمتیدا بن و بمێننەوە(پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ عەلی خانە بەگ، (٢٠٢٠/١٢/٤)؛ چاوپێکەوتنی قوبادی ئەنوەر بەگ).

دیارە (حەمەڕەشیدخان) وەك کەسایەتییەکی ناسراوی سەردەمەکە، کاتێك لە ڕێگای ڕاگەیاندنەکانی ناوخۆی و دەرەوە هەواڵی (بەیاننامەی ئازاری١٩٧٠ز) بیست، بووە مایەی خوشحاڵی، بەوەی هیوا و ئامانجەکانی (نۆ) ساڵی تەمەنی شۆڕشی ئەیلول هاتۆتە دی و بەهەدەر نەچووە. دوای ئەوەشی بە تەواوی بڕگەکانی ئاگادارکرا، چەند تێبینییەکی لەسەر هەندێك لەو بڕگانە لا دروست بوو، بۆیە پێی باش بوو سەردانێکی (مستەفا بارزانی) بکات، تا لەلایەك پیرۆزبایی ئەو سەرکەوتنە لە ڕێبەری شۆڕشەکە بکات. لەلایەکی دیکەوە بۆچوونی خۆی لەسەر ئەو بڕگانە پێ ڕابگەیەنێت. بە تایبەت دانانی ماوەی (چوار) ساڵ بۆ جێبەجێکردنی هەر (پانزە) بڕگەکەی بەیاننامەکە، چونکە لای وابوو دانانی (چوار) ساڵ بۆ ئەو کارە جگە لە خۆدزینەوەی حکومەت لە مافەکانی کورد و شۆڕش و کات کوشتن هیچی دی نییە. هەر بۆیە لە بەرواری (٢ی کانوونی دووەمی١٩٧١ز) بە یاوەری (حەمەئەمین خانی برای، مەجیدخانی

کوڕی، ئازاد و قوبادی کوڕەزای)، گوندی (دارۆخان)یان بەرەو (گەڵاڵە) بارەگای سەرکردایەتی شۆڕش بەجێهێشت. لە (٥ی کانوونی دووەم) گەیشتنە (گەڵاڵە) و سەرەتا لەلایەن (د.مەحموود عوسمان) و دواتر لەلایەن (ئیدریس بارزانی و مەسعود بارزانی) ئەندامانی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان پێشوازیان لێکرا. کاتژمێر (١٢،٣٠)ی شەویش لەلایەن (مستەفا بارزانی)ی پێشوازیکران. دوای پشوویەکی کەم دانیشتنی نەێنی نێوان (بارزانی و حەمەڕەشیدخان) دەستی پێکرد، کە (دوو) کاتژمێری خایاند(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی١٩٧١ز). وەك دواتریش خودی (حەمەڕەشیدخان) بەشێکی کەمی دانیشتنەکەی بۆ براو کوڕ و کوڕەزاکانی گێڕاوەتەوە، ئاماژەی بەوە داوە، کە لەو دانیشتنەدا باس لە ناوەڕۆکی ڕێکەوتنامەکە و تێڕوانینی حکومەت بۆی و بۆچوونی بارزانی دەربارەی و بۆچوونەکانی خۆیشی دەربارەی کراوە. هەر لەو بارەوە (مستەفا بارزانی) باسی لەوە کردووە، کە لەم قۆناغەدا لەوە زیاتر دەستەبەر نابێت، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە، کە خەبات کۆتایی هاتووە و ڕژێمی بەعیسش وازی لە پیلان و نەخشەی تێکدەرانە هێناوە و ئامادەیی جێبەجێکردنی تەواوی خاڵەکانی ڕێکەوتنامەکەیە، بەڵام سەرباری ئەوانەش لای وابووە، کە حکومەت ناتوانێت کات بە کورد بکوژێت، چونکە کوردیش ڕەوایەتی خەبات و وورەی پۆڵاینی هێزی پێشمەرگەی هەیە. هەروەها پشتیوانی خۆی و بنەماڵە و کەسوکار و ناوچەکەی بۆ (مستەفا بارزانی)و شۆڕشەکە دەربڕی. بە دوای ئەو دیدارەشدا بە هەمان ئەو ڕێگەیەی لێوەی هاتبوون بۆ زێدەی خۆیان گەڕاونەتەوە(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی١٩٧١).

ئەوەی جێگای باسە لە ماوەی (چوار) ساڵی گفتوگۆ پێشڕەوییەکی وەها بە ڕێکەوتنامەکە نەکرا، کە جێگای ئومێدی کورد و شۆڕشەکەی بێت. بە ئاستێك حکومەتی ئێراق لە پیادەکردنی سیاستەکانی ڕاگواستن درێغی نەکرد، تا ئەوەی لە (١٦ی حوزەیرانی١٩٧٢ز) پیلانێکی لە دژی (مستەفا بارزانی) داڕشت، بەڵام هەوڵەکەی سەکەوتوو نەبوو(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی حوزەیرانی ساڵی١٩٧٢). بۆ ئەم ڕووداوەش (حەمەڕەشیدخان) دەستەیەکی نوێنەرایەتی نارده لای بارزانی، کە لە (حەمەئەمین خانی برای، ئەنوەربەگی کوڕی، مەحموود بەگی گۆلی، ئازادی ئەنوەربەگ) پێکهاتبوون. نوێنەرانی (حەمەڕەشیدخان) لە (٩ی حوزەیرانی١٩٧٢ز) سەردانی (مستەفا بارزانی)یان لە (حاجی ئۆمەران) کرد و نامەیەکی (حەمەڕەشیدخان) یان دایە دەست (بارزانی)، کە تێدا هاتبوو بە کمالی سروروەوە هەواڵی نەجات بوونتانم لەو کارە دوشمنکاریەی حکومەتی ئێراق پێ گەیشت. زۆر خۆشحاڵ بووم کە جارێکی تر خوا بە شۆڕشی کوردی بەخشیتەوە. لە خوا گلەبی سەلامەتیت لە نقشەی دوشمنکاری بەعسی یەکان داواکارم. هەندێك سفارش هەیە حمەامین خان عەرزت دەکا"(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٧٢). لەو ڕوونکردنەوەی (حەمەئەمین خان) داوای (حەمەڕەشیدخان)ی خستبووە بەردەم (مستەفا بارزانی)، کە جارێکی تر بە یاسای چاککردنی کشتوکاڵدا بچێتەوە و کارێك بکات، کە مافی خاوەن موڵکەکان ڕەچاو بکات. ئەمەو ئەو

سزایەی دەرحەق بە هەردوو کوڕەکەی (مەجیدخان و ئەنوەربەگ) دەریکردووە، بەوەی بۆ ناوچەی هەورامان و گوندی (تەوێڵە) دوورخراونەتەوە، لاببات، چونکە ئەو تاوانەی بۆ ئەوان دروستکراوە بەوەی دژی بەرژەوەندییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان کار دەکەن. لەبەرامبەری ئەو سەردانەدا (مستەفا بارزانی) ڕێز و سڵاوی خۆی گەیاندۆتە (حەمەڕەشیدخان)و بڕیاری بە نوێنەرەکانی دابوو، کە کار بۆ ڕچاوکردنی بەرژەوەندی خاوەن موڵکەکان بکات و کۆتایی بە دوورخستنەوەی هەردوو کوڕەکانی بهێنێت(چاوچێکەوتنی مەحمود بەگی گوڵێ، ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٧٢).

ئەوەشی جێگای باسە نوێنەرەکانی (حەمەڕەشیدخان) ماوەیەك بوو گەیشتبوونەوە ناوچەی خۆیان کاتێك هەواڵی پیلانێکی تری حکومەتی ئێراق لە دژی (مستەفا بارزانی) گەیشتە گوندی (دارۆخان). ئەوەش دوای ئەوەی لەسەر بڕیاری (سەددام حوسێن)و بە نەخشەی (نازم گوزار)ی بەڕێوبەری موخابەراتی ئێراق بەهۆی چەند پیاوێکی ئایینی نەخشەیەکی خۆتەقاندنەوە لە (٢٩ی ئەیلولی١٩٧٢ز) بۆ (مستەفا بارزانی) دانرا، بەڵام ئەمجارەشیان پیلانەکە شکستی هێنا(چاوچێکەوتنی مەحمود بەگی گوڵێ، (٨ی تەمموزی١٩٩٢ز).

دوا هەوڵەکانی (حەمەڕەشیدخان)یش لە پشتیوانیکردن لە شۆڕش و سەرکردایەتییەکەی دوای سەردانی (فوئاد عارف و ئازادی کوڕی) بوو بۆگوندی (دارۆخان) لە (١٤ی حوزەیرانی١٩٧٤ز) بە مەبەستی دۆزینەوەی ڕێگا چارەیەك بۆ ئایندەی شۆڕشەکە. لەسەر راسپاردەی (فوئاد عارف)یش بۆ ڕۆژی دواتر شاندێکی لە (مەجیدخان و ئازادی ئەنوەربەگ) لە ڕێگای (بانە-سەردەشت-خانە-حاجی ئۆمەران) نارده لای سەرکردایەتی شۆڕش. ئەوە بوو شاندەکە لە (١٦ی حوزەیران)و لە (دەربەند) چاویان بە (موحەممەد عەزیز) کەوت. بۆ رۆژی دواتر لە (حاجی ئۆمەران) چاویان بە (ئیدریس بارزانی) لە (١٨ی حوزەیران)یش چاویان بە (عەلی عەبدوڵلا) کەوت. لە (٢١ی حوزەیران)یش چاویان بە (د.مەحموود عوسمان) کەوت و دواتر بۆ دووەمین جار (ئیدریس بارزانی)یان بینی. لەو سەردانەشیاندا پەیامی (حەمەڕەشیدخان)یان گەیاندە (مستەفا بارزانی). بۆ ڕۆژی دواتریش لە ڕێگای (نەغەدە-سابڵاخ-سەقز-بانە) گەڕانەوە گوندی (وێنە)و دواتر (دارۆخان). لە وەڵامی ئەو هەوڵەی (حەمەڕەشیدخان)و پشتیوانی لە شۆڕشی ئەیلول و ڕێبەرەکەی ڕژێمی بەعس لە (٢٦ی حوزەیران) گوندی (وێنە)ی بۆردومان کرد و بۆ ڕۆژی دواتریش گوندی (دارۆخان)ی بۆردومان کرد(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٧٤).

تەوەری سێیەم

ڕۆڵی (حەمەڕەشیدخانی بانە) لە شۆڕشی ئەیلول و پشتیوانی بۆ (مستەفا بارزانی)

١.ڕۆڵی (حەمەڕەشیدخانی بانە) لە شۆڕشە ئەیلولدا

یەکەمین وێستگەی خەبات و ڕۆڵ لەو شۆڕشەدا بۆ سەرکردایەتیکردنی ئەو هێزەی دەگەڕێتەوە، کە لە سنووری ناوچەی پێنجوێنەوە ڕووی کردە شارۆچکەی (دەربەندیخان)و چیای زمناکۆ بۆ ئەوەی ڕووبەڕووی سووپای عێراق بێتەوە(چاوپێکەوتنی میرزا سدیقی فەقێ مەحمود چنگیانی)، ١٠ی حوزەیرانی١٩٩٨). ئەو بەشدارییەشی لەسەر داوای (مستەفا بارزانی) بوو بۆ سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆز و کەسایەتییەکان و ماولاتیانی کورد، تا پشتیوانی لە شۆڕش بکەن و ڕووبەڕووی سووپای عێراق ببنەوە(د. کەیوان ئازاد ئەنوەر، ل١٦٦). لەم چوارچێوەیەدا لەسنووری قەزای پێنجوێن بەشێك لە سەرۆك هۆزو تیرەو کەسایەتییەکان، کە ژمارەیان (٢٥٠) کەس دەبوو، لەژێر سەرکردایەتی(حەمەرەشیدخان) خۆیان گەیاندە و چیای زمناکۆو نزیك شارۆچکەی (دەربەندیخان) بوونەوە(عەبدوللا ئەحمەد ڕەسوڵ پشدەری١٩٩٧، ١٩/١-٢٠؛ مەنگوری، ٢٩/٢). بە گەیشتنیان توانیان دەست بەسەر (بەنداوی دەربەندیخان)دا بگرن، بەڵام بەهۆی شاڵاوێکی گەورەی حکومەتەوە و لەسەر بڕیاری (مستەفا بارزانی) هەموو هێزەکان کشانەوە(چاوپێکەوتنی میرزا سدیقی فەقێ مەحمود چنگیانی). لەو شەڕەشدا چەکدارێکی (حەمەڕەشیدخان) بە ناوی (مستەفا موحەممەد شەریف)ی خەڵکی گوندی (سوراو) شەهید بوو. ئەوەش یەکەمین بەشداری (حەمەڕەشیدخان)و بنەماڵەکەی بوو لەو شۆڕشەدا(پشدەری، ٢٣/١-٢٤).

وێستگەی دووەمیشی ئازادکردنی شارۆچکەی (پێنجوێن) بوو لە سەرەتای وەرزی بەهاری ساڵی (١٩٦١ز)دا. ئەویش کاتێك(مستەفا بارزانی) ڕێبەری شۆڕش لە نامەیەکدا بەهۆی (عەباسی مەمەند ئاغا)وە ئاراستەی (میرزا سدیقی فەقێ مەحموودی چنگیانی) لێپرسراوی ناوچەی پێنجوێنی پارتی دیموکراتی کوردستان کرد، داوا لە (حەمەڕەشیدخان) کردبوو، بۆ ئازادکردنی شارۆچکەی پێنجوێن هاوکاری شۆڕش بکات، بەڵام بەهۆی باران بارینی زۆر و بەرزبوونەوەی ئاستی چەمی سووراو، (میرزا سدیق) نەیتوانیبوو پەیامەکەی بگەیەنێتە (حەمەڕەشیدخان)(چاوپێکەوتنی میرزا سدیقی فەقێ مەحمود چنگیانی). هەربۆیە دواتر (مام جەلال) ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی داواکەی (مستەفا بارزانی) گەیاندە (حەمەڕەشیدخان). ئەویش لە ڕێگەی ناوچەی (شارباژێر)ەوە سەردانی گوندی (دارۆخان)ی کرد، تا ڕاستەوخۆ چاوی بە (حەمەڕەشیدخان) بکەوێت و بەڵێنی هاوکاری و پشتیوانی بۆ ئازادکردنی شارۆچکەی پێنجوێن لێوەربگرێت. لەم بارەوە (مام جەلال) گەیشتنی خۆی بە گوندی (دارۆخان)و پێشوازی و پشتیوانیکردنی بۆ شۆڕش لەلایەن (حەمەڕەشیدخان) وەها دەگێڕێتەوە دوای ئەوەی بە کەڵك وەرگرتن لە کەش و هەوای سەرکەوتووی پێشمەرگانە و مەعنەویاتی بەرزی خەڵك و وورەی

پێشمەرگە، ڕوومان کردە ناوچەی پێنجوێن بۆ ڕزگارکردنی. لەوێ دەبوایە ەێزی عەشایەر و پیاوماقوڵان ڕابکێشین بەلای خۆماندا. کلیلی سەرکەوتنیش لە گیرفانی خوالێخۆشبوو حەمەڕەشیدخاندا بوو، کە لە جمهوریەتی کوردستانی مەهابادیشدا ڕوتبەی ژەنەڕاڵی پێ بەخشرابوو، شان بە شانی شەهید سەیفی قازی و خوالێخۆشبوو ژەنەڕال مستەفا بارزانی و عومەرخانی شکاك. بۆ ڕازیکردنی حەمەڕەشیدخانیش پێویستمان بە ڕازیکردنی خوالێخۆشبوو مەجیدخانی کوڕی هەبوو"((مام جەلال، (٢٠٠٠/٢/٢٦)، لە یادی دۆستی دێرینمان خوالێخۆشبوو مەجیدخان دا، (کوردستانی نوێ)، ل١)). هەروەها نووسیوویەتی مەجیدخانیش ئەرکی ڕازی کردنی خانی خستە ئەستۆی خۆی، بۆیە ئێمەش بە دڵنیاییەوە بەڕێ کەوتین بەرەو ناوچەی پێنجوێن، شەهیدی نەمر مەلا رسوڵ و چەندین کادیری پێشمەرگانەی ترم لەگەڵدا بوون. ئەوسا بە پێ دەڕۆیشتین، نە ڕێگەی ئۆتۆمبیل هەبوو، نە ئۆتۆمبیلمان هەبوو، وەزعیماڵیشمان زۆر خراپ بوو، جلمان شڕ بوو، زۆریش پێڵاو دڕاو و پێڵاو خراپ بووین، من خۆم پێڵاوەکەم دڕابوو، ژێرەکەی داپچڕابوو بە پەت بەستبوومەوە، لەوەش ئەو کەڵکەم وەرگرت کە پێشمەرگەی پێ هیور بکەمەوە هەر کاتێك پێشمەرگەیەکی پێڵاو شڕ دەهات و پارەمان نەبوو پێڵاوی بۆ بکڕین بەوە دڵم دەدایەوە کە دەمگووت وەرە پێڵاوەکانمان بگۆڕینەوە!! ئەویش کە پێڵاوە شڕەکەی دەدیت ڕازی دەبوو. بەڵام هەروا بێ جل و پێڵاو نەماینەوە! کە نزیك بووینەوە لە دێ یەکەی خوالێخۆشبوو حەمەڕەشیدخان، خوالێخۆشبوو مەجیدخان بە پیرمانەوە ەاتبوو زۆر بە گەرمی پێشوازی لێکردین و ڕێنوێنی کردین هەتا ناو دێ یەکە و لەوێش بۆ دیوەخانی حەمەڕەشیدخانی خوالێ بوردوو، ڕۆژەکەی باران بوو، هەموومان تەڕ بووبووین... سەبارەت بە شڕی پێڵاومان هەموو پینەکانمان قوڕاووی بووبوون بۆیە کە خان لە دیوەخان هاتە دەرو پێشوازی گەرمی لێکردین و پاشان دەستی منی گرت و بەرامبەر ژووری دیوەخانەکەی کە مافوری فەڕشی نایابی ئێرانی تێدا ڕاخڕابوو، من ڕووم نەدەهات بەو تەڕی و پێ قوڕاویەوە بچمە ژووەرەوە، بۆیە داوای لێ بوردنم لە خان کرد کە ڕێگەمان بدات بچینە مزگەوت قاچمان بشۆین و خۆمان ووشك بکەینەوە ئینجا بێنەوە، بەڵام خوالێخۆشبوو حەمەڕەشیدخان ڕازی نەبوو ئەمری کرد مەسینە ئامادە کران و قاچمان لەبەر شوشت و ئێمەی ناچار کرد بچینە ژووری دیوەخانە گەرم و گووڕ و ڕازاوەکەیەوە! لەوێش هەر خۆمان وشك کردەوە هەم خۆمان حەسانەوە. مەجیدخانی خوالێخۆشبوو هەر لە دەرەوی دێ کەیانەوە کە ئێمەی وا بەم وەزعە دیتبوو، سوارێکی نارد بوو بۆ پێنجوێن لەوێ پتر لە سەد و پەنجا جووت پێڵاوی ڕاسپاردبوو بۆمان کڕابوو شەو پێمان گەیشت و بەسەرماندا دابەشکران. خانیش منی خەڵات کرد شاڵێکی باشی کوردی و دەستکێشێك و قەمسەڵەیەك. لە دیوەخانەکەشیا خزمتێکی باشیان کردین و خواردنێکی شاهانەیان بۆ هێنایین چەندین جۆری پڵاو و گۆشت، شلەی کوردی و ئێرانی بۆمان ساز کرا بوو. منیش کوڕانم هاندا لە وەرامی داوای خاندا کە وەك ماڵی خۆمان رفتار بکەین وشەرم نەکەین لە خواردندا...خان زۆر ڕێزی گرتین و پێ ڕاگەیاندین کە ئەنوەربەگی کوڕی بە دەیان چەکدارەوە ئامادە کراوە بۆ هاوکاری کردنمان. راشی سپاردووە خەرجی

سەرۆك و پیاوماقوڵێك هەیە و خۆی بە کورد بزانێت دەبێ هاوکارمان بێ. دوای نان خواردن خان بە جێی هێشتین تاکو بحەسێتەوە، بەڵام خوالێخۆشبوو مەجیدخانی دۆستم مایەوە و مژەی پێدام کە هەموو ئەرکەکانی خۆی بەدی هێناوە و چەند سەد چەکدارێکی عەشایەری ئامادەکردووە بۆ بەشداربوون لە گەڵمان بۆ ئازادکردنی پێنجوێن"(مام جەلال، ل٢).

هەوڵەکەی (مام جەلال) سەرکەوتنی بەدەستهێنا، بەوەی (حەمەڕەشیدخان) هێزێکی (٢٨٠) چەکداری ئامادەکرد، تا لە دۆڵی شلێرەوە بگاتە شاری (پێنجوێن)و بە هاوکاری هێزەکەی شۆڕش بکات گەمارۆدانی شارەکە. دواتر پەیوەندی بە بەرپرسانی شارەکە و لە نێویشیاندا (مەعاون کەمالی شێخ غەریب)ی بەڕێوبەری پۆلیسی قەزای پێنجوێن کرا، تا خۆیان بە دەست شۆڕشەوە بدەن. لە بەرامبەردا (مەعاون کەمال) ئەوەی ڕاگەیاند، کە ئەو خۆی بە دەست کەسەوە نادات، جگە لە (حەمەڕەشیدخان)نەبێت. ئەوە بوو داواکەی (مەعاون کەمال) نێردرا بۆ (حەمەڕەشیدخان)و ئەویش بە خۆی هێزێکی تایبەتەوە بەرەو دەروازەی خۆرهەڵاتی شارەکە بەڕێکەوت و (مەعاون کەمال)ی لێ ئاگادار کرا. لە وەڵامدا (مەعاون کەمال) داوای یەك هەفتە مۆڵەتی لە (حەمەڕەشیدخان) کرد، بەڵام ئەو ماوەیە بۆ (سێ) هەفتە درێژ کرایەوە. سەرئەنجام لە (٢٤ی مایسی١٩٦٢ز) شارەکە دوای گەمارۆیەکی (چوار) هەفتەیی و خۆبەدەستەوەدانی بەڕێوبەری پۆلیسی قەزای پێنجوێن بە (حەمەڕەشیدخان) ئازادکرا. بەمەش هێزی پێشمەرگە چوونە ناو شارەکەوە و دەستیان بەسەر تەواوی شارەکەدا گرت و بڕی (١١هەزار) دینار و (٦هەزار) فیشەك و (شەش) ڕەشاش دەسکەوتی شۆڕش بوو. ئەمەو جگە لە بەدیلگیرانی (١٧٢) پۆلیس(مەنگوری، ٤٣/٢). هەموو ئەو پارەو دەسکەوتانەش بەهۆی (جەمالی میرزا سەعید)و بە ئاگاداری و داوای(حەمەڕەشیدخان) نێردرایە گوندی (بناوەسووتە)، تا بدرێتە شۆڕش. هەر لەو پارەیەش مووچەی (سێ) مانگی پۆلیسەکانی پێنجوێن درا(مەنگوری، ٤٣/٢؛ چاوپێکەوتنی جەلالی مەحمودی فەقێ ڕەحیم، ١٩٩٨/١٠/٤ز). دیارە ئەگەرچی ئازادکردنی شارۆچکەی پێنجوێن درێژەی نەکێشا، بەڵکو بۆ ڕۆژی دواتر بەهۆی هێزێکی گەورەی سووپای ئێراق، کە لە (سێ) فەوج پێکهاتبوون گەیشتنەوە ناو شارو بە (١٥٠) کوژراو و (٧٠) بریندار، شارەکەیان گرتەوە، بەڵام ئازادکردنی و ئەو دەسکەوتانەی بەدیهاتن بۆ ئەو دەمەی شۆڕش کەم نەبوون(مەنگوری، ٤٣/٢).

دوای ئەو ڕووداوە بەهۆی شکانی قاچی چەپی لە (٢٢ی تەمموززی١٩٦٤ز) لە باخەکەی خۆیدا لە گوندی (دارۆخان)(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموززی ساڵی ١٩٦٤ز)، ڕۆڵەکەی بووە ڕۆڵێکی ناڕاستەوخۆ. بەهۆی ئەوەی نەیتوانی ڕاستەوخۆ ڕۆڵی لە ڕووداوەکان و بەرەنگاربوونەوەی هێزەکانی سووپای عێراق هەبێت، بەڵکو لە ڕێگای هەردوو کوڕەکەی (مەجید خان و ئەنوەربەگ)و کوڕەزاکانی (بەختیاری مەجیدخان و نەژادی ئەنوەر بەگ) ئەو ڕۆڵەیان گێڕا(چاوپێکەوتنەکانی میررزا سدیقی فەقێ مەحمود و مەجیدخانی حەمەڕەشیدخان).

٢. پشتیوانی (حەمەڕەشیدخانی بانە) بۆ سەرکردەی شۆڕش (مستەفا بارزانی)

سەرباری ئەو ڕۆڵەی لە دەسپێکی شۆڕشی ئەیلول ۆ خودی شۆڕشەکە و بۆ ڕێبەرەکەی هەیبوو، تا کۆتایی تەمەنی پشتیوانێکی سیاسی و مەعنەوی بوو. یەکێك لەو هەڵوێستانەشی پشتیوانی بوو لە ڕێبەری شۆڕشەکە لە (کۆنفرانسی کۆیە).

(کۆنفڕانسی کۆیە) کەوتە دوای کوژرانی (زەعیم عەبدولکەریم قاسم)و هاتنەسەر کارە بەعسییەکان بۆ دەسەڵات لە (٨ی شوباتی١٩٦٣ز)(ندیم احمد الیاس١٩٧٥؛ صص٣٩-٣٧٠؛ د. علی سعید کریم، ل٩٩؛ درك کینان١٩٩٩، ل٨٦؛ بارزانی٢٠٠٤، ١٠٢/١/٣-١٠٣)و ڕاگەیاندنی (پرۆژەی لامەرکەزی) لەلایەن دەسەڵاتی نوێوە لە (٩ی ئازاری١٩٦٣ز)(مەنگوری، ٢٩/٢). ئامانجی کۆنفڕانسەکەش گفتوگۆ بوو، سەبارەت بەم پرۆژەیەو تێڕوانینی سەرکردایەتی شۆڕش لێی. بۆ ئەو کۆنفڕانسە (حەمەڕەشیدخان) بە سەرۆکایەتی شاندێکی بەگزادەکانی ناوچەی پێنجوێن، کە لە (حەوت) کەس پێکەاتبوون، بەشداریان کردو بەرواری (١٦ی ئازاری١٩٦٣ز) گەیشتنە شارۆچکەکە و لەلایەن (کاکە زیادی کۆیە) میوانداری کران و تا (٢٢ ئازار) مانەوە. لەو ماوەیەشدا (سێ) جار لەگەڵ (مستەفا بارزانی) کۆبوویەوەو پرسەکانی شۆڕشی ئەیلول و هەڵوێستی حکومەتی عێراق و سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆز و کەسایەتییەکانی کورد و بەرپرسانی پارتی دیموکراتی کوردستانیان تاوتوێکرد. لەو کۆنفڕانسەدا وەك یەکەم کەسایەتی کورد پشتیوانی لە (مستەفا بارزانی) کرد و پرۆژەی لامەرکەزی حکومەتی عێراقی(پاشکۆی بەڵگەنامەکان، بەڵگەنامەی ژمارە-٥)، ڕەتکردەوە(بارزانی٢٠٠٤، ١٠٨/١/٣؛ چاوپێکەوتنی سەلاحەددینی موهتەدی).

کۆنفرانسەکە لەنێوان ڕۆژانی (١٨-٢٤ی ئازاری١٩٦٣ز) ئەنجامدرا. تێدا سەرکردایەتی شۆڕشی و بەرپرسە باڵاکانی پارتی و سەرۆك هۆزە دیارەکانی کوردستانی ئێراق بەشداربوون، کە یەکێك لەوان (حەمەڕەشیدخان) بوو. دیارە ئەو بەر لە گەیشتنی (مستەفا بارزانی) گەیشتبووە ئەوێ و کۆنفرانسەکەش لە ماڵی (کاکە زیادی کۆیە) لە بەرواری (١٨ی ئازار) دەستی پێکرد و (٢٢ی ئازار) کۆتایی پێهات. (حەمەڕەشیدخان)یش لە یەکەم ڕۆژی کۆبونەوەکە پشتیوانی خۆی بۆ (مستەفا بارزانی)و شۆڕشەکە ڕایگەیاند و چووە پاڵ سەرۆکەکەی بۆ ڕەتکردنەوەی پرۆژە لامەرکەزییەکەی حکومەتی ئێراق. ئەو پرۆژەییەی لەلایەن بەشێکی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی وەك هەنگاوێك بۆ چارەسەری کێشەکانیان لەگەڵ دەسەڵاتی نوێ قبوڵکرا (مسعود بارزانی٢٠٠٤، ١٠٨/١/٣). ئەوەش بەهۆی ئەوەی لە کۆبوونەوەکە (دوو) بۆچوون هەبوون، ئەوانیش دژایەتیکردن و ڕەتکردنەوەی یان قبوڵکردنی و بەدەنگەوەچوونی. لایەنگرانی بۆچوونی یەکەم، لەلایەن (مستەفا بارزانی)یەوە پشتیوانیکراو زۆربەی سەرۆك هۆز و کەسایەتییە دیارەکانی کوردو لەنێویشاندا (حەمەڕەشیدخانی بانە) پشتیوانی بوون، پێیان وابوو، کە ئەم پرۆژەیە هیچی بۆ کورد تێدا نییە و ئامانجی حکومەت تەنیا کات کوشتنە، بەڵام بۆچوونی دووەم پێیان وابوو، کە قبوڵکردنی ئەو پرۆژەیە سەرەتایەکە بۆ هەنگاوی باشتر و گەیشتن بە مافی زیاتر بۆ کوردی عێراق(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی ئازاری ساڵی ١٩٦٣). ئەوە بوو

دوای چەندین دانیشتن و گفتوگۆی تێروتەسەل لە ماوەی (چوار) ڕۆژدا، ئەندامانی بەشداربوو لە ڕۆژی (٢٤ی ئازار) ڕاگەیەنراوێکیان بڵاوکردەوە و تێدا گەیشتنە ئەوەی، کە سەرەتا نێردراوێك بنێرنە لای حکومەتی ئێراق بۆ زانینی دوا هەڵوێستی ئەوان، دواتر بڕیار لەسەر ڕەتکردنەوەی پرۆژەکە و شەڕکردن بدرێت. سەرۆکایەتی ئەو شاندەش بە (مام جەلال) ئەندامی مەکتەبی سیاسی سپێردرا. شاندەکەش (٣٠ی ئازار) گەیشتە (بەغداد)، بەڵام ئەنجامێکی وەهای بەدەست نەهێنا(مەنگوڕی، ٢/٥٥-٥٦؛ بارزانی٢٠٠٤، ١٠٨/١/٣، ئیبراهیم جەلال، ل٩٣-١٠٠).

ئەو ڕووداوانە (مستەفا بارزانی)یان گەیاندە ئەوەی جارێکی تر، کە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عێراق و ئەو سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆزانەی کورد چوونە بوونە پاڵ حکومەت و لە دژی شۆڕش کورد وەستابوونەوە، پەیوەندی بەو کەسایەتی و سەرۆك خێڵ و سەرۆك هۆزانەی کورد بگات، کە چاوەڕوانی بەردەوامیدان بە شۆڕش و خەباتی لێدەکردن. لەم ڕووەوە لە (٢٤ی مایسی١٩٦٣ز) نوێنەری تایبەتی خۆی نارد بووە لای (حەمەڕەشیدخان) بۆ پشتیوانیکردن لە شۆڕش و شەڕ لە دژی حکومەتی ئێراق. نێردراوەکان لە هەریەك لە (عەلی عەسکەری و مەعاون کەمال) پێکهاتبوون. ئەوانیش دوای ئەوەی گەیشتنە گوندی (دارۆخان)و چاویان بە (حەمەڕەشیدخان) کەوت، ئەو بەڵێنەیان لێوەرگرت، کە هاوکاری شۆڕش بکات. بۆ ئەو مەبەستە هێزێکی لە ئەندامانی بنەماڵەکەی و کەسایەتییەکانی ناوچەکە کۆکردەوە. هێزەکەش ڕۆژی (٣٠ی حوزەیران)دا پەلاماری شاری پێنجوێن)یاندا و بۆ ڕۆژی دواتر ئازادیان کرد و بووە بەشێك لە ناوچە ئازادکراوەکانی شۆڕش(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٣).

کاتێکیش (عەبدولسەلام عارف) بە کودەتایەك لە (١٨ی تشرینی دووەمی١٩٦٣ز)دا سەرجەم بەعسییەکانی لەدەسەڵات دوورخستەوە(شیرزاد زکریا محمد٢٠٠٦م، ص٣٥٧؛ ئیبراهیم جەلال، ١٩٩٨ز، ل١٢٣)و لە (٦ی شوباتی١٩٦٤ز)یشدا بانگەوازی شەڕ وەستاندنی لە دژی کوردەکان ڕاگەیاند(ۆ.باڵانجە. ئەدگار، ١٩٧٣ا.ج، پ١١٦.). هەروەك پێشوو (دوو) بۆچوونی جیاوازی لەنێو سەرکردایەتی پارتی و شۆڕش هێنایە ئارا. (مستەفا بارزانی)و بەشێك لە سەرکردایەتی پارتی داواکەی حکومەتی عێراقیان قبوڵکرد و بەشێکی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان، کە پێشتر لەگەڵ قبوڵکردنی پرۆژە لامەرکەزییەکە بوون، ئەمجارە ئاشتی و وەستاندنی شەڕیان ڕەتکردەوە(ئیبراهیم جەلال، ل١٢٤)، بەڵام (حەمەڕەشیدخان) سەرباری بۆچوونی لەسەر ئاشتییەکە، پشتیوانی لە (مستەفا بارزانی) کرد و پشتی تێنەکرد(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تشرینی یەکەم و کانوونی یەکەمی، ساڵی١٩٦٣). لەم بارەشەوە پەیامێکی لە بەرواری (١١ی شوباتی١٩٦٤ز)دا ناردە لای (مستەفا بارزانی)و تێدا هاتبوو لێم ڕوونە ئەم ڕێکەوتنە بێ قەید وشەرتە بۆ هاتنی (مەلا مستەفا) بۆ ناوچەی پشدەر و بیتوێن و عشائرانی میراودەلی و پشدەر دەگەڕێتەوە، چونکە ئەوان اجباریان کردووە لەگەڵ حکومەتدا

ڕێك بکەوێت بە حجەتی ئەوەی، کە عالم ماڵی سووتاو و لێقەوماوە، دەرحەق بەوەش لە پشتمانم"(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموزی ساڵی ١٩٦٤).

ئەو ڕووداوە سەرەتاییەکی نوێ بوو بۆ قۆناغێکی ترسناکی پەرتەوازەیی کورد دروستکرد. ئەوەش بەوەی ڕێزەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی بە تەواوی دووچاری جیابوونەوە و لەبەریەك هەڵوەشان کرد. بەتایبەت دوای ئەوەی چەقی ململانێکان شار و ناوچەی سولەیمانی بوو، بۆیە ئەم ڕووداوە لە خودی (حەمەڕەشیدخان)و پێگەی دەسەڵاتی لە ناوچەی پێنجوێن دوور نەبوو، بۆیە دەبوا هەڵوێستێکی هەبێت، بەڵام بەهۆی سەرهەڵدانی چەندین کێشە بۆ کوردەکانی خۆرهەڵاتی کوردستان، بەهۆی سیاسەتی تاکڕەوی (موحەممەد ڕەزا شای پەهلەوی) لە دژی کوردەکان، ئاغایانی (گەورك و جوانمەردی سەقز) لە ناوچەی خۆیان هەڵاتن و پەنایان بۆ لای (حەمەڕەشیدخان) هێنا(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموزی ساڵی ١٩٦٤). ئەوەش وایکرد هەوڵەکانی بۆ ماوەیەکی تر دوا بکەوێت، چونکە نەدەکرا لە ئاست ئەو ڕووداوانەی خۆرهەڵاتی کوردستان و پشتیوانی لە سەرۆك هۆز و کەسایەتییە سیاسییەکانی ئەو بەشەی کوردستان، کە خۆیشی یەکێك بوون لەوان بێ هەڵوێست بێت.

دوای ئەوەی ململانێکان قوڵتر بوونەوە و باڵی مەکتەبی سیاسی توندتر کەوتنە ڕەخنەگرتن لە (مستەفا بارزانی)و سەرکردایەتییەکەی و بە سەرکردایەتییەکی هۆزایەتی دواکەوتوو پێناسەیان کرد، بۆیە دواجار (مستەفا بارزانی) بڕیاری لێدانی یەکجارەکەیانیدا. لەم بوارەشدا وەك وەرگرتنی ئەو بەڵێنەی پێشتر لە (حەمەڕەشیدخان)ی بۆ لێدانی ئەوان وەرگرتبوو، لە (١٠ی تەمموزی١٩٦٤ز) هێزێکی بە سەرکردایەتی (لوقمان بارزانی) نارده گوندی (دارۆخان) ناوچەی پێنجوێن. بەویشدا پەیامی خۆی نارده لای (حەمەڕەشید خان)و داوای هاوکاریکردنی بۆ لێدانی هێزەکانی باڵی مەکتەبی سیاسی لە ناوچەی شارباژێر لێکرد. ئەوە بوو بۆ ڕۆژی دواتر (لوقمان بارزانی) و هێزێکی بارزانی بە هاوکاری ەێزێکی ناوچەی شلێر و ناوخوان لەسەر داوای (حەمەڕەشیدخان) بەرەو ناوچەی شارباژێر بەڕێکەوتن بۆ دەرکردنی هێزەکانی مەکتەبی سیاسی لەو ناوچانە. دواجار لە (١٢ی تەمموزی١٩٦٤ز) بارەگای باڵی مەکتەبی سیاسی لە گوندی (ماوەت) دەستی بەسەردا گیرا(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموزی ساڵی ١٩٦٤) لە ڕۆژی (٢٤ی تەمموز)یش دوا دەستەی هێزی (عەریف مەجید شوانی) لە باڵی مەکتەبی سیاسی و لەبەرامبەر ەێزەکانی سەرکردایەتی شۆڕش تێکشکان و ئاودیوی وڵاتی ئێران کران، تا دواجار لە شاری (هەمەدان) دانران و مافی پەنابەریان لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە پێدرا(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموزی ساڵی ١٩٦٤؛ بارزانی، ١٨٠/١/-١٨١).

لە دووەمین هەوڵی ناوخۆییداو لە (٣١ی ئابی١٩٦٤ز)دا (حەمەڕەشیدخان) داوای لە (مستەفا بارزانی)کرد، لێبوردنی بۆ باڵی مەکتەبی سیاسی دەربکات. بۆ ئەو مەبەستەش سەردانی ئەوی لە

شارۆچکەی (چوارتا) کرد(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی تەمموزی ساڵی ١٩٦٤ز). (مستەفا بارزانی)یش ئەو داوایەی قبوڵکرد. بە دوایدا (حەمەڕەشیدخان) لە (١ی ئەیلول) بە یاوەری (عەباس ئاغای پشدەر و ساڵح یوسفی و عەبدوڵلا ئاغای سیوەیل) سەردانی شاری (سولەیمانی)یان کرد، تا زەمینەسازی بۆ ئەو لێبوردنەوە بڕەخسێنن. دواتر گەڕایەوە گوندی (دارۆخان) و پەیامەکەی (مستەفا بارزانی) ئاراستەی مام جەلال و هاوڕێیانی کرد. (نۆ) ڕۆژ دواتر (شێخ موحەممەدی هەرسین) بەرپرسی لقی چواری پارتی سەردانی گوندی (وێنە) کرد، تا ئەنجامی لێبوردنەکەی (مستەفا بارزانی)و زەمینەسازییەکان بگەینەنێتە (حەمەڕەشیدخان). بە دوای ئەویش لە (١٢ی ئەیلول) هەر یەك لە (سەیدا ساڵح یوسفی و عەلی عەبدوڵلا و مەحموود بەگی گۆڵێ) لە گوندی (گۆڵێ)وە هاتنە (دارۆخان) بۆ دیداری (حەمەڕەشیدخان)(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان: بیرەوەرییەکانی مانگی ئەیلولی ساڵی١٩٦٤).

سەرئەنجامی هەوڵەکەش بەوە گەیشت، کە لە (١٨ی ئەیلول)دا (عومەر دەبابە) وەك نێردراوی باڵی مەکتەبی سیاسی، هاتە گوندی (کێلە)ی ناوچەی شارباژێر بۆ گفتوگۆ لەگەڵ نێردراوی (مستەفا بارزانی). دواتر (حەمەڕەشیدخان) داوای زیادکردنی ئەندامەکانیان کرد. ئەوە بوو لە (٢٠ی ئەیلولی١٩٦٤ز) هەریەك لە (عومەر دەبابە، شێخ ڕۆوف، مولازم سوبحی، ڕەحمانە ڕووتە) هاتن بۆ گوندی (وێنە)، تا بە نێوەندی (حەمەڕەشیدخان) دانیشتنێك لەگەڵ نوێنەرانی (مستەفا بارزانی) سەرکردەی شۆڕش ئەنجام بدەن، بەڵام ئەم هەوڵەش بێ ئەنجام ما(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی ئەیلولی ساڵی ١٩٦٤).

دوا بە دوای کوژرانی (عەبدولسەلام عارف)و هاتنە سەرکاری براکەی (عەبدولرەحمان عارف)ی برای، قۆناغێکی تر لە ململانێ و دووبەرەکی دەستی پێکرد. ئەوە بوو لە هاوینی ئەو ساڵەدا و دوای دەرکردنی بەیاننامەی (٢٩یحوزەیرانی١٩٦٦ز) لەلایەن سەرۆك وەزیرانی ئێراق (عەبدولرەحمان بەزاز)(ندیم احمد الیاس، ل٤٢-٤٦)، قۆناغێکی تری شەڕی (کورد بە کورد) هاتە ئارا. لەم ململانێیەدا (حەمەڕەشیدخان) پشتیوانی لە (مستەفا بارزانی) کرد دژ بەو بەرەیەی چووبوونە پاڵ حکومەتی عێراق و لە (بەکرەجۆ)وە سەنگەریان لە شۆڕشی ئەیلول و کورد گرتبوو(ئیبراهیم جەلال، ل٢٠٠بەدوا).

(حەمەڕەشیدخان) وەك کەسایەتییەکی دیاری شۆڕشی ئەیلول و پشتیوانێکی ڕاستەقینەی ئەو دووبەرەکییەی نێوان دوو باڵەکەی (سەرکردایەتی پارتی و مەکتەبی سیاسی) پێ گران و قورس بوو، بۆیە هەوڵێکی زۆریدا لەیەکیان نزیك بکاتەوە، بەڵام هەموو هەوڵەکان بێ ئەنجام بوون. ئا لەو کاتانەدا، کە ڕیزەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد لەم بەشەی کوردستان پەرتەوازەیی و دووبەرەکی تێکەوتبوو، نەخشە و پلانێکی دەوڵەتی ئێران ویستی زیاتر ئەو دووبەرەکییە قوڵتر بکاتەوە. ئەوەش بەوەی ناوچەی پێنجوێن و دۆڵی شلێر لە شۆڕشی ئەیلول و ئەو دووبەرە ململانێیە دابڕێت. ئەوەش دوای ئەوەی (مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان) لە مانگی (ئابی١٩٦٦ز) سەردانی شاری (تاران)ی

پایەختی ئێرانی کردبوو، لەلایەن لێپرسراوی گشتی خۆرئاوای ئێرانی دەزگای ساواك بە ناوی (تیسمار مەنسوور پوور) داوای لێکرابوو، کە ئەگەر (حەمەڕەشیدخان) لە ناوچەکەی خۆی بەرەیەکی نوێ بۆ خەبات بکاتەوە، ئەوا حکومەتی ئێران ئامادەیی هەموو هاوکاری و پشتیوانییەکی بۆ دەکات. بە پێی ئەم نامەیە، کە بۆ (٢٦ی ئابی ١٩٦٦ز) دەگەڕێتەوە، ئامادەیی تەواوی حکومەتی ئێران بۆ ئەو کارە گیراوەتەبەر(پاشکۆی بەڵگەنامەکان، بەڵگەنامەی ژمارە-٦)، بەڵام ئەوەی جێگای بایەخە ئەوەیە، کە دوای گەیشتنی نامەکەی (مەجیدخان) بە باوکی، بە توندی ڕەتکرایەوە و بە کوڕەکەی ڕاگەیاند، کە با ئەوەی دەوڵەتی ئێران لەگەڵ من دەیکات، لەگەڵ (مستەفا بارزانی) بیکات، ئەگەر ئەو خەمی کوردی ئەم بەشەی کوردستانییەتی. خۆ ئەگەر خەمی منی هەیە ئەوا خەمی منیش خەمی بارزانییە"(ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، بیرەوەرییەکانی مانگی ئابی ساڵی ١٩٦٦). بەمەش ئەو هەوڵەی دەوڵەتی ئێران بۆ زیاتر قوڵبوونەوەی ناکۆکیی نێوان ڕیزەکانی شۆڕش شکستی هێنا.

ئەنجام

لە کۆی ئەم توێژینەوەیەدا گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

١. (حەمەڕەشیدخان) بە یەکێك لەو کەسایەتیانەی کورد دادەنرێت، کە لە ماوەی (٨٥) ساڵی تەمەنی لە خەباتی چەکداری بۆ دەستبەرکردنی مافە نەتەوەییەکانی کورد کۆڵی نەدا و خەباتی کرد.

٢. مێژووی پەیوەندی (حەمەڕەشیدخانی بانە)و (مستەفا بارزانی) بۆ ساڵی (١٩٣٢ز) دەگەڕێتەوە، کاتێك (حەمەڕەشیدخان) لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە بۆ لیوای موسڵ دوورخرایەوە. لەو سنوورەشەوە (مستەفا بارزانی) پەیوەندی پێوەکرد و پشتیوانی و هاوکاری پێ ڕاگەیاند و لەماوەی (دوو) ساڵی مانەوەی پشتیوانی بوو.

٣. هەردوو سەرکردەی کورد لە کۆماری کوردستان بەشداریان کرد و پلەی جنراڵیان پێدراو، بە ئاستێك کاری فەرماندەیی هەردووکیان تێکەڵ بە یەك کرا. (جنراڵ مستەفا بارزانی) کرایە فەرماندەیی تەواوی هێزەکانی بارزانی لە کۆمار، کە ئەو هێزانە کەوتبوونە سنووری فەرماندەیی (جنراڵ حەمەڕەشیدخان)، بۆیە بەدرێژایی مانەوەی(جنراڵ حەمەڕەشیدخان) لە کۆمار هاوکار و پشتیوان و یەك هەڵوێست بوون.

٤. هەردوو سەرکردەی کورد بەهۆی بەشداریان لە کۆماری کوردستان دووچاری ئاوارەیی بوون. (مستەفا بارزانی) بۆ ماوەی (١١) ساڵ ئاوارەی یەکێتی سۆڤیەتی جاران بوو. هەرچی (حەمەڕەشیدخان)یە لەو ماوەیەدا ئاوارەیی شارەکانی (ڕومادی و کەرکوك) بوو، بەڵام دوورخرانەوەی (مستەفا بارزانی) کاریگەرتر بوو، چونکە بەهێز و توانای خۆی و دوای سەرکردایەتیکردنی (٥٠٠) پێشمەرگەی بارزانی، توانی بگاتە یەکێتی سۆڤیەت، لەکاتێکدا دوورخرانەوەی (حەمەڕەشیدخان) لە نێو خودی خاکی عێراقدا بوو.

٥. لەگەڵ ڕووخاندنی ڕژێمی پادشایەتی لەساڵی (١٩٥٨ز)دا هەردوولا خۆشحاڵیان دەربری و بوونە پشتیوانی رژێمی کۆماری و ئەو گۆڕانکارییەی عێراق، تا ئەوەی هەردوولایان سەردانی (زەعیم عەبدولکەریم قاسم)یان کرد و پشتیوانیان بۆ دەربڕی.
٦. کاتێك (عەبدولکەریم قاسم) لەو بەڵێنانەی بە کوردی دابوو پەشیمان بوویەوە، ڕوووبەڕی وەستان، بەڵام لە قۆناغەدا، کە هەڵگیرساندنی شۆڕشی ئەیلولی تێکەوت، (مستەفا بارزانی) وەك سەرۆك و ڕێبەری شۆڕشی ئەیلول دەرکەوت و (حەمەڕەشیدخان) وەك پیشمەرگەیەکی پشتیوان بۆ شۆڕشەکە و ڕێبەرەکەی دەرکەوت.
٧. لە هەوڵێکی دەوڵەتی پادشایەتی ئێران بۆ درزخستنە نێو ڕێزەکانی شۆڕشی ئەیلول و دوای گەڕانەوەی باڵی مەکتەبی سیاسی بۆ لای دەوڵەتی عێراق، وویستی کەڵك لە (حەمەڕەشیدخانی بانە) وەك کەسایەتییەکی دیاری نێو شۆڕش وەربگرێت، تا لە دژی (مستەفا بارزانی) بوەستێت، بەڵام (حەمەڕەشیدخان) ئەو داوایەی ڕەتکردەوە و دەستی لە پشتیوانی شۆڕشی ئەیلول و ڕێبەرەکەی بەرنەدا. ئامانجی دەوڵەتی شاهەنشاهی ئێرانیش ئەوە بوو، تا لەکاتی نەگەڕانەوەی (مستەفا بارزانی) بۆ داواکانی بە (حەمەڕەشیدخانی بانە) لێ بدات، بەڵام ئەو پیلانە سەرکەوتوو نەبوو.
٨. لە ماوەی (١٤) ساڵی تەمەنی شۆڕشەکەدا بۆ یەك ساتیش (حەمەڕەشیدخان) پشتی نەکردە شۆڕش و ڕێبەرەکەی. تەنانەت لە کۆنفرانسی کۆیە، کە کۆتایی زستانی ساڵی (١٩٦٣ز) لە شارۆچکەی (کۆیە) بەسترا، وەخت بوو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردی و شۆڕشەکە دووچاری لێکترازان بێت، پشتیوانی لە ڕێبەری شۆڕشەکە ڕاگەیاند. دوای دروستبوونی لێکترازانیش ناوبراو پشتیوانی (مستەفا بارزانی)و شۆڕشەکەی کرد دژ بە باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی، تا ئەو کاتەی لە (٤ی کانوونی یەکەمی١٩٧٤ز) کۆچی دوایی کرد.

پاشکۆی ژمارە (١)[1]

بروار ١٣٢٥/٢/١٨ هێزی دیموکراتی کورستان

لکی بۆکان

بۆ: فرماندەی بەرزی هێزی بۆکان و سرا جنرال مایور محمد رشیدخان

لە: فرماندەی کل هێزی بارزان جنرال مصگفی بارزانی

موضوع/ قضیە ی دیبوکری

١.لە سایەی همەتی هەمو لایەك وە لطف و مرحمتی حضرتي پیشەوای معظم کاری عشیرەتی دیبوکری وە اغایانی ایلخانی زادە تەواو بو وە ایستا اغایانی محمود اغای ایلخانی زادە وە کورانی محمود اغا و حاجی بایز اغا لە بۆکان لای منن وە لەبەر ئەوەی حاجی بایز اغا زۆر نخوشە اجازەی نەهاتنیم داوە وە ایستا خوم چاوەروانی تشریف هینانەوەی حضرتي پیشەوا دەکەم کە اغایان بچنە خزمتی وە اظهاري دەستی اطاعت دریژکردن بۆ دولەتی جمهوریەتی کوردستان وە حضرةتي پیشەوا.

٢.عدەیەك لە عشیرەتی زرزا حال حاضر لە هەردوو دیی ناچیتە و دیی وشتەپەن. ئەگەر ئەم عدەیە هاتون کە لە جبهەدا اشتراك بکەن دستور بفرمون کە حرکت بکەن چونکی من امرم دا کە لشکری دیبوکری بلاوە بکات وە فعلا بلاوەیان کرد. ایجاب بەعدە ناکات کە لەو دو دییە بن.

ئیمزا

ژنرال

فرماندەی کل هێزی بارزانیان

مصطفي بارزانی

رونوس: بۆ فرماندەیی هێزی دیموکراتی بۆکان

دستور بفرمون کە ئەو عدەیە لەگەڵ اهالیدا بە کمالی روحی برایەتیەوە رفتار بکەن

(١) مەحموودی مەلا عززەت: س.پ، ٨٣١

پاشکۆی ژمارە (٢)[١]

دائرەی فرماندەی تەواوی هیزی بارزانی جنرال مایور مصطفي بارزانی لە بۆکان

موضوع: لشکری زرزا و مانەوەیان لەو ناوە

اشارەیە بە نوسراوی ژمارە ١٠ لە رۆژی ١٣٢٥/٢/١٨

بۆ لە خصوصی اغایانی ایلخانی زادە و بلاوکردنەوەی کومگیان تشکری حسیات و همتی بەرزتان ئەکەین بۆ مسئلەی لشکری زرزا کە رەوانەی جبهە بکری. لەم وەختەدا جیگا زۆر تژیق و کورە باوەر ناکەم لەبەر عدەی بارزانی ئەو دیەاتانە عدەی تر هلبگری. و بۆ تامین جیگا و فرصی اقامتیان لەو زووانە ترتیبیان ئەکەین. بەلام تکایە تبلیغ یان بفرمون هەتا دستوری پانی هەر لەو دیهاتانەدا رابویرن ئیمزا.

فرماندەی هیزی بۆکان و منگقە لە سەرا

پاشکۆی ژمارە (٣)[٢]

پێکەاتەی وەزارەتی هێزی کۆماری کوردستان

* پێشەوا قازی موحەممەد: سەرۆکی گشتی هێزی پێشمەرگەی کوردستان.
* جنڕاڵ حەمەحوسێن خانی سەیفی قازی: وەزیری جەنگ و جێگری هێزی پێشمەرگەی کوردستان.
* جنڕاڵ مستەفا بارزانی: فەرماندەی تەواوی هێزەکانی بارزانی لە کۆماری کوردستان.
* جنڕاڵ عەمر خانی شوکاك: فەرماندەی گشتی هێزەکانی سووپا.
* جنڕاڵ حەمەڕەشیدخانی بانە: فەرماندەی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەری.
* ئەحمەدی فاروقی: جێگری فەرماندەی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەری.
* پات پۆلکۆنیك مستەفا خۆشناو: فەرماندەی لکی یەکی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەری.
* ئەفسەر شانازی خۆشەوی خەلیل: فەرماندەی سریەی یەك.
* ئەفسەر شانازی سەعیدی وەلی بەگ: فەرماندەی سریەی دوو.
* ئەفسەر شانازی مستۆ جەنگیر: فەرماندەی سریەی سێ.
* پات پۆلکۆنیك میرحاج ئەحمەد: فەرماندەی لکی دووی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەری.
* ئەفسەر شانازی ساکورە: فەرماندەی سریەی یەك.
* ئەفسەر شانازی حەیدەر عارف بەگ: فەرماندەی سریەی دوو.
* ئەفسەر شانازی ساڵح کانی لەنجی: فەرماندەی سریەی سێ.

---

(١) مەحموودی مەلا عززەت: س.پ، ٨٦١

(٢) ئەم لیستە کاری توێژەر، کە دوای گەڕانەوە بۆ چەندین سەرچاوە ئامادەی کردووە.

* پات پۆلکۆنیك عەبدولکەیم حەوێزی: فەرماندەی لکی سێی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەری.
* ئەفسەر شانازی موحەممەد ئەمین میرخان: فەرماندەی سریەی یەك.
* ئەفسەر شانازی مامەند مەسیح: فەرماندەی سریەی دوو.
* ئەفسەر شانازی فارس کانی بۆتی: فەرماندەی سریەی سێ.
* پات پۆلکۆنیك نوری ئەحمەد تەها: فەرماندەی لکی یەکی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەری.
* ئەفسەر شانازی وەهاب عەلی ئاغا: فەرماندەی سریەی یەك.
* ئەفسەر شانازی ....: فەرماندەی سریەی دوو.
* ئەفسەر شانازی ....: فەرماندەی سریەی سێ.
* پات پۆلکۆنیك موحەممەد مەحموود قودسی: وەکیلی فەرماندەی ەێزەکانی بارزانی لە فەرماندەیی بۆکان و دەوروبەری.
* کاپیتان عەزیزی سدیقی: سەرکردەی هێزەکانی ناوەندی (بازرسی وەزارەتی هێز).
* عەلی بەگی شێرزاد: فەرماندەی هێزی چڵی ناوەند.
* موحەممەد ئەمین خان: فەرماندەی هێزی قەبغلۆ.
* ئیسماعیل زادە: فەرماندەی هێزی گەڵوەن.
* مەجیدخانی حەمەڕەشیدخان: فەرماندەی هێزی بانە-لکی یەك.
* موحەممەد سدیق خان: فەرماندەی هێزی بانە-لکی دوو.
* کەریم موحەممەدی: جێگری فەرماندەی هێزەکانی بانە.
* موحەممەدی حەیدەری: فەرماندەی هێزی بنەماڵەی حەیدەری.
* ئەحمەد ئاغای عەباسی: فەرماندەی هێزی بنەماڵەی عەباسی.
* عەبدوڵلا بەگی سەرحەدی: فەرماندەی هێزی بنەماڵەی سەرحەدی.

پاشکۆری ژمارە (٤)(١)

نامەی حەمەڕەشیدخان بۆ مەجیدخانی کوڕی

عەزیزم مەجید..انشا الله صحتان بە راحتی منە و منیش کەیفی ایوە صحتم هەیە. عزیزم نوسراوی مورخە ١٩٤٧/١/١ تانم وەرگرت لە صحتان کیف خوش بووم وە صحتی نەخوشیەکەت نوسیبوو انشا الله چاك ئەبن بەڵام پاریز زۆر لازمە لە سەرما و خواردن، ایستا کە عصری ١/٢ خەبەرم وەرگرت کە مامە بلە( ) دیت بڵام هیشتا نگەیشتوە. عزیزم نوسیبووت وەزع اگوریت و ان شا الله بۆ ایمە باش دبی. دوینی لە روزنامەی الاخباردا یعنی روزی ١٩٤٧/١/١خویندمەوە الی حکومەتی ایران فکری نی یە مڵا مستەفا تسلیم بە عیراق بکاتەوە و منیش تعجبم کرد کە نم بیستبوە ملا تسلیم بە ایران بو بی جا

(١) لە ئەرشیفی تایبەتی (مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان) وەرگیراوە.

امجاره قسه لەو موچوعه بکەین اگر ملا تسلیم به ایران ببی و ایران نیداتەوە به عراق ایتر ایمه موفق ابین و اگر تسلیم بکریتەوە اوە ایتر فاتحه بو ارواحی من بو بخوینه ام خصوصه ایا تسلیم بوه یان رویشتوه هرچیت زانی بوم بنوسه ایتر اوا من له پنای خدا دانیشتوم و ایوەش به خدا اسپیرم بزانین عاقبت چون ابی".

پاشکۆی ژماره (٥)[١]

پرۆژەی حکومەتی بەغداد بۆ بەڕێوبردنی لامەرکەزی

(٩ی ئازاری ١٩٦٣ز)

پێشەکی:- ئەو پرۆژەیەی حکومەتی ناوەندی له (٩یئازاری١٩٦٣ز)دا بۆ بەرێوبردنی کاروباری وڵاتی ئێراق دەریکردووە، بۆ (٦) پارێزگا دابەشکراوە. هەر یەکە لەو پارێزگایانەش، تا ڕادەیەکی باش مافی سەربەستی کارکردن و بەرێوبڕدنی کارەکانیان پێدراوە، بەڵام له ژێر چاودێری حکومەتی ناوەندیدا دەمێنێتەوە.

لەم پرۆژەیەدا هەر پارێزگایەك له لیوایەك یان چەند لیوایەك پێکهاتووە، که مەڵبەندێکی سەرەکی هەیە. ناوی پارێزگاش به ناوی بنکه سەرەکیەکەوە ناونراوە. کاروبارەکانی ئەو پارێزگایەش لەلایەن ئەنجومەنێکەوە بەرێوە دەچێت، کە (ئەنجومەنی پارێزگا)یە و (پارێزگار)یش سەرۆکی ئەو ئەنجومەنەیە. کاروبارەکانی بەشە کارگێڕییەکانی پارێزگاش لەلایەن چەند ئەنجومەنێکەوە بەرێوە دەچێت وەك (ئەنجومەنی لیوا، ئەنجومەنی شارستان، ئەنجومەنی ناوچە، ئەنجومەنی گوند).

(پارێزگار)یش به بڕیارێکی کۆماری دادەنرێت و سەرۆکی ئەنجومەنی پارێزگاشە. لێپرساوانی دام ودەزگاکانی پارێزگاش، ئەندامی ئەو ئەنجومەنەن. ئەوانیش یان له رێگای دەنگدانی نهێنی یان له ڕێگای ئەنجومەنی وەزیران دادەنرێن و کاروبارەکانی پارێزگا بەرێوە دەبەن.

بەشەکان و دەسەڵاتەکانی هەرپارێزگایەك و ئەنجومەنەکەی:-

پڕۆژەکە دەسەڵاتی داوەتە ئەنجومەنی پارێزگا. ئەو ئەنجومەنەش دەزگایەکی مەعنەوییە، کە دەسەڵاتی خەرجکردنی سەرجەم دارایی و سامانی ەاوڵاتیانی سنووری دەسەڵاتیان هەیە. ئەوەش لەسەر ئەو بروایەی ئەو موڵك و سامانانە ەی دەوڵەتن. ئەمەو سەرەڕای ئەوەی لەسەر ئەنجومەن پێویستە کارەکانی (پەروەردە و فێرکردن و شارەوانی و گوندنشینی و ئاوەدانکردنەوە و نیشتەجێکردن و پەرەپێدان و بازرگانی و تەندروستی و کاروباری کۆمەڵایەتی و کشتوکاڵ و ئاودێری) جێبەجێبکات. به واتایەکی تر لەسەر ئەنجومەن پێویستە کاروباری پارێزگاکە بەرێوەبەرێت. هەروەها دەزگا

---

(١) نەوزەر رەشید: ناکۆکی لەسەر زەعامەت، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك - سلێمانی، هەرێمی کوردستانی ئێراق-ئێراق، ٢٠٠٣ز، لل ٦٤ ٦٨.

بەرێوبەرایەتییە جوراوجۆرەکانیش بە باشترین شێوازو بە توانایەکی تەواو، کە لەگەڵ سیاسەتی دەوڵەتدا بگونجێت بەرێوە ببات.

لە دەسەڵاتی ئەنجومەندایشدایە، ڕژێمێکی ناوخۆیی بۆ پارێزگاکە پیادە بکات. بەو مەرجەی لەگەڵ یاساکانی دەوڵەتدا بگونجێت، کە لە دەستووردا هاتووە. هەریەکیش لە بەشە کارگێرییە جیاوازەکان وابەستە بە وەزیرێکی دیاریکراو دەکرێن. بۆ نموونە بوارەکانی پەروەردە و فێرکردن بە (وەزارەتی پەروەردەو فێرکردن) ببەسترێتەوەو بۆ ڕاپەراندنی کاروبارەکانی بەرێوبەرایەتییەکانیشی بودجەی تایبەتی بۆ تەرخان بکرێت.

بودجەی پارێزگاش بۆ بڕیاردان لەسەری، پێشکەش بە دەوڵەت دەکرێت و دەدرێت بە وەزیرە پەیوەندی دارەکان، تا پڕۆژە خزمەتگوزارییەکانی پێ جێبەجێ بکات. هەروەها لەسەر ئەنجومەن پێویستە لەو ڕژێمە ناوخۆیەیی خۆییدا نەخشەی کۆبوونەوەکانی و کاروبارەکانی و تۆمارەکانی دیاری بکات. ئەنجومەنی ڕاپەراندنیش، کە بریارەکانی ئەنجومەنی پارێزگا جێبەجێ دەکات، هەموو دەسەڵاتێکی ئەنجومەنی پارێزگای پێدراوە. تەنانەت بریکاری ئەنجومەنی پارێزگایە لە کاتی ئامادەنەبوونی یان کۆنەبونەوەی بۆ گفتوگۆکردن لەسەر کارێك یان پڕۆژەیەك. ئەمەو هەروەها ئەنجومەنی ڕاپەراندن، مافی کارمەندان و دامەزراندنی کارمەند و کارگوزار و گواستنەوەیانی لە سنووری پارێزگادا هەیە. لەگەڵ دەست نیشانکردنی پڕۆژەی نوێ و بودجەی پێویست بۆ ئەو پڕۆژانە. سەرەڕای جێبەجێکردن و ڕێکخستنی سەرجەم دارایی پارێزگا و ووردەکارییەکانی تر.

دەسکەوتەکانی پارێزگاش بریتین لە (باجەکانی خانوبەرە و زەوییەکان و دوکان و بازارەکانی شارەوانی). ئەو باجانەش یاساکانی دەوڵەت دیاری دەکەن. سەرەڕای باجەکانی (کرێی ڕێگاوبان و هاتوچۆ و دەسکەوتەکانی پارێزگا)، کە لە دەرئەنجامی ڕێکخستنی دەسکەوتەکانی بودجەی دەوڵەت دیاری دەکرێن. هەر لەو داراییەش مووچەی فەرمانبەران و کارگوزاران و ئەندامانی ئەنجومەنی پارێزگای لێدەدرێت. پادشان بودجەی ئەو پڕۆژانەی لێ دابین دەکرێت، کە پارێزگاکان پێویستیانە. ئەویش بە پێی نەخشەیەکی دارێژراو کاری بۆ دەکرێت.

بەپێی دەستووریش ئەنجومەنی وەزیران دەسەڵاتی وەستاندن و لابردن و دەستکاریکردنی هەر بریارێکی هەیە، کە ئەنجومەنی پارێزگا دەریدەکات. بۆ ئەم مەبەستەش کار بە یاسای بەرێوبەرایەتییە خۆجێییەتیەکانی ژمارە (١٦) ی ساڵی (١٩٤٥ز) دەکرێت، تا ئەو ڕادەیەیی پێچەوانەی یاساکانی بەرێوبەرایتی پارێزگا نوێیەکان نەبێت.

پێکهاتەی پارێزگاکان:- پڕۆژەکە ئێراقی بۆ (شەش) پارێزگا دابەش کردووە، کە ئەمانەن:

١. پارێزگای موسڵ:- بنکەکەی شاری موسڵە و لە لیوای موسڵ پێکهاتووە.

٢. پارێزگای کەرکوك:- بنکەکەی شاری کەرکوکە و لە لیوای کەرکوك جگە لە شارستانی (چەمچەماڵ) پێکهاتووە.

٣. پارێزگای سولەیمانی:- بنکەکەی شاری سولەیمانییە و لە لیواکانی (هەولێر و سولەیمانی) و (لیوای دهۆك)، کە لە شارستانەکانی (زاخۆ و دهۆك و ئامێدی و ئاکرێ و زێبار)ی سەر لیوای موسڵ پێکهاتووە لەگەڵ شارستانی (چەمچەماڵ) پێکهاتووە.

٤. پارێزگای بەغداد:- بنکەکەی شاری بەغدایە و لە لیواکانی (بەغداد، رومادی، دیالە، کوت) پێکهاتووە.

٥. پارێزگای حیللە:- بنکەکەی شاری حیللەیە و لە لیواکانی (حیللە، دیوانیە، نەجەف، کەربەلا) پێکهاتووە.

٦. پارێزگا بەسرە:- بنکەکەی شاری بەسرەیە و لە لیواکانی (بەسرە، عەمارە، ناسریە) پێکهاتووە.

زمانی کوردی:- پرۆژەکە هەردوو زمانی عەرەبی و کوردی بە زمانی ڕەسمی پارێزگای سولەیمانی دادەنێت. زمانی خوێندن لە قۆناغەکانی خوێندنی (سەرەتایی و ناوەندی) زمانی کوردییە و زمانی عەرەبی زمانی دووەمە، بەڵام لە قۆناغەکانی (ئامادەیی و زانکۆ)کان (زمانی عەرەبی) زمانی خوێندن دەبێت.

پاشکۆی ژمارە (٦)( )[١]

نامەی مەجیدخان بۆ حەمەڕەشیدخان

بۆ حضوري حضرت خانی معظم

عرچ دست ماچ کردنم تقدیم ئەکم انشاواللە باشی و سلامتیت

وقت صرف ئەفرمون

قربان ایمەیش الحمدللە صحتمان باشە وتداویمان باش هەیە ئەم رۆ ٨/٢٦ تمسار منصورپور ناردی بەدواما زۆر لطفي نواند و زۆر اظهاري شخصیتی خانی کرد لە صداقت و شەامەت. ووتی ئەوەی خانم دی پیم وت چی مساعدت ئەوەی بی کەین. خانیش وتی بە شخصیکی تری بکەن یانی بارزانی من ئەم قصەیم دوجار بە بارزانی ووتوە ومن مگمئنی چمننیم هەیە بەرابر خان وامید ئەکم خانیش وفا بە وعدی خۆی بکات بۆ امنیتی حدود لە پاشان کە هەلسام وتی رجام وایە لە گەرانەوە تا احتراماتی خالصانە خالصانە تقدیم بە خان بکەیت بۆ موچوعی اشەکە من بوت داوا ئەکم طبعا موافقت ئەکەن...برقیە ئەکەم بۆ بانە....

---

(١) لە ئەرشیفی تایبەتی (مەجیدخانی کوڕی حەمەڕەشیدخان) وەرگیراوە.

سەرچاوەکان

یەکەم: بەڵگەنامەکان:

١.جوڵانەوەی نەتەوەیی باشوری کوردستان (١٩٦١-١٩٧٧) لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیادا (٢٠١٦). ئامادەکردن و ساغکردنەوەی لە ئەرشیفی نەتەوەیی بەریتانیا: شەریف هەژاری، وەرگێڕانی: پاسار شێرکۆ. تاران: چاپخانەی پەنجەرە.

دووەم: بیرەوەرییەکان:

٢. ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان. بیرەوەرییەکانی ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشیدخان، ساڵانی (١٩٦١-١٩٧٤).

سێیەم:دەستنووسەکان:

٣. زەند، کەریم. بیرەوەرییەکانی زەند، دەستنووس.

٤. قانع، شێخ موحەممەدی شێخ عەبدولقادری دۆڵاشە. مێژووی بەگزادەکانی بانە، دەستنووس.

٥. کوخە مامی، ملا رسول. فتح دلاوران بانە، دەستنووس.

چوارەم: بە زمانی عەرەبی:

٦. الياس، نديم احمد (١٩٧٥). المسالة الكردية- مواقف و منجزات. بغداد.

٧. ايغلتن، ويليام (٢٠١٢). جمهورية مهاباد-جمهورية ١٩٤٦الكوردية، ترجمة و تعليق: جرجيس فتح الله.اربيل: دار اراس للطباعة والنشر.

٨. البوتاني، د. عبدالفتاح (٢٠٠٤). الحركة القومية الكوردية التحررية-دراسات و وثائق، تقديم: الاستاذ الدكتور خليل علي مراد. دهوك:، دار سبيريز للطباعة والنشر.

٩. خدوري، مجيد (١٩٧٤). العراق الجمهوري.بيروت: الدار المتحدة للنشر.

١٠. دوغان، محمد امين (١٩٦٢). الحقيقة كما رأيته في العراق. بيروت.

١١. رديني، وصفي حسين (٢٠٠٧). البارزاني الخالد في المصادر العربية والاوروبية والفارسية والتركية والكردية. دهوك: دار سبيريز للطباعة والنشر.

١٢. سعيد، د.علي كريم (١٩٩٩). عراق ٨ شباط١٩٦٣ من حوار المفاهيم الي حوار الدم-مراجعات في ذاكرة طالب شبيب. بيروت: دار الكنوز الادبية.

١٣. عبدالرضا، ماجد (١٩٧٥)، القضية الكردية. بغداد: منشورات الفكر الجديد.

١٤. عيسي، حامد محمود (١٩٩٢). المشكلة الكردية في الشرق الاسط منذ بدايته حتي سنة١٩٩١. القاهرة: مكتبة مدبولي.

١٥. فوزي، احمد (١٩٦٠). أين الحقيقة في مصرع عبدالكريم قاسم. بغداد.

١٦. محمد، شيرزاد زكريا (٢٠٠٦). الحركة القومية الكردية في كردستان العراق٨ شباط١٩٦٣-١٧تموز١٩٦٨. دهوك: دار سبيرز للطباعة والنشر.

١٧. هوشيار مظفر علي امين (٢٠١٣)، الزعيم مصطفي البارزاني. أربيل: مطبعة الثقافة.

پێنجەم: بە زمانی کوردی:

١٨. ئەمین، نەوشیروان مستەفا (٢٠٠٦). حکومەتی کوردستان- کورد لە گەمەی سۆڤیەتدا، سلێمانی.
١٩. ئەنوەر، د. کەیوان ئازاد (٢٠١٤). حەمەڕەشیدخانی بانە. تاران: چاپخانەی تاران.
٢٠. بارزانی، مسعود (٢٠٠٤-٢٠١٣). بارزانی و بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد. هەولێر: چاپخانەی دەزگای ئاراس.
٢١. باوەڕ، ئەحمەد محەمەد ناسر (٢٠١٠). دۆزی کورد لە پەیوەندییەکانی عێراق-ئێراندا (١٩٣٧-١٩٤٧). سلێمانی.
٢٢. پشدەری، عەبدوڵڵا ئەحمەد ڕەسوڵ (١٩٩٧). یاداشتەکانی ژیانم-شۆڕشی ئەیلول ساڵی ١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، هەولێر.
٢٣. جەلال، ئیبراهیم (١٩٩٨). خوارووی کوردستان و شۆڕشی ئەیلول-بنیاتنان و هەڵتەکاندن (١٩٦١-١٩٧٥ز). سلێمانی: چاپخانەی ژیار.
٢٤. ڕەشید، سەڵاح (٢٠١٧). مام جەلال-دیاری تەمەن لەلاویەتییەوە بۆ کۆشکی کۆماری. سلێمانی: چاپخانەی کارۆ.
٢٥. زەند، کەریم (٢٠٠٤). گەشت- تۆماری تەمەن (٣).سلێمانی.
٢٦. سەعید، محەمەد باقی (٢٠١٦). بیروەری دەربارەی تاوانەکانی زەعیم سدیق و ئینزباتخانە-گرتوخانەی سەربازی سلێمانی لە ساڵانی ١٩٦١ بە دواوە. سلێمانی.
٣٧. کۆچیرا، کریس (٢٠٠٤). کورد لە سەدەی نۆزدە و بیست دا، وەرگێڕانی: حەمە کەریم عارف. سلێمانی: چاپخانەی شڤان.
٢٨. مەنگوڕی، میرزا موحەمەد ئەمین (٢٠٠٠). بەسەرهاتی سیاسی کورد لە ١٩١٤ هەتا ١٩٥٨ز. سلێمانی: چاپخانەی ڕوون.
٢٩. مەلا قادر، محەمەد (٢٠٠٧). خەباتنامە-کورتە مێژووی پارتی و کەلتووری بارزانی نەمر. هەولێر: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس.
٣٠. مەلا عززەت، مەحموودی (٢٠٠١). جەمەوریەتی کوردستان. سلێمانی: چاپ و ئوفسێتی سەردەم.
٣١. نوری، د.فریدون (٢٠١٧). بزافی بارزانی. هەولێر: لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئاراس.
٣٢. هومایۆن، سەعیدی (٢٠٠٧). پێشەوای ڕابوون-بیرەوەرییەکانی سەعیدی هومایۆن، کۆکردنەوەو ئامادەکردنی: هاشمی سەلیمی، وەڕگێڕانی: ڕەسوول سوڵتانی. هەولێر: دەزگای ئاراس.
٣٣. وانلی، عیسمەت شەریف و ئەوانی تر (١٩٩٨). گەلێکی پەرژموردە و نیشتمانێکی پەرت، وەرگێڕانی: م.گۆمەیی. ستۆکهۆڵم.

شەشەم: بە زمانی فارسی:

٣٤. ارفع، حسن (١٣٨٢هـ.ش). کردها یك بررسی تاریخی و سیاسی، به کوشش و ویرایش: د.محمد رئوف مرادی. تهران: نشر انا.
٣٥. توکلی، محمد رووف (١٣٦٣هـ.ش). جغرافیا و تاریخ بانه کردستان. تهران

حەوتەم: بە زمانی ئینگلیزی:

36. O. Ballance. Edgar (1972A.C). The Kurdish Revolt 1960-1970. London.

هەشتەم: بڵاوکراوەکان:

ا. ڕۆژنامەکان:

١.بە زمانی عەرەبی:

٣٧. ازاد صيق محمد (١٩٩٨/٧/٢٥). فؤاد عاف في حوار صحفي. أسبوعية الاتحاد. العدد (٢٧٧). السليمانية.

٣٨. جريدة الجمورية، العدد (١٠)، (١٩٥٨/٧/٢٨)، بغداد، العراق، ص١.

٣٩. جريدة الجهورية، العدد (٢٦٨)، (١٩٥٨/٥/٢٨)، بغداد، العراق، ص١.

٤٠. الوقائع العراقية، العدد (٢)، في (٢٨ تموز١٩٥٨)، ص١,٢.

بە زمانی کوردی:

٤١. جەلال، مام (٢٠٠٠/٢/٢٦). لە یادی دۆستی دێرینمان خوالێخۆشبوو مەجیدخان دا، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ. ژمارە (٢٠٨٣). ڕۆژی (شەممە). سلێمانی. ل١.

٤٢. خالیدی، موحسین (١٣٩٩هـ.ش) ڕوانینێك بۆ کوردستان-بانە٢، گۆڤاری سروە، ژمارە (١١٧). مەهاباد.

٣. بە زمانی فارسی:

٤٣. مقال (١٣٢٣/٩/٩هـ.ش). جریان اردوکشیهای کردستان، روزنامه اگلاعات، شماره (٥٥٧٨). تهران.

ب. گۆڤارەکان:

٤٤. خالیدی، موحسین (١٣٩٩هـ.ش) ڕوانینێك بۆ کوردستان-بانە٢. گۆڤاری سروە. ژمارە (١١٧). مەهاباد.

نۆیەم: چاوپێکەوتنەکان:

ا. چاوپێکەوتنی ڕاستەوخۆ:

٤٥. چاوپێکەوتنی بیستون عەلی کەریم- پیشمەرگەی شۆڕشی ئەیلول و مامۆستای زانکۆی خانەنشین(٢٠٢١/٣/٢٨). سولەیمانی.

٤٦. چاوپێکەوتنی چنگیانی، میرزا سدیقی فەقێ مەحمود (١٠ی حوزەیرانی١٩٩٨). سلێمانی.

٤٧. چاوپێکەوتنی خان، ئازاد ئەنوەر حەمەڕەشید (١٥ی ئابی١٩٩٨). سلێمانی).

٤٨. چاوپێکەوتنی خان، حەمەساڵح بەگی کوڕی قادر (٢١ی ئابی١٩٩٨ز). بانە.

٤٩. چاوپێکەوتنی خان، قوباد ئەنوەر حەمەڕەشید (٢٢ی مایسی٢٠٢١). سلێمانی.

٥٠. چاوپێکەوتنی خان، مەجید کوڕی حەمەڕەشید (١٧ی تشرینی یەکەمی١٩٩٣). میهرشەهر.

٥١. چاوپێکەوتنی عەلی، دکتۆر عارف موحەممەد (٨ی ئازاری٢٠٢١). سولەیمانی.

٥٢. چاوپێکەوتنی فەقێ ڕەحیم، جەلالی مەحمود (١٩٩٨/١٠/٤ز). سلێمانی.

٥٣. چاوپێکەوتنی کانی ناو، حاجی کەریم بەگ (٢٥تشرینی دووەمی١٩٩٤ز). بانە.
٥٤. چاوپێکەوتنی گۆڵێ، مەحمود بەگ (٨ی تەمموزی١٩٩٢). سلێمانی.
٥٥. چاوپێکەوتنی موهتەدی، سەلاحەددین - لەنێوان ساڵانی (١٩٦٢-١٩٦٤) نووسەری نامە فارسییەکانی مستەفا بارزانی بووە (٢٠٢١/٣/١٨ز). سولەیمانی.

ب. پەیوەندی تەلەفۆنی:

٥٦. پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ عەلی خانە بەگ، لە ڕۆژی (هەینی) بەرواری (٢٠٢٠/١٢/٤)

دور محمد رشيدخان بانه في مساندة مصطفى البارزاني في ثورة أيلول

ملخص :

تعود قوة ثورة ايلول مابين أعوام (١٩٦١-١٩٧٥م) الي مساندة العديد من الشخصيات و رؤوساو العشائر والقبائل الكردية للثورة ولقائده (مصطفي البارزاني). هؤلاو الذين وقفوا بجانبه علي مدي (١٤) سنة من عمر الثورة ساندوه بكل ما لديهم من الامكانيات. أحدي أهم الشخصيات التي وقف بجانب زعيم الثورة منذ اندلاعه حتي وفاته في (١٩٧٤/١٢/٤م) هو (محمد رشيدخان بانه).

من هنا ومن أجل أعداد بحث للمؤتمر العلمي الثالث (لمركز بيشكجي للدراسات الانسانية) في جامعة دهوك، قمنا بأعداد بحثنا هذا تحت عنوان(دور محمد رشيدخان بانه في مساندة مصطفي البارزاني في ثورة ايلول). وقسمنا البحث الي ثلاث محاور. ففي المحور الاول تطرقنا الي حياة وشخصية (محمد رشيد خان بانه) منذ ولادته سنة (١٨٨٩م) الي أندلاع ثورة ايلول في (١٩٦١/٩/١١م). وخصصنا المحور الثاني للعلاقات الثنائية مابين (مصطفي البارزاني و محمد رشيدخان بانه). اما في المحور الثالث والاخير فقد تطرقنا الي دوره في ثورة ايلول. وأنهينا بحثنا هذا بعدة نتائج وصل اليها الباحث مع الاشارة الي اهم المصادر والوثائق التي أستخدم في هذا البحث ومن الله التوفيق.

The role of Muhammad Rashid Khan Bana in supporting Mustafa Barzani in the September Revolution

Abstract:

The strength of the September Revolution between the years (1961-1975 AD) was due to the support of many personalities and heads of clans and Kurdish tribes for the revolution and its leader (Mustafa Barzani). Those who stood by it during the (14) years of the revolution. One of the most important figures who stood by the leader of the revolution since his outbreak until his death on (4/12/1974 AD) is (Muhammad Rashid Khan Ban).

From here, and in order to prepare a paper for the third scientific conference (of the Bishkji Center for Human Studies) at the University of duhok, we prepared our research under the title

(The role of Muhammad Rashid Khan is in supporting Mustafa Barzani in the September Revolution).

In the first axis, we touched upon the life and personality of (Muhammad Rashid Khan Banh) from his birth in (1889AD) until the outbreak of the September Revolution on (9/11/1961 AD). We devoted the second axis to bilateral relations (Mustafa Barzani and Muhammad Rashid Khan Banh). As for the third and last axis, we touched upon the role of Muhammad Rashid Khan in the September revolution. We ended this research with several results reached by the researcher, with reference to the most important sources and documents that were used in this research, and God grant success.

کاریگەری نەفت لە سەر رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠
توێژینەوێکی شیکارییە

پ.د.ئازاد شکور صالح

زانکۆی سەلاحەددین -کۆلێژی یاسا

azad.salih1@su.edu.krd

پوختە

دەستپێکی گفتوگۆکان نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکوومەتی عیراق دەگەڕێتەوە بۆ کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٦٩ و سەرەتای ساڵی ١٩٧٠، وە دوای درێژە کێشانی بۆ ماوەی چەند مانگێك سەرنجام بەیاننامەی (١١ی ئادار) ڕاگەینرا.کە بە گوێرەیەوە حیزبی بەعسی دەسەڵاتدار بە مافەکانی گەلی کورد وە ئۆتۆنۆمی پێدان، بەڵام بە بۆچوونی کورد لە جێگای ئاواتەکانیان نەبوو، وە کە بنەرەتی کێشەکە بریتی بوو لە سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی وە سەرژمێری دانیشتوان کە بە گوێرەیەوە ناوچەکانی زۆرینەی دانیشتوانی کورد پێکدەهێننندیاری دەکات، وە کێشەی کەرکوك .

هەروەك ئاشکرایە نەفت لە ڕۆژگاری ئەمرۆ و دوێنی و سبەی بە ماددەیێکی ستراتیژی بنەڕەتی کاریگەر هەژمار دەکرێت لە هەردوو کاتی شەڕ و ئاشتی بە بێ جیاوازی، وە سەبارەت بە کوردستانی عیراق نەفت ڕۆڵێکی نەرێنی (نەگەتیفی) گێراوە لە دیاری کردنی چارەنووسی کورد لەم پارچەیەدا.

وە شایەنی باسە لە ماوەی شۆرشی ئەیلولی مەزن کە دەکەوێتە نێوان رێککەوتی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١ تا ئاداری ساڵی ١٩٧٥ ، کە نەفت بەشێوەیێکی ڕاستەوخۆ و ناراستەوخۆ هۆکاری سەرەکی سەرنەکەوتنی ئەو دان وستانانە بووە کە لە نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراقی ئەو کات ئەنجام دراون بە تایبەتی لە دوای ساڵی ١٩٦٨ و دواتر وە بە تایبەتی نەفت هەژماردەکرێت بە بەربەستی سەرەکی و هۆکاری راستەوخۆی (تا ڕادەیێك شاراوە) بۆ سەرنەکەوتنی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری سالی ١٩٧٠ کەواتە نەفت ئەگەر تاکە هۆش نەبێت، ئەوا بە هۆیەکی سەرەکی دروست بوونی کیشەی تر وەك پرۆسەی ڕاگوێزانی کورد (تعریب کردنی) لە ناوچە نەوتییەکانی، وەك (کەرکووك، موسڵ، خانەقین، زومار وناوچەکانی هەولێرو دهۆك) دادەنرێت خۆی دەبینێتەوە لە ڕەگە مێژووەکەی کێشەی کەرکووك و گرنگیە ستراتیژی ونەوتییەکەی و بە عەرەبکردنی، وەهەروەها سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان و سوربوون وپێ داگرتنی حکومەتەکانی عیراق لە سەر ئەو دان وستانەی کە لە گەڵ بزاڤی کوردایەتی دا کراوەلە سەر مانەوەی ناوچە نەفتییەکان لە ژێر هەژموونی خۆیان و دوورخستنەوەی دەسەڵاتی کورد لەو ناوچانەدا، بۆیە لە ڕوانگەی ئەمەی لە سەرەوە ئاماژەمان پێ کرد دەتوانین بڵێن کە نەفت دوێنێ و ئەمرۆ و لە داهاتووشدا بە بەربەستَکی هەرە سەرکیەکانی سەرکەوتنی هەر دان وستانێك وە هەروەها یەکێکە لە ئاستەنگە گرنگەکانی بەردەم چارسەرکردنی دۆزی ڕەوای کوردستانی عیراق.

پێشەکی

١- پرسی تۆێژینەوە:

نەفت لە ڕۆژگاری ئەمرۆ و دوێنی و سبەی بە ماددەیێکی ستراتیژی بنەڕەتی کاریگەر هەژمار دەکرێت لە هەردوو کاتی شەڕ و ئاشتی بە بێ جیاوازی، وە بە توخمێکی سەرەکی توخمەکانی پەرەپێدانی پیشەسازی و ئابووری دەژمێردرێت. وە سەبارەت بە کوردستانی عیراق نەفت ڕۆڵێکی نەرێنی (نەگەتیفی) گێراوە لە دیاری کردنی چارەنووسی کورد لەم پارچەیەدا، وە لە ڕۆژگاری ئەمرۆشدا ڕۆڵێکی کاریگەر دەگێرێت کە ناتوانرێت بە هیچ شێوەیێك فەرامۆش بکرێت. کەس گومانی نیە کە نەفت لە ڕابردوو هۆیەکی سەرەکی بووە لە دابەش کردنی نیشتمانی کوردستان وە پارچە پارچەکردنی لە نێوان چوار دەوڵەت و لکاندنی کوردستانی باشوور (ویلایەتی موسڵ) بە دەوڵەتی عیراقەوە کە لە پاش جەنگی جیهانی یەکەم دامەزراوە، دیسان نەفت سەبارەت بە بەدەستهێنانی مافەکانی کورد ، پاش لکاندنی کوردستانی باشوور بە عیراقەوە رۆڵێکی نەرێنی هەبووە هەر بەو هۆیەوە بوو کە دەوڵەتە هەرێمییەکان و ئیمپریالیەکان بۆ سەرکوت کردنی شۆرش و ڕاپەرینەکانی کوردان، هاوکاری حکوومەتی ناوندیان کردووە .

وە شایەنی باسە لە ماوەی شۆرشی ئەیلولی مەزن کە دەکەوێتە نێوان رێککەوتی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١ تا ئاداری ساڵی ١٩٧٥ ، کە نەفت بەشێوەیێکی ڕاستەوخۆ و ناراستەوخۆ هۆکاری سەرەکی سەرنەکەوتنی ئەو دان وستانانە بووە کە لە نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراقی ئەو کات ئەنجام دراون بە تایبەتی لە دوای ساڵی ١٩٦٨ و دواتر وە بە تایبەتی نەفت هەژماردەکرێت بە بەربەستی سەرەکی و هۆکاری راستەوخۆی (تا ڕادەیێك شاراوە) بۆ سەرنەکەوتنی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری سالی ١٩٧٠ کەواتە نەفت ئەگەر تاکە هۆش نەبێت، ئەوا بە هۆیەکی سەرەکی دروست بوونی کیشەی تر وەك پرۆسەی ڕاگوێزانی کورد (تعریب کردنی) لە ناوچە نەوتییەکانی، وەك (کەرکووك، موسڵ، خانەقین، زومار وناوچەکانی هەولێرو دهۆك) دادەنرێت خۆی دەبینێتەوە لە ڕەگە مێژووەکەی کێشەی کەرکووك و گرنگییە ستراتیژی ونەوتییەکەی و بە عەرەبکردنی، وەهەروەها سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان و سوڕبوون وپێ داگرتنی حکومەتەکانی عیراق لە سەر ئەو دان وستانەی کە لە گەڵ بزاڤی کوردایەتی دا کراوەلە سەر مانەوەی ناوچە نەفتییەکان لە ژێر هەژمونی خۆیان و دوورخستنەوەی دەسەڵاتی کورد لەو ناوچانەدا، وە دەبێت ئاماژە بەوە بکەین کە تا ئیستاش سیاسەتی ڕاگوێزان و بە عەربکردن بەردەوامی هەیە لە لایەن حکومەتی عیراق کە کار گەیشتۆتە ئەو ڕادەیەی کە لە هەرشوێنێکی خاکی کوردستان بیرێك یان چاڵگەیێکی نەفتی تیایدا دۆزرابێتەوە ئەوا ئەم شوێنانەیان بە ناوچەیێکی دەرەوەی سنووری هەرێمی کوردستان هەژمار کردووە. بۆیە لە ڕوانگەی ئەمەی لە سەرەوە ئاماژەمان پێ کرد دەتوانین بڵێن کە نەفت دوێنێ و ئەمرۆ و لە

داهاتووشدا بە بەربەستَکی هەرە سەرکیەکانی سەرکەوتنی هەر دان وستانێك وە هەروەها یەکێکە لە ئاستەنگە گرنگەکانی بەردەم چارسەرکردنی دۆزی ڕەوای کوردستانی عیراق.

٢- گرینگی توێژینەوە:

گرنگی ئەم توێژینەوە لەوەدایە کە نەفت یەکێکە لە سەرچاوە سروشتییەکانی گرنگی کوردستان و عیراق، وەهەر لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عیراقەوە لە ساڵی ١٩٢١، نەقت رۆلێکی گرنگی لە ژیاتی سیاسی وئابووری وکۆمەڵایەتی کوردستان وعیراقدا گێڕاوە، وە هەروەها ڕۆڵی سەرەکی لە دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ هەبووە بە شێوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ ، وە هەروەها گرنگی ئەم توێژینەوە لەوەدا خۆی دەنوێنێت کە پەیوەندی ڕاستەوانەی نێوان نەفت وگرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان ئاشکرا دەکات، وە سورڕبوون وپێ داگرتنی حکومەتەکانی عیراق لە سەر ئەو دان وستانەی کە لە گەڵ بزاڤی کوردایەتی دا کراوەلە سەر مانەوەی ناوچە نەوتییەکان لە ژێر هەژموونی خۆیان و دوورخستنەوەی دەسەڵاتی کورد لەو ناوچانەدا. هەروەها سوود وەرگرتن لە چۆنیەتی چارەسەرکردنی کێشەی نەفت لە داهاتوودا لە لایەن حکوومەتی هەرێمی کوردستان.

٣- ئامانجی توێژینەوە:

ئامانجی سەرەکی لەم توێژینەوەیەدا تایبەتە بە کاریگەری نەوت لە سەر دان وستانەکان و خودی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠و دەستنیشانکردنی کاریگەریی نەفت لە سەر گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان لە لایەن حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق. بۆ هێنانەدی ئەو ئامانجەش چەند پرسیارێك دەوروژێنین و کار لە سەر وەڵامدانەوەیان دەکەین، وێرای روونکردنەوەی هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان بەرامبەر سەرجەم پرسەکانی پێوست بە نەوتی هەرێمی کوردستانی عیراق لە هەندێك قوناغی جیاوازی خەباتی رزگاریخوازی کورد.

٤- ئاستنگەکانی توێژینەوە:

ئاستەنگی سەرەکی بەردەم ئەم توێژینەوە، نەبوونی توێژینەوەی پێشینە لەو بوارەدا، کە بە گوێرەی زانیاری ڤەکۆلەر ئەوە یەکەم جارە لە سەر ئەو بابەتە توێژینەوە دەنووسرێت، ئەمە وایکرد کە ئاستەنگی نەبوونی یان کەمی و زەحمەت بە دەستکەوتنی سەرچاوەی زانستی وە بە تایبەتی سەرچاوەی قانونی لەم بوارەدا، بۆیە ناچار بووین زیاتر پشت بە لێکدانەوەو وشرۆڤەکردنەکانی خۆمان ببەستین، کە دیارە ئەمە لایەنێکی پۆزەیتڤانەی هەیە و هاوکاتیش لە سەڕەرۆیی و کەم وکورتی ئەکادیمی بە دوور نابیت.

٥- چوارچێوەی توێژینەوە:

چوارچێوەی ئەم توێژینەوە خۆی لە دیاری کردنی ڕۆڵی نەفت دەبینێ لە چارەنووسی سیاسی کوردستان – عیراق   وە بە تایبەتی باسەکانی توێژینەوەکە دەخوولێتەوە لە بازنەی دیاریکردنی

کاریگەریەکانی نەفت لە سەر دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠. وە هەروەها گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان.

٦- ڕێبازی توێژینەوە:

لەم توێژینەوەدا ڕێبازی شیکاری و ڕێبازی مێژووی مان گرتۆتە بەر، کە ڕێبازی شیکاری بۆ شرۆڤەکردن و لێکدانەوەی کاریگەریەکانی نەفت لە سەر دان وستانەکان وبرگە یاسایەکانی پەیوەندار بە ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ وهەروەها شیکاریکردنی دەقە یاسایەکانی پەیوەندار بە بابەتی توێژینەوەکە لە. وە هەروەها شیکردنەوەی کاریگەری نەوت لە سەر پیادەکردنی سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان لە لایەن حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق. وە ڕێبازی مێژوویی مان گرتۆتە بەر تاوەکو لە ژێر ڕۆشنایی مێژوودا ڕووداوەکانی دوێنێ و ئەمرۆ شیبکەینەوە.

٧- کێشەی (گرفتی) توێژینەوە:

کێشەی توێژینەوەکە خۆی لەوەدا دەنوێنێت کە تا چ ڕادەیێك نەقت کاریگەری هەبووە لە سەر لە بار بردن و سەرنەکەوتنی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ وە هەروەها لە سەر ڕەوتی دان وستانەکانی نێوان هەردوو لایەن، وە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی کە توێژینەوەکە دەیان ورژێنێت وەکو: - ئایا بە خۆمالی کردنی نەفت لە لایەن حکومەتی ئەو کاتی عیراق لە ساڵی ١٩٧٢ کاریگەری هەبووە لە سەر ڕەوتی دان وستانەکانی نێوان هەردوو لایەن؟ - ئایا نەفت تاکە هۆکار بووە بۆ تێکچوون وسەرنەکەوتنی دان وستانەکانی نێوان هەردوو لایەن؟ - ئایا هۆکاری ناوەخۆیی و دەرەکی تا چەند کاریگەریان هەبووە لە سەر ڕەوتی دان وستانەکان ؟ - ئایا تاچ ڕادەیێك برگەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ وە دەقە یاسایەکانی پەیوەندار بە بابەتی توێژینەوەکە بە شێوازێکی قانونی دروست و بێ لایەن داڕێژراون کە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ پەیوەندیان هەبووە بە نەفتەوە وە ئایا بوونە لەمپەر لە بەردەم دان وستانەکان وە کاریگەریان هەبووە لە سەر لە بار بردن و سەرنەکەوتنی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ ؟. - ئایا ئەو ناوچە کوردستانیانەی کە نەفت بە ڕێژەیێکی بەرچاو تیاندا بوونی هەیە بوونتە لەمپەر لە بەردەم دان وستانەکان وە تا چەند کاریگەریان هەبووە لە سەر ڕەوت و ئەنجامەکانی دان وستانەکان؟ وە چۆن؟ وە ئایا نەفت تا چەند کاریگەری هەبووە لە سەر گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان لە لایەن حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق بە تایبەت ئەو شوینانەی کە نەوتیان تێدایە وەك ناوچەکانی (کەرکوك – موسڵ – خانەقین - زوومار- مەخمور و کەندیناوە – شێخان وهتد...) وە هەروەها هەوڵی گۆرینی دیمۆگرافیان دراوە لە لایەن حکومەتی عیراق وە؟.

٨- گریمانەی تۆێژینەوە:

گریمانەکان بە شێوەیێك لە شێوەکان ئەو پرسیارانەن کە لە سەرەتای هەر باسێکدا لە لای توێژەری گەڵالە دەبن. کە ئەمانیش بریتین لە:

1. ئایا نەفت تاکە هۆکار بووە بۆ تێکچوون وسەرنەکەوتنی دان وستانەکانی نێوان هەردوو لایەن؟
2. ئایا بە خۆمالی کردنی نەفت لە لایەن حکومەتی ئەو کاتی عیراق لە ساڵی ١٩٧٢ کاریگەری هەبووە لە سەر ڕەوتی دان وستانەکانی نێوان هەردوو لایەن؟
3. ئایا هۆکاری ناوەخۆیی و دەرەکی تا چەند کاریگەریان هەبووە لە سەر ڕەوتی دان وستانەکان ؟.
4. ئایا ئەو ناوچە کوردستانیانەی کە نەفت بە ڕێژەیێکی بەرچاو تیاندا بوونی هەیە بوونتە لەمپەر لە بەردەم دان وستانەکان وە تا چەند کاریگەریان هەبووە لە سەر ڕەوت و ئەنجامەکانی دان وستانەکان؟ وە چۆن؟
5. ئایا نەفت تا چەند کاریگەری هەبووە لە سەر گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان لە لایەن حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق بە تایبەت ئەو شوینانەی کە نەفتیان تێدایەوەك ناوچەکانی (کەرکوك – موسڵ – خانەقین - زوومار- مەخمور و کەندیناوە – شێخان وهتد...) وە هەروەها هەوڵی گۆرینی دیمۆگرافیان دراوە لە لایەن حکومەتی عیراق وە؟.

٩-پلانی توێژینەوە:

بۆ ئەوەی تیشك بخەینە سەر هەموو لایەنەکانی توێژینەوەکە وا پێویست دەکات کە توێژینەوەکە دابەش بکەین بۆ دوو باس (مبحپ)، لە باسی یەکەمدا تیشك دەخەینە سەر کاریگەری نەفت لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ . وە باسی دووەم تەرخان دەکەین بۆ کاریگەری نەفت لە سەر گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان. بە کۆتاییەك توێژینەوەکە کۆتایی پێ هێنراوە کە بەخستنە ڕووی چەند سەرئەنجامێك و چەند پێشنیارێك، کە نۆێژینەوەکە پێی گەیشتووە. وە دواجار لیستێك بۆ ئەو سەرچاوانە کراوەتەوە کە لەم تۆێژینەوەیەدا سوودیان لێ وەرگیراوە.

باسی یەکەم: کاریگەری نەفت لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠

ڕاڤەکردن و دابەش کردن:

هەروەك ئاشکرایە کە نەفت لە ڕۆژگاری دوێنێ وئەمرۆدا کەرستەیێکی ستراتیژی وگرینگ بووە وە رۆڵی تایبەتی هەبووە لە سەقامگیری سیاسی، وە لە هەمان کاتدا دوو ئامانجی قانونی و سیاسی هەبووە وە لە دیوە سیاسی یەکەی هەردەم پرۆسەی دەرهێنان و فرۆشتنی نەفتی هەرێمی کوردستان یەکێك

بووە لە دۆسیە هەڵپسێردراوەکانی کێشەی نێوان کورد و حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق لە سەر ئاستی ناوەخۆ جگە لە کاریگەریەکانی نەفت لە سەر ئاستی وولاتانی بیانی وئەقلیمی و هاوسێ لە سەر دان وستانەکانی وکێشەکانی نێوان کورد و حکومەتی ناوەند لە عیراق هەبووە. وە لەبەر بوونی تەنگژەی متمانە بە یەك نەبوون لە نێوان لایەنەکانی دان وستانکار هەردەم کێشەکە بە هەڵپسێردراوی ماوەتەوە وە قووڵتر بۆتەوە وە لە ئەنجامدا نەگەیشتۆنەتە ڕێکەوتن. بۆیە پێویست دەکات ئەم باسە دابەش **بکەین** بۆ دوو داواکاری کە لە داواکاری یەکەم باس لە کاریگەری نەفت لە سەر ئاستی ناوەخۆ بکەین لە سەر دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠، وە لە داواکاری دووەم باس لە کاریگەری نەفت لە سەر ئاستی وولاتانی بیانی وئەقلیمی و هاوسێ بکەین لە سەر دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠.

داواکاری یەکەم: کاریگەری نەفت لە ئاستی ناوەخۆ لە سەر دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠

مێژووی کۆن ونوێ ئەو ڕاستیەمان بۆ دووپات دەکاتەوە کە نەفت کاریگەری سەرەکی وگەورەی هەبووە لە سەر هەموو ئەو کێشە و ململانێ و داگیرکاری وجوولانەوەی ئازادیخوازیانە وشۆرش و دان وستانانە لە کوردستان هاتوونەتە کایەوە، کە دەست بەسەرداگرتنی نەفت ئامانجی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ و شاراوەو و ئاشکرای داگیرکەرانی کوردستان بووە. بۆیە ئامانجی سەرەکی ئەو داواکارییە تایبەتە بە تیشکخستنە سەر ڕۆڵی نەفتی کوردستان و دەستنیشانکردنی کاریگەری لە سەر ژیانی سیاسی کوردستان و عیراق کە هەردەم رۆڵی سەرەکی هەبووە لە ئەنجام و چارەنووسی ئەو دان وستانانەی چ بە نهێنی و چ بە ئاشکرا گرێدراون سەبارەت بە چارەنووسی کوردستانی باشوور ولکاندنی بە دەوڵەتی تازە دامەزراوی عیراقەوە. وە بە تایبەتی باس لە کاریگەری نەفت لە سەر دان وستانەکانی شۆرشی ئەیلول بکەین کە دەکەوێتە نێوان ساڵانی (١٩٦١- ١٩٧٥). وە بە تایبەتی تر ئاماژە بەو دانوستانانەی لە نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق ئەنجام دەدران بکەین بە تایبەتیش دوای سالی ١٩٦٨ و دواتر . بۆیە پێویستە ئەم داواکارییە دابەش بکەین بۆ دوو لقی سەربەخۆ کە لە لقی یەکەم تایبەت دەکەین بۆ باسکردن لە کاریگەری نەفت وەکو هۆکارێکی سەرەکی بۆ دستپێکردی دان وستانەکان وە لە لقی دووەم باس لە گرفت وکۆسپی سەرەکی دان وستانەکان بکەین کە ناسراوبوو بە (گرێی کەرکوك) یان ڕوونتر (نەفتی کەرکووك) کە ببوە بەربەستێکی سەخت بۆ هەر تێگەیشتنێك لە نێوان هەردوولایەن.

لقی یەکەم : نەفت وەکو هۆکارێکی سەرەکی بۆ دستپێکردنی دان وستانەکان

مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە باس لە دەستنیشانکردنی چۆنیەتی و هۆکارە سەرتاییەکانی دەست پێکردنی دان وستانەکان وە چۆنیەتی بەرێوەچوونی ڕەوتی دان و ستانەکان بکەین ، کە ئەمانەش لە چەند خاڵك باس دەکەین بەم شێوەیەی خوارەوە:

یەکەم : هۆکارە سەرتاییەکانی دەست پێکردنی دان وستانەکان

پاش بڕیاری لکاندنی کوردستانی باشوور بە دەوڵەتی عیراقەوە(1)، لە لایەن ڕژێمی پاشایەتی حوکمڕانەوە مافی ڕۆشنبیری وسیاسی پێ ڕەوانەبینرا بوو، بۆیە گەلی کورد لەم بەشەی کوردستاندا دەستە وئەژنۆ دانەنیشتووە، بەڵکو بەردەوام لە جەنگ و وتێکۆشان وخەبات وشۆرش و ڕاپەرین وململانێدا بووە بۆ بەدەست هێنانی مافەکانی، وە شۆرشی ئەیلول بە دیارترینیان هە ژماردەکرێت، کە جگە لە بوونی کۆمەڵێك فاکتەر و هۆکاری تر بەڵام بە پلەی یەکەم بە ئامانج نەگەیشتنی ئەم شۆرشە بۆ نەوتی کوردستان دەگەرێتەوە(2). کە هۆکاڕی نەفت لە گریمانەی تۆێژینەوەکەماندا سەرچاوە دەگرێ کە جگە لە پلان رێژکردن ونەخشەسازی و پڕاکتیزەکردنی سیاسەتەکانی دەوڵەتانی هاوسێ وئەقلیمییە ئەوا بەشێکی سەرەکیش بووە لە سیاسەتی پلاندارێژراوی حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی دەوڵەتی عیراق بووە ئەو دەوڵەتەی لە پاش جەنگی جیهانی یەکەم دامەزراوە وە دواتر ناوی لێنرا عیراق کە نەفت ڕۆڵێکی گەورەی گێڕاوە لە بە ئەنجام نەگەیشتنی دان وستانەکان وە نەگەیشتنی کورد بە مافەکانی وە هەروەها هەوڵە بەردەوامەکانی حکوومەتی ناوەندی بۆ دەست بەسەرکردنی ناوچە پڕ لە نەوتیەکانی کوردستان و سووربوونی لە سەر دورخستنەوەی دەسەڵاتی کوردی لێانەوە کە ئەم سیاسەتەش لەوە سەرچاوەی گرتبوو کە حکومەتە یە ك لە دوای یەکەکانی عیراق لەوە دڵنیابوون کەکاریگەری نەفت وەك هۆکارێکی ئابووری - سیاسی لە دواڕۆژدا دەبێتە فاکتەرێکی سەرەکی لە جیابوونەوەی کوردستان و دروستبوونی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان لە دواڕۆژدا .

جگە لە هەبوونی چەند هۆکار و پاڵنەری تر لە دەستپێکردنەوەی دان وستان لە نێوان شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق لە ساڵی ١٩٧٠، دەکرێ هۆکارە سەرکیەکان بگەرێنینەوە بۆ چەند پێشهات و ڕووداو و بڕیاری دروستی سەرکردایەتی شۆرشی کورد، وە بە تایبەتی لە دوای ڕێکەوتی (١٠- ١١- ١٩٦٨) لە ئاکامی سەرنەکەوتنی گفتوگۆ لە نێوان هەردوولایەن ئەوا شەڕ ی نێوانیان دەستی پێکردەوە، هەر وەك کاردانەوێکی حەکیمانەی شۆرش ئەوا مستەفا بارزانی بریاریدا هێرش بکاتە سەر بەرژەوەندییە حکومییەکان، ئەوەبوو لە کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٦٨ دا لە لایەن هێزی پێشمەرگەی کوردستان هێرش

(١) بۆ زیاتر بڕوانە: د.ئازاد نەقشبەندی، کێشەی موسڵ یان کێشەی نەوت، گۆڤاری مەتین،خولی ٣، ژمارە(٥٧)، ١٩٩٦تشریتی یەکەم. لا لا ٢٥٥

(٢) بۆ زیاتر بڕوانە: نەوتی کوردستانی عیراق، بەشی دووەم، چاپی یەکەم، ١٩٩٨، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی ناوەندیی دیراسات وتۆژینەوە، دیراسەی ژمارە(٣٢) ،لالا: ٤٥ ٤٦

کرایە سەر هێڵی شەمەندەفەری نێوان بەغداد – کەرکووك[1] .دوای ئەوەش هێزی پێشمەرگەی کوردستان هێرشێکی گەورەوە و سەرکەوتوویان کردە سەر دامەزراوە نەفتیەکانی کەرکوك لە ڕێکەوتی (شەوی ٢/١ – ئاداری ساڵ ١٩٦٩) وە زیانی گەورەی ماددی و مەعنەویان پێگەیاند کە بووە هەواڵی سەرەکی و مایەی سەرنج ڕاکێشانبی میدیا جیهانیەکانی ئەو کات وە سەرەڕای ئەمەش حکوومەتی عیراقی تووشی شۆك کرد چونکە ئەم ناوچەیە بەهێزێکی زۆر و بە شێوەیێکی زۆر توند وتۆل پارێزراوبوو لە لایەن دەسەڵاتەوە[2]. وە هەر ئەم ڕووداوە بووە خاڵێکی وەرچەرخان لە گۆرینی بۆچوونی دەسەڵاتدارانی ڕژێمی بەعس وە واز لە شەر بهێنن وە بگەڕێنەوە سەر مێزی دان وستانەکان، وە لێرەدا بە ڕوونی کاریگەری نەفت بە دیار دەکەوێت لە سەر دەست پێکردنەوەی دان وستانەکان .

وە هەروەها سەبارەت بە بارگرانی ئابووری عیراق لەو کات هۆکارێکی بنەرەتی و پاڵنەرێکی سەرەکی بوو کە وا لە بغداد بکات ناچار بێت هەڵبژاردەی دان وستان پەسند بکات لە گەڵ سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان، ئەمەش بە ڕوونی ئاماژەی پێکراوبوو لە توێژینەوەیێك کە بڵاوکرابۆوە لە لایەن گۆڤاری (New Middle East (بەریتانی کە شەڕی عیراق دژ بە کورد، تێچووەکەی نزیکەی (٣٠%) بوودجەی عیراق بووە بۆ ساڵی ١٩٦٩ [3].

ئەوەو جگە لە بوونی هۆکاری سیاسی لە ناوەخۆی عیراق وەك سەرنەکەوتنی کودەتای ژمارەیێك لە سەرۆك ئەفسەرانی سەربازی و سیاسی[4]. سەرباری زیادبوونی ڕۆڵی ئۆپۆزیسۆن کە خۆی دەنواند لە هەریەکە لە حیزبی شیوعی و نەتەوەییەکان و کورد ئەمەش وای کرد کە حکومەت خێراتر ڕێگای ئاشتی هەڵبژێرێت لە گەڵ کورد.

وە هەروەها دەبێت ئاماژە بەوە بکەین کە حکومەتی عیراق لەو ماوەیە هێرش و پەلاماری زۆری کردە سەر هێزی پێشمەرگەی کوردستان و دانیشتوانی سیڤیلی ناوچەی جیاجیا لە کوردستان ، وە حکومەتی عیراق سەرباری ئەو هەموو هەوڵ وکردەوە شەڕانگێزەکانی، نەوەك هەر نەیتوانی لە هەوڵە سەربازییەکانی بۆ دامرکاندنەوەی شۆرشی کورد سەرکەوتن بە دەست بهێنێ ، بەڵکو سەربازانی عیراق تێکشکان لە هەموو هێرشەکان . وە سەرکەوتنی هێزی پێشمەرگە لە هەموو بەرەکانی شەر، هەر ئەمەش هۆکارێکی ناوەخۆی گرینگ بوو بۆ ڕێکەوتن و پەسندکردنی دان وستان،

---

(١) بۆ زیاتر بڕوانە : د. سعد ناجي جواد، العراق و المسألة الكوردية، ١٩٥٨ ١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠، لا ١٥٥. وە بڕوانە على سنجاري ، الحركة التحررية الكوردية (مواقف وأراو)ط ١، مطبعة خەبات، دهۆك، ١٩٩٧، لا: ٧٨.

(٢) بۆ زیاتر بڕوانە :د. عبدالخالق ناصر العامری، البرزاني مصطفي و القضية الكوردية في العراق ١٩٣١ ١٩٧٥ط ١، دار الجواهري للنشر والتوزيع، بغداد ،٢٠١٧ص ١ ٨ ٢. وە فەریدون عبدالرحیم عەبدوڵا، بارودۆخی سیاسی کوردستان – عێراق، لە(١ ی مارتی ١٩٧٠- ١ ی مارتی ١٩٧٤)، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە –هەولێر، ٢٠٠٨، لا ٣٥

(3) New Middle East, p25, London 1970.

(٤) بۆ زیاتر سەیری: مەسعود بارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكوردية ٣، اربيل ٢٠٠٢، ص ٢٢٣

وەدەبێت ئەوە لە یاد نەکەین کە ئاماژە بە لێدوانێکی (حردان تکریتی) جێگری سەرۆك کۆمار و وەزیری بەرگری لە حکومەتی بەعس لە ساڵی ١٩٦٨، کە باس لە بارودۆخی پێش واژووکردنی رێکەوتننامەی یازدەی ئادار دەکات وە دەڵێت: (لە راستیدا کوردەکان توانیان بە خۆراگری وئازایەتیان ، حکومەتی بەغدا ناچار بکەن (چۆك دابنێت) وە پەنا ببات بەرەو دان وستان، بەو ڕادەیەی کە ترسمان لا دروست ببوو کە درێژەدان بە جەنگ ببێتە هۆی لە دەستدانی فەرمانڕەوایی مان لە عیراق و دواتر کەوتنی بەغداد، وە تێکرایی ژمارەی کوژرانی سەربازانی عیراقی پێش چەند مانگێك لە ڕاگەیاندنی بەیانی (١١ ئادار) گەیشتبووە (٣٢٥) کوژراوو وبریندار هەفتانە، وە هەروەها لە درێژەی باسەکەیدا دەڵێت (مەبەستمان لە دان وستان کە هەموو سازشێك بۆ مەلا مستەفا بکەین کە دەیویستن، وەك هەوڵدانێك بۆ گەمارۆدانی، بەڵام ئەو بەهێز و ژیرتر بوو، بۆیە مەرجێکی دانا لە بەندێکی نهێنی لە بەندەکانی بەیانی ی (١١ ئادار) ئەویش مانەوەی (٢٥٠٠٠) سەرباز لە پێشمەرگە لە ژێر خزمەتی چەکدارییەوە، ئێمەش پێمان دا)[1] . وە بۆیە بە ناچاری بڕیاری دەستپێکردنی گفتوگۆمان دا تاوەکو هەڵێکی گوونجاومان دەست بکەوێت بۆ درێژەدان و مانەوەمان لە دەسەڵاتدا.

دووەم: چۆنیەتی بە رێوەچوونی ڕەوتی دان و ستانەکان.

هەموو ئەو هۆکار و بارودۆخانەی کە لە پێشووتر ئاماژەمان پێکرد پاڵنەر بوون بۆ ئەوەی وا لە سەدام حوسین بکات کە بە هێزترین کەسایەتی بوو لە دەسەڵاتی بەعس لە ساڵی ١٩٦٨ -١٩٦٩ ، کە هەموو گرانی خۆی بخاتە گڕ لە پێناوی گەیشتن بە ڕێکەوتنێك بۆ ئەم کێشەیە.

وە لە ئێوارەی ڕۆژی یازدەی ئادار لە ساڵی ١٩٧٠ (ئەحمەد حەسەن بەکر) سەرۆك کۆمار و سەرۆکی ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی شۆرش بەشی ئاشکرای لە رێکەوتنەکەی ڕایگەیاند وە بەیانی ئۆتۆنۆمی وا ناساند ، کە رێکەوتننامەکە پێکهاتووە لە (١٥) پازدە بەند وە تیایدا دان بە نەتەوەی کورد دەنێت، وە رێگە بە بەکارهێنانی زمانی کوردی دەدرێت لە بواری پەروەردە و خوێندن وفێرکردن ، وە بەشداری کورد لە حکومەتی ناوەندی بە گوێرەی ڕێژەیان لە ژمارەی دانیشتوان وە دەبێت جێگری سەرۆك کۆمار کوردبێت[2]. بەڵام کێشە بنەڕەتیەکان کە جێگای ناکۆکی یە لە نێوان هەردوولا، وەکو سەربەئەوبوونی شاری کەرکووك، ڕووبەر و سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی، وە دوارۆژی پێکهاتەی هێزی پێشمەرگە، وە شێوازی بەشداریکردنی کورد لە حوکمرانی، ئەمانە لە هاوپێچی نهێنی نووسراونەتەوە ، کە لە (١٢) دوازدە بەند پێکهاتبووکە باس لە ئەنجامدانی سەرژمێری دانیشتووان دەکات بۆ دیاریکردنی ڕووبەر و سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی ، کە ئەم ڕێکەوتنامەیە جێ بە جێ دەکرێت بۆ ماوەێکی تەجریبی

(١) رۆژنامەی (الناس) بغداد، ژمارە(٣١٢) لە رێکەوتی(١٦ ٨ ٢٠٠١)، من اوراق توما توماس.

(٢) بەیانی ١١ئادار بۆ ساڵی ١٩٧٠، وەزارەتی ڕۆشەنبیری بڵاوکردنەوە، بەغداد.

كە ماوەکەی چوار ساڵە، کە لە کۆتاییدا دروستبوونی ناوچەی ئۆتۆنۆمی ڕادەگەیەنرێت بە شێوەیکی کۆتایی [1].

کەواتە ڕێککەوتننامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠، لە (٢٧) بیست و حەفت بەند پێکهاتبوو، واتە (١٥) بەندی ئاشکرا، وە (١٢) بەندی نهێنی[2]. وە لە بەندی (١١) ی هاوپێچی نهێنی فەرمی ڕێککەوتننامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠دا هاتبووکە دەڵێت (ئەم هاوپێچە نهێنی یە ڕێك دەخرێت لە یەك دانەی ڕەسەن وە ...هەردوولا واژووی لە سەر دەکەن وەك ئەوەی لە ناوەڕۆکی بەندە کەدا هاتووە ...وە دادەنرێت وەك ئەمانەت اە لای بەڕێز سەرۆکی کۆمار بۆ گەڕانەوە بۆی لە کاتی پێویست). ئەم بەندە بە ڕوونی نیەت خراپی و بەد نیازی لایەنی دانوستکاری حکومەت بە دیار دەخات، ئەمە لە لایەك.

وە لە لاێکی دیکە هەر لە سەرەتای جێ بەجێکردنەکەدا گوومان ونیەتی خراپ بەدی دەکرا لە لایەن رژێمی بەعسەوە، هەروەك لە ووتەێکی (حردان تکریتی) بو ڕوونی بەدی دەکرێت کە دەڵێت (ناتوانین هەموو خاڵ وبەندەکانی ڕێکەوتننامەی ئادار جێ بەجێ بکەین چونکە جێبە جێکردنی بە شێوەی تەواو مانای بەخشینی گەورەترین کێڵگەی نەوتییە بە کوردەکان، کە ئەویش کێڵگەی کەرکوکە[3]. کەواتە واژووکردنی دەسەڵات لە سەر ڕێکەوتننامەکە تەنها بۆ بەسەر بردنی کاتە، وە کۆتایی هێنانە بە شۆرش.

لێرەدا بەڕوونی بە دیار دەکەوێت کە ڕێکەوتننامەی (١١ ئادار) هەر لە سەرەتاوە وە لە کاتی لە دایك بوونیەوە تۆوی سەرنەکەوتنی لە گەڵ خۆی و لە نێو بەندەکانی ڕێکەوتننامەکە هەڵگرتبوو.

وە هەروەها جێگای ئاماژە پێکردنە کە ناوەرۆکی یەکێك لە بەندەکانی ڕێکەوتننامەکە بریتی بوو لەوەی کە دەڵێت(کە وەبەرهێنانی سەرچاوە سروشتی یەکان لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی دەبێت لە چوارچێوەی کۆماری عیراقی بێت).

کەواتە ئەگەر بە ووردی سەیر بکەین دەبینین خالی سەرەکی ناکۆکی نێوان هەردوو لایەن بریتی یە لە نەفت و ئەو ناوچانەی کە دەوڵەمەندن بە نەفت، بە دیاری کراوی شاری کەرکوك .

وە لە ساڵی ١٩٧١ پاش هەرس هێنانی هەوڵی تیرۆرکردنی مەلا مستەفا بارزانی لە لایەن رژێمی بەعسەوە ئەوا پەیوەندی نێوان هەردوولای بردە دۆخێکی ئاڵۆز ئەمە لە لایەك[4].

---

(١) علي السنجاري، القضية الكوردية وحزب البعث الاشتراكي، العراق،دهؤك،٢٠٠٦، لا ١٨٧

(٢) عبدالحميد علي سعيد البرزنجي، دور ثورة أيلول(١٩٦١ ١٩٧٥) في حركة التغير الَاجتماعي، الطبعة الَاولي، ٢٠٠٧، دار سپێرز للطباعة والنشر ، دهؤك- كوردستان- العراقص ٢٠٢

(٣) عبدالفتاح علي البوتاني، ملا مصطفي البارزاني قائد الثورة الكوردية وملهماَ، جامعة دهؤك، مركز الابحاث العلمية والدراسات الكوردية، دهؤك، ٢٠١٢م، ٧ ٣

(٤) مەسعود بارزانی، البارزاني والحركة التحررية الكورديةج ٣، سەرچاوەی پێشووترلا ٢٦١

وە لە لایێکی تر لەو کات عیراق دووچاری بارگرانی ئابووری ببو، وە دەسەڵات لەوە تێگەیشتبوو کە ناتوانێت بچێتە نێو هیچ شەڕێکی چارەنووسازی سەرکەوتوو لە گەڵ کۆمپانیاکانی نەفت کە وولاَتانی ڕۆژئاوا لە پشتیانە بە بێ بە دەستهێنانی پاڵپشتی حیزبی شیوعی عیراقی وە حیزبی دیموکراتی کوردستانی و هێزە نیشتمانیەکانی تر.، پاش ئەوەی پەیوەندی باش ببو لەگەڵ یەکێتی سۆفیەت ، وە هەروەها بەعس لەوە حاڵی ببوو کە پێویستە بارودۆخی ناوەخۆی وولاَت باش بکات وە وولاَت ئامادەبکات بۆ بەرنگاربوونەوەی کۆمپانیاکانی نەفتی(١) . وە هەرڕوەها ئەو کەم بەرهەم هێنانە دژوارەی نەفت لە ساڵی ١٩٧٢ ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە ئەم بەرهەم هێنانە کەمە بە سروشتی خۆی کاریگەری گەورەی هەبوو لە پەیوەندی نێوان حکومەتی عیراق و کۆمپانیایە بیانیەکانی کە لە عیراق کاردەکەن وە لە ساڵانی ١٩٧١ و١٩٧٢ دا تێچونێکی زەبەلاحی بە خۆەوە بینیبوو کە ئەمەش بە خودی خۆی کاریگەرێکی نێگەتیفی بە سەر بەرهەمهێنانی نەفتی کوردستانی عیراق دا هەبوو وە لە ساڵی ١٩٧٢ دابەزینێکی تۆمار کرد کە بەراورد بە ساڵی ١٩٧٠ دا جیاوازییەکەی بە (٣٧%) مەزەندە دەکرێت(٢). ٢

بۆیە دەتوانین بە شێوەێکی گشتی بڵێن کە ڕەوتی دان وستانەکان بەرز و نزمی واتە گەرم وگوڕی و ساردی بە خۆیەوە دەبینی ماوە ماوە ئەویش وەکو یاری کات بە سەر بردن بوو بەرامبەر جێبەجێکردنی ڕێکەوتنامەکە وە هەروەها ڕەوتی دان وستانەکان بە گوێرەی پێشهات و بەرژەوەندی خۆیان مەبەستم (بەرژەوەندی ڕژێمی بەعس) ئاراستە دەکرد و دەگوزەراند. هەر کاتێك بارودۆخیان نالەبار بووایە وە پێویستی بکردبایە ئەوە گەرم وگووڕ دەبوون ئەگەر نا بە پێچەوانەوە ڕەفتاریان دەکرد.

لقی دووەم: کاریگەری کەرکووك (نەفتی کەرکووك) لە سەر ڕەوتی دان وستانەکان

لێرەدا باس لە گرفت وکۆسپی سەرەکی دان وستانەکان دەکەین کە ناسراوبوو بە (گرێی کەرکوك) یان ڕوونتر (نەفتی کەرکووك) کە ببوە بەربەستێکی سەخت لە بەردەم هەر تێگەیشتنێك و پێشەوەچوونێك لە سەر ڕەوتی دان وستانەکان بە گشتی. بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی ئەوەی لە سەرەوە خستمانە ڕوو پێویست دەکات لەم لقەدا باس لە هەڵکەوتنی جوگرافی و ئابووری کەرکوك بکەین وە هەروەها کاریگەری نەفتی کەرکوك لە سەر ڕەوتی دانوستانی نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق بکەین ، بۆ ئەوەی بەڕوونی ئاماژە بە هەموو لایەنەکانی ئەو بابەتە بکەین. پێویست دەکات ئەم لقە دابەش بکەین بۆ چەند خاڵێك کە بەم شێوەیەی حوارەوە:

(١) أدمون غريب، الحركة القومية الكوردية، بيروت، ١٩٧٣لا ٦٨.

(٢) بۆ زیاتر بڕوانە: نەوتی کوردستانی عیراق، بەشی یەکەم، چاپی یەکەم، ١٩٩٧، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی ناوەندیی دیراسات وتۆژینەوە، دیراسەی ژمارە(٣١)لا ٦٩

یەکەم: گرینگی هەڵکەوتەی جوگرافی وئابووری کەرکوك.

ناوچەی کەرکووك دەکەوێتە نێوان چیاکانی زاگرۆس و هەردوو زێ ی زابی بچووك و زێ ی دجلە وە زنجیرە چیای حەمرین و زێ ی سیروان ، کە بە بەشێکی ڕەسنی جوگرافیا و مێژووی کوردستان دادەنرێت[1].

هەر لەم ڕوانگەیەوە زانا و جوگرافیاناسی فەرهنگی (إقلیمس یوسف داود . ١٨٢٩- ١٩٠٧) لە کتێبەکەی بە ناونیشانی (کورتکراوەێکی بچووك لە جوگرافیا) کە چاپ کراوە لە ساڵی (١٨٦١ لە موسڵ لە لاپەرە (٧٤) دا) نووسیوەیەتی کە (شاری کەرکوك و بدلیس وهەولێر و سیێرت، بریتین لە گەورە شارەکانی کوردستان[2].

وە هەروەها دانیشتوانی کەرکوك دابەش دەبن بۆ سێ ڕەگەز ئەمانیش (کورد- عەرەب- تورکمان) بەڵام زۆربەی هەرەزۆری دانیشتوانەکەی کوردن وە ڕێژەی کورد (٦٥%) ی دانیشتوانی گشت پارێزگاکە پێك دەهێنێت بەڵام تەنها ناو شاری کەرکوك ڕێژەی کورد تیایدا (٥٢%) پێکدەهێنێت[3]. لە لایەکی تر سەرژمێری دانیشتوانی عیراق بۆ ساڵی ١٩٥٧ ئاماژە بەوە دەکات کەدانیشتوانی شاری کەرکوك پێکدێت لە زۆرینەی کوردی کە ڕێژەکەی(٥٥%) لە کاتێکدا ڕێژەی عەرەب (٣٠%) و ڕێژەی تورکمان (١٤%) بوو.

وە دابەشبوونی ڕێژەی دانیشتوانی شاری کەرکوك لە ڕووی نەتەوەییەوە بە پێی سەرژمێری لێژنەی کۆمەلەی گەلان بەم جۆرە بوو: کورد(٦٣%)، تورکمان(١٩%)، عەرەب(١٨%)، سەرژمێریەکانی حکومەتی عیراقیش ئەم ڕاستییە دووپات دەکەنەوە، کە ڕێژەی زۆری دانیشتوانی شاری کەرکوك کورد بوونەو ڕێژەکەش بەم شێوەیە بوو: کورد(٥٩,٩%)، تورکمان (٣٢%)، عەرەب(١٩,٥%)[4].

ئەو ڕێژانەی لە سەرەوە خستمانە ڕوو کە سەرجەم بەڵگەنامە جوگرافیایی و مێژووییەکان ئاماژەی بۆ دەکەن ئەوە ڕاستییە دەسەلمێنێت کە هیچ گوومان لە کوردستانیەتی و کوردیتی زەوی وگەلی لیوای کەرکوك نیە.

وە گرینگی ئابووری کەرکوك لەوە بە دیار دەکەوێت کە سەرباری لەوەی خاکەکەی دەوڵەمەندە بە سامانی نەوت ئەوا زۆربەی خاکەکەی خاکێکی کشتوکاڵی دێمییە کە بە شێوەێکی بنەرەتی پشت بە ئاوی باران دەبەستێت، هەروەها ئاوی کوردان بۆ خزمەتی پرۆژەکانی نەوت لە شاری کەرکوك

(١) عبدالفتاح علي بوتاني، كركوك في السالنمات العثمانية، مجلة جامعة دهؤك، العدد ٢ المجلد ٥ ،دهؤك، ديسمبر ٢٠٠٢، لا لا ١٢١

(٢) كمال مظهر، كركوك و توابعها، حكم التاريخ و الضمير، دراسة وثائقية عن القضية الكوردية في العراق ج ١، السليمانية، ٢٠٠٤ ص ٢

(٣) عبدالرزاق الحسني، العراق قديماً و حديثاً ط ٤، ص ٢٢٠

(٤) لێڤى نامق الجاف، كركزك- لمحات تأريخية ، مطبعة خةبات، اربيل، ١٩٩٢، ص ٩

بەکارهێنرا، بەمەش دەرامەتێکی کوردی بە دەرامەتێکی کوردی دیکە لە باربردرا[1]. وە هەرٛوەها دەوڵەمەندە بە کانزا جگە لە نەفت وەکو کبریت و مس و خوێ و هتد، وە لە ساڵی ١٩٢٧ وە نەفت بەرهەم دەهێنرێت لە کەرکوك وە ژێرخانێکی نەوتی یەکجار گەورەی هەیە سەرەرای ئەوەی رێژەیەکی گەورەی لە کۆی هەموو نەوتی بەرهەمهێنراەی عیراق پێکدەهێنێت، بۆنموونە کۆی گشتی بەرهەمهێنانی نەفت لە ساڵی ١٩٧٤ گەیشتە نزیکەی (٦٢) ملیون تەن وە لە ساڵی ١٩٧٩ گەیشتە نزیکەی (١٠٠) ملیون تەن وە لە ساڵی ١٩٨٧ گەیشتە (١٢٦) ملیون تەن، وە نرخی فرۆشتنی یەك بەرمیل نەفتی کەرکوك بەرزترە لە نرخی فرۆشتنی یەك بەرمیل نەوتی باشووری عیراق نەك تەنیا لە بەر باشی جۆری نەوتی کەرکوك بەراورد لە گەڵ نەوتی باشوور وە لە بەربوونی هۆکاری هونەری، وەتێکرایی تێچوونی دۆزینەوە و بەرهمهێنانی یەك بەرمیل نەفت لە ناوچەی کەرکوك نزمترین تێکرایی تێچوونی نەوتە لە جیهاندا بەهۆی سیما جیۆلۆجی وجوگرافیە باشەکانی ئەم چاڵگانەوە[2]. ئەم بەڵگانەی لە سەرەوە خستمانە روو ئەو راستییە دەسەلمێنێت کە ناوچەی کەرکوك گرنگترین وگەورەترین ناوچەی نەفتییە لە عیراق. سەرەرای بوونی گرینگی ئیستراتیژی ناوچەی کەرکوك لە رووی ئابووری و سەربازی وکارگێری هەربۆیە هەردەم شوێنی تەماعی وگرینگپێدانی دەوڵەتە دراوسێ و هێزی جیهانی و ئیقلیمی تر بووە ، وە بە تایبەت دۆزینەوەی نەفت بەو برە زۆرە زیاتر پاڵنەر بوو کە ململانێکی بەهێز لە نێوان ئەو لایەن وهێزاتە درووست ببێت وە ببنە سەرچاوەی نەهامەتی و ئازار و ماڵوێرانی بۆ خەڵکی کەرکوك و ناوچەکە و هەموو گەلی کوردستان کە تا رۆژگاری ئەمرۆشمان بەردەوامە.

دووەم: کاریگەری نەفتی کەرکوك لە سەر رەوتی دانوستانی نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق.

هەروەك لای هەمووان ئاشکرایە کە بە ئامانج نەگەیشتنی زۆربەی شۆرش و راپەرینەکانی گەلی کورد لە رابردوو وئێستادا بە پلەی یەکەم هۆکارەکەی دەگەرێتەوە بۆ نەفتی کوردستان بە گشتی و تەفتی کەرکوك بە تایبەتی، ئەویش لەبەر دەست هەڵنەگرتنی حکومەتی ناوەندی لە ناوچەکانی نەفت و سووربونی لە سەر مانەوەیان لە ژێر دەستی خۆیدا لە سەرجەم ئەو دان وستانانەی لە نێوان حکومەت و بزاڤی رزگاریخوازی کورد کراون و دوورخستنەوەی دەسەڵاتی کورد و پیادەکردنی پرۆسەی

(١) محمەد عەبدوڵلاعونەر، رۆڵی ئاوی کوردان لە بەعەرەبکردنی کەرکوك، تۆێژینەوەیکە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بلاوکراوەتەوە، تایبەتە بە کۆنفراسی زانستی – ئەکادیمی کەرکوك لە(٣ ٥ی نیسانی ٢٠٠١کوردستان -هەولێر) ژمارە ٢٠) ساڵی ٢٠٠١لا ١٤٠

(٢) د ئازاد نەقشبەندی، کاریگەریی نەوتی کەرکوك لە سەر راگۆێزانی کورد لە کەرکوك و بەعەربکردنی، تۆێژینەوێکە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بلاوکراوەتەوە، ژمارە(٢٠) ساڵی ٢٠٠١، سەرچاوەی پێشووتر، لالا ٢٥ ٢٦

به عەرەب کردنی ناوچە نەوتییەکان ، هەربەوهۆیەوە شەڕ لە نێوان حکومەت و بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد دەستی پێکردۆتەوە.

وە هەروەها حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق درکیان بەوە کردووە کە گەڕاندنەوەی ناوچە نەفتییەکان وە دان پێنان بەو مافە بەگەلی کورد دەبێتە خاڵێکی ئەرێنی بەهێزی ئابووری و سیاسی لە بەرژەوەندی گەلی کورد وە ڕێگا خۆشکەر دەبێت بۆ بە دەست هێنانی پاڵپشتی سیاسی بۆ کورد وە بیرکردنەوەیان لە جیابوونەوە لە عیراق وە دواتر پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان. بۆیە هەردەم کۆسپ و تەگەرەیان خستۆتە پێش هەر ڕێکەوتنێك لەم بارەیەوە.

وە لەم بارەیەوە سەرکردایەتی شۆرشی کورد ، لە کۆنگرەی نیشتمانی کۆیە، کە لە دوای ئاگربەستی نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق ی ئەو کات هاتبووە ئاراوە، بۆ یەکمجار بە شێوەیکی ئاشکرا ئاماژە بەوە کرا کە پارێزگای کەرکوك بەشێکە لە کوردستان، وە بووە داواکارێکی بنچینەیی شاندی دانوستکاری کورد لە هەر دان وستانێك کە دواتر لە گەڵ حکوومەت هاتە کایەوە.

وە بە تایبەتی دوای هاتنەوەی بەعس بۆ دەسەڵات لە ساڵی ١٩٦٨ دا، دیسان کێشەی کەرکوك کەوتەوە پێش هەموو داواکارییەکانی دیکەی شۆرشی کورد، وە بە شێوەیکی تایبەت مەبەست لە سەر بەئەوبوونی پارێزگای کەرکوك بوو کە ببوە باسی سەرەکی وە مشتومڕی گەرمی نێوان هەردوو لایەن، وە لە ماوەی دانوستاندنی پێش ڕێککەوتنامەی (١١) ی ئاداری ١٩٧٠ لە نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و جکومەتی عیراقیدا زۆر دان وستان و گووت و وێژ و قسەو باسی توند لە سەر پارێزگای کەرکوك دروست بوو، بارزانی نەمریش بە شەخسی زیاتر لە جارێك لەو وتووێژە توندانەدا بەشداری کرد و گەلێ هەڵوێستی مێژوویی بەرچاوی لەو بارەیەوە تۆمارکرد. وە لە ناوەرۆکی ڕێکەوتنامەکە دا هاتبوو کە پارێزگا کوردیەکان لە ناوچەیەکی ئیداری یەکگرتوودا یەك بخرێن وسەرژمێری دانیشتوانیش لەو ناوچانەدا بکرێت کە هێشتا یەکلانەبۆنەتەوە وەك (کورکوك – خانەقین- مەندەلی – شەنگار- ....) وە دوای تێپەربوونی سالێك بە سەر ئەو ڕێکەوتنامە بۆ دەستنبشانکردنی شێوەی نەتەوایەتی ئەو ناوچانەو دواتریش ئەو شارەی کە زۆرینەی کورد دەرچوو بخرێتە سەر ناوچەی ئیدارە یەککگرتووە کوردییەکان و بوودجەیکی تایبەتی بۆ تەرخان بکرێت بە مەبەستی گەشەسەندنی ئابووری، وە پاش چوار سالیش واتە لە ئاداری ساڵی ١٩٧٤ بە ناوچەی ئۆتۆنۆمییەوە بلکێندرێ، بۆ ئەم مەبەستەش پشت بە سەرژمێری ساڵی ١٩٥٧ ببەسترێ، کەچی حکوومەتی عیراق بەردەوام بوو لە خۆدزینەوە و دواخستنی ئەو بابەتە بە مەبەستی سوود لە کات وەرگرتن وە ئەنجام نەدانی چونکە ئەو زووتر ئەو ڕاستیەی دەزانی کەوا ئەنجامەکەی لە بەرژەوەندی ئەودا نابێت، هەر ئەوەش بوو زیاتر حکومەتی عیراقی هاندا کە لە ماوەی دواتر کردەوەی ڕەگەزپەرستی و چەندین جۆر وشێوازی جیا جیا توندتر بکات.

وە بە پوختی: کەرکوك کرۆك و کێشەی بنچینەیی نێوان حکومەتی عیراقی وسەرکردایەتی شۆرشی کورد بووە، ئەمەش لێرەدا پرسیارێك دێنێتە ئاراوە پرسیارەکەش ئەوەیە، ئایا نەوتی کەرکوك ڕۆڵی

سەرەکی هەبووە لە سەرنەکەوتنی دان وستانەکانی ڕێکەوتنامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠؟ لە وەڵامدا دەڵێین بەڵی چونکە کەرکوك لە بەر گرینگی ستراتیژی وشوێن کەوتە جوگرافیەکەی کە دەکەوێتە سەر درێژکراوەی ئەو هێڵەی کە تیایدا دانیشتوانی کورد و عەرەبی عیراق بە یەکەوە دەگەیەنێت، وە هەوروەها ناوچەی کەرکوك بە دەوڵەمەندترین ژێنگەی سامانی نەوتی دادەنرێت وە هەر بۆیە بەگەورەترین یەدەگی نەوتی لەخۆدەگرێت، وە کۆی یەدەگی نەوتی کوردستان و عیراق بە ڕێژەیکی بەرز پێکدەهێنێت ، وە ئامارەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە یەدەگی چەسپاوی چاڵگە نەوتییەکانی کەرکوك بەڕێژەی (٩٨،٧٨%) یەدەگی نەوتی هەرێمی کوردستان پێکدەهێنێت، وە لێکۆڵینەوە نوێیەکانیش دەریان خستووە کە پتر لە نیوەی یەدەگی نەوتی عیراقیش لە کوردستانی عیراق دایە، دیارە کەرکوکیش خاوەنی بەشی شێرە لەم یەدەگە نەفتییەی کوردستان، لەبەر ئەم هۆکارانە ی سەرەوە خستمانە ڕوو وە هەروەها ڕووداوەکانی کۆن ونوێی ناوچەی کەرکوك بە بەڵگە دەیسەلمێنن کە چۆن نەوتی کەرکوك ڕۆڵێکی نێگەتیفانەی لە ژیانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی کوردی کەرکوکی گێراوە[1]، وە هەر لە بەر ئەم هۆکارانەو وە هەبوونی هەندێك هۆکاری ناوەخۆیی وە دەرکی تر حکومەتی عیراق هەرگیز نەی توانیوە رێکەوتن بکات لە سەر گەڕاندنەوە و لکاندنی کەرکوك بە ناوچەی ئۆتۆنۆمی ئەمە لە لایەك، وە لە لاێکی تر ئەو هەڵوێستە جێگیر و نەگۆڕانەی سەرکردایەتی کورد وە بە تایبەتی و لە سەرووی هەموان سەرۆك (مستەفا بارزانی) بوو سەبارەت بە کورد و کوردستانیەتی کەرکوك، واتە نەفت هۆکاری سەرەکی بوو لە نەگەیشتن بە چارەسەرێکی هەمیشەیی دۆزی کورد لە عیراقدا، وە هەروها بە گرێکۆرەی چارەسەری ناکۆکی نیوان هەردوولای دانوستانکار لە سەر دەستنیشانکردنی ناوچە کوردییەکان بوو وە بە تایبەتی پارێزگای کەرکوك و بەعەرەبکردنی ناوچە نەفتییەکانی کەرکوك پێشتر و ئێستاش هۆکارێکی سەرەکی نەگەیشتنە رێکەوتن وسەرنەکەوتنی ڕێکەوتنامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠ بوو ، وە زێدەڕۆیش نیە ئەگەر بڵێین ئەم هۆکارە بە هۆکاری سەرەکی هەڵگیرسانەوەی شەڕی نێوان شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق دادەنرێت لە ساڵی ١٩٧٤ .

داواکاری دووەم: کاریگەری نەفت لە سەر ئاستی وولاتانی بیانی وئەقلیمی و هاوسێ بکەین لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠.

پاش ئەوەی لە پێشووتر لە داواکاری یەکەم باس لە کاریگەری نەفت لە سەر ئاستی ناوەخۆمان کرد لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠، ئەوا شان بە شانی ئەو کاریگەریانەی نەفت لە سەر ئاستی ناوخۆ، ئەوا نەفت کاریگەری هەبووە لە سەر ئاستی وولاتانی بیانی وئەقلیمی وهاوسێ لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠، وە بە تایبەتی

---

(١) بۆ زیاتر سەیری: د. ازاد نەقشبەندی، کاریگەریی نەوتی کەرکوك....، سەرچاوەی پێشووتر، لالا ٢٧ ٢٨

پاش بریاری خۆماڵی کردنی نەفت لە ڕێکەوتی (١٩٧٢/٦/١) لە لایەن حکومەتی عیراقیەوە، وە بۆ باسکردنی ئەم بابە تە پێویست دەکات ئەم داواکارییە دابەش بکەین بۆ دوو لق کە یەکەمیان تەرخان بکەین بۆ کاریگەری نەوت لە سەر ئاستی وڵاتانی هاوسێ لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ ، وە دووەمیان بۆ کاریگەری نەوت لە سەر ئاستی وولاتانی بیانی وئەقلیمی لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ساڵی ١٩٧٠ ، بەم شێوەی خوارەوە:

لقی یەکەم : کاریگەری نەفت و خۆماڵی کردنی لە سەر ئاستی وڵاتانی هاوسێ لە سەر دان وستانەکانی رێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠.

هەبوونی ڕێژەی زۆری نەفت لە خاکی کوردستان وە بە تایبەتی لە شاری کەرکوك وە دۆزینەوەی نەوت تیایدا، ئەوا فاکتەری نەفت بووە هۆی وەرچەرخانێکی گەورە بە پلەی (١٨٠) بە سەر کێشەی کورد داهێنا لە ڕوانگەی وولاتانی زلهێز وهەرێمی بە گشتی وە وولاتانی هاوسێ بە تایبەتی، وە بە چەندین شێوە لێکدانەوە وحیسابی بۆ دەکرا، بە تایبەتی لە لایەن وولاتانی ئێران و ئەمریکا و یەکیەتی سۆفییەت.

وە پێش ئەوەی بچینە نێو قوولایی باسی ئەم لقە لە توێژینەوەکەمان پێویستە ئاماژە بە بەیانی خۆمالی کردنی نەفت بکەین لە ساڵی ١٩٧٢ لە لایەن حکومەتی عیراقەوە چونکە کاریگەری ڕاستەوخۆی هەبوو لە سەر هەڵوێستی وولاتانی زلهێز و هاوسێ و ناوچەکە وە کاردانەوەیان بەرامبەر ئەو بریارە وە هەڵوێستیان بەرامبەر کێشەی کورد و شۆرشی ئەیلول و ڕێکەوتنامەی ١١ ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠. بۆیە پێویست دەکات بەم شێوەیەی خوارەوە ڕوونی بکەینەوە.

- خۆماڵی کردنی نەفت لە ساڵی ١٩٧٢:

خۆماڵی کردنی نەفت بریتی بوو لەو پرۆسەیەی کە لە ڕێکەوتی (١-٦-١٩٧٢) لە لایەن حکومەتی عیراقەوە پیادە کرا ، بە گوێرەیەوە وە لە ئەنجامدا کۆمپانیای نەفتی عیراق لە دەست ئینگیلزەکان دەرهێنراو بوو بەموڵکی عیراق، بەڵام بەعسیەکان کە ئەم نەوتەیان کەوتە ژێر دەست لە جیاتی ئەوەی بۆ خزمەتی گەلی عیراق بەکاری بهێنن بەڵام بە پێچەوانەوە دایان بە گوللەو تۆپ وە پێی ڕووبەڕووی گەلی عیراق بە گشتی و گەلی کورد بە تایبەتی بوونەوە،

بێگومان پرۆسەی خۆماڵی کردنی نەفت ئەوە نەبێت شتێکی تازە بێت بەڵکو لە دەمێکەوە بوو هەوڵی بۆ دراوە وە نەخشەی بۆ کێشرابوو، وە بەعسییەکان زۆر بە وورياييەوە کارەکانیان جێ بە جێ دەکرد، دەیانزانی کارێکی وەها پێویستی بە بەرەیێکی ناوەخۆی توند وتۆڵ هەیە، بۆ ئەم مەبەستەش لە ڕێکەوتی (١٤-٥-١٩٧٢) حیزبی بەعس خۆی لە هەردوو حیزبی شیوعی عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستان زیاتر نزیك کردەوە، ئەوە بوو بۆ یەکەم جار دووئەندامی شیوعی کرد بە وەزیر لە بەغدا بە

ناوەکانی(عامر عبدالله ، مکرم تالەبانی) لە هەمان کاتدا بەرەیێکی ناوەخۆی بەناوی (بەرەی نیشتمانی پێشکەوتوو) لە هەر سێ حیزبەکی پێکهێنا ([1]).

وە سەبارەت بە هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان کە پێش دەرچوونی بریارەکە پشتگیری خۆی بۆ بریاری خۆماڵی کردنی نەفت دەربڕی، وە ئەم هەنگاوەی پەسند کرد([2]) .

وە خۆماڵیکردنی کۆمپانیای نەفتیەکان، کاریگەری لە بارودۆخی ناوچە نەوتییەکانی کەرکوکیش کردبوو، بۆیە سەرۆك مستەفا بارزانی، بۆ ناچارکردنی بە دابەشکردنی داهاتی نەفت بە پێی ڕێژەی دانیشتوان وەك لە بەندی (١٤) ڕێکەوتنامەی ئاداری ساڵی ١٩٧٠ دا هاتبوو دووپات کردەوە، وە فشاری خستە سەر ڕژێمی عیراق، بەعسیش کە لە نیازی کورد بۆ داواکردنی کەرکوك ئاگادار بوو، بە بیانووی ئەوەی کە تەنیا حکومەتی نیشتمانی دەتوانێت بڕیار لە سەر دابەش کردنی سامانێکی نیشتمانی وەکو داهاتی نەفت بدات، ملی بۆ ئەو داخوازییە نەدا ([3]).

لە لایێکی ترەوە دوای خۆماڵی کردنی نەفتی کەرکوك، بەعس دروشمی (نەقتی عەرەب بۆ عەرەب) یان(نەفتی خۆمان بۆ خۆمان) ی زۆر دووبارە دەکردەوە، ئەمەش نیازێکی پلانڕێژی بەعس بوو وە بە شێك بوو لە سیاسەتی بە عەربکردن کە لە هەندێ ناوچەی کوردستاندا گرتبوویە بەر، وە بە تایبەتی گرێدانی ئەو درووشمانەش بە نەفتی کەرکووکەوە بەلای جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان، دوورکەوتنەوە بوو لە ڕاستی([4]) .

وە حکومەتی عیراق دوای ئەوەی کۆمپانیای نەفتی عیراقی بە تەواوی کەوتە ژێر کۆنترۆلیەوە پاشان دەستی کرد بە هەڵکندنی بیرە نەفتی نوێ ، ئەوەبوو لە ڕێکەوتی (٢-٨-١٩٧٢) واتە دوو مانگ دوای خۆماڵی کردنی نەفت کاری هەڵکەندنی یەکەم بیرە نەفتی تەواو کرد وە ناو لەو بیرە نرا بیری (ئاشتی و دۆستایەتی)، وە شایەنی باسە قووڵی بیرەکە(٥٥٠) مەتر بوو وە بەرهەمی ڕۆژانەی دەگەیشتە نزیکەی (٦٠٠٠٠) شەست هەزار بەرمیل، وە یەکەم کەشتی بارهەڵگری نەفتیش کەشتێکی یۆگسلافی بوو کە لە ڕێکەوتی (٧-٨-١٩٧٢) یەکەم باری نەوتی کەرکوکی هەڵگرت([5]).

وە لەو کاتەی کە خۆماڵی کردنی نەفت ڕویدا لە ساڵی ١٩٧٢، وە لەو ماوەیەی کە ئاشتی فەراهام بوو (د.سعد ناجی) دەڵێت ((مستەفا بارزانی لە لێدوانێکی بۆ ڕۆژنامەی واشنتۆن پۆست بە ئیدارەی

---

(١) فەرهاد حەمزە محه مەد ، مێژووی نەوتی کەرکوك، ، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران-سلیمانی- ٢٠١٢، لا لا ٤٥ ٤٦

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نەوتی کوردستانی عیراق، مەکتەبی ناوەندی دیراسات و لێکۆلینەوە-پارتی دیموکراتی کوردستان – مەکتەبی سیاسی-بەشی دووەم، چاپی یەکەم، ژمارە(٣٢)، ١٩٩٨، لالا ٨٣ ٨٦ وە هەروەها: ڕۆژنامەی برایەتی، ژمارە(١٠٤٩) لە (٢ ٦ ١٩٧٢) وە ڕۆژنانەی (کادیر) ژمارە(١٦) لە ئەیلولی ساڵی ١٩٧٢، لا ١٩

(٣) فەریدون عبدالرحیم، سەرچاوەی پێشوو، لا لا ٢٢٦ ٢٢٧

(٤) ڕۆژنانەی (کادیر) ژمارە(١٦) لە ئەیلولی ساڵی ١٩٧٢، لا ٢٥

(٥) فەرهاد حەمزە محه مەد ، مێژووی نەوتی کەرکوك، ، سەرچاوەی پێشووتر، ، لا ٥٠

ئەمریکی ڕاگەیاند کە ئەو ئامادەیە بڕیارەکانی سەبارەت بە خۆماڵی کردنی نەفت هە ڵبوەشێنێتەوە ئەگەر حکومەتی ئەمیرکی یارمەتی بدات لە گۆرینی ڕژێم لە عیراق .

وە هەروەها بە پێی قانونی پەسندکردنی ڕێککەوتننامەی مۆرکراوی نێوان حکومەتی کۆماری عیراق و کۆمەڵەکانی کۆمپانیای نەفت ژمارە(٢٨) لە ڕێکەوتی (١-٣-١٩٧٣)، کۆتایی بە جیاوگەی (أمتیاز) کۆمپانیای نەفتی موسلی سنووردار هێنا بە کۆتایی هاتنی ئەم جیاوگەش دەسەڵات و سەروەری عیراق بە سەر تەواوی نەفتی کوردستان دا گەڕایەوە وە حکومەتی عیراق بووە تاکە لایەنی زاڵ بووی سەر نەفتی کوردستان- عیراق[١].

کەواتە قۆناخی دوای خۆماڵی کردنی کۆمپانیای نەفتی عیراق لە ١-٦-١٩٧٢ وە ڕێککەوتننامەی (١-٣-١٩٧٣) بە قۆناخی دەست ڕۆیشتووی تەواوی عیراق بە سەر پرۆسەکانی وەبەرهێنانی نەفت دادەنرێت، وە دەست ڕۆیشتووی تەواوی عیراق بە سەر بەرهەمی هێنانی نەفتی کوردستانی عیراق بە مانای بەستنەوەی بەرهەمهێنان بە ئابوورییەکان دێت وە بە گۆێرەی بەرژەوەندییەکانی عیراق ڕێڕەو دەکرێت، وەهەروەها بەوەش لێکدەدرێتەوە کە بەرهەم هێنان کاریگەری دەبێت لە سەر شەڕەکانی عیراق و پەیوەندییە دەرەکییەکانی عێراپەوە، واتە عیراق توانی توانای خۆی ببوژێنتەوە لە دوای خۆماڵیکردنی نەفت، چونکە حکومەتی عیراق بە خۆماڵی کردنی نەفت توانیان پارەێکی زۆر بە دەست بهێنن بە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی فرۆشتنی نەفت بۆ دەیان جار زیاتر لە نرخی پێشووتری وە بە تایبەتی لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٤، کە یارمەتی دەر بوو بۆ گرێدانی سەفەقاتی گەورە لە گرێبەستی کرینی چەك وتەقەمەنی، وە هەروەها حکومەتی عیراق توانی هەندێك ڕێکاری باش بگرێتە بەر کە پەیوەست بوون بە ئاستی بژێوی خەڵك ، وەك زیادکردنی مووچەی فەرمانبەران، وە دابەزاندنی نرخی سووتەمەنی هەموو ئەو کارانە لە پێناو ڕاکێشانی سۆزی هاووڵاتیان و لایەنگری گەل بۆ خۆی[٢].

لە میانەی ئەوەی لە سەرەوە خستمانە ڕوو، دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە خۆماڵی کردنی نەفت بە پشتیوانی یەکێتی سۆفیەت و بەرەی شیوعیەت سەرکەوتنی بە دەست هێنا وە هەر بە پشتیوانی و چەك و تەقەمەنی ئەوانیش قەڵاچۆی گەلی عیراق و گەلی کورد بە تایبەتی ئەنجام درا.

هەروەها سەرکەوتنی بڕیاری خۆماڵی کردنی نەفت بووە جێگای نیگەرانی ژمارەێك لە وڵاتان بە تایبەتی ئیران و ئەمریکا وولاتانی ئەوروپی تر . وە لە م لقەدا، وە بۆ ئەوەی تۆێژینەوەکەمان زۆر درێژ نەبێتەوە تەنها باس لە ڕۆلی ئیران دەکەین.

(١) نەوتی کوردستانی عیراق، بەشی یەکەمچ ١ ١٩٩٧، دیراسەی ژمارە(٣١)، سەرچاوەی پێشووتر، لا ٢٣

(٢) عبدالحمید علی سعید البرزنجی، دور ثورة أیلول(١٩٦١ ١٩٧٥) في حركة التغیر الآجتماعي ، سەرچاوەی پێشووتر، لا ٢١٤

- ئیران :

له بەر ئەوەی نەتەوەی کورد بەشێکی بەرچاوی دانیشتوانی ئیران پێك دەهێنن ، وەهەروەها لەبەر ئەوەی کوردستانی ئیران هەردەم مەیدانی شۆرشگێری بووە بۆ هەموو گەلی کورد بۆیە حکومەتی ئیران هەمیشە نیەتی شارەوەی خۆی لەوە بەدی دەکرد کە هەرگیز لە گەل سەرکەوتنی شۆرشەکانی کورد نەبووە وە لە هەمان کاتد هەردەم وەکو کارتێکی فشار بە کاری هێناوە دژی نەیارەکانی وە لە کاتی تەنگانە پشتی لێکردوون.

لە گەڵ هەڵگیرسانی شۆرشی ئەیلول ، وە بەهۆی بەرفراوانبوونی کار و چالاکیەکانی و شەری بەرگری و رزگاری وە نەبوونی هاوسەنگی هێز لە نێوان هێزی شۆرشی کوردستان و حکومەتی عیراق ، وە لە پێناو راگرتنی هاوسەنگی و تەرازووی هێز سەرکردایەتی سیاسی کورد ناچاربووە کە پەیوەندی دیبلۆماسی لە گەل وولاتانی دەرەوە ببەستێت وە بە تایبەتی وولاتانی هاوسێ وهاوسنوور وە بە تایبەتی ئێران کە گرنگێکی زۆر تایبەتی وە فاکتەرێکی جیۆپۆلۆتیکی و سەربازی کاریگەری هەبووە لە سەرکەوتنی شۆرشی ئەیلول، وە سەرتای پەیوەندیەکان لە گەڵ ئێران دەگەرشێتەوە بۆ ساڵی ١٩٦٢ کە هەردوولا نۆێنەریان بۆ لای یەکتر نارد[١].

بەڵام حکومەتی ئیران هەردەم حەزیان لە سەرکەوتنی هیچ لایەك نەبووە نە شۆرشی کورد نە حکومەتی عیراقی وە تەنانەت یارمەتی هەردوو لایەنیان داوە لە یەك کاتدا بە مەبەست وە لە پێناو زیان پێگەیاندن ماندووکردنیان وە بۆ ئەوەی بە شەری نێوانیان خەریك بن. وە هەروەها یارمەتیەکانی دەسەڵاتدارانی ئێران بۆ شۆرشی کورد بە پێی هەڵوێستی شا بەرامبەر حکومەتی عیراق لە هەڵکشان و داکشاندا بووە. وە یارمەتیەکانی بەردەوام بوو هەتا بەیانی رێککەوتننامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠، وە شاه بەو هەواڵە زۆر توورە بوو چونکە پێچەوانەی ئارەزووەکانی ئەو بوون ، وە لە ڕێگای شێخ بابا علی وە نامەێکی گرینگی بۆ بارزانی نارد کە پوختەکەی ئەوەبوو کە حکومەتی ئیران ئامادەیە هەموو داواکارییەکانی بارزانی جێبەجێ بکات ئەگەر هاتوو پاشگەز ببێتەوە لە بەستنی ئەو رێککەوتننامەیە[٢].

بارزانی نەمر متمانەی زۆری بە حکومەتی ئێران وشاه نەبوو بۆیە هەردەم بە گوومان وئاگاییەوە مامەلەی لە گەڵ کردووە ، وە هەر بۆیە بارزانی داواکەی شاه ی ڕەتکردەوە، وە مەبەستی ئیران لە بەردەوامبوونی شەڕ یۆ یێ توانا کردنی ڕژێمی بەعس بوو ، تاکو لە بەرامبەر ڕژێمی شاه سازش لە سەر کێشە سنووریەکان بکات هەروەك لە ساڵی ١٩٧٥ لە رێککەوتننامەی جەزائیر کردی ئەمە لە لایەك ، وە لە لایکی تر دەسەلاتدارانی ئیران ترسی ئەوەشیان هەبوو کە ئەگەر شۆرشی کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عیراقدا لە ئەنجامی گفتوگۆ لە گەڵ ڕژێمی بەعس بە ئامانجەکانی خۆی بگات ، ئەوا ئەو

---

(١) فەریەدون عبدالرحیم، سەرچاوەی پێشووتر، لا ١٤٣

(٢) بۆ زیاتر بڕوانە: مسعود بارزانی ، البارزاني و الحركة التحررية الكوردية ج ٢، لا لا ٢٢٦ ٢٢٧

هەلومەرجە کاردەکاتە سەر جووڵانەوەی کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئیرانیش وە هانیان دەدات کە تێکۆشانیان پتەوتر بکەن لەو پێناوەدا.

دوای بە ئاکام گەیشتنی گفتوگۆی نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان و حکومەتی عیراق و ڕاگەیاندنی بەیاننامەی (١١) ی ئادار پەیوەندی نێوان جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد و ڕژێمی ئیران ڕووی لە گرژی کرد، چونکە ئیران بە توندی دژی ئەم بەیان نامەیە وەستابویەوە، بەڵام ژیری و دووربینی مستەفا بارزانی لە لایەك و بێ متمانەیی وبێ باوەریشی بەرامبەر بەعسیەکان لە لاێکی دیکەوە، نەیهێشت پەیوەندی سیاسی لە گەڵ ئیران بپچرێت[١].

هەرچەندە لە پاشان پەیوەندی نێوانیان گەشەی سەند بەڵام مستەفا بارزانی زۆر بە وورياوە مامەڵەی لە گەڵ ئیران دەکرد ،وە بە تایبەتی پاش خۆماڵی کردنی کۆمپانیاکانی نەفت لە عیراق لە ساڵی ١٩٧٢ کە هەریەك لە ئیران و تورکیا و ئەمریکاو و بەریتانیا و ووڵاتانی تری عەرەبی دڵ خۆش نەبوون نە بە بەیانی رێککەوتننامەی (١١) ئادار نە بە بڕیاری خۆماڵی کردنی نەفت چونکە ئەم هەنگاوانانەیان هەژمار دەکرد کە دژی بەرژەوەندییەکانی ئەوانە وە هەروەها لە هەمان کاتدا ئەم هەنگاوانە دەبێتە مایەی بەهێزکردنی ڕژێمی بەعس لە عیراق، بۆیە ئەمریکا هاتە سەر هێڵ وە بریاری دا لە ڕێگەی ئیرانەوە یارمەتی شۆرشی کورد بدات ، هەر ئەم هەنگاوەش وای کرد کە متمانەێکی ڕووکەش لە لایەن مستەفا بارزانی دروست ببێت وە بارزانی دلنەوایی خوی بدات و خۆی رازی بکات کە شاە تازە ناتوانێت پاشگەزببێتەوە لە هەڵویستەکانی بەڵام لە کۆتاییدا وا دەرنەچوو وە شاە لە ساڵی ١٩٧٥ رێککەوتننامەی جەزائیری مۆر کرد. کە بووە هۆی نسکۆ وهەرەس هێنانی شۆرشی ئەیلول. وە بە دەستهێنانی ئەوەی عیراق دەیویست وە بێ ئەوەی ئەمریکا هیچ نارازیبوونێك پیشان بدات لە سەر ئەو رێککەوتننامەیە .

وە لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە پاڵپشتی ئەمریکی و ئیرانی بۆ کوردانی عیراق لەوە سەرچاوە دەگرێت کە بە هیوای سوود وەرگرتن لەو بارودۆخەی نێوان کورد و حکومەتی عیراق کە مایەی چارەسەرکردن نیە، وە هەروها کە دەبێتە لاوازکردنی عیراق لە سەر دەستی کورد، کە ڕەتیان دەکردەوە دەستبەرداری ئەو ئۆتۆنۆمیە ناتەواوە ببن، واتە لە خەمخۆری و ئارەزووی ئەمریکا و ئیران دا نەبوو بۆ سەرکەوتنی شۆرشی کوردان، یان بۆ خزمەتی دوارۆژی کورداانیان بێت[٢].

وە لە ساڵی ١٩٧٣ دیارە گفتوگۆی نیوان کورد و حکومەتی عیراق هەندێك گرژی و ساردی لێ بەدی دەکرا، بە تایبەتی لە سەر دیاری کردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی لە کوردستان وە بە تایبەتی کەرکووك ، وە لە درێژەی گفتوگۆکانی نێوانیان وە لە میانە ی کوبوونەوەێکی نێوان ئیدریس بارزانی و سەدام حوسین ئەوا سەدام حوسین داوای ڕازی بوونی لایەنی کوردی کردبوو لە سەر ئەو پرۆژە

(١) بۆ زیاتر بڕوانە: فەریدون عبدالرحیم عەبدوڵا، بارودۆخی سیاسی کوردستان ، سەرچاوەی پێشوو، لا لا ١٤٦ ١٤٨

(٢) لە ڕاپۆرتی لێژنەی بایك بۆ ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکی، کە وەرگیراوە لە (دیفید مکدول) مێژووی نۆی ی کوردان ، لە وەرگێرانی (راج ال محمد)، دار الفارابی، بیروت، ٢٠٠٣، لا ٤٩٩

یاسایەی کە عیراق ئامادەی کردبوو وە کە تییایدا داوا لە کوردان کرابوو کە سازش لە کەرکوك و و شنگار و خانەقین و زوممار و هەندێك ناوچەی تر کرابوو ، وە بە ئیدریس بارزانی ڕاگەیاند کە ناچاریان نەکەن کە تەنازوول بۆ شاە ی ئیران بکەن وە هەروەها گووتی ئەگەر کیانی عیراق دوچاری مەترسێك ببێتەوە ئەوە تەنازوول لە سەر شەتوولعەرب دەکەین بۆ ڕەواندنەوەی ئەو مەترسییە کە ئەوەش دەبێتە مایەی بە جێهێشتنی برینێکی قووڵ لە دڵماندا، وە ئێوە باجێکی گەورە دەدەن وە بەرپرسیارەتیەکە دەکەوێتە ئەستۆی ئێوە. وە لە وەڵامدا ئیدریس بارزانی گووتی باشتر نیە سازش بۆ میللەتی خۆتان بکەن نەوەك بۆ شا ی ئێران، وە وا باشترە بە ویژدانی خۆتان دابچنەوە پێش ئەوەی دەست بە جەنگ بکەنەوە وە هەروەها متمانەی هەموو کەلی عیراق لە دەست دەدەن ، وە دوای هاتە سەر کێشەی کەرکوك وە گووتی سازش کردن و دەستبەرداری کەرکوك و و شنگار و خانەقین هەرگیز قبوول نەکراوە وە ناتوانین قبولی بکەین بە هیچ شێوەێك بۆیە وا باشترە بیر لە ڕێگەچارەی تر بکەنەوە بۆ ئەوەی شەر ڕوونەداتەوە بۆیە داواتان لێ دەکەین کە بیر لە چارەسەرێك بکەنەوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە وە چەند پێشنیارێکی لە چەند خاڵێك خستە ڕوو() بەڵام سەدام وەڵامی دایەوە گووتی ئەم پێشنیارانە قبوول کراو نین تەنها ڕێگە چارە ئەوەیە کە بە ئۆتۆنۆمی ڕازی بن بەو شێوەیەی کە دامان ناوە وە ماوەی (١٥) ڕۆژتان لە پێشە وە ئەوەی ڕەتی بکاتەوە ئەوا بە دوژمنی خۆمانی هەژماردەکەین.

وە لە ڕێکەوتی (٩-٣- ١٩٧٤) ئیدریس بارزانی لە گەڵ شاندی هاوەڵی گەڕایەوە کوردستان وە دەستکرا بە سازدانی چەند کۆبوونەوێك()، وە مستەفا بارزانی لەم بارەیەوە گووتی()، (خودا شاهیدە کە من ڕقم لە جەنگە، چونکە شەر خراپترین ڕێگەچارەیە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان ، بەڵام ڕژێمی بەعس هیچ ڕێگە چارەێکی تری بۆ بەجێ نەهێشتووین ، وە پێشنیارەکەیان تەنها ئەو مانایە دەدات کە تەنازوول لە کەرکووك و ناوچەکانی تر بکەین، کە ئەمەش مەحاڵە ، یان سەربەخۆدەبین و مافی چارەی خۆنووسین بە دەست دەهێنین ئەگەر خودا بۆمان فەرەهام بکات یان هەموومان تێ دەچین، چونکە من حەز ناکەم لە دواڕۆژدا کوردێك تف لە گۆرەکەم بکات وە بڵێت (بۆ کەرکووکت فرۆشت) .

وە لێرەدا پێویستە ئاماژە بە خاڵێکی گرینگ بکەین کە ئەویش ئەوەیە کە کەرکووك بووەگرێکۆرەی سەرەکی وە ئەو تاشە بەردە گەورەیە بوو کە بەر دانوستانەکانی ساڵی١٩٧٤ کەوت وە دانوستانەکانی لە سەر وورد وخاش بوو، وە بووە هۆی هەڵگیرسانەوەی شەڕێکی خوێناوی لە نێوان گەلی کورد بە سەرکردایەتی بارزانی و حکومەتی عیراق کە ڕژێمی بەعس سەرکردایەتی دەکرد. وە هۆکارە سەرکیکەی ناکۆکی لە سەر کەرکووك خۆی لەوە دا دەبینیەوە کە کەرکووك ناوچەێکی دەوڵەمەند بوو بە نەفت

---

(١) بۆ زیاتر بڕوانە: د . عبدالخالق ناصر العامری ، سەرچاوەی پێشووتر، لا لا ٣١١ ٣١٢

(٢) کوردەکان و سەددام حوسین لە دۆکۆمێنتە نەهێنیەکانی ئەمریکی ، ڕۆژنامەی (الاتجاه الاخر)، ڕێکەوتی ٣ ١ ٢٠٠٢) ڕۆژی شەمە، ژمارە(٩٣٠)، لا ٢٤

(٣) وریا الجاف، مكانة كركوك عند البارزاني الخالد من منشورات اللجنة لإحياو مئوية البارزاني ، هەولێر، کوردستان، ٢٠٠٣، ص ٩٢٣. و فؤاد قاسم الامير العراق بين مطرقة صدام وسندان الولايات المتحدة، دار الملاك، ٢٠٠٤

بۆیە حکومەتی عیراق زۆر حیسابی بۆ دوارۆژی کوردستان دەکرد وە لە کاتێك ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ.

لقی دووەم: کاریگەری نەفت و خۆماڵی کردنی لە سەر ئاستی وڵاتانی بیانی زلهێز لە سەر دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠.

وە بۆ ئەوەی تۆێژیتەوەکەمان زۆر درێژ نەبێتەوە تەنها باس لە ڕۆلی وولایتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەکەین.

- وولایتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا:

وە لە م لقەدا، وە بۆ ئەوەی تۆێژیتەوەکەمان زۆر درێژ نەبێتەوە، تەنها باس لە ڕۆڵی ئەمریکا دەکەین، چونکە ئەمریکا وەك زلهێزێکی سیاسی خاوەن بەرژەوەندی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراست، هەر لە گەل سەرەتای سەرهەڵدانی شۆرشی ئەیلول بە بایەخێکی زۆرەوە لە ڕێگەی باڵێۆزخانەکانی لە بەغداد و وولاتانی دەوروبەر چاودێری ووردی گۆرانکارییەکانی دەکرد کە بەهۆی شۆرشەکەوە لە عیراق دەهاتنە ئارا، وە بە تایبەتی پاش سەردانی سەددام حوسین وەك کەسی دووەم لە دەسەڵات لە عیراق وە جێگری سەرۆکی ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی شۆرش بە سەرۆکایەتی شاندێکی حیزبی و حکومی بۆ یەکیەتی سۆفیەت لە مانگی شوباتی ساڵی ١٩٧٢ ، وە پاشان سەردانی (الكسی كوسجين) سەرۆك وەزیرانی یەکیەتی سۆفیەتی بەدوا داهات بۆ بەغداد کە لە میانەی سەردانەکەی واژوو کرا لە سەر پەیمانامەی دۆستایەتی و هەمەهانگی لە نێوان عیراق و یەکیەتی سۆفیەت لە مانگی نیسانی ساڵی ١٩٧٢.(). وە ١
پێدانی چەك بە سوپای عیراق وە ئەمەش بۆ هۆی بە هێزبوونی سوپای عیراق وە هاوسەنگی لە نێوان هێزەکانی کورد و ڕژێمی بەعس نەما، وە هەر بەهامەهەنگی یەکیەتی سۆفیەت عیراق توانی سەرکەوتوو بێت لە خۆماڵی کردنی کۆمپانیای نەفتی عیراق، واتە نزیك بوونەوەی عیراق لە بلۆکی ڕۆژهەڵات کە ئەم هەنگاوە زۆر بێزارکەر بوو بۆ وولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا وە هەروەها بۆ ئیران ، کە ئەمە بووەهۆکارێکی سەرەکی بوو لە بریاردانی ئەمریکا بۆ ئەوەی بێتە سەر هێڵی بەرنگاربوونەوەی ڕژێمی عیراقی لە دەرگای کێشەی کوردەوە، وە هەروەها لە بە یەکگەیشتنی ترسی ئێران لەوەی کە توانای سەربازی عیراق بەرزببێتەوە وە لە گەڵ ستراتیژیەتی ئەمریکا ئەوەیە کە لاوازکردنی هەر دەوڵەتێکە کە نزیك ببێتەوەلە یەکێەتی سۆفییەت(). هەربۆیە لەو کاتەدا بەهۆی هاوکاری ئێران پەیوەندی نێوان ئیسرائیل و کورد دروست بوو، وە هەروەها هەموو ئەو هۆکارانەی

(١) حامد محمود عيسي ، المشكلة الكوردية في الشرق الاوسطى ٢٠ ٢

(٢) بۆ زیاتر بڕوانە: عبدالخالق ناصر العامرى، عب، البرزاني المصطفي و القضية الكوردية في العراق،، سەرچاوەی پێشووتر، لالا ٤٩٦ ٥٠١

سەرەوە وە دوابد دوای ڕاپۆرتی بایك( ) ،وە بۆ بەدەستهێنانی یارمەتی و کۆمەك و پشتگیری ئەمریکا لە مانگی تشرینی دووەمی ساڵی ۱۹۷۱ وە لە مانگی ئاداری ساڵی ۱۹۷۲ شا ی ئیران هانای بۆ (نیکسۆن) ی سەرۆکی ئەمریکا برد ، کە بۆ یارمەتی دانی شۆرشی کورد هاوکاری بکات( )، هەموو ئەو هۆکارانەی لە سەرەوە خستمانە ڕوو وای لە نیکسۆن کرد لە ڕێکەوتی ۳۰-۳۱ ی /۱۹۷۲/۵ بچێتە سەردانی شای ئیران لە تاران.، کە پرسی لاوازکردنی ڕژێمی عیراق و هاوکاریکردنی دارایی جووڵانەوەی کورد بووە بابەتێکی گرینگی گفتوگۆی نێوانیان بوو( )، وە نیکسۆن لەو سەردانەیدا پرسی کوردی هێنابووە نێو خشتەی کارەکانی وە باسی لێوە کرد. و بایەخ وگرینگی بیر و کانگا نەفتیەکانی ناوچەکەی و ئەگەری هێرش کردنە سەر بەرژەوەندیەکانی ئەمریکای خستبووە بەر باس ، بەڵام کیسنجەر کە ڕاوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا بوو وە یاوەری سەرۆکەکەی بوو لەو سەردانەدا، هەموو هزر و بیری لە لای چۆنیەتی لاوازکردنی هەژموونی سۆفیەتی بوو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراست( ). ٤

لەو کاتدا ئەمریکا دەیویست شۆرشی کورد وەکو کارتێکی فشار بۆ لاوازکردنی ڕژیمی عیراق بەکاربهێنێ، بۆیە لە گەڵ ئێران ڕێککەوت کە لە ڕێگەی ئەوانەوە مامەڵەو هاوکاری کورد بکات ( ). ٥

دوابەدوای گەڕانەوەی نیکسۆن و کیسنجەر لە سەردانی تارانەوە بۆ واشنتۆن، رژێمی عیراق (کۆمپانیای نەفتی عیراق- (I.P.C) ی خۆماڵی کرد کە ماوەێکی زۆر بوو لە لایەن کۆمپانیا نەوتیەکانی بەریتانیا و هۆڵەندا و ئەمریکا و فەرەنسا خاوەنداریەتی دەکرا، ئەوەش پاڵنەرێکی دیکە بوو بۆ ئەمریکا کە بۆ ڕێگەگرتن لە هاتنە ناوەوەی یەکیەتی سۆفیەت بۆ ناو یەکێك لە گەورەترین وولاتی بەرهەمهێنی نەفت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست،

بەڵام یارمەتیەکانی ئەمریکا بۆ کورد ڕاستەوخۆ نەبوو بەڵکوو لە ڕێگای ئیرانەوە بوو وە هەروەها بە شیوەی پێویست نەبوو وە هەروەها بە ڕێك و پێکی و لە کاتی گوونجاونەدەگەیشتە دەستی کورد، وە هۆکاری ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە کاربەدەستانی ئەمریکا و ئیران مەبەستیان سەرکەوتنی شۆرشی کەرد نەبووە لە بنەڕەتدا بەڵکوو ئەوان لە پێناوی لاوازکردنی ڕژێمی عیراق کۆمەکی کوردیان دەکرد، نەوەك لە پێناوی بەدیهێنانی مافە سیاسیەکانی گەلی کوردستان، چونکە ئەگەر کورد سەرکەوتنی یەکجارەکی بەدەست بهێنابایە ، ئەوا هیچ دەرفەتێکیان نەدەما، کورد وەك کارتێکی فشار بەکاربهێنن. وە متمانەی کورد بە بەڵێنی زارەکی ئەمریکا هەڵەێکی سیاسی زۆر گەورە بوو ، چونکە بە درێژایی ساڵی

---

(١) بۆ زیاتر لە سەر ناوەڕۆکی ئەم ڕاپۆرتە سەیری: فەریدون عبدالرحیم، سەرچاوەی پێشووتر، لە پەراوێزی لا ١٦٢

(2)Henry Kissinger, Years of RenewalThe Comcluding Volume of his memoris, New York, 1999,p.581.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بروانە: Henry Kissinger، سەرچاوەی پێشووتر ، لا لا ٥٨١ ٥٨٣

(٤) گوینتەر دێشنەر، کورد گەلی لە خشتەبراوی غەدرلێکراو ، وەرگێرانی: حمەکەریم عارف، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشەنبیری، هەولێر، ١٩٩٩، لا لا ٢٣٥ ٢٣٦

(٥) فەریدون عبدالرحیم، سەرچاوەی پێشووتر،لا ١٦٥

١٩٧٤ ئەمریکا پەیوەندی و گفتوگۆی لە گەڵ رژێمی عیراق هەبوو وە تەنانەت دواتر ڕۆلیشیان لە رێککەوتننامەی جەزائیر دا هەبوو کە ساڵی ١٩٧٥ لە نێوان شا ی ئێران و سەدام حوسین مۆرکرا[1]، بێگوومان ئەو جۆرە بڕوابوون وتیچڕوانینە ش بەرامبەر هەر ووڵاتێك بێت تەواو هەڵەبووە، لە بەرئەوەی لە پەیوەندی سیاسیدا بە تایبەتی لە سەر ئاستی نێودەوڵەتیدا هەرلایەنێك بەرژەوەندییە تایبەتیەکانی خۆی لە بەر چاو دەگرێت نەوەك هی بەرامبەرەکەی ، بۆیە دەبوایە هەموو ئەگەرەکان لە بەر چاو بگیرابان ، دواتریش مستەفا بارزانی لە دوای نسکۆی شۆرشی کوردستان لە ئاداری ساڵی ١٩٧٥ دانی نا بە هەڵەکەی و گووتی (حکومەتی ئەمریکی بە فەرمی هیچ ڕیککەوتنێك و گەرەنتێکی نەداینێ، کەچی ئێمە لەو بڕوایەدا بووین کە هەرگیز ئەمریکا دەستمان لێ بەرنادا ، بەڵام ئێستا هەست دەکەین کە چەند هەڵەێکی گەورەمان کردووە[2].

لە کۆی ئەوانەی خستمانە ڕوو لەو باسەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەووەکە نەفت ڕۆڵێکی خراپی بۆ سەر چارەنووسی سیاسی گەلی کورد هەبووە وە هەروەها ڕێگر بووە لە بەردەم بە ئامانج گەیشتنی دانوستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠ نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق، وە هۆێکی سەرەکی بووە لە هۆیەکانی سەرنەکەوتنی شۆرشی ئەیلولدا، وە بەم جۆرە بەرژەوەندییە نەفتیەکان کاریگەری بەهێزیان هەبووە لە سەر ووڵاتە زلهێزەکان وە بە هۆیەوە کە چاو لە ماف و داواکارییەکانی گەلی کوردستان بپۆشن وە پشت لە شۆرشی کورد بکەن و بەڵێن و پەیمانەکانیان نەگەیننە سەر، وە ئەمەش پێشتر هۆی سەرەکی لە ناوبردنی حکومەتەکەی شێخ مەحموود بووە، وە هەروەها لە پەیمانی سیفەردا سەبارەت بە دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی بەرجەستە ببوو لە پەیمانی لۆزاندا کرا بەقوربانی بەرژەوەندی نەوتی دەوڵەتە زلهێزەکان وە زیندە بە چاڵ کرا، هەر لەو کاتانەش بوو بریاردرا کە بۆ ماوەی (٥٠) ساڵ (١٠%) پشکی نەوتی ولایەتی موسل لە لایەن عیراقەوە بدرێتی و لەوەش دڵنیاکرایەوە کە دەوڵەتی کوردی دروست ناکرێ[3].

باسی دووەم: کاریگەری نەفت لە سەر گرتنەبەری سیاسەتی ڕاگوێزانی کورد و نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان

نەفت ڕۆڵێکی گرنگی لە ژیانی سیاسی گەلی کوردستان و عیراقدا بە گشتی گێراوە، هەروەك لە باسی یەکەم بۆمان ڕوون بۆوە کە نەفت بە گشتی و نەفتی کەرکوك بە تایبەتی ڕۆڵی سەرەکی هەبوو لە

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پارتی دیموکراتی کوردستان(سەرکردایەتی کاتی)،هەڵسەنگاندنی شۆرشی ئەیلول بەرنامەی نوی ێ ی پارتی دیموکراتی کوردستان) ڕاپۆرتی سیاسی سەرکردایەتی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستان کە لە لایەن کۆنفراسی پارتی یەوە لە(١ ١١ ١٥) ی ئابی ١٩٧٦ پەسند کراوە، لا لا ٥٨ ٥٧

(٢) بۆ زیاتر بڕوانە: جوناتان راندڵ، امه فی شقاق (دروب کوردستان کما سلکتهاگ ١، دار النهارللنشر، بیروت، ١٩٩٧، لا ٢٠٨

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نەوتی کوردستانی عیراقچ ١، ژمارە(٢ ٣)، ١٩٩٨، سەرچاوەی پێشووترەلا ٢ ٩

سەرنەکەوتنی دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠ نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق. وەمە لە لایەك، وە لە لایێکی دیکەوە پرسی ڕاگوێزانی کورد لە ناوچەکانی کەرکووك و خانەقین و شنگار و زوومار و مەخموور و کەندێناوە ....کە دەوڵەمەندن بە کانگاو بیری نەوت ، دیسان نەوت هۆکاری سەرەکی بووە لە بە ئامانج نەگەیشتن و جێ بەجێ نەکردنی بەندەکانی سەر بە دیارکردنی ناوچە کوردستانیەکان وە سەرنەکەوتنی دان وستان و گفتوگۆیەکانی

ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠ نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق، بۆیە ئامانجە سەرەکی ئەم باسەمان تایبەتە بە ڕوونکردنەوەی ڕۆڵی نەفت وە دەستنیشانکردنی کاریگەریی لە سەر ڕاگوێزانی کورد و بەعەربکردنی وە سەرنەکەوتنی دان وستانەکان . بۆیە وا پێویست دەکات ئەم باسە دابەش بکەین بۆ دوو داواکاری، لە داواکاری یەکەم باس لە کاریگەری نەفت بکەین لە جێ بەجێ نەکردنی بەندەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠ سەر بە دیاری کردنی ناوچە کوردستانیەکان وە سەرنەکەوتنی دان وستانەکان. وە لە داواکاری دووەم باس لە پرۆسەی ڕاگوێزانی کورد و بەعەربکردنی ناوچە کوردستانیەکان نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان و کۆمپانیا نەفتیەکان بکەین.

داواکاری یەکەم: کاریگەری نەفت لە جێ بەجێ نەکردنی بەندەکانی ڕێککەوتننامەی (١١) ئاداری ١٩٧٠ سەر بە دیاری کردنی ناوچە کوردستانیەکان

هەروەك لە پێشووتر ئاماژەمان پێکرد کە کەواتە ڕێککەوتننامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠، لە (٢٧) بیست و حەفت بەند پێکهاتبوو، واتە (١٥) بەندی ئاشکرا، وە (١٢) بەندی نهێنی، هەر زوو هەندێك لەو بەندانە چوونە بواری جێبەجێ کردن، بەڵام هەندێ بەندی تر بە هەڵپسێراوی مانەوە وە حکومەتی عیراقی سڵی و خۆدزینەوەی دەکرد لە جێبەجێ کردنیان بە مەبەستی بە سەربردنی کات، وە ئەو بەندانەی کە ببونە بابەتی ناکۆکی بنەرەتی لە نێوان هەردوو لایەن، بە دیاری کراوی سێ پرسی سەرەکی بوون ئەمانیش بریتی بوون لە:

١- سنووری جوگرافی کوردستان کە دەکەوێتە ناوچەی ئۆتۆنۆمی.
٢- دواڕۆژی پێکهاتەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان.
٣- شێوازی بەشداریکردنی کورد لە حوکمرانی عیراق .[١]

ئەوە خاڵەی کە زۆر گرینگ و پەیوەستە بە بابەتی ئەو باسەی تۆێژینەوەکەمان بریتی لە خاڵی یەکەم واتە دیاریکردنی سنووری جوگرافی کوردستان کە دەکەوێتە ناوچەی ئۆتۆنۆمی، هەر زوو حکومەتی عیراق کەوتە پیلان ڕێژی بۆ جێبەجێ نەکردنی ئەو خاڵ یان بەو شێوەیەی کە ئەو دەیخوازێت، واتە بە دابرین وکەمکردنەوەی ئەو شار و شوێن وگوند وناوچانە لە دانیشتوانی کورد بە

(١) عبدالحمید علي سعيد البرزنجي، دور ثورة أيلول في حركة التغير الأجتماعي، سەرچاوەی پێشووتر، لا ٢٠٢، لا ٢٠٢

مەبەستی کەم کردنەوەی سنوردارکردنی ژمارەی ڕێژەی دانیشتوانی کورد، وە سیاسەتی حکوومەت و بەعس لەم بارەیەو خۆی لە سێ ڕێگای جیاواز دەنواند ئەویش : یەکەمیان بەعەرەبکردن و دووەمیان ڕاگواستنی دانیشتوانی کورد لە ناوچە کوردییەکانی کە ناوچەی کێشە لەسەر بوون وە هێنانی عەرەب بۆ شوێنەکانیان وە هەروەها دەرکردن وگواستنەوەی کرێکارانی کورد لە کۆمپانیا ودەزگا نەفتیەکان وە سێەمیشان قڕکردن بوو، وە ئەمانەش بە گرتنە بەری شێوازی جۆراوجۆر وەك کۆکردنەوەی گوندەکان و روخاندنیان وە هەروەها گواستنەوەی ئیداری بۆ ئیدارەی ناحیە و قەزاکانی سەر بەکەرکوك و شارە کوردییەکانی تر بۆ سەر ئیدارەی پارێزگا کانی هاوسێ ی وەك وتکریت و موسل و دیالی .... .

وە دەبێت ئەوڕاستیە بگوترێت، کە ڕێککەوتننامەی(١١ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠) لە ڕووی یاساییەوە، بەو هەموو کەم کورتی یەوە بایەخ وسەنگ و بەهای خۆی هەبووە وە وەکو بنەمایێکی قانونی بۆ چارسەرکردنی پرسی کورد لە عیراقدا دادەنرێت، وە لە سەر ئاستی ناوەخۆی بە سەرکەوتنێك بۆ گەلی کورد وعەرەب وەك یەك هەژماردەکرا، وە هەروەها لە سەر ئاستی نێودەوڵەتیشدا، بەهۆی چاودێری و سەرپەرشتی ڕاستەوخۆی یەکیەتی سۆفییەت لە دان وستانەکانی نێوان شۆرشی کورد و حکومەتی عیراق بۆ ریکەوتن و کەیشتن بە ڕێکەوتنی کۆتایی پر بایەخ بوو ، وەئەو ڕۆڵەی یەکیەتی سۆفییەت دەیبینی کە جەمسەرێکی بەهێزی ئەو سەردەمی جیهان بوو ، گەورەیی و ڕەوایی کێشەی کوردی بە گشتی دەسەلماند، وە کاریگەری شۆرشی مەزنی ئەیلولی بە تایبەتی دەردەخست.

وە لە گەڵ باسکردنی لایەنە پۆزەتیڤ و باشیەکانی ڕێککەوتننامەکە، ناکرێ خۆمان لە لایەنی خستنە ڕووی کەم و کوڕی خاڵ ودارشتنە نێگەتیفەکانی بەندەکانی ڕێککەوتننامەکە بە دوور بگرین وە دەبێت تێبینی و ڕەخنەی خۆمان دیاری بکەین. چونکە حکومەتی عیراق ئەو کات لە بەر ئەو شکستە گەورە سەربازیانەی دووچاری ببۆوە لە بارودۆخیچی زۆر خراپ بوو، ئەگەر شاندی دانوستانی کوردی لە ڕووی قانونی شارەزاییان هەبووایە وە ووردتر و دووربینانەتر دەقی بەندەکانیان دابرشتبایە دەتوانرا دەسکەوتی سیاسی و نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی و جوگرافی و ئابووری و ڕۆشەنبیری زیاتر و باشتر لە ناو ڕێککەوتننامەکە جێگیر بکردبایە. یەکەم ڕەخنەمان لە سەر ئەو ڕێککەوتننامەیە ئەوەیە کە ناتوانین لە ڕووی قانونی یەوە ئەو بەڵگەنامەیە بە ڕێککەوتننامە هەژماربکەین، چونکە تەنها بەناوی (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆرش) ی عیراق دەرچووە و شێوەی بەیاننامەی وەرگرتووە، وە هیچ دانەێك نیە کە لە سەری نووسرابێت ڕێککەوتننامە و وە بەواژو و ناوی هەردوولایەن بڵاوکرابێتەوە، تەنانەت هاوپێچە فەرمی نهێنی ڕێککەوتننامەکە بە یەك دانە واژوو کرابوو وە لە لایەنی کوردی بوونی نەبوو کە ئەمە خۆی لە خۆیدا دەیسەلمێنَت کە سیفەتی ڕێککەوتننامەی نەبووە هەموو ئەمانە لە لایەك، وە لە لایەکی تر دەبوایە دەقەکان بە شێوەی مادده و بەند و بەش بنووسرابوایە کە ئەم جۆرە دارشتنەی بۆ نەکراوە کە لە قانون و ڕێککەوتننامەکان پیادە دەکرێت ، کەواتە دەتوانین بڵێن لە ڕووی نووسینی شێوازی یەوە (شکلی) وە کەم وکورتی هەیە وە شێوازیش (شکل) بەشێکە لە ڕووی بابەتی

یەوە (موچوعی) وە ، وە هەروەها حکومەت زارەوەی (بەیان نامەی) بەکارهێناوە نەوەك ڕێککەوتننامە. تا خۆی لە ئاسەوارە قانونی یەکەی بدزێتەوە لە دوا ڕۆژدا ئەمەشیان بە ئەنقەست و ژیرانە ئەنجام داوە لە بەرژەوەندی خۆیان. چونکە کاتێك پێی دەگوترێت ڕێککەوتننامە ئەگەر هەردوو لایەن واژوویان لە سەر کردبێت ئەوا نیشانەی دان پێنانە بە یەکتری، بەڵام ئەگەر یەك لەیەن بە تەنها بڵاوی کردبێتەوەئەوا هەر هەمان لایەنیش لە چۆنیەتی و ئاسەواری جێبەجێکردنەکە سەر پشکە[1]. وە ئەوەش ئەوە ناگەیێنێت کە سەرکردایەتی کورد هەوڵی نەداوە ئەنجامی گفتوگۆکان بە ناوی ڕێککەوتننامە یان بەیاننامەی هاوبەش بڵاوبکرێتەوە، لە کاتێك حکومەتی عیراق وای بۆ دەچوو کە بەیاننامەی هاوبەش لە نێوان دوو دەوڵەتدا ئەنجام دەدرێت، نەوەك لە نێوان دوو لایەنی نێوخۆیی لە هەمان وڵاتدا.

وە خاڵێکی نری گرینگ ئەوەیە کە هەر قانونێك یان ڕێککەوتننامەێك دەبێت پێشەکی یان (دیباجەێکی) هەبێت کە بە بەشێکی گرینگ وناوەڕۆکی و جیانەبۆوەی ڕێککەوتننامەکە دادەنرێت، وە هەر لەم بارەیەوە شاندی حکومەت بە شاندی کوردیان ڕاگەیاندووە لە کۆتای تەواو بوونی گفتوگۆکان وە پێان گووتون کە ئەم بەیاننامەیە پێویستە پێشەکێکی بۆ بنووسرێتەوە جا ئێوە ڕازی دەبن ئێمە ئەم پێشەکییەی بۆ بنووسینەوە؟ ئێمەش گوتمان : بەڵی: بەڵام ئێمە نەمان دەزانی ئەم پێشەکیە بەو شێوەیە دادەڕێژن، ئەوەش سادەیی وبێ ئاگایی وساکاری نا شارەزایی وکەم زانیاری قانونی شاندی کوردی بە دەردەخات بەرامبەر گرینگی رۆڵی پێشەکی(دیباجە)، لە هەر بەیاننامە و ڕێککەوتننامەیکدا، چونکە پێشەکیکە بە ڕوونی جگە لە نیشاندانی مەیلی نەتەوەییانەی عەرەب و هەنگاوە تاکتیکیەکانی پێشتری بەعس بەرامبەر کورد هیچی تری نەدەبەخشێ. چونکە لە پێشەکیکە هیچ کورتە ئاماژەێك بە مێژووی کێشەی ڕوا و ڕاستەقینەی کوردی لە عیراق نەکراوە[2].

وە بۆیە پێویست دەکات سەرەتا گرنگترین ئەو بەندانە بخەینە ڕوو کە بە کرۆکی بەندەکانی ڕێککەوتنامەی(١١) ی ئادار هەژماردەکرێت کە پەیوەندیدار بێت بە بابەتی ئەم داواکاریەمان لەو تۆێژینەوەیەدا، کە بریتی بوو لە دانپێنان بە بوونی شەرعی و قانونی کیانی نەتەوەی کورد لە عیراق ، بە گرینگترین بەندی ڕێککەوتننامەکە دادەنرێت کە لە بەندی دەیەمی ڕێککەوتننامە ئاشکراکراوەکەدا هاتووە، وە لەبەندی یەکەمی هاوپێچی فەرمی نهێنی ڕێککەوتننامە یەکەدا هاتووە. وە هەروەها پرسی سەرەکی کە جێگای ناکۆکی هەردوو لایەنی دانوستکار بوو ، کە ئەویش سەر بە ئەوبوونی شاری کەرکوك و هەندێك ناوچەی تری کوردستان بوو وەك خانەقین وشەنگال و شێخان و... هتد وە سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی بوو، وە بۆ ئەم مەبەستە لە بەندی نۆیەمی هاوپێچی فەرمی نهێنی ڕێککەوتننامەیەکەدا هاتووە وە دەڵت(سەرژمێری گشتی دانیشتوان لە عیراق بەڕێوەدەچێت لە ماوەی

---

(١) مارف عومەر گوڵ، کێشەی کەسایەتی یاسایی نێودەوڵەتی گەلی کوردچ ١، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ١٩٩٩، لا ٧٤

(٢) بۆ زیاتر سەیری : فە ریدون عەبدوالرحیم، سەرچاوەی پێشووتر، لا لا ٧٩ ٨٠

یەك ساڵ لە ڕێکەوتی دەرچوونی یان ڕاگەیاندنی ئەم ڕێککەوتننامە. وە بە گوێرەی ئەنجامی ئەم سەرژمێریە ڕووبەر و سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی دیاری دەکرێت، کە ئەویش دەبێت لە ماوەی چوار ساڵ ئەم ڕێککەوتننامەیە جێبەجێبکرێت. وە ئەم دەقە دەبوایە تایبەتمەندی خۆی پێبدرێت وە ماوەکەی نەبسترابایەوە بە ماوەی چوار ساڵی جێبەجێکردنی ڕێککەوتننامەیەکە، تا نیەتی ڕاستەقینەی حکومەت بە دیار بکەوتبایە بۆ لایەنی کوردی، وە لێرەدا ئەوەمان بیر دەهێنێتەوە کە شاندی دانوستکاری کورد هەمان هەڵەیان دووبارە کردەوە لە ماددەی (١٤٠) ی دەستووری عیراقی بۆ ساڵی ٢٠٠٥ سەبارەت بە سەرژمێری و دیاری کردنی ناوچە کوردستانیەکان. وە هەروەها ڕێژەی بەشداری کردنی کورد لە حوکمڕانی عیراق بەو ڕێژەیە دیاری دەکرێت کە ئەنجامی سەرژمێریەکە پێ ی دەگات[1]. بەڵام جارێکی تر لە بەندی پازدەمی ڕێککەوتننامەکەدا هاتووە دەڵێت(گەلی کورد بەشداری لە دەسەڵاتی تەشریعی(قانوندانان) دەکات بە گوێرەی دانیشتوانی لە دانیشتوانی عیراق). کەواتە لە دەقی ئەم بەندە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە بە هیچ شێوەیێك ئاماژە بە ئەنجامی ڕێژەی ژمارەی ئەو سەرژمێریە نەکراوەکە لە داهاتوو ئەنجام دەدرێت وەهەروەها پشت بەچ ڕیژەیەك دەبەستێت وە بۆرشێژەی دانیشتوانی عیراق بۆ کام ساڵ، ئەمەش فێلك بووە لە فێڵەکانی ڕژێم وە هەروەها وەکو دەرچەیێکی قانونی ئەم بەندەی لە ڕێککەوتننامەکەدا داڕشتووە، وە لە هەمان کاتدا لە گەل بەندی دووەمی ڕێککەوتننامەکەدا ناکۆکە وە هەروەها لە بەندی هەشتەمی ڕێککەوتننامەکەدا هاتووە دەڵێت(گەڕاندنەوەی دانیشتوانی گووندەکانی عەرەب و کورد بۆ شوێنەکانی پێشووتری خۆیان، بەڵام سەبارەت بە دانیشتوانی ئەو گوندانەی دەکەوێتە ئەو ناوچانەی کە ناکرێت بکرێتە ناوچەی نیشتەجێکردن، وە حکومەت استملاکیان دەکات بە مەبەستی بەرژەوەندی گشتی وە بە گوێرەی قانون، ئەوا نیشتەجێ دەکرێن لە ناوچەکانی هاوسێ وە قەرەبوودەکرێنەوە بەرامبەر ئەو زیانانەی کە پێان گەیشتووە بەو هۆیەوە). ئەو دەقە دەقێکی قانونی وورد نیە وە چوارچێوەکەی بە تەواوی دیاری نەکراوە بۆیە دەبوایە لایەنی کوردی ژیرانەتر بوایە لە دارشتنی ئەم بەندە، چونکە بە پێی ئەم بەند حکومەت دەست کراوە دەبێت کە لە ماوەی ئەو چوار ساڵەدا بە ئارەزووی خوی ئەو ناوچانەی ئارەزووی بێت استملاکیان بکات ئەمە لە لایەك. بەڵام لە لاێکی تر سووربوونی سەرکردایەتی شۆڕشی کورد دەردەخات کە ئامادەنەبووە دەستبەرداری یەك بستە خاکی کوردستان بێت وە بە گیان ومآڵ بەرگری لە خاکی کوردستانی کردووە وە لە گەڵ حکوومەتی عیراق هەوڵیداوە ئەو بۆچوونەی خۆی بچەسپێنێ کە دەبێت ئەو ناوچانەی کوردستان بخرێنەوە سەر خاکی کوردستان وە ئەو عارەبانەی هێنراوەتە سەر گوندەکانی کوردان بگێڕدرێنەوە شوێنی خۆیان کە ئەو ناوچانە بەشێکی ڕەسەنی خاکی کوردستانن[2].

---

(١) سەیری بەندی دووەم بکە لە ڕێککەوتننامە ئاشکرای(١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠

(٢) مسعود البارزانی، الحرکة التحرریة الکوردیةچ ٣،لا ٢٩٦، وە هەروەها سەیری: غە فوور مە خمووری ، بە عەرەبکردنی کوردستان، هەولێر ٠باشووری کوردستان، ٢٠٠٢، لا لا ٣٣ ٣٤

وە هەروەها لە بەندی سێزدەم دەڵێت(هەمواری قانونی پارێزگاکان دەکرێت بە شێوەیێك کە بگونجێت لە گەڵ ئەم ڕێککەوتننامەیە) وەئەم دەقە زۆر دەقێکی گشتگیرە وە دەبوایە ووردتر باسی لێوە بکرابایە وەئاماژەی بە ناوی پارێزگاکانی کە دەکەونە ناوچەی ئۆتۆنۆمی وەکوو کەرکوك بە تایبەتی و موسل و دیالی بکردبایە. چونکە دەقێکی زۆر لاستیکی یەوە دەکرێت لێکدانەوەی زۆر و جیاواز هەڵبگرێت.

وە هەروەها لە دێری کۆتایی بەندی چواردەمی ڕێککەوتننامەکەدا هاتووە دەڵێت(..... وە وەبەرهێنانی سامانە سرووشتیەکان لەو ناوچەیە (واتە ناوچەی ئۆتۆنۆمی) لە پسپۆری دەسەڵاتی کۆماری عیراقە بە سرووشتی بارەکە) ، لەم بەندەی سەرەوە بە ڕوونی ئەومان بۆ بە دیاردەکەوێت کە وەبەرهێنان لە بواری نەفت و هەموو سامانە سرووشتیەکانی تر وە کە هەموو پرۆسەکانی دەرهێنان و فرۆشتنی نەفت و گەڕاندنەوەی داهاتەکەی لە دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی دا دەبێت کە دەڵت بە سرووشتی خۆی کە هەر ئەوهایە، واتە لە دوور و نزیکەو کورد هیچ دەسەڵاتێکی لە سەر پرۆسەی وەبەرهێنانی نەفت نابێت بە هیچ جۆرێك. هەتا لە ناوچەکانی سەر بە سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی. ئەمەش ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە ڕژێمی بەعس بە هیچ شێوەیێك نەی ویستووە کورد بەشدار بێت لە پرسی نەفت و سیاسەتی ئابووری وە وەکو پرسێکی ستراتیژی و هەستیار مامەڵەی لە گەڵ کردووە وە حیسابی سیاسی و جوگرافی دواڕۆژی بۆ کردووە . تاوەکو ناوچەی ئۆتۆنۆمی نەبێتە خاوەن سەرچاوەی دارایی سەربەخۆ لە دەوڵەت، کە لە ئەسلدا سەرچاوەی دارایی یەکێکە لە کۆڵگە بنەڕەتیەکانی سیستەمی ئۆتۆنۆمی وە دەبێتە هۆی بەهێزکردن و پتەوکردنی قەوارەی ئۆتۆنۆمی، وە بۆ سەرکەوتنی ئەو قەوارەیە دەبێت سەربەخۆ بیت وە بە ئاگابێت لە هەڵس و کەوت کردن بە سەرچاوە دارییەکان[١]، وە پێویستە خاوەن بودجەی داهات و خەرجی سەربەخۆ بێت لە بودجەی گشتی دەوڵەت[٢]. کە وا دیارە ڕژێمی بەعس خوازیار نەبووە ئەو قەوارەیە واتە ناوچەی ئۆتۆنۆمی قەوارەیێکی بە هێز و نموونەیێکی سەرکەوتوو بێت.

جا لە ژێر ڕۆشنایی ئەوەی لە سەرەوە خستمانە ڕوو، دەبوایە شاندی دانوستکاری کوردی زۆر ژیرانە مامەڵەی لە گەڵ ئەو بەندە هەستیارە بکردبایە، وە سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان بە هیچ شێوەیێك بە ناوەڕۆکی بەندی (١٤) لە بەیاننامەکە ڕازی نەبووایە وە دەبوایە پێداگری کردبایە لە سەر دەسەڵاتپێدانیان بۆ بەکارهێنانی نەفت و سامانە سرووشتیەکانی تری سنووری ئۆتۆنۆمی لە خاکی کوردستان ، وەك سەرچاوەیێکی دارایی بەهێز.

---

(١) محمد الهماوندي، الفدرالية والحكم الذاتي و اللامركزية الأدارية الأقليمية (دراسة مقارنة)ط ٢، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١، لا ١٥٧

(٢) عادل حسين شبع، الحكم الذاتي اسسه النظرية والتتطبيقية، رسالة ماجستير مقدمةالي كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٧، ص ١٥٨

دەبێ ئەوە لە یاد نەکەین، کە بێ گوومان هەر قانونێك یان ڕێککەوتننامەیێك تا سیفەتی قانونی وەربگرێت وجێبەجێبکرێت.، ئەوا دەبێت دووڕێکار ببرێت: ئەوانیش (دەرچواندن- بڵاوکردنەوە لە گۆڤاری وەقائیعی عیراقی) ، بەڵام لە لایەن هەمووان ئاشکرایە، کە ئەم بەیاننامەیە لە لایەن یەك لایەنەوە(ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی) عیراق ڕاگەیندرا، وە لە ڕۆژنامەی (الوقائع العراقیە) کە ڕۆژنامەی فەرمیی کۆماری عیراقە بلاو نەکرایەوە، کە لە کاتێکدا کە ئاشکرایە زۆربەی قانون وبەیاننامە و ڕێککەوتننامەکان و سیستەم وبڕیارەکانی تەشریعی و فەرمی دەسەڵاتدارانی دەوڵەتی تیدا بڵاودەکرایەوە، ئەمەش بە کەم وکورتیەکی قانونی زەق دادەنرێت وە خاڵێکی گرینگی قانونیە دەبوایە سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان هەڵوێستی هەبوایە وە ڕەخنەی توندی لێبگرتبایە ، بۆیە بڵاونەکردنەوەی بەیاننامەی (١١ ی ئادار) لەو ڕۆژنامەیە بە داخەوە کە ئەم خاڵە ئاسەواری قانونی نێگەتیفانەی هەبووە وە وەك کەلێنێکی قانونی لە سەر ڕێککەوتنننامەکە هەژماردەکرێت.

داواکاری دووەم: پرۆسەی ڕاگوێزانی کورد و بەعەربکردنی ناوچە کوردستانیەکان نیشتەجێ کردنی عەرەبی هاوردە لە شوێنەکانیان لە کۆمپانیا نەفتیەکان

هاتنی عەرەب بۆ کوردستان ئەگەرچی ڕەگ و ڕیشەیێکی قووڵی مێژوویی هەیە وە سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ هاتنی ئیسلام بۆ ناوچەکە، وە لەو کاتەوە شەپۆلەکانی داگیرکردنی و ئەنفالکردنی ئیسلامی بۆ سەر خاکی پیرۆزی کوردستان دەستی پێکرد، کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەفتەمی زاینیدا کە پاڵی بە خێلە عەرەبەکانی جەزیرەی عەرەبی نا بچنە (عیراق) کە ئەو کات بە وولاتی نێوان دوو ڕووبارکە ناسرابوو، و دواتر داگیرکردنی خاکی کوردستان، وە بە گرینگترین فاکتەر دادەنرێت بۆ گۆڕینی دیمۆگرافیای نەتەوەیی وئاینی دانیشتوانی کوردستان[1] وەنیشتەجێکردنیان کە پێش دروستبوونی دەوڵەتی عیراقیە بە هۆکاری ئابووری و یان کۆمەلایەتی بوو لە ئەسڵدا بەڵام لە ژێر پەردەی بڵاوکردنەوەی ئاینی ئیسلام پەردە پۆشکرا، هەر ئەمەشیان دەتوانین پشت بەو نامەیە ببەستین کە تەمەنی نامەکە زیاترە لە (١٣٠٠) ساڵ لە مەوبەرە، وە ئەو نامەیە لە مەلیکی ساسانیەکانی زەردەشتی (یزدکورد ی سێ یەم) بۆ خەلیفەی موسڵمانەکان (عومەری کوری خەتاب) نێردراوە کاتێك کە عومەر داوای لێکردووە ببێتە ئیسلام[2]، وە ناوەرۆکی نامەکە بەم شێوەیە نووسراوە کە ڕێك دەگونجێت

---

(١) بۆ زیاتر بڕوانە: هەریەك لە: خلیل اسماعیل محمد، کوردستان العراق بین الاحتواء القومي والانفتاح الدولي، مطبعة جامعة صلاح الدین، اربیل، ٢٠٢٠، لا ٢٨ ٢٩. وة صالح أحمد العلي، معالم العراق العمرانیة، دار الشؤون الثقافة العامة، بغداد، ١٩٨٩، لا ٢٦

(٢) ئەو نامەیە وەکو خۆی بە بێ کەم کردنەوەی هیچ ووشەیێك ، وە ئەو نامەیە وەرگێردراوە وە پارێزراوە وە لە مۆزەخانەی لەندەن دانراوە .

له گەڵ ڕتکردنەوە و بەرپەچدانەوەی میللەتی کورد بەرامبەر سیاسەتی بەعربکردن و وێرانکردن بە درێژایی مێژوو لەو سەردەمەوە تاوەکو ڕۆژگاری ئەمڕۆمان.

بەڵام لە سەدەی بیستەم چەند پڕۆسەیەکی پلان داڕێژراو ئەنجامدرا وە نیشتەجێکردنی بە خۆیەوە بینی، ئەوەش بە مەبەستی گۆڕانی واقیعی نەتەوەیی دانیشتوانی لە عیراق، بۆ بەرژەوەندی عەرەب.

لە گەڵ بەرنگاربوونەوەی کورد بەرامبەر سیاسەتی بە عەرەب کردن و هێنانی عەرەب لە بیابانەوە بۆداگیر کردنی ناوچە کوردستانیەکان ، کە ئەم سیاسەتەش درێژەی هەیە تا ڕۆژگاری ئەمرۆمان هەرجارەوە بە ناوێك وە لە ژێر سیناریۆیێکی چەوتی نارەوادا، کەمەبەستە سەرکیە شارەوەکەی خزمەت و بەرژەوەندی کەمینەی عەرەبی ناوچەکەیە وتێکەڵبونی لە گەڵ نەتەوەی ناوچەکە و سرینەوەی سیمای کوردبوونی ناوچەکەیە[1].

بۆیە دەتوانین بڵێین کە پڕۆسەی ڕاگوێزانی کورد لە ناوچە کوردستانیەکان و بە عەربکردنی پڕۆسەیەکە هەر لە پێش وە لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عیراقەوە دەستی پێکردووە وە بەردەوامە تا ڕۆژگاری ئەمڕۆمان، وە بۆتە درووشمی هەموو حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانی عیراق، ئەگەر چی ئاستی جێبەجێکردنی ئەم پرۆسەیە و سروشتی و ڕێ وشوێنەکانی لە حکومەتێکەوە بۆ حکومەتێکی تر جیاواز بووە، هەر لە ساڵانی ١٩٥٩ یۆ پەیڕەوکردنی سیاستە چەوتەکەی سەرەتا شاری کەرکوکیان بە ئامانج گرت، وە دواتر تێکدانی ئەو گوندە کوردانەی کە لە ناوچە نەفتییەکان نزیك بوون و ڕاگوێزانی خەڵکەکەی وە هۆزی عەربیان هێنا شوێنەکانیان وە زەوی کشتوکاڵیان بە سەر دابەشکردن ، وە هەروەها ئەو ناوچانەی دەکەوتە نێوان زوومار – شەنگال بە عەربکران و خەیڵی عەربیان بۆ هێنرا[2]، ئەمانە وجگە لە وێرانکردنی دەیان گوندی کوردستان و کوشتنی ژمارەیێکی زۆر لە خەڵکی سیڤیل[3]. وە هەروەها لە ساڵی ١٩٦٣ دا ئەو گوندانەی کە نزیکی کەرکوك بە تایبەت بیرە نەفتیەکان بوون کە ژمارەیان (١٣)گووند بوون تێکدران ، لەوانەش گووندەکانی(سۆنەگوڵی، یارولی، هەنجیرە، قوتان، قوشقایە، شۆڕاو،باجوان....هتد) هەروەها گووندەکانی دەوروبەری شارۆچکەی دووبز هەر لەو ساڵەدا ڕاگوێزران و هۆزی عەرەبی بەدوویان (البدو) هێنرا شوێنیان کە (عواس صدید) سەرپەرشتی دەکردن[4]. وە ڕژێمی بەعس بەم شێوەیە بەردوام بوو لە کاری خۆی تاوەکو (١١-٣-١٩٧٠). وە دواتر لە ساڵی

(١) یۆ زاتر بڕوانە: د. خلیل اسماعیل محمد، ڕەهەندی نەتەوەیی نیشتەجێبوونی عەرەب لە پارێزگای کەرکووکدا، توێژینەوەیێکە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بڵاوکراوەتەوە، ژمارە(٢٠)، هاوینی ٢٠٠١، لالا ٢٠٥ ٢٠٦

(٢) ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیجی عیراق وسێکوچکەی بە عسیان : تەرحیل تەعریب تەبعیسچ ٢، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٩، لا ٢٣٧

(٣) بڕوانە: د.مارف عومەرگوڵ، جینۆسایدی گەلی کورد لە بەر ڕۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتانچ ٢، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی ٢٠٠٣،لا ٢١

(٤) نوری تالەبانی، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، لا لا ٥٦ ٥٧

١٩٧٤ دا بیست وچوار (٢٤) گوندی کوردانیان لە ناحیەی زوومار ڕوخاندو تەعریبیان کردن، ئەو گوندانەی کە خێڵە ڕەسەنەکانی کوردان (هسنیان- موسا ڕەش- میران) لێی دەژیان[١].

وە بەتایبەتی لە ماوەی دانوستانی ڕێککەوتننامەی (١١ یئاداری) ساڵی ١٩٧٠ لە شۆرشی ئەیلول، وە بە دیاری کراوی، دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی (١١) ی ئادار، ڕژێمی بەعس لە پەنای بارودۆخی ئاشتییەوە، دووبارە سیاسەتەکانی خۆی بەرامبەر گەلی کورد پیادەکرد. گفتوگۆ و ئاشتەوایشیان لە گەڵ سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان تەنیا تاکتیك بوو، تا بە ئاسانی ستراتیژیەتی خۆیان بە ئامانج بگەینن.

لە کاتی ئاهەنگ گێرانی ڕاگەیاندنی بەیاننامەی (١١ ی ئادار)، وە بە دیاری کراوی لە ڕێکەوتی(١٩-٣-١٩٧٠) پەیامنێرێکی ڕۆژنامەی ئەهرامی میسری لە پارێزگاری کەرکوکی ئەو کاتی پرسی بوو، ئایا سەرژمێری[٢] ئەنجام دەدەن ؟ ئەویش لە وەڵامدا گوتبووی: (هەتا کاتی ئەو سەرژمێریە دێت، پێکهاتەی دیمۆگرافی کوردستان دەگۆردرێت[٣]. بە بێ هێچ گومانێك، ئەو وەڵامە مەبەستی نیاز خراپی بەعسی بە ڕوون و ئاشکرایی دەرخستبوو، کە ئەویش یریتی بوو لە بە ئەنجام گەیاندنی پرۆسەی ڕاگواستنی کورد بوو لە سەر کارو بار و خاکی خۆیان و هێنانی عەرەب بۆ شوێنی ئەوان. وە هەروەها لە درێژەی بە جێ گەیاندنی بەرنامە بۆ دارێژراوەکەیان دوای چەند مانگێك لە ڕاگەیاندنی بەیاننامەی(١١ ی ئادار) ڕژێمی بەعس بە بیانووی جۆراوجۆر، چەند کرێکاری کوردی کارگە حکومییەکانی لە سەر کار لابرد. بۆ نموونە بەڕێوەبەری کۆمپانیای رۆنە ڕووەکییەکان کە کورد بوو بە بیانووی نەبوونی ڕەگەزنامە ی عیراقی، وە هەروەها (٤٠) کرێکاری کوردی لە سەر کار لابرد[٤]، بەعس ، دەیویست هەرچۆنێك بێت دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی(١١ ی ئادار)، شاری کەرکوك لە ناوچەی ئۆتۆنۆمی دابڕێت وە مەبەستە سەرکیەکەش ئەوە بوو کە شاری کەرکوك شارێکی دەوڵەمەند بوو بە نەوت بە پلە یەك وە بە پلە دوو دەوڵەمەندە بە ئاو وە هەروەها خاکەکەی بە پیتە بۆ کشتوکاڵ، چونکە دەسەڵاتی بەعس زۆر لە نیاز و مەرامەکانی خۆی دەربارەی کەرکوك دەشاردەوە، هەندێك دەوڵەتانی عەرەبی وەك سوریا و هی تر ئەو پڕوپاگەندانە دەرچووبون کە گوایە ئەگەر کەرکوك ببێتە بەشێك لەکوردستانی خاوەن ئۆتۆنۆمی ئەوا سامانی نەوتی لە دەست نیشتمانی عەرەبی دەچێتە لە هەمان کاتیشدا دەبێتە ڕێگا خۆشکەرێك بۆ جیابوونەوەی کورد، بەڵام دیاربوو ئەوان ئاگایان لەوە نەبوو کە بەعس لە ژێرەوە چی لەبن سەردایە (خەیاڵدایە) وە چۆن بە نهێنی کاری خۆی دەکات. وا دیار بوو بە عس بە جۆرێکی دیکە نەخشەی بۆ کێشابوو ، وە لە وەڵامی بەرپرسێکی عیراقی کە جێگری سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران بووە، دەڵت

---

(١) بۆ زیاتربڕوانە: نەوتی کوردستانی عیراق، مەکنەبی ناوەندی دیراسات و لێکۆلینەوە-.بەشی دووەم، سەرچاوەی پێشووتر،لالا ٥١ ٥٩

(٢) بە پێی خاڵی(١٤) لە بەیاننامەی (١١ی ئادار) دەبوایە سەرژمێرێکی گشتی ئەنجام بدرێت بۆ دەستنیشانکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی.

(٣) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س. پ. ، لا ٦٢

(٤) ڕۆژنامەی (التآخی) ، ژمارە (٤٩٣)، لە ڕێکەوتی ٢٣ ٧ ١٩٧٠

(ئێمە هەر لە ساڵی (١٩٧٠) دا هەڵوێستی سەرکردایتیمان ئاشکرابوو، بەئەوەی کە کەرکووك ناکەوێتە چوارچێوەی ناوچەی ئۆتۆنۆمی ، چونکە ئەگەر بکەوتبایە ناو ئەو سنوورە، ئەوا دەبووە سەرەتایەك بۆ قۆناخی دابڕان، بەوەی کە یاری نەوت و کودەتای نێودەوڵەتی دەکەوتە نێو بابەتی کێشەی یەکپارچەیی نیشتمانی، واتە دوورخستنەوەی ئەو شارە لە سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی ئەوەی دابین کرد کە کودەتای دابەشبوون نەمینێ و ئەوەش بە بەرژەوەندی گشتی دەزانین)[1].

هەر بۆ ئەم مەبەستەش سەدان کرێکاری کورد کە لە کۆمپانیای نەوتی کەرکوك کاریان دەکرد لە بەر چالاکی سیاسیان (واتە لە بەر ئەوەی پارتی بوون) دەرکران، هەروەها ژمارەیێکی زۆری ئەو کوردانەی کە لە لقە جیاجیاکانی کۆمپانیای نەوت کاریان دەکرد بۆ ناوچەکانی دیکەی دەرەوەی شارەکە گواسترانەوە، وە دەرەبەگ و تیرە عەرەبەکانیش بە پارەو زەوی هان دەدران بۆ ئەوەی لە ناو شارەکە نیشتەجێ بن .

وە هەروەها چالگە نەوتییەکانی کەندێناوە چونکە درێژە پێدەری چاڵگەی نەوتی کەرکووکە(باباگوڕگوڕ)کە بە سێەمین ناوچەی نەوتی جیهان دادەنرێت لە دوای چاڵگەی بەرەکاتی کویتی و چاڵگەی ئەلغۆرانی سعودی ، وە سێەمین جۆری نەوتی هەرە باشە دوای باکوری تیکساس. کە لە تەپۆڵکەکانی (جەوەڵەبۆر) ی کەرکوك دەست پێ دەکات وە لە دەوروبەری شارۆچکەی گۆێر تەواو دەبێ. بۆیە خەڵکەکەی وە دانیشتوانی ئەو ناوچانەش بە دوور نەبوون لە شاڵاوی ڕاگواستن و تەعریب کردنی ناوچەکانیان وە هێنانی عەرەبی هاوردە بۆ شوێنەکانیان. هەرچەندە کەندیناوە و گوێر لە ڕووی ئیدارییەوە لە ئەسلدا سەر بە پارێزگای هەولێرە بەڵام لە ڕووی کاروباری نەفت دەرهێنان دا سەر بە کۆمپانیای نەوتی عیراق بووە کە کەرکوك ناوندییەتی.

داگیرکەرانی کوردستان وە ڕژێمی عیراق ئەو ڕاستیە باش دەزانن و هەرسیان کردووە کە نەفت سەرچاوەیێکی ئابووری بەهێز و پتەوە وە زەمینە خۆشکەرە بۆ بڕیاردانی قەوارەیێکی سیاسی سەربەخۆی کوردستانی، بۆیە نەوت لە هەرکۆێیەکی باشووری کوردستاندابێت ئەوا ڕاگواستن و بەعەرەبکردنی ئەو ناوچەیە لە قووڵایی تۆری سیاسەتی بەعسی ڕەگەزپەرست دەربازی نەبووە وە دوورو نزیك دەیانیگرتەوە. وە ئەمڕۆش حکومەتی عیراقی هەمان بەرنامە جێبەجێ دەکات، بە تایبەتی (٦٤%) ی یەدەگی نەوتی عیراق لە باشوری کوردستاندایە[2]، بە پێی سیاسەتەکانی دەوڵەتی عیراقی(پاشاییەتی و کۆماری) هەموو نواناکانیان بەکارهێناوەیۆ بەرهەمهێنانی زۆرینەی نەوت لە باشووری کوردستان (لیترێکی لێ کەم بێتەوە بۆ عیراق هەر قازانجە) ، زانیارییەکان ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن کە ئەو برە

(١) جەرجیس فەتحوڵلا، شاری کەرکوك، کێشە لە سەر پێکهاتەی ڕەگەزی (ئێتی) و هەوڵدان بۆ بە عەرەبکردنی.، توێژینەوەیێکە لە کۆنفراسی زانستی - ئەکادیمی کەرکوك لە(٣ ٥ ٤ ٢٠٠١) بەسترابوو، وە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بلاوکراوەتەوە، ژمارە(٢٠) لە هاوینی ساڵی ٢٠٠١، لا ٢٦٥

(٢) ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیجی عیراق وسێکوچکەی بە عسیانج ٢، سەرچاوەی پێشووتر، لا ٢٢

پارەیەی عیراق لە نێوان ساڵانی(١٩٣١- ١٩٩٠) لە داهاتی نەفتی باشوری کوردستان بە دەستی هێناوە دەگاتە ڕێژەی (٦٣,٣٤%) لە کۆی هەناردەی نەوتی عیراق بەدەستی هێناوە[1].

وە هەروەها ناوچەی مەخموور و کەندێناوە جگە لەوەی ناوچەیێکی کشتوکاڵی گرینگە کە دەتوانێت ببێتە سەبەتەی خۆراکی دانەوێڵەی گەنم و جۆ بۆ هەموو عیراق، ئەوا ناوچەیێکی ستراتیژی و نەوتاوییە و تەواوکەری حەوزی نەوتی کەرکووکە و پتر لە (١٥٠) چاڵە نەوتی تێدایە، هەندێکی نەفتی لە بەرهەم دەهێنرێت وە هەندێکی تری تا ئیستاش هەر بەداخراوی ماوەتەوە و نەوتی لێ دەرناهێنرێت[2].

ڕژێمی بەعس گرینگی ئەو ناوچانەی باش دەزانی هەر بۆیە بە ئامانجی گرتبوون وە نەی دەویست بە هیچ شێوەیێك بکەونە ناو سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی کوردستان.، بۆیە پرۆسەی دەرکردن وڕاگواستن وتەعریب کردنی بەششێوەیێکی وەحشیگەرانەی ڕێك وپێك ئەنجام دەدا. و هەروەها بە دەیەها ڕەبیەی و تاوەری سەربازی لە سەر بەرزایی و گردۆڵکە نزیکەکانی ناوچە نەفتییەکان دروست کردبوون کە ئەم شوێنانە وەك و پشتێنەی ئەمنی دانابوو ، وە هەروەها مەڵبەندە نەفتییەکانیان کردە سوپاگەی گەورەی سەربازیی.

وە هەروەها لە ساڵی ١٩٧٣ دا بە هەزاران کەس لە خەڵکی ناوچەکانی کەرکووك و خانەقین و شێخان و ئاکرێ و زوومار و کەندێناوە و ...هتد ،وە دەیان و سەدان گووندی کوردی وێران کران و ڕووخێندران یان خەڵکی عەرەبی لێ نیشتەجێکرا بە تایبەت ئەو گوندانەی نزیك ناوچەی نەوتی و بیرە نەوتییەکان بوون، ئەمانە هەموو لە ئەنجامی سیاسەتی بە عەرەبکردن بوو وە ئاوارەی ناوچەکانی دیکەی کوردستان بوون.

وە لەم بارەیەوە حکومەتی عیراق هەوڵی گۆرینی دیمۆگرافیایی شاری کەرکوکی دا بۆیە هەڵستا بە لادان ودەرکردنی ژمارەیێکی زۆری کرێکارانی بە نەتەوە کورد کە کاریان دەکرد لە دامەزراوە و کۆمپانیا نەفتیەکانی کەرکوك، وە گواستنەوەی بە شیکی تر لەو کرێکارە کوردانە بۆ دامەزراوەی نەفتی تر لە دەرەوەی شاری کەرکوك، هەروەها هینانی فەرمانبەر وکرێکاری عەرەب بۆ جێگەی ئەو کرێکار وفەرمانبەرە کوردە دەرکراوانە، وە هەر سەبارەت بەم بابەتەوە لە کاتی سەردانی کردنی یەرپرسێکی گەورەی حکومەتی عیراقی ئەو کات بۆ یولگاریا وە لە میانەی بەشداری کردنی لە کۆبونەوەیێکی فراواند لە زانکۆی سۆفیا لە بولگاریا لە شوباتی ساڵی ١٩٧٤ڕێکخرابوو وە لە وەڵامی پرسیارێك کە ئاراستەی کرابوو, کە ئایا راستە حکومەتی عیراق کرێکارە کوردەکانی کۆمپانیای نەوتیی عیراقی دەرکردووە؟ زۆر

(١) کاوە نادر، کەندێناوە لە نێوان ڕاگواستن و بەعەرەبکردندا، چاپخانەی مەحوی /هەولێر ، لە بڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی میدیا،ژمارە(٢١)، ٢٠٠١، لا ٢٢

(٢) کاوە نادر، سەرچاوەی پێشووتر، لا١٢.

بە ڕاشکاوانە وەڵامی دایەوە گوتی) ئێمە لە بەر نەوتی کەرکوك ئامادەین نەك تەنها کرێکارە کوردەکانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوك بەڵکو هەموو کوردی کەرکوك دەربکەین)[1].

هەر چۆنێك بێت لە ماوەی ئەو چوار ساڵەی بەیاننامەی (١١ ی ئادار) دیاری کردبوو، پرۆسەی گۆرینی دانیشتوانی ناوچە کوردستانیەکانی نزیك چالگە نەفتیەکان وە بە تایبەتی شاری کەرکوك هەر لە سەرەتاوە ئاشکرابوو، بەتایبەتی دوای ئەوەی چەندین ڕووداوی توند وتیژی وئاژاوە لە لایەن دەزگا دەسەڵاتدارە سەرکوتکەرەکانی ئەمنی و مخابراتی و حزبی بۆ دەرپەراندنی پارتییە چالاکەکان وخەڵکانی نیشتمان پەروەر دەستی پێکرد،

لە ساڵی (١٩٧٢) هەموو شتێك بۆ خوالێخۆشبوو مستەفا بارزانی ئاشکرابوو، هەر بۆیە لە یەکێك لە دانیشتنەکان لە گەڵ شاندی ڕژێمی بەعس ، بارزانی ئاوری لە میوانەکەی دایەوە بە تەوسەوە کە بە ناوی(مرتچی عبدالباقی الحدیپی) وەزیری دەرەوەی عیراق بوو لەو کات، وە پێی گووت) شاری کەرکوك تەواو گۆردرا، کەوا تە ئیتر پێویست بە سەر ژمێری ناکات، چونکەئەنجامی سەرژمێریەکە تەنها بە ڵگەیەك دەبێ لە سەر ئەوەی کە ئێمە لە ڕاستی لامان داوە. هەر لێرەدا دەتوانین بڵێین لە سەرەتاوە قبولکردنی سەرژمێری فەرمی دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەکە، بۆ دەست نیشانکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی بە پێی خاڵی (١٤) ی بەیاننامەکە، گەورەترین کەم وکوری و هەڵەبوو ،وە دەبوایە سەرکردایەتی کورد ، دیاریکردنی سنووری جوگرافیی ناوچەی ئۆتۆنۆمی بکردبایە مەرجی حاشا هەڵنەگر(defact) و دوانەخراوی پێش وەختەی ڕاگەیاندنی بەیاننامەی (١١ ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠ . کەواتە دەتوانین بڵێین ئەو ئۆتۆنۆمییەی نەتەوەی کورد، لە قالبێکی کەسیدا دارێژرابوو، نەوەك هەرێمی(خاك)[2]، هەر لەم بارەیەوە دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەکەش سەدام حسین لە دیدارێکدا لە گەڵ پەیامنێری ڕۆژنامەی (لۆمۆند) ی فەرەنسی گوتبووی (حکومەتی عیراق و حیزبی بەعس ئۆتۆنۆمیان بە خەڵك داوە، نەوەك خاك . بەمەش ڕۆوی سیاسەتی ڕاستەقینەی خۆیان ئاشکراکرد.

پێویستە ئاماژە بەوە بکەین، کە ڕژێمی بەعس لە پێشوتریش هەوڵی دابوو گۆرنکاری لە سنووری جوگرافی کوردستان بکات، بە بەڵگەی ئەوەی بڕیارێکی دەرکردبوو لە ڕێکەوتی(٢٧-٥-١٩٦٩) بۆ بە پارێزگاکردنی شاری دهۆك، کە لە یەکخستنی قەزاو شارۆچکە کوردییەکانی سەر بە پارێزگای موسڵ پێکهێنرا[4]. لێرەدا دەبێ ئەوە لە یاد نەکەین کە بە پارێزگاکردنی دهۆك داخوازێکی لە مێژینەی

---

(١) ازاد نەقشبەندی، کاریگەریی نەوتی کەرکوك لە سەر ڕاگۆیزانی کورد لە کەرکوك و بەعەربکردنی، سەرچاوەی پێشووتر، لا ٢٩. ، ئە

(٢) بۆ زانیاری سەبارەت بە شێوازەکانی ئۆتۆنۆمی زیاتر بڕوانە: عبدالعلیم محمد، مفهوم الحکم الذاتي في القانون الدولي- دراسة مقارنة لبعض الأنماط والمشكلات- ، مطبوعات مركز الدراسات السياسية و الأستراتيجية بالأهرام ، ١٩٩٤،لا ١٦٤.

(٣) بۆ زیاتر بڕوانە: عەبدوڵلا کەریم مەحمود، ڕەشەبای ژەهر وئەنفال، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، لە لە بڵاوکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشەنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٣،لا ١٦

(٤) ئەو بڕیارە بڵاوکراوەتەوە لە : الجمهورية العراقية ، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة ١٩٦٨-١٩٧٧، المجلد الثاني، لا ٥٠٥

جووڵانەوەی رزگاریخوازی کورد بووە، بەڵام مەبەستی ڕژێمی بەعس لە دەرکردنی ئەو بڕیارە بە دەست هێنانی دوو بەرژەوەندی بوو لە هەمان کاتدا، کورد گووتەنی (بە بەردێك دوو چۆلەکە بکوژێت). کە یەکێکیان بە مەبەستی گۆڕین و سڕینەوەی سیمای کوردبوونی شاری موسڵ بوو( ). وە دووەمیان ئامادەسازی بوو بۆ هەرئەگەرێکی داهاتوو تاوەکو لە کاتی دانوستان لە گەڵ سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان، گفتوگۆ لە سەر کوردبوونی شاری موسڵ نەکرێت، وە هەروەها دەتوانین بڵێن سەرباری ئەو دوو بەرژەوەندیە حکومەتی عیراق چاوی لە ناوچەکانی (عین زالە و زوومار وشێخان) بوو کە دەی زانی ناوچەی دەوڵەمەندن بە نەفت، کەواتە نەفتیش هۆکار بووە جگە لەو دوومەبەستەی کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێکردن، بۆ ئەوەی ئەو شوێنانە نەکەونە ناو سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی کوردستان. هەر ئەو نیاز و مەرازانەشیان ، لە گفتوگۆکانی دانوستانەکانی ساڵی ١٩٧٠ دا بۆ هاتە دی.

پیادەکردنی سیاسەتی تەعریب دەرئەنجامی زۆر خراپی لێکەوتەوە بۆ کورد، ئەویش دابەزینی ڕێژەی دانیشتوانی کورد و بەرزبوونەوەی ڕێژەی دانیشتوانی عەرەب لە ناوچە نەفتییەکان ، هەرچەندە تا ئێستاش بە گشتی تێکرایی ڕێژەی دانیشتوانی کورد بەرزترە بەراورد بە نەتەوەکانی تری ناوچەکە، بەڵام سەرژمێرییەکان ئاماژە بە دابەزینی بەردەوامی ئەم تێکڕایانە ی ژمارەی کورد لە ناوچە نەفتییەکانی کوردستانی عیراق دەکەن بەرامبەر بەرزبوونەوەی ڕێژەی عەرەب لەو ناوچانە( )، لەم بارەیەوە سەرۆك بارزانی لە میانەی ئەو دیمانەیەی کە سەرنووسەری رۆژنامەی(عەربولیوەم) ی ئوردنی لە گەلچی دا سازدا، دووپاتی لەو ڕاستیە کردەوە، لە میانەی وەڵام دانەوەی ئەو پرسیارەی کە ئایا کێشەی پارێزگای کەرکوك کەحکومەتی ناوەندی نایەوەی بخرێتە سەر ناوچەی کوردی یەکێکە لە ناکۆکیەکانی نێوان بزاڤی کورد وحکومەتی ناوەندی ، بارزانی گووتی(بێ گوومان لەم ناکۆکیانەدا کەرکوك خاڵی سەرەکیە)( ). ٣

لەسەر هەموو ئەوانەی لەمەوپێش خستمانە ڕوو، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە بەشێکی زۆری ئەو ناوچانەی کە پێشووتر لە لایەن ڕژێمی بەعسەوە بە هۆی هەبوونی نەفتەوە ڕووبەڕوی وێرانکردن کراونەتەوە، تەنانەت پانتاییەکی بەرفراوان لە ناوچەکانی نەفتی خەڵکەکەی ڕووبەڕوی و ڕاگواستن و تەعریب کردن و کارەساتی ئەنفال بوونەتەوە.

بۆ نموونە لە ساڵی ١٩٨٠ نۆ گووندی سنووری کێڵگەی نەفتی تەقتەق لە لایەن حکومەتی عیراقەوە تەختی زەوی کران وە دانیشتوانەکەی ڕاپێچی شاری هەولێر کران، وە ناوچەکەش وەکو ناوچەیێکی

(١) سەبارەت بە کوردبوونی شاری موسڵ بڕوانە: خليل اسماعيل محمد، اتجاهات الآستيطان العربي في محافظة نينوي وأثره علي تكوين القومي للسكان، بحث منشور في مجلة (مةتين) ، مجلة سياسية- ثقافية، العدد(١٢٥)، حزيران، ٢٠٠٢، لا ١ ٩ ١٠٣-.وة د.خليل اسماعيل محمد ،كوردستان العراق بين الآحتواو القومي والآنفتاح الدولي ، سەرچاوەی پێشووتر ، لا لا ٣ ٣١٢، وة لالا ٢ ٥٨٥

(٢) دابەزینی ئەم رشێژەیە بەڵگەیێکی رشوونی سیاسەتی حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانە بۆ تەعریب کردنی ناوچە نەفتییەکان ، بۆ زیاتر برشوانە: خليل اسماعيل محمد، البعد القومي للتغيرات في الحدود الأدارية لمحافظة كركوك-١٩٩٧،لا ٢٢

(٣) ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە(٨٧٥ لە ڕێکەوتی _ ٢٢ ٥ ١٩٩٨)، لا ٣

قەدەخەکراو ڕاگەیانرا، وە هەروەها ناوچەکانی نەوتی لە سنووری قەزای مەخموور و کەندێناوەش[١] بارودۆخێکی باشتریان نەبوو ، وە سەرباری هەوڵەکانی تەعریبکردنی ئەو ناوچە نەفتیانە لە هەمانکاتدا هیچ خزمەتگوزارییەکیان پێشکەش نەکراوە،

واتە دەتوانین بڵێین کە بەشێك لە ناوچەکانی نەفتی لە هەرێمی کوردستان دووجار زیانمەندبوون ، جارێك بەهۆی سیاسەتی ڕژێمی بەعسی عیراق و جارێك بەهۆی ئەو زیانانەی لە ئەنجامی چالاکی نەفت و گاز لە لایون حکومەتی هەرێمەوە بەشێوەی نەرێنی بەسەریاندا دەشکێتەوە. وە بەم شێوەیە ناوچەکانی نەفتی لە هەرێمی کوردستان نەك هەر بنیات نەنراونەتەوە بەڵکو خزمەتگوزارییەکانی سەرەتاییان بۆ دابین نەکراوە[٢].

وە لەو ڕووەوە دەردەکەوێت کە حکوومەتی هەرێم هیچ پلانێکی لەو ڕووەوە نیە، وە پەرلەمانیش هیچ بەهاناوە چوونێکی بۆ جێبەجێکردنی ناوەڕۆکی قانونی نەفت وگاز ی ژمارە (٢٢) ی ساڵی ٢٠٠٧ی هەرێمی کوردستان نەبووە، بەمەش خەڵکی ناوچەکانی نەفتی هیچ متمانەێکیان بە وەبەرهێنانی پرۆسەی نەفت نیە ودروشمی (نەوت بۆ دەسەلات و دووکەڵ بۆ خەڵك و پیس بوون بۆ ژینگە) بەرز بکەنەوە.

ئەگەر ئەمە حاڵی ناوچەکانی نەفتی ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کوردستان بێت، ئەوا دەبێت حاڵی ناوچەکانی نەفتی کە دەکەونە نێو ماددەی (١٤٠) ی دەستووری عیراقی، وەك ناوندرا (ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی حکومەتی هەرێمی کوردستان) چۆن بێت. کە پێویستە بە هاوبەشی بەڕێوەببرێن لە نێوان حکوومەتی ئیتحادی عیراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان، تا یەکلاکردنەوەی سنووری کارگێری ئەو ناوچانە، بەوەی دەکەونە سنووری جوگرافی هەرێمی کوردستان یان نەو .

وەك دەڵێن مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە، دیسان شاندی دانوستکاری کورد لە ساڵی ٢٠٠٤-٢٠٠٥ لە نووسینەوەی دەستووری عیراق ، دووبارە کەوتنەوە هەمان هەڵەی مێژووی کە لە مەوپێش لە شیکردنەوەی بەندی (١٤) ی بەیاننامەی ئادار بەدرێژی ڕوونمانکردەوە(). کە نەیانتوانی جیاوازی لە نێوان خاك ونەتەوە و نەفت بکەن لە دانوستانەکانیان تا بگرە دانوستانەکانی ئەو دواییەی حکومەتی هەرێم لە گەڵ حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراقی پاش ساڵی ٢٠٠٥ ئەنجامدراوە.

لە ساڵانی دوای ڕووخانی بەعس لە عیراق، بارودۆخەکە لەو ناوچانەدا گۆڕانکاری بە سەردا هاتووە، لە تەنیشت وەزارەتی نەفتی عیراقدا وەزارەتی سامانە سرووشتییەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان

---

(١) بڕوانە، کاوە نادر، کەندێناوە لە نێوان ڕاگواستن و بەعەرەبکردندا، سەرچاوەی پێشووتر، لا ٣٨و دواتر.
(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ڕێبین فەتاح، نەوت وخەڵك لە پەراوێزی نەوت و سیاسەتدا، چاپی یەکەم، بێ ئاماژە کردن بە شوێنی چاپ کردن، ٢٠١٤،لا ٢٩ ٣٠
(٣) سەیری داواکاری دووەم لە باسی دووەم لەم توێژینەوەیەدا بکە.

ئامادەیی هەیە و نەفت وگاز بەرهەم دەهێنێت ،وە تا هەندێك گرێبەستیشی ئەنجامداوە لە گەڵ هەندێك کۆمپانیای نەفتی(١).

لێرەدا پرسیارێکی گرینگ دەورژێندرێت، ئایا ئامادەیی حکومەتی هەرێم لە ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم ، توانیویەتی ئاراستەی ستراتیژی چالاکییەکانی نەفت لە (نەفتەوە بۆ خەڵك) بگۆرێت؟

بەو مانایەی کە ئایا لە ئێستای کارکردنی حکوومەتی هەرێم لە ناوچە دابڕێنراوەکاندا، لە تەنیشت چالاکی پرۆسەکانی نەفت وگازدا، خاوەنداریەتی لە خەڵکی ناوچەکە دەکرێت یان تەنها خاوەندارێتییەکە لە نەفت و گازی ناوچەکە دەکرێت؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە، دەڵێن لەوتەی حکوومەتی هەرێم لە پرۆژەکانی نەفتی ناوچە دابڕێنراوەکاندا کار دەکات، هێشتا هیچ پرۆژەیەکی خزمەتگوزاری لەو ناوچانە جێبەجێ نەکردووە ، بۆ نموونە ، لەکۆی گوندەکانی سنووری کێڵگەی نەفتی خورمەڵە کە یەکێك لە کێڵگە گەورەکانی حکوومەتی هەرێمە ، تەنانەت لە یەك لەو گوندانەش بنکەیێکی بچووکی تەندروستی نیە:

لە میانەی ئەوەی لە سەرەوە خستمانە ڕوو، دەتوانین بڵێن چالاکییەکانی حکوومەتی هەرێم لە ناوچە دابڕێنراوەکاندا بە درێژکراوەی هەمان سیاسەتی پیادەکراوی قۆناخەکانی پێشوو دابنرێت(٢)، کە ئامانجی چالاکیەکان نەفتی ناوچەکەیە نەوەك خەڵکی ناوچەکە، واتە حکوومەتی هەرێمیش تەنها خاوندارێتی نەفتی ناوچەکەی کردووە نەوەك خەڵکی ناوچەکە(٣).

کەواتە دەبێ حکوومەتی هەرێم یە سوود وەرگرتن لەو هەموو ئەزموونەی ڕابردوو، کە لە دانوستانەکانی ساڵانی ١٩٧٠ وە تاوەکو ئێستا، پێویستە ستراتیژی چالاکیەکانی لە تەنیا نەفت بۆ خاك و خەڵك بگۆرێت، وە بیکاتە پرەنسیپ لە هەموو دانوستانەکانی داهاتوو وە داکۆکی لێ بکات، واتە ستراتیژێك لە پێناو خەڵکدا بایەخ بە نەفت بدات نەوەك پێچەوانەکەی، وە دەبێت بەلایەنی کەم بەشێك لە داهاتی نەفتی ناوچەکە لە خزمەتگوزارییەکانی سەرەتایی وەك ئاو، ڕێگەوبان، قوتابخانە، بنکەی تەندروستی ....هتد. خەرج بکات. بەپێچەوانەوە ناکرێت حکوومەتی هەرێم خاوەنداریەتی نەفتی ناوچەکە بکات وە خەڵکەکەی پەراوێز بکات. واتە دەرهێنانی نەفتەکە بە مافی خۆی بزانێت و گرنگی دان بە خەڵکەکەی بخاتە ئەستۆی حکوومەتی بەغداوە، بەمانایێکی تر ناکرێت حکوومەتی هەرێم نەفتەکە بە کوردستانی بزانێت و خەڵکەکەی بە عەرەبستان، و خاکەکەی بە عیراق ڕاسپێرێت، کە لە کاتێکدا خەبات و خوێنی زۆری لەو پێناوە ڕێشتووە، هەر بۆ نموونە سازش نەکردنی مستەفا بارزانی لە سەر کەرکوك و ناوچەکانی تری کوردستانی شۆرشی ئەیلولی کردە قوربانی، وە نابێت گووتە

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: رێبین فەتاح، نەوت وخەڵك لە پەراوێزی نەوت و سیاسەتدا، سەرچاوەی پێشووتر،لا ٣١

(٢) نزیك لەو مانایە: بڕوانە :نەوتی کوردستانی عیراق، مەکنەبی ناوەندی دیراسات و لێکۆلینەوە، سەرچاوەی پێشووتر، ٨٦

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: رێبین فەتاح، سەرچاوەی پێشووتر، لا لا ٣٢ ٣٣.

مێژوویەکەی (ئەگەر کەرکووك یە ك کوردیشی تێدا مابێت هەر کوردستانیە) لە یاد بکەین، بۆیە پێویست دەکات لەمەو دوا سیاسەت و ستراتیژیەتی دانوستانەکان لەم بارەیەو بگۆڕێت ، وە هەمان هەڵەی پێشووتر دووبارە نەکاتەوە وەلە پێناو بەرژەوندی دارایی و کاتی نەفت، خاکی کوردستان نەکاتە قوربانی ولە یادی نەکات و فەرامۆش نەکات یان بە لایەنی کەمەوە سیاسەتێکی هاوتەریب بگرێتە بەر، وە هاوسەنگی ڕابگرێت لە نێوان خاك ونەفت،

واتە دەتوانین بڵێین پیادەکردنی سیاسەتی تەعریب و دان نەنان بە کوردستانێتی ناوچە نەفتییەکان ، پێشتر و ئێستاش هۆکارێکی سەرەکی نەگەیشتنە بە چارەسەرێکی هەمیشەیی دۆزی کورد لە عیراقدا. بەڵام پرسیارە گرینگەکە لێرەدا ئەوەیە ئاخۆ کوردان بۆ خزمەتی کێشەکەیان لە توانایاندا هەیە سامانی نەتەوایەتیان (ئاو ، نەوت...) بخەنە گەڕ؟

کۆتایی

لە کۆتایی توێژینەوکەمان گەیشتن بە چەند دەرئەنجامێك و پێشنیارێك کە بەم شێوەی خوارەوە دەیخەینە ڕوو:

أ- سەرئەنجامەکان:

١- دەستپێکی گفتوگۆکان نێوان سەرکردایەتی شۆرشی کورد و حکوومەتی عیراق دەگەڕێتەوە بۆ کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٦٩ و سەرەتای ساڵی ١٩٧٠ وە دوای درێژە کێشانی بۆ ماوەی چەند مانگێك سەرنجام بەیاننامەی (١١ی ئادار) ڕاگەینرا.

٢- هۆکارە سەرەکیەکانی دەستپێکردنی گفتوگۆ لە نێوان هەردوولا ئەگەر لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆئەو فشارە گەورەی لە سەر سوپای عیراق هەبوو وەهەروەها شکستە مەزنەکانی سەربازی سوپای عیراق لە سەر دەستی هێزی پێشمەرگەی کوردستان کەحکومەتی عیراق زیان و کوژراوی زوریان هەبوو ڕۆژانە ، بەڵام لە تەك ئەوەوە ڕژێمی بەعس تاکتیك و فێڵ و ئامانجی خۆی لە پەنا ئاشتی دەپێکا، جگە بۆ بە سەر بردنی کات و خۆ بە هێزکردن وپرچەك کردن بوو .

٣- بارگرانی ئابووری عیراق لەو کات هۆکارێکی بنەڕەتی و پاڵنەرێکی سەرەکی بوو کە وا لە بغداد بکات ناچار بێت هەڵبژاردەی دان وستان پەسند بکات لە گەڵ سەرکردایەتی شۆرشی کوردستان، ئەمەش بە ڕوونی ئاماژەی پێکراوبوو لە توێژینەوەیێك کە بڵاوکرابۆوە لە لایەن گۆڤاری (New Middle East) بەریتانی کە شەڕی عیراق دژ بە کورد، تێچووەکەی نزیکەی (٣٠%) بوودجەی عیراق بووە بۆ ساڵی ١٩٦٩.

٤- نەفت و کشتوکاڵ و ئاو سێ هۆکاری سەرەکی بوون بۆ ڕاگواستنی کورد لە ناوچە نەفتییەکانی کوردستان و تەعریب کردنی .

٥- نەفت هۆکاری سەرەکی بوو لە دان پێنەنانی حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق بە دیارکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی و بە تایبەتی شاری کەرکووك وە جێبەجێکردنی بەندی (١٤) بەیاننامەی (١١ ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠) .

٦- داگیرکەرانی کوردستان وە ڕژێمی عیراق ئەو ڕاستیە باش دەزانن و هەرسیان کردووە کە نەفت سەرچاوەیکی ئابووری بەهێز و پتەوە وە زەمینە خۆشکەرە بۆ بڕیاردانی قەوارەیکی سیاسی سەربەخۆی کوردستانی، بۆیە نەوت لە هەرکۆییەکی باشووری کوردستاندابێت ئەوا ڕاگواستن و بەعەرەبکردنی ئەو ناوچەیە لە قووڵایی تۆری سیاسەتی بەعسی ڕەگەزپەرست دەربازی نەبووە وە دوورو نزیك دەیانیگرتەوە.

٧- هەبوونی ڕێژەی زۆری نەوت لە خاکی کوردستان وە بە تایبەتی لە شاری کەرکوك وە دۆزینەوەی نەوت تیایدا، ئەوا فاکتەری نەوت بووە هۆی وەرچەرخانێکی گەورە بە پلەی (١٨٠) بە سەر کێشەی کورد داهێنا لە ڕوانگەی ووڵاتانی زلهێز وهەرێمی بە گشتی وە ووڵاتانی هاوسێ بە تایبەتی، وە بە چەندین شێوە لێکدانەوە وحیسابی بۆ دەکرا . بە تایبەتی لە لایەن ووڵاتانی ئێران و ئەمریکا و یەکیەتی سۆفییەت.

٨- دوای خۆماڵی کردنی نەفتی کەرکوك، بەعس دروشمی (نەفتی عەرەب بۆ عەرەب) یان(نەفتی خۆمان بۆ خۆمان) ی زۆر دووبارە دەکردەوە، ئەمەش نیازێکی پلانڕێژی بەعس بوو وە بە شێك بوو لە سیاسەتی بە عەربکردن کە لە هەندێ ناوچەی کوردستاندا گرتبوویە بەر، وە بە تایبەتی گرێدانی ئەو درووشمانەش بە نەفتی کەرکووکەوە بەلای جووڵانەوەی رزگاریخوازی کوردستان، دوورکەوتنەوە بوو لە ڕاستی.

٩- خۆماڵیکردنی کۆمپانیای نەفتیەکان، کاریگەری لە بارودۆخی ناوچە نەوتییەکانی کەرکوکیش کردبوو، بۆیە سەرۆك مستەفا بارزانی، بۆ ناچارکردنی بە دابەشکردنی داهاتی نەفت بە پێی ڕێژەی دانیشتوان وەك لە بەندی (١٤) ڕێکەوتنامەی ئاداری ساڵی ١٩٧٠ دا هاتبوو دووپات کردەوە، وە فشاری خستە سەر ڕژێمی عیراق، بەعسیش کە لە نیازی کورد بۆ داواکردنی کەرکوك ئاگادار بوو، بە بیانووی ئەوەی کە تەنیا حکومەتی نیشتمانی دەتوانێت بڕیار لە سەر دابەش کردنی سامانێکی نیشتمانی وەکو داهاتی نەفت بدات، ملی بۆ ئەو داخوازییە نەدا.

١٠- قۆناخی دوای خۆماڵی کردنی کۆمپانیای نەوتی عیراق لە ١-٦-١٩٧٢ وە ڕێککەوتننامەی (١-٣-١٩٧٣) بە قۆناخی دەست ڕۆیشتووی تەواوی عیراق بە سەر پرۆسەکانی وەبەرهێنانی نەوت دادەنرێت، وە دەست ڕۆیشتووی تەواوی عیراق بە سەر بەرهەمی هێنانی نەوتی کوردستانی عیراق بە مانای بەستنەوەی بەرهەمهێنان بە ئابوورییەکان دێت وە بە گوێرەی بەرژەوەندییەکانی عیراق رێڕەو دەکرێت، واتە عیراق توانی توانای خۆی ببوژێنتەوە لە دوای خۆماڵیکردنی نەوت، چونکە حکومەتی عیراق بە خۆماڵی کردنی نەفت توانیان پارەیکی زۆر بە دەست بهێنن بە هۆی

بەرزبوونەوەی نرخی فرۆشتنی نەفت بۆ دەیان جار زیاتر لە نرخی پێشووتری وە بە تایبەتی لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٤، کە یارمەتی دەر بوو بۆ گرێدانی سەفەقاتی گەورە لە گرێبەستی کرینی چەك وتەقەمەنی ، وە هەروەها حکومەتی عیراق توانی هەندێك ڕێکاری باش بگرێتە بەر کە پەیوەست بوون بە ئاستی بژێوی خەڵك ، وەك زیادکردنی مووچەی فەرمانبەران، وە دابەزاندنی نرخی سووتەمەنی هەموو ئەو کارانە لە پێناو ڕاکێشانی سۆزی هاووڵاتیان و لایەنگری گەل بۆ خۆی.

١١- پاڵپشتی ئەمریکی و ئیرانی بۆ کوردانی عیراق لەوە سەرچاوە دەگرێت کە بە هیوای سوود وەرگرتن لەو بارودۆخەی نێوان کورد و حکومەتی عیراق کە مایەی چارەسەرکردن نیە، وە هەروها کە دەبێتە لاوازکردنی عیراق لە سەر دەستی کورد، کە ڕەتیان دەکردەوە دەستبەرداری ئەو ئۆتۆنۆمیە ناتەواوە بن، واتە لە خەمخۆری و ئارەزووی ئەمریکا و ئیران دا نەبوو بۆ سەرکەوتنی شۆرشی کوردان، یان بۆ خزمەتی دواڕۆژی کورادانیان بێت.

١٢- کەرکووك بووەگرێکۆرەی سەرەکی وە ئەو تاشە بەردە گەورەیە بوو کە بەر دانوستانەکانی ساڵی١٩٧٤ کەوت وە دانوستانەکانی لە سەر وورد وخاش بوو، وە بووە هۆی هەڵگیرسانەوەی شەڕێکی خوێناوی لە نێوان گەلی کورد و حکومەتی عیراق. وە هۆکارە سەرکیەکەی ناکۆکی لە سەر کەرکووك خۆی لەوە دا دەبینیەوە کە کەرکووك ناوچەیێکی دەوڵەمەند بوو بە نەفت بۆیە حکومەتی عیراق زۆر حیسابی بۆ دواڕۆژی کوردستان دەکرد وە لە کاتێك ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ.

١٣- کۆمەڵە هۆکارێك وای لە نیکسۆن کرد لە ڕێکەوتی ٣٠-٣١ ی ١٩٧٢/٥/ بچێتە سەردانی شای ئیران لە تاران،. کە پرسی لاوازکردنی ڕژێمی عیراق و هاوکاریکردنی دارایی جووڵانەوەی کورد بووە بابەتێکی گرینگی گفتوگۆی نێوانیان بوو، وە نیکسۆن لەو سەردانەیدا پرسی کوردی هێنابووە نێو خشتەی کارەکانی وە باسی لێوە کرد. و بایەخ وگرینگی بیر و کانگا نەفتیەکانی ناوچەکەی و ئەگەری هێرش کردنە سەر بەرژەوەندیەکانی ئەمریکای خستبووە بەر باس.

١٤- ڕێککەوتننامەی (١١) ی ئاداری ساڵی ١٩٧٠، لە (٢٧) بیست و حەفت بەند پێکهاتبوو، واتە (١٥) بەندی ئاشکرا، وە (١٢) بەندی نهێنی، هەر زوو هەندێك لەو بەندانە چوونە بواری جێبەجێ کردن، بەڵام هەندێ بەندی تر بە هەڵپسێراوی مانەوە وە حکومەتی عیراقی سڵی و خۆدزینەوەی دەکرد لە جێبەجێ کردنیان بە مەبەستی بە سەربردنی کات، وە ئەو بەندانەی کە ببونە بابەتی ناکۆکی بنەرەتی لە نێوان هەردوو لایەن، بە دیاری کراوی سێ پرسی سەرەکی بوون ئەمانیش بریتی بوون لە:

أ- سنووری جوگرافی کوردستان کە دەکەوێتە ناوچەی ئۆتۆنۆمی.

ب- دواڕۆژی پێکهاتەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان.

ت- شێوازی بەشداریکردنی کورد لە حوکمرانی عیراق.

ب- پێشنیارەکان:

١- توێژینەوەکە بە ڕوونی دەری دەخات کە مستەفا بارزانی وسەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان لە دان وستانەکانی ڕێککەوتننامەی (١١ی ئادار) ی ساڵی ١٩٧٠ نەك هەر بۆ وەستاندنی سیاسەتی بەعەرەبکردنی کوردستان بەڵکو بۆ سڕینەوەی شوێنەوارەکانی بە عەرەبکردنی کوردستانیش کاریان کردووە، چونکە بە عەرەبکردنی کوردستان هەرەشەیێکی گەورەیە لە سەر ئێستا و ئایندەی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان . بۆیە پێشنیار دەکەین تابکرێت بە زووترین کات ئەم کێشەیە چارسەربکرێت، چونکە کات بەفیڕۆدان لە بەرژەوەندی کورد نیە.

٢- ڕاگواستنی گوندە سنوورییەکانی کوردستان بە مەبەستی لێکدابڕانی کوردی پارچە داگیرکراوەکانی کوردستان و نەهێشتنی قووڵاییە مێژوویی و جوگرافی و کۆمەڵایەتییەکانی نەتەوەی کورد بووە، لە هەر یەك لە پارچەکاندا. وە لەهەمان کاتدا بە مەبەستی بە دەست هێنان و داگیرکردنی کێڵگە نەفتییە هاوبەشەکانی سەر سنوور بوو. بۆیە پێشنیار دەکەین بۆ لایەنی پەیوەندار کەبەزووترین کات ئەم کێشەیە یەکلابکاتەوە.

٣- ناکرێت لە ڕووی قانونییەوە ئەو بەڵگەنامەیە بە ڕێککەوتننامە هەژماربکەین، چونکە تەنها بەناوی (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش) ی عیراق دەرچووە و شێوەی بەیاننامەی وەرگرتووە، وە هیچ دانەیێك نیە کە لە سەری نووسرابێت ڕێککەوتننامە و وە بەواژۆ و ناوی هەردوولایەن بڵاوکرابێتەوە، تەنانەت هاوپێچە فەرمی نهێنی ڕێککەوتننامەکە بە یەك دانە واژوو کرابوو وە لە لایەنی کوردی بوونی نەبوو کە ئەمە خۆی لە خۆیدا دەیسەلمێنَت کە سیفەتی ڕێککەوتننامەی نەبووە هەموو ئەمانە لە لایەك، وە لە لایەکی تر دەبوایە دەقەکان بە شێوەی مادده و بەند و بەش بنووسرابوایە کە ئەم جۆرە دارشتنەی بۆ نەکراوە کە لە قانون و ڕێککەوتننامەکان پیادە دەکرێت، کەواتە دەتوانین بڵێن لە ڕووی نووسینی شێوازی یەوە (شکلی) وە کەم وکورتی هەیە وە شێوازیش (شکل) بەشێکە لە ڕووی بابەتی یەوە (موچوعی) وە ، وە هەروەها حکومەت زارەوەی (بەیان نامەی) بەکارهێناوە نەوەك ڕێککەوتننامە. تا خۆی لە ئاسەوارە قانونی یەکەی بدزێتەوە لە دوا ڕۆژدا ئەمەشیان بە ئەنقەست و ژیرانە ئەنجام داوە لە بەرژەوەندی خۆیان. چونکە کاتێك پێی دەگوترێت ڕێککەوتننامە ئەگەر هەردوو لایەن واژوویان لە سەر کردبێت ئەوا نیشانەی دان پێنانە بە یەکتری، بەڵام ئەگەر یەك لەیەن بە تەنها بڵاوی کردبێتەوەئەوا هەر هەمان لایەنیش لە چۆنیەتی و ئاسەواری جێبەجێکردنەکە سەر پشکە.بۆیە پێشنیار دەکەین لەمەودوا لە دان وستانەکان کەسانی قانونی شارەزا و پسپۆر ئامادەییان هەبێت.

٤- پیادەکردنی سیاسەتی تەعریب دەرئەنجامی زۆر خراپی لێکەوتەوە بۆ کورد، ئەویش دابەزینی ڕێژەی دانیشتوانی کورد و بەرزبوونەوەی ڕێژەی دانیشتوانی عەرەب لە ناوچە نەفتییەکان، هەرچەندە تا ئێستاش بە گشتی تێکرایی ڕێژەی دانیشتوانی کورد بەرزترە بەراورد بە نەتەوەکانی تری ناوچەکە،

بەلام سەرژمێرییەکان ئاماژە بە دابەزینی بەردەوامی ئەم تێکڕایانە ی ژمارەی کورد لە ناوچە نەفتییەکانی کوردستانی عیراق دەکەن بەرامبەر بەرزبوونەوەی ڕێژەی عەرەب لەو ناوچانە. بۆیە دەبێت بە زووترین کات ئەم کێشەیە یەکلابکرێتەوە.

٥- توێژینەوەکە گەیشتە ئەو دەرئەنجامەی کە حکوومەتی هەرێم هیچ پلانێکی لەو ڕووەوە نیە، وە پەرلەمانیش هیچ بەهاناوە چوونێکی بۆ جێبەجێکردنی ناوەڕۆکی قانونی نەفت وگاز ی ژمارە (٢٢) ی ساڵی ٢٠٠٧ی هەرێمی کوردستان نەبووە، بەمەش خەڵکی ناوچەکانی نەفتی هیچ متمانەیێکیان بە وەبەرهێنانی پرۆسەی نەفت نیە ، تا کار گەیشتە ئەوەی ودروشمی (نەوت بۆ دەسەلات و دووکەڵ بۆ خەڵك و پیس بوون بۆ ژینگە) بەرز بکەنەوە. بۆیە پێشنیار دەکەین کە لایەنی پەیوەندار بەخێرایی پلانی پێویست ئامادە بکات.

٦- وەك دەڵێن مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە، دیسان شاندی دانوستکاری کورد لە ساڵی ٢٠٠٤-٢٠٠٥ لە نووسینەوەی دەستووری عیراق، دووبارە کەوتنەوە هەمان هەڵەی مێژووی کە لە مەوپێش لە شیکردنەوەی بەندی (١٤) ی بەیاننامەی ئادار بەدرێژی ڕووڠانکردەوە. کە نەیانتوانی جیاوازی لە نێوان خاك ونەتەوە و نەفت بکەن لە دانوستانەکانیان تا بگرە دانوستانەکانی ئەو دواییەی حکومەتی هەرێم لە گەڵ حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عیراقی پاش ساڵی ٢٠٠٥ ئەنجامدراوە. بۆیە پێویستە ئەم هەڵەیە راستبکرێتەوە.

٧- دەتوانین بڵێن چالاکییەکانی حکوومەتی هەرێم لە ناوچە دابڕێنراوەکاندا بە درێژکراوەی هەمان سیاسەتی پیادەکراوی قۆناخەکانی پێشوو دادەنرێت،. کە ئامانجی چالاکیەکان نەفتی ناوچەکەیە نەوەك خەڵکی ناوچەکە، واتە حکوومەتی هەرێمیش تەنها خاوندارێتی نەفتی ناوچەکەی کردووە نەوەك خەڵکی ناوچەکە، وەهیچ خزمەتگوزارێکی پێشکەش نەکردوون. بۆیە پێشنیار دەکەین کە لایەنی پەیوەندار بەخێرایی خزمەتگوزاریان پێشکەش بکات.

٨- دەبێ حکوومەتی هەرێم یە سوود وەرگرتن لەو هەموو ئەزموونەی ڕابردوو، کە لە دانوستانەکانی ساڵانی ١٩٧٠ وە تاوەکو ئێستا، پێویستە ستراتیژی چالاکیەکانی لە تەنیا نەفت بۆ خاك و خەڵك بگۆرێت، وە بیکاتە پرەنسیپ لە هەموو دانوستانەکانی داهاتوو وە داکۆکی لێ بکات، واتە ستراتیژێك لە پێناو خەڵکدا بایەخ بە نەفت بدات نەوەك پێچەوانەکەی، وە دەبێت بەلایەنی کەم بەشێك لە داهاتی نەفتی ناوچەکە لە خزمەتگوزارییەکانی سەرەتایی وەك ئاو، ڕێگەوبان، قوتابخانە، بنکەی تەندروستی ....هتد. خەرج بکات. بەپێچەوانەوە ناکرێت حکوومەتی هەرێم خاوەنداریەتی نەفتی ناوچەکە بکات وە خەڵکەکەی پەراوێز بکات. واتە دەرهێنانی نەفتەکە بە مافی خۆی بزانێت و گرنگی دان بە خەڵکەکەی بخاتە ئەستۆی حکوومەتی بەغداوە، بەماناێکی تر ناکرێت حکوومەتی هەرێم نەفتەکە بە کوردستانی بزانێت و خەڵکەکەی بە عەرەبستان، و خاکەکەی بە عیراق ڕاسپێرێت، کە لە کاتێکدا خەبات و خوێنی زۆری لەو پێناوە ڕێشتووە، هەر بۆ ڠوونە سازش نەکردنی مستەفا

بارزانی له سەر کەرکووك و ناوچەکانی تری کوردستانی شۆرشی ئەیلولی کردە قوربانی، وە نابێت گووتە مێژوویەکەی (ئەگەر کەرکووك یە ك کوردیشی تێدا مابێت هەر کوردستانیە) لە یاد بکەین، بۆیە پێشنیار دەکەین لەمەو دوا سیاسەت و ستراتیژیەتی دانوستانەکان لەم بارەیەو بگۆرێت ، وە هەمان هەڵەی پێشووتر دووبارە نەکاتەوە وەلە پێناو بەرژەوندی دارایی و کاتی نەفت، خاکی کوردستان نەکاتە قوربانی ولە یادی نەکات و فەرامۆش نەکات یان بە لایەنی کەمەوە سیاسەتێکی هاوتەریب بگرێتە بەر، وە هاوسەنگی ڕابگرێت لە نێوان خاك ونەفت.

سەرچاوەکان

ـ سەرچاوە کانی زمانی کوردی :

١- ئازاد نەقشبەندی، کێشەی موسڵ یان کێشەی نەوت، گۆڤاری مەتین،خولی ٣، ژمارە(٥٧)، تشرینی یەکەم-١٩٩٦.

٢- ئازاد نەقشبەندی، کاریگەریی نەوتی کەرکوك لە سەر ڕاگۆێزانی کورد لە کەرکوك و بەعەربکردنی، توێژینەوێکە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بلاوکراوەتەوە، تایبەتە بە کۆنفراسی زانستی – ئەکادیمی کەرکوك لە (٣-٥ ی نیسانی ٢٠٠١ کوردستان -هەولێر) ژمارە (٢٠) ساڵی ٢٠٠١.

٣- ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیجی عیراق وسێکوچکەی بە عسیان : تەرحیل تەعریب تەبعیس،چ٢، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٩.

٤- جەرجیس فەتحوڵڵا، شاری کەرکوك، کێشە لە سەر پێکهاتەی ڕەگەزی (ئێتنی) و هەوڵدان بۆ بە عەرەبکردنی.، توێژینەوەێکە لە کۆنفراسی زانستی – ئەکادیمی کەرکوك لە (٣-٥ /٢٠٠١/٤) بەسترابوو، وە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بلاوکراوەتەوە، ژمارە(٢٠) لە هاوینی ساڵی ٢٠٠١.

٥- خلیل اسماعیل محمد، ڕەهەندی نەتەوەیی نیشتەجێبوونی عەرەب لە پارێزگای کەرکووکدا، توێژینەوەێکە لە گۆڤاری سەنتەری برایەتی بڵاوکراوەتەوە، ژمارە(٢٠) ، هاوینی ٢٠٠١.

٦- ڕێبین فەتاح، نەوت وخەڵك لە پەراوێزی نەوت و سیاسەتدا، چاپی یەکەم، بێ ئاماژە کردن بە شوێنی چاپ کردن، ٢٠١٤.

٧- ڕاپۆرتی سیاسی سەرکردایەتی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستان کە لە لایەن کۆنفراسی پارتی یەوە لە (١١-١٥) ی ئابی ١٩٧٦ پەسند کراوە.

٨- عەبدوڵڵا کەریم مەحمود، ڕەشەبای ژەهر وئەنفال، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، لە لە بڵاوکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشەنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٣.

٩- غە فوور مە خمووری ، بە عەرەبکردنی کوردستان، هەولێر ٠ باشووری کوردستان، ٢٠٠٢.

١٠- فەرهاد حەمزە محە مەد ، مێژووی نەوتی کەرکوك، ، ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران-سلیمانی-٢٠١٢.

١١- فەریدون عبدالرحیم عەبدوڵا، بارودۆخی سیاسی کوردستان -غێراق، لە (١١ی مارتی ١٩٧٠- ١١ی مارتی ١٩٧٤) ، چاپی یەکەم، چاپخانەی منارە – هەولێر، ٢٠٠٨.

١٢- گوینتەر دێشنەر، کورد گەلی لە خشتەبراوی غەدرلێکراو ، وەرگێرانی: حمەکەریم عارف، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشەنبیری، هەولێر، ١٩٩٩
١٣- کاوە نادر، کەندێناوە لە نێوان ڕاگواستن و بەعەرەبکردندا، چاپخانەی مەحوی /هەولێر ، لە بڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی میدیا،ژمارە (٢١) ، ٢٠٠١.
١٤- مارف عومەر گوڵ، کێشەی کەسایەتی یاسایی نێودەوڵەتی گەلی کورد، چ١، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ١٩٩٩.
١٥- مارف عومەرگوڵ، جینۆسایدی گەلی کورد لە بەر ڕۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا،چ٢، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی،٢٠٠٣.
١٦- نەوتی کوردستانی عیراق، بەشی یەکەم، چاپی یەکەم، ١٩٩٧، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی ناوەندیی دیراسات وتۆژینەوە، دیراسەی ژمارە(٣١).
١٧- نەوتی کوردستانی عیراق، بەشی دووەم، چاپی یەکەم، ١٩٩٨، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی ناوەندیی دیراسات وتۆژینەوە، دیراسەی ژمارە(٣٢).

- سەرچاوەکانی زمانی عەرەبی:

١- أدمون غريب، الحركة القومية الكوردية، بيروت، ١٩٧٣.
٢- الجمهورية العراقية ، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة -١٩٦٨- ١٩٧٧.، المجلد الثاني.
٣- جوناتان راندلَ، امة في شقاق (دروب كوردستان كما سلكتها) ط١، دار النهارللنشر، بيروت، ١٩٩٧.
٤- حامد محمود عيسي ، المشكلة الكوردية في الشرق الاوسط.
٥- خليل اسماعيل محمد، البعد للتغيرات في الحدود الَادارية لمحافظة كركوك-١٩٩٧.
٦- خليل اسماعيل محمد، كوردستان العراق بين الَاحتواو القومي والَانفتاح الدولي، مطبعة جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٢٠.
٧- خليل اسماعيل محمد، اتجاهات الَاستيطان العربي في محافظة نينوي وأثره علي تكوين القومي للسكان، بحث منشور في مجلة (مةتين) ، مجلة سياسية- ثقافية، العدد(١٢٥)، حزيران، ٢٠٠٢.
٨- ديفيد مكدول ، تاريخ الحديث للَاكراد ، لة وةرطيَراني (راج ال محمد)، دار الفارابي، بيروت، ٢٠٠٣.
٩- سعد ناجي جواد، العراق و المسألة الكوردية، ١٩٥٨-١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠.
١٠- صالح أحمد العلي، معالم العراق العمرانية، دار الشؤون الثقافة العامة، بغداد، ١٩٨٩.
١١- عادل حسين شبع، الحكم الذاتي اسسه النظرية والتتطبيقية، رسالة ماجستيرمقدمة الي كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٧.
١٢- عبدالفتاح علي البوتاني، ملا مصطفي البارزاني قائد الثورة الكوردية وملهماً، جامعة دهؤك، مركز الابحاث العلمية والدراسات الكوردية، دهؤك، ٢٠١٢.
١٣- عبدالفتاح علي بوتاني، كركوك في السالنمات العثمانية، مجلة جامعة دهؤك، العدد(٢) المجلد(٥) ،دهؤك، ديسمبر ،٢٠٠٢.
١٤- عبدالحميد علي سعيد البرزنجي، دور ثورة أيلول (١٩٦١-١٩٧٥) في حركة التغير الَاجتماعي، الطبعة الَاولي، ٢٠٠٧، دار سثيَرز للطباعة والنشر ، دهؤك- كوردستان- العراق.

١٥- عبدالعليم محمد، مفهوم الحكم الذاتي في القانون الدولي- دراسة مقارنة لبعض الآنماط والمشكلات- ، مطبوعات مركز الدراسات السياسية و الآستراتيجية بالآهرام ، ١٩٩٤.
١٦- عبدالرزاق الحسني، العراق قديماَو حديثاَ، ط٤، ص ٢٢٠.
١٧- عبدالخالق ناصر العامري، الرزاني مصطفي و القضية الكوردية في العراق ١٩٣١-١٩٧٥، ط١، دار الجواهري للنشر والتوزيع، بغداد ، ٢٠١٧.
١٨- علي سنجاري ، الحركة التحررية الكوردية (مواقف وأراو) ،ط١، مطبعة خةبات، دهؤك، ١٩٩٧.
١٩- علي السنجاري، القضية الكوردية وحزب البعث الاشتراكي، العراق،دهؤك، ٢٠٠٦.
٢٠- فؤاد قاسم الآمير العراق بين مطرقة صدام وسندان الولايات المتحدة، دار الملاك، ٢٠٠٤.
٢١- كمال مظهر، كركوك و توابعها، حكم التاريخ و الضمير، دراسة وثائقية عن القضية الكوردية في العراق، ج١، السليمانية، ٢٠٠٤.
٢٢- لێڤى نامق الجاف، كركزك- لمحات تأريخية ، مطبعة خةبات، اربيل، ١٩٩٢.
٢٣- محمد الهماوندي، الفدرالية والحكم الذاتي و اللامركزية الآدارية الآقليمية (دراسة مقارنة)، ط٢، مطبعة وزارة التربية، اربيل ، ٢٠٠١.
٢٤- مسعود بارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكوردية، ط٣، اربيل،٢٠٠٢.
٢٥- نوري تالةباني، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي.
٢٦- وريا الجاف، مكانة كركوك عند البارزاني الخالد من منشورات اللجنة لإحياو مئوية البارزاني ، هەولێر ، كوردستان، ٢٠٠٣.

- ڕۆژنامەکان:

١- ڕۆژنامەی (التأخی) ، ژمارە (٤٩٣) ، لە ڕێکەوتی ٢٣-٧-١٩٧٠.
٢- ڕۆژنامەی برایەتی، ژمارە (١٠٤٩) لە (٢-٦-١٩٧٢) .
٣- ڕۆژنانەی (کادیر) ژمارە(١٦) لە ئەیلولی ساڵی ١٩٧٢.
٤- ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە(٨٧٥، لە ڕێکەوتی _٢٢-٥-١٩٩٨).
٥- ڕۆژنامەی (الناس) بغداد، ژمارە (٣١٢) لە ڕێکەوتی (١٦-٨-٢٠٠١) ، من اوراق توما توماس
٦- کوردەکان و سەددام حوسین لە دۆکۆمێنتە نەهێنیەکانی ئەمریکی ، ڕۆژنامەی (الآتجاه الآخر)، ڕێکەوتی(٣-١-٢٠٠٢).

- المصادر باللغة الآنكليزية:

1. **Henry Kissinger, Years of RenewalThe Comcluding Volume of his memoris, New York, 1999.**
2. **New Middle East, p25,London 1970.**

تأثير النفط على اتفاقية (١١) آذار لعام ١٩٧٠
بحث تحليلي

ملخص:

يرجع بداية التفاوض بين قيادة الثورة الكوردية و الحكومة العراقية الي نهاية سنة ١٩٦٩ و بدايات سنة ١٩٧٠، و التي طال لعدة الآشهر وثم تمخض عنه وفي عام ١٩٧٠ بيان (١١ اذار)، بموجبه أعترف حزب البعث الحاكم في العراق بالحقوق الكوردية وأعطاهم حكماً ذاتياَ، إلا أنه بنظر الكورد لم يلبِّ طموحاتهم ، وكانت أساس المشكلة هو حدود منطقة الحكم الذاتي لكوردستان و الآحصاو السكاني الذي يحدد مناطق الآكثرية السكانية للكورد و مشكلة كركوك الحويصة.

و يجب ان لا ننسي ايضاً الدور الآستعماري الذي سيطر علي القرار السياسي في العراق. و كانت من مصلحته استمرار الخلافات بين ابناو الشعب العراقي، لآستمرار وجوده في المنطقة، خاصة بعد ظهور النفط في المنطقة.

ممالاشك فيه، فأن النفط تعد في يومنا الحاضر والماضي و المستقبل مادة الآستراتيجية و اساسية وفعالة في اوقات الحرب و السلم علي السوا و، وبالنسبة لكوردستان العراق فأن النفط كان له دوراَ سلبياَ في تحديد مصير الكورد في هذه البقعة.

والجدير بالذكر، في فترة ثورة أيلول المجيدة الواقعة بين (ايلول /١٩٦١- ١٩٧٥/١١)، والتي يعتبر النفط العامل الرئيسي المباشر و غير المباشر لفشل المفاوضات الدائرة بين قيادة الثورة الكوردية و الحكومة العراقية وبالتالي الي عدم التوصل لآتفاق النهائي.

علية يمكن القول، فإذا كان النفط ليس العامل الوحيد، فأنه يمكن اعتبارة العامل الرئيسي لنشوو المشاكل و المنازعات أخري، مثل عمليات التهجير القسري والتعريب المناطق و القري الكوردية الغنية والقريبة من مكامن و الحقول النفط، مثل (كركوك- موصل- خانقين- زومار- والمناطق اخري من محافظتي اربيل و دهوك) ، و اصرار الحكومات العراقية في مفاوضاته علي عدم شمول تلك المناطق النفطية ضمن حدود منطقة الحكم الذاتي، و إبقائه ضمن سيطرة الحكومة المركزية و استبعاد السلطة الكوردية في تلك المناطق، و بالآخص محافظة الكركوك الغنية بالنفط و ذات موقع الاستراتيجي.

ومن خلال كل ما سبق ، يمكننا القول بانه يعتبر النفط في الماضي و الحاضر و في المستقبل بمثابة حجر العثرة امام نجاح اية المفاوضات، وكذلك يبقي النفط من أحدي العقبات الرئيسة امام اي حل او تسوية لقضية الكوردية المشروعة في كوردستان -العراق.

The Effect of Oil on the March 11, 1970 Agreement
Analytical Research

Abstract

The beginning of negotiations between the leadership of the Kurdish revolution and the Iraqi government dates back to the end of 1969 and the beginning of 1970, which lasted for several months and then resulted in a statement (March 11), according to which the ruling Baath Party in Iraq recognized Kurdish rights and gave them autonomy, except In the eyes of the Kurds, it did not meet their aspirations, and the basis of the problem was the borders of the autonomous region of

Kurdistan and the census that defines the areas of the majority population of the Kurds and the problem of Kirkuk al-Hawiseh.

And we should not forget also the colonial role that dominated the political decision in Iraq. And it was in his interest to continue the differences between the Iraqi people, for his continued presence in the region, especially after the emergence of oil in the region.

Undoubtedly, oil is nowadays, past and future a strategic, basic and effective material in times of war and peace alike. As for Iraqi Kurdistan, oil played a negative role in determining the fate of the Kurds in this spot.

It is worth mentioning, during the glorious September revolution that occurred between (September 1961 - 11/1975), that oil is the main direct and indirect factor for the failure of the ongoing negotiations between the leadership of the Kurdish revolution and the Iraqi government, and consequently the failure to reach a final agreement.

It can be said, if oil is not the only factor, then it can be considered the main factor for the emergence of other problems and disputes, such as forced displacement and Arabization of the rich Kurdish areas and villages close to oil reservoirs and fields, such as (Kirkuk - Mosul - Khanaqin - Zumar - and the regions Others from the governorates of Erbil and Dohuk), and the insistence of the Iraqi governments in its negotiations not to include those oil areas within the borders of the autonomous region, and to keep it within the control of the central government and to exclude the Kurdish authority in those areas, especially the oil-rich and strategically located Kirkuk governorate. .

Through all of the above, we can say that oil is considered in the past, present and future as a stumbling block to the success of any negotiations, and also oil remains one of the main obstacles to any solution or settlement of the legitimate Kurdish issue in Kurdistan-Iraq.

شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی هەرێمی و نێودەوڵەتیدا
(1961 – 1975)

م. فاروق محەمەد محەمەد ئەمین

زانکۆی سلێمانی، کۆلێجی پەروەردەی زانستە مرۆڤایەتییەکان/ سیدصادق، بەشی مێژوو

faruq.mohammed@univsul.edu.iq

م. ی. ئیدریس محمد محمود

پەیمانگەی ڕاهێنان و گەشەپێدانی پەروەردەیی سلێمانی

siwayli@yahoo.com

پوختە:

لە سەدەی بیست چەندین شۆڕش لە پارچەکانی کوردستان بەرپابوون، بەڵام هیچ لەو شۆڕشانە هێندەی ئەیلول درێژخایەن و کاریگەر نەبووە، ئەمەش دەخوازێت لە ڕەهەند و بواری جیاوازەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت، بە سەرنجدان لە بەرژەوەندییە هەرێمییەکانی وڵاتانی ناوچەکە، بە تایبەت ئەوانەی کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە و جەمسەربەندی هەردوو بلۆکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لەو دەمەدا، توێژینەوە لە ململانێی هەرێمی و نێودەوڵەتی و کاریگەری ئەو ململانێیە لەسەر شۆڕشی ئەیلول و بە پێچەوانەوە گرنگی گەورەی هەیە، لەو نێوەندەدا ئەم توێژینەوە بە ئامانجی خستەڕووی ئەو کاریگەریە و جۆری پەیوەندی شۆڕشی ئەیلول و سەرکردایەتییەکەی لەگەڵ وڵاتانی هەرێمی و هەردوو جەمسەری بلۆکی ڕۆژهەڵات (یەکێتی سۆڤییەت) و بلۆکی ڕۆژئاوا (ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا) ئەنجامدراوە.

توێژەران بۆ ئەنجامدانی توێژینەوەکە، ڕێبازی لێکۆڵینەوەی مێژوویی و شیکاریان بەکارهێناوە، لەبەر گونجاوی لەگەڵ ئامانجی توێژینەوەکە، ئەمەش لەبەر ڕۆشنایی پرسیاری توێژینەوە کە خۆیدەبینێتەوە لە:

1. پەیوەندی شۆڕشی ئەیلول و سەرکردایەتییەکەی لەگەڵ وڵاتانی هەرێمی لە چ ئاستێکدا بووە؟.
2. پەیوەندی شۆڕشی ئەیلول و سەرکردایەتییەکەی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە چ ئاستێکدا بووە؟.
3. کاریگەری ئەو پەیوەندییانە لەسەر ڕێگوزەر (مسیرة)ی شۆرشی ئەیلول چی بوو؟.

توێژینەوەکە بە چەند دەرئەنجامێك گەیشتووە، لەوانە:

1. سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلول هەوڵیداوە پەیوەندی لەگەڵ زۆرترین وڵاتانی هەرێمی و نێودەوڵەتی ببەستێت و لەبەرژەوەندی خۆی سودیان لێوەربگرێت.
2. سیاسەتی ئەو وڵاتانەی یارمەتی مادی و مەعنەوی شۆڕشیان داوە سیاسەتێکی تاکتیکی بووە، نەك ستراتیژی، مەبەستیان بەکارهێنانی کورد لە ململانێ هەرێمی نێودەوڵتیەکاندا بووە وەك کارتی فشار لەبەرامبەر نەیارەکانیاندا.

کلیلە وشە: پەیوەندییەکان، شۆرشی ئەیلول، بارزانی، هەرێمی، نێودەوڵەتی.

پێشەکیی

لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی (١٩١٤-١٩١٨) و دابەشکردنی کوردستان بە سەر هەر یەك لە تورکیا، ئێران، عێراق و سوریادا، گەلی کورد لە هەریەك لەو پارچانەدا و لە باشوری کوردستان بەتایبەتی کەوتە خەباتی بێ پسانەوە لە پێناو بەدەستهێنانی مافە نەتەوەییەکانی و مافی چارەنوسی خۆیدا.

شۆڕشی ئەیلول یەکێك لە درێژترین و دیارترین شۆڕش و تێکۆشانەکانی نەتەوەی کوردە لە مێژووی هاوچەرخیدا. پەیوەندییە دەرەکییەکانی شۆڕش کاریگەری دیاریان لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکانی شۆڕش و پەرەگرتن و دواجار سەرئەنجامی شۆڕشی ئەیلول هەبوو، سەرکردەکانی شۆڕشی ئەیلول و لەسەرو هەموویانەوە مەلا مستەفا بارزانی (١٩٠٣-١٩٧٩) هەستی بە گرنگی ئەوە پەیوەندییانە کردبوو بۆیە لەو پێناوەدا لە هەوڵی بێوچان بەردەوامبوو.

هاوکات هەڵایسانی شۆڕشی ئەیلول لەساتەوەختێکی مێژوویی جەنگی سارددا بوو کە جیهان پێیدا تێدەپەڕی، وڵاتانی جیهان و ناوچەکە بەسەر هەردوو بلۆکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا دابەشبوبوون، شۆرشی ئەیلولیش لە پریشکی ئاگری ئەو جەنگە بەدەر نەبوو و بوو بە بەشێك لە ململانێی هەرێمی و نێودەوڵەتی و پاشان قوبانی ئەو جەنگ و ململانێیە.

ئامانج لەم توێژینەوەیە خستنەرووی راستی و دروستی پەیوەندییەکانی شۆرشی ئەیلولە لەگەڵ وڵاتانی هەرێمی و نێودەوڵەتی و شوێنی باشوری کوردستان و شۆرشەکەیەتی لەنێوەندی بەریەککەوتنی ئەو پەیوەندی و ململانێیانەدا.

لە داڕشتن و ئامادەکردنی ئەم توێژینەوەیەدا سود لە ڕێبازی لێکۆڵینەوەی مێژوویی و شیکاری وەرگیراوە، کە خۆی لە کۆکردنەوەی سەرچاوەی رەسەن و دروست و کۆکردنەوەی زانیارییەکان و هەڵسەنگاندن و تاوتوێکردن و شیکردنەوەی هەموو ئەو زانیارییە کۆکراوانە و بەراوردکردن و دوواجار یەکلاییکردنەوەیاندا بینیوەتەوە.

گرفتەکانی توێژینەوەکە پەیوەستە بە بەڵگەنامەکانی پەیوەندیدار بە بابەتەکە، لە ئامادەنەبوونی ئەرشیفێکی نیشتمانی و ئاوەڵانەبوونی دەرگای ئەرشیفی لایەنە سیاسییەکان و کەسایەتییە سیاسییەکان بەرووی توێژەراندا، ئەوەش وایکردووە کە دەستگەیشتنی توێژەران بە بەڵگەنامەکانی ئەو پەیوەندییانە کارێکی دژوار و ئەستەم بێت.

توێژینەوەکە لە دەروازە و دووبەشی سەرەکی و ئەنجام پێکهاتووە، هەریەك لە بەشەکانیش بەسەر چەند باسێکدا دابەشکراوە، لە دەروازەدا بە پوختی باس لە هۆکارەکانی هەڵایسانی شەرشی ئەیلول کراوە، بەشی یەکەم بەناونیشانی (شۆرشی ئەیلول لە ململانێی وڵاتانی هەرێمیدا) بەسەر سێ باسدا دابەشکراوە، لە باسی یەکەمدا هەوڵدراوە باس لە شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی نێوان ئێران و عێراقدا بکرێت، باسی دووەمیش تەرخان کراوە بۆ باسکردنی پەیوەندییەکانی شۆرشی ئەیلول و تورکیا، هەرچی باسی سێیەمیشە تەرخان کراوە بۆ قسەکردن لەسەر پەیوەندییەکانی شۆرشی ئەیلول و ئیسرائیل. بەشی

دووەمی توێژینەوەکە بەناونیشانی (شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی نێودەوڵەتیدا)، بەسەر دوو باسدا دابەشکراوە، لە باسی یەکەمدا باس لە پەیوەندییەکانی شۆڕشی ئەیلول و یەکێتی سۆڤیەت کراوە، لە باسی دووەمیشدا تیشك خراوەتە سەر پەیوەندییەکانی شۆڕشی ئەیلول و ئەمەریکا. لە کۆتایی توێژنەوەکەشدا گرنگترین ئەو ئەنجامانەی لەمیانەی توێژینەکەدا توێژەران پێی گەیشتووین بە چەند خاڵێك خراوەتەڕوو.

ئەم توێژینەوەیە بە پشتبەستن بە چەندین سەرچاوەی گرنگ و ڕەسەن بە زمانە جیاوازەکان ئەنجامداوە، لە گرنگترین ئەو سەرچاوانەی کە سودێکی زۆری لێوەرگیراوە بریتین لە هەریەك لە کتێبی (سیاسەتی ئێران بەرامبەر بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق ١٩٦١-١٩٧٥)ی نازناز محەمەد عەبدولقادر، کتێبی (خواروی کوردستانو شۆڕشی ئەیلول بنیاتنانو هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥)ی ئیبراهیم جەلال، کتێبی (الموساد فی العراق ودول الجوار انهیار الامال الاسرائیلیة والکردیة)ی شلومو نکدیمون، هەروەك لە کتێبی سەرکردە سیاسییەکان کەڵکی زۆر لە پەرتوکی (بارزانیو بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١-١٩٧٥)ی مسعود بارزانی وەرگیراوە، لە یاداشتەکانیشدا سود لە کتێبی (نهێنیەکانی پەیمانی شومی ئەلجەزائیر ١٩٧٥)ی عیسی پەژمان وەرگیراوە، وێرای چەندین سەرچاوەی گرنگی تر.

دەروازە: هۆکارەکانی هەڵایسانی شۆڕشی ئەیلول

بەرەبەیانی ڕۆژی ١٤ تەمموزی ١٩٥٨ لە ئێزگەی رادیۆی بەغداد مژدەی سەرکەوتنی شۆڕش بە سەرپەرشتی ئەفسەرە ئازادیخوازەکان و روخاندنی رژێمی پاشایەتی و هاتنە کایەی کۆماری ڕاگەیەنرا[١]. پاشان گەمارۆی کۆشکی پاشایەتی درا و مەلیك فەیسەڵی دووەم و وەسی و تەواوی خانەوادەی پاشایەتی کوژران[٢]. ئەفسەراڵی کورد کە ڕێژەیەکی بەرچاویان لە سوپای عێراقی پێکدەهێنا هەر لە سەرەتای دروستبوونی ڕێکخراواکانی ئەفسەرە ئازادیخوازەکانەوە پەیوەندیان پێوە کردوون و لەم شۆڕشەدا بەشداربوون[٣].

لەدوای ڕاگەیاندنی شۆڕش بە کەمتر لە کاتژمێرێك پارتی دیموکراتی کوردستان لە کەرکوك بروسکەیەکی پیرۆزباییان بۆ سەرکردایەتی شۆڕش نارد و پشتیوانی خۆیان بۆ شۆڕش دەربڕی و

(١)مەهدی محمد قادر: پێشهاتە سیاسیەکانی کوردستانی عێراق ١٩٤٥ ١٩٥٨، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٥، ٣٣٨.

(٢) فیبی مار: مێژووی نوێی عێراق، وەرگێرانی حەمە شەریف حەمە غەریبو شێرکۆ ئەحمەد حەوێز، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١١. ل ١٣٧

(٣) مەهدی محەمەد قادر: سەرچاوەی پێشوول ٣٣٠

خوازیاربوون ببێتە سەرەتای سەردەمێکی نوێی پەیوەندی عەرەبی کوردی ، هەر لە[1] یەکەم رۆژی ڕاگەیاندنی شۆڕشدا جەماوەری سلێمانی، کەرکوك، هەولێر، کۆیە، دهۆك و زاخۆ خۆپیشاندانیان ئەنجامدا بۆ جەختکردنەوە لەسەر پاڵپیشتیکردنی شۆڕش، جەماوەری کورد فشاریان خستە سەر چەکدارەکانی سوپا و پۆلیس، بە تایبەتی لە کەرکوك و سلێمانی بۆ ڕاگەیاندنی لایەنگرییان بۆ سیستەمی نوێ، هاوکات هەڵوێستی کورد گرنگیەکی گەورەی هەبوو لە پوچەڵکردنەوەی پیلانە داگیرکارییەکانی دژ بە شۆڕش[2].

حکومەتی کۆماری هەستا بە گرتنەبەری چەند ڕێوشوێنێك لە بەرژەوەندی کورد لەوانە:

شۆڕش دەستوری بنەرەتی (پاشایەتی) هەڵوەشاندەوەو لە جێگەیدا لە ٢٧ تەمموز ١٩٥٨ (دەستوری کاتی عێراق) ی راگەیاند، کە (٢٠) مادەی لەخۆ دەگرت[3] لە دەقی ماددەی سێی دەستوری کاتی عێراقدا هاتووە کە "عەرەب و کورد لەم نیشتمانەدا هاوبەشن و ئەم دەستورە دان بە مافە نەتەوەییەکانیاندا دەنێت لە چوارچێوەی یەکێتی عێراقدا" ئەوەش هەنگاوێ بوو کە لە قانونی بنەرەتی دەستوری سەردەمی پاشایەتیدا بوونی نەبوو[4]. بەڵام لە مادەی دووی هەمان دەستوردا هاتبوو، کە "عێراق بەشێکە لە ئومەی عەرەبی"[5]. ئەمەش بە پێچەوانەی خواستی کورد و دژیەك بوو لەگەڵ ماددەی سێی دەستوردا.

لە ٦ تشرینی یەکەمی ١٩٥٨ مەلا مستەفا بارزانی گەڕایەوە و گەیشتە بەغداد، لە رۆژی دواتردا سەردانی عبدالکریم قاسم سەرۆك وەزیرانی عێراقی (١٩٥٨-١٩٦٣) کرد و دوای دەربڕینی سوپاسگوزاری رایگەیاند کە خۆی بە سەربازێکی شۆڕشی تەمموز دەزانێت لەژێر فەرمانی زەعیمدا، لە بەرامبەردا قاسم رێزی لە خۆیی و بنەماڵەکەی گرت[6]. وێرای چەندین دەستکەوتی تری شۆڕش لەبەرژەوەندی کورد[7].

(١) جەلال تاڵەبانی: کوردستانو بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد، وەرگێڕانی، ح-ا، کتێبخانەی جەمالی عەلی باپیر، ٢٠١١، ٢٨١

(٢) مێڤان عارف بادی: موقف الاحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية ١٩٤٦ ١٩٧٠)، الطبعة الاولى، مطبعه خانی، دهوك، ٢٠٠٨، ١٦٤ ١٦٥

(٣) میڤان عارف بادی: المصدر السابق، ل ١٦٤

(٤) عبدالخالق حسين: ثورة ١٤تموز ١٩٥٨العراقية و عبدالكريم قاسم، الطبعة الاولى، دار الحصاد للنشر والتوزيع، دمشق، ٢٠٠٣ی ٠٠ ١ ١٠١١

(٥) ايوب بارزانی: الحركة التحررية الكوردية و الصراع القوى الاقليمية والدولية ١٩٥٨ ١٩٧٥، دار نشر حقائق المشرق، جنيفل ١٨

(٦) واحید عومەر محێدین: دانوستانەکانی بزوتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردو حکومەتەکانی عێراق(١٩٢١ ١٩٦٨)، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٦ ٨٢

(٧) بۆ زانیاری زیاتر لەوبارەوە بروانە میڤان عارف بادی: المصدر السابق ١٦٧

له سەرەتادا پەیوەندی نێوان شۆڕش و بزوتنەوەی کوردی لەلایەك و پەیوەندی نێوان عەبدولکەریم قاسم و مەلامستەفا لەلایەکی تر باش و پتەو بوو([1])، بۆیە پارتی پشتگیری حکومەتەکەی قاسمی دەکرد دژی رکابەر و نەیارانی رژێمەکەی([2]).

له سەرەتای ساڵی ١٩٦٠ پەیوەندییەکانی نێوان کورد و حکومەتی عێراقی بەرەو گرژی و ئاڵۆزی دەڕۆیشت، لایەنی کوردی زیاتر پێداگری لەسەر داخوازییەکانی دەکرد و له بەرامبەریشدا حکومەت له هەڵوێستەکانیدا توندتر دەبوو([3])، ئەوەش له ئەنجامی ئەوەی شۆڕشی تەموز دەستیکرد بە لادان له ڕێڕەوی خۆی و دورخستنەوە و دژایەتیکردنی کەسانی پێشکەوتووخواز([4]).

حکومەتی قاسم تا دەهات له مافەکانی کورد پاشگەز دەبۆوە([5])، لەلایەکیْ ترەوە نەیارانی کورد و بزووتنەوەی کوردی و شۆڤێنیەکانی ناو حکومەتەکەی قاسم، بە پەیوەندی نێوان حکومەتی عێراق و کورد خۆشحاڵ نەبوون و ئاستەنگیان له نێوانیاندا دادەنا، کاریان دەکرد بۆ جێبەجێنەکردنی ئەو ماف و بەڵێنانەی شۆڕش بە کوردی دابوو، بە تایبەتی ماددەی سێی دەستوری کاتی([6]).

بارزانی لەسەر بانگهێشتی سۆڤێت بۆ سەردانی مۆسکۆ بە بۆنەی ئاهەنگی یادی شۆڕشی ئۆکتۆبەر له تشرینی یەکەمی ١٩٦٠ بەغدای بەجێهێشت و له کانونی دووەمی ١٩٦١ گەڕایەوە بۆ بەغداد([7])، بارزانی لەگەڵ هاتنەوەی هەوڵیدا چاوی بە قاسم بکەوێت, بەڵام بەهۆی بەدەنگەوە نەهاتنی قاسم تا مانگی شوبات نەیتوانی چاوی پێی بکەوێت و هەوڵی ئاساییکردنەوەی پەیوەندیەکانیدا لەگەڵی بەڵام بێ ئەنجام بوو، بۆیە له مانگی ئازاردا گەڕایەوە بۆ بارزان([8]).

هەروەها ڕۆژی ٣ ئاداری١٩٦١ بڕیاری گرتنی ئیبراهیم ئەحمەد سکرتێری پارتی بە تۆمەتی کوشتنی (صدیق میران) سەرۆك عەشیرەتی خۆشناو دەرچوو([9])، هەر له مانگی ئازاری ١٩٦١ حاکمی گشتی سەربازیی له بەغداد فەرمانی گرتنی بۆ هەریەك له جەلال تاڵەبانی و عومەر مستەفا ئەندامانی

---

(١) عبدالخالق حسين: المصدر السابق، ١٠٢

(٢) میڤان عارف بادی: المصدر السابق، ٦٧ ١٦٨١

(3) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشوو، ل٨٨

(4) مەعد فەیاز: بەشێك له بیرەوەریەکانی مام جەلال، وەرگێڕانی سۆران عەلی، چاپی، یەکەم، له بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوك، کەرکوك، ٢٠٠٩، ل١٦٨

(٥) مەعد فەیاز: سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٨

(6) عبدالخالق حسين: سەرچاوەی پێشوو، ل١٠٣

(7) شکیب عقراوی: سنوات المحنة فی کردستان. أهم الحوادث السیاسیة والعسکریة فی کردستان والعراق من ١٩٥٨الی ١٩٨٠، الطبعە الاولی، مطبعە منارة، أربیل، ٢٠٠٧، ٣ ٥ ٥٤

(8) مسعود بارزانی: بارزانیو بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١ ١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤، ل٣٠

(9) ئیبراهیم جەلال: خواروی کوردستانو شۆرشی ئەیلول بنیاتنانو هەڵتەکاندن ١٩٦١ ١٩٧٥، دەزگای چاپو بڵاوکردنەوەی شێنێ، ١٩٩٨، ل٧٦؛ شکیب عقراوی: المصدر السابق، ٦٥

مەکتەبی سیاسی دەرکرد و هەر لەهەمان مانگدا دەسەڵاتدارانی حکومەت ساڵح یوسفی بەرپرسی لقی یەکی پارتی دیموکراتی کوردستانیان لە موسڵ دەستگیر کرد()[1].

پەیوەندی و ناکۆکیەکانی نێوان کورد و حکومەتەکەی قاسم ڕۆژبەرۆژ زیاتر بەرەو ئاڵۆزی دەچوو، حکومەت فشارەکانی بۆسەر گەلی کورد و پارتی توندتر دەبوو، لە مانگی حوزەیرانی ۱۹٦۱ جگە لە هەردوو شاری بەغداد و سلێمانی سەرجەم بارەگاکانی پارتی دیموکراتی کوردستان بە بڕیاری حکومەت داخران و هاوکات چەندین ئەندام و بەرپرسی پارتی دەستگیر کران()[2].

لە ساڵی ۱۹٦۱ ئاڵۆزی نێوان جکومەتی عێراق و کورد گەیشتە لوتکە، قاسم هێزە چەکدارەکانی کۆکردەوە بە مەبەستی لێدانی ئەو گردبوونەوە سەربازیانەی لە کوردستاندا ڕوویاندا وەك ناڕەزاییەك لە دژی باجی زەوی و سیاسەتی فەرمانرەوایی قاسم، لە بەرامبەردا بۆ هێورکردنەوەی ڕەوشەکە و وازهێنانی حکومەت لەم سیاسەتە هەڵەیەی و گرتنەبەری سیاسەتێکی دیموکراتیانە، مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ۲۰ تەممووزی۱۹٦۱ یاداشتێکی پێشکەشی سەرۆك وەزیران کرد()[3].

حکومەت نەك هەر بەدەنگ ئەم یاداشتەوە نەهات و ڕەتیکردەوە، بەڵکو هەستا بە بەهێزکردنی ناوەندە سەربازی و سوپاییەکانی لە کوردستاندا، لە مانگی ئابی ۱۹٦۱دا چەند فیرقەو هێزی سەربازی زیاتری بۆ کوردستان گواستەوە()[4].

لە بەرامبەر ئەم لەشکرکێشیەی حکومەتدا، پارتی پەنای بردە بەر شێوازێکی هێمنانە و مەدەنیانە بۆ بەئاگاهێنانەوەی قاسم و پیشاندانی هێزی جەماوەری و هاوکاری گەلی کورد بۆ پارتی، داوایکرد لە ڕۆژی ٦ ئەیلولدا لە یادی ڕاپەڕینی ٦ ئەیلولی ۱۹۳۰ مانگرتنێکی سیاسی گشتی لە کوردستاندا ئەنجامبدرێت، مانگرتنەکە هەموو ناوچەکانی کوردستانی گرتەوە و سەرکەوتنی بە دەستهێنا()[5]. هاوکات لەگەڵ ئەم مانگرتنەدا چەند هۆزێکی کوردی لە ناوچەکانی سنوری پارێزگای سلێمانی بەبێ ڕەزامەندی پارتی دەستیان بە خۆپیشاندانی چەکداری کرد()[6].

قاسم لەجیاتی گوێگرتن لە داواکانی کورد و لێکۆڵینەوە لە هۆکارەکانی مانگرتنەکە، بە پێچەوانەی خواستی وەزارەتی ناوخۆ، لە ۹ ئەیلولی ۱۹٦۱ فەرمانیکرد بە لێدانی گردبونەوەکانی کورد لە دەربەندیخان و بۆردومانکردنی بە تۆپ و هێزی ئاسمانی()[7]، پاشان لە ۱۱ ئەیلولی ۱۹٦۱ هێزی ئاسمانی

---

1) شکیب عقراوی: المصدر السابق، ص ٦٥٦ ٤
2) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوو، ل ٧٧
3) جەلال تاڵەبانی: سەرچاوە پێشوو، ل ٩٣ ٢
4) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوو، ل ٧٨
5) جەلال تاڵەبانی: سەرچاوەی پێشوو، ل ٣٠٣
6) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوو، ل ٧٩
7) عبدالفتاح علی البوتانی: موقف الاحزاب السیاسیة العراقیة من القضیة الکوردیة ١٩٤٦-١٩٧٠، الطبعة الاولی، مطبعة خانی، دهوك، ٢٠٠٧، ص ٩٨ ٢.

حکومەتی عێراق بۆردومانی گردبوونەوەکانی شۆڕشگێڕانی کوردی لە دەربەندی بازیان و دۆڵی خەلەکان و دەوروپشتی دهۆك کرد()، لە پەرچەکرداری ئەم هێرشەی حکومەتی عێراقدا و بۆ بەرگریکردن لە هاووڵاتیان و مافەکانی گەلی کورد، جوڵانەوەی چەکداری هەڵگیرسا کە بەشۆڕشی ئەیلول ناسرا(). دوا ٢
جار لە ١٩٦١/٩/٢٦ حکومەتی قاسم بە تەواوی بڕیاری هەڵوەشاندنەوە و قەدەغەکردنی پارتی دیموکراتی کوردستانی ڕاگەیاند(). ٣

بەشی یەکەم: شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی وڵاتانی هەرێمیدا

باسی یەکەم: شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی نێوان ئێران و عێراقدا

کۆتایهێنان بە ڕژێمی پاشایەتی لە عێراق و ئەو گۆڕانکارییە چەپڕەوانەیەی لە حکومەتی قاسمدا ڕوویدا و زیادبوونی کاریگەری سۆڤیەت لە عێراقدا، بوونە مایەی نیگەرانی شای ئێران و پەیوەندییەکانی نێوان عێراق و ئێران بە خێرایی بەرەو تێکچوون دەچوون()، لە کاریگەرییە خراپەکانی شۆڕش لەسەر محەمەد رەزا شا (١٩٤١- ١٩٧٩)و حکومەتی ئێران ترس بوو لە گواستنەوەی شۆڕش بۆ ئێران و گۆڕینی رژێمی حکومڕانی لەو وڵاتەدا، چونکە ئێران لە پەنجاکانی سەدەی رابردوودا بەدەست پێکدادنی ناوخۆییەوە دەیناڵاند، بەتایبەتی کە رژێمی ئێران لەسەر هەمان بنەمای رژێمی پاشایەتی پیشووی عێراق بوو(). محەمەد٥ رەزا شای ئێران لە چاوپێکەوتنێکدا لە تشرینی دووەمی ١٩٥٩ رایگەیاند "ڕووبارێك کە سنوری دوو وڵاتە ناکرێ تەنیا یەك لایەن کەڵکی لێ وەربگرێ" و لە وەڵامدا عەبدولکەریم قاسم وتی "ڕێکەوتننامەی ١٩٣٧ بەسەر عێراقدا سەپێندراوە و عێراق وەك بەخشش نزیکەی پێنج کیلۆمەتر لە ڕووباری شەتولعەرەبی بە دراوسێکەی داوە"( ). بۆیە هەڵریەك لەو دوو وڵاتە لە یەکتر دڕدۆنگ بوون، ئەگەرچی لە سەرەتای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلول حکومەتی ئێران بە نیازی هیچ هاوکارییەکی شۆڕش نەبوو، تەنانەت سنورەکانیشی بەڕوویاندا داخستبوو، هەروەها خوازیاری دامرکاندنەوەی ئەو شۆڕشە بوو چونکە لەلایەن بارزانیەوە سەرپەرشتی دەکرا و ئێران پێی وا بوو بارزانیەکان لایەنگری سۆڤێتن(). بۆیە ٧

1) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی یەکەم،ل ٣٦
2) جەلال تاڵەبانی: سەرچاوەی پێشوو،ل ٣٠٤
3) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوو،ل ٨٣
4) فیبی مار: سەرچاوەی پێشوو،ل ١٧٥
5) سعید خدیدە علو: العلاقات العراقیە الایرانیە واثرها فی القضیة الکوردیة فی العراق ١٤تموز ١٩٥٨- ٨شباط ١٩٦٣، الطبعة الاولی، مطبعة حجی هاشم، اربیل، ٢٠٠٦،ص ١٧
6) وەرگیراوە لە نازناز محەمەد عەبدولفادر: سیاسەتی ئێران بەرامبەر بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەییی کورد لە کوردستانی عێراق ١٩٦١ ١٩٧٥، چاپی یەکەم، دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨،ل ٣٣
7) د. کەمال مەزهەر: کوردو کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، چاپخانەی گرین گلۆری، لوبنان، ٢٠٠٩،ل ٣٧٥

دوای دەستپێکردنی شۆڕشی ئەیلول ئێران سوپای هێنایە سەر سنور لەلای پێنجوێن، بە پارتی ڕاگەیاند کە ئێمە بۆ شەڕی ئێوە نەهاتوین، بەڵکو گرفتی تایبەتی خۆمان لە عێراقدا هەیە([1]).

جیاوازییەکی سیاسەتی قاسم بە بەراورد لەگەڵ سیاسەتی سەردەمی پاشایەتی ئەوەبوو کە پێداگری لەسەر بەرژەوەندییەکانی عەرەب دەکرد لە کەنداودا و داوای عەرەبستان (خوزستان)ی دەکرد، ئەمەش زیاتر ئێرانی نیگەران کرد([2])، بۆیە ئەمە پاڵی بە ئێرانەوە نا بیر لەو کارتانە بکاتەوە کە دەتوانێت وەك فشار دژی حکومەتی عێراق بە کاریان بهێنێت، بڕیاریدا پەیوەندی بە شۆڕشی کوردەوە بکات و لە ململانێی لەگەڵ عێراق لێی سوودمەندبێت([3]).

ئێران لە کۆتایی تشرینی یەکەمی ١٩٦٢ لە ڕێگەی مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە پەیوەندی بەسەرکردایەتی شۆڕشەوە کرد داوی کرد شاندێك بە نوێنەرایەتی شۆڕش بۆ ئێران بنێرێت([4]). هەروەك ئامادەیی خۆی بۆ هەموو هاوکارییەکی مادی و سەربازی و تەندروستی دەربڕی، ئەمەش بەلای سەرکردەکانی شۆڕشەوە بە سەرکەوتنێکی گەورە لێکدرایەوە لەبەر هەژاری شۆڕش لەڕووی پێداویستیەکانەوە([5])، لەسەر داوای بارزانی و مەکتەب سیاسی، ئیبراهیم ئەحمەد بە مەبەستی بینینی شا بۆ تاران چوو، هەرچەندە نەیتوانی شا ببینێ بەڵام ١٠٠ هەزار دینار و هەندێك تفەنگ دەستکەوتی ئەم سەردانە بوو بۆ شۆڕش([6]).

حکومەتی ئێران لە دروستکردنی پەیوەندی لەگەڵ کورد، جگە لەوەی دەیویست سود لە شۆڕشی ئەیلول وەرگرێت لە ململانێی لەگەڵ عێراق و وەکو کارتێکی فشار بەکاریبێنێت، چەند ئامانجێکی تریشی هەبوو، لەوانە باشتر کۆنترۆڵکردنی کوردستانی ئێران و ڕێگری لە پەیوەندی و هاوکاری کوردستانی ئێران بۆ شۆڕش، کە بەبێ دەستوەردان لە کاروباری شۆڕش نەیدەتوانی ئەوکارە بکات، هەروەها ئامانجێکی تر دروستکردنی ناکۆکی و دوو بەرەکی بوو لەناو شۆڕشدا یاخود، قوڵکردنەوە و گەورەکردنی ناکۆکی نێوان دوو باڵەکەی شۆڕش لە کاتی ڕوودانیدا([7])، لەوبارەیەوە مەسعود بارزانی دەڵێت "شا لە یارمەتیدانی شۆڕشدا دوو ئامانجی هەبوو: یەکەمیان ئەوە بوو شۆڕش دژی ڕژێمی قاسم بوو کە شا ڕقی لێی بوو و بەشومی دەزانی بۆخۆی. دووەمیش بۆ ئەوە بوو ڕێگەی خەبات لە ڕووی گەلی ئێران بگرێ"([8]).

---

1) حوسێن محەمەد عەزیز: پێنج کاتژمێر لەگەڵ (برایم ئەحمەد) دا، چاپی سێیەم، چاپخانەی سیما، سلێمانی، ٢٠٠٢، ٥٥

2) فیبی مار: سەرچاوەی پێشوول ١٧٦

3) تشارلز تریب: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی عێراق، وەرگێڕانی محەمەد حوسێنو عەبدولقادر کەلهور، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٠، ل ٢٠٩

4) سعید خدیده علو: المصدر السابق، ص ٢٢٤

5) عەبدوڵڵا ئەحمەد ڕەسول پشدەری: شۆڕشی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، چاپی دووەم، چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی، سلێمانی، ٢٠٠٧ل ١٤٠ ١٤١

6) حوسێن محەمەد عەزیز: سەرچاوەی پێشوول ٥٦

7) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١١٥ ١١٦

8) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەمل ٢٠٣

عیسا پژمان سەرکردەی دیاری ساواك باس لەوە دەكات كە بە محەمەد ڕەزا شای وتوە "ئەگەر ئەو "بارزانی" و رابەرانی دیكەی پارتی دیموكراتی كوردستانی عێراق ڕەزامەند پێشنیازی ئێمە وەرگرن بەسوودی ئێمەیەو دەتوانین زۆریان كەڵك لێ وەربگرین ئێمە لەسەرەتاوە هەندێكیان كۆمەك دەكەین، ئەگەر باش جوڵانەوە، یارمەتیان دەدەین، دەنا لێیان دەبڕین، تازە ئەگەر چەند دانە تفەنگی بڕنەوو كە هەزاران لەوانە لە ئەنبارەكاندا بێ كەڵك كەوتبوون، یا چەند ملیۆن فیشەك و كەمێكیش پارە. ئەوەندە بۆ ئیمە گرنگ نییە لەو بابەتەوە یارمەتیان بدەین. ئەمە تاقیكردنەوەیەكە تابزانین چەندیان كەڵك لێوەردەگرین"[1].

حكومەتی ئێران وریایانە مامەڵەی لەگەڵ كورد و سەركردەكانی شۆڕشی ئەیلول دەكرد، لە دەرفەت دەگەڕا كە بەرژەوەندییەكانی بەدیبێت و شۆڕشی ئەیلول لەباربات، هەربۆیە رووخاندنی حكومەتی عەبدولكەریم قاسم و كوشتن و ڕاوەدونانی شیوعیەكان لەلایەن بەعسیەكانەوە لە ١٩٦٣ بووە مایەی خۆشحاڵی شای ئێران، ئەمەش وای لە شا كرد هەوڵبدات پەیوەندی بە بەعسەوە بكات و هانی حكومەتی بەعسیدا بۆ هێرشكردنە سەر كوردستان، لەو دەمەدا شا خوازیاری لاوازبوونی شۆڕشی كورد بوو نەك لەناوچوونی[2].

ئێران خۆشحاڵ بوو بە شەڕی حكومەتی عێراق دژی كورد، چونكە ئەمە دەبووە هۆی وێرانبوونی هەموو عێراق و لاوازبونی سوپاكەی، كە ئێران خوازیار بوو وڵاتانی عەرەبی خاوەن سوپایەكی بەهێز نەبن و لەڕووی ئابووریشەوە لاواز بن، لەلایەكی ترەوە دەیویست درز بخاتە نێوان وڵاتانی عەرەبی، بە تایبەتی كە سەرۆك كۆماری میسر جەمال عەبدولناسر(١٩١٨- ١٩٧٠)، دژی شەڕی كورد بوو و سەرزەنشتی رژێمی بەعسی دەكرد[3]، هەروەها لە كاتی سەردانی وەفدی كوردیدا بۆ میسر جەلال تاڵەبانی و فوءاد عارف لە لەدانیشتنێكی تایبەتدا لە ٢٣ شوباتی ١٩٦٣ چاویان بە جەمال عەبدولناسر دەكەوێت و بە ئۆتۆنۆمی بۆ كورد رازی دەبێت و ئامادەیی خۆی بۆ واژۆكردن لەسەر پرۆژەی ئۆتۆنۆمی دەبڕی لە حاڵەتی رێكەوتنی هەردوولا لەسەری[4]، دواشی لێكردبوون كە شەڕ دەست پێنەكەنەوە و دەرفەتێك بدەن بە حكومەتی عێراق، ئاگاداریشی كردبونەوە دەرفەت نەدەنە شای ئێران چونكە كێشەی كورد دەقۆزێتەوە[5] ، لەلایەگی ترەوە ئێران لە عەبدولسەلام محەمەد عارف سەرۆك كۆماری عێراق (١٩٦٣-١٩٦٦) نیگەران بوو لەسەر نزیك بوونەوەی لە عەبدولناسر و هەوڵدانی بۆ دروستكردنی بەرەیەكی یەكگرتووی عەرەبی[6].

---

1) عیسی پەژمان: نهێنیەكانی پەیمانی شومی ئەلجەزائیر ١٩٧٥، وەرگێرانی ناصری ئیبراهیمی، سوئید، ١٩٩٧،ل ٣ ٥.
2) شكیب عقراوی: سەرچاوەی پێشوو، ل ١١٩
3) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ٢٢ ١
4) عبدالجلیل صالح موسی: جمال عبدالناصر والقضیه الكوردیه فی العراق ١٩٥٢-١٩٧٠، الطبعة الاولی، مطبعة محافظة دهوك، دهوك، ٢٠١٣،ل ٦٤ ١ ١٦٥
5) مەعد فەیاز: سەرچاوەی پێشوول ٩ ٨ ١
6) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ٢٢ ١

کاتێك ڕژێمی بەعس لەساڵی ١٩٦٣ ئابڵوقەی ئابووری خستە سەر کوردستان و شەڕ لە ١٠ حوزەیرانی ١٩٦٣ بە توندی دەستیپێکردەوە، ئێران سنورەکانی بە ڕووی کوردستاندا کردەوە و پێداویستیەکانی ژیانی خۆیان لە بازارەکانی ئێراندا دابین دەکرد، ئەمەش کاریگەری لە سەر بەرەوپێشبردنی پەیوەندیەکانی نێوان شۆڕش و ئێران هەبوو[1].

ئێران دژی ڕاگرتنی شەڕ بوو، لە دوای گرتنەدەستی دەسەڵات لەلایەن بەعسیەکانەوە، ئامادەی خۆی بۆ هەموو هاوکارییەك پیشاندا بەو مەرجەی پارتی شەڕ ڕانەگرێت، ئەم هەڵوێستەشی لەگەڵ مەکتەب سیاسیدا یەکیدەگرتەوە کە دژی ئاگربەستی بێ مەرج بوو لەلایەن بارزانیەوە، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر بەهێزکردنی پەیوەندیەکانی نێوان ئێران و مەکتەب سیاسی هەبوو، بۆ ئاسانکردنی ئەم پەیوەندییە ئێران لە مانگی تشرینی یەکەمی ١٩٦٣ (عیسا پژمان) بە نوێنەری خۆی لەگەڵ کارمەندێکی تری ساواك بە ناوی (عەباس بێ سیم) بۆ ماوەت ناردو لە نزیك بارەگای مەکتەب سیاسی بارەگایان دانا[2].

شەڕ و هێرشی سوپای عێراق بۆ سەر کوردستان تا ١٨ تشرینی دووەمی ١٩٦٣ بەردەوامبوو، تا دەرفەت بۆ عارف ڕەخسا بە کودەتایەکی سەربازیی کۆتایی بە دەسەڵاتی بەعسیەکان بهێنێت و دەسەڵاتی بۆ خۆی قۆرخ کرد و حکومەتێکی نوێی بە سەرۆکایەتی تاهیر یەحیا پێکهێنا[3]. دانوستاندن لە نێوان حکومەتی نوێ و کورد دەستیپێکردەوە و بەردەوامبوو تا ڕێکەوتنی ١٠ شوباتی ١٩٦٤ی نێوان هەردوولای لێکەوتەوە[4]. دوای ڕاگەیاندنی ڕێکەوتنامەی نێوان عەبدوسەلام عارف و مەلا مستەفا ناکۆکیەکانی نێوان دوو باڵەکەی پارتی بە ئاشکرا دەرکەوت و بووە هۆی لێکترازان و دابەشبوونی شۆڕشی کورد، بارزانی لەگەڵ ڕێکەوتنامەی ١٠ ی شوبات و باڵی مەکتەب سیاسیش لە دژی بوو[5].

لە بارەی ناکۆکی بارزانی و باڵی مەکتەبی سیاسیی، ئیبراهیم ئەحمەد دەڵێت "سەرانی حکومەتی عێراق، تورکیا و ئەمریکا، دەستێکی زۆریان لە دروستکردن یان قوڵکردنەوەی دووبەرەکیەکەدا هەبوو، بەڵام دەستی ئێران زۆر زیاتر بوو"[6].

ئێران سیاسەتێکی دوفاقی بەرامبەر هەردو باڵەکەی پارتی گرتەبەر، لەلایەك یارمەتی باڵی مەکتەب سیاسی دەدا، لەلایەکی ترەوە لە هەوڵی دروستکردنی پەیوندی دۆستانەدا لەگەڵ بارزانیدا بوو[7]، بە تایبەتی لە دوای شکستی باڵی مەکتەب سیاسی لە بەرامبەر باڵی بارزانیدا و پەنا بردنیان بۆ ئێران و

---

1) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوول ١٨٩
2) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوول ١٨٩ ١٩٠
3) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشوول ٢١٣
4) هەمان سەرچاوەل ٢١٤ ٢١٧
5) ایوب بارزانی: المصدر السابق ١٩٥.
6) حوسێن محەمەد عەزیز: سەرچاوەی پێشوول ٥٧
7) ئامانج حەسەن ئەحمەد: برایم ئەحمەد ڕۆڵی لە بزاڤی رزگاریخوازیو رووناکبیریی گەلی کورددا ١٩١٤ ٢٠٠٠، چاپخانەی ڕەنج، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، سلێمانی، ٢٠٠٩ل ٢٧

نیشتەجێبوونیان لەوێ[1]. لەگەڵ بەردەوامی شۆڕش پەیوەندی ئێران لەگەڵ باڵی بارزانی بەرەوپێشر ڕۆیشت، لە مانگی تشرینی یەکەمی ١٩٦٤ عەبدولوەهاب ئەتروشی لە سەرەتاوە و پاش ماوەیەکیش شەمسەدین موفتی بووە نوێنەری بارزانی لە تاران، لەلایەن ئێرانیشەوە (تیمسار پاکرەوان) بە نوێنەر دەستنیشانکرا[2].

لە ئەنجامی جێبەجێنەکردنی بەڵێنەکانی حکومەت و بەبنبەستگەیشتنی دانوستانەکانی نێوانیان لە شوباتی ١٩٦٥ سەرلەنوێ شەڕ لە نێوان حکومەتی عێراقی و کوردا هەڵگیرسایەوە[3]، ئێرانیش دەستیکرد بە یارمەتیدانی شۆرش بە ناردنی کۆمەکی سەربازیی، وێڕای چارەسەرکردنی بریندارەکان لە نەخۆشخانەکانی ئێراندا[4].

دوای گیانلەدەستدانی عەبدولسەلام عارف و بوونی عەبدوڕەحمان عارف بە سەرۆك کۆماری عێراق (١٩٦٦- ١٩٦٨) لە ١٧ نیسانی ١٩٦٦، لەگەڵ پێکهێنانی حکومەتی نوێی عێراق بەسەرۆکایەتی عەبدوڕەحمان بەزاز (١٩١٣- ١٩٧٣)، بەهەمان شێوەی حکومەتەکانی پێش خۆی لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی کورد کەوتە دانووستاندنو لە ئەنجامدا بەیاننامەی ٢٩ حوزەیرانی ١٩٦٦ لێکەوتەوە، ئەمەش دوای ڕێکەوتنی عەبدوڕەحمان بەزاز لەگەڵ هەردوو باڵی مەکتەب سیاسی و بارزانی[5]، ڕێکەوتنەکە بووە مایەتی دژایەتی و توڕەبوونی ئێران، لە کاردانەوەیدا شای ئێران بڕیاری داخستنی سنورەکانی بە ڕووی ناوچەکانی شۆڕشدا دا[6].

دوای کودەتای ١٧-٣٠ تەمموزی ١٩٦٨ حکومەتی بەعس هەوڵی چارەسەرکردنی کێشەکانی لەگەڵ ئێراندا دا، بۆ ئەو مەبەستە چەند کۆبوونەوەیەك لە نێوانیاندا ئەنجامدرا، بە مەبەستی چارەسەرکردنی کێشەی سنوری نێوانیان، بەڵام نەگەیشتنە هیچ ئەنجامێك[7]، لە ساڵی ١٩٦٩ جارێکی تر ناکۆکیەکان سەریان هەڵدایەوە و عێراق ڕایگەیاند شەتولعەرەب بەشێکە لە ناوچەی قەڵەمڕەوی عێراق، ئێرانیش لەلایەن خۆیەوە ڕێکەوتننامەی سنوری ١٩٣٧ هەڵوەشاندەوە[8].

لە سەرەتای ساڵی ١٩٦٩دا حکومەتی عێراق هێرشێکی بەرفراوانی کردە سەر ناوچەکانی شۆڕش[9]، ئەمەش بووە مایەی نیگەرانی ئێران و دەستی بە هاوکاری شۆڕش بە چەك و تەقەمەنی کرد ، لە ١ ئازاری ١٩٦٩ هێزەکانی پێشمەرگەی کوردستان بە هاوەن و تۆپ و بە یارمەتی شارەزایانی ئێرانی

---

1) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوول ١٩٥

2) هەمان سەرچاوەل ٢١٠

3) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشوول ٢٦٩

4) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، هبەشی یەکەمل ١٩٠ ١٩١

5) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشوول ٢٧٧-٢٨٣

6) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١٥٤

7) سۆزان کەریم مستەفا: بەعسیزمو کورد ١٩٤٧-١٩٧٥، چاپی یەکەم، دەزگای چاپو پەخشی حەمدی، مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ك)، سلێمانی، ٢٠٠٧ل ٢٩١

8) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ٣٥

9) هەمان سەرچاوەل ١٦٤

کۆمپانیای نەوتی کەرکوکیان تۆپباران کرد[1]، زیانێکی زۆریان بە حکومەت گەیاند کە بە چەندین ملیۆن دۆلار مەزەندە دەکرا، وێڕای ئەوەی بۆ ماوەی چەند هەفتەیەك دەرهێنانی نەوت ڕاگیرا[2]. هەر لەۆ سەروبەندەدا شای ئێران بڕیاریدا کودەتا لە عێراقدا ئەنجامبدات، بۆ ئەو مەبەستە هەریەك لە بارزانی و د. مەحمود عوسمان لەسەر بانگهێشتی شا سەردانی ئێرانیان کرد، بە سەرپەرشتی ئێرانیەکان بەشداری چەند کۆبونەوەیەکیان لەگەڵ هەریەك لە عەبدولغەنی راوی و عەبدولڕەزاق نایف کرد، بە مەبەستی ئامادەکاری بۆ کودەتای سەربازیی[3]، دوای ئەۆە جارێکی تریش لە ١١ تشرینی یەکەمی ١٩٦٩ لە حاجی ئۆمەران چاویان بە بارزانی کەوت، بەڵام دوای چەند هەفتەیەك ناکۆکی کەوتە نێوان عەبدولغەنی و عەبدولرەزاق، عەبدولرەزاق گەرایەوە بۆ ئوردون و بارزانیش پەیوەندی لەگەڵ عەبدولغەنی پچڕاند، ئەمەش دوای ئەوەی بارزانی هەستیکرد هیچ چارەسەرێکیان بۆ پرسی کورد پێ نییە، سەرئەنجام هەوڵی کودەتا سەرنەکەوت[4].

دوای چەندین دانوستان و وتوێژ، دواجار بەیاننامەی ١١ ئازاری ١٩٧٠ لە نێوان سەرکردایەتی شۆڕشی کورد و حکومەتی عێراق واژۆ کرا، شای ئێران دژی ڕێکەوتنەکە بوو، لە پێناو بەرگرتن لێی هەموو هەوڵێکی خۆیدا، تەنانەت لەکاتی دانوستانەکان ئامادەیی دەربڕی بە هاوکاری ئەمریکا هەموو پێداویستیەکانی شۆڕشی کورد و بارزانی دابین بکات، تەنیا ئەم ڕێکەوتنە واژۆ نەکرێت[5]، بەمەش دەیوست کارتێکی گرنگی وەکو شۆڕشی ئەیلول لە دەست خۆیدا بهێنێتەوە و لە ململانێی لەگەڵ عێراق بەکاریبێنێت.

دوای بەستنی پەیمانی دۆستایەتی و هاوکاری ٩ نیسان ١٩٧٢ لە نێوان سۆڤیەت و عێراق، عێراق و ئێران بوون بە دوو جەمسەی تەواو دژ بەیەك لە ناوچەکەدا، زیادبوونی قەڵەمڕەوی سۆڤیەت لە عێراق بەهۆی ئەو پەیمانەوە بووە مایەی زۆرتربوونی مەترسی شا، بۆیە شا دەیویست سوودی زیاتر لە شۆڕشی ئەیلول وەربگرێت بۆ کەمکردنەوەی کاریگەرییەکانی پەیمانی سۆڤیەت و عێراق و شکستپێهێنانی، لەو چوارچێوەدا ئێران بڕیاریدا بەشێوەیەکی بەرفراوانتر هاوکاری شۆڕش بکات[6]، لەو ماوەشدا بەغداد و تاران ببونە دوو ناوەندی داڵدەدان و هاوکاری و پشتگیری ئۆپۆزسیۆن و نەیارانی یەکتری[7].

ڕێکەوتنی یانزەی ئازار نەبووە مایەی بەدەستهێنانی تەواوی مافەکانی کورد و ئامانجەکانی شۆڕشی ئەیلول، حکومەتی عێراق لە دەرفەت دەگەڕا خۆی لە جێبەجێکردنی ڕێکەوتنەکە بدزێتەوە و کۆتایی بە شۆڕش بێنێت و دەستکەوتەکانی لەبارببات، لەو ماوەشدا ئێران پارێزگاریی لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ

1) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوول ٢ ٧ ٢
2) موحسین دزەیی: وێستگەکانی ژیانم، وەرگێڕانی ئیسماعیل بەرزنجی، بەشی دووەم، چاپی یەکەم، دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٩ ی ٢٠٠
3) شکیب عقراوی: المصدر السابقص ٧٥ ٢
4) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١ ٧ ١
5) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١ ٧ ٩
6) شکیب عقراوی: المصدر السابقص ٢٨ ٣
7) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١ ٧ ٤

سەرکردەکانی شۆڕش کرد، هاوکاری و کۆمەکی شۆڕشی دەکرد، لە مانگی کانونی دووەمی ١٩٧٤ تا مانگی حوزەیرانی هەمان ساڵ مانگانە ٢٠ ملیۆن تومەن و لە مانگی تەمموزیش تا ساڵی ١٩٧٥ دوو بەرابەر هاوکاری شۆڕشی دەکرد، واتە دوو ملیۆن دینار بەنرخی ئەو کات[1]، لەگەڵ هەڵایسانەوەی شەڕیش، لە ڕووی سەربازییەوە ئێران بە ئاشکرا کەوتە یارمەتیدانی شۆڕشی ئەیلول و تۆپخانەیەکی پێکهاتوو لە ١٢ تۆپی ١٥٥ ملم بە ٤٠٠ سەربازی ئێرانیەوە لە کوردستان لە نزیك بارەگای بارزانیەوە جێگیر کران و بەردەوام تۆبارانی سەربازگە و هێزەکانی حکومەتیان دەکرد، وێرای ئەوەی لە خاکی ئێرانیشەوە چەکە دژە هەواییەکان موشەکی زەوی بە ئاسمانیان دژی فرۆکەکانی عێراق بەکاردەهێنا[2].

مەسعود بارزانی لەسەر هاتنی ئەو یارمەتیە سەربازیانە دەڵێت "خۆزگە نەگەیشتایە، بە هاتنی ئەم موشەك و تۆپانە پێشمەرگە پشتیان لێکردەوە و هەموو پشت پێ بەستنێکی خۆیان خستە سەر ئەم موشەك و تۆپانە کە لە کاتی تەنگانە و پێویستی پێبووندا دەرکەوت هیچ سودێکیان نییە، چونکە رۆڵێکی کاریگەریان نەبینی"[3].

هەر دەربارەی شەڕی ئەو ساڵە، نەوشیروان مستەفا دەڵێت "جەنگی ١٩٧٤-١٩٧٥ی کورد-بەعس ئەگەر چی لە نێوان هێزە چەکدارەکانی کورد و جەیشی عێراقی دا بوو، لەسەر ئەرزی کوردستان ئەکرا، لە پێناو ئامانجە نەتەوەییەکانی گەلی کوردا بوو، بەڵام لە راستی دا ململانێی سیاسی-جەنگی، ئێران-عێراق بو، هێزەکانی کورد بە چەك و ئیمکانیاتی ئێرانی ئەجەنگان و بەعس بە چەکی روسی و ئیمکانیاتی نەوتی کەرکوك، لەم ململانێیەدا عێراق باڵادەستی بەسەر کوردا و، ئێران باڵا دەستی بەسەر عێراق دا هەبوو"[4].

هەرچەندە لە واقیعدا جەنگێکی بەرفراوان هەڵگیرسابوو، بەڵام لەپشت پەردەوە و دوور لە ئاگاداری کورد، ئێران سەرقاڵی مامەڵەبوو بە شۆڕشی ئەیلولەوە، پاش چەند هەوڵێکی دیپلۆماسی لەلایەن شا حسێن بن تەلال شای ئوردن و ئەنوەر سادات سەرۆك کۆماری میسر[5] و وڵاتی تورکیاش زەمینەیان ساز کرد بۆ بەستنی رێکەوتنێك لە نیوان عێراق و ئێران و کۆتایهێنان بە ململانێی نێوانیان[6]، ئەمەش پاش رەزامەندی و هاندانی هەریەك لە ئەمریکا و یەکێتی سۆڤیەت بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکیەکانی نێوان عێراق و ئێران بە شێوەیەکی ئاشتیانە[7].

---

1) هەمان سەرچاوە، ل ٣٠٤
2) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشووڵ ٢٥ ٤
3) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەمڵ ٩ ٥ ١
4) نەوشیروان مستەفا ئەمین: لە کەنای دانوبەوە بۆ خڕی ناو زەنگ دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٥ ١٩٧٨، ١٩٩٧، ٢ ٣
5) بیتر جی. لامبرت: الولایات المتحده والکورد دراسه حالات عن تعهدات الولایات المتحده، ت، مرکز الدراسات الکوردیه وحفظ الوثائق/ جامعه دهوك، الطبعه الاولی، مقبعه خانی، دهوك، ٢٠٠٨ص ٣ ٨
6) عەلی تەتەر نێروەیی: بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە ساڵانی جەنگی عێراق ئێراندا ١٩٨٠ ١٩٨٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠٠٨ل ٩ ٢
7) نەوشیروان مستەفا ئەمین: سەرچاوەی پێشووڵ ٥ ٢

سەرئەنجام لە رۆژی ٦ ئازاری ١٩٧٥ ڕێکەوتننامەی جەزائیر لە نێوان (سەدام حسێن) جێگری سەرۆك کۆماری عێراق و (محەمەد رەزا) شای ئێران بە ئامادەبوونی (هەواری بومدین)ی سەرۆکی جەزائیر لە پەراوێزی کۆبونەوەی ڕێکخراوی ئۆپێك لە وڵاتی جەزائیر واژۆ کرا[1]، بە پێی ئەم ڕێکەوتننامەیە عێراق دەستبەرداری نیوەی شەتولعەرەب و زەویە کێشەلەسەرە سنوریەکانی خۆی بوو لە بەرامبەر بڕینی پشتگیری ئێران بۆ شۆڕشی ئەیلول و لەناوبردنی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد[2].

ڕۆژی ٦ ئازاری ١٩٧٥ بە گەیشتنەوەی شا بۆ تاران بەستنی ڕێکەوتننامەکە راگەیەنرا و پاشان فەرمانیکرد بە کشاندنەوەی سەرجەم پاتری و تۆپ و موشەکەکان لە کوردستان، بۆ رۆژی دواتر بێ ئاگادارکردنەوەی سەرکردایەتی سیاسی کورد دەست بە جێبەجێکردنی ئەو پلانە کرا[3].

دوای چەند رۆژ چاوەروانی بارزانی لە تاران لە ١١ ئازاری ١٩٧٥ چاوی بە شاکەوت، شا بە ئەنقەست رۆژی ١١ ئازاری بۆ ئەو چاوپێکەوتنە دیاری کردبوو وەك تۆڵە سەندنەوەیەك لە شۆڕش و لە بارزانی، کە ئەو ڕۆژە یادی واژۆکردنی ڕێکەوتننامەی ١١ ئازاری ١٩٧٠ بوو کە شا پێی رازی نەبوو[4]، شا لەو کۆبونەوەیەدا سێ بژارەی خستە بەردەم بارزانی، یەکەم: عێراق لەسەر داواکاری شا لێبوردنی گشتی بۆ هەمووان دەرکردووە و دەتوانن بگەڕێنەوە، دووەم: لە ئێران ببنە پەنابەر، سێیەم: دەتوانن شەڕ بکەن بەڵام ئێمە هیچ یارمەتیەکتان نادەین و لە کۆتایی مانگی ئازاردا سنور دادەخەین[5].

دوای گەڕانەوەی بارزانی لە ١٣ ئازار بۆ کوردستان، بۆ بڕیاردان لە چارەنوسی شۆڕش و دیاریکردنی هەڵوێستی سەرکردایەتی شۆڕش بەرامبەر بە ڕێکەوتننامەی جەزائیر، کۆبوونەوەی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ناوەندی و سەرکردەکانی شۆڕش دەستپێکرد، تا ١٩ ئازار بەردەوامبوو[6]، بارزانی تا ١٩ ئازاری ١٩٧٥ بڕیاری بە بەردەوامبوونی شۆرش دابوو، بەڵام دواجار لە شەوی ١٩ ئازار بارزانی بڕیاری کۆتاییهێنان بە شۆڕش و خەباتی چەکداری و کشانەوەی بۆ ئێراندا[7].

بە سەرنجدان لە ڕێگوزەری ڕووداوەکان، ڕووندەبێتەوە کە پرسی کورد و شۆڕشی ئەیلول کرابووە بەشێك لە ململانێی نێوان ئێران و عێراق، بە درێژایی ساڵانی شۆڕش ئێران لە پەنجەرەی بەرژەوەندی خۆیەوە دەیڕوانیە شۆرشەکە و خوازیاربووە وەك کارتێکی فشار لە ململانێیدا لەگەڵ عێراق بەکاریبێنێت، دواجاریش ئەم کارتە عێراقی ناچارکرد دەستبەرداری بەشێکی شەتولعەرەب و خاکەکەی ببێت، دەرئەنجام شۆڕشی ئەیلول بووە قوربانی ململانێی نێوان ئەو دوو وڵاتە.

1) سەلام عەبدولکەریم: ژیانی سیاسی لە باشوری کوردستان ١٩٧٥ ١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپو بڵاوکردنەوەی چوارچرا، ٢٠١١ی ٢٦٥

2) هەمان سەرچاوەل ٢٤

3) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ١٧٠

4) هەمان سەرچاوەو لاپەڕە ؛ موحسن دزەیی: سەرچاوەی پێشووڵ ٣٣٩

5) موحسین دزەیی: سەرچاوەی پێشووڵ ٣٤٠

6) نەوشیروان مستەفا ئەمین: سەرچاوەی پێشووڵ ٣٠

7) سەلام عەبدولکەریم: سەرچاوەی پێشووڵ ٢٦

باسی دووەم: پەیوەندییەکانی شۆڕشی ئەیلول و تورکیا

سیاسەتی تورکیا لەسەر بنەمای دژایەتی و بەرنگاربوونەوەی هەر چالاکییەکی جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لەناوخۆی وڵاتەکەیدا یاخود لە وڵاتانی دراوسێیدا دارێژرابوو( )، بۆیە مەترسییەکانی تورکیا دوای لەناوبردنی ڕژێمی پاشایەتی لە عێراق زیانربوو، بەتایبەتی کە لە دەستوری کاتیشدا کورد و عەرەبی وەك دوو نەتەوەی هاوبەش لە عێراقدا ناساندبوو( ). [2]

بۆیە حکومەتی تورکیا و عێراق لە نێوان خۆیاندا زانیاری ئاسایشیان لەسەر چالاکی پارتەکان لە ناوچە سنوورییەکاندا ئاڵوگۆڕ دەکرد، تورکیا هاوکاری حکومەتی عێراقی دەکرد لە داڵدەدانی ژمارەیەکی زۆر پەنابەری نەیاری مەلا مستەفا بارزانی. تورکیا دەترسا لە ڕوودانی هەر جوڵانەوەیەکی کوردی و پەیوەندی نێوان کوردی عێراق و کوردی ناو تورکیا، لەبەرئەوە ئەنقەرە کۆمەڵێك ڕێوشوێنی توندی گرتەبەر بە ئامانجی:

١. دورخستنەوەی کوردانی ناو تورکیا لە کاریگەرییەکانی جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە عێراق.

٢. داخستنی دەرگا لەبەردەم هاوکارییەکان چ هاوکاری جبەخانەیی و سەربازیی یان هاوکاری مرۆیی و بابەتی خواردەمەنی( ). [3]

بارزانی هەستی بە گرنگی و کاریگەری تورکیا لەسەر جوڵانەوەی کوردیی کردبوو، لەبەر ئەوە چەندین جار لە ڕێگەی ناردنی وەفد و نامەوە هەوڵیداوە پەیوەندی لەگەڵ تورکیادا دروست بکات، بەڵام تورکیا وەڵامیان نەداوەتەوە( ). هەر لەو چوارچێوەدا لە ١٩٦٣ وەفدێکی کوردی چوو بۆ باڵیۆزخانەی بەریتانیا لە بەغداد بۆ داواکردنی هاوکاری لە بەریتانیا بە ڕونکردنەوەی ئامانجی ئاشتییانەی جوڵانەوەی کوردیی لە عێراق لەلای ئێران و تورکیا و دڵنیاکردنەوەیان لە دەستێوەرنەدانی کوردی عێراق لە کاروبارياندا. پەرچەکرداری تورکیا بەرامبەر ئەو هەنگاوە نوێیە هەمان هەڵوێستی دژایەتی پێشوی تورکیا بوو بۆ هەر چارەسەرێکی ئاشتییانەی پرسی کوردی، ڕۆژنامە فەرمییەکانی تورکیا دەستیانکرد بە هەڵمەتێکی پروپاگەندە بۆسەر دانوستاندنەکانی کورد و حکومەتی عێراق بۆ گۆڕینی ڕێرەوی ڕووداوەکان. ڕۆژنامەکانی تورکیا ئەم هەنگاوەیان بە مەترسی دانا، نەك بە تەنها لەسەر تورکیا، بەڵکو لەسەر ئێران و عێراقیش( )، ڕۆژنامەی (دنیا) لە تورکیا لە ڕۆژی ٨ حوزەیرانی ١٩٦٣دا زۆر بە ڕاشکاوانە

---

1) سۆزان کەریم مستەفا: سەرچاوەی پێشوول ٢ ٩ ٥

2) هەمان سەرچاوەل ٧ ٩ ٢ ٢٩٨

3) تلار على امين: موقف تركيا من القضية الكردية فى العراق ١٩٣٧ ١٩٧٥، مطبعة بينايى، السليمانية، ٢٠١١ ص ٤ ٨ ٢ ٢٨٥

4) نفس المصدرص ٢ ٥ ٣

5) نفس المصدرص ٢ ١ ٣ ٣١٣

نووسیبوی: "ئێمە یەك مەترسیمان لەسەرە و ڕووبەڕووی یەك هەڕەشە دەبینەوە، ... ئێران و تورکیا و عێراق یەك چارەنووسیان هەیە و پێویستە هاوکاری یەکتر بکەن"[1]. بە کردەوەش تورکیا لە ساڵی ١٩٦٣ هاوکاری ئاسمانی لەگەڵ ڕژێمی بەعسدا کرد دژی شۆڕشی ئەیلول[2].

هەندێك لە سەرچاوەکان باس لە پلانێك بەناوی "پلانی پڵنگ" دەکەن، کە بریتی بوو لەوەی دوای دەستخستنی کات و کۆتایی دانوستان، عێراق داوای یارمەتی لە پەیمانی سەنتۆ بکات و سوپای عێراق هێرش بکاتە سەر کورد و پاشەکشەیان پێبکات تا سنورەکان، لەوێ هێزی ئاسمانی ئێران و تورکیا لە کورد بدەن و کۆتایی بە شۆرشی کورد بهێنن[3]. بەڵام دیارە ئەو پلانە جێبەجێنەکراوە.

لە ساڵی ١٩٦٥ پەیوەندییە ئابووری و بازرگانی و رۆشنبیرییەکانی نێوان تورکیاو عێراق بەرەو پێش دەچێت، هاوکات بەرپرسانی هەردوو وڵات گەیشتنە تاوتوێکردنی بەرژەوەندییەکانی نێوانیان پەیوەست بە کوردانی نەیاریان کە لەناوچەکانی سەرسنووری نێوانیاندا هەبوون[4].

لە ٣ تەمموزی ١٩٦٦داو تەنها دوای چوار ڕۆژ لە دەرکردنی بەیاننامەی ٢٩ حوزەیرانی ١٩٦٦، بەزاز سەردانی تورکیای کرد و دەسەڵاتدارانی تورکیای دڵنیاکردەوە لەوەی هیچ لەو بەڵێنانەی بە کوردی داوە جێبەجێ ناکات، ئەمەشی بە مەبەستی ڕاکێشانی تورکیا بەلای خۆیدا بوو[5].

لەساڵی ١٩٦٧ مستەفا بارزانی بە هەوڵێکی تر هەستا و لە ڕێگەی عیسمەت شەریف وانلی نوێنەری تایبەتی بارزانی لە دەرەوە، نامەیەکی بۆ سەرۆك کۆماری تورکیا جەودت سونای نارد، بەڵام دوای ماوەیەك نامەکە گەڕێنرایەوە و حکومەتی تورکی نەیکردەوە چونکە بەدانانان بە کوردی دادەنا[6].

لەدوای دەرکردنی بەیاننامەی یانزەی ئازار، تورکیا سەرکۆنەی بەیانەکەی کرد و بێزاری و ناڕازیبوونی خۆی بەرامبەر ناوەرۆکی ڕێکەوتنی کورد و حکومەتی عێراق دەربڕی، هەروەك بەیانی ئازار کاریگەری ئاشکرای هەبوو لەسەر گرژبوونی پەیوەندیەکانی عێراق و تورکیا، بۆیە تورکیا هەموو ڕێگەیەکی گرتەبەر بۆ داخستنی سنورەکانی لەگەڵ عێراقدا و ڕێگریکردن لە پەیوەندی کوردی تورکیا بە کوردی عێراقەوە[7].

هەروەها لەسەر داوای وەزیری دەرەوەی عێراق، وەزیری دەرەوەی تورکیا سەردانی بەغدای کرد، بەوەش ئامادەیی تورکیا بۆ هاوکای عێراق دەرکەوت کاتێك لە ١١ تەموزی ١٩٧٠ ووتی: "سەردانەکەی

---

1) وەرگیراوە لە سۆزان کەریم مستەفا: سەرچاوەی پێشوول ٢ ٩ ٨
2) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەمل ٢ ٠ ٦
3) وەرگیراوە لە نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ٢ ١ ٠ ١٢١ ١
4) سۆزان کەریم مستەفا: سەرچاوەی پێشوول ٢ ٩ ٨ ٢٩٩
5) جەمال نەبەز: کوردستان و شۆرشەکەی، چاپی سێیەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٠٧ل ١ ٨ ٠
6) تلار علی امین: المصدر السابق ٢ ٥ ٣.
7) نفس المصدو ٦ ٠ ٣-٣٦١

هەل و دەرفەتی هاریکاری هەردوو وولاتی خۆشتر کردو هێمنی و ئاسایشی لەنێوچەکەدا مسۆگەر کرد"[1].

پاش دەستپێکردنەوەی هێرشی حکومەتی بەعس بۆسەر کوردستان لە ١٩٧٤، بەتایبەتی دوای ئەوەی زیاتر لە ١٠٠ هەزار کورد پەنایان بردە بەر سنورەکان بە هۆی دەستپێکردنەوەی شەڕ و تۆپبارانی چڕ لەلایەن فرۆکەکانی عێراقەوە، تورکیا سنورەکانی داخست و کاری بۆ داخستنی سنورەکانی ئێران دەکرد. هەوڵەکانی تورکیا بەردەوامبوو بۆ شکستپێهێنانی شۆڕشی ئەیلول کاتێك لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٤ هەستا بە گرێدانی کۆبوونەوەیەکی سێ قۆڵی بۆ نوێنەرانی عێراق، ئێران و تورکیا لە ئیستەنبول[2].

بە گشتیی تورکیا هاوشێوەی وڵاتانی تر لە چوارچێوەی بەرژەوەندییەکانی روانیویەتییە شۆڕشی ئەیلول و دۆزی کورد و هەر سەرکەوتن و بەدیهاتنی مافێکی کوردی لە باشووری کوردستان بە مەترسی بۆسەر خۆی دەزانی، بۆیە وێڕای هەوڵی سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول بۆ دروستکردنی پەیوەندی لەگەڵ تورکیا، ئەو وڵاتە نەك وەڵامی ئەرێنی نەبووە بەڵکو لەسەر ئاستی سیاسیی و سەربازی تەقەلای داوە ئەو شۆڕشە لەبار ببات و کۆتایی پێبهێنێت، ئەمەش دەرخەری ئەو راستییەیە کە چۆن ئەو شۆڕشە لەبەردەم مەترسی و ئاستەنگی ململانێ و بەرژەوەندی هەرێمیدا بووە.

باسی سێیەم: پەیوەندییەکانی شۆرشی ئەیلول و ئیسرائیل

سیاسەتی حکومەتی عێراق و نزیکبوونەوەی لە جەمال عەبدولناسر و هەوڵدان بۆ دروستکردنی بەرەیەکی یەکگرتووی عەرەبی، نیگەرانی وڵاتانی نا عەرەبی لە ناوچەکەدا لێکەوتەوە، بە تایبەتی ئێران و ئیسرائیل[3]، ئەوان دەیانویست لە ناکۆکی و ململانێیان لەگەڵ عێراق و وڵاتانی تری عەرەبی سوود لە کورد و شۆڕشی ئەیلول وەرگرن، بۆیە پەیوەندی بە سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلولەوە دەکەن بە مەبەستی پێدانی کۆمەك و هاوکاریکردنی، هەڵبەتە ئیسرائیل بایەخی ستراتیجی جیۆپۆلەتیکی کوردستان و گرنگی شۆرشی ئەیلولی دەزانی، بۆیە دوای هەڵگیرسانی شۆرش دەستپێشخەری کرد و پەیوەندیان بە سەرکردایەتی شۆرشەوە کرد[4]، لە ساڵی ١٩٦٣ حکومەتی ئیسرائیل لە نامەیەکدا کە بۆ مەلا مستەفا بارزانی دەنێرێت داوای دامەزراندنی پەیوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵدا دەکات، لە وەڵامی نامەکەدا ئیبراهیم ئەحمەد چەند داواکارییەك دەخاتە بەردەم ئیسرائیل بۆ یارمەتیدانی شۆڕش لەوانە: دە هەزار

(1) وەرگیراوە لە جەمال نەبەز: سەرچاوەی پێشوول ٢١٣

(2) تلار علی امین: المصدر السابقص ٣٧٥.

(3) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١٢٢

(4) مسعود بارزانی: بارزانیو بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد شۆرشی ئەیلو ١٩٦١ ١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی دووەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤ل ٢١٣ ٢١٤

تفەنگ، تۆپ، راجیمە، مین، دەزگای پەیوەندی، وێستگەیەکی بەهێزی ڕادیۆ، پارە، مەشقپێکردنی شارەزایانی تەقینەوە و تەکنیککاری رادیۆ[1].

دەوترێت لە ساڵی ١٩٦٣ ئێران و ئیسرائیل بە نهێنی رێکەوتوون لەسەر هەوڵدان بۆ لاوازکردنی حکومەتی عێراق بە هاوکاریکردنی پارتی دیموکراتی کوردستانی بە رابەرایەتی مەلا مستەفا بارزانی کە لەگەڵ دەوڵەتی عێراقدا لە حاڵەتی جەنگدا بوو[2].

بێگومان لە دروستکردنی پەیوەندی نێوان کورد و ئیسرائیل هەریەکەیان ئامانج و بەرژەوەندی خۆیان هەبوو. ئامانج و بەرژەوەندی ئیسرائیل لەوەدابوو سوپای عێراق یان بەشێکی بە شەڕی کوردەوە سەرقاڵ بکرێت تا لە کاتی ڕوودانی شەر لە نێوان ئیسرائیل و وڵاتانی عەرەبیدا، عێراق نەتوانێت سوپا بنێرێت بۆ هێڵەکانی رووبەرووبوونەوە لەگەڵ ئیسرائیل[3]. ئەمەش هەروا دەرچوو، رێژەیەکی بەرچاوی سوپای عێراق بە شەڕی کوردەوە سەرقاڵ بوو زیانێکی زۆریشی بەرکەوت[4].

لەلایەکی ترەوە یەکێك لە ئامانجە سەرەکیەکانی ئیسرائیل کردنەوەی دەروازەیەك بوو بۆ ئەو جووانەی لە عێراق مابوونەوە تا بەرەو ئیسرائیل کۆچ بکەن، کە ئیسرائیل بۆ ئەو کۆچکردنە هانیدەدان[5]. بۆیە لەبەرامبەر ئەو هاوکارییەی ئیسرائیل پێشکەشی کوردی دەکرد، یارمەتی جووەکانی عێراقیان دەدا لە هەڵاتنیان بۆ ئیسرائیل، ئەوەش بە رەزامەندی و سەرپەرشتی بارزانی بوو[6]. لەوەشدا ساواکی ئێران هاوکاری تێپەڕبوونی جووە عێراقیەکانی دەکرد پاش ئەوەی لە رێگەی کوردستانەوە دەگەیشتنە شاری ورمێ، دواتر رێکخراوەکانی جوو هەڵدەستان بە گواستنەوە و نیشتەجێکردنیان لە ئیسرائیل[7].

بارزانیش لەو باوەڕەدابوو کە کاریگەری ئیسرائیل لەسەر ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەتوانێت لایەنگری ئەمریکا بۆ شۆڕشی کورد دەستەبەربکات[8]. بە کردەوەش لە قۆناغی دواتردا ئیسرائیل رۆڵێکی گەورەی بینی لە دروستکردنی ئەو پەیوەندییەدا[9].

لە ١٩٦٣ وەفدێکی چوار کەسی ئیسرائیلی بە سەرپەرشتی ساواك و لەلایەن عیسا پژمانەوە بە نهێنی هێنرانە باشوری کوردستان، چاویان بە مەلا مستەفا کەوت و لەلایەن بارزانیەوە بە گەرمی پێشوازییان

---

1) شلومو نكديمون: الموساد في العراق ودول الجوار انهيار الامال الاسرائيلية والكردية، ترجمة بدرعقيلي، الطبعة الثانية، دار الجليل للنسر، عمان، ٢٠٠٤، ص ١٠٠

2) کامران طارمی: تحلیلی بر سیاست های امنیت ملی ایران در قبال منطقه خاورمیانه در دوران حکومت محمد رضا پهلوی ١٩٦٢ ١٩٧٩، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، دوره ٤٩، ١٣٧٩، ص ١٣٧

3) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ٢١٤

4) کامران طارمی: مصدر پیشین، ص ١٣٨.

5) ایوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٢٣٥.

6) شلومو نكديمون: المصدر السابق، ص ٢٥٨

7) ایوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٢٣٥.

8) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ٢١٥

9) ایوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٤٣٩

لێکرا[1]. لە لایەکی ترەوە هەر لە هەمانساڵدا (١٩٦٣) پەیوەندییەکانی هەردولا بەرەو پێشچوونیان بەخۆوە بینی، لە باڵیۆزخانەی ئیسرائیل لە پاریس بە نهێنی جەلال تاڵەبانی و شەمعون پیرس بە میانگیری کامەران بەدرخان چاویان بە یەکتر کەوت[2]. پاش ئەوە وەفدێك بە سەرۆکایەتی ئیبراهیم ئەحمەد و ئەندامێتی عومەر مستەفا و عەزیز شەمزینی لە ڕێگەی ئێرانەوە بۆ ئیسرائیل چوون، لای خۆیەوە ئێران ڕێگەی بۆ تێپەربوونی یارمەتی لە ئیسرائیلەوە بۆ شۆڕش بە خاکی خۆیدا کردەوە[3].

ئەوەبوو لە ١٥ نیسانی ١٩٦٥ حکومەتی ئیسرائیلی بڕیاریدا بە پلەی یەکەم گرنگی بە کێشەی کورد بدات، دوای چەند ڕۆژێك دەست بە ناردنی چەند بارێك چەك بۆ کورد کرا، کە لەلایەن موساد و لە ڕێگەی ئێرانەوە و هەواڵگری ئێرانی (ساواك) ئەرکی گواستنەوەی گرتە ئەستۆ[4].

لە ئایاری ١٩٦٥ دێڤید کەمحی (ئەفسەری موساد) بە نوێنەرایەتی حکومەتی ئیسرائیل بە سەردانێك گەیشتە باشووری کوردستان و دەستیکرد بە ڕێکخستنی پەیوەندییەکان لەگەڵ شۆڕش و ناردنی یارمەتی سوپایی و تەکنیکی ئیسرائیل لە چوارچێوەیەکی سنورداردا دەستی پێکرد. هەرچەندە ئیسرائیل دەیتوانی ڕۆڵی زیاتر بگێڕێت بەڵام تەنها کۆمەکییەکی سنوورداری شۆڕشی دەکرد تا شەڕ لە کوردستان بەردەوامبێت و کۆتایی نەیەت، ئەوەش لەپێناو بەدیهاتنی ئامانجی ئیسرائیل، کە سوپای عێراق لە کوردستان جێگیربێت و بەشەڕەوە سەرقاڵ بێت و لە بەرەکانی شەری فەلەستین دووربێت[5].

لە حوزەیرانی ١٩٦٦ وەفدێکی تری ئیسرائیلی هاتە باشووری کوردستان کە پێکهاتبوون لە: حاییم لفکوف، ئەلیشع روئی و مقدو ئەرییە یغف، بارزانی بە گەرمی پێشوازی لێکردن، هەرچەندە پێش گەیشتنیان حکومەتی عێراقی لە ٢١ حوزەیراندا کۆتایهاتنی جەنگی لە کوردستان ڕاگەیاندبوو و وەفدێکی سەربازی هاتبوو بۆ لای بارزانی بۆ داواکردنی دانوستان. بۆیە ئیسرائیلیەکان بارزانیان هاندا بە دانوستان ڕازی نەبێت، بەڵام بارزانی بە دانوستان ڕازی بوو[6].

لە ئەیلولی ١٩٦٦ ئەرییە ئلیاف بە هاوڕێیەتی ٣ دکتۆر (د. ئوری فرند، د. بیسح سیغل، پزیشکی ددان د. دوف ئیتسکوفتس) سەردانی کوردستانی کرد، هەروەك ٣ پەرستاریش یاوەریان بوون و لەگەڵ خۆیاندا نەخۆشخانەیەکی مەیدانی پێشکەوتوویان بە دیاری لە ئیسرائیلەوە هێنابوو، لە حاجی ئۆمەران دایانمەزراند[7]، بارزانیش خەنجەرێکی کوردی بە (ئلیاف)دا بە دیاری بۆ سەرۆکی کنیستی ئیسرائیلی (کاریش لوز) نارد[8]. هەر لە ساڵی ١٩٦٦ بە هاوکاری موسادی ئیسرائیلی دەزگای هەواڵگری (پاراستن)

---

1) عیسی پەژمان: سەرچاوەی پێشوو، ل ٧٦ ٧٧

2) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم،ل ٢ ١ ٤

3) هەمان سەرچاوە و لاپەڕە.

4) شلومو نكديمون: المصدر السابق، ص ١٢٠

5) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم،ل ٢ ١ ٤

6) شلومو نكديمون: مصدر السابق،ص ٦٥ ١ ١٦٦

7) عمار علی السمر: المصدر السابق، شمال العراق ١٩٥٨ ١٩٧٥دراسه تحليليه، الطبعه الاولی، المركز العربی للابحاث ودراسه السياسات، بيروت، ٢٠١٢، ص ٣٠٩ ٣١٠

8) فاضل البراك: مصطفی بارزانی الاسطورة والحقيقة، دار الشؤن الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩،ص ٢٠٩ ٢١٠

دامەزرا، کە مەسعود بارزانی بەرپرسی بوو و خولی راهێنانی چڕوپڕیان لە کوردستان و ئیسرائیل بینیبوو[1].

بەر لە دەستپێکی شەڕی عەرەب ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٦٧ حاجی شاکر دووری و نازم عاسی شێخی خێڵی عوبێد، پاشان لە پێنجی حوزەیرانیشدا وەفدێکی فەرمی کە لە (لیوا روکن حەموودی مەهدی بریکاری سەرۆك ئەرکانی سوپا و لیوا روکن ئیبراهیم ئەنساری فەرماندەی فیرقەی دوو و لیوا روکن کەمار مسەفا عەلەمدار سەرۆکی لیژنەی باڵای ئاشتی و لیوا روکن زەکی حوسێن حیلمی فەرماندەی فیرقەی یەك) پێکهاتبوون، سەردانی بارزانی لەگەڵاڵە دەکەن و داوای لێدەکەن لە کاتی ناردنی سوپای عێراق بۆ ئوردن بۆ شەری عەرەب ئیسرائیل، هێزی پێشمەرگە هیچ چالاکییەك ئەنجامنەدات، هەروەها داوای لێدەکەن هێزێکی پێنج هەزار پێشمەرگەیی بنێرێت تا بچێتە پاڵ ئەو هێزەی عێراق، وەك بەڵگەی هاوکاری نێوان هەردوولا. سەبارەت بە داواکاری یەکەم بارزانی بەڵێنیان پێدەدات و دەڵێت: "لەوە دڵنیابن کەوا پێشمەرگە لە دژی سوپای عێراق هیچ ناکات". بەڵام داواکاری دووەمیان رەتدەکاتەوە[2]. هەرچەندە ئیسرائیلیش داوای لە بارزانی کرد بەرەیەکی جەنگی نوێ دژی عێراق بکاتەوە رێگری لێبکات لە ناردنی هێزەکانی بۆ بەرەکانی جەنگ لەگەڵ ئیسرائیل[3]. لە جەنگی شەش رۆژەی عەرەب- ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٦٧، ئیسرائیل کەلوپەلی سەربازی روسی لە سوپای وڵاتانی عەرەبی دەستبەسەرداگرت، دواتر بەشێك لەو چەکانەی لە رێگەی ئێرانەوە بە کورد دا. لەپاڵ ئەوەشدا ئیسرائیل راهێنانی سەربازی لەسەر خاکی ئێران بە کوردەکانی عێراق دەکرد و مانگانە ٥٠٠ هەزار دۆلاری بۆ خەرجی جەنگ لەگەڵ عێراق، بە بارزانی دەدا[4].

پەیوەندییەکانی کورد و ئیسرائیل رۆژ لە دوای رۆژ لە گەشەسەندندا بوو، بارزانی یەکەم سەردانی بۆ ئیسرائیل لە نیسانی ١٩٦٨ بە هاوڕێیەتی مەحمود عوسمان و شەمسەدین موفتی و چەند سەرکردەیەکی تر ئەنجامدا، لەو سەردانەدا چاوی بە سەرۆکی ئیسرائیل و سەرۆك وەزیران لیفی ئەشکوك و وەزیری بەرگری موشی دایان و سەرۆکی موساد و چەند کەسێکی تر لە بەرپرسانی ئیسرائیلی کەوت[5].

بە پێی بەڵگەنامەیەکی نهێنی ئاژانسی هەواڵگری ناوەندی ئەمریکا (CIA) لە ٩ ئازاری ١٩٧٠، رۆژی ٤ و ٥ ئازاری ١٩٧٠ سامی سنجاری و ئەمیر قاسمی (شەمسەدین موفتی) لە تاران لەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەتی ئیسرائیل کۆبونەوەتەوە. کاربەدەستە ئیسرائیلیەکان نوێنەرە کوردەکانیان هاندا بۆ ئەوەی لە باشووری کوردستان شەڕ لەگەڵ بەغدا دەستپێبکەنەوە و بەڵێنیان پێدان ئیسرائیل چەکی دژەفرۆکە و تۆپ و هاوەنیان بداتێ. لە گفتوگۆکانی رۆژی دواتردا ئیسرائیلیەکان بەڵێنیاندا لە رێگەی ئێرانەوە تانك و

---

1) صلاح الخرسان: التيارات السياسيه فى كردستان العراق، قراءة فى ملفات الحركات ولأحزاب الكرديه فى العراق ١٩٤٦ ٢٠٠١، الطبعة الاولى، مؤسسة البلاغ، بيروت، ٢٠٠١، ص ١٦٠

2) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی یەکەمل ٢٣٩ ٢٤٠

3) شلومو نكديمون: المصدر السابق، ص ١٩٧.

4) كامران طارمی: مصدر پیشیص ٣٧ ١٣٨١

5) شلومو نكديمون: المصدر السابق، ص ٢٠٥ ٢٠٧

پسپۆڕی بەکارهێنانی تانك بە کورد بدەن، بە مەرجێك دەبێت هێزەکانی پێشمەرگە هەوڵ بدەن لانیکەم دەستبەسەر دوو تانکی هێزەکانی عێراقدا بگرن بۆ ئەوەی وا نیشان بدرێت ئەو تانکانەی کە ئیسرائیل بە کوردی داوە، کورد خۆیان لە هێزەکانی عێراقیان سەندووە و دەستیان بەسەردا گرتووە[1].

دوای بەیانی ئازار سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلول پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئیسرائیل پاراست و هاوکار بوو لە کۆچی نهێنی جووەکانی عێراق بۆ ئیسرائیل[2]. بۆ یەکەمجار لەساڵی ١٩٧١ (تسفی زامیر) سەرۆکی موسادی ئیسرائیلی لەوکاتەدا، بە مەبەستی ڕێکخستنی کاروباری ڕاهێنەران و شارەزا سەربازییەکانی ئیسرائیل کە لە کوردستان کاریان دەکرد سەردانی کوردستانی کرد[3]. لە ئەیلولی ١٩٧٣ بارزانی بۆ جاری دووەم سەردانی ئیسرائیلی کرد و لەگەڵ وەزیری دەرەوە و بەرگری و سەرۆکی حکومەتی ئیسرائیلی کۆبووەوە و بارزانیان دڵنیا کردوە کە ئیسرائیل واز لە پشتگیری کورد ناهێنێت[4].

هەر لە چوارچێوەی هاوکاری ئیسرائیل بۆ شۆڕشی ئەیلول، لەلایەن ئەفسەران و شارەزایانی ئیسرائیلی لەنێوان ساڵانی ١٩٧٣-١٩٧٥ چەند خولێکی مەشق و ڕاهێنانی تایبەت بۆ کورد لە چەند شارو ناوچەیەکی جیاوازی ئێران کرانەوە کە چەند کەس و بەرپرسانی پاراستن و ئەندامانی پارتی بەشدارییان تێداکرد.[5].

وەك دەبینین پەیوەندی کورد و ئیسرائیل لە ماوەی شۆڕشی ئەیلول لە ئاستێکی بەهێزدا بوو، بەڵام ئەمیش وەکو پەیوەندی وڵاتانی تر لەلایەکەوە وابەستەی ململانێی هەرێمی عەرەب ئیسرائیل و لە لایەکی تریشەوە وابەستەی بەرژەوەندییەکانی ئیسرائیل بە ئێرانەوە بوو، بۆیە دوای ڕێکەوتننامەی جەزائیر نوێنەرانی موساد لە کوردستان لە تارانەوە فەرمانیان پێگەیشت کوردستان بەجێبهێڵن و بەخێرایی بۆ تاران بگەڕێنەوە[6]. مەسعود بارزانی دەڵێت: "من باوەڕم وایە ئیسرائیل هەر لە پێشەوە ئاگای لە پیلانەکەی جەزائیر بووە، ئەگەر نیازی پاك بووایە دەیتوانی لە ڕێگەی بەکارهێنانی قسەڕەوایی بێ سنووری خۆیەوە لای سیاسەتوانە ئەمەریکاییەکان شای ئێران ناچار بکا واز لەکردنی ئەو خیانەتە بهێنێ، بەڵام هیچی لەم بوارەدا نەکرد و لە ئاست ئەو گۆڕانەی بەسەر سیاسەتی ئەمەریکادا هات بۆ خۆی هەر تەماشای دەکرد"[7].

1) وریا رەحمانی: شۆرشی ئەیلول لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا، چاپی یەکەم، تاران، ٢٠١٣، ل ٢٤٤
2) عمار علی السمر: المصدر السابق، ص ٣٧٦
3) فاضل البراك: المصدر السابق، ص ٢١٩
4) شلومو نكديمون: المصدر السابق، ص ٢٧٨
5) فاضل البراك: المصدر السابق، ص ٢٢٦-٢٢٧
6) ايوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٥٠٨.
7) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ٢١٦

بەشی دووەم: شۆڕشی ئەیلول لە ململانێی نێودەوڵەتیدا

باسی یەکەم: پەیوەندییەکانی شۆڕشی ئەیلول و یەکێتی سۆڤیەت

رووخانی رژێمی پاشایەتی و نزیکبوونەوەی شیوعییەکان لە قاسم، عێراقی خستە بازنەی بەرژەوەندی و پەیوەندییەکانی یەکێتی سۆڤیەتەوە، بۆیە ئەو وڵاتە دەیوست پارێزگاری لە سەقامگیری سیاسیی لە عێراق لە بەرژەوەندی خۆی بکات، لەو چوارچێوەشدا یەکێتی سۆڤیەت دژی ناکۆکی و تێکچونی پەیوەندی نێوان عەبدولکەریم قاسم و سەرکردایەتی کورد بوو، پێی وابوو کە تەقینەوەی ناکۆکی نێوانیان ئەنجامێکی خراپی لەسەر عێراق و بەرژەوەندییەکانی سۆڤیەت لە عێراق دەبێت[1]، قاسم لەو کاتەدا بۆ بەهێزکردنی سوپای عێراقی لە ڕووی چەك و تەقەمەنی و فڕۆکە و پێداویستیە سەربازییەکانەوە پشتی بە یەکێتی سۆڤیەت دەبەست، بەمەش عێراق ببووە بازاڕێکی باش بۆ ساغکردنەوەی چەکی سۆڤێتی[2]، بۆیە سۆڤیەت سیاسەتێکی دوولایەنەی گرتەبەر و یارمەتی هەردوولای کورد و قاسمی دەدا تا هیچ لایەکیان لە ناو نەچێت[3].

لە کاتی سەردانی بارزانیدا بۆ سۆڤیەت، بەڵێنیان پێدا بوو کە هاوکاری گەلی کورد بکەن و بە فڕۆکە چەك و تەقەمەنی بۆ بنێرن بۆ ئەو شوێنەی کە بارزانی بۆیان دیاریدەکات، بەڵام ئەم بەڵێنە لەبەر هۆکاری سیاسی و تەکنیکی جێبەجێنەکرا، لەبریدا بڕێك پارە تەرخان کرا تاوەکو شۆڕش خۆی لەڕێی قاچاخچیەکانەوە چەکی پێ بکڕێ[4]، باڵیۆزخانەی سۆڤیەت لە بەغداد ئەڵقەی پەیوەندی نێوان مۆسکۆ و بارزانی بوو، لە ڕێگەی (ناسکۆڤی) سکرتێری یەکەمی باڵیۆزخانەکەوە ئەو پارەیەی تەرخان دەکرا دەگەیشتە دەستی باوەڕپێکراوێکی بارزانی، کە بارزانی خۆی دەستنیشانی کردبوو[5]. ئەم پەیۆەندییەی نیوان کورد و سۆڤیەت لەگەڵ خواستەکانی پارتیدا یەکیدەگرتەوە، کە هەمیشە داوایدەکرد پەیوەندییەکانی لەگەڵ بلۆکی ڕۆژهەڵات بە گشتی و یەکێتی سۆڤیەت و چینی میللیدا بەهێز و پتەو بێت[6].

لەگەڵ هاتنەسەرکاری حوکمی بەعسیەکان لە ٨ شوباتی ١٩٦٣ دەستیان بە هەڵمەتێکی خوێناوی دژی ئەندامانی حزبی شیوعی کرد، بەمەش ئاستی پەیوەندیەکانی عێراق لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت بۆ

---

1) شکیب عقراوی: المصدر السابق، ص ٤٥

2) نفس المصدر، ٣٥

3) شکیب عقراوی: المصدر السابق، ص ٦٥

4) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی یەکەم، ل ٣٠

5) هەمان سەرچاوە، ل ٣٠-٣١

6) جەلال تاڵەبانی: سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٧٥

خاڵی سفر دابەزی[1]، سەدان شیوعی بە ناچاری هەڵاتن و پەنایان بۆ کوردستان هێنا و بارزانیش داڵدەی دان[2].

هەڵوێستی سۆڤیەت دوای هاتنەسەرکاری بەعسیەکان بەرامبەر بە کورد ئەرێنی و دۆستانە بوو[3]، یەکێك لە هۆکارەکانی ڕاوەدونان و ڕەشەکوژی شیوعیەکان لەلایەن بەعسیەکان و داڵدەدانیان لەلایەن بارزانیەوە بوو[4]، هەر لەۆ ماوەیەدا دوو وەفدی کورد یەکەمیان بە سەرۆکایەتی جەلال تاڵەبانی و دووەمیان بە سەرۆکایەتی ئیبراهیم ئەحمەد لەسەر بانگهێشتی یەکێتی سۆڤیەت سەردانی مۆسکۆیان کرد، سەرکردەکانی سۆڤیەت پشتیوانی ماددی و مەعنەوی خۆیان بۆ خەباتی کورد پیشاندا، لە بەرامبەردا داوایان لە کورد کرد یارمەتی حزبی شیوعی بدات بۆ رزگاربوون لەو کارەساتەی تێی کەوتبوون[5].

لە ٣ تەمموزی ١٩٦٣ لەسەر ئاماژەی سۆڤیەت نوێنەری مەنگۆلیا لە کۆمەڵەی گەلان بە فەرمی داوایکرد سیاسەتی قڕکردن کە حکومەتی عێراق دژی گەلی کورد پیادەی دەکات بخرێتە کارنامەی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، بە مەبەستی تاوتوێکردن و لێکۆڵینەوەی، بەڵام پاش ماوەیەك لە ژێر فشاری وڵاتانی عەرەبیدا و لەسەر داوای مۆسکۆ داواکەی خۆی کشاندەوە[6].

یەکێتی سۆڤیەت دژی هەوڵی عێراق و وڵاتانی دراوسێی بەرامبەر قڕکردنی کورد وەستایەوە، لە ٩ تەمموزی ١٩٦٣ "گرومیکۆ" وەزیری دەرەوەی یەکێتی سۆڤیەت هەڕەشەیەکی بۆ عێراق، ئێران، تورکیا و سوریا نارد و ڕاشکاوانە وتی "یەکێتی سۆڤیەت هەرگیز ڕازی نابێ و لە ئاستی ئەو کردەوەگەلە قەڵاچۆکارییەدا دەستەوەستان ناوەستێ کە ڕژێمی عێراق لەم شەڕەیدا دەیکات"[7]. هەر لە ١١ هەمان مانگدا نوێنەری سۆڤیەت لە ئەنجومەنی ئابوری و کۆمەڵایەتی نەتەوە یەکگرتووەکان لە شاری جنیف داوایکرد پرسی سیاسەتی قڕکردنی گەلی کورد لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بخرێتە کارنامەوە، پاش گفتوگۆیەکی زۆر ئەم داوایە لەلایەن فەرەنسا، بەریتانیا، ویلایەتە یەکگرتووەکان، هیند، ئوردن و چەند وڵاتێکی ترەوە رەتکرایەوە[8].

جەنگی کوردستان لە ١٠ حوزەیرانی ١٩٦٣ بۆ ١٨ تشرینی دووەمی ١٩٦٣ بەردەوامبوو، تا دەرفەت بۆ عەبدوسەلام عارف ڕەخسا بە کودەتایەکی سەربازی کۆتایی بە دەسەڵاتی بەعسیەکان بهێنێت و دەسەڵاتی بۆ خۆی قۆرخ کرد و حکومەتێکی نوێی بەسەرۆکایەتی تاهیر یەحیا پێکهێنا[9]. دانوستانڎن لە

---

1) ایوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٢١٢.
2) کوردۆ عەلی: سۆڤیەت و بزوتنەوەی نشتمانی کورد، چاپی دووەم، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، ٢٠٠٩، ل ١١٥
3) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوو، ل ١٣٢
4) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوو، ل ١٢٢
5) ئیبراهیم جەلال: سەرچاوەی پێشوو، ل ١٣٢
6) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ٢٠٧؛ ایوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٢١٧
7) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ٢٠٧
8) ایوب بارزانی: المصدر السابق، ص ٢٢٠
9) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشوو، ل ٢١٣

نێوان حکومەتی نوێ و کورد دەستی پێکردەوە و بەردەوامبوو تا ڕێکەوتنی ١٠ شوباتی ١٩٦٤ نێوان هەردوولای لێکەوەتەوە[1].

هەڵبەتە لە سەرەتای ساڵی ١٩٦٤ سۆڤیەت ناوبژیوانی نێوان حکومەتی عێراق و بارزانی کرد، لە مانگی شوباتدا ئەم ڕێکەوتنەی لێکەوتەوە، بۆیە سۆڤیەت بە هەموو شێوەیەك پشتگیری لەو ڕێکەوتنە دەکرد[2]، نیکیتا خرۆشۆڤ سەرۆکی یەکێتی سۆڤیەت (١٩٥٥-١٩٦٤) بروسکەی پیرۆزبایی بۆ هەریەك لە عارف و بارزانی نارد[3]. لە ئەنجامی جێبەجێنەکردنی بەڵێنەکانی حکومەت لە شوباتی ١٩٦٥سەرلەنوێ شەڕ لە نێوان حکومەتی عێراق و کورد هەڵگیرسایەوە[4].

ڕاگەیاندنی بەیاننامەی ٢٩ حوزەیرانی ١٩٦٦ بووە مایەی خۆشحاڵی و ڕەزامەندی یەکێتی سۆڤیەت، پاش چەند ڕۆژێك بەزاز سەردانی مۆسکۆی کرد و ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر بەرەوپێشبردنی پەیوەندییەکانی عێراق و سۆڤیەت.

بەعسیەکان لە ١٧ تەممووزی ١٩٦٨ دا کودەتایان ئەنجامدا و عەبدورەحمان عارف-یان لە سەر دەسەڵات لابرد، لە ٣٠ تەممووزی ١٩٦٨ کودەتایەکی تریان ئەنجامدا و هەستان بە دورخستنەوەی ئەوانەی کودەتای یەکەمیان لەگەڵ ئەنجامدا بوون و لە دەرەوەی حیزبی بەعس بوون[5]. لە بەیانی یەکەمی بەعسدا بەڵێنی بەهێزکردنی پەیوەندییان لەگەڵ سۆڤیەتدا دابوو[6]، هەروەها سوربونی خۆیان لەسەر چارەسەری ئاشتیانەی پرسی کورد ڕاگەیاند[7].

لەگەڵ سەرهەڵدانەوەی ناکۆکی نێوان عێراق و ئێران لە بەهاری ١٩٦٩ یارمەتیەکی سەربازی زۆر لەلایەن سۆڤیەتەوە بۆ عێراق ڕەوانەکراو پەیوەندییەکانی نێوان عێراق و وڵاتانی سۆسیالستی بەگشتی بەرەوپێش چوو[8]، دیارە لەو دەمەدا ئێران لە بازنەی بلۆکی ڕۆژئاوادا دەسوڕایەوە و سۆڤیەتیش دەیوست پێگەی خۆی لە عێراق بەهێز بکات.

سۆڤیەت بە ڕێکەوتنی ١١ ئازاری ١٩٧٠ نێوان کورد و عێراق خۆشحاڵ بوو، پێداگری سۆڤیەت هۆکارێك بوو بۆ هاندانی ڕژێمی عێراق بۆ داواکردنی ڕێکەوتن و ئاشتی[9]، هەر لە سەرەتای دانوستانەوە نوێنەری یەکێتی سۆڤیەت یەگڤینی پریماگۆڤ (١٩٢٩-٢٠١٥) هەستا بە ڕۆڵی ناوبژیوانی و

1) هەمان سەرچاوەی ٢١٧ ٢ ١٤

2) کوردۆ عەلی: سەرچاوەی پێشوول ١ ١ ٧

3) هەمان سەرچاوەی ١ ٢ ٧

4) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشوول ٢ ٦ ٩

5) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١ ٦ ٣

6) سۆزان کەریم مستەفا: سەرچاوەی پێشوول ١ ٩ ٩

7) عبدالفتاح علی البوتانی: المصدر السابق ٠ ٤ ١.

8) نفس المصدر ١ ٦ ٣

9) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١ ٧ ٨

سەردانی بەغداد و بارزانی کرد بە مەبەستی دانوستان و گەیشتن بە ڕێکەوتن[1]. لە دوایٔ ڕاگەیاندنی ڕێکەوتنەکەش بە خۆشحاڵیەوە پێشوازی لەم ڕێکەوتنە کرد[2].

دوای هاتنەسەرکاری پارتی بەعس، پەیوەندیەکان و لێکنزیکبونەوەی عێراق و سۆڤێت لە بەهێزبووندا بوو، سۆڤیەت دەیویست پێگەی خۆی بەهێز بکات و سود لە عێراق وەرگرێت لە ململانێی لەگەڵ بلۆکی ڕۆژئاوا، وەفدێکی سۆڤێت لە ٧ نیسانی ١٩٧٢ دا بە سەرۆکایەتی "ئەلیکسی کۆسگین" ی سەرۆك وەزیرانی سۆڤێت گەیشتە بەغداد و لە ٩ نیساندا پەیمانی دۆستایەتی و هاوکارییان بۆ ماوەی ١٥ ساڵ واژۆ کرد، وێڕای ئەوەی دەستی لە پەترۆڵی عێراق گیرکرد، هەروەها نزیکەی هەموو چەك و تفاقی جەنگی عێراق لە سۆڤێت دەکڕدرا. لە بەرامبەر ئەمەشدا چاوپۆشی لە جێبەجێکردنی ڕێکەوتنی یانزەی ئازار کرد[3].

ئەوەی وایکرد سۆڤیەت زیاتر گرنگی بەعێراق بدات دەرکردنی سۆڤیەت بوو لە میسر لەلایەن ساداتەوە لە ساڵی ١٩٧٢، بەمەش زیاتر خۆی لە عێراق نزیککردەوە بە تایبەتی پاش ئەوەی دڵنیابوو ڕێژەیەکی زۆر یەدەکی نەوت لە عێراقدا هەیە[4].

ئەم پەیمانە نیشانەی گۆرانی سیاسەتی سۆڤیەت بوو بەرامبەر بە عێراق، تا ئەو کاتە هەوڵیدەدا لە نێوان کورد و ڕژێمی عێراقدا هاوسەنگی ڕابگرێت، بەڵام پاش بەستنی پەیوەندی لەگەڵ عێراق لە پرسەکانی تر لەلای گرنگتر بوو. حکومەتیش کوردی بە یەکێك لە کۆسپەکانی بەردەمی دەزانی دەیویست کورد لە ململانێکەدا بە تەنیا بهێڵێتەوە و سۆڤیەت و حزبی شیوعی لە کورد دوور بخاتەوە[5].

یەکێیی سۆڤیەت کاری دەدکرد بۆ دروستکرنی بەرەیەك لە نێوان حزبی بەعس شیوعی و کورد، لە چوارچێوەی پاڵپشتیکردنی لە دەوڵەتی عێراق[6]، بە هەوڵ و فشاری یەکێتی سۆڤیەت حزبی شیوعی ڕازی بوو بەشداریکرد لە بەرەی نیشتمانی پێشکەوتنخوازدا، لە بەرامبەریشدا بە دوو وەزیر لە حکومەتدا بەشداری پێکرا[7]. هاوکات سۆڤیەت فشاری دەخستە سەر پارتی تا ڕازی بکات بۆ بەشداریکردن لەو بەرەیەدا، بەڵام پارتی داواکەی (کۆسگین)ی ڕەتکردەوە و بەشداری نەکرد، لە لەلایەکی تریشەوە دەزگای هەواڵگری سۆڤیەت لە دروستبوونی پەیوەندی کورد و ئەمریکا ئاگادار بوو، بۆیە پەیوەندی و یارمەتیەکانی سۆڤیەت بۆ کورد بڕدرا، کە هەر لە ساڵی ١٩٦١ تا ١٩٧٢ بەردەوام هاتووە و لە چارەکە

1) شکیب عقراوی: سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٦٣ ٢٦٤
2) سۆزان کەریم مستەفا: سەرچاوەی پێشوول ٢١٦
3) هەمان سەرچاوە، ل ٣٠١
4) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١٩٩
5) کوردۆ عەلی: سەرچاوەی پێشوول ٣ ٣ ١
6) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ١٦٣
7) شکیب عقراوی: المصدر السابقص ٤٥ ٣

ملیۆنێك دۆلارەوە دەستی پێکردووە تا لە ساڵی ١٩٧٢ گەیشتە یەك ملیۆن دۆلار()، وەك دەبینین کورد لە نێوان ململانێی نێودەوڵەتی هەردوو بلۆکی رۆژهەڵات و رۆژئاواد بوو، رەنگە بێتوانایی لە راگرتنی هاوسەنگی لە نێوان ئەو دوو بلۆکە وای کردبێت دواجار کورد بەلای بلۆکی رۆژئاوادا بشکێتەوە.

لە مانگی ئازاری ساڵی ١٩٧٤ دا دانوستانی نێوان حکومەت و نوێنەرانی کورد کۆتایی هات، ٣ ڕۆژ دواتر حکومەتی ناوەندی تاك لایەنە لە ٢٦ ئازاری ١٩٧٣ یاسای ئۆتۆنۆمی راگەیاند()، شەڕ بە قورسی دەستی پێکردەوە و تا ساڵی ١٩٧٥ بەردەوامبوو(). ٣

سۆڤیەت هەوڵیدا رێگە لە سەرهەڵدانی شەڕ بگرێتەوە، چونکە سەرهەڵدانەوەی شەڕ لە بەرژەوەندی سۆڤیەت نەبوو، سەرکەوتنی کورد مانای سەرکەوتنی بلۆکی ڕۆژئاوا بوو بەسەر بلۆکی رۆژهەڵات (سۆڤیەت)دا، بۆ ئەو مەبەستە گەشتەکانی بریماکۆف بۆ شاری بەغداد بەردەوامبوو، بەڵام ئەنجامێکی ئەرێنی لێنەکەوتەوە()، لە لایەکی تریشەوە سۆڤیەت لە عێراق دڵنیانەبوو لە کاتی سەکەوتنیدا و بەو داهاتە زۆرەی لە نەوت بەدەستی دێنێت بە هەمان شێوەی میسر پشتی تێنەکات و باردۆخی ناوچەکە گرژ نەبێت()، لەگەڵ ئەوەشدا سۆڤیەت بەردەوامبوو لە یارمەتیدانی عێراق و پێشکەوتووترین چەکی خۆی پێدا، وەك فرۆکەی tu22 سۆخۆی و میگی ٢٥ و تۆپی ١٣٠ ملم و ١٥٢ ملم موشەکی سام و تانکی T62 کە دوایین جۆری تانکی سۆڤیەت بوو. وێرای ئەوەی ئەفسەر و کادیری بواری سوپا و فرۆکەوانی هاوکاری سوپای عێراق و سەرپەرشتی ئەو بۆردومانانەی کوردستانیان دەکرد(). ٦

بە شێوەیەکی گشتی سەرهەڵدانەی جەنگ لە کاتێکدا بوو کە کورد پشتیوانی یەکێتی سۆڤیەت و حزبی شیوعی لە دەستدابوو، بە هۆی دژایەتی پارتی بۆ شیوعیەکان و قەدەغەکردنی چالاکیەکانیان بەهۆی چوونی شیوعی بۆ ناو بەرەی نیشتمانی و نزیکبوونەوەی زیاتری پارتی لە ئێران و هاوپەیمانەکانی لە بلۆکی رۆژئاوا()، دواجاریش شۆڕشی ئەیلول لە نێوان ئەم ململانێیەدا تووشی نسکۆ هات و هیچکام لە بلۆکی رۆژهەڵات و رۆژئاوا رێگریان لەو نسکۆیە نەگرت.

باسی دووەم: پەیوەندییەکانی شۆڕشی ئەیلول و ئەمەریکا

مستەفا بارزانی هەر لە سەرەتاوە پێی وابوو دەبێت پشتیوانی یەك لە دوو زلهێزەکەی جیهان (ئەمریکا و سۆڤیەت) بەدەست بهێنێت، لەوکاتەی لە سۆڤیەت گەڕابووەوە هەرچەندە پارێزگاری لە

---

1) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەمل ٢٠٨

2) هەمان سەرچاوەل ٤٠٤

3) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ٢٠٤

4) شکیب عقراوی: المصدر السابقص ٥٦ ٣

5) نازناز محەمەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوول ٢٠٣

6) سۆزان کەریم مستەفا: سەرچاوەی پێشوول ٣٠٤

7) ایوب بارزانی: المصدر السابقص ٥٣ ٣.

پەیوەندی لەگەڵ سۆڤییەت کردبوو، بەڵام هاوکات بە نهێنی هەوڵی بەدەستهێنانی پشتیوانی ئەمریکای دا، بارزانی ئەم کارەی بە (ئەحمەد تۆفیق) سپارد، ئەویش دووجار هەوڵیدا، جارێك لەرێی تارانەوە جارەکەی تر لەڕێی بەیروتەوە، ئەوەبوو دواجار توانی ڕۆژنامەنووسی ئەمریکی (دانا ئادەمز شمیدت) لەگەڵ خۆی بهێنێتە کوردستان، شمیدت چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ مستەفا بارزانی ئەنجامدا، لەو چاوپێکەوتنەدا، بارزانی ڕەخنەی خۆی ئاراستەی کاربەدەستانی ئەمریکی و سۆڤیەتی کرد، بەوەی لەپێناو بەرژەوەندی تایبەتی خۆیاندا هیچ ئاوڕێك لە گەلانی ژێردەستە نادەنەوە[1].

لەو کاتەدا، دبلۆماتە ئەمریکییەکان پێیان وابوو بەپێی ئەو پابەندبوون و بەرژەوەندییانەی ئەمریکا لەگەڵ تورکیا و ئێران هەیەتی، نەك ناتوانن یارمەتی کورد بدەن، بەڵکو ناتوانن تەنانەت هاوسۆزی خۆشیان بۆ کورد دەرببڕن. لەگەڵ ئەوەدا ئەو کوردە بارزانییانەی دوای دوانزە ساڵ لە یەکێتی سۆڤیەت گەڕابوونەوە، ئەمریکا وەك بەکرێگیراوی سۆڤیەت سەیری دەکردن[2].

هەر لە سەرەتای دەستپێکی شۆڕشی ئەیلولەوە، پارتی لە هەوڵدابوو پاڵپشتی ئەمەریکا بەدەستبێنێت، یەکێك لە بەڵگەنامە ئەمریکییەکان جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە بەرپرسی کاروباری بەغدای پارتی، لە ڕێکەوتی ١٨ ئەیلولدا داوای هاوکاری و پاڵپشتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکای بە پارە و چەك بۆ شۆڕشەکەیان کردووە، بەڵام ئەم کاربەدەستەی (پ. د. ك) لەوە ئاگادارکرایەوە کە سیاسەتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی و ئەمەریکا سەبارەت بە کورد هیچ گۆرانێکی بەسەردا نەهاتووە. بەپێی یاداشتنامەیەکی کاربەدەستی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا (ڕۆبێرت سترۆنگ) بۆ وەزیری دەرەوە لە ڕێکەوتی ١١ ئەیلول ١٩٦٢ لە بارەی هەڵوێستی گشتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا سەبارەت بە کێشەی کورد لەناو عێراقدا بە کێشەیەکی ناوخۆیی دەزانێت و دەبێت هەر لە ئاستی ناوخۆیی چارەسەر بکرێت. دواتر جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە ئەمەریکا بەهیچ شێوەیەك پشتیوانی لە جوڵانەوەی کوردەکان دژی حکومەتی عێراقی ناکات[3]، وەك دەبینین لەو قۆناغەدا ئەمەریکا لە چوارچێوەی بەرژەوەندییەکانیدا کە لەگەڵ دۆستەکانی ئێران و تورکیا هەیبوو نەیویستووە هیچ پاڵپشتییەکی دۆزی کورد بکات، چونکە هەر بە ئامانج گەیشتنێکی کورد لە عێراق کاریگەری راستەوخۆی لەسەر جوڵانەوەی کورد لە ئێران و تورکیا دەبێت.

لە ٨ شوباتی ساڵی ١٩٦٣ بەعسیەکان بە هاوکاری و پاڵپشتی ئەمریکا لە ڕێگەی ئەنجامدانی کودەتایەکی سەربازییەوە کۆتاییان بە فەرمانڕەوایی قاسم هێنا و عەبدوسەلام عارف بوو بە سەرۆك کۆماری عێراق[4]، شۆڕشی کورد یەکێك بوو لەو هۆکارە کاریگەر و گرنگانەی بووە هۆی ڕوخانی ڕژێمی

---

(١) گۆران ئیبراهیم سالّح: دۆزی کورد لە پەیوەندییەکانی ئەمریکاو عێراقدا ٦/ ئازاری ١٩٧٥- ٢/ ئابی ١٩٩٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٣، ل ٥٣ ٥٤

(٢) گۆران ئیبراهیم سالّح: سەرچاوەی پێشوول ٥ ٤

(٣) هەمان سەرچاوەی ل ٤ ٥٥٥

(٤) ایوب بارزانی: المصدر السابق ٣ ١ ٢.

عەبدولکەریم قاسم[١]، لەدوای گودەتاکەشەوە هەریەك لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا لە ١٠ شوبات و یەکێتی سۆڤیەتیش لە ١١ شوباتدا بە فەرمی دانیان بە حکومەتی نوێی عێراقدا نا[٢].

هەرچەندە هەوڵەکانی پێشوو ئەنجامێکی ئەوتۆی لێنەکەوتەوە، بەڵام بارزانی هەر لە هەوڵدان بەردەوام بوو تا پاڵپشتی ئەمەریکا بۆ شۆڕشی ئەیلول بەدەستبێت، لەو چوارچێوەدا لە نیسانی ١٩٦٣ مستەفا بارزانی لە ڕێگەی جەلال تاڵەبانییەوە باڵیۆزی ئەمریکا لە بەغدا ئاگادار دەکاتەوە لەوەی کە داوای پەیوەندی دۆستانە و یارمەتی شۆڕشی کورد لە ئەمریکا دەکات، هەروەها خوازیارە لەگەڵ نوێنەری ئەمریکا چاویان بە یەکتر بکەوێت، بەڵام لە وەڵامدا باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە بەغدا بە جەلال تاڵەبانی وت "ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کێشەی کورد بە کێشەیەکی نێوخۆیی عێراق دەزانێت و بە هیچ جۆرێك یارمەتی کورد نادات و هیچ کاربەدەستێکی ئەمریکاش ناتوانێت چاوی بە مستەفا بارزانی بکەوێت"[٣].

لە هەوڵێکی تردا لەپێناو پشتگیریکردن لە دۆزی کورد، بارزانی لە ڕێکەوتی ١٨ تەموزی ١٩٦٣ نامەیەکی لە ڕێگەی باڵیۆزی ئەمریکا لە تاران ئاراستەی سەرۆك جۆن کەنەدی (١٩٦١-١٩٦٣) کرد، بەڵام بەپێی بۆچوونی باڵیۆزحانەی ئەمریکا لە تاران، هەرچەشنە وەڵامدانەوەیەکی نامەکەی بارزانی لەلایەن سەرۆکەوە پێدەچێت زیان بە پەیوەندییەکانی ئەمەریکا و عێراق بگەیەنێت، هەر بەو هۆیەوە وەزارەتی دەرەوەی ئەمەریکا هیچ جۆرە وەڵامێکی نامەکەی بارزانی نەدایەوە. بەدەمەوەنەهاتنی ئەمەریکا وای لە بارزانی نەکرد بێئومێد بێت، بۆیە لە ڕێگەی کەناڵی جۆراوجۆرەوە بەردەوام بوو لە هەوڵەکانی، ئەمجارەیان شەوکەت عەقراوی و لوقمان بارزانی وەك نوێنەری خۆی نارد بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، بەڵام بەپێی بروسکەی ژمارە ٢٩٢٤ ڕێکەوتی ٢ حوزەیرانی ١٩٦٤ باڵیۆززخانەی ئەمریکا لە قاهیرە، هەوڵی نوێنەرانی کورد لە واشنتۆن هیچ دەستکەوتێکی نابێت و کاتی خۆیان بەفیڕۆ دەدەن[٤]. هەروەك لە بروسکەیەکی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا کە لە ٥ حوزەیرانی هەمان ساڵدا کە بۆ باڵیۆزخانەی وڵاتەکەی لە عێراق ناردووەو تیایدا هاتووە کە "نە شەوکەت عەقراوی و نە لوقمان بارزانی ناتوانن ببنە نوێنەری بەرژەوەندییەکانی کورد لە واشنتن. با لەخۆڕا ئەو بارودۆخە ناسکەی کورد نەوروژێنن بە هۆی گفتوگۆکردن و دانوستانمان لەگەڵ چەند کەسێکی نەتەوەپەرستی کورددا"[٥].

پاشان لە ١٢ نیسانی ١٩٦٥، شاندێکی کورد کە لە شەمسەدین موفتی و مەسعود بارزانی پێکهاتبوو، نامەیەکی زارەکی دەگەیەننە باڵیۆخانەی ئەمریکا لە ئێران، کە داوای هاوکاری دارایی سەربازیی ئەمریکیان بۆ شۆڕشی کورد دەکرد، لەربەرامبەر ئەمریکا پێی ڕاگەیاندن کە پرسی کورد کێشەیەکی

---

(١) واحید عومەر محێدین: سەرچاوەی پێشووڵ ١٠٣

(٢) گۆران ئیبراهیم ساڵح: سەرچاوەی پێشووڵ ٦٠

(٣) هەمان سەرچاوەڵ ٧٠

(٤) هەمان سەرچاوەڵ ٧١-٧٣

(٥) وەرگیراوە لە شیرین فواد مەعسوم: کوردو ئەمریکا، پەرەسەندنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە کوردی عێراق ١٩١٨-٢٠٠٦، وەرگێرانی رزگاری عومەر عەلی، چاپی دووەم، چاپخانەی کارۆ، ٢٠٢٠ی ١٥١

ناوخۆییە و ئەمریکا هیچ دەسەڵاتێکی لەو پرسەدا نییە، هەروەك باڵیۆزخانەی ئەمریکاس لە تاران ئاگادارکرایەوە کە بەهیچ جۆرێك گفتوگۆ لەگەڵ ئەو شاندانەدا کە بارزانی دەیاننێرێت گفتوگۆ نەکەن[١].

جارێکی تریش مستەفا بارزانی لەپێناو بەدەستهێنانی پشتیوانی و پشتگیریی ئەمریکا، نامەیەکی بە د. مەحمود دا بۆ سەرۆکی ئەمریکا لیندۆن جۆنسن (١٩٦٣-١٩٦٩) نارد، لە نامەکەدا مستەفا بارزانی داوا لە بەرپرسانی باڵای ئەمریکی دەکات بەپێی ئەو دەسەڵاتەی لە عێراقدا هەیانە رێگا چارەیەکی ئاشتی بۆ کێشەی کورد لە عێراقدا بدۆزنەوە، بەڵام بەپێی یاداشتێکی کۆشکی سپی بە رێکەوتی ٩ ئایار ١٩٦٦ ئاماژە بەوە کراوە کە بەهیچ جۆرێك وەڵامی ئەو داواکارییانە نەدرێتەوە[٢].

دوایەمین هەوڵی دبلۆماسی بارزانی لەو ماوەدا بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتی و کۆمەکی ئەمەریکا، ناردنی نامەیەك بوو لە مانگی حوزەیرانی ١٩٦٩ بۆ بەرپرسانی ئەمەریکا، نامەی بە شەفیق قەزاز نوێنەری شۆڕشی کورد لە واشنتۆن نارد بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئەمەریکا و دواتر نامەکە گەیشتە دەست (تالکۆت سیللی) بەرپرسی هۆبەی عێراقی لە وەزارەتی دەرەوەی ئەو وڵاتە، لەو نامەیەدا دوای ئەوەی بارزانی هەوڵی دابوو ئازار و نەهامەتییەکانی گەلی کورد و ئاسوری بۆ حکومەتی ئەمەریکی روونبکاتەوە، داوای پاڵپشتی و کۆمەکی ئەمەریکای بۆ خەباتی گەلی کورد و ئاسوری دژ بە حکومەتی عێراقی کردبوو، لەمیانی ئەو سەردانەی شەفیق قەزازدا بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئەمەریکا، چەند کەسایەتییەکی ئاسوری هاوەڵییان کرد، دواجار لەگەڵ ئەوەی (سیللی) خۆشحاڵی خۆی بۆ ئەو دانیشتنە لەگەڵ قەزاز و هاوەڵەکانی دەربڕی، دواتر قەزازی لەوە دڵنیاکردەوە کە وێڕای هاوخەمی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لەگەڵ کێشەی کورد و ئاسورییەکان، بەڵام ئامادە نییە بە نهێنی یاخود بە ئاشکرا پشتیوانی لە دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی و ئاسوری بکات[٣].

لە کۆی گشتیی ئەوەی خرایە ڕوو، روونده‌بێتەوە بارزانی لە رێگەی کەناڵی دبلۆماسی جۆراوجۆرەوە هەوڵیداوە نەهامەتی گەلی کورد و مافەکانی بگەیەنێتە بەرپرسانی ئەمەریکا و پاڵپشتی ئەو وڵاتە مسۆگەر بکات، چونکە درکی بە رۆڵ و کاریگەری ئەو وڵاتە لە ململانێکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کردبوو، بەڵام هەوڵەکانی سەرکەوتوو نەبوون لە مسۆگەرکردنی پاڵشتی ئەمەریکا، ئەمەریکاش لە چوارچێوەی بەرژەوەندییەکانی لەگەڵ وڵاتانی ئێران، تورکیا و عێراق و ململانێی نێوان هەردوو بلۆکی رۆژهەڵات و رۆژئاوا بە رێبەری ئەمەریکا دەیڕوانییە دۆزی کورد، نەك وەك دۆزی گەلێکی ستەملێکراو، بۆیە وەڵامی ئەرێنی نەبوو بۆ داواکارییەکانی بارزانی، بەڵام دوابەدوای بەیانی یانزەی ئازار و نزیکبوونەوەی عێراق لە سۆڤییەت، ئەمەریکا بە جۆرێکی تر مامەڵە لەگەڵ بارزانی و شۆڕشی ئەیلول دەکات، هەڵبەتە تاران و واشنتۆن لەلای خۆیانەوە بە گومان و دوودڵیەوە لەو پەرەسەندنەی پەیوەندییەکانی (عێراق-سۆڤیەت)یان دەڕوانی، لەم کاتەشدا دەرکەوت کە گەڕانی کورد بەدوای هاوپەیماندا لەگەڵ بەرژەوەندی ئێرانی- ئەمریکیدا کە بریتی بوو لە کەمکردنەوەی دەسەڵاتی سۆڤێت

---

1) هەمان سەرچاوە، ل ١٥٥ ١٥٦

2) گۆران ئیبراهیم سالح: سەرچاوەی پێشوول ٦ ٧.

3) هەمان سەرچاوەل ٦ ٧- ٧٧

له ناوچەکەدا یەکیدەگرتەوە[1]. ریچارد نیکسۆن سەرۆك ئەوکاتی ئەمریکا، مانگێك دوای واژۆکردنی ڕێکەوتننامەی دۆستایەتی و هاوکاری سۆڤێت و عێراق، سەردانی مۆسکۆی کرد و لەوێشەوە لەسەر بانگهێشتی شا بۆ ماوەی ٢٤ کاتژمێر سەردانی تارانی کرد بە ئامانجی داڕشتنی پلانێك بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ئەو ڕێکەوتننامەیە، یارمەتیدانی کوردیش یەکێك لە پلانە سەرەکیەکان بوو لەسەر پێشنیار و داخوازی شا[2].

ئیدارەی ریچاردنیکسۆن (١٩٦٩-١٩٧٤) لە ساڵی ١٩٧٢ وەڵامی پێشنیاری شای ئێرانی دایەوە بە یارمەتیدانی بزووتنەوەی کوردی بە پارە و چەك[3]. هنری کێسنجەر وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە یاداشتەکانیدا بەناوی "ساڵانی کۆشکی سپی" لەوبارەوە نووسیویەتی: "کۆمەکیکردنی بارزانی سیاسەت یاخود دەستپێشخەریەکی ئەمەریکی نەبوو، بەڵکو ئامانج لێی ڕازیکردنی هاوپەیمانی هەرێمی بوو، کە هەستی بە مەترسی دەکرد لە لایەن ڕژێمی عێراقی شوێنکەوتووی سۆڤێتەوە"[4]، ئەمە ئاماژەیەکی روونە کە چۆن ململانێی نێودەوڵەتی و هەرێمی هۆکاری پاڵشتی ئەمەریکا بوو لە بارزانی و شۆڕشی ئەیلول.

لە ٢٢ حوزەیرانی ١٩٧٢ جەنەراڵ مەنسور پوور نامەیەکی لە شاوە بۆ بارزانی هێنا، ئاماژەی بەوە کردبوو کە سەرۆکی ئەمەریکا ڕەزامەندی لەسەر یارمەتیدانی شۆڕش پیشانداوە، هەروەها ئەمەریکا داوا لە بارزانی دەکات شاندێکی باڵا بنێرێ بۆ دەستنیشانکردنی ئاسۆی پەیوەندی و چۆنیەتی یارمەتیەکان، لە ٢٦ حوزەیراندا "د. مەحمود عوسمان" و "ئیدریس بارزانی" چوون بۆ تاران و پاش پێشوازیکردنی شا لێیان چوون بۆ واشنتۆن[5].

شاندی باڵای شۆڕشی کورد لە واشنتۆن لە (٣٠ حوزەیرانی ١٩٧٢) چاویان بە هەریەك لە (ریچارد هێڵمز) بەڕێوەبەری (C.IA) و (ریچارد کەنەدی) یاریدەدەری (هنری کیسنجەر) لە ئەنجومەنی ئاسایشی ئەمریکی کەوت، لە ئەنجامی گفتوگۆکانی نێوان هەردوولادا، واشنتۆن بڕیاریدا کە یارمەتی و کۆمەکی کورد بکات و پەیوەندی لەگەڵیان هەبێت، بەو مەرجەی پەیوندییەکە تەواو نهێنی بێت[6]. ئەم پشتگیرییە داراییە کاتیەش لەلایەن ئاژانسی هەواڵگری ئیسرائیل (مۆساد) و ئاژانسی هەواڵگری ئێران (ساواك)هوە پێشکەش بە کورد کرا[7].

---

(1) د. گوینتەر دێشنەر: کورد: گەلێکی لە خشتەبراوی غەدر لێکراو، وەرگێڕانی، حەمە کەریم عارف، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، ١٩٩٩، ل ٢٣٥

(2) نازناز محممەد عەبدولقادر: سەرچاوەی پێشوو، ل ١٩٦ ١٩٧

(3) ڕێبوار کریم محمود: العلاقات العراقية-الامريكية منذ عام ٩٨٩ و افاقها المستقبلية، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، ٢٠٠٧، ص ٢٥

(4) وەرگیراوە لە د. عوسمان عەلی: ئایندەی پەیوەندییەکانی ئەمریکاو کورد ئایا کوردستان دەبێتە کۆڵۆنییەکی ئەمەریکی، وەرگێڕانی بەرزانی مەلا تەها، چاپی یەکەم، چاپخانەی سیما، سلێمانی، ٢٠١٠، ل ٤٩ ٥٠

(5) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم، ل ٢١١ ٢١٢

(6) گۆران ئیبراهیم ساڵح: سەرچاوەی پێشوو، ل ٩٣ ٩٤

(7) د. عوسمان عەلی: سەرچاوەی پێشوو، ل ٥٠

ئەمەریکا بڕی ١٦ ملیۆن دۆلاری بە شێوەیەکی سەرەتایی بۆ یارمەتی کورد تەرخان کرد، لە کۆتاییەکانی ١٩٧٢ ئەو بڕیارە جێبەجێکرا، ٦ ملیۆن دۆلاری بە شێوەی نەختینە وەرگیرا و ئەوی تریشی تەرخان کرا بۆ نرخی ئەو چەکانەی دەکڕدرێ[1]، یارمەتییەکانی ئەمەریکا بۆ کورد سنوردار بوو، مەبەستی نیکسۆن و شا سەرکەوتنی کورد نەبوو، بەڵکو بەردەوامبوونی شۆڕشی کورد بوو بۆ لاوازکردنی حکومەتی عێراق هاوپەیمانی یەکێتی سۆڤییەت[2]. بۆیە کاتێك ململانێی نێوان عێراق ئێران بە ڕێکەوتنی جەزائیر کۆتایی هات، ئەمەریکاش دەستبەرداری هاوکاری و پاڵپشتی شۆڕشی ئەیلول بوو.

ئەنجام

لەم توێژینەوەدا توێژەران بەم ئەنجامانە گەیشتوون:

1- شۆڕشی ئەیلول لە ماوەی بەردەوامبوونیدا کاریگەرییەکی گەورەی هەبووە لەسەر ڕووداوەکانی عێراق، بە شێوەیەك لە ساڵانی شەستەکاندا یەکێك لە هۆکارە سەرەکیەکانی هەموو ئەو کودەتا و گۆرانکاری و ئاڵوگۆڕانە بوو کە لە عێراقدا ڕوویانداوە.

2- هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلول لە ساتەوەختێکی مێژوویدا بووە، کە سیستەمی سیاسی جیهان بریتیبوو لە سیستەمی دوو جەمسەری، لە کاتی جەنگی ساردا بووە، ڕەنگدانەوەی جەنگەکەی پێوە دیار بووە و بۆتە بەشێك لە ململانێی هەرێمی نێو دەوڵەتی و لەلایەن ئەو وڵاتانەوە وەك کارتێکی فشار بەکارهێنراوە.

3- لە ماوەی ئەم شۆرشەدا زۆرترین دانوستاندن لە نێوان شۆڕشی کورد و حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراقدا ئەنجامدراوە، بە جۆرێك لە کاتی ئەنجامدانی کودەتا و گۆرانی دەسەڵات لە عێراقدا، حکومەت پەنای بۆ دانوستاندن بردووە، چەندین ڕێکەوتنامە و دواجار بەیانی ١١ ئازاری لێکەوتۆتەوە، لە هەموو دانوستاندن و ڕێکەوتنێکدا، یەکێتی سۆڤیەت و تارادەیەك میسر لەگەڵی بوون و وڵاتی ئیسرائیل و بە تایبەتی ئێران لە دژی بووە.

4- سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلول هەوڵیداوە پەیوەندی لەگەڵ زۆرترین وڵاتانی هەرێمی و نێودەوڵەتی ببەستێت و لە بەرژەوەندی خۆی سودیان لێوەربگرێت، لەبەر هەژاری شۆڕش لە ڕووی دارایی و کەمی پێداویستیەکانەوە، یارمەتی و هاوکاری هەموو وڵاتێکی وەرگرتووە، بەبێ گوێدانە ئایدۆلۆژیا و ئاراستەی سیاسی ئەو وڵاتانە، ئەوەش زۆر جار بووەتە مایەی لاوازی شۆڕش و کەوتۆتە ژێر کاریگەری و فشاری ئەو وڵاتانەوە.

5- سیاسەتی ئەو وڵاتانەی یارمەتی مادی و مەعنەوی شۆڕشیان داوە سیاسەتێکی تاکتیکی بووە، نەك ستراتیژی، مەبەستیان بەکارهێنانی کورد لە ململانێ هەرێمی نێودەوڵتیەکاندا بووە وەك کارتی فشار

1) مسعود بارزانی: سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم ل ٢١٢

2) بيتر جی. لامبرت: المصدر السابق ٠ ٧

لەبەرامبەر نەیارەکانیاندا، بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆیان و هاوپەیمانەکانیان لە عێراق و ناوچەکەدا.

6- دوای ڕێکەوتنی هەردوو ولاتی عێراق و ئێران و بەپێی ڕێکەوتننامەی جەزائیر بە هاوکاری و ڕەزامەندی هاوپەیمانەکانیان، دواجار هەموو ئەو وڵاتانە کۆتاییان بە پەیوەندی و هاوکاری و پشتیوانییەکانیان هێنا، بەوەش کۆتایی بە شۆڕشی ئەیلول هات و بوو بە قوربانی بەرژەوەندی ململانێ هەرێمی و نێودەوڵەتییەکان.

سەرچاوەکان:

یەکەم/ کتێب:

أ. کوردییەکان

1. **ئامانج حەسەن ئەحمەد: برایم ئەحمەد ڕۆڵی لە بزاڤی ڕزگاریخوازیو ڕووناکبیریی گەلی کورددا ١٩١٤-٢٠٠٠، چاپخانەی ڕەنج، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، سلێمانی، ٢٠٠٩.**
2. **ئیبراهیم جەلال: خواروی کوردستانو شۆرشی ئەیلول بنیاتنانو هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥، دەزگای چاپو بڵاوکردنەوەی شێنێ، ١٩٩٨.**
3. **تشارلز تریب: چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی عێراق، وەرگێڕانی محەمەد حوسێنو عەبدولقادر کەلهور، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٠.**
4. **جەلال تاڵەبانی: کوردستانو بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد، وەرگێڕانی، ح-ا، کتێبخانەی جەمالی عەلی باپیر، ٢٠١١.**
5. **جەمال نەبەز: کوردستان و شۆرشەکەی، چاپی سێیەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٠٧.**
6. **حوسێن محەمەد عەزیز: پێنج کاتژمێر لەگەڵ (برایم ئەحمەد) دا، چاپی سێیەم، چاپخانەی سیما، سلێمانی، ٢٠٠٢.**
7. **سەلام عەبدولکەریم: ژیانی سیاسی لە باشوری کوردستان ١٩٧٥-١٩٩١، چاپی یەکەم، چاپو بڵاوکردنەوەی چوارچرا، ٢٠١١.**
8. **سۆزان کەریم مستەفا: بەعسیزمو کورد ١٩٤٧-١٩٧٥، چاپی یەکەم، دەزگای چاپو پەخشی حەمدی، مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ك)، سلێمانی، ٢٠٠٧.**
9. **شیرین فواد مەعسوم: کوردو ئەمریکا، پەرەسەندنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە کوردی عێراق ١٩١٨-٢٠٠٦، وەرگێرانی رزگاری عومەر عەلی، چاپی دووەم، چاپخانەی کارۆ، ٢٠٢٠.**
10. **عەبدوڵڵا ئەحمەد رەسول پشدەری: شۆڕشی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١ دژی ڕژێمی قاسم، بەشی دووەم، چاپی دووەم، چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی، سلێمانی، ٢٠٠٧.**
11. **عەلی تەتەر نێروەیی: بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە ساڵانی جەنگی عێراق ئێراندا ١٩٨٠-١٩٨٨، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠٠٨.**
12. **عوسمان عەلی: ئایندەی پەیوەندییەکانی ئەمریکاو کورد ئایا کوردستان دەبێتە کۆلۆنییەکی ئەمەریکی، وەرگێڕانی بەرزانی مەلا تەها، چاپی یەکەم، چاپخانەی سیما، سلێمانی، ٢٠١٠.**
13. **عیسی پەژمان: نهێنیەکانی پەیمانی شومی ئەلجەزائیر ١٩٧٥، وەرگێرانی ناصری ئیبراهیمی، سوئید، ١٩٩٧.**

14. فیبی مار: مێژووی نوێی عێراق، وەرگێڕانی حەمە شەریف حەمە غەریب‌و شێرکۆ ئەحمەد حەویز، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١١.
15. کەمال مەزهەر: کوردو کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، چاپخانەی گرین گلۆری، لوبنان، ٢٠٠٩.
16. کوردۆ عەلی: سۆڤیەت‌و بزوتنەوەی نشتمانی کورد، چاپی دووەم، دەزگای چاپ‌و پەخشی حەمدی، ٢٠٠٩.
17. گوینتەر دێشنەر: کورد: گەلێکی لە خشتەبراوی غەدر لێکراو، وەرگێڕانی، حەمە کەریم عارف، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، ١٩٩٩.
18. گۆران ئیبراهیم ساڵح: دۆزی کورد لە پەیوەندییەکانی ئەمریکاو عێراقدا ٦/ ئازاری ١٩٧٥- ٢/ ئابی ١٩٩٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٣.
19. مسعود بارزانی: بارزانی‌و بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد شۆرشی ئەیلول١٩٦١-١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی دووەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.
20. مسعود بارزانی: بارزانی‌و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١-١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.
21. مەعد فەیاز: بەشێك لە بیرەوەریەکانی مام جەلال، وەرگێڕانی سۆران عەلی، چاپی، یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوك، کەرکوك، ٢٠٠٩.
22. مەهدی محمد قادر: پێشهاتە سیاسیەکانی کوردستانی عێراق ١٩٤٥-١٩٥٨، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٥.
23. موحسین دزەیی: وێستگەکانی ژیانم، وەرگێڕانی ئیسماعیل بەرزنجی، بەشی دووەم، چاپی یەکەم، دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٩.
24. مێڤان عارف بادی: موقف الاحزاب السیاسیة العراقیة من القضیة الکوردیة (١٩٤٦-١٩٧٠)، الطبعة الاولی، مطبعه خانی، دهوك، ٢٠٠٨.
25. نازناز محەمەد عەبدولقادر: سیاسەتی ئێران بەرامبەر بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق ١٩٦١-١٩٧٥، چاپی یەکەم، دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨.
26. نەوشیروان مستەفا ئەمین: لە کەنای دانوبەوە بۆ خڕی ناو زەنگ دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٥-١٩٧٨، ١٩٩٧.
27. واحید عومەر محێدین: دانوستانەکانی بزوتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردو حکومەتەکانی عێراق (١٩٢١-١٩٦٨)، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٦.
28. وریا رەحمانی: شۆرشی ئەیلول لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا، چاپی یەکەم، تاران، ٢٠١٣.

ب. عەرەبییەکان:

29. ایوب بارزانی: الحرکة التحرریة الکوردیة و الصراع القوی الاقلیمیة والدولیة ١٩٥٨-١٩٧٥، دار نشر حقائق المشرق، جنیف.

30. عبدالفتاح على البوتانى: موقف الاحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية ١٩٤٦-١٩٧٠، الطبعة الاولى، مطبعة خانى، دهوك، ٢٠٠٧.
31. شكيب عقراوى: سنوات المحنة فى كردستان. أهم الحوادث السياسية والعسكرية فى كردستان والعراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، الطبعه الاولى، مطبعه منارة، أربيل، ٢٠٠٧.
32. بيتر جى. لامبرت: الولايات المتحده والكورد دراسه حالات عن تعهدات الولايات المتحده، ت، مركز الدراسات الكورديه وحفظ الوثائق/ جامعه دهوك، الطبعه الاولى، مقبعه خانى، دهوك، ٢٠٠٨.
33. تلار على امين: موقف تركيا من القضية الكردية فى العراق ١٩٣٧-١٩٧٥، مطبعة بينايى، السليمانية، ٢٠١١.
34. سعيد خديده علو: العلااقات العراقيه الايرانيه واثرها فى القضية الكوردية فى العراق ١٤ تموز ١٩٥٨- ٨ شباط ١٩٦٣، الطبعة الاولى، مطبعة حجى هاشم، اربيل، ٢٠٠٦.
35. شلومو نكديمون: الموساد فى العراق ودول الجوار انهيار الامال الاسرائيلية والكردية، ترجمة بدرعقيلى، الطبعة الثانية، دار الجليل للنسر، عمان، ٢٠٠٤.
36. عبدالجليل صالح موسى: جمال عبدالناصر والقضيه الكورديه فى العراق ١٩٥٢- ١٩٧٠، الطبعة الاولى، مطبعة محافڤة دهوك، دهوك، ٢٠١٣.
37. عمار على السمر: المصدر السابق، شمال العراق ١٩٥٨-١٩٧٥ دراسه تحليليه، الطبعه الاولى، المركز العربى للابحاث ودراسه السياسات، بيروت، ٢٠١٢.
38. فاضل البراك: مصطفى بارزانى الاسطورة والحقيقة، دار الشؤن الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩.
39. صلاح الخرسان: التيارات السياسيه فى كردستان العراق، قراءة فى ملفات الحركات ولأحزاب الكرديه فى العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، الطبعة الاولى، مؤسسة البلاغ، بيروت، ٢٠٠١.
40. ريبوار كريم محمود: العلاقات العراقية-الامريكية منذ عام ١٩٨٩و افاقها المستقبلية، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، ٢٠٠٧.
41. عبدالخالق حسين: ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ العراقية و عبدالكريم قاسم، الطبعة الاولى، دار الحصاد للنشر والتوزيع، دمشق، ٢٠٠٣.

دووەم/ گۆڤار

1. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانیشگاه تهران، دوره ٤٩، ١٣٧٩.

ثورة أيلول في الصراعات الإقليمية والدولية(1975 ـ1961)

ملخص:

منذ بداية القرن العشرين، اندلعت ثورات عدة في كوردستان، وتميزت ثورة أيلول بأهمها وأطولها في تاريخ تلك الثورات، وهذا يتطلب دراسة الثورة من أبعاد مختلقة، ويهدف هذا البحث توضيح تأثيرات الدول الإقليمية والدولية (الولايات المتحدة الأمريكية والاتحاد السوفيتي) على الثورة ونوع علاقة الثورة وقيادتها بتلك الدول.

وقد استخدم الباحثان المنهجين التاريخي والتحليلي لتحقيق هدف البحث، وفي ضوء أسئلة البحث، وهي :

١.	ما مستوى العلاقة ثورة أيلول وقيادتها بالدول الاقليمية؟
٢.	ما مستوى العلاقة ثورة أيلول وقيادتها بدولتي الولايات المتحدة الأمريكية والاتحاد السوفيتي؟
٣.	ما تأثيرات تلك العلاقة في مسيرة الثورة؟

وقد وصل البحث إلى نتائج عدة، منها:

١-	حاولت قيادة ثورة أيلول إنشاء العلاقات مع الدول الإقليمية والعالمية وتوظيف تلك العلاقة لمصلحة الثورة.
٢-	سياسة تلك الدول هي تكتيكية وليس استراتيجية مع الثورة، وقد حاولت توظيف القضية الكوردية كورقة ضغط لتحقيق مصالحها.

Aylul Revolution in Regional and international conflict (1961-1975)

Abstract:

In the twentieth century have been event several revolutions in Kurdistan parts, but none of them such as aylul revolution did not effect and last, that is why, it could be research in many different aspects. Focusing on regional interests in the region regarding all countries that were divided Kurdistan by them and both eastern and western camps during that stage, it is clear that regional and international conflict have been significant effect on aylul revolution. The main aim in carrying out this research is illustrating to what extend union soviet and the USA had impact on aylul revolution and policy of regional countries.

The researchers applied the historical research and analysis method in writing their research. The most important question in this research is that:

a. **The relation between leading aylul revolution and regional countries were to what extent?**
b. **The relation between leading aylul revolution and both America and soviet were to what extend?**
c. **What was influence of relationships on the situation of aylul revolution?**

The research has reached some results, such as:

- **in leading aylul revolution have been tried to establish its relations with many regional and international countries and using them to its interests.**

- **All cooperation with aylul revolution by regional and international countries was tactic not strategic purpose. Finally, they were constantly using Kurdish issue such as pressure factor in regional and international conflicts.**

وێنەی کورد و شۆڕشی ئەیلول لە ڕۆژنامەگەری ئەڵمانی دا
لێکدانەوەیەکی زانستی بابەتیانە لە گوتارەکانی هەفتەنامەی
دی تسایت (Die Zeit)

أحمد طارق جميل

ماستەر – مێژوو ، زانکۆیا ریجنیبورگ – ئەلمانیا

jamil.ahmad@hotmail.de

پێشەکی

لەسەدەی نۆزدەهەمەوە ئیمپراتوریەتی عوسمانی بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی کەوتبوە ژێر چاودێری لێکۆڵەرەوە وگەڕۆک ونوسەرو زانستڤان وزلهێزەکانی جیهان وئەوروپاییەکان وببوە ئامانجی سەرەکی سەردانیکەران بۆ هەموو مەبەستەکان. هەروەها هەوڵیان داوە کە زۆرترین زانیاری دەربارەی کوردستان و میزۆپۆتامیا کۆبکەنەوە. ئەوەش بەهۆی ئەوەی کە ئەو هێزانە هەریەکەو ئامانجی تایبەتی خۆیان هەبوە ئینجا هۆکاری ئاینی بێت یان هۆکاری ئابوری بێت یان سیاسی و سەربازی بێت وە یەک لەو هێزانەی کە گرنگیان بەو ناوچەیە داوە ئەڵمانەکان بوون کە زۆرجار بە چالاکی جۆراوجۆرپشتگیری و یارمەتی دەوڵەتی عوسمانیان داوە بۆبەهێزکردنەوەی دەسەڵاتەکەی لە ناوچە کە. بۆیە هەرلەدوای نەمان وهەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عوسمانی، ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەهۆی ئاڵۆزی ناوچەکە و دەوڵەمەندی ناوچەکە ببوە بنکەی پێکدادانی بەرژەوەندی یە جۆراوجۆرەکانی دەوڵەتان و هێزەکان کە لە چەندین ئاستی جۆراوجۆر و جیا جیادا بەریەک دەکەوتن . بەتایبەتی کوردستان و پێگە جیۆسیاسیەکەی وای لێکردوە ببێتە مەیدانێکی کراوە بۆ زۆرانبازی وململانێی سیاسی و سەربازی هێزە جیاجیاکان کە لەدەرئەنجامدا بۆتە هۆی ژێر پێخستنی مافەکانی دانیشتوانی ناوچەکەو نانەوەی نائارامی و چالاک هێشتنەوەی ناکۆکی و پێشبڕکێ یە ناوخۆیی و دەرەکی یەکان و هێشتنەوەی بەربەرەکانی یەکان بۆماوەی دوورودرێژ.

کوردستان وەک بەشێکی گرنگی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کەوتوتە ژێر سەرنجی زلهێزەکان. هەر لەسەرەتای سەدەی نۆزدەهەمەوە کە تیایدا بوە هۆی گەشەسەندنی بیروبۆچوونی نەتەوەیی و لەدوایی یدا لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا بەتایبەتی دوای جەنگی جیهانی یەکەم کەیەک لە ئەنجامەکانی دابەشکردن و هەڵوەشاندنەوەی ئیمبراتۆریەتی عوسمانی بوو کە لەناو ئەوەشدا دابەشکردنی کوردستان بو بۆ چەند پارچەیەک لەنێوان چەند وولاتانی ناوچەکەدا و لە ئەنجامدا بوە

هۆی ژێرپێخستنی مافە نەتەوەییەکانی کورد و پشتگوێخستنی مافەکانی میللەتی کورد لەنێو ڕێکخراوە نێودەوڵەتی یەکان و نەبونی هیچ مافێکی نەتەوەیی بۆ کورد لەسەرانسەری جیهان و پێشێلکردنی مافەکانی کورد دەبێتە هۆکاری بەرپابونی چەندین شۆڕشی ئازادیخوازی کورد لەکوردستان لەهەموو ناوچەجیاوازەکان. بۆیە یەک لەو شۆڕشە گرنگانەی کە لە باشوری کوردستان بەرپا بوو شۆڕشی ئەیلول (سێپتەمبەری١٩٦١) بوو. کە بە وەرچەرخانێک لەمێژووی کورد دەژمێردرێت، ئەویش بەهۆی ئەو دەرەنجام و دەستکەوتانەی کە هەیبووە. شۆڕشی ئەیلول بەهەموو خاڵە لاوازو بەهێزەکانی یەوە بۆتە هۆی هەنگاوی گەورە بۆ گۆڕینی قوڵ و بنەڕەتی لە کۆمەڵگەی کوردستان لەباشور بەتایبەتی و کوردستان بەگشتی لەسەر هەموو ئاستەکان دا سیاسی و سەربازی و ئابوری وکۆمەڵایەتی.

هەر بۆیە ئەوەی کە دەبێت بیزانین وبیکەینە ئامانج لەم لێکۆڵینەوەیەدا ئەوەیە کە ئایا بیر و بۆچوونی ئەڵمانەکان لەوکاتەدا چۆن بووە دەربارەی شۆڕشەکەو سەرۆک بارزانی وە بەچ شێوەیەک لەبڵاوکراوەکانیان لەسەریان نوسیوە؟.

لەسەرەتای لێکۆڵینەوەکە کورتەباسێک دەربارەی هەفتەنامەی" دی تسایت" دەخەمەڕوو دوایی پێشەکی یەکی کورت لەسەر گرنگی پێگەی گیۆپۆلیتیکی کوردستان و ناوچەکە بۆ ئەوروپایی یەکان وەک پێشینەیەکی تێگەیشتنی مێژوویی باس دەکەم . دوایی باس لە ئامانجی لێکۆڵینەوەکە دەکەم ، وە چۆنی یەتی تێگەیشتن لە تێڕوانینی ئەڵمانەکان بۆ دۆز و جولانەوەی ئازادیخوازی کورد لەئاستی ناوخۆیی و دەرەکی و چۆنی یەتی پەیوەندی یەکانی شۆڕشەکە و کاردانەوەکانی لەئاستە جۆراوجۆرەکانی لەسەر کۆمەڵگەی کوردی.

لێرە باس لە سیازدە ژمارەی دەرچوی هەفتەنامەکە دەکەم کە لە ماوەی ساڵانی شۆڕشی ئەیلول بڵاوکراوەتەوە و لەسەر بارودۆخی کورد لەعیراق نوسیویەتی و زانیاری لەسەر کورد وعیراق وسەرۆک بارزانی بڵاوکردۆتەوە. بێ گومان هەر لەسەرەتاوە نوسینی لێکۆڵینەوەکە بێ بەربەست نەبوە بەڵکو چەندین گیروگرفت و بەربەستم هاتۆتە پێش بەڵام توانیم کارەکەم لەکۆتایی ئەنجام بدەم. هەندێک لەو بەربەستانەی کەلە کاتی لێکۆڵینەوەکە هاتە پێشم بریتی بون لە داخستنی پەڕتوکخانەکان بوو بەهۆی نەخۆشی کۆڕۆنا . وە بۆ ئەوەی ئەرشیفی ڕۆژنامەکان بتوانی بخوێنیەوە دەبێت بەشداری ساڵانەت هەبێت لەو ڕۆژنامانە وبیمەی مانگانە وساڵانە بدەیت. وەهەروەها گرفتێکی تر بریتی یە لە کەمی کات لەبەر کارکردن ، بەڵام لەکۆتاییدا توانیم لێکۆڵینەوەکە بەسەرکەوتویی ئەنجام بدەم و کۆتایی پێ بینم وهەروەها چەندین زانیاری گرنگ بەدەست بخەم و گەنگەشەی بکەم.

بەشێوەیەکی گشتی دەمەوێت لەو لێکۆڵینەوەیەدا باس لە شۆڕشی ئەیلول بەسەرۆکایەتی بارزانی لەڕوانگەی نوسەرە ئەڵمانەکان بکەم. بۆ ئەوەی بزانین کاتی خۆی چۆن وبە چ شێوەیەک لە سەر کوردو کوردستان و بارزانیان نوسیوە.

یەک لەوبڵاوکراوانەی کە لەئەڵمانیا هەر لە دوای شۆڕشی کۆماری عیراق بەچەندین ئارتیکل لەسەر ڕوداوەکانی ساڵانی ١٩٥٨ ەوە لەسەر بارودۆخی عیراق و کوردی نوسیوە هەفتەنامەی **(دی تسایت)** بووە. بۆیە لێرەدا دێین تیشک دەخەینە سەر ئەوهەفتەنامەیە وهەوڵ دەدەین نوسینەکانی بخەینە ڕوو کە لەسەردەمی ساڵەکانی شۆڕش بڵاوکراوەتەوە و ڕاپۆرتەکانی تاووتوێ بکەین. باسی ئەو ڕاپۆرت وئارتیکلانە دەکەین کە لەسەر کورد نوسراوەو ئەو ئارتیکلانە شرۆڤە دەکەین و هەڵیدەسەنگێنین بەهیوای تێگەیشتن لە هەڵوێست و تێڕوانینی ئەوساکەی ئەڵمانەکان بۆ کورد و دۆزەکەی .

وە بۆئەوەی لە بارودۆخەکان تێبگەین وبزانین تا چ ڕادەیەک ئەڵمانەکان ئاگاداری بارودۆخەکە بوونەو تێڕوانینیان و پێشبینیان بۆ ڕووداوەکان و تێگەیشتنیان چۆن بووە دەگەڕێینەوە بۆ ساڵانی پێش هەڵگیرساندنی شۆرشی ئەیلول لە کوردستان و عیراق. بۆ ئەو مەبەستە هەست و بیری ئەڵمانەکان گەنگەشەدەکەین و هەڵیدەسەنگێنین و ئینجا دەرئەنجامی لێکۆڵینەوەکە بەگشتی دەخەینەڕوو.

لە لێکدانەوەی سەرەتاییدا بۆ مەسەلەکە دیارە کە ئەڵمانەکان گرنگی یەکی تایبەتیان بەکورد داوە لەناوچەکەدا، بۆیە لە پێش دەستپێکردنی شۆڕش و شەڕەکاندا لە عیراق گرنگیانداوە بە ڕووداوەکانی ناوخۆی عیراق و لەسەریان نوسیوەو ویستویانە لەهەواڵەکانی ناوەوەی عیراق بەتایبەتی و ناوچەکەش بەگشتی ئاگادار بن هەربۆیەش ڕۆژنامەوانانی ئەڵمانی ڕوویان تێکردوە هەرکاتێک دەرفەتیان بۆ ڕەخسابی.

لێرەدا چەندین پرسیار سەرهەڵدەدەن بۆ لێکۆڵینەوە لێیان لەوەی هەتا چ ڕادەیەک ئەڵمانەکان گرنگیان بە کوردستان و شۆڕشەکەی داوەو بەچ شێوەیەک لەسەر شۆڕشی ئەیلولیان نوسیوە لە بڵاوکراوەکانیان. دیارە لێرە ئەڵمانەکان نەیانویستوە بێ ئاگابن لەڕووداوەکان بۆیە پێ بە پێ ئاگاداری و چاودێری گۆڕانکاریەکان و جموجۆڵەکانیان لە ڕووی سەربازی و سیاسی و ئابوری لەناوچەکە بە ووردی کردوە. هەتا ئەگەر پەیوەندی ڕاستەوخۆشیان بە ڕووداوەکان نەبوبێت بەڵام دوورەپەرێز و بێ ئاگا نەوەستاون.

لەدەرەئەنجامدا بۆمان دەردەکەوێت کە شۆڕشەکە چەندین دەسکەوتی ناوەکی و دەرەکی مەزنی بەدەستهێناوە جگە لەوە بونی شۆڕشەکە بە فاکتەرەکی پێشکەوتنی بیری نەتەوایەتی کورد بەگشتی لە هەموو کوردستان.وە جیهانیش لەوە گەیشتون کە کورد بۆ ئاشتی و مافی خۆی شەڕی کردوە. وە کورد مافی پێشێلکراوە وەک نەتەوە بۆیەش خەبات دەکات بۆ گێڕانەوەی مافە زەوتکراوەکانی وە هەموو کاتێک ڕێگاچارەی ئاشتی هەڵبژاردوە بۆ چارەسەری دۆزەکەی ئەگەر توانرابێت نەوەک شەڕ. وەبارزانیش سومبولی خەباتکردن بوە بۆ ئاشتی و دادوەری لە نێو کورد و دەرەوەدا و بەچاوی ڕێزەوە سەیری کراوە، بەڵام بەرژەوەندی یە سیاسیەکان زۆرجار دوور لە بنەما مرۆڤی و دادوەریەکان هەڵس وکەوتیان لەگەڵ کورد کردوە و مافەکانیان پێشێلکردوە بێ ئەوەی گوێ بدرێتە بنەماکانی مافی چارەیخۆنوسینی میللەتان بەپێی پرنچیپەکانی نەتەوەیەکگرتوەکان و بنەما نێودەوڵەتیەکان بۆ مافی ئازادی نەتەوەکان ومیللەتان.

هەفتەنامەی دی تسایت " Die Zeit "

بڵاوکراوەیەکی هەفتانەی ئەڵمانیە لە فێبرواری ١٩٤٦ لە هامبورگ دەستی بەدەرچوون کردوە، وەک یەکەم هەفتەنامەی سەربەخۆ هەژمار دەکرێت کە دوای ڕووخانی دیکتاتۆرو ڕژێمی نازی لە ئەڵمانیا دەستی بە بڵاوکردنەوە کردوە بۆ خستنەڕوو و باسکردنی ڕاستیەکان لەوسەردەمەدا و هەتاکو ئێستاش بەردەوامە .

لەدوای کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی دوەم و سەرەتای دەستپێکردنی جەنگی سارد لەمابەینی زلهێزەکان هاتۆتە مەیدان بۆیە لەوکاتەدا ڕۆڵێکی گرنگی هەبوە لە خستنەڕوی هەواڵە سیاسیەکاندا لەمابەینی هێزە پێشبڕکێ کەرەکانی جیهان دا. وەهەروەها لێکدانەوەی بۆ ڕووداوە سیاسی یە نێودەوڵەتی یەکان کردوە . دیارە هەر لەو کاتەوەدا کاریگەری خۆی هەبوە لەسەر ڕای گشتی ئەڵمانی و خەڵکی بەدەستیان هێناوە بۆ خوێندنەوەی . ئەو هەفتەنامەیە لە دوای کاتێک هاتوە کە زۆر سەخت بوە کاتێک پێشتر ڕاستیەکان دەشاردرانەوە و ناشیرنیەکان جوان دەکران بەڵام هەر لەگەڵ دەرچوونی هەفتەنامەی دی تسایت ئیتر ڕاستیەکان وەکو خۆیان بەمتمانەوە دەگوتران و دەخرانەڕوو .

لە ١٩٥٩/٥/٢٩ لە ڕۆژنامەی دی تسایت ئۆنلاین لەژێر ناونیشانی (هەتاکو ئێستاش بەغداد دەکوڵێت)

دی تسایت ژمارە ٢٢ ساڵی ١٩٥٩ (ئەی ئاڕ فیلبی)

کۆمۆنیستەکان باوەڕیان بەخۆیان هەیە - دوودڵ وگومان لەسەر سوپا

لەو ئارتیکلەدا (نوسەر زۆر بە ووریایی بارودۆخەکەی عیراق لەشێوەیەکی هارمۆنی هەڵدەسەنگێنی و باس دەکات و مەترسی خۆی دەخاتەڕوو لەو گۆڕانە بنەڕەتیانەی کەتا ڕادەیەک درکی پێکردوە. لەدەربڕینێکدا دەڵێت کەوا پێشبینی لەوگۆڕانانە هەیە کە لەئاستە جیاوازەکاندا ڕوو دەدەن لەوانە لەسەر ئاستی سیاسی سەرکردایەتی و کۆمەڵایەتی ومیللی وئابوریدا ڕوودەدەن.

لەوانەدا باس لە پەرەسەندنی بیرو دەسەڵاتی کۆمۆنیستی لەعیراقدا دەکات لە بەرامبەر بێهێزبونی دەسەڵاتی ئیمپریالیستی ڕۆژئاوایی و بەهێزبونی پێشبڕکێی کاریگەری ئەودوو زلهێزە جیهانی یە لەناوچەکە و لە عیراقدا لەسەر دەسەڵات. هەروەها نوسەر ئەوە دەخاتەڕوو وئاگاداری ئەوە دەدات کە چۆن تێڕوانینەکان و جیاوازیەکان وورده وورده پەرەدەستێنن و بەرەو بەریەککەوتن دەچن بەتایبەتی دوای گۆڕانی دەسەڵاتی شانشینی لە عیراق دا و هاتنی سەربازو ئەفسەرەکان بۆ لوتکەی دەسەڵات. ئەلێرەدا باس لە ڕۆڵی ئەفسەرێکی کورد دەکات لەبەغدا بۆ گرتنەدەستی ئەرکەکان دوای کودەتاکەی

بەغدا لە ساڵی ١٩٥٨ دا. وە بۆ یەکەم جار تیشک دەخاتە سەر پێکدادانێک لە مابەینی گروپە کۆمۆنیستی یە چەکدارەکان لەناوچەی کوردستان . وەهەروەها ناوی ملامصطفی بارزانی وەک سەرکردەیەکی کۆمۆنیستی کوردی گەڕاوە لە یەکێتی سۆڤیەت ناودەبات. وە باس لە نائارامی کۆمەڵایەتی وسیاسی دەکات لە باکوری عیراق و تەشەنەسەندنی ئەو نائارامی یە بەرەو باشوری عیراق. باس لەوەش دەکات کە چۆن عبدالکریم قاسم دواکەوتوانی عبدالناصر و کۆمۆنیستەکان زیندانی دەکات دوای ئەوەی داواکەی قاسم یان بەهەند هەڵنەگرت لە پابەندبوون بە یاسا و ڕێساکانی دەوڵەت و بەردەوام بونیان لە ئاژاوەگێڕی. دیسان باس لە دابەش بونی کۆمەڵگەی عیراق دەکات لەناوەخۆیدا ودابەش بوونی سوپا دەکات و باس لە نەمانی متمانە دەکات لەمابەینی سەرۆک قاسم و سوپا کەی دا. وە چۆنیەتی پەنابردنی قاسم بۆ ڕۆژئاوا لەترسی کۆمۆنیستەکان ی عیراق بۆ ئەوەی پشتگیری لێبکەن و هەروەها دیارە لێرەدا قاسم متمانەی بە بارزانیش نەبوە و بارزانی وکوردیش متمانەیان بە بەڵێنەکانی قاسم نەبوە.).

لەو ژمارەیەدا باس لەوەدەکات کە هێشتا ڕوسەکان دوودڵن لەهاتنی عبدالکریم قاسم بۆسەر دەسەڵات لە عیراق بەوەی ئایا عیراق بوەتە وڵاتیکی کۆمۆنیستی یان نا، یاخود قاسم (کێرێنسکی) بەغدایە یان نا بەڵام وەڵامی ئەو پرسیارە ناتوانرێت لە یەک هەفتەدا بدرێتەوە.

-جمال عبدالناصر هەوڵی باشکردنی پەیوەندی یەکانی دەدات لەگەڵ قاسم

-قاسم هەوڵی دەدا پشتگیری کۆمۆنیستەکان بۆخۆی مسۆگەر بکات.

نوسەر باس لە ئێوارەیەکی خۆشی ئارامی بێ دەنگ دەکات لە خەونەکانی هەزارویەک شەو لەگەڵ جوانی ئاوی دجلەو سەوزایی بەدرێژایی سەر ڕۆخەکانی کەناری دجلە دەکات، وە چۆن لەبەری ئەوبەر خۆر بەرەو ئاوابون دەچیت لەپەنا دار خورماکان، وە هەروەها باس لە ڕەنگدانەوەی هەورە سورهەڵگەڕاوەکان دەکات لەناو شەپۆڵەکانی ئاوی دجلە. هەروەک خەونێکی بێ کۆتایی لەبن نەهاتووی ڕۆژهەڵاتی، بەڵام هەرلەگەڵ هاتنی تاریکی ئەو خەونە بەرەو کۆتایی دەچێت. (ئەوەش وەک نیشانەیەک و ئاماژە یەک بۆهاتنی کات و بارێکی ناخۆش و سەخت پەیوەست بە عیراق).

هەروەها باس لە بەلەمێک دەکات کە شەپۆڵەکانی ئاو بەرەو ڕۆخی دەریا دەیهێنیت ونزیک دەبێتەوە بە تەپڵ و گۆرانی. کەزیاتر نزیک بوەوە تێکستی گۆرانی یەکە ڕوونتربو، و دەیانگوت عبدالکریم بەڵای ئیمپریالیزمە و نوری سەعید وەک سەگ لەسەر جادە ڕاکێشراوە. (ئەلێرەدا نوسەر دەڵێت لەرز دایگرتم بەڵام وادیارە نەک هەر بەتەنها لەبەر ساردی ئاو وهەوا، بەڵکو دیارە مەبەستی ئەوەیە لەترسی ئەوەی کە لەئێستاوە چاوەڕێی عیراق دەکات وەک پێشبینی یەک لەبۆ ڕووداوەکانی دوارۆژی عیراق).

هەروەها چونکە ڕق وکینەی ژێربەژێر ووردە ووردە سەر دەکەون و بەدەردەکەون لە ناو یەکتری. دوای ئەوەی نوری سەعید بەدەستێکی پۆڵایین ووڵاتی لەهەموو دۆخێکدا لە کاتی گەرما و هەوریشدا بەڕێوەدەبرد. دیارە بارودۆخی خراپی سەدان ساڵەی بۆگەنی ئابوری کاردانەوەی خۆی ئێستا دەکات.

(کەواتە نوسەر لێرەدا دەیەوێت شتێکی گرنگ شی بکاتەوەو بەرەو ڕوومانی بکاتەوە. بەوەی کە باس لە وەرچەرخانێکی مێژوویی دەکات کە بارودۆخی عیراق لە بنەڕەتدا دەگۆڕێت لەکاتێکی پڕ ئارامی و لەنگەرگرتوویی بۆ دۆخێکی نائارام و پڕلە ڕکابەرایەتی و ناجێگیری سیاسی).

دەڵێت عیراق لە سەردمی عوسمانی یەکاندا لەلایەنی ئابوری بە یەک لە دواکەوتووترین ناوچەکان دانراوەو هەژمارکراوە. دیارە ئێستا گەروەکان دەکرێنەوە و شەپۆلی لافاوی ڕق وکینە پەنگ خواردووەکە بەدەردەکەوێت و وادیارە بەسەر هەموو ووڵاتەکە دادەرژێت و ئاوی دەدات. بەڵام پێشبینی دەکرێت ئێستا ووردە ووردە لەچەند هەفتەی داهاتوو نیزام و بەڕێوەبردنی دەسەڵات بگەڕێتەوە باری ئاسایی و بارودۆخەکە لە بەغدا کۆنترۆڵ بکرێت. ئەلێرەدا گرووپە هەڵستاوە ڕاپەڕیوەکان و گرووپە هەڵگەڕاوەکان هاتنە پێشەوەو وادیارە فێری ڕێک وپێکی و چۆنیەتی هەڵسوکەوت کرابون. بەتایبەتی لەگەڵ بیانیەکان لەکاتی کۆنترۆڵ کردنی پاسپۆرتەکانیان. سەرۆکی ئەو هێزانەش (طه بامەڕنی) بوو کە ئەفسەرێکی دیاری کورد بوو لە ڕیزی سوپادا، هەموو پۆستەکانی دەسەڵات لەلایەن سەرۆکەوە بە سەربازانی سوپادا سپێردرابوون. بەڵام پرسیارە گەورەکە لێرە ئەوەیە کە تا چ ڕادەیەک گروپە بەرهەڵستکارە میللیەکان (الجماعات المقاومه الشعبیه) لەژێر کاریگەری کۆمۆنیستی دان ؟. هەروەها تا چ ڕادەیەک بەشێوەیەکی ڕێکخراو خۆیان ڕێکخستوەو لەهەمان کاتدا خۆ ڕێکخستن سومبولی نوێ یەکەی کۆمۆنیستەکانە لەکاتی ئێستادا. داوای دامەزراندنی گروپی نوێ یان دەکرد لە بەرهەڵستکاران، ئەوەش گومانی زیاتری دروست دەکرد بەوەی کە ئەو گروپانە ببنە هێزی چەکداری کرێکارانی دواڕۆژ و داهاتوو . هەروەها ئومێدی ئەوەی لێدەکرا کە ئەو گروپانە ببنە ناوکی(بنەمای تۆوی هێزی دەستەی جوتیاران و کرێکاران). وە لە شارەکاندا ئەو هێزانە لەبۆیان هەبوو تەنها لەکاتی جێ بەجێکردنی ئەرکەکانیان دا چەک هەڵبگرن. کەچی لەناوچە سنوریەکانی سوریا و تورکیاو ئیران کە نائارام بوون هەردەم لەبۆیان هەبوو چەک هەڵبگرن چوونکە لەو سنورانە ئەرکی پاراستنی یان گرتبوە ئەستۆ لە دژی قاچاخچی و تێکدەروسیخوڕان. لەناوچەی ڕەواندوز پێکدادانێکی توند لەمابەینی ئەو گروپانەو گروپێکی کوردی ڕوویدا کە لە دژی سەرکردەی کۆمۆنیستی کوردەکان ملا مصطفی بارزانی وەستابوون و بەرەنگاری ببونەوە. چاوپۆشی لە زۆر لەو ڕووداوە لاوەکی یانە دەکرا کە لە بڵاوکراوە کۆمۆنیستی یەکان زۆر زل وگەورە کرابوون، بۆئەوەی گیان و هەستی میللەت بە جۆش بخەن وبە گڕو گرژی بیهێڵنەوە . (وادیارە نووسەر بەچاوێکی کۆمۆنیستی یەوە سەیری مەلا مصطفی بارزانی کردوە و بەسەرکردەیەکی کۆمۆنیست لە قەڵەمی داوە)

باکوری عیراق هێمن و بێ دەنگ بوو و ئەوکارە تێکدەرانەی کە بەدوای شۆڕشی موصل ڕویاندابوو ببونە هۆی ئەوەی هێزی سیاسی ناوچەکە لەباربات وماندو و شەکەتی بکات. بەڵام وادیاربوو کە نائارامی بەرەو ناوچەکانی خوارو هەڵکشابوو بەرەو بەسرە کە لێرەدا ژمارەیەکی زۆری پرۆلیتاریا هەیەو لەم دواییەدا چەندین جار نائارامی هەڵگیرسابوو. بەڵام سوپا زۆر بە دوودڵی یەوە بەرەنگاری ئەو جوولانەوانە دەبوەوە. هەروەها لەوکاتەدا زیندانەکان پڕبوون لە دواکەوتوانی ڕاستەوخۆ وناڕاستەوخۆی عبدالناصر. لەوکاتەدا کەسانی شارەزایانی ڕۆژئاوایی لە بەڕێوەبەران و ئەندازیارانی شاری سەر کەناری (بەندەری بەسرە) کارو ئیشی خۆیان دەکرد کە. لەهەمان کاتدا ئارامی باڵی بەسەر ناوچەکە کێشابوو.

(ئەوەی لێرە بۆمان دەردەکەوێت ئەوەیە کە نووسەر دیارە ئاگاداری زۆر شتە لە ڕووداوەکانی ناوەوی عیراق بەڵام لەلایەنەکی تر دیارە بارزانی نەناسیوەو لە بیروڕاکانی شارەزاییەکی وای نەبوە ولەنزیکەوە نەیناسیوە ، بەڵام هەتا ڕادەیەک ئاگاداری کورد و دۆزی کورد بووە وە ئەوەی دەردەکەوێت ئەوەیە کە کۆمۆنیستەکان گوێڕایەڵی قاسم نەبونەو نەیانویستوە خۆیان وچارەنوسی خۆیان بەدەست قاسم بدەن وە هەوڵی ئەوەیاندا قورسایی خۆیان بەسەر حکومەتدا بسەپێنن).

بەڵام لە بەغدا بەهەر حاڵیک بێت بارودۆخەکە بە ڕاستی بوو، هەروەها قاسم لە ووتارەکەی ئەو دواییەیدا بەبێ هۆ نەبوو دەیگوت کاتی گێرەشێوێنی و چالاکی تێکدەرانە تەواو بوو و تێپەڕی ، ئێستا دەبێت دیسان یاسا سەروەر بێت. هەروەها بانگەوازی هاوولاتیانی دەکرد بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە بۆ کارەکانیان و بۆ ژیانی ڕۆژانەیان. بەڵام ئاگادارکردنەوەکانی قاسم نەگەیشتە شوێنی مەبەست و ئابوری عیراق و بەرهەم هێنان بە شێوەیەکی ئاشکرا تێکچوو ودابەزی بەهۆی خۆپیشاندان و ئاهەنگگێڕان و ڕێپێوان . وە ئابوری عیراق و وەبەرهێنان زۆر بەرەو دواوە چووبوو ودواکەوتنی پێوە دیار بوو. وە حکومەت بڕیاری دا کە دیسان بارودۆخەکە نۆڕماڵ بکاتەوە وژیانی ڕۆژانە پەیرەو بکرێتەوە وئەگەر پێویستی کرد هێز لە دژی ئەوانە بەکاربێنێت کە نائارامی دەنێتەوە ئەوەش وا ئاسان نابێت چونکە کۆمۆنیستەکان ئێستا بەهێزترین تەوژمی سیاسین لە وولاتدا. هەرچەندە لەکاتی ئێستادا دوورکەوتونەتەوە لە داواکانیان لە پێدانی مۆڵەتی یاسایی بۆ پارتی کۆمۆنیستی و بەژداریکردنی سەرۆکەکانیان لە کابینەی حکومەتدا بەڵام ئەوە تەنها مانۆڕێک و تاکتیکێکی سیاسی یەو هیچی تر بەڵام بەهیچ شێوەیەک ڕازی نابێت هێزی خەباتکاری کرێکاری پارتەکە و تاکە ئامێری داردەستی بەهێزی پارتەکە لەدەست دەربهێنرێت .جگە لەوە سوپا کە پشتگیری سەرەکی دەسەڵاتی قاسم بوو کەوتە ژێر تۆمەتی گومانی بێباوەڕی و بێ متمانەیی. بەتایبەتی کاتێک ئەندامانی بە کۆمەڵ لەپێش شاشەی تی ڤی یەکان دەوەستان و گوێیان لە ووتارە ئاگرینی یەکانی دادگای مەهداوی یان دەگرت(سەرۆکی دادگای گشتی) لەناویاندا ئەفسەرو پلەداریشی تیادا بوو کە گوێیان لێ بوو بە چ شێوەیەکی ناشیرن جوێنی بە تۆمەتبارە سەرباز وئەفسەرەکان دەداو ئەوان چەپڵەیان بۆ لێدەدا. لەم بارەیەوە کۆمۆنیستەکان دروشمی ترسناکیان بەکارهێناوە بەوەی کە گوێ ڕایەڵی نابێتە پاساو بۆ ئەنجامدانی(تاوانی سیاسی) بۆیە

ئەندامانی سوپا دەبێ لە ئامادەباشی دابن.بۆیە لەژێر ئەو بارو دۆخەدا قاسم ناتوانێت متمانە بە سوپا بکات بۆ کاتی جدی و پێویست کاتێک دەبێت تەقە لە میللەت بکەن و چەک دژی میللەت بەکار بهێنن. هەر بۆیە جێگەی سەر سوڕمان نی یە کە سەرۆکی سوپا لە بەسرادا زۆر بە دوودڵی یەوە بەرەنگاری کرێکارانی بەندەرەکە بۆتەوەو و دژی تێکدەران هەڵس و کەوتی کردوە. کەواتە لێرەدا متمانەی کۆمۆنیستەکان بەخۆیان و بێ متمانەی بە سوپا دەبێتە فاکتەری سەرەکی یەک لاکردنەوەی یاریە سیاسیەکان لە یاری هێزە عیراقیەکاندا.

ئینگلتەرا لە ماوەی ١٢ مانگی داهاتوودا چەند بۆمبهاوێژێکی کانبێراو دەبابەی سینۆریۆن بۆ قاسم دەنێرێت بەبێ هیچ گرنگی یەک .

(ئەو یارمەتی یەش کە ئینگلتەرا داویەتی بە قاسم دیارە بۆئەوەیە تا قاسم و ڕژێمەکەی لەدژی کۆمۆنیستەکان بەهێزبکەن تا لەوکاتەدا بەرەنگاریان ببێتەوە . دیارە نووسەر لێرە ئاگاداری هەندێک لە جموجۆڵە سیاسیە نێودەوڵەتیەکان بووە لەمابەینی وولاتان وە بێ ئاگا نەبوە لە ویستی ئینگلیز و زۆرانبازی دەسەڵاتی وولاتان لەناو عیراق دا).

لەڕۆژنامەی دی تسایت لە بەیروتەوە نوسراوە لە بەرواری ١٩٦١/١١/٢٤ ژمارە ٤٨ بڵاوکراوەتەوە لەژێر ناونیشانی

کوردەکان خۆیان بەدەستەوە نادەن

خەونێکی کۆنی سۆڤیەتەکان نەهاتە ئامانج

لە ٢٣ ی سێپتەمبەر جەنەڕاڵ قاسم لە ووتارێکی بۆ دەزگا ڕاگەیاندنەکان لەکۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا ڕایگەیاند کەوا هێزی سەربازی یەکەی توانیویوتی بەسەر ڕاپەڕینی کوردەکاندا زاڵ بێت. وە ئەو وەسفی کوردەکانی بە هێزی کۆنەپەرست و دەرەبەگی وجوداخواز کرد. ئەوکات هەڵسا بەبەکارهێنانی بەشێکی زۆری هێزی ووشکایی و هێزی ئاسمانی، دەبوایە چەندین فڕینی بێ ژماری زۆر ئەنجام بدرێت بۆئەوەی بەسەر یاخیبونەکە زاڵ بێت هەرچەندە ئەمڕۆ یاخی بونەکە سەرکپ کراوە بەڵام وادیارە ئاگرەکە بەتەواوی نەکوژێنراوەتەوە. ملا مصطفی بارزانی سەرۆکی کوردە یاخی بووەکان لەدەست پیاوانی قاسم خۆی دەشارێتەوە. لەعیراق وادەزانن کە بارزانی مارشالی ڕۆژهەڵاتی سوپای سوری یەکێتی سۆڤیەتەو گەڕاوەتەوە بۆ سۆڤیەت.

کاتی خۆی لە ساڵی ١٩٥٨ بە لێبوردنی گشتی قاسم بارزانی و ٣٠٠ کەس لە هاوەڵانی وژمارەیەک لە کەس وخزمانی دوای شۆڕشی کۆماری بانگەوازکرد بۆگەڕانەوە بۆ وولات ، کە لەکاتی سەردەمی دەستەڵاتی شاهایەتی هاشمیەکان لەعیراق ڕایانکردبوو. بارزانی لە دیاسپۆرا لە یەکێتی سۆڤیەت دەستی کردبوو بە بانگهێژکردنی (جولانەوەیەکی نیشتمانی کوردی) بۆ ژیاندنەوە. وەک یەکەم کەس مۆڵەتی

پێدرا پارتێک دروست بکات (پارتی دیموکراتی کوردستان) ، لەبەر ئەوەی قاسم پێویستی پێی بوو بۆ بەهێزکردنی خۆی لە سەرەتای ڕۆژانی چەسپاندنی دەسەڵاتەکەی. بارزانی سەرکردەی کەمینەی کورد وەک بارستاییەک بوو بەرامبەر زۆرینەی جولانەوەی عەرەبی ناصری. قاسم پەیمانی زۆری بەکورد دابوو ،کەوا ئامادەیە هەمان مافە سیاسیەکانیان پێبدات ئەوەی کە عەرەبەکان هەیانە.بەڵام ئەو پەیمانانە تەنها قسە دەرچوو دوای ٣ ساڵ پاش شۆرش خێڵە کوردەکان هەر کەمینەی بێ ماف ودەسەڵات مانەوە هەروەک سەردەمی نوری السعید .

پەیوەندی مابەینی قاسم و ملا مصطفی بارزانی بەهێواشی تێکجو و ناکۆکی دروست بوو. ژەنرال قاسم دوای تێپەڕبوونی چەند ساڵێک و چەسپان وبەهێز بوونی دەسەڵاتەکەی هیچی تر هەستی بە مەترسی ناصریەکان نەدەکرد، بەڵام زەنگی مەترسی لەلایەن کۆمۆنیستەکانی وولاتەکەی لێدەدرا و نائارام ببو لە دەست چالاکی کۆمۆنیستەکان .وە کۆمۆنیستەکان دەیانڕوانییە بارزانی وەک مارشالی شەرەف و بە چاوی هاوپەیمان سەیریان دەکرد.

کۆمونیستەکانی ناوچەی ئەو (بارزانی) فەرمانیان وەرگرتبو بۆئەوەی خۆیان لەگەڵ پارتەکەی بارزانی ڕێکبخەن و یەکبخەن. وە لەوکاتەدا هەموو بلۆکی ڕۆهەڵات دەیان ڕوانی یە جم وجۆڵی کورد لەچیاکانی کوردستان بە دڵخۆشی یەوە.

پلانی کوردستانێکی سەربەخۆ کە زۆرترین بەش لە تورکیاو ئیران و عیراق ی دەگرتەوە، هەرلە زووەوە وەک تێڕوانینێک بوو بۆ یەکێتی سۆڤیەت بۆئەوەی دەسەڵاتیان وکاریگەریان بگەیەنن بە کەناڵی سوێس لە باشور و تاوەکو کەنداوی فارس لە باشوری ڕۆژئاوا. شۆرشی بارزانی لە دژی بەغدا سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا، خۆڕۆشۆف نەیتوانی بڕیای ئەوە بدات کە مارشالی شەرەفی سۆڤیەت بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ وبەهەمووشێوەیەک و دەزگایەک کە بۆسەرکەوتن پێویستە پشتگیری بکات. وە قاسم لەلایەن خۆیەوە ڕێزی لەوهەڵوێستەگرتوە کاتێک دەڵێت لە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا، (هیچ نیشانەیەک و بەڵگەیەک نی یە کە ئەوە بسەلمێنیت کە پەیوەندی لەمابەینی یەکێتی سۆڤیەت و یاخیبوان هەیە).

(ئەلێرەدا نوسەر باس لە شۆرشی کورد دەکات لەسەر زمانی عبدالکریم قاسم و عیراقی یەکان کە دیارە قاسم لە ڕوانگەی خۆیەوە کورد وبارزانی بە کۆنەپەرست و دەرەبەگ و خێڵەکی دواکەوتوو و جوداخواز وەسف دەکات، و ئەوە دەگەڕێنێتەوە بۆ بیروڕای دوژمنانی کورد و عەرەبە عیراقیەکان . ودیارە ئەو خۆی هەتاڕادەیەک لە مەسەلەی کورد وئامانجەکانی دەگات ودەزانی ئەو وەسفانە ئامانجی تری لەدواوەیە و ئەو هەتا ڕادەیەک لە دۆزی کورد گەیشتوە لە ناوچەکە. وادیارە ئەوە دەزانێت کە عیراقیەکان لە تواناو دەسەڵاتی بارزانی بێ خەبەرن وە لەدوای چالاکی سەربازی و هێزی سوپایی وهێرشەکانیان بۆ سەر کورد، بە شێوەیەکی پڕوپاگەندەکاری ئاخاوتن دەدەن وەک ئەوەی شۆڕش و جولانەوەی کوردیان لەناوبردبێت. وەئەوە دەردەخات کە کپکردنەوەی شۆڕشی کورد وابەئاسانی نابێت وادەردەخات کە جولانەوەکە هەربەردەوامە هەرچەندە عیراقیەکان وادەزانن و وای دەردەخەن

کەبارزانی گەڕاوەتەوە بۆ یەکێتی سۆڤیەت. وادیارە ئەلێرەدا بارزانی وەک ڕێکخەرێکی سیاسی کورد دەناسێنێت وەک وەلام دانەوەیک بۆ قاسم بەوەی کە بارزانی نەوەک تەنها سەرۆک هۆز و دەرەبەگ و خێڵەکی یە بەڵکو خاوەن هزرێکی ئایدۆلۆژی حزبی و سیاسی نیشتیمانی یشە و بەڵکو حزبێکی سیاسی مۆدێرن یش سەرکردایەتی دەکات بە هەبوونی ئەندامانی زۆر پێشکەوتوو).

ئەلێرەدا ئەوەش ئاشکرا دەکات کە قاسم لە پێناوی بەرژەوەندی تایبەتی خۆی کوردی بەکارهێناوە بۆ چەسپاندنی دەسەلاتی خۆی و هیچ ئامانجێکی دیموکرات خوازی و چاکسازی کۆمەلایەتی و دادوەری سیاسی لە ئامانجدا نەبوە.

(وەهیچ گرنگی یەکی وای نەبوە بۆ چارەسەری کێشەی کورد لە عیراق دا. بەلام لەلایەکی تر بارزانی هەر دوای گەڕانەوەی لە سۆڤیەت بۆعیراق لەسەر داوای قاسم ، دیارە چونکە قاسم پێویستی بە پشتگیری بارزانی هەبووە بۆ بەهێزکردنی دەسەلاتەکەی لە بەرامبەر دواکەوتوانی ناصری یە ناسیۆنالیستەکان وەهەروەهـ ائەوەش دەردەخات کە چۆن یەکێتی سۆڤیەت پشتیان لە بارزانی کردوە لە پێناوی بەرژەوەندی تایبەتی یەکانی خۆیان. دوای ئەوەی کە کوردیان بەهێزێکی پشتیوانی خۆیان دەزانی لەناوچەکە بۆ گەیشتن بە ناوچەکەو سەپاندنی دەسەلاتیان تیایدا هەرچەندە کە لە سەرەتادا بە چاوی زۆر ڕیزو خۆشەویستی یەوە دەیانڕوانی یە ژەنەڕاڵ بارزانی و بە مارشاڵی شەڕەف و بە هاوپەیمانی خۆیان زانیوە و باسیان لێکردوە وەدیارە دروست بوونی کوردستانی گەورە بە خەونێکی سۆڤیەتی لە قەڵەم دەدات کە نەهاتبێتە دی . ئەوەی کە نووسەر لێرە باسی دەکات لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و هەموو جیهان دا ئەوەیە کە نەک تەنها یەکێتی سۆڤیەت بەڵکو هەموو بلۆکی ڕۆژهەلات چاوەڕێی جموجۆڵەکانی چیاکانی کوردستان بونەو دڵیان بە خەباتی ڕزگاریخوازی کورد زۆر خۆش بووە و هەردەم چاوەڕێی هەواڵ بوونە لەم ناوچەیەی خەبات و تێکۆشاندا. بەلام بەرژەوەندی یە سیاسیەکان گرنگتر بوین لەهەموو شتێکی تر).

ڕۆژنامەی دی تسایت ژمارە ٢٦ ی بەرواری ٢٩/٦/١٩٦٢ دەنوسیت شۆڕشی کوردان

جەنەرال قاسم بەتوندی شەڕ دەکات بەلام بەبێ ئەنجام و سەرکەوتن . ماوەی ساڵێکەکورد یاخیبوە لە عیراق، حکومەتی بەغدا هەموو ڕێگەیەکی گرتە بەر بۆئەوەی ڕاپەڕینەکە سەرکوت بکات بەسەدان گوندو دێ ی وێران و کاول کرد وڕوخاند .بەلام قاسم نەیتوانی بڵێسەی ئاگرەکە بکوژێنیتەوە. وە ئێستا دەستی بە بەکارهێنانی تانک وفڕۆکە کردوە لە دژی یاخیبوان.

قاسم لەدوای هاتنە سەر تەختی دەسەڵات لەساڵی ١٩٥٨ پەیمانی زۆری دابوە کوردەکان کە مافی زیاتریان پێ بدات بەڵام بەپێچەوانەوە هەرچەندە زیاتر لە دەسەڵات بەردەوام دەبو زیاتر مافی کوردی پێشێل و زەوت دەکرد وسنوردارتری دەکرد کە بوە هۆکاری ڕاستەوخۆی ڕاپەرینی کورد لەدژی.

نارەزایی کوردان دەگەڕێتەوە بۆ کاتی کۆنی سەردەمی پەیماننامەی **سسیڤەرس** کە مافی بڕیارِی چارەی خۆنوسینی بە کورد دابوو بەڵام هەرگیز نەهاتە جێ بە جێ کردن ئەو بەشەی ڕێکەوتنەکە کوردەکان دەبوایە بەو ژیانە ڕازی بن کە بەسەر چوار دەوڵەت دابەش بکرێن و بەسەر تورکیاو ئێران ودوو وڵاتە نوێ یە دامەزراوەکە ی عیراق و سوریا. بەڵام ئەگەر ملا مصطفی بارزانی سەرکردەی یاخیبوان سەرکەوتوو بێت بۆ ئەو یەک ملیۆن کوردەی عیراق ئۆتۆنۆمی بەدەست بهێنێت، ئەوا نابێتە کۆتایی ڕێگاکە و خەباتی شۆڕشگێڕانەی جولانەوەکە بەڵکو ئامانجەکە کوردستانی سەربەخۆیە کە تیایدا هەر پێنج ملیۆن کورد یەک بخاتەوە.

لە تێڕوانینی یەکەم وادیارە کە ڕاپەڕینەکە لە عیراق وەک شۆڕشێکی نمونەی خێڵەکی و تقلیدی یە ، بەڵام بزوتنەوەی ناسیۆناڵی کورد لەمێژە ئەو ئاستەو کاتەی بڕیوە و سۆزو خۆشەویستی خێڵەکی هەتاکو ئێستاش پەیوەندی بەیەکەوەبەستنی خێلەکی مابەینی کوردانە. کە تاکو ئێستا زۆربەیان دوور لە کارتێکردنەکانی شارستانی نوێ لە لادێ یە کانیان دەژین . بەڵام لەگەل ئەوەشدا شان بەشانی ئەوەش خەریکە چینەکی نوێ سەری هەڵداوە کە ئاسۆیەکەی لە سەر دروست بونی سۆز و پەیوەندی خێلەکی دروست نەبووە وبەلکو سنوردار نی یەو چەکدارە بە زانستی نوێ و خوێندەوار و ڕۆشنبیر بووە و هەتا دێت زیاتر بەرەو پێش دەچیت وزیاتر دەبێت. وە بەسەر ئەو چینە پارتی دیموکراتی کوردستان زاڵە کە لەگەڵ بیروباوەڕی مارکسیزمی ناسیونالیزم دەبەسترێتەوە. وە سەرۆکی ئەو پارتە ملا مصطفی بارزانی یە کە سەرۆکایەتی چالاکی یەکانی ڕۆشنبیران و سەرۆک خێڵەکان بەیەکەوە دەکات هەردوو چینی بەیەکەوە بەستۆتەوە. ئایا بارزانی هاوپەیمانی یەکێتی سۆڤیەتە...

دوای هەمووشتێک سەرۆکی کورد ١٢ ساڵ لە هاندەران لە روسیا ژیاوە و بە بانگەوازی قاسم گەڕایەوە. بەڵام ئەو دوانزە ساڵە بەس نەبوە بۆ ئەوەی بارزانی لەبەرچاوی سۆڤیەتی یەکان ببێتە جێگای متمانەی ئەوان و بارزانی چالاکی ئەنجام دەدات بێ ئەوەی هیچ یارمەتی یەکی سۆڤیەتی پێ گەیشت بێت. هەروەها کۆمۆنیستەکان کار لەدژی جەنەڕاڵ قاسم دەکەن. بەڵام ئاواتەکانی کورد لە ئۆتۆنۆمی وای لە سۆڤیەت کردوە کە پەیوەندی و هەڵسوکەوتیان لەگەڵ کورد سارد بێت ئەویش لەبەر یەک هۆ چونکە عەرەبەکان بۆ سۆڤیەتی یەکان لە کورد گرنترن وە عەرەبەکان بە گشتی نەک هەر قاسم هیچ گرنگی یەک بە ماف و ئۆتۆنۆمی کوردان نادەن.

بارزانی و یاخیبوەکان توانیان زستانێکی سەخت بەسەر بەرن و دەربازبن وە وادیارە یاخیبوەکانی بارزانی توانایان هەیە لە سروشتە سەختە بێ ڕێگاوبانەکانی کوردستان چەندین ساڵی تر لە دژی هێزەکانی حکومەت خۆیان بگرن. وە وادیارە کە کوردەکان نەفەسیان زۆر دوورو درێژە لە خۆگرتن وەک

ژەنەڕال قاسم ، بەڵام ئەو کاردانەوە سەخت و بەربەریانە و هەڵمەتە سەربازیە ناسەرکەوتوانە لەدژی یاخیبوەکان لەلایەن دوژمنەکانی لە بەغدا لەلایەنی ڕامیاری و پڕوپاگەندەیی باش لە دژی قاسم بەکارهێندرابوو.

(وادیارە نوسەرە ئەڵمانی یە بێگانەیە بەجوانی لە گیروگرفتی کورد و حکومەتی عیراق گەیشتوە، وتێگەیشتوە جەنەرال قاسم هەتاکو کاری بەبارزانی وکورد هەبوو گرنگی پێدەداو و پەیمانی بەدەستهێنانی هەموو ماف و ئامانجەکانیانی پێدابوون بۆ پشتگیری کردنیان بۆ گەیشتن بەمافەکانیان لە ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عیراق وبەڵێنی زۆرتریشی پێ دابوون بەڵام هەر کە کار و پێویستی پێ نەمان هێرشی کردنە سەر و بە خێڵەکی و دواکەوتوو و تێکدەر ناوی بردون و باسی ئەوەش دەکات کە چۆن کورد لە پەیمانە نێودەوڵەتی یەکانی مابەینی زلهێزەکان لە ماف و بەڵێنەکان بێ بەش کراون ولەسەر خاکی خۆیاندا مافیان پێ شێل کراوە. هەروەها وەک وەڵامێک بۆ ئەوانەی کە دەڵێن بارزانی و کورد خێڵەکی و کۆنەپەرستن ، نوسیویەتی هەرچەندە پەیوەندی خێڵەکی هەرماوە بەڵام کورد لەمێژە ئەو ئاستەی بڕیوە بە دروست بوونی چینێکی ڕۆشنبیری ناسیۆنالیستی مۆدێرن وکراوە بۆ هەموو گۆڕانکاریە بنەڕەتیەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری هەروەها چەکدار بە زانستی نوێ ئەوچینە نوێیە دوور لە سۆزی خێلەکی هەوڵی بەدەستهێنانی مافە نیشتیمانی ونەتەوەیی یەکانی دەدات . هەروەها ئەوەش ئاشکرا دەکات کەوا ماوەی ساڵێکە شۆڕش دەستی پێکردوەو خەباتکارانی کورد و بارزانی توانیویانە لەژێر بارودۆخی زۆر ناخۆشی سەختی زستاندا بژین و خۆیان دەرباز بکەن بێ هیچ یارمەتی یەکی دەرەکی ئەوەش نیشانەی بەهێزی و خۆڕاگری شۆڕشەکەیەو دیارە دوورو درێژ دەخایەنێت و لەبەرژەوەندی دەسەڵاتی قاسم دا نی یە).

لەڕۆژنامەی دی تسایت لە بەرواری ١٧٠٨٠١٩٦٢ ژمارە ٣٣ بڵاوکراوەتەوە لەژێر ناونیشانی

گەلێکی بێ پارێزەر

ماوەی ساڵێکە فڕۆکەکانی قاسم دیسان لادێ و بنکەکانی کوردان بۆمبە باران دەکەن لە باکوری عیراق. یاخیبوە کوردەکان، ئەوانەی قاسم پەیمانی پێدابون لە دوای دەست بەسەردەسەڵات داگرتن بەدەستی خۆی ئۆتۆنۆمیان پێ ببەخشێت. لەوماوەیەدا شەڕێکی تاکتیکی پێشکەوتووانەی سەرکەوتوویان دژی هێزی عیراقی بەڕێوەبردوە.

کاتێک باس لە میللەتە دابەشکراوەکان دەکرێت کە لەژێر پارچەپارچە بون دەناڵێنن .هەردەم میللەتێکی وەک کورد لە بیر دەکرێت. کە چارەنوسەکەیان زۆر ناخۆشترە لە چاو میللەتانی تر. ئەوان میللەتێکی ئازان و شانازن وژمارەیان دەگاتە نۆ ملیۆن کەس و باوەڕیان بەخۆیە و هوشیارن وە

تایبەتمەندی زمان و ڕۆشنبیریان هەیەو مافیان زەوتکراوە و لە مابەینی پێنج وولات دابەشکراون لە عیراق وئێران و تورکیاو سوریا و یەکیتی سۆڤیەت. هیچ کەسێک نوێنەرایەتی دۆزی کوردی عیراق ناکات لە بەرامبەری ڕای گشتی جیهانیدا ، ڕۆژئاوا لەبەرئەوەی هاوسۆزی و هاوپەیمانیان لەگەڵ تورکیا و ئێران هەیە و ڕۆژهەڵاتیش هیچ گرنگیەک بە کورد نادات هەرچەندە سەرۆکی شۆڕشگێڕان مەلا مصطفی بارزانی لە یەکێتی سۆڤیەت پەروەردەی سیاسی و ئایدۆلۆژی کراوە . بەڵام قاسم بۆ ئەوان گرنگترە.

»بەڕاستی جێگەی خۆشحاڵی یە لەکاتی سەدەی مافی چارەی خۆنوسین بژیم «

(لێرەدا لەباسێکی کورتدا نوسەر باسی هێرشی توندی ئاسمانی عیراقی دەکات بۆ سەر لادێ و گوندە کوردیەکان دا بەچەکی قورس بەڵام بێ ئەوەی هیچ ئەنجامێکی هەبوبێت. بەڵکو باس لە سەرکەوتوویی سەربازی هێزەکانی کورد دەکات لەماوەی ئەو ساڵەدا. وە درک وهەست بە زوڵم لێکردنی کورد دەکات و بە ئاشکرا ڕەخنە لە سیاسەتی جیهان و زلهێزەکان دەگرێت لە پشتگوێ خستنی مافی کورد و گرنگی نەدان بە مافی کورد لەژێر سیستەمێکی بەناو جیهانی نێودەوڵەتی دادوەرو پشتگیر لە مافی کەمایەتی و نەتەوەکان و ئازادیەکان.)

لەڕۆژنامەی دی تسایت لە بەرواری ١٦٠٤٠١٩٦٥ ژمارە ١٦ بڵاوکراوەتەوە لەژێر ناونیشانی

جەنگ دژی کوردان

میللەتێکی شانازبەخۆی و خەون بە وولاتی خۆی دەبینی

کورد دیسان ڕێگەی شەڕکردنیان گرتەبەر، چەند هەفتەیەکە چەندین کرداری توندوتیژی و هێرش کردن لە باکوری عیراق تۆمارکراوە. بۆ هەموان وا دیارە حکومەت لە بەغدا پلان دادەنێت بۆ هەڵمەتێکی سەربازی نوێ لە دژی میللەتی تینو بۆ ئازادی بۆ ناوچە شاخاویە سەختەکان کە تا ئیستا ٤٠٠٠٠ سەرباز بۆ ناوچەی ڕاپەڕینەکە نێردراون .

شەڕی ناوخۆ و سیڤیل لەمابەینی حکومەتی عیراق و کەمینەی کورد هەر لەساڵی ١٩٦١ دا بەرەو زیادبون دەچێت و تەشەنە دەستێنیت پێش ماوەی ساڵێک پێش ئێستا سەرۆک و ڕێبەری ئەفساناوی کورد مەلا مصطفی بارزانی شەڕڕاگرتنێکی لەگەڵ بەغدا ڕاگەیاندبوو. بەڵام هەوڵەکان بۆ ئاشتی هەرەسیان هێناو سەرکەوتو نەبون، چونکە حکومەت هیچ کاتێک بیر لەوە ناکاتەوە کە داواکاریەکانی کورد جێ بە جێ بکات. بارزانی داوای گەرەنتی لە نەتەوەیەکگرتوەکان کردوە، بۆ ئەوەی ئۆتۆنۆمی بۆ میللەتەکەی لەناوچەکەو هەرێمی خۆیان بەدەست بهێنی و بەشێوەیەک کە هێزێکی سەربازی تایبەت وسەربەخۆیان هەبێت و بەشێک لە داهاتی نەوتی کەرکوک و موسڵ وەربگرن.

هەرچەندە بەگوێرەی ڕای هەندێک لە سیاسیەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان داواکاریەکانی ژەنەرالی یاخیبوەکان بارزانی هێشتا زۆر ساویلکە و ئاساییە چونکە ئامانجەکە بریتی یە لە کوردستانێکی سەربەخۆ کە عیراق و تورکیاو ئێران وسوریاو ئەگەربکرێت یەکێتی سۆڤیەتیش بگرێتەوە. ئەو خەونەی وولاتی تایبەتی بەخۆیان سەدان ساڵ کۆنە و لە ساڵەکانی ١٩٢٠ لەهەموو کاتێک نزیکتربوو بۆ گەیشتن بەم ئامانجە دوای هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کاتێک بڕیار درابوو بەپێی بڕوانامەی ڕێکەوتنی **سیڤەر** میرنشینێک بۆ کورد پێک بهێنرێت بەڵام ئەو پەیمانە نەهاتە دی.

هەروەک زۆربەی عەرەب کوردیش موسوڵمانە، زمانێکی نزیک لەفارسی یە و لە هیندۆ-گێرمانی ڕەچەڵەکن. بەشێکیان لە ژێر ڕەشماڵ دەژین و بەشێکی تریان لە خانوی سادەو قوڕ و قەسەڵ دروستکراو لەبناری شاخەکان بنیاتراو دەژین وەهەروەها پابەندن بە دڵسۆزی بۆ سەرۆک خێڵەکان و باج و پارەیان پێ دەدەن.

زۆر لە کوردە گەنجەکان لە نەوەی نوێ لە نێو ئەوچینە خێڵ و دەرەبەگانە هەڵکەوتون. لە نێو ئەو چینە پارێزگارو دەرەبەگانەدا ئەو نەوە نوێ یە هەڵکەوتوە کە سنوری داب ونەریتەکانی خێڵەکایەتی و دەرەبەگایەتی دەبەزێنن و لێی لایانداوە .

جلال تالەبانی یەک لە دەستەڕاستی بارزانی ووتارێکی دا لە ئەڵمانیای ڕۆژئاوا لەشوێنی خۆی لەهاندەران وەک بیروڕایەکی دیموکراتی کەئەو لەدژی هیچ پێکەوە کارکردنێک نی یە لەگەڵ کۆمۆنیستەکان.

بەهۆی ئەو جیاوازی یەی کە عارف ئەنجامی دا لە جێگیرکردنی خێڵە عەرەبەکان لە ناوچەی دەشتایی یەکانی مابەینی هەولێر و کەرکوک پێگەی بارزانی ناشیرن کرد. ئەو ناوچانە نەدەتوانرا لەلایەن هێزە کوردیەکاندا کۆنترۆل بکرێت. عەرەبەکانی ناوچەی فرات هێنرابون بۆئەوەی لەوێدا جێگیربکرێن.

بەڵام یاریەکەی بەغدا زۆر ئاسان نەبوو، بە بانگەوازی عارف چەک دابنێن، بەڵکو وەڵامی کوردان بە شەڕ دەستپێکردن بوو. هەرچەندە هیوای ئەوەیان دەکرد کە سەرۆک ناصر پارێزەری ڕژێمی عارف و یەکێتی سۆڤیەت (پشتگیری کەرو دابینکەری چەکی عارف) هەڵگیرساندنی شەڕێکی نوێ قەڵاچۆبکات. بەڵام بێگومان سەرۆک عارف بەووشەی ڕەق وتوند خۆ تێکەڵکردنی باڵیۆزی یەکێتی سۆڤیەت ی نەهێشت و ڕێگری لێکرد.

(ئەوەی سەردێڕی بابەتەکە بخوێنتەوە بۆی دەردەکەوێت کە بەچ شێوەیەک نووسەر لەسەر کوردی نووسیوە، لە پێشەکی بە ناوی [جەنگ دژی کوردان] دەستی پێکردوە کە ئەوە ئاماژەیەکە بۆئەوەی کە لایەنی تر هێرشی سەر کورد دەکەن نەک بە پێچەوانەوە واتە کورد بە هێرش بەر نازانێت کە لەسەر خاکی خۆی پارێزگاری لەخۆی کردوە. دواییتر باسی ئەوەیکردوە کە کورد میللەتێکە شانازی بە خۆی دەکات و خەون بە دامەزراندنی وولاتی خۆی دەبینی و سەرشۆڕی کەس نابێت و خۆشی بەدەستەوە نادات وئەگەر پێویستیش بکات بە هەموو هێزێکیەوە بەرگری لەخۆی دەکات ، وەک ئەوەی کە ئێستا

ڕوو دەدات، دوای وەستانێکی شەڕو پێکدادانەکان بۆ ماوەیەک بەمەبەستی گفتوگۆکردن لەگەڵ حکومەتی عیراق بۆ گەیشتن بە چارەسەریەک بۆ پەیوەندی یەکانی کورد لەگەڵ حکومەتی عیراق، بۆبەدەستهێنانی مافەکانی کورد بەڕێگەی ئاشتی و گفتوگۆ. ئەوە مانای ئەوە دەگەیەنێت کەوا ئەڵمان زۆر بەباشی دەزانن کە کورد میللەتێکی شەڕ خواز نی یە و بەڵکو بەدوای مافەکانی خۆیدا دەگەڕێت. وەبارزانیش سەرکردە سیاسیەکانی کورد لەگەڵ گفتوگۆن ئەگەر بکرێت ، بەڵام بەمەرجێ گفتوگۆیەک و ئاشتیەکی سەر بەرزانە بیت. کە کورد تیایدا بەسەربەرزی بەدەربکەوێت . کورد میللەتێکە شانازی بەخۆیەوە دەکات و سەر بۆ دوژمنانی شۆڕ ناکات. بەڵام دیارە حکومەتی عیراق بەپێچەوانەوە هەردەم هەوڵی ڕاپێچکردن و گواستنەوە و بەعەرەبکردنی داوە و ویستویەتی بە سیاسەتی ژێردەستی و زەبروزەنگ کورد ژێردەست ودەستەمۆی بکات وسەری پێ شۆڕ بکات ئەوەش ئەو پەیامەیە کە ئەو ڕۆژنامەنوسە گەیاندویەتی.).

لەڕۆژنامەی دی تسایت لە بەرواری ٥٠٧٠١٩٦٣ ژمارەی ٢٧ دا بڵاوکراوەتەوە

جەنگە ناشیرنەکەی عیراق

لە باکوری عیراق لە ناو چیایەکان دەنگی تەقەی چەکەکان لەگەڵ دەنگدانەوەی گرمەی ناپاڵمەکان دێت .دیارە شەڕی سی ساڵەی عیراقیەکان لەدژی کوردەکان دوای شەڕ ڕاوەستانێکی کورت دیسان دەستی پێکردەوەو دوبارە هەڵگیرساوە . دوای ڕوخانی ڕژێمی قاسم لە بەغدا وادیارە پاشگرەکەی عارف بەهەموو هێزێک دەستەڵاتی بەهێزتردەکات و هەموو خێڵە سەربەستەکان دەخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی. ئەوە شەڕێکی قێزەوەنە و لەهەمان کاتدا شەڕێکی ئاسان نی یە، کە لە مابەینی بیست هەزار لە شەرکەرە کوردە ئازدیخوازەکان بەسەرکردایەتی بارزانی و پەنجاهەزار لە سەربازی سوپای عیراقیدا بە تانک و فڕۆکەی میک پرچەک کراو بەژداربوو. ئەو شەڕە بۆیە قێزەوەن و ناشیرینە لەبەرئەوەی هەرلەسەردەمی قاسم ەوە و ئێستاش بە سەرکردایەتی پیاوە نوێ یەکانی بەغدا بەهەموو هێزوتوانایەکی توند وتیژی لە دژی کۆمەڵێکی خراپ و نابەرامبەر پرچەک کراوی خێڵەکی ئەنجام دەدرێت.

عارف لەپێشان بەیارمەتی کوردەکان دیکتاتۆر قاسم ی قین لێکراوی لەناوبرد. بەڵام عارف کوردەکان کە پەیمانی پێدانی ئەوتۆنۆمیان پێدرابوو لەسەردەمی قاسم، ئیستا لەسەردەمی عارف داخوازی وداواکاری کوردەکان بۆ ئۆتۆنۆمی ئاستەکەی زیاتر بووە وداوای بەشداری کردن دەکەن لەقازانجی نەوت وەبەتەواوەتی جیابونەوە لە بەغدا وایکرد کە عارف لادێ یە کوردیەکان کاول بکات و بۆسەری بارزانی پریمیەک واتە برێک پارە وەک دیاری دابنێت . ئەوەی شایانی باسە لەبۆ هەموو هێزەکان گرنگە کە باڵانسی یەکسانی هێز لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراست وەک خۆی ڕابگرن و بیهێڵنەوە.

ئەوشەڕە زۆر نارەحەتە مۆسکۆ لە داخۆیانیەکدا گوتبوی، وەزۆر زەحمەتە بەغدا یارمەتی یەکانی پێشوەچوون بەدەست بهێنێت، بۆئەوەی تۆڵەی ئەو خوێنرێژیە لە عارف بکاتەوە کە لە دژی کۆمۆنیستەکان ئەنجامی دابوو دوای دەسەڵات گرتنەدەستی لە عیراق. بەڵام سۆڤیەت جورئەتی ئەوە ناکەن کوردەکان یارمەتی بدەن و پڕچەکیان بکەن و لە دژی عیراق بەکاریان بهێنن.

لەبنەڕەتدا بۆ عارف نەک هەر زاڵ بوون بەسەر کوردەکان گرنگە، بەڵکو لەهەمان کاتدا دەیەوێت پارتی بەعسی عەرەبی کە بێ هێز بوو گوشارێک پێ بدات و هەڵی بستێنتەوە سەر پێ لەبەرامبەر تەوژمی قەومی عەرەبی ناصری لە قاهیرە و بنکەی جەماوەریەکەی فراوانتر بکات. بۆیە جێگای سەرسوڕمان نی یە کە بەعسیەکانی سوریا هێز یا بەتالیۆنێک بنێرن وەک هێزی پشتگیری بۆعیراق بۆ عارف بۆ شەڕکردن و پشتگیری کردنی لە شەڕی کوردان، هەروەها ناصر بەشێوەیەکی ئاشکراو ڕاستەوخۆ پشتگیری داواکاریەکانی بارزانی بۆ ئۆتۆنۆمی نەدەکرد.

(دیارە نوسەر زۆر بە ووریاییەوە دەیەوێت ئەو نابەرامبەریەی هێز لە مابەینی کورد وسوپای عیراق پیشان بدات بەوەی کە ئەو هێزە عیراقی یەی بەتانک وتۆپ وفڕۆکە بەچەکی قورس چەکدارکراو هەوڵی ئەوە دەدات کە کورد سەرکوت بکات بەتایبەتی کە کورد هیچ چەکێکی وابەهێز یان سوپایەکی ڕێکخراوی نی یە بۆ ئەوەی بەرگری لەخۆی پێ بکات. کەواتە بەهۆی درێژبوونەوەی ڕێڕەوی خەبات و زیاد بوونی قوربانی یەکانی وایکرد کە کورد ئاستی داواکاریەکانی بەرزبکاتەوە بەرامبەر حکومەتی عیراق و عیراق یش زیاتر سوور بێت لەسەر لێدانی کورد وبەکارهێنانی هێز لە دژی کورد بۆ ئەوەی لەلایەنی سەربازی بێ هێزی بکات و وای لێ بکات سەری پێ شۆڕبکات و داواکاریەکانی کەم بکاتەوە، بەتایبەتی کەسایەتی بارزانی وەک سمبولی شۆڕشەکەو کورد بۆیە عیراق هەوڵی ئەوەی داوە لەڕێگای دەستگرتن بەسەر کەسی بارزانی گڕوگیڤی شۆڕش سست بکات و وورەی شۆڕشگێڕان بشکێنیت بۆیە پریمیەکی پارەی لەسەر سەری بارزانی داناوە وەک هەوڵەک بۆدەستگیرکردنی، ئەوەش گرنگی کەسایەتی بارزانی دیاردەکات لە ناو جولانەوەی شۆڕشی کوردستان و کاریگەری ئەفسانەیی کەسایەتی بارزانی وکاریزمای لەسەر شۆڕشەکە دەردەخات).

نوسەربە ووریاییەوە دەڕوانێتە سیاسەتی ووڵاتان بەرامبەر بە کوردی ماف خوراوو ڕوداوەکانی بە ووردی هەڵسەنگاندوە لە پەیوەندی هێزەکان لەگەڵ کورد و چۆنیەتی تێڕوانینیان بۆ میللەتی کورد تەنها لە ڕوانگەی بەرژەوەندی یەکانی خۆیان بەتایبەتی سۆڤیەتی یەکان، کە بێ هەڵوێست بوون لەترسی بەرژەوەندیەکانیان هەتاکو لە لێدان وکوشتنی هەڤاڵانیان لە کۆمۆنیستی یە کانی عیراق. هەروەها دەڵێت ئەوەی لای عارف گرنگ بووە بەهێزکردنی بزووتنەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لەدژی ناصریەکان ئەویش بەلێدانی کورد ولەسەر حسابی کورد بووە. لەلایەکی تردا ناصریش هیچ پشتگیریەکی ڕاستەوخۆی بۆ کورد دەرنەبڕیوە بۆ داواکاریەکانی بارزانی ،وادیارە کورد هەر بەتەنها بووە لە یاریە سیاسی یەکە ئەوەش ئەوڕۆژنامە ویستویەتی بیڵێت.).

لەڕۆژنامەی دی تسایت لە بەرواری ٨ / ٧ /١٩٦٦ ژمارەی ٢٨ دا بڵاوکراوەتەوە

لەکۆتایی یدا هیوایەک بۆ کوردان

پێشنیارەکی ئاشتی بۆ بەغدا ، مۆسکۆ ئامۆژگاری شەڕ ڕاگرتن دەکات، ئایا شەڕی کورد کۆتایی پێ هات؟ دوای چەندین ساڵ شەڕی پارتی زانی لەچیایەکانی باکوری عیراق ، ئەنجومەنی شۆڕشی کوردی پێشنیارەکانی شەڕ ڕاگرتنی حکومەتی بەغدای قبول کرد. بەڵام ئێستاش هەر بەردەوام گومان هەیە، پێشتر لەساڵانی ١٩٦٤ جارێکیان پەیمانی ئاگروەستان بەسترا بوو بەڵام نەگەیەنرا ساڵێک و دیسان پێشێل کراو شەڕ دەستی پێکردەوە.

بەڵێ ئەمجارەیان ئومێدی ئاشتی گەورەترەو بەهێزترە، لەگەڵ توندوتیژی و زۆری ژمارەی تانکەکان وتۆپهاوێژەکان و فڕۆکەجەنگیەکان، سەرباری بۆمبی ناپاڵم و گازی ژهەراوی و هێرشی عیراقیەکان وبەفیڕۆدانی خوێنێکی زۆر کۆتایی بە شەڕ هات.

نە لە زستان و نە لە سەرەتای بەهاردا توانرا کورد لە دابینکردنی یارمەتی یەکان لە دیوی سنوری ئیران بێ بەش بکرێت. سەربازەکان زۆر ماندون لە شەڕکردن ، خەزینەی دەوڵەت بەتاڵە وە یەکێتی سۆڤیەت هاوڕێ ی دەوڵەتی عیراق ئامۆژگاری شەڕ ڕاگرتن دەکات.

کوردەکان میللەتێکی نیمچە کۆچەرن و حەز لە ئازادی و سەربەستی دەکەن وەکو عەرەب موسوڵمانن. کوردی بە زمانە هیندۆ ئەوروپیەکان دادەنرێت بەدرێژایی سەدان ساڵە خەبات دەکەن لە دژی تورک و عەرەب بۆ بەدەستهێنانی سەربەخۆیی. دوای هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی پەیمانی پێکهێنانی وڵاتی سەربەخۆیی خۆیان پێ درابوو، بەڵام لە پەیمانی لۆزان زلهێزەکان خۆیان لە هیواوئاواتی کوردەکان دزیەوە و کوردستان لە مابەینی تورکیا و عیراق سوریاو ئیران وروسیا دابەش کرا. لەکۆی حەوت ملیۆن کورد دوو ملیۆن لە وڵاتی عیراق دەژین. هەروەها نزیکەی یەک لەسەر سێی خەڵکی عیراق لەژێر فەرماندەی ئەفساناوی ژەنەراڵ مصطفى بارزانی هەر لە ساڵەکانی چلەکانەوە بۆئۆتۆنۆمی خەباتیان کردوە. حکومەتی بەغدا هەر لە ساڵەکانی ١٩٦١ ەوە کە قاسم دوای ئەوەی هێزەکەی بە چەکی سەربازی سۆڤیەتی چەکدارکرد دەستی بە شەڕێکی کاولکاری لەناوبەر لە دژی کورد کردو شەڕی بەرپا کرد کە تیایدا منداڵ و ژنیش بە سەلامەتی لێی دەرنەچوون.

سەرۆک وەزیرانی سیڤیل لە بەغدا عبدالرحمن البسار دوای ئەوەی سوپا کۆتایی بە خۆدەرخستنەکەی وکارەکەی هێنا. پێشنیارەکی فراونی دڵخۆشی بۆ کوردان کرد بەوەی کە زمانی کوردی ببێتە زمانی سەرەکی ڕەسمی ناوچەی باکور، هەروەها کورد لە دواڕۆژدا فەرمانبەرەکانی خۆیان بۆ خۆیان دامەزرێنن ، هەروەها ڕۆژنامەی تایبەت بەخۆیان دەبێت، وە بەپێی ژمارەی دانیشتوان لەبەغدا بەشداری لە حکومەت دەکەن وبەشداریان پێ دەکرێت. ئەوەش پەیوەستە بە کورد بەخۆی کە تاچ

ڕادەیەک مافەکانی خۆیان ومافە ناسیۆنالیەکانیان دەتوانن پراکتیزە بکەن. هەروەها ئەوەش ڕوون نی یە ئەگەر کورد لە داهاتی نەوت بەشی دەدرێت هەروەک لەساڵی ١٩٦٤ کە پەیمانیان پێ درا بوو.بەشێک لە نەوت دەکەوێتە کوردستان. پێش هەمووشتێک وپێش ئەوەی چەکدارانی بارزانی چەکیان دابنێن دەبێت حکومەتی بەغدا نیازپاکی خۆی نیشان بدات .

کودەتایەکی شکەست خواردو

ئاشتی ناوخۆی عیراق دوای مردنی عارف لەمانگی چوار ئەپریل زۆری نەخایاند وبەردەوام نەبوو ، وە وەک چارەسەرێکی ناوەندی و کۆمپرۆمیس بۆ هەموو هێز و گروپە ناکۆکەکان (ناسیونالیستەکان، بەعسیەکان، ناصریەکان)ئەوەبوو کە ژەنەرال عبدالرحمن عارف جێگەی براکەی بگرێتەوە ، بەڵام وادیارە ئەویش ویستی وێنەی بێهێزی خۆی بەوە بشاریتەوە بەوەی بەهێزی خۆی بەسەرکەوتن بەسەر کورد دا جوان بکات . بەڵام هەوڵەکەی سەری نەگرت و شکستی هێنا.

لەکاتی ئێستادا دوژمنەکانی چاوەڕێی ئەوەبون کە کودەتایەکە کەلە پێنج شەممەی ڕابردو کرا بو کە بەشێک لە هێزی سوپا و هێزی ئاسمانی لە دژی ڕژێمی بەغدا ئەنجام درا بە سەرۆکایەتی عارف عبدالرزاق کەلە پایزی ١٩٦٥ بۆماوەی هەفتەیەک سەرۆکی وەزیران بوو. لە پشتگیرانی ناصر بوو ودەیوست هەموو هێزەکانی عیراق بخاتە ژێر دەستی خۆی و یەکێتی لەگەڵ میصر ڕابگەیەنێت، لەکاتێکدا کە سەرۆک مارشال عارف لە کازابلانکا بەشداری کۆنفرانسی عربی دەکرد .

کودەتایکە بەهۆی بەرهەڵستی براکەی سەرۆک لەوکاتەدا شکەستی هێنا. بەڵام مارشال عارف کۆنترۆلی مێشک وهۆشی خۆی کردو ڕاپەرینەکەی بەیارمەتی و پشتگیری هێزە دڵسۆزەکانی خۆی شکەستی بەکودەتایەکە هێنا ، بەڵام وادیارە دوژمنەکانی لە دواڕۆژ لە دیمەشق و قاهیرە وا بەئاسانی و بە ئارامی وازی لێ ناهێنن.

(لەو بابەتە بەناوی هیوایەک بۆ کوردان واتە نووسەر لێرەدا ئاشتی بە هیوایەکی چارەسەر بۆ کورد پێناسە دەکات، کەواتە کوردیش هەر چاوەڕێی ئاشتی بوون و بۆ ئاشتی شەڕیان کردوە وەهەر کاتێک بۆیان ڕەخسابێت خێرا ڕێگاچارەی ئاشتی یان گرتۆتەبەر.بەڵام لە شەڕکردنیشدا ئازا و توندن و سوپای عیراق یان لە شەڕدا زۆر ماندوکردوە و خەزێنەی عیراق لەبەر تێچوی شەڕ بەتاڵ بووە. وەئاماژەی بەوەکردوە کە یەک لەسەر سێی خەڵکی عیراق لەژێر فەرماندەو سەرۆکایەتی بارزانی هەر لە چلەکانەوە خەباتیان بۆ ئۆتۆنۆمی کردوە، لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە بارزانی سەرکردایەتی خەباتی میللەتێکی کردوە لە ماوەیەکی زووەوە و کاردانەوەی هەبوە بەسەر ڕووداوەکان. وە نوسەر باسی توندوتیژی قاسم دەکات لەدژی خەڵکی کورد بە منداڵ و ژنیشەوە لەدوای دەست پێکردنەوەی شەڕ.

وادەردەخات دیارە هەندێک جاریش کورد کراوەتە ئامانج تەنها بۆ پیشاندان ودەرخستنی هێزو دەسەڵاتی خۆیان هێرشیان کردۆتە سەر کورد.) .

لە رۆژنامەی دی تسایت لەبەرواری ١٩٦٦/١١/٤ ژمارەی ٤٥ بلآوکراوەتەوە

لەژێر ناوی ئەو هەفتەیە دا ....مەلا مصطفى بارزانی

مارشالی کوردی بەناوبانگ ،لەباکوری عیراق چاوی کەوت بە سەرۆکی وولآت عارف بۆ گفتوگۆکردن لەسەر ئاشتی.

(بارزانی وەک کەسایەتی هەفتە دەناسێنرێت لە ڕۆژنامەکەدا. ئەوەی لێرە تێبینی دەکرێت ئەوەیە کە لە ئەڵمانیادا لە ڕۆژنامەکە زۆر بە ڕێزەوە باس لە سەرۆکی شۆڕشی کورد دەکات و بە مارشالی سەربازی ناو دەنرێت کەئەوەش جێگەی ڕێزەو هەموو کەسێک وا بەم شێوەیە وەسف ناکرێت. وە لە تایتلێکدا کە هەر هەفتەیەک باس لە کەسایەتی یەکی جیهانی دەکات دیارە ئەو هەفتەیە باس لە بارزانی سەرۆکی کورد وەک پاڵەوانێک باسی لێ دەکرێت وەک کەسایەتی یەکی سەربازی ڕێزدار دەناسێنرێت بە ڕای گشتی ئەوەش ئەوە دەسەلمێنێت کە کاریزمای بارزانی گەیشتۆتە ناو ئەوروپا و ناوبانگی یەکەی لە جیهاندا بڵاوبوە و ناسراو بوە، لە لایەکی تر ژەنەراڵ بارزانی وەک کەسایەتی یەکی بەڵکو سەرکردەیەکی بەڕێزی میللی کوردی بەناوبانگ بۆ دروستکردنی ئاشتی تیشکی خراوەتە سەر لە پێش ڕای گشتی ئەڵمانیادا) .

لە رۆژنامەی دی تسایت لەبەرواری ١٩٦٨/٢/١٦ ژمارە ٧ بلآوکراوەتەوە

سەرەتای بەروبومی سیاسی پشتگیری عەرەب

دیگۆل هاوکاریگەرە

جەنەرال لەشوێنی خۆی بوو و ئاهەنگێکی نانخواردنی گەورەی ئامادەکردبوو بەبۆنەی تەشریف هێنانی سەرۆکی عیراق ژەنەراڵ عارف. لەکاتێکدا کە پێکدادانە کۆنەکانی لەگەڵ بەریتانیای مەزن نوێ و گەرم کردەوە بۆ ئەوەی کاریگەریەکانی فەرەنسا لە ناوچەکە نوێ بکاتەوە . هەروەها گلەیی ئەوەی لەبەریتانی یەکان کرد بەوەی کە هەر لەدوای دروست بونی عیراق وەک وولآت خستیانە ژێر دەستی دەرەکی وبیانی تر و نەیانهێشت پەیوەندی یەکی برادەرایەتی لەگەڵ فەرەنسا پێکبهێنن.

لە بیرەوەریەکانی کەلە ساڵەکانی ١٩٤٠ـ١٩٤٢ نوسیویەتی دەڵێ کە بیرۆکەکان ئاسایی بون کە لەگەڵیدا چووم بۆ ڕۆژهەلآتی ئاڵۆز، وە گومانی ئەوەم دەکرد کە لەوێدا یاریەکی یەکلاکەرەوە دەکرێت. وەدەبوایە تیایدا بەشدار بوباین . وە ئەمڕۆکە دوای ٢٧ ساڵ لە چوونی بۆ ئەوێ ژەنەراڵ دەیەوێت ئەمجارەیان بەشدار بێت و فەرەنسا ڕۆڵی هەبێت.

له پێشەکی گفتوگۆکەدا لەمابەینی عارف و دیغۆل دا باسی نەوت و فڕۆکە کرا. فەرەنسا وەک پێشبڕکێکەرێکی یەکێتی سۆڤیەت لە دەرهێنانی نەوتی باکور لە رمیلە هاتەپێش و هەروەها وەک گرنگی پێدەرێک خۆی دەرخست بۆ بەرهەمهێنانی گۆگرد لە کێڵگەکانی میشراق دا. لەبەرامبەر ئەمەدا عیراق پێویستی بە فڕۆکەی جەنگی و تانک و چەکی کورت لەهەموو جۆرەکان هەبوو. لە کاتی شەڕی شەش ڕۆژەدا لەدژی ئیسائیل هەندێکی لە دەست دابوو و دەیویست کەشتی گەلی فڕۆکەکەی نوێ بکاتەوە. دیگۆل دەیویست ئەو هیوا و ئاواتەی عیراق بهێنێتە دی وئەو قەدەغەی سەر چەک کە وولاتانی ڕۆژا بەسەر وولاتانی شەڕکەر سەپاندبویان بشکێنێ و پشت گوێی بخات ، بە بیانگەی ئەوەی عیراق پێگەی شەڕی کورت نی یە. وە لە بڵاوکراوەی کۆتایی سەردانە سێ ڕۆژیەکەی پێویست بوو ئەنجامەکەی بۆ ٢٤ کاتژمێر دوابخرێت پێش ئاشکراکردنی ، بەڵام هیچ ئاماژەیەکی دەربارەی دانوستاندنەکانی نەوت و ڕادەستکردنی فڕۆکەی تێدا نەبوو. پشتگیری و وەستانی دیگۆل لەگەڵ عیراق جێگەی خۆی گرت . هەروەها دوای ڕێکەوتنی پاریس بازرگانە فەرەنسیەکان ئاشکرای دەکەن کە چۆن دەستکەوتەکانیان لە وولاتانی عەرەبی لەچاو پێشتر زیادی کردوە . ئەوەش لەسەر شانی بەرژەوەندی یەکانی ئەمریکی و بەریتانیەکان بووە ، کە ئەمەش بۆتە هۆی خۆشحاڵی ژەنەڕاڵ.

یەکێک پرۆتێستی تۆمار کردوە، **سەرۆکی کورد بارزانی خەباتکەرە ئازاکە** کە دژی هەموو هەوڵەکان وەستاوە کە دەدرا بۆ ئەوەی بەشداری پێ بکەن لەدەسەڵات دا لە عیراق. ئەو نامەیەکی کراوەی بۆ ژەنەڕاڵ نوسی و داوای لێ کرد کە هیچ نەدات بە عیراق کە بێ گومان لە دژی کورد و بۆ کۆمەڵکوژی کورد و خێڵە چیایی یەکان بەکاری دەهێنێت. دیبلۆماسیەتی فەرەنسی هەوڵی ئەوەیدا کە سەرۆکی کورد ڕازی بکاو هێوری بکاتەوە بەوەی بۆ نمونە " میراج" ناتوانرێت بەهیچ شێوەیەک پێش ساڵی ١٩٧٠ ڕادەستی عیراق بکرێت.

(لەلایەنی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکاندا لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلول دا دیارە کورد چالاک بووەو ناسراو بووە .وە وادیارە فەرەنسا لەگەڵ کورد پەیوەندی سیاسی هەبوە. هەرچۆنێک بێت فەرەنساش هەرچەندە هەوڵی هەڵخەڵەتاندنی کوردی داوە ، چونکە فەرەنسا تەنها رەچاوی بەرژەوەندی یەکانی خۆی کردوە، ،لەگەڵ ئەوەشدا بەڵام ڕێزی لە بارزانیش گرتوە و تێگەیشتوە لە مەترسی یەکانی کورد. هەر بۆیەش وەڵامی نامەی بارزان داوەتەوە وهەوڵیداوە بارزانی دڵنیابکاتەوە لەوەی ئەو چەکەی دراوەتە عیراق لەدژی کورد نی یە، ئەوەش هەرچەندە ئەگەر ڕاست نەبێت بەڵام هەوڵی دڵنیاکردنەوەی بارزانی دراوە هەرچۆنێک بێت دیارە بارزانی وشۆڕشی کورد بۆ فەرەنسی یەکان ناسراو بوە. فەرەنسیەکان شۆڕشی ئازدیخوازی کوردیان ناسیوەو تێگەیشتنیشیان بۆی هەبوە .)

له رۆژنامەی دی تسایت لەبەرواری ١٩٧٠/٣/٢٠ ژمارە ١٢ بڵاوکراوەتەوە

ئاشتی لە کوردستانی کێوی

دوای ساڵانێکی دوور و درێژ لە شەڕ و پێیکداداانی بچووک : پێکهاتنەوە لە بەغدا - بارزانی پاڵەوان بێ دەنگە.

نوێ ترین هەواڵەکان لە (بە نێو کوردستانی کێوی دا) "کارل مای" ئەوەی ڕاستی بێت زۆر و خۆش دیارن، لەمابەینی حکومەتی عیراق و شۆڕشگێرە ڕاپەڕیوەکانی باکوریووڵات دیسان جارێکی تر ئاگر بەستنێک کراوە کە لە ئاشتی دا دوور نی یە.

سەرۆکی عیراق احمد حسن البکر پرۆگرامێکی تێروتەسەلی ئاشتی لە ١٥ خاڵ لەسەر تەلەفزیۆن خوێندەوە کە ئاماژە بە پێکەوەبەستنی ئەوناوچانەدەکات کە کوردنشینن لە هەرێمێکی کوردی بەڕێوەبردنی سەربەخۆ، لەهەمان کاتدا دامەزراندنی پێنج وەزیری کورد لە حکومەتی بەغدا وهەروەها لەگەڵ دامەزراندنی چەندین ئەندامانی نوێنەرانی کورد لە پەرلەمانی عیراق.هەروەها ئەو ناوچانەش دەگرێتەوە کە نەوتین بە کەرکوکیشەوە کە پێشتر لەلایەن یاخیبوانی کورد هێرشیان کرابوە سەر.

سەرۆکی کورد مەلا مصطفی بارزانی لەڕێی نوێنەری خۆی د.محمود عوسمان ئاشکرای کرد لە خۆپیشاندانێکی ئاشکرا لەبەغدا ،دوای کۆتایی پێهێنانی ناکۆکیەکان بەڕێگاچارەیەکی برایانە دەتوانرێت ئێستا لولەی تفەنگەکان لە دوژمن بکرێت لە فەلەستین .

یەک لە هۆیەکان بۆ ڕاوەستاندنی شەڕ لەدژی کورد بریتیە لە بارودۆخی سەربازی حکومەتی عیراق لەبەغدا، یەک لەسەر سێی هێزی سەربازی عیراق تاکو ئێستا لە شەڕدا بوو دژی یاخیبوانی کورد. لەهەمان کاتدا دە هەزار سەرباز لە ئوردن بوو و شەش هەزاریش لە سوریادا بوون. هەروەها دیارە بەغدا نەیدەتوانی لە ناوچەی قەیراناوی لەسەر کەنداوی فارسی کە بەرژەوەندە یەکانی هەردوولای عیراق و ئیران بەر یەک دەکەون هیچ هێزێکی چەکداری گەورە بەکار بهێنن. بەڵام کوردە کۆچبەرەکانی ئەوروپا ئەم هەواڵەی ئاشتی یەیان بەچاوی گومانەوە تەماشا دەکرد و باوەڕیان پێ نەبوو.

زۆر جار لەو دواییانەدا ئەو پێکهاتنانەی شەڕ وەستاندن بە هەڵخەڵەتاندن بوون. دوای ڕوخانی ڕژێمی پاشایەتی لە عیراق ، قاسم دەسەڵاتێکی نیمچە ئۆتۆنۆمی دابو بە کوردان بەڵام درێژەی نەبوو و زۆری نەخایاند.

بۆ دەسەڵاتی عیراق پارتی دیموکراتی کوردستان لەژێر سەرکردایەتی بارزانی زۆر بەهێز ببو، چونکە ببوە هێزێکی سەرتاسەری کوردستان وکوردان بەگشتی لە سوریا وئیران وتورکیا ش کە خەبات بۆ سەربەخۆیی خۆیان دەکەن.

بەڵام دوای تێکچونی ئاشتی لەگەڵ بەغدا شەڕێکی پارتیزانی توندوتیژ هەڵگیرسا کە تەنها بە شێوەیەکی کاتی و جاروبار بەسەرپێیی شەڕ وەستاندن دەکرا. شەڕ لە باکوری عیراق بە شێوەیەکی ئاشکراو لەبەرچاوی جیهان نەدەکرا و پیشان نەدەدرا. هەروەک شەڕی ئەوکاتی ناوخۆی نایجریا، تەنها

هەندێک جار نەبێت توانیویانە ڕۆژنامەنوسان خۆیان بگەیەننە بەرەکانی شەڕ لە ناو چیاکان ئەویش بەدزی و بە کەمی . لەڕاپۆرتەکانیان : عیراقیەکان و هێزە ئاسمانی یەکان لەدژی یاخیبوان ڕۆژانە بۆمبی ناپاڵمیان بەکارهێناوە وکاری ڕۆژانەیان بووە. پاڵەوانی کوردانی ڕاپەڕیو سەرۆکی یاخیبوان بارزانی تەمەن ٧٢ ساڵانە چەندین جار پڕوپاگەندەی مردنی کراوە و هەتاکو ئێستاش ڕای خۆی بەرامبەر شەڕڕاگرتن دەرنەبڕیوە .

(دیارە لێرە نووسەر ئاگاداری باشی هەیە لەسەر هەواڵ و ڕوداوەکانی بەغدا وە بە ووردی ئاگادارە دەربارەی کورد و ووتووێژەکانی لەگەڵ بەغدا بۆ ئاشتی و بەدەستخستنی مافەکانی هەروەها خۆشحالی دەردەبڕی بە هەواڵی گفتوگۆی ئاشتی. وادیارە نوسەر لە سیاسەت و گرفتەکانی ناوچەکەش ئاگادارە و دەزانیت پێگەی کورد چۆنەو و ئاگاداریشە لە بیروبۆچونی کوردانی دانیشتوانی ئەوروپا بەرامبەر بە ڕەوشەکەو بارودۆخەکە وچۆنیەتی هەڵوێست و بۆچونیان بەرامبەر بەغدا وهەوڵی ڕێکەوتنی ئاشتی لەگەڵ کورد. واتە ئاگادارە لە بۆچونی کورد لە ناوەوە و دەرەوەی ووڵات ولە کێشە نێودەوڵەتی یەکان).

نوسەر لەدەستپێکدا باس لەئاشتی لە کوردستانی کێوی دا دەکات ئەوەش وەک ئاماژەیەک بۆ پەڕتوکێکی نووسەری بەناوبانگی ئەڵمانی [کارل مای] دەکات کە بەناوی [بەنێو کوردستانی کێویدا] نوسیوە کەلەنێوان ساڵەکانی ١٨٨١ بۆ ١٨٨٢ نوسراوە وبڵاوکراوەتەوە . ئەو پەڕتوکە ڕۆمانە زۆر بەناوبانگە زۆربەی ئەڵمان خوێندویەتیەوە و کورد بەهۆی ئەو ڕۆمانە زۆر بەناوبانگ بوە لەنێو خوێنەری ئەڵمانی، هەربۆیە ویستویەتی خاکی کوردستان و ڕوداوەکانی ئیستا وەک گێڕانەوەکەی کارل مای بناسێنێت. باس لە ئاشتیەک دەکات کە هەردەم لەلایەن حکومەتی عیراقەوە لەکاتی بێهێزیدا داوادەکرێت وپەنای بۆ دەبات و هەرلەگەڵ بەهێزبونی یەوە دیسان پێشێلی دەکات و دەست بە شەڕهەڵگیرساندنەوە دەکاتەوە.

لێرە ڕۆژنامەنوسی ئەڵمانی ئەوە ئاشکرادەکات کە شەڕەکە و ڕوداوەکانی لەبەرچاوی جیهاندا شاراوە بووە و ڕێگەنەدەدرا ئەوەی ڕویدەدا بڵاوبکرێتەوە بۆئەوەی جیهان بزانێت بە چ شێوەیەکی توندوتیژ و ترسناک ڕووبەڕوی کوردان دەبنەوە لەبەکارهێنانی چەکی قەدەغەکراو لە ناپاڵم و چەکی کوشندەی تر. ڕۆژنامەنووسان تەنها بە دزی یەوە زۆر بە دەگمەن توانیویانەخۆیان بگەیەننە ناوچەی شەڕەکان لەکوردستان.)

لە ڕۆژنامەی دی تسایت لەبەرواری ١٩٧٤/٥/٣ ژمارەی ٢ بڵاوکراوەتەوە لەلایەن دیتریخ شترۆتهینان نوسراوە لەژێر ناونیشانی

کورد لە بازنەیەکی بۆشدا.

دیسان ژەنەڕال بارزانی بانگهێژی شەڕ لە دژی بەغدا دەکات .

دوابەدوای شەڕە قسە شەڕە تۆپ دێت، هەر کە ژەنەڕاڵە پیرە زیاتر لە تەمەن حەفتاساڵیەکەی کوردان مەلا مصطفی بارزانی گوتی "کوردستان دەبێتە گۆمێک لە خوێن و تیایدا دوژمن دەخنکێت". بەغدا وەڵامی داوە بەوەی کە بارزانی سەرۆکی تابوری پێنجەمی ئیمپریالیست و زایۆنیزمە وەناکرێت هیچ ئاشتی یەک لەگەڵی بکرێت تەنها ئەگەر ئاڵای سپی هەڵکات .لەوکاتە یەکەمین فیشەگی شەڕتەقێنرا وشەشەمین شۆڕشی کوردان لەماوەی ئەو دەساڵەی دوایی لەدژی ڕژێمی بەعسی لە عیراق بەرپابوو.

ماوەی چەند هەفتەیەکە دیسان دەستیان بەشەڕکردۆتەوە لەنێو چیاو و دۆڵ و گەلی یەکاندا لە دەوروبەری شارەکانی "کوردستانی کێوی" باکوری عیراق. وەک هەر گرفتێک ، لە سیناریۆی پەڕتوکێکی نوسراوی هەردەم دووبارە بۆوە. هەر کاتێک بارزانی ماندونەناس شتێک داوادەکات لە گفتوگۆی ئۆتۆنۆمی یان پارە بێت وەک هەموو جارێک حکومەت لەیەکەم جاردا ڕەتی دەکاتەوە دوایی شەڕ دەست پێ دەکاتەوە تاکو بەعسیەکان دەگەنە ئەو ئەنجامە کە کوردە شەڕکەرەکان تەنها بەڕێگەی سەردانوان بۆ داواکاریەکانیان دەتوانرێت هەڵس وکەوتیان لەگەڵ بکرێت، دوای شەڕ ڕاوەستان مۆر دەکرێت و گفتوگۆ دەست پێ دەکات وپەیمان نامەیەک مۆر دەکرێت و بەڵام دوایی جێبەجێ ناکرێت وشەڕ دیسان دەست پێ دەکاتەوە بەردەوام دەبێت ، ئەمجارەش هەر ئەوها بوو. دوای چوار ساڵ شەڕ ڕاوەستان دەبوایە ئەو ڕێکەوتن نامەیەی ئۆتۆنۆمی لەمابەینی کورد و عیراق دا مۆرکرابوو لەسەرەتای مارس جێبەجێ بکرێت و کورد ڕەزامەندی لەسەر بدات، بەڵام کە بارزانی ڕەزامەندی نەدا، سەرۆک احمد حسن البکر مۆڵەتێکی چواردە ڕۆژی پێدا ودوای ئەم ماوەیە شەڕ دەستی پێ کردەوە. دەڵێن کە فڕۆکە جەنگیەکانی عیراق ١١ گوندی کوردیان سوتاندوە ، وە شەڕکەرە کوردەکانیش ٨٠٠٠ سەربازی عیراقیان لە بنکەکانی خۆیاندا گەمارۆداون، وجارێکی تر هەردوولا پەیمان دەدەن تاکۆتایی بەدرێژایی ٢٠٠ کم شەڕێکی تاڵ ئەنجام بدەن. ئەوەی کە لێرەدا نوێ یە لە خەباتی کوردانی عیراق لەماوەی دەیان ساڵی خەباتیان دا ئەوەیە ئەمجارەیان بارزانی لەگەڵ بەرزبونەوەی نرخی نەوت داوای شاری کەرکوک دەکات و وەک پایتەختی "کوردستانی سەربەخۆ" ناوی دەبات لەگەڵ بەشێک بودجە بەڕێژەی سەدا ٢٥ پێک بێت دوای ئەوەی پشتر کە لە سەدا دوانزە ڕێکەوتنی لەسەر کرابوو. ئەوەی کە ئەمجارە نوێ یە ئەوەیە کە مۆسکۆش ئەم جارە پشتگیری هاوڕێکانی لە بەغدا دەکات، دوای ئەوەی کە پێشتر دڵسۆزی ژەنەراڵە فەخریەکەی بارزانی بوو کە بۆ ماوەی یانزدە ساڵ لە سۆڤیەت ژیاوە و پێشتر لە شەڕەکانی پێشوودا یارمەتیشی داوە بەچەک. لێرەدا وەرگەڕانی کرملین ئەوە دەردەخات کە "شێری چیا" بارزانی و چل هەزار لە پێشمەرگەکانی ئەوجارە لە مەترسی دان. جگە لەوچەکانەی کە دەستی بەسەردادەگیرێت ، هەروەها ئەو چەکانەش کە بەدزی یەوە لە ئێران پێ ی دەگات هیچ یارمەتی یەکی تر نیە بۆ شۆڕش کە پشتی پێ ببەستن. وە داخوازیەکانی لە بەدەستهێنانی چەک لە ڕۆژئاوا نائاسایی بوو. هەروەها ووتی لە یەک لە ئەشکەوتەکانی ناو چیاکان لە شوێنێکی سەختدا کەس نایگاتێ " مرۆڤی خنکاو دەست بە

پوشکەوە دەگرێت " کەواتە دەست بە هەمووشتێک دەگرێت بۆ ئەوەی خۆی ڕزگار بکات وەدەست بۆهەموو کەسێک درێژ دەکات کە یارمەتی بدات.

لێرەدا مصطفی بارزانی کەهەر لە منالیەوە سەرکردایەتی خەباتی ڕزگاری خوازی کوردی کردوە لەپێنج پارچەکانی کوردستان (ئیران وتورکتاو سوریاو عیراق و یەکێتی سۆڤیەت) کە بوینەتە قوربانی گۆڕانکاریەکانی ڕۆژهەلاتی ناوین. هەریەکە لە قاهیرە و سۆڤیەت و ڕۆژئاواش پشتیان لە کورد کرد .سۆڤیەت پەیوەندی یەکانی لەگەڵ دیمەشق و بەغدا بەهێزکرد و پشتڕاستی پشتگیری خۆیان بۆ بە غدا دەربڕی . وکەمێک پێش کۆتاییهاتنی مۆڵەتی قبوڵکردنی ئۆتۆنۆمی لە کۆتایی مانگی مارس دا . وەزیری بەرگری سۆڤیەت گریتشکۆ جەختی لەسەر ئەوە کردەوە بۆ بەعسیەکانی هاوپەیمانیان کە مۆسکۆ بە توندی پەیوەستە بە ڕێکەوتننامەی هاوڕێیەتی ساڵی ١٩٧١ کە لەگەڵ عیراقیەکان مۆریان کردوە. لەکاتێکدا سۆڤیەتی یەکان هەردەم لە پشتگیری شۆڕشی کورد و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد دابون ئەمجارەیان "پراڤدا" تۆمەتی ئەوەی خستە پاڵ بارزانی بەوەی نۆکەرایەتی ئیمپریالستی کردوەو پەلکێێشی ئیمپریالیستی کردوە بۆ هێنانی بۆناو کاروباری عیراق.

سۆڤیەتی یەکان هەر تەنها ناچار نەبون لەوە بترسێن بەوەی کە بارزانی دەیوت کەرکوک کوردستانی یە بەڵکو لە دروشمی دیموکراتی بۆ عەرەب ترسیان هەبوو لەوە زۆر توڕە بوون ،چونکە جەسارەتی ئەوەی کردبو بۆ ئەوەی کاریگەری سۆڤیەت لە کەنداوی فارسی و ناوچەکە کەم بکرێتەوە بەرامبەر ئەوەی چەک لە ئیران وەر بگرێت. فارس و عەرەب لە ناوچەی شط العرب وشوێنی بەیەک گەیشینەوەی دیجلە و فرات بۆ ماوەیەکی دوور ودرێژە بەرامبەر یەکتریان گرتوە و ناوەناو تەقەش لەیەکتر دەکەن و هەردەم دووبارە لێکدەدەن .

وە ئەگەر پێشبینیەکانی بارزانی ڕاست بێت ئەمجارەیان بەوەی هەر پێکدادانێکی عیراق و کورد دەبێتە هۆی گۆڕینی دەسەلات لە بەغدا. ئیران دەگاتە هەنگاوێکی نزیک لە گەیشتن بە ئامانجەکانی لە دەست بەسەرداگرتنی کەنداوی فارسی وەک سەرۆکێک وتەنیا هێزێکی بێ ڕکابەر لە ناوچەکە. هەرچەندە بەڵام لەگەڵ سەنگەرگۆڕینی مۆسکۆ وا دیارە ئەستێرەی شەشەمین شەڕی ڕاپەڕینی کورد بەرەو کوژانەوە دەچیت. بارزانی دوای ئەوەی کە پێش مانگێک وای دەرخست لەسەرپەیمانی ئۆتۆنۆمی ڕازی یە .هەر لەگەڵ ڕۆژانی کۆتایی مۆڵەتەکەی حکومەت ، دەستی کرد بە بەرزکردنەوەی ئاستی داواکاریەکانی بەوەی داوای شاری کەرکوک و بودجەیەکی زۆر زیاتری لە بەشێک لە داهاتی نەوت کرد کە لەلایەن عیراق ەوە لەساڵی ١٩٧٢ خۆماڵی کراوە.

هەروەها داوی پۆستی زیاتری کرد بۆ هەڤاڵەکانی لە بەشەکانی بەڕێوەبردن و دبلۆماسیەت و سەربازی لەناو حکومەتی عیراق، وەداوی سەرژمێرکردنێکی نوێی کرد لەساڵی ١٩٥٧ کە دواجار بوە و دەڵێن ژمارەی سەرنشینی کورد خۆی دەدا لە ٨٠٠ هەزار کەس ئەو کات. کەچی ئێستا دەڵێن گەیشتۆتە

دوو ملیۆن و نیو لەکۆی گشتی ژمارەی عیراق لە دە ملیۆن و نیو کەچی ئەو مەزەندەیە بۆ بەغدا جێگەی قبوڵکردن نی یە.

لەبەر ئەمە دیسان دوژمنانی سەرسەخت سەرلەنوێ لە بەرەکانی جەنگ دەگەڕێن بۆئەوەی بەختی خۆیان تاقی بکەنەوە. وە بە شانازیەوە ڕادیۆی_**دەنگی کوردستان** ئەوە بڵاودەکاتەوە کە هەموو بنکەو سەربازگەکانی سوپای عیراق لە باکور لەلایەن پێشمەرگەوە دەورەدراون و کۆپتەرێکی پشتگیری ناردنی ئازوخەی سوپا بەردراوەتەوە.

هەروەها بە توڕەییەوە کوڕی ژەنەڕاڵ بارزانی بەناوی عبیدالله بارزانی هەڵسا بە شەرمەزاریەوە بە تاوانبارکردنی باوکی بە خیانەتی مەزن لە کورد و پەیوەندی خیانەت لەگەڵ سوپای ئیسرائیل وئیران تۆمەتباری کرد. وە هەروەها رادیۆی بەعس ئاماژەی بە سەرکەوتن کرد بەسەر خائینان لە نزیک سنوری ئیران لە حاجی ئۆمەران بەوەی چواردەوری بارەگاکەیان گرتون. بەڵام هەروەک دەزانرێت کە هیچ لایەکیان نە چل هەزار شەڕکەرەکەی بارزانی و نە نەوەد هەزار سەربازەکەی بەکر توانیان شەڕ بۆ خۆیان یەکلایی بکەنەوە. سوپای بەغدا لە بارودۆخێکی خراپ دایە لەو ناوچە چیاییە سەختە بێ ڕێگاوبانە خراپەی باکوری عیراق . وە هێزەکانی بارزانیش بێ هیوان لە بردنەوە. ئەوا ئەو شەڕەش دبردرێت بەرەو شەڕوەستاندنێکی نوێ کە بەدوای خۆیدا گفتوگۆی نوێ دەهێنێت ودەبێتە بەستنی پێکهاتنێکی نوێ ی ئۆتۆنۆمی بەمەرجی نوێ ، ئەوەش بازنەی سوڕاوەی بێ کۆتایی پێکدادانی کوردە.

تورک هەڵسان هەرلە زووەوە بە دەستەمۆکردنی کورد لەکاتی دەسەڵاتی ئەتاتورکەوە کە بە (تورکی چیایی) ناویان دەبردن، سۆڤیەت وایان لێکردن کە بە بێرومەتی ژێردەست بکرێن.

کورد لە سوریاو ئیران دەژین بە شێوەیەکی یەکسان دا. بەڵام لە عیراق ، پیاوێکی پیر کە دووژمنەکانی هەر لە پێنج ساڵیدا خستبویانەتە زیندان. وە لەوکاتەوە دیارە ئەو هیچ شتێک نازانی تەنها شەڕو ئاژاوە نانەوە نەبێت. هیچ نەبێت دەیەویت کۆتا پاشماوەی (کوردستانی ئازاد) هێمای بەرخۆدان و سەرهەڵدان کە هەڕەشە ی پارچەپارچە بوون و لێک جیابونەوەی هێواشی لەسەرە ڕزگار بکات، هەرچەندە ناپاڵم نایەوێت بەسەری زاڵ بێت لەگەڵ ئەوەشدا ئەو شەڕێکی بێ هیوا بەڕێوە دەبات.

(نووسەر دەست بە بابەتەکەی دەکات بە گوتەیەکی بارزانی کاتێک گوتویەتی " کوردستان دەبێتە گۆمێک لە خوێن کە تیایدا دوژمن دەخنکێت " ئەوەش نیشانەی گرنگیدانی نووسەرە بە ووتەی بارزانی وتێڕوانینەکانی و پێشبینیەکانی بۆ ڕوداوەکان کە گرنگی تایبەتی هەبووە لای نووسەر و ڕۆژنامەوانەکە. بەوەی دەتوانرێت ڕووبدات وممتمانەیەکە بە ووتاری بارزانی و پێشبینیەکەی).

هەروەها نووسەر دەڵێت شەشەمین شۆڕشی کورد لەماوەی ئەو دە ساڵە دەستی پێکرد، واتە بە ووردی دەزانیت کورد لەکەیەوە دەستی بە شۆڕش کردیە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی و کەی بارزانی دەستی بە ڕاپەڕین کردوە و ئەوەی ئێستا چەندەمین خولی شەڕە دەست پێ دەکات. کەواتە بە ووردی ئاگادار بووە لە ڕوداوەکانی ناو عیراق. هەروەها ڕووداوەکان وەک پەڕتوکێکی دووبارەکراوەی نوسراو

وەسف دەکات لەبەر زۆری دووبارەبوونەوەی سیناریۆیەکان و ڕووداوەکان بە لێکچوویی .وادیارە لێرەدا مەبەستی ئەوەیە دووبارەبونەوەی مێژوو و ڕووداوەکانە هەرلە ڕاگرتنی شەڕ بۆ ماوەیەک کاتێک حکومەت بێهێز دەبێت وشکەست دێنی وە دووبارە دەستپێکردنەوەی هێرشەکانی حکوموت بۆسەر کورد هەرکاتێک کە بەهێزبۆتەوە .

ئەلێرە مەبەستی نووسەر دۆزی کورد هەر لە شوێنی خۆیدا خول دەخواتەوە و هیچ بەرەوپێشچوونێکی ئشکرا لەنێوەندە نێودەوڵەتیەکان بەخۆیەوە نابینێت. بەڵکو لەکۆتایی خەباتی شۆڕشگێڕی سیاسی و سەربازیدا هەر لە جێگای خۆیدایە و ئامانجەکانی زۆر بەکەمی و سستی دێتەدی یان بەڵکو هەر نایەتەدی و تەنها وەک کارتی پەستان بۆسەریەکتری بەکاردەهێنرێت لە گۆڕەپانی سیاسیدا . هەروەها ئەوە دەگەیەنێت کە نووسەر لە ڕووداوەکاندا هوشیارە بەوەی ئەوەی کەلە پێشدا چەندین جار لە مێژووی کورد ڕویداوە لە کۆتایی پێهێنانی شۆڕش. هەمان ڕووداو دیسان بەهەمان شێوە دووبارە دەبێتەوە .ئەو هێزانەی کەلە کاتێکدا خۆیان بە هاوڕێ و دۆستی کورد داناوە هەر لەناکاو دا پشتیان لەمیللەتی کورد کردووە و لەمەیدانی زۆرانبازی وبەربەرەکانی یەکانی سیاسی و سەربازی نێودەوڵەتیدا بەتەنها بەجێ ماوە بۆ بەرەنگاربونەوەی کاردانەوەی کاریگەریەکانی بێ بەزەییانەی دوژمنە سەرسەختە شۆڤێنی و ڕەگەزپەرستەکانی ئەو میللەتە. کە بەو هۆیەوە مافەکانی پێشێشێلکراوە بێ هیچ سڵ کردنەوەیەک لە یاسا نێودەوڵەتی یەکان.لێرەدا نووسەر تۆمەتی ئەوەی خستە پاڵ یەکێتی سۆڤیەت بەوەی کە پشتی لە بارزانی کرد بەرامبەر ڕازیکردنی هاوپەیمانانی لەعەرەبەکان. وەک نوسەر دەڵێت دیارە هەر هێزە و ویستویەتی کورد و شۆڕشەکەی بۆ ئامانجەکانی خۆی بەکار بهێنێت چ سۆڤیەتی یەکان و چ ئەمریکی یەکان ولەگەڵ هێزەکانی ناوچەکەشەوە.

ناوهێنانی بارزانی وەک_**شێری چیا** ئاماژەیەکە بۆ ڕێزو گەورەیی ئەو مرۆڤە کە وەک نوسەر باسی لێدەکات کە هەرلە سەرەتای ژیانی منداڵیەوە ڕوی لە خەبات کردوە لەپێناوی سەربەخۆیی میللەتەکەی وهەموو تاڵی وناخۆشیەکی بینیوە لەو پێناوەدا و هێشتاش هەر بە خۆڕاگری ماوەتەوە. وەهەتاکو ئێستا خۆی نەداوە بەدەستەوە و هە بەردەوامە لە خەباتی سەربازی و پارتی زانی هەندێک جاریش بێ پشت بەستن بە یارماتی دەرەکی هەر بەردەوام بووە لە خەباتی چەکداری. هەتا ئێستاش هیچ جۆرە چەکێک ئەژنۆی پێ دانەداوە و خۆی بەدەست هیچ هێزێک نەداوە و هیچ لە دوژمنەکانی نەیانتوانیوە بەسەری زاڵ ببن. ئەویش بۆ میللەتەکەی بەدڵسۆزی ماوەتەوە و لگەڵ پیاوەکانی وبەهاوشانی شەڕکەرانی شەڕی دوژمنانی کردوە لە بەرەکانی جەنگ هەر دیارە بۆیەش وەک شێر ناوی بردراوە لە بڵاوکراوە ئەڵمانیەکان.

لە رۆژنامەی دی تسایت لەبەرواری ١٩٧٥/٤/٤ ژمارەی ١٥ بڵاوکراوەتەوە لەلایەن دیتریخ شترۆیهمان نوسراوە لەژێر ناونیشانی

کۆتا ڕاوی شێرە پیرەکە

دوای ١٤ ساڵ مارشاڵ ملا مصطفی بارزانی ناچاربوو چەک دابنێت

بۆهەندێک ماچی برایەتی بوو بەڵام بۆ هەندێکی تر ماچی مردن بوو.

ئەوکاتەی شای ئیران لەسەرەتای مانگی ٣ ی مارس دا لە جەزائیری پایتەخت لە گەڵ جێگری سەرۆکی عیراقی دەستیان لەملی یەکتر کردوو دووبەرەکی یەکی کۆنیان ژێرخان کرد و دواییان هێنا بە تێکۆشانی کورد لە پێناو ئازادی بۆ ئەوەی ئیران گەرەنتی دەست کەوتنی نیوەی شط العرب لە عیراق بکات لە شوێنی بەیەکگەیشتنی دوو ڕووباری دجلەو فرات لە کەنداوی عەرەب . شای ئیران دەستی هەڵگرت لە پێدانی چەک بە کورد و سنورەکانی خۆی بەرامبەربە کورد لەسەرەتای ئەپریل دا داخست.

پێکهاتنی هەندێک لا لەلای هەندێکی تر خیانەتە. پێکەوە لەگەڵ هەریەک لە ادریس و مسعود ی ژەنەڕال ملا مصطفی بارزانی تەمەن ٧٢ ساڵ ناچار بوو بۆ هەڵاتن بۆ ئیران و زۆربەی شەڕکەرەکانی چەکیان دانا و دەیان هەزار کەس هەوڵی خۆڕزگارکردنیان دا لەدەست پێشکەوتنی هێزە عیراقیەکان و ڕایان کرد بۆناو خێوەتی پەنابەران بۆ ناو ئیران ، لە ناکاو کۆتایی هات بە خەونی بەڕێوەبەرایەتی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان . وەخەباتی بیست هەزار کوردی پێشمەرگە لە دژی نۆوەد هەزار سەربازی عیراقی کۆتایی پێ هات بە هۆی واقیعی سیاسەتی هێزەکان.

ئەوەش خەونێکی کۆن و خەباتێکی دوورودرێژ بوو، خەونی وڵاتی کوردستان ی فیدراڵی لە چوارچێوەی عیراقدا لەگەڵ بەڕێوەبەرایەتی تایبەتی خۆی بە بیرە نەوتەکانی کرکوک و موسل یشەوە. هەروەها بەشێک و پشکی دادوەرانە لەبودجەی بەڕێوەبردنی حکومەت و پۆستەکانی بەڕێوەبردن. هەروەها نوێنەرایەتی ئەو خەباتەی کرد بۆ ئەو بارە سەربەخۆیە لە ڕژێمی بەغدا کە نایەوێت بە هیچ شێوەیەک هەموو داواکارییەکانی کوردان جێ بەجێ بکات. پێش چل ساڵان لەوکاتەی کە بارزانی ویستی لە دژی بەریتانیەکان و ڕژێمەکەیان بوەستێتەوەو ڕێڕەوی خۆی بگرێت بەڵام دەستگیرکرا و دادگایی کراو ئیشی قورسی بەسەرسەپێنرا لە دواییدا پێش ١٤ ساڵان سزادرا بەزیندانی وياخيبونەکەی دەستی پێ کرد لەدژی بەعسی یەکان لە بەغدا و ڕانەوەستا تەنها هەندێ جار بە پچڕپچڕی و ناوە ناوە نەبێت.

ئێستا(شێری چیاکان) وەک بارزانی ناودەبرێت خۆی بەدەستەوەدا، ڕاپەڕینەکەی مارس ی ١٩٧٤ بووە دوا ڕاوکردن . بەو واتایەی کە ئەو ویستی لە وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا بە ئارامی دابنیشی دوای ئەوەی پێشتر لە ساڵی پار گوتبوی کوردستان دەبێتە دەریایەکی خوێن. ئەوە دوای ئەوەی کە بڕیاری سزای مردنی چالاکییەکانی بەسەر درا لە پایتەختی جزائیر، کاتێک کە هاوپەیمان و هاوڕێ یەکەی جێی هێشت ، دەبوایە دان بەوەبنێ (شەڕەکە کۆتایی هات و ئێستا ڕۆژانی ڕەش بەسەرماندا هاتن).

له کۆتایی ڕۆژەکانی، شۆڕشگێری زیندوو له لێکدانەوەکانیدا هەڵه بوو، ئەوەی که ماوه له پاڵەوان تەنها ئەفسانەو ناخۆشی بوو، ئەفسانەی ئەوشەڕکەرەی که وادیار بوو ناتوانرێت بشکێنرێت . ئەوەی که خۆی زۆر جار و دووباره دەخسته ناو ناخۆشی و ژێرباری قورسایی وا لەدژی هێزی زۆر له خۆی گەورەتر لەکاتی تورەیی یدا. هەرچەنده هەندێک جار سەرکەوتنی بچوکی بەدەست دەهێنا ، بەڵام هەرگیز قەد سەرکەوتنی کۆتایی و بریقەداری بەدەست نەهێناوه. بەڵام مەینەت و ناخۆشی چێشتنی ئەوانەی ئێستا له ژێر خێوەتی کەمپەکانی هاندەران دەژین وچاوەڕێ ی چارەنوسی نادیارن یان ئەوانەی که ئێستا له ژێر دەست و چەپەڵۆکی سەرکرده سەرکەوتووەکان دان له وولاته خۆشنەویستەکانیان هەست به ژێرکەوتوویی دەکەن دەبی چی بێت ئایا ئەوانه هەموو شایانی ئەو شەڕوخۆبەختکردنانەیه.؟

مەلا مصطفی بارزانی خەباتکارێک و شەڕکەرێک بووه له منداڵیەوه، بەڵام هیچ کاتێک سیاسیەک نەبووه که به ئارامی هێزوتواناکانی دوژمنەکانی هەڵبسەنگێنی.

هەردەم خەونێک یاوەری بووه وگرنگی بەڕاستی و واقیع نەداوه. ئەوکاتەی تەمەنی ٥ ساڵان بووه کەتۆته ناوزیندان و زیندانی کراوه ئەو و دایکی لەلایەن تورکەکانەوه ئەوکات.

دوای ئەوەی که بەریتانیەکان گرتیان و سزایان دا، هەروەها دوو ڕاپەڕین لەژێر سەرکردایەتی ئەو تێکشکا و له دواییدا کاتێک که ئیران لەساڵانی ١٩٤٦ که کۆماری کوردی یەکەم وتاقانەی کوردیان لەناوبرد و دەرچوو بەڕیرەوێکی دوورو درێژ بەرەو یەکێتی سۆڤیەت. هەر لەوێدا ماونەتەوه و دەستی به خوێندن کردووه له مێژوو و جوگرافیا و سیاسەت و ئابوری بۆ ماوەی ٩ ساڵ دوایی بەبونی سۆڤیەت لەدواوەی که دەیانویست لەوکاتەدا سوود له گیانه شۆڕشگێڕ و خەباتگێڕیەکەی وەرگرن و بەکاری بێنن بۆخۆیان. دوای ساڵانی ١٩٥٨ گەڕاوەتەوه بۆ عیراق دوای ئەوەی عبدالکریم قاسم ڕژێمی شاهانەی ڕووخاند وکۆتایی پێ هێنا. بەڕای قاسم شۆڕشگێر بارزانی و یاخیبوەکانی وەک بەردێکی ڕێگر بوون لەپێش قاسم بۆ دەست بەسەرداگرتنێکی بێ سنووری دەسەڵات.

پێشبڕکێ لەمابەینی هەردوولادا دەبوایه سەرهەڵبداو دروست ببێت ئەوەش خۆی بینی یەوه له یەکەم ڕاپەڕینی کوردان له پایزی ١٩٦١ دا . دوای ١٤ ساڵ لەوکاتەوه هەموو شتێک بەشێوەی ڕێکاری بنەڕەتی و نەگۆڕ دەڕوات . هەرکاتێک که یاخیبوەکان لەباکوری عیراق پێشنیارێکی حکومەتیان بۆ ئۆتۆنۆمی کوردی ڕەت کردبێتەوه یان حکومەت هەر پێکهاتن و پەیمانێکی لەگەڵ کوردان جێ بەجێ نەکردبێت یەکسەر شەڕ هەڵگیرساوه. وه سەرۆک قاسم بۆ ماوەیەک له دەسەڵات مایەوه ، دوایی لەسەردەستی دوژمنەکانی کوژرا له ١٩٦٣. عارف لەلایەن پێشبڕکێ کەرانی یەوه لادرا له ساڵی١٩٦٨ ، ئەوکاتەی البکر به رەسمی له شوێنی خۆی بوو لەوکاتەدا لەگەڵ بارزانی له ساڵی١٩٧٠ ڕێککەوتنی ئاشتی مۆرکرد بەڵام دوایی ناچاربوو ئیش وکارەکان بۆ جێگرەکەی صدام حسین جێ بهێڵێت.

صدام حسین لەگەڵ شاهی ئێران پێکهاتەوەو مەسەله ودرامای کوردی بەڕێگەی تایبەتی خۆی کۆتایی پێ دەینی. بەسۆز و بەزەیی یەوه لەگەڵ ئەوانەی خۆیان بەدەستەوه دەدەن و بەبێ بەزەیی یش

بەرامبەر ئەو (٩٠٠٠) کەسانەی کە نایانەوێت شوێنی خۆیان لە لوتکە و کون و دۆڵی چیاکان بەجێ بهێڵن لەسەرەوە لەو شوێنە سەختانەی کە کەس نایانگاتێ و خۆیان لە نزیک سنورەکانی تورکیا حەشارداوە.

ئەو ڕۆژانەی ماون بە پەنجە دەژمێردرێن بۆ ئەوەی پەردەکە دابدرێتەوە لەسەر ئەو دەیان ساڵە بێ هیواو ئومێدیەی خەباتی میللەتێکی بچوک لەبەرامبەر سیاسەتی جیهانی وهیواکانی ملا مصطفی بارزانی جەنەڕاڵە بێ بەختەکە کە دەبێتە تەنها ئەفسانەیەک و هیچی تر (لەکوێ میللەتێک و نەتەوەیەک هەبێت ئەلەوێشدا خەبات وتێکۆشانی نیشتمانی میللەتێک دەبێت) . هەرچەندە بەشێک لەمێژووی خەباتی نەتەوەیەک دەگاتە کۆتایی بەڵام بزوتنەوەکەی بەرەو پێشەوە دەڕوات .

بەڵێ نەتەوە لەکوێ یە، میللەت لەکوێ یە ، و بزوتنەوە لەکوێ یە ؟ لە یەکەم جاریەکێتی سۆڤیەت بە تەنها بەجێ ی هێشتن لەبەر هۆکاری ستراتیژی و بەرژەوەندی یەکانیان لەگەڵ ئەمریکا لایەنی عەرەبیان هەڵبژارد. دواییش لەلایەن ئێران ەوە فرۆشران کە بۆ لەنگەری هێزی خۆیان لە ناوچەی کەنداو و نایانەوێت دوژمنایەتی عەرەبەکانی دراوسێیان بکەن چی تر. ئێستا کۆتا سەربازگەی کوردان تێک شکا کە زیاتر لە دووملیۆن کەس لێی دەژیا. وە شەش ملیۆن کورد کەلە باشوری پارێزگاو ناوچە کوردیەکانی تورکیا دەژیان کە هیچ مافێکیان نی یەو بەبێنرخ وئاست وەک (تورکی چیا) ناویان دەبردن. وە پێنج ملیۆن لە ئێران هەر دیار نەماون و خۆیان بزرکردوە، نیو ملیۆن لە سوریا و سەدوزپەنجاهەزار کورد لە یەکێتی سۆڤیەت لەمێژە لەناو ئەو میللەتانەی لە ناویان دەژین بزر بوون و قوت دراون.

هەتاکو ئێستا هەندێک شەڕکەری کوردی عیراقی ماون کە باوەڕیان بە بارزانی وەک سومبوڵ ماوە و لەژێر کاریگەری ئەوپەیکەرەن. ئەوەی کەماوە ئەو پێشبینی یە بەئەنجام نەگەییوەیە کە هەردەم نایەتە دی کە ڕۆژێک لەڕۆژان ووڵاتی سەربەخۆیی خۆیان دروست بکەن .بێ ئەوەی هیچ دڵخۆشیەکی گەورەیان هەبێت بەو ئەوتۆنۆمیە ی کە بەغدا پێشکەشیانی دەکات. ئەوەی کە تورەی کردون پەیمانەکانی حکومەتن بۆ ئاشتی و ئۆتۆنۆمی یە کە هەردەم نایانگەیەنێتە ئەنجام و لەکۆتاییدا دەبێتە هۆی زیاترکردنی داواکاریەکانی یان و کە دەبێتە هۆی ناڕەزایی حکومەوت و لەئەنجامدا بەرەو چارەنوسێکی تاڵ دەڕۆیشتن و لەکۆتاییشدا تێکشکان و خۆبەدەستەوەدان.

نەتەوەی کورد لەمێژە لە ژێر پارچەیی وبەربڵاوی لە دیاسپۆرا دەژیت .بزووتنەوەکە تێکشکا هەروەها کۆتایی بە زیاتر لە بەشێک لە مێژووی کاریگەری جولانەوەی کورد هات. ئەو ئەنجامەی کە بۆمبی ناپاڵم وفۆسفۆڕو ئەو چەکەی کە سوپای عیراقی بەکاری دەهێنا لەدژی پارتیزانانی بارزانی لە چەند مانگی ڕابردوو بۆکۆتایی پێهێنانی شەڕ بەدەستی نەهێنا . هەروەها بارزانی ئەو ژەنەراڵە پیرە بەتەمەنە خەیاڵ وخەونەکانی بەدەست نەهێناو بەئەنجامی نەگەیاند بەوەی کە جیهان لە چواردەوری بە شێوەیەکی کاریگەر گۆڕا کە نەیدەتوانی لەڕوداوەکان تێ بگات، بارزانی لە چیاکانی (کوردستانی کێوی) لە جیهانی تایبەتی خۆی ژیاوە لەوێدا پێش ساڵێک کاتێک لێدوانێکی کۆتایی ئاراستەی

دەستەلاتدارانی بەغدا کردوە گووتی بەشێوەیەکی گشتی بە متمانەیەکی زۆر بەخۆوە (هەرچەندە قوربانیەکانمان زیادبکات ئەوەندە داواکاریەکانمان زیاتر دەبێت) . ئەو ووتەیەی دەگوترا لەلایەن خەڵک (کورد هاوڕێی نی یە) بەڕاستی سەپێندرا . بەڵام ووتەی بارزانی توندوتیژ و دوژمنانە کە بەدرێژایی ژیانی یاخیبونی دەیگوت ڕاست دەرنەچوو بەوەیکە دوژمنەکانی لەناو دەریای خوێن دەبێت بخنکێن . ئەو گووتنە ڕەقە لێناگەڕێت بەغدا بەبەزەیی هەڵس وکەوت لەگەڵ کۆتا شەڕبکات ئەوانەی کە مردن هەڵ دەبژێرن لەوەی کە ببنە عیراقی .

ئەوەش هاتەدی ئەوەی کە ملا مصطفی بارزانی لەلوتکەی هێزو ئەفساناویەتی گووتی . وەک دروشم (خوا یان ڕزگارمان دەکات یان دەمان کوژێت)، کاتی ڕزگاربوون تێپەڕی ئایا کاتی مردن و نەمانە ؟

ئەوەی کە لێرە نوسەر دەستی پێکردیە ئەوەیە بە نوسین لەسەر ڕۆژانی کۆتایی شۆڕشی ئەیلول بەناونیشانی _**کۆتا ڕاوی شێرەکە** بەمانای نازناوی بارزانی سەرۆک و ڕابەری شۆڕشەکە. ئەوەی شایانی باسە بە شێر وەسف کردنی هەرکەسێک مانایەکە لە ئازایەتی و بەهێزی وخۆڕاگریدا خۆی دەبینیتەوەو ئەوەش دەگەیەنێ کە بەزاندنی وا بەئاسانی نابێت .نوسەر دەڵێت **هەرچەندە کە لێرەدا کۆتایی شەڕکردن وخەباتی بارزانی و شۆڕشەکە دێت بەڵام ئەفسانەی بارزانی ناتوانرێت بشکێنرێت** .هەرچەندە ئەوەی کە بارزانی پێشبینی دەکردولێکدانەوەی بۆ کردبوو نەهاتە دی لەوەی[کوردستان دەبێتە دەریایەکی خوێن] ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت کە هیچ کاتێک سیاسیەک نەبووە کە بە ئارامی هێزوتواناکانی دوژمنەکانی هەڵبسەنگێنی.

وە ئەو خەونەی کە ژەنەڕال بارزانی لە تەمەنی خۆیدا هەیبو بەدەستی نەهێناو بەئەنجامی نەگەیاند بەوەی کە جیهان لە چواردەوری بە شێوەیەکی کاریگەر گۆڕا کە نەیدەتوانی لە ڕوداوەکان بەڕونی تێ بگات ، ئەو لە چیاکانی (کوردستانی کێوی) لە جیهانی تایبەتی خۆی ژیاوە هەردەم خەونێ سەربەخۆیی کوردستان یاوەری بووە وگرنگی بەڕاستی و واقیع نەداوە.

هەروەها شانبەشانی ئەوەش کۆتایی هێنان بە ناکۆکی نێوان عیراق و ئیران. بەوەی ئیران شۆڕشی بارزانی وەک کارتێک بەکاردەهێنا بۆ ناچارکردنی عیراق بۆ سەردانەواندن بۆ داواکاریەکانی ئیران لەوەش سەرکەوتوو بو لەکۆتاییدا. بەڵام بەزاندنی شێر ئاسان نی یە بۆیە زۆرانبازی سەربازی لەگەڵ کورد و بارزانی بەکارێکی ئاسان نابینێت. دیارە دوای ئەوەی حکومەتی عیراق و سوپاکەی لە هەموو هەوڵە سەربازیەکانیان بە هێرش کردنە سەر پیاوانی بارزانی بەهەموو جۆرە چەکێکی قورس و سوک سەرکەوتنیان بەدەست نەهێنا ، بۆ ناچارکردنیان بۆئەوەی خۆیان بەدەستەوە بدەن . ئیتر هیچ ڕێگەیەکی تریان لەپێشدا نەماوە تەنها ڕێکەوتنی سیاسی نەبێت لەگەڵ دوژمنەکانیان وخۆبەدەستەوەدان نەبێت بۆ جێ بە جێکردنی داواکاریەکانی ئیران بۆ ئەوەی سنورەکانی لەکورد دابخات بۆ ئەوەی چیتر یارمەتی لۆجیستیکی نەگاتێ.

نوسەر ئەو شۆڕشە وەک شانۆیەک دەخاتە ڕوو و دەڵێت زۆری نەماوە پەردەی ڕووداوەکان دابخرێت و کۆتایی بە شۆڕشەکە بهێنرێت دیارە لەلایەن ئیرانەوە . نووسەر بەتەواوی هوشیار بووە لەبەرامبەر ڕووداوەکانی ئەوسەردەمەو دەربارەی مێژووی کورد ، و دەڵێت کۆتایی بە بەشە خەباتی ئەمجارە دێت بەڵام پێشوەچوونی بزووتنەوەی کورد لێرە ڕاناوەستێ وهەر بەردەوام دەبێت بۆبەرەوپێش چوون بەرەو دواڕۆژ.)

لە ڕۆژنامەی دی تسایت لە بەرواری ١٤٠٤٠١٩٧٢ ژمارە ١٥ دا بڵاوکراوەتەوە لەژێر ناونیشانی

نەوتەکە هی خۆمانە یاخود نەوتی خۆمان بۆ خۆمان

لە پۆکەری نەوت دا عەرەب خول لە دوای خول سەرکەوتوو دەبێت کلاوس – پیتەر شمیدت

حەفتەیەک تێ ناپەڕێت بێ ئەوەی شێخەکانی نەوت دەربارەی خۆیان قسە بکەن، نوێ ترین هەواڵی مەترسیدار لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەوەیە گەورەترین سەرکردەکانی گەورە کانگاکانی نەوت پێشنیاریان کردوە بۆ کڕیارە یابانییەکان کەلە دواڕۆژدا بازرگانی لەگەڵیان ئەنجام دەدەن بێ ئەوەی کۆمپانیا نەوتی یە گەورەکان بەشدار بن.

وەزیری دەرەوەی یابان (کیچی ئایتچی) هیچ لاریەکی نەبوو بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ هەڵس و کەوت لەگەڵ عەرەب بکات بەڵکو بەپێچەوانەو چاوەڕوانی نرخی هەرزان بوو کە بۆ ئابوری یابان بەدەستی بهێنێت. بەڵام لایەنی عەرەبی چاوەڕێی زیاتری دەکرد بە وەی بەگەیشتن بەڕێکەوتن لەگەڵ یابان کڕیاری یەکەم دەتوانن گورزێکی توندی کوشندەی ڕاستەوخۆ ئاڕاستەی کۆمپانیا نەوتی یەکانی ڕۆژئاوایی یەکان بکەن. ئەو گورز لێدانە دەبێتە چارەنوس ساز، لەبەرئەوەی نیشانەکان ئەگەر دەستخەڵەت نەبن ئەوەدەردەخەن، کاتی سەدەی زلهێزەکانی نەوت ئەوانەی کە ئیشی نەوتیان هەرلە بیرهەڵکەندنەوە هەتاکو لولەی بەنزینخانەکان لەژێر دەستان دابوو بەهێواشی کۆتایی پێ دێت.

هەروەک ڕۆژنامەیەکی سویسری (سۆننتاگ جۆرناڵ) بە ئاگاداری یەوە نوسیویەتی لەماوەی دەساڵی تردا کۆمپانیەکانی نەوت چی تر وەکو ئێستا نامێننەوە. وولاتانی نەوت فرۆش بێ منەتن و هەروەها بەئاشکرا دەریدەخەن کە دەیانەوێت ئیش وکاری نەوت لەدەست خۆیان بگرن هەر لە دەرهێنانەوە تاوەکو بەکارهێنانی و لە کۆتاییشدا بۆئەوەی خۆیان لە ژێرکاریگەری داگیرکەران دەربهێنن. هەروەها وەزیری نەوتی سعودی و ووتەبێژی وولاتانی نەوت دەرهێنەر ئۆپیک احمد جمانی گفتوگۆی یەکی داو بەئاشکرا گوتی (نەوتی خۆمان بۆخۆمان) .

دەرەنجامی کۆتایی

ڕاو و بۆچونی نوسەرە ئەڵمانەکان بەوشێوەیەی خوارەوە تێبینی کراوە

لە ڕۆژنامەکە لەساڵی ١٩٧٥ دیتریخ شترۆیهمان نوسیویەتی هەرچەندە شۆڕشەکە لەلایەنی سەربازی وئەو بەشەخەباتەی ئێستا گەیشتە کۆتایی بەڵام بزووتنەوەی کورد لە بەرەوپێشچوون دایە.

ئەوەی کە لەئەنجامدا دەستمان کەوتوە ڕای نوسەرەکان دەربارەی کورد لەو سەردەمەدا بۆمان دەردەکەوێت چۆنیەتی باسکردنە لە بارودۆخی کوردستان و عیراق لە پێش و هەروەها لە سەردەمی شۆرشی ئەیلول لەبڵاوکراوەکانی ئەلمانیا دا کاتێک ڕۆژنامەکە لەسەرەتای شۆڕشی ١٩٥٨ دا مەترسی خۆی دەرخستوە بەرامبەر ڕووداوەکان وپێشبینی هاتنی کاتێکی مەترسیداری بۆ عیراق کردوە . هەروەها چۆنیەتی باسکردنی بارودۆخی عیراق پێش و پاش شۆرشی ١٩٥٨ ی کۆماری قاسم و هەوڵی قاسم وەک هەنگاوی یەکەم بۆ چاککردنی پەیوەندیەکانی لەگەڵ کورد و بەرەوپێش بردنی پەیوەندییەکانی ئەویش بەمەبەستی بەهێزکردنی بەرەی ناوخۆی عیراق و دەسەڵاتەکەی بووە. بۆئەو مەبەستەش هەوڵی گەڕانەوەی بارزانی و هەڤاڵەکانی لە یەکێتی سۆڤیەتەوە بۆ عیراق داوە،

ئەلێرەدا ڕۆژنامەکە ئەوەش ئاشکرا دەکات کە قاسم لە پێناوی بەرژەوەندی تایبەتی خۆی کوردی بەکارهێناوە بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی.

عبدالکریم قاسم پەیمانی بەکورد دابو بە پشتگیری کردنیان بۆ گەیشتن بەمافەکانیان وبگرە بەڵێنی زۆرتریشی پێ دابوون لە بەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عیراقدا بەڵام بەپێچەوانەوە هەر کە کار و پێویستی پێیان نەما دوای چەسپان وبەهێز بوونی دەسەڵاتەکەی پەشیمان بۆوە هەر کە هیچی تر هەستی بە مەترسی ناصریەکان و کۆمۆنیستەکان نەدەکرد بۆیە پەیوەندی مابەینی قاسم و ملا مصطفی بارزانی بەهێواشی تێکچو و ناکۆکی دروست بوو، ڕۆژنامەکە باس لە نائارامی کۆمەڵایەتی وسیاسی لە باکوری عیراق و تەشەنەسەندنی ئەو نائارامی یە بەرەو باشوری عیراق دەکات.

قاسم هێرشی کردە سەر کورد و بە خێڵەکی و دواکەوتوو و تێکدەر ناوی بردون. کەبوە هۆی دەستپێکردنی جولانەوەکەی کورد و بارزانی لە دژی حکومەتی عیراق لە ساڵی ١٩٦١ بەوەی کە ئەو پەیمانانەی کە قاسم بە کورد و بارزانی دابوو بۆ بەدەستهێنانی مافەکانیان بەجێ ی نەگەیاند ولێییان پەشیمان بوەوە .

هەروەها حکومەتی عیراق دەستی پێکرد بە بەکارهێنانی چەکی قەدەغەکراو لە ناپاڵم وچەکی کوشندە. ئینگلتەرا یارمەتی سەربازی پێشکەش بە قاسم کرد بۆئەوەی قاسم و ڕژێمەکەی لەدژی کۆمۆنیستەکان وکورد بەهێزبکەن وبۆ ئەوەی بەرەنگاریان ببێتەوە .لەسەردەمی شۆڕشدا ڕۆژنامەنووسان تەنها بە دزی یەوە زۆر بە دەگمەن توانیویانەخۆیان بگەیەننە ناوچەی شەڕەکان لەکوردستان. چونکە ئەو شەڕە پیسە وەک ڕۆژنامەکە ناوی ناوە بەدزی و بە نهێنی ئەنجام دراوە دوور لەچاوی

ڕاگەیاندن.گرنگی کەسایەتی بارزانی لە ناو جولانەوەی شۆڕشی کوردستان و کاریگەری ئەفسانەیی کەسایەتی بارزانی وکاریزمای لەسەر شۆڕشەکە بەهێزبوە.

ڕۆژنامەکە لە یەک لە ژمارەکانی ڕۆژنامەکەدا بارزانی وەک کەسایەتی یە جیهانی یەکاندا بە کەسایەتی هەفتە دەناسێنرێت لەساڵی ١٩٦٦ .

ژەنەڕاڵ مصطفی بارزانی ئەو کەسایەتی یەیە کە سەرۆکایەتی چالاکی یەکانی ڕۆشنبیران و سەرۆک خێڵەکان بەیەکەوە دەکات و هەردوو چینی بەیەکەوە بەستۆتەوە لە ڕێڕەوی خەباتی شۆڕشگێڕانەی ئازادیخوازی کورد.

هەروەها ڕۆڵی بارزانی لە شۆڕشەکە و بەرەوپێشبردن و سەرکردایەتی کردنی جولانەوەکە زۆر گەورە بوە. باس کردنی کەسایەتی مەلا مستەفا بارزانی و وەسف کردنی وەک ژەنەڕاڵێکی سەربازی گەورە ، هەروەها لەلایەن چەکدارەکانی خۆشەویست بووە . کەسایەتی بارزانی وەک سمبولی شۆڕشەکەو کورد گرنگ بوە بۆیە عیراق هەوڵی ئەوەی داوە دەستگیری بکات بۆ ئەوەی گڕوگیڤی شۆڕش سست بکات و وورەی شۆڕشگێڕان بشکێنیت . لەگەڵ بڵاوبونەوەی نازناوی (**شێری چیا**) وەک سومبولێکی شۆڕشگێڕی ئازدیخوازی کورد لەناو بڵاوکراوەکانی ئەڵمانیادا بەتایبەتی و جیهاندا بەگشتی. ڕۆژنامەکە بارزانی وەک ڕێکخەرێکی سیاسی کورد دەناسێنێت وەک وەڵام دانەوەیک بۆ قاسم بەوەی کە بارزانی نەوەک تەنها سەرۆک هۆز و دەرەبەگ و خێڵەکی یە بەڵکو خاوەن هزرێکی ئایدۆلۆژی حزبی و سیاسی نیشتیمانی یشە و بەڵکو حزبێکی سیاسی مۆدێرن یش سەرکردایەتی دەکات بە هەبوونی ئەندامانی زۆر پێشکەوتوو تیایدا. وادیارە هەندێک جار نووسەر بەچاوێکی کۆمۆنیستی یەوە سەیری مەلا مصطفی بارزانی کردوە و بەسەرکردەیەکی کۆمۆنیستی کوردی گەڕاوە لە یەکێتی سۆڤیەت ناودەبات.

بەڵام لەئاماژەیەکدا ڕۆژنامەکە لە کۆتایی ساڵەکانی شۆڕش١٩٧٥ نوسیویەتی مەلا مصطفی بارزانی خەباتکارێک و شەڕکەرێک بووە لە منداڵیەوە، بەڵام هیچ کاتێک سیاسیەک نەبووە کە بە ئارامی هێزوتواناکانی دوژمنەکانی هەڵبسەنگێنی. کەئەوەش ئاماژە پێکردنێکە لەو هەفتەنامەیەدا لە کاتی دوای کۆتایی پیهێنانی شەڕ و شۆڕش و ئەو مؤامرە گەورەی کەلە کورد کرا لەلایەن هێزە نێودەوڵەتیەکانەوە.

لەباری ناوەخۆی عیراقدا

باس وپێشبینی لە وەرچەرخانێکی مێژوویی دەکات دوای ١٩٥٨ کە بارودۆخی عیراق لە بنەڕەتدا دەگۆڕێت لەکاتێکی پڕ ئارامی و لەنگەرگرتوویی بۆ دۆخێکی نائارام و پڕلە ڕکابەرایەتی و ناجێگیری

سیاسی. دەڵێت کاتێک عیراق لە سەردمی عوسمانی یەکاندا بە یەک لە دواکەوتووترین ناوچەکان بووە لەلایەنی ئابوری دا. دیارە ئێستا شەپۆلی لافاوی ڕق وکینە پەنگ خواردووەکە گیروگرفتەکان بەدەردەکەون.

لێرەدا لەباسێکی کورتدا نوسەر باسی هێرشی توندی ئاسمانی عیراقی دەکات بۆ سەر لادێ و گوندە کوردیەکان دا بەچەکی قورس بەڵام بێ ئەوەی هیچ ئەنجامێکی هەبوبێت. بەڵکو باس لە سەرکەوتوویی سەربازی هێزەکانی کورد دەکات لەماوەی ئەو ساڵەدا.

دیارە نوسەرویستویەتی ئەو نابەرامبەریەی هێز لە مابەینی کورد وسوپای عیراق پیشان بدات بەوەی کە ئەو هێزە عیراقی یەی بەتانک وتۆپ وفڕۆکە بەچەکی قورس چەکدارکراو هەوڵی ئەوە دەدات کە کورد سەرکوت بکات بەتایبەتی کە کورد هیچ چەکێکی وابەهێز یان سوپایەکی ڕێکخراوی نی یە بۆ ئەوەی بەرگری لەخۆی پێ بکات.

عیراقیش زیاتر سوورِ بوە لەسەر لێدانی کورد وبەکارهێنانی هێز لە دژی کورد بۆ ئەوەی لەلایەنی سەربازی بێ هێزی بکات و وای لێ بکات سەری پێ شۆڕبکات.

ئەوەی لای عراق گرنگ بووە زۆرجار بریتی بوە لە بەهێزکردنی بزووتنەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لەدژی ناصریەکان ئەویش بەلێدانی کورد ولەسەر حسابی کورد بووە.

لەو ڕۆژنامەیەدا باس لە دەستکەوتەکانی کورد لەسەر ئاستی ناوەکی ودەرەکی لەو شۆڕشەدا دەکرێت بەوەی کە باسی چەندین کاردانەوە ناوخۆییەکانی شۆڕش لەسەر کۆمەڵگەی کوردستان بەگشتی دەکرێت ، کە باوەڕی کورد خۆی بە شۆڕشەکەی و بەرەوپێش چونی بیروباوەڕی نەتەوەیی کورد زیاتر دەبێت. هەروەها گەشەسەندنی باوەڕی نەتەوەیی بە دۆزی کورد لەسەر ئاستی چوارپارچەی کوردستان گەشە دەستێنێت.

دەرخستنی چۆنیەتی بونی شۆڕشەکە بە فاکتەرەکی پێشکەوتنی بیری نەتەوایەتی کورد و دەبێتە هۆی گەشەسەندن و بڵاوبونەوەی هۆشمەندی نەتەوایەتی زیاتر لەهەر چوارپارچەی کوردستان وجیهان. لێرەدا ڕێککەوتنی ١١ ی ئادار ی ١٩٧٠ دەبێتە دەسکەوتە هەرە گرنگەکانی ئەم شۆڕشە لەبەدەستهێنانی تاڕادەیەک ئاستێکی پێشکەوتوو لە ئۆتۆنۆمی بۆ خەڵکی کوردستان لەوکاتەدا.

لەباری نێودەوڵەتی و ڕای بڵاوکراوەکە بۆ مافی کورد

پەیوەندی یەکانی شۆڕشەکە بەگشتی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و جیهان و دەرەوە و چۆنیەتی تێڕوانینی زلهێزەکان بۆ شۆڕشەکە بەو شێوەیە بوە :

باس لە هەڵوێستی وولاتان دەکرێت بەرامبەر بە شۆڕشەکە. وە ئاماژە بە زوڵم لێکردنی کورد دەکرێت و بە ئاشکرا ڕەخنە لە سیاسەتی جیهان و زلهێزەکان دەگرێت بە لە پشتگوێ خستنی مافی

کورد و گرنگی نەدان بە مافی کورد لەژێر سیستەمێکی بەناو جیهانی نێودەوڵەتی دادوەرو پشتگیر لە مافی کەمایەتی و نەتەوەکان و ئازادیەکان. یەک لە ڕۆژنامەنوسەکان نوسیویەتی وەک گللەیەک_« **بەڕاستی جێگەی خۆشحاڵی یە لەکاتی سەدەی مافی چارەی خۆنوسین بژیم** ». و باسی ئەوەش دەکات کە چۆن کورد لە پەیمانە نێودەوڵەتی یەکانی مابەینی زلهێزەکان لە ماف و بەڵێنەکان بێ بەش کراون ولەسەر خاکی خۆیاندا مافیان پێ شێل کراوە. هەروەها وەک وەڵامێک بۆ ئەوانەی کە باسی مافی گەلان دەکەن لە سەربەستی و ئازادی .

دەربارەی سیاسەتی نێودەوڵەتی بەرامبەر بە کورد لەوکاتەدا هەرچەندە کورد جۆرەها پەیوەندی هەبوە بەڵام .کورد لە بازنەیەکی بەتاڵ دەخولێتەوە .ئەلێرە مەبەستی نووسەر دۆزی کورد هەر لە شوێنی خۆیدا خول دەخواتەوە وهیچ بەرەوپێشچوونێکی ئاشکرا لەنێوەندە نێودەوڵەتیەکان بەخۆیەوە نابینێت. بەڵکو لەکۆتایی خەباتی شۆڕشگێڕی سیاسی و سەربازیدا هەر لە جێگای خۆیدایە و ئامانجەکانی زۆر بەکەمی و سستی دێتەدی یان بەڵکو هەر نایەتەدی و تەنها وەک کارتی پەستان بۆسەریەکتری بەکاردەهێنرێت لە گۆڕەپانی سیاسی دا .

لەوانە بەتایبەتی هەڵوێستی وڵاتانی عەرەبی وەک هەڵوێستی میسرو جمال عبدالناصر هەروەها هەڵوێستی سوریەکان .

لەلایەکی تردا ناصریش هیچ پشتگیریەکی ڕاستەوخۆی بۆ کورد دەرنەبڕیوە بۆ داواکاریەکانی بارزانی ،وادیارە کورد هەر بەتەنها بووە لە یاریە سیاسی یەکە. ڕۆژنامەکە دەڵێت جمال عبدالناصر هەوڵی باشکردنی پەیوەندی یەکانی دەدات لەگەڵ قاسم بۆئەوەی بیخاتە ژێر کاریگەری خۆی ،بەڵام قاسم لەوترسە هەوڵی دەدا پشتگیری کۆمۆنیستەکان وکورد بۆخۆی مسۆگەر بکات بۆئەوەی ناصر نەتوانیت وەک داردەست بەکاریان بهێنیت لەدژی، وادیارە هەریەکەو هەوڵی ئەوەی دەاد کە خۆی بە سەرۆکی نەتەوەیی بناسێنێت.

نوسەر بە ووریاییەوە دەڕوانێتە سیاسەتی وڵاتان بەرامبەر بە کوردی ماف خوراوو ڕوداوەکانی بە ووردی هەڵسەنگاندوە لە پەیوەندی هێزەکان لەگەڵ کورد و چۆنیەتی تێڕوانینیان بۆ میللەتی کورد تەنها لە ڕوانگەی بەرژەوەندی یەکانی خۆیان بەتایبەتی سۆڤیەتی یەکان، کە بێ هەڵوێست بوون لەترسی بەرژەوەندیەکانیان هەتاکو لە لێدان وکوشتنی هەڤاڵانیان لە کۆمۆنیستی یە کانی عیراق.

خۆڕۆشۆف نەیتوانی بڕیای ئەوە بدات کە مارشالی شەرەفی سۆڤیەت بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ وبە هەموو شێوەیەک و دەزگایەک کە بۆسەرکەوتن پێویستە پشتگیری بکات. وە قاسم لەلایەن خۆیەوە ڕێزی لەو هەڵوێستەگرتوە کاتێک دەڵێت لە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا، (هیچ نیشانەیەک و بەڵگەیەک نییە کە ئەوە بسەلمێنیت کە پەیوەندی لەمابەینی یەکێتی سۆڤیەت و یاخیبوان هەیە).

یەکێتی سۆڤیەت پشتیان لە بارزانی کردوە لە پێناوی بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان. دوای ئەوەی کە کوردیان بەهێزێکی پشتیوانی خۆیان دەزانی لەناوچەکە بۆ گەیشتن بە ناوچەکەو سەپاندنی دەسەڵاتیان

تیایدا هەرچەندە کە لە سەرەتادا بە چاوی زۆر ڕیزو خۆشەویستی یەوە دەیانڕوانی یە ژەنەڕاڵ بارزانی و بە مارشاڵی شەڕەف و بە هاوپەیمانی خۆیان زانیوە و باسیان لێکردوە وەدیارە دروست بوونی کوردستانی گەورە بە خەونێکی سۆڤیەتی لە قەڵەم دەدات کە نەهاتبێتە دی . ئەوەی کە نووسەر لێرە باسی دەکات لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و هەموو جیهان دا ئەوەیە کە نەک تەنها یەکێتی سۆڤیەت بەڵکو ڕۆژنامەکە نوسیویەتی، لەلایەک هەموو بلۆکی ڕۆهەلات دەیان ڕوانی یە جم وجوڵی کورد لەچیاکانی کوردستان بە دڵخۆشی یەوە.

لەلایەنی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکاندا لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلول دا وا دیارە کورد چالاک و ناسراو بووە .وە وادیارە فەرەنسا لەگەڵ کورد پەیوەندی سیاسی هەبوە کاتێک فرنسا و شارل دیغۆل لە پێکهاتنێکدا ویستی چەک بە عیراق بدات لە١٩٦٦ دا وبارزانی هەڵسا نامەیەکی نارد بۆیان ،هەرچۆنێک بێت فەرەنساش هەرچەندە هەوڵی هەڵخەڵەتاندنی کوردی داوە ، چونکە فەرەنسا تەنها رەچاوی بەرژەوەندی یەکانی خۆی کردوە، ،لەگەڵ ئەوەشدا بەڵام ڕێزی لە بارزانیش گرتوە و تێگەیشتوە لە مەترسی یەکانی کورد. هەر بۆیەش وەڵامی نامەی بارزانی داوەتەوە وهەوڵیداوە بارزانی دڵنیابکاتەوە لەوەی ئەو چەکەی دراوەتە عیراق لەدژی کورد نی یە، ئەوەش هەرچەندە ئەگەر ڕاست نەبێت بەڵام هەوڵی دڵنیاکردنەوەی بارزانی دراوە هەرچۆنێک بێت دیارە بارزانی وشۆڕشی کورد بۆ فەرەنسی یەکان ناسراو بوە. فەرەنسیەکان شۆڕشی ئازدیخوازی کوردیان ناسیوەو تێگەیشتنیشیان بۆی هەبوە.

شەڕکردن بۆ ئاشتی

ڕۆژنامەکە ئاماژە بەوە دەکات کە کورد میللەتێکی شەڕخواز نیە و بەڵکو بەدوای مافەکانی خۆیدا دەگەڕێت. وەبارزانیش و سەرکردە سیاسیەکانی کورد لەگەڵ گفتوگۆن ئەگەر بکرێت ، بەڵام بەمەرجێ گفتوگۆیەک و ئاشتیەکی سەر بەرزانە بیت. کە کورد تیایدا بەسەربەرزی بەدەربکەوێت . کورد میللەتێکە شانازی بەخۆیەوە دەکات و سەر بۆ دوژمنانی شۆڕ ناکات. بەڵام دیارە حکومەتی عیراق بەپێچەوانەوە هەردەم هەوڵی ڕاپێچکردن و گواستنەوە و بەعەرەبکردنی داوە و ویستویەتی بە سیاسەتی ژێردەستی و زەبروزەنگ کورد ژێردەست ودەستەمۆ بکات وسەری پێ شۆڕ بکات ئەوەش ئەو پەیامەیە کە ئەو ڕۆژنامەنوسە گەیاندویەتی.

بەڵام عیراق هەمووکاتێک ئەو ویستە ئاشتیخوازیەی کوردی استغلال کردوە بە پێچەوانەوە بۆ خۆبەهێزکردن وهەڵخەڵەتاندنی کورد هەر لە ڕاگرتنی شەڕ بۆ ماوەیەک کاتێک حکومەت بێهێز دەبێت وشکەست دێنی وە دووبارە دەستپێکردنەوەی هێرشەکانی حکوموت بۆسەر کورد هەرکاتێک کە بەهێزبۆتەوە .

له بابەتێکدا بەناوی هیوایەک بۆ کوردان واتە نووسەر لێرەدا ئاشتی بە هیوایەکی چارەسەر بۆ کورد پێناسە دەکات، کەواتە کوردیش هەر چاوەڕێی ئاشتی بوون و بۆ ئاشتی شەڕیان کردوە وەهەر کاتێک بۆیان ڕەخسابێت خێرا ڕێگاچارەی ئاشتی یان گرتۆتەبەر.بەڵام لە شەڕکردنیشدا ئازا و توندن و سوپای عیراق یان لە شەڕدا هیلاک کردوە.

لەبابەتێکدا نوسەر دەڵێ ئەوماچەی بۆهەندێک ماچی برایەتی بوو بەڵام بۆ هەندێکی تر ماچی مردن بوو. وەک ئاماژە یەک بۆ ڕێککەوتنی جەزائیر ساڵی ١٩٧٥ لەمابەینی عیراق و ئێران دا. یەک لە ترسناکترین دەرهاویشتە ترسناکەکانی ئەم شۆڕشە لەسەر ناوچەکە بەگشتی بریتی بوو لە ڕێککەوتنی جەزائیر ساڵی ١٩٧٥ لەمابەینی وولاتانی ناوچەکە لەدژی کورد و ڕێکەوتنی وولاتانی ئۆپێک بۆ بەرژەوەندی یە کانی خۆیان لەدژی کورد و شۆڕشەکەی. بەتایبەتی ناچارکردنی عیراق بەدووڵی بۆ سەردانەواندن بۆ داواکاریەکانی ئیران لەسەروەری بۆ شط العرب و دوایی دەبێتە هۆکاری هەڵگیرسانی شەڕی عیراق و ئیران.کە ئەنجامەکانی زانراوە لای هەموومان

سەرچاوە

لیستەی ژمارەی هەفتەنامەکە

1- **A. R. Philby: Noch brodelt in Bagdad. (die Kommunisten sind selbstsicher-Zweifel an der Armee), in : Die Zeit, Nr:22/ 29.05.1959.**

2- **H. P. ‚Die Kurden geben nicht auf (Ein alter Traum der Sowjets blieb unerfüllt), in : Die Zeit, Nr:48/ 24.11.1961.**

3- **D.R.: Die Revolte der Kurden. General Kassem kämpft hart, aber erfolglos, in :Die Zeit, 26/ 29.06.1962. 4-Volk ohne Anwalt. In : Die Zeit 33/ 17.08.1962.**

4- **Krieg gegen die Kurden?.Ein stolzes Volk träumt vom eigenen Reich, in: Die Zeit, Nr.16/ 16.04.1965.**

5- **D. St.: Iraks häßlicher Krieg. In : Die Zeit, Nr. 27/ 05.07.1963.**

6- **Endlich Hoffnung für die Kurden?. Friedensangebot aus Bagdad – Moskau riet zur Waffenruhe, in : Die Zeit, Nr. 28/08.07.1966.**

7- **Namen der Woche. Mulla mustafa Al-Barzani, in : Die Zeit, Nr. 45/ 04.11.1966.**

8- **V. K. : De Gaulle macht mit. Die ersten Früchte der proarabischen Politik, in : Die Zeit , Nr. 07/16. Februar.1968.**

9- **Frieden im "wilden Kurdistan" . Nach jahrelangem Kleinkrieg: Versöhnung in Bagdad – Held Barzani schweigt, in : Die Zeit, Nr. 12/ 20. März.1970.**

10- **Dietrich Strothinann : Die Kurden im Teufelskreis. Wieder sagte General Barzani**

Bagdad den Kampf an, in Die Zeit, Nr. 19/ 03.05.1974.

11- Dietrich ^stro^hmann : Die letzte Jagd des alten Löwen. Nach 14 Jahren: General Mulla Mustafa Barzani mußte die Waffen strecken, in : Die Zeit, Nr. 15/ 04.04.1975.

12- Klaus-Peter Schmid : "Das Öl gehört uns". Im Petroleum-Poker gewinnen die Araber Runde um Runde, in : Die Zeit , Nr. 15/ 14. April . 1972.

صورة الكورد وثورة أيلول في الصحافة الألمانية
تحليلات علمية موضوعية عن مقالات صحيفة (دى تسايت) (Die Zeit)

ملخص

يتكون البحث من ترجمة و دراسة المقالات المنشوره في جريدة (دى تسايت أى بالعربي ألوقت) ألألمانيه ألذي كتب عن الثورة الكردية وعن مراحلها المختلفة بمقالات عديده في ذلك الوقت منذ اندلاعها في سنة ١٩٦١ حيث تناولت الكتابة عن اوضاع العراق منذ اندلاع ثورة ١٩٥٨ واستيلاء الزعيم عبدالكريم قاسم على الحكم في العراق. هذه المقالات تحدثنا عن كيفية تعامل الحكومات العراقية المتعاقبة مع قضية الشعب الكردي منذ اندلاع ثورة أيلول ١٩٦١ بقيادة البارزاني وحتى نهاية عام ١٩٧٥ واتفاقية جزائر.

بدأ الالمان بالكتابة عن الوضع الداخلي للعراق وتحرك الشيوعيين بعد الانقلاب على النظام الملكي ومجئ نظام جمهوري بقيادة عبدالكريم قاسم. ثم تعامل قاسم مع الكرد والشيوعيين. ثم الكتابة عن حيثيات الثورة الكرديه في مقالات منذ بداية الثورة بعناوين الحرب ضد الكرد و شعب يعتز بنفسه ويحلم بوطنه . وتحدثوا عن مقاومة الكرد الباسلة للدفاع عن نفسه وعن حريته.وفي مقالة وصفت الحرب القذرة اللذي يشنه الحكومة العراقية ضد مواطنيه الكرد باسلحة محرمه ومن ثم و في النهاية أمل جديد للكرد بما يعني امكانية للوصول الى حقوقهم عن طريق هدنه ومفاوضات مع الحكومة عن طريق سلام ومحادثات. وكتبت الجريدة عن الملا مطفى البارزاني كشخصية الاسبوع العالمية بعنوان المارشال الكردي المعروف التقى برئيس الدولة عارف في شمال العراق للتحدث عن السلام .وفي سنة ١٩٧٠ كتبت الجريدة عن عملية السلام في كردستان وبعد ذلك مواصلة القتال مرة اخرى وهذه المرة بوحشية اكبر وباسلحة فتاكة واكثر تدميرا, وكتبت عن المساعدة والمساندة الفرنسيه والسوفيتيه للحكومه العراقيه وتسليح القوة الجوية العراقية من جديد للعودة الى الساحة في المنطقة للعب دور اكبر للحصول على مكاسب اقتصادية وسياسية.و فى النهاية صيد الاسد العجوز. المقصود به البارزاني حيث بعد ١٤ سنة اجبر الجنرال بارزاني على التخلي عن سلاحه والتخلى عن الثورة.

The image of the Kurds and the September revolution in the German press Objective scientific analyzes of Die Zeit articles “Die Zeit”

Abstract:

The research consists of translating and studying articles published in the German newspaper “Die Zeit”, which means in Arabic “The Time”, who wrote about the Kurdish revolution and its various stages in many articles at that time since its outbreak in 1961, where they dealt with writing about the situation in Iraq since the outbreak of the 1958 revolution and the takeover of the leader Abdul Karim Qasim rule in Iraq. These articles talked about how successive Iraqi governments dealt with the issue of the Kurdish people since the outbreak of the September 1961 revolution led by Barzani until the end of

1975 and the Algiers Agreement.The Germans began writing about the internal situation in Iraq and the movement of the communists after the coup against the monarchy and the advent of a republican regime led by Abdul Karim Qasim. Then Qasim dealt with the Kurds and the Communists. Then writing about the merits of the Kurdish revolution in articles since the beginning of the revolution with the titles of the war against the Kurds and a people who are proud of themselves and dream of their homeland. And they talked about the valiant resistance of the Kurds to defend themselves and their freedom. In an article that described the dirty war that the Iraqi government is waging against its Kurdish citizens with forbidden weapons, and then and finally, a new hope for the Kurds, which means the possibility of reaching their rights through a truce and negotiations with the government through peace and talks. The newspaper about Mullah Mattafi Barzani as the global figure of the week entitled the well-known Kurdish Marshal met with the President of the State Aref in northern Iraq to talk about peace. French and Soviet assistance and support to the Iraqi government and arming the Iraqi air force again to return to the arena in the region to play a greater role to obtain economic and political gains. And in the end, hunting the old lion, meaning Barzani, where after 14 years General Barzani was forced to give up his weapons and abandon the revolution.

رول و قوربانییێت خەلکێ گوندێ بابیرێ د شورەشا ئەیلولێ دا (١٩٦١ ـ ١٩٧٥)

پ. ه. د. حکیم عبدالرحمن زبیر بابیری

زانکویا دهوك - کولیژا زانستێن مروڤایەتی - پشکا مێژوو

drhakeem77@gmail.com

کورتی

شورەشا ئەیلولێ (١٩٦١- ١٩٧٥) ئێکەمین شورەشا سەرانسەری بو لباشورێ کوردستانێ ، پتریا خەلکێ رول بهەر رەنگەکی بیت تیدا هەبویە و قوربانی بو داینە بتایبەت خەلکێ گوندان لدەڤەرێت ئاسێ و چیایی کولدویر دەستێ رژیمێت ئیراقێ بون . لێ خەلکێ هندەك گوندان ژبەر چەندین ئەگەران رولەکێ بەرچاف ترو سەرەکی دویێ شورەشێ داهەبویە و قوربانییێت مەزن بو ئارمانجێت وێ داینە لسەر دەستێ رژێمێن ئێراقێ یێن وی سەردەمی .

گوندێ بابیری کودکەڤیتە بنارێ باکورێ روژئاڤایێ چیایێ مەتینا لدەڤەرا دوسکیان ئێك ژوان گوندان بویە یێت خەلکێ وێ رولەکێ باش دشورەشا ئەیلولێ دا گێرایە وقوربانییێت مەزن بو پێش کێش کرینە بتایبەت قوربانییێت گیانی . هەر لدەست پێکا هلبونا شورەشێ چەندین بابیری گەهەشتینە ناڤ رێزێت پێشمەرگەهی و پشك داری دپتریا شەرو داستانێت وێ داکریە بتایبەت وەك شەرێ لومانا- کەڤلەسێ و شەرێ گەلیێ قەنتارا وشەرێ زوزك وهندرین و وشەرێ مەتینی وچەندین شەرو داستانێت دی تر ، و شەهیدو بریندار داینە دوان شەران دا مینا شەهیدێ سەرکردە (عمر یونس بابیری) کو لداستانا گەلیێ قەنتارا لسالا ١٩٦٢ شەهید بویە ، هەروەسا ژلایێ رێکخستن و هاریکاری و خزمەتا پێشمەرگەهی ژی ڤە خەلکێ گوندێ بابیری پێشەنگ بوینە لوێ دەڤەرێ و بدرێژاهیا شورەشا ئەیلولێ ژبەر ڤێ چەندێ ژی قوربانییێت مەزن داینە وەك سزا وتولڤەکرن ژلایێ رژێمێ ڤە و چەندین جاراگوندێ بابیری هاتیە بومبە باران کرن بفروکەیێن جەنگی وقوربانییێن مادی وگیانییێت مەزن ڤێ کەفتینە بتایبەت لبومبەبارانکرنا ١/٤/ ١٩٦٤کو (١١) شەهیدو و بدەهان بریندار هەبوینە زێدەباری زیانێت دی یێت مادی و دەرونی وکومەلایەتی .

ئارمانج ژڤێ ڤەکولینێ دیار کرن و بەرچاڤ کرنا رولو قوربانێت گوندێ بابیرێ یە دشورەشا ئەیلولێ دا کو هەتا نوکە کەسەکێ لسەر نە ڤەکولیە و نەنڤێسی یە . ئەڤ ڤەکولینە پێك دهێت ژدەرازینەکێ وەك باگراوەندەکێ دیروکی وجوگرافیێ کورت لسەر گوندێ بابیرێ و چار تەوەرێت سەرەکی پێك دهێت تەوەرێ ئێکێ : هلویستێ خەلکێ گوندێ بابیری ژ بەر پایەبونا شورەشەێ و هاتنا ملا مصطفی بارزانی بو دەڤەرێ ، وتەوەرێ دووێ: رول و قوربانێیت بابیریان د شەرو داستانێت دەست پێکا شورەشێ دا (١٩٦١ و ١٩٦٢) لدەڤەرا بادینان، وتەوەرێ سێێ کوشتارا گوندێ بابیری لنیسانا ١٩٦٦ وتەوەرێ چارێ ودوماهیێ : رولێ خەلکێ گوندێ بابیرێ دقوناغێن بەری و پشتی بەیانا (١١) ئادارێ ١٩٧٠ دا . وڤەکولین بدوماهی دهێت بچەندین ئەنجامێت ڤەکولەر گەهەشتیی دماوێ ڤەکولینێ دا .

کلیل (رول ، قوربانی ، گوند ، بابیر ، شورەشا ، ئەیلولێ)

دەرازینك/ باگراوەندەكێ مێژوویی و جوگرافی یێ كورت لسەر گوندێ بابیرێ:

گوندێ بابیرێ ئێك ژ گوندێن ناڤدارو كەڤنار و دێرینێت قەزا ئامێدیێ پارێزگەها دهوكێ یە سەر بهوزا دوسكی ژێریان ڤە، دكەڤیتە بنارێ چیایێ مەتینا ژلایێ باكورێ روژئاڤاڤە، لسەر سێ گوشا دناڤبەرا دەڤەرا دوسكی ژێرێ و بەرواری ژوری و گولیان دا، جهێ گوندێ بابیرێ جهەكێ گرنگ و ستراتیژی یە لدەڤەرێ ژبەركو دكەڤیتە سەر رێیا سەرەكی ژ دەڤەرێن سنوری و بەرواری بالا بەرەڤ دەڤەرا دوسكیا و تماميا بەهدینان ڤە، گوندێ بابیرێ دگەل هەر ئێك ژ گوندێن (گەرەگوهێ، كانی بەلاڤێ، وەرمێلێ، بانكا، ئەرزێ) وەك هەرێمەكا جوگرافی یا بچیك و جودا و سنوردار لدەڤەرێ پێك دهینین، دگوتی هەریما شێخو یان پترین جاران لسەر دەمێ شورەشا ئەیلولێ دگوتێ (وەلاتێ شخو) ژبەركو ژلایێ جوگرافی ڤە وەك مە گوتی دەڤەرەكا جوگرافی یا گرتی یە بسنورێت سروشتی ژلایێ باشوری ڤە چیایێ مەتینایە و ژلایێ روژئاڤاڤە رویبارێ خابیری یە و ژلایێ باكوری ڤە رویبارێ نێهنیكی بەرواريانە، كو ئەو هەرێم دەست پێ دكەت ژ گەلیێ دیهێ هەتا لوفێت بابیری لهنداف رویبارێ نێهنیكی بەرەڤ دەڤەرا بەرواری بالاڤە.

كەلها (شخو یان شێخو) یا دیروكی دكەڤیتە ناڤەراستی گوندێن وێ هەرێما بچیك كو لچەرخێن ئیسلامی بنگەهێ مێرنشینەكا بچوك بوو دەستهەلات داری لوان گوندانكر لە وا ئەو دەڤەر بناڤێ وێ كەلهێ هاتیە نیاسین[1].

ژلایێ كارگێری ڤە گوندێ بابیرێ دگەل گوندێن دی یێن هەرێما شخو ل سالا ١٩٥٧ ژلایێ حكومەتا ئیراقێ ڤە گرێدایبون بناحیا كانێ ماسێ ڤە بناحیا بەراواری بالا هاتبو نافكرن، بەلێ ژبەركو خەلكێ ڤان گوندان خو ژ هوزا دوسكیان حساب دكەن و ئەڤ چەندە بفەرمانا حكومەتا ئیراقێ بوو لەورا پشتی سەرهلدانا ئادارا سالا ١٩٩١ و نەمانا حوكمێ ئیراقێ لهەرێما كوردستانێ، ڤان گوندان نەفوسا خو ژ ناحیا كانی ماسێ بەرواری بالا ڤەگوهاستیە ناحیا بامەرنێ لناڤ دوسكیان[2].

ژیانا خەلكێ گوندێ بابیرێ لسەر دەمێ شورەشا ئەیلولێ وەك گوندێت دی یێت دەڤەرێ لسەر كارێ چاندنێ و خودان كرنا تەرش و توالی بوو، ژمارا خەلكێ بابیرێ لوی سەردەمی نێزیكی (٣٠٠) كەسان بوو ژ (٣٠ تا ٤٠) خێزانان پێك دهاتن كو دابەش دبون لسەر سێ مالباتێن سەرەكی (مالا حسەنیی، مالا شینو، مالا كەلەشی)[3].

---

1) بو زێدەتر پێزانینا لسەر وێ كەلهێ سەحبكە: شڤان شكری هروری، كەلا شخو، گوڤارا دهوك، گوڤارەكا رەوشەنبیری گشتی یە، سەروكاتیا باژێرڤانیا دهوكێ دەردئێخیت، ژمارە(١٢)، ئادارا ٢٠٠١ز، ل ل ٩-١٤

2) ئینسكلو پیدیا پاریزگەها دهوكێ

3) چاڤپێكەفتنێن كەسایەتی دگەل هژمارەكا خەلكێ گوندی هەڤچەرخی وی سەردەمی بوون. وەك: صدیق پیرو إبراهیم بابیری (١٩٤٧ ز)، عمر تاهر محمد شینو بابیری (١٩٤٠ ز).

ژلایێ رەوشەنبیری ڤە هەر لدەست پێکا شورەشا ئەیلولێ لسالێن شێستان قوتابخانە لبابیرێ هاتە ڤەکرن و بەری وی دەمی مزگەفت و خواندنا ئایینی ژی لگوندی هەبوو( )، لەورا خواندەڤان و رەوشەنبیر فەقی زوی لناڤ بابیریان پەیدابوون ئەڤ چەندە ژی بو هوکار ژ بو پەیدابونا هشیاریا نەتەوەی لدەڤ خەلکێ گوندی بابیرێ کو خودان رول بن دبزاڤا رزگاری خوازیا کوردی دا هەر ژ شورەشا ئەیلولێ هەتا سەرهلدانا سالا ١٩٩١، و ئامادەبن هەمی قوربانیان بدەن ژبو ئازادیا کوردستانێ و دەست ڤەئینانا مافێن ئاسایێ و نەتەوەیي یێن گەلێ کورد.

ئێك/ هلویستێ خەلکێ گوندێ بابیری ژ بەر پایەبونا شورەشەێ و هاتنا ملا مصطفي بارزانی بو دەڤەرێ.

دەما لناڤەراستی چریا ئێکێ ل سالا ١٩٦١ ملا مصطفي بارزانی هاتیە دەڤەرا بەرواری بالا( )، ژبو ٢
دەرکرنا لایەنگرێت حکومەتا بەغدا و رێکخستنا لایەنگرێت بزاڤا رزگاری خوازیا کوردی و بلندکرنا مەعنویاتێن خەلکێ دەڤەرێ و قورتالکرنا وان ژبێ ئومێدی و دەست ساربونێ ژ شورشێ( ). ئێك سەرۆ چەند کەسەکێن بابیری بسەرکێشیا (عمر یونس بابیری)( ) خو گەهاندە خزمەتا وی و چونە پێش وازیا وی و هەڤالێت دگەل دا لسەر پرا بلبل( )، دەما ژ دەڤەرا نێروەیان دەربازی دەڤەرا بەرواری بالا بوین.

پشتی بارزانی کارێ خویێ پێدڤی لدەڤەرا بەرواری بالا ئەنجامدای( )، بەرەڤ دەڤەرا دوسکی ژێریا ڤەهات و ئێکەم گوندێ دوسکیا کو دکەڤیتە سەر سنورێ دەڤەرا بەرواری بالا گوندێ بابیری یە، بو ئێکەم گوندێ دەڤەرێ یێ مەلا مصطفی سەرەدان بو کری، برێکا گوندێن بازو بێلیزانا، دەنگ و باسێت وی گەهشتن بەری ئەو بگەهەتە گوندی( ). ٧

هەلویستێ خەلکێ گوندێ بابیری وەك خەلکێ دەڤەرێ نەئێك هلویست بو لدەست پێکا بەرپابوونا شورەشا ئەیلولێ و هاتنا پێشمەرگەهی بسەر کێشیا ملا مصطفي بارزانی بو گوندو دەڤەرێن وانا( )، ژبەر ٨

---

(1) مەلا محمود صادق نەبی بابیری، (٩٤٥ ز) چاڤپێکەفتن ٢٦ ٤ ٢٠٢١، دهوك.

(2) شێخ موسی وەرمێلی ، دەستپێکا شورەشا ئەیلولێ لدەڤەرا بادینان، گوڤارا دهوك، ژمارە(١٨) چریا ئێکێ ٢٠٠٢، ل ٥

(3) هەمان ژێدەر ل ٩-١٠

(4) دێ ل تەوەرێ بهێت بدرێژی ل سەر ژیانا وی یا سیاسی و خەباتگێری ئاخڤین لدەما باسکرنا شەهیدبونا وی ل سالا ١٩٦٢لداستانا گەلیێ قەنتار.

(5) عمر تاهر محمد شینو، چ.پ.ك،بو کورد کرنا (چاڤپێکەفتنا کەسایەتی دێ دپەراوێزێدا نڤیسین(چ.پ.ك) دهوك ٣٠ ٤ ٢٠٢١

(٦) لدور پێزانینان ل سەر وێ چەندێ بزڤرە: عبدالفتاح بوتانی، المراحل الاولی لپورە ١١أیلول ١٩٦١فی کردستان العراق، ل ٥٤

(7) مەلا محمود بابیری، (چ.پ.ك)؛ جعفر صادق بابیری، (چ.پ.ك)؛ عمر تاهر بابیری (چ.پ.ك).

(8) عبدالفتاح بوتانی، ژێدەرێ بەرێ، ل ٥٢-٥٥

چەندین هوکاران شوان ئەو گودگوتکو و پروپاگندەییّت حکومەتا عێراقی برێکا لاینگرو سیخورێت خو لدەڤەرێ دناڤ خەلکێ دا بەلاڤ دکرن دژی بزاڤا رزگاری خوازیا کوردی و سەرکێشێ وێ مەلا مصطفي بارزانی( )، بتایبەت[1] ئەو رولێ خراب یێ ئاغا و بەگێت دەڤەرێ دگێرا و هەولدانا وان بو کرێتکرنا شورەشی و رازی کرنا خەلکێ کو خو بدەنە دگەل وان و دژی پێشمەرگەهی براوەستن ژبەرکو لدویف گوتنا وان ئەڤە خراب کارو تێکدەر و عەساتن یێن هاتین بو تێکدان و تالانکرنا گوندو دەڤەرێن مە( ). ٢

ڤان بێ بەختی وپروپاکندا کارتێکرنەکا سیاسی و کومەلایەتی یا خراب لسەر پتریا خەلکێ دەڤەری کربو، کو خەلکێ گوندێ بابیرێ ژ یێ بێ باهرنەبو ژڤێ چەندێ، بتایبەت کو حکومەتێ هێزێن چەتەیێن دەڤەرا دوسکیان ئاراستەکربون بەرەڤ گوندێن وەرمێلی و بانکا و بابیرێ ڤە کو رێ لهاتنا ملا مصطفی ی بو دەڤەرا دوسکیان بگرن( )، چەپەرو[3]ساترێن خو دانانە وان گوندان بو وێ مەرەمێ و شیابین هندەك ژ خەلکێ وان گوندان ژی بێن ناڤ رێزێت خو ژوانا چەند کەسایەتیەکێن خەلکێ گوندێ بابیرێ ژی بوون( ). ٤

لێ لهەمان دەم دا وەك مە ئاماژە پێ دایی گوندێ بابیرێ یێ ڤالا نەبو ژ کەسانێن کورد پەروەر و ئازادی خواز کو بەری ڤان رویدانان هاتبونە هشیارکرن و رێکخستن بو ناڤ رێزێت پارتی دیموکراتی کوردستان وشیابون کارتێکرنێ لسەر چەندین زەلام و گەنجێن گوندی بکەن کو کاربکەن دژی داگیرکەرا و لایەنگرێت وان، ژبو دەست ڤەئینانا مافێت خوییّن ئاسایێ و نەتەوایەتی( )، ئێکەم کەس ژی ژ خەلکێ گوندێ بابیری بویە ئەندام لناڤ رێزێت پارتی دیموکراتی کوردستان ناڤ بوری (عمر یونس بابیری) بو کو ل سالا (١٩٥٧) لدەمێ خزمەتا سەربازی یا زورەملی ببویە ئەندام و بەرپرسێ شانەیەکا رێکخستنێ و کەسەکێ کارا و ئەکتیڤ بوویە بو هشیارکرنا هەستێ نەتەوایەتی یێ سەربازێن کورد لناڤ لەشکەرێ ئیراقێ دا( ). ٦

پشتی شورەشا (١١) ئەیلولێ هاتیە راگەهاندن (عمر بابیری) زڤری دەڤەرا خو کارێ رێکخستنێ و خزمەتا شورەشێ لدەڤەرێ کر و شیا چەندین کەسان ژ خەلکێ بابیرێ و گوندێن دەوروبەران بینیتە ناڤ رێزێن پارتی دا( ). هەروەسا رحمەتی (نجم الدین یوسڤی) ژی یێ رێ خوشکەرو هاریکار بو بو ڤێ

---

1) بو زێدەتر پێزانینا لسەر ڤێ چەندێ بزڤرە: عبالحمید علی سعید البرزنجی، دور پوره أیلول(١٩٦١ - ١٩٧٥) فی حرکه التغییر الاجتماعیل ١٣٥

2) هەمان ژێدەر و لاپەر.

3) جعفر صادق بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

4) عبدالباقی تاهر محمد شینو بابیری،(چ.پ.ك)، دهوك ٣٠ ٤ ٢٠٢١؛ سلیمان عمر یونس بابیری، (چ.پ.ك)، دهوك ١١ ٥ ٢٠٢١

5) جعفر صادق بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

6) وەسفی حسن ردێنی، داستانا لومانا - کەڤلەسنێ ب سەرکێشیا مەلا مصطفي بارزانی ل ١٢ ١٢ ١٩٦١، ل ١١١

7) لدویڤ گوتنا کورێ وی (سلیمان عمر یونس بابیری) (چ.پ.ك) یا بەرێ.

چەندێ ژبەرکو ئەوژی ئێك ژ ئاكنجێت گوندێ بابیرێ بوو[1]، بەری شۆرەشێ قوتابیێ زانستێن شرعی بوو لبەغدا وپاشی وی ژی ئیلتیحاق برێزێن شورەشێ کرو ڤەگەریا بابیرێ و شیانێت خو دانە کاری بو هشیارکرنا خەلکێ گوندێ بابیرێ و دەڤەرێ بو پشتەڤانیا شورەشێ و دژایەتیا داگیرکەران[2].

بگەهشتنا بارزانی دگەل نێزێك (٣٠٠) پێشمەرگەهان بو سنورێن گوندێ بابیرێ لناڤەراستی چریا ئێكێ (١٩٦١)[3]، بارەکێ نە ئاسایی لگوندی دروست بو، ژلایەکی ڤە ئەو چەتەیێن هاتین سەرکێریێت بابیرێ دا رێ لهاتنا بارزانی بگرن ژ ترسا رەڤین و چەند کەسەکێن بابیری ژی دگەل دا چوون[4]، هەروەسا ترسەك لدەف خەلکێ سڤیل ژ گوندیان پەیدابو بتایبەت زاروك و ژنان وەك مە گوتی ژبەر وان پروپاکندێن دژی پێشمەرگەهی هاتینەکرن ژلایەکی ڤە و هەروەسا ژبەر نەشەهرەزاییا هندەك پێشمەرگەهان و شێوازێ وان بو پشکنینا گوندی و لێگەریان و دیڤ چونا وان ژبو چەتە و لایەنگرێت حکومەتا ئیراقێ، بتایبەتی دەما بەری بارزانی هێزەك بتەڤەڤە هاتیە گوندی و دەست ب پشکنینا گوندی کری[5].

بەلێ وەك مە ئاماژە لبەری نوکە پێدای چەندین گەنج و کەسایەتێن گوندی دهایداربوون لسەر ئارمانجێت شورەشێ و ئاشنا ببون بگیانێ فیداکاریێ وبدل خوشی ڤە چاڤەرێ هاتنا هێزێت

---

1) خێزانا (الیوسڤی) خێزانەکا کوردپەروەر خەباتکەرن وەك گەلەك مالباتێن کورد بەلاڤ و دەربەدەربوینە هندەك ژ ڤێ مالباتێ لزاخو ئاکنجیبون وەك مالباتا (شهید صالح الیوسڤی) و هندەك ل بامەرنێ ئاکنجی بوون وەك مالباتا رێزدار (حازم الیوسڤی) و خێزانەك ژی لگوندێ بابیری ئاکنجی بوو ئەوژی خێزانا رحمەتی (ملا سعید الیوسڤی) بوو بابێ خودێ ژی رازی (نجم الدین الیوسڤی)، مەلا سعید مەلایێ گوندێ بابیری بو لوێرێ ژیانا هەڤژینیێ پێك ئینایە و هەردوو کورێتوی (ملا نجم الدین و علی) لوێرێ ژدایك بوینە، و مەزن بوینە و ژ خەلکێ گوندێ بابیرێ دهێنە هژمارتن و ناسنامێت وان یێت بارێ شارستانی لسەر گوندێ بابیرێ نە و ملك و زەڤی ژی لبابیرێ هەنە.

2) جعفر صادق بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

3) عبدالفتاح بوتانی، ژێدەرێ بەرێ ل ٤ ٥

4) سلیمان عمر بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

5) دەما پێشمەرگەهـ نێزیکی گوندی بوین گەلەك تەقە بەرو ئاسمانی کر بو ترساندنا لایەنگرێت حکومەتێ، هەتاکو صەلیەك بخانیێ (أمین علی حسین)ی کەفت کو ل رەخێ گوندی بو. عبدالباقی تاهر بابیری(چ.پ.ك) یا بەرێ؛ لدەمێ پشکنینا پێشمەرگەهی بو گوندێ بابیرێ چەندین هلویست و کاردانەڤێت سەیر و پێ کەنین ژ ژنو زاروکێن بابیریان پەیدابون ژ بەر ترس و بارێ دەرونی یێ لگوندێ پەیدابوی. بو نمونە: جعفر صادق بابیری دبێژیت لوی دەمی ژیێ من ١٠) سال بوون ئەز گەلەك ترسیام من خو دژورا پشتێ ژ مالا مەڤە ڤەشارت لبن جو هالان، لدەمێ پشکنینێ بو مالامە پێشمەرگەهەکی جوهال لسەر من راکر و دەست دلێ من دا گوت نەترسە مامو ئەم یێل جەحشکا دگەریێن (ئانکو چەتەیان)، هەروەسا (نایف عسمان بابیری) دبێژیت دەما پێشمەرگەهـ هاتین مالا مە گوتە رحمەتی دەیکا من (بسنی مراد بابیری) خالەت جەحشك لمالا وە هەنە گوتێ بەلی خاەلەتو مە بتنێ جەحشەك یێ هەی یا ژوێ ڤە بەحسێ جەحشکێ ماهینێ یە!!

ئێك ژ کارڤەدانێن دی یێن سەیر کو گەلەك گوندی بەحس لێ دکەنەڤە ئەوژی هەلویستی رحمەتی (شەعریایێ) بو خێزانا رەحمەتی (علی شریف حسین بابیری) کو گەلەك ترسیا دەما پێشمەرگەهـ هاتین مالا وان گوتە وان داو و رێ بدەنە من داشیری بدەمە کورێ خوو پاشی من سەرژێکەن. سلیمان عمر بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

پێشمەرگەهی دکر بگشتی وهاتن و دیتنا سەرکێشێ شورەشی ملا مصطفى بارزانی بتایبەت و پێشوازیەکا گەرم لێ کر و بەرهەڤێین پێدڤی بو ڤێ چەندێ ئەنجامدان ژوان کەسان: (حمو حمێ بابیری، عبدالرحیم إبراهیم، علی یونس، عمر تاهر، إبراهیم رجب، صدیق زبیر ، صدیق پیرو) و چەندین کەسێن دی ژ خەلکێ گوندێ بابیرێ[1].

پشتی گوند هاتیە تەمین کرن ژلایێ پێشمەرگەی ڤە و دنیا تاری بوی رێزدار ملا مصطفى بارزانی هاتە گوندێ بابیرێ و عمر یونس بابیری دگەل هەڤالێت خو یێن پارتی جهەکێ گونجای بو بارزانی دابین کر ئەوژی مالا خودێ ژێ رازی (أحمد عمر حسین بابیری)[2] بو کوینێ ناڤدار بو ب (ئەحمەدێ حەوایێ)[3] ژبەرکو مالا وی دکەفتە ناڤەراستی گوندی کو لوی سەردەمی دگوتی قەسر یا بەرفرهە و رێك و پێك بوو. هەروەسا پێشمەرگە لسەر مالێت گوندی هاتنە پارڤەکرن کو ژمارا خێزانانێن بابیری لوی سەردەمی بتنێ نێزیکی (٣٠) مالان بوون[4]، بەلێ وەك مە ئاماژە پێدای نێزیك (٣٠٠) پێشمەرگەهان دگەل بارزانی بون، ئانکو هەر مالەکێ نێزیك (١٠) پێشمەرگەهان لێ بونە میهڤان سەرەرای دەست کورتیا گەلەك ژ خێزانان و بەرتەنگیا مال و خانیێن وان[5].

بوچونێت گوندیان لسەر ماوەیێ مانا بارزانی لگوندێ بابیرێ دجیاوازن هندەك دبێژن بتنێ شەڤەکێ ما[6]، و هندەك دبێژن سێ شەڤا[7]، هندەکێن دن دبێژن شەش حەفت شەڤان ما[8]، بەلێ هەمی دبێژن بروژ بارزانی دگەل زێرەڤان و چەند کەسەکێن هاریکار و راوێژکارێن خو دچونە لایێ باشورێ روژئاڤایێ گوندی کو دبێژنێ (بەرێت ئێزدینکێ) کو جهەکێ ئاسێ یە پێکهاتیە ژ هندەك بەروکەڤرێت مەزن و خلولە، ژبەر خو پاراستنێ ژ فروکان و بەرگری کرنێ[9]. گوندیان بروژی خوارن و پێدڤی بو دبرنە وێرێ

1) عمر تاهر بابیری(چ.پ.ك) یا بەرێ؛ محمد تاهر أحمد بابیری(چ.پ.ك) یا بەرێ؛ جعفر صادق بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.
2) هندی کەسەکێ خەلکێ بابیری یێ هەڤچەرخی ڤێ رویدانێ و مە چاڤپێکەفتن دگەل داکری ئەڤ چەندە دووپاتکریە.
3) ژبەرکو لزاروکینیێ بابێ وی مربی و دەیکا وی (حەوا) یێ ئەو خودان کربی لەورا بناڤێ (ئەحمەدێ حەوایێ) دهاتە نیاسین و چەندین کەسێن دی لگوندی هەبون بناڤێ (ئەحمەد) هەر ئێکی ناسناڤێ خو هەبو دا بهێنە ژێك نیاسین وەك: (ئەحمەد محو)، (ئەحمەدێ عەبو)، (ئەحمەدێ سەمێ)... هتد.
4) جعفر صادق بابیری(چ.پ.ك) یا بەرێ.
5) عبدالباقی تاهر بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ سلیمان عمر بابیری (چ.پ.ك)، یا بەرێ.
6) محمد تاهر أحمد بابیری.
7) ملا محمود صادق بابیری، جعفر صادق بابیری، نایف عپمان بابیری.
8) صدیق پیرو بابیری، عمر تاهر بابیری، عبدالباقی تاهر بابیری.
9) صدیق پیرو بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ عمر تاهر بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ جعفر صادق بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

وبشەڤ بارزانی ڤەدگەریا (مالا ئەحمەدێ حەوایێ ڤە) گوندی دبێژن مە ئاڤ و مەنجەل بو بارزانی و هەڤالێت وی برنە وی جهێ ناڤ بوری بو شیشتنا سەروجلکێت وان( ). [١]

بارزانی و هەڤالێت خو پشتی چەند روژەکان گوندێ بابیری بجهێلا وبەرەف ناڤەراستی دەڤەرا دوسکیان کەفتنێ ری و پاشی بەرەڤ دەڤەرا سلیڤانەیان( )، بەلێ هێزەکا پیشمەرگەهێ مانە لگوندێ بابیری و گوندێت دەوروبەرا و بارەگایێت دەمکی و سەرپێ لوان گوندان هاتنە دانان( )، لدویڤ[٣] دیدەڤانیا وان کەسێن دگەل وان رویدانان ژیاین دبێژن هەر دوان روژاندا هێرشێن حکومەتا ئیراقێ بو سەر گوندێن دەڤەرا بەرواری بالا دەست پێ کر برێکا فروکەیان و چەند هێرشەك بربا ناڤ بەرواریان گوندێ بابیری یێ بێ بەهر نەبوو ژ رەمی و توپ بارانکرنا وان فروکەیان( )، کو پشتێ[٤] بارزانی هاتی بابیرێ ل سالا ١٩٦١ چەندین جاران گوندێ بابیری کەفتە بەر هێرشێن فروکەیان و چەندین موشەك بچەندین خانیا کەفتن و هندەك ژوان بێکجاری ژناڤ چون( )، و گەلەك[٥] زیانێت مادی گەهەشتە خەلکێ گوندی بەلێ چو زیانێت گیانی ژوان توپ باران کرنا نەبون بتنێ چەند برینداروەکێن سڤك نەبن( )، [٦]
ژبەرکو خەلکێ گوندی هەرزی پەنابرنە بەر شکەفت و ناوسکو بن بەرو کەڤرێت دەوروبەرێت گوندی( )، و دەستێ[٧] بچێکرنا تابیا و کولکان کرن، بو پاراستنا گیانێ خێزانێت خو ژ هێرشێن فروکێن چەنگی یێت روژانە و بەردەوام( )، هەتا کو[٨] بهارا سالا ١٩٦٦ کو پشتی ماوەیەکی تەناهیێ و ئارامیێ .ژ نیشکەکێ ڤە فروکان هێرش کر سەر گوندێ بابیری و کوشتارەکا جەرگ هەژین ئەنجامدا و بدەهان قوربانی ژ خەلکی گوندی کەفتن دناڤبەرا کوشتی و برینداران دا کو لتەوەرێت بهێت دێ بتێرو تەسەلی باس لوێ گوشتارێ کەین.

---

1) هەمی ئەو کەسێن مە چاڤپێکەفتن دگەل دا کری ژ خەلکێ گوندێ بابیرێ و لوی سەردەمێ ژیایین ڤێ چەندێ دووپات دکەن، و بەحس ل وان خزمەت و پێدڤیان دکەن یێن خەلکێ گوندی بو بارزانی و هەڤالێت وی دبرنە وی جهی (بەرێت ئێزدینکێ).

2) عبدالفتاح بوتانی، ژێدەرێ بەرێ ل ٤ ٥

3) عمر تاهر بابیری، عبدالباقی تاهر بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

4) هەمی کەسێن مە چاڤپێکەفتن دگەل وان داکری وێ چەندێ دسەلمینن و دبێژن هەکە جارەکێ فروکە هاتبان دەڤەرێ و گوندێ بابیری توپ پاران نەکربا لدەف مە یا غەریب بووا!!

5) سلیمان عمر کورێ شەهید (عمر یونس بابیری) دبێژیت موشەکەکا فروکێ بخانیێ (أحمد عبدالله وبرایێ وی اسماعیلی) کەفت نەچاربین بو ماوەیەکی بچین گوندێ کورکا لناڤ گولیا ژبەرکو دەرفەت نەبوو و ژبەر فروکان خانییێت خو نیژەن بکەنەڤە. هەروەسا زیان چەندین جاران گەهاندە چەندین خانیی و دەرامەتێ گوندیان.

6) خێزانا رەحمەتی (أبو بکر شریف حسین) بابیری بناڤێ (حیاە) ئێك ژ وان برینداران بو. عبدالباقی تاهر بابیری(چ.پ.ك) یا بەرێ.

7) شوان جهێت سروشتی یێن ئاسێ لدەوروبەرێن گوندی و گوندیان بخو کریە پەناگەه لدەست پێکا شورەشا ئەیلولێ: (کون سی خورکێ، بەرێت ئیزدنیکێ، کلوخکێ، تەمباڤا ناوسکێت تلخانا...هتد).

8) سلیمان عمر بابیری(چ.پ.ك) یا بەرێ؛ نایف عپمان بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

دووا/ رول و قوربانیّیت بابیریان د شەرو داستانیّیت دەست پیّکا شورەشیّ دا (١٩٦١ و ١٩٦٢) لدەڤەرا بادینان.

پشتی سەرکیّشی شورەشا ئەیلولیّ مەلا مصطفى بارزانى شیای لدوماهیا سالا ١٩٦١ بهیّتە دەڤەرا بادینان و جارەکا دی مەعنەویاتیّن خەلکیّ دەڤەریّ بگشتی و شورەشگیّران بتایبەتی بلند بکەتەڤە و هیّزیّت پیّشمەرگەهی لدەڤەریّ ریّك بیّخیت و بهزارەهان کەسان ژ عەشیرەتیّن بادینان ئیلتحاق پیّ کری[1]،دەڤەرا بادینان (لڤی دەمیّ بەحس لیّ کری) تاکە دەڤەرا باشوریّ کوردستانیّ بوو یا گەرم و کارا ب ئەنجامدانا چەندین چالاکییّن جوراوجور دژی لەشکەریّ ئیراقیّ و لایەنگریّن وان ژ کوردیّن دژبەریّن شورەشیّ (چەتان)[2].

دوی ماوەی دا چەند شەرو داستانیّت مەزن لدەڤەریّ ب سەرپەرشتیا بارزانی هاتنە ئەنجامدان و چەندین پیّشمەرگەهیّن خەلکیّ گوندیّ بابیری رولەکیّ دیار تیّدا گیّرا و قوربانی ژی تیّدا پیّشکیّش کرن، ژوان شەرو داستانان:

١- داستانا لومانا - کەڤلە سنیّ ل ١٩٦١/١٢/١٢[3].

ئەڤ داستانە گەلەکا گرنگو کاریگەر بو بو شورەشیّ و دەربازبونا ویّ بو قوناغەکا دی کو حکومەتا ئیراقیّ هەست بهیّزا شورەشیّ بکەت و داخوازا دان وستاندنا ژ سەرکیّشیّ وی مصطفى بارزانی بکەت ژبەر ئەنجامیّت مەزن و کاریگەرییّت ڤیّ داستانیّ کو پیّشمەرگەهی گەلەك دەستکەفتیّت مادی و سیاسی و مەعنەوی بدەستڤەئینان[4].

سەبارەت چاوانیا رویدانا ڤیّ داستانیّ و ریدان و ئەنجامیّت ویّ، بەریّ ئەڤ شەرە روی بدەت بچەند روژەکا هیّزیّت پیّشکەرگەهی ب سەرپەرشتیا بارزانی دوربەگیّ مەزن ل لەشکەریّ ئیراقیّ و لایەنگەریّت وان دابو لزاویتە (١٩٦١/١٢/٦)، پشتی هینگیّ بارزانی دگەل هیّزیّت دگەلدا بو ماویّ (٦) روژان مانە ل دەڤەریّ ل گوندیّت (ئەلکیّشکیّ، کەڤلە سنیّ، گوندك نەبی، باگیّرا، لومانا، صارکیّ...) خەلکیّ وان گوندا ژ بارزانی خواستن کو دوربەکیّ لرەبییعە و مەخفەریّت جاش و لەشکەریّ رژیّمیّ بدەت ئەو یّل چیاییّت ویّ دەڤەریّ و سیارە تیکا ژبەر سەرەدەری و رەفتاریّن وان ییّت خراب دگەل خەلکیّ وان گوندان[5].

---

1) بو زیّدەتر پیّزانینا ل سەر ڤیّ چەندیّ سەحبکە: مسعود بارزانی، بارزانی و بزەتنەوەی رزگاریخوازی کورد، بەرگی دوویّ.

2) عبدالفتاح بوتانی، ژیّدەریّ بەریّل٥ ٥

3) بو زیّدەر پیّزانینا ل سەر ڤیّ داستانیّ بزڤرە: وەصفی حەسەن ردیّنی، داستانا لومانا - کەڤلە سنیّ ب سەرکیّشیا مەلا مصطفي بارزاني ل ١٢ ١٢ ١٩٦١، (دهوك: ٢٠٠٩).

4) هەمان ژیّدەر، ل ٤٥

5) هەمان ژیّدەر، ل ١٧ - ١٨

زێدەباری ڤێ چەندێ ل ئێڤارا روژا (١٩٦١/١٢/١١) جابەك گەهشتە ملا مصطفي بارزانی لگوندێ ئەلکیشکێ کوسوباهی ل روژا (١٢/١٢) سوپایێ رژێمێ ولایەنگرێت وێ بریار یادای هێرشەکا مەزن و بەرفرهە بو سەر وێ دەڤەرا ئەولێ ئەنجامبدەن بو ڤەکرنا رێکا ئامێدێ و تول ڤەکرنێ ژ بارزانی و پێشمەرگەهی بکەن ژبەر زیانێت حکمەتێ ل شەرێ زاویتە، پێشمەرگەهی هەمی بەرهەڤیێت خو کرن بو شەرەکێ مەزن و پلانا خودانا هەر ژ باگێرا هەتا کەڤلەسنێ و لومانا و مێرگا درێژ(). وەکی دهاتە چاڤەرێ کرن ل سپێدەهیا روژا ١٩٦١/١٢/١٢ سوپایێ ئێراقێ ب (١٩٠٠) سەربازان دگەل چەکێن گران و جورەوجور هێرشا خو دەست پێ کر ژ سەربازگەها زاویتەی و بەرەڤ سیارەتیکا. ژ هەمی لایانڤە پێشمەرگەهی هێرش کرە سەر وێ هێزا لەشکەری و شەر بەردەوام بو ژ سەعەت (٩) سپێدێ هەتا (٣) ئێڤاری و هژمارەکا زور ژ سەربازێت ررژێمێ هاتن کوشتن و بریندارکرن و یێت ماین ئالایێت سپی راکرن و خودانە دەستێ پێشمەرگەهێ کوردستانێ، چەکەکێ زور و گران و جوراوجور کەفتە دەستێ پێشمەرگەهی، و هەر وێ شەڤێ پێشمەرگەهی هێرش کرە سەر مەخفەرا پولیسان لسیارەتیکا ورەبیێت چەتەیان ل دورێت سیارەتیکا و ل هنداڤ گوندکا هەمی گرتن و راکرن(). [2]

هەژیە بێژین هێزەکا زورا پێشەرگەهـ و هێزێت بەرگری مللی بەژداربون دڤێ داستانا مەزندا، شوان شەش پێشمەرگە خەلکێ گوندێ بابیرێ بون کو دپتریا شەرو داستانێت دەست پێکا شورەشێ دا دبەرژداربون بتایبەت لداستانا ناڤبری (لومانا - کەڤلەسنێ) پاش لچەندین شەرێن دیڤدا (). [3]

ئەوژی هەر ئێك ژڤان قارەمانێت هەنێ بوون:

١-عمر یونس بابیری (ژدایك بویێ سالا ١٩٣٦ بویە (نائب چابگ قلم) ل لیوایا یازدە یا لەشکەرێ ئێراقێ بوو ل سالا ١٩٥٧ بویە پارتی ... ل سالا ١٩٥٩ تا هاڤینا ١٩٦١ بەرپرسێ رێکخراوا پارتی بو ل سەربازگەها غزلانی ل موسل. ل پایزا ١٩٦١ گەهەشتیە شورەشا ئەیلولێ و ل (پرا بلبل) چاڤ ب بارزانی کەفتیە ل ئادارا ١٩٦٢ ل شەرێ گەلیێ ڤەنتارا شەهید بویە) ()، هەروەسا لشورەشا گولانێ ل سالا ١٩٧٨ کورێ وی (سەردار) ژی شەهید بویە.

٢-علی یونس بابیری برایێ شەهید عمر یونس بابیری یە (هەر لسالا ١٩٦١ دگەل برایێ خو عومەری گەهەشتیە شورەشێ و بەژداری دپتریا شەرو داستانێت شورەشا ئەیلولێ دا کریە وەك گەلیێ ڤەنتارا (١٩٦٢) و شەرێ شاوریکێ (١٩٦٤) و شەرێ مەتینی (١٩٦٣) و شەرێ بێسفکێ و بەرەکەری و

1) هەمان ژێدەر، ل ٢٣-٢٦

2) هەمان ژێدەر، ل ٢٧-٤٦

3) نڤیسەر (وەصفی حەسن ردێنی) چاڤ پێکەفتن دگەل چار کەسان ژوان کریە کو وی دەمی دژیانێ دامابون و باسێ رولێ وان کریە دپەرتوکا خودا ل سەر داستانێ، سەحبکە، ل ١١١-١١٢

4) سلیمان عمر یونس بابیری،(چ.پ.ك) دهوك ١١ ٥ ٢٠٢١، کورێ نەخرێ شەهید عمر یونسی یە.

...هتد. ژ سالا ١٩٦٨ تا سالا ١٩٧٥ سەرپەلەکێ زیرەك بو لهێزا هەلگورد و بەشداری دگەلەك شەرێت هەلگوردی دا کریە و تڤەنگ نەدانایە هەتا شورەش بدوماهی هاتی ل ٦ ئادارا ١٩٧٥. دگەل بەرپابونا شورەشا گولانێ ل سالا ١٩٧٦ جارەکادی علی یونس بابیری تڤەنگ راکریە و گەهەشتیە رێزێت پێشمەرگەهی و ل سالا ١٩٨٨ دگەل خەلکێ گوندی ئاوارەی کەمپا دیاربەکر بویە و ل ئادارا ١٩٩١ دگەل سەرهلدانا مەزن قەستا باشوری کریە ڤە و بەردەوامی دایە خەباتا پێشمەرگاتیێ سەرەرای ماندی بون و بناڤ سالڤەچوونێ ... هەتاکو ل سالا (٢٠٠٠) هاتیە خانەن شینکرن، و ل (٢٠١٥/٢/١٩) وەغەرا دوماهیێ کریە، ول گوندێ بابیرێ هاتیە خاکسپاردن[1].

٣-حجی إبراهیم رجب بابیری (لسالا ١٩٦١ گەهەشتیە شورەشی وچەندین شەرو داستاناندا بەژداربویە ژوان شەرێ لومانا - کەڤلەسنێ و شەرێ مەتینی و شەرێ گەلیێ قەنتارا کو رولەکێ دیار و قارەمانانە دوی شەری داگێرایە ... ل سالا ١٩٩٢ وەغەرا دووماهیێ کریە)[2].

٤-أسماعیل عبدالله بابیری (ل سالا ١٩٦١ گەهەشتیە رێزێت شورەشا ئەیلولێ و دگەل عمر یونس بابیری بەژداری دگەلەك شەران داکریە وەك شەرێ مەتینێ و شەرێ لومانا - کەڤلەسنێ و چەندین شەرێن دی، و ژ سالا ١٩٦٦ هەتا سالا ١٩٨٨ موختاریا گوندێ بابیری کریە و هەردەم ل شورەشا ئەیلولێ و شورەشا گولانێ وەك موختارێ گوندی خزمەتکارێ پێشمەرگەهی بویە دەما دهاتنە گوندی یان پێدڤی بکارو و سخرەکێ ببان. ل سالا ١٩٩٨ وەك پێشمەرگێ ئەیلولێ خانەنشین بویە، و ل سالا ٢٠١٤ وەغەرا دوماهیێ کریە)[3].

٥-عمر تاهر محمد شینو بابیری (ئەوژی لسالا ١٩٦١ گەهەشتیە رێزێت شورەشگیران و رولەکێ چەلەنگ هەبوو دشەرو داستانێت دەستپێکا شورەشا ئەیلولێ دا وەك شەرێ مەتینی و شەرێ بەرێ کەرو داستانا لومانا - کەڤلەسنێ و داستانا گەلیێ قەنتارا، نوکەژی دژیانێ دامایە و لدهوکێ یێ ئاکنجیە)[4].

٦-صدیق پیرو أبراهیم محمد بابیری (وەك گوندیێت خوێن ناڤ بوری ئەوژی ئێك ژ گەنجێت خوین گەرم و کورد پەروەربویە هەر دژێ سنێلەیێ دا ئیلتحاق بشورەشێ کریە ل سالا ١٩٦١، ژبەر بچیکیا ژێ وی کو لوی دەمی بتنێ (١٤) سال بوو چەك نەدایەڤێ لدەست پێکێ پاشی ژبەر چەلەنگیا وی و داکو کیاوی جهێ خو دناڤ رێزێت پێشمەرگەهی دا کریە و بەشداری د چەندین شەرو داستانا ندا کریە ژوان شەرێ لومانا - کەڤلەسنێ و داستانا گەلیێ قەنتار کو رولەکێ قارەمانانە دوی شەری

---

1) عبدالرزاق علی یونس بابیری (چ.پ.ك) دهوك ١١ ٥ ٢٠٢١، کورێ نەخرێ رحمەتی علی یونس بابیری یە.
2) عمر طاهر بابیری ، (چ ، ك ، ب) ؛ صدیق پیرو بابیری (چ، ك ، ب) .
3) صدیق پیرو بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ جعفر صادق بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.
4) (چ.پ.ك) دگەل وی بخو، دهوك ٣٠ ٤ ٢٠٢١

داگیرایه و بگرانی بریندداربویه - لبابەتێ بهێت دێ بدرێژی بەحسێ وێ چەندێ کەین- هەروەسا بەژداربوویە دپتریا شەرێت سالێت (١٩٧٤ - ١٩٧٥) هەتا ژناڤچونا شورەشێ، نوکە مام صدیق پیرو بابیری وەك پێشمەرگەهەکێ خانەنشین کری لباژارێ دهوکێ ئاکنجیە) [1].

٢- شەرێ گەلیێ قەنتارا[2] ل ١٩٦٢/٣/١٨

ئەڤ شەرە ئێك ژوان داستانێن قارەمانەنەبویە یێن ل دەستپێکا شورەشا ئەیلولێ هاتینە تومارکرن[3]، بەلێ ژبەرکو دەرفەت نینە لڤێرێ بەحسێ وردەکارییێت ڤی شەری بدرێژی بکەین، زێدەباری ڤێ چەندێ کو هندەك نڤیسەرێن دی بەری مە لسەر نڤێسی یە، لەورا بتنێ بکورتی دێ بەحس لئەگەر و چەوانیا رویدان و ئەنجامێت وی کەین و دێ بیاڤی پتر تێدا دەینە رول و قوربانێت خەلکێ گوندێ بابیری دڤێ داستانا ناڤدار و گرنگ دا، دا ژبابەتێ دەرنەکەڤین.

دەما مەلا مصطفی بارزانی فەرمان ل (عەلی خەلیل خوشەڤی) ئامر هێزێ دهوکێ کری کو کریارەکا لەشکەری لدەڤەرێ ئەنجامبدەت دا لەشکەرێ (لیوا یازدە) یا رژێمێ لوێ دەڤەرێ مژویل ببیت وتانا دور پێچا گوندێ بریفکا شێخان نەچیت[4]، پشتی ئاڤ بوری مشێورە دگەل سەر قولێت هێزا دهوکێ کری و زانێ کو دێ لروژێت بهێت هێزەکا لەشکەری ژ سەرسنگێ و بامەرنێ هێنە دهوکێ، وانا ئەڤچەندە بدەرفەت زانی و ئامادەکاری بو دانانا بیسەکێ بو وێ هێزێ کرن وشیان دماوێ (٣) روژاندا پتری (سەد) پێشمەرگەهان ڤەجەمینن ژ گوند و دەڤەرێن دەوروبەران هەر ژ گوندێ بابیری هەتا بێسفکێ. و گەلیێ قەنتارا هاتە دەست نیشانکرن بو لێدانا وێ هێزا لەشکەری و دەما زانی کو دێ لروژا ٣/١٨/ بەرەو دهوکێ کەڤیتەرێ لوێ شەڤێ (عەلیێ خەلیلی) سەرقول و پێشمەرگەهـ ل هەردوو رەخێت گەلیێ قەنتارا دابەش و خوجهکرن[5].

لدەم ژمێر (٩) سپێدەهیا (١٩٦٢/٣/١٨) ئەو هێزا عەسکەری یا چاڤەرێکری کو نێزیکی (٢٥٠) سەربازان بوون دگەل (٢) زەری پوشا (٤) زیلان و (٣) ناقیلا و (٢) جێبان و (١) شوفرلێتا موسەلەح گەهەشتە ناڤ گەلیێ قەنتارا و پێشمەرگەهی ژ هەردوو لاییێت گەلی ڤە هێرش کرە سەر و ئەو ئالیاتێن

---

(1) (چ.پ.ك) دگەل وی بخو، دهوك ٢٩ ٤ ٢٠٢١

(2) گەلیێ قەنتارا جهەکێ گرنگە ژلایێ عەسکەری ڤە، دکەڤیتە سەرجادا گشتی دناڤبەرا زاویتە و باگێرا و هەر لایەنێ بشێت ڤی گەلی بگریت دێ شێت کونترولا جادا گشتی یا (زاویتە -سەرسنگ - ئامێدیێ) کەت، ئەڤجا ژبەر گرنگیا عەسکەری یاڤی گەلی دێ بینین دچەرخی بوریدا چەندین شەر لڤی گەلی رویداینە و ئێك ژوان شەرو داستانا ژی ئەڤا نوکە ئەم دێ بەحس لێ کەین. بو زێدەتر پێزانینا لسەر گرنگیا عەسکەری یا گەلیێ قەنتارا بزڤرە، وەسفی حسن، هەمان ژێدەر، ل ٤٢-٤٣

(3) سەحکە هەمان ژێدەر، ل ٤٢

(4) بزڤرە، وەسفی حسن، شەرێ گەلیێ قەنتارا، ژێدەرێ بەری ل ٣ ٤

(5) عمر تاهر بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ صدیق پیرو بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

عەسکەری هەمی سوتن و تێك شکاندن و دوو ئەفسەر دگەل (٨) دەرەجەدار دگەل (١٦) سەربازان کوشتن و (٢٦) یێن دی بریندارکرن. و چەکەکێ زور و جوراوجور کەفتە دەستێ پێشمەرگەهی. لێ ژبەر هاتنا فروکەیێن (نفاثة) و هەوار هاتنا هێزەکا زور ژ هەردوو لایانڤە (زاویتە و سەرسنکێ) زێدەباری توب بارانکرنەکا دژوار بو چەپەرێن پێشمەرگەهی، عەلیێ خەلیلی فەرماندا هێدی هێدی خو ڤەکێشن بەرەو گوندێ بێسفکێ ڤە[1].

سەبارەت رول و بەژداری و قوربانییێت پێشمەرگێت گوندێ بابیرێ دڤێ داستانێ دا، هەر ئەو شەش قارەمان بون یێت بەری نوکە مە بەحس لبەژداریا وان کری دداستانا (لومانا - کەڤلەسنی) دا ئەوژی (عمر یونس علی، علی یونس علی، إبراهیم رجب، صدیق پیرو، أسماعیل عبدالله، عمر تاهر محمد) بون، لێ رول و قوربانێت وان دڤێ داستانێ دا گەلەك ددیار و بەرچاڤ بون و هندەك ژوان بونە سومبل و قارەمانێت ڤێ داستانێ دگەل هندەك برایێن خو یێن دی ژ پێشمەرگێت کوردستانێ[2].

لدەمکێ بەری شەری پێشمەرگەهـ هاتینە دابەشکرن ل سەر هەردوو لایێت گەلیێ قەنتارا، هەر ئێك ژ (علی یونس و عمر تاهری و إسماعیل عبدالله) یێ دگەل پتریا پێشمەرگەهان بون یێل لایێ روژئاڤای یێ گەلی ماین هەرسێ یێن دی (عمر یونس و إبراهیم رجب و صدیق پیرو) دگەل هندەك پێشمەرگەهێن دی دەربازی لایێ روژهەلاتێ گەلی ببون و جهو چەپەرێن خو لویلایێ چێکربون[3]، ئەرکێ ڤان گەلەکێ بزەحمەت تربو ژ بەرکو رێکا زڤرینێ نەبو لەورا دکێم تربین ژێین لایێ دی و زیانێت وان پتربوون و دەما شەر دژواربوی و لبن فشارێت فروکە و خرڤەبونا لەشکەرەکێ زور و فەرمانا خو ڤەکێشانێ هاتی دان، ئەڤێن هەنێ نەشیان دەربازی جادی بن و نەچاربون هەتا شەڤ تاری بەرگریێ بکەن، و سەرەرای دورپێچ کرنا وان و زیانێت گەهەشتینێ لێ خوراگرت و بەرگریەکا قارەمانانە ژ لەشێن شەهید و برینداران کرن دا نەکەڤنە دەستێت دوژمنی هەتاکو لەشکەر سەحب بووی و هێزەك ژ بێسفکێ د هەوارا وان هاتی[4].

لڤێرێ یا فەرە ئاماژە برولێ وان هەر سێ پێشمەرگەهێن بابیری بدەین ئەوێن ماینە دگورپانا شەری دا (عمر یونس و صدیق پیرو و إبراهیم رجب) ل لایێ روژهەلاتی گەلی هەتاکو دنیا تاری بوی کو ئێك

1) وەسفی حسن، شەرێ گەلیێ قەنتارا، ژێدەرێ بەرێ، ل ٤٤-٤٥
2) ژبەرکو بتنێ دوو ژوان پیشمەرگێن ناڤ بوری نوکە دژیانێ دا ماینە ئەوژی (عمر تاهر محمد، صدیق پیرو إبراهیم) مە پێزانین تیرو تەسەل ژوان هەردویان وەرگرتینە لدور داستانا گەلیێ قەنتارا و رولێ وان و یێت وەغەرکری دوێ داستانێ دا. هەروەسا مە پالپشتی دانایە سەر پێزانینێت بەرێز (وەسفی حسن)ی کو وی ل سالا(٢٠٠٤) چاڤ پێکەفتن دگەل ڤان هەردوو پێشمەرگەها (أسماعیل عبدالله، علی یونس) ژی کربو بەری ئەڤ هەردوکێن دوماهیێ وەغەربکەن.
3) شەرێ گەلیێ قەنتارا، ژێدەرێ بەرێ، ل ٤٤
4) صدیق پیرو بابیری، ئێك ژ بەژدارێن وێ داستانێ، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ هەروەسا سەحبکە، شەرێ گەلیێ قەنتارا، ژێدەرێ بەرێل ٤٥

ژوان شەهید بو و ئێك ژی بریندار بوی و یێ سیێ بقەدەرێ قورتال بوی. یێ ئێکێ پێشمەرگێ سەرکردە و ئێك ژ قارەمانێت شەری شەهید (عمر یونس بابیری) بوو پلاوی سەرقول بوو و ئێك ژ جان فیداو و پێشەوایێت داستانێ بو( )، بەری شەر دەست پێ بکەت تڤەنگا خویا ئەلمان کو دیاریا (مەلا مصطفي بارزانی) بوو دادەستێ برایێ خو (علی یونس) و فەرمان لوی کر برنویا خو بدەتە دەستێ پسمامێ خویێ گەنج (صدیق پیرو) ژبەرکو یێ بێ چەك بوو( )، شەهید (عەمەری) ب توپەکا هاونا (٦٠) ملم یا عقدە دوو) بەژداری دشەری داکر و ئێك شوان بوو یێت دووربێ ئێکێ دا وەشاندی هێزا دوژمنی و جهێ خو نەبەردا یێ و بەردەوام بەرەڤانی کری هەتا ئێڤاری بتوپ بارنکرنا فروکەیان شەهیدبووی( ). ٣

هەردوکێن دی (صدیق پیرو و إبراهیم رجب) وەك مە ئاماژەپێ دای ئەوژی هەتا شەڤی مان د چەپەری دا ل لایێ روژهەلاتی و هەردوکان بەرگریەکا کێم وێنەکر بەرامبەری هێزەکا لەشکەری یا زور و فروکە و توپ و چەکێ گران کر و برینداروو شەهید بجهنە هێلان سەرەرای برینداربونا (صدیق پیرو) ژ ئەنجامێ توپەکێ( ) کو گەلەك نەمابوو پێیەکێ خو ژ دەست بدەت مام (صدیق) بەحس لوان کات و ساتا دکەت و دبێژیت: ((دەما پێشمەرگەهی لایێ دیێ گەلی بەردای ئیبراهیمی گازی من کر گوت هشیاربە - جێشێ ئەم گرتین - ئەز رابیم سەرخو من چەند گولەیەك د سەربازان وەرکرن بەلێ مودەرەعێ صەلیەك بەردامن پاشی توپەك بنێزیکی من کەفت ئەز بلندبووم و بعەردی کەفتم ئەز بسەرخو ڤە هاتم. بەلێ پێیەکێ من گران بوو پێلاڤا من تژی خوین بو من خو خشاندە بن بەرەکی و رانێ خو بدەرسوکێ گرێدا پشتی دەمەکێ کێم چەند سەربازەك هاتنە سەر وی بەری بەلێ قەدەرا خودێ ئەز نەدیتم پشتی ئێڤاری شەر سست بووی ل دەمێ روژئاڤا لەشکەر سەحب بوی پشتی کوشتی و برینداریێت خو برێکا فروکێت (هەلیب کوتر) راکرین و قەرقودێن ئەلیاتێت خو بدیف سەیاران ڤەکێشان، من ژی قەستا جهێ پسمامێ خو (عمر یونس) کر من زانی ئەو ژ جهێ خو ناچیت و من ناهێلێت (إبراهیم) بەری من گەهشتە جهێ وی لمن کرە هەوار گوت مالا مەیا خرا بی (عەمەری) شەهید بووی هەڤالێ وی (عبدالله هاجەر سندی کەریتی) ژی لدەڤ وی بگرانی بریندارببو و ژوان وێڤەتر (إبراهیم سیف الدین سندی سەر سیلافکی) ژی شەهیدببو، کەسەکێ دی مە لوارا نەدیت، ئەزو (إبراهیم رەجەب) ماینە لسەر جەنازێ هەردوو شەهید و وی برینداری هەتا دنیا تاری بوی، ئیبراهیمی جەنازێ هەردوو شەهیدان، ئیك لدویف ئێك دگەل (عبدالله سندی) یێ بریندار دانە پشتا خو هەتا بسەر ئێخستین ملا پشتا جادێ، ئەز ژی ژبەر برینا خو هێدی هێدی گەهەشتم وێری ژبەر داخواز و

1) هەمان ژێدەرل ٤٣
2) صدیق پیرو بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.
3) شەرێ گەلیێ قەنتارا، ژێدەرێ بەرێ، ل ٤٤-٤٦
4) هەمان ژێدەرل ٤٥

هیڤێت وی بریندارى (عبدالله)ى مه ئاگرەك هلكر بەلێ جهێ مه هاته توپ بارانكرن مه ئاگر ڤەمراند و مه خو كێشا دشیفكێ دا هەتاكو نێزیكی دەمژمێر (١٠) شەڤێ پشتی پێشمەرگەهـ لبێسفكێ خرڤەبوین و زانی ئەم هندەك هەڤالێت وان وەك شەهید وبریندار یێن ڤەماین لجهێ شەرى، چەند پێشمەرگەهـ لتانا مه هاتن (على یونس وعمر تاهر) ژى دگەل دابوون و هێستر ئینان هەردوو شەهید لهێسترا كرن و (عمر تاهر بابیرى) ئەز ل پشتا خو كرم هەتا ئەز بسەر چیاى ئێخستیم ئەم برینە دێركێ و هەردوو شەهید برنە بێسفكا سەرى (ژورى) ڤەشارتن، روژا پاشتر ئەم بریندار لهێسترا سواركرین و ئەم برین نەخوشخانا لەشكەرى ل شكەفتا گوندێ قومریێ لدەڤەرا بەروارى ژوریان. ئەزمام لوێرێ هەتا نێزیكی هەیڤەكێ برینا من باش بوى ئەز چومە بارەگایێ سەركردایەتیا دەڤەرێ لشكەفتا گەرمكێ لگوندێ كێستە، (عەلیێ خەلیلی و ئەسحەدى خوشەبى) لوێرێ بون برنویەكا كورت دامن دگەل دەستەكێ بەرگویزان، مامێ من (یونس عمر بابیرى) هاتە بارەگایێ هندەك نامە و تومار و ئەمانەتێت شورەشێ یێت كورێ خو شەهید (عومەرى) تەسلیم كرن ئەژى دگەل زڤریم مال)) ([1]).

سێ/ كوشتارا گوندێ بابیرى لنیسانا ١٩٦٦.

هەر ژ كانینا ئێكێ ١٩٦٣ هەتا سێ نیسانا ١٩٦٥ باشورێ كوردستانێ بارەكێ دەمكى یێ ئاشتیێ بخوڤەدیت و شەر هاتە راوستیان ژ ئەنجامێ دان و ستاندنا دناڤبەرا سەروكێ ئیراقێ یێ وى سەردەمى (عبدالسلام عارفى ١٩٦٢-١٩٦٦ز) و سەركێشێ شورەشا ئەیلولێ ملا مصطفي یێ بارزانى([2])، و دڤى ماوەى دا چەند لێك تێگەهەشتنێت دەمكى یێت مەرجدار لدور مافێت گەلى كورد لئیراقێ هاتنە موركرن، لێ دیاربو بو سەركردایەتیا كوردى كو بتنێ ئەڤە تەكتیكە بو بدەستڤەئینانا دەمى و بتایبەتى پشتى هەولدانێت ئیراقى بو ئێككرتنا نەتەوەیا عەرەبى دگەل مسرێ و هەولدانا پشت گوە ڤە هاڤێتنا مافێت گەلى كورد دڤێ تەڤگەرى دا([3])، جارەكا دى ئەو بارێ نە شەرو نەئاشتى بەرەو تەنگەژیێ و ئالوزیێ ڤەچو، ئەوبو ل ٣ نیسانا ١٩٦٥ جارەكا دى لەشكەرێ ئیراقێ هێرشەكا سەرانسەرى كر سەر هێزێت پێشمەرگەهى كوردستانێ، ئەڤە گەرا سێ یا شەرى دناڤبەرا لەشكەرێ ئێراقێ و پێشمەرگەهێ كوردستانێ بو ددەستپێكا شورەشا ئەیلولێ دا ڤى گەرێ پتر ژ سالەكێ ڤەكێشا([4])، و لنیسانا سالا ١٩٦٦ هێرشێن فروكەیێن چەنگى یێن ئیراقى بو سەر گوند و كومەلگەهێن مەدەنى یێل بن كونترولا

---

1) صدیق پیرو بابیرى، (چ.پ.ك)، یا بەرێ.

2) بو زێدەتر پێزانینان ل سەر ڤان دان و ستاندان بزڤرە پەرتوكا (العراق والمسألە الكردیە ١٩٥٨ - ١٩٧٠) یا د. سعد ناجى جواد (لندن: ١٩٩٠)، ل ١٠٩-١١٨.

3) سەحبكە: لازاریف.ن، مێژووى كوردستان، وەرگێران: وشیار عبدالله سنگاویچ ٣، (هەولێر: ٢٠٠٨)، ل ٤٧٦ - ٤٨٣

4) سعد ناجى جواد، العراق والمساله الكردیە، ژێدەرێ بەرێ، ل ١١٧ ١١٨

پێشمەرگەهی توند ترو دژوارتر لێ هاتن، و چەندین کوم کوژی و کوشتار لچەندین گوندێن دەڤەرا بەرواری ژوریان و دوسکێ ژێریان ژی هاتنە ئەنجام دان ژوان کوشتاران کوشتارا گوندێ بابیری بوو ئەوا ل ١٩٦٦/٤/١ هاتییە ئەنجامدان([1]).

لناڤەراستی سالێن شێستان گوندێ بابیری ببو وەك بنگەهەکێ گەرمێ شورەشا ئەیلولێ ژبەر جهێ گوندی یێ ستراتیجی و هلویستێ خەلکێ وی یێ کورد پەروەر و شورەشگێر - بتایبەت پشتی شەهیدبوونا پێشمەرگێ سەرکردە عمر یونس بابیری - چ ژلایێ خەباتا چەکداری ڤەبیت کو ژمارەکا گەنجێت گوندی تڤەنگ راکربون و گەهەشتنە ریزێت لەشکەرێ شورەشێ([2])، و چ ژلایێ رێکخستنێ و هشیارکرنا نەتەوەیێ ڤەبیت و چ ژ لایێ لوجستی و خزمەتا شورەشێ و شورەشگێرابیت.

وەك چالاکی و بزاڤێت رێکخستنا حزبی رحمەتی (نجم الدين يوسڤى) پشتی خواندنا خو ل بەغدا بدوماهیی ئینای ل سالا ١٩٦٦ ڤەگەریا گوندی وەك کادرەکێ قەلەم زان و رەوشەنبیرێ دەڤەری بەردەوام نەدوە وکوم بین دگەل گەنجێت بابیرێ و گوندێن دەوروبەر ئەنجامدان بو مەرەما رێکخستنا وان و هاندنانا وان ژبو هلگرتنا چەکی دژی داگیرکەران و بەرەڤانیێ ژ کوردستانێ([3])، هەروەسا هەڤالێ وی شەهید (صديق زبير بابيرى) کو موختارێ گوندی بو ژلایێ حزبێ ڤە و هەروەسا بەرپرسێ ریخستنی بی ل گوندی و منەسق بی دگەل سەرکردایەتیا دەڤەرێ ،ژبەرکو ئەوژی یێ قەلەم زان و خودان گیانەکێ رژد بو ژبو سەرئێخستنا شورەشێ([4]).

ڤان هەردوو کادرێت ناڤ بوری دگەل چەندین کەسێن دی یێن کورد پەروەر ژ خەلکێ گوندی بابیری چەندین خزمەت بو هاریکاریا شورەشێ دکرن ژوان خرڤەکرنا کومەکی و ئابونە یان و برێڤەبرنا سخرەیان و ڤەگوهاستنا چەك و ئازوقەی و خزمەتکرنا پێشمەرگەهی دەما دهاتن گوندی و بەلاڤکرنا وان ل سەر مالێت گوندی، زێدەباری ڤەکرنا رێکەکا ئاسێ لباشورێ گوندێ بابیری کو دگوتنێ رێکا (شێخی) یان رێکا ئاستەنگێ ژبەرکو رێکەکا ئاسێ و کەڤرین بو و (دەوار) نە دشیان ببارڤە تێرا ببورن و چەك و ئازوقێ شورەشێ تێرا بڤەگوهێزن ناڤ دوسکیان یان بەروڤاژی بو ناڤ گوندی و پاشی بو ناڤ بەرواریان([5]).

---

1) پتریا خەلکێ گوندێ بابیری یێت ئەڤ گوشتارە بچاڤێت خو دیتی هیشتا دژیانێ دا مایینە، بتایبەت هندەك ژوان ئەون یێت بریندارێ ژێ قورتال بووین، مە چاڤ پێکەفتن دگەل گەلەکا، ژوان کریە وەك دیدەڤان و قوربانێت وێ دەریا کورە یا فروکێت دوژمنی بو سەر خەلکێ سڤێلێ گوندێ بابیری ل ١ ٤ ١٩٦٦

2) عمر تاهر محمد، (چ.پ.ك)، یا بەرێ.

3) جعفر صادق، (چ.پ.ك)، یا بەرێ.

4) صديق پيرو، (چ.پ.ك)، یا بەرێ؛ محمد تاهر أحمد (چ.پ.ك)، ل ٢٩ ٤ ٢٠٢١ دهوك.

5) جعفر صادق، (چ.پ.ك)، یا بەرێ؛ نایف عسمان محمد (چ.پ.ك) دهوك ١ ٥ ٢٠٢١؛ محمد تاهر أحمد، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

هەروەسا هەژی ئاماژەپێدانێ یە کو گوندێ بابیرێ بدرێژاهیا هەردوو شورەشێت ئەیلول و گولانێ دا هەردەم وارگەهـ و پەناگەهێ وان کەس و خێزانێن دەڤەرێ بو یێ ژبەر هێرشێت سوپایێ ئێراقێ و تەعداریا حکومەتێن شوفینی نەچاردبون گوندو مالێت خو بجهبهێلن و قەستا گوندو دەڤەرێن ناڤ شورەشێ بکە ن کو ئێك ژوان گوندان . گوندێ بابیرێ بو، لوی سەردەمی نوکە ئەم بەحس لێ دکەین (ناڤەراستی شێستان) ژمارەیەکا زور ژ خێزانێت بامەرنیان ئاوارەی گوندێ بابیرێ ببون ژ ئەنجامێ گرتن و سوتنا گوندی وان لسالا ١٩٦٣ ومانە ل گوندێ بابیرێ هەتا بەیانا یازدەی ئادارا (١٩٧٠) [١].

ژبەر ڤان هەمی کارو چالاکێت خەلکێ گوندێ بابیرێ بۆ شورەشا ئەیلولی دسالێت شێستا ندا وەك مە بەری نهو ئاماژە پێدای بەردەوام ئەڤ گوندە دهاتە توپ بارانکرن ژلایێ فروکێت رژێما ئێراقێ ڤە و دیارترین و چەرگ برترین جار ژی ئەو بو دەما ل (١ نیسانا ١٩٦٦) بدژواری هاتیە توپ بارانکرن و کوشتارەکا مەزن هاتیە ئەنجامدان[٢].

خەلکێ گوندی دبێژن مە پشتی هینگێ زانی کو ئەگەرێ ڤێ کوشتارێ موقبەری بو ژلایێ دوو کەسێن گوندەکێ نێزیکی بابیرێ دەما چوین خو تەسلیمی حکومەتێ کرین لبامەرنێ پێزانین دانە مخابراتێن ئێراقێ لدوور چالاکیێت حزبی و شورەشگێری لگوندێ بابیرێ بتایبەت ئەو رێیا دهاتە چێکرن بو خزمەتا شورەشێ لبابیرێ ئەوا بەری نوکە مە ئاماژە پێ دای[٣].

هوسا لسەرێ بهارێ لێکێ مها نیسانێ لدەمێ ئێڤارێ کو بارانەکا هیروهێدی دهات و خەلکێ گوندی هەمی دخانێت خوڤەبوون ژ نیشکەکێ ڤە (چار) فروکێن جەنگێ (نفاثة) هێرش کرە سەر گوندێ بابیرێ و چەندین موشەك بەردانە خانیێن گوندیان ئەوژی(مالا حجی عبدالله ی و مالا برازایی وی ئەحمەدی و مالا حجی ازرائیل و برایێ وی میکائیلی) و چارخانی بتەمامی هاتنە هەنگافتن و خرابکرن ئەوژی و (٢٤) کەس ژ خەلکێ گوندێ بابیری و میهڤانێت وان بونە قوربانی (١١) شەهید و (١٣) برینداربوون)[٤].

شەهیدین کوشتارێ ئەڤەبون:

١-صدیق زبیر علی (موختارێ گوندی و بەرپرسێ رێکخستنا حزبی بو، خێزان دار بو و بابێ دوو زاروکا بو، پسمامێ وی (محمد تاهر ئەحمەد) دبێژیت: ((بەری چەند دەم ژمێرەکا ژ شەهید بونا وی (صەدیقی) پوستەکێ نهێنی یێ حزبێ دا فمن و گوتە من دڤێت نوکە ببیە گوندێ بانکا بدیە دەستێ

---

1) جعفر صادق بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ عبدالباقی تاهر محمد، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

2) محمود صادق نبی بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ جعفر صادق نبی بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ عمر تاهر محمد بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ عبدالباقی تاهر محمد بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

3) جعفر صادق بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ سلیمان عمر یونس بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ عبدالباقی تاهر محمد، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

4) (چ.پ.ك) یا بەرێ.

(رەشێ رەصیلی بارزانی) دەما بلەز ئەو پوست من بری لڤەگەریانێ ئەس هاتم هنداڤی گوندی و ئەو فروکە هاتن سەر گوندی ئەو کارەسات ئەنجامدا (صەدیق) ژی تێدا شەهید بوو ئەز نەگەهشتم بێژمێ من ئەمانەتێ تە گەهاند))[1].

شەهید (صدیق) لدەمێ توپ بارانکرنا گوندی لخزمەتا (٢) پێشمەرگەهان دابو لمالا (أحمد نزیر) بابیری، موشەك بوێ ژورێ کەفت یا ئەو تێدا دگەل وان هەردوو پێشمەرگەهان هاتە شەهیدکرن ئەو ژی ئەڤ هەردوو پێشمەرگەهەبون:

٢-(یاسین تاهر حسن ژ١٩٣٨) خەلکێ گوندێ زێوا شێخ پیراموس بوو.

٣-یێ دی (سلیم سلیمان عبدالله ژ١٩٤٠) خەلکێ گوندێ تەحلاڤان بوو.

لاشێت هەر سێ کان پرتکاندبوون، ژڤانێ دووێ بربونە ڤاتێ ئێکێ[2].

٤-شەهیدێ زاروك (خالد محمود صادق) بابیری کو دگوتێ (کوخو) ئێکانەیێ بابێ خو بو ژیێ وی بتنێ (چار) سال بوون، مامێ وی (جعفر صادق) دبێژیت ئەز ل سەر دەرەجێت مالا مە بوم - مالا مە یا پر بو ژ بنەمالامە و هندەك مێهڤانا- من گول دەنگێ فروکان بوو ئەز بلەز بژورکەفتم من گوتە وان خو خلاسکەن ئەڤە فروکەهاتن لێ ژبەرکو ئەز (سنێلە بوم) و زێدەباری ئەو چەند روژەك بوون فروکە نە هاتبون سەر گوندی لەورا کەسێ ژمن باوەرنەکر. من دەستێ برازایێ خو (کوخوی) گرت ومن دا پشتا خو دا برەڤین هێشتا ئەز یێل سەر دەرەجکان موشەکەك برەخێ خانیێ مە کەفت، برازایێ من (کوخو) لپشتا من شەهید بوو و ئەز ژی برینداربووم)[3].

٥-شەهید (میکائیل حمو حەمێ بابیری) -کو پتریا قوربانیان ژ خێزانا وی بوون - دوو موشەك بنیڤا مالا وی و برایێ وی کەفتن (میکائیل) بگرانی برینداربیی پشتی (١٥) روژان ژ چارەسەریێ لنەخوشخانا لەشکەری یا شورەشێ لگوندێ قومریێ گیانێ خو ژ دەستدا و گە هەشتە براو و زاروکێن خوو برازایێن خو یێن شەهید و کاروانێ شەهیدێن شورەشا ئەیلولێ ولاشێ وی ل گوندێ قومریێ هاتە خاکسپاردن[4].

٦-شەهید (گیار حمو حەمێ بابیری) دژیێ (٢٥) سالیێ دابی[5].

٧-شەهید (زەمرید میکائیل حەمو حەمێ) ژیێ وێ نێزیکی (٢٠) سالان بوو[6].

٨-شەهید (عەگید میکائیل حمو حەمێ) ژیێ وی (٢) سال بوون[1].

---

1) أحمد نزیر بابیری، (چ.پ.ك) دهوك، ٦ ٢٠٢١

2) جعفر صادق نبی بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

3) جوزل میکائیل حمو بابیری، (چ.پ.ك) دهوك ٦ ٢٠٢١.

4) عبدالباقی تاهر محمد بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

5) جوزل میکائیل، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

6) هەمان کەس، هەمان چاڤپێکەفتن.

٩-شەهید (محسن عزرائیل حمو حەمێ) ژیێ ویژی نێزیکی (٢) سالان بوو[2].

١٠-شەهید خورمێ میکائیل حمو حەمێ) ژیێ وی نێزیکی (١٥) سالان بوو.

١١-شەهید (کوتر حەجی تاهر) ژیێ وێ ژی نێزیك (١٥) سالان بو هەڤالا کچ مەتا خو شەهید (خورمێ میکائیل) بوو هاتبو مالا وان لدەمێ توپ بارانکرنا فروکەیان[3].

ژ هەژی گوتنێ یە ئەف شەهیدە هەروێ شەڤێ لگورستانا بابیری هاتنە ڤەشارتن بهەوار هاتن و هاریکاریا خەلکێ گوندێن دەوروبەرێ گوندێ بابیری (بریفکی، وەرمێلی، بانکی، گەرەگوهی، کانی بەلاڤی) کو رولێ وان دهەوارهاتنا کوشتارا گوندی بابیری داناهێتە ژبیرکرن بتایبەت خەلکێ گوندێ (کانی بەلاڤێ) کو کرستیان بین و وێ روژی جەژن و سەر سالا وان بوو بەلێ پتریا زەلامێن وان لهەوارا برا و جیرانێن خویین لی قەومایی لگوندی بابیرێ هاتن و هلویستەکێ مروڤایەتی و برایەتی و پێکڤە ژیانا ئاینی یێ کێم وێنە بو دیروکا کوردستانێ وشورەشا ئەیلولی تومارکر[4].

سەبارەت برینداران وەك مە ئاماژەپێ دایێ (١٣) برینداربوون برینێن هندەکا ژوان دگران و دژواربون و هەمی هەردوێ ئێڤارێ دا ب هاریکاریا گوندیان و خێر خوزاێن گوندێن دەوروبەران ڤەگوهاستنە نەخوشخانا قومریێ لناڤ بەرواریان، و ناڤێن وان ژی ئەڤەبون[5]:

١-هیرێ حسین علی (هەڤژینا - حمو حەمێ بابیری- دەیکا هەردوو شەهیدا (میکائیل و تەیار)ی بوو، برینا وێ گەلەکا گرا بو چو هیڤیێن چارەسەریێ نەبوون بەلێ هێشتا ژیێ وێ مابو پشتی چارەسەریەکا درێژ لنەخوشخانا قومریێ زڤری ڤە ژیانێ و ل سالا ١٩٨٦ چویە بەر دلوڤانیا خودێ.

٢-سیسێ تاهر محمد (هەڤژینا شەهید میکائیل)ی بی ئەوژی بگرانی بریندار ببوو نوکە ژی دژیانێ دامایە لدهوکێ ئاکنجی یە.

٣-کتان تاهر محمد (هەڤژینا ازارئیل حمو حەمێ)بی، دەیکا شەهید (محسن ازارئیلی) لسالا (٢٠٢٠) چویە بەر دلوڤانیا خودێ.

٤-أسمر یحیی بریفکی (خێزانا سلیم حمو حەمێ)یە، نوکە ژی دژیانێ دامایە لدهوکێ ئاکنجیە.

٥-سلوی ازرائیل حەمو حەمێ، نوکە ژی دژیانێ دامایە لدهوکێ ئاکنجیە.

٦-جوزل میکائیل حمو حەمێ، نوکە ژی دژیانێ دامایە لدهوکێ ئاکنجی یە.

٧-نعیمە میکائیل حمو حەمێ، نوکەژی دژیانێ دامایە و لدهوکێ ئاکنجی یە.

---

1) عمر تاهر محمد بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

2) عبدالباقی تاهر محمد بابیری (چ.پ.ك) یا بەرێ.

3) وان هەمی کەسێن ناڤ بورین ژ خەلکێ گوندێ بابیرێ یێن مە چاڤپێکەفتن دگەل کرین ئەڤ چەندە دوویات کریە.

4) جعفر صادق بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ عبدالباقی تاهر محمد بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ؛ نایف عسمان محمد بابیری، (چ.پ.ك) یا بەرێ.

5) (چ.پ.ك) یا بەرێ.

٨-جعفر صادق بابيرى، مە ئاماژە بناڤێ و بريندار بونا وى دابى ئەوبى يێ برازايێ وى (خالد) دپشتا وى دا شەهيد بووى.

٩-احمد نزير بابيرى، ئەو بو يێ موشەكەك بخانيێ ويژى كەفتى و هەر سێ پێشمەرگەهـ (صديق، ياسين، سليم) دمالا وى دا شەهيدبوون.

١٠-فرمان شەهباز بريفكى (هەڤژينا عەزيز گەرەگوهى) وێ روژى ميهڤان بو دگەل كچەكا خو لمالا (احمد نزير بابيرى).

١١-دەولەت عزيز گەرەگوهى، وەك مە ئامەژێ پێداى دگەل دەيكا خو (فەرمانێ) مێهڤان بوو لگوندى.

١٢-زلفێ بامەرنى يا ناسيار ب (دەيكا على) ئەوژى بريندارىو. وەك مە ئاماژە پێداى لوى دەمى گەلەك مالێت بامەرنيان ئاوارەى گوندێ بابيرى ببون.

بێ گومان ڤێ كارەساتا مەزن كارێگەريەكا مەزن ژلايەنێ دەرونى و جڤاكى لسەر خەلكێ گوندێ بابيرى كر تازى و شينى لگوندى بو ماوێ چەندين سالان يا بەردەوام بو بتايبەت لناف وان خێزانا يێت عەزيزێت خو ژ دەست داين و بتايبەت ترين لناف مالباتا رحمەتى (حمو حەمێ) ژبەركو پترپا قوربانيان ژوێ مالباتێ بوون . سليمان عمر بابيرى دبێژيت: ((پشتى وێ كارەساتێ ب سێ چار سالان ژن خواستن و داوەت و كەيف و خوشى و شادى لگوندێ بابيرێ نەهاتنەكرن)) [١].

چار/ رولێ خەلكێ گوندێ بابيرێ دقوناغێن بەرى و پشتى بەيانا (١١) ئادارێ ١٩٧٠ دا:

خەلكێ گوندێ بابيرێ وەك خەلكێ هەمى گوند و باژێر و دەڤەرێن دى يێن باشورێ كوردستانێ بەردەوامى بخەبات و بەرخودانێ دا بدرێژاهيا شورەشا ئەيلولێ هەر ژبەر پابونا شورەشێ ل ١١ ئەيلولا ١٩٦١ هەتا شورەشى ژ ئەنجامێ پەيمانا خيانەتكاريا جەزائيرێ بدوماهى هاتى (ل٦ ئادارا ١٩٧٥)، لتەوەرێن بورى مە بەحس ل رول و قوربانيێن وان كر دقوناغێن دەستپێكا شورەشێ دا هەتا نيسانا سالا ١٩٦٦ و وێ كارەسات و كوشتارا لگوندێ بابيرێ لوى دەمى هاتيە ئەنجام دان.

لڤى تەوەرێ چارێ و دوماهيێ دێ بەحس ل رولێ خەلكێ ڤى گوندى كەين لپشتى سالا ١٩٦٦ هەتا ڤەمرينا خەتيرا شورەشێ ل ١٩٧٥ كو دڤان نەهـ سالا ندا شورەشا ئەيلولێ د چەندين قوناغێن جودا دا دەربازبو ژ شەرو پێگدادانا دناڤبەرا دان و ستاندن، و ئاگربەست، و لێكتێگەهشتن، و رێكەفتن، و ئاشتيا بەروەخت وپاشى پاشگەزبون و نويبونا شەرى و هەتا پيلانا مەزنا ناڤدەولەتى دژى گەلێ كورد و شورەشا وى يا ئازادى خوازيێ بدوماهى ئينايى. ئەم دشێين رولێ خەلكێ گوندێ بابيرى دڤێ قوناغێ دا بڤى رەنگى دابەشبكەين:

---

[١] (چ.پ.ك) يا بەرێ.

١- نيسانا ١٩٦٦ هەتا ئادارا ١٩٧٠:

پشتی کوشتارا گوندێ بابیرێ ل ئێکێ نیسانا ١٩٦٦ بچەند روژەکان (١٩٦٦/٤/١٣) سەروکێ ئیراقێ (عبدالسلام محمد عارف) هاتە کوشتن دەما فروکا وی لباشورێ ئیراقێ کەفتی. و (١٩٦٦/٤/١٨) برایێ وی (عبدالرحمن محمد عارف) لجهێ وی بو سەروکێ ئیراقێ و کابینەیەکا نویا حکومەتێ پێك ئینا بسەروکاتیا (عبدالرحمن البزاز) ژبەر ڤێ گهورینا سیاسی لئیراقێ و هلویستێ سەروك وەزیران (البزاز) کو بەردەوام هەول ددان کێشە یا کوردی برێکێت سیاسی بهێتە چارەکرن و مافێت گەلێ کورد دچارچوڤەیێ دەولەتا ئیراقێ دا بهێنەدان، گەرەیەکا دی یا دان و ستاندنا برێڤەچوو و بارزانی راگرتنا شەری راگەهاند بو ماوەیەکی بەلێ ژبەر فشارا وەزیری بەرگرییێ ئیراقێ (عبدالعزیز العقیلی) ئەوێ بەرنیاسێ ب دژایەتیا خودا بو مافێت گەلێ کورد و فشارییت وی یێت بەردەوام لسەر سەروك (عبدالرحمن عارف)ی ژبو هێرشکرنا سەر دەڤەرین لبن کونترولا شورەشێ و بتایبەت مەلبەندێ سەرکردایەتیا شورەشێ ل چیایێ هندرین، ئوپراسیونەکا دی یا لەشکەری دژی هێزێن وەلات پارێزین کوردستانێ هاتە ئەنجامدان لدەست پێکا هەیڤا گولانێ ١٩٦٦ بەلێ ئەو ئوپراسیون هاتە شکاندن ژلایێ پێشمەرگەهێن شورەشێ ڤە ئەوێت شیایێن دوربەکێ مەزن لوێ هێزا لەشکەرێ ئیراقێ بدەن و ژمارەیەکا مەزن ژێ بکوژن و ئێخسیر و بریندار بکەن[١].

پشتی ڤێ شکەستنێ جارەکا دی حکومەتا ئیراقێ پەنابرنە بەر دان و ستاندن و دیتنا چارەیەکا سیاسی بو کێشا کوردی ل ئیراقێ هەتاکو ل (٢٩) حوزیرانا ١٩٦٧ دگەل سەرکێشێ شورەشێ گەهەشتینە لێك تێگەهشتنەکێ ل دور راوستاندنا شەری و دانا هندەك مافێت گەلێ کورد، کو ب بەیانا (٢٩) حوزیرانێ دهێتە نیاسین. د ئەنجامدا بو ماوەیەکی ئارامی دناڤبەرا هەردوو لایاندا پەیدابوو[٢].

بەلێ پشتی ل ١٧ تەموزا (١٩٦٨) پارتا (بەعسا عەرەبی یا سوشیالیست) دگەل هێزەکا لەشکەری کودەتا لسەر (عبدالرحمن عارفی) کری و پارتا ناڤبری هاتیە سەر دەستهەلاتێ لئیراقێ، ڤێ پارتێ سیاسەتا (فرق تسد) دناڤ کورداندا بکارئینا و پالپشتیا دژبەرێن شورەشی کر لکوردستانێ دژی ملا مصطفي بارزانی و پەیوەندی روژ بو روژی بەرە و ئالوزیێ ڤەچون و گەریەکا دی یا شەری یا دژوار دەست پێ کرەڤە و پێشمەرگێت کوردستانێ کەفتنە بارێ بەرگێرییێ ژ ئاخ و گەلێ خو دژی لەشکەر کێشیا ئیراقی[٣] ،و چەندین پێشمەرگە ژ خەلکێ گوندێ بابیری دڤێ قوناغا بەرگرییێ دا دبەژداربوون، بتایبەت دەما (هێزا هەلگورد) هاتیە پێك ئینان ل (١٩٦٨) و بەروکێ شەری کەفتیە وێ دەڤەرێ.

---

1) سعد ناجی جواد ، العراق والمساله الکوردیه ، ل ل ١٨ ١٢٧١

2) مسعود بارزانی ، بارزانی وبزوتنەوەی رزگاری خوازی کورد ، بەرگێ یەکەم بەشێ دوەم -شورەشی ئەیلول - ١٩٦١ ١٩٧٠

3) هەمان ژێدەر .

کومەکا گەنجێت گوندێ بابیرێ ئیلتحاق بوێ هێزا ناڤ بوری کر و پێشمەرگێ دێرین (علی یونس بابیری) بو (ئامر فصیل)ێ وان سەر ب سریا (محمد عبدالله)یێ بامەرنی ڤە سەر ببەتلونیا (عبدالرحیم جسیم پیندرویی)ڤە ئەوژی ئەڤ کەسێن هەنێ بوون[١]:

1. سعید مراد حمێ بابیری
2. صالح حسین علی بابیری
3. نایف ئو سمان محمد بابیری
4. فریق پیرو إبراهیم بابیری
5. حسن موسی حسن بابیری
6. قادر تاهر گلو بابیری
7. إبراهیم عبدالرحیم إبراهیم بابیری
8. جعفر صادق نبی بابیری
9. احمد صادق توڤی (ئاکنجیێ گوندێ بابیرێ)بو
10. عبدالرزاق علی یونس بابیری.

ئەڤ هەر (١٢) پێشمەرگەهێت خەلکێ گوندێ بابیری بو نێزیکی سالەکێ مانە لدەڤەرا گلالە و زێدەباری باردوخێ شەری و هێرشێن فروکە و لەشکەرێ ئیراقی بو سەر وێ بەرێ شەری لوێ دەڤەرێ، ئەڤ پێشمەرگەهێت ناڤ بوری ئاماژە بوێ چەندێ ددەن کو وی ماوەی وان لوێ دەڤەرێ گەلەك نەخوشی دیتن ژ نەبونا ئازوقەی و پێدڤیێت روژانە و نە زڤرینا وان بو مال ل وی ماوێ درێژدا کو باردوخێ خێزان و زاروکێت گەلەکا شوان گەلەکێ نەخوش بو ژبەرکو بێ سەمیان مابون، سلیمان عمر بابیری دبێژیت: لبیرا منە وەك ڤێگاڤێ دەما ئەو پێشمەرگەهێت هێزا هەلگوردی ل سالا ١٩٦٩ بسلامتی زڤریت گوندی کەیفەکا مەزن دگوندی دا پەیدابوو، وان ژی تڤەنگ هاڤێتن وەختێ گەهەشتین نێزیك گوندی وەك مزگینیا سەرکەفتن و ب سلامەتی زڤرینا وان[٢].

پشتی بێهن ڤەدانێ جارەکا دی (علی یونس بابیری دگەل سعید مراد بابیری) زڤرین بەروکێت شەری لدەوروبەرێت (بەنداڤا دوکان) کو شەر کەتبویە وێ دەڤەرێ، هەردوو ناڤبوری نە ڤەگەریان مال هەتا بەیانا (١١) ئادارێ ١٩٧٠ دوی ماوەی دا (ئاسیا) هەڤژینا (سعید مرادی) چوبویە بەر دلوڤانیا خودێ و ئەو یێل بەروکێت شەری بێ کو تشتەکی ژێ بزانیت[٣].

---

(1) نایف ئوسمان محمد، جعفر صادق نبی ، عبدالرزاق علی یونس ، جاف پێکەفتنێن بەرێ .
(2) جاڤپێکەفتنا کەسایەتی یابەرێ .
(3) نایف ئوسمان محمد ، جعفر صادق ، چاڤ پێکهفتنا کەسایەتی یابەرێ .

پشتی دەهـ سالان ژ خەباتا بێ راوەستیان و قوربانیدانێ و باردوخێ شەری یێ دژوار ملەتێ کورد هەمی گەلەك کەیف خوشبون کو ئەو خەبات و زەحمەت و قوربانی بهەروە و بێ ئەنجام نەچوون و ل دوماهیێ و پشتی حکومەتا ئیراقێ بو ماوێ دەهـ سالان هەولدایی بهێزا لەشکەری ناسناما نەتەوایەتی یا گەلێ کورد ژناڤ ببەت لدوماهیێ نەچاربوو دان پێدانێ ب مافێت نەتەوەی یێن گەلێ کورد ل ئیراقێ بکەت و دان و ستاندنێت راستەوخو دگەل سەرکردایەتیا شورەشا ئەیلولێ بکەت و ١٩٧٠/٣/١١ بەیانا دانا هندەك ژ مافێت گەلێ کورد بدەنێ ژوان مافێ ئوتونومی (الحکم الذاتي) [١].

خەلکێ گوندێ بابیرێ ژی وەك هەمی خەلکێ کوردستانێ گەلەك کەیف خوش بون بوێ دەستکەفتێ دیروکی کو وان ژی بەژداریەکا باش وەك رول و قوربانی تێدا هەبوو. وەك دەربرین بو دیارکرنا هەست و هلویستێ خو خەلکێ گوندێ بابیرێ ل ناڤەراستی مها ئادارێ (١٩٧٠) رابون بگێرانا ئاهەنگەکا جەماوەری کو زێدەبارێ خەلکێ گوندی ئەو پێشمەرگێن لدەڤەرێ و و هندەك ژ خەلکێ گوندێن دەوروبەر ژی تێدا بەژداربوون.

٢- ئادارا ١٩٧٠ هەتا ئادارا ١٩٧٥:

پشتی بەیانا (١١) ئادارێ و پەیدابونا ئارامیێ خەلکێ گوندێ بابیرێ ژ کولکو بن بەرو ناوسکان ڤەگەریان خانیێن خو ل گوندی و هێدی هێدی ژیان ئاسایی بو، بو ماوێ سێ چار سالان پتریا خەلکێ گوندی مژیلێ کارێ جوتیاریێ بون هەروەسا کارگێریا خویەتیا کوردی بزاڤا ئاڤەدانی لسەرانسەری باشورێ کوردستانێ دەست پێ کر - ژبەرکو دماوێ دەهـ سالێن بوری ژ ژیێ شورەشێ ئەو بزاڤ ب ئێکجاری راوەستیابو، بەلکو گەلەك گوند کاڤل ببون و گەلەك خانی خراب ببوون و چو کارێت خزمەت گوزاری نەهاتبون ئەنجامدان . لسەردەمێ دان و ستاندنان (مفاوضات) تا (١٩٧٠ - ١٩٧٤) چەند پروژەیەکێن خزمەت گوزاری بو گوندێ بابیری هاتنە ئەنجامدان وەك پتریا گوندێن باشورێ کوردستانێ و بتایبەت ئەو گوندێن قوربانی بو شورەشێ داین.

ژوان خزمەتگوزاریان ئاڤاکرنا قوتابخانەیەکا شەش پولی (سەرەتایی) ل تەنشت گوندی کو بو وی سەردەمی قوتابخانەیەکا ژ هەژی بوو و زێدەباری زاروکێن بابیریان زاروکێن گوندێن دەوروبەران ژی مفا ژ وێ قوتابخانێ وەرگرت[٢].

---

1) هوژین مسعود سرنی ، شورەشا ئەیلولێ لدەڤەرا بادینان ، ١٩٦١-١٩٧٥.

2) صدیق پیرو محمد (چ.پ. ك) یابەرێ

هەروەسا پروژەیەکێ ئاڤا ڤەخوارنێ و کاروبارێن روژانە ژی بو گوندێ بابیری هاتە چێکرن و بوریەکا ئاڤێ ژ کانیا (سەرگیزا) هاتە کێشان بدرێژاهیا (٢کم) بو ناڤەندا گوندی و برێکا عمبارەکێ و چەند (زەمبەلەیەکا) دهاتە دابەشکرن و ببویە جهێ خوش حالی و ئاسانکاریێ بو خەلکێ گوندێ بابیرێ(). ١

ژلایێ خەبات و چەکداریێ ژی ڤە دڤێ قوناغێ ژی دا سەرەرایێ راوەستیانا شەری بەلێ سەرکردایەتیا کوردی دەست ژوێ مەیدانێ بەرنەدان چنکو لایەنێ دی (حکومەتا ئێراقی) چو جاران نە جهێ باوەریێ بو، لەورا تومارکرن و وەرگرتن و مەشق و راهێنان کرنا پێشمەرگەهی یا بەردەوام بوو،() ٢ زێدەباری وان پێشمەرگەهێن بابیری یێن بەری بەیانا (١١) ئاداری خەبات کرین، ومە ئامەژە بناڤێن وان دایی ، کومەکا گەنجێت دیژی ژ خەلکێ گوندێ بابیری گەهەشتنە رێزێت پێشمەرگەی، بتایبەت پشتی حکومەتا ئێراقێ بەندێن بەیانێ هەمی جهبەجهنەکرین و پا شەگەزبوی و ئامادەکارییێن شەری دژی کوردان کرین.

دەما ل ناڤەراستا سالا (١٩٧٤) حکومەتا (بەعسا عەرەبی) شەر دژی گەلێ کورد راگەهاندی و هێرشێن دژوار ب فروکەیان پاشی بهێزێت زەمینی کرینە سەر باژار و گوندێن کوردستانێ پێشمەرگێن کوردستانێ کەفتنە دبارێ بەرەڤانیێ و هەر ژ زاخو هەتا حاجی عومران . و ئەڤ گەرا شەری یا دژوار بەردەوام بو سالەکێ هەتا پیلانا جەزائیر ل ٦/٣/ ١٩٧٥ (). وەك مە[٣] ئاماژەپێ دای ژمارەیەکا خەلکێ گوندێ بابیری تڤەنك هلگرتبوون و ببونە پێشمەرگە و ببەرپابونا شەری جارەکا دی ل (١٩٧٤) ژمارەیەکا دی ژی ژ خەلکێ گوندێ گەهەشتنە شورەشێ و د چەندین شەرێن دژواردا بەژداری کر وەك شەرێ گەلالە و گەلیێ زەنتە و بجیل و ئاکرێ و دینارتە و چیایێ سپی رێز و دەوروبەرێت باژارێ دهوکێ . مە ل تەوەرێ بوری ناڤێ (١٢) پێشمەرگێن بابیری گوتبون لقوناغا بەری بەیانا (١١) ئاداری ١٩٧٠ ئەو هەر (١٢) پێشمەرگەهـ بەردەوام بوون د خەباتا پێشمەرگاتیێ دا هەتا دوماهیا شورەشێ . ئەڤێن ل خوارێ ژی ناڤێن وانن یێن خەباتا پێشمەرگایەتیێ کرین ژ خەلکێ گوندێ بابیری پشتی بەیانا (١١) ئاداری هەتا رێکەفتنا جەزائیر و ڤەمرینا چریسکا شورەشێ ل (٦) ئادارا ()١٩٧٥. ٤

1. صبری جمیل مراد
2. قادر جمیل مراد
3. إسماعیل إبراهیم رجب

(١) جعفر صادق بابیری ، (چ.پ.ك) یابەرێ
(٢) مسعود بارزانی ، ژێدەرێ بەرێ ،١٥٤١٤٠
(٣) هوژین مسعود سرنی ، ژێدەرێ بەرێ .
(٤) ئەڤ هەمی پێشمەرگە دژیانێ دا ماینە ، وخانەشین بوینە ، بتنێ (حمدی عبدالرحیم) نەبیت لشورەشا گولانێ لسالا ١٩٨٧شەهید بویە .

4. شاكر مسيحا يونس
5. سليمان عمر يونس
6. سلام مستەفى رجب
7. محمود صادق نبى
8. عبدالعزيز عبدالكريم إبراهيم
9. حمدى عبدالرحيم إبراهيم
10. سلمان تاهر محمد
11. هادى على يونس
12. عبدالباقى تاهر محمد
13. خالد پيرو إبراهيم

بەلێ پشتی سەرکردایەتیا شورەشێ بریارا بدوماهی هاتنا وێ قوناغا خەباتا بزاڤا رزگاری خوازیا گەلێ کورد راگەهاندی ژ ئەنجامێ پیلانا جەزائیر ل ١٩٧٥/٣/٦، و پێشمەرگە سەر پشك کرین دناڤبەرا پەنابەربونێ بو ئیرانێ یان تەسلیم کرنا چەکێ خو بوحکومەتا ئیراقێ لدویف (لێبورینا گشتی) پێشمەرگێن خەلکێ گوندێ بابیرێ وەك پتریا پێشمەرگێن شورەشێ چەکێن خو بشێوەیەکێ فەرمی تەسلیمی حکومەتێ کرن ل لیوادهوکێ و بدل گرانی ڤە ڤەگەریان گوندێ خو و دەست ب کارێ خوێ جوتیارێ و ئاژەل داریێ کرن هەتا بەرپابوونا شورەشا گولانێ ل (١٩٧٦/٥/٦) کو دووێ شورەشی ژێ دا خەلکێ گوندێ بابیری رولەکێ دیار و بەرچاڤ ژ گەلەك لایەن و بیاڤاندا هەبوو[١].

1) سليمان عمريونس بابيرى ، عبدالرزاق على يونس بابيرى ، اكرم زاهر تاهر بابيرى ، صديق پيرو بابيرى . (چاڤ پێکەفتنێن کەسایەتی یێن بەرێ)

ئەنجام

پشتی ئەف ڤەکولینە بدوماهی هاتی لسەر رول و قوربانییێت خەلکێ گوندێ بابیری دشورەشا ئەیلولێ دا ، ڤەکولەر گەهەشتە چەندین ئەنجامان لدور بابەتی ئەوژی ئەڤێن لخوارێ نە :

ئێك / سەرەرای وان پروپاگندەیێت دوژمنا لناف خەلکێ دەڤەرێ بەلاف کرین دژی شورەشێ وسەرکیشێ وێ ملا مستەفایێ بارزانی ، لێ خەلکێ گوندی بابیرێ هلویستەکێ نیشتمان پەروەرانە نیشاندا ژ بەرپایەبونا شورەشێ وهاتنا بارزانی بو دەڤەرا وان وپێشوازیەکا گەرم لی کرو بونە هاریکار و رێخوشکەر بو سەرئێخستنا شورەشێ .

دوو / هەر لقوناغێن دەستپێکا شورەشێ چەندین کەسێن بابیری گەهەشتنە رێزێت شورەش گێران و تڤەنکا شەرەفێ هلگرت و بەژداری دپتریا شەرو داستانان داکر لدەڤەرا بادینان دژی لەشکەرێ داگیر کەرێ ئێراقی و خوین و گیانێ خو پێش کێشی گەل و وەلاتێ خو کرن وشەهیدو بریندار ژێ کەفتن .

سیێ / لەشکەرێ ئێراقێ بریکا فروکەیان چەندین کوشتار لگوندو باژارێن کوردستانێ ئەنجام دان دماوێ شورەشا ئەیلولێ دا ، گوندێ بابیری ژی ئێك ژوان گوندان بو یێ بەردەوام بدرێژاهیا شورەشێ توشی هێرش و بومبە باران کرنا فروکەیان دبو ژبەر رولێ خەلکێ وی گوندی دشورەشێ دا ، و دژوارترین هێرشا فروکەیان ژی لسەر بابیرێ ئەوبو یال ١٩٦٦/٤/١ هاتیە ئەنجامدان کو بدەهان شەهیدوو بریندار لێ کەفتین .

چار / قوناغ بو قوناغی رول و بەژداریا خەلکێ گوندێ بابیری دشورەشا ئەیلولێ دا زێدەتر لێ دهات بگەهەشتنا ژمارەیەکا زور ژخەلکێ وی گوندی بوناف رێزێن پێشمەرگەهێ شورەشێ ، و بەژداری دشەرێت قوناغێت دوماهیێ دا ژ ژیێ وێ شورەشێ ، بەری وپشتی بەیانا (١١) ئادارا ١٩٧٠ . وهەتاکو دوماهیك روژا شورەشێ ل (٦) ئادارا ١٩٧٥ .

دور وتضحيات اهالي قرية بابير في ثورة ايلول ١٩٦١-١٩٧٥

ملخص:

كانت ثورة ايلول اول ثورة كوردية شاملة في جنوب كوردستان في التاريخ المعاصر ، ادي عموم شعب كوردستان دورا بارزا فيها بشكل او باخر وقدموا تضحيات كيرة في سبيل اهدافها ، خاصة اهالي القري النائية في المناطق الجبلية الوعرة البعيدة عن ايدي النظام العراقي ، الا ان نتيجة عدة عوامل معينة كان لاهالي بعض القري دور اساسي فيها وقدموا تضحيات اكبر من قري ومناطق اخري.

تعد قرية بابير التي تقع علي السفح الشمالي الغربي لجبل متين في منطقة الدوسكي من اهم القري التي ادت دورا بارزا في احداث ومعارك الثورة وقدموا تضحيات كبيرة في سبيل اهدافها ، حيث التحق العديد من رجالها بالثورة منذ اندلاعها في ١٩٦١/٩/١١وشاركوا في معظم معاركها وقدموا العديد من الشهداو والجرحي في تلك المعارك كالشهيد القيادي (عمر يونس بابيري) الذي استشهد في ملحمة مضيق قنتارا سنة ١٩٦٢.

كذلك كان لاهالي قرية بابير دور بارز ومشاركة فعالة في النواحي التنظيمية وفي مساعدة قوات البيشمركه بالاحتياجات الضرورية اثناو الثورة ، ونتيجة ذلك كان الحكومات العراقية التي عاصرت الثورة تنتقم شر انتقام من اهالي قرية بابير ومثيلاتها من القري المناضلة في المنطقة ، حيث كانت تقصفها بالطائرات النفاثة وارتكبت مجزة بشعة بحق اهاليها المدنيين في ١٩٦٦/٤/١ راح ضحيتها عشرات الشهداو والجرحي .

تهدف هذه الدراسة الي ابراز دور وتضحيات اهالي قرية بابير في احداث ثورة ايلول وذلك لعدم وجود اية دراسة حول ذلك . تتالف هذه الدراسة من تمهيد جغرافي وتاريخي حول القرية ، مع اربعة مباحث اساسية : بحث الدراسة في المبحث الاول موقف اهالي القرية من اندلاع الثورة وذهاب قائدها الملا مصطفي البارزاني الي المنطقة . اما المبحث الثاني فقد تطرق الي دور وتضحيات البابيريين في المعارك التي اندلعت في بدايات الثورة في منطقة بادينان ، والمبحث الثالث اشار الي المجزرة التي ارتكبها طائرات النظام العراقي بحق اهال قرية بابير في سنة ١٩٦٦ ، اما المبحث الرابع والاخير فقد برز دور اهالي القرية قبيل وبعد بيان ١١ اذار ١٩٧٠ . واختتمت الدراسة باهم ما توصل اليه الباحث من نتائج .

The role and sacrifices of the people of Babir village in the revolution of September 1961 – 1975

Abstract :

The September Revolution was the first comprehensive Kurdish revolution in South Kurdistan in Contemporary history, the whole people of Kurdistan played a prominent role in it in one way or another and they provided Great sacrifices for the sake of their goals, especially the people of remote villages in the mountainous areas The rough terrain is far from the hands of the Iraqi regime, but the result of several specific factors was The people of some villages have a key role in them, and they have made greater sacrifices than villages and other regions.

The village of Babir is located on the northwestern slope of Mount Mateen in the region Al-Doski is one of the most important villages that played a prominent role in the events and battles of the revolution Great sacrifices for the sake of its goals, as many of its men joined the revolution since It erupted on 9/11/1961 and participated in most of its battles and provided many martyrs And the wounded in those battles were like the martyr of the leader (Omar Yunis Babiri), who was martyred in The epic of the Qantara Strait in 1962.

The people of Babir village also had a prominent role and effective participation in the organizational aspects And in helping the Peshmerga forces with the necessary needs during the revolution, and as a result The Iraqi governments that lived through the revolution were taking revenge on the people of Babir village And similar combative villages in the region, where they were bombed by jet planes A horrific massacre was perpetrated against its civilian population on 1/4/1966, in which dozens were killed Martyrs and wounded.

This study aims to highlight the role and sacrifices of the people of Babir village in the events September Revolution, because there is no study on that. This study consists of an introduction

Geographical and historical around the village, with four main topics: The first topic is the attitude of the people of the village towards the outbreak of the revolution and the departure of its leader, Mullah Mustafa Barzani to the region. The second topic dealt with the role and sacrifices the Babirians in the battles that erupted at the beginning of the revolution in the Badinan region, and the topic the third referred to the massacre committed by the Iraqi regime's planes against the people of a village Babir in 1966. As for the fourth and final topic, the role of the people of the village has emerged before and after the statement of March 11, 1970. The study concluded with the most important findings of the researcher consequences.

ئاراستە و شوناسی نیشتمانی لە بیری سیاسی مستەفا بارزانی (١٩٠٣-١٩٧٩)

پ.ی.د. ئاراس اسماعیل خضر
بەشی شوێنەوار- کۆلێژی ئاداب- زانکۆی سەلاحەددین
Aras.khider@su.edu.krd
م. قارەمان حەیدەر رەحمان
بەشی مێژوو- کۆمێژی ئاداب- زانکۆی سەلاحەدین
qaraman.rahman@su.edu.krd
م.ی. نەوشیروان شەریف سەعید
nawsherwansaeed@gmail.com

پوختە :

بارزان ئەو هەرێمە بووە کە لەکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم دەبێتە مەڵبەندی پێکەوەژیانی ئاینی بۆ موسلمان و کریستیان و یەهودیەکان. مستەفا بارزانی لە ١٤ی ئاداری ١٩٠٣ لەو ژێنگەیەدا لەدایك دەبێ هۆکاری گرنگیدانی بە ئاراستەو شوناسی نیشتمانی, دەگەرێتەوە بۆ ئەو ژینگەیەی تێیدا پەروەردە بووە.

لە بنجدا بارزانی دەگەرێتەوە بۆ خانەوادەیەکی پابەند بەبنەماکانی ئاینی ئیسلام، کە چەندین زانای ئاینیان تێدا هەڵکەوتوە. ناوبروا لەناوچەی بارزان ئیلهام وەردەگرێ , دوای ئەوەی ئەو هەرێمە دەبێتە مەڵبەندی جولانەوەی سیاسی و ئاینی لەباشووری کوردستان. ئەو لە سۆنگەی دیدگای شێخانی بارزان بۆ رزگارکردنی کوردستان وبەدیهێنانی مافە نەتەوایەتیەکانی گەلی کورد ، کار بۆ یەکێتی و یەکخستنی پێکهاتە جیاوازەکان دەکات، لە جولانەوەیەکی گشتگیری نەتەوەیی و نیشتمانیدا.

دیارە یەکێك لەبنەما و کۆلەگە سەرەکیەکانی پێکهاتەی کۆمەڵگای کوردی بەدرێژایی مێژوو، هۆز و عەشیرەتە. پابەندبوونی ئەم کۆمەڵگا شوانکارو کشتیارە بەدەمارگیری هۆزایەتی، جۆرێك لەیەکگرتووی و خۆشەویستی زێدی تێدا بەدیهاتووە ، کە لەو قۆناغەی مستەفا بارزانی ڕێبەرایەتی جولانەوەی رزگاریخوازی کوردی کردووە, تایبەتمەندیەکی سیاسی نیشتمانی پێ بەخشیوە ، دوای کوبوونەوەیان لەدەوری حزبێکی سیاسی و پابەندبوونی ژمارەیەکی زۆری ئەو پێکهاتانە بەرێبەری جولانەوەی رزگاریخوازی لە باشووری کوردستان , دوای ئاراستەکردنیان لەنێو بزاڤێکی نیشتمانی و نەتەوەیی لە پێناو ئامانج و چارەنوسێکی هاوبەشدا.

کلیلە وشەکان : بارزانی - بیر - نیشتمان - شوناس - کوردستان .

پێشەکی :

ئەو بارودۆخەی ڕووبەڕووی ناوچەکانی باشووری کوردستان بۆتەوە، لەقۆناغی دیاریکراوی توێژینەوەکەماندا, دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پێشهاتە سیاسیانەی ناوچەکە پێدا تێپەریوە، بەهۆی سەرهەڵدانی بزاوتێکی نیشتمانی و نەتەوەیی، لەپێناو دەستەبەرکردنی مافی بنەرەتیەکانی نەتەوەیی لەناوچەکە. لەو ماوەیەدا مستەفا بارزانی لەقۆناغێکی سەختی ململانێی سیاسی نێودەولەتی لە هەرێمێکی شاخاوی دووره دەستی کوردستان کە بە ناوچەی بارزان ناسراوە دەردەکەوێ. بارزانیەکان لەو ماوەیەدا یەکێك بوونە لە گەورەترین پێکهاتە کۆمەلایەتیەکانی کورد لەناوچەکە ، دوای ئەوەی خۆیان لە کونفیدراسیۆنێکی عەشائری رێك دەخەن کە لەحەوت عەشیرەتی وەك شێروانی ومزوری و بەرۆژی و هەرکی بنەجێ و گەردی و دۆلەمەری و نزاری پێك دەهاتن . هەلومەرجی سیاسی و کۆمەلایەتی کوردستان ئاراستەی ژیانی مستەفا بارزانی دەگۆڕێ ودەبێتە رێبەرێکی شۆرشگێر و سەرکردەیەکی نیشتمانی. لەو توێژینەوەیەدا بەشێکی تایبەتمەندیەکانی کەسایەتی ئەو سەرکردەیەمان لەتۆی چەند باسێکدا خستۆتەڕوو. لەباسکردنی تایبەتمەندیەکانی ئەو سەرکردەیە، مەبەستمانە جەخت لەسەر ئەوە بکەینەوە کە ناوبروا زانایەکی ئاینی نەبووە، بەلکو تاکو رادەیەکی باش شارەزایی لەزانستی ئاینی ئیسلامی هەبووە. ئەو گرنگی بەلایەنی ئاینی و پیاوانی ئاینی داوە, لەبەرئەوەی درکی بەگرنگی و بایەخی لەنێو کۆمەلگای کوردی دەکرد. ئەمە و چەند باسێکی دیکە کە لەتۆی ئەو توێژینەوەیە باسیان لێوە دەکەین . بەشێوەیەك لەتەوەرەی یەکەم باس لە سەرچاوەکانی بیری سیاسی بارزانی دەکەین ، لەچوارچێوەی کاریگەرییەکانی بیروباوەری ئاینی و سیستەمی هۆزایەتی و ئەزمونی سیاسی لەسەر بونیادی بیری سیاسی ئەو سەرکردەیە. لەتەوەرەی دووەم تیشك دەخەینە سەر پەیرەوەی شوناس و ئایدۆلۆژیایی پێکەوە ژیان لە بیری سیاسی مستەفا بارزانی دا. لە تەوەرەی سێەمدا ئاماژە بە ڕۆڵی مستەفا بارزانی لەپاراستنی شوناس و شوێنەوار دەکەین. کەزۆربەی کاتەکان لەکەسایەتی و فەرهەنگی کوردبوونیدا رەنگدانەوەی هەبووە. هەرچەندە زۆربەی کاتەکان ئەو رێبەرە لە ژێر چاودێری نەیارەکان بووە ، بەلام تاکە مەنزلی ونشیمەنی هەنگاو و قۆناغەکانی بارزانی لە ناوچە شونەواری و کەلەپووریەکانەوە چەکەرە دەکات و پاراستن و گەشەپێدانی، دەبێتە ناسنامەی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردی لەو قۆناغەدا. بەو هۆیەوە چەندین ناوچەی شوێنەواری و کەلەپووری وەك هێمای شوێنەواری بارزانی ناویان دێت . کەزۆربەیان لە ناوچەی بارزان و ئاکرێ و ئامێدی کۆبوونەتەوە. بەشێکی هۆکاری مانەوی شوێنەوارەکان لەو ناوچانە ، پەیوەندیان هەیە بەگرنگیدانی بارزانی بەناوچە شوێنەواریەکان، کە تاکوو رادەیەك وایکردووە ناوچە کەلەپووری و شوێنەواری پاشماوەی بیناسازی ئاینە جۆراو جۆرەکان

لەو ناوچانە بە زیندوو بمێنێتەوە هەرچەندە ئەو ناوچانە هەموو کات سەنگەری تێکدان و لە ناوچوونی مێژوو شارستانیەتی کورد بووە بەدەستی دوژمنانی ئەو نەتەوەیە.

تەوەرەی یەکەم : سەرچاوەکانی بیری سیاسی مستەفا بارزانی

مستەفا بارزانی جیاواز لەرێبەرانی جوولانەوەی رزگاریخوازی کوردی پێش خۆی، بۆ بەدیهێنانی ئامانجە سیاسی و نەتەوەییەکانی، خاوەن پرۆژەو ئایدیای تایبەت بەخۆی بووە. لەو سۆنگەوە هەوڵئەدەین لەخوارەوە شیکردنەوەیەکی پوخت لەسەر سەرچاوەکانی بیری سیاسی بارزانی بخەینەڕوو لەمانەش:

١- بیروباوەری ئاینی:

بارزان ئەو هەرێمە بووە کە لەکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم دەبێتە مەڵبەندی پێکەوەژیانی ئاینی بۆ موسلمان و کریستیان و یەهودیەکان. مستەفا بارزانی لە ١٤ی ئاداری ١٩٠٣ لەو ژینگەیەدا لەدایك دەبێ. لەتەمەنی سێ ساڵیدا دەبێ کە لەگەڵ دایکی دەکەوێتە زیندان لەشاری موسڵا بەهوی ئەو ململانێ سیاسییەی بارزانیەکان لەسەر مافە نەتەوەییەکانی گەلی کورد لەگەڵا دەوڵەتی عوسمانی هەیانبووە . دوای ئازادکردنیان، ناوبراو قوتابخانەی سەرەتایی شەش ساڵی لەگوندی بارزان تەواو دەکات. پاشان هەر لەوێ بۆ ماوەی چوار ساڵان زانستی فیقە و شەریعەتی ئیسلام دەخوێنێ. لەدوای ڕاپەرینی یەکەمی بارزان ١٩٣١-١٩٣٢ دوای ئەوەی لەگەڵ شێخ ئەحمەدی بارزانی دەپەڕنەوە بۆ تورکیا و پاشان لەساڵی ١٩٣٤ تەسلیم بەحکومەتی عیراق دەکرێنەوە، ماوەیەك لەموسڵ دەبێ و لەوێش هەوڵئەدات بەردەوامی بەخوێندنی ئاینی بدات. بارزانی لەماوەی مانەوەی خۆی لەدوورخراوەیی بەزۆرەملێ لەشاری موسل چوە ریزی قوتابیانی زانستی ئاینی کە لەمزگەوتی عەبدوڵا نەشئەت بەگ دەیانخوێند. لەوێ فیقهی ئیسلامی لەلای زانای ئاینی محەمەد عەلی وەرگرتوە، کە لەخوێندنەکەیدا پشتی بەکتێبی(فتح القريب المجيد في شرح الفاظ القريب) دەبەست. لەگەل ئەوەشدا وانەی دیکەی لەزمان وئەدەبی فارسی، لەلای عەلی یەحیا بۆتانی وەرگرتوە. هاوکات بارزانی ئامادەی وانەکانی زانای ئاینی شێخ عەبدوڵا نعمە بووە لەشاری موسل. وانەی لەزانایانی دیکە لەمزگەوتی نوری گەورە و مزگەوتی شێخ عەبدال و قوتابخانەی فەیسەلیەی ئاینی و مزگەوتی ئیمام ئیبراهیم وەرگرتوە. شیاوی باسە لەو ماوەیەدا لەشاری موسل، بارزانی سەردانی کتێبخانەی ئەمیر غازی(کتێبخانەی گشتی ئێستا) کردوە، کە ئەو کاتە تەنها چوار ساڵ بەسەر دامەزراندنی تێپەری بوو (البوتانی ٢٠٠١، ص٥٢٧).

مستەفا بارزانی وخانەوادەکەی دوای ئەوەی لەساڵی ١٩٣٩ بۆ سلێمانی رادەگوازرێن، بۆ ماوەیەك لەوێ لەخوێندنی ئاینی بەردەوام دەبێت و مۆڵەتی زانستی لەتەفسیرو فەرمووده وەردەگرێ. زانستی ئیسلامی لەسەر دەستی زانایانی شاری سلێمانی وەك مەلا عەبدوڵا چروستانی له خانەقای مەولانا خالید و ئەوانی دیکه وەرگرتوه (کەریم ٢٠٠٢، ل٣٦). هەروەها شەرحی تەفتەنازی لەزانستی رەوانبێژی لەسەر دەستی باوکی دکتۆر عزەدین مستەفا رەسولی دێلێژه و شیخ محەمەدی خاڵ وەرگرتوه. هۆکاری گرنگیدانی بارزانی بەو زانسته دەگەرێتەوه بۆ ئەو ژینگەیەی تێیدا پەروەرده بووه. ئەو دەگەرێتەوه بۆ خانەوادەیەکی پابەند بەپرەنسیپەکانی ئاینی ئیسلام که چەندین زانای ئاینی تێدا هەڵکەوتووه وەك شێخ عەبدولا بارزانی که قوتابی مەلا یەحیا مزوری بووه. دیاره بارودۆخ و رووداو و ئالنگەریەکانی هەبوون مستەفا بارزانیان ڕکێشایه ناو بواری سیاسی لەپێناو خزمەتکردن به میللەتەکەی. رەنگه ئەگەر ئەو بارودۆخەی عیراق نەبوایه، وەك زانایەکی ئاینی دەرکەوتبایه (ستونی ٢٠١٧). بەڵام بارودۆخەکه ئاراستەی ژیانی دەگۆرێ ودەبێته رێبەرێکی شۆرشگێر و سەرکردەیەکی نیشتمانی. .سەبارەت بەناوەکەشی یەکێك لەهاوسەردەمەکانی لەساڵی ١٩٦٦ لێی دەپرسێ لەبەرچی بەباوك و براکانت دەڵێن شێخ، وەك شێخ مەحەمەد و شێخ عەبدولسەلام و شێخ ئەحمەد و شێخ بابۆ، بەلام بەتۆ نالێن شێخ؟ بارزانی لەوەلامی ئەو پرسیارەدا دەلێ، بەر لەوەی لەدایك ببم، لەگوندەکەمان زانا(مەلا)ی خواناس و دڵسۆز هەبووه، خەڵکی گوند رێزیان لێ گرتوه، که لەدایك بووم، منیان بەناوی ئەو کرد کەناوی (مەلا مستەفا) بوو. بۆیه دەبێ ئەوه بزانین کەبارزانی زانایەکی ئاینی نەبووه، بەلام شارەزایی لەزانستی ئاینی ئیسلامی هەبووه. ئەو گرنگی بەلایەنی ئاینی و پیاوانی ئاینی داوه لەبەرئەوەی درکی بەگرنگی و بایەخی ئەو چینه نێو کۆمەلگای کوردی دەکرد. له شۆرشی ئەیلولدا ڕۆڵی گرنگ وپربایەخی بەپیاوانی ئاینی بەخشیوه، بەشێکیانی تەنانەت وەك دادوەر لەدادگاکانی شۆڕش دامەزراندوون، لەنموونەی مەلا قادری سەکتانی و مەلا وەیسی ڕۆستی و هەندێکی دیکه. ماوەیەك مەلا مەحمەدی بالیسانی قازی شۆڕش بووه و ئەندامی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بووه (ستونی ٢٠١٧).

هەروەك لەپێشتر باسمان کرد، لەبارزان مزگەوت و کلێسای مەسیحیەکان و پەرستگای یەهودیەکان بونیان هەبووه. شێخانی بارزان زیاتر بەلای پەیرەوانی رێبازی سۆفی گەری نەقشەبەندی دەچوون و باوەری تەواویان بەیەکسانی و بەیەکەوەژیان و یەکسانی و ئازادیەکان هەبووه. شێخ تاجەدین بارزانی بۆ یەکەمجار تەکیه لەبارزان دادەمەزرێنێ، پاشان شێخ عەبدولسەلامی بارزانی دەبێته میراتگری رێبازەکەی، دوای ئەوەی لەلایەن مەولانا خالیدی نەقشەبەندی وەك خەلیفه و نوێنەری تەریقەت لەناوچەکه دەستنیشان دەکرێ (بارزانی ١٩٩٧، ص٢٣). پاشان بارزان دەبێته مەڵبەندی جولانەوەی سیاسی و ئاینی لەباشووری کوردستان. لەو چوارچێوەیەشدا وێرای دیدگای شێخانی بارزان بۆ رزگارکردنی کوردستان وبەدیهینانی مافه نەتەوایەتیەکانی گەلی کورد لەژێر دەسەلاتی دەولەتی

عوسمانی، کار بۆ یەکخستن ویەك هەلوێستی هۆز وپەیرەوانی تەریقەتەکانی نەقشەبەندی و قادری و هۆزو عەشیرەتەکانی دیکەی ناوچەکە دەکەن، بۆ دەستەبەرکردنی دادپەروەری و ئامانجە سیاسیەکانی گەلی کورد. لەئامانجە لەپێشینەکانی شێخانی بارزان، پێکهێنانی چوارچێوەیەکی نەتەوەیی بووە بۆ نەتەوەی کورد، لەرێگای داخوازییە سیاسیەکانی دەیخەنە بەردەم دەسەلاتدارانی عوسمانی کە لەیاداشتەکەی شێخ عەبدولسەلامی بارزانی یەکەمدا لەساڵی ١٩٠٧ رەنگدەداتەوە، تایبەت بەداوای مافی بەکارهێنانی زمانی کوردی وەك زمانی فەرمی وزمانی پەروەردە و داواکردنی مافی خۆبەرێوەبەری بۆ شارە کوردیەکان و جێبەجێکردنی ئەو بریارانەی بەپێی شەریعەتی ئیسلامی دەردەچێ. لەبەرئەوەی ئاینی دەوڵەت ئیسلامە و رێکخستنی شێوازی باج لەناوچە کوردنشینەکان و سوود وەرگرتن لەو داهاتانە بۆ دروستکردنی قوتابخانە ورێگاوبان و چەندان بابەتی دیکە خستیەڕوو. کە دواجار ئەو داخوازیانە لەساڵی ١٩١٤ دەبنە هۆکارێك بۆ لەسێدارەدانی ناوبراو (أبراهيم ٢٠٢٠، ل١٠١-١٠٢). مستەفا بارزانی لەنێو ئەو جولانەوە سیاسی و ئاینیەی بارزان لەدایك دەبێ ودەکەوێتە ژێر کاریگەریی ئەو بنەما ئاینیە چاکسازیخوازانەی لەتەکیەی نەقشەبەندی لەناوچەکەی سەرهەڵدەدات، کەدواتر لەدوای شێخ عەبدولسەلام بارزانی شێخ مەحەمەدی باوکیان درێژە بەو رێباز وبیروباوەرە دەدات وتەکیەی بارزان دەکاتە مەکۆ ومەڵبەندی بەرگریکردن لەمافی زەفتکراوی زوڵملێکراوان (بارزانی ١٩٩٧، ص٢٣). ئەو بنەما و کولتورەی لەتەکیەی بارزانەوە سەرچاوە دەگرێ. لەسەردەمی شێخ عەبدولسەلامی بارزانی دووەم چوارچێوەیەکی چاکسازیخوازی کۆمەلایەتی لەخۆدەگرێ، لەرێگای گرنگیدان بەدروستکردن ونۆژەنکردنەوەی مزگەوتی دیهاتەکانی ناوچەکە و یەکلاییکردنەوەی کێشە کۆمەلایەتیەکان، کە لەدوای مردنی شیخ مەحمەد بارزانی لەساڵی ١٩٠٣دا، شێخ عەبدولسەلامی دووەم پەرە بەو هەنگاوانە دەدات و چاکسازی فراوانتر لەبواری نەهێشتنی مولکداریەتی ودابەشکردنی زەوی وزاری کشتوکالی بەسەر جوتیاران ئەنجام ئەدات و دەبێتە یەکەمین کەس لەعیراق و هەموو ناوچەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەراست لەپەیروەکردنی (چاکسازی کشتوکالێ) و رەتکردنەوەی سیتەمی دەرەبەگایەتی. بەشێوەیەك دوای هاتنی ناوبراو هیچ کەسێ لەناوچەی بارزان نامینێ خاوەن زەوی تایبەت بەخۆی نەبێت، جگە لەوەی کاریکرد لەسەر رێکخستنی کۆمەلایەتی بەشێوەیەکی یەکسان و دانانی ئەنجومەن بۆ هەموو گوندەکان بەمەبەستی بەرێوەبردنی گوند، سەرەرای پەیامی ئاشتی خوازانەی بەردەوامی شێخی بارزان لەگەڵ هۆزو عەشیرەتەکانی دەوروبەریان (بارزانی ١٩٩٧، ص٢٤). وێرای گرنگیدان بەمافەکانی ئافرەت وبەرزبینینی ڕۆڵی ئەوان لەژیانی کۆمەڵایەتی دا بۆ داکۆکیکردن و بەرگریکردن لەپاراستن و پارێزگاریکردن لەبەها بەرزو پیرۆزەکانی کۆمەڵگای کوردی لەپاراستنی ژینگە و چەندین بابەتی دیکەی هاوشێوە. هەموو ئەمانە بەرادەی خۆیان کاریگەریی گەورەیان لەسەر بونیادی بیری سیاسی مستەفا بارزانی هەبووە. بەڵام سەرچاوەی سەرەکی بیری سیاسی ناوبراو دەگەرێتەوە بۆ ڕۆڵی ئەرێنی شیخ

ئەحمەدی بارزانی براگەورەی، لەدروستکردنی ئەو کەسایەتیە سیاسییە لەمەیدانی جوولانەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردیی لەسەرەتاکانی سەدەی بیست، بەم شێوەیە ئەم ڕوانگە چاکسازییەی بزووتنەوەی بارزان بۆ هەموو پێکهاتەکانی کۆمەلگای کوردستان هەیبوو، مستەفا بارزانی هاندەدا کە بیربکاتەوە ئەو بزووتنەوە ناوچەییە ببێتە بزووتنەوەیەکی سیاسی ونەتەوایەتی و نیشتمانی. خواستە نیشتمانیەکە بەو مانایە بێت هەموو ئەو پێکهاتانەی لەکوردستان دەژین تێیدا بەشداربن،بواری بوژانەوەو بەشداریی سیاسی و کۆمەلایەتیان ببێ، بەگشت ئاین و نەتەوەکانییەوە. لەهەمان کاتدا هەموو ناوچەکانی کوردستان دەکرێ تێکەڵ بەیەکتری بکرێن و بزووتنەوەکەش ببێتە بزوتنەوەیەکی سەرتاسەری و سەرەنجام فەرهەنگی کوردستان لەسەر بنەمای چاکسازی دابرێژرێتەوە وزمانی کوردی یەکبگرێ وبەرەو پێشەوە بچێ. بارزانی زیاتر لایەنگیری ئەوە بوو کە یەك شێوەزار بەسەر فکری سیاسی کوردستاندا بسەپێندرێ وئەو کارەی لەسەردەمی خۆیدا ئەنجام دا (قادر ٢٠٢٠، ل٢٨٧). ئەمیش بەهۆکاری زاڵبوونی بیری هۆزگەرایی لەنێو کۆمەڵگای کوردی ئەو قۆناغە ، کە لەخوارەوە باسی دەکەین:

٢- سیسەتەمی هۆزایەتی:

مێژووی کۆمەڵگای کوردی، مێژوویەکی دانەبراوە لەمێژووی عەشیرەتە کوردییەکان. ئەمەش قورساییەکەی بەو رادەیە بووە کە وەك ئەنجامێك دەتوانین بلێین کولتووری کوردی و کولتوری عەشیرەتی تێکهەڵکێشی یەکترن. ئامادەیی عەشیرەت لەهەموو ئاستێکی ژیانی کۆمەڵایەتی کوردەوارییدا هەستی پێدەکرێ، لەپەیکەر و بنیادی دەسەڵات، لە کۆمەڵی فیکر و بیروباوەری باودا. عەشیرەتی کوردی بنیادێکی کۆمەلایەتی - سیاسی و ئابووریی زیندوو و بزێوە و توانایەکی زۆری مانەوە و بەردەوامیدان بەبوونی خۆی هەیە. عەشیرەت لەڕۆژگارە سەختەکاندا، کەئەم جۆرە رۆژگارانەش لەمێژووی کوردا گەلێ زۆرن، بووە بە بنیادی سەرەکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرمانرەوایی، لەو بوارانەی دەستی بەسەردا دەرۆیشت. کۆنترۆلی رەوشەکەی دەکرد. عەشیرەت بۆ کورد بوو بەحەشارگەیەکی ئابووری، سیاسی و ئایدۆلۆژی. سیستەمی ماف ویاساکان(داب ونەریت) کەماوەی چەندین سەدە بە ووردکارییەوە دامەزراوە و لەسەر بنچینەی ژیانی تەقلیدی عەشیرەتی دروستبووە، توانا و هێزی بەعەشیرەت داوە کە لەڕۆژگارە هەرە سەخت و دژوارەکاندا خۆی بپارێزێ، لەکاتێکدا بنیادە کۆمەڵایەتی- سیاسیەکانی دیکە هەرەسی هێناوە و لەناو چوونە (ی.ئی.ڤاسیلیەڤا ١٩٩٧، ل١٢).

بەم شێوەیە دەبینین کە یەکێك لەبنەما سەرەکیەکانی پێکهاتەی کۆمەڵگای کوردی هۆز و عەشیرەت بووە. پابەندبوونی ئەم کۆمەڵگا شوانکارو کشتیارە بەدەمارگیری هۆزایەتی، جۆرێك لەیەکگرتووی و خۆشەویستی بۆ خاکی تێدا بەدیهاتووە، وێرای کاریگەرییەی بیروباوەری بارزانیەکان کە

خۆشەویستی زێد تێیدا بنەمایەکی سەرەکی ئەو عەقیدەیە بووە(قادر ، ٢٠٢٠، لا ٥٦) مستەفا بارزانی لەسەر ئەو بنەمایە پەروەردە بووە، لەبنج دا بارزانیەکان وەك كونفیدراسۆنێکی هۆزایەتین ولەحەوت عەشیرەت پێکهاتون. لەو کۆنفیدراسیۆنە شێخی بارزان دەسەڵاتێکی ناوەندی بەهێزی هەبووە. هۆكاری سەرەکی پشت ئەم دەسەڵاتە بەهێزە، عەقیدەی بارزانیەکان بووە. هەر ئەم هۆکارەش وایکردوە بارزانیەکان یەکگرتووبن و وابەستەبونیان بەشێخی بارزان بەهێزتر بێت لەچاو پەیوەندیەکانی ناوەخۆییان کەلەسەر بنەمای عەقیدە بنیاتنراون. بنەمای هزری میللەت لای بارزانیەکان پێمان دەڵێ کە میللەتی بارزان لەسەر بناغەی بەهای دادپەروەری و تەبایی بووە (أبراهیم ٢٠٢٠، ل٧٢). بارزانیەکان لەبنجدا بۆخۆیان هۆز و عەشیرەتینە و لەسەر بنەمای تەریقەتێکی ئاینی ناوی گوندێکیان بەناوکانیاندا لکاوە وهەلگرتوە، لەسەر بنەماکانی ئەو تەریقەتەشدا کە جەختی لەسەر بەرگریکردن لەنیشتمان و گەلەکەیاندا دەکاتەوە، پەروەردەبوون. ئەوان جیاواز لە هۆزو عەشیرەتە کوردیەکانی هەبوون، لەژێر سایەو دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانیدا ڕووبەرووی ئالنگاری زۆربوونەوە و بەهۆی داکۆکیان لەسەر مافە نەتەوایەتیەکانی گەلی کورد بەتایبەتیش مافە ڕۆشنبیریەکان. لەو ڕێگایەشدا ڕیبەرانی وەك شێخ عەبدولسەلامی یەکەم و شێخ مەحمەد و شێخ عەبولسەلامی دووەم بوونە قوربانی رێگای ئەو خەباتە نەتەوەیی ونیشتمانییە. پاشان لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانی و دروستبوونی دەولەتی عیراق و پەیرەوکردنی سیستەمی پادشایەتی دەستووری لەژێر هەژموون و دەسەلاتی کۆنالیزمی بەریتانی تاکوو رادەیەکی زۆر جێگەی بایەخی دەسەلات بووە، بەو شێوەی ئیستعماری بەریتانی قبول بێت. بەشێوەیەکی گشتی کورد لەو قۆناغەدا ڕۆڵی گرنگی لەدروستبوونی عیراقی نوێدا بینی لە٢٣ی ئابی ١٩٢١ ، ئەمەش هۆكاربوو بۆ دروستبوونی رژێمێکی نوێی سەربەخۆ. پاشان گەلی کورد بەرەی نیشتمانی هەلبژارد و بەشداری لەو جولانەوە سیاسیانەی عیراقدا کرد، کەبەئامانجی رزگاربوون لەژێر دەسەلاتی ئیستعماری بەریتانی بەتایبەتی لەسەرەتاکانی دروستبوونی ئەو دەوڵەتە سەریانهەڵدا (الرکابی ٢٠١٧، ص٢١٧) و پێشتریش لەشۆڕشی ساڵی ١٩٢٠ بەشداریان کرد (أحمد ١٩٧٨، ص٩٦). کاتێك میر فەیسەل کرایە پاشای عیراق لە ٢٣ ئابی ١٩٢١ زۆرینەی کورد بەمەرجی رێزگرتن لەمافەکانیان لەزمان و رۆشنبیری کوردی قبولیانکرد. بەلام دوای فەرامۆشکردنی ئەو مافانە لەلایەن حکومەتی عیراقی و دەسەلاتداری کۆنالیزمی بەریتانی، نارەزاییەکانی کورد دژ بەدەسەلات سەریان هەلدا ، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی حکومەتی عیراقی هێز لەدژی جولانەوەی سیاسی کوردی بەیارمەتی هێزە بەریتانیەکان لەدژی ئەم داواکاریانە بەکاربێنێ (الرکابی ٢٠١٧، ص٢١٨). ئەم شێوازە لە حوکمرانیە ئەگەر بۆ زۆرێك لەپێکهاتەکانی باشووری کوردستان مایەی قبولکردن بێت، بۆ شێخی بارزان پەسەند نەبووە، لەبەرئەوەی ئەوان بەرژێمێکی پابەند بەبنەما ئاینیەکانی ئیسلام، داوای دەستەبەرکردنی مافە نەتەوایەتیەکانیان کردبووە مەرج لەرازیبوونیان بەو دەسەلاتەی حوکمرانیان دەکات، بۆ دەسەلاتێکی دیکەی بیانی دوور لەبنەما

ئاینیەکان، ژێر دەستەییان قبول نەبوو، بەتایبەتی دوای بانگەوازە نەتەوەییەکانی لەلایەن عەرەب وتورك لەو ماوەیەدا دەرکەوتن (أبراهیم ٢٠٢٠، ل١٩٣).

بارزانیەکان لەو ماوەیەدا یەکێك بوونە لە پێنچ گەورەترین پێکهاتە کۆمەلایەتیەکانی کورد لەناوچەکە و وەك ئاماژەم پێکرد لەپێشتر لەحەوت عەشیرەت وەك شێروانی ومزوری و بەرۆژی و هەرکی بنەجێ و گەردی و دۆلەمەری و نزاری پێك دەهاتن کە لەشێوەی کۆنفیدراسۆنێکی عەشائری بوون. بەڵام ئەوان جیاواز لەپێکهاتە کۆمەلایەتیەکانی دیکە دیکەی کوردی لەناوچەکانی خۆیان لەسەر بنەماکانی بزوتنەوەی چاکسازیخوازی ئاینی بارزان سیستەمی دەرەبەگایەتیان رەتکردۆتەوە و قبولیان نەبووە وبەهەموو شێوەیەك دژی وەستاونەتەوە ، ئەمەشیان لەنێو کۆمەلگای بارزان چەسپاندوە بەئامانجی بەدیهێنانی بەشێکی ئەو دادپەروەرییەی سەدان ساڵ بوو گەلی کورد هەوڵی بۆ بەدەستهێنانی دەدا (بەکر ٢٠٠٠). بارزانیەکان لەساڵی ١٩١٤ وە لەلایەن مەلا مەحمود لەماوەی نێوان لەسێدارەدانی شێخ عەبدولسەلام و پرۆسەی پێگەیشتنی شێخ ئەحمەدی بارزاندا رێبەرایەتی کراون. ناوبراو ڕۆڵی گرنگی بینیوە لەسەرپەرشتیکردنی چەکداری و مەعنەویی بارزانیەکان. ساڵی ١٩٢٦ ئیتر شێخ ئەحمەد دەبێتە رێبەری بارزانیەکان و وەك گەنجێکی زانای عارف، رۆژبەڕۆژ ڕۆڵی زیاتر دەردەکەوێ. ناوبراو خاوەنی دیدگایەکی سیاسی تایبەت بەخۆی بووە. لەپاڵ ئەویشدا برای بچووکەکەی واتا مستەفا بارزانی وەك گەنجێکی چەکدای چاپوك وپابەند بەفەرمانەکانی شێخ ئەحمەد پێگەیشتبوو (قادر ٢٠٢٠، ل٢٦٨). شێخ ئەحمەد دووربووە لەدەسەڵاتێکی توندی دامەزراو لەسەر دەرفەت. هەمیشە ئامۆژگاریی ئەندامانی بنەماڵەکەی کردوە کەهێز یان پێگەی کۆمەڵایەتی خۆیان بقۆزنەوە بۆ بەرژەوەندی گشتی کۆمەڵگا (أبراهیم ٢٠٢٠، ل٧٧).

شێخ ئەحمەدی بارزان لە ئاشکراکردنی عەقیدی بارزان خاوەن بریاری سەرەکی بووە ، ئەو چوارچێوەی جولانەوەی سیاسی لەبارزانەوە فراوانتر دەکات بەجۆرێك هەموو بەشەکانی دیکەی کوردستان لەخۆبگرێت. ناوچەگەریی وبنەما هۆزایەتیەکان تێ دەپەرێنێ و هەوڵئەدات ببێتە پشتیوان و هاریکار بۆ جوولانەوەی شێخ سەعیدی پیران و ئیحسان نوری پاشا و شێخ مەحمودی حەفید (أبراهیم ٢٠٢٠، ل١٠٣). لەو هەولانەدا مستەفا بارزانی وەك سەرکردەو فەرماندەی هێزەکانی بارزان بۆ هاریکاری ئەم جولانەوە سیاسیانە رادەسپێرێ. هەرچەندە بارزانی لەهەریەك لەم ڕووداوانە بەهۆکاری جیاواز نەیتوانی بەشداری کردارەکی بکات، بەلام ئەم هەوڵانە تۆی یەکبوون و یەکخستنی کوردستان، وێرای جیاوازییەکانی زلهێزەکان لەسنوورەکان دروستیان کردبوون لەبیری سیاسی مستەفا بارزانیدا چەکەرە دەکەن و دەبنە بنەمایەك بۆ پرۆژەیەکی نیشتمانی لەسنووری باشووری کوردستاندا . لەتەك ئەو ئەزموونە سیاسییەی لەئەنجامی ئەو هەلومەرجەی گەلی کورد پێیدا گوزەری کردبوو ، وەك پاشخانێکی سیاسی سودی لی وەردەگرێ و لەیەکەم ئەزمونی سیاسی خۆیدا وەك رێبەریکی جولانەوەی

رزگاریخوازی کورد لە ڕاپەرینی دووەمی بارزان ١٩٤٣-١٩٤٥ بۆ بەرگریکردن لەگەل و بەدەستهێنانی مافە نەتەوەییەکانی بەرجەستەی دەکات و لەماوەی بەدەستهێنانی خودموختاری لەکۆماری کوردستان لەرۆژهەلاتی کوردستان و کۆچ کردنە زۆرەملێیەکەی بۆ یەکێتی سۆڤێت و مانەوەی ١٢ سالان لەپەناهەندەیی لەم وولاتە، درێژەپێدەدات و لەگەرانەوەیدا وەك ڕێبەری مەزنی کورد لەنێوەندە نێوخۆیی وجیهانیەکان دەناسێنرێ. کە لەخوارەوە لەچوارچێوەی باسکردنی پاشخانی سیاسی مستەفا بارزانی ووردکاری زیاتری لەسەر دەخەینەروو:

٣- ئەزمونی سیاسی مستەفا بارزانی:

تێکەلاوبوونی مستەفا بارزانی بەحزبی هیوا لەسلێمانی لەماوەی نێوان سالی١٩٣٩ (مەحمود ٢٠١٨) تاکوو دەرچوونی لەسلێمانی لە ١٢ تەموزی ١٩٤٣ و گەرانەوەی بۆ بارزان بەهاوکاری حزبی ناوبراو (البوتانی ٢٠٠١، ص٥٣٢)، بەسەرەتای ئەزمونی سیاسی کردارەکی مستەفا بارزانی دادەنرێ، دوای ئەوەی لەڕاپەرینی دووەمی بارزان وەك ڕێبەری جوولانەوەی رزگاریخوازی کوردستان دەردەکەوێ. بەتایبەتی دوای راگەیەنراوی کۆمەلەی هیوا کە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات دۆزی مستەفا بارزانی لای ئێمەو هەموو گەلی کورد گرنگ وبایەخدارە (دەباغ ١٩٩٧، ل٣١-٣٢). مستەفا بارزانی هەرچەندە لەو هەولە رزگاریخوازییانەی سەرکەوتوونابێ، بەڵام بێ ئومێدنابێ لەگەیشتن بەئامانجە سیاسیەکانی. هەر بەو دیدگا سیاسییەوە لەساڵی ١٩٤٦ لەگەڵ ٤٠٠ شەڕکەری بارزانی و خاوخیزانەکانیان، ڕوو دەکەنە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لەناوچەکانی مەهاباد و شنۆ و نەغەدە نێشتەجێ دەبن و لە ٢٢ی کانونی دووەمی ١٩٤٦ لەدامەزراندن و راگەیاندنی کۆماری کوردستان لەشاری مەهاباد بەشداری دەکات. ئەو کۆمارەی قازی مەحەمەد وەکو سەرۆکی کۆمار و مستەفا بارزانی وەك سوپا سالاری ڕۆڵی سەرەکی لەدامەزراندنیدا دەبینن. دواجار بەهۆی بەرژەوەندی زلهێزەکان لەکانونی یەکەمی ١٩٤٦ روخا. هەرەسهێنانی کۆماری کوردستان، جارێکی دیکە نەیتوانی مستەفا بارزانی لەئامانجە سیاسیەکانی دوور بخاتەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە مکورتردەبێ لەسەر بەدیهێنانیان و ڕووبەڕووبوونەوەی هەموو ئەوانەی مافە نەتەوایەتیەکانی کورد بەنادیدە دەگرن. لەئەنجامی ئەم هەڵوێستەشیان لەساڵی ١٩٤٧ وەك لەپێشتریش باسمان لێوەکرد، لەگەڵ ٤٩٦ پێشمەرگە کە هاوەڵی بوون لەئاوی ئاراس دەپەڕنەوە، دوای ئەوەی لە ١٦ ئابی ١٩٤٦ بۆ ڕێکخستنی جوولانەوە سیاسییەکەی بریاری لەسەر دامەزراندنی پارتێکی سیاسیدا لەباشووری کوردستان بەناوی پارتی دیموکراتی کورد.

پەرینەوەی مستەفا بارزانی لەگەڵ هاوەڵەکانی بۆ یەکێتی سۆڤێت ، وێستگەیەکی دیکەی ئەزمونی سیاسی ناوبراوبوو، دوای مانەوەی بۆماوەی ١٢ سالان لەپەناهەندەیی و ڕووبەڕووبوونەوەی

حکومەتەکانی ئازربێجانی سۆڤیتی و ئۆزبەکستان تاکوو مردنی ستالین لەساڵی ١٩٥٣. ئەو لەو ماوەیەدا بەرێکاری سیاسی جیاواز، توانی بەردەوامی بەچالاکیە سیاسیەکانی بدات، سەرەرای هەموو ئەو ئاستەنگانەی بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو هاتنەبەردەمی. بەتایبەتی ئەو فشارانەی جەعفەر باقرۆفی سەرۆکی ئازربێجانی سۆڤێتی بەهاندانی ستالین لەسەری دروستکردن، بۆ چونە ژێرباڵی ئامانجە سیاسیەکانی ئەو قۆناغەی سۆڤێت. بارزانی لەبەردەم ئەو فشار و هەڵسوکەوتە نامرۆڤانەیەی باقرۆف و دەسەلاتدارانی ئەو کاتەی سۆڤێت سڵ ناکاتەوە لەوەی ڕووبەڕوویان بوەستێتەوە وبەیاداشت و دیداری سیاسی لەگەڵ سەرانی ئەو کاتەی سۆڤێت و حزبی شیوعی ، خواستە ئازادیخوازانەکەی گەلی کوردیان دەخاتە بەردەم و ڕایدەگەیەنێ کە گەلی کورد خەباتی لەدژی کۆنالیزم وداگیرکەرانی خاکەکەیە و ئامانجی سەربەخۆیی وئازادییە وئەو مافەش بۆ نەتەوەکەی هاوشێوەی میللەتانی دیکەی ناوچەکە بەرەوا دەزانێ ، بۆیە لەپێناویدا دەجەنگێ و لەهەموو قوربانیەك لەپێناو ئەو ئامانجەدا پاشەکشە ناکات. بارزانی هەر لەئازربێجان وێرای ئەو بارودۆخە نالەبارەی خۆی وهاوەلەکانی تێیدا گوزەریان دەکرد، بەهاوکاری بەشێك لەکوردانی پارچەکانی کوردستان، لە ١٩ ی کانونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ئەنجوومەنی کوردان دادمەزرێنێ و خۆی دەبێتە سەرۆکی ئەنجومەنەکەو لەیەکەم کۆبوونەوەی ئەنجومەنەکەشدا ووتارێك پێشکەش دەکات، لەو ووتارەدا جەخت لەسەر چەند پرسێکی نەتەوەیی بۆ کوردستانێکی ئازادی چاوەروانکراو لەقۆناغی خەباتی سیاسی داهاتوویدا دەخاتەڕوو، وێرای جەختکردنەوەی لەسەر پلان ونەخشەیەکی سیاسی وکۆمەلایەتی و ئابووری، بۆ ئەو کوردستانە ئازادە چاوەروانکراوەی، خەباتی سیاسی و چەکداریان لەپێناویدا دەستپێکردووە (بارزانی ١٩٩٧، ص٢٥٩).

تەوەرەی دووەم : پەیرەوەی شوناس و ئایدۆلۆژیایی پێکەوە ژیان لە هزری مستەفا بارزانی دا.

شوناس : هەستکردنی تاك یان کۆمەلە بەخود و ئەنجامی ئاگاییە بە تایبەتمەندییەکان بۆ جیاکردنەوەی لەوانی تردا (هنکتون: ٢٠٠٥، ص ٣٧)، و نیشتمانی و ژیانی هاوبەشی کۆمەلە کە مێژوو رۆشنبیری هاوبەش و بەرژەوەندی وابەستەی هەستکردن بە یەك چارەنوسی گرێداوە (الحص: ٢٠٠٥، ص٦٣)، کە ئەوانیش تایبەتمەندیە سیاسی و نیشتمانەیەکانە لە چوارچێوەی شوناسی سیاسی و نیشتمانی ، وەك ئەوەی حزب و پارت و رێکخراو و پابەندبوون بەسەرکردەوە و ئاراستەکردنی بزاڤێکی هاوبەش لە پێناو ئامانج و چارەنوسی هاوبەشدا (هنتکتۆن : ٢٠٠٥، ص٤٣) یان کۆمەلێکی دیاریکراو لەسەر بنەمای ئینتمای هاوبەش و بەشداری لە تێگەیشتن خودی دەستە جەمعیدا (وابخ، ٢٠١٤، لا ٢١٩)،

سەرەرای پێناسە جیاوازەکانی بیر مەندانی رۆژئاوا و رۆژهەلات بۆ شوناس ، مەبەست لەو تایبەتمەندییە گشتیەکان کە گەلیکی پێ دەناسرێتەوە. (قرقس، د.ت، ص ٢٨)،

کاتێك باس لە شوناس و بیری سیاسی رابەرێکی مێژووی وەك مستەفا بازانی دەکرێت، هاوکات باسکردنە لە پرسی کورد وەك نەتەوە و کوردستان وەك نیشتمان، چونکە ناو گەوهەری پرسی کوردە (البلداوی ، ٢٠١٢، ص١١) تەنانەت رۆل و کاریزمای بارزانی بە پایەکی گرنگی شوناسی نیشتمانی دادەنرێت، بەتایبەت لە قۆناغیکدا کە ئەم سیاسەتە دەبێتە کۆکەرەوەی پێکهاتەی ئیتنی و ئاینیی و کۆمەلایەتی. هەر ئەمەش وا دەکات کە نووسەری سویدی (تۆرد ڤالستروم) کە لە دوای دەستپێکردنەوەی جەنگ لە ئاداری ١٩٧٤ کاتێك دەچێتە ناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەلاتی پێشمەرگە و چاوی بە بارزانی دەکەوێت دەلێت " بەهای هەموو مەزنەکانی جیهان چیە کاتێك بەم پیاوە بەراورد دەکرێت ، رەنگە ئەمە دوایین سەرکردەی جەماوەری بێت، کە دوایین و تاقانەبێت" (ڤاسترۆم، ١٩٩٨، ص ٤٠)، بۆیە پێشتر بارزانی وەك کەسایەتی وسەرکردەی مەیدانی دەرکەوتبوو (الونداوی ،٢٠٢١، ص ٣٥١) لە قۆناغی دوای جەنگی دووەمی جیهانی . ئەو قۆناغەش تایبەتمەندی لای دکتۆر حەمدی هەیە سەبارەت کە بە پرسی نیشتمانی ناوی دەبات، کە سەنکارا و نکرۆما و سیکتۆری و نیریی و جەمال عەبدولناسری تێدا دەرکەوتوون . ئەوان خواستی نیشتمانیان بە فۆرمێکی میللی جەماوەری وەرگرتبوو، سەرەرای بوونی پێکهاتەی چینایەتی جیاواز(عبدالرحمن . ٢٠٠٦، ٦)، لێرەدا پێویستە ئێمە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە هەرچەند لە تێروانین وبیری بارزانی دەکۆلێتەوە، لە ژێر هیچ ناونیشانێکی ئایدۆلۆژی قەتیس نابێت تەنانەت دیدی نەتەوەی بە تەنها لە چوارچێوەی ناسیۆنالیزمدا بە مانا تەسکەکەی (واپخ: ٢٠١٤، لا ٩٨-٩٩) جێنابیتەوە. بۆیە دەکرێت وا وێنای بکەین کە پرۆژەیەکی نیشتمانییە لەهەر لە قۆناغێکدا وەك پێویستیەکی سیاسی لە ژیانی کوردستان و عێراقدا خۆی مانفێست کردووە و باشترین چوارچێوەش ئەوەیە کە لە ژێر ناونیشانی کوردایەتیدا دەربکەوێت.

ئەگەر جولانەوەی بارزانی ١٩٣١-١٩٣٣ باس بکرێـت هەرچی مەلا مستەفا بارزانی وەك سەرکردەیەکی دیار وێنا دەکرێت (سعدالله، ٢٠٠٨/ ٢، ص ١٠٨) هەرچ شۆرشی بارزانە ١٩٤٣-١٩٤٥، یەکەمین گوزراشتە لە بزووتنەوەی نیشتمانی کورد کە ئامانجەکانی لە چوار چێوەیەکی دیاریکراودا دەستی پیکرد. بۆیە لە کۆتایی سییەکانی سەدەی بیستەم وەك ئایکۆنێکی گرنگ ئاماژەی خەملینەیی لەسەر ئاستی باشووری کوردستان چەکەرەی کردووە ، (الونداوی ، ٢٠٢١، ص ٣٥١)و دواتر بە جۆرێك فراوان بوو، بووە ئامانجی نیشتمانی کوردستان (البراك، ١٩٨٩، ص٣٧). ئەوەش وایکرد شۆرش بە پشتیوانی جەماوەر بەرپا بێت و سەرکەوتنی گەورە بەدەست بێنێت. بەشێوەیەك زۆربەی ئەفسەرانی کوردی لە سوپای عێراق بە شۆرش و گواستنەوەی ئاشتی و جولانەوەکە بۆ شۆرشێکی رزگاری نیشتمانی ناوەزەند بکەن بە پشتیوانی لاوانی کورد(شیرزاد، ٢٠٠٨/١، ص ١٠٤)، کە ئەوەش بووە هۆی لەدایك

بوونی بزووتنەوەیەك بە ناوی پارتی دیموكراتی كوردستان لە ساڵی ١٩٤٦ كە بارزانی خۆی سەرۆكایەتی دەكرد. ئەوەش بە مانفێستی بوونی بیری مستەفا بارزانی هەژمار دەكرێت بە تایبەت لە راگەیاندنێكدا لە بارەی ئەوەی بارزانییەكان ناوچەی چیایان دەوێت و دەڵێـت " من بانگەوازم ئاراستەی هەردوو گەلی كورد و عەرەب كرد كە هاوكارمان بن هەولەكانمان یەكبخەن بۆ خەباتی هاوبەش دژی دوژمنێكی هاوبەش - ئیستعمار و بەكرێگیراوەكانی بۆ ئەوەی هەر گەلێك لەسەر خاكی خۆی بە ئازادی و سەربەخۆ بژی (سعدالله، ٢/٢٠٠٨، ص١٠٩)، بەمەش خەبات دەچێتە قۆناغی كاركردن لە چوارچێوەی پارتێكی پێشكەوتنخواز بۆ بەدیهێنانی ئازادی و دیموكراسی و مافەكانی گەلی كورد لە عێراقدا (هەورامی، ٢٠٠٣، لا١٠١)، تا ئەو رادەیەی كە پارت و بزوتنەوەكانی تر دەچنە پاڵ هەنگاوەكانی بارزانی بۆ داكۆكی كردن لە دۆزی كورد لەژێر سێبەری یەك دروشم و بارزانی خۆی رابەرایەتی بزوتنەوەكە بكات. ئەوانیش بزووتنەوە و كۆمەڵەی ژیانەوەی كورد بوون (ژ.ك) ، تەنانەت ئەو سوپایەی پارێزگاری لە كورد و خاكەكەی دەكات لەباشوور لە تەواوی پیكهاتە و چین و توێژەكانی هەرچوار پارچەی كوردستان بن. ئەوانە تەواوی خواستەكانی هزری بارزانی بوون وایكرد كە ئەو دروشمە نەتەوەیە ببێتە باس لە رۆژهەلات كە چ گرنگیەكی هەیە لەسەر دۆزی كورد بەتایبەت لە دروستكردنی لەشكری كوردستان بۆ بەریگری كردن لە كۆماری كوردستان لە مەهاباد (تالبانی . ٢٠١٠، ص ١٩٩-٢٠٠)، بەرامبەر بە هەڵوێستە جوامێرانەی بارزانی بۆ تەواوی پرسی كورد لەو سادا، لەباكۆی پایەتەختی ئازەربایجان دوای پەرینەوەی بارزانی خۆی و هەڤاڵەكانی بۆ یەكێتی سۆڤیەت لە بۆنەیكدا ، دەلیت " ئێمە لەو حەرەكاتی پارتیزانییە كە لە ئێران و عێراق و توركیا كردمان ، میللەتی كورد سۆزی هەستی نەتەوایەتی خۆی بە ئاشكرا نیشاندابن، لە وەختانەدا وەتەن و رەئیسە كوردپەروەرەكان زۆر بە راستگۆی و برایەتی و سەمیمەتەوە پێشوازیان لێكردین و بەرێیان دەخستین " هەروەها دەڵێت " میللەتی كورد بە بێ ئەوەی ئەهمیەتێك بداتە ترس و زوڵم و چینایەتی دوژمن ، بەهەزاران دیێهات و رەئیس و گەورەی وەتنپەروەر خۆیان و ماڵ و منداڵیان لەگەل ئەرزاق و نان و جلوبەرگ كە بۆیان مومكین دەبوو بۆیان دەهێنابن، خۆیان لەو رێگە سەختە دەدا و تێپەر دەبون و پێشوازیان لێدەكردین و لە پاش ئەوەی سەلامی میللەتی كوردیان پێدەگەیاندین . دواتر بەدەنگێكی بەرز هاواریان دەكرد، بەسەلامەت برۆن و لە وەختیكی زۆر نزیكدا بۆ رزگاریمان چاوەرێتان دەكەین" (گەوهەری، ٢٠١٧، لا١٥٩). دەكرێت ئەو پەیامە بە وەلامێكی روون خواستەكان و داواكاری كوردانی رۆژهەلات لێكبدەینەوە كە لە پێش و دوای ئەزمونی كۆماری كوردستان لە بارزانی هەیانبووە، تەنانەت لە پارچەكانی تری كوردستانی گەورەش هەمان كاریگەری هەبووە، هەروەك عەبدولحەمید دەروێش لە بارەی كاریگەری گەرانەوەی بارزانی لە یەكێتی سۆڤیەتەوە بۆ عێراق لە دوای شورشی ١٤ تەمووزی سالی ١٩٥٨ لەسەر رۆژئاوایی كوردستان دەڵێت " گەرانەوەی بارزانی سەركەوتنێكی گەورەبوو بۆ گەلی كورد و جولانەوەی رزگاریخوازیەكەی هەموو كوردستان، ئەم

ڕووداوانە کاریگەری ئەرێنیان لەسەر کوردی سوریا هەبووە لە بەرزکردنەوەی پێگەی حزبەکەمان لە ناوەندی گەلی کورددا " (دەروێش ، ٢٠١٣، ص٣٣) . ئەمەش وایکردووە تێڕوانینی مستەفا بارزانی بۆ پرسی کورد لە عێراقدا بە پرسێکی سەرتانسەر بزانێت ، لەو بزافە نیشتمانییەی بۆ دیاریکردنی چارەنوسی سیستەمی سیاسی وڵات دەستی بە هەماهەنگی لەگەڵ هاو ئامانجەکانی بەرنەدات. هەمیشە سوور بووە لەسەر پەیوەندی کورد و عەرەب و باوەشی کراوە بووە، بۆ بەشێکی چەپ و دیموکراتەکان (البراك، ٢٠١٠/ ١٧٤٨، جريده المدى البغداديه)،. پرسی دیموکراسیەت و ژیانی پەرلەمانی لە راگەیاندن و پەسندی کۆنگرەکان بە روونی بە دیار کەوتووە ، لەم بارەیەوە لە کۆنگرەی حەوتەمی پارتی دیموکراتی کوردستان بارزانی داوا لە کۆمیتەی ناوەندی دەکات بەردەوام لە هەوڵی پێکهێنانی هاوپەیمانی نیشتمانی بێت لەگەڵ هێزە سیاسیەکان عێراقیدا ، بە مەبەستی زامنکردنی سیستەمی پەرلەمانی و دیموکراتی دروست، بۆ گەشەپێدانی مافە نەتەوەییەکانی کورد(قەرەداغی، ٢٠١٧، لا١٨٢). ئەمەش لە و سۆنگەیەوە بووە کە مافەکانی گەلی کورد بە چەسپاندنی دیموکراسیەت لەسەرتانسەری عێراقدا دەستەبەر دەبێت ، بۆیە پێویستە تەواوی حزب لایەنە سیاسییەکان و تێکۆشەرەکان لەیەك سەنگەردا بجەنگن بۆ زامنکردنی دیموکراسیەت و دادپەروەری کۆمەلایەتی دژی شۆفینیزم و داخرانی نەتەوەیی خەبات بکەن (البراك ، ٢٠١٠/ ١٧٤٨، جريدة المدي البغدادية) هەر ئەوەش بووە هۆی ئەوەی پێشوازی لە سەرکەوتنی شۆرشی ١٤ تەمووزی سالی ١٩٥٨ بکەن بۆ بەدیهێنانی دروشمی دیموکراسیەت و پێکەوە ژیانی هاوتا و هاوسەنگی گەلانی عێراق کە ئامادەی ئەو پشتیوانیە بوون (جواد، ١٩٩٠، ص٣٦)، لە ئەنجامی ئەوەشدا دەستووری کاتی عیراق لە ساڵی ١٩٥٨ لەمادەی سێ دانی نا بە هاوبەشی کورد و عەرەب لە عێراقدا (الوقائع العراقية ، ١٩٥٨/٢) بۆ خزمەتکردن بە پرۆژەی نیشتمانیەکەی پارتی دیموکراتی کوردستان بەسەرۆکایەتی مستەفا بارزانی، ریکخراوە پیشەیی و جەماوەرییەکانی وەك یەکێتی مامۆستایان و یەکێتی لاوان چالاك کران(محوی، ٢٠٠٨، ص١٥٠) . مۆلەت بۆ دەرکردنی رۆژنامەی خەبات دەرکرا (زەنگەنە، ٢٠١٠، لا١٠١-١٠٢) ، دواتریش مۆلەت بۆ چالاکی سیاسی و دیموکراسی پارتی لە دوای دەرچوونی یاسای کۆمەڵەکان وەرگیرا (الحاج، ١٩٩٤، ص ٢٨)، بۆ گەیاندنی پەیامی نیشتمانی لەو قۆناغەدا ، ئۆرگانی خەبات کرایە عەرەبی .

لەدرێژەی ئەو چەسپاندنە دەستورییەی ماف و ئازادییەکان بەرپابوون و لە ئەنجامی گفتوگۆ لەگەڵ حکومەتی عێراقی لە حوزەیرانی سالی ١٩٦٦ ، جارێکی تر حکومەت ناچارکرا بە داننان بە مافەکانی کورد لە هەموارکردنی دەستوور ، حکومەتی بەغدا رازی بوو بە بوونی ئەنجومەنی هەلبژێردراو بۆ پرسە ناوەخۆی و کارگێرییەکان لە کوردستان و (حمیدی، ٢٠٠٠، ص ٦٠-٦١) ئەنجامدانی هەلبژاردنی پەرلەمانی لە عێراقدا و دواتریش ئازادی رێکخستنی سیاسی و دەربڕین رۆژنامەوانی لە چوار چێوەی یاسادا (قەرەداغی، ٢٠١٧، لا ١٠٧-١٠٨) بۆ ئەوەی ئەم بنەمایانەش بچەسپێت و هێزێکی

گەورەو چارەسەری ئاشتی و دەستووری بۆ پرسی کورد دروست بکات ، بۆیە مەلا مستەفای بارزانی بە دکتۆر مەحمود عوسماندا نامەیەك ئاراستەی لینۆن جۆنسن سەرۆکی ئەمریکا دەکات (سالح، ٢٠١٣، لا ٧٦)، چونکە ئاشتی چارەسەری پرسی کورد و دیموکراسیەتە لە عێراق ، کە وەك بنەمایەکی بەهێزی بیری مەلا مستەفای بارزانی پێکهاتووە. هەر لەو سەربەندەدا داوا لە بریتانیا دەکات کە یارمەتیدەربن بۆ کۆتایهێنان بە جەنگ لە رێی پێدانی مافە بنەرەتیە دیموکراتیەکان بە پێی پرەنسیپە کانی نەتەوە یەکگرتووەکان و راگەیاندنی مافەکانی مرۆڤ و شەڕ بە شەرەمەزاری بۆ عەرەب و کورد دەزانێت سەرەای بوونی پەیوەندی ئاینی و بەرژەوەندی و خاکی هاوبەش (قەرەداغی، ٢٠١٧، لا ١١٩-١٣٠)، مەلا مستەفای بارزانی لەگەل پاراستنی دۆستایەتی کورد و عەرەب و خەباتی هاوبەش بوو ، لە پێناو دیموکراسیەت و دەستەبەرکردنی ماف و ئازادییە گشتیەکان، هەروەها سوور بووە ، لەسەر پاراستنی ئەو هاوسەنگیەی نێوان نەتەوەکانی ژێر دەسەلاتی شۆرش لەو کاتەدا ، کە بەناوچەی ئازاد کراوەکان ناسرا بوو. ئەمەش پالنەری سەرەکی بوو بۆ ژمارەیەك لە نیشتمان پەروەرانی عەرەب کە وەك سەرکردەیەکی نیشتمانی سەیری بکەن و هەندێکیشیان هاتنە پال شۆرش. دواتر خەباتی شۆرشی بارزان لە رێکەوتنامەی ١١ ئاداری ١٩٧٠ دەگاتە ئاستێکی بالای چەسپاندنی نیشتمانی بۆ پرسی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد و هەموار کردنی دەستور بەجۆرێك کە زەمینەسازی بۆ بریاری ئۆتۆنۆمی بکات (القرارت العامە لمجلس قیادە الپورە ١٩٦٨-١٩٧٧، ص ٥٩٩-٦٠١) ئەگەر چی دواتریش حکومەت لە جێبەجێکردنی ناوەرۆکەکەی پاشگەز بۆیەوە لە ئەنجامدا گەرێکی تری شەر بەرپا بوو تا نسکۆی ١٩٧٥ (سعید، ٢٠١٧، لا٣٠-٣١)، بارزانی وابەستەی هیچ جۆرە کۆت و بەندێکی ئاینی و ئایدۆلۆژی نەبووە لە چاوپێکەوتندا لەگەل رۆژنامەنوسێکی عێراقی لە وەلامی پرسیارێکدا دەربارەی ئایدۆلۆژیای سۆشیالیزم بارزانی دەلێت " دواین بریار لە دەستی گەلدایە. ئێمە رەزامەندیین لەسەر ئەوەی گەل پێی رازییە،ئەگەر گەل سۆشیالیزمی ویست لەهەر جۆریك بێت، ئێمەش لەگەل ئەوەین (قەرەداغی، ٢٠١٧، لا ١٣٢) سەرەرای ئەوەی هیچ کات ئاین و تەریقەتی نەقشبەندی بارزانی رێگر نەبووە لە مامەلە کردن لەگەل ئاینەکان و پێکەوە ژیان لەناوچەکەدا ، تەنانەت دژی هەر جیاکارییەك بووە کە بەرامبەر نەتەوەو شارستانیەتی ئاینەکانی تربێت ، بەڵکو بنبری کردووە (گەوهەری، ٢٠١٧، لا ١٥٩). هەربۆیە کریستانەکان و جووەکان لە کوردستان لەسەر شێوازی پێکەوەژیان جوانترین نمونەی بیری سیاسی و شوناسی نەتەوەی شوێنەواری نەتەوەکان بووە لەسەردەمی بارزانیدا .

تەوەرەی سێەم : ڕۆڵی مستەفا بارزانی لەپاراستنی شوناس و شوێنەوار.

شوێنەوار و کەلەپوور بەشێکن لە بنەما سەرەکیەکانی شوناسی نەتەوەیی و نیشتمانی . بەتایبەت شوێنەوارە ئاینیەکان . مستەفا بارزانی لە سۆنگەی هەستکردن بە لێپسراویەتی پارێزگاریکردن لە شوناسی گەلی کورد وەك نەتەوە و کوردستان وەك نیشتمان، زۆرکات لە پاڵا ئەرکی سیاسی و سەربازی خۆیدا ، وێرای هەوڵدان بۆ ئاشنا کردنی خەلکانی بیانی لەوانەی سەردانی کوردستانیان دەکرد بە کولتووروشارستانیەتی کوردی لە ڕێگای جەختکردنەوەی لەسەر پەند و چیرۆکە کوردیەکان ، لە ووتار و گفتوگۆکانیدا لەنێو کۆروکۆبوونەوە جەماوەری و سیاسی و تایبەتیەکانی ، هاوکات هەوڵی داوە سیما و تایبەتمەندیە نەتەوەییەکانی کوردی لەبەرچاوی میوانە بیانیەکانی زەق بکاتەوە و بەکولتووری کوردی ئاشنایان بکات. بەخشین و ناردنی خەنجەر)دەبان) بەدیاری لەچەندین بۆنەی جیاوازدا بەسەرۆك و دیبلۆماتکار و نێردە بیانیەکانی سەردانی کوردستانیان دەکرد سەلمێنەری ئەو راستیەن کە خەباتی بارزانی لەپێناو پاراستنی شوناس و شوێنەواری کوردستان بووە. بۆ وێنەش ناردنی خەنجەرێك بەسەرۆکی عیراق ئەحمەد حەسەن بەکر لەدوای راگەیاندنی رێککەوتنامەی ئاداری ساڵای ١٩٧٠، کە جگە لە لەمیللەتی کوردی هیچ میللەتێکی دیکە بەکاری ناهێنێت، وێرای گوزارشتکردن لەپاراستنی تایبەتمەندیە نەتەوەییەکەی، هاوکات نیشانەی بەردەوامبوونە لەسەر کولتووری سەرکردەو ڕێبەرانی جولانەوەی رزگاریخوازی کوردی پێش وخۆی لەنموونەی شێخ مەحمودی حەفید، کە وێنەی خەنجەری وەك هێما دانابوو لەسەر پوولەکەی حکومەتی باشووری کوردستان لەساڵی ١٩٢٠. ئاماژەو بەلگەی زیاتر لەسەر خۆشەویستی بارزانی بۆ زەقکردنەوەی تایبەتمەندیە نەتەوەییەکانی ، لەو ژمارە خانووەی کە بۆ شەهیدانی شۆرشی ئەیلول لەدوای رێککەوتنی ئاداری ١٩٧٠ لە شاری هەولێر لەلایەن حکومەتی عیراقیەوە دروستکرا دەردەکەوێ، دوای ئەوەی هەموو خانوەکان وێنەی خەنجەریان لەسەر دیواری دەرەوەیان نەخشێنرا. ئەمەش هەرچەندە بەلگەی ئەوەمان دەست نەکەوت کە ئەم وێنەیە بەپێشنیاری مستەفا بارزانی لەسەر دیواری دەرەوەی خانوەکان نەخشێنرابێ ، بەلام گومانی تێدا نیە ئەو کارە رەنگدانەوەی سیاسەتی هەمیشەیی سەرکردەی شۆرش بووە لەلایەن کادیرانی حزبەکەی سەرکردایەتی دەکرد ، بۆتە بنەما بۆ خەباتی سیاسی و سەربازی لەو قۆناغە مێژووییەدا (ئیسماعیل، ٢٠١٦).

بەشێکی هۆکاری گرنگیدان و هەوڵدان بۆ پاراستنی شوناس و شوێنەوار لەلای مستەفا بارزانی ، هەلقولاوی ئەو ڕێبازە ئاینیە بووە کەناوبراو لەسەری پەروەردە بووە. بەدیدگای ئێمە ئەوە هۆکاری هەرە بەهێزبووە بۆ ئەوەی بارزانی بیری سیاسی خۆی لەنێو بابەتێکی کومەلایەتی بەرجەستەبکات و بڵاوبکاتەوە. ئەو لەو سۆنگەوە وێرای ئەو پاشخانە ئاینییەی هەیانبووە هەوڵیداوە زیاتر گرنگی بە مزگەوتەکانی ناوچەی بارزان بدەن بۆ زیاتر ئاشنا کردن و ناساندنی تێروانینی نوێخوازی بارزان

بەخەلکی ناوچەکانی دەوروبەریان (لشکری ٢٠١٨، لا ٢٩) .هەربۆیە یەکێك لە قوتابخانە ئاینیەکانی کە بارزانی تێدا خوێندووە ، بە مزگەوتی عاقد ناسراوە، مەلا مستەفای بارزانی بە قوتابخانەی ئاینی مەلا احمد ئەفەندی لە گوندی بارزان ناساندوویەتی ، ئەو دەلێت ئێمە لێرەوە فێری بنەما سەرەکیەکانی ئاین دەبین(نیکتتین ٢٠١٧، ص ٣١٤).

بۆیە لەبەر گرنگی ناوچەکەو شوێنەواری مزگەوتی عاقد، مەلا یحیی مزووری چەندین قوتابی لە ژێردەستی فێری پەروەردەو ئاین بوون. هەرچەندە مەلا یحیی پێشتر لە قوتابخانە ئاینیەکەی مزگەوتی ئاکرێ کە بەناوی مزگەوتی گەورەی ئاکرێی نلسراوە بروانامەو ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە(خچر : ٢٠١٤. ص ١٢٨) . ئەوەش رێبازێکی نوێ فێرکردنی تیادا پیادەکراوە لەسەر رێبازو عەقیدەی نەقشەبەندی قوتابیەکانی پەروەردە کردووە ، بۆ وێنەش یەکێك لە قوتابیەکانی ئەوکاتەی ئەو مزگەوتە شێخ عەبدوسەلامی بارزانی بووە (لشیخ عبد السلام البارزانی -١٣٣٣هـ -١٩١٤م(هو عبد السلام بن محمد بن عبد السلام بن عبدالله بن ملا بکر المعروف باحد شیوخ البارزانیین من زعماو وعشائر بارزان الکوردیە تمرد علی السلگات الترکیه سنه ١٩٠٨ فاعتقلته وأعدمته فی موصل سنه ١٩١٤م. (الصویرکی، د.ت، ص٤٢٩.) کە ئەوکاتەی مەلا یحیی مزوری هاوەلەکانی فەرمانی دەستبەسەرییان بۆ دەرچوو بوو لە موسڵ و بەغدا و شام تاوانبار کرا بوون بە ئاژاوەگێری هەولدان بۆ هەلگەرانەوە لەدژی دەسەلات بەسوود وەرگرتن لەپاییەی ئاینیان. تۆمەتبارکردنیان بە خراپ بەکارهێنانی مزگەوتەکان بۆ ئەنجامدانی کۆبوونەوە سیاسیە نهێنیەکانیان وەك ئەو کۆبوونەوەی لە مزگەوتی گەورەی ئاکرێ رێکخراوە(خچر: ٢٠١٤ ، ص١٨٧).

دواتر ئەو قوتابیانە لە ناوچەی بارزان هەمان رێبازی ملایحیی مزویری دەگرنەبەر. چەندین کۆشك و خانووی کەلەپووری و مزگەوت وەك قوتابخانە و تەکیە بەکاریان دەهێنا بۆ فێرکردن و ئاشنا کردنی خەلکی ناوچەکە بەئاینی ئیسلام و تەریقەتی نەقشبەندی لە دەڤەری بارزان کە ئەوکات ناوچەیەکی پارێزراوبووە بۆ هەموو ئاینەکان، (ئەرگووشی ٢٠٢٠، ص ٤٧) هەر بۆیە لەسەردەمی شێخەکانی بارزان ئەو ناوچە شوێنەواریانە پارێزراو بوونە، وەك تەکیەی نەهری و کەنیسەی بێدیال و تەکیە بارزان و قوتابخانەی شانەدەر ئاینی و پەرستگاو ئەتاشگای جووەکان و هتد(قادر، ٢٠٢٠، لا ١٨٢-١٨٤). ئەم شوێنانە لە هەموو توندوتیژیەك پارێزراو بوینە، هەروەها کارلەسەر پێکەوەژیان ویەکتر قبولکردن کراوە. لە نزیك مالی شێخەکانی بارزان پەرستگای هەرسێ ئاینی (ئیسلام - جولەکە - کریستیان) بوونی هەبووە، تا ئێستاش بەشێکیان شوێنەواریان ماوە. کریستیانەکان بە درێژای مێژوو لەم دەڤەرە ژیاون بەتایبەتی لە گوندەکانی(بێدیال - بێخشاش- بێرێس- ئاردیل - کانی هنارکێ..) بەڵام گوندی بێدیال کۆنترینیانە و تائێستا ژیان تێیدا بەردەوامە دانیشتوانەکانی ژمارەیان(٥٠)کەس دەبێت هەمووشیان لە پێکهاتەی ئاینی کریستیانن. ناوچەکە گۆرستانێك و کلێسایەکی زۆر کۆنی تێدایە بەناوی مارگۆرگیس و

کلێسای بێدیال، کریستیانەکان سوێند بەشێخی بارزان دەخۆن و هەمان جل و بەرگ و کولتوورو داب و نەریتی بارزانیەکانە هەیە . ئەوان لەنێو بزاڤی رزگاریخوازی کوردیدا لەسەردەمی شۆڕشی ئەیلولدا بەشداری کارایان هەبووە لە نموونەی هورمز مەلك چەکۆ و ماریا گورگیت و فەرەنسو هەریری و چەندانی دیکە (Dana Adams Schmidt ,p114 (,١٩٦٤).

کلێسای بێدیال بارزان

پێکهاتەیەکی دیکەی کوردستان بەگشتی و ناوچەی بارزان بەتایبەتی یەهودیەکان بوونە. یەهودیەکان لەسەردەمی ئاشوریەکان لە نێوان سالانی(٨٥٩-٦٨١پ.ز)دوای داگیرکردنی مەملەکەتی ئیسرائیل لەلایەن ئاشور پانیپال بەسەر ناوچە شاخاویەکان پەرش بلاو کراون بۆ ئەوەی پەیوەندیان بەیەك نەمێنێت، لە زۆربەی گوندەکانی دەڤەری بارزان بوونیان هەبووە بەتایبەتی (مێرگەسۆر-گۆرەتوو-شێروان-سەروکانی-بارزان-ئەرگۆس-کۆرکێ-سەندی-پێندرۆ..)لەهەندێ گوند ژمارەیان لە موسلمانەکان زیاتر بووە، جولەکەکان دەست رەنگین بووە زۆربەی جلوبەرگ و کاری دەستی لەلایەن ئەوانەوە دروست دەکران.

ناوی هەندێك لەوانەی کەلە مێرگەسۆر ژیاون (بنیامێن-ئیلیاهۆ -سەینە -یەعقوب -داود-جبرائیل-ئافرام.. (الصویرکی، د.ت، ص٤٢٩)

بارەگای بنکەی پۆلیسی شانەدەر کە ئەوکات نزیك لە ئەشکەوتی شانەدەر

بەلام لەگەڵ چوونی مەلا مستەفای بارزانی بۆ شاری سلێمانی، ناوچەیەك دەستنیشان دەکات بۆ پشوودان و مانەوەی خۆی پێشمەرگەکانی لەگەلیدا بوون، ئەمیش خانووەکەی شێخ مەحمودی حەفیدە کە بەیەکێك لە شوێنەوارەکانی شاری سلێمانی دادەنرێت . ئەوکات مستەفای بارزانی لەماوەی نێوان ساڵانی ١٩٣٩-١٩٤٣ بە هۆکاری سیاسی لەگەڵ برا گەورەکەی شێخ ئەحمەدی بارزانی و خاوخێزانەکانیان بۆ سلێمانی دوور خرانەوە(نیکتتین ٢٠١٧، لا ٢٣٥) بۆ ماوەیەکی زۆر لە خانووە کۆنەکەی شیخ مەحمود مانەوە پارێزگارییان لێ کردوەئەم خانووە لە گەرەکی مەلکەندی بووە. مەلا مستەفای بارزانی کاتێك ئاماژە بەو دۆخە سەختەی بارزانییەکان پێدا تێپەربوون دەکات، باس لە گرنگی پارێزگاری کردن ناوچە شوێنەواری و کەلەپورییەکان دەکات ، ئەو لەهەر شوێنێك بووبێ هەمیشە ئامۆژگاری هاوەڵەکانی کردوە کە زیاتر گرنگی بەپاراستنی باخ و بیستانەکان بدەن. ئەوە نەك لەپێناو ئەوەی ئەوان پشتیان بە " خۆ ژیاندن "بەستووە، نەخێر بەلکو گرنگیان بە شوناسی شارستانی نیشتمانی و نەتەوەیی کوردستان داوە، تەنانەت لەماوەی شۆرش بەو برە پارەیە کەمەی کە لە ژێر دەستیان بووە و هەندێك جار هەولیانداوە ناوچە شوێنەواریەکانی پێ ئاوەدان بکەنەوە (گەوهەری، ٢٠١٤. لا ٣٥) ئەوە لە کاتێکدا ناوبراو لە ساڵی ١٩٤١ دا مانگانە بری ٢٠ دیناری لە شێخ ئەحمەد بارزانی پێدراوە. تا لە ساڵی ١٩٤٣ بۆیکراوە بە ٣٥ دینار . نیوەی زیاتری ئەو پارەیەی بۆ ناوچە شوێنەواری مێژوویەکان خەرج کردووە،

چونکە زۆربەی کات ئەو شوێنانەیان وەك پەناگەو حەشارگەی پارتیزانی بۆ خزمەت کردنی شۆرش بەکارهێناوە(قادر: ٢٠٢٠، لا ٢٣٦).

دوای ئەوەی مستەفا بارزانی لە سلێمانی دەگەڕێتەوە بۆ ناوچەی بارزان. جگە لەوەش ، کاری پارتیزانی و شۆرشگێری لە چەندین ناوچەی تر دەست پێدەکات لەوانە زاخۆ ، دهۆك ، خانەقین ، هەروەها سەنتەری شاری موسل. ئاشکرایە لە سروشت و وردەکاری ئەو شۆرشگێرییە ناوچە شوێنەوارییەکان بۆ کۆر و کۆبونەوەی ئەو بزوتنەوە رزیگاریخوازە بارزانی نەمر سەرکردایەتی دەکرد بەکارهاتووە . (Dana Adams, 1964, p74).

بۆیە لە وکاتەی پێشمەرگەکانی شۆرش هێرشیان کردۆتە سەر بارەگاکانی ئەو کاتەی حکومەتی عێراقی کە بەشێك لە بارەگاکانیان قشلە و پاشماوەی شوێنەواری بوون کە لەلایەن نزیکەی سی پیاو پارێزگاریان لە ناوچەکە کردووە . بەلام بارزانی نەمر و مێرخاسەکان هەموویان دەیانویست بەبێ هیچ زیانێك ناوچەکە گەمارۆ بدەن و بێ ئەوەی زیانی بیناسازی بگەیننە دامەزراوەکانی حکومە . بەلکو ئامانجیان دەرکردنی دوژمن بووە لە ناوچەی کوردان . کە ئەو رووداوانە لە قشلەی چەمی لە چەمی ڕەزان روویانداوە ، لە قشلەی چەمی ئەو سوپایە جێگیر ببون بۆیە مەلا مستەفای بارزانی (بارزانی نەمر) دەیوت ئەو شوێنانە مۆرکی نەتەوەیین پێویستە لای ئێمە پارێزراو بن لەساڵی ١٩٥٨ (Dana Adams , 1964, p81)

سەرەرای ئەوەی هەندێك لە حەشارگەکانی پێشمەرگە لە ناوچە دوورە دەستەکان بوون وەك ئەشکەوتەکان ، دوای پێشەکییەکی فراوان بۆ بارودۆخی ناوچە کوردییەکانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی و دواتر ئیدارەی عێراق ، وەك ئەوەی بارزانی خۆی لە ئەشکەوتی (باپیران) لە گوندی پیران سەر بە قەزای مێرگەسوور کە ژیانی بەسەر دەبرد پێشنیازی کرد ڕێوشوێنەکانی " چەسپاو " بۆ چاککردنەوەی بارودۆخەکە بەدیاریکراوی بگرنە بەر : کە دەڵێت کوردی نەوەی کوردان ئێمە بە درایژایی مێژووی لە ناوچە شاخاویی و ئەشکەوتەکان ژیان گوزەرمان کردووە لەسەر مانەوەمان هەر ئەشکەوت و شاخەکان بوونمان و ئاینمان و پارێزگاریمان لە خۆمان و شارستانیەتی کودرمان کردووە بۆیە هیزی دوژمنێك ناتوانێت لە ناومانبەرێت (ملفات وزارة الداخلية ، رقم الاضبارة ٢٧/١٦ دائرة ١٩٢٧)، اضبارة شرطة العراق عدد/ ١٨١٥/ ٢٧، تشريني الثاني عام ١٩٢٧).

هەر لەوێشەوە مستەفای بارزانی چەندین بریار دەردەکات و دەڵێت : کە شوێنە مێژوویەکان وەك ناوچە شوێنەواریی و کەلەپووریەکان کەلکیان لێوەربگیرێت بۆ ئەمە مەبەستانەی خوارەوە:

1. بەکار هێنانی ناوچە شوێنەوارییەکان وەك قوتابخانە بۆ بڵاوکردنەوەی کەلتوور لەنێو دانیشتواندا بە شێوەیەك کە لەگەڵ ئەقڵییەتی خۆیاندا ڕابێت (بخوێنەوە : بە تایبەتمەندی خۆیان وەك کورد و بە عەرەبی قسە نەکردن) .

2. ئەشکەوتەکان بۆ پارتیزانی و شۆرش و کۆر و کۆبنەوەی بزتنەوەی رزگاری خوازی کورد .
3. کۆشك و قشلە کان بۆ مەبەستی پێشوازی کردن لە سەرکردەکانی دوژمن بۆ ئەوەی تێبگەن کە هزرمەندی سەرکردایەتی کورد بۆ پارێزگاری کردن لە ناوچە شوێنەوارییەکان چەند جێگای پارێزگاری کردنی شوناسە.

ئەوەی جێگای سەرنجە کە ناوچەی بارزان وەك تاکە ناوچەی شوێنەواری و کەلەپووری چەندین پاشماوەی شوێنەواری کە تا ئێستا وەك خۆی پارێزگاری لێکراوە . کە ئەوەش یەکێك بووە لە بنەماکانی پارێزگاریی کردنی شوناسی نەتەوەیەك کە بارزانی نەمر رابەرایەتی کردووە .(mizuri ,2019, p 22-26) بە پێی ووتەکانی رێکار مزووری کە دەڵێت "دوای ئەوەی رووپێوی ناوچەکەمان کردووە بۆمان دەرکەوتووە کە چەندین پاشماوەی شوێنەواری و خزمەتگوزاری وەك خۆی ئاماژەییان پێکراوە لە لەدەڤەری مێرگەسوور و ناوچەی بارزان کەبەشێك لەوانە ئێستا شوێنەوارو و پاشماوە کەلەپوریین ماونەتەوە . وەك ئەو رووپیویە خوارەوە .

Deportation year	No. of Villages	Heads of Families	Schools	Mosques	Hospitals
18 Nov. 1975	76	1479	5	27	3
7 July 1978	77	2136	15	27	4
1 Jan. 1982	2	165	1	1	1
10 May 1989	34	485	2	4	-
6 June 1990	8	440	3	3	2
Total	197	4705	26	63	10

سەرچاوە : رووپێوی ناوچە خزمەتگوزراریەکانی ناوچەی بارزان (rekar mizuri (2006), P 34)

ئەوەی شایانی باسکردنە ئەو هزرمەندییە شوناسە لە شێخەکانی بارزان بە زەقی دیارە هەروەك ئەوەی کە شاندێکی میوان لە ناوچەی بامەرنێ کە لە شێخەکانی تەریقەتی نەقشبەندی بوون کات بەسەردانێك دێنە لای شێخ ئەحمەدی بارزانی هەروەك لە لێدوانی ئەوان گێردراوەتەوە کە دەڵێن " کات پێنجی ئێوارە بوو کاتێك گەیشتینە ناوچە بارزان لە خانوویەکی گوندەکە پێشوازیمان لێکراوە، کە خانووی شوێنەواری کۆن بوو بەناوی کۆشکی شانەدەر کۆمەڵە پیاوێك لەبەردەمی خانووەکە وەستابوون . کۆمەڵە ئەسپێك دەوری خانوەکەیان دابوو. کەوەك هۆڵێکی میوانی بەکاریان دەهێناو (دبلیو ٢٠١١، ص ١٤).

هەندێ لە پاشماوە شوێنەوارییەکان وەك تاکە مەنزل و شوێنی کات بەسەر بردن و کۆرو کۆبونەوەی سیاسی بەکارهاتوون وەك ئەوەی لە گوندی بلی سەر قەزای مێرگەسوو کراوە ، شوێنەواری کۆشکی میرانی مێرگەسوور کە وەك چایخانەیەك بەکارهاتووە و بۆ بەرێوەبردین و کارنامەی شۆرشەکانی بارزان و ناوچەی خواکورك ((Barzan 1826-1941. p.25هەربۆیە لە بەشی خوارەوەی کۆشکی میران و باپیران لە گوندی بلی سەرچاوەی ئەوە پارێزگاری و شوناسەیە کە مەلا مستەفای بارزانی وەك هەنگاوێکی مێژووی کردوویەتی لەپالی هەنگاوەکانی بزوتنەوەخوازەکانی شۆرشی کورد لە باشوری کوردستان بروانە وێنەی کۆشکی میران (باپیران).

چایخانەی عەبدوڵا لە گوندی بلی کە لەبنەرتدا کۆشکی باپیران مێژووەکەی بۆ کۆتای سەردەمی عوسمانیەکان دەگەرێتەوە (ئەرشیفی رێکان مزیری ٢٠٢١)

سەرەرای ئەوەی بەشێك لە کوردە نەیارەکانی کە ژێر بە ژێر دەستیان لەگەل حکومەتی عێراقی هەبوو ، خەریکی کاولکاری شوناسی نەتەوەی بوون ، وەك ئەوەی کە گروپێکی لە جاش و خۆفرۆشانی ناوچەی دهۆك بەشێك لە شوێنەواری مەسیحیەکانیان تێکداو وێرانیان کردووە ، بە بەردەوامی بە ووتە و بە شێوەیەکی نارەوایی کە زێبارییەکان بوون هەڵیانکوتایە سەر ژمارەیەك گوندی مەسیحی لە رۆژئاوای شاری دهوك و تالآنیان کردن. کەنیسەی چالدیانی وێرانکرد لە قەزای ئامێدیی کە بەشێکی وێران بوو. بەلام دواتر لە لایەن مستەفا بارزانی نۆژەنکرایەوە. (Dana Adams Schmidt, 1984, p82)

لە یەکێك لە دەستنوسەکانی مەلا موحەمەدی بالیسانی حاکمی شۆرش و ئەندامی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلول بوو ئەوسا . بارزانی کاتێك لە شاخە بەرزەکان بوو قورئانی پیرۆزی لەگەڵ

خۆی هەڵگرتبوو ، جگە لەوەش دیوانەکەی ئەحمەد جزیری لە خۆی دوور نەدەکردەوە" . لەنێوان هەستی نەتەوەیی و ژیانی سیاسی کەم سەرکردەی مێژووی هەیە، کە بتوانی لە ڕێیێ خەباتی نەتەوەیی و نیشتمانی خۆیدا ئاین و پاراستنی شوناس ئاشت بکاتەوە، بۆ ئەوەی ووەك تاکە زانای ئاینی پۆلێن بکرێت (البارزانی، ١٩٩٧، ج١، ص ٢٣)

سەبارەت بە پێگەی مستەفای بارزانی لەسەر بابەتی پێکەوە ژیانی ئایینی (پلۆرالیزم) بەرەو ئەوە مان دەبات، کە لە گوندێك هەموو پاشماوە شوێنەوارییەکان وەك خۆیان بمێننەوە لەنێوان مزگەوت و کەنیسە و پەرستگای (کونەیس) بۆ جولەکەکان. خەڵکی کوردستان بتوانن لە ناوچەیە وەك یەك نەتەوە گوزەران بکەن (عقراوی، ٢٠٠٧، ص٣١٥).

کەنیسەی مارتۆراتیلە لە گوندی بیدیالی ناوچەی بارزان ، مەلا مستەفای بارزانی ئەوکاتە چەند کەنیسەیەکی لەسەر ئەرکی خۆی دروست کردووە ، بۆ نموونە کەنیسەی سانت ئۆرهام لە هاودیان لە ساڵی ١٩٧٠ ، کاتێك کاپتن ستۆکس نوێنەری باڵیۆزخانەی بەریتانیا لە عێراق لە ٢٥-٣-١٩٤٥ دەچێتە هاودیان، بارزانی لە ماڵی ڕیهانا شێخۆ چاوەڕێی دەکرد کە وەرگێڕی بوو، بارزانی سێ ڕۆژ لە هاودیان مایەوە، ئەوانەی پاسەوانیان دەکرد مەسیحی بوون ئەوانیش (زیا مەنسوور ، یۆرش تووما ، ئادەم باوید ، خەزران نیسان ، شەمسۆن سەرکیس) ، بێ گوێدانە جیاوازی ئاینی و مەزهەبی و نەتەوەیی ، هەناسەیان بۆ شۆڕشە زۆرەکانی بارزانی ڕۆحی دڵسۆزی و ڕاستگۆیی ولەلایەن منداڵەکانیەوە هەڵمژی کە ئەو پیاوە مەزنە لە ناوچەی کریستانەکان زۆر جێگای تقدیر بووە،(قاسم، ١٩٩٠، ص١٦٦).

فەرهەنگ و تایبەتمەندییەکانی بارزانی نەمر :

١- دوعاکەی دایکی : دایکی بە بارزانی گووتەوە خوای گەورە عومرت (بەچەلو چیاوە) بدات، واتە لە یەزدان دەپارێمەوە تەمەنت درێژ بیت. بەلام بارزانی نەمر دەلێت "من درێژایی ژیانم تەمەنم لەشاخو داخ بردە سەر".

٢- جلوبەرگی بارزانی: هەر لە وێنەکانی مستەفا بارزانیدا دیارە کە زۆربەی کات جلوبەرگی کوردی لەبەرکردوە، جلەکانی سادە بووە، ئادگاری کوردبوونی پێوەدیاربووە . کە برتی بووە لە کوتەك و شەرواڵ و بەلەپێچ و بەرگوێز یان قاتی پێشمەرگە و ئێلە گێکیی خاکی لەبەرکردووە ، کە لەگەل پشتێنی کاڵ و خاك سپی یان رەشی کردوە، بەسەر پشتێنەکەدا فیشەکدانی بەستوە، هەمیشە خەنجەری لە قەدی دالاندووە، سەرەرای ئەوەی جامانەی سووری بە دوو پارچەیی هەلگەراو لەسەری ئالاندووە کە یەکێك بووە لە تایبەتمەندییەکانی بارزانی نەمر کە ئەوەش رەمزو سمبولی تایبەت بە لێهاتووی سەرکردایەتی بووە ، هەموو کاتەکانی جامانەی لەسەری ئالاندووە بەلام لە

ساتەکانی پشووی لە تەنیشت خۆیەوە دایاناوە. گۆرەویو پوزەوانەی خوری خۆماڵی لەپێ دەکرد. لەهاویناندا کڵاشی هەورامی لەپێ دەکرد. سەرو ریشی بەکێردی بچووك دەتاشی، پێش سەرو ریش تاشین کێردەکەی بە مەسەو هەسان تیژو ئامادە دەکرد. (البلداوی : ٢٠١٢ ، ص ٢٦)

٣- دار جگەرەکەی: زۆربەی کاتەکانی کە سەرقالی بیرکردنەوە بووە لە هەنگاونانی شۆرشگێرانەی نەتەوەی دار جگەرەکی دەردەهێنا و جگەرەکیەکی توتنی ناوچەی بارزانی دەکێشا . کە بەیەکێك لە توتنە ناوازەکانی عێراق هەژمار دەکرێت. لەگەل ئەوەش دا بەشێك لە دارو کەرەستەی داتاشینی دارەکانی بە کێرد ئەنجامدەدا ، بۆیە زۆرجار لە دار جگەرەکەی لەشێوەی خەجەر دروست دەکرد کە ئەوەش رەمزی کوردبوون و کاریزمایی بارزانی بووە .هەندێ جار لە پاڵ جگەرە کێشان چای کەم رەنگی خواردۆتەوە .

٤- چەكو برنۆوەکەی : زۆربەی کاتەکانی ژیانی لەکاتی شۆرش و ئاساییدا تفەنگێکی جۆری برنەوی (ژمارە ١٧)ی بەشانەوە لەگەڵ نزیکەی (٥٠ - ٦٠) فیشەك. خەنجەرێکی لەبەر پشتێنی دەئالاند بۆ ئەوەی دروشمی کوردبونی خۆی دەربخا بۆ بەرامبەرەکەی . (Dana Adams 1964, p 88).

دەرئەنجام:

١- یەکێك لەبنەماکانی عەقیدی ئاینی شێخانی بارزان، خۆشەویستی زێدو پارێزگاریکردن بووە لەرەعیەتەکانیان.

٢- ئەم تێروانینە هزریە ئاینیە کەلەتەریقەتی نەقشەبەندیەوە لەتەکیەی بارزان سەرچاوەی گرتبوو، کاریگەریی لەسەر هەڵوێستە نیشتمانی ونەتەوەییەکانی مستەفا بارزانی هەبووە.

٣- فەلسەفەی ئیسلام لەسەر بنەمای ئازادی ئاین و باوەڕی جیاجیا پێکهاتوە، ئەگەر دوای دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننە بگرین، ئەوا بڕێکی زۆر دەقی ئایینیمان بۆ دەدۆزینەوە کە ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە دەربارەی چیین وتوێژەکان بۆیە بارزانی هەمان بیرۆکەی پەیرەو کردووە.

٤- سەبارەت بە پێگەی بارزانی لەسەر پێکەوەژیانی ئایینی (پلۆرالیزم) بەرەو ئەوە مان دەبات کە باسی گوندی بارزان بکەین، گوندەکە لەنێوان مزگەوت و کەنیسە و پەرستگای (کونەیس) بۆ جولەکە کان یەك رێباز و بنەمای پیکەوژینی هەبووە.

٥- سەرەرای ئەوەی بەشێك لە کوردە نەیارەکانی کە ژێر بە ژێر دەستیان لەگەل حکومەتی عێراقی هەبوو ، خەریکی کاولکاری شوناسی نەتەوەی بوون کە ئەوەش دژی بیرو باوەرەکی بارزانی بووە .

٦- بارزانی وابەستەی هیچ جۆرە کۆت و بەندێکی ئاینی و ئایدۆلۆژی نەبووە وەهەروەها سوور بووە لەسەر پاراستنی ئەو هاوسەنگیەی لە ناوچەکانی ژێردەسەلاتی شۆرش کە بەناوچە ئازاد کراوەکان

ناسرا بوون ئەمەش پالنەری سەرەکی بوو بۆ ژمارەیەك لە نیشتمان پەروەرانی عەرەب کە وەك سەرکردەیەکی نیشتمانی سەیری بکەن.

سەرچاوەکان.

بەلگەنامە عیراقیە فەرمیەکان:

1. القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة ١٩٦٨ -١٩٧٧ ، د. ت ، د. م .
2. ضبارة شرطة العراق شعبة التحقيقات الجنائة المركزية سري عدد/ ١٨١٥/ ٢٧، تشريني الثاني عام ١٩٢٧.
3. ملفات وزارة الداخلية ١٩٢٧م و د اضبارة النشاطات السياسة الكردية في الالوية الشمالية رقم الاضبارة ٢٧/١٦ دائرة المفتش الادارية في لواو كركوك ولواو ديالي / سري العدد ٤٠/١٤٠ ، ٢٦ تموز.

نامەی ماستەرو تێزی دکتورا:

4. خضر : ئاراس اسماعيل ، ٢٠١٤، العناصر المعمارية والنقوش الزخرفية في العمائر العثمانية الباقية في اقليم كوردستان خلال فترة ١٧٠٠م-١٩٢٠م، اطروحة دكتوراه، جامعة القاهرة ٢٠١٤.
5. ئەرگوشی : يادگار محمد سليم ٢٠٢٠، المواقع الاثرية والتراثية في منطقة بارزان ، اطروحة دكتورا جامعة صلاح الدين.
6. سعيد ، نەوشێروان شريف ٢٠١٧، ئەزمونی ئۆتۆنۆمی لە باشووری کوردستان ١١ ئاداری ١٩٧٤ - ١١ ئاداری ١٩٩١ ، ماستەرنامە زانکۆی سەلاحەددین .

کتێبەکان

7. أحمد , كمال مظهر ١٩٧٨ .. دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية. بغداد: مطبعة الحوادث،
8. البراك . فاضل ١٩٨٩ ، مصطفي البارزاني الاسطورة والحقيقة بغداد .
9. البلداوي : عادل تقي عبد محمد ٢٠١٢، نضال الشعب الكوردي وموقع البارزاني في الوثائق العراقية السرية تقديم ومراجعة عبدالفتاح علي البوتاني مركز الابحاث العلمية والدراسات الكوردية مطبعة جامعة دهوك .
10. الحاج ، عزيز، ١٩٩٤، القضية الكردية في العراق ، التاريخ والافاق ، ط١، المؤسسة العربية للدراسات والنشر ، بيروت.
11. الركابي عكاب يوسف ٢٠١٧. "العامل الدولي وأثره في القضية الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٩١." مجلة كليي التربية (جامعة واسط)،.
12. الصويركي، محمد علي، معجم أعلام الكرد، مطبعة مؤسسة حمدي للطبع والنشر، السليمانية - العراق.: الصويركي، حممد علي، معجم أعلام الكرد
13. الونداوي، مؤيد ٢٠٢١، شخصيات عراقية كردية في وثائق بريطانية ١٩١٩-١٩٥٨، مكتبة دجلة ط١، بغداد.
14. جواد ، سعد ناجي ١٩٩٠ ، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨- ١٩٧٠ لندن.
15. حميدي، جعفر عباس ٢٠٠٠، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري ج٦ بيت الحكمة بغداد.
16. سعدالله ، صلاح الدين محمد ٢٠٠٨، كردستان والحركة الوطنية الكردية من كتاب كتابات في المسألة الكردية ،ج٢ ، بنكةي ذين لاحياو التراث والوثائقي والصحفي الكردي - سليمانية .

17. شكيب عقراوي ٢٠٠٧، سنوات المحنة في كردستان.. دار النشر: الدار العربية للموسوعات-بيروت
18. شيرزاد، محمد ، ٢٠٠٨ ، نضال الاكراد ، من كتاب كتابات في المسألة الكردية اعداد وتقديم رفيق صالح ، ج١ ط١ بنكةي زين لاحياو التراث والوثائقي والصحفي الكردي – سليمانية .
19. طالباني، مكرم ٢٠١٠، مراحل الحركة القومية الكردية مجل٢ مؤسسة حمدي للطباعة والنشر السليمانية .
20. عبد الكريم قاسم ، كتاب (الحقيقة) - هادي حسن عليوي بغداد ١٩٩٠،.
21. عبدالرحمن ،حمدي ٢٠٠٥، جيفارا الافريقي : دراسة في فكر السياسي لتوماس سنكارا ، مركز البحوث العربية والافريقية ،ط١ القاهرة .
22. عبدالفتاح علي يحيي البوتاني٢٠٠١.. وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية. أربيل: مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر،
23. فالسترؤم ، تؤرد ١٩٩٨، ليس من اصدقاو غير الجبال ، ريبورتاج من كوردستان ، ت عبدالسلام نعمان دهوك.
24. قرقس، سمير، اشكاليات الهوية العربية وتحدياتها ، التقدير العربي الثامن للتنمية الثقافية مؤسسة الفكر العربي ،ط١ بيروت.
25. محوي . شاكر خدر، ٢٠٠٨، المسألة الكوردية في العراق المعاصر ت عبدي حاجي ، ط١ ، دار سبيريز لطباعة والنشر ، دهؤك.
26. مسعود بارزاني١٩٩٧. البارزاني والحركة التحررية الكردية(ج١). بيروت- لبنان: كاوا للثقافة الكردية،
27. نيكتتين باسلي ٢٠١٧: الكرد دراسة سوسيلوجية وتاريخية دار الساقي
28. هنكنتون، صموئيل ٢٠٠٥، من نحن – التحديات التي تواجه الهوية الامريكية ، ت حسام الدين خضور ، دار الحصاد ط١ . دمشق .
29. أبراهيم حەبيب مصطفي. ٢٠٢٠ ڕۆڵی ڕێساكانی داب و نەریت لەژیانی بارزانیەكان. هەولێر: ئەكادیمیای كوردی.
30. بەكر، محەمەد. ٢٠٠٠. "سیستەمێ بنەماڵا(بارزان) پێكهاتە وگەشەكرن." مەتین (دەزگایێ خانی یێ رەوشنبیری و ڕاگەهاندنێ)، گولان .
31. دبليو ای ويكرام ٢٠١١ : شيخ البارزان ت ريبوار رەمەزان ، سەنگەر بەریوەبەرايیەتی گشتی كتیبخانەكان هەریمی كوردستان دەڤەری بارزان
32. دەباغ.فەیسەل١٩٩٧. حزبی هیوا و شۆڕشی(١٩٤٣-١٩٤٥)ی بارزان. هەولێر،
33. درويش . عبدالحميد ٢٠١٣، أضواو علي الحركة الكوردية في سوريا ، احداث فترة ١٩٥٦- ١٩٨٣، ط٢، مؤسسة مارطريت ومؤسسة جمال عرفان الثقافية السليمانية .
34. زەنگەنە، عەبدولا ، ٢٠١٠، سەرجەم بەرهەمە رۆژنامە نووسیەكانی شەهید جەبار جەباری ، بلاوەكراوەكانی سەندیكای رۆژنامەنووسانی كوردستان هەولێر .
35. سالح، محمەد ئیبراهیم ، ٢٠١٣، دۆزی كورد لە بازنەی پەیوەندییەكانی ئەمریكا و عێراقدا ، ٦ ئاداری ١٩٧٥ – ٢ئابی ١٩٩٠ چ١ ، ناوەندی هونەرلا و رۆشنبیری ئەندێشە ، سلێمانی
36. گەوهەری ، حامید ٢٠١٤، ئیدریس مستەف بارزانی و بارزانیكان باشتر بناسین ، ستۆكهۆڵم ، چ شەهاب
37. قادر, سەرۆ ٢٠٢٠.. بارزان ، مێژووی بزووتنەوە كۆمەلایەتیەكانی كوردستان. تاران: خانەی موكریانی بۆ چاپ و بلاوكردنەوە،

38. قەرەداغی، محمەد مستەفا ، ٢٠١٧، کورد لە بەلگەنامە نهێنیەکانی برتانیا دا ١٩٦٦-١٩٧٩ ، دەزگای دوا رۆژ بۆ رووناکبیری و راگەیاندن – سلێمانی .
39. کەریم غفور میرزا ٢٠٠٢. راستیەکان چەواشە ناکەم. سلێمانی: چاپخانەی رەهەند،
40. هەورامی ، ئەفرەسیاو ، ٢٠٠٣، مستەفا بارزانی لە هەندێك بەلگەنامەی سۆڤیەتدا ١٩٤٥-١٩٥٨، تۆمارێکی مێژووی گەلی کوردا ، دەزگای چاپ و بلاوکلاوەی ئاراس ، هەولێر.
41. وایخ، سۆفیا ئیزابیلا ،٢٠١٤ پەرەسەندنی شوناسی نەتەوایەتی کورد و ئەگەرەکانی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆ کوردستان، و یاسین سەردەشتی ، دەزگای رۆشنبیری جەمال عیرفان ، چ سلێمانی
42. ی.ئی.ڤاسیلیەڤا ١٩٩٧. کوردستانی خوارووی رۆژهەڵات لەسەدەی حەڤدەوە تا سەرەتای سەدەی نۆزدە(کورتەیەکی مێژووی میرنشینانی ئەردەلان و بابان). ترجمە رەشاد میران. هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری.
43. ئیسماعیل ، نەجمەددین عەبدوڵلا ،٢٠١٦،هەولێر لەنێوان سالانی ١٩٧٠-١٩٧٩، هەولێر، دەزگای رۆسا.

گۆڤارو ڕۆژنامەکان:

44. البراك، مهند ٢٠١٠، مصطفي البارزاني الزعيم الوطني ، جريدة المدي البغدادية ع ١٧٤٨.
45. الحص ، سليم ٢٠٠٥، الهوية والقضية مجلة مستقبل العربي ، ع ٣١١.
46. حيدر ، المسلمون في كوردستان، مركز المسبار للدراسات والبحوث ، مجلة المسبار ٢٠١٨.
47. الوقائع العراقية – بغداد ع ٢ ٢٨-٧-١٩٥٨.سایتی ئەلیکترونی
48. ستونی عرفات کرم. ١٤, ٣, ٢٠١٧. تاريخ الوصول ١ ,٥ ,٢٠٢١).
www.gulan-media.com/arabic/articles
49. سالار مەحمود. لاپەڕەی نووسەر. ٨, ٧, ٢٠١٨. تاريخ الوصول ١ ,٥ ,٢٠٢١).
http://diplomaticmagazine.net/politics/810
29. Barzan and the Kurdish Awareness Movement 1826-1941.poket book (in Arabic)
30. Dana Adams Schmidt 1964 ANATOMY OF A SATELLITE JOURNEY AMONG BRAVE MEN 1964 An Atlantic Monthly Press Book LITTLE, BROWN AND COMPANY * BOSTON * TORONTO Canada
31. Mizuri; rekar 2019 the mass genocide of the barzanis, peper research.
32. Mizuri, rekar 2006, The tragic narrative of the barzanis Manuscript in Kurdish
33. Studies Branch of the Politburo of KDP1988, From the Mass-murder Crime in Iraqi Kurdistan in, (in Arabic) Khabat Press,

الاتجاه والهوية الوطنية في الفكر السياسي لمصطفى البارزاني 1979-1903

ملخص:

بارزان كان اقليم الذي اصبح في القرن التاسع عشر مركزا للتعايش الديني بين الاديان الاسلامية والمسيحية واليهودية. مصطفي بارزاني ولد في هذه البيئة في ١٤/ اذار/١٩٠٣ و ان سبب اهتمامه بهذا التوجه و الهوية القومية يعود الي البيئة التي نشأت فيه. يرجع البارزاني في الاساس الي عائلة ملتزمة بأسس الدين الاسلامي، التي تربي فيها العديد من الرجال الدين. أخذ الهامه في منطقة بارزان، وبعد ان يصبح هذا الاقليم مركزا للحركة السياسية والدينية في جنوب كردستان، هو في منطلق روية شيوخ بارزان لتحرير كردستان و تحقيق حقوق القومية لشعب كردستان ، يعمل من اجل توحيد و تنظيم المكونات المختلفة في حركة قومية و وطنية واسعة. من الواضح ان القبيلة والعشيرة كان احدي اهم اسس و عمود الاساسي لمكونات المجتمع الكردي علي مر التاريخ، ان التزام هذا المجتمع الرعوي والزراعي المتعصب القبلي، تحقق او نشأ فيها نوعا من الاتحاد و المحبة الزائدة ، في المرحلة التي قاد فيها ملا مصطفي الحركة التحرر، اعطاه خصوصية سياسية وطنية، بعد تجمعهم حول حزب سياسي و التزام عدد كبير من هذه المكونات بالقيادة الحركة التحررية في جنوب كردستان، بعد توجههم داخل الحركة الوطنية والقومية من اجل الاهداف والمصير المشترك.

Direction and national identiy in the political thought of Mustafa Barzani 1903-1979

Abstrsct.:

Barzan was a province that in the nineteenth century became a center of religious coexistence between the Islamic, Christian and Jewish religions. Mustafa Barzani was born in this environment on March 14, 1903, and the reason for his interest in this orientation and national identity is due to the environment in which he grew up. Barzani goes back mainly to a family committed to the foundations of the Islamic religion, in which many clerics were brought up. He took his inspiration in the Barzan region, and after this region became a center for the political and religious movement in southern Kurdistan, he is on the basis of the vision of prominent sheikhs to liberate Kurdistan and achieve the national rights of the people of Kurdistan, working for the unification and organization of the various components in a broad national and national movement. It is clear that the tribe and the clan were one of the most important foundations and basic pillars of the components of the Kurdish society throughout history. The commitment of this tribal pastoral and agricultural society was achieved or a kind of union and extra love arose in it, at the stage in which Mullah Mustafa led the liberation movement, gave him A national political peculiarity, after they gathered around a political party and the commitment of a large number of these components to the leadership of the liberation movement in southern Kurdistan, after their orientation within the national and national movement for the common goals and destiny.

عیسمەت شریف وانلی نوێنەری شۆڕشی ئەیلوول لە ئەوروپا

١٩٦٤-١٩٧٥

پ.د. ئیسماعیل محمد حصاف

بەشی مێژوو - کۆلێژی ئاداب / زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر

Ismaîl.hassaf@su.edu.krd

م. هاوکار کریم حمەشریف

بەشی مێژوو - کۆلێژی ئاداب/ زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر

hawkarhamasharif@su.edu.krd

پێشەکی:

عیسمەت شریف وانلی یەکێك لە کەسایەتییە ئەکادیمی و سیاسی و نەتەوەییە کوردییەکانە کە لەسەر شانۆی سیاسی لە ئەوروپا و کوردستانی عێراق ڕۆڵێکی گرینگی گێڕاوە، وەك نوێنەری مستەفا بارزانی **ریبَري** شۆڕشی ئەیلوول و لە ئاراستەکردنی کاروباری دەرەکیی شۆڕش لە کۆڕە نێودەوڵەتییەکاندا، لە دوای خۆیدا مێژوویەکی سیاسیی پڕشنگداری بەجێهێشت، سەرەڕای گرینگیی کەسایەتی و ڕۆڵی وەلێ تا ئێستا لە لایەن توێژەرانەوە بایەخی تەواو و پێویستی پێ نەدراوە بۆ دەرخستنی ڕۆڵی لە بزاڤی ڕزگاریخوازیی کوردی بە شێوەیەکی گشتی و لە کوردستانی عێراق بە شێوەیەکی تایبەتی، بەتایبەتی لە شۆڕشی ئەیلوول کە تێیدا سەرپەرشتی دۆسیەی کاروباری دەرەکی دەکرد، لە بواری یاسا و سیاسەت و مێژووی سیاسیدا ئەکادیمییەکی پسپۆڕ بوو، لە چەندان زانکۆ پلەگەلی زانستی وەدەست هێناوە، ژمارەیەك لێکۆڵینەوەی زانستی نووسیوە کە هەموویان لەبارەی کێشەی کوردەوە بوون، بۆیە لە سیاسەتمەدارە کوردە دەگمەنەکان و خاوەن ئەزموونێکی کەسیی خودان تێڕوانینێکی ستراتیژی نەگۆڕ و ڕوون بنیاتنراو لەسەر یەکێتی و یەکگرتنی ئۆرگانیی کوردستانی دادەنرێ.

زێدەباری زمانی کوردیی دایك زمانەکانی عەرەبی و ئینگلیزی و فەڕەنسی بەباشی دەزانی، کە لە ئەوروپا فێری ببوو، ناوبراو کەسێکی دەنگ ناسك و ڕۆشنبیرێکی کارامە بووە، بیر و هزرەکانی بەزیرەکییەکی زۆرەوە هەڵدەبژارد، بەشێوەیەك ئاگاداری سیاسەتی نێودەوڵەتی بوو و لە هاوسەنگییەکانی تێگەیشتبوو، بۆ کێشەی نەتەوەیی گەرموگوڕ و بەپەرۆش بوو، باوەڕی بە سەرکەوتنی هەبوو، ئەرك و ئامانجە سیاسی و ئەکادیمییەکانی خۆی دەزانی، خەباتکارێکی پتەو و قایم بوو بەدرێژاییی ژیانی نەرم نەدەبوو، زۆر کاری کرد و زۆری بەخشی، بۆ هەتا هەتایە ناو و مێژووی لە یادگەی گەلی کورد بە نەمری دەمێنێتەوە.

توێژەر پشتی بە ژمارەیەك سەرچاوە و ژێدەری پەیوەست بە بابەتەکەوە بەستووە لە نێویاندا یاداشتەکانی (عیصمەت شەریف وانلی) و هیتر کە لە پەراوێزەکاندا باس کراون.

١. لەدایکبوون و خانەوادەکەی:

عیصمەت لە گەڕەکی کوردان (حی الاکراد) ناسراو بە گەڕەکی (رکن الدین)(١) لە ٢١ی تشرینی دووەمی ١٩٢٤ لە دایك و باوکێکی کورد لە دایك بووە(عبدالله، ٢٠١٢ : ٤٨٥)،لەبارەی لەدایکبوونیەوە عیصمەت شەریف دەڵێ: (بەپێی پاسپۆڕتە بەرایيەکانی سووریا (کە پاراستوومە) لە شاری دیمەشق لە ساڵی ١٩٢٤ لە دایك بووم و لە تۆماری فەرمانگەی ئامار لە (دیمەشق - صالحیە - ئەکراد ژمارە ٥٩١) تۆمارکراوە، هەروەها باپیری لە لایەن باوکییەوە (شەریف) لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە (لەوانەیە لە دەوروبەری ساڵی ١٨٩٠) لە گوندی (زیڤیك)ی دەوروبەری شاری وانەوە کۆچی کردووە بۆ دیمەشق، لە تۆمارەکانی ناسنامەی سووریی عوسمانی ناونراوە (شەریف وانلی) بە پێی نەریتی کوردی(وانلی، ٢٠١٤ : ١٩).

لەبارەی باوکییەوە عیصمەت شەریف دەڵێ: (ناوی باوکم خودا لێی خۆش بێت ناوی محەمەد شەریف وانلی بوو، ناوی مامی خوالێخۆشبووم مەحموود شەریف وانلی بوو کە دە ساڵ لە باوکم گەورەتر بوو، ئەو سەرپەرشتی پەروەردەکردنی کردووە، لەدایکبووی ١٨٩٩یە، لە ساڵی ١٩١٦ لاوێك بوو ناوی لە قوتابخانەیەك لە قودس تۆمار کرابوو بۆ ئەوەی ببێتە دادوەر، عوسمانییەکان بۆ خزمەتی سەربازی لە تورکیا بردیان و کردیانە ئەفسەر بە پلەی (مولازم)،لە ساڵانی ١٩١٦ - ١٩١٨ لە بەرەی قەفقاس دژی ڕووس و ئەڕمەن خزمەتی کردووە، پاشان لە بولگاریا، دوای تێکشکان و ئاگربەس گەڕایەوە سووریا و وەکوو ئەفسەرێك لەساڵی ١٩٢٠ بەشداری کردووە لە شەڕی مەیسەلوون دژ بە فەڕەنسییەکان، پاشان فەڕەنسییەکان کردیانە ئەفسەر لە جەندرمە (دەرەك)، کوردی و عەرەبی و فەڕەنسی و لەوانەیە کەمێك لە تورکیشی زانیوە، دواجار بووە بەڕێوەبەری سەربازیی (فەرمانگەی هۆزەکان) لە سووریا، لە ساڵی ١٩٦٥ لە تەمەنی ٦٦ ساڵیدا دوای نەخۆشییەکی دوور و درێژ کۆچی دوایی کرد(وانلی، ٢٠١٤: ١٩-٢٠).

عصمت شەریف لەبارەی کۆچی دوایی باوکی و سەردانی گۆڕەکەیەوە نووسیویەتی: (نەمتوانی سەردانی گۆڕی وی و گۆڕی دایکم بکەم (لە گۆڕستانی شێخ خالید) تەنها لە ساڵی ١٩٩٤ نەبێ (بە پاسپۆڕتێکی تورکی بە غەیری ناوی خۆم) بەڵام بە وێنەی خۆمەوە، دوای چەند مانگێکی کەم لە مردنی

(١) رکن الدین، ناوچەیەکە لەڕووی کارگێرییەوە سەر بە دیمەشقە، دەکەوێتە بەشی رۆژهەڵاتی لوتکەی چیای قاسیون، لەلای رۆژهەڵات و دەوروبەری گەڕەکی صالحیە، گەرەکێکە زۆربەی دانیشتوانی لە نەتەوەی کوردن بەو هۆیەوە ناوی گەڕەکی کوردانی بەسەردا براوە، مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١١٧٠ز لە ماوەی دەسەڵاتی ئەیوبیەکان. ئەو گەڕەکە لەدواتردا چەندین کەسایەتی سیاسی و ئاینی لەوانە پرۆفیسۆر "عصمت شریف وانلی، سیاسەتمەداری کوردی "عثمان صبری" ودکتۆر "نورالدین زازا" بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: (الشیباني ج ١، ١٩٩٩؛ ملا ، ٢٠١٤).

له ساڵی ١٩٦٥ ئینجا به کۆچی دواییی باوکم زانی، کەئەو کات له بەیرووت بووم وەك وتەبێژی فەرمی بە ناوی مەلا مستەفا بارزانی و نوێنەری شۆڕشی ئەیلوول لە دەرەوە، کوردێك لە بەیرووت بە ناوی (جەمیل محۆ) پێی گوتم، بەلام بە هۆی پەیوەندییەکانم لەگەڵ شۆڕش ئەو کات نەمدەتوانی له بەیرووتەوە بچمە دیمەشق بۆ دیتنی دایکم و کەسوکار و سەردانی گۆڕی باوکم. پاسپۆڕتێکی ئێرانیم بە ناو و وێنەی ڕاستەقینەی خۆمەوە پێبوو،چەند مانگێکی کەم بەر لە کۆچی دواییی باوکم لە لایەن حاکمی سەربازیی سووریاوە حوکمی لەسێدارەدان و دەسبەسەرداگرتنی موڵکەکانم دەرچووبوو (بە تۆمەتی پیلاندانان دژ بە سووریا و بەرژەوەندییەکانی نەتەوەی عەرەب لە جنێڤ و ناوەندە نێودەوڵەتییەکان)،ئەو حوکمە لە ڕۆژنامەی فەرمیی سووریا لە ژمارە ٢٣ی بەرواری ٣ی تەممووزی ساڵی ١٩٦٥ بڵاو کرایەوە، دوای دەرچوونی یان کەمێك پێشتر ئەفسەرێکی دادوەریی سووری هاتبوو فەرمانی کردبوو بۆ ئەوەی بە ماڵەوەمان لە گەڕەکی ئەکراد بڵێت ئامادەی دادگا بم، کاتێ دایکم بەوەی زانی پێڵاوەکانی لە پێ کردبوویەوە و پێی لە ئەفسەرەکەیدا بوو و پێی گوتبوو: (ئێوە شەرمەزار نابن؟! بڕۆ لێرە، مێردەکەم نەخۆشە و عیسمەتیش لێرە نییە). کەسوکارم و خەڵکی گەڕەکەکە بە گشتی بەم پەرەسەندنانەیان دەزانی. کەسوکارم هەواڵی نەخۆشکەوتنی باوکم و پاشان مردنیان پێ نەدابووم (وانلی، ٢٠١٤: ٢٠).

دایکی کە ناوی (خەیرییە)یە لە گەڕەکی ئەکراد لە دیمەشق ساڵی ١٩٠٨ لە دایك بووە، کچی عەبدوڵڵا ئالەڕەشییە کە دانیشتووی هەمان گەڕەکن ، ڕەنگە (ئالەڕەشی)ناوێکی عەشایەری بێت نەك جوگرافی (وەکوو وانلی یان کەرکووکلی)، بنەچەی خانەوادەکەیان لە (ناوچەی ئامەد – دیاربەکر)ەوە بوو(عبدالرحمن ومحمد،٢٠١٥ :٢).

٢. خوێندنی بەرایی و وەدەسهێنانی زانستی:

عیسمەت سەرەتایی لە قوتابخانەیەکی گەڕەکی ئەکراد خوێندووە، ئەو قوتابخانەیەی لەسەر تابلۆیەکی سەر دەرگاکەی دەستەواژەیەکی عەرەبی نووسراوە و دەڵێ ئەم قوتابخانەیە لە لایەن خاتوو عادیلە خاتوون خوشکی سەلاحەدین ئەیووبی بنیاتنراوە, لە گەڕەکی ئەکراد کە لە بەرد دروست کراوە، لەسەر دیوارەکانی و لەسەر دەرگاکەی نەخشێك بە عەرەبی هەیە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات ئەو (الصاحبة)یەی (وەك وەقف) ئاوەدانی کردۆتەوە ڕەبیعە خاتوونی خوشکی سەلاحەدینی ئەیووبی بووە،ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە گەڕەکی ئەکراد لەسەر بناری چیای قاسیون ڕۆژگارەکەی بە لای کەمەوە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی سەلاحەدین و ڕەنگە کۆنتریش. (وانلی"٢٠١٤: ٢٢),هەروەها خوێندنی ناوەندی و ئامادەیی لە پەیمانگەی عەرەبی – فەڕەنسی (لایبك) بووە، بڕوانامەی دیبلۆمی لە بیرکاری و بەکالۆریۆسی لە زانستە سیاسییەکان لە زانکۆی فەڕەنسی – یەسووعی لە بەشی زانستە سیاسییەکان لە لوبنان وەدەست هێناوە(جمبلی، www.gamyakurda.net).

لەبەرئەوەی باوکی عیسمەت لە ڕەوتی جەندرمە (وەك فەرماندەی دەرەك) خزمەتی کردووە و لە نێوان شارۆچکەکانی ئەو کاتی سووریا هاموشۆی کردووە وەکوو (قطنة، القنیطرة، الزبدانی، دیرالزور) بۆیە ئەویش خوێندنی سەرەتایی لە چەند قوتابخانەیەکی جیاواز درێژە پێ داوە, عیسمەت شەریف دەڵێ: (گواسترامەوە دیمەشق لە قەڵا ئەو کاتەی لە دواناوەندی بووم و تەمەنی ١٢ ساڵان بوو),بێگومان هاتوچۆکردنی لە نێوان ناوچە سوورییەکان و خوێندنی لە نێو دەستە کولتوورییە جیاجیاکان توانای ناسینی گرووپ و شێوەزار و سروشت و نەریتی کۆمەڵگای ئەو کاتی سووریای پێ بەخشی. دواتر لە دیمەشق پەیوەندی کرد بە خانەی (التجهیز الاولی) کەوا لە ساڵی ١٩٤٤ بەکالۆریۆسی سووری (بەشی بیرکاری) بەدەست هێنا(). لە گەڕەکی ئەکڕادەوە بۆ قوتابخانەی (التجهیز) لە ناوجەرگەی دیمەشق بە پیادە دەڕۆیشتن(وانلی"٢٠١٤: ٢٢).

دوای وەدەسهێنانی بڕوانامەی دواناوەندی، لە لوبنان درێژەی بە خوێندن دا، لەم بارەیەوە دەڵێ: (نەمویست لە دیمەشق و بە زمانی عەرەبی بخوێنم، بەڵکوو خوێندن بە زمانی بیانیی ڕۆژئاواییم پێ باشتر بوو. لە ساڵی ١٩٤٥ بۆ بەهێزکردنی ئینگلیزییەکەم خولێکی زمانی ئینگلیزیم لە زانکۆی ئەمریکی لە بەیرووت کرد، هەروەها لە ساڵی خوێندنی (١٩٤٥ - ١٩٤٦) خۆم لە کۆلیژی ئەندازیاریی ئەمریکی تۆمار کرد (خەونم بە دروستکردنی پرد و بەنداوەوە وەك ئەندازیار دەبینی، لەبەر ئەمە لقی بیرکاریم لە بەکالۆریای سووری هەڵبژارد),بەڵام بۆم ڕوون بوویەوە کە ئارەزووم بۆ ئەندازیاری نەبووە، بۆیە لە میانەی ساڵی خوێندن بەباشی نەمخوێند و لێی سەرکەوتوو نەبووم. بەڵکوو لە هەمان کات ناوم تۆمارکراو بوو لە بەشی زانستە سیاسییەکان لە زانکۆی یەسووعیی فەڕەنسی لە بەیرووت (عبدالله, :٨) ئەم لقە نوێ بوو و ماوەی خوێندنەکەشی تەنها دوو ساڵ بوو و پێویستی بە بڕوانامەی بەکالۆریا نەبوو، واتە بڕوانامەکە بەهادار نەبوو، ئەو کات من بە هۆی نزیکی ماوەی نێوانیان زۆر لە نێوان بەیرووت و

(١) خانەی (ثانویة جودت الهاشمی) یەکەم ئامادەیی فەرمی بووە لە دیمەشق بەناوی قوتابخانەی تجهیزیە دروستکراوە بان (مدرسة تجهیز الاولی) بەناوی جودت هاشمی نووسرابوو کە ناوبراو بەڕێوەبەری قوتابخانەکە بوو، لەم قوتابخانەیەدا خولی یەکەمی دەرچوون کۆمەڵێك قوتابی بوون کە دواتر بوونە بەرپرسی باڵا لە دەوڵەت لە بوارەکانی کارگێڕی و سیاسی و عەسکەری گرنگ. لە مامۆستاکانی تری بریتی بوون لە (میشیل عقلق و صلاح الدین البیطار کە دامەزرێنەری حزبی بەعس بوون، ئامادەیی جودت هاشمی یەکەم ئامادەیی بوو لە دیمەشق کە ئەوانەی تێدا دەردەچوون ئامادەبوون بچنە ژیانی کرداری وەرگرتنی بەرپرسیارێتی لە کاروباری دەوڵەت، هەر بۆیەشە بە قوتابخانەی (التجیز الاولی) ناسرا، لەوانەیە لەبەر پێشختن و مەزنی ئەو ناوەی لێنرا بێ. لە سەردەمی تاج الدین الحسینی داوا لە وەزیری مەعارف سلیم جنبرت کرا بە بنیاتنانی ئەو قوتابخانەیە، دروستکردنی قوتابخانەکە لە کۆتایی کانونی دووەمی ١٩٢٩وە کۆتایی پێهات لە کۆتایی کانوونی یەکەم ساڵی ٩٣٣ ١، (سلێمان ئەبو شعر) ئەندازیاری سەرپەرشتیاری دروستکردنی قوتابخانەکە بوو، بەشێوەیەکی فەرمی ئەم قوتابخانەیە لە ساڵی ١٩٣٦بەڕووی خوێندندا کرایەوە، تا ناوەڕاستی پەنجاکان ئەم ناوەی هەڵگرتبوو دوایی ناوەکە گۆردرا بە ئامادەیی جودەت هاشمی ، ئەمەش دەگەڕایەوە بۆ ڕێزلێنانێك لە مامۆستای ناوبراو لە دوای کۆچککردنی، ئەم قوتابخانەیە ڕۆڵی گرنگی هەبوو لەدەرچواندنی سەدان قوتابی بەتوانا لە هەموو بوارەکانی ژیاندا لەنێو ئەمانیشدا عصمت شریف وانلی بوو- ویکیبیدیا الموسوعة الحرة.

دیمەشق هاتوچۆم دەکرد(وانلي، ٢٠٠٤: ٢٤)، بەڵام شتێك ڕووی دا کە پێشبینیکراو نەبوو کە ڕێڕەوی خوێندنی گۆڕی، لەم بارەوە نووسیویەتی: (جارێکیان لە ماڵی باوکم بووم لە گەڕەکی ئەکراد کە پێشوازی لە چەند کەسایەتییەکی دیاری کوردی دەکرد، یەکێك لە میوانەکان دکتۆر موحسین بەرازی بوو (لە حەما، پێشتر سەرۆکایەتیی حکومەتی سووری کردبوو)، لەبارەی خوێندنەکەوە لێی پرسیم، پێم وت: زانستە سیاسییەکان لە یەسووعییە، پێی وتم: (تۆ وەك ئەو ئەسپە وایت کە لەگەڵ کەر خۆی دەبەستێتەوە: پێویستە لە یەسووعییە ماف (حقوق) بخوێنیت). دوای گەڕانەوەم بۆ بەیرووت بە گوێرەی ئامۆژگاریی ئەو لە کۆلیژی ماف خۆم ناونووس کرد (ئەو کات زۆربەی پارێزەرە لوبنانییەکان لە دەرچووانی ئەم کۆلیژە فەرەنسییە بوون)، بەڵام من لەگەڵ نورەدین زازا[1] زانستە سیاسییەکانم تەواو کرد، ئەویش لە هەمان بەش ناونووس کرابوو، لە هەمان خولی ساڵی ١٩٤٦ بڕوانامەی (زانستە سیاسییەکان)مان وەدەست هێنا، لە کاتی خوێندنی لە لوبنان جێگیر نەبوو بە هۆی هاتوچۆی بەردەوامی لە نێوان هەردوو پایتەخت و پێویستیی کارکردن ڕەنگە بە هۆی تەنگدەستیی دارایی بووبێت، لەوبارەیەوە عیسمەت شەریف باسی ئەوە دەکات و دەڵێ: (لە ماوەی هەردوو ساڵی ١٩٤٧ – ١٩٤٨ زۆر پشکنینم لە کۆلیژی مافی یەسووعی لە بەیرووت پێشکەش کرد و تێیدا سەرکەوتوو بووم. بەڵام من لە ماڵەکەمان لە گەڕەکی ئەکراد لە دیمەشق دادەنیشتم و تەنها بۆ پێشکەشکردنی پشکنینەکان دەچوومە بەیرووت هەروەك ماوەیەك لە یەکێك لە فەرمانگەکان لە دیمەشق کارم کردووە (وانلی"٢٠١٤: ٢٤-٢٥)).

٣.خوێندنی لە سویسرا:

لە تشرینی دووەمی ١٩٤٨ عیسمەت شەریف لە ڕێی دەریاوە بە هاوەڵێتیی باوکی لە بەیرووتەوە بەرەو ئیتاڵیا گەشتی کرد و لەوێوەش بە شەمەندەفەر بۆ لۆزان کە ڕۆژی ٢٩ی هەمان مانگ گەیشتە ئەوێ. گەشتەکەی دوای گەشت و کاریگەریی هەریەك لە هاوڕێی خوێندن نورەدین زازا و زاواکەی محەمەد مەتینی لە هاوینی ساڵی ١٩٤٧ بۆ خوێندن لە زانکۆی لۆزان هات.

---

(١) نوسەرو سیاسی و تێکۆشەر د. نورالدین زازا لە ساڵی ١٩١٩لەشاری مادن لە باکوری کوردستان ، لە ساڵی١٩٣٨ ئاوارەی سوریا بووە لە شاری قامشلو نیشتەجێ بووە و لە ساڵی ١٩٤٩پەیوەندی بە زانکۆی لوزانی سویسری کردووە، لە ساڵی ١٩٥٦، بڕوانامەی دکتۆرای لە بواری فەلسەفە بەدەستهێناوە، دوای گەڕانەوەی بۆ سوریا بووەتە سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان لە سوریا. بەهۆی چالاکییە سیاسییەکانی چەندین جار دوچاری گرتن و راوەدونان بووەتەوە لە هەر یەك لە سوریا، عراق، ئەوردن، لوبنان، و لە ساڵی ١٩٧٠گەڕاوەتەوە بۆ سویسراو لە شاری لۆزان جێگیر بووە، لە ڕێکەوتی ٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٨کۆچی دوایی کردووەو لەسەر وەسیەتنامەی خۆی هەر لەوێ بە خاك سپێردراوە، لەدوای خۆی چەندین کتێبی جێهێشتووە لەوانە یاداشتەکانی د.إسماعیل محمد حصاف، تاریخ کردستان سوریا، معهد کردستان واسیا الصغری للدراسات الاستراتیجیة روسیا الفیدرالیة – موسکو، فرع کردستان، الجزء الثالث، أربیل، ٢٠١٧ی ١٥٤

له زانکۆی جنێڤ مۆڵەتی یاسای وەرگرتووە و له زانکۆی لۆزانیش له سویسرا دکتۆرای له زانسته سیاسییەکان وەدەست هێناوە، داکۆکی له نامەی دکتۆراکەی کردووە که به ناونیشانی: (لەبارەی ستراتیژیەتی سیاسی و سەربازیی بزاڤی نیشتمانیی کورد - تێڕوانینێك بۆ ڕابردوو و ئێستا و داهاتوو)، پاشان ماستەری له مێژوو و دکتۆرای له ئابووریی سیاسی له زانکۆی جنێڤ بەدەست هێناوە، پاشان له زانکۆی سۆربۆن له فەرەنسا بووە مامۆستا له مێژووی کوردستان، له ساڵەکانی ١٩٦٠ تا ١٩٦٢ لەسەر پێشنیازی کامیران بەدرخان، له زانکۆی سۆربۆن وانەی مێژووی کورد و کوردناسی گوتووەتەوە، کەوا پرۆگرامی مادەی شارستانێتیی کوردستانی داناوە و له زانکۆی سۆربۆن وتوویەتییەوە(عبدالله،٢٠١١ :٩).

شیاوی باسه، له دوای شۆڕشی ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨ و گەڕانەوەی سەرکردەی کورد مستەفا بارزانی (١٩٠٣ - ١٩٧٩) بۆ عێراق، حکوومەتی فەرەنسی لقێکی تایبەتی خوێندنی لەژێر ناوی (شارستانێتیی کوردستان) له زانکۆی سۆربۆن کردەوە، ئەوە یەکەم جار بوو له جیهان بۆ خوێندنی شارستانێتی و مێژووی کوردستان، عیسمەت شەریف دەڵێ: (به پێشنیازی دکتۆر کامەران بەدرخان وەزارەتی مەعاریفی فەرەنسا بۆ وتنەوەی ئەم لقه نوێیه دایمەزراندم، ئەز وانەبێژ (محاضر) بووم ناسناوی پرۆفیسۆرم هەڵنەدەگرت (حەزم لەم ناسناوەش نییه که دواتر ڕۆشنبیرانی کورد بەسەریاندا بڕیم). له بەرنامه و ناوەڕۆکی وانەکانم ئازاد بووم. ڕەنگه کەمئەزموون بووبم له بواری خوێندنی باڵا. سەرجەم وانەکانم له ماوەی مانگێك یان کەمێك زیاتر بوو. مووچەکەم به حاڵ بەشی خەرجییەکانی گەشتکردن له سویسرا و مانەوە له پاریسی دەکرد، ڕاستتر ئەوە قەرەبووی وانەکان بوو نەك مووچە. (وانلی،٢٠١٤: ٢٩)، هەروەها له دیمانەیەکیدا لەگەڵ تەلەڤزیۆنی میدیا ئامادەکاری بەرنامەکه پرسیاری لێ دەکات: (بەوپێیەی ساڵانێکی دوور و درێژه ڕۆشنبیرن، پێناسەتان بۆ ڕۆشنبیر و ڕۆڵی له کۆمەڵگادا چییه؟) وانلی وەڵام دەداتەوە و دەڵێ: (ئەم ناوە بۆ خۆم قەبووڵ ناکەم و خودی خۆشم ئەم ناوە له خۆم نانێم، ڕەنگه له لای ئەوانیتر ڕۆشنبیر بم، بەڵام من ئەم ناولێنانه ڕەت دەکەمەوە، ئێوە دەمناسن و گەلەکەشم دەمناسن، ئەمەشم بەسه، من ئەم ئێوارەیه دەمەوێ به ناوی گەلی کورد و هەستەکەیەوە قسه بکەم، ئەمەش شەرەف و ڕێزێکی گەورەیه بۆم..) (تەلەفزیۆنی میدیا، دیمانه، ١٩٩٨).

٤.هاوسەرگیری:

عیسمەت شەریف لەگەڵ کچێکی سویسرایی به ناوی کارمن له مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٣ له شاری لۆزان هاوسەرگیری کرد،هاوسەرگیرییەکه ساده بوو، کچەکه به کەسوکارەکەی نەگوت تەنها دوای هاوسەرگیری نەبێ کەوا عیسمەت ئەوانی ناسی، نورەدین زازا و پارێزەرێك له هاوڕێکانیان شایەتی هاوسەرگیرییەکه بوون،کارمن به دڵسۆزی و خۆشەویستی و کارەکەیەوە زیاتر له عیسمەت ماڵی بەڕێوە دەبرد. کاتێ له ساڵی ١٩٥٧ به (سیامەند) سکپڕ بوو عیسمەت بردیەوە دیمەشق بۆ ئەوەی منداڵەکەی له ماڵی دایك و باوکی له گەڕەکی ئەکراد ببێت و له دیمەشق عیسمەت چاوی دەکەوێت به

عەبدولڕەحمان قاسملوو کە لە ڕێگادا بوو بەرەو ئەوروپا، هەر ئەویش ناوی سیامەندی بۆ پێشنیاز کرد لە حالەتێکدا ئەگەر منداڵەکە کوڕ بوو. منداڵەکە لە مانگی ئابی ١٩٥٧ لە دایك بوو و ناوی لێنا سیامەند.

٥. گەڵاڵەبوونی هۆشیاریی نەتەوەیی:

لە سەرەتای تەمەنیدا عیسمەت شەریف پەرۆشی کوردایەتی بوو و حەزی لە مێژوو بوو (بە تایبەتی مێژووی کورد) و وەرزش(www.yek-dem.com)، ئەندامێکی (یانەی کوردستانی وەرزشی) بوو کە تێکۆشەر و ئەدیبی کۆچکردووی کورد عوسمان سەبری لە دیمەشق لە ساڵی ١٩٤٠ دایمەزراند،هەروەك لە سەرەتای چلەکانی سەدەی ڕابردوو پەیوەندی کرد بە سەرکردایەتیی کۆمەڵەی خۆیبوون و جەلادەت بەدرخان و مەمدووح سەلیم و قەدری[1]جان و عەلی ئاغا زەلفۆ و ئەکرەم[2]جەمیل پاشا و نورەدین زازای ناسی(التاخی، العدد ٩٢١٤،٢٠١١) ،لێیانەوە واتاکانی خۆشەویستیی نیشتمان و بەها باڵاکانی وەرگرتووە، ڕۆژێکیان وتی: (بۆ یەك ساتیش ئاواتی سەربەخۆیی کوردستان و سەرکەوتنی کورد بەسەر دوژمنان و داگیرکەران لە یاد و ویژدان و هۆش و دڵ و کارم ون نەبووە)(إيلاف، ٧،٣. ٧. ٢٠١٧).

لەبارەی سەرەتاکانی گەڵاڵەبوونی خۆناسین و خودئاگایی لە لای عیسمەت شەریفی لاو نووسیویەتی و دەڵێ: (لە سەرەتاکانی لاوێتیمدا کوردێکی نەتەوەیی و خاوەن بیرکردنەوەی عەلمانی بووم (ڕەنگە بە هۆی کاریگەریی فەڕەنسییەوە بووبێت کە دەوڵەتی ئینتیداب بوو، یان بە هۆی سروشتی بیرکردنەوەم. من باوەڕم بە بوونی بوونەوەرێکی خولقێنەری دواوەی سروشت نییە)، پێکەوە لەگەڵ چەند لاوێکی کورد (یانەی کوردستان) بۆ ڕۆشنبیری و وەرزشمان دامەزراند (تیمی کوردستان بۆ تۆپی پێمان هەبوو)، ئەو کاتە دەستم کرد بە دەستخستنی کتێب، لە نێویاندا کتێبی (مێژووی کوردستان)ی محەمەد ئەمین زەکی و کتێبی (لە عەممانەوە بۆ ئامێدی یان گەشتێك لە (کوردستانی باشوور)ی عەلی سیدۆ گۆرانی، ئەم دووانە تاکە کتێب بوون کە لە جانتاکەمدا بوون کاتێ سووریا و لوبنانم بەرەو ئەوروپا بەجێهێشت، کتێبەکەی محەمەد ئەمین زەکی لە وەرگێڕانی (محەمەد عەلی عەونی) وەکوو قورئانێك وابوو بۆ من و

---

(١) ممدوح سلیم: ڕۆژنامەنووس و سیاسەتمەدار ، لە پێشەنگەکانی ڕۆشەنبیرانی کوردە، لە قوتابخانەی باڵا (المدرسة العليا) لە ئەستانە خوێندنی تەواو کردووە، لەنێوەندە نێودەوڵەتیەکاندا نوێنەرایەتی کوردی کردووە لەژێر ناوی (اسکندر بك)، یەکێکە لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵە هێژی لە ساڵی ١٩١٢ڕۆژنامەی ژینی دەرچواندووە و سەرنووسەری گۆڤاری ڕۆژی کورد بووە و دواتریش گۆڤاری هەتاوی کورد، لە بواری هزری و ئەدەبی و سیاسی زۆر کاری کردووە کراوە بە سەرپەرشتیاری پەروەردەی لە پارێزگای حەسەکە بەهۆی چالاکییە سیاسییەکانەوە دوورخراوەتەوە بۆ ناوچەی درعا، لە ساڵی ١٩٧٦لە شاری دیمەشق کۆچیدوایی کردووەو لەوێش نێژراوە (الصویرکی الكردي،، ٢٠٠٨: ٣٦٩ ٣٧٠).

(٢) قەدری جان، عەلی ئاغا زلفو: لە ساڵی ١٨٧١لە گوندی (بدوان العليا) سەر بە قەزای جرموك لە ئەیالەتی دیاربەکر، دواتر لە گەڕەکی کوردان لە دیمەشق نیشتەجێ بووە، دەوڵەمەند بوو، نیشتمانپەروەر بووە و بەرهەڵستکاری داگیرکاری فەرەنسی کردووە لە سوریا لە ساڵی ١٩٢٥پەیوەندی بە شۆڕشی گەورە کردووە، ئەندامی کۆمەڵەی خۆیبوون بووە، لە کۆتایی ژیانیدا لە گەڕەکی ئەبو رمانە لە دیمەشق نیشتەجێ بووە، لە ساڵی ١٩٥٧کۆچیدوایی کردووە لە دیمەشق. بڕوانە: (الصویرکی الكردي،، ٢٠٠٨: ٣٦٩ ٣٧٠).

لە یانەی کوردستان وانە و موحازەراتم لەبارەی مێژووی کوردەوە لەسەر بنچینەی ئەم کتێبە پێشکەش دەکرد.(وانلی،٢٠١٤ :٢٣)، لە ڕاستیدا لەو ماوەیەدا کتێبی کوردی زۆر دەگمەن بوو و بەردەست نەبوو، لەبەرئەوە ئەم دوو کتێبە بە تایبەتی ئەوەی یەکەم ئاسۆی زانیارییەکانی فراوان و دەوڵەمەند کرد لەبارەی مێژووی کورد و ڕێڕەوی خەباتی نەتەوەیی کوردی پەرەپێدا، چونکە ئەو لە سەردەمی لاوێتیدا حەزی بە مێژوو بوو(التاخی،ژمارە٩٢١٤،٢٠١١).

لە پاڵ کتێبدا کاریگەرییەکی تر هەبوو بەسەر گەڵاڵەبوونی خودئاگایی و هۆشیاریی کوردی لە لای عیسمەت شەریف وانلی ئەویش دیدارەکانی بوو لەگەڵ کەسایەتییە سیاسی و ڕۆشنبیرییەکانی کورد و لەم بارەیەوە دەڵێ: (لە سەرەتای لاوێتیمەوە هاودەمی سەرکردە کوردەکان بووم لە قاوەخانەکانی دیمەشق (خواردنگەی سوقرات) و قاوەخانەکانی (شەقامی بەغداد) لە ئێوارەکانی هاویندا. لەوانەی لە کوردستانی باکورەوە کۆچیان کرد دوای شکستی شۆڕشی شێخ سەعید و لە شام نیشتەجێ بوون وەکوو مەمدووح سەلیم و قەدری جەمیل پاشا و ئامۆزاکەی ئەکرەم بەگ. بەڵام جەلادەت بەدرخان چەندان جار لە گەڕەکی موهاجیرین لەماڵەکەی خۆیدا سەردانم کردووە وەلێ ئەو تێکەڵی (سەرکردەکان)ی تر نەدەبوو، بۆ زانین، ئەو کاری لە بواری زمانی کوردی و بڵاوکراوەکان و ڕۆژنامەوانیی کوردی دەکرد (بێ تێکەڵبوون بە باسوخواسی قاوەخانەکان کە قسەی پڕوپووچ بوون). هەروەك چەندان جار لەگەڵ عوسمان سەبری کۆبوومەتەوە و ئەویش تێکەڵی ئەوانیتر نەدەبوو، بەڵکوو کاری لەسەر پەروەردەکردنی لاوان لە گەڕەکەکە لەسەر هەستی نەتەوەیی کورد دەکرد. هەروەها دوو جار لەگەڵ محەمەد ئەمین زەکی بەگی نووسەر کۆبوومەتەوە و زانی گرینگی بە کتێبەکەی دەدەم وێنەیەکی پێشکەش کردم، ئەوەش لە سەردانێکیدا بۆ دیمەشق،هەروەها سەرۆك (کاپتن) عزەت عەبدولعەزیزم لە سەردانێکیدا بۆ دیمەشق ناسی..)(وانلی،٢٠١٤: ٢٣)

لە بەیرووت کەسایەتیی چالاکی کورد کامەران بەدرخان دەناسێ، لەبارەی ئەمەوە لە یاداشتەکانیدا نووسیویەتی: (لە کاتی نیشتەجێبوونم لە بەیرووت پەیوەندیم لەگەڵ دکتۆر کامەران بەدرخان بەهێز بوو کەوا نووسینگەیەکی هەبوو و گۆڤاری (ڕۆژا نوو)ی بە کرمانجی و فەڕەنسی بڵاو دەکردەوە، وە لە کاتی جەنگی جیهانیی دووەم لە (ڕادیۆی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست - کە هاوپەیمانان و بەریتانییەکان سەرپەرشتیان دەکرد) بە زمانی کوردی بڵاو دەکرایەوە، هەر کەسێ لە کوردانی بەیرووت حەزی بکردایە فێری کوردی دەکردن، دکتۆر کامەران بەدرخان چووە پاریس (پێم وایە لە ئاخروئۆخری ١٩٤٦ بوو) لەوێ دەستی کرد بە فێرکردنی کرمانجی لە زانکۆی سۆربۆن و بڵاوکردنەوەی بڵاوکراوەیەکی وەرزی بە زمانی فەڕەنسی لەبارەی کێشەی کوردەوە (هێشتا هەندێ ژمارەیم لایە). دوای جەنگی جیهانیی دووەم یاداشتێکی لەبارەی کێشەی کوردەوە بەسەر باڵوێزخانەکان لە بەیرووت بڵاو کرایەوە. (وانلی،٢٠١٤: ٢٥) شیاوی ئاماژەپێدانە، دکتۆر کامەران بەدرخان نوێنەری بارزانی بوو کە دواتر عیسمەت شەریف وانلی شوێنی گرتەوە.

٦. دیداری لەگەڵ مستەفا بارزانی:

عیسمەت شەریف ڕەنگە یەکێك لە دیارترین ئەو کەسایەتییانە بێت لەسەر گۆڕەپانی سیاسیی کوردی لە کوردستانی عێراق و ڕۆڵێکی گرینگی گێڕا لە ئاراستەکردنی کاروباری دەرەوەی بە دانایی و بەرچاوڕۆشنی (مصطفى و درويش ٢٠١٣، ٣٠١)،لە ناوەڕاستی شەستەکان و لەگەڵ سەرکەوتنەکانی شۆڕشی کوردی، لێدوانەکانی عیسمەت شەریف و دیدارە ڕۆژنامەوانییەکانی دووبارە بوونەوە و ناوودەنگی بڵاو بوویەوە، چاو و سەرنجەکان ڕوو لەو بوون وەکوو باڵوێزی گەل و شۆڕشەکەی و سەرکردەی ئەم شۆڕشە و نوێنەرەکەی لەگەڵ دکتۆر کامەران بەدرخان و ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش لە کوردستان (عونی، K21، العدد ٩، ٢٠١٠).

لەبارەی دیداری لەگەڵ بارزانی وانلي دەڵێ: (لە نیوەڕۆی ڕۆژێکدا و دوای کۆتاییهاتنی کۆنگرەی شەشەمی یەکێتیی قوتابییانی جیهانی، بۆ یەکەم جار چاوم کەوت بە سەرکردە و سەرۆك مستەفا بارزانی لە خانوویەك کە لە شاری بەغدا تێیدا نیشتەجێ بوو لەگەڵ ژمارەیەك لە هاوڕێیان لە کۆمەڵەکە و سەرانی قوتابییانی کوردستان، بارزانی لە چاوەڕوانیماندا بوو، لە ساتە بەراییەکان لە کاتی دیتنمدا موچوڕکەیەك بە لەشمدا هات و هەستم کرد لە بەرانبەر پیاوێکی گەورەی شۆڕشگێڕدام، کاریزمایەکی خاوەن کەسایەتیی بەسام و هەیبەت، دەستی گرتم و زۆر بەخێرهاتنی کردین و ستایشی چالاکییەکانی کۆمەڵەکە و خودی منی کرد و قسەکردنی لە دڵەوە بوو و بە شێوەیەکی گشتی لە دۆخی سیاسی ئاسوودە نەبوو و هەستەکانی نەشاردەوە بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا جەختی کردەوە لەسەر پاراستن و پارێزگاریکردنی کۆماری عێراق و پاڵپشتیکردنی عەبدولکەریم قاسمی سەرۆکی، کاتێ قسەمان کرد لەبارەی ڕووداوەکانی کۆنگرە و سەرنەکەوتنمان لە قەبووڵکردنی ئەندامێتیی کۆمەڵەکەمان لە یەکێتیی جیهانیی خوێندکاران و ئەو ئاڵۆزییانەی لە کاتی کۆنگرەکە ڕووی دا، بارزانی لەم بارەیەوە وتی: (ئەی لەبارەی مافی چارەی خۆنووسینی گەلان چی؟!.ئەوە یەکەم دیدار بوو لەگەڵیدا بۆ خواحافیزی لێکردنی و ڕێزی خۆمم پێشکەش کرد، سکاڵای کرد لە دیکتاتۆرییەتی عەبدولکەریم قاسم و دابەشکردنی چەك بەسەر ئاغایانی کورد لە زێبار بۆ دەسدرێژیکردنە سەر بارزان، وتی: چیتر لە بەغدا سەلامەتیم ئەمین و پارێزراو نییە و بیر دەکەمەوە بۆ گەڕانەوەم بۆ بارزان، هەروەها وانلی ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە بارزانی سەبارەت بە قەبووڵنەکردنی کۆمەڵەکە لە یەکێتیی خوێندکارانی جیهانی پێی وتووە: (بێئومێد مەبن، لە کارتان بەردەوام بن تا ئەوەی ڕۆژێك قەبووڵ دەکرێن و حەتمەن دادپەروەری شوێن و ڕەوتی خۆی دەگرێت بەڵام گرینگتر لەوە ئەوەیە کێشەی گەلەکەتان لە بیر مەکەن، ئێمە پێویستمان بە هەوڵ و کۆشش و کاری نیشتمانیی ئێوە هەیە و پارێزگاری لە یەکگرتووییتان بکەن و دوورکەونەوە لە ناکۆکی و

فرتوفێڵی دوژمنان...). (وانلی،٢٠١٤: ٣٣-٣٤)، بەم جۆرە خەونەکەمان هاتەدی دوای بەردەوامبوونمان لە کار کەوا کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا ئەندامێتیی یەکێتیی خوێندکارانی جیهانی لە کۆتاییەکانی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٦٤ وەدەست هێنا(عبدالرحمن ومحمد، ٢٠١٥ : ٢)

لە ساڵی ١٩٦١ واتە دوای هەڵگیرسانی شۆڕشی ڕزگاریخوازی ئەیلوول، وانلی وازی لە وانەوتنەوە لە زانکۆی سۆربۆن هێنا کە وانەی لەبارەی (شارستانێتیی کوردستان) دەوتەوە بۆ ئەوەی بۆ کاری سیاسی لەبارەی کێشەی کورد یەکلابێتەوە، لە ساڵانی ١٩٦٠ - ١٩٦١ کتێبێکی بە زمانی فەڕەنسی دانا لەبارەی (شارستانێتیی کوردستان) لە ٥٠٠ لاپەڕەدا، لەوبارەیەوە وانلی دەڵێ: (هێشتا نوسخە چاپنەکراوەکەم لە کن ماوە، کاتێ ئێستا سەیری دەکەم کەموکورتی تێدا دەبینم، مرۆڤ لەگەڵ کات و زەمەن زانست و زانیاری زیاتر دەبێت، نازانم چی لێ بکەم. لە ڕووی شیکردنەوە کۆمەڵایەتییەکان بە بیرێکی مارکسییانە نووسیومە (بەڵام شیوعییانە نا)، لە کەموکورتییەکانی، لاوازیی ڕەخنەگرتن و سەرچاوەیە. ئەگەر بارودۆخ لەبار بوو و ژیان ڕێی پێدا ئەوا دەروازەیەك دەنووسم ئاماژە بە کەموکورتییەکانی دەکەم (دوای ٤٥ ساڵ لە نووسینی بابەتەکە)، ئەو شیکردنەوە کۆمەڵایەتیانەی تێیدایە ڕەنگە بێ سوود نەبن و وەکوو خۆی بۆ نەوەی داهاتوو بەجێی دێڵم. (وانلی،٢٠١٤: ٢٩-٣٠)

دوای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلوول مستەفا بارزانی سەرکردەی شۆڕش عەبدوڵڵا ئیسحاقی کەسایەتیی ناسراوی کورد و سکرتێری حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانی ڕاسپارد پەیوەندی بە عیسمەت شەریف وانلییەوە بکات بۆ ئەوەی ببێتە وتەبێژی شۆڕش لە یاداشتەکەیدا عیسمەت شەریف وانلی دەڵێ: (لە هاوینی ساڵی ١٩٦٢ هەواڵێکم لە خواڵێخۆشبوو عەبدوڵڵا ئیسحاقی (سکرتێری حیزبی دیموکراتی کوردستان/ ئێران بوو) پێگەیشت کە لە بەیرووت بوو و لێی پرسیم ئاخۆ ئەگەر بتوانم بۆ دیتنی سەفەر بۆ بەیرووت بکەم و هەواڵی لە لایەن مستەفا بارزانی و شۆڕشەوە پێیە، ڕێککەوتین سەفەر بکەم و لە ڕێی دەریاوە سەفەرم کرد و ئیسحاقی و هەندێ کوردی بەیرووت لە بەندەرەکە چاوەڕێم بوون. شوقەیەکی بچووکی بەکرێ گرتبوو، دەستی کرد بە پەیوەندیکردن بە ناوەندە ڕۆژنامەوانییە هیچ پەیامێکی لە شۆڕشەوە بۆم پێ نەبوو بەڵام گوتی: بارزانی پرسیویەتی بۆچی لەگەڵ شۆڕش کار ناکەم؟ پێم گوت: ئەمە لە خۆمەوە دەستم پێ کردووە بە ناوی (لیژنەی داکۆکی مافي طفلي کورد). پاشان گەڕامەوە ئەوروپا و ئەویش گەڕایەوە کوردستانی عێراق لەگەڵ دانا آدمز شمیدت بەرپرسی نووسینگەی ڕۆژنامەی (نیویۆرك تایمز) بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە لە ناوەندی شۆڕش لەگەڵ بارزانی کۆبوویەوە و لە ساڵی ١٩٦٤ کتێبێکی لەبارەوە نووسی و بە هۆیەوە خەڵاتێکی ئەمریکی وەدەست هێنا، ئیسحاقی (ناسراو بە ئەحمەد تۆفیق) لە خزمەتی بارزانیدا بوو و زۆر بۆی دڵسۆز بوو، مرۆڤێکی ئازا و زیرەك و بوێر بوو. قەناعەتی وابوو کە لە بەرژەوەندیی هەموو بەشەکانی نەتەوەی کورددایە کار بکەن بۆ سەرکەوتنی شۆڕشی کوردستانی عێراق. واتە بیر و هزرەکانی زۆر لە بیر و فیکری من نزیك بوو. (وانلی،٢٠١٤: ٣٥)

عیسمەت دەڵێ: (ویستی قەدەر وابوو جاری دووەم لە چیاکانی کوردستان چاوم بە بارزانی بکەوێتەوە کە لەوێ سەرکردایەتی ئەو شۆڕشەی دەکرد کە لە یازدەی ئەیلوولی ساڵی ١٩٦١ هەڵگیرسا، دیدارەکە بە واتای وشە ڕۆمانسی بوو، ئەو بە شێوەیەکی ئەفسانەیی وەکوو جەنگاوەر و چەکدارێك بەرجەستەی خەباتی گەلێکی دەکرد بە برنۆ و خەنجەرێك کە بەدرێژاییی چواردە ساڵ لێی دانەبڕان، ساتی بەیەکگەیشتنەکە لە خانوویەکی قوڕین بوو لە گوندێکی نزیك شارۆچکەی ڕانیە، ئەو سەردانەمان دوای بڕیارێك لە کۆنگرەی نۆیەمی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا هات کە لە شاری هانۆڤەری ئەڵمانیا لە ماوەی نێوان ٣ – ٦ آب ١٩٦٤ گرێ درا بە ناردنی شاندێك کە پێکهاتبوو لە د. کەمال فوئاد و من بۆ سەردانی کوردستان لە ڕێی تارانەوە بە مەبەستی دیدار لەگەڵ سەرانی شۆڕش و هەڵسەنگاندنی ئەو ناکۆکییەی لە لوتکەی سەرکردایەتیی شۆڕش و حیزب دروست بووە و هەوڵدان بۆ چاککردنەوەی ئەو لێکترازان و شەقبوونە و ڕێنەدان بە فراوانبوونی زەمینەی ناکۆکیی نێوان براکان و هاوڕێیان بەڵام وێڕای هەوڵە جیدییەکانمان لێرە و لەوێ بەڵام کۆششەکانمان سەرکەوتوو نەبوون و ئەوەی لێی دەترساین ڕووی دا و هەڵەیەکی گەورەش بوو(وانلی،٢٠١٤: ٣٥). لە کاتی بوونی عیسمەت شەریف لە ڕانیە و لەسەر داوای بەرپرسانی شۆڕش بەشداری کرد لە کۆبوونەوە میللی و حیزبییەکان بۆ دانانی (ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش)، وە لەسەر داوای بارزانی، عیسمەت شەریف دەڵێ: (بوومە وتەبێژ بەناویەوە لە دەرەوەی نیشتمان و نوێنەری شۆڕش لە دەرەوە)(وانلي، ٢٠١٤، ٣٧).

لەوەتەی هۆشم کراوەتەوە ئەم سروتە نەتەوەییانە ئەنجام دەدەم و هاوەڵەکانم لە هەموو بەشەکانی کوردستانی گەورە جۆری بیرکردنەوەی نەتەوەییم و مومارەسە کردەییەکانم لەم بوارەدا دەزانن، من و د. کامەران بەدرخان و پاشان لەگەڵ نورەدین زازا ڕۆژێکیان پەیمانمان دا بە ئەندازەی سەرەپەنجەیەك لەم ئاراستەیە لانەدەین و لە ئاکامدا هەڵبژێردرام بۆ سەرۆکایەتیی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا لە ساڵی ١٩٥٦ و دوای کەمتر لە هەشت ساڵ سەرۆکی کۆچکردوو مستەفا بارزانی وەك نوێنەری خۆی و وتەبێژ بە ناوی شۆڕشی کوردی و ئەندام لە ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش لە کوردستان هەڵیبژاردم واتە لە (١٩٦٤ – ١٩٧٠) ، بە لامەوە گرینگ نییە لەبارەمەوە چی دەڵێن، من یەکەم و دوا جار هەر کوردم و ڕوو لەو شوێنە دەکەم کە نەتەوەی کوردم پێویستی پێمە، دانم بەو سنوورە دەستکردە نەناوە و نایناێم، دیاربەکر و کەرکووك و قامیشلۆ و کرماشان ناوگەلێکن بۆ شارەکانی کوردستان، لە ڕووی ڕۆح و دڵ و جەستەوە بە هەموویانەوە پەیوەستم، تەنها ناوەکانیان لە لای من جیاوازن(فرهاد عوني، K21، العدد ٩، ٢٠١٠).

فرهاد عەونی ڕۆژنامەوان **لە سەر** زاري وانلي دەڵێ: ئەم وێنەیە لە ساڵی ١٩٦٤ لە چیاکانی کوردستان لەگەڵ بارزانیدا گیراوە لە سەردانێکم بۆ لای لە کاتی ئاگربەس لەگەڵ حکوومەتی عێراق کاتێ عەبدولسەلام محمد عارف سەرۆك كۆمار بوو، ئەو سەردانەم بە بڕیارێکی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا بوو – لە کۆنگرەی چوارەمی لە ساڵی ١٩٦٤، د. کەمال فوئاد و منیان ڕاسپارد بە مەبەستی

بەشداریکردن لە چارەسەرکردنی گرفتە هەڵپەسێردراوەکان لە سەرکردایەتیی حیزب و شۆڕش، سەرەتا لە تاران چاومان کەوت بە مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد و مامۆستا جەلال تاڵەبانی و هیتر، کاتێ گەیشتینە کوردستان ڕوومان کردە ئەو شوێنەی بارزانی لە یەکێك لە گوندەکان لێی بوو، بەپێی توانا هەوڵمان دا تێڕوانینەکان لە یەکتر نزیك بکەینەوە و گەیشتن بە ئاکامێکی ڕازیکەر وەك سووربوونێك لەسەر یەکێتی و یەکگرتوویی پارتی و شۆڕشی ئەیلوول، لەم دیدارەدا بارزانی پرسیارێکی دیاریکراوی لێ کردم: ئایا دەتوانیت لە دەرەوە نوێنەرایەتیی شۆڕش بکەیت و ببیتە وتەبێژ بە ناویەوە؟ دەمودەست وتم: سەر سەر و سەر چاو، شەرەفێکی گەورە و ئەرکێکی مێژوویییە کە بەم کارە ڕاسپێردرێم، بەڕێز بارزانی من لە پێناو خزمەتکردنی کورد و قوربانیدان لە ڕێی کوردستان دروست کراوم و سوێند بە خوای گەورە و شەرەفی نەتەوەییم دەخۆم بۆ ئەم ئەرکەم دڵسۆز بم هەرچەند لەسەرم بکەوێت. بارزانی هەڵوێستەکەمی بەدڵ بوو و برایانی لە سەرکردایەتی ڕاسپارد کارئاسانی و ئەوەی گونجاوە بۆم بۆ بکەن لە پێناو سەرکەوتنی ئەم ئەرکە گەورەیە (عونی، K21، العدد ٩، ٢٠١٠).

بەم جۆرە لە چوارچێوەی دووبارە ڕێکخستنەوە لە ٢٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٤ ئەرکی نوێنەری شۆڕش لە دەرەوە بە سیفەتێکی ڕەسمی چێ کرا.(محمد،٢٠١٥: ٤٧).

٧. سەردانی بۆ ئیسرائیل و چاوپێکەوتنەکانی لەگەڵ شاندەکانی ئەفریقی:

عیسمەت شەریف بەشداری کردووە لە چەندان چالاکی و دیداری دیبلۆماسیی نهێنی و ئاشکرا بە ئامانجی دامەزراندنی پەیوەندی لەگەڵ جیهانی دەرەکی لە نێویاندا ئیسرائیل، لە دەی ئاداری ١٩٦٤ لە ماڵی (ئیریك رولو) ڕۆژنامەوانی فەرەنسی جوولەکە لە پاریس کۆبوونەوەی کوردی - فەرەنسی گرێ درا بە بەشداری میر دکتۆر کامیران بەدرخان و جەلال تاڵەبانی و دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی و ژمارەیەك کەسایەتیی تری کورد (پێی وایە دکتۆر کەمال فوئاد و وریا ڕەواندوزی پزیشك و سەعدی ئەمین دزەیی برای سیاسەتمەدار موحسین دزەیی تێدا بوو)(مرعي، (ب.ت): ١١٧) ،عیسمەت شەریف وانلی دەڵێ: (لە کاتی بوونم لە ڕانیە لە هاوین و سەرەتای پاییزی ١٩٦٤ دیتم شۆڕشگێڕانی کورد چەکی پێویستیان کەمە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای بەغدا تەنها چەکی برنۆی چیکۆسلۆڤاکی نەبێ کە بەس نییە. لەگەڵ هەندێ کەسایەتیی سەربازیی کورد لەبارەی پێداویستییەکانیان لێکۆڵینەوەم کرد، شەوێکیان لەگەڵ بارزانی لەژێر خێوەتەکەیدا تەنها بووم، لێم پرسی: حەز دەکات بە مەبەستی وەدەسهێنانی یارمەتی سەردانی ئیسرائیل بکەم؟ وتی: بەڵێ. بەم وەڵامە وازم هێنا. لەبارەی پێویستییەکانی شۆڕش بۆ هیچ کەسێك باسی لێکۆڵینەوە کەسییەکانم نەکرد. دوای دوو ڕۆژ گەڕامەوە تاران و شەوێ لە پاشان سەردانی حسن باکرافان سەرۆکی ساڤاکم کرد کە ئەم پۆستەی دوای جەنەڕاڵ بەختیاری وەرگرتبوو، باکرافان مرۆڤێکی باش بوو و حەزی دەکرد بە زمانی فەرەنسی قسەم لەگەڵدا بکات کە تێی دەگەیشت،

دوای قسەکردن لێی پرسیم ئاخۆ هیچ داواکارییەکم هەیە؟ وتم بەڵێ دەمەوێ سەردانی ئیسرائیل بکەم. گوتی: باشە کاری پێویست دەکەم بۆ ئەوەی سبەی سەفەر بکەیت. (وانلی، ٢٠١٤: ٣٩).

لە بیست و پێنجی کانوونی یەکەمی ١٩٦٤ (حەسەن باکرافان) سەرۆکی ساڤاکی ئێرانی بە ئیسڕائیلی ڕاگەیاند کە عیسمەت شەریف وانلی کەسایەتیی کوردی بە ڕەزامەندیی ئێران سەردانی دەکات، عیسمەت شەریف وانلی وەك میوان لە لای هروبن دابەزی(مرعی، ب.ت :١١٨)، موقەدەم هروبن (ئەفسەری هەواڵگریی سەربازی لە دەستەی ئەرکانی ئیسڕائیلی) هاوڕێیەتی کرد لەو کۆبوونەوەیەی کە گرێی دا لەگەڵ مائیر عامیت سەرۆکی مۆساد و یەعقووب کروزی جێگری و یەعقووب لیبی بەڕێوەبەری گشتی لە وەزارەتی دەرەوەی ئیسڕائیل و ئەهارون یەریفی سەرۆکی هۆبەی هەواڵگریی سەربازی و عەیزرا دەنین و یاعیل فەرد بەرپرسی هۆبەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە وەزارەتی دەرەوە، وانلی بۆ هەموو ئەمانە پەیامێکی تایبەتی لە بارزانییەوە پێشکەش کرد کە ئەو بە وتەبێژی گشتیی شۆڕشی کوردی دیاری کردووە،(نکدیمون،١٩٩٧: ١١٢).

وانلی داوای هاوکاری لە ئیسڕائیل بۆ شۆڕشی کورد کرد، وەکوو: چەك بە تایبەتی تۆپ و ڕەشاشی قورس، هەروەها پارە و دەرمان، وە داوای دامەزراندنی پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە سەرکردایەتیی کوردەوەی کرد، هەروەها وانلی داوای لە ئیسڕائیل کرد هاوکاری بکات بۆ ڕێکخستن و ئامادەکاری بۆ هەندێ سەردان بۆ ئەوەی بە ناوی شۆڕشەوە لە دەرەوە قسە بکات(محمد، ٢٠١٥: ٥٠)، دوای سەردانەکە و ئەو باسوخواسانەی کران دامودەزگاکانی ئیسڕائیل بەخێرایی دەستیان بە کار کرد و مۆساد هەستا بە ئامادەکردنی لیستێك لەو چەکانەی وانلی داوای کردبوو و ئامادەکاری کرا بۆ گواستنەوەی بۆ تاران و لەوێوەش بۆ کوردستان، لە چوارچێوەی یارمەتییە ئیعلامییەکان، نامیلکەیەکی ئیعلامی لە ئیسڕائیل ئامادە کرا و لە سەرتاسەری جیهان دابەش کرا، لە لایەن خۆیەوە (دیڤید قەمجی) پیاوی مۆسادی ئیسڕائیلی ئاماژەی بۆ ئەو سەردانە کردووە کە وانلی وەکوو نوێنەری بارزانی بۆ ئیسرائیلی ئەنجام داوە لە کانوونی یەکەمی ١٩٦٤، ئیسڕائیل بەشێك لەو ڕێککەوتنەی جێبەجێ کرد کە لەگەڵ وانلی پێی گەیشتبوو بە ناردنی ئەو فڕۆکەیەش کە لە نیسانی ١٩٦٥ چەکی هەڵگرتبوو، وە پێکهێنانی دەستەیەکی تایبەت بۆ هاوکاریکردن لە کۆکردنەوەی پارە لە بەرژەوەندیی کورد، هەروەها ڕێکخستن و پارەدارکردنی سەردان و گەڕانی وانلی لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ،ناوبراو لە ڕۆژانی سەرەتای کانوونی دووەمی ١٩٦٥ ئیسڕائیلی بەجێهێشت، سەردانەکەی بەوە وەسف کرا کە هەنگاوێکی یەکلاکەرەوە بوو لە بواری گەڵاڵەکردنی پەیوەندییەکانی ئیسڕائیل – کورد، پاشان گەڕایەوە کوردستان و ڕاپۆرتێکی تێروتەسەلی لەبارەی ئاکامی سەردانەکەی بۆ ئیسڕائیل پێشکەشی بارزانی کرد (نکدیمون،١٩٩٧: ١١٢- ١١٣ ، ١٢١)،

لەبارەی ئاکامەکانی سەردانەکەی بۆ ئیسڕائیل وانلی نووسیویەتی: (دوای گەڕانەوەم بۆ شارۆچکەی ڕانیە، ئیسڕائیل پیاوێکی نارد بۆ پەیوەندیی ڕاستەوخۆ لە نێوان سەرکردایەتیی شۆڕش و دەسەڵاتدارانی

ئیسرائیلی کە ئامادەکرابوو بە ئامرازی پەیوەندیی تەکتیکی و لە دەرەوەی شارۆچکەکە دەژیا و ناومان لێنابوو هاوڕێی خۆشەویست. من لە دژی عەرەب داوای ئەم یارمەتییەم نەکرد بەڵکوو بۆ بەرگریکردن لە گەلی کوردی ستەملێکراو و یارمەتیدانی.(وانلی، ٢٠١٤: ٣٩).

٨. سەردانی عیسمەت شەریف بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا:

دەستەی ئیسرائیلی کە وانلی دیداری لەگەڵ کردن پێشنیازیان بۆ کرد دەستەیەکی تایبەتی کوردی پێك بهێنێت بۆ ناردنی بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بۆ کارکردن لەسەر وەدەسهێنانی پاڵپشتیی سیاسی و ماددی و پێی وترا کە ئیسرائیل ئامادەیە ئەرکی دارایی ناردنی ئەم دەستەیە لە ئەستۆ بگرێت(مرعی، ب.ت :١٢٠)، لە شوباتی ١٩٦٥ لە ڕێی سەردانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و هەستان بە هەڵمەتێکی ئیعلامی لەوێ ڕووی کردە ئەوروپا، لە سەرەتای ئەو گەڕانەی وانلی لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە ناوەڕاستی نیسانی ١٩٦٥ دەستی پێ کرد بارزانی ڕایگەیاند: هەر دەوڵەت یان نەتەوەیەك ناتوانێ هەبێت و بژی تەنها مەگەر پاڵپشتی یەکێك لە دوو کوتلە گەورەکە بەدەست بێنێت. لەبەرئەوەی تێڕوانینەکانی کورد ئەو کاتە لەگەڵ ئەو بیر و هزرانە ناکۆك بوو کە سۆڤییەت دەیخستەڕوو بۆیە بەڵگەنەویست بوو کە بۆ داوای یارمەتی ڕووبکەنە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا. وێڕای ئەوەش تا ئێستاش ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا وەڵامی خواستەکانی کوردیان نەداوەتەوە (نکدیمون،١٩٩٧: ١١٣-١١٤)

بە ئامانجی گەیاندنی دەنگی شۆڕشی کورد بە کۆشکی سپیی ئەمریکی و کۆکردنەوەی پاڵپشتیی نێودەوڵەتی، عیسمەت شەریف سەردانی ئەمریکای کرد، لە یاداشتەکانیدا لەبارەی ئەو سەردانەوە دەڵێت: (ئیسرائیلییەکان لە مانگی مایسی ١٩٦٥ گەشتێکیان بۆ ئەمریکا بۆ ڕێکخستم، ئامانج لێی پەیوەندیکردن بە حکومەتی ئەمریکی و ڕۆژنامەکان و زانکۆکان و نەتەوە یەکگرتووەکان بوو. هەر ئیسرائیلییەکانیش شوێنێکیان لە ئوتێلێکی ناسراو لە نیویۆرك بۆ گرتینو هەروەها ئەوان ڕێکخراوێکی تایبەتمەندی ئەمریکییان بۆ هەڵبژاردم بۆ ڕێکخستنی پەیوەندییەکانم و وەرگرتنی وادەکان لەگەڵ دەستە و کەسایەتییە ئەمریکییەکان (ئەم ڕێکخراوانە بە ئینگلیزی پێیان دەوترێ public relation) ئەو ڕێکخراوەی بۆیان هەڵبژاردبووم بریتی بوو لە ڕێکخراوی (Lem Jenes Cozp)، ئەمەش لە ئەمریکا ناسراو بوو بە پەیوەندیی پتەو بە پەنابەرانی کووبایی لە ئەمریکا دژی ڤیدل کاسترۆ، هەندێکیان لە سەردەمی جۆن کینیدی سەرۆکی ئەمریکا هاوڕێیەتیی سوپای ئەمریکایان کردبوو لە هەڵمەتەکەی بۆ سەر کووبا،کە هەڵمەتەکە شکستخواردوو بوو، بە واتایەکی تر ئەم ڕێکخراوە نەیاری شیووعییەت بوو یان (کۆنەپەرستی)، من هەرگیز شیووعی نەبووم بەڵام کارم دژایەتیکردنیان نەبوو، هەروەك من یەکێتیی سۆڤییەت و خودی ڕووسیام خۆشدەویست لەبەر سیاسەتیان لە بەرانبەر کوردەکانیان، ئەگەرچی لەوەتەی ڕووخانی یەکێتیی سۆڤیەتەوە شکستخواردووە. لە ئەنجامدا بەداخەوە گەشتەکەم بۆ ئەمریکا

سەرکەوتوو نەبوو، دەسەڵات و حکوومەتی ئەمریکا ڕەتیان کردەوە دیدارم بکەن تەنها (CIA – ئاژانسی هەواڵگریی نهێنی) نەبێت، ئەمەشم پێ خۆش نەبوو و نەشیتوانی هیچ شتێك بکات.(وانلی،٢٠١٤: ٤٠).

لە هەمان کاتدا، باڵوێزخانەی عێراق لە واشنتۆن هەوڵی زۆر گەورەی دا لە پێناو شکست پێ هێنانی سەردان و گەڕانی وانلی و فشاری زۆری خستە سەر وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا، لەم بوارەدا سەرکەوتنی گەورەی وەدەست هێنا بە جۆرێك هەموو لایەنە باڵاکان - جگە لە هەندێ ئەندامی ئەنجومەنی پیران و یاریدەدەرەکانیان نەبێ - ڕەتیان کردەوە پێشوازی لە وانلی بکەن و قسەی لەگەڵدا بکەن. کاتێ وانلی پەیوەندی کرد بە فیلیپ تالبووت یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سکرتێرەکەی ڕەتی کردەوە بیگەیەنێت پێی و بە وانلی گوت هیچ کارمەندێکی وەزارەتی دەرەوە قەبووڵ ناکات قسەی لەگەڵدا بکات، کاتێ ئەو ڕاوێژکارەی ئیسرائیل کە هاوڕێیەتی وانلی دەکرد پەیوەندی بە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا دەکات بە ڕاشکاوی پێی وترا: ڕەوش لە عێراق بای پێویست ئاڵۆزە و ویلایەتە یەکگرتووەکانیش حەز ناکات پەنجەی تۆمەتی ئاراستە بکرێت بەوەی یارمەتیی کوردی ئەوێی داوە، بەڵکوو وەزارەتی دەرەوە سەرکەوتوو بوو لە هەڵوەشاندنەوەی ئەو کۆبوونەوەیەی کە وانلی بە نیاز بوو لەگەڵ سەرۆکی یەکێك لە لیژنە فەرعییەکانی لیژنەی دەرەوەی سەر بە ئەنجومەنی پیران گرێی بدات، هەروەها ئەو کۆبوونەوەیەی بڕیاربوو گرێ بدرێ لە نێوان وانلی و ولیام دوگلاس دادوەری دادگای باڵا کە بە دۆستایەتیی کورد ناسراوە، هیچ شتێك لەبەردەم وانلی نەمایەوە جگە لە سازدانی چەند دیدارێك و پەیوەندیکردن بە سەرانی ڕێکخراوە خۆبەخشییەکان و گرێدانی چەند کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانی و پێشکەشکردنی چەند موحازەرەیەك لەبەردەم هەندێ ناوەندی ئەکادیمی و پێشکەشکردنی عەریزە بە شاندە جیاوازەکان لە نەتەوە یەکگرتووەکان. لە یەکی ئایاری ١٩٦٥ وانلی نامەی بۆ کۆمەڵێك ئەندامی ئەنجومەنی پیران و ئەنجومەنی نوێنەران نارد، زانیاریی هەمەلایەنی لەخۆگرتبوو لەبارەی ئەوەی لە بەرەی کوردی ڕوودەدات(نکدیمون،١٩٩٧: ١١٤-١١٥)

بە سروشتی حاڵ، لای ئەمریکاییەکان شتێك نەبوو بە ناوی کێشەی کورد کەوا بەرژەوەندییەکانی لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی ئەو وڵاتانە کۆك بوو کە کوردستانیان بەسەر دابەش کرابوو. عیسمەت شەریف وانلی زیاتر دەڵێ: (نامەیەکم بۆ ویلیام دۆگلاس دادوەری ئەمریکی کە ئەندامی دادگای باڵای فیدراڵی بوو نووسی، ناوبراو پێشتر کتێبێکی لەبارەی گەشتێکی بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ساڵی ١٩٥١ نووسیبوو تێیدا شتی جوانی لەبارەی گەلی کوردەوە باس کردبوو، داوای یارمەتیم لێ کرد. بەڵام قەبووڵی نەکرد هیچ هاوکارییەك بکات. ژمارەیەك موحازەرەم لە زانکۆ بەناوبانگەکانی ئەمریکا پێشکەش کرد وەك زانکۆی (ڤیرجینیا) و پەنسلڤانیا. لە چەند دیدارێك قسەم لەگەڵ خوێندکارە ئەمریکییەکان کرد، دیدارێکی ڕۆژنامەوانیم لەگەڵ ناودارترین یانەی ڕۆژنامەوانیی ئەمریکی لە واشنتۆن (National club) کرد، تەنها کەمێك ڕۆژنامەوان ئامادەی بوون. داوای دیدارێکم لەگەڵ باڵوێزی یەکێتیی سۆڤیەت لە نەتەوە یەکگرتووەکان کرد کە ناوی مورزوڤ بوو، لە بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان دیداری کردم، ئاگای

لە کێشەی کورد و بوونی جالیەی کوردی لە ڕووسیا هەبوو، بە زمانێکی گلەییکارانە لێی پرسیم: هاتووی بە ناوی کوردەوە لە ئەمریکا چی بکەیت؟ پێم گوت: تۆ لێرە بە ناوی ڕووسیا و یەکێتیی سۆڤیەت چی دەکەیت؟ ئەمریکا وڵاتێکی مەزنە و لە بەرژەوەندیی کورد و بزاڤەکەیدایە پەیوەندی لەگەڵ ئەمریکا و لەگەڵ یەکێتیی سۆڤیەت پەیدا بکات(وانلی، ٢٠١٤: ٤٠-٤١)

٩. سەردانی عیسمەت بۆ ئەفریقیا:

عیسمەت شەریف وانلی زۆر گرینگی بە کاری دیبلۆماسی دەدا بۆ وەدەسهێنانی دۆست بۆ کێشەی کورد و بەنێودەوڵەتیکردنی، کۆششی کرد بۆ ئەوەی کێشەی کورد بباتە ناو نەتەوە یەکگرتووەکان و چاوی کەوت بە ژمارەیەك لە نوێنەرانی وڵاتانی ئەفرۆ – ئاسیایی و پشتی بەست بە دیبلۆماسیەتی نامە بۆ دیبلۆماتکار و وڵاتان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان بە ناوی شۆڕش و بارزانی سەرۆکی(مصطفی و درویش، ٢٠١٣: ٣٠٨)، ئیسرائیلییەکان سەردانگەلێکیان بۆ ئەفریقیا بۆ ڕێکخست لە میانەیدا چاوی کەوت بە سەرانی کۆمارەکانی (ساحل العاج و لیبیریا) بەڵام هیچ سوودێکیان نەبوو، هەروەها بە هۆی ئیسرائیلییەکان چاوی کەوت بە سەرۆك کۆماری مەدەغەشقەر لە فەرەنسا بەڵام ئەویش بێ سوود و بێ ئەنجام بوو،لەبارەی چالاکییەکانی تری عیسمەت شەریف لە یاداشتەکانیدا دەڵێت: (جگە لەوە، خۆم وادەم دادەنا لەگەڵ ناوەندە نێودەوڵەتییەکان و ڕێکخراوەکان وەکو دەستە ڕۆژنامەوانییەکان و ئاژانسە جیهانییەکانی هەواڵ. خۆم کۆنگرە ڕۆژنامەوانییەکانم لە ئوتێلێکی ناسراو لە جنێڤ ڕێکدەخست و ژمارەیەکیان ئامادە دەبوون. سەردانی هەموو ئاژانسەکانی هەواڵم لە بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان کرد و پەیوەندیی شەخسیم لەگەڵ بەرپرسانی دامەزراند و هەر هەواڵێکم بۆ دەناردن بڵاویان دەکردەوە و هەواڵەکە لە هەموو جیهان پەخش دەکرا. دوو جار لە نەتەوە یەکگرتووەکان لە (لیژنەی مافەکانی مرۆڤ) لەبارەی کێشەی کوردەوە قسەم کرد، لە ساڵی ١٩٥٩وە پەیوەندیی کەسییم هەبوو لەگەڵ (لیژنەی خاچی سووری نێودەوڵەتی)، سەرکەوتوو بووم لە ناردنی هاوکاریی دەرمان لە ڕێی ئەوەوە بۆ کوردستان و وام لێکردن بە پێچەوانەی بنەماکەیان کە پێویستە بە بەغدا و بە ڕەزامەندیی حکومەتی عێراق بچێت بینێرن (بۆ زانین لە ڕوانگەی یاسای نێودەوڵەتی، ناوچەی شۆڕش بەشێك بوو لە دەوڵەتی عێراق)، هەروەك ئەمیر سەدرەدین ئاغا ڕاسپێردراوی باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان لە کاروباری پەنابەر و ئاوارەکان کەسی خۆی لە نووسینگەکەی لە نەتەوە یەکگرتووەکان بەگەرمییەوە هەموو کات پێشوازی لێ دەکردم، پەیوەندیی بەهێزم لەگەڵ هەندێ گەورە بەرپرس لە ڤاتیکان لە ڕۆما پەیدا کرد کەوا سەردانم دەکردن بەڵام دیدارم لەگەڵ پاپا نەبوو تەنها لە ساڵی ١٩٩٤ نەبێ بە هۆی ناسینی پێشتری ئەو کاردینالانەی هاوکاری دەکەن.(وانلی،٢٠١٤: ٤١-٤٢) بەم جۆرە دەبینین عیسمەت شەریف وانلی وەکوو نوێنەری بارزانی و شۆڕش سەرکەوتوو بوو لە دامەزراندنی تۆڕێکی فراوان لە پەیوەندی لەگەڵ

حکوومەتی وڵاتان و ڕێکخراو و لایەنە نێودەوڵەتییەکان لە سەردەمێکدا کە مەسەلەی کورد لە قەدەغەکراوەکان بوو.

١٠. ئاڵۆزی (إشكالية)ی خستنەڕووی ئۆتۆنۆمی:

عیسمەت شەریف لە کاتی دیدارەکانیدا ڕووبەڕووی ئیشکالیەتی داواکاری شۆڕش بە حوکمی زاتی بوویەوە، ئەو بابەتەی کێشەی کوردی کردە مەسەلەیەکی ناوەخۆیی کە ڕێگری کرد لە پاڵپشتیی ڕاستەوخۆی نێودەوڵەتی. لەم بارەیەوە عیسمەت شەریف نووسیویەتی کە بە شێوەیەکی گشتی پەیوەندییە سیاسی و نێودەوڵەتییەکان (جگە لە پەیوەندییەکان بە ئاژانسەکانی هەواڵ و خاچی سوور نەبێ) سوودەکانیان دیاریکراو بوون، بۆ زانین داواکاریی ڕەسمیی شۆڕش حوکمی زاتی بوو بۆ کوردستانی عێراق، بە واتای ئەوەی کێشەکە عێراقییە – ناوەوەی عێراقە نەك بە ڕەسمی کێشەی ڕزگاریی نیشتمانی و مافی چارەی خۆنووسین بێت. ئەمەش بۆ نموونە سەرکردایەتیی حیزبە گەورەکانی ئیتاڵیا بە ڕاست و چەپیانەوە پێیان گوتم وەکوو حیزبی شیووعی و هەردوو حیزبی سۆسیالیستی و حیزبی دیموکراتیی مەسیحی و حیزبی کۆماری، پوختەکەی ئەوە بوو: (گەلی کورد گەلێکی ستەملێکراوە و مافی چارەی خۆنووسینی هەیە، بەڵام ئێوە کێشەکەتان وەکوو کێشەیەکی ناوەخۆی عێراقی دەخەنەڕوو. ئەگەر وەکوو کێشەی ڕزگاریی نیشتمانی داوای مافی چارەی خۆنووسین بکەن ئەوا ئەرك وا لێمان دەخوازێ پاڵپشتی خەبات و تێکۆشانتان بکەین) ئەمەم بە براکانم لە کوردستان گوت و لەبارەیەوە نووسیم بەوەی ئێمە گەلێکی ستەملێکراوین و ژمارە زۆرین بەڵام کەمدەست و چەکین، وەك ئەوەی دانایی و ئازایەتی ئەدەبی دەیخوازێ خۆمان لە شوێنی شیاو دانانێین و دەترسین داوای مافە ڕەواکانمان بکەین ئەمە بێجگە لە شەڕ و ململانێی ناوەخۆییمان(وانلی،٢٠١٤: ٤٢).

١١. نوێبوونەوەی شەڕ لە ساڵی ١٩٧٤ و ڕۆڵی عیسمەت شەریف:

لەگەڵ دەسپێکردنەوەی شەڕ لە کوردستانی عێراق لە ناوەڕاستی ئاداری ١٩٧٤ شۆڕش داوای لە عیسمەت شەریف کرد بە هاوکاریی لەگەڵ جەمال عەلەمدار و میر کامەران بەدرخان و ئەوانیتر کار بکەن بۆ ئابڕووبردنی سیاسەتی بەعس و پەیداکردنی پاڵپشت بۆ شۆڕش. لەم چوارچێوەیەدا عیسمەت شەریف لە یاداشتەکانیدا نووسیویەتی: (تەرکیزی گەورەم کردە سەر بڵاوکردنەوەی هەواڵەکانی شۆڕش بە هۆی ئاژانسە جیهانییەکانی هەواڵەوە لە جنێڤ و هاوکاریی دەرمان و شیری منداڵان لە لایەن خاچی سووری نێودەوڵەتی و کێشەی پەنابەران و هەندێ پەیوەندی لەگەڵ وڵاتان و حیزبە سیاسییەکانەوە، زیاتر دەڵێ: (دوای ڕێککەوتنی جەزائیر لە نێوان سەددام حوسێن و شا و نەهێشتنی شۆڕشی کورد لە

لایەن سەرکردەکانی و پەنابردنی بەرپرس و گەورەکانیان بۆ ئێران یان خۆبەدەستەوەدانیان بە حکوومەتی بەعسی عێراقی وەکوو هەموو کورد تووشی بێهیواییەکی گەورە بووم. لە بەعس و سەددام و شا تووڕە بووم و بە ئاشکرا لە کۆنگرە ڕۆژنامەوانی و بەیاننامەکاندا لەبارەیەوە دەموت: (خەنجەری لە پشتی گەلی کورد دا) ڕۆژنامە و ئاژانسە هەواڵییەکانی جیهان بڵاویان کردەوە، لە هەڵسەنگاندنی ئەوەی ڕووی دا، عیسمەت شەریف پێی وایە ئەوەی ڕووی دا چاوەڕوانکراو بوو لە لایەن سەددامەوە کە هەر شتێك بکات بۆ ڕزگاربوون لە شۆڕش بەناچاری تەنانەت گەر بە ڕێککەوتن لەگەڵ شاش بێت. سەرکردایەتیی شۆڕش چووبووە نێو شەڕی بەرەییەوە لەگەڵ سوپای عێراق بە هۆی ئەو چەکە قورس و تۆپانەی کە سوپای ئێرانی بە ناوی شۆڕشەوە لە کوردستانی عێراق بەکاری دەهێنان. وە پشتی دەبەست بە بەڵێنە ناڕوونەکانی ئەمریکا لە ڕێی (CIA)ەوە وەکوو گرێنتییەك بۆ بەردەوامبوونی هاوکاریی شا بۆی. واتە لەژێر ڕەحمەتی شا و بەڵێنە درۆیینەکانی ئەمریکادا بوو. ڕاستتر وەدەسهێنانی بەڵێنی فەرمیی ئەمریکا بوو نەك نهێنی ئەگەر بکرابووایە لەگەڵ حکومەتی ئەمریکی لە واشنتۆن و گرێنتی ئەمریکی بۆ مومارەسەی مافی چارەی خۆنووسین، بەتایبەتی کە ڕووسیای سۆڤیەتی لە ساڵی ١٩٧٢ەوە لەگەڵ حوکمی بەعسی عێراقی (پەیماننامەی هاوکاری و دۆستایەتی) بەست و لە بەرانبەر پارە (نەوتی کورد لە کەرکووك) چەکی قورسی پێ دەدا، ئەمەم لە کتێبێکدا نووسیوە کە بۆ ئەڵمانی وەرگێڕدراوە و لە ساڵی ١٩٨٤ چاپ کراوە. (وانلی،٢٠١٤: ٤٧ - ٤٨)

بەم جۆرە دەبینین کە عیسمەت شەریف وانلی ڕۆڵێکی گرینگی گێڕا لە نوێنەرایەتیکردنی شۆڕشی ئەیلوولی و وتەبێژ بە ناوی مستەفا بارزانیی، کەوا سەرکەوتوو بوو لە ناساندنی شۆڕشی کورد و گەیاندنی دەنگی بە دەرەوە و چنینی تۆڕێك لە پەیوەندیی فراوان نەك لەگەڵ تەنها هێز و ڕێکخراو و دەستە نێودەوڵەتییەکان بەڵکوو لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە حکوومەت و حیزبە دەسەڵاتدارەکان بۆ ئابڕووبردنی ئامانج و پلانەکانی بەغدا کە بوونی کوردی بە ئامانج گرتبوو لە ڕێی هەڵمەت و پەلامارە سەربازییەکان کە چەکی سووتێنەر و قەدەغەکراوی نێودەوڵەتی وەکوو ناپاڵم و هیتری بەکاردەهێنا.

چالاکییەکانی عیسمەت شەریف چەندان بواری گرتەوە: میدیایی و سیاسی و دابینکردنی چەك و هاوکاری بۆ شۆڕش و ناردنی ژمارەیەك ڕۆژنامەوان و دیبلۆماتکار بۆ ناوچەکانی شۆڕش، ئەوانەی چاویان کەوت بە سەرکردەی شۆڕش مستەفا بارزانی بە ئامانجی شکاندنی ئەو گۆشەگیرییەی بەسەر کوردستاندا سەپێنرابوو و لابردنی ئەو شاردنەوە ئیعلامییەی لەبارەی ناوچەکانی شۆڕشەوە هەبوو، وە ڕوونکردنەوەی ڕەوایی خەباتی نەتەوەیی کورد لە پێناو مافە پێشێلکراوەکانی. نابێ لێرەدا ڕۆڵی پێشمەرگە پاڵەوانەکان و ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستانمان لە یاد بچێت کە بەشداریان کرد لە سەرخستنی عیسمەت شەریف لە ئەرکەکانیدا.

هەروەك پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە تەنانەت دوای کۆتاییهاتنی شۆڕشیش لە ساڵی ١٩٧٥ دوای ڕێککەوتنی جەزائیر عیسمەت شەریف لە کاری خەباتگێڕانەی خۆی بەردەوام بوو لە چوارچێوەی

تر، ئامانجی ئاشکراکردنی درۆی حیزبی بەعسی عێراقی بوو لەبارەی حوکمی زاتیی ساختە و بانگەشەکانی حکوومەتی بەغدا بەوەی کێشەی کوردی چارەسەر کردووە، ئەو بابەتەی وای کرد عیسمەت شەریف لە لایەن پیاوانی باڵوێزخانەی عێراق لە سویسرا تووشی هەوڵی تیرۆرکردن ببێت.

بێگومان ئەم توێژینەوەیە کە پێشکەشی کۆنفرانسە بەڕێزەکەتان کراوە تەنها ڕووماڵی بەشێکی کەم لە چالاکییەکانی عیسمەت شەریف وانلی کردووە، ئومێدەوارم ئەگەر کەمێکیش بێت سەرکەوتوو بووبم.

ئەنجام:

١-بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد لە باشوری کوردستان لە ١١ی ئەیلولی ١٩٦١ شۆرشێکی گەورەی بەرپاکرد کە بە شۆرشی ئەیلول ناسرا کە تاکو سالی ١٩٧٥ بەردەوام بوو کە شۆرشێکی نەتەوایەتی بوو و هەر ئەم چوارچێوەیەش وایکرد کە دەرگایەکی ئومێد بەسەرکوردانی پارچەکانی تری کوردستان لە سیاسی و سەربازی و رۆشنبیرانی پارچەکانی تری کوردستان بکاتەوە بەو هۆیەوە ژمارەیەکی زۆر لە کوردانی پارچەکانی تر هاتنەنێو ریزی شۆرش و توانیان رۆڵی کارای خۆیان لەم نێوەندە بگێرن.

٢- یەکێك لەوانە عیسمەت شەریف وانلییە وەك کەسایەتییەکی سیاسی دیپلۆماتکار ئەکادیمی لە دەرەوەی وڵات توانی رۆڵی خۆی بگێرێت.

٣- ساڵی ١٩٦٤ سەرکردەی شۆرشی ئەیلوول مستەفا بارزانی بەمەبەستی نیشاندانی دۆزی کورد بە نێوەندە نێودەوڵەتییەکان هەر زوو دیاریکردنی کەسانی بە تواناو جێگای ئومێد دەستنیشانکرد تاکو نوێنەرایەتی نەتەوەی کورد بزوتنەوەی رزگاریخوازەکەی بکەن لە دەرەوەی وڵات هەر بۆ ئەم مەبەستە لە ساڵی ١٩٦٤ وانلی راسپارد بۆ ئەم کار.

٤-دیاریکردنی هۆکاری خۆی هەبوو ناوبراو زمانزانێکی بەتوانا بوو وو هەر لە سەرەتای پەنجاکانی سەدەی بیستەوە جگە لەوەی کە خەریکی خوێندنی ئەکادیمی بوو و توانی تۆرێکی پەیوەندی لەگەڵ نێوەندە ئەکادیمیو سیاسییەکان دروستبکات.

٥- وانلی توانی لەسەر ئاستی ئەوروپاو ئەمرکیاو هەتا ئیسرائیلیش نوێنەرایەتی شۆرشی کوردستان بکات و وێنەی شۆرشی ئەیلوول نیشانی رای گشتی جیهان بدات وەکو بزوتنەوەیەکی رزگارریخوازی و سەرەرای هەموو ئەو کردەوە داپلۆسێن و دوژمنکارییانەی لەدژی بەکاردەهێنران کە دوور بوو لە هەموو پرەنسیپێکی بەها مرۆڤایەتی و پێشێلکاری یاسا نێودەوڵەتییەکان بوو کە لە میساقی نەتەوەیەکگرتووەکان بریاری لێدراوە، کەچی لەبەرامبەرا شۆرشی ئەیلوول تارادەیەکی زۆر پابەندی یاسانێودەوڵەتییەکان و یاساکانی جەنگ بوو.

٦- وانلی لەو رێگەیەوە جگە لە ناساندنی دۆزی کورد و شرۆشەکەی توانی پشتگیریی سیاسی و کۆمەکی سەربازی و دارایی و پزیشکی بۆ شۆرش دەستەبەر بکات، هەروەها لە پەیوەندی بەردەوام

دابوو لەگەل سەرکردایەتی شۆرش تاکو زانیارییەکان هەمیشە لە بەردەوامیدابن وو نوێنەرایەتیکردنی ئەویش زیاتر ئاگاداری کاروباری ناو شۆرش بێت.

٨- وانلی جگە لە کاری نوێنەرایەتیکردنیی نەتەوەی کوردو شۆرشەکەی وەکو ئەکادیمیکیش رۆڵی کارای گێرا و توانی چەندین کتێب لەسەر کورد و کوردستان و بزوتنەوە رزگاریخوازەکەی بە زمانە جیاجیاکان لەنێوەندە ئەکادیمی و زانستییەکان بلاوبکاتەوە.

٩- لایەنێکی تری چالاکی وانلی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد بوو لە ئەوروپا و توانی بووی لە هەر وڵاتێکی ئەوروپا قوتابیانی کورد کۆبکاتەوەو لەکاتی پێویستدا کارو چالاکی ئەنجام بدات.

١٠-گرفتی وانلی لە نوێنەرایەتیکردنی نەتەوەی کورد و شۆرشەکەیدا کەتبوونەکەی سالی ١٩٦٤ بوو ئەمە لەمپەرێکی گەورەی خستە بەردەم کاروچالاکیەکانی وانلی کە بۆی ئاسان نەبوو لەسەر باڵێك خۆی یەکلابکاتەوە.

لیستی سەرچاوەکان

کتێب

1. حصاف ,إسماعيل محمد(٢٠١٧) ، تاريخ كردستان سوريا، معهد كردستان وآسيا الصغرى للدراسات الإستراتيجية، روسيا الفيدرالية - موسكو، فرع كردستان، ج ٢-٣ ، أربيل.
2. الشيباني ،قتيبة(١٩٩٩)، معجم دمشق التاريخي، باب: حرف الحاء، ج١، منشورات وزارة الثقافة، دمشق.
3. عبدالرحمن, ميفان عارف و شيرزاد زكريا محمد(٢٠١٤)، عصمت شريف وانلي ودوره في ثورة ايلول في كوردستان- العراق ١٩٦١- ١٩٦٤ ، جامعة دهوك .
4. عبدالله ،نجاتي(٢٠١٢) ، عصمت شريف وانلي الأكاديمي والدبلوماسي والمؤرخ الكردي، ملحق في كتاب: عصمت شريف وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية، ت:سعاد محمد خضر، مركز ذين، السليمانية.
5. الكردي ،محمد علي الصويركي(٢٠٠٨)، الموسوعة الكبرى لمشاهير الكرد عبر التاريخ، مج ٣-٤ ، الدار العربية للموسوعات، بيروت.
6. ملا ،عزالدين علي(٢٠١٤)، حي الأكراد في مدينة دمشق بين عامي (١٢٥٠ - ١٩٧٩) دراسة تاريخية - اجتماعية - اقتصاديةعرض وتقديم: رمزي الحاج عقراوي، remziakrawi@yahoo.com،دمشق .
7. نكديمون, شلومو(١٩٩٧) ، الموساد في العراق ودول الجوار إنهيار الآمال الاسرائيلية والكردية، ترجمة:بدر عقيلي، دار الجليل للنشر والدراسات والأبحاث الفلسطينية، عمان.
8. وانلى، عصمت شريف (٢٠١٤), من مذكرات عصمت شريف وانلى,مؤسسة ژين, السليمانية.
9. وانلي ، عصمت شريف (٢٠٠٤)، موسوعة جياي كورمانج - الموسوعة الكردية الحرة، عفرين.

وتار و توێژینەوە

10. آرام علي مصطفى و عبدالرحمن كريم درويش (ايلول ٢٠١٣)، الرؤية الإستراتيجية لعصمت شريف وانلي لحل القضية الكردية ،جامعة السليمانية، دراسات قانونية وسياسية، السنة الأولى، العدد الأول، السليمانية.
11. عوني ،فرهاد(٢٠١٠) ،على مقربة من قصر اوشي في لوزان كان لي حوارا مع عصمت شريف وانلي، مجلة(K21) ، العدد(٩)، اربيل.
12. محمد ،شيرزاد زكريا(٢٠١٥) ، مجلس قيادة الثورة في كوردستان (دراسة في علاقاته الخارجية ١٩٦٤ - ١٩٦٦)، مجلة جامعة زاخو، المجلد: ٣(B)، العدد ١، زاخو.
13. مرعي ،فرست(٢٠٢٠) ، كاميران أمين عالي بدرخان ١٨٩٥ - ١٩٧٨ مهندس العلاقات الكردية - الإسرائيلية،(الحوار المتمدن- العدد ٦٥٩٨).

رۆژنامە

14. امين ، هوزان(تشرين الثاني ٢٠١١) ، وفاة الشخصية الوطنية الكردية عصمت شريف وانلي ، التآخي، العدد ٩٢١٤، اربيل.
15. المدى، رئاسة إقليم كردستان تنعى عصمت شريف وانلي، العدد (٢٣٠١)، ١١،١٢، ٢٠١١.
16. إيلاف، ٧. ٣. ٢٠١٧.

ئینترنێت

17. https://www.youtube.com/channel/UCe0KIUbHaFv5DnLazNS8NPA
18. جمبلي ،جمال(٢٠١١)، لمحة عن حياة السياسي الكردي المعروف البروفيسور عصمت شريف وانلي، وەرگیراو لە : http://www.gemyakurda.net/&req=article&sid=45083Îsmet Şerîf Wanlî - Ismet Cheriff Vanly, pîrmûs 1998, Youtub
19. حصاف ،إسماعيل ، ساعات مع الأكاديمي والسياسي الكردي البارز عصمت شريف وانلي في موسكو، وەرگیراو لە :. www.gemyakurda.net/&req=article&Sid
20. كتابات في الميزان،الشخصية الوطنية الكردية والسياسي المخضرم عصمت شريف وانلي في ذمة الخلود، وەرگیراو لە : www.yek-dem.com

عصمت شريف وانلي ممثل ثورة أيلول في أوروبا ١٩٦٤ ـ ١٩٧٥

ملخص :

لعب وانلي دورا مهما كممثل لقائد ثورة أيلول مصطفى البارزاني في توجيه شؤون الثورة الخارجية في المحافل الدولية. فهو يعد من الساسة الكرد القلائل وصاحب تجربة شخصية ذات رؤية إستراتيجية ثابتة وواضحة. ومع نجاحات الثورة الكوردية، تكررت تصريحات عصمت شريف ومقابلاته الصحفية وذاع صيته، كانت الأنظار متجهة إليه كسفير لشعبه وثورته ولقائد هذه الثورة. شارك عصمت شريف في العديد من النشاطات واللقاءات الدبلوماسية السرية منها والعلنية بهدف إقامة جسور مع العالم الخارجي ومن بينها اسرائيل والولايات المتحدة الأمريكية وأوروبا وأفريقيا، حيث إلتقى مع شخصيات دبلوماسية من أعلى المستويات، وبذلك تمكن إلى حد كبير من إيصال صوت الثورة الكردية إلى العالم الخارجي

وإلى هيئات الأمم المتحدة والصحافة وأماكن القرار. وقد نجح احيانا في مهامه الدبلوماسي ووفر للثورة المال والسلاح والأدوية وما شابه ذلك، وأخفق مرات أخرى بسبب قوة الجبهة المعادية للكرد.

ومع ذلك فإن دور ومكانة عصمت شريف وانلي في النضال التحرري القومي الكردي يتسم بأهمية بالغة. ونتيجة لنضالاته صدر بحقه حكما بالإعدام ومصادرة أملاكه من قبل الحاكم العسكري السوري في منتصف الستينات من القرن العشرين، لكنه لم يكترث لذلك، إذ بقي وفيا ومدافعا نشطا عن الثورة الكردية ومصالح الشعب الكردي حتى الأخير.

الكلمات المفتاحية: عصمت شريف، ثورة أيلول، أوروبا، ممثل ، الصحافة.

Ismat Sherif Vanly, representative of the September Revolution in Europe 1964-1975

Abstract:

Wanli played an important role as a representative of the leader of the September revolution, Mustafa Barzani, and in directing the foreign affairs of the revolution in international forums. He is one of the few Kurdish politicians and has a personal experience with a fixed and clear strategic vision. With the successes of the Kurdish revolution, Ismat Sharif's statements and press interviews were repeated and his reputation became known. Attention was directed to him as an ambassador for his people, his revolution, and the leader of this revolution. Ismat Sharif participated in many secret and public diplomatic activities and meetings with the aim of building bridges with the outside world, including Israel, the United States of America, Europe and Africa, where he met with diplomatic figures of the highest levels, and thus was able to a large extent to convey the voice of the Kurdish revolution to the outside world and to United Nations bodies, the press and places of resolution. Sometimes he succeeded in his diplomatic duties and provided the revolution with money, weapons, medicine and the like, and he failed other times because of the strength of the anti-Kurdish front.

However, the role and position of Ismet Sharif Wanli in the Kurdish national liberation struggle is of great importance. As a result of his struggles, he was sentenced to death and his property was confiscated by the Syrian military ruler in the mid-sixties, but he did not care about that, as he remained loyal and an active defender of the Kurdish revolution and the interests of the Kurdish people until the last.

Key Words: Ismat Sherif, September Revolution, Europe, representative, press

هەلۆیستێ ئەمریکا ژ شۆرەشا ئەیلۆلێ ١٩٧٢-١٩٧٥

کاروان صالح وەیسی
پشکا مێژوو،ڤەکۆلتیا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ، هەرێما کوردستان-عێراق
salih.waisy@uoz.edu.krd

پۆختە

ئەڤ ماوەیە ب گرنگترین قۆناغ ژ دیرۆکا شۆڕەشا ئەیلۆلێ دهێتە سالۆخەت دان. چونکی دڤێ قۆناغێ دا بوو ویلایەتێن ئێکگرتیێن ئەمریکا هەلۆیست و سیاسەتا خۆ بەرامبەری پرسا کوردی و شۆرەشا ئەیلۆلێ ل عێراقی گهوری و پشتەڤانیا شۆرەشا ئەیلۆلێ بهاریکارییا ئیرانێ و ئیسرائیلێ کر بوو. ئەڤ ڤەکۆلینە بزاڤێ دکەت بهویری ئەوان فاکتەران دیار بکەت ئەوێن بووینە ئەگەر و پالدەر ژبۆ گهورینا هەلۆیتسێ ئەمریکا، هەروەسا هەولددەت چەوانیا دەستپێکرنا پەیوەندییان دناڤبەرا سەرکردایەتیا شۆرەشی و ئەمریکا دا دیار بکەت. دهەمان دەمدا، هەولددەت ئارمانجێن ئەمریکا یێن نهێنی و چەوانیا "کێشانا بەرکێ دبن پێن کوردا ڤە و هێلانا وان بتنێ " دبن زولما حکوومەتا عێراقی ڤە شرۆڤە بکەت. ئەڤ ڤەکۆلینە پشت بەستنێ ب هندەک ژێدەرێن بەلگەنامەیی یێن ب بزمانێ کوردی و ئنگلیزی و یێن ب تایبەت ب بابەتیڤە دکەت.

ئەڤ خواندنە ژ پێشەکی، دەرازینك و چوار تەوەران پێك دهێت. دەرازینکا ڤەکۆلینێ رووکرنەکێ ددەت سەر هەلۆیستێ ئەمریکا ژ پێشهاتێن شۆرەشا ئەیلوولێ هەر ژ سالا ١٩٦١ تا سالا ١٩٧١ێ. ژبۆ شرۆڤەکرنا روویدانێن گرێدایی ب ناڤەرۆکا بابەتی ڤە، تەوەرێ ئێکێ یێ ڤەکۆلینێ شرۆڤەکرنەکێ ددەت سەر هەول و بزاڤێن سەرکردایەتا شورەشا ئەیلوولێ ژبو بدەستڤەئینانا پشتەڤانیا ئەمریکا (١٩٧٢-١٩٧٣). تەوەرێ دووێ یێ ڤەکۆلینێ ئاماژێ ددەت رووبدانێن پشتەڤانیا هەوالگێریا ئەمریکا ب شورەشا ئەیلوولێ (١٩٧٣-١٩٧٤). تەوەرێ سێێ ژ ڤەکۆلینێ ب هوشیاری و ب کورتی بەرێخۆددەت رووبدان و پێشهاتێن شەرێ کورد و هێزێن عێراقی و هەلویستێ ئەمریکا ژێ (١٩٧٤-١٩٧٥). دتەوەرێ خۆ یێ چوارێ دا، ئەڤ ڤەکۆلینە رووکرنەکێ ددەت سەر پێشهات و بوویەرێن سیاسی هەلۆیستێ ئەمریکا ژ ناڤبرنا شۆرەشا ئەیلۆلێ دناڤبەرا (کانوونا دووێ ١٩٧٥- ئادارا ١٩٧٥). دەرئەنجام رووکرنان ددەت سەر وان دەرئەنجامان یێن خۆدانێ ڤەکۆلینێ دماوێ ڤەکۆلینێ دا گەهشتی یێ.

پەیڤێن کلیلدار: مەلا مستەفا بارزانی، شۆرەشا ئەیلۆلێ، ئەمریکا، ئیران، ئیسرائیل، عێراق و ئێکەتیا سۆڤییەتی.

پێشەکی

هەر ژ دەستپێکا پەیدا بوونا پرسا کوردی سەرکردایەتیا سیاسیا کوردی بزاڤکرییە پشتەڤانیا نێڤدەولەتی بدەستڤەبینت ب تایبەتی و ئەگەر ب هویری بەرێ خوەبدەین رویدانێن گرێدایی ب شورەشا ئەیلوولێ ڤە، ئەڤ چەندە دێ ب ب شێوەیەکێ ئاشکەرا دیاربیت، کۆ سەرکردایەتیا شورەشێ گرنگیەك زێدە دایە ستراتیژیا بدەستڤەئینانا پشتەڤانیا نێڤدەولەتی ب تایبەتی ویلایەتێن ئێکگرتیێن ئەمریکا. ژبەر

هندێ ماوێ دناڤبەرا سالێن ١٩٧٢- ١٩٧٥ێ دا، ب ئێك ژ گرنگترین قۆناغێن دیرۆكا هەلۆیستێ ئەمریكا دبوویەر و پێشهاتیێن سیاسی یێن باشۆرێ كوردستانێ دهێته هژمارتن، ژبەركو دڤی ماوەیدا باشوورێ كوردستانێ د هندەك كاودانێن سەخت و دژوار دا دبوری و ئەمریكا برێكا وەلاتیێن هەرێمی هاتیە پالدان پشكداریێ دڤان پێشهاتان دا بكەت، ئەگەرێ ڤێ چەندێ دزڤریت بۆ وێ سیاسەتا تۆندا حكوومەتا عێراقێ بەرامبەری بەرژهوەندیێن ئەمریكا لدەڤەرێ پەیرەو دكر و ببوون ئەگەرێ هندێ ئەمریكا پێداچوونێ د هەلویست و سیاسەتا دا خو هەمبەری پرسا كوردی ل عێراقێ بكەت .

لبەر ڕووناهیا ئەڤ چەندا ل سەری هاتیە شرۆڤەكرن گرنگیا ڤی بابەتی دزڤریت بۆ هندێ، كو تانۆكە چوو نڤێسین لدۆر هەلۆیستێ ئەمریكا ژ شۆرەشا ئەیلوولێ دپێشهاتێن سیاسی یێن شۆرەشا ئەیلوولێ دناڤبەرا سالێن ١٩٧٢-١٩٧٥ێ ل باشوورێ كوردستانێ نەهاتینە ئەنجامدان و ئەڤ بابەتە تارادەیەكێ هاتیە پشت گوهـ هاڤێتن و هند گرنگی پێنەهاتیە دان و ئەگەر تشتەك لدۆر هەلۆیستێ ئەمریكا ژ شۆرەشا ئەیلوولێ دڤی ماوەیدا هاتبت نڤێسین ب شێوەیەكێ گشتی هاتیە نڤێسن و ماوێ شۆرەشێ هەمی بخۆڤە گرتینە.

یادیارە گرنگیەك زێدە ب شورەشا ئەیلوولێ ژلایێ ڤەكولەران ڤە هاتیە دان وپتریا وان گرنگی دایە رویدانێن شورەشێ لسەرئاستێ ناڤخویی وهەلویستێ نێڤدەولەتی ژێ تارادەیەكی دناڤ لاپەرێن زانستی دا ڤەشارتی مایە، ئارمانجا سەرەكی ژ ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەكۆلینێ ئەوە، كو ڕوونكرنەك دیرۆكی یا زانستی بدەین سەر هەلۆیستێ ئەمریكا ژ پێشهاتێن لەشكەری و سیاسی یێن شۆهشا ئەیلوولێ ، چونكی دڤی ماوەیدا ئەمریكا ڕۆلەكێ بەرچاڤ و كاریگەر دپێشهاتێن شۆرەشێ دا گێرایە و هندەك ژ وان ب چالاكیێن خو سەلماندی یە، كۆ ئەمریكا دشێت ڕۆلەك كاریگەر د دانەنیاسینا پرسێن نەتەوەیدا ببینت.ژبەرهندێ ئارمانجا سەرەکی یا ڤێ ڤەكولینێ ئەوە دویڤچونا هەلویستێ ئەمریكا ژشورەشێ بكەت، چونكی سەركردایەتیا شورەشێ هەولێن زۆر بۆ بدەستڤەئینان پشتەڤانیا حكوومەتێن ئەمریكا بو شورەشا ئەیلوولێ ئەنجام دابوون.

یا زانایە ئەنجامدانا ڤەكۆلینێن زانستی بێ كێماسی و ئاستەنگ نابن، لەوڕا ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەكۆلینێ هندەك ئاریشە هەبووینە، چونكی ژێدەر لدۆر ئەڤی بابەتی زۆر دكێم بووینە و ئەو ژێدەرێن ئاماژە ب هەلۆیستێ ئەمریكا ژ پێشهاتێن شۆرەشا ئەیلوولێ دناڤبەرا سالێن ١٩٧٢-١٩٧٥ێ داین ، ئەڤ چەندە ژی زۆر بزەحمەت بوو ژبۆ خۆدانێ ڤەكۆلینێ، ژبەركۆ پێدڤی وەختەكێ زێدەبوو، داكۆ بهویری و كویری ئەڤان ژێدەران بخوینت و ئەو پێزانینێن لدۆر هەلۆیستێ ئەمریكا تێدا هاتینە ئاماژە دان بدەستخۆڤە بینت. هەرچەوابیت، هندەك ژێدەرێن گرێدایی ب بابەتیڤە هاتینە بدەستڤەئینان و بووینە ستوینێن سەرەكی دئەنجامدانا ئەڤێ ڤەكۆلینێ دا.

هندەك ژێدەرێن گرنگ ب ماوێ ڤەكولینێ ڤە گرێدایی هاتینە بكارئینان ومفایەك باش ژێ هاتیەدیتن بتایبەتی نامەیێن زانستی، وەک دكتۆرنامەیا هەورامانی علی،(The Iraqi Kurds, the Cold

War and Regional Politics: 1958-1975 (Doctoral dissertation) و بریان روبێرت گیبسن (US foreign policy, Iraq, and the Cold War 1958-1975) و ماستەرنامەیا دزنی (The Kurdish Nationalist Movement and External Influences) دڤان نامەیێن زانستی دا بەحسێ سیاسەتا ئەمریکا بەرامبەری ڕۆژهەلاتا ناڤین وعێراقێ و رویدانێن گرنگ یێن گرێدایی ب شورەشا ئەیلوولێ ڤە دماوێ شەرێ سار دا هاتینە شروڤەکرن.

ژلایەکێ دیڤە هندەک مفایەک گرنگ ژ هندەک پەرتووکێن بەلگەنامەیی یێن گرێدایی ب پرسا کوردی ڤە دبەلگەنامەیێن ئەمریکی دا هاتیە وەرگرتن وەکو پەرتووکێن وریا رەحمانی،(مێژووی پەیوەندییەکانی کوردوئەمریکا) و (شورەشی ئەیلوول لەبەلگەنامە نهێنیەکانی ئەمریکا دا) دڤان پەرتوکاندا بەحسێ پرسا کوردی و شۆرەشا ئەیلۆلێ هاتیە کرن، هەروەسا پەرتوکا، لقمان ابراهیم میحۆ (کورد و کوردستان لە بەلگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا، بەشی یەکەم: کوردستانی عیراق) کودڤێ پەرتوکێ دا ب درێژایی باسێ پرسا کوردی ل ڕۆژهەلاتا ناڤین و سیاسەتا ئەمریکا هاتیە کرن، ڕێژەکا دیارا بەلگەنامێن ئەمریکی لدۆر شۆرەشا ئەیلۆلێ تێدا دیارکرینە، دهەماندەمدا مفا ژ هندەك ڤەکولین و ژێدەرێن دی یێن گرێدایی ب سیاسەتا ئەمریکا بەرامبەری عیراقێ ب گشتی هاتیە وەرگرتن. هەروەسا دڤەگەراندنێن روویدانێن دیرۆکیدا. دهەمان دەمدا، مفا ژ چەندیێن ژێدەرێن دی هاتیە وەرگرتن و بووینە ئەگەرێ زەنگینکرنا ڤەکۆلینێ.

رێبازا دڤێ ڤەکۆلینێ دا هاتیە بکارئینا (رێبازا شرۆڤەکرنا چەندایەتێ یە) ژبەرکۆ ئەڤ رێبازە لدۆیڤ شێوازێ بابەتێ ڤەکۆلینێ دگونجیت، چونکی خۆدانێ ڤەکۆلینێ بزاڤکرینە پشت بەستنێ ل سەر کۆمەکا ژێدەرێن کوردی، عەرەبی، ئنگلیزی و بەلگەنامە بکەت، ئەڤ رێبازە ب هوویری و کویری دۆیڤچوونا چەوانیا شرۆڤەکرن و بەرێخودانا پێزانینان دناڤ ژێدەران دا لدۆر هەلۆیستێ ئەمریکا ژ پرسا کوردی ب گشتی و شۆرەشا ئەیلۆلێ ب تایبەتی دکەت و کارڤەدان و هەلۆیستێن حکوومەتێن ئەمریکا ژ پرسا کوردی بۆ تەخا خواندەڤانان دیار دکەت.

دەرازینك

هەر ژ دەستپێکا رویدانا شورەشا ئەیلوولێ ل سالا ١٩٦١ تا ١٩٧٠ێ ویلایەتیێن ئیکگرتیێن ئەمریکا (سیاسەتا نەمایتێکرن دکاروبارێن نافخوییێن عێراقێ دا بەرامبەری پرسا کوردی ل عێراقێ)،بکارئینایە (Gibson, 2013,11; Korn, 1994, Carter, 2014). بەلێ پشتی راگەهاندنا رێکەفتناما ١١ ئادار١٩٧٠ێ ئەمریکا هەلویستێ خوە بەرامبەر پرسا کوردی گهوری، ئەو ژی پشتی حکوومەتێن ئیسرائیلێ و ئیرانێ بوحکومەتا ئەمریکا دیارکری، کۆ بهاریکاریا حکومەتا ئێکەتیا سوڤیەتی ئەڤ رێکەفتنامە هاتیە مورکرن(Vis,2014,18). پشتی ئەڤا لسەری ئاماژە پێهاتیەدان حکوومەتا ئەمریکا بهویری دویڤچونا ئەڤێ چەندێ دکر، ئەو ژی پشتی کۆ ئیران، تورکیا و سوریا لسەر ئاستێ هەرێمی دژایەتیا خوە بەرامبەر

ڤێ ریکەفتنامێ دیارکری و حکومەتا ئێکەتیا سوڤییەتی هەلویستێ خوە هەمبەری ڤێ رێکەفتنامێ بو رایا گشتی راگەهاندی و دیارکری، حکومەتا عێراقێ پێنگاڤەك گرنگ بۆ چارەسەرکرنا پرسا کوردی هاڤێتیە و هیڤی خواست بەندێن ڤێ ریکەفتنامێ دماوەیێ هاتیە دەستنیشانکرن دا بهێنە جێبەجێکرن (Shukri,2017).

ئەڤ هەلویستێ ئێکەتیا سوڤییەتی بو ئەگەرێ هندێ، کۆ ئەمریکا دگەل هەڤ پەیمانێن وێ ل دەڤەرێ کەفتنە دبزاڤاندا و دەست ب چالاکیێن نوی یێن دبلوماسی کرن و ئێك ژ پالدەرێن سەرەکی یێن ڤان بزاڤان شاهێ ئیرانێ (محەمەد رزا شاه پەهلەوی١٩٤١-١٩٧٩)بوو(ئەمین،٢٠١٥، ١٥١-٢٥٤) · دهەمان دەمدا، سەرکردێ شورەشێ (مەلا مستەفا بارزانی ١٩٠٣-١٩٧٩) بەرەڤ تەهران برێکەفت و چاڤ ب شاهێ ئیرانێ کەفت، دڤێ چاڤپێکەفتنێ دا شاهی ب ناڤێ خوە و ئەمریکا سوزێن گرنگ ب مەلا مستەفا بارزانی دان ب مەرجەکێ ئەو ریکەفتناما ١١ ئادارا ١٩٧٠ێ، یا دگەل حکومەتا بەغدا مورکری ب هەلوەشینت. بەرۆڤاژی هزروبیرێن شاهی مەلا مستەفا بارزانی پێگیریا خوە ب رێکەفتنامێ راگەهاند (Franklin,2019,20).

هەژییە بێژین مەلا مستەفا بارزانی وەسا بو دچوو دێ حکومەتا عێراقێ سوزا خوە دەربارەی جێبەجێکرنا بەندێن ڤێ رێکەفتنامێ بجهئینت، بەلێ بەرۆڤاژی هزروبیرێن ناڤبری حکوومەتا عێراقێ ئەڤ رێکەفتنامە وەك تەکتیکەك سەبازی بو دووبارە رێکخستن و بهێزکرنا هێزێن خوە یێن سەربازی بکاردئینا، ژبەر هندێ ل نیسانا ١٩٧٠ێ رێکەفتنەك سەربازی دگەل ئێکەتیا سوڤییەتی مورکر ب مەرەما پێشڤەبرنا هێزێن خوە یێن سەربازی ژ بەر ڤێ چەندێ حکومەتا ئێکەتیا سوڤییەتی چەندین جورێن چەکی یێن پێشکەفتی(تانك،توپ،فرۆکە) پێشکێشی حکومەتا عێراقێ کرن (Gibson, 2013,155). ل دوماهیا سالا ١٩٧٠ێ و دەستپێکا ١٩٧١ێ ژبەرکو حکومەتا عێراقێ پابەندی جێبەجێکرنا بەندێن رێکەفتناما ١١ ئادارێ نەبوو، لەورا کورد بڤێ چەندێ نیگەرانبوون و سەرەرایی هندێ دڤی ماوەی دا هەڤرکی دناڤبەرا سەرکردایەتیا شورەشێ و حکومەتا عیراقێ بەرەڤ توندیێ دچوون، پتریا جاران هەوالگێریا ئەمریکا(CIA) پێزانین ب رێکا راوێژکارێ سیاسی یێ ئیسرائیلێ (بن یوهانان) ل تەهران وەردگرتن، ژبەکو دڤی ماوەی دا ئیسرائیلێ بنهێنی ب هاریکاریا ئیرانێ پشتەڤانیا شورەشێ دکر، هەروەسا ئیران و ئیسرائیل هەڤپەیمانێن بهێزێن ئەمریکا بوون لدەڤەرێ(سالح،٢٠١٣، ٨٩).

دهەمان دەمدا، دوستیێن کوردا ل ئەمریکا دڤیا ب رولێ خوە رابن د هاریکاریکرنا کوردان دا، داکو ئەمریکا پالدەن پشتەڤانیا دوزا وان یا نەتەوەی بکەن و بوڤێ مەرەمێ ل ١٦ کانونادووێ ١٩٧١ێ نوینەرێ شورەشا ئەیلوولێ ل ئەمریکا (کامیران بەردخان) بهاریکاریا دوستێ کوردا دادوەرێ ئەمریکی(ویلیەم دووگلاس) جڤاتا هاریکاریا کوردی ئەمریکی دامەزراندبوو(Gunter,1994,465-474) ، دووگلاس سەروکێ فەخری یێ ڤێ جڤاتێ بوو، هەروەسا ل دەمێ کامیران بەدرخان نە یێ ئامادە (د.شەفیق قەزاز) جهێ وی دگرت، هەژییە بێژین ئەڤێ جڤاتێ نێزیکی ٤٠ نامەیان بوو دەزگەهێن

حکومی یێن ئەمریکا هنارتبون و تێدا باسێ رەوشا ئابووری و سیاسی یا کوردستانێ کر بوو، هەروەسا داخواز ژ ئەمریکا کربوو سەر ژنوو کوردستانێ بنیات بنن پشتی شەرێن دەهـ سالی یێن دناڤبەرا هێزێن پێشمەرگەی و حکومەتا عێراقێ دا هاتین رویدان، کۆ ئەڤە ئێکەمین نوینەراتیا کوردی بوو ل دەرڤە و بارەگایێ وێ ل (ماشتتیوس) بوو (Franklin,2019,79-89).

هەروەسا ژ لایەکێ دی ڤە مەلا مستەفا بارزانی ب بەردەوامی بزاڤ دکرن پشتەڤانیا ئەمریکا بدەستڤەبینت و بوڤێ مەرەمێ ل ١٦ تیرمەها ١٩٧١ێ نوینەرێ خوە (زید ئوسمان) هنارتبو بالیوزخانا ئەمریکا ل (بیرۆت)ێ ، هەژییە بێژین ناڤبری نامەیەك دابو ڤێ و دڤێ نامێدا داخوازا دانوستاندنێن نهێنی دگەل نوینەرێن ئیسرائیل، ئیران و ئەمریکا ل بیرۆت کر بوون، و مەلا مستەفا بارزانی پێخوشبوو هزرێن ویلایەتێن ئێکگرتییێن ئەمریکا ل دۆر سەرهلدانەکا کوردی عەرەبی ب دژی رژێما بەعسا عێراقی بزانت (میهو،٢٠٠٩، ١٩٤). ژلایێ خوەڤە بالیوزخانا ئەمریکا بو ئوسمانی دابو دیارکرن : "سیاسەتا ویلایەتێن ئێکگرتییێن ئەمریکا ئەوە کو نەڤێت مایتێکرنێ دکاروبار و کێشەێن نافخوییێن وەلاتەکێ دی دا بکەت" . هەروەسا بالیوزخانا ئەمریکا دابو دیارکرن کو ئوسمانی ل بەرە ژ لەندەن ڤەگەرت عێراقێ و دبیت سەرەدانا بالیوزخانا ئەمریکا ل بەغدا بکەت داکو بزانیت کا هەلویستێ ئەمریکا بەرامبەری پرسا کوردی گهورین بسەردا هاتیە یان نە(رەحمانی،٢٠٠٩، ٢٥٨).

ل ٢٩ ئەیلوولا ١٩٧١ێ حکومەتا عێراقێ بزاڤا تیرورکرنا مەلامستەفا بارزانی کر و ئەڤێ بزاڤا حکومەتا عێراقێ باوەری دناڤبەرا هەر دوو لایەنان دا ب تەمامی لاوازکر، و دبەرامبەردا سەرکردایەتیا شورەشێ بزاڤکرن دەرگەهێن دانوستاندنا دگەل شاهێ ئیرانێ ڤەکەن، ژبەرکو دڤی ماوەیدا ئیران مژویلی پرسا کەنارێ کەنداڤی بو دگەل عێراقێ، هەروەسا دڤی ماوەیدا بەریتانیا هێزێن خوە ژ کەنداڤی ڤەکێشا بوون، بڤێ چەندێ ئیران ببۆ زلهێزەك هەرێمی یا بهێز بۆ پاراستنا بەرژەوەندێن ئەمریکا ل دەڤەرێ، ژبەر هندێ ئەمریکا ب هاریکاریا ئیرانێ بزاڤدکرن سنورەکێ بۆ عێراقێ یا کو دڤی دەمیدا بەرەڤ بلوکێ ئێکەتیا سوڤییەتی دچوو دانت (Franklin,2019,79-89). لڤێرێ شاهێ ئیرانێ پێشنیارا پشتەڤانیکرنا شورەشا کوردی ژ ئەمریکا کر(Gunter,1994,467).

ب درێژاهیا سال ١٩٧١ێ سەرکردێ شورەشا ئەیلوولێ مەلا مستەفا بارزانی ب بەردەوامی بۆ روژنامەڤان و دبلوماتکارێن ئەمریکی دایە دیارکرن، کۆ بتنێ رژێما عێراقێ ب هاریکاریکرنا کوردا دێ هێتە ژناڤبرن یان لاوازکرن، دگەل هندێ دا ویلایەتیێن ئێکگرتییێن ئەمریکا ب بەردەوامی پێشکێشکرنا هاریکارییان ب شورەشا ئەیلوولێ رەتکرییە و واشنتۆن ل هیڤیا هندێ بوو کۆ رژێما بەعس ژلایێ دوژمنێن وێ یێن ناڤخویی و هەرێمی ل سەر دەستهەلاتێ ل عێراقێ لادەن. ژبەر وان ڤەرزێن ئابووری یێن کەتین سەر عێراقێ و نەرازیبوونا کوردا ژ شێوازێ حکومرانیا وێ، هەوەسا نەئارامیا نافخوی ببوو رێگر د رێکا حکومەتا عێراقێ دا کۆ هێزا خوە نیشا دەرڤە بدەت، لەورا ل سالا ١٩٧١ێ، هندەك

دبلوماتکارێن ئەمریکا ل روژهەلاتا ناڤین و بەرپرسێن ل واشنتۆن ل وێ باوەرێ بون دێ رژێما بەعسا عێراقی بتنێ ماوەیەك کورت ل سەر دەستهەلاتێ مینت (Little,2010,63-98).

روژناما(نیویورك تایمز The New York Time NewsPaper) یا ئەمریکی دایە دیارکرن ژ دەستپێکا سالا١٩٧١ تا دەستپێکا ١٩٧٢ مەلامستەفا بارزانی بو چەندین جارا بارەگایێن خوە گهورینە و بەردەوام د مەترسیا تیرورکرنێ دابو، چونکی دڤی ماوەیدا دوو جاران بزاڤا کوشتن و تیرورکرنا وی ژلایێ حکومەتا عێراقێ ڤە هاتبودان، لەورا پشتی ڤان بزاڤان ناڤبری بنگەهێن خوە زۆر ئاسێ و بهێز کربون و زور زەحمەت بو ئێك خوە بگەهینت بارەگایێ وی، چونکی ژمارەکا زورا خالێن پشکنینێ ل دەوروبەرێن بارەگایێن وی هاتبوون دانان، پشتی بزاڤێن تیروکرنا مەلا مستەفا بارزانی سەرکردایەتیا شورەشێ پتر بزاڤکرن پرسا کوردی ب جیهانێ بدەن نیاسین، گوتار و راپورت ب رێکا روژنامەیێن جیهانی ب تایبەتی یێن ئەمریکی ل دور پرسا کوردی د نڤێسان و تێدا کاودانێن گشتی یێن کوردا ل ژێر دەستهەلاتا رژێما بەعسا عێراقی شروڤەدکرن(Little,2010,67).

تەوەرێ ئێکێ: بزاڤێن سەرکردایەتیا شورەشا ئەیلوولێ ژبۆ بدەستڤەئینانا پشتەڤانیا ئەمریکا (١٩٧٢-١٩٧٣)

ل ٩ نیسانا ١٩٧٢ێ حکومەتا ئێکەتیا سوڤییەتی و حکومەتا عێراقێ رێکەفتنامەك (هەڤالینی و هەڤکاریێ Friendship and Cooperation) بۆ ماوێ پازدە سالان مورکربوو، بەندێ نەهێ یێ رێکەفتنامێ دیارکربوو، " دبەرژهوەندیا هەردوو وەلاتاندایە هاریکاریا پێشکێشی ئێك دوو بکەن ژبوو پێشڤەبرنا شیانێن بەرەڤانیکرنێ". هاتیە زانین کو هزرا سەرەکیا رێکەفتنامێ ل سەر کەنداڤێ فارسی بوو، ژبەرکۆ ئارمانجێن وێ ل سەر چو وەلاتێن دی نەهاتبودانان، بێگومان ئەڤەژی مەترسی بو ل سە ر بەرژهوەندیێن ئەمریکا و ئیرانێ ل دەڤەرێ (میهو،٢٠٠٩، 199) . ژبەر ڤی فاکتەرێ هەستیار ژلایەکێ ڤە، ل گولانا ١٩٧٢ێ، ئیرانێ ب هەمی شیانێن خوە یێن دبلوماسی ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا پالدا هاریکاریا پێشکێشی سەرکردایەتیا شورەشا ئەیلوولێ ل کوردستانا عێراقێ بکەت، چونکی ب هزرا ئیرانێ, رێکەفتناما عێراق و سوڤییەتێ دێ پێگەهێ کومیونیست و سوڤییەتی ل دەڤەرێ بهێزکەت و دێ زیانێ گەهینیت بەرژهوەندی و ئاسایشا نەتەوەی یا ئەمریکا و هەڤپەیمانێن وێ ل روژهەلاتا ناڤین (Gunter,2011,167; Franklin,2019,91; Alvandi,2016,50-57).

ژبەر هندێ ل دەمێ ٣٠ گولانا ١٩٧٢ێ ل زڤرینا خوە ژ (کونفراسێ موسکو Moscow Summit) سەروکێ ئەمریکا (ریچارد نیکسون Richard Nixon١٩١٣-١٩٩٤ [١]) و وەزیرێ دەرڤە یێ ئەمریکا

[١] بنێرە:
Hall, M.K., 2008. *Historical Dictionary of the Nixon-Ford Era.* Scarecrow Press, p. 11.

(هێنری کسنجەرHennry Kissinger١٩٢٣- ؟) [٣]. سەرەدانا ئیرانێ کر. ژلایێ خوەڤە شاهێ ئیرانێ کاودانێن کوردا بو شروڤەکرن و ناڤبری بۆ دابو دیارکرن :"کوردا باوەرییەکا موکم ب ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا هەیە و دڤێن بهێنە پرچەککرن ژلایێ حکومەتا ئەمریکا ڤە". هەروەسا د کوومبونا خوە دا شاهی داخواز ژ نیکسونی کر پشکداریێ دگەل ئیرانێ بکەت د پرچەککرنا کوردان دا. ژبەرکۆ دبەرژهوەندیا ئەمریکا و ئیسرائیلێ دابوو کۆ رژێما توندا عێراقێ لاوازبکەت، ئەڤجا سەروکێ ئەمریکا ل سەر داخوازیا شاهێ ئیرانێ رازیبوو و دا دیارکرن:"هەرتشتەکێ هەڤال و هەڤپەیمانێ وەفادار بخوازت دێ ئەو بیت" (Nehme& Meho,1995,41-55; Offiler,2015,44).

ژلایێ خوەڤە کوردا کورەکێ مەلا مستەفا بارزانی یێ بناڤێ (ئیدریس بارزانی ١٩٤٤-١٩٨٧) و سیاسەتمەدارەکێ کورد یێ بناڤێ (مەحمود ئوسمان ١٩٣٨-؟) (خول،٢٠١٣، ٦٢). هنارتنە واشنتۆن، داکو بوو حکومەت و هەوالگێریا ئەمریکا بدەن دیارکرن کانێ ئەو پێدڤی چ هاریکاریێن سەربارزای و ئابووری نە، نوینەرێن شورەشا ئەیلوولێ ل بارەگایێ هەوالگێریا ئەمریکا(CIA) دگەل رێڤەبەرێ ((CIA ریچارد هلیم Richar Helm١٩١٣-٢٠٠٢) (رەحمانی،٢٠٠٩، ٣١) و نوینەرێ کوچکا سپی و (گول ریچارد کەندی Gold Richard Kinndy) نوینەرێ هێنری کسنجەری یێ ئەنجومەنێ ئاسایشا نەتەوەی یا ئەمریکی کومبوون، دڤێ کومبوونێ دا نوینەرێن شورەشا ئەیلوولێ بو ئامادەبویا دیارکر بوو، کۆ سەرکردێ شورەشێ مەلا مستەفا بارزانی، هزرێ د هاریکاریێن سیاسی، ئابووری، لەشکەری و هاریکاریێن هەوالگێریا ئەمریکا بڤی رەنگێ ل خوارێ دکەت:

١.دانپێدان ب ئارمانجێن شورەشا کوردی ژبوو بدەست ڤە ئینانا حوکمێ خوەبرێڤەبرنێ (ئوتونومی) و بەردەوامی دان ب پەیوەندێن نهێنی یێن راستەوخو دناڤبەرا سەرکردایەتا شورەشا ئەیلوولێ و دەستهەلاتداریا ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا.

٢.پێشکێشکرنا هاریکاریێن لەشکەری یێن بهێز داکو هێزێن کوردی وەك هێزەکا لەشکەری یا خودان شیان رێکبێخیت و بەرەڤ ئارمانجا ژناڤبرنا حکومەتا بەعس ل بەغدا ببت یان هەر چونەبت هێزێن لەشکەری یێن عێراقێ لاوازبکەت، داکۆ حکوومەتا عێراقێ وەك ئالاڤەك دبلوماسی ددەستێ ئێکەتیا سوڤییەت دا بۆ ئێخستنا مەترسیان لسەر بەرژهوەندیێن ئەمریکا و هەڤپەیمانێن وێ ل دەڤەرێ لاوازبکەت.

٣.پێشکێشکرنا هاریکاریێن لەشکەری ب چەکێن پێشکەفتی.

٤.دروستکرنا پەیوەندیێن نهێنی یێن هەوالگێریێ دناڤبەرا هێزێن شورەشێ و هەوالگێریا ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا دگەل پێشکێشکرنا هاریکاریان بوو هەوالگێریا شورەشێ.

---

٣) بنێرە
Esty, J. C. (2017). Kissinger's Strategy in the Iraqi Kurdish Rebellion of 1972-75: False Start or Foundation of American-Kurdish Partnership?, P.10.

٥.ژبوو بەردەوامی دانێ ب ڤان خالێن لسەری هاتین دیارکرن و پەیوەندیێن راستەوخو دناڤبەرا سەرکردایەتیا شورەشێ و هەوالگێریا ئەمریکا دا، نوینەرێن شورەشێ دابو دیارکرن، کۆ مەلا مستەفا بارزانی دڤێت بارەگایەکێ هەوالگێریا ئەمریکا ئەڤجا چ یێ بەروەخت یان بەردەوام ل بارەگایێ وی ل (حاجی ئومەران) بهێتە ڤەکرن(Gibson, 2013,172; Nehme& Meho,1995,55).

ئەو کەسایەتیێن دڤێ کومبوونێ دا ئامادەبوین گەهشتنە وێ باوەریێ کو پرسا کوردی، (ب کارتێکرن و هەڤخەمی ڤە هاتبوو وەرگرتن). ویلایەتێن ئیکگرتێن ئەمریکا ب سەروکایەتیا حکومەتێ و دگەل هێنری کسنجەری راوێژکارێ ئەنجومەنێ ئاسایشا نەتەوەی یا ئەمریکا پلانا هاریکاریان بنهێنی بو کوردان دارشت بوو (Ali,2017,18).

ل ٣١ گولانا ١٩٧٢ێ وەزیرێ ژێرخانا ئەمریکی (جون باودن کانالیJohn Bowden Connally ١٩١٧-١٩٩٣) یێ کو رولەکێ گرنگ د بانگەشێن هەلبژارتنا نیکسونی دا هەی ب نهێنی ڤە بۆ ئیرانێ هاتە هنارتن دا کۆ شاهی ئاگەهداربکەت کۆ پروژێ هاریکاریکرنا شورەشا کوردی ل عێراقێ ژلایێ حکومەتا نیکسۆنی ڤە هاتییە پەسەندکرن و کوردا پشت راستبکەت کو خیانەت ژلایێ ئەمریکا ڤە ل کوردا ناهێتەکرن. بەلێ یاسەیر ئەو بۆ کۆ نیکسونی و کسنجەری بریاردا هەمی ستافێ وەزارەتا دەرڤە بهێتە گهورین و وەزیرێ دەرڤە (ویلیەم پی روگرس Willam p. Rogars) ل درور ڤێ چەندێ نەهێتە ئاگەهدارکرن (*Waisy*,2016,1887).

ل٥ حزیرانا ١٩٧٢ێ د بەلگەنامەکێ دا یا کۆ ژلایێ بارەگایێ CIA ل تەهران ڤە بوو وەزارەتا دەرڤە هاتیە هنارتن تێدا دیارکریە نویترین دانوستاندنێن شاهی دگەل کسنجەری ل دور بارودوخێن کوردا دیاردبیت کۆ شاهی باوەری ب هندێ هەبوو کۆ نوینەرێن شورەشا ئەیلولێ ئەوێن چوینە ئەمریکا پێدڤی بوو بتنێ ژلایێ کسنجەری ڤە بێنە پێشوازیکرن، و شاهی دیارکربوو پێدڤیە کسنجەر ب هویری گوهداریا نوینەرێن شورەشێ بکەت و پرسا وان ب هویری ڤەکولیت و پشتی هینگێ شاه چاڤەریێ وێ چەندێ بۆ کۆ کسنجەر بووچونێن خوە ل دور ڤێ چەندێ بوو دیاربکەت. دیارکرنا سیاسەتێن حکومەتا دەستهەلاتدار ل عێراقێ شاهی باوەری ب هندێ هەبوو پێدڤیە کورد بهێنە پاراستن و نەهێنە نەچارکرن ل دویڤ هەمان سیاسەتێن حکومەتێن عێراقێ بچن و ژ کارتێکرنا بلوکێ کومیونستێ یێ سوڤییەتێ بهێنە پاراستن (Ali,2017,79; Nehme& Meho,1995,55).

سەرەرای هندێ ل٢٣ حزیرانا ١٩٧٢ێ جێگرێ سەروکێ ئەمریکا بۆ کاروبارێن ئاسایشا نەتەوەی جەنەرال (هاك هارلود ساندەرHak Harlod Standar) چەندین پێشنیار ل دۆر بریارا هنارتنا میلون و نیڤ دولاران هەیڤانە وەك (پشتەڤانیەك لوجستی) بۆ سەرکردایەتیا کوردی دیار کربوون:

١.هزرا سەرەکی ئەو بۆ کودڤێت ئەمریکا خوە ژ پێشکێکرنا راستەوخو یا هاریکاریان ب کوردان بدەت پاش.

٢.رێڤەبەرێ هەوالگێریا ئەمریکا (هلیم) دزانیت کۆ هەوالگێریا ئیرانێ دەست ب پێشکێشکرنا هاریکاریان ب کوردان کریە.

٣.ب کورتی پارێن پێدڤی ل دەڤەرێ بۆ هاریکاریکرنا کوردان دهاتنە پێشکێشکرن ژبەر ڤێ چەندێ پێدڤییە ئەمریکا ڤێ چەندێ بهێلتە ب هێڤیا هێزێن دەڤەرێ ڤە.

٤.خالا گرنگ ئەو بۆ کۆ کوردا دڤیا پشتەڤانیا ئەمریکا بدەستڤە بینن، داکۆ ناڤ و دەنگێ وان ل روژهەلاتا ناڤین بەلاڤبت، هەرتشتەکێ ئەمریکا ب رێکا پشتەڤانیا لوجستی ئەنجامبدت پێدڤییە د سروشتێ خوەدا ڤەشارتی بمینت، ژبەرکۆ ئەگەر ڤێ چەندێ باشییەك پێشکێشی مەلا مستەفا بارزانی کر دێ ناڤبری ڤێ چەندێ ئاشکەراکەت. و ئەڤ چەندە دێ ئەمریکا ئێختە د هەلویستەکێ نەخوشدا دناڤ شەرێن چەکداری یێن روژهەلاتا ناڤیندا (Franklin,2019,178-179)..

٥. لڤێرێ تشتەکێ ئاشکرا یێ هەی ئەگەر ئەمریکا بڤێت پشتەڤانیا کوردا بکەت ژبۆ بدەستڤەئینانا حوکمێ خوەبرێڤەبرنێ ژ حکومەتا عێراقێ، گرنگترین خال ژبۆ پێشکێشکرنا هاریکاریان ئەوە کۆ حکومەتا عێراقێ ژ پێشکێشکرنا هاریکارییێن سوڤییەتێ بهێتە دویرکرن و پەیوەندییێن وێ دگەل پارتا کومیونیستا عێراقی بهێنە لاوازکرن. دگەل ڤان پێشنیارێن هاتینە دیارکرن ژبۆ کێمکرنا رولێ سوڤییەت ل عێراقێ پرسیارەك ب بەردەوامی دجهێ خوەدا مابۆ ئەو ژی ئەو بوو، ئەرێ پشتەڤانیا ئەمریکا گرنگ بۆ ژبۆ سەرکەفتنا کوردا؟ دڤی دەمیدا کورد ببەردەوامی چالاکبوون، ژبەرکۆ بوماوێ چەند سالەکا هاریکاری ژ لایێ ئیران و ئیسرائیل و ئوردنێ بۆ وان داهتن پێشکێشکرن، ژبەر هندێ پێدڤی بۆ ئەمریکا ڤێ چەندێ بهێلتە ب هیڤیا وەلاتێن هەرێمی ڤە ئەوێن حەزدکر ڤێ چەندێ ئەنجامبدەن، ژبەر هندێ ئەگەر ئەمریکا دڤێت هاریکارییێن سەربازی پێشکێشبکەت بێگومان پێدڤیە ڤێ چەندێ ب رێکا وەلاتێن هەرێمی ئەنجامبدەت نەك راستەوخو هاریکاریان پێشکێشی کوردان بکەت (Ali,2017,81).

ل دویڤ هزروبیرێن سەروکێ بەرێ یێ شاندێ دانوستاندنکارێ کورد دگەل حکومەتێن عێراقێ محمود ئوسمانی، :"ل دەمێ سالا ١٩٧٢ێ پەیوەندێن کوردا دگەل ئەمریکا دەستپێکری بتنێ لسەر ئاستێ هەوالگێریا ئەمریکی CIA دەستپێکرن، ئەو پەیوەندی دنهێنی بون. ئەمریکا چوجاران ئامادە نەبویە پەیوەندێن ئاشکرا و سیاسی دگەل کوردا دەستپێبکەت ژبەر هندێ ئەڤ پەیوەندیە بتنێ لدویڤ رێنماییێن CIA ب سەروکاتیا ریچارد هلیم بوون" (Othman,2000).

هەژی یە بێژین ب رێکا رازیبونا بەرنامێ هەڤکارییا کوردی و ئەمریکی و ئیرانی، ئارەزویا ئەمریکا بتنێ بۆ روژهکێ بوو، هەروەسا بۆ نیکسونی و کسنجەری پروژە بتنێ ژ ئەنجامێ هندەك فاکتەرێن سیاسی یێن نەچاڤەرێکری بوو و گرنگترین ئەگەرێن ل پشت ئەڤێ چەندێ ئەڤێن ل خوارێ بوون:

١.ئەمریکا ب خومالیکرنا کومپانیا نەفتا عێراقێ زۆر نەخۆش و نەئارامبوو.

٢.ئەمریكا بەرێخوەددا عێراقێ وەك ئالاڤەكێ كومیونیستی ددەستێ دەستهەلاتداریا ئێكەتیا سوڤییەتێ دا ژبۆ تێكدانا ئێمناهیا وەلاتێن كەنداڤێ فارسی.

٣.دناڤ خوەدا عێراق یا بهێزدبیت و نەدهێلا هەڤپەیمان و هەڤالێن وێ جهێن پێن خوە ل دەڤەرێ پەیدا بكەن، بڤێ چەندێ دا رولێ ئیرانێ وەك (پولسیێ پاراستنا كەنداڤێ فارسی)، لاوازكەت.

٤. دا كوێت بەرامبەری داخوازیێن عێراقێ ل دور دەڤەرێن كوێتێ لاوازبیت.

٥. هەروەسا دا ئیسرائیل دهەڤسەنگیا ستراتیجیا لەشكەری دا دگەل جیهانا عەرەبی لاوازبیت.

٦.رێكەفتناما سوڤییەتێ و عێراقێ دا هەڤركییێ دناڤ چەپرەوێن كوردا بهێزكەت (*Waisy*,2016,184).

ژ ئەڤان خالێن لسەری هاتین دیاركرن رووندبیت كۆ ئارمانجا سەرەكی یا ویلایەتیێن ئێكگرتیێن ئەمریكا ژ پشتەڤانیكرنا شورەشا ئەیلوولێ چەند خالەكێن ستراتیجی یێن گرنگ بخوە ڤە دگرن كۆ ئەوژی:

١.رێگرتنا ل بەرفرەهبونا هێزا ئێكەتیا سوڤییەتێ ل كەنداڤێ فارسی.

٢.بهێزكرنا ئیرانێ وەك پولیسا پاراستنا كەنداڤێ فارسی.

٣.پاراسنا وەلاتێ ئیسرائیلێ بۆ نەهێلانا بەرفرەهبونا شەرێ عەرەب و ئیسرائیلێ ل دەڤەرێ (Gibson, 2013,180).

ل دور ئارمانجا ئێكێ یاجهێ ستراتیجی یێ دەڤەرێ شروڤەكری كسنجەری دابۆ دیاركرن د دووسەد سالێن بزاڤێن بەرفرهەكرنا هێزا خوە هەمبەری كەنداڤێ فارسی ب ئاشكرایی خوە ددت دیاركرن كو ئێكەتیا سوڤییەت دڤیا كارەكێ خەلەت ل دەڤەرێ ئەنجامبدەت. هەلبەت ئەڤ چەندە هات پشتی ل ١ حزیرانا ١٩٧٢ێ سەروكێ عێراقێ، (احمد حسن بكر ١٩٦٨-١٩٧٩) د گوتارەكێ دا ب رێكا تەلەفزیون و رادیویا عێراقێ راگەهاندی خومالیكرنا نەفتا عێراقێ سەركەفتنەكا دی یا سیاسی یە بۆ عەرەبان ب دژی هێز و بەرژەوەندێن روژئاڤایی، ب تایبەتی ئەمریكا و بەریتانیا ل دەڤەرێ، ئەڤ چەندە سەروەریا عێراقێ لسەر ژێدەرێن وێ یێن سروشتی دسەلمینت، هەروەسا هێزەك سیاسی، ئابووری و سەربازی بدەت عێراقێ ل دەڤەرێ و بوكومپانییێن بیانی خویا دكەت پێدڤیە هوین رێزێ ل سەروەریا عێراقێ بگرن و قەرەبویا عێراقیان بدەن(Ali,2017,85).

ژبەر هندێ ل تەباخا ١٩٧٢ێ، هاریكارییێن سەربازی و ئابۆری یێن ئەمریكا ب شۆرەشا ئەیلوولێ دەستپێكرن، ئەڤ پرۆژە لژێر سەرپەرشتیا ڕاستەوخۆ یا هەوالگێرییا ئەمریكا CIAی دهاتە رێڤەبرن، بتنێ كسنجەر ژ وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریكا هایدارێ ئەڤێ چەندێ بۆ و دەزگەهێن دی یێن ب سەر ڤێ وەزارەتێ ڤە پشكداری دڤێ پلانا نهێنی یا هەوالگێرییا ئەمریكی دا نەكر بوو. دهەمان دەمدا، سەركردێ شۆرەشا ئەیلوولێ مەلا مستەفا بارزانی هایداری ڤێ چەندێ نەبوو، ناڤبری وەسا هزر دكر رێكەفتن دگەل سەرۆكێ ئەمریكا، هەوالگێرییا وێ و وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریكا رێكەفتنە دگەل هەمی دەزگەهێن حكوومەتا ئەمریكا (Shareed,2010,174-180) · پێدڤییە بوو ل سەر سەركردایەتیا شۆڕەشێ و ب

تایبەتی مەلا مستەفا بارزانی بهویری دویڤچوونا ئەڤێ چەندێ کربا، چونکی ئەڤ چەندە ب مان و نەمانە شۆرەشێ و کوردانڤە گرێدابوو.

دبەلگەنامەیێن هەوالگێرییا ئەمریکی دا هاتیە روونکرن، ل ١ تەباخا ١٩٧٢ێ، هەوالگێرییا ئەمریکا دەست ب پروگرامێ خوە یێ نهێنی یێ لەشکەری بو هاریکاریکرنا شوەرشا ئەیلوولێ ل عێراقێ کربوو. دڤێ سالێدا هەوالگێریا ئەمریکا ٢٥٠هزار دولار بۆ هەیڤەکێ تەرخانکربون و دگەل دوو ملیون دولار بۆ چەکی و پێنج ملیون دولار بۆ سالەکێ تەرخانکربون. ژلایێ خوەڤە حکومەتا ئیرانێ پشکدارییەك مەزن دڤێ پشتەڤانیێدا کربوو، سەرجەمێ هەمی هاریکاریان دگەل یێن ئیسرائیلێ ، بەریتانیا و ئیرانێ ب کوردان دگەهشتە ئێك ملیون دولار دسالەکێدا (Gunter,1994,468-471).

دماوەیەکێ زۆرکێمدا مەلا مستەفا بارزانی هێزێن خوە بۆ شێست هزار تا سەد هزار شەکەران زێدەکرن و ئێخستنە دشەریدا دژی هێزێن عێرقێ، بو ماوێ سێ سالان شازدە ملیون دولار ژ مەزاختیێن هەوالگێریا ئەمریکا بۆ کوردان هاتنە هنارتن. ئەو پارێ پێشبینی بۆ سەرکەفتنا شورەشا ئەیلوولێ لسەر دهاتەکرن، لدویڤ هزروبیرێن کسنجەری ب سێ سەد ملیون دولاران دهاتنە خەملاندن، ژلایێ خوەڤە شاهێ ئیرانێ بزاڤدکرن کێماسیێن هەین پربکەت، وەسا هاتیە زانین هاریکاریێن ئەمریکا بتنێ هێمایی بوون ئانکو نە بهێز و کاریگەربوون(Gibson, 2013,181). دناڤ گەرماتییا شەری دا و ژبو پتر بدەستڤەئینانا هاریکاریێن سەربازی یێن ئەمریکا بەردەوام مەلا مستەفا بارزانی ددا خویاکرن کۆ :" من باوەری ب چو هێزێن دی نینە ژبلی ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا، ئەم ئامادەینە ببینە ویلایەتا (٥١) یا ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا و نەفتا وەلاتێ خوە بێخینە د خزمەتا ئەمریکا دا و هەروەسا ئەمریکا دشێت باوەریا خوە بدەت مە وەك هەڤالەك وەفادار دناڤ رێکخراوا ئوپێك دا، ئەگەر هات و کوردا شیا حوکمێ خوبرێڤەبرنێ ل عیراقێ بدەستڤەبینن"(Disney,1980,138) .

تەوەرێ دووێ : پشتەڤانیا هەوالگێریا ئەمریکا ب شورەشا ئەیلوولێ (١٩٧٣-١٩٧٤)

ل ٢٧ ئادار ١٩٧٣ێ رێڤەبەرێ نڤێسینگەها بەرژهوەندیێن ئەمریکا (ئارسەر لی لوەر Arthur Lee Lowar) راپورتەك هەلسەنگاندنێ بۆ وەزرەتا دەرڤە یا ئەمریکا ل دۆر سیاسەتا ئەمریکا بەرامبەری عێراقێ هنارتبوو، ناڤبری دیارکربوو یا رونە کۆ بزاڤا کونترولکرنا دەستهەلاتێ درێکێدایە دناڤبەرا ئەندامێن توند یێن رژێما بەعس و دەزگەهێن ئیمناهیێ هەروەسا گروپەکێ پارێزگەران ل کوردستانێ یا کو وی دایی نیاسین ب (عێراقەکادی) یاکۆ هەڤرکی و نەرازیبون لدۆر چالاکیێن هوڤانە یێن عێراقێ بدژی کوردان دەربری. رێڤەبەرێ نڤێسینگەها بەرژهوەندیێن ئەمریکا پێشبینیا هندێ دکر سیاسەتا نوی دێ سیاسەتەك هەڤرکیداربت بۆ ئەمریکا و دێ پیچەك دەلیڤە هەبیت گورانکاری لسەر بهێنەکرن و دگەلدا دبیت گروپێن یاخیبوی بهێزبن ژبەرکۆ دێ هزرو بیرێن وان لدۆر ئەمریکا بنە دەرگەهێ سەرەکی

بۆ تێگەهشتنا سیاسەتا وێ یا دەڤەرێ و وی باوەری بهندێ هەبوو کۆ دڤێت ئەمریکا سیاسەتەك ڤەکری بکاربینت داکۆ هەردوو عێراقان رازیبکەت (*Waisy*,2016,187; Disney,1980,138).

ل ٢٩ ئادار ١٩٧٣ێ کسنجەری داخواز ژ رێڤەبەرێ نوی یێ (CIA) (جێمس ری شلیزنجر James R. Schlesinger) کر هاریکارییێن ئەمریکا ب بارزانی ژ سێ ملیۆنان بو پێنج ملیۆنان زێدەبکەت. لدۆیڤ هزروبیرێن کسنجەری ئەڤ چەندە گرنگ بوو ژبەرکۆ حکومەتا عێراقێ ببوو ئالاڤەکێ بهێز ددەستێ ئێکەتیا سوڤییەتدا ل روژ هەلاتا ناڤین، دهەماندەمدا حکوومەتا عێراقێ ب بەردەوامی رێکخراوێن تیرورستی دئینان دەڤەرێ و بەرێ هێزێن چەکدار ددا سنورێن رەتکری و بزاڤد کر ئاستەنگان درێکا ئاشتیا عەرەب و ئیسرائیلێ دا دروستبکەن، ژ ئەنجامێ ڤێ چەندێ شاهێ ئیرانێ هاریکارییێن خوە ب شورەشا کوردی بۆ سیە ملیونان زێدەکرن هەروەسا دەست ب هاریکارییێن لوجستی و چەکێن گران بو کوردا کر. هەرچەوابیت کسنجەری باوەری بهندێ هەبو زێدەکرنا هاریکارییێن ئەمریکا و ئەنجامێن شەری دبیت شیانێن کوردان لاوازکەت و ژ دەڤەرێن وان بهێنە دەرکرن و بتنێ شیانێن خوە پاراستنێ بمینن (Kissinger,1999,135).

هەروەسا دهەمان هەیڤدا CIA دراپورتەکێدا دایە دیارکرن پتر ژ هزار تەنێن چەك، دەرمان و بەتەنی ب کوردان داینە و ئەڤە دێ شانێن مەلا مستەفا بارزانی زێدەکەت و بیست و پێنج هزار هێزێن وی بهێزکەت، راپورتێن هەوالگێریێ لسەر عێراقێ یێن ژ بارەگایێ بارزانی ل حاجی ئومەران داینە خویاکرن، هاریکارییێن ئەمریکا ب رێکا ئیرانێ ئەوا ب ٤,٨ ملیۆنا هەرسال و هاریکارییێن لەشکەری و خزمەتگوزارییان دگەهاند کوردان (Kissinger,1999,136)، دڤی دەمیدا ئیران وەکو پرەکێ بۆ دناڤبەرا کورد و هەوالگێریا ئەمریکا دا، هەژییە بێژین دڤی دەمیدا مەلا مستەفا بارزانی زۆر بهێز ببوو پتر ژ دوازدە سالێن بوری یێن شەری دگەل حکومەتێن عێراقێ، هێزا چەکێن بارزانی ئەو پالدا کۆ رێکەفتناما دگەل حکومەتا عێراقێ وناڤبژێڤانیا ئێکەتیا سوڤییەتێ و مەترسیان رەتبکەت، چونکی دڤی دەمیدا دەستهەلاتداریا ئیرانێ پێزانین لدۆر ئاراستەیێن هێزێن عێراقێ و تیرورستان ددان بارزانی و ئەڤێ چەندێ ژی مەترسی لدەڤ حکومەتا عێراقێ پەیدا کر، دئەنجامدا رێژەکا زۆر ژ لەشکەرێ خوە یێ پیادە رەوانەی دەڤەرێن کوردی کرن داکۆ شیانێن هێزێن شورەشێ بو هێرشکرنێ لاوازبکەت(Esty,2017,16) .

ل ناڤەراستا گولانا ١٩٧٣ێ لوەر هایداری بزاڤێن نهێنی یێن ئێکەتیا سوڤییەت ژبۆ مورکرنا لێکتێگەهشتنەکێ دناڤبەرا ئیران و عێراقێ بوو، لدەمێ ئەڤ چەندە گەهشتە واشتنۆن وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریکا راستەوخو کوچکا سپی ئاگەهدارکر، ئاگەهدارکرنا وێ لسەر دوو تەوەران بوو:.

١.پشتەڤانیا ئیرانێ ب شورەشا کوردی.

٢.چارەنڤیسێ رێکا ئاڤا شەت ئەلعەرەب (Kissinger,1999,136).

پشتی هینگێ بالیوزخانا ئەمریکا ل تەهران ئەڤ دەنگوباسە پشت راستکرن، لدۆیڤ هزروبیرێن دبلوماتکارێن ئەمریکی دانوستاندنێن نهێنی لدوماهیکا گولانا ١٩٧٣ێ ل جنێف دەستپێکربوون، ئیرانێ ب ئاشکرایی دڤیا رێکەفتنەك نوی بهێتەمورکرن و تێدا چارەنڤیسێ رێکا ئاڤا شەت ئەلعەرەب بهێتە دیارکرن، بەلێ حکومەتا عێراقێ ئەڤ چەندە رەتکر بوو، سەرەرایی هندێ بەرپرسێن ئەمریکا ب گەرمی پێشوازیيا کونفرانسێ جنێف وەکو دەستپێکەك د پێشڤەچونا پەیوەندیێن عێراق و ئیرانێ کر. رێڤەبەرێ نڤێسینگەها بەرژەوەندیێن ئەمریکا ل بەغدا لوەری ب ئاشکرایی دابو خویاکرن کۆ پێدڤیە ئەمریکا ئیرانێ پالدەت لسەر داخوازیێن یاسایی یێن عێراقێ رازیبیت، ژبەرکۆ ژناڤچونا پەیوەندیان بتایبەتی پەیوەندیێن سەربازی دگەل ئێکەتیا سوڤیەت و پێشکەفتنا سەربەخوییا عێراقێ دبەرژەوەندیا ئەمریکا دابوو (Boukalmouna& Boudjelit,2018,25).

ل٢٤ حزیرانا ١٩٧٣ێ جارەکادی رێڤەبەرێ نڤێسینگەها بەرژەوەندیێن ئەمریکا ل بەغدا لوەر دابۆ دیارکرن کۆ بیروبوچونێن دبلوماتکاران وەسا دیاردکەن، کۆ حکومەتا عێراقێ براستی دڤیا دگەل ئیرانێ بگەهتە لێکتێگەهشتنەکێ داکۆ بشێت دگەل پرسا کوردی رەفتارێ بکەت و هەروەسا هزرا سەرەکی دانیت سەر پێشڤەبرنا کەرتێ نەفتێ پشتی دە سالان ژ خرابوونێ، ناڤبری ئاگەه ژ هندێ هەبوو، کۆ دبیت بالیوزخانا ئەمریکا ل تەهران هندەك پێزانین ل دۆر هزرو بیرێن وی هەبن، بەلێ ئەگەر وان پێزانین نەبن، ناڤبری باوەری بهندێ هەبوو کۆ دبیت ئەڤ چەندە هاریکاریا ئەمریکا بکەت ئەگەر حکومەتا ئەمریکا حکومەتا عێراقێ لدور ڤێ چەندێ ئاگەهدار بکەت ب رێکا لایەنێ سیێ، بۆ نمونە وەك بالیوزخانا جەزائیر یان تورکیا و بڤێ چەندێ دبیت ئەمریکا پێشڤەچوونێن سیاسی یێن بلەز دناڤبەرا عێراق و ئیرانێ دا ببینت(Little,2010,187 ; Esty,2017,16).

ل ١ تیرمەها ١٩٧٣ێ حکومەتا عێراقێ راگەهاند ئەو بتەمامی پشتا خوە ب موسکو گەرم دکەت ژبەر دوو فاکتەران:.

١.ژبەر هەڤرکییا عێراقێ دگەل ئیرانێ ژبۆ هەڤسەنگییا هێزێ لدەڤەرێ.

٢.ژبەر پرسا کوردی ل کوردستانا عێراقێ.

هەروەسا هاتیە خویاکرن ئەوچەکێ وی دەمی ددەستێ هێزێن عێراقێ دا هەمی ژلایێ ئێکەتیا سوڤیەت و فەرەنسا و هەڤپەیمانێن وێڤە بو عێراقێ هاتبوون هنارتن، پشتی بورینا دوو هەفتیان ژڤێ داخویانیا حکومەتا عێراقێ دەنگێ نەرازیبونێ ژلایێ مەلا مستەفا بارزانی ڤە بلندبو و حکومەتا عێراقێ ب کەمتەرخەمیکرن و نە جێبەجێکرنا بەندێن بەیاناما ١١ ئادارا ١٩٧٠ێ تاوانبارکر(*Waisy*,2016,188) .

ل تەباخا ١٩٧٣ێ کاودان و پێشهاتێن سیاسی ل دەڤەرێ بەرەڤ ئاراستەکێ ئالوز و نەدیار چوون، چونکی ل پایزا ١٩٧٣ێ حکومەتا عێراقێ هێزێن خوە بشێوەیەکێ بهێز و پێشکەفتی رێکخستن و بەرهەڤێن خو دکرن دا ل دەمەک نێزیک دەست ب هێرشان ب دژی هێزێن شورەشێ ل دەڤەرێن کوردنشین ل کوردستانا عێراقێ بکەت، ئەو هێزێن بو ماوەیەکێ درێژ دەست ب خەباتا خویا چەکداری

ب دژی حکومەتێن عێراقێ ژبو بدەستڤەئینانا حوکمێ خوبرێڤەبرنێ و یەکسانیێ د دابەشیا داهاتێن عێراقێ دا و تەرخانکرنا بودجەکێ تایبەت لدویڤ رێژا ئاکنجیێن وان ل عێراقێ بگونجیت کری(Waisy,2016,188) .

دڤی دەمیدا هێزێن کوردی زۆر بباشی شەردکر و بەرەڤ پێشڤەچوونێن باش دچوون، دڤێ قوناغێدا عێراقێ بەرێ خوە ددا دوو رێکان، رێکەفتن دگەل ئیرانێ و ئاسایکرنا پەیوەندیێن دبلوماسی دگەل ئیرانێ و ئەمریکا، هەر چەوابیت دڤی دەمیدا دەلیڤەك زێرین بو هێزێن کوردی هاتبوو پێش، بەلێ شەرێ عەرەب و ئیسرائیلێ ئەڤ دەرگەهە ل بەر تەنگ کربوو، حکوومەتا ئەمریکا نەدڤیا بارودوخ بەرەڤ کاودانەکێ سەختتر بچیت، لەورا ل ١٦ چریائێکێ ١٩٧٣ێ نامەك ژ ئیرانێ و ئەمریکا گەهشتە سەرکردایەتیا شورەشێ کۆ دەست ب هێرشان بو سەر هێزێن عێراقی نەکەن، هەرچەوابیت حکومەتا عێراقێ ژمارەك زۆر ژ هێزێن خوە بدژی کوردان لڤاند دئەنجامدا ل دوماهیکا ١٩٧٣ێ پێشهاتێن شورەشا ئەیلوولێ بەرەڤ کاودانێن زۆر سەخت و هەستیار چوون (Waisy,2016,188).

تەوەرێ سیێ: شەرێ کورد و هێزێن عێراقی و هەلویستێ ئەمریکا ژێ (١٩٧٤-١٩٧٥)

لدویڤ بەلگەنامێن ئەمریکی ل ئادارا ١٩٧٤ێ، حکوومەتا ناڤەندی بریاردا پرۆژەك نۆی بۆ دانا حوکمێ ئوتۆنۆمی ب کوردا ڕابگەهینت و ل ٢ ئادارا ١٩٧٤ێ، حکوومەتا بەغدا ١٥ رۆژ ئانکو تا ٢٦ ئادارا هەمان سال مۆلەت دا کوردان دا ب پرۆژێ وێ یێ نۆی رازیبن(Merrick,1996,22). بەروڤاژی، دبلۆماتکاریێن عەرەبی، داخۆیانیا حکوومەتا عێراقێ وەك هۆشداریەکێ بو مەلا مستەفا بارزانی و پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەگەر هاتوو، ئەوان پرۆژێ وێ رەتکر. بڤێ چەندێ دێ هاریکاریا وان دگەل کوردان ب دووماهیك ئێت .هەروەسا ڕادیۆیا بەغدا دیارکر بوو، سەدام حسێنی دکومبوونەکێدا ب ئامادەبوونا ٦٠٠ کەسان کو هندەك سەرکردەێن بەرەیێ نشتیمانی یێ عێراقی و سەرکردەێن پارتێن سیاسی تێدا ئامادە بوون ڕاگەهاند دەرگەهـ بو ماوێ دوو حەفتیان لبەر کوردان ڤەکری یە کو ب پرۆژێ نۆی رازیببن و پشکداریێ د بەرەیێ نشتیمانی دا بکەن(Gibson, 2013,182; Mcdowall,2004,354).

بەلێ سەرکردایەتیا کوردی رەتکر پشکداریێ د بەرەیێ نشتیمانی یێ عێراقێ دا، ئەوێ ژلایێ رژێما بەعس و پارتیا کومیۆنستا عێراقێ ڤە هاتیە دورستکرن بکەت. هەروەسا سەدامی ڕاگەهاندبوو، د ماوێ ڤان ١٥ ڕۆژان دا پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەوا سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی دکەت دێ وەك هەڤپەیمانەکا حکوومەتێ هێتن نیاسین و دیر بتن ژ"چالاکیێن جاران". وەك هاتیە زانین دبلۆماتکارێن عەرەب وەسا هاتبوون تێگەهاندن ژلایێ سەدامی ڤە کو هۆشداری دابوو کوردان دووبارە چەکێ ب دژی حکوومەتێ نەراکەن ژبۆ پرۆژێ حکوومەتێ بۆ ئۆتۆنۆمیا کوردی، ئەوا تژی کێماسی ژ داخوازیێن

نەتەوەیی یێن مەلا مستەفا بارزانی، لڤی دەمی ئەمریکا دگەل ئیرانی وەسا دیارکر بوو، پێدڤییە کورد بەردەوامیێ ب شەرێ خو ب دژی حکوومەتا بەغدا بدەن (Gunter,1994,473-474).

ل ١١ ئادارا ١٩٧٤ێ، بەری بدووماهیك هاتنا ماوێ هاتیە تەرخانکرن بۆ جێبەجێ کرنا بەیانناما ١١ ئادارێ یا سالا ١٩٧٠ێ، حکوومەتا عێراقێ پێنگاڤەك هاڤێت و رابوو ب دەرکرنا پرۆژەكێ بۆ دانا حوکمێ ئۆتۆنۆمی ب کوردان. دگەل هندێدا، کێماسی دڤی پرۆژەیی دا هەبوون. ژبەرکو پتریا داخوازیێن کوردان بخۆڤە نەدگرتن. ئەڤ پرۆژێ نۆی ژلایێ ئەحمەد حەسەن بەکری ڤە، ل سەر ڕادیۆ و تەلەفزیۆنێ هاتە خۆاندن. بەلێ ناڤبری بریار بۆ کوردان وەك دەلیڤەك زێرین هێلا و دیارکر" ئەو (کورد) دێ چالاکی و کاروبارێن خو دناڤ عێراقەك ئێکگرتیدا برێڤە بن". ژلایێ خۆڤە هەوالگێریا ئەمریکا مەلا مستەفا بارزانی پالدابوو ئەڤی پرۆژەیی رەت بکەت و بۆ دابوو دیارکرن دێ ئەمریکا بەردەوامیێ دەتن هاریکاریێن خۆ یێن لەشکەری ب کوردان (Gunter,1994,473-474).

ئاریشا سنۆرێ کوردستانێ ببوو ئاستەنگەك سەخت دناڤبەرا سەرکردایەتیا کوردی و حکوومەتا عێراقێ دا.د پرۆژێ ئۆتۆنۆمیا عێراقێ دا هاتبوو دێ سنۆر لدۆیڤ سەرژمێرەیەك نۆی هێنە دانان. بەلێ پێدڤیە سەرژمێری بهێتە نڤێسین ل سەر دەرازینکا سەرژمێریا ١٩٥٧ێ، یاکو هاتیە نڤێسین بەری روویدانا شۆرەشا کوردی و هاتنا کوردان ژ ئیران و تۆرکیا. ژلایێ خۆڤە سەرکردایەتیا کوردی دا دیارکرن، ئارمانجا سەرەكێ یا مستەفا بارزانی و هێزێن وی باژێرێ کەرکوکێ بوو. بەلێ حکوومەتا عێراقێ نەکر بوو د پرۆژێ خودا. هەروەسا ئەڤی پرۆژەی دیارکربوو دێ پایتەختێ هەرێما کوردی باژێرێ هەولێرێ بیت (Mcdowall,2004,354).

ژبەر ئەڤا بوری دیار دبیت، مستەفا بارزانی، باژێرێ کەرکوکێ وەك کارتەك فشارێ ب دژی عێراقێ بکاردئینا و دا دیارکرن هەر وەلاتەکێ پشتەڤانیا شۆرەشا کوردی بکەت تاکو کورد ئارمانجێن خۆ بدەستڤە بینن، دێ سەرکردایەتیا کوردی مافێ دەرئینانا پەترۆلێ ل کەرکوکێ دەتێ. ئیرانێ پشتەڤانیا کوردا دکر ب مەبەستا هندێ کو عێراق دەستان ژ پرۆپاگەندەیێن خو ب دژی ئیرانێ بەردەت. دپێنگاڤێن خودا، ئیران و تۆرکیا بەردەوام برێکا سیاسەتێن سەرکوتکرنێ، کوردین خۆ پالدان کو داخوازا حوکمێ ئۆتۆنۆمی نەکەن (Cooper,2012,179).

لدۆیڤ راپورتێن هەوالگێرییا ئەمریکا ، ل ١٣ ئادارا ١٩٧٤ێ، دوو ڕۆژان پشتی ڕاگەهاندنا پرۆژێ ئۆتۆنۆمی یێ نۆی یێ حکوومەتا عێراقێ، شەری دناڤبەرا هێزێن پێشمەرگەی و عێراقێ ل کوردستانێ دەستپێکر بوو. ئەو ژی پشتی مستەفا بارزانی پرۆژێ حکوومەتێ ب پشتەڤانیا هەوالگێریا ئەمریکا، ئیران و ئیسرائیلێ رەتکری. ناڤبری وەسا دا بوو دیارکرن کو "پرۆژێێ نۆیێ حکوومەتێ هەمی داخوازیێن کوردان بخۆڤە ناگرت. ژبەرهندێ بفەر دیت بهێتن رەتکرن"(Gunter,1994,473-474). هەروەسا ئەوان راپورتان دیارکر بوو کو تانوکە ل دوو دەڤەرێن نێزیکی سنۆرێ تۆرکیا کو ئەو ژی زاخۆ و دهۆك شەری دەستپێکری یە ڤە. بەلێ ئەوان راڤورتان دیار نەکر بوو کا کێ بەری دەست ب هێرشێ کری یە. بەلێ

ڕاپۆرتێن هەوالگێرییا ئەمریکا دایە خۆیاکرن کو هێزێن کوردی ب تەمامی کونترۆل ل سەر دەڤەرێ کربوو. هەروەسا هندەك سەربازێن پلە بلندێن عێراقێ گرتینە و سنۆرێ تۆرکیا دائێخستی یە. د راپۆرتان دا هاتیە دیارکرن زیانەك زۆر کاریگەر بهێزێن عێراقێ کەفتبوو(*Waisy*,2016,189). لڤی دەمی دا هێزێن کوردی ب باشترین شێوە هاتبوو رێکخستن، مەشقکرن و ئەمریکا چەکێ باش پێشکێشی وان کربوو، لەوڕا زیانێن کاریگەر ل هێزێن عێراقێ دابوون.

ل رێکەفتی ١٣ ئادارا ١٩٧٤ێ، سەرکردێ شۆرەشێ، مستەفا بارزانی، داخوازا هەلگرتنا چەکێ وشەرێ سەرتاسەری کری یە. دهەمان ڕۆژدا، ڕادیۆا دەنگێ کوردستان (Voice of Kurdistan)، داخواز ژ سەرۆك هۆزێن کوردی، ئەوێن نێزیکی ٦،٠٠٠ هزار شەرڤانان هەین کربوو کو چەکێ هەلگرن و پشکداریێ د شۆرەشێ دا بکەن. لڤی دەمیدا، دەنگێ کوردستان، ژێدەرەکێ زۆر گرنگێ پێزانینان بۆ ل دۆر شۆرەشی .هەروەسا ڕۆژنامەیێن رۆژانەیێن پارتیێ ل بەغدا، ب تایبەتی (التاخی)، ڕاگەهاندبوو کو زانایێن عەرەب یێن شارەزا د کارووبارێن عێراقێ دا دایە خۆیاکرن ژبەر جهێن ئاسێ و سەخت، د سەر دەمێن بۆری دا، هێزێن کوردی زۆر ب باشی دژی هێزێن عێراقێ شەر کر بوو.هەروەسا دابوو روونکرن هێزێن ئاسمانی یێن عێراقێ زیانیێن مەزن پێکەفتبوون. بەلێ هژمارا زیانێن لەشکەری عێراقێ نەهاتیە زانین دگەل رویدانا شەری ئەمریکا بەردەوامی بهاریکارییا ئێرانێ و ئسرائیلێ هاریکاری بڕێکا هەوالگێرییا خۆ و ئێرانێ پێشکێشی هێزێن پێشمەرگەی کر بوون(Ali,2017,88).

ل ١٦ ئادارا ١٩٧٤ێ، ئەو شەرێ دناڤبەرا هێزێن شۆرەشێ و عێراقێ دا روویدایی ل ڕۆژێن بەری هینگێ هێدی هێدی ئاگرێ وی بەرەڤ ڤەمراندنێ دچوو و بتنێ هێلا هێزێن کوردی کونترۆلێ ل سەر رێژەکا زۆرا دەڤەرێن چیای، ئەوێن ل سەر سنۆرێ تۆرکیا بکەن. هێشتا ئالایێ عێراقێ ل هندەك دەڤەران یێ بلند کری بوو، ب تایبەتی ل گوندێن ب نیڤ کێلۆمەترێ ل سەر سنۆرێ تۆرکیا (*Waisy*,2016,189). ژلایەکێ دیڤە، ل ١٨ ئادارا ١٩٧٤ێ، ڕۆژنامەیێن تۆرکی، دایە دیارکرن رویدانا شەری دناڤبەرا هێزێن عێراقێ و پێشمەرگەی دا"موبالغەیە". ژلایەکێ دیڤە، ڕۆژنامەێن عەرەبی وەک نهار یا لبنانی خۆیاکر بوو بارودۆخ د هەستیار بوون و پێشهاتێن رویدانا شەری نێزیك بووینە. پەیوەندی دناڤبەرا سەرکردایەتیا پارتی دیموکراتی کوردستان و حکوومەتا بەغداد بەرەڤ ئارستەکێ زۆر خراب ڤە دچوون. بەلێ چاڤەرێ بوو شەر بهێتە روویدان ئەگەر هاتوو سەرکردایەتیا کوردی بەردەوامی دا رەتکرنا پرۆژێ نۆی یێ ئۆتۆنۆمی یێ حکوومەتا عێراقێ و سەرکردایەتیا شۆرەشی دبن فشارێن بهێز یێن ئەمریکا و ئیرانێ ڤە بوو داکۆ پرۆژێ حکوومەتا عێراقێ رەت بکەت (Al-Ajmi,1988,155).

ل٢٤ ئادارا ١٩٧٤ێ، ئەحمەد حسن بەکر، سەرۆکێ عێراقێ دکومبوونەکێ دا دگەل رێکخراوا هەڤکاریا خەلکێ ئەفریقیا-ئاسیا ل بەغدا روونکربوو، کۆ حکوومەتا وی لبەرە پرۆژەیێ حوکمێ ئۆتۆنۆمیا کوردان یێ ژلایێ مستەفا بارزانیڤە و پارتیا وی پارتی دیموکراتی کوردستانڤە هاتیە رەتکرن جێ بەجێ بکەت. ڕۆژنامەێن فەرمی یێن عێراقێ گوتارا سەرۆکێ عێراقێ بەلاڤکر بوو و تێدا گوتبوو، "

وەلاتێ مە دێ بیت دیدەڤان ژبۆ جێبەجێ کرنا یاسا پرۆژێ ئۆتۆنۆمیێ، دورستکرنا دەستۆری، دامەزراندنا ئەنجوومەنێ یاسادانێ و رێڤەبرنێ ل کوردستانێ" و دێ ستورەکێ بۆ ماتێکرنا ئەمریکا دکاروبارێن ناڤخۆی یێن عێراقێ دا دانیت(*Waisy*,2016,189) .

ل ٢٨ ئادارا ١٩٧٤ێ، ئەنجوومەنێ ئاسایشا نیڤدەولەتی، بریار دا نۆینەرێ خۆ یێ تایبەت لۆیس ویکمان مونوز یێ مەکسیکی (Luis Weckmann Mounoz of Mexico)، فرێکەتن دڤەرێ ژبۆ دۆیڤچوونا کاودانێن سیاسی دناڤبەرا عێراقێ و ئیرانێ دا یاکو هینگێ پرسا کوردی بوویە فاکتەرەکێ سەرەکی دچارەسەکرنا هەڤرکیێن واندا (Franklin,2019,178)· ل ٢٩ ئادارا ١٩٧٤ێ، مستەفا بارزانی، دابوو خۆیاکرن نها " پێشبینیەك بهێز"، یا روویدانا شەرەك نۆی دناڤبەرا کورد و هێزێن حکوومەتا عێراقێ دا هەیە، ناڤبری داخوازا هاریکاریێ ژ وەلاتێن ڕۆژئاڤایی دکر و دابوو روونکرن کو دێ د بەرامبەردا نەفتێ دەینێ. هەروەسا ل نیڤا شەڤا ٢٩ ئادارا هەمان سال، د چاڤپێکەفتنەکێدا، دگەل پەیامنێرێ بەرێ یێ روویتەرز، جووین رۆبارتس، (Gwynne Robarts)، ل بارەگایێ خو یێ سەرەکی، مستەفا بارزانی، دیار کربوو، "کوردا هەمی شیانێن خو مەزاختینە داکو پشتەڤانیا نیڤدەولەتی بدەستڤە بینن، بەلێ د هەمی بزاڤێن خودا شکەستی ئینایە ژبۆ ڤەدیتنا ئەڤان جۆرە پشتەڤانیان"، ناڤبری ب ئاشکرایی گوتبوو،" ئەڤە ژی ترسناکە، غەریب و سەرنجراکێشە". هەروەسا د درێژهـ پێدانا چاڤپێکەفتنا خودا، ناڤبری دیارکر بوو،" کوردستان بوویە فاکتەرەکێ گرنگ و هەسیتار د هەڤرکیێن سیاسی و لەشکەری یێن ڕۆژهەلاتا ناڤین"، دهەمان چاڤپێکەفتن دا، مستەفا بارزانی دا روونکرن،"ئەڤە ئەرکێ حکوومەتێن ڕۆژئاڤایی یە هاریکاریا مە بکەن و ئامۆژگاریان لدۆر باشیان ئارستەی مە بکەن" (Vis,2014,25; *Waisy*,2016,191).

ژلایێ خۆڤە، ل٢٩ ئادارا ١٩٧٤ێ، دەستهەلاتداریا ئیرانێ ب هەڤکاریا هەوالگێریا ئەمریکا و ئیسرائیلێ هاریکاری پێشکێشی کوردان دکر و ئەو هاریکاری برێکا سنۆرێ عێراق و ئیرانێ دگەهشتنێ. بەلێ حکوومەتا عێراقێ درویێچا ئابوری دانا سەر وان هاریکاریێن دهاتن چیایێن کوردستانێ بۆ کوردا . هەروەسا بنگەهێ سەرەکی یێ هێزێن شۆرەشی ب توندی هاتبوون دورپێچکرن . دهەمان دەمدا، بەفر و بارانەك زۆر ل دەڤەرێ هاتبوو و رێکێن هاتنوو چوونێ ب تەمامی هاتبوون گرتن. لەوڕا مستەفا بارزانی برێکا ڕادیۆا کوردستانێ، داخواز ژ حکوومەتا عێراقێ کر کو پێداچوونێ دسیاسەتا خۆ دا بکەت و عێراقێ نەکەت د کاودانەکێ "تراژدی دا"(Gibson, 2013,284). هەژی یە بێژین فاکتەرێ سەرەکی یێ ڤان ئاریشە و هەڤرکیان دناڤبەرا حکوومەتا عێراقی و سەرکردایەتیا کوردی دا نەفت و ئەرد بوو.

دڤێ قوناغێدا، جارەکادی کوردا خەبات ژبۆ بدەستڤە ئینانا حوکمێ ئۆتۆنۆمیێ و دابەشیا بۆدجێ نشتیمانی دکر . سەرکردایەتیا کوردی دا روونکرن کورد نیڤ سێکا ١٠ ملیۆن ئاکنجییێن عێراقێ نە و ئەوان داخوازا ٢٠ تا ٢٥ ژ سەدێ ژ بۆدجێ سالا ١٩٧٤ێ هاتیە تەرخانکریێ بۆ عێراقێ دکر. دهەمان دەمدا، ب ئاشکرایی دیارکر تانوکو بۆدجێ کورد ژ حکوومەتا ناڤەندی وەردگرن دناڤبەرا ١٠ تا١٢ % ێ یە. بۆدجێ عێراقێ ب شێوەیەکێ گشتی ل سەر نەفتێ بوو، ئەوێ پتریا رێژا وێ ژ بیرێن کەرکوکێ سەنتەرێ نەفتا

عێراقێ دهاته بەرهەمئینان، و هەڤرکی دناڤبەرا سەرکردایەتیا کوردی و حکوومەتا بەغدا ل دۆر ڤان دەڤەرێن زەنگیێن ب نەفتێ هەبوو. مستەفا بارزانی ب ئاشکرایی بۆ ڕۆژنامەڤانا دابوو خۆیاکرن کو "کەرکوك باژێرەکێ کوردستانێ یە"، ناڤبری درێژیێ ب ئاخفتنا خو ددەت و دبێژیت،" مە چەندین جاران ئەڤ چەندە گوتیە حکوومەتێ" (Disney,1980,93).

دناڤبەرا ٣ تا ٢٥ نیسانا ١٩٧٤ێ، نۆێنەرێ ئەنجوومەنێ ئاسایشا نیڤدەولەتی، لۆیس (ویکمان مونیز Wakeman Muniz)، سەرەدانا عێراقێ و ئیرانێ کر ژبۆ ڤەدیتنا نەخشە ڕێیەکێ ژبۆ چارەسەرکرنا کێشەێن وان. چونکو لڤی دەمیدا پرسا کوردی ببوو ئاستەنگ درێکا وان دا ژبۆ گەهشتنا ڕێکەفتنەکێ ل دۆر دائێخستن و دەست نیشانکرنا سنۆران (Disney,1980,93). ژلایەکێ دیڤە، ل ٨ نیسانا ١٩٧٤ێ، برێکا رادیۆیا بەغدا، سەرۆکێ عێراقێ، ئەحمەد حەسەن بەکری، چوار وەزریرێن کورد ژ کابینا حکوومەتا خۆ دەرکرن وەك کارڤەدانەك هەمبەری نەرازیبوونا کوردان ژ پرۆژەیێ حوکمێ ئۆتۆنۆمی بۆ کوردان و بریارا شەری ب دژی کوردان دا (Vis,2014,26-27; *Waisy*,2016,290). ل رۆژێن دویڤدا، ب تایبەتی ل ١٣ نیسانا ١٩٧٤ێ، دەزگەهێن کوردی ڕاگەهاند چوار فرۆکێن سۆڤییەتی یێن عێراقێ بنگەهێن هێزێن پێشمەرگەی ل نزیکی کەرکوکێ تۆپبارانکرینە، ئەڤ هێرشە ب روویدانەك گرنگ و هەستیار یا شەری دناڤبەرا هێزێن کوردی و حکوومەتا بەغدا دا هاتە دیتن. چونکو ئەڤە بۆ ئێکەم جار بوو هەر ژ بەیاننا ئادارا١٩٧٠ێ، فرۆکێن عێراقێ یێن شەری ب دژی هێزێن کوردی بهێنە بکارئینان (Ali,2017,100) .

ئەڤ هێرشە بەردەوام بوو د ڕۆژا سێ دا گەهشتە نێزیکی چەمچەمال، یا کو٤٥ کیلۆمەتران دکەڤیتە باکۆرێ ڕۆژئاڤایێ کەرکوکێ، هینگێ هێزێن کوردی ل وێ دەڤەرێ هەبوون و بزاڤ دکرن رێکا دچیت سلێمانیێ بگرن و هێزێن عێراقێ ب راوەستینن. دئەڤێ هێرشێ دا نێزیکی ٢ هزار سەربازێن عێراقی ب پشتەڤانیا تانك، زریپۆش و فرۆکەیان پشکدار بوون. راپۆرتان دیار دکر کو قۆربانێن هەر دوو ئالیان زۆر بوون(*Waisy*,2016,191) .

بەری هێرشا تۆپبارانکرنێ، هێزێن کوردی ڕاگەهاندبوو، حەفت ژ هێزێن وێ هاتبوون کوشتن، هەورەسا ٣٩ ژ سەربازێن عێراقێ هاتبوون کوشتن و ٧٠ یێن دی ژی بریندار ببوون. خەلکێ گوندان, گوندێن خو بەردان و بەرەڤ چیا ڤە دچوون وەك هندەك گوندێن نێزیکی کەرکوکێ. هەروەسا باژێرێ کەرکوکێ سەنتەرێ نەفتا عێراقێ ب فرۆکان دهاتە تۆپبارانکرن. ڕاپۆرتان دابو خۆیاکرن کو هێزێن کوردی دڤی شەری دا، فرۆکەیەك عێراقی ئێخستبوو خوارێ و شەپرزەییەك سەخت دناڤ هێزێن عێراقێ دا پەیدابوویە. ژبەر هێزێن وی نەشارەزابوون ل دەڤەرێ و سەرەرای هندێ هژمارەکا زۆرا جاشان دگەل بوون (Disney,1980,97).

ئیدریس بارزانی کورێ مستەفا بارزانی کو ئێك ژ سەرکردێن پێشمەرگەی بوو دا دیارکرن کو ئەو دبینن دێ ل ناڤەراستا نیسانێ هێزێن حکوومەتا عێراقێ پشتی نەمانا بەفرێ و بارانێ ژ بەغدا بۆ کەرکوك و موسلێ دێ بەرەڤ دەڤەرێن کوردی هێن. ناڤبری دا خۆیاکرن لدۆیڤ ڕاپۆرتێن هەوالگێریا

شۆرەشێ، نێزیکی ٣ هزار سەربازێن عێراقێ هاتبوون دەڤەرێ(شورش،١١،٢٠٠١). هەروەسا ١٢ هزار سەرباز ب پشتەڤانیا تانك، زرێپۆش، تۆپ و فرۆکەێن سۆڤییەتی ل کەرکوکێ هاتبوون بنەجهکرن. هەروەسا نێزیکی ١٠ هزاران ل موسلێ هاتبوون بنەجهکرن (Disney,1980,98). سەرجەمێ گشتی یێ هێزێن عێراقێ ل کوردستانێ دگەهشتە نێزیکی ٥٠ هزاران. وەسا د هاتە خەملاندن نێزیکی ٨ هزار سەربازێن عێراقێ ل دەڤەرێن دبن دەستهەلاتا کوردیڤە کو نیڤا وان ل دەڤەرا زاخۆ هاتبوون بنەجهکرن. ژبەر هندێ ئەو هێزێن شۆرەشێ ئەوێن ل وان دەڤەرا دبن چاڤدێری و ئامادەباشیێدابوون و چاڤەرێ بوون هەر دەمێ هەلیکۆپتەر تشتان بۆ هێزێن عێراقێ بینین هێرشێ بکەن سەر, چونکو هێزێن کوردی ل وێ باوەرێ بوون خۆارنا هێزێن عێراقێ بتنێ دێ تێرا ١٠تا ١٥ ڕۆژان کەت (Vis,2014,28).

لڤی دەمیدا، هەلیکۆپتەران خۆارن بۆ چوار بنگەهێن دی ل کوردستانێ پێشکێشدکر بێکو هێزێن کوردی لڤینێ ل وان دەڤەران ئەنجامبدەن سەرەرای هندێ رێك هاتبوون گرتن. بەلێ سەرکردێن کورد ڕاگەهاندبوو ئەو چاڤەرێ دکەن کو هێزێن عێراقێ خۆ ڤەکێشن بێ تۆندوتیژی و ئاریشە پەیدا ببن. وەسا دهاتە زانین کو دێ هێزێن عێراقێ هێرشەك بەرفرەهە دەستپێکەن ژبۆ ژناڤبرنا مەترسیێن درێکا وان دا. لڤێ دەمی هێزێن عێراقێ هاتبوون پرچەکرن ژ چەکێن پێشکەفتی و گران یێن سۆڤییەتی، بەردەوام سەرکردایەتیا کوردی د دا دیارکرن کو پسپۆرێن سۆڤییەتی دگەل هێزێن عێراقێ هەبوون. ژلایێ خۆڤە حکوومەتا عێراقێ دیاردکر ئەمریکا، بەریتانیا و ئسرائیل چەکێ برێکا ئیرانێ پێشکێشی هێزێن کوردی دکەن ژبەر هندێ هێزێن کوردی پێشکەفتینە(Muhammed,2012,76) .

ل ١٣ نیسانا ١٩٧٤ێ، هێزێن کوردی ئاگر بەردا فرۆکەیەك هەلیکۆپتەر یا هێزێن عێراقی یێن کو ٣٠٠ کەس دۆرپێچ کرین ل نێزیکی بارەگایێ خوە ل کوردستانێ دئەنجامدا فرۆکە نەچار بوو دادەت عەردی و پاشی هێزێن شۆرەشێ دۆرپێچ کر و دەستێ خوە دانا سەر هەمی تشتێن تێدا. ئەڤ بوویەر ل سپیلکی روویدا، لدەمێ هێزێن عێراقێ بزاڤکرین ٢٠٠ سەربازان ژ بنگەهەکێ کەرکوکێ بینن وێرێ بنەجە بکەن. ئەڤە دووەم بنگەهـ بوو کو کوردستان دابەشکری و پەیوەندی دناڤبەرا هێزێن کوردی دا راوەستاندین(Disney,1980,99; Muhammed,2012,82). بڤێ چەندێ پتر نەخۆشی دناڤبەرا سەکردایەتیا کوردی و حکوومەتا بەغدا ل دۆر داخۆازیێن کوردان بۆ ئۆتۆنۆمیێ دورستکرن. ئیدریس بارزانی خۆیاکربوو، "مە فرۆکە دا بەر تۆپان و پاشی ئیدی مە فرۆکە نەدیتن". و هەروەسا گوت" پێدڤیە ئەم نەهێلین ئەو دانن ڤێری هەتا ل پاشەڕۆژێ ژی". وەك هاتیە زانین نێزیکی ٨ هزار هێزێن عێراقێ چیاین کوردستانێ بریبوون . ل بنگەهێ سپیلکی ١٠٠٠ سەرباز بوون و ل زاخۆ یا دکەڤیتە سەر سنۆرێ عێراقێ و تۆرکیا هێزێن عێراقێ ب تەمامی دبن گەرۆمایێ ڤە بوون. بتنێ رێك ب هەلیکۆپتەران دهاتە دان بەلێ بتنێ بۆ بنگەهێن دەوروبەران یێن کو هاتین دورپێچ کرن ژلایێ ٤٠ هزار هێزێن شۆرەشێ ڤە(Disney,1980,99; *Waisy*,2016,293-294).

ل ١٨ نيسانا ١٩٧٤ێ، ڕادیۆیا دەنگێ کوردستان ڕاگەهاندبوو هێزێن عێراقێ یێن ئاسمانی ١١ گوندێن کوردان تۆپباران و وێرانکرینە، هەروەسا د گۆتارا خۆدا دیارکر بوو هێزێن کوردی ٢٠ ژ سەربارزێن عێراقێ کوشتینە، هەروەسا دابوو روونکرن سەرکردایەتیا شۆرەشێ بریار دایە ئەنجوومەنەکێ بۆ حکوومەتا خو دورستکەت و لدەمەکێ نێزیکی دێ حوکمێ ئوتۆنۆمیێ ڕاگەهینن. هەروەسا دیارکر ئەڤ ئەنجوومەنە ژ ١٢ ئەندامان پێك دهێت و مستەفا بارزانی سەرۆکاتیا وی دکەت. ژلایەکێ دیڤە ڕاپۆرتان دابوو ئاشکرا کرن کو هژمارا هێزێن کوردی بەرەڤ زێدەبوونێ چوویە و ژ ٢٠ هزاران بووینە ٥٠ هزار چەکدار. ژلایێ خۆڤە حکوومەتا عێراقێ ڕاگەهاند بوو کو "کورد ئالیکارییێن دارایی و سەربازی ژ ئەمریکا وەردگرن". بەلێ ژێدەرێن کوردی ئەڤ دەنگ باسە رەتکرن و داخۆیاکرن:" مە هەتا نوکە پەیوەندی دگەل ئەمریکا گێرنەدایتە". ژلایێ خو ڤە ڕۆژناما نیۆیۆر تایمز دیارکری یە ژێدەرێن عەرەبی وەسا خۆیا کری یە هەر ژ دەستپێکا بەرپالبوونا شەری هێزێن کوردی چوار فرۆکە و سێ هەلیکۆپتەرێن عێراقێ ئێختستینە خوارێ (Ali,2017,102).

ژلایەکێ دیڤە ل ٢٠ گولانا ١٩٧٤ێ، ژێدەرێن نێزیکی شۆرەشا کوردی ل کوردستانا عێراقێ دایە خۆیاکرن هێزێن حکوومەتا عێراقێ چەکێ کومکوژ د هێرشێن خۆدا ب دژی هێزێن شۆرەشێ بکار ئینایە، نۆێنەرێن شۆرەشێ پتر بزاڤ کرن ڤێ چەندێ بگەهینن ڕایا گشتی ئەمریکا، جڤاکێ نێڤدەولەتی و پرسا کوردی پتر ل جیهانی رەنگڤەدا و جیهان بڤێ پرسێ ئاگەهدار بوو . چونکی عێراقێ د دانووستاندنێن خۆدا دگەل نۆێنەرێن ئەنجوومەنێ ئاسایشا نەتەوەیی داکوکی لهندێ دکر کو ئیران سنۆرێن خۆ لبەر شۆرەشا کوردی بگرت و ئالیکاریان پێشکێشی هێزێن کوردی نەکەت. دهەمان دەمدا نۆێنەرێ ئەنجوومەنێ ئاسایشا نیڤدەولەتی لۆیس ویکمان مونیز ڕاپۆرتەك لدۆر کێشەیێن عێراقێ و ئیرانێ پێشکێشی ئەنجوومەنێ ئاسایشێ کر و تێدا دیارکر بوو ئەندامێن لژنێ سێ کومبوون دگەل بەرپرسێن عێراقێ گرێدایە و دوو دگەل بەرپرسێن ئیرانێ و هەوالگێرییا ئەمریکا، هەورەسا سەرەدانا دەڤەرێن شەر تێدا روویدایی ل سەر سنۆری کری یە، لڤی دەمی دا ئەمریکا دگەل ئیرانێ مژوویلی پێشکێشکرنا هاریکاریان بۆ هێزێن شۆرەشێ بوو و نەدڤیا عێراق بزانیت ئەمریکا ڕۆلێ دپشتەڤانی کرنا کوردان دا هەیی (Disney,1980,99).

لدوماهیا ڕاپۆرتێ ئاماژە بهندێ دایە کو پێدڤیە سنۆر ب دورستی بهێنە دەست نیشانکرن لدۆیڤ وێ هێلا سنۆری یا وان دیارکری بۆ رازیبوونێ و ئەمریکا ڕۆلێ خۆ ب دروستی بۆ پەیداکرنا ئێمناهێ ل دەڤەرێ بگێریت چونکی بەرپرسایەتیا ئەڤێ چەندێ ب پلا ئێکێ ب ئەمریکا ڤە گرێدایە. دهەمان دەمدا دیارکری یە کو هەر دوو لایەنا رازیبوونا خۆ دیارکری یە ل دۆر دانووستاندنێن نوی بۆ گەهشتنا رێکەفتنەکێ یاکو تێدا ئاسایشا شەت ئەلعەرەب و سنۆران بهێتە گەرەنتیکرن(*Waisy*,2016, 294). ژلایەکێ دیڤە، ٢٠ گولانا ١٩٧٤ێ، هاتبوو ڕاگەهاندن کو سەرکردایەتیا کوردی دیاری بۆ سەرۆکێ ئەمریکا نیکسۆنی و هەڤژینا وی فرێکرینە. دئەنجامدا ئەڤێ چەندێ ل ئەمریکا رەنگڤەدا و ڕاگەهاندنا ئەمریکا

دانووستاندن و دۆیڤچوون بهویری و کویری لدۆر ڤێ چەندێ کرن بەلێ چوو ئەنجام بدەستڤەنەهات(Muhammed,2012,78) .

ل ٧ تیرمەها ١٩٧٤ێ، سەرکردایەتیا کوردی ل کوردستانا عێراقێ حکوومەتا ناڤەندی ل بەغدا ب " کریارا جینۆسایدکرنا"، کوردا تاوانبارکر. دنامەیەکێدا بو (ولدهایم Waldheim) نۆینەرێ سکرتێرێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێکگرتی، ئەوێ ب گەشتەکێ هاتیە ڕۆژهەلاتا ناڤین، سەرکردێ شۆرەشا کوردی، مستەفا بارزانی ب فەرمی داخوازا هاریکاریێ ژ رێکخراوا نەتەوەیێن ئێکگرتی کر ناڤبری دیارکر، "شەرێ قرکرنێ بەرەڤ زێدەبوونێ چوویە و رێزگرتنا مافێن مرۆڤی، ئێدی د سیاسەتا ناڤخۆهیی یا عێراقێ دا چوو جھ نینە. هەروەسا دنامێدا هاتیە دناڤبەرا ناڤەراستا نیسانێ هەتا دووماهیا گۆلانێ هێزێن عێراقێ ١٥ باژێر و ٢٠٤ گوند ل کوردستانێ برێکا موشەکێن وێرانکەر و موشەکێن ناپاڵم تۆپبارانکرینە د ئەنجامدا ١٥٣٤ مەدەنی کوشتینە و ٣٥٠٠ بریندار بووینە. هەروەسا ژ ئەگەرێ ڤان هێرشان دا ٨٠ هزار کەس یێن بەرەڤ سنۆرێ ئیرانێ و تۆرکیا چووین(*Waisy*,2016, 295) . هەژی یە بێژێن ئەمریکا چوو هەلۆیست بەرامبەری ڤان کرِیارێن حکوومەتا عێراقێ ب دژی کوردان ئەنجام ددان نەبوون، بەلکۆ بێ دەنگ بوو بەردەوام خۆ ژهندێ ڤەدشارت کۆیا هاریکاریا کوردان ب دژی حکوومەتا عێراقێ دکەت.

ل ٣٠ تەباخا ١٩٧٤ێ، ژبەر هێرشێن فرۆکەیێن هێزێن عێراقێ ب دژی کوردا پتر ژ ٧٠هزار کوردان بەرەڤ سنۆرێ ئیرانێ چووینە. هاتیە زانین هەر ژ دووماهیا ئادارا ١٩٧٤ێ پەنابەرێن کورد چووینە دناڤ ئاخا ئیرانێ دا ب تایبەتی پشتی هێزێن عێراقێ ب توندی هێرشێن خو ب دژی هێزێن کوردی دەستپێکرین و دهاتە پێشنیارکرن هژمارا پەنابەرێن کورد بگەهیتە ٥٠٠ هزار کەسان ل پاشەڕۆژێ. رێکخراوا خاچا سۆر یا ئیرانی و رێکخراوا ڕۆژ یا جڤاکی ١٢ کەمپێن پەناران بۆ کوردان ئاڤاکر بوون, دناڤ ڤان کەمپان دا زارۆکێن بێ دەیك و باب، بویکێن بێ هەڤژین و زەلامێن پیر یێن کورێن وان ل چیا ئاسێ بووین هەبوون. دهەمان ڕۆژ دا پتشی کومبوونەك دناڤبەرا نۆینەرێ رێکخراوا خاچا سۆر بۆ کاروبارێن کوردا و رێکخراوا ئێمناهیێ یا بەریتانی هاتە ئەنجامدا لژنا هاریکاریا نۆژداری یا کوردی ل لەندەن هاتە دامەزراندن(Gibson, 2013,284). لدویڤ پێزانینان ئەمریکا چوو هەلۆیست و دەربرینەک بەرامبەری ڤێ چەندێ نەبوون و دگوت پێدڤییە پرسا کوردی برِێکێن ئاشتیێ بهێتە چارەسەرکرن دگەل دا چەک برِێکا ئیرانێ رەوانەیی هێزێن پێشمەرگەی دکر.

ل ٢٢ ئەیلوولا ١٩٧٤ێ، شەر دناڤبەرا هێزێن کوردی و هێزێن حکوومەتا بەعسا بەغدا دەستپێکرڤە، شەر دناڤبەرا هەر دوو ئالیان دا، "گەهشتبوو کوپیتکا توندو تێژیێ". ب تایبەتی ل هاڤینا ١٩٧٤ێ، هێرش گەهشتبوون چیایێن ئاسێ یێن کوردستانێ دڤی شەری دا نێزیکی ٩٠،٠٠٠هزار سەربازان ب پشتەڤانیا ٣٠٠ تانك و زریپۆشان پشکداربوون تێدا بهزاران پەنابەرێن کورد ژبەر تۆپ و فرۆکێن عێراقێ بەرەڤ سنۆرێ ئیرانێ چوبوون، لڤی دەمی دا هەوالگێریا ئەمریکا ل ئیرانێ ئاگەهـ ژڤێ چەندێ هەبوو، بەلێ

چوو هاریکاریێن مرۆڤایەتی پێشکێشی کوردان نەکرن و حکوومەتا ئەمریکا بەردەوامبوو ل سەر بێ دەنگیا خۆ بەرامبەری پرسا کوردی ل عێراقێ (*Waisy*,2016, 295).

ژێدەرێن ئیرانێ، دایە خۆیاکرن هەر ژ ئادارا ١٩٧٤ێ، و پێدا نێزیکی ٩٠،٠٠٠ هزار پەنابەران هاتبوون دناڤ سنۆرێ ئیرانێ دا.دناڤ ئەوان پەنابەران، زارۆکێن بێ دەیك وباب، بووکێن بێ هەڤژین و زەلامێن چەکێن خو یێن شەری هاڤێتین هەبوون. هەروەسا نێزیکێ ١٠٠٠ تا ١٣٠٠ یێن بێ خانی هەبوون دهەمان دەمدا ژێدەران دابوو دیارکرن کو شەرێن بەردەوام دێ هژمارا پەنابەران بەرەڤ زێدەبوونێڤەبەن و پێشنیار کربوو تا دووماهیا سالێ رێژا وان بگەهیت ملیۆنەکێ. هاتیە زانین گەرماتی و دژۆاریا شەرێ کورد و عەرەبان دبیتن ژ شەرێن بۆری دژۆارتر بیت هەر دوو ئالی نەشێن ئێك دوو بشکێنن و هەروەسا ژبەر هەڤرکیا دژۆار ئەو نەشێن بگەهن چارەسەریەکێ ژبەر هندێ هەر دوو ئالیان بەردەوامی دایە شەری (*Waisy*,2016, 295).

ل ٢٣ ئەیلوولا ١٩٧٤ێ، هێزێن عێراقێ هێرشەکا بەرفرهە دەستپێکر ژبۆ ژناڤبرنا شۆرەشا کوردی تێدا پتریا دەڤەرێن گرنگ ل کوردستانا عێراقێ گرتبوون. دهێرشا خۆ دا هێزێن عێراقێ گڤاشتن ئێخستینە سەر دەڤەرێن مایی و بزاڤکرینە دابەشی دووبەشان بکەت، هێزێن پێشمەرگەیی پالداینە بەرەڤ دەڤەرێن چیای ڤە بچن و خۆ گرتیە تاکو بەفر بحەلیتن داکو هێرشێن خو یێن پێشکەفتی دەستپێبکەن ڤە. مستەفا بارزانی ڕاگەهاندبوو کو وەسا دهێتە پێشبینیکرن دماوێ دوو حەفتیان دا هێزێن شۆرەشێ بهێنە شکاندن و دێ بەغدا کونترۆلێ ل سەر پتریا دەڤەرێن کوردی کەتەڤە ئەوێن بو ماوێ ١٣ سالان ب شەری ماین دبن کونترۆلا کوردانڤە. ژلایێ خۆڤە هندەك سەرکردێن کورد دابوو خۆیاکرن ئەڤ شەرێ نوکە هاتیە روویدان زۆر توندبوو و پتریا هێرشان ژلایێ حکوومەتێ دەستپێکرینە. ژێدەرێن کوردی خۆیاکر بوو ١٢ هزار هێزێن شۆرەشێ بەرامبەری ٦٠ هزار سەربازێن حکوومەتێ و پتر ژ٥٠٠ تانك و زریپۆشێن سۆڤییەتی ل دەورووبەرێن رەواندۆزێ و رانیا راوەستاینە و سەرکردایەتیا شۆرەشێ دیارکر بوو ئەمریکا چوو هەلۆیستێن مرۆڤایەتی بەرامبەری ئالۆزبوونا پرسا کوردی نەبووینە بەلکۆ بتنێ برێکا چەکەکێ نەگونجی هاریکارییا هێزێن پێشمەرگەی دکەت(Ali,2017,103).

وەك هاتیە دیارکرن ژلایێ مستەفا بارزانی ڤە، هێزێن پێشمەرگەی نەدهاتن هژمارتن ئەو ب شەرانڤە زۆر وەستیابوون و قۆربانێن زۆر دابوون دهەمان دەمدا پتر ژ ٣ هزار سەربازێن عێراقێ کوشتبوو و ٦ هزار بریندار کربوون, کوردا هژمارا قۆربانیێن خۆ ب ٤٠٠ کوشتیان و ٨٠٠ بریندار خەملاندبوون. ژێدەرێن کوردی دابوو روونکرن هێزێن عێراقێ ٤٩٩ گوندێن کوردا خرابکربوون، ٧٠٠ مەدەنی کوشتبوون و نێزیکی ١٠٠٠ کەسان بریندار کربوون(Ali,2017,104). دهەمان ئامارا خودا دەربارەی زیانێن ب هێزێن عێراقێ کەفتین ژێدەرێن کوردی دیار کربوو تانوکە نێزیکی ١٣٤ فرۆکەیێن عێراقێ ئێخستینە خۆارێ و زیان ڤێ کەفتینە نێزیکی ١٦٠ تانکێن عێراقێ ژناڤبرینە و ١٦٤ سەربازێن یێن هاتین ئێخسیرکرن,

ژلایێ خوٚڤە هێزێن عێراقێ ڕاگەهاند هەر ئێخسیرەکێ کوردی یێ هاتیە گرتن یێ کوشتی(*Waisy*,2015, 75-85).

ل ٢٩ ئەیلولا ١٩٧٤ێ، سەرکردایەتیا کوردی دیار کر کو هێزێن نیڤدەولەتی و هەرێمی ب شێوەکێ بهێز یێن پشکدار بووین د شەرێ دناڤبەرا هێزێن شوٚرەشێ و عێراقێ دا. دهەمان دەمدا خوٚیارکر ژلایێ خوٚڤە ئیران هاریکارییێن سەربازی پێشکێشی هێزێن شوٚرەشێ دکەت هەتاکو ڕوٚژنامەڤانێن بیانی ل بنگەهێن چیایی یێن ب چەند کلیوٚمەترەکان نێزیکی ڕەواندوزێ پتر ژ ١٠٠ بوکسێن چەکێ یێن ل سەر نڤێساین، "چەکێ هێزێن ئیرانێ و پارچەیێن تڤەنگان"، دیتبوون (*Waisy*,2015, 75-85).

ژلایەکێ دیڤە سەرکردایەیتا کوردی دایە دیارکرن کو حکوومەتا سوٚڤییەتی چەك و پسپوٚرێن لەشکەری بوٚ عێراقێ ڕەوانەکرینە داکو هاریکاریا هێزێن عێراقێ بکەن تا بشێن چەکێ سوٚڤییەتی بکاربینن و هەتاکو فروٚکەفانێن سوٚڤییەتی گەرێن لێگەریانێ ل هنداڤ گوندێن کوردی ئەنجامداینە، ئەڤ کریارە ل باژێرێ دیانا (سوٚران) ل نێزیکی سنوٚرێ ئیرانێ هاتینە دیتن، هەروەسا بوٚ ماوێ دوو دەمژمێران هێزێن عێراقێ ب توٚپ و فروٚکەیان جهێن چیایی یێن هێزێن کوردی توٚپبارانکربوون, دوو فروٚکێن جوٚرێ سیخو-٧ یێن سوٚڤییەتی دگەل دوو فروٚکێن کاتیوٚش بنگەهێن ئاسێ توٚپباران دکرن . دئەنجامدا هێزێن کوردی بەرەڤ چیا چوون هندەك جاران هێرش دکر سەر هێزێن عێراقێ ل دەشتێ، هێزێن شوٚرەشێ دیار کربوو هندەك ژ چەکێ وان ژلایێ ئەمریکاڤە بڕێکا ئیرانێ ڤە دهێتە پێشکێشکرن بەلێ فروٚکە و تانك نینن وپێدڤییە ئەمریکا هزر لڤێ چەندێ بکەت، سەرەرای هندێ سەرکردایەتیا شوٚرەشێ چەندین جاران ئەڤ داخوازییە پێشکێشی ئەمریکا کربوو، بەلێ ئەمریکا خوٚ ژڤێ چەندێ ڤەدزی و نەدڤیا خوٚ تێکەلی ڤێ چەندێ بکەت(Catudal Jr,1976,1025).

ل ١٠ چریا ئێکێ ١٩٧٤ێ، حکوومەتا ئیرانێ بهاریکارییا هەوالگێرییا ئەمریکا هاریکارییێن سەربازی و دارایی پێشکێشی هێزێن کوردی ل کوردستانا عێراقێ کربوون. هەروەسا پەیوەندییێن سیاسی یێن بهێز دگەل سەرکردایەتیا شوٚرەشێ گرێدابوون، هەروەسا هەوالگێرییا ئیرانێ هاریکاریا ڕوٚژنامەڤانێن بیانی دکر ل سنوٚرێ وێ دەربازبن و بچن دناڤ دەڤەرێن شوٚرەشێ دا ژبوٚ نڤێسینا ڕاپوٚرتان لدوٚر شوٚرەشێ, هێزێن کوردی وەسا خوٚیاکر بوو ئەو دێ بەردەوامیێ دەن شەرێن خو ب دژی هێزێن عێراقێ, سەرەرای هندێ هێزێن کوردی هژمارەکا جهێن گرنگ یێن دبن دەستهەلاتا خوٚڤە بوٚ هێز و زرێپوٚشێن عێراقێ بەردابوون, بەلێ هێشتا ب ب سەدان جە و چیایێن گرنگ مابوون دبن کونتروٚلا وانڤە دهەمان دەمدا ڕێکەك یان دوو ڕێکێن گرنگ بوٚ پێشکێشکرنا هاریکاریان ل باکورێ ڕوٚژئاڤا ل سەر سنوٚرێ ئیرانێ ددەست دابوون, هێزێن کوردی وەسا بوٚ ژێدەران دیارکریە کو ئەوان کومێن هێزێن عێراقێ یێن ٢٠ تا ٣٠ سەربازی وەك توٚلڤەکرن بوٚ هێزێن پێشمەرگەی یێن هاتین کوشتن, کوشتینە(Franklin,2019,188-189).

لدووماهیکا سالا ١٩٧٤ێ، شەرێ دناڤبەرا هێزێن شوٚرەشێ و عێراقێ دا گەهشتبوو گوپیتکا توندوتیژی و وێرانکرنێ, چونکی دڤێ قوٚناغێدا هێزێن عێراقێ ب هەمی شیانێن خو و چەکێن لبەر

دەست هێرش دکر سەر کوردان. هەروەسا دڤێ قۆناغێدا ئێکەتیا سۆڤییەت پشکدارییەك بەرچاڤ دهێرشێن عێراقێ ب دژی کورداندا کری یە و رابوویە ب پێشکێشکرنا چەکێن گران و هنارتنا پسپۆر و فرۆکەڤانان بۆ هێزێن عێراقێ داکو هاریکاریا وان بکەن لدەمێ بکارئینا چەکێن وێ. ژلایێ خۆڤە ئەمریکا و هەڤپەیمانێن وێ ل ڕۆژهەلاتا ناڤین ب تایبەتی ئیران و ئیسرائیلێ پرۆگرامەك نهێنی و برێکا هەوالگێرییێن خوە هاریکارییێن سەربازی و دارایی پێشکێشی هێزێن کوردی کری یە ژ بوو دوو ئارمانجێن سەرەکی: ئێك، لاوازکرنا رژێما بەعس ل عێراقێ داکو هێرشێ نەکەت سەر کەنداڤێ فارسی. دوو، داکو مەترسیێ نەکەڤیت سەر بەرژهوندی و ئاسایشا نەتەوەیی یا ئەمریکا و هەڤپەیمانێن وێ ل ڕۆژهەلاتا ناڤین، ژبلی ڤێ چەندێ ئەمریکا چوو هەلۆیست بەرامبەری پرسا کوردی ل عێراقێ نەبوو، بەرۆڤاژی بەردەوام پرسا کوردی ب پرسەک ناڤخۆی یا عێراقێ زانی یە و نەڤیایە برێکا لەشکەری و مرۆڤایەتی خۆ نێزیکی ڤێ چەندێ بکەت، بەلکۆ برێکا لایەنێ سیێ واتە (ئیران و ئسرائیلێ) خۆ نێزیکی پرسا کوردی کری یە.

تەوەرێ چوارێ: هەلۆیستێ ئەمریکا ژ ژناڤچوونا شۆرەشا ئەیلۆولێ دناڤبەرا کانوونا دووێ ١٩٧٥- ئادارا ١٩٧٥

لدوماهیکا سالا ١٩٧٤ێ تا دەستپێکا سالا ١٩٧٥ێ، شەر و پێکدادان دناڤبەرا هێزێن شۆرەشێ و حکوومەتا عێراقێ دا گەرم ببوو. هەروەسا هێزێن ئیرانێ ب ئاشکرایی ماتێکرن دشۆرەشێ دا دکر و فرۆکێن ئیرانێ ل ئاسمانێ عێراقێ ڕا دبۆرین و هاریکاری پێشکێشی هێزێن شۆرەشێ دکر، ئەڤێ چەندێ عێراقێ پالدا داخوازا رێکەفتنەکێ دگەل ئیرانێ بکەت ژبۆ راوەستاندنا هاریکارییان بۆ شۆرەشێ (Saravanan,1994,268). ژبەر هندێ ژی وەلاتێ تۆرکیا پتر دڤیا رۆلێ خۆ دنێزیکرنا هەر دوو وەلاتان ببینت داکو چارەسەرییەکێ بۆ کێشە و هەڤرکیێن خۆ ببینن. ئەو بۆ دناڤبەرا ١٧ تا ١٩ کانوونا دووێ ١٩٧٥ێ، جارەکا دی وەزیرێ دەرڤە یێ عێراقێ، (سعدون حمادی) بنهێنی دگەل وەزیرێ دەرڤە یێ ئیرانێ (عباس علی خلعتبری) ل ژێر سەرپەرشتیا تۆرکیا ل ئیستەمبۆلێ کومبوون و تێدا رازیبوون کو د چەند حەفتێن بهێت دا کوومببنڤە (Catudal Jr,1976,1027).

ل ١٦شۆباتا ١٩٧٥ێ، د چەند سالێن بۆریدا ئیران و عێراقێ دەست بهەڤرکیا خۆ لدور کونترۆلکرنا کەنارێ عەرەبی ئەو رێکا ئاڤێ یا ستراتیجی ژلایێ رووبارێن دیجلە و فۆرات هاتیە دورستکرن کری یە. هەروەسا د نۆیترین پێشهاتدا ب شەر چووینە ل دۆر داخوازیێن کوردا بۆ رێڤەبەرییەکا ئۆتۆنۆمی یا گرنگ ل کوردستانا عێراقێ. بەفرا زڤستانێ ببوو ئاستەنگ درێکا هێرشکرنا هێزێن عێراقێ دا ب دژی ئیرانێ یا پشتەڤانیا کوردا ل چیایێن وان یێن ئاسێ دکر. دگەل هندێدا لدۆر نۆتیرین شەرێ دناڤبەرا عێراق و ئیرانێ دا چاڤدێرێن بیانی پێشبینی کربوو کو ل بهارا ١٩٧٥ێ، دێ هۆڤانەترین شەر دناڤبەرا وان دا دەستپێکەت و ئەمریکا یا خۆ ژ پرسا کوردی دویر دکەت دبت لدەمەک نێزیک ئەمریکا گورزەکێ کوژەک ل کوردان بدەت و جوجاران کورد ڤی گورزی ژبیر نەکەن(*Waisy*,2015, 61-68).

ژبەر پشتەڤانیا ئیرانێ و هنارتنا ئالیکارییان برێکا سنۆرێ ئیرانێ بۆ شۆرەشا کوردی ل کوردستانا عێراقێ تۆپبارانکرنا جهێن لەشکەرێ عێراقێ و ئێخستنا فرۆکەیێن عێراقێ ب چەکێ ئیرانێ ناکۆکی دناڤبەرا هەردوو دەولەتاندا گەرم ببوو. پشتی بۆرینا دوو هەیڤان برێکا ناڤبژیڤانیا جەزائیر دەرگەهـ بۆ چارەسەرکرنا ئاریشەیان ڤەبوو ئەو بۆ د کومبوونا رێکخراوا دەولەتێن هنارتنا پەترۆلێ دا ئۆپێك (OPEC) (*Waisy*,2015, 61-68) [٣] ، لدەستپێکا حەفتیا ئێکێ یا ئادارا ١٩٧٥ێ، (هواری بۆمدین) سەرۆکێ جەزائیر دیارکر: "ئەز گەلەك کەیفخۆشم ڤێ چەندێ ب ڕاگەهینم". کو شاهێ ئیرانێ و جێگرێ سەرۆکێ عێراقێ، سەدام حسێنی ل ٥ ئادارا ١٩٧٥ێ، رێکەفتنامەك مۆرکری یە. سەرەرای هندێ درێکەفتنێ دا بەحسێ کوردان نەهاتبوو کرن، بەلێ ئاماژە بهندێ دابوو کو رێك لبەر هاتنوو چوونا سەر سنۆران بهێتەگرتن ئەگەر بەردەوامی پێدان بۆ ئەگەرێ نیشانەك گرنگ بۆ هێڤیا سەرکردایەتیا کوردا ژبۆ بدەستڤە ئینانا حوکمێ خۆ برێڤەبرنێ ل عێراقێ. هەروەسا تێدا هاتبوو خۆیاکرن کو "رێکەفتنامە داخۆازا چارەسەکرنا هەمی ئاریشەێن"، دناڤبەرا هەر دوو وەلاتان دا دکەت (*Waisy*,2015, 61-68).

ل ٦ ئادارا ١٩٧٥ێ، ئیران و عێراقێ ل جەزائیر بفەرمی دا دیارکرن کو گەهشتینە رێکەفتنەکێ ژبۆ چارەسەکرنا هەڤرکیێن خۆ یێن سنۆری لدۆر کەنداڤێ فارسی. دڤێ رێکەفتنێ دا هەر دوو ولات رازیبوون ل سەر دەست نیشانکرنا سنۆرێن خۆ یێن بەردەوام و ل سەر ئیرانێ هاتبووو سەپاندن رێکێن خۆ یێن سنۆری لبەر شۆرەشا کوردی بگریت. ئەڤ رێکەفتنامە بو نەخۆشیەك تۆند بو بەردەوامیا شۆرەشا کوردی، ئەوا کو لدەمێن بۆری ب شێوەیەکێ بهێز پشت بەستنا خۆ دانایی سەر هنارتنا چەك و پێدڤیێن دی یێن شەری ئەوێن برێکا سنۆرێ ئیرانێ بۆ دهاتنە فرێکرن سەرەرای هندێ سەرکردایەتیا کوردی ڕاگەهاند بوو کو بەری هینگێ ب دوو حەفتیان پێشکێشکرنا چەکێ ب وان هاتبوو راوەستاندن دگەل هندێدا حکوومەتا ئیرانێ بەردەوام پەنابەر وەردگرتن و لۆری فرێکردکرن ژبۆ ڤەگوهاستنا وان بۆ ناڤ ئاخا ئیرانێ(Merrick,1996,25) .

ل ٩ ئادارا ١٩٧٥ێ، حکوومەتا عێراقێ شەر دژی هێزێن شۆرەشێ ڕاگەهاند ئەڤێ هێرشێ ل سپێدەهیا ڕۆژا ئەینێ ل هەمی محوەرێن باکۆری دەستپێکر. ئەڤ هێرشە هات پشتی بۆرینا حەفتیەکێ ژ مۆرکرنا وێ رێکەفتناما دناڤبەرا عێراقێ و ئیرانێ دا ل وەلاتێ جەزائیر بێ ئاشکراکرنا پێزانینان. هندەك ژێدەران وەسا شیکارکربوو دبیت ئەڤە وێ چەندێ بگەهینت کو شاهێ ئیرانێ بریارا راوەستاندنا پشتەڤانیان ب کوردا دابیت و بڤێ چەندێ شیان داینە بەغدا هێرشێ بکەت سەر دەڤەرێن کوردی ژبۆ ژناڤبرنا شۆرەشا کوردی (*Waisy*,2015, 61-68). ژلایێ خۆڤە بەرپرسێن ئەمریکی ل واشنتۆن دووپاتکر کۆ حکوومەتا عێراقێ هێرشا لەشکەری ب دژی کوردا دەستپێکری یە بەلێ دیارکر بوو نەشێت پێزانینێن دروست ل دۆر خۆیا بکەت (*Waisy*,2015, 61-68). لڤی دەمی دا ئەمریکا خۆ نێزیکی عێراقێ دکر و نەدڤیا چوو داخویانیان ل دۆر پرسا کوردی بۆ رایا گشتی یا ئەمریکا ب دەت

---

[٣] بنێرە:
The Organization of the Petroleum Exporting Countries, retrieved, 2019, from https://www.opec.org/opecweb/en/about_us/24.htm.

ل ١٠ ئادارا ١٩٧٥ێ، هێرشا عێراقێ بۆ سەر هێزێن شۆرەشا کوردی ل کوردستانێ دەستپێکر هێزێن حکوومەتا عێراقێ یێن پیادە ب پشتەڤانیا تانك و زریپۆشان هێزێن شۆرەشێ ژ چەندین بنگەهێن سەربازی یێن ئاسێ یێن چیایی دەرکرینە. دڤێ ڕۆژێ دا ژێدەرێن کوردی یێن دناڤ شۆرەشێ دا برێکا تەلەفۆنێ بۆ کوردێن سەر سنۆرێ ئیرانێ دیارکر بوو کو:" بارودۆخ ل کوردستانێ زۆر خرابن". ژلایێ خۆڤە کوردێن ل ئیرانێ دژیان ڕاگەهاند هەتا نوکە بەرپرسێن ئیرانێ و ئەمریکا ب فەرمی نەدایە دیارکرن حکوومەتا عێراقێ دەست ب هێرشێن خۆ کری یە هەرچەوابیت ژێدەرێن شۆرەشێ خۆیاکربوو هێرشا عێراقێ یا ڕۆژا ئەینیێ ب ٦ کیلۆمەتران ل ڕۆژئاڤایێ چیایێ زۆزك دەستپێکربوو (*Waisy*,2016, 201). ئەمریکا برێکا هەوالگێریا خۆ بتنێ مژوویلی هەلسەنگاندنا پێشهاتێن سیاسی یێن ناڤخۆیی و دەرڤە بۆ و هند گرنگی ب پرسا کوردی نە دابوو، بەرۆڤاژی پرسا کوردی وەک ئالاڤەک سیاسی ژبۆ بکارئینانا بەرژەوەندیێن خۆ ددیت.

ل ١٢ ئادارا ١٩٧٥ێ، ژێدەرێن کوردی برێکا دەنگێ کوردستانێ دابوو دیارکرن، "چوو ژهندێ نەخۆشتر نینە تو ب تۆندی بهێیە ئەشکەنجەدان"، ب روونی دایە دیارکرن ئەڤێ چەندێ ب سەر شۆرەشا کوردی دا، ئەوێن ب چەرخان ژبۆ بدەستڤەئینانا مافێن خۆ خەباتێ ل باکۆرێ عێراقێ دکەن گرتی یە (*Waisy*,2015, 61-68). دپێنگاڤێن خۆدا ژبۆ پتر شرۆڤەکرنا کاودانێن کوردان، ل ١٢ ئادارا هەمان سال دەنگێ کوردستانێ د ڕاپۆتەك خۆ یا دی دا ل ژێری ناڤێ، "خیانەت ل کوردان هاتیە کرن"، بەلاڤکریە و تێدا ڕاگەهاندی یە خۆسارەتیێن سەرەکی یێن رێکەفتناما عێراق و ئیرانێ کوردن ئەوێن د سالا بۆری دا بهاریکاریەك کێم و گرنگ ژلایێ ئیرانێ ڤە بەردەوامی دایە شۆرەشا خۆ ب دژی هێزێن عێراقێ و ئەمریکا کورد پشت گوهـ هاڤێتن و ژ پەیمانا خۆ لێڤە بوو ئەڤەیە هەلۆیستێ دەولەتێن خۆ ب پارێزەرێن مرۆڤایەتێ دزانن (Muhammed,2012,79).

سەرەرای وێ ئاگربەستا ل رێکەفتی ١٣ ئادارا ١٩٧٥ێ، دناڤبەرا سەرکردایەتیا کوردی و عێراق بۆ راوەستاندنا شەری هاتیە مۆرکرن. دگەل هندێدا شەر ل چیاێ هندرین و هندەك دەڤەرێن دی بەردەوام بوو, دگەل ڤێ چەندێ دا چوو پێزانین ل دۆر وێ ئاگربەستێ ئەوا ژلایێ حکوومەتا بەغدا و تەهرانێ ڤە هاتیە ڕاگەهاندن نەهاتبوو دیارکرن یێن کو ڕاپۆرتان دیارکرین رۆلەکێ گرنگ درێکخستنا ڤێ ئاگربەستێ دا هەبوو. بەلێ دیارکربوو کو دێ ئەڤ ئاگربەستە ل دۆرێن نڤیرۆیا هەمان رۆژ کەڤتە کاری(Cooper,2012,269).

ل ١٧ ئادارا ١٩٧٥ێ، سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی ل عێراقی بلەز داخۆاز ژ ئەمریکا کر ئیرانێ پالدەت پتر هاریکاریان پێکێشی وان بکەت, دگەل ڤێ چەندێ دا حکوومەتا ئیرانێ و نۆێنەراتیا شۆرەشێ ل ئیرانێ، پێشبینی دکر کو پتر ژ ٢٠٠ هزار کوردان وەك پەنابەر بهێن ئیرانێ ژبەر تۆپبارانکرنا دەڤەرێن وان ژلایێ هێزێن عێراقێ یێن پیادە و ئاسمانی ڤە. دهەمان ڕۆژ دا حکوومەتا ئیرانێ ڕاگەهاند بوو کو پتر ژ ١٤٠ هزار کورد د خانیانڤە ئاکنجیکرینە (*Waisy*,2016, 221). ژێدەرێن نێزیکی شۆرەشی و ڕاپۆرتێن ژ دەڤەرێن کوردی دهاتنە بەلاڤکرن داکوکی لهندێ دکر کو لدەمێ پێشڤەچوونا کوردان بۆ هەیڤا نیسانێ حکوومەتا عێراقێ بەندێن ئاگربەستێ بن پێکرن و دەست ب هێرشێن خۆ کرن داکو شۆرەشێ ژناڤببەت

دهەمان دەمدا ڕاپۆرتان دیارکری یە دڤی ماوێ نەخۆش و هەستیار دا جارەکێ یان دوو جاران مستەفا بارزانی ب نهێنی چوویە ئیرانێ ژبۆ دانووستاندنێ دگەل شاهێ ئیرانێ ئەوێ سیاسەتا وی لدەستپێکا ئادارا ١٩٧٥ێ، هاتی گهورین د بەرژهوەندیا حکوومەتا بەغدا دا (Gibson,2013,288).

ل ٢٢ ئادارا ١٩٧٥ێ، مستەفا بارزانی سەرکردێ شۆرەشا کوردی ل عێراقێ ڕاگەهاند"شەر بدووماهیکا هات". هەروەسا خۆیاکری یە "شۆرەشا وی پشتەڤانێن دەرەکی نینن و هزرێ د پەنابەراتیا ئەمریکا دا دکەت". ناڤبری ئەڤ داخۆیانیە ل دەڤەرێن کوردی ل عێراقێ بەلاڤکری یە و ئەو ڕۆژنامەڤانێن ژ کوردستانێ هاتین پایەختێ ئیرانێ ئەڤ چەندە بەلاڤکر بوو، ئەمریکا و ئیرانێ "کێرەك" ژ پشتێڤە ل کوردان دایە برێکا ڤەکێشانا وان هاریکاریێن ب شۆرەشا کوردی دهاتنە پێشکێشکرن. ژێدەرێن نێزیکی شۆرەشێ دیارکر بوو "ئەڤ شەڤ هەمی تشت دێ بدووماهیك هێن، بەردەوامی ب شۆرەشێ ب دژی عێراقێ ناهێتە دان"(*Waisy*,2016, 221) .

ژلایەکێ دیڤە، ل ٢٣ ئادارا ١٩٧٥ێ، چەکێن مۆدرێن و فرۆکێن سیخو یێن شەری نەشیایە کوردان ژ چیاێن وان یێن ئاسێ دەربکەن یان خلاس بکەن. هاتیە گوتن کو کورد شەرکەرێن زیرەك و سەربەخۆنە, کوردان چەکەکێ لاواز هەبوو و بەردەوام پێدڤی ب چەکی بون. دگەل هندێدا نەشیانە د شەری دا سەرکەفتنێ بدەستڤە بینن و چوجاران د شەران نە هاتینە شکاندن هەتا نوکە (Pace,1975,23). ژلایەکێ دیڤە لدویڤ بەلگەنامەێن ئەمریکا ل ٢٣ ئادارا ١٩٧٥ێ، سەرکردێ شۆرەشا کوردی مستەفا بازرانی ڕاگەهاندبوو، "شۆرەش بدووماهیك هات"، و شۆرەشا کوردی چوو پشتەڤانێن نیڤدەولەتی نینن و سەکردێ وێ مستەفا بارزانی هزرێ د پەنابەرییێدا ل ئەمریکا دکەت. حکوومەتا ئیرانێ رێژەکا زۆرا ئالیکارییان ژ کوردان ڤەکێشا بوو. هەروەسا ئەڤ دەنگ وباسە ژلایێ ئەوان ڕۆژنامەڤانێن ژ دەڤەرێن کوردی هاتین ئیرانێ هاتبوو دووپاتکرن و ئەمریکا بەرامبەری ڤێ چەندێ بێ دەنگ مابوو و گوتبوو شاهێ ئیرانێ یا چ تشتێ باشە بۆ مللەتێ تە وێ بکە و کوردان پشت گوهـ باڤێژە (Pace,1975,23).

ل ٣٠ ئادارا ١٩٧٥ێ، ژ زاردەڤێ ڕۆژنامەیا رویتەرز و ڕۆژنامەیا نیویۆرك تایمز، ڕاگەهاند بوو کو مستەفا بارزانی و هەر دوو کوڕێن خۆ (ئیدریس و مسعود)، یێن بەرەڤ ئیرانێ چووین، هەروەسا تێدا هاتیە دیار کرن کو دگەل وان هژمارەك زێرەڤانان یێن هەین. ئەڤ پێزانینە بەری وەختێ حکوومەتا ناڤەندی دیار کری بۆ لێبۆرینێ و ئاگربەستێ یا کو تێدا دیارکری دڤێتن شۆرەشگێرێن کورد خو رادەست بکەن یان عێراقێ بجهبهێلن هاتیە (Gibson,2013,335).

ل ٣١ ئادارا ١٩٧٥ێ، فەرمان ب هێزێن عێراقێ هاتە دان کو "بەرەڤ پێشڤە بچن"، ژبۆ کونترۆلکرنا کوردستانێ و ژناڤبرنا شۆرەشێ, چونکو ئاگربەست دا بدووماهیك هێت د وێ شەڤێ دا, دگەل هندێدا سەرکردێ شۆرەشێ، مستەفا بارزانی بەردەوام داخوازی ژ ئیرانێ دکر بۆ پەنابەریێ بهزاران ژ هێزێن شۆرەشێ چەکێ خۆ رادەستی هێزێن عێراقی دکرن و دبەرامبەر دا پارە پێ دهاتە دان (Franklin,2019,105). لەوڕا دەستهەلاتداریا عێراقێ باوەر دکر شۆرەش بدووماهیك هات. ئەڤ شۆرەشا ل باشۆرێ ڕۆژئاڤایێ چیاێن دکەڤنە سەر سنۆرێ ئیران و تۆرکیا روویدایی گڤاشتن دکرن کو شەری دگەل ئیرانێ بکەن، ئەوێن پشتەڤانیا شۆرەشا کوردی ل عێراقێ دکر و هاریکاری پێشکێشی هێزێن

وێ دکرن, بەلێ لدۆیڤ بەندێن وێ رێکەفتناما ٦ ئادارا ١٩٧٥ێ شاهێ ئیرانێ رازیبوو پشتەڤانییێن خۆ بو هێزێن شۆرەشێ راوەستینتن (*Waisy*,2016, 223).

دەرئەنجام

پشتی ڤەکولین لدۆر ڤی بابەتی هاتیە ئەنجامدان، چەندین ئەنجامێن گرنگ هاتنە ئاشکەراکرن:

١. هەر ژسالا ١٩٦١ تا ١٩٧٢، سەرکردایەتیا شورەشا ئەیلوولێ هەمی شیانێن خوە مەزاختبون، کۆ پشتەڤانیا ئەمریکا بدەستڤەبینیت، بەلێ حکوومەتێن ئەمریکا بەردەوام دابوو دیارکرن کۆ پرسا کوردی کێشەیەکا ناڤخوییا عێراقێ یە و حکوومەتێن ئەمریکا نەڤێن ماتێکرنێ دکاروبارێن ناڤخوییێن عێراقێ دا بکەت، بڤێ چەندێ دیاردبیت کۆ حکوومەتێن ئەمریکا چو هەلویستێن گونجای لدور پرسا کوردی نەبون.

٢. پشتی ل سالا ١٩٧٢ کاودانێن سیاسی ل روژهەلاتاناڤین بەرەڤ گهورینێ چووین ب تایبەتی پشتی حکومەتا عێراقێ رێکەفتنەك هەڤالینی و هەڤکاریکرنێ دگەل ئێکەتیا سوڤیەت مورکری و کومپانیا نەفتا عێراقێ خومالیکری هەڤپەیمانێن ئەمریکا ل دەڤەرێ فشار ئێخستە سەر ئەمریکا، کۆ دێ مەترسە کەڤیتە سەر بەرژەوەندیێن ئەمریکا ل دەڤەرێ، ژبەر هندێ شاهێ ئیرانێ داخواز ژ حکوومەتا ئەمریکا کر هاریکاریا کوردا ب دژی عێراقێ بکەت.

٣. ئەمریکا ژبو پاراستنا رێکێن ستراتیجی و رێگریکرنا بەلاڤبونا هزرا کومیونستی ل روژهەلاتا ناڤین، ب پێشنیارا شاهێ ئیرانێ رازیبو هاریکارییێن ئابووری و سەربازی ب رێکا هەوالگێرییا خوە و ب هاریکاریکاریا ئیرانێ و ئیسرائیلێ پێشکێشی شورەشا ئەیلوولێ بکەت.

٤. ژلایێ خوەڤە سەرکردایەتیا شورەشێ باوەرییەك موکم ب ویلایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا هەبوو و هزر دکر ب رێکا هاریکارییێن ئەمریکا دێ هەمی ئارمانجێن شورەشێ بدەستڤە ئینت، سەرکردایەتیا شورەشا ئەیلوولێ هزر نەدکر کۆ ئەڤ هاریکارییێن ئەمریکا پێشکێشی وان دکرن ژبۆ بدەستڤەئینانا هندەك ئارمانجێن نهێنی بوون، وەك ئێخستنا فشاران لسەر عێراقێ کۆ نەچاربیت دگەل شاهێ ئیرانێ کێشەیێن خوە چارەسەر بکەت.

٥. نەشارەزابونا سەرکردایەتیا شورەشێ دهەلسەنگاندنا سیاسەت و پەیوەندێن نیڤدەولەتی دا، ببوو ئەگەرێ هندێ کۆ هێزێن هەرێمی وەك ئامرازەکێ سیاسی د هەڤرکیێن خوە یێن هەرێمی دا بکاربینن و ئیرانێ رولەکێ گرنگ دڤی بیاڤی دا هەبوو و ئەمریکا رازیکر دگەل نوینەرێن کوردا ل کوچکا سپی کومبیت، هەروەسا لدەمێ ئەمریکا رازیبوی هاریکاریان پێشکێشی کوردا بکەت، سەرکردایەتیا شورەشێ هزردکر کۆ هەمی دەزگەهێن حکوومەتا ئەمریکا ئاگەهداری ڤێ چەندێ نە و نەدزانی ئەڤ هاریکارییە بنهێنی بوو دهێنە هنارتن.

٦. سەرەرای هندێ ئەمریکا ئاگەهداری هندێ بۆ کۆ وەلاتێن هەرێمی ب تایبەتی تورکیا، جەزائیر، مسر، ئوردن، یێ بزاڤێ دکەن رێکەفتنەکێ دناڤبەرا عێراقێ و ئیرانێ دا موربکەن ژبو چارەسەرکرنا کێشەیێن دناڤبەرا خوەدا، بەلێ ئەمریکا چو هەلویست بەرامبەری ڤێ چەندێ دەرنەبرین، ژبەرکو

ئەمریکا دیتبوو ئەڤ ڕێکەفتنامە دێ دەرگەهەکێ نوی بۆ ڤەکرنا پەیوەندێن دبلوماسی دناڤبەرا عێراقێ و ئەمریکا دا ڤەکەت ڤە، هەروەسا ئەمریکا نەدڤیا حکومەتا عێراقێ بزانیت کۆ ب شێوەیەکێ نهێنی هاریکارێن سەربازی یێن پێشکێشی هێزێن شورەشێ کرین.

لیستا ژێدەران

ژێدەرێن کوردی:

1. ڕەفیق ڕەحمان مام خول. ٢٠١٣. مستەفا بارزانی و ڕۆل و هەڵوێستێ لە پێشهاتە سیاسییەکاندا (١٩٥٨_١٩٧٠) توێژینەوەیەکی مێژوویی- سیاسییە، چ٢،چاپخانەی شەهاب: هەولێر.
2. فارووق محمد محەمەد ئەمین.٢٠١٤. سیاسەتی ئێران بەرامبەری جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشوری کوردستان ١٩٧٥-١٩٨٩، چاپخانەی ڕێ نۆی: سلێمانی.
3. گۆران ئیبراهیم ساڵح. ٢٠١٣. دۆزی کورد لەبازنەی پەیوەندییەکانی ئەمریکا و عێراقدا ٦ ئازاری ١٩٧٥- ٢ ئابی ١٩٩٠،چاپخانەی ڕۆژهەلات:هەولێر.
4. لوکمان میهۆ.٢٠٠٩. کورد و کوردستان لە بەلگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا(بەشی یەکەم: کوردستانی عیراق،وەرگێران :وریا رەحمانی،چاپخانەی روژهەلات: هەولێر .
5. وریا رەحمانی.٢٠٠٩. شۆرشی ئەیلوول لە بەلگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا ،چاپخانەی روژهەلات: هەولێر.
6. وریا رەحمانی.٢٠١٢. مێژووی پەیوەندییەکانی کورد و ئەمریکا، چاپخانەی ڕۆژهەلات: هەولێر.

ژێدەرێن عەرەبی:

7. خضير البديري.٢٠١٥. التاريخ المعاصر لإيران و تركيا،ط٢، مكتبة مؤمن قريش: بيروت.
8. سامی شورش.٢٠٠١. كردستان و الأكراد، الحركة القومية و الزعامة السياسية إدريس بارزاني نموذجا، ط١، مطبعة وزارة التربية: أربيل.

ژێدەرێن ئنگلیزی:.

نامێن دکتورا و ماستەرێ

9. Al-Ajmi, H. J. H. (1988). The international history of the Gulf, 1958-1979 (Doctoral dissertation, University of Glasgow).
10. Ali, H. (2017). The Iraqi Kurds, the Cold War and Regional Politics: 1958-1975 (Doctoral dissertation, The University of Manchester (United Kingdom)
11. Disney, D. B. 1980. The Kurdish Nationalist Movement and External Influences. Thesis Monterey, California. Naval Postgraduate School.
12. Esty, J. C. (2017). Kissinger's Strategy in the Iraqi Kurdish Rebellion of 1972-75: False Start or Foundation of American-Kurdish Partnership?.
13. Franklin, J.A., 2019. United States Foreign Policies on Iran and Iraq, and the Negative Impact on the Kurdish Nationalist Movement: From the Nixon Era through the Reagan Years
14. Gibson, B. R. (2013). US foreign policy, Iraq, and the Cold War 1958-1975 (Doctoral dissertation, The London School of Economics and Political Science (LSE)).

15. Lambert, P.J., 1997. The United States and the Kurds: Case Studies in United States Engagement. NAVAL POSTGRADUATE SCHOOL MONTEREY CA.
16. Muhammed, P. A. (2012). US perspectives on Kurdish independence from Iraq, 1972-2011 (Doctoral dissertation, Keele University.(
17. Saravanan, S..1994. Iran-Iraq relations, 1975-1989: a study of co-operation and conflict (Doctoral dissertation, JAWAHARLAL NEHRU UNIVERSITY)..
18. Shareef, M. and Jalal, M., 2010. President George W. Bush's Policy Towards Iraq: Change or Continuity? (Doctoral dissertation, Durham University).
19. Shukri, N. A. (2017). Explaining US Foreign Policy towards Kurdistan Region of Iraq (2003-2015) (Doctoral dissertation, Department of Politics and International Relations.(
20. Vis, A. T.,. (2014). US Foreign Policy on the Kurds of Iraq, 1958-1975 (Bachelor's thesis.

پەرتووک:

21. Alvandi, R., 2016. Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War. Oxford University Press
22. Boukalmouna, M., & Boudjelit, A. (2018). American foreign policy toward the kurdish question 1972-1975.
23. Cooper, A. S. (2012). The oil kings: how the US, Iran, and Saudi Arabia changed the balance of power in the Middle East. Simon and Schuster.
24. Gunter, M.M., 2010. Historical dictionary of the Kurds (Vol. 8). scarecrow Press.
25. Kissinger, H. 1999. Years of Renewal Tragedy of the Kurds By: Henry Kissinger Barzani, Kissinger and the Kurdish State. Jawad Mella London KNC.
26. Mcdowall, D. (2004). A Modern History of the Kurds. IB Tauris.
27. Merrick, M. (1996). The United States and the Kurds 1945-1992.
28. Offiler, B. (2015). US Foreign Policy and the Modernization of Iran: Kennedy, Johnson, Nixon and the Shah. Springer.
29. Othman, Mahmud. 2000. The Kurdish Experience in Iraq, America Television Program Frontline. The United States. Interview, 25 January 2000.
30. Sarı, İ. The United States Foreign Policy Towards Kurds. Ortadoğu Etütleri.
31. Stansfield, G. R. (2003). Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy. the United States: Routledge.
32. Waisy,K.S. (2016). The International Dimension of the Iraqi Kurdish Nationalist Movement 1960-1975: The US Factor, LAP Lambert Academic Publishing.

بەلگەنامەیێن ئەمریکی:

33. The white house memorandum of conversation, 1972, Washington Meetings with Kurdish represenatives, the department of state, Washington. D.C, July 1972.

گۆڤار:

34. Catudal Jr, H. M. (1976). The War in Kurdistan: End of a Nationalist Struggle?. International Relations, 5(3), 1024-1044.
35. Gunter, M. (1994). Mulla Mustafa Barzani and the Kurdish rebellion in Iraq: The intelligence factor. International Journal of Intelligence and Counter Intelligence.
36. Gunter, M.M., 2011. The Five Stages of American Foreign Policy towards the Kurds. Insight Turkey, 13(2).
37. Korn, D. A. (1994). The Last Years of Mustafa Barzani. Middle East Quarterly
38. Little, D., 2010. The United States and the Kurds: A Cold War Story. Journal of Cold War Studies, 12(4)
39. Nehme, M. G., & Meho, L. I. (1995). Pawns in a Deadly Game: Iraqi Kurds and the United States, 1972-1975. International Studies.
40. Waisy, K. S.. (2015). The Algeria Agreement of March 1975 Implications in the Middle East, International Journal of Innovative Research & Development, Vol. 4, No. 2, February 2015.

ڕۆژنامە:

41. Pace, E. (1975). 'Leader of Kurdish Revolt Says That Fighting Is Ended. New York Times, March, 23.

ئنترنێت:

42. The Organization of the Petroleum Exporting Countries, retrieved, 2019, from https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm.
43. William Care, Mach More on the Kurds all parts, https://bywilliamcarter.wordpress .com/2014/11/12/much-more-on-the-kurds-part-1/, Willaim Car's site, retrieved, 11 December, 2014.

موقف الولايات المتحدة الامريكية من ثورة أيلول ١٩٧٢-١٩٧٥

ملخص

تعتبر هذه المدة من الفترات الحساسة من ثورة ايلول ، لانه خلال هذه المرحلة بدأت الولايات المتحدة الامريكية تغيير سياساتها و مواقفها من القضية الكوردية و الثورة الكوردية في الكوردستان العراق و بدأت بدعم هذه الثورة عن طريق ايران و اسرائيل. تحاول هذه الدراسة ان تبحث بالتفصيل في اسباب و عوامل التي دفعت بالولايات النمتحدة الامريكية الى تغيير موقفها من الكورد و كيفية بدء العلاقات بين الكورد و أمريكا، كما تحاول ان تبين كيفية "سحب البساط من تحت اقدام الكورد" و تركهم ليلاقوا مصيرهم تحت نير السلطات القمعية العراقية. و تعتمد الدراسة على عدد من الوثائق باللغتين الكوردية و الانكليزية.

تتكون الدراسة من مقدمة و اربعة محاور، تتضمن المقدمة سرداً موجزاً عن موقف امريكا من القضية الكوردية خلال فترة ١٩٦١-١٩٧١، و تلقي المحور الاول الضوء على محاولات القيادة الكوردية كسب توجه السلطات الامريكية الى قضيتها خلا ١٩٧٢-١٩٧٣. و يتحدث المحور الثاني عن اساليب و اليات التي اتبعتها استخبارات الولايات المتحدة لدعم الكورد

١٩٧٣-١٩٧٤. و خصص المحور الثالث لبيان موقف امريكا من الصراع بين الكورد و الحكومة العراقية خلال مدة ١٩٧٤-١٩٧٥، و أما الفص الاخير فيلقي الضوء على موقف امريكا من نكسة لثورة الكوردية خلال فترة (كانون الثاني ١٩٧٥- ئاذار ١٩٧٥).

الكلمات المفتاحية: الملا مصطفى البارزاني، ثورة ايلول، امريكا، ايران، اسرائيل، الاتحاد السوفيتي.

The U.S. Attitude to the September Revolution 1972-1975

Abstract:

This period is beign known of the key stages of the. As during this stage the U.S. reconsidered its attutide and policy towards the Kurdish issue and the September Revolution in Iraqi Kurdistan with the encouragement of Israel and Iran backed the September Revolution. This research contributes to dipect those facter and reasons, which were pushed the U.S. to reconsider its attitude, furthermore attempts to show the Kurdish and US relations conducted. Additionally, it menuvers to clarify the U.S. clandistine objectives and how it pushed carpet on the Kurdish foots also left Kurds alone under the mercy of the Iraqi government. This research has taken advantageous from verity documentary references in Kurdish and English languages.

This research consists of an introductory, backround and four sections. In its background it shows the U.S. attutide to the developments of the sepetmber revolution from 1961 to 1971. The first section of study clears up the Kurdish efforts and lobbies for obtaining the U.S. support. In its second sections, this study shed lights on the events of the U.S. intellignt agency aid to the September Revolution between 1972 and 1973. The third sections of the study demonstrates the events and developments of the Kurdish-Iraqi war as well as the U.S. attutide from 1974 to 1975. In its fourth sections the research presents the develoments and political events also the U.S. attitude to collapse of the september revolution from January 1975 to March 1975. Its conclusion clarifies its consequences that being discovered.

Keywords: Mullah Mustafa Barzani, September Revolution, U.S. Israel, Iran , Iraq and the Soviet Union.

هەڵویستێ ئیسرائیلێ بەرانبەر شورەشا ئەیلوولێ
١٩٦٣ - ١٩٧٥

روژین چلبی منیر
پشکا مێژوو، ڤەکولتیا زانستێن مروڤایەتی، زانکویا زاخۆ، هەرێما کوردستانێ_ عێراق
rojin.muneer@uoz.edu.krd

پۆختە:

هەلویستێن نیڤ دەولەتی بەرامبەر شۆرەشا ئەیلولێ ئێك ژوان بابەتانە لڤی سەردەمیدا بشێوەیەکی مەزن هاتیە ئازراندن، بەلێ دگەل هندێ بشێوەیەکێ کێم گرنگی لسەر رول و هەلویستێ ئیسرائیلێ بەرامبەر شۆرەشا ئەیلولێ هاتیە دان ئەڤە ژلایەکێڤە و ژلایەکی دیڤە گرنگیا وێ دیاردبت دماوێ هەوڵدانا هندەك کەسانێن سیاسیێن کورد ژبۆ گرێدانا ڤان پەیوەندییان، دیسان رولێ مەلا مستەفا بارزانی وەك سەرکردەیی شۆرەشا ئەیلولێ وبزاڤا رزگاریخوازا کوردی کو کاریگەرییەکا مەزن لسەر بارودوخێن سیاسی یێن کوردستانێ هەبوو و شیا سەرنجا جیهانی بۆخو و گەلێ کورد بکیشت و کیشەیا کوردی ل جیهانێدا بدەت نیاسین و لوبیەکا کوردی ل ژدەرڤە چێکەت.

دماوێ خواندنا ڤەکولینێ هندەك پرسیار دهێنە ئازراندن ژوانا: ئەرێ چەوا ئیسرائیلێ شیا بوو پەیوەندیی دگەل سەرکردایەتییا شۆرەشا کوردی بکە؟ ئەرێ ئیسرائیل ب چ شێواز هاریکاری پێشکیشی کوردان کربوو؟ هەتا چ رادە کوردان شیابوو مفایی ژڤان هاریکارییان وەربگرت؟

پەیڤێن گرنگ: شۆرەشا ئەیلولێ، عێراق، ئسرائیل، مەلا مستەفا بازرانی، نۆینەرێن شۆرەشێ.

پێشەکی

شۆرەشا ئەیلولێ ئێك ژ شۆرەشێن گرنگ بوو دمێژوویا کوردی دا؛ چونکی ڤێ شۆرەشێ دەنگڤەدانەکا مەزن هەبوو د راگەهاندنێن بیانی دا، و ئەڤ دەنگڤەدانە ژ ئەنجامدانا شەرێن وێ دگەل حکوومەتا عێراقی و شێوازێ چێکرنا پەیوەندیيان دگەل دەولەتێن مەزن و یێن دەوروبەر دیاربوویە، و ئیسرائیل ژی ژوان دەولەتان بوو ئەوا رولَ دڤێ شۆرەشێدا هەبوو، و پەیوەندیێ دگەل سەرکردایەتیا شۆرەشێ گرێددەت کو ئەڤ پەیوەندی یە دبنە ئەگەرێ هندێ رەنگڤەدانەك د راگەهاندنێن بیانی دا پەیدا ببیت، لدور چەوانیا رولَ وێ و پەیوەندیێن وێ دگەل شۆرەشێ، کو هەتا چ رادەی شیابوو هاریکارییان پێشکیشی شۆرەشێ بکەت.

گرنگیا بابەتی ئەوە، هەڵویست و هەوڵدانێن سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی دیاربوویە ژبۆ بدەستڤەئینانا پاڵپشتی و پشتبەستنا لایەنێن ژدەرڤە بۆ شۆڕەشا کوردی، هەروەسا رولێ ئیسرائیل د پێشکێشکرنا هاریکاریێن دارایی و سەربازی بۆ شۆڕەشا کوردی و بانگەشەیا کوردی ل ژدەرڤە و چێکرنا پەیوەندییان دناڤبەرا سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی و دەولەتێن بیانیدا. دڤێ ڤەکولینێدا دیاردبت، ئەرێ کوردا شیا ئارمانجا خو بجە بینت؟ و ئیسرائیلێ شیا لوبیەکا کوردی ژدەرڤە دروست بکەت؟.

ڤەکۆلین ژ دەرازینکێ و دوو تەوەران و ئەنجام و لیستا ژێدەران پێکهاتیە، دەرازینکا ڤەکۆلینێ (کورتیەکا مێژوویی لدور شۆڕەشا ئەیلولێ)، تێدا باسێ ئەگەرێن هەلگیرساندنا شۆڕەشا ئەیلولێ و ڕابوونا ڤێ شۆڕەشێ ل ئەیلولا ١٩٦١، و دانوستاندنێن دناڤبەرا سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی و حکوومەتا عێراقیدا، و بەیاننامەیا ١١ ی ئادارا ١٩٧٠ هاتیەکرن، و تەوەرێ ئێکێ ژ ڤەکولینێ لسەر (هەڵویست و پەیوەندیێن ئیسرائیل و کوردان دناڤبەرا ١٩٦٣ – ١٩٧٥)، دڤی تەوەریدا بەرسڤا گەلەك پرسیاران هاتیە دان ژوانا: هەتا چ رادە راستیەك هەیە بۆ وێ گوتنا بەربەلاڤ ئەوا دناڤ عەرەباندا ئەوا دبێژت کوردان و ئیسرائیل هەوڵدایە دەولەتا ئیسرائیل یا دوویێ ل کوردستانا عێراقێ دامەزرینت؟ ڕولێ تاکەکەسی چ بوو د دانانا پەیوەندییان؟. هەروەسا تەوەرێ دوویێ باسێ (هاریکاری و ئارمانجێن ئیسرائیلێ بەرامبەر شۆڕەشا ئەیلولێ) هاتیەکرن، ئەڤ تەوەرە لسەر دوو لایەنان هاتیە دابەشکرن د لایەنێ ئێکێ دا باسێ وان هاریکارییان هاتیە کرن ئەوێن ئیسرائیل پێشکیشی شۆڕەشا کوردی کربوون، لڤێرێ دیاربوویە تا چ رادە ئیسرائیل شیایە هاریکاریێ دگەل کوردان دا بکەت؟ و د لایەنێ دوویێدا ئارمانجێن هەردوو لایەنان ئانکو یێن کوردان و ئیسرائیل ژڤێ پەیوەندیێ هاتبوو دیارکرن، مەلا مستەفا بارزانی گرنگی دابوو لایەنەکێ ئەوژی دبلوماسییەکا سەرکەڤتی و لێگەریانا جهەکێ بۆ پاراستنا کوردان، ئەرێ مەلا مستەفا بارزانی لدویڤ ڤێ گوتنێ شیا ڤێ کریارێ ب دبلوماسییەکا سەرکەڤتیانە برێڤەببەت؟.

ڤەکۆلینێ مفا ژ ژێدەرێن جوراوجور وەرگرتیە، ئەوژی پەرتووکێن کوردی و عەرەبی و و ئینگلیزی و فارسی، ژوانا: مسعود بارزانی (**بارزانی و بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١ – ١٩٧٥)** گرنگیا ڤێ پەرتووکێ نڤیسەرێ وێ بخوە دیدەڤان بوو و نێزیکی کەسێ بریاردەر بوو یێن گرێدای ب بابەتیڤە، أوفرا بینغیو (**كرد العراق بناء دولة داخل دولة**) دڤی پەرتووکێدا باسێ چێکرنا مللەتەکێ و ئاڤاکرنا دەولەتەکێ هاتیەکرن کو تێدا تایبەتمەندیێن بزاڤا کوردی ل کوردستانا باشور ئەوا ژ کومەلگەهێن دویتر یێن کوردان ل پارچەیێن دویترێن کوردستانێ جیاواز دیارکریە، جوناپان راندل (**أمة فى شقاق ، دروب كردستان كما سلكتها**) نڤیسەرێ پەرتووکێ پەیامنێرەکێ ئەمریکی بوو، ل سالا ١٩٩١ سەرەدانا کوردستانێ کربوو چاڤپێکەڤتن دگەل سەرکردەیین شۆڕەشێ ئەنجامداینە و لسەردەمێ شۆڕەشێ راپورت لسەر کوردان د روژنامەیێن نیویورك تایمز ووانشنتون پوست دا بەلاڤکرنە، لەورا دڤێ پەرتووکێدا ب تێروتەسەل باسێ شۆڕەشا ئەیلولێ و بزاڤا رزگاریخوازا کوردی دڤی ماوەیدا کریە، فاخر

حسن گلى (**بازتاب شورش ايلول بەرهبرى ملا مصگفى بارزانى در روزنامە اگلاعات (١٣٤٠ - ١٣٨٤/ ١٩٦١ - ١٩٧٥**) پەرتووکەکا روژنامەگەرییە لسەر روژنامەیا ئیتلاعات یا ئیرانییە و دڤێ روژنامێدا ئاماژە ب شۆرەشا ئەیلولێ هاتیەدان و دهندەك ژمارەیێن وێدا باسێ هەلویستێ دەولەتا ئیسرائیل ژ شۆرەشێ هاتیەکرن و لسەرڤان پەیوەندییان ڤێ روژنامێ چاڤپێکەڤتن دگەل سەرکردێ شۆرەشێ مەلا مستەفا بارزانى ئەنجامدا بوو، دیسان پەرتووکا وریا رەحمانى (**شۆڕەشی ئەیلوول لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا**) پەرتووکەکا بەلگەنامەییە تێدا باسێ شۆرەشا ئەیلولێ د بەلگەنامەیێن ئەمریکیدا هاتیەکرن دڤێ پەرتووکێدا باسێ پەیوەندی و هاریکارییێن ئیسرائیل بۆ شۆرەشا کوردى هاتیەکرن لدویڤ بەلگەنامەیێن ئەمریکى، (**Edmund Ghareeb, The Kurdish Question in Iraq**)و گەلەکێن دویتر.

دەرازینك : کورتیەکا مێژوویی لدور شۆڕەشا ئەیلولێ

مللەتێ کورد ل عێراقێ خوشحالبوون ب بەرپابوونا شۆڕەشا ١٤ تیرمەها ١٩٥٨ ێ، و هەمی هیڤی و ئومێدێن مللەتی ئەو بوون رەوشا وان دهەمی وارێن ژیانێدا باشتر لێ بهێت. لێ سیاسەتێن حکوومەتا عەبدولکەریم قاسمی (١٩٥٨ - ١٩٦٣)، دوارێن سیاسی و ئابووری و جڤاکی نە دوی ئاستیدا بوون یێن رەوشا کوردستانێ باشتر لێ بکەن، و مللەتێ کورد ببورینا دەمی هەست ب باشبوونا رەوشا خۆ نەدکر[1].

هەلویستی حکوومەتێ هێدی هێدی ژ پارتی دیموکراتی کوردستان و سەروکێ وێ مەلا مستەفا بارزانی (١٩٠٣ - ١٩٧٩) هاتە گوهارتن، ب تایبەت د دووماهیکا سالا ١٩٥٩ ێ دا [2]، هەتا لدووماهیکێ گەهشتیە بەرهنگارییا لەشکەری [3] لدەمێ مەلا مستەفا بارزانی ل ١١ ئەیلولا ١٩٦١ راگەهاندنا شۆڕەشا چەکداری کری ب دژی حکوومەتا بەغدا، و ئەڤ شۆڕەشە ژ مەزنترین شۆڕەشێن کوردی هاتبوو هەژمارتن ل عێراقێ دماوێ سەدێ ٢٠ ێ دا؛ چونکی بۆ ماوێ (١٤) سالان بەردەوامبوو، و ئێکەم شۆڕەشا کوردی بوو لهەمی دەڤەرێن کوردستانا عێراقێ دئێك دەمیدا پەیدابووی، ژ خانەقین ل باشوری هەتا زاخۆ ل دویرترین خالا باکورێ کوردستانا عێراقێ[4].

شەرێن سەربازی یێن دژوار دناڤبەرا کوردان و حکوومەتا بەغدا دا دماوێ ١٩٦١ - ١٩٧٠ هاتبوون رویدان، و هەر دڤی ماوەیدا گەلەك دانوستاندن هاتبوون ئیمزاکرن بێی هەبوونا چارەسەرییەکێ و ئەڤ

---

(١) مجيد خدوري، العراق الجمهوري، قم، ١٣٧٦ش، ص٢٣٨

(٢) ديڤيد مكدول، تاريخ الاكراد الحديث، ت: راج ال محمد، بيروت، ٢٠٠٤، ص ٤٦٥

(٣)بۆ پتر پێزانینان لدور ڤان بەرهنگارییێن لەشکەری بنێرە: عبدالفتاح علي البوتاني،التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٤تموز ١٩٥٨- ٨شباط ١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٧، ص ٩١ ؛ هوژین مسعود سەرنی، شۆڕەشا ئیلونێ ل دەڤەرا بەهدینان ١٩٦١ ١٩٧٥ ڤەکولینەکا مێژوویی، زاخۆ، ٢٠١٨، ل ٣٠- ٣٢

(4) هوگر طاهر توفيق، الكرد بحوث ودراسات في تاريخهم الحديث و المعاصر، زاخو، ٢٠١٩، ص ٢٧٥

دانوستاندنێن هه دسالێن ١٩٦٣، ١٩٦٤، ١٩٦٥، ١٩٦٦ و ١٩٦٨، هەمییان ژی سەرکەڤتن نە ئینات ژ ئەگەرێ رژدبوونا کوردان لسەر بدەستڤەئینانا جورەکێ ژ مافێ ئوتونومی ل کوردستانێ[١].

پشتی وان شەر و کریار و دانوستاندنێن دناڤبەرا حکوومەتا عێراقی و شۆڕەشا کوردیدا رویداین هەر ژ سالا ١٩٦١ - ١٩٧٠، حکوومەتێ نەشیا چ سەرکەڤتنێت مەزن بدەستخوەڤەبینت لەورا نەچاربوو بەرەڤ رێکا ئاشتیێ بچیت بۆ چارەسەرکرنا پرسا کوردی[٢]. حکوومەتێ دەست ب دانوستاندنێن نوی لطەل سەرکردایەتیا شۆڕشا کوردی کر ، دانوستاندنێن دناڤبەرا حکوومەتا عێراقی و شۆڕەشا کوردیدا لسەر بەیاننامەیا ١١ ئادارا ١٩٧٠ یێ بدووماهیك هاتبوو .[٣][٤]

ئەڤ بەیاننامە دهێتە هەژمارتن ب گرنگترین دەستکەڤتیێن شۆڕەشا ئەیلولێ؛ چونکی بۆ جارا ئێکێ بوو د مێژوویا هەڤچەرخدا دانپێدان ب مافێن گەلێ کورد ب بەلگەیەکا یاسایی ژ لایێ دەولەتەکا دەستهەلاتدار ل کوردستانێ بهێتەکرن[٥] .

بەلێ ڤێ بەیاننامێ گەلەك نەڤەکیشا ژ ئەگەرێ نەبجهئینانا بەندێن وێ ژ لایێ حکوومەتا عیراقی، جارەکادی بارودوخ تێکچوون بوویە ئەگەر سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی ل سالا ١٩٧٤ دەست ب شەری بکەن ب دژی حکوومەتا عێراقی[٦]، و دئەنجامدا حکوومەتا عێراقی کونترول لسەر شۆڕەشا کوردی کر لدەمێ جێگرێ سەروك کومارێ عێراقی سەدام حوسێنی (١٩٣٧ - ٢٠٠٣) هەوڵدایی تێکگەهشتنەکێ لگەل شاهێ ئیرانی بکەن داکو هاریکاریا شۆڕەشا کوردی نەکەت، بڤێ چەندێ سەدام حوسێن لگەل شاهێ ئیرانی محەمەد رزا شاهێ پەهلوی (١٩٤١ - ١٩٧٩) ب مورکرنەکێ ل ٦ ئادارا ١٩٧٥ لسەر رێککەڤتنامەیا دناڤبەرا عێراقێ و ئیراندا ئەوا هاتیە نیاسین ب رێککەڤتنامەیا جەزائیر رابووینە، هوسا نسکو ب شۆڕەشا کوردی کەفتبوو[٧].

---

(١) المصدر نفسه، ص ١٢٧٦

(٢) اوغارا اوبلانس، النضال التحرری لكوردستان العراق (سلسلة الكتب المعادية)، ت: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة المعاونية الاولى، سري للغاية، د.م، د.ت، ص ١٥٩.

(٣) شيرزاد زكريا محمد، مجلس قيادة الثورة في كوردستان العراق ١٩٦٤-١٩٧٠(دراسة تاريخية سياسية عامة)، دهوك، ٢٠١٠، ص٣٦٢

(٤) مسعود بارزانی ، بارزانی و بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١- ١٩٧٥، بەرگی سییەم، بەشی دووەم، هەولێر، ٢٠٠٤، ل ٤٥

(٥) كريس كوتشيرا ، مسيرة الكرد الطويلة ٤٠سنة من التحقيقات الصحفية في كوردستان، اربيل، ٢٠١٤، ص٢٣

(٦) فەرەیدەن عەبدولرەحیم عەبدوڵلا، بارودوخی سیاسی کوردستان - عیراق ١١ی مارتی ١٩٧٠- ١١مارتی١٩٧٤ تویژینەوەیەکی مێژووی و سیاسی، هەولێر، ٢٠٠٥، ل ٢٣٣

(٧) تشارلز تريب، صفحات من تاريخ العراق المعاصر، ت: زينة جابر ادريس، بيروت، ٢٠٠٦ص ٢٨٣؛ ماريون فاروق سلوغليت و بيتر سلوغليت، من الثورة الى الدكتاتورية العراق منذ ١٩٥٨، ت: مالك النبرانسيط ٢، المانيا، ٢٠٠٣، ص ٢٢٩.

تەوەرێ ئێکێ: هەڵویستێ ئیسرائیل و کوردان دناڤبەرا ١٩٦٣ – ١٩٧٥:

دەربارەی جوهییان ژ کەڤندا ل کوردستانێ هەبوون ، پەیوەندیێن وان و کوردان دگەلێك دا باشبوون ()،پشتی هەڵگیرساندانا شۆڕەشا ئەیلولێ ١٩٦١ ئیسرائیلێ مفایێ ستراتیژی یێ شۆڕەشێ بۆ بەرژەوەندیێن خو ب دەرفەت وەرگرت ()، لڤێرێ مەرەما ئیسرائیلێ ئەوبوو سەرەدەریێ دگەل لایەنێن نەعەرەب بکەت و دگەل کێمەنەتەوەیێن ل روژهەلاتا ناڤین لسەر بنەمایێ " دوژمنێ دوژمنێ من هەڤالێ منە"()، لەورا دڤی لایەنیدا پەیوەندی دگەل ئیرانێ و کوردان کربوو، برێکا دەزگەهێ وێ یێ پاراستنێ بناڤێ (موساد)، ئانکو مەرەما ئیسرائیل لاوازکرنا هێزێن عێراقی بوو داکو شیانێن هاریکاریێ بۆ دەولەتێن عەرەبی نەبن (). ٤

پشتی نێزیکبونا سوریا و عێراقێ لدەمێ ل ٩ چریا ئێکێ ١٩٦٣ رێککەفتنەك ل دیمەشق ئیمزاکربوون، و بریاردان سوپایەکێ ئێکگرتی ژ هەردوو هێزان پیك بینن()، هەروەسا لدەمێ حکوومەتا عێراقی هەوڵدای بەرەییی ئێکگرتوویا عەرەبی دگەل مسرێ دروستبکەت، ئەڤە بوویە جهێ نەرازیبوونا وەلاتێن نە عەرەب ب تایبەتی ئیران و ئیسرائیل، لەورا پەیوەندی ب سەرکردایەتیا شۆڕەشا ئەیلولێ کربوون ب مەرەما پێشکێشکرنا هاریکارییان؛ چونکی شەرێن کوردان خزمەتا هەردوو دەولەتان ئیران و ئیسرائیل دکەت، ژلایەکیڤە عێراق نەشێت هێزێ ب دژی ئیسرائیلیان فرێکەت بۆ قورتالکرنا سوریا یان ئوردن، و ژلایەکێ دیڤە دێ بیتە ئەگەر عێراق هێزێن خو ژ دەڤەرا (شەتولعەرەب) ژ خوزستان ڤەگوهێزت کو گەلەکا گرنگ بوو بۆ ئیرانێ(). ٦

کەسانێن سیاسی و رەوشەنبیرین کورد رولەك مەزن هەبوون د چێکرنا پەیوەندییان دناڤبەرا ئیسرائیل دگەل سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی، ئەوژی کامیران بەدرخان (١٨٩٥ – ١٩٧٨)() و عسمەت

(١) بۆ پتر پێزانینان لسەر پەیوەندیین کوردان و جوهییان ل کوردستانێ بنێرە: مردخای زاکن، یهود کردستان ورؤسائهم القبليون، ترجمه: سعاد محمد خچر، السليمانيه، ٢٠١١؛ فرست مرعی، کامیران أمین عالی بدرخان ١٨٩٥– ١٩٧٨م مهندس العلاقات الكرديه الاسرائيليه، د.م، ٢٠٢١

(٢) مسعود بارزانی، ژێدەرێ بەرێ، ل ١٣ ٢

(٣) أوفرا بينغيو، كرد العراق بناو دولة داخل دولة، ت: عبدالرزاق عبدالله بوتاني، اربيل، ٢٠١٤، ص ٩٩

(٤) فاضل البراك، مصطفى البارزانى الاسطورة و الحقيقة، بغداد، ١٩٨٩، ص ٢٠٤

(٥) م. س. لازاريف و أخرون، تاريخ كوردستان، ت: عبدي حاجي، دهوك، ٢٠١١، ص ٢٩١

(٦) شلومو نكديمون، الموساد في العراق و دول الجوار انهيار الأمال الاسرائيلية و الكردية، ت: بدر عقيلي، عمان، ١٩٩٧، ص ٤٣

(٧) کامیران کورێ ئەمین عالی کورێ بەدرخان بەگێ میرێ بوتان ل سالا١٨٩٥ ل باژێری ئیستانبول ژدایکبووە، پشتی بدووماهیك ئینانا قوناغا سەرەتایی و دواناوەندیێ بەرەڤ کولیژا یاسایی ل زانکویا ئیستانبول چوویە، ل سالا ١٩٢٦ باوەرناما دکتورایی ل ئەلمانیا وەرگرتبوو، و ل سالا ١٩٢٧چوویە د کومەلا خویبون ل لبنان، کار دگەلەك لایەناندا کربوو ژبۆ بزاڤا رزگاریخوازا کوردی ژ لایێ سیاسی و رەوشەنبیری، هەرلدەستپێکا شۆڕەشا ئەیلولێ پەیوەندی ب

شەریف وانلی (١٩٢٤ - ٢٠١١)() کو نوینەرێن شۆڕەشا کوردی بوون ل ئەوروپا، کامیران بەدرخانی هەوڵدایە پاڵپشتیا ئیسرائیلیان بۆ شۆڕەشا کوردی بینت() پەیوەندیێن راستەوخو دگەل ئیسرائیل هەبوون ()، وی هزر٣دکر خەباتا کوردان ب دژی عەرەبانە، و د لایەنەکێ دویتر دا عەرەب ب دژی ئیسرائیل نە و بەرژەوەندیێن هەڤبەش دناڤبەرا کوردان و ئیسرائیل عەرەب بوون، و دێ هوسا بۆ جیهانێ دیارکەت روژهەلاتا ناڤین نەبتنێ مولکێ عەرەبان بەلکو لایەنەکێ دی وەك جوهییان تیدایە و دگەل هندەکێن دویتر یێن نە سامی ژ نفشێ هند و ئەوروپی ئانکو کورد لڤێ دەڤەرێ دژین()، لەورا ئاموژگاری ل ئیسرائیلیان لسەر چەوانیا گەهاندنا وان بۆ مەلا مستەفای کربوو()، هەروەسا ژ لایەنەکێ دویتر دا عسمەت شەریف وانلی پشنیار بۆ مەلا مستەفای کربوو، کو رێکێ بدەتێ دانوستاندنێ دگەل ئیسرائیلیان بکەت و داخوازییا هاریکاریێ ژوان بکەت پشتی لێنەرینا بارودوخێن ژیانا لەشکەری یا بزەحمەت یا بزاڤا چەکداری یا کوردی کری، و دبینت شۆڕەشگێرێن کورد پێدڤی ب چەکییە بۆ بەرهنگارییا لەشکەرێ عێراقی، و بارزانی لسەر پشنیارا وی رازیبوو()، و ل بهارا ١٩٦٣ موساد ڕۆژنامەڤانەکێ بیانی ل پاریس بناڤێ هێمایێ ()هنارتە کوردستانا عێراقی، و ڤی ڕۆژنامەڤانی چاڤپێکەفتن دگەل مەلا مستەفا بارزانی و سکرتیرێ پارتی دیموکراتی کوردستان ئیبراهیم ئەحمەدی و پشنیار بۆ وان کربوو لسەر هنارتنا هنارتییەکێ بۆ دانوستاندنێ دگەل ئیسرائیلێ(). ٨

سەرکردێ شۆڕەشێ مەلا مستەفا بارزانی کربوو بوویە نوینەرێ شۆڕەشێ ل ئەوروپا، ل سالا ١٩٧٨چوویە بەردلوڤانیا خودێ. بنێرە: فرست مرعی، المصدر السابق، ص ٣٢...

(١) کورێ محەمەد شەریف وانلی یە ل سالا ١٩٢٤ل باژێرێ دیمەشقێ ژدایکبوویە، بەلێ نەژادێ وان بۆ باژێرێ وانێ دزڤرت، قوناغا سەرەتایی و ئامادەیی ل دیمەشق تەمامکریە، و یاسا ل زانکویا لوزان ل سویسرا تەمامکریە و باوەرناما دکتورایێ ب زانستێن سیاسی بدەستخوەڤەئینابوو ماموستایێ مێژوویا کوردستانێ ل زانکویا سوربون یا فەرەنسی بوو، وانلی دگەل هەڤالێن خوە ل سالا ١٩٤٠یانا کوردستان یا وەرزشی دامەزراندن، و ل سالا ١٩٥٦دگەل هەڤالێن خوە کومەلا قوتابیێن کورد ل ئەوروپا دامەزراند تا سالا ١٩٦٢سەروکاتیا ڤێ کومەلێ کربوو، د ماوێ شۆڕەشا ئەیلولێدا بوویە نوینەرێ شۆڕەشێ ل ژدەرڤە، ل سالا ٢٠١١ل باژێرێ لوزان وەغەرکریە. بنێرە: عصمت شریف وانلی، من مؤکرات عصمت شریف وانلی، سلیمانی، ٢٠١٤، ل ١٩....

(٢) أوفرا بینغیو، المصدر السابق، ص ٩٩

(٣) کاظم حبیب، لمحات من نضال حرکة التحرر الوطني للشعب الکردي في کردستان العراقط ٢، اربیل، ٢٠٠٥، ص ٣٦٤ علي سنجاري، حقیقة مسیرة ثورة ١١أیلول ١٩٦١، دهوك، ٢٠١٣، ص ٢١٩.

(٤) کاظم حبیب، لمحات من نضال حرکة التحرر الوطني للشعب الکردي في کردستان العراقط ٢، اربیل، ٢٠٠٥، ص ٣٦٤. علي سنجاري، حقیقة مسیرة ثورة ١١أیلول ١٩٦١، دهوك، ٢٠١٣، ص ٢١٩

(٥) شلومو نکدیمون، المصدر السابق، ص ٩٩

(٦ ٩کاظم حبیب، المصدر السابق، ص ٦٤ ٣؛ شیرزاد زکریا محمد، "مجلس قیادة الثورة في کوردستان (دراسة في علاقاته الخارجیة ١٩٦٤- ١٩٦٦)"، مجلة جامعة زاخو، زاخو، المجلد: ٣(ب)، العدد ١، ٢٠١٥، ص ٤٩.

(٧) لدویڤ دیارکرنا ژێدەران کو ئەو روژنامەڤان بناڤێ (اریك رولو) روژنامەڤانەکێ فەرەنسی یە و ب نەژاد جوهییەکی مسرییە، بۆ پتر پێزانینان بنێرە: فرست مرعی، المصدر السابق، ص ١٠٢

(٨) جوناثان راندل، أمة في شقاق (دروب کردستان کما سلکتها)، بیروت، ١٩٩٧، ص ٢٥١

وەکو دیار دەستپێکا پەیوەندیێن ئیسرائیلێ و کوردان لسەر سێ هێلان بوون ئەوژی هێلا ئێکێ یا ئیبراهیم ئەحمەدی بێ کو بۆچوونا بارزانی وەربگرت بەلێ چ ئەنجام بدەستخوەڤەنەئینات ئانکو لدەمێ ئیبراهیم ئەحمەد ئێکەم جار سەرەدانا فەرەنسا کری و لدەستپێکی پەیوەندی ب ئیسرائیل کربوو بێ کو نوینەرێ شۆڕەشێ یێ ژدەرڤە کامیران بەدرخانی ئاگەهدار بکەت و ژبەری مەلا مستەفا بارزانی بریارێ لسەر بدەت()، هێلا دوێیێ ئەوا عسمەت شەریف وانلی پێ رابووی و هێلا سێیێ ژ لایەنێ کامیران بەدرخانی ڤە هاتیە برێڤەبرن (). ٢

بڤێ چەندێ ئێکەمین پەیوەندییا ئیسرائیلی ب مەکتەبا سیاسی یا پارتی دیموکراتی کوردستان ل حوزەیرانا ١٩٦٣ هاتە ئەنجامدان، ئەوژی ب ئێکگەهشتنا جەلال تەلەبانی (١٩٣٩ – ٢٠١٧) و شەمعون پیرس (Shimon Peres)[٣] جێگرێ وەزیرێ بەرەڤانێ برێکا کامیران بەدرخانی ل پاریس () و ل تیرمەها هەمان سالێدا کەسەك ژ بالیوزخانەیا ئیسرائیلی ل فەرەنسا بناڤێ پێشەنگ بارون (Major Baron) کومبوونەك دگەل کامیران بەدرخانی کربوو لدور ڤان پەیوەندییان، و پاشان ئەڤ کەسە وەك هنارتییەك تایبەت یێ ئیسرائیلی برێکا کامیران بەدرخانی و دریێا تەهرانێ را هاتە بارەگایێ بارزانی داکو مەلا مستەفا بارزانی ئاگەهدار بکەت، کو تل ئەبیب یا ئامادەیە هاریکارییا کوردان بکەت ئانکو وەکو دیار کامیران بەدرخانی رولەکێ گرنگ هەبوو ژبۆ چێکرنا ڤان پەیوەندییان()، هەروەسا ل چریا دوویێ ١٩٦٣ ئیبراهیم ئەحمەد و جەلال تەلەبانی چووینە بالیوزخانەیا ئیسرائیلێ ل پاریس داخوازا کومبوونەکێ دگەل نوینەرێ موساد کربوون، هەروەسا کومبوون دناڤبەرا هنارتیێن بارزانی و بازرگانێ چەکی یێ ئسرائیلی و نۆێنەرێ ئسرائیلێ ل ئیرانێ یاکوف نمرودی (YAACOV NIMRODI) یێ بەرنیاس ب (ناهیك) ئەوێ پشتی هینگێ بوویە جێگیرێ رێڤەبەرێ موساد، و پاشان ئیبراهیم ئەحمەد هەڤدیتنەکێ دگەل بالیوزێ ئیسرائیل والتر ئیتان (Walter Eytan1959-1970) کربوو، و بۆ ماوەیەك درێژ مایە لگەل و نەخوشیێن کوردان و پێدڤییا هاریکارییا ئیسرائیلیان بۆ کوردان بۆ بالیوزی دیارکربوو()، ئیسرائیلێ دیت ئیران رێکا وێ یا سەرەکیە بۆ گەهاندنا کوردان، و شاهێ ئیرانێ محمد رزا پەهلەوی (١٩٤١ – ١٩٧٩) بڤێ چەندێ دلخوشبوو؛ چونکی دوی دەمیدا ئیسرائیل دەولەتەکا بچویك بوو نەوەك ئیران بوو کو ب درێژاهییا

(١) کاظم حبیب، المصدر السابق، ص٣٦٤؛ فرست مرعي، المصدر السابق، ص ١٠٦– ١٠٧

(٢) کاظم حبیب، المصدر السابق، ص٣٦٤.

(٣) ئێك ژ سیاسەتمەدارێن ئسرائیلی یە، دناڤبەرا سالێن ١٩٧٠ ١٩٩٠دا ببوو سەرۆك وەزیرێ ئسرائیلێ و دناڤبەرا سالێن ٢٠٠٧ ٢٠١٤دا سەرۆکێ ئسرائیلێ بوو، ل ١٦ ئەیلۆلا ٢٠١٦ وەغەرکریە. بنێرە :

Kahana, E., 2006. Historical dictionary of Israeli intelligence. Scarecrow Press.

(٤) مسعود بارزانی، ذێدەرێ بەرێ، ل ٢١٤.

(٥) علي سنجاري، المصدر السابق، ص ٢١٩

(٦) شلومو نکدیمون، المصدر السابق، ص ١٠٣؛ جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٢٥١-٢٥٢

مێژوویێدا ب سەردابرنا کوردان رابووینە، و لایەنەکێ دویتردا گرنگترین سیمایێن هەواڵگیریێ لدەڤ ئیسرائیلیان هەبوون ئانکو هەر ئاستنگەکا بکەڤنێ دشێن خو رزگاربکەن( )، بڤێ چەندێ شاندەك ب سەروکاتیا ئیبراهیم ئەحمەد و ئەندامەتیا عومەر مستەفا دەبابە و سەید عەزیز شەمزینی ( ) بریکا ئیرانێ چووینە ئیسرائیل( )، و دگەڵ سەروکێ موساد مائیر عمیێت (Meir Amit 1963 – 1968) کومبوون، و داخوازا تەقەمەنیێ بۆ بازوکا و تفەنگان و چەکی و دارایێ بۆ شۆڕەشێ کربوون، بەلێ لڤێرێ بەرپرسێن ئیسرائیل دبێژن پارە نینن بدەن وان، بەلێ سوزێ ددەت کو ژلایەنێ سەربازی ڤە هاریکارییا وان بکەن، لڤێرێ رامان نە ئەوە کو ئیسرائیل ژ لایەنی دارایی هاریکاریێ ناکەت، بەلکو رامان ئەوە هاریکاریێن سەربازی دێ زێدەتر بن ژیێن دارایی( ).

پشتی ڤێ دانوستاندنێ نوینەرێ موساد ل ئیسرائیل داخواز ژ نوینەرێ ساڤاك ل تەهران کربوو، کو داخوازا دەستویریێ ژ ساڤاك بۆ هنارتنا چەکێ و هاریکارییان بریکا ئەردێ ئیرانێ بۆ کوردستانێ کربوو، بەلێ سەروکێ ساڤاك دبێژت نابت نوکە چ تەقەمەنی و هاریکاری بۆ کوردان بێنە هنارتن، بەلێ دبت پشتی دوو هەیڤ یان سێ هەیڤێن دویتر؛ چونکی ژ کوردان تورە ببوون پێزانێن بو وان لسەر دانوستاندنێن نهینی یێن دناڤبەرا کوردان و حکوومەتا عێراقی دا هاتبوون لسەر راوەستاندنا شەری( ). ل چریا دوویێ ١٩٦٣ ئیسرائیل دوو ترومبیلین بارهەڵگر یێن تەقەمەنیێ بۆ شۆڕەشێ هنارتبوون ( ).

٢ ٤ ٥ ٦

---

1) جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٤٨ ٢

2) عەزیز کورێ عەبدوڵلای کورێ عەبدولقادر کورێ شێخ عوبەیدوڵلای نەهرییە ل سالا ١٩١٨ل باژێرێ مووسل ژدایکبوویە، ل سالا ١٩٢٩چوویە قوتابخانەیا ناڤنجی ل هەولێر، و ل سالا ١٩٣٠چوویە قوتابخانەیا ناڤنجیا مووسل، ل سالا ١٩٣٢- ١٩٣٣چوویە کولیژا بەغدا، ل سالا ١٩٣٤- ١٩٣٦ل کولیژا سەربازی هاتبوو وەرگرتن، ل سالا ١٩٣٦- ١٩٣٧ب پلا جیدارێ دوویێ ژ کولیژا سەربازی دەرچوو، پاشان بوویە ئەندام د پارتا هیوا دا، لدەمێ کومارا مهاباد سەیید عەزیز شەمزینی ئێك ژوان قوتابیان بوو ئەوێن کومارا کوردستان بۆ ئێکەتیا سوڤیەتی هنارتی و ئێکەم قوتابیێ دکتورایێ لسەر کێشەیا کوردی بناڤێ جولانەوەی رزگاریخوازی نشتیمانی کوردستان وەرگرتی، د کونگرەیێ چوارێ و پێنجێ یێ پارتی دیموکراتی کوردستان وەك ئەندامێ مەکتەبا سیاسی یا پارتی ل سالێن ١٩٥٩و ١٩٦٠هاتبوو وەرگرتن و لدەمێ شۆڕەشا ئەیلولێ هاتە دویرئیخستن بو باشورێ عێراقی پاشان هاتە زیندانکرنو پشتی کودەتایا ٨ شوباتا ١٩٦٣هاتە ئازادکرن، و ل سالا ١٩٩٩ل ئورمیێ وەغەرکریە. بنێرە: محەمەد حەمە باقی، بیرەوەرییەکانی سەیید عەزیز شەمزینی (زیندەگیی من)، سلێمانی، ٢٠١١

3) مسعود بارزانی، ژێدەرێ بەرێ، ل٢١٤

4) رەفیق رەحمان مام خول، مستەفا بارزانی ڕۆڵ و هەڵوێستی لە پێشهاتە سیاسییەکاندا ١٩٥٨- ١٩٧٠، چ ٢، هەولێر، ٢٠١٣، ل ٢٥٥؛ شلومو نکدیمون، المصدر السابق، ص ١٠٣

5) شلومو نکدیمون، المصدر السابق، ص ١٠٣

6) جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٢٥٢

عسمەت شەریف وانلی ل ٢٤ کانوونا ئێکێ ١٩٦٤ ب فروکەیەکا ئیرانی یا تایبەت ژ ئەردێ ئیرانێ بەرەڤ ئیسرائیلی ڤە چوویە ()، و کومبۆونەك دگەل هەژمارەکا بەرپرسێن ئیسرائیلی گرێدا ژوانا: سەروکێ موساد مائیر عمییت، و جێگرێ وی یەعقوب کروز (Jacob Cruz)، و سەروك وەزیرێن ئیسرائیلێ لیڤی ئیشکول (Levi Eshkol 1963 – 1969)، شمعون پیریز (Shimon Peres)، و رێڤەبەرێ گشتی یێ وەزارەتا دەرڤە یعقوب هرتسوغ، و سەروکێ بەشێ هەواڵگیرییا لەشکەری ئێهارون ئیریف (Aharon Yariv) ، و بەرپرسێ بەشێ روژهەلاتا ناڤین د وەزارەتا دەرڤە عزرا دانین (Azaa Danin) ، و یاعیل فرد (Yael Fard)، و پێشکارێ بەشێ هەواڵگیرییا لەشکەری د دەزگەهێ ئەرکانا ئیسرائیلی ئیلوف هروبن ، و هەژمارەکا دویتر یا بەرپرسان ئەنجامدا، و وانلی نامەیەك ژ دەڤ بارزانی پێشکیشی هەمییان کر و دانوستاندن لسەر گەلەك کێشەیان کربوون، کو داخوازییا هاریکارێ بۆ شۆڕەشا کوردی کربوو، ئەوژی چەك تایبەت توپ و دوشك، و هەروەسا دارایی و دەرمان و داخوازا پێدڤییا دانانا پەیوەندییا راستەوخو دگەل سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی، و وانلی داخواز ژ لایەنێ ئیسرائیلێ کر بۆ ئامادەکرنا هندەك سەرەدانا بۆ وی وەك بەردەڤکێ شۆڕەشێ ل ژدەرڤە، بڤێ چەندێ دەزگەهێ ئیسرائیل بلەز کار کر و چەکێ وانلی داخواز کری ئامادەکر بۆ تەهرانێ هنارت و ژوێرێ بۆ کوردستانێ()، وانلی ل ٢ کانوونا دوویێ ١٩٦٥ ژ ئیسرائیلێ هاتە کوردستانێ، و راپورتەك لسەر ئەنجامدانا سەرەدانا وی بۆ ئیسرائیل پێشکیشی بارزانی کر ()، و دبێژتن: هەمی بەرپرسێن ئیسرائیلی ئەوێن دیتین دوپاتکرینە کو کوردستانا عێراقێ درێکا بجهێینانا سەربەخوبونێ دایە، و وانلی بخو دوپاتکرییە کو ئیسرائیلێ ڤیان دگەل کوردان هەبوو()، و ل شوباتا ١٩٦٥ وانلی چوویە ئەوروپا ().

ئەفسەرێ موساد دەیڤێد قەمحێ (David Kimche)ب نوێنەراتیا حکوومەتا ئیسرائیل ل ئەیارا ١٩٦٥ برێکا سنورێن ئیرانێ گەهشتە کوردستانێ، و سەرەدانا بارزانی ل حاجی عومران کر، و کومبوونەك دگەل مەلا مستەفا بارزانی ب ئامادەبوونا کورێن وی (ئیدریس و مەسعود) و محمود عوسمان (سەروکێ لێژنا پەیوەندیێن دەرەڤە یا مەکتەبا سیاسی)، و ڤێ کومبوونێ حەفت دەمژمێر ڤەکێشابوون، ودڤێ هەڤدیتنێ دا مەلا مستەفا بارزانی داکوکی ل دەیڤید قەمحێ کربوو ژبۆ هاریکارییا ئیسرائیل ب کارێ چێکرنا پەیوەندییان دناڤبەرا ئەمریکا و شۆڕەشا کوردی دا، و لدووماهێکا کومبوونێ مەلا مستەفا بارزانی دبێژتە مێهڤانێ خویێ ئیسرائیلی: "من دڤێت تو ب خۆ راپورتەکێ دروست بکە و

---

1) ماجید خەلیل فەتاح و فاروق محەمەد حەمە ئەمین، "پیوەندی ئیسرائیل و کورد لە سەردەمی شورشی ئەیلول دا ١٩٦١ – ١٩٧٥"، گوڤاری زانکوی راپەرین، ژمارە ٩، کانونی یەکەمی ٢٠١٦، ل ٣٤ ٤

2) شلومو نكديمون، المصدر السابق، ص ١١١ – ١١٢؛ شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص ٥٠

3) المصدر نفسه، ص ١١٣؛ جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٢٥٩

4) جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٢٥٩ ١٦٠

5) شلومو نكديمون، المصدر السابق، ص ١١٥ – ١١٦

بۆ ئیسرائیل بهێنیێ لسەر پەیدابوونا روودانێن لڤێرێ، و دڤێت تو ب خو گەریانەکێ لدەڤەرێ بکەی بۆ زانینا پێدڤیێن مە"()، لسەر ڤێ سەرەدانێ نڤیسەرێ ژیانا (بن غوریون) یێ فەرمی، مایکل بار زوهار، د بیرهاتنێن مائیر عمیێت (رێڤەبەرێ موساد، ١٩٦٣ – ١٩٦٨) دبێژت:" ل دووماهیکا سالا ١٩٦٥، خەونا مە دەستپێکر بۆ راستیێ، و رویدانا وێ نەیا باوەریێ بوو، وشاندەکێ ئیسرائیلی یێ فەرمی ل خیڤەتگەها مەلا مستەفا بارزانی ئاکنجیبوون"(). هوسا دەست ب کاروبار و رێکخستنێ دگەل شۆرەشێ کرن و تا رادەیەکێ هاریکاریێن سەربازی و تەکنیکی پێشکێشکرن، و دشیانێن وان دابوو زێدەتر هاریکاریان فرێکەن، بەلێ وانا دڤیا کوردستان ب شەری ڤە مژویل بکەن، دا عێراق ژ بەرەیێن شەرێ فەلەستین دویر بکەڤیت، بەلێ دماوێ سالا ١٩٦٥ نوینەرێن ئیسرائیل بەردەوام سەرەدانا کوردستانێ کر بوون(). ٣

ئیسرائیلێ ل سالا ١٩٦٦ بەردەوام شاند هنارتبوون تەهرانێ داکو پشتەڤانیێ ل کوردان بکەت ل دژی حکوومەتا عێراقێ؛ چونکی پتریا جاران هاریکاریێن خو برێکا ئیرانێ و شاهێ وێ بۆ کوردستانێ هنارتبوون، ژوانا: سەرۆکێ موساد مائیر عمییت و جێگیرێ سەرۆک ئەرکانی، و دوو جاران ب نهێنی ڤە سەرۆك وەزیری ئیسرائیلی لیفی ئیشکوك (Levi Eshkuk) و وەزیرێ ژدەرڤە ئیبا ئیبان (Aba Eban) هاتبوون تەهران، و ل حوزەیرانا ١٩٦٦ شاندەکێ دی ژ ئیسرائیل سەرەدانا بارزانی کر، و داخواز ژێ کر دانوستاندنێ دگەل حکوومەتا عێراقی ئەنجام نەدەت، بەلێ بارزانی ڤێ چەندێ ناکەت ئانکو دانوستاند دگەل حکوومەتا بەغدا کربوون(). و ل ئەیلولا ١٩٦٦ سەروکێ موساد مائیر عامییت دگەل شاندەکێ پاراستنێ یێ بلند سەرەدانا مەلا مستەفا بارزانی ل حاجی عومران کربوو، ئەڤە بوویە ئەگەر پەیوەندیێن وان بەرەڤ ئاستەکێ بلند ڤە بچت()، و هەر٥دهەمان سالدا ئیسرائیل بریاردا داخوازیێن بارزانی بجهبینت، و داخواز ژ جێگیرێ وەزیرێ دارایێ ئیسرائیل و ئەندامێ کەنیسەیا ئیسرائیلێ بوو بناڤێ ئەرییە ئەلیاف ب نازناڤێ (لوبا / (Lubaکربوو بچیتە کوردستانێ، دا دیدارەکێ دگەل بارزانی ئەنجام بدەت ل ٨ ئەیلولا ١٩٦٦ دگەل هەژمارەکا نوژداران گەهشتە حاجی عومران، دسەرەدانا لوبای دا دبێژت بارزانی دڤییا دەولەتەکا سەربەخو دامەزرینت(). ٦

ئیسرائیلێ هاریکارییا کوردان کربوو ژبۆ چێکرنا دەزگەهێ هەوالگیریێ، و هاریکاری دگەل واندا کربوو بتنێ ژبۆ مەشقکرنێ لسەر ڤی دەزگەهی، هوسا ل سالا ١٩٦٦ ئێکەم دەزگەهێ هەوالگیریێ بناڤێ (پاراستن) یێ کوردان ژ لایەنێ کوردان هاتبوو دامەزراندن، و مسعود بارزانی وەك سەروکێ وێ

---

1) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة ملفات الحركات و الاحزاب الكردية في العراق١٩٤٦ – ٢٠٠١، بيروت، ٢٠٠١، ص ١٥٩.

(2) Micheal Bar – Zohar and Nissim Mishal, Mossad: The Greatest Missions of Israels Secret Service (New York: Harper-Collins Publishers, 2012), P. 160.

3) مسعود بارزانی، ژێدەرێ بەرێ، ل ١٤ ٢-٢١٥؛ عمار علي السمر، شمال العراق ١٩٥٨-١٩٧٥دراسة سياسية، بيروت، ٢٠١٢، ص ٣٠٩

4) ماجيد خةليل فةتاح و فاروق محةمةد حةمة ئةمين، ذيَدةرىَ بةرىَ، ل ٤٣٨- ٤٣٩

5) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦١

6) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦١.

هاتبوو دانان، ئەوێ کەتیە لژێر خولێن راهێنانێ ل کوردستانێ و ئیسرائیلێ() و ئیدریس بارزانی وەك سەرپەرشت لسەر دەزگەهێ هاتبوو دانان هەتا سالا ١٩٦٩ مسعود بارزانی بوویە بەرپرسێ ئێکسەر یێ دەزگەهی()، و پشتی[٢]دامەزراندنا دەزگەهی بهاریکاریا ئیسرائیل، موساد رابوو ب راهێنانا پێشمەرگەی ئەوێن چووینە حەیفا بۆ مەشقکرنا لسەر وی چەکی دابوون کوردان و پێشئێخستنا تەکتیکان ()، ٣
هەروەسا موسادێ ئاموژگاری ژ هەمی لایەنان دانە پاراستن و زەلامێن موسادێ دەمێ دهاتنە کوردستانێ جلێن کوردی دکرنە بەرخو و ناڤێ بنگەهێ پاراستن کربوونە خیڤەتا روژنامەگەریێ دا خەلکەك پێ ئاگەهـ نەبت ()، و رێککەڤتن هاتە کرن دناڤبەرا موساد و پاراستن ژبۆ بەردەوامبوونا هەڤکاریێ دناڤبەرا هەردوو دەزگەهان دا ، هوسا پەیوەندی بەردەوام مابوون برێکا کولونیل مردخای هود (Colonel Mordechai Hood) ئەوێ چالاکی دناڤبەرا ئیرانێ و ئیسرائیلی و کوردان دا گرێدای()، و شکیب عقراوی و عزیز عقراوی و محمد هرسین بەردەوام کار دپاراستن دا کربوون و د پەیوەندیێن دناڤبەرا ئیسرائیل و کوردان دا رۆل هەبوون(). و سەروکێ کریارێن موساد ل کوردستانا عێراقێ ئیلیعازر جیزی تسافریر (Eliezer Gizzi Tsafriez) بوو، ئەوێ شارەزاییەکا درێژ هەبوو رابوو ب ئاگەهدارکرنا ولایەتێن ئێکگرتیێن ئەمریکا ب کارێ هەڤکاریێ بۆ ئیسرائیل و ئیرانێ و کوردێن عێراقی، لدویڤ گوتنا تریتا پارسی"رازیبوو لسەر پێشکیشکرنا پشتەڤانیەکا نهێنی یا دیار"(). ٧

لدەمێ هنارتنا سوپایێ عێراقی بۆ ئوردنێ ل حوزەیرانا ١٩٦٧ بۆ شەرێ عەرەبان و ئیسرائیلێ ل ٥ حوزەیرانێ، شاندەکێ سەربازی یێ عێراقیێ بلند ژ لیوا روکن حمودی مهدی هاریکارێ سەروکێ ئەرکانێ لەشکەری و لیوا روکن ئیبراهیم فیصل الانصاری سەرکردێ سوپایێ دوو و لیوا روکن زکی حسین حلمی سەرکردێ سوپایێ ئێك و لیوا روکن کمال مستەفا سەروکێ لێژنا ئاشتی یا بلند، و ڤی شاندی داخواز ژ بارزانی کر هاریکاریێ دگەل وان بکەن ب هێزەکا شەرکەر بۆ هێرشکرنا ئیسرائیلێ، بەلێ مەلا مستەفا بارزانی و هەولدا ئەندامێن ڤی شاندی رازی بکەت بۆ وان دیار کر کو ل پشت ڤی شەری بتنێ خوسارەتیە؛ چونکی سەربازێن عەرەبی نە ب ئاستەکێ بلند مەشقکریبوون، و لدووماهیێ بارزانی

(1) Lambert, P.J.,(1997). The United states and the Kurds: case studies in United States Engagement. NAVL POSTGRADUATE School Monterey Ca, P. 39.

(2) علي سنجاري، المصدر السابق، ص ٩٢

(3) Lambert, P.J.,(1997). The United states and the Kurds: case studies in United States Engagement. NAVL POSTGRADUATE School Monterey Ca, P. 39.

(4) جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٥٣ ؛ صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦٠.

(5) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦٠

(6) فاضل البراك، المصدر السابق، ص ٢٢٢

(7) Trita Parsi, Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and The U.S.(New Haven, CT: Yale University Press, 2007), p. 53.

هنارتنا هێزێ رەتکر[1]، لدور ڤێ چەندێ مەلا مستەفا بارزانی د ڕۆژناما (اگلاعات) یا حکوومی یا ئیرانی د ژمارەیا (١٢٧١٥) ئەوا ل سالا ١٩٦٨ دا دەرکری و دبێژت:"دشەرێ شەش روژی یێ دناڤبەرا عەرەبان و ئیسرائیل دا، عێراقێ داخواز ژ من کر پشکداری ڤی شەری ببەم، بەلێ من ئەڤ چەندە رەتکر، و من گووتە وان هەرن گەشتێن جمال عبدالناصری (١٩١٨ - ١٩٧٠) بزڤرینن و بەرێ وان بدەن ئیسرائیل، دیسان دووبارە داخواز ژمن هاتبوو کرن دیار کربوون کو کورد کەسانێن زیرەکەن، و تو وەك سەرکیشێ وان بەشەك ژ وان بهنێرە بۆ پشکدارییا شەرێ عەرەبان و ئیسرائیلێ، بەلێ جارەکادی من رەتکر. دیسان بارزانی دبێژت هەتا ڕۆژناما (لوموند، Le Monde) یا فەرەنسی دیدار لسەر ڤی بابەتی دگەل من دا کربوو کا دێ پشکداری شەری بن یان نە؟ بەلێ من دیار کربوو کو بەشدار نابم"[2]، هەروەسا ل نیسانا ١٩٦٨ بارزانی لدویڤ داخوازییا حکوومەتا ئیسرائیل سەرەدانا ئیسرائیل کربوو دگەل محمود عوسمان و شمس الدین مفتی[3]، ژلایەنێ سەروکێ حکوومەتێ زلمان شوفان و سەروك وەزیر و وەزیرێ ژدەرڤە و سەروکێ موساد و هندەك بەرپرسێن دویتر هاتیە پێشوازیکرن، و سوز دابوون بارزانی زێدەتر هاریکارییان پێشکیش بکەن، و دڤێ سەرەدانێدا سەروك زلمان شوفان ئاموژگارییێ ل مەلا مستەفا بارزانی کربوو، ودبێژتێ: دەستان ژ هزرا مافێ ئوتونومی بەردەن و کاربکەن ژبۆ دانانا دەولەتا کوردی[4].

دەستپێکا پەیوەندیێن کوردان دگەل ئیسرائیل نهێنی بوون بەلێ پاشان ئەڤ پەیوەندییە برێکا بەرهنگارێن کوردان و سەرکردایەتیا شۆڕەشێ ئاشکرا بوو[5]، و ئێکەم جار بشێوەیەکی ئاشکەرا نهێنییا پەیوەندییا بارزانی و ئیسرائیلیان ل سالا ١٩٦٨ دیاربوویە دپەرتووکا (اسوار اسرائیل) یا نڤێسەر جان لازتکی دبێژت نە نهێنییە ژ چ کەسێ ڤەشێرن کو ئیسرائیل هاریکارییا بارزانی و لایەنگرین وی کربوو، و چ کێماسی د هارێکارییا وان دا نەکرە ژلایەنێ هنارتنا چەکی و بەرهەڤکارییان، کو شارەزایێن سەربازی و نوژدار و راهێنەر بخوڤەگرتبوون، و دوپاتکریە هەژمارەك ژ ئەفسەرێن سەربازی و بەرەڤانی یێن ئیسرائیلێ دگەل بارزانی کارکربوون[6]، هەروەسا دەزگەهێن پاراستن و هەوالگرییا عێراقی گەلەك پێزانین لسەر پەیوەندیێن کوردان و ئیسرائیلی زانین، لدەمێ هەژمارەکا بەرپرسیێن دشۆڕەشا کوردی دا و د پارتی دیموکراتی کوردستان دا، چوبوون دگەل حکوومەتا عێراقی ژوانا عوبەیدوللا کوری مەلا مستەفا بارزانی لدەمێ گوتیە ڕۆژنامەڤانێ مسری محمد حسنین هیکل ئیسرائیلیین بەردەوام دوستێن بابی من و بابی من بەردەوام ب ئامیرێ لاسلکی پەیوەندیی ب ئیسرائیلێ دکەت و بکارێ ڤەگوهاستنا دەنگوباسان

(1) عصمت شریف وانلي، کردستان العراقية هوية وطنية (دراسة في ثورة ١٩٦١)، ت: سعاد محمد خضر، السليمانية، ٢٠١٢، ص ٣٩٨؛ شكيب عقراوی، سنوات المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية و العسكرية في كردستان و العراق من ١٩٥٨الی ١٩٨٠، اربيل، ٢٠٠٧، ص ٢٣ ٢.

(2) فاخر حسن گلی، بازتاب شورش ایلول بەرهبری ملا مصگفی بارزانی در روزنامه اگلاعات(١٣٤٠- ١٣٨٤/ ١٩٦١- ١٩٧٥)، مرکز مگالعات کردی زاخو، ٢٠٢٠، ص ١٩١

(3) رەفیق رەحمان مام خول، ژێدەرێ بەرێ، ل ٢٥٧

(4) عكاب يوسف الركابي، المصدر السابق، ص ٢٣٤

(5) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص ١٠١.

(6) فاضل البراك، المصدر السابق، ص ٢٠٦

ل عێراقێ رابوويه()، هەروەسا ڕۆژنامەیا (النور) یا بالێ مەکتەبا سیاسی ل دەستپێکا سالا ١٩٦٩ ب ڤەگوهاستنا دەنگوباسێن پشتەڤانیا ئیسرائیلێ بۆ کوردان دیار کربوو، ئارمانجا وی ئەوبوو دا هەڤکاریێ دگەل حکوومەتا بەغدا بکەت هەڤرکیێ دگەل بارزانی بکەت()[2].

کورد برێکا ئیسرائیلی دماوێ ١٩٦٧ - ١٩٦٩ گەهشتبوون دەولەتێن ڕۆژئاڤایی وەك ئەلمانیا روژئاڤا و بەردەوام ب هاریکاریا بالیوزخانەیا ئیسرائیلێ ل باژێرێ (بون) ل ئەلمانیا هاریکاریێن دارایی بدەستخوەڤە ئینابوون ژبەر هەلویستێ سیاسی یێ بەغدا کو پشتەڤانێن ئەلمانیا روژهەلاتی بوون، بالیوزێ ئیسرائیل ئاشربن ناتان ل سالا ١٩٦٩ شیا کومبوونەکێ دناڤبەرا نوینەرێ کوردان (سامی عبدالرحمن) و وەزیرێ دارایێ یێ ئیسرائیل بناڤێ (فرانس جوزیف ستراوس (Franz Josef ئەنجام بدەت و ستراوس سوزدایە هاریکاریێن دارایی پێشکێش بکەت()[3].

لیوا زامیر ئەوێ پشتی مائیرعمییت بوویە سەروکێ موساد ل ١ ئەیلولا ١٩٦٩ سەرەدانا مەلا مستەفا بارزانی کربوو، و کومبوونەك دگەل وان گرێدا ل گوندێ دیلمان، دڤێ کومبوونێدا گەنگەشە لسەر زێدەکرنا هێزێن پێشمەرگەی ب شێوازەکێ رێکخستی و پرچەك و تەقەمەنی و رێکێن ئیمناهیێ یێن گشتی و ب هندەك کریارێن بەرفرەه ب دژی کێلگەهێن پەترولا عێراقی ل کەرکوك کربوون()[4].

دبەلگەنامەیەکا هەواڵگیریا ناڤەندی یا ئەمریکی ((CIA، هاتبوو، بابەت:" دیدارا ئەندامەکێ سەرکردایەتیا بزاڤا کوردی دگەل کاربەدەستێن دەولەتا ئیسرائیلێ"، دیارکربوو: ل رێکەڤتی ٤ ئادارا ١٩٧٠، هەژمارەکا بەرپرسێن بلند یێن ئەمریکا ل سەر داخوازیا ریکخراوا ئاسایش و هەواڵگێریا ئیرانی (ساڤاك)، گەهشتبوو تەهرانێ، ئارمانج ژڤێ سەرەدانێ گەنگەشەکرنا پرسێن گرێدایی ب پاشەروژا شۆڕەشا ئەیلولێ بەرچاڤ و گەنگەشە بکەن، دناڤبەرا ٤ تا ٥ ئادارا ١٩٧٠، ئەندامێ سەرکردایەتیا شۆڕەشا ئەیلولێ سامی شنگالی (١٩٣٢ – ٢٠٠٤) و نوینەرێ ساڤاك (ئەمیر قاسمی) دانووستاندن دگەل نوینەرێن ئیسرائیلێ ئەنجام دابوون، کاربەدەستێن ئیسرائیلی نوینەرێن شۆڕەشا ئەیلولێ پاڵدابون داکو کوردستانا باشور (باکورێ عێراقێ) شەری ب دژی بەغدا بکەن، و ل بەرامبەر سوز دابوو وان ئیسرائیل چەکێ ب دژی فروکەیان، و توپ و هاونان بدەت کوردان، و نوینەرێن شۆڕەشێ داخواز ژ کاربەدەستێن ئیسرائیلی کربوو، ترومبێلێن نەفەران یێن ڤەگوهاستنێ یێن مەزن و بچویك بدەت کوردان و ژلایێ خوەڤە کاربەدەستێن ئیسرائیلێ رازیبوون لسەر داخوازیێن نوینەرێن شۆڕەشێ()[5].

هەروەسا د دانوستاندنێن پشتی هینگێ دا، سوز دابوو نوینەرێن شۆڕەشێ برێکا ئیرانێ تانك و شارەزایێن بکارئینانا وان بۆ کوردان بهێنن، ب مەرجەکێ کو هێزێن مەلا مستەفا بارزانی بزاڤێ بکەن ب کێمی دوو تانکێن هێزێن عێراقی بگرن، و نوینەرێن ئیسرائیلێ بۆ نوینەرێن شۆڕەشێ دیارکربوو، کو یا

---

1) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦٠.

2) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص ١٠١.

3) علي سنجاری، المصدر السابق، ص ٢٢٠

4) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦٢

5) وریا رەحمانی، شۆڕەشی ئەیلول لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا، و: وریا رەحمانی، ئیران، ٢٠١٣، ل ٢٤٣-٢٤٤

باشتر ئەوە بکارهێنەرێن وان تانکان کورد بخوبن، پاشان نوینەرێن شۆڕەشێ داخواز ژ کاربەدەستێن ئیسرائیلێ کربوو کو کوردان فێربکەن لدور چەوانیا بکارئینانا وان تانکان، و ئیسرائیلی لسەر ڤێ داخوازیێ رازیبوون() ١.

هەروەسا ل رێکەڤتی ٦ ئادارا ١٩٧٠، نوینەرێن ئیرانی بۆ نوینەرێن شۆڕەشا کوردی دیار کربوو کو دگەل پلانا ئیسرائیل بوون بۆ دەستپێکرنا شەری ل کوردستانا باشور()، ئانکو نەدگەل دانوستاندنێن سەرکردایەتیا کوردی دگەل حکوومەتا عێراقی بوون. بەلێ پاشان بارزانی نامەیەك بۆ ئیسرائیل لسەر ڤێ رێککەڤتنێ هنارت، لڤێرێ دیاربوویە لدەمێ ئاگربەستێ بارزانی نەدڤیا هاریکارییێن ژدەرڤە ژدەست بدەت()، بەلێ داخوازییا ئیسرائیل بجە نەئینات، بەردەوام بوو لسەر دانوستاندنێن خوە دگەل حکوومەتا عێراقی بۆ ئیمزا بەیاننامەیا ١١ ی ئادارا ١٩٧٠.

حکوومەتا عێراقی ل ٢٩ ئەیلولا سالا ١٩٧١ پلانەکا تیرورێ ب دژی مەلا مستەفا بارزانی ئەنجامدابوو، د ئێڤاریا هەمان روژدا شاندەکێ ئیسرائیلی سەرەدانا مەلا مستەفا بارزانی کربوو ژبۆ سەلامەتیا وی، و ل ئەیلولا ١٩٧٣ بۆ جارا دوویێ بارزانی سەرەدانا ئیسرائیلی کربوو، و بوویە مهڤانێ وەزیرێ دەرڤە و وەزیرێ بەرەڤانیێ، هەر لڤێرێ مەلا مستەفا بارزانی جەخت لسەر وان کریە و داخواز ژوان کربوو چ روژان دەستان ژ کوردان نەبەردن(). و لدەمێ شەرێ ئیسرائیل و عەرەبان ل ٦ چریا ئێکێ سالا ١٩٧٣ رویدایی، ئیسرائیلێ هزر دکر کو کورد دێ کارەکێ کەن ئەگەر چ نەبیت دێ هێزێن عیراقێ راوەستینن داکو بەشداریێ دشەریدا نەکەن، بەلێ کوردان ئەڤ چەندە نەکر، لەورا ئیسرائیل ژ کوردان بێ هێڤی بوو، و سەرکردایەتییا کوردی نەدڤیا شەری دگەل عێراقێ بکەت؛ چونکە ئەگەر پێنگاڤەکا وەسا کربا بێ گومان دا ناکوکیێن وان دگەل عێراقێ مەزنتربت بۆ ناکوکیا دگەل وەلاتێن عەرەبی()، بەلێ د دوکیومینتێن ئەمریکی دا هاتیە: " کوردان لسەر داخوازییا ئیسرائیل ڤیابوون هێرشەکا دیار بکەن سەر هێزێن عێراقی، بەلێ هنری کەیسنجەر((Henry Alfred Kissingerراوێژکارێ ئەنجوومەنێ ئاسایشا نەتەوەیی یێ ئەمریکا (١٩٦٩ – ١٩٧٥) وەسا دیار کربوو ئەگەر کوردان سەرکەڤتن دڤێ هێرشێ دا ئینات ئەمریکا دێ تووشی زیانێ بێت، لەورا ب فەرمانا دەزگەهێ هەواڵگرییا ئەمریکی ((CIAل ١٦ چریا ئێکێ پەیامەك بۆ کوردان هنارتبوو، و تێدا دیارکربوو: ئەم ب ڤیانا وە بۆ ئەنجامدانا هێرشا لەشکەری ئەوا ئیسرائیل پشنیار کری، ب کارەك باش نابینین"()، لڤێرێ دیار دبت ئەمریکا ژئەگەرێ بەرژەوەندیێن خو یێن تایبەت رێك نەدا سەرکردایەتیا کوردی ب کارەکێ هوسا رابت داکو کارتیکرن ل بەرژەوەندیێن

٥

---

1) وریا رەحمانی، ژێدەرێ بەرێ، ل ٢٤٤

2) هەمان ژێدەر، ل ٢٤٥

3) رەفیق رەحمان مام خول، ژێدەرێ بەرێ، ل ٢٥٧

4) شلومو نکدیمون، المصدر السابق، ص ٢٧٣

5) کامەران جەمال بابان زادە، رێککەوتننامەی جەزائیر و رەهەندەکانی لە سەر کێشەی کورد لە کوردستانی باشوور، سلێمانی، ٢٠١٣، ص ٩٤-٩٥

6) وریا رەحمانی، سیاسەتی ئەمریکا لە کوردستان لە روانگەی پسپورانی رۆژئاوایی، هەولێر، ٢٠١١، ص ٦٧– ٦٨

وێ نەهێتەکرن، لەورا دڤێ سالێدا دەولەتا ئیسرائیلی ژ کوردان بێ هیڤی ببوون، و بو وان دیاربوو کورد لدویڤ داخوازیێن وان کارناکەت.

بەلێ سەرکردایەتیا کوردی دبێژت: شەرێ ئیسرائیل و عەرەبان بوویە ئەگەر بۆ ماوێ شەش مەهان شەر ل کوردستانێ هاتە پاشئێخستن، کو باوەریا وان وەسابوو ئەگەر شەرێ ئیسرائیل نەبا سەرکردەیێن عێراقێ دا باشترین لەشکەرێ خۆ فرێکەتە کوردستانێ؛ چونکی شەرێن سەرانسەری کوردستانێ ل ١٨ ئەیلولا ١٩٧٣ گەلەك زێدە ببوون() . بەلێ پەیوەندییا کوردان و ئیسرائیل بەردەوام مابوو هەتا نسکویا سالا ١٩٧٥ لدەمێ رێککەڤتنامەیا جەزائیری، ئانکو ئیسرائیل وەك دەولەتێن دویتر ئێك ژ لایەنێن ڤێ پلانێ بوو() بەلێ دەۆلەتا ئیسرائیلێ وەسا دابوو دیارکرن، کو چ پەیوەندی دگەل خیانەتا ئیرانێ و ولایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا دگەل بارزانی نەبوو(). بەلێ وەگو دیار لدەمێ ڤێ رێککەڤتنێ ئیسرائیل ژی وەك دەولەتێن دویتر بێ دەنگ مابوو و چ هەوڵدان نەکربوو ژبۆ هاریکارییا کوردان و راوەستاندنا ڤێ رێککەڤتنامەی ئانکو لدووماهیکا ڤێ پەیوەندیێ دیاربوویە ئیسرائیلێ ژی وەك ئیران و ئەمریکا، کورد بکارئینابوون بتنێ بۆ بجهئینانا ئارمانجێن خو.

تەوەرێ دوویێ

هاریکاری و ئارمانجێن ئیسرائیلێ بەرامبەر شۆڕەشا ئەیلولێ

ئێك: هاریکاریێن ئیسرائیلێ پێشکێشی شۆڕەشا کوردی کرین:

ئێکەم دانپێدانا فەرمی ژ لایێ ئیسرائیلێ ژبۆ دانا هاریکارییان بۆ کوردان دزڤرت بۆ ٢٩ ئەیلولا ١٩٨٠، ئەوژی سەروك وەزیری ئیسرائیلێ (مناحیم بیغن) دیار کربوو، کو ئیسرائیلێ هاریکاری پێشکیشی کوردان کربوو دماوێ شۆڕەشا وێ ب دژی عێراقیان دناڤبەرا سالێن ١٩٦٥ - ١٩٧٥، و ولایەتێن ئیکگرتیێن ئەمریکا پێزانین لسەر ڤێ راستیێ هەبوون، بەلێ دەستپێکا ڤان پەیوەندییا بتنێ هاریکاریێن مروڤایەتی بوون و بشێوەیەکی زنجیرەی پێشڤەچوون بخوەڤەدیتبوو، ژ چەك و تەقەمەنیێن بچویك هێدی هیدی بۆ چەکێ هەڤدژ یێ تانکان و تەقەمەنیێن هەڤدژ یێ فروکەیان() ٤.

بڤێ چەندێ ل سالا ١٩٦٣ پەیوەندی دناڤبەرا کوردان و ئیسرائیلێ دا دەستپێکرن، نۆینەرێ ئیسرائیلێ ل ئیرانێ ب هاریکارییا هەوالگێرییا ئیرانێ (ساڤاك) چەکەکێ سڤك و دگەل پێدڤیێن لەشکەری و ویستگەهەکێ بهێز یێ رادیویێ پێشکێشی هێزێن شۆرەشێ کربوون، هەروەسا هندەك ئەفسەرێن

(١) کریس کۆچێرا، کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستەمدا، و: حەمە کەریم عارف، هەولێر، ٢٠١١، ل ٣٧٣
(٢) فەرەیدون عەبدوللرەحیم عەبدوولا، ژێدەرێ بەرێ، ل ١٨٢
(٣) جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ٤٤ ٢
(٤) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص103؛
Nader Entessar, Kurdish Politics in the Middle East (Lanham, MD: Lexington Books, 2010), P. 162.

ئسرائيلى ژبۆ مەشقكرنا هێزێن شۆرەشێ رەوانەیی بارەگایێ مەلا مستەفا بارزانی ل حاجی ئومەران کر بوون، دیسان ل کانوونا دوویێ ١٩٦٤ ئیسرائیل هەژمارەکا زورا چەکی بو کوردان هنارتبوو[1].

لدەمێ عسمەت شەریف وانلی ل سالا ١٩٦٥ سەرەدانا ئیسرائیلی کری، حکوومەتا ئیسرائیلێ کومبوونەك لسەر ئاستەکێ بلند ئەنجامدا، کو پێکهاتبوو ژ سەرۆکێ حکوومەتێ لیفی ئیشکول و سەرۆك ئەرکان ئیسحاق رابین و سەروکێ موساد مائیر عمییت، بریاردان گرنگیێ ب کێشەیا کوردی بدەن و گەهشتنە رێککەڤتنا هاریکاریێ[2]، و د چوارچوڤێ هاریکاریێن راگەهاندن و رۆژنامەگەریێ لایەنەکێ تایبەت ل ئیسرائیل بۆ کوردستانێ هاتە دانان، و کار دبەلاڤکرنا وێ لهەمی جیهانێ دا کر، هەروەسا ئیسرائیلێ ئامادەییا خۆ بۆ هاریکارییا وانلی دەربری ب رابینا سەرەدانا وەلاتێن ئێکگرتیێن ئەمریکی ژبۆ بدەستڤەئینانا پالپشتیا سیاسی و ماددی بۆ شۆرەشا کوردی، و هەر ژڤێ سالێ پێڤە هنارتیێن سەربازی یێن ئیسرائیلی بۆ دەڤەرێن شۆرەشێ کونترول لسەر کری بەردەوام بوونە هەتا دووماهیکا شۆرەشێ[3]، و لدویڤ دیارکرنا مێژوونڤێسێ عەرەب عمار علی السمر دپەرتووکا خودا دیار کریە کو موساد رابوو ب هنارتنا چەند بارەکێن چەکی بۆ کوردان، دیسان ئیسرائیلێ پشتگیرییا شۆرەشێ ب توپێن دویرهاڤێژ و کاتیوشان کربوو. و گەلەك جاران ئیسرائیلێ ئەفسەر و بسپورێن سەربازی بۆ مەشقکرنا پێشمەرگەی هنارتبوون کوردستانێ[4]، و بارزانی ژی هەژمارەکا لایەنگرێن خۆ بۆ خولێن راهێنانێ هنارتبوون ئیسرائیل، کو ل تەباخا ١٩٦٥ ئێکەم خولا مەشقکرنێ بۆ ئەفسەرێن کورد ل سەربازگەهها ئیسرائیلێ ڤەکربوو، و بۆ ماوێ سێ مانگان بەردەوامبوو و هیمایێ خولێ (البساگ- سادەیی، مارفاد، Marvad) [5]، و ئەفسەرەك ئیسرائیلێ بخۆ باسێ ڤێ چەندێ کربوو کو پشکدار بوویە بۆ دانانا پلانێن سەربازی و رێکخستنا هێزێن پێشمەرگەی، بەلێ ئیسرائیلیان چ جاران ل کوردستانێ ب دژی حکوومەتا عێراقی شەر نەکربوون ژبلی هاریکاریێن سەربازی و دارایی، و ئیسرائیلێ پێداویستیێن ساخلەمیێ و دەرمان پێشکیشی شۆرەشێ کربوون نوژدارەکێ ددانا بناڤێ دوف ئیتسکوفیتش دگەل سێ نوژدارێن دویتر و دوو

(1)Parsi, Op.cit, p; Minasian, S., 2007. The Israeli-Kurdish Relations. 21st Century, (1).

(2) علي سنجاری، المصدر السابق، ص ٢٠ ؛ عكاب يوسف الركابي، "العامل الدولي و أثره في القضية الكردية في العراق ١٩٥٨- ١٩٩١"، مجلة كلية التربية، جامعة واسط، العدد ٢٧، ٢٠١٧، ص ٢٢٩.

(3) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ٥٩ ؛ شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص ٥٠

(4) بنێرە پەرتووکا وی، المصدر السابق، ٣٠٩

Minasian, S., 2007. The Israeli-Kurdish Relations. 21st Century, (1).

(5) فاضل البراك، المصدر السابق، ص٢٠٨ - ٢٠٩؛

Edmund Ghareeb, The Kurdhsh Question in Iraq (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1981), P. 132.

نڤێسەرێن عێراقی ئەڤ چەندە دیار کری یە و پشتی دویڤچوونا ژێدەرین بیانی ب تایبەتی یێن ئنگلیزیی هاتیە کرن، دیار بوویە زێدەروویەکا زۆر ژلایێ نڤێسەرێن عێراقێ ڤە هاتیە کرن، چونکی هاریکاریێن ئسرائیلێ بۆ شۆرەشێ بڤی رەنگی نەبوون وەك وان دیار کری، بەلکۆ زۆر سنۆردار کری بوون و هەمی هاریکاریێن وێ ب رێکا ئیرانێ دهاتنە رەوانەکرن بنێرە:

Gibson, B.R., 2016. Sold out? US foreign policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War. Springer, 165.

پەرستاران بناڤێ موشییە ئەربیل و شەمعون ئیفرات و نەخوشخانەیەکا سڤیلی یا گەروك وەك دیاریا حکوومەتا ئیسرائیلێ ل سالا ١٩٦٦ دگەل شاندێ جێگیرێ وەزیرێ دارایی بۆ شۆڕەشا کوردی هنارتبوون، و ئەو نەخوشخانە ل حاجی عومران دانابوون و پزیشکێن وان یێن سەربازی برێڤەبربوون ئەوژی پێشکار ئەبراهام تدمور ئامرێ نەخوشخانەیی و رێڤەبەرێ کارگێرییا وێ بوو و دکتور ئورلی ئیسرائیل فرەند و دکتور بەسیج سیجەل، و ئەڤ سلکێ نوژداری بەردەوام دهاتە گوهۆرین لدویڤ هنارتنێن لەشکەری یێن ئیسرائیلێ[1].

پشتێ سەرەدانێن ئیسرائیلی بۆ تەهران ل سالا ١٩٦٦ ئیسرائیلێ فروکەیەك پێنج تەنێن چەکی تێدا هنارتبوو تەهران و ژ وێری بۆ کوردستانێ، و نوینەرێ ساڤاك هاریکاری کربوو بۆ گەهاندنا کوردستانێ ، و پشتی شەرێ عەرەبان و ئیسرائیل یی سالا ١٩٦٧ ئیسرائیل ئەو کەلوپەلێن سەربازی یێن روسی ئەوێن دهێزێن عەرەبدا دەستێ خۆ دانای لسەر بەشەك ژ وی چەکی بۆ کوردان هنارتبوو[2]، و دگەل هندێ ئیسرائیل مەشقکرنا سەربازی د ئەردێ ئیرانێ دا ب کوردێن عێراقی کربوو [3]، وپاڵپشتیا ئیسرائیلێ بۆ سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی بەردەوامبوویە ژلایەنی تەقەمەنی و دارایی کو ب پلا دوویێ هاتیە پشتی ئیرانی[4]، دیسان لسەر ڤی بابەتی روژنامەیا (اگلاعات) یا ئیرانی بابەتەك بناڤێ "بانگەشەیا هاریکارییا ئیسرائیل دگەل کوردا"دەرکربوو، و تیدا دیار کربوو: پشتی مەلا مستەفا بارزانی هاریکاری دگەل حکوومەتا عێراقی بۆ شەرێ دگەل ئیسرائیل نەکری، ئەڤ بانگەشەیە بەلاڤکربوو کو دەولەتا ئیسرائیلێ هاریکارییا هوزێن باکورێ عێراقێ کربوون، هەتا گەلەك جاران عبدولرەحمان عارف (سەروکێ عێراقی ١٩٦٦ - ١٩٦٨) وەك جنرالەك دیارکربوو کو وی بخو چەکێ ئیسرائیلی یێ دروست لدەڤ هوزێن کوردان دیتبوو، بەلێ مەلا مستەفا بارزانی بەرسڤا وی ددەت و دبێژت: هەر دەمێ عەرەبان بڤێت دوژمنێ خو بشکینت هەر پەیڤەکا هەبت دێ لبەرامبەر وان بکارئینت، ئەڤە رامانا وێ چەندێ نادەت کو کوردان چەکێ ئیسرائیلێ هەیە[5]. لڤێرێ دیاردبت کو مەلا مستەفا بارزانی نەدڤیا پەیوەندیێن کوردان دگەل ئیسرائیل ب شێوەیەکی ئاشکرا دیار ببت، داکو چ مەترسی لسەر کوردان پەیدا نەبت؛ چونکی دوی ماوەیدا باراپتریا دەولەتێن عەرەبی ب دژی ئیسرائیل بوون.

مێژوونڤێس وریا رەحمانی د پەرتووکا خودا لدویڤ دکیومێنتێن ئەمریکی دەتە دیارکرن کو وەلاتێن ئیسرائیلێ و ئیرانێ ل شوباتا ١٩٧٠ ێ، ب بهایێ ئێك ملیون و دووسەد هەزار دینارێن عێراقی واتە (سێ ملیون و سێ سەد و شێست هەزار دولاران) هاریکاری پێشکیشی بارزانی کربوون[6]، دیسان لدویڤ

---

1) رەفیق رەحمان مام خول، ژێدەرێ بەرێ، ل ٢٥٥ - ٢٥٦؛ جوناپان راندل، المصدر السابق، ص ٢٥٣؛ صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ١٦١

2) غنثر دیشنر، الكرد شعب بدون دولة تاريخ و امل، ت: جورج كتورة، اربيل، ٢٠١٤، ص ٣٠٤

3) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص ١٠٣

4) ماجید خەلیل فەتاح و فاروق محەمەد حەمە ئەمین، ژێدەرێ بەرێ، ل ٤٤٠

5) فاخر حسن گلی، پیشین، ص ١٩٠

6) بنێرە: پەرتووکا وی، شۆڕەشی...، ل ٢٤٥

زانارییەکا هەواڵگیرێ د ڕۆژنامەیا واشنتن پوست ل ئەیلولا ١٩٧٢دا هاتیە مانگانە هنارتیەکێ تەلئەبیب برێکا ئیرانی هاتیە کوردستانێ و کوژمەکێ پارەی وەك هاریکاری دایە بزاڤا رزگاریخوازا کوردی[1].

هەر دڤی لایەنیدا، پەیامنێرێ ڕۆژنامەیا واشنتون پوست جاك ئیندرسون ل چریا ئێکێ سالا ١٩٧٢ دیارکربوو، کو ئیسرائیلیان مانگانە (٥٠) هەزار دولار دانە بارزانی ژ ئەگەرێن دیارکری، بەلێ مەلا مستەفا بارزانی د بەرامبەر دا لدەمێ دیدارا وی دگەل ئەدمون غریب پشتی چوار سالان ئەڤ چەندە رەتکربوو[2].

دوو: ئارمانجێن ئیسرائیلێ و کوردان ژڤێ پەیوەندیێ و هاریکاریان:

ئارمانجا ئیسرائیلێ ئەوبوو سوپایێ عێراقێ یان بەشەك ژڤی سوپای ب شەرێن کوردان ڤە بێنە مژویلکرن [3]، داکو لدەمێ شەر دناڤبەرا ئیسرائیل و وەلاتێن عەرەبیدا بێتە ئەنجامدان عێراقێ شیان نەبن چ هاریکاری و سوپایان بۆ بەرهنگارێن ئیسرائیلێ بهنێرت، د ئەنجامدا لدەستپێکێ ٤ - ٥ هێز ژ سوپایێ عێراقی ب شەری ڤە مژویل بوون . بەلێ لدەمێ ئیسرائیلێ هاریکاری پێشکیشی کوردان کربوون، داکو لبەرامبەر کورد هاریکار بن دگەل ئیسرائیلی د شەرێن وێ دگەل دەولەتێن عەرەبی بەلێ ب بەروڤاژی چێبوو، دشەرێ شەش روژی یێ سالا ١٩٦٧ یێ دناڤبەرا ئیسرائیل و عەرەبان، کوردان چ کریار ژبۆ مژویلکرنا هێزێن چەکدارێن عێراقی و مانا وێ د سەنگەرێ نافخوییدا ئەنجام نەدابوون، لسەر هندێ را ئیسرائیل بەردەوام بوو لسەر پێشکێشکرنا هاریکاریان بۆ شۆڕەشا کوردی؛ چونکی بارزانی دیار کربوو ژ ئەگەرێ کێمیا دەمی بتنێ شەش روژ بوون کوردان چ دەرفەت نەبوون بۆ بەرهنگارییا هێزێن عێراقی[4].

دیسان ئارمانجەکا دویتر یا ئیسرائیلێ ئەوبوو سنورەك یان ڕێکەك بێتەڤەکرن بۆ کوچکرنا وان جوهیێن عێراقێ دا مایین بۆ ئیسرائیلێ، ئانکو ل هەمبەری وان هاریکارێێن ئیسرائیلی پێشکیشی کوردان کرین کورد دێ هاریکارییا جوهیێن عێراقی کەن بۆ هنارتنا وان بۆ ئیسرائیلێ[5]، دئەنجامدا ئاسانکاری بۆ ئیسرائیلیا پەیدابوو بۆ کوچکرنا وان پێنج هەزار جوهیێن ل عێراقێ دا مایێن ئەوێن نەشیایین ب ریکەکا یاسایی جوهیان ببەن ئیسرائیل، بۆ ئیسرائیل [6].

بەلێ پشتی بیست سالان ژڤی دەمی عزرا دانین ئەوێ کارێ ڕێڤەبەریێ دبەشێ روژهەلاتا ناڤین دوەزارەتا ژدەرڤە یاسەردەمێ سەروك وەزیران گولد مائیر (١٩٦٩ - ١٩٧٤)، کربوو، ئارمانجا ئیسرائیلێ

---

1) فەرەیدون عەبدوللرەحیم عەبدووللا، ژێدەرێ بەرێ، ل ١٨٠

(2)Edmund Ghareeb, The Kurdhsh Question in Iraq (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1981), P.١٤٣ .

3) غنثر دیشنر، المصدر اسابق، ص٣٠٤

4) أوفرا بینغیو، المصدر السابق، ص ١٠٤

5) ايوب بارزاني، الحركة التحررية الكوردية و صراع القوى الاقليمية و الدولية ١٩٥٨ - ١٩٧٥، ج ٢، ط ٤ جنيف، ٢٠١٧، ص ٢٥٢

6) أوفرا بینغیو، المصدر السابق، ص ١٠٠

دپەرتووکێن خودا ئەوێن پشتی مرنا وی هاتبوو بەلاڤکرن دبێژت:" یا دیار بوو کو ئەو هاریکاریێن مە پێشکیشی شەرکەرێن کوردان ل عێراقێ کربوون، شروڤەکرنا وێ بتنێ ئەوبوو، کو ئیسرائیلێ بکارئینانا (اسغلال) نەخوەشیێن کوردان کربوو، بۆ گەهشتنا ئارمانجێت خوە"(). ١

دەربارەی ئارمانجا کوردان مەلا مستەفا بارزانی دوێ باوەریێ دابوو پەیوەندییا وی دگەل ئیسرائیل ژبەر هەبوونا شیانێن ئیسرائیل داکو کارتیکرنێ ل ولایەتێن ئێکگرتیێن ئەمریکی بکەت بۆ پاڵپشتیا ئەمریکا بۆ شۆڕەشا کوردی()، و مەلا مُستەفا د وێ باوەریێ دابوو دگووت: "بأن وحدها حمایە قوە عڤمی سوف تصنع سعادە الکرد"، ئانکو دەولەتێن زلهێز بتنێ دێ شێن پاراستنێ لسەر خوەشیێن کوردان بکەن()، و ئیسرائێلێ هەوڵەکا مەزن کر ژبۆ دروستکرنا ڤێ پەیوەندیی، هەروەسا بشێوەیەکێ گشتی مەلا مستەفای هەست دکر ئیسرائیلی دەستهەلاتەکا سیاسی و ئابوری یا مەزن هەیە نەبتنێ دشێت کارتیکرنێ لسەر ئەمریکا بکەت بەلکو دشێت لسەر جیهانێ هەمیێ بکەت()، لسەر ڤێ پەیوەندیێ مەلا مستەفا بارزانی دبێژت: "ئەگەر زەلامەکێ کورە ڤیا ژ جاددەیەکا پری ترومبیل دەرباز ببت، ئەرێ ما رازی نابت لسەر هاریکارییا هەر کەسەکێ ژبوو دەربازبوونا وی"()، لسەر ڤێ پەیوەندیێ مەلا مستەفا بارزانی دبێژت: "ئەگەر زەلامەکێ کورە ڤیا ژ جاددەیەکا پری ترومبیل دەرباز ببت، ئەرێ ما رازی نابت لسەر هاریکارییا هەر کەسەکێ ژبوو دەربازبوونا وی".

دیسان سەرکردایەتیا کوردی هزر دکر ئەگەر شاهێ ئیرانێ خیانەتێ ل کوردا بکەت ب هەبوونا پێگەهێ ئیسرائیلێ دناڤ سیاسەتا ئەمریکا دا هوسا کورد برێکا ئیسرائیل دێ شێت پشتەڤانیێ وەرگرت بەلێ وەك ژبەری نوکە هاتیە دیار کرن دشەرێ ئوکتوبەرا ١٩٧٣ ئیسرائیل بێ هیڤی ببوون ژ کوردان(). ٦

بەلێ دگەل ڤێ چەندێ هەمیێ دەولەتێن عەرەبی بتایبەت یێن دەوروبەر سەرکردایەتیا کوردی تومەتبارکربوو، و هەولددان دەولەتا عێراقی رادەیەکێ بۆ ڤان پەیوەندییان بدانێت، لەورا د ڕۆژناما (اگلاعات) دا هاتبوو: ٤٠ هەزار کەس ژ خەلکێ دیمشق ب خوپێشاندانان ب دژی حکوومەتا عێراقی رابووینە، و دیارکربوون، رێکێ نادەن دەولەتا ئیسرائیلی یا دوویێ ل باکورێ عێراقێ بێتە ئاڤاکرن، مەرەم ژ ئیسرائیلا دوویێ ئانکو دەولەتا کوردستانێ بوو ل جهێ کوردان ل (باکورێ عێراقێ)(). د بەرامبەردا بەرسڤدانا دەولەتێن عەرەبی وەك د پەرتووکا (جوناپان راندل) دا بڤی شێوەی دیاربوو: "پەیوەندییا

(1) Ian Black and Benny Morries, Israeles Secret Wars: A History of Israeles Intelligence Services (New York:Grove Weidenfeld, 1991), P. 185.

(2) ماریانا خاروداکی، الکرد و السیاسة الخارجیة الامیرکیة العلاقات الدولیة في الشرق الاوسط منذ عام ١٩٤٥، ت: خلیل الجیوس، بیروت، ٢٠١٣، ص ١٧٤؛ شیرزاد زکریا محمد، المصدر السابق، ص ٤٩.

(3) کریس کوتشیرا، المصدر السابق، ص ٨٥

(4) فەرەیدون عەبدوللرەحیم عەبدووللا، ذیدەرێ بەرێ، ل ١٧٤؛ نەوشیروان مستەفا ئەمین، ثەنجەکاني یەکتري ئەشکێنین دیوی ناوەوەی روداوەکاني کوردستانی عیراق ١٩٧٩ - ١٩٨٣، برلین، ١٩٩٧، ل ٨٩

(5) أوفرا بینغیو، المصدر السابق، ص ١٠١

(6) کامەران جەمال بابان زادة، ذێدەرێ بەرێ، ل ٩٤

(7) فاخر حسن طلي، ثیشن، ص ١٩١

دگەل ئیسرائیل نەگەلەکا گرنگ بوو ژبۆ مەلا مستەفا بارزانی، و هەرگاڤەکا دەستبەردانەك ژ لایی عەرەبان بێتەکرن ئێکسەر دا دەست ژڤێ پەیوەندیی بەردەت"، ئانکو دەستهەلاتدارێن بەغدا بووینە ئەگەر مەلا مستەفا رازی ببەت لسەر ڤێ پەیوەندیی. هەروەسا مەلا مستەفا بخو بەرسڤا وێ رەخنەیا لسەر وی هاتیەکرن لسەر پەیوەندییا وی دگەل ئیسرائیل دبێژت:" ئەز وەك وی خازخازوکێ کورە ئەوێ لبەر دەرگەهێ مزگەفتا مەزن یا سلێمانیێ بووم، ئەوێ خێرێ دگەلمن دا بکەت لێنەرینێ لێ ناکەم و نابینم کاکییە و چەوایە"[١].

مەلا مستەفا بارزانی لسەر ڤان پەیوەندیێن دەرەکی یێن سەرکردایەتیا شۆڕەشا ئەیلولێ، د چاڤپێکەفتنەکا ڕۆژنامەڤانیدا دگەل ڕۆژنامەڤانەکێ ئێکەتیا سوڤیەتی بناڤێ (یافغینی بریماکوف (Yevgeny Primakovل کانوونا دوویێ ١٩٧٣ ێ دبێژت: "دەرگەهەك ژ وان دەرگەهان من قوتا من داخوازا نانی کر و رەتکرن (رامانا وی بەغدا)یە، ئەز چ بکەم، برسی بمینم هەتا بمرم؟ لەورا من دەرگەهەك دویتر قوتا، کییە گونەهبار؟ ئەز یان ئەو کەسێ ئەز دویر کریم؟" . دیسان لڤێرێ دیار دبت ئەگەر حکوومەتا بەغدا یا هاریکار با دگەل کوردان مافێن کوردان بجهئینابان ل وی دەمی مەلا مستەفا بارزانی داخوازا هاریکارییان ژ چ لایەنێن دویتر واتا نە ژ ئیرانێ و نە ژ ئیسرائیلێ نەدکرن.

لدووماهێکا ڤان پەیوەندییان دیار بوویە دماوێ ١٠ سالان ئیسرائیل کورد بتنێ بۆ ئارمانجا خو بکارئینابوون داکو زیان بگەهتە حکوومەتا عێراقی، و بتنێ کێمەك ژلایەنێ دارایی و سەربازی هاریکاری کربوون.

ئەنجام:

پشتی خواندنا بابەتێ ڤەکولینێ گەلەك ئەنجام پەیدابوون ژوانا:

١- مەرەمێن کوردان و ئیسرائیل دیار دبت کو هەر لایەنەکێ مەرەمێن خوییێن تایبەت هەبوون دشۆڕەشا ئەیلولێدا، ئەوژی عەرەب بوون.

٢- ئیسرائیلێ بەرژوەندیێن خو هەبوون ئەوژی، لاوازکرنا پێگەهێ عێراقی بوو ژ لایەنێ سەربازی، داکو هێزێن سەربازی یێن عێراقی ب شۆڕەشا کوردی ڤە بێنە مژویلکرن، و هاریکاریێن دەولەتێن عەرەبی دشەرێن دگەل ئیسرائیل بێتە دویرکرن، بەلێ بەروڤاژی وەکو ل سالا ١٩٦٧ و ١٩٧٣ دەولەتا ئیسرائیلی داخواز ژ کوردان کربوو بۆ پشکدارییا وان دشەرێن ب دژی عەرەبان سەرکردایەتیا شۆڕەشا کوردی ئەڤ چەندە رەتکربوو.

٣- هەروەسا وەکو دیار کوردان ژی ئیسرائیل بکارئینابوو بتنێ بۆ بجهئینانا بەرژەوەندیێن خو، بەلگە لسەر ڤێ چەندێ نە پشکدارییا کوردان دشەرێ ئوکتوبەرێ ئەوێ ل چریا ئیکێ ١٩٧٣، ئانکو

(١) بنێرە پەرتووکا وی: المصدر السابق، ص ٢٥١

سەرکردایەتیا کوردی نەشییا گەلەك دوژمنان بۆ کوردان چێکەت؛ چونکی ئەگەر پشکداری کربا دا دەولەتێن عەرەبی ل بەرامبەر بنە دوژمن بۆ شۆڕەشێ.

٤- چ مایتیکرن د هەلویستێ ئیسرائیلێ دا دیار نەبوو بتنێ رولێ وێ یێ جاران ئەرینی و جاران نەرینی دیاردبوو.

٥- هەروەسا رولێ تاکەکەسی، ئانکو تاکەکەسی رولەك گرنگ هەیە د دانانا پەیوەندیێن دبلوماسی یێن دەرەکی، بۆ نموونە دڤێ ڤەکۆلینێدا رولێ کامیران بەدرخان و عسمەت شەریف وانلی دچێکرنا ڤان پەیوەندییان دیاربوویە.

٦- هەوڵدانێن ئیرانی ژبۆ موکومکرنا ڤان پەیوەندییان دیاردبت دەمێ رازیبووی لسەر ڤەگوهاستنا هاریکاریێن ئیسرائیلی د ئەردێ وێ دا داکو بەرژوەندیێن خو بجە بینت ئەوژی لاوازکرنا پێگەهێ عێراقی بوو.

٧- هاریکاریێن ئیسرائیلێ نە ب وی رادەی بوون ئەوێن دراگەهاندنان دا هاتبوون بەلاڤکرن، بەلگە لسەر بەپرسێن ئیسرائیل بخو پشتی نسکویا ١٩٧٥ ئەڤ چەندە دیارکربوون بتایبەت لدەستپێکی.

٨- بەلێ خالا گرنگ ژڤێ ڤەکولینێ شارەزاییا کوردان دیاردبت، کو کوردان دوی دەمیدا (١٩٦٣ – ١٩٧٥) هەست ب زیرەکی و شارەزاییا ئیسرائیلێ و گرنگیا پێگەهێ ڤێ دەولەتێ دجیهانێدا کربوو، دهەمان دەمدا پشتی بورینا گەلەك سالان دەولەتێن روژهەلاتی گرنگییا وێ زانین.

لیستا ژێدەران

ئێك: پەرتووك

پەرتوکێن ب زمانێ کوردی

1- رەفیق رەحمان مام خول، مستەفا بارزانی ڕۆڵ و هەڵوێستی لە پێشهاتە سیاسییەکاندا ١٩٥٨ – ١٩٧٠، چ ٢، هەولێر، ٢٠١٣.

2- فەرەیدون عەبدوللرەحیم عەبدووللا، بارودوخی سیاسیی کوردستان – عێراق ١١ ی مارت ١٩٧٠ – ١١ی مارت ١٩٧٤، هەولیر، ١٩٩٦.

3- فەرەیدەن عەبدولرەحیم عەبدوڵڵا، بارودوخی سیاسی کوردستان – عیراق ١١ ی مارتی ١٩٧٠ – ١١ مارتی ١٩٧٤ تویژینەوەیەکی میژووی و سیاسی، هەولێر، ٢٠٠٥.

4- کامەران جەمال بابان زادە، رێککەوتننامەی جەزائیر و رەهەندەکانی لە سەر کێشەی کورد لە کوردستانی باشوور، سلێمانی، ٢٠١٣.

5- کریس کۆچێرا، کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستەمدا، و: حەمە کەریم عارف، هەولێر، ٢٠١١.

6- مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١ – ١٩٧٥، بەرگی سییەم، بەشی دووەم، هەولێر، ٢٠٠٤ .

7- مومتاز حەیدەری و هێرش سنجاوی و کاروان قاسم، قامووسی ناوە نەمرەکان، بەرگی یەکەم، هەولێر، ٢٠١٤.

8- محەمەد حەمە باقی، بیرەوەرییەکانی سەیید عەزیز شەمزینی (زیندەگیی من)، سلێمانی، ٢٠١١.

9- نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکانی یەکتری ئەشکێنین دیوی ناوەوەی رووداوەکانی کوردستانی عیراق ١٩٧٩ – ١٩٨٣، برلین، ١٩٩٧.
10- هوژین مسعود سەرنی، شۆڕەشا ئیلونێ ل دەڤەرا بەهدینان ١٩٦١ -١٩٧٥ ڤەکولینەکا مێژوویی، زاخۆ، ٢٠١٨.
11- وریا رەحمانی، سیاسەتی ئەمریکا لە کوردستان لە روانگەی پسپورانی رۆژئاوایی، هەولێر، ٢٠١١.
12- وریا رەحمانی، شۆڕەشی ئەیلوول لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئەمریکادا، و: وریا رەحمانی، ئیران، ٢٠١٣.

پەرتوکێن ب زمانێ عەرەبی

13- أوفرا بينغيو، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، ت: عبدالرزاق عبدالله بوتاني، اربيل، ٢٠١٤.
14- اوغارا اوبلانس، النضال التحرري لكوردستان العراق (سلسلة الكتب المعادية)، ت: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة المعاونية الاولي، سري للغاية، د.م، د.ت.
15- ايوب بارزاني، الحركة التحررية الكوردية و صراع القوي الاقليمية و الدولية ١٩٥٨ – ١٩٧٥، ج ٢، ط ٤، جنيف، ٢٠١٧.
16- تشارلز تريب، صفحات من تاريخ العراق المعاصر، ت: زينة جابر ادريس، بيروت، ٢٠٠٦.
17- جوناثان راندل، أمة في شقاق (دروب كردستان كما سلكتها)، بيروت، ١٩٩٧.
18- ديظيد مكدول، تاريخ الاكراد الحديث، ت: راج ال محمد، بيروت، ٢٠٠٤.
19- شكيب عقراوي، سنوات المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية و العسكرية في كردستان و العراق من ١٩٥٨ الي ١٩٨٠، اربيل، ٢٠٠٧.
20- شلومو نكديمون، الموساد في العراق و دول الجوار انهيار الأمال الاسرائيلية و الكردية، ت: بدر عقيلي، عمان، ١٩٩٧.
21- فاضل البراك، مصطفي البارزاني الاسطورة و الحقيقة، بغداد، ١٩٨٩.
22- فرست مرعي، كاميران أمين عالي بدرخان ١٨٩٥ – ١٩٧٨ م مهندس العلاقات الكردية الاسرائيلية، د.م، ٢٠٢١.
23- شيرزاد زكريا محمد، مجلس قيادة الثورة في كوردستان العراق ١٩٦٤ – ١٩٧٠(دراسة تاريخية سياسية عامة)، دهوك، ٢٠١٠.
24- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة ملفات الحركات و الاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦ – ٢٠٠١، بيروت، ٢٠٠١.
25- عبدالفتاح علي البوتاني،التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ – ٨شباط ١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٧.
26- علي سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول ١٩٦١، دهوك، ٢٠١٣.
27- عصمت شريف وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية (دراسة في ثورة ١٩٦١)، ت: سعاد محمد خضر، السليمانية، ٢٠١٢.
28- عصمت شريف وانلي، من مذكرات عصمت شريف وانلي، سليماني، ٢٠١٤.
29- عمار علي السمر، شمال العراق ١٩٥٨ - ١٩٧٥ دراسة سياسية، بيروت، ٢٠١٢.
30- غنثر ديشنر، الكرد شعب بدون دولة تاريخ و امل، ت: جورج كتورة، اربيل، ٢٠١٤.
31- كاظم حبيب، لمحات من نضال حركة التحرر الوطني للشعب الكردي في كردستان العراق، ط٢، اربيل، ٢٠٠٥.
32- كريس كوتشيرا ، مسيرة الكرد الطويلة ٤٠ سنة من التحقيقات الصحفية في كوردستان، اربيل، ٢٠١٤.
33- م. س. لازاريف و أخرون، تاريخ كوردستان، ت: عبدي حاجي، دهوك، ٢٠١١.

34- ماريون فاروق سلوغليت و بيتر سلوغليت، من الثورة الي الدكتاتورية العراق منذ ١٩٥٨، ت: مالك النبرانسي، ط٢، المانيا، ٢٠٠٣.

35- ماريانا خاروداكي، الكرد و السياسة الخارجية الاميركية العلاقات الدولية في الشرق الاوسط منذ عام ١٩٤٥، ت: خليل الجيوس، بيروت، ٢٠١٣.

36- مجيد خدوري، العراق الجمهوري، قم، ١٣٧٦ ش.

37- مردخاي زاكن، يهود كردستان ورؤسائهم القبليون، ترجمة: سعاد محمد خضر، السليمانية.

38- هوطر طاهر توفيق، الكرد بحوث ودراسات في تاريخهم الحديث و المعاصر، زاخو، ٢٠١٩.

پەرتوكێن ب زمانێ ئینگلیزی

39- Edmund Ghareeb, The Kurdhsh Question in Iraq (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1981.

40- Ian Black and Benny Morries, Israeles Secret Wars: A History of Israeles Intelligence Services (New York: Grove Weidenfeld, 1991).

41- Lambert, P.J., (1997). The United states and the Kurds: case studies in United States Engagement. NAVL POSTGRADUATE School Monterey Ca.

42- Micheal Bar – Zohar and Nissim Mishal, Mossad: The Greatest Missions of Israels Secret Service (New York: Harper-Collins Publishers, 2012).

43- Nader Entessar, Kurdish Politics in the Middle East (Lanham, MD: Lexington Books, 2010).

44- Trita Parsi, Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and The U.S. (New Haven, CT: Yale University Press, 2007).

45- Yevgeny Primakov, Russia and the Arabs: Behind the Scenes in the Middle East from the Cold War to the Present. Translated by Paul Gould (New York: Basic Books, 2009).

پەرتوكێن ب زمانێ فارسی

46- ماجید خەلیل فەتاح و فاروق محەمەد حەمە ئەمین، "پیوەندی ئیسرائیل و کورد لە سەردەمی شورشی ئەیلول دا ١٩٦١ – ١٩٧٥"، گوڤاری زانکوی راپەرین، سلیمانی، ژمارە: ٩، کانونی یەکەمی ٢٠١٦.

دوو: گوڤار

ب زمانێ کوردی

47- ماجید خەلیل فەتاح و فاروق محەمەد حەمە ئەمین، "پیوەندی ئیسرائیل و کورد لە سەردەمی شورشی ئەیلول دا ١٩٦١ – ١٩٧٥"، گوڤاری زانکوی راپەرین، سلیمانی، ژمارە: ٩، کانونی یەکەمی ٢٠١٦.

ب زمانێ عەرەبی

48- شيرزاد زكريا محمد، " مجلس قيادة الثورة في كوردستان (دراسة في علاقاته الخارجية ١٩٦٤ – ١٩٦٦)"، مجلة جامعة زاخو، زاخو، المجلد: ٣ (ب)، العدد: ١، ٢٠١٥.

49- عكاب يوسف الركابي، " العامل الدولي و أثره في القضية الكردية في العراق ١٩٥٨ – ١٩٩١"، مجلة كلية التربية، جامعة واسط، العدد: ٢٧، ٢٠١٧.

موقف اسرائيل من ثورة أيلول ١٩٦٣-١٩٧٥

ملخص

كان الموقف الدولي تجاه ثورة أيلول احدى المواضيع التي أثيرت في هذا العصر، ولكن مع ذلك لم يتطرق الى بموقف أو دور إسرائيل إتجاه ثورة، ويظهر هذا الدور عندما قام البعض من الشخصيات السياسية للكرد في ربط العلاقات مع اسرائيل، وكذلك دور ملا مصطفى البارزاني كقائد للثورة وحركة الاستقلال الكوردية التي أثرت بشكل كبير على الوضع السياسي في كوردستان واستطاعت جذب انتباه العالم لها وعرفت القضية الكوردية للعالم.

في هذا البحث تطرح بعض الاسئلة وتناقش عليها ومنها: كيف استطاعت اسرائيل إقامة علاقة مع قيادة الثورة الكوردية؟ وكيف ساعدت اسرائيل الكورد؟ والى أي مدى استفاد الكورد من هذه المساعدة؟

الكلمات المفتاحية: ثورة أيلول ، عيراق، اسرائيل، ملا مصطفى البارزاني، ممثلوا الثورة.

The Israel Attitude in the September Revolution 1963-1975

Abstract:

The international attitude to the September revolution is being one of the subject that has been paid attention currently, meanwhile less attention has been paid to the Israel role and attitude to the September revolution in the one hand, its significance appeared in the attention of some Kurdish politicians to this kind of relations, likewise the role of Mullah Mustafa Barzani as a leader of the revolution and the Kurdish national liberation movement who had effective influence on the political development of Kurdistan, Barzani impressed the world to pay attention on the Kurdish people, introduced the Kurdish question to the world and made an effective Kurdish lobby in outside.

During this research some questions have been discussed such as how Israel could have made relations with the leader of Kurdish revolution? How Israel espoused and contributed to Kurds? To what extent Kurds take advantageous from these kind of contributions?

Key words: September revolution, Iraq, Israel, Mullah Mustafa Barzani and Kurdish representative

رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ د شۆرەشا ئەیلۆلێ دا(١٩٦١-١٩٧٥)

سەفین رەشید عەلی

فەرمانبەر دگەل رێکخراوا کوردس بۆ کاروبارێن ئاوارەیان

safeenrasheed92@gmail.cm

پۆختە:

دڤەکۆلینا "رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ د شۆرەشا ئەیلولێ دا" کومەکا پرسێن گرێدایی ناسیۆنالیزما کوردی ب گشتی و ب تایبەت یا ل سەر دەمێ شۆرەشا ئەیلولێ هاتینە گەنگەشە کرن. فوکسا سەرەکی ل سەر وان رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ یە ئەوێن کو د شۆرەشا ئەیلولێ دا دهێنە دیتن، مەرەم ژێ ئەوە کو دڤەکۆلینێ دا دیار بکەین هەتا چ ئاست ئەڤ رەهەندە ب هەند هاتینە وەرگرتن و سەردەمێ پشت شۆرەشا ئەیلولێ گەشەیا وان رەهەندان بەرەڤ چ ئاراستە چوو. ڤەکۆلین دێ کومەکا ئەگەرێن سەرەکی دیار کەت کو شۆرەشا ئەیلولێ ئەوا ل ١٩٦١/٩/١١ بەرپابوویی شۆرەشەکا ناسیۆنالیزمی یا موکم بوویە، نە ب تنێ کاریگەری ل سەر کوردستانا عێراقێ کریە، بەلکی کاریگەریا رەهەندێن ناسیۆنالیزما شۆرەشا ئەیلولێ گەهشتیە پارچەیێن دیتر یێن کوردستانێ.

کلیلێن پەیڤان: ناسیۆنالیزم، رەهەند، ئەیلۆل. شورەش،

پێشەکی:

بابەتێ ناسیۆنالیزمێ بۆ پرسا کوردی، بابەتەکێ گەلەك گرنگ و هەژی ل سەر راوەستانێ یە، لەوران ئەم دێ بزاڤێ کەین ب رێکا ئەڤێ ڤەکۆلینێ چەند تیشکان بێخینە سەر ناسیۆنالیزمێ بگشتی و پرسا کوردی ب تایبەتی، هەروەسان تایبەت تر شۆرەشا ئەیلۆلێ کو بابەتێ سەرەکی یێ ڤەکۆلینێ یە. دمێژوویا کوردان دا گەلەك خەبات و شۆرەشێن چەکداری بۆ پرسا کوردی هاتینە ئەنجامدان، گەلەك جاران پرسیارا سەرەکی یا کو دهێتە کرن بۆچی کێم جاران ئەو بزاڤ بێ ئەنجامبووینە؟ د ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا بەرسڤەکا پۆخت هاتیە ئارزاندن کو ئەم بشێین بگەهینە ئەنجامەکی دا کو رێرەوەکا راستر و دروستر ل سەر پێڤاژوویا پرسا کوردی روون ببیت.

ناسیۆنالیزم بابەتەکی نووی و ئالوزە، وەکی گەلەك چەمکێن دی پێناسەیەکا یەکگرتی بۆ نەهاتیە کرن. لێ هەر وەکی زانایێ بریتانی هوبسباوم (Eric J, Hobsbawm)[1] دیار دکەت، ناسیۆنالیزم

(1) Eric J, Hobsbawm, nation and nationalism, (Cambridge university press, 1990.

بزاڤەکە کو نەتەوەیێ[1] دروستدکەت، یان کو ئەم دشێین پرسا ناسیۆنالیزمێ دناڤ شۆرەشا ئەیلۆلێ دا بشوپینین ژبەر کو وەك بزاڤەك بۆ گەهشتنا هندەك ئارمانجان هاتیە ئەنجامدان و ئەو ئەنجام ژی رەهەندێن سەرەکی یێن ناسیۆنالیزمێ نە. ژبەر ڤێ یەکێ ئەم دێ ب ساناهی شێین بەلگەیان بینین کو شۆرەشا ئەیلۆلێ شۆرەشەکا ناسیۆنالیزمیە و کوردان و سەرکرداتیا کوردی بزاڤ کرینە کو پرسا خوە بگەهینن ئاستێن هەرە پێشکەفتی. ئەو بزاڤ ژی هەتا رادەیەکی باش شیاینە ئارمانجا خوە بپێکن.

بەری بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلۆلێ چەندین بزاڤێن چەکداری و کەلتوری یێن ناسیۆنالیستی هاتینە ئەنجامدان، د پشکا دوویێ دا دێ ئاماژێ کەین. دبیت کو ئەو بزاڤ ببنە بنیاتەکێ باش بۆ هەلگیرسانا شۆرەشا ئەیلۆلێ، چونکی بزاڤێن ناسیۆنالیزمی پێدڤی پاشخانەیەکا هزرینە دا کو بشێن رێکخستنا بزاڤا خوە بکەن. دسەردەمێ شۆرەشا ئەیلولێ دا چەندین قوتابخانە، پەرتووك و رۆژنامە ب زمانێ کوردی دەردکەفتن، هەموویان ژی ب رێکا خوە کلتور و رۆشەنبیریا کوردی بەلاڤکریە. هەر چەندە دێ یا ب زەحمەت بیت کو دناڤ گرۆپەکێ نەخواندەڤان بزاڤەکا رۆشنبیری و کلتۆری سەربگریت، لێ هەبوونا وێ ژی ژکارێن پێشین و پێدڤیە. ئەڤ چەندە ژی ب زەلالی دناڤ شۆرەشێ و بەری شۆرەشێ دهێتە دیتن. لەوران ئەم د ئەڤێ ڤەکۆلینێ دا بەحسێ چەوانی و مێژوویا شۆرەشا ئەیلۆلێ ناکەین، بەلکی دێ بەحسێ وان رەهەندان کەین ئەوێن کو پرسا کوردی ل سەر دەمێ شۆرەشا ئەیلۆلێ و پشتی شۆرەشێ ژی گەهاندینە ئاستەکێ پێشکەفتی دپرسا ناسیۆنالیزمێ دا. ئەڤ ڤەکۆلینە پشت بەستنێ ل سەر رێبازا شرۆڤەکاری دکەت، خوە ژ سێ بەشان دا دبینیت، دبەشێ یەکەم ب گشتی بەحسێ ناسیۆنالیزم و پێناسا ناسیۆنالیزمێ دگەل سێ ژ گرنگترین تیۆرێن ناسیۆنالیزمێ هاتینە بەحسکرن، هەروەسا دپشکا دوویەمدا ئاماژە ب وان بزاڤان هاتیە دان ئەوێن کو گرێدایی ناسیۆنالیزما کوردی بەری بەرپابوونا شۆرەشێ، پشکا سێیەم ژی کو ناڤەرۆکا گرنگ یا ڤەکۆلینێ یە بەحس ل رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ دهێتەکرن دناڤ شۆرەشا ئەیلۆلێدا ئەو رەهەندێن کو گرێدایی ناسیۆنالیزمێ نە و دناڤ شۆرەشا ئەیلۆلێدا بەرجەستە بووینە.

بەشێ یەکەم: دەربارەی ناسیۆنالیزمێ

١ـ ناسیۆنالیزم چیە؟

هەرچەندە کو خواندن و ڤەکۆلین ل سەر پرسا ناسیۆنالیزمێ ل سەدێ نوزدێ سەرهەلدایە، لێ مێژوویا ناسیۆنالیزمێ و سەرهەلدانا وێ ڤەدگەریت بۆ دوماهیکا چەرخێ هەژدێ، ئەڤ چەندە ژی ب

[1] نەتەوە: کومەکا مرۆڤانە، ل سەر پارچەیەکا ئەردی یا دەستنیشانکری دژین، خودان کەلتور، زمان و مێژوویەکا هەڤپشکن و د یەکگرتینە.

ساناهی نەبوویە، بەلکی پشتی دەرکەفتنا چەندین هزروبیران و فەلسەفەیێن جودا هاتیە هەبوونێ. بابەتێ سەرەوەریێ ل دەف جان بودان(Jean Bodin)، گرێبەستا کومەلایەتی یا جان جاك رۆسۆ (Jean Jacques Rousseau) و چەندین هزرمەندێن دیتر بووینە ئەگەر کو ئەڤ پرسە سەرهلبدەت[1].
هەروەسا ئەگەرەکێ دیتر یێ گرنگ کو ل پشت سەرهەلدانا بزاڤێن ناسیۆنالیزمێ بوویە ل ئەورۆپا، هەبوونا شەران بوو دناڤبەرا وەلاتێن ئەورۆپی، ب تایبەت شەرێن ئاینی و مەزهەبی. ل گورەیی خواندن و ڤەکۆلینان هوسا دیاربوویە کو ل ئەورۆپا دەولەتێن نەتەوەیی ل سەر سێ تێگەهان ئاڤابووینە، ئەوژی: ئابور، ئەرد و کلتور. بەشێ هەرە مەزن و کاریگەر ژی سەرهەلدانا شۆرەشا پیشەسازی بوویە. چارلز تیلی((Charles tillyدەربارەی ڤێ چەندێ دبێژیت: "هەرچەندە گەلەك ئەگەر یێن هەین کو دەولەتا نەتەوەیی ل ئەورۆپا سەرهەلدایی، لێ هەبوونا شەران دیارترین ئەگەرە. دەولەت ژئەنجامێ هەبوونا جەنگان دروستبوون، ئەگەرێ ل پشت ڤێ ژی ئەوبوو کو پاشا بڤێ رێکێ پترین دەستکەفتان ل خوە کومبکەت."[2]

ب شێوەیەکی گشتی دەستنیشانکرنا پێناسەیا ناسیۆنالیزمێ کارەکی ب ساناهی نینە، چونکی گەلەك پێناس و ب رەنگەکی جودا ژ هەڤ هاتینە گۆتن. ل ڤێرە ئەم دێ بەرنیاسترین وان پێناسان دیارکەین ئەوێن ل سەر ناسیۆنالیزمێ هاتینە بەحسکرن کو ژلایێ کاریگەرترین بیرمەندێن ل سەر ئەڤێ پرسێ هاتینە نڤیسین:

ئەنتونی سمیت Antony D Smith : "ناسیۆنالیزم بزاڤەکا ئایدولوجیە بۆ بجئینان و پاراستنا سەربخۆییا خودی(زاتی)، ئێکرێزیا نشتیمانی و ناسناما نشتیمانی بۆ کومەکا ئاکنجیێن چارچوڤەکری." [3]

ئێرنیست گێلنەر Ernist Gilner : "ناسیۆنالیزم ئەو هەستە یێ کو ل دەف خەلکی هەی، ئەو هەست ژی ب رەنگەکی هەڤپشك دناڤ خەلکیدا بەلاڤە، یان هەست ب کەربێ، یان ژی هەستکرن ب دلخوەشیێ. هەست و سۆز بزاڤا ناسیۆنالیزمێ دروستدکەن و دلڤینن. ژبۆ پەیداکرنا هەستێ نەتەوەیی، دڤێت یەکێتیا سیاسی و نشتیمانی هەبیت." [4]

بێنیدکت ئەندرسۆن Benedict Anderson : "ناسیۆنالیزم خەیالا کومەلگەهێ یە، ئەڤ خەیالە یا گرێدایە ب سرۆشتێ کومەلگەهێ و سەروەریا وێڤە." [5]

---

1) اموت اوزكرملي، نضريات القومية، مقدمة نقدية، ت:معين الامام، بيروت، المركز العربي للابحاث و الدراسات السياسية، ٢٠١٣،ص. ٣٦

(2)Christophe Jaffrelot, For atheory of nationalism, HAL archives, 2003,p., 6.

(3)Anthony D. Smith, Nationalism: theory, ideology, history (Cambridge: polity press, 2001), p.,9.

(4)Ernest Gellner, Nations and Nationalism (oxford: Blackwell, 1983), p., 1.

(5)Benedict Anderson, Imagined communities – Reflections on the origin and spread of nationalism(2nd ed., London/New York: Verso, 1991), p. 6.

ژبۆ کو ئەم بشێین زەلالتر دئەڤان پێنەسایان بگەهین، دڤێت ئەم ب رەنگەکی گشتی، رەگەز، چونیەتی و ئەسلێ ناسیۆنالیزمی شرۆڤەبکەین. نەتەوەیێ ژی وەك ناسیۆنالیزمێ چەندین پێناس و شرۆڤە یێن هەین، دەربارەی نەتەوێ بۆچوونێن جودا هاتینە بەحسکرن و رەگەزێن جور ب جور هاتینە دیارکرن. ل سەر ئەڤێ چەندێ ماکس ڤیبەر دەربارەی نەتەوێ هوسا دبێژیت: "نەتەوە گرۆپەکێ مرۆڤێن خوەدان هەیبەتە، وان باوەریا ب یەك ئەفسانە و یەك دیرۆك هەی، هەموو دکوکن ل سەر بنیاتێ رەچەلەکێ خوە. نەتەوە ئەو گرۆپە کو خوەدان پەیامە، خوە ب کێم نابینن و شانازیێ ب ناسنامەیا خوە دکەن. نەتەوە کۆمەلەیەکا سیاسی یا مۆدێرنن، جودانە ژ چین و جێندەران." [1] نەتەوە خوەدان ساخلەتێن تایبەتە، ئەڤ ساخلەتە هاتینە دابەشکرن بۆ دوو جوران، ساخلەتێن بابەتیانە و ساخلەتێن خوەدی(زاتی). ساخلەتێن بابەتیانە یێن ناسیۆنالیزمێ: (ئەردێ هەڤپشك، زمانێ هەڤپشك، ئابورێ هەڤپشك و کلتۆرێ هەڤپشك) یێن خوەدیی ژی پێکدهێن ژ: (ئیرادا هەڤپشك، خواستا هەڤپشك، هیڤی و چاڤەرێبوونا هەڤپشك، خەما هەڤپشك و بیرەوەرییا هەڤپشك)[2].

ناسیۆنالیزم بابەتەکێ فرەلایەن و تێر و تەسەلە، لەورا ژی بنیاتێ ناسیۆنالیزمێ ب شێوەیێن جودا هاتیە بەحسکرن. زۆرترین رێکەفتنا بیرمەندان دەربارەی ناسیۆنالیزمێ، دیتنا ناسیۆنالیزمێ یە وەك ئایدۆلۆجی. دناڤ پترین دیتن و بۆچووناندا ناسیۆنالیزم وەك ئایدۆلۆجی دهێتە دیتن. ئێلی کەدوری Elie Kedourie دەربارەی ڤێ چەندێ دبێژیت: "ناسیۆنالیزم ئایدۆلۆجیەکا نەئەقلانەیە."[3] هەروەساْن ئەنتونی سمیت دەربارەی ئایدۆلۆجیا ناسیۆنالیزمێ دبێژیت: "ئایدۆلۆجیا وەکی سیستەمەکێ باوەرێ داکوکیێ ل سەر سێ لایەنان دکەت، ئەوژی: مافێ چارەخۆنڤیس، یەکێتیا نشتیمانی و ناسناما نشتیمانی."[4] بۆچوونێن هەڤدژ ژی هەنە دەربارەیی ئایدولوجی بوونا ناسیۆنالیزمێ، بۆنموونە ئێرنیست گێلنەر ئەو وەسا دبینیت کو ناسیۆنالیزم ئایدولوجی نینە، بەلکی پرنسیپەکا سیاسییە و ژ دەرئەنجامێ پیشەسازیبوونا کۆمەلگەهێ یە. هەروەسان بێندیکت ئەندرسون ژی ئایدولوجیایێ نادەتە پاڵ ناسیۆنالیزمێ، ئەو ناسیۆنالیزمێ وەك خەیالەکا دستکرد ددەتە نیاسین[5].

---

1) مەریوان وریا قانع، ناسیۆنالیزم چیە، بەردەستە ل یوتیوب، ٢٦ ١ ٢٠٢١،
https://www.youtube.com/watch?v=N9vWdDEvlAA&t=5369s

2) هەمان ژێدەر.

3) هەمان ژێدەر.

(4) Hawar Khalil Taher Nerwiy, The Republic of Kurdistan, 1946 (PhD Thesis, Leiden University, 2012).p..,51.

5) مەریوان قانع.، ژێدەرێ بەرێ.

٢- تیۆریێن ناسیۆنالیزمێ:

دئەڤی بەشێ ڤەکۆلینێدا ب شێوەیەکی تیۆری پرسا ناسیۆنالیزم و تیۆرییێن ناسیۆنالیزمێ دێ هێنە بەحسکرن. ب رەنگەکی گشتی دێ ئاماژێ ب سێ تیۆریان کەین دەربارەی ناسیۆنالیزمێ، پاشان دبەشێ دووەمدا ئەڤ هەرسێ تیۆریە دێ وەك پراكتیك ل سەر بوویەرێن ناسیۆنالیزما کوردی هێنە شرۆڤەکرن.

١-٢ تیۆریا بنیاتگەرایی (Structuralism)

ئەڤ تیۆریە یا نێزیکە ژ تیۆریا ئالاڤگەرایی، چونکی وەکی ئالاڤگەرایێ داکوکیێ ل سەر رۆلێ تەخێن بژارە دکەت دناڤ کۆمەلگەهێدا بۆ دروستکرنا نەتەوێ. ل گورەیی ڤان هەردوو تیۆریان چینێن بژارە گەلەك جاران بۆ بەرژەوەندیێن خوە یێن تایبەت ڤێ بزاڤێ دکەن. ب تایبەت دەمێ کو پەیوەندییێن جڤاکی دشکینن و برس دناڤ کومەلگەهێدا بەلاڤ ببیت. لێ (براون) وەسا دیاردکەت کو بنیاتگەر پتر گرنگیێ ددەنە بابەتێ زمانێ کۆمەلگەهێ. هەروەسا براون دیاردکەت کو ناسیۆنالیزم ب شێوەیەکی دەستکرد ژلایێ تەخا بژارە دهێتە دروستکرن. ئەو ژی بۆ بهێزکرنا پێگەهێ خوە یێ تایبەت[١]. ل سەر ئەڤێ چەندێ ژی (کوماروڤ) دبێژیت: چ داهێنانێن هەرەمەکی دمێژوویێدا دروست نەبووینە[٢]. ل سەر ئەڤێ چەندێ ژی ئەگەرێ مێژوویی ب تنێ ئەو بژاردە نینە کو ناسنامێن نەتەوەیی بهێنە ئاڤاکرن، بەردەوام ئەتنیك ژلایێ هێزەکا دێرین یا خودان بنیات و کەلتور هاتیە ئاڤاکرن. هەروەسا (گیلنەر) دیاردکەت کو بنیاتگەر وەسا تەماشەی ناسنامێن نەتەوەیی و ئەتنیکی دکەن کو ژ ئەنجامێ هێزەکا مێژوویی بووینە، پرانیا وان ژی د نوو نە، هەرچەندە ئەگەر وەسا خوەدیار بکەن کو دکەڤنارن. بنیاتگەر داکوکیێ ل سەر رووداێن مێژوویی یێن گرنگ دکەن دناڤ کومەلگەهێدا. ئەڤجا ئەو روودان د ئەرێنی بن یان ژی نەرێنی. هەروەسان گوهۆرینا زمانی دناڤ کومەلگەهێدا پرسەکا سەرەکی یا تیۆریا بنیاتگەراییە، وەکی کو ڤێرکویتێ دیارکری کو سێ ئەگەرێن سەرەکی هەنە پرسا زمانی بکەنە پرسەکا کاریگەر دناڤ ئەتنیکاندا، یەکەم: پەیڤ و دەربرینێن زمانی یێن رۆژانە، گەنگەشا دناڤبەرا تاکێن کومەلگەهی ب وان پەیڤ و دەربرینان. دوویەم: پەیوەندیا دناڤبەرا زمان و رەفتاراندا، چونکی زمان نەبتنێ دەربرینەکا سادەیە، بەلکی کارڤەدانە و کاریگەریا راستەوخۆ هەیە ل سەر پرسا پەیوەندیا دناڤبەرا تاکاندا. سێیەم: هزرا ئایدولوجی کاریگەریا مەزن هەیە ل سەر زمانی، چونکی فەرمانێن زمانی

(1)Brown. The conceptual languages of nationalism, 2000, p20.

(2)John comaroff, “of Totemism and ethnicity: A reader on culture, history and representation (oxford: blachwell, 1997) p.70.

کاریگەری هەیە ل سەر ئاستێ کۆمەلگەهێ ژی، چونکی زمان ئالاڤێ سەرەکی یێ بەلاڤکرنا هزر و ئایدولوجیایێ یە(١).

٢-٢ تیۆریا بایۆلۆجی – کلتوری: (Primordialism)

ئەڤ تیۆریە داکوکیێ ل سەر لایەنێ بایۆلۆجی یێ مرۆڤی دکەت، ل گورەیی بۆچوونا ئەنتونی سمیت کو لایەنێ کومەلایەتی-بایولوجی و رۆشەنبیری-کلتۆری بنەمایێ ئەڤێ تیۆریێ یە، هوسا شرۆڤەکرینە: لایەنێ کومەلایەتی – بایولوجی: نەتەوە تشتەکە یێ دناڤ خوینا مرۆڤاندا، ب هزاران سالان یا هەی و ژناڤ ناچیت. یا گرێدایە ب جیناتێن مرۆڤانڤە. هەروەسان لایەنێ کلتوری ژی یەکە ژ وان لایەنێن کو مرۆڤ بەرەڤانیێ ژێدکەت، ب درێژاهیا سالان کلتور بوویە جهێ هەڤرکیێ دناڤبەرا نەتەوەیاندا، بزاڤێن حەلاندن و ژناڤبرنا کلتوران دهێنە دان، لێ چونکی بەشەکە ژ نەتەوەیێ، ئەو ژی ب هەمان شێوە ناحەلییێت(٢). لێ لایەنێ کلتۆری بۆ هەر نەتەوەیەکێ بۆ دوو قوناغان دابەش دبیت، قوناغا بەرەڤانی ژ خوە کرن و قوناغا خوە سەپاندنێ(٣). (هوریتز) دبێژیت: ئەتنیك باوەریەکا دەستپێکیە، یان ژی یا گرێدایە ب هندەك تشتان کو مرۆڤ نەشێن بێی وان بژین، ژ وان ژی تیتال، بوریێ وێ کومەلگەهێ و هەستکرن ب هوشا خۆدیی یا کومێ(٤).

٣-٢ تیۆریا ئالاڤگەرایی(Instrumentalism)

(ئێبەنر کوهین) وەسا دیاردگەت کو ئەتنیك بنیاتەکێ بهێز درەخسینیت بۆ هندەك گرۆپێن بەرژەوەندی خواز، کو رادبن ب دروستکرنا ناسنامەیێن ئەتنیکی بۆ گرۆپێن دەستنیشانکری، ئارمانجا وان ژی نەك ئاڤاکرنا ناسنامێ یە، بەلکی پەیداکرنا سامانی یان ژی بهێزکرنا پێگەهێ خوەیە. هەروەسا کوهین دبێژیت: ئەتنیك شێوازەکە ژ رێکخستنەکا سیاسی یا نەفەرمی، وەك ئالاڤەکێ کەلتوری دهێنە بکارئینان ژ لایێ گرۆپەکێ دەستنیشانکری. لێ ئەندرسون بەروڤاژی کوهین بۆچوونا خوە دیارکریە، (ئەندرسون) دبێژیت: ئەگەر راستە کو گرۆپێن ئەتنیکی ددەستکرد بن و پرسەکا سیاسی بن، وی دەمی ئەم دشێین

(1)Hawar Nerwiy,2012, p,69.

(2) Hawar Nerwiy,2012,p..,61

(3)Philippe Rushton J., "Ethnic nationalism, evolutionary, psychology and genetic similarity theory" nation and nationalism 11 (4) 2005, p289.

(4)Donald L, Horowitz, "Structure and strategy in Ethnic conflict" Washington, DC. April, 1998, p.5.

هەر گرۆپەکا ئەتنیکی یا مە بڤێت دروستبکەین. ژبەر هندێ دڤێت ئەتنیك پرسەکا سیاسی و ئەکتیڤ نەبیت[1].

سەرهەلدانا ڤێ تیۆرێ ڤەدگەریت بۆ سەردەمێ پرۆسەیا (melting pot)[2] ئەو پرۆسەیا کو ل چارێکا دوویێ و سێیێ ژ چەرخێ بیستێ ل ئەمریکا دەستپێکری. هەروەکی یا دیار ئەڤێ پرۆسەیێ ژی ئەنجامێن چاڤەرێکری بدەستڤە نەئینان. ئەمریکیێن رەچەلەك و ئەمریکیێن ئەفریقی نەشیان دناڤ پرۆسەیێدا بحەلیێن. نە بتنێ ئەڤە ژی بەلکی ڤێ پرۆسەیێ دەرفەت بۆ هندەك گرۆپێن دیتر ژی رەخسان یێن ئەتنیکی کو ل ئەمریکا دەرکەڤن و مفایی ژ ئەڤێ پرۆسەیێ ببینن. سمیت دەربارەی ئەڤێ چەندێ دبێژیت: ب درێژاهیا سالێن حەفتێیان گەنگەشەیەکا خۆرت هەبوو ل سەر وێ چەندێ ئەرێ گرۆپێن ئەتنیکی یێن چالاك ل ویلایەتێن یەکگرتی هەتا چ ئاست وەکی گرۆپێن بەرژەوەندی خواز بهێنە دیتن. چونکی پرۆسەیا (مێلتینگ پۆت) ل ویلایەتێن یەکگرتی یێن ئەمریکا تەرویج بۆ هاتە کرن ژ لایێ هندەك گرۆپێن ئەتنیکی یێن دەستنیشانکری. هەروەسا سمیت بەردەوامیێ ددەت و دبێژیت: ل ئەمریکا هندەك چینێن بژارە رابوون ب دروستکرنا بۆچوونەکا تایبەت بۆ گرۆپێن ئەتنیکی و بزاڤکرن وان بۆ لایێ خوە رابکێشن بۆ بەرژەوەندیێن سیاسی و هەڤرکیێ دگەل دەسهەلاتێ. چونکی ئەو ل وێ باوەریێ بوون کو ئەڤە باشترین رێکە کاریگەریێ ل چینێن کومەلایەتی یێن جودا جودا بکەن[3].

ئالاڤگەرایی وەکی ئالاڤەکێ ئەتنیکی سیاسیە دهێتە بکارئینان وەك قازانجەك کو گرێدایە ب ناسنامەیەکا ئەتنیکیڤە، هەروەسان ئالاڤگەرایی وەك رێکەك دهێتە بکارئینان بۆ گەهشتنا ئارمانجێن کەلتوری، رۆشەنبیری و مافێ چارەخۆنڤیس. بیرمەندێن ئالاڤگەرایێ داکوکیێ دکەنە سەر لایەنێن پراکتیکی و کەتواری و گوهۆرینێن کەتواری، ل گورەیی بۆچوونا ئالاڤگەران ناسناما ئەتنیکی وەکی کارڤەدانەکێ یە بەرامبەر هەلویستەکێ دیارکری یان ژی گڤاشتنێن کۆمەلایەتی ئەوێن ژ ئەنجامێ هەڤرکیا دناڤ کۆمەلگەهێدا دروستدبن. هەروەسان ئەتنیك دهێنە بکارئینان بۆ وەرگرتنا سەربەخۆیا کەلتوری، لێ نەتەوەگەرایی دهێتە بکارئینان بۆ بدەستڤەئینانا دەولەتداریێ. نموونەیا ئەڤێ چەندێ ژی ل پاکستانێ یا ئاشکرایە. تەخێن بژارە ل پاکستانێ بزاڤ کرن کو ب رێکا ئاینێ ئیسلامێ خەلکی بۆ خوە رابکێشن و خوە ژ دەولەتا هندێ جودا بکەن. ئەو شیان ب رێکا هندەك سیمبۆلێن ئاینی خەلکی داگرن وەکی کو (پۆل براس) دیارکری. هەروەسان (فرانسیس رۆبنسۆن) دبێژیت: ئایدۆلۆجیا ئیسلامی ل

---

(1)Hawar Nerwiy,2012,p.., 66.

(2) رامانا ڤێ پەیڤێ: ئامانەکە کو بۆ حەلاندنا رساسی دهێتە بکارئینان. مەبەستا بناڤکرنا وێ بۆ ڤێ پرۆسەیێ ئەوە کو ل ویلایەتێن یەکگرتی یێن ئەمریکا بزاڤەك چێبوو کو ئەتنیك و نەتەوەیێن جیاواز هەموویان پێکڤە بحەلینن و بکەنە ئەمریکی، یان کو هەموویان یەك ناسنامە هەبیت.

(3)Hawar Nerwiy,2012,p.., 66.

پاکستانێ تەخێن بژارە یێن موسلمانان ل پاکستان وەسا رازیکرن کو بزاڤێ بکەن سەربەخۆییا موسلمانێن هندێ وەربگرن و بۆ ڤێ چەندێ بزاڤکرن سەرکرداتیا ئوما ئیسلامی ل جیهانێ هەموویێ بکەن[1].

هەروەسان ئەم دشێین گەلەك نموونەیێن دیتر ل سەر ئەڤێ تیۆریێ بینین، کانێ چەوا ناسیۆنالیزم سیمبۆل یان رێکەکی هەلدبژێریت بۆ ئاڤاکرنا نەتەوەسازی و دەولەتسازیێ. دئەڤێ ڤەکۆلینێدا ئەم دێ بەحسێ ناسیۆنالیزما کوردی کەین، ل سەردەمێ شۆرەشا ئەیلولێ، ئەوا کو ل ١١ئەیلولا ١٩٦١بەرپابوویی. هەروەسان فوکسا بابەتی دێ ل سەر بزاڤا ناسیۆنالیزما کوردی ل هەرێما کوردستانا عێراقێ و ب تایبەت دسەردەمێ شۆرەشا ئەیلولێدا. لێ یافەرە کو ئەم بەحسێ بزاڤ و لڤینێن نەتەوەیی یێن کوردان بکەین بەری سەردەمێ شورەشێ.

بەشێ دوویەم: سەرهلدانا ناسیۆنالیزما کوردی

١- دەستپێکا سەرهەلدانا ناسیۆنالیزمێ دناڤ کورداندا:

ل دەستپێکا سەدێ شازدێ، کورد ب سەر دوو ئمپراتوریەتێن جودا دابەشبوون، ئوسمانی – سەفەوی، دگەل ڤێ دابەشبوونێ، کلتور، سیاسەت و ئابوریڤە ژهەڤ ڤەقەتیان. پشتی وی دەمی ژی کوردستان ژ روویێ ئیداریڤە ب سەر میرنشینێن جودا دابەشبوو. ئەڤ چەندە ژی هەتا نیڤا سەدێ نوزدێ یا بەردەوامبوو. کو ژ روویێ بارودوخێ سیاسی، کلتوری و ئابوری لسەر بنەمایەکێ پاشڤەمایی و کەڤناربوو. هەر ژبەر ڤێ چەندێ ژی گەلەك یا دوورە کو ناسیۆنالیزم وەك پرنسیپەکی سیاسی یێ پێشکەفتی، دناڤ جڤاکەکی عەشیرەتگەر و کوچەریدا سەرهەلبدەت[2].

بۆچوونێن جودا سەبارەت پرسا سەرهەلدانا ناسیۆنالیزما کوردی هەنە، هندەك ل وێ باوەریێ نە کو بیرمەند و هوزنڤانێن کورد دهوزانێن خوەدا بەحسێ ئەڤێ چەندێ ب ئاشکرایی دکەن. ژ وان ژی (ئەحمەدێ خانی ١٦٥٠-١٧٠٧) و (حاجی قادرێ کویی١٨١٧-١٨٩٧) ل سەر ئەڤێ چەندێ جەلال تەلەبانی دبێژیت: "ناسیۆنالیزمی کوردی (ب شێوازێ خوە یێ دەستپێکی) و بزاڤا رزگاریخوازیا کوردی دنیڤا یەکەم یا سەدێ نوزدێ سەرهەلدایە، هوشیاریا نەتەوەیی یا کوردی ب ئاشکرایی دیارە ب تایبەت دەمێ کو کورد شەری دژی ئوسمانیان دکەن و بزاڤا پاراستنا ناسنامەیا کوردی دکەن و پاشان بەرەڤ خواستا سەربخۆیێ."[3] هەرچەواڵیت ناسیۆنالیزم وەك بزاڤەکا سیاسی یا نوو ب رەنگەکی ئاشکرا پشتی جەنگا یەکەم یا جیهانی (١٩١٤-١٩١٨) ل دەڤەرێن رۆژهەلاتا ناڤین دیاردبیت، ژبەر هندێ نابیتە جهێ

---

(1) Hawar Nerwiy,2012,p..,67.

(2) جعفر علی، ناسیۆنالیزم و ناسیۆنالیزمی کوردی. چاپخانەی رۆژهەلات-هەولێر، چاپی دووەم، ٢٠١٣. ل.، ١٣٣

(3) جعفر، ژێدەرێ بەرێ، ل..، ١٣٧

لومەکرنێ کو ئەڤ بزاڤە هەر ژ دەستپێکێ گەهشتیە کوردان، یان نە. بابەتێ ڤەکۆلینا مە سنووردارکریە ب دەڤەرا هەرێما کوردستان – عێراقێ ڤە، ژبەر هندێ ئەم دێ بەحسێ بزاڤێن ناسیۆنالیزمێ کەین ل بەشێ هەرێما کوردستانێ و ب رەنگەکی گشتی دێ تیشکا بابەتی ل سەر شۆرەشا ئەیلولێ بیت.

٢- بزاڤێن چەکداری یێن ناسیۆنالیزما کوردی بەری بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلولێ:

بێگومان ئەم نەشێین دئەڤێ ڤەکۆلینێدا دەربارەی هەموو وان بزاڤ و خەباتێن چەکداری بەحسبکەین، چونکی دەمەکی درێژ ل بەر ڤەکۆلینێ یە و مە پێدڤی ب وان بزاڤان هەیە ئەوێن ئەلەمەنتێن ناسیۆنالیزمێ ب خوەڤە گرتین، ناڤەرۆکا سەرەکی یا بابەتێ ڤەکۆلینێ ژی ناسیۆنالیزمە د شۆرەشا ئەیلولێدا. ژبەر هندێ ئەم دێ ل پشتی هاتنا دەولەتا ئنگلیز و کولونیالیزەکرنا عێراقێ دەستپێکەین، چونکی رەوتا ناسیۆنالیزما کوردی فورمەکێ نوو ب خوەڤە دیت، ئەو ژی ژبەر کو دڤێت سەردەریێ دگەل هێزێن مەزن یێن جیهانی بکەت مل ب ملێ هێزێن هەرێمی. یەکەمین شۆرەشا نەتەوەیی یا کوردی ل سالا ١٨٨٠ ژلایێ شێخ عوبەیدولایێ نەهری، ئەڤ چەندە ژی د گەلەك ژێدەران دا هاتیە کو دبیتە یەکەمین شۆرەشا نەتەوەیی یا کوردی، لێ فوکسا ڤەکۆلینێ ل سەر کوردستانا باشوورە، لەوران ئەم دێ پتر ل سەر وان بزاڤ و شۆرەشان راوەستین ئەوێن ل کوردستانا باشوور هاتینە ئەنجامدان.

کەساتیێ بەرنیاس یێ وی سەردەمی شێخ محمود بەرزنجی، کو سەرۆکێ یەك ژ مەزنترین عەشیرەتێن کوردان بوو ل وی سەردەمی، رۆلەکێ دیار هەیە دپرسا ناسیۆنالیزما کوردیدا. هەر ژ دەمێ هاتنا ئنگلیزان شێخ محمود دەست ب خەباتا چەکداری کر دژی ئنگلیزان. هەرچەندە شێخی ل ١٠تشرینا یەکەم ل سالا ١٩٢٢ێ بنیاتێ حکومەتا خوە یا کوردی ل سلێمانیێ راگەهاند، لێ وەسا هاتیە ئاشکراکرن کو ئنگلیزان پشتەڤانیا شێخی کریە ژبۆ کو روو ب روو تورکیا ببیت، ل وی دەمێ کو تورکیا دخواست بهێتە دناڤ ئەردێ عێراقێدا. لێ بیر و هزرا ناسیۆنالیزمی د بزاڤا شێخ محمودیدا ل گەلەك لایەناندا ئاشکرا دبیت، ب تایبەت دەمێ دگۆتارێن خوەدا هەلویستێ خوە دیار و ئاشکرا دکەت کو ب هیچ رەنگەکی ئەو دەست ژ خەباتا خوە بەرنادەت بۆ دوزا کوردستانێ و خەونا سەربخۆیێ[1]. شێخ محمود دبزاڤێن خوە یێن کوردایەتیێدا پێنگاڤێن گرنگ هاڤێتینە بۆ پرسا ناسیۆنالیزمێ، ب تایبەت دەمێ پەیوەندیێن خوە دگەل سەرۆك هوزێن کوردان ل هەموو دەڤەرێن کوردستانێ خوەش دکەت، هەروەسا گەلەك نامە بۆ نوونەر و بەرپرسێن بیانی یێن وەلاتێن مینا (فەرەنسا، ئنگلیز و رۆسیا) هنارتینە[2]. ژبلی

(١) جعفر، ژێدەرێ بەرێ، ل.، ١٨٤
(2) هەمان ژێدەر، ل. ٢١٤

کو شیا حکومەتا کوردی ل سلێمانیێ پێکبینیت، شێخ محمود دبزاڤێن بەردەوامدا بوویە دگەل ئنگلیزان، داخوازا دەولەتەکا کوردی کریە ل ژێر ئنتیدابا بریتانیا، کو ل زاخۆ هەتا خانەقین بیت. ئەڤ داخوازیا شێخ محمود هەر دچیتە ژێر بارێ ناسیۆنالیزما کوردی( ).[١]

ئەو سوز و بەلێنێن کو بریتانیا داینە کوردان، بجە نەئینان، دەمێ کو ل سالا ١٩٣٢ ب تەمامی ل عێراقێ دەرکەفتی، دیسان شۆرەشێن چەکداری یێن کوردان دەستپێکر. هەردەمێ شۆرەشەکا چەکداری دروستببا، چەکدارێن کوردان تەنانەت ئەوێن دئارتێشا عێراقێدا ئەو ژی دهاتن و دگەل کوردان شەر دژی عێراقێ دکر. ل سالا ١٩٤٣ێ شورەشەکا دیتر یا کوردان ب بەرفرەهی دژی عێراقا شاهنشین بەرپابوو، ئەڤ شۆرەشە ب سەرکرداتیا مستەفا بارزانی بوو، ژبەر کاریگەری و هێزا شورەشێ بریتانیا ب نەچاری هاریکاریا عێراقێ کر هەتا ئەو بزاڤە ژناڤبری( ).[٢] هەمووێ گرۆپێن ناسیۆنالیزمی یێن کوردان خوە ب نوونەرێن هەموو چین و توێژێن کوردی ددانان، ب تایبەت نوونەرێن چینا جوتیار و زەحمەتکێشان، لێ چونکی کومەلگەهێ کوردی ب سەر هوز و عەشیرەتان دابەش ببوو، هەر جوتیارەك یان کەسەکی کو سەر ب چ ژ وان هوز و عەشیرەتان نەبا، بەژداری د خەباتێن ناسیۆنالیزمیدا نەدکر( ).[٣] چونکی بزاڤێن ناسیۆنالیزما کوردی دچارچوڤێ عەشیرەتگەراییدابوون،( )[٤] نەشیان پێشکەفتنەکا مەزن و سەرتاسەری بدەستڤەبینن، ب تنێ دچارچووڤەیەکی گرتیدا دمان.. پشتی گوهۆرینا حوکمی ل عێراقێ و شورەشا ١٤تیرمەهێ، هندەك گوهۆرین دروستبوون. بۆ دەمێ چەند سالێن کورت شەر و ئالوزی راوەستان، هەتا کو ل ١١ئەیلولا سالا ١٩٦١ ( )[٥] کو ب شۆرەشا ئەیلولێ بەرنیاسە، بزاڤەکا دیتر یا ناسیۆنالیزما کوردی دژی حکومەتا ناڤەندی یا عێراقێ دەستپێکر. هەر ئەڤەیە یا کو پوختەیا ڤەکۆلینامە و دێ ل پشکا بهێت بەرفرەهی ل سەر هەموو وان روودان و رەنگڤەدانان کەین یێن کو شۆرەشا ئەیلولێ ل سەر ناسیۆنالیزما کوردی کرین.

٣- بزاڤێن رۆشەنبیری یێن ناسیۆنالیزما کوردی بەری شۆرەشا ئەیلۆلێ:

رۆلێ چاپ و چاپەمەنیێ ل سەر هەموو لایەنێن ژیانێ گەلەك یێ کاریگەرە، نەخاسمە کو پشتی شۆرەشا پیشەسازی و ئالاڤێن چاپکرنێ پتر بەلاڤبووین و کارێ نڤیسینێ بلەزتر بووی. لەوران (بندیکت ئەندرسون) ئاماژێ ب ئەڤێ چەندێ دکەت: ل سالا ١٥٠٠ز، چەرخێ ئامیرێن میکانیکی دەستپێبوو، هەتا

---

1) هەمان ژێدەر، ل.، ٢١٨

2) دەیڤید رۆمانو، بزاڤی ناسیۆنالیستی کورد، دەرفەت، رێکسختن و ناسنامە، و:هومەر فەیزی، ناوەندی توێژینەوەیی مێژوویی جەمیل رۆژبەیانی، ٢٠٢٠، ل...، ٣٩٧

3) هەمان ژێدەر، ل.، ٣٩٨.

4) هەمان ژێدەر، ل.، ٤٠٠

5) بۆ پتر زانیاریان ل سەر شورەشا ئەیلولێ، بنێرە پەرتووکا: مسعود بارزانی، بارزانی و بزاڤی روگاریخوازی کورد، بەرگی سێیەم، شورەشی ئەیلو، هەولێر ٢٠٠٢

بوویه سالا ١٦٠٠ز، ئیدی ب ملیونان پەرتووك هاتنە چاپکرن و بەلاڤکرن. ب ئەڤێ چەندێ ژی هەموو جومگێن گرنگ یێن ژیانێ هاتنە گوهۆرین( ). لەوران ڤیا فەرە کو ئەم بەحسێ کاریگەریا چاپەمەنیێ بکەین ل سەر رێکخستنا بزاڤا نەتەوەییا کوردی ل هەرێما کوردستانێ.

یەکەمین رۆژناما کوردی کو تایبەت ب کوردانڤە بیت و ب زمانێ کوردی بیت، رۆژناما کوردستان بوو ئەوا ٢٢نیسانا سالا ١٨٩٨ ل قاهیرە، ژ ئالیێ بنەمالا بەدرخانیان دەرچووی. بێگومان ئەڤێ رۆژنامێ وەرچەرخانەکا دیرۆکی و کاریگەر ل سەر پێڤاژوویا پرسا رۆژنامەڤانیێ دناڤ کورداندا پەیداکر. لەوران ژی گومان تێدا نینە کو هەر رۆژنامەیەکا پشتی ئەڤێ رۆژنامێ ب زمانێ کوردی دەرکەڤیت، باندورا وێ یا سەرەکی ل ژێر ئەڤێ رۆژنامێ یە( ). لێ ژبەرڕ کو ڤەکۆلینا مە گرێدایی پرسا رۆژنامە و چاپەمانیێ یە ل هەرێما کوردستانێ ئەم دێ بزاڤێ کەین رۆلێ وان رۆژنامە و چاپەمەنیان شرۆڤە بکەین. هەر ژ دەستپێکا دامەزراندنا یەکەمین حکوومەتا کوردی ل هەرێما کوردستانێ ل سەر دەستێ شێخ مەحمود، ئەوی یەکەم رۆژناما تایبەت ب حکومەتا خوەڤە دامەزراند، رۆژناما (رۆژی کوردستان) کو ل ١٩٢٢/١١/١٥ ل سلێمانیێ دەرکەفتی، رۆلەکێ مەزن هەبوو دبەلاڤکرنا رەوشەنبیری و هەستێ نەتەوەیی دناڤ لاوێن کورد دا. هەرچەندە کو ئاستەنگێن دژوار هەبووینە لێ هەبوونا رۆژنامەیەکا کوردی ل وی سەردەمی سەنگا خوە هەبوو( ). هەر دڤێ ناڤبەرێدا ئێلیتا کوردان ل کوردستانا عێراقێ رۆلەکێ بەرچاڤ هەبوو دبەلاڤکرنا ناسیۆنالیزما کوردیدا، ژ وان ژی کومەلەیا "زانستی کوردان" کو ل سالا ١٩٢٦ ژلایێ کومەکا رۆناکبیرێن کورد ل سلێمانیێ هاتە دامەزراندن، ڤێ کومەلێ کومەکا پەرتووك، ژمارەیێن رۆژناما و کارۆێن رۆشەنبیری بەلاڤکرن( ). سەرەرایٔ هەبوونا بەربەست و ئاستەنگان لێ رەوتا رۆژنامە و رۆشەنبیری ل کوردستانا عێراقێ هەرجار دقوناغەکا دەستنیشانکریدا گەشە ب خوەڤە ددیت. هەروەسا هوزانڤان و نڤیسەران ژی ب پەرتووکێن خوە رەوتا ناسیۆنالیزم و هەستێ نەتەوەیی یێ کوردان دڤەژاند. رۆناکبیر و نڤیسەرێ کورد ئیبراهیم ئەحمەد، ل سالا ١٩٣٩ گوڤارا گەلاوێژ دەرێخست و رۆلەکێ بەرچاڤ هەبوو دگەشەپێدانا ناسیۆنالیزم و هزرا نەتەوەیی یا کوردان. ئەڤ گۆڤارە هەتا دەهـ سالان یا بەردەوامبوو( ). هەروەشان پێڤاژوویا رۆژنامەگەریا کوردی هەر یا بەردەوامبوو، لێ ب شێوازێن جودا، ژبەرکو بارودوخێ کوردستانێ بەردەوام نەیێ جێهگیربوو، "گۆڤاری نزار١٩٤٨" کو عەلائەدین سوجادی

---

(1)Benedict Anderson ..,p..82.

(2) یوسف ئەحمەد مەنتك،)کوردستان یەکەمین رۆژنامەی کوردی، ١٨٩٨-١٩٠٢،(گۆتار، بەردەستە ل سەر ئەڤێ لینکێ: www.kurdistannet.biz 3/july/2015.

(3) جەلال تالەبانی، کوردستان و بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد، وەرگیران لە عەرەبیەوە: ح ١، کتیبخانەی جەمال عەلی باپیر، ٢٠١١، ل.، ٨٧

(4) جعفر، ژێدەرێ بەرێ، ل.، ٢١٣

(5) جەلال تالەبانی، ژێدەرێ بەرێ، ل.، ١٠٠

دەردئێخست، هەروەسان "گۆڤارێ رۆناهی١٩٦٠ - ١٩٦٢" ئەوا حتفز قازی دەرێخستی و ب دەهان گۆڤار و پەرتووکێن دیتر کاریگەریا خوە هەبوو ل سەر پرسا ناسیۆنالیزما کوردی[1].

هەر دبەردەواميا ڤێ پێڤاژوویێدا، پارتی دیموکراتی کوردستان، چەندین رۆژنامە، پەرتووك و نامیلکە ب شێوەیێن نهێنی و ئاشکرا بەلاڤدکرن، ژ وان ژی (گوڤارێ رزگاری) کو ل سالا ١٩٥٦ ب هەردوو زمانێن کوردی و عەرەبی دەرێخست، پاشی هاتە گوهۆرین بۆ (خەباتی کوردستان) و بوو زمانحالێ حزبێ، پاشی دیسا هاتە گوهۆرین بۆ (خەبات) و ب ئاشکرایی دەربرین ژ زمانێ پارتی دکر[2]. بۆ وێ قوناغا سەرهەلدانا ناسیۆنالیزمێ، رۆژنامە و چاپەمەنیان کاریگەریا خوە یا راستەوخۆ هەبوو، لێ پرسیارا سەرەکی ئەوە ئەرێ ڤان شیا رێکخستنا ناسیۆنالیزما کوردی ب شێوەیەکی ساخلەم سەر راست بکەن؟ بێگومان دبیت هەتا رادەیەکی بنیاتێ هزرا نەتەوەیی دارێژبیت، لێ ئەم نەشێین پشت راستبین کو ئارمانجا خوە ب شێوەیەك ساخلەم بنەجە کریە، ژبەر کو قوناغا پشتی رێکحستنێ ژی هێشتا ڤالاهیێن مەزن هەبووینە. ل گورەی بۆچوونا ئەندرسون، ناسیۆنالیزم راستەوخۆ یا گرێدایی چاپەمەنیێ یە، لێ دناڤ کوردان رێژا نەخوێندەوارێ و گرنگی پێنەدان ب بوارێن هزری و فێرکرنێ گەلەك ژ وێ کێمتربوون ئەوا ئەندرسون ئاماژە پێکری[3]. بزاڤا رۆشەنبیری کاریگەریا راستەوخۆ هەیە ل سەر رێکخستنا بنیاتێ ناسیۆنالیزمێ ل هەر دەڤەرەکی، لەوران ژی فەرە کو دگەل هەر شۆرەشەکا چەکداری یان رزگاری خوازی، لایەنێ رۆشەنبیری ب گرنگی بهێتە وەرگرتن. ژبەر ڤێ یەکێ دبەشێ بهێت یێ ڤەکۆلینێدا دێ جەختێ ل سەر بوارێ رۆشەنبیریا کوردی د پێشخستنا ناسیۆنالیزما کوردیدا کەین ل سەر دەمێ شۆرەشا ئەیلولێدا.

بەشێ سێیەم: شورەشا ئەیلۆلێ و رەهەندێن ناسیۆنالیزما کوردی.

١- پەیوەندیا شۆرەش و ناسیۆنالیزمێ:

هزرا نەتەوەیی دناڤ کوردان دا ل دەستپێکا سەدێ بیستێ سەرهەلدایە، ل دیف جوگرافیا کوردستانێ و ئەو هەڤرکیا کو دناڤ کلتور و نەتەوەیێن جودا ل رۆژهەلاتا ناڤەراست هەین، ئەگەرەکێ بهێزن کو ئەڤ هزرە ژ دەوروبەران بهێتە وەرگرتن. ب گشتی پشتی کومەلەیێن چەپرەو ل تورکیا سەرهەلداین، کاریگەری ل سەر ئەلیتا رۆشنبیرێن کوردان هەبوو. چونکی کوردێن هەر چوار وەلاتێن

---

1) شەریف فەلاح، رۆژنامەگەری کوردی، (ناوی رۆنامە و گوڤارە کوردیەکان، لە کوتایی سەدەر نوزدە و سەرەتای سەدەی بیستدا) گۆتار، د سایتێ کوردزانست، بەردەستە ل سەر ئەڤێ لینکی: www.kurdizanist.com .

2) جەلال تالەبانی، ژێدەرێ بەرێ، ل.، ٢٦١

3) جعفر، ژێدەرێ بەرێ، ل.، ٢١١

کوردستان ل سەر هاتیە دابەشکرن (تورکیا، ئیران، عێراق و سوریا) دسەقایەکی ئازاد و جێهگیردا نەبوون، دهەمان دەمدا بزاڤێن ناسیۆنالیزمێن تورکی و عەرەبی، دبەرهەلستکاربوون، کورد نەچارن کو ناسیۆنالیزما خوە ب رێکا چەکداریێ هەلبژێرن، ئەڤ چەندە ژی دگەل شۆرەشا ئەیلولێ دگونجیت(). ١

شۆرەش و ناسیۆنالیزم، ئەو جورەیە کو ئەم دشێین ببەینە پال ناسیۆنالیزما چەکداری. ل گورەیی کێڤین هاریسون و تونی بوید، وەسا دیارکریە کو ئەڤ ستایلێ ناسیۆنالیزمێ پشتی جەنگا جیهانی یا یەکەم دەرکەفتیە، هەرچەندە ژێدەرێ وێ بۆ سەردەمێ شۆرشا فەرەنسی١٧٨٩ ڤەدگەرییێت، ناسیۆنالیزما رچەکداری یان یا شۆرەشگێری ئەو جۆرە ناسیۆنالیزمەیە کو دخوازن ب رێکا شۆرەشێ سیستەمێ سیاسی یان دەستهەلاتا حکوومەتا خوە جهی یان سیستەمێ جیهانی بگوهۆرن، کو دبەرژەوەندیا نەتەوەیێ وان دا بیت. ناسیۆنالیزما چەکداری ژی دوو جۆر پێن هەین، رادیکالیا راستەو و رادیکالیا دژی ئستیعمارێ. ناسیۆنالیزما رادیکال یا راستەو بزاڤێ دکەت چینا کارکەر بەژداربکەت دگەل نەتەوەیێ، ئەڤ چەندە ژی پشتی جەنگێ یەکەم یێ جیهانی١٩١٤-١٩١٨ ل ئەلمانیا و تورکیا بەرپابوو(). شۆرەشا ئەیلولێ ژی ب شێوەیەکی بەرچاڤ درێکخستنا وێدا بەژداریا جوتکار، رۆشەنبیر و چینێن جودا یێن کومەلگەها کوردی ب خوەڤە گرتن. ئەو یەکەمین جاربوو کو ب ڤی ئاوایێ بەرفرەهـ چین و توێژێن کومەلگەهێ تێدا بەژداربن. راستە کو شۆرەشێ لایەنێ چەکداری یێ بالادەست بوو، لێ ئەم نەشێین شۆرەشا ئەیلۆلێ ببەینە پاڵ جۆرێ ناسیۆنالیزما رادیکال، چونکی شۆرەشا ئەیلۆلێ مورکەکا لیبرال ب خوەڤە گرتبوو.

بەرهەلستیا داگیرکارێ ژ دەستپێکرنا شۆرەشێن چەکداری، ژێدەرێ خوە ژ هێزا هەڤگرتنێ پەیدا دکەت، بۆ ئەڤێ چەندێ ژی پسمارك ل ئەلمانیا شیا ب رێکا گرێدانا هەستەکێ هەڤپشك دناڤ گەلێ ئەلمان دا شیا رێبەراتیا شۆرەشا چەکداری یا ناسیۆنالیزما ئەلمانیا بکەت هەتا کو ل داویێ ب ئەنجام گەهشتی(). لەوران[3]ژبلی رێکخستن و لایەنێ کلتوری یێ ناسیۆنالیزمێ، شۆرەشێن چەکداری رۆلەکێ مەزن دگێرن بۆ ب ئەنجام گەهشتنا پرسا ناسیۆنالیزمێ.

٢- شۆرەشا ئەیلۆلێ:

پشتی شۆرەشا ١٤ تیرمەها سالا ١٩٥٨ ل عێراقێ، ئەوا کو عبدالکریم قاسم پێ رابوویی، گوهۆرینێن ریشەیی د چارچووڤەیێ حوکمداریا عێراقێدا پەیدابوون. قاسمی دەستهەلات گرتە دەست و بزاڤ دکرن دگەل کوردان خوە رێکبێخیت و ژیانەکا نوو ل دەڤەرێ پەیدا بکەت. لەوران هەر زوو دەست ب

1) جعفر، هەمان ژێدەرل ٢١٩

(2) Kevin Harrison and Tony Boyd, Nationalism: in understanding political ideas and movements. Article in: Manchester openhive. 30 jul 2018.p73.

3) بۆ پتر پێزانینان بنێرە پەرتووکا : ایمیل لودفیغ، بسمارك، ت: عادل زعیتر. دار المعارف، مصر، ١٩٥٠

گەنگەشە و کومبوونان کر، هەروەسا سۆز دا کوردان کو دناڤ دەستۆرێ نوو یێ عێراقێدا مافێ کوردان بەرجەستە بکەت و کورد دناڤ حکوومەتا ویدا بەژدارێن کارابن. دەلیڤە دا کوردان کو رۆژنامە و بزاڤێن رۆشەنبیری ب ئازادی بکەن. هەروەسان چەندین زیندانیێن سیاسی یێن کورد ئازادکرن. ئەڤ پێنگاڤێن عبدالکریم قاسمی دهزرا ویدا کارێن مەزن بوون و دێ کورد منەتباربن. لێ داخوازیێن کوردان دچارچووڤەکری نەبوون وەکی عبدالکریم قاسمی هزردکر، ژبەر کو کورد پێکهاتەیەکی سەرەکی یێن عێراقێ بوون.

ب درێژاهیا دەمێ شۆرەشێ چەندین جاران گەنگەشە و رێککەفتن دگەل حکوومەتێن عێراقی یێن جودا دهاتنە کرن، لێ هەرجار و ب هێجەتەکی ئە ئەو رێککەفتن بن پێ دکرن، مەبەستا حکوومەتێن عێراقی ب تنێ بوراندنا دەمی بوو[1].

دئەڤێ ڤەکۆلینێدا مەرەما مە ئەو نینە لایەنێ مێژوویی و چەوانیا شۆرەشێ بەحسبکەین، ژبەر هندێ ئەم دێ فوکسا خوە دانینە سەر وان لایەن و کونجێن دیرۆکی یێن شۆرەشا ئەیلولێ کو بووینە هێڤێنێ هەلاتنا ناسیۆنالیزم و ئاسۆیەکا گەشتیر دایە لایەنێ نەتەوەیی و باوەری ب خوەبوونێ یێ نەتەوەیا کورد ل باشۆرێ کوردستانێ، ب ئەوێ چەندێ ژی نە راوەستایە، بەلکی کاریگەریا وێ ل سەر پارچەیێن دیتر یێن کوردستانێ ژی هەبوویە. هەروەکی مەسعود بارزانی د پەرتووکا خوەدا دبێژیت: "شۆرەشا ئەیلولێ وەکی دەستپێکەکا نوو یا نڤیسینا دیرۆکا مللەتێ کوردە. چونکی بوویە ئەگەر کو بابەتێ کوردان بگەهیتە هەموو دەرێن جیهانێ. هەروەسا یا جودا بوو ژ شۆرەشێن بەری خوە، چونکی هەموو دەڤەرێن کوردستانا عێراقێ ب خوەڤە گرتن، هەر ژ زاخۆ هەتا خانەقین. پشتەڤانیا خوە ژی ژ کوردێن پارچەیێن دیتر ژی وەرگرتیە. کاریگەریا شۆرەشا ئەیلولێ گەلەك یا مەزنبوو ب تایبەت چونکی باوەری ب خوە بوون و گەشەسەندنا هزرا نەتەوەیی ل دەف تاکێ کورد پەیدا کر."[2]

٣- رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ د شۆرەشا ئەیلولێ دا:

شۆرەشا ئەیلولێ رهـ و ریشالێن ناسیۆنالیزما کوردی بۆ دەمەکی درێژ چاندن، نە ب تنێ ل کوردستانا باشوور، بلەکی کاریگەریا وێ ل سەر پارچەیێن دیتر یێن کوردستانێ ژی هەبوو. ب پشت بەستن ل سەر پێناسەیا ئێرنیست گێلنەر ئەوا مە ل سەری بەحسکری بۆ ناسیۆنالیزمێ، شۆرەشا ئەیلولێ هەستەکێ هەڤگرتی یێ کوردایەتیێ دناڤ خەلکێ کوردستانێدا بەلاڤکر. هەر ژبەر وێ یەکێ شۆرەشا ئەیلولێ بۆ یەکەم شۆرەشا سەرتاسەری کو هەر ژ زاخۆ هەتا خانەقین ب خوەڤەگرت. لەوران ب شێوەیەکێ سەرەکی ناسیۆنالیزمێ رەهەندێن خوە ژ چەندین لایەنان وەرگرتن.

---

1) مسعود البارزاني، للتاريخ، اربيلط ١، ٢٠٢٠ص ٤٣

2) مسعود البارزاني، البارزاني و الحركة التحررية الكرديةج ٣، ثورة ايلول. اربيل ٢٠٠٢ص ٨

ژ روویێ ناسیۆنالیزما رۆشەنبیری، ل سەر دەمێ شۆرەشا ئەیلولێ، بزاڤێن رۆشەنبیری یێن کوردی دخۆرت بوون، لەوران هەر زوو حکومەتا عێراقی، رۆژنامەیا "خەبات" ل ئادارا سالا ١٩٦١ێ گرت، کو ل وی سەردەمی زمانحالێ پارتی دیموکراتی کوردستان بوو. هەروەسان هەفتەنامەیا کوردستان ژی دائێخست(). ژبەر پەرەپێدانا هزرا نەتەوەیی ژ لایێ پارتی دیموکراتی کوردستان، هەر زوو حکومەتا وی دەمی یا عێراقێ رێك گرتنە بەر دا کو دەرگەهی ل سەر بەلاڤبوونا هزرا ناسیۆنالیزما کوردی بگریت. د سالوخدانا سەرکردەیێ شۆرەشێ مەلا مستەفا بارزانی دا، نڤیسەرەکی عەرەب دبێژیت: "بارزانی نموونەیا بەرهلستی و خۆراگریا مللەتێ کوردە، وی کورد فێر کرن کو خەباتێ بۆ نەتەوەیا خوە بکەن و ماندوو نەبن." هەروەسا دبێژیت: "شۆرەش و خەباتا کوردی ل سەر دەمێ مەلا مستەفا بارزانی، رەهەندەکێ ستراتیجی و نێڤدەولەتی دا پرسا کوردی ل جیهانێ هەموێ." () ب ئەڤێ چەندێ ژی ئەم دشێین بێژین کو پرسا ناسیۆنالیزما کوردی ل سەر دەمێ شۆرەشا ئەیلولێ گەهشتە ئاستەکێ بلند و بەرەڤ قوناغێن جیهانی بوونێ چوو.

شۆرەشا ئەیلولێ ژبلی کو یا تژیە ژ رەهەندێن ناسیۆنالیزما کوردی، خەبات و بەرخوەدانا پێشمەرگە و سەرکرداتیا شۆرەشێ ژ وێ چەندێ ژی بەرفرەهتر بوو، چونکی دروشمێ شۆرەشێ "ئوتونومی بۆ کوردان و دیموکراسی بۆ عێراقێ" بوو، ژبلی وێ ژی گۆتارا شۆرەشێ بۆ شۆرەشگێران ئاماژە دابوو ب وێ چەندێ کو نابیت هزربکەن ئەڤ شۆرەشە ب تنێ بۆ دەستڤەئینانا مافێن کوردایە، بەلکی بۆ هەموو عێراقێ یە وەکی یەك(). ئەڤ چەندە ژی دچیتە ژێر بارێ ناسیۆنالیزما سڤیل، ئەو جۆرێ ناسیۆنالیزمێ یێ کو گەلێن دی رەت ناکەت و وەکی خوە ب خودان ماف ددانیت. ل ڤێرە ئەم دێ هندەك ژ وان ئامرازان بەحسکەین ئەوێن کو ناسیۆنالیزم ب رێکا وان بزاڤێن خوە دکەت و ئەو ئامراز ژی دناڤ شۆرەشا ئەیلۆلێ دا ب رەنگەکێ ساخلەم بەرجەستە بووینە، ژ وان:

١- لایەنێ ئاینی یێ ناسیۆنالیزمێ دشۆرەشا ئەیلۆلێ دا:

ئاین وەك هێزەکا سیاسی و جڤاکی بۆ ناسیۆنالیزمێ دهێتە پەسەندکرن. ناسیۆنالیزم بزاڤەکا ئاینی نینە، بەلێ ئاینی وەك هێزەکا ئالاڤگەرایی د بەرژەوەندیا نەتەوێ دا بکار دئینیت. هەروەسا دشیاندا هەیە دناڤ هەمی ئول و مەزهەبێن جوراوجور دا وەفاداریەکا هەڤپشك بۆ هەرێمەکا ئێکگرتی درست بکەت(). ئەڤ چەندە ژی دناڤ شۆرەشا ئەیلۆلێ دا دهێتە بەرجەستەکرن، چەندین پێشمەرگە و

---

1) م.س. لازاریف و اخرون. تاریخ کوردستان، ت: د.عبدی حاجی، مگبعە سبیریز، اربیل ٢٠٠٦ێ ٢٨٠

2) عادل تقی عبد محمد البلداوی، نچال الشعب الکردی و موقع البارزانی فی الوپائق السریە العراقیە، جامعە دهوك، مرکز الابحاپ العلمیە و الدراسات الکردیە ٢٠١٢ێ ٩

3) م.س. لازاریف، المصدر السابق٢٨٠

(4)Willfried Spohn, 'Multiply Modernity, Nationalism and Religion: A Global Perspective', Volume 51 Issue 3-4, May 2003, pp. 187-190.

سەرکردەیێن شۆرەشێ ب ئاین و مەزهەبێن جودا دشۆرەشێ دا دبەژداربوون، ژ ئێزدی، مەسیحی و ئولێن دیتر. ئەڤ ژی بەلگەیا وێ چەندێ یە کو شۆرەشا ئەیلۆلێ شیایە سەقایەکێ هەڤگرتی بۆ سەرجەم چین و توێژێن کومەلگەها کوردستانێ پێکبهینیت دا کو بزاڤەکا ناسیۆنالیزمی یا هەڤگرتی دروست ببیت. هەروەسان دسەردەمێ شۆرەشا ئەیلۆلێ دا هەڤدژیێن ئاینی دناڤ کوردان دا جهێ خوە نەگرتیە و نەبووینە، هەر ژبەر ئەڤێ چەندێ ئاین بوویە ئامرازەکێ گرنگ یێ ناسیۆنالیزما کوردی ل سەر دەمێ شۆرەشێ، ب رێکا حوجرە و مزگەفتان و مینبەرێن ئاینی کورد هاتینە هاندان کو بەرگریێ ژ ئەرد و خاکا خوە بکەن. هوسا شۆرەشا ئەیلۆلێ شیایە هەتا رادەیەکێ باش مفایی ژ ئامرازێ ئاینی وەربگریت. هەروەسان چاڤدێرەکێ فەرەنسی کو ناڤێ وی جان برادێ دنڤیسینەکا خوە دا هوسا دبێژیت: "پارتی دیموکراتی کوردستان نە ب تنێ بزاڤێ دکەت کوردان بپارێزیت، بەلکی پارستنا ئاشۆری، عەرەب و تورکومانان ژی دکەت" [1].

٢-لایەنێ پەروەردە و خاندن:

یەك ژ ئامرازێن دیتر ئەوێن کو ناسیۆنالیزم ب رێکا وێ بزاڤێ دکەت کو بگەهیتە ئارمانجا خوە، لایەنێ پەروەردەیی و فێرگرنێ یە. وەکی کو بندیکت ئەندرسون ئاماژێ پێددەت، ئەڤ ئامرازە گرنترین ئامرازێن ناسیۆنالیزمێ یە، ئەو دوێ باوەرێدایە کو پەروەردە و فێرکرن نەتەوەیێ سازدکەت و ئامادەدکەت، هەروەسان دیاردکەت کو هەر بزاڤەکا ناسیۆنالیزمی بێی هەبوونا رەوتەکا خۆرت یا پەروەردەیی و فێرکرنێ، سەرگرتنا وێ دێ یا ب زەحمەت بیت[2]. ب ئەڤێ چەندێ بۆمە دیار دبیت کو گرنگیدان ب خاندن و پەروەردێ پرسا ناسیۆنالیزمێ پێ گەشە دکەت، چونکی ب رێکا خاندن و پەروەردێ ئاڤاکرنا نفشی و ئاراستەکرنا خەلکی بۆ ئارمانجەکا دەستنیشانکری دبەت، هەروەسان زەمینەیا نەتەوەسازیێ خوەش دکەت.

دشۆرەشا ئەیلۆلێ دا ئەڤ چەندە ل کوردستانا عێراقێ ب ئاشکرایی گرنگی پێ هاتیە دان، هەر ژ خالێن رێککەفتنان کو دەستپێکا وان خواندن ب زمانێ کوردی مەرجێ سەرەکی بوویە و هەتا کو بەلاڤکرنا پەرتووك و بەرنامەیێن کوردی. دکونگرەیێ چوارێ یێ ماموستایێن عێراقێ ئەوێ کو ل سالا ١٩٦٢ هاتیە بەستن، رێککەفتن ل سەر هندەك خالان هاتبوو کرن، ژوان ژی کو پرۆگرامێ خواندنێ ل عێراقێ هەموویێ ب زمانێ عەرەبی بیت و لادانا پەیڤا کوردستان دناڤ هەموو دامودەزگەهـ و پەرتووکێن پەروەردەیی و دامەزراندنا پەرتووکخانێن عەرەبی ل دەڤەرێن کوردان. ماموستایێن کورد دژی

(١) م.س. لازاریف، المصدر السابق، ص ٣ ٨ ٢.

(2)Benedict Anderson, 1991,..,p8.

ڤان بریاران هاتنە دەنگ و بەژداریا کونگرەیی رەت کر و درژد بوون کو دژی ڤان بریاران هەلویستەکێ نەتەوەیی وەربگرن[1]. سەرەرایی کو ل سەر وەختێ شۆرەشێ گەلەك ئاستەنگی هەبوون لێ خواندن و پرۆسەیا پەروەردەیی هەم ژ لایێ سەرکرداتیا شۆرەشێ و هەم ژی دهەموو رێککەفتن و بریارێن خودا گرنگیەکا مەزن پێهاتیەدان، ل گەلەك دەڤەران خواندن دناڤ قوتابخانەیان دا بەردەوامی هەبوو، درێککەفتنا سالا ١٩٦٤ ئەوا سەرکرداتیا شۆرەشێ دگەل حکوومەتا عێراقێ ئەنجامدایی، یەك ژ خالێن رێککەفتنێ ڤەکرنا قوتابخانەیان و گرنگیدان ب کەرتێ پەروەردێ بوو ل دەڤەرێن کوردی. هەروەسا ل کوومبوونا چوارێ یا سەرکرداتیا بزاڤێ ل سالا ١٩٦٨، بەشەکێ تایبەت یێ سەرکرداتیێ تایبەت کر ب کاروبارێن پەروەردێ، چوار پەروەردە هاتنە دامەزراندن کو سەر ب رێڤەبەریا گشتی یا مەعارف بوو. چەندین خولێن جودا یێن گەشەپێدانا ئاستێ زانستی و پەروەردەیی هاتنە ڤەکرن و دسەردەمێ شۆرەشێ دا گرنگیەکا تایبەت هاتەدان[2]، هەلبەتە ئەڤ چەندە ژی دبیتە بەلگەیەکا باش کو شۆرەشا ئەیلۆلێ گرنگی ب ئەڤێ پرسێ دایە ئەوا کو دبیتە یەك ژ ئالاڤێن گرنگ یێن ناسیۆنالیزمێ و رەهەندەگێ ئاشکرایە یێ پرسا ناسیۆنالیزما کوردی دناڤ شۆرەشێ دا.

٣-لایەنێ رۆشەنبیری و کەلتوری:

ئالاڤگەرایی وەکی ئالاڤەکێ ئەتنیکی سیاسیە دهێتە بکارئینان وەك قازانجەك کو گرێدایە ب ناسنامەیەکا ئەتنیکیڤە، هەروەسان ئالاڤگەرایی وەك رێکەك دهێتە بکارئینان بۆ گەهشتنا ئارمانجێن کەلتوری، رۆشەنبیری و مافێ چارەخۆنڤیس. بیرمەندێن ئالاڤگەرایێ داکوکیێ دکەنە سەر لایەنێن پراکتیکی و کەتواری و گوهۆرینێن کەتواری، ل گورەیی بۆچوونا ئالاڤگەران ناسناما ئەتنیکی وەکی کارڤەدانەکێ یە بەرامبەر هەلویستەکێ دیارکری یان ژی گڤاشتنێن کۆمەلایەتی ئەوێن ژ ئەنجامێ هەڤرکیا دناڤ کۆمەلگەهێدا دروستدبن. هەروەسان ئەتنیك دهێنە بکارئینان بۆ وەرگرتنا سەربەخۆیا کەلتوری، لێ نەتەوەگەرایی دهێتە بکارئینان بۆ بدەستڤەئینانا دەولەتداریێ[3]. ئەڤ چەندە ژی دناڤ شۆرەشا ئەیلۆلێدا وەك بزاڤەك دهێتە دیتن، سەرتاسەریا شۆرەشێ، بەژداریا چین و توێژێن جودا یێن کومەلگەهێ کوردی و بەژداریا ئاین و مەزهەبێن جودا ل بن یەك چەتر و ل سەر یەك رێباز. خالەکا گرنگ یا کەلتوریە. هەروەسان لایەنێ رۆشەنبیری ژی دناڤ شۆرەشێ دا یێ دیارە ب تایبەت کو ل وی سەردەمی دا چەندین پەرتووك و رۆژنامە و گۆڤار بەلاڤبووینە و هەموویان ژی داکوکی ل سەر بەلاڤکرنا

(1) محمد مەلا حەمدی، خاندن ل دەڤەرێن ئازادکری یێن بادینان دناڤبەرا سالێن(١٩٦١- ١٩٧٥)ێ دا، چاپخانا زانکۆیا سەلاحەدین، هەولێر ٢٠١٧، ل ٥٥

(2) هەمان ژێدەر،ل ٥٨.

(3)Hawar Nerwiy,2012,p..,66

هزرا نەتەوەیی، کلتوۆری و رۆشەنبیریا کوردی کریە. رۆژنامەیا هەرە دیار یا سەردەمێ شۆرەشا ئەیلۆلێ، رۆژنامەیا خەبات بوو، چالاکیێن ئەڤێ رۆژنامەیێ ل سەر دەمێ شۆرەشێ باندورەکا مەزن هەبوو ل سەر ڤەژاندنا پرسا ناسیۆنالیزما کوردی و خزمەتکرنا دوزا کورد ل کوردستانا عێراقێ[1]، دگەل وێ ژی چەندین گۆڤار و رۆژنامەییێن دیتر دەرکەفتینە وەکی مە ل بەشێ دوویەم ژی ئاماژە پێدایی.

٤-لایەنێ سیاسی یێ ناسیۆنالیزمێ دشۆرەشا ئەیلۆلێ دا:

ل سەردەمێ شۆرەشێ سەرکرداتیا شۆرەشێ چەندین بزاڤ دگەل حکوومەتێن عێراقی یێن یەك ل دووڤ یەك ئەنجامدابنە، هندەك ژ وان ئاگربەست و هندەك ژی رێککەفتن بوون. لێ یا گرنگ ئەوە کو دناڤ هەموو وان رێککەفتنان دا داخوازیێن کوردان هەردەم ئەو داخوازی بوون یێن گرێدایی پرسێن ناسیۆنالیزمی، بۆ نموونە ئەو رێککەفتنا کو ل سالا ١٩٦٤ هاتیە ئەنجامدان دناڤدا چەندین خالێن رێککەفتنێ گرێدایی: خواندن ب زمانێ کوردی، ڤەگەراندنا ئەرد و ملکێ کوردان و ئیدارەیێن سەربخۆ بۆ خوەرێڤەبرنێ[2]. ئەڤ پرسا خۆرێڤەبرنێ بەروەخت وەك ئالاهەلگرێ گۆتارا ناسیۆنالیزما سیاسی ل دەردورێ ناڤەراستا شۆرشێ بەرهەڤی بوو هاتیەکرن و د گۆتارا عسمەت شەریف وانلی، نوێنەرێ شۆرشێ ل ئەورۆپا، دا رەنگڤەدایە. ئێك ژ خالێن گرنگێن وانلی هەلسەنگاندن بووکری و د هەمان دەمدا وەك ئارمانجا ناسیۆنالیزما سیاسی دهێتە هەژمارتن پرسا "سەروەری یا دەولەتێ یە، بەلێ زۆرتر مەرەما سەروەری یا ناڤخۆ یە، دەما دبێژیت: "هەرێمێن ئۆتۆنۆمی ژ پێنج پارێزگەهان پێکدهێت و ستوینێن گرنگ کو ئۆتۆنۆمی ل سەر دهێتە ئاڤاکرن دستەلاتا یاسادانانە، ئەو ژی ب رێکا هەلبژارتنان دەستەبەر دبیت، و جڤاتا جێبەجێکارە."[3] ژبلی ڤێ چەندێ ژی هەموو خالێن دیتر یێن ژلایێ وانلی هاتینە ئازراندن گرێدایی پرسا ناسیۆنالیزمێ نە.

هەر دیسان ژبەر درێژەپێدانا شۆرەشێ حکوومەتا عێراقێ ل حوزەیرانا سالا ١٩٦٦ نەچاربوو کو ب شێوەیەکێ ئاشکرا دانپێدانێ ب نەتەوەیا کورد بکەت وەك هەڤپشك دگەل نەتەوەیا عەرەب دناڤ دەولەتا عێراقێ دا، رێککەفتنەکا ١٢ خالی ژی هاتە پێکینان، زۆربەیا وان خالان دهێنە هەژماردن ژ خالێن گرێدایی ناڤەرۆکا ناسیۆنالیزمێ، کو ژ وان ژی دانپێدان ب زمانێ کوردی وەك زمانەکێ فەرمی، دانپێدان ب مافێن سەرەکی یێن کوردان دناڤ دەستۆرێ وی دەمی یێن عێراقێ دا، هەروەسان پرسێن گرێدایی ئیدارەدانا خوەسەر و باشترکرنا لایەنێ ئابۆری[4]. شۆرەشا ئەیلۆلێ چەندین رەهەندێن گرنگ

1) نەوزاد عەلی ئەحمەد، خەبات: ئۆرگانی پارتی دیمۆکراتی کوردستان، (نیسانی ١٩٦٢-کانوونی دووەم ١٩٦٤) بنکەی ژین، سلێمانی، ٢٠٠٨ی ١١٩

2) م.س. لازاریف، المصدر السابق، ص ٢٩٣

(3)Israel T. Naamani, 'The Kurdish Drive for Self-Determination', Middle East Journal, Summer 1966, Vol. 20, No. 3, P. 290.

4) م. س. لازاريف، المصدر السابق، ص ٣٠٠

یێن ناسیۆنالیزمێ ب خوەڤە دگریت، ئەگەر ئەم ب کورتی بەحسێ ئەنجامێن شۆرەشێ بکەین، دڤێت ئەم ئاماژەیێ ب رێککەفتنا سالا ١٩٧٠ ئەوا ل ١١ ئادارێ هاتیە ئەنجامدان، بکەین. ئەڤ رێککەفتنە ژ گرنگترین خالێن مێژوویا هەڤچەرخا کوردینە. چونکی ب رەنگەکێ ئاشکرا و رەوان پرسا ناسیۆنالیزما کوردی گەهاندە بلندترین ئاست. هەموو ئەو خالێن درێککەفتنا ١١ ئادارێدا هاتین، گرێدایی پرسێن سەرەکی یێن ناسیۆنالیزمێ نە، هەر وەکی د پشکا بەراهیێ دا مە بەحسێ ناسیۆنالیزمێ و رەهەندێن وێ کرین، دوبارە د ئەڤێ رێککەفتنێ دا هەموو ئەو خالێن کوردان داخواز کرین گرێداینە ب ناسیۆنالیزمێ ڤە . هەر ئەڤەیە کو شۆرەشا ئەیلۆلێ جودا دکەت ژ بزاڤ و خەباتێن دیتر یێن کوردان، چونکی ئەڤ شۆرەشە یا تژی و سەرتاسەری بوویە ژ رەهەند و گۆتارێن ناسیۆنالیزمی، سەرکەفتنا وێ ژی بۆ مەودایەکێ درێژتر بەردەوامی هەبوو.

ئەنجام:

هەلسەنگاندنا پرسا ناسیۆنالیزمێ بۆ وان ئەتنیك و گرۆپێن مرۆڤان ئەوێن بەردەوام بزاڤان دکەن بگەهنە ئاستێ نەتەوەیی، دقوناغێن جودا دەرباز دبیت، ناسیۆنالیزم ژکومەکا ئالاڤ و رەهەندێن جودا پێکدهێت، هەر یەك ژ وان گرنگی و تایبەتمەندیا خوە هەیە، پرسا کوردان، ب تایبەت ل سەر دەمێ شۆرەشا ئەیلۆلێ، گەهشتە گوپیتکا حەز و ئارەزوویێن مللەتێ کورد، ئەڤ چەندە ژی باشتر دیار دبیت دەمێ کو رێککەفتنا ١١ ئادارێ ل پەی وێدا دهێت. شۆرەشا ئەیلۆلێ یا تژیە ژ رەهەند و ئالاڤێن ناسیۆنالیزمێ، ئەڤ چەندە ژی بوو ئەگەر کو رێرەوێ شۆرەشێ بەرەڤ ئاراستەیەکێ بلندتر بچیت، چونکی هەر بزاڤەکا چەکداری یا کو ئارمانجا وێ خزمەتا نەتەوەیێ وێ بیت، ب روحەکا گەرم گەشەیێ دکەت، هەتا گەهشتنا کەنارێن ئارمانجان راناوەستیت. ژبەر ئەڤێ چەندێ دشۆرەشا ئەیلۆلێ دا ب رەنگەکێ ئاشکرا دیار دبیت کو چەوا کورد شیان مافێن خوە بەرجەست بکەن و ببنە ئەگەر کو کاریگەریا پرسا کوردی ل وەلاتێن دیتر ژی یێن کورد نشین بەرپا ببیت.

بەرهەمێ شۆرەشا ئەیلۆلێ مافێ چارەخۆنڤیس بوو، ئەگەرێ سەرەکی ژی هەڤگرتن و سەرتاسەریا شۆرەشێ بوو، ئەگەرێ هەگرتن و سەرتاسەریێ ژی، هەبوونا بزاڤا ناسیۆنالیزمێ بوو. ب ئەڤێ رەنگی ئەم دشێین بێژین کو ناسیۆنالیزم ئەگەرەگێ بهێز و موکمە کو بزاڤا کوردان گەهشتیە ئاستێ بلند، ئەگەر سەر دەمێ نها ژی ناسیۆنالیزما کوردی بهێز دناڤ مەیدانا سیاسی دا کاربکەت، ب تایبەت ل سەر لایەنێن

(1) بۆ زانیاریێن زێدەتر و وان خالێن درێککەفتنا ١١ئادارێدا هاتین، گەلەك پەرتووك و ژێدەرێن جوارو جور هەنە، ب رەنگەکی بەرفرەهـ ئەو خال تێدا هاتینە بەحسکرن، هەر بۆ خواندنا یەکەمین خال دێ یەکسەر چاڤێن وە ب پرسێن گرنگ کەڤن کو دەربارەی، خوەرێڤەبرن، زمان، کەلتۆر، رۆشنبیری یا کوردینە. ئەڤە ژی بەلگەیێن ئاشکرانە کو شۆرەشا ئەیولێ کولنەدایە هەتا کو حکوومەتا عێراقێ نەچار بکەت ڤان خالان پەیرەو بکەت ئەگەر بۆ دەمەکێ چەند کورت ژی بیت.

ناسیۆنالیزما کلۆری، دێ بیتە هاندەرەکێ مەزن کو داهاتویێ ئەڤێ پرسی و مێژوویا شۆرەشان ب تیپێن زێری بهێنە نڤیسین. چونکی مەرەما ناسیۆنالیزمێ یا هەرە سەرەکی گەهشتنە بۆ دروستکرنا نەتەوەیێ و پاشان نەتەوە راستەوخۆ دەولەتێ ئاڤا دکەت. کو ئەڤ چەندە ژی خەونا گەلێ کورد بوویە هەر ژ بەری شۆرەشێ و پشتی شۆرەشێ، ئەگەر هەمان رێباز و رێرەوا کو ل سەردەمێ شۆرەشا ئەیلولێ هەی بۆ نها ژی یا بەردەوام با، هەموو پێگەهێن سیاسی و ئابوری یێن هەرێما کوردستانێ دا دقوناغەکا باشتردا بن.

ابعاد الفكر القومي في ثورة ايلول (١٩٦١-١٩٧٥)

ملخص:

توجد مجموعة من الاسالة المهمة و المتعلقة بقضية النزعة القومية الكردية بشكل عام و بالاخص في ثورة ايلول مدرجة في هذا البحث تحت عنوان (الابعاد القومية في ثورة ايلول) يتناول البحث بشكل واسع موضوع وجود الابعاد القومية في ثورة ايلول، الغرض الرايسي من البحث وضوح تلك الابعاد و بيان مدي اثرها علي القضية الكردية في وقت اندلاع الثورة و بعدها و مدي اثرها علي القضية الكردية.

البحث سوف يتناول اهم الاسباب المتعلقة التي تدعم ثورة ايلول الذي بدء في ١١سبتمبر ١٩٦١بانها ثورة قومية خالصة، تاثيرها كانت ليس فقط علي اقليم كردستان العراق، بل ادي اندلاع الثورة الي تاثير الكورد بها في دول اخري الذي ينقسم عليها الكورد (تركيا، ايران و سوريا)

Dimensions of Nationalism in the Eylul Revolution

Abstract:

There is a set of important questions related to the issue of Kurdish nationalism in general and especially in the September revolution included in this research under the title (National dimensions in the September revolution). And an explanation of the extent of its impact on the Kurdish issue at the time of the outbreak of the revolution and after it, and the extent of its impact on the Kurdish issue.

The research will address the most important reasons related to supporting the September revolution, which began on September 11, 1961, as a purely national revolution, its impact was not only on the Kurdistan region of Iraq, but the outbreak of the revolution led to the influence of the Kurds in other countries such as (Turkey, Iran and Syria)

رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤا رزگاریخوازی د کۆنتێکستا ناسیۆنالیزمێ دا: شۆرشا ئەیلوولێ (١٩٦١-١٩٧٥) وەك نموونە

پ. ه. د. هەوار خلیل تاهر
کۆلێژا زانستێن سیاسی، زانکۆیا دهۆك
hawar.khalil@uod.ac

پوختە:

د ڤێ ڤەکۆلینێ دا رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤا رزگاریخوازی یا نەتەوەیی یا کوردان ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ ب تنێ د چارچووڤێ کۆنتێکستا ناسیۆنالیزمێ دا دێ هێتە شرۆڤەکرن، ب تایبەت داکۆکی دێ زۆرتر ل سەر هندەك گۆتارێن ناسیۆنالیستی بیت. بزاڤێن ڤێ ڤەکۆلینێ هەلسەنگاندنەکا شیکارییە بۆ کۆمەکا بۆها، نرخ و بنەمایێن ناسیۆنالیزمێ کو ب رێکا رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا سیمبۆلێن نەتەوەیی، هەول ددەت قەوارەیەکێ سیاسی یێ فەرمی بۆ نەتەوەێ درست بکەت. خەیالا ناسیۆنالیزمێ، ب تایبەت بۆ گەلێن د قوناغا ڤەگوهاستنێ دا، پێگیری کرنە ب ئاڤاکرن و گەشەکرنا سیاسەتا حەکیمانە یا ناڤەندگیری، چوونکە ئەڤ چەندە ئەگەرەکێ سەرەکی یە بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا کۆمێن جوراوجورێن جڤاکی و هەروەسا ل ژێر سەرکردایەتیا ئێکگرتی بۆ پێشڤەبرن و گەشەکرنا خەباتا رزگاریخوازی یا نەتەوەیی، نموونە وەك شۆرشا ئەیلوولێ (١٩٦١-١٩٧٥) ل کوردستانا عێراقێ. پشت بەستن ب رێبازا زانستی یا "شرۆڤەکاری" و تیۆری یا "مۆبیلیزەکرنا ژێدەران"، ئەڤ ڤەکۆلینە دێ هێتە گەنگەشەکرن و زۆرتر تەکەزی دێ ل سەر پرەنسیپێن ناسیۆنالیزمێ بن کا چاوان نەتەوەیەکێ رێکدێخیت و مۆبیلیزە دکەت بۆ گەشەکرن و مسۆگەرکرنا دەستکەفتێن نەتەوەیی.

کلیلێن پەیڤان: ناسیۆنالیزم، رێکخستن، مۆبیلیزەکرن، بزاڤا رزگاریخوازی

پێشەکی :

ڤەکۆلین ل سەر تێگەهێ ناسیۆنالیزمێ پێدڤی ب خواندن و زانیارییێن جوراوجور هەیە. بۆ نموونە، هەبوونا کەل و پەلێن مێژوویی یان ژێدەرێن مێژوویی، یان چاوانیا کارکرنا میکانیزمێن سیاسی و ب تایبەت یێن دامەزراوێن حکوومەتێ، د بیاڤێن جوراوجور یێن خواندنێ ل سەر کۆمەلناسی و نەخاسمە ل سەر کۆمەلناسییا سیاسی و... هتد. ئانکو پشکێن جوراوجورێن زانستی یێن زانینگەهان (مێژوو، کومەلناسی، ب تایبەت زانستێن سیاسی ب هەمی بەشێن خوڤە) ڤەکۆلین و هەلسەنگاندنێ بۆ بابەتێ ناسیۆنالیزم و نەتەوێ دکەن. راستە پێناسەکا گشتگیر دناڤبەرا بیرمەندان بۆ ناسیۆنالیزم و نەتەوێ نینە، بەلێ د هندەك رێکار و میکانیزماندا کۆم دەنگییەك دناڤبەرا هندەك بیرمەندادا هەیە. بۆ نموونە،

"رێکخستن" یان "مۆبیلیزەکرن" یان "دەرفەت" یان "چالاکیێن کۆم" و... هتد کو ناسیۆنالیزم برێکا ئەڤان و گەلەك رێکارێن دیتر بزاڤان دکەت ئارمانجێن نەتەوەی پێك بینیت. د ڤێ ڤەکۆلینێدا، هندەك ژ ئەڤان رێکارێن ناسیۆنالیزمێ د چارچووڤێ بزاڤا رزگاریحوازی یا شۆرشا ئەیلوولێ دا دێ هێنە شرۆڤەکرن.

رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤا رزگاریخوازی یا نەتەوەیی یا کوردان ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ (١٩٦١-١٩٧٥) ل کوردستانا عێراقێ ب تنێ د چارچووڤێ کۆنتێکستا ناسیۆنالیزمێ دا دێ هێتە شرۆڤەکرن. ئەڤ هەر دوو تێگەهە (رێکخستن و مۆبیلیزەکرن) کارێن پێشینەیێن بزاڤێن ناسیۆنالیزمی یە و پێشمەرجێن گرنگن بۆ نەتەوەسازیێ. هەولدانێن ڤێ ڤەکۆلینێ هەلسەنگاندنەکا شیکارییە بۆ کۆمەکا بۆها، نرخ و بنەماییێن ناسیۆنالیزمێ کو ب رێکا رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا سیمبۆلێن نەتەوەیی، هەول ددەت قەوارەیەکێ سیاسی یێ فەرمی بۆ نەتەوەی درست بکەت. بۆ نموونە، خەیالا ناسیۆنالیزمێ، ب تایبەت بۆ گەلێن د قوناغا ڤەگوهاستنێ دا، پێگیری کرنە ب ئافاکرن و گەشەکرنا سیاسەتا حەکیمانە یا ناڤەندگیری، چوونکە ئەڤ چەندە ئەگەرەکێ سەرەکی یە بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا کۆمێن جوراوجورێن جڤاکی و هەروەسا ل ژێر سەرکردایەتیا ئێکگرتی بۆ پێشڤەبرن و گەشەکرنا خەباتا رزگاریخوازی یا نەتەوەیی. پشت بەستن ب "رێبازا زانستی یا شرۆڤەکاری" و هەروەسا ل سەر تیۆری یا "مۆبیلیزەکرنا ژێدەران(Resource Mobilization)"، ئەڤ ڤەکۆلینە دێ هێتە گەنگەشەکرن و زۆرتر تەکەزی دێ ل سەر پرەنسیپێن ناسیۆنالیزمێ بن کا چاوان نەتەوەیەکێ رێکدێخیت و مۆبیلیزە دکەت بۆ گەشەکرن و مسۆگەرکرنا دەستکەفتێن نەتەوەیی .

هەر وەك هاتیە دیارکرن، ئەڤ ڤەکۆلینە پشتبەستن ب رێبازا شرۆڤەکاری هەول ددەت رەهەند و میکانیزمێن کو ناسیۆنالیزم بکار دئینیت بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا جڤاکی بۆ سەرهەلدانێ شرۆڤە بکەت. بێ گومان رێبازا شرۆڤەکاری رێبازەکا گشتگیرە و فەرە دگەل رێرەوێن تیۆری دا بهێتە جوداکرن. سنووردارکرنا تیۆرییێن جوراوجور بۆ هەلسەنگاندنا ڤێ ڤەکۆلینێ ل بەرچاڤ هاتیە وەرگرتن و دێ تیشك ل سەر تیۆری یا "مۆبیلیزەکرنا ژێدەرا" (Resource Mobilization) هێتە دەست واژەکرن کو ژ دوو پەیڤان پێك دهێت، مۆبیلیزەکرن و ژێدەر (ل تەوەرێن خوارێ دێ هێنە شرۆڤەکرن) .

هەر وەك د بابەتێ ڤێ ڤەکۆلینێ دا یا دیارە کو ئەڤ بابەتە ژ چار کلیلێن پەیڤان پێك د هێت: ناسیۆنالیزم، رێکخستن، مۆبیلیزەکرن و بزاڤا رزگاریخوازی. هەر ئێك ژ ئەڤان کلیلان ل گورەیی رێزبەندیێ و ب شێوازێن جودا د ڤێ ڤەکۆلینێ دا دێ هێنە شرۆڤەکرن، بێ گومان هەر سێ کلیلێن دسپێکێ دێ د خزمەتا شرۆڤەکاری یا کلیلا دویماهیێ (بزاڤا رزگاریخوازی) دا بیت. هەروەسا بزاڤا رزگاریخوازی ژی د چارچووڤێ ناسیۆنالیزمێ و ب تایبەت یا سیاسی دا دێ هێتە گەنگەشەکرن و بۆ ڤێ چەندێ دێ تەکەزی زۆرتر ل سەر هندەك گۆتارێن ناسیۆنالیزم یێن وەك د چارچووڤێ رێککەفتنا ١١ێ ئادارا ١٩٧٠ێ بیت. ئەڤجا هندەك ژ پرسێن جەوهەری بۆ بەرسڤ دانێ بۆ ڤێ ڤەکۆلینێ ب ڤی رەنگی

نە: گۆتارا ناسیۆنالیزما کوردی میکانیزمەکێ سەرکەفتی بوو بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا پێکهاتێن جوراوجورێن جڤاکی د کۆمکرنا بەرەیەکێ ئێکگرتی دا؟ یان، ئەڤ گۆتارێن ناسیۆنالیزمی تا چەند بزاڤکرن کو ژ ناسناما هوزگەرایی و ناسناما ناڤچەگەرایی دویر بکەڤن و بەرەف ئافاکرنا ناسنامەیەکا نەتەوەیی و نیشتیمانی بچن؟ ئارمانجا ناسیۆنالیزمێ دەستەبەرکرنا مافێ-چارەخۆنڤیسە بۆ نەتەوێ، ئایا ناسیۆنالیزما کوردی ل قوناغا شۆرشا ئەیلوولێ هەتا چەند شیایە د خزمەتا تێگەهێ مافێ-چارەخۆنڤیس دا بیت؟

تەوەرێ ئێکێ: ناسیۆنالیزم

بەری کۆمەك ژ مرۆڤان قەوارەیەکێ نەتەوەیی درست بکەت و قەوارەیەکێ سیاسی یان دەولەت-نەتەوە رابگەهینیت، بزاڤەکا بهێز ل پشت ڤێ کۆما مرۆڤان هەیە کو دبێژنێ "ناسیۆنالیزم". ناسیۆنالیزم چەکەکێ بهێزە بۆ هەر کۆمەك ژ مرۆڤان کو ژ قوناغا ئەتنیکی بەر ب قوناغا نەتەوێ و دویماهی ئارمانجا ناسیۆنالیزمێ ئافاکرنا دەولەت-نەتەوە یە و هەروەسا پاراستنا وێ دەولەتێ یە (ئەتنیك ⟵ نەتەوە ⟵ دەولەت ⟵ پاراستن).() هەروەك پرۆفسۆر ئێرك هۆبسباوم (Hobsbawm Eric) پشتراست دکەت کو، "ناسیۆنالیزم ل بەری نەتەوێ دهێت. نەتەوە ناسیۆنالیزمێ درست ناکەت، بەلکو بەرۆڤاژی." پرۆفسۆر ئەنتۆنی سمیت (Smith Anthony) ژی ب هەمان شێوازی گوتنێن (Hobsbawm)پشتراست دکەت دەما دیارکری کو، "ناسیۆنالیزم ئایدیۆلۆژی یە کو نەتەوێ د ناڤەراستا بازنێ خۆدا د شوپینیت." ٢ مادەم ناسیۆنالیزم بۆ نەتەوێ ئەوقاس گرنگی هەیە پێدڤییە پێناسە، جور و ب تایبەت رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ بهێنە شرۆڤەکرن.

پێناسا ناسیۆنالیزمێ ب گەلەك رەنگ و شێوازان هاتیە شرۆڤەکرن، ئانکو کۆم دەنگیەکا گشتگیر بۆ پێناسەکرنا ناسیۆنالیزمێ دناڤ بیرمەندێن تایبەت بۆ پرسێن نەتەوە و ناسیۆنالیزمێ دا نینە. مەرەم ئەوۆ نینە کو د ڤێ ڤەکۆلینێ دا تیشك ل سەر پێناسا ناسیۆنالیزمێ بیت، بەلکو ب تنێ دێ تەکەزی زۆرتر ل سەر جور و رەهەندێن ناسیۆنالیزمێ بیت کو نێزیك بوونەك و خۆ گونجاندنەك دگەل هندەك پرەنسیپێن گۆتارا ناسیۆنالیزما کوردی ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ دا هەبیت. گەلەك جورێن ناسیۆنالیزمێ، ب تایبەت ژلایێ ئایدیۆلۆژی ڤە، ژلایێ بیرمەندان هاتینە گەنگەشە و هەلسەنگاندن. د ڤێ ڤەکۆلینێ دا

1) بۆ جیاوازی یا دناڤبەرا ئەتنیك و نەتەوێ و رەهەندێن ئەڤان هەر دوو تێگەهان، بنێرە:
Hawar Khalil Taher Nerwiy (2012), The Republic of Kurdistan, 1946 (PhD Thesis, Leiden University).

(2) Anthony D. Smith (2001), Nationalism: Theory, Ideology, History (Cambridge: Polity Press), p. 9.

3) Smith 2001، ناسیۆنالیزمێ د چارچووڤێ "ئایدیۆلۆژ "دا پێناسە دکەت. Ernest Gellner 1983، ناسیۆنالیزمێ د چارچووڤێ "بنەمایێ سیاس "دا پێناسە دکەت. Benedict Anderson 1991، ناسیۆنالیزمێ د چارچووڤێ "جڤاکێ سیاسی یێ خەیال "دا پێناسە دکەت. Thomas Eriksen 1993، ناسیۆنالیزمێ د چارچووڤێ "ئایدیۆلۆژی یا سیاس " دا پێناسە دکەت. Elie Kedourie 1993، ناسیۆنالیزمێ د چارچووڤێ "ئایدیۆلۆژی یا نەئەقلاز "دا پێناسە دکەت.

نێزیکترین جورێ ناسیۆنالیزمێ کو زۆرتر هەڤبەستە ب هەول و بزاڤێن ناسیۆنالیزما کوردی دێ هێتە دەست نیشانکرن و هندەك ژ گرنگترین پرەنسیپێن ڤی جورێ ناسیۆنالیزمێ دێ هێنە گەنگەشەکرن.

پرۆفسۆرێ تایبەتمەندێ تیۆرییێن سیاسی، ئەندرۆ ڤینسێنت (Andrew Vincent)، د ڤەکۆلینەکێ دا هەلسەنگاندن بۆ چەند جورێن ناسیۆنالیزمێ کرییە:

1- ناسیۆنالیزما پارێزگاری کەڤنەشۆپ(Traditionalist Conservative Nationalism)

2- ناسیۆنالیزما هشیارکرنا لیبرال(liberal Risorgimento Nationslaim) [1]

3- ناسیۆنالیزما سەرتاسەری، (Integral Nationalism)، ئەڤ جورە نێزیك بوونەك یا هەی دگەل فاشیزم و سۆشیالیزما نیشتیمانی. بێ گۆمان هندەك جورێت دی ژی ل بەردەستن، وەك: ناسیۆنالیزما سۆشیالیزم یان ناسیۆنالیزما دژی-ئیستیعمارێ.[2] هەر دوۆ جورێن پرەنسیپێن ناسیۆنالیزمێ یێن ل دەستپێکێ پەیوەندیا راستەوخۆ یان نەراستەوخۆ ب خواست، هەول و بزاڤێن ناسیۆنالیزما کوردی ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ هەیە. جورێ ئێکێ (ناسیۆنالیزما پارێزگاری کەڤنەشوپ) د چارچووڤێ گۆتارا کلتوری دا دهێتە دیتن کو هەروەسا ب ناسیۆنالیزما کلتوری ژی هاتیە دیتن. جورێ دوویێ (ناسیۆنالیزما هشیارکرنا لیبرال) زۆرتر د چارچووڤێ گۆتارا سیاسی دا دێ هێتە خەملاندن کو وەك ناسیۆنالیزما سیاسی یان ژی وەك ناسیۆنالیزما لیبرال هاتیە دیتن. Vincent دووپات دکەت، ئەڤ هەر دوو جورێن ناسیۆنالیزمێ د هندەك پرەنسیپان دا دگەهنە ئێك یان تەمامکەرێن ئێك و دوو نە، وەك بابەتێ مافێ-چارەخۆنڤیس.[3]

ژێدەرێن ناسیۆنالیزما سیاسی ژ ناسیۆنالیزما کلتوری پێکدهێن و ژێدەرێن ناسیۆنالیزما کلتوری ژی ژ بنەمایێن ئەتنیکێ پێکدهێن، خشتێ (١) ب رەنگەکێ خەملاندی ئەڤ چەندە دیارکرییە، ئانکو بەری ناسیۆنالیزم دەربازی ناسیۆنالیزما سیاسی ببیت پێدڤیە خۆ ژ رەهەندێن ناسیۆنالیزما کلتوری و ئەتنیکی دەرباز بکەت. ئەڤجا پێدڤیە هەلسەنگاندنێ بۆ نرخ و پرەنسیپێن ناسیۆمالیزما کلتوری بهێتەکرن دا باشتر ژ تێگەهـ و بنەمایێن ناسیۆنالیزما سیاسی تێبگەهین. ئەگەر ناسیۆنالیزما سیاسی تەکەزیێ ل سەر ئۆتۆنۆمی یان خۆدمختاری دکەت، ناسیۆنالیزما کلتوری تیشك ل سەر پەروەردەکرنا نەتەوێ دکەت. د ڤێ چارچووڤە یا پەروەردا نەتەوێ دا نەتەوە وەك خەیالەکا رێکخستی یا سیاسی ناهێتە دیتن، بەلکو زۆرتر وەك جڤاکەکێ ئەخلاقی دهێتە دیتن. ناسیۆنالیزما کلتوری هەمی بزاڤان دکەت رۆیایەکا گشتگیر بۆ نەتەوێ درست بکەت، ب تایبەت دبیاڤێ دەستەبەرکرنا ناسناما نەتەوەیی، درستکرنا مێژوو و

---

(1) Risorgimento ب ئینگلیزی ب رامانا awakeners ئانکو هشیارکرن دهێت.

(2) Andrew Vincent (1995), Modern Political Ideologies (Oxford UK & Cambridge USA, Blackwell, Second edition), p. 248.

(3) هەمان ژێدەر، ل. ٢٤٩

چارەنڤیسەکێ هەڤپشك، هەول بۆ زمانەکێ هەڤپار و ستاندارد، گرنگیدان ب جل و بەرگێن نەتەوەیی، گرنگیدان ب کەل و پەلێن ئابوری و سیاسی یێن خۆمالی و... هتد.[١]

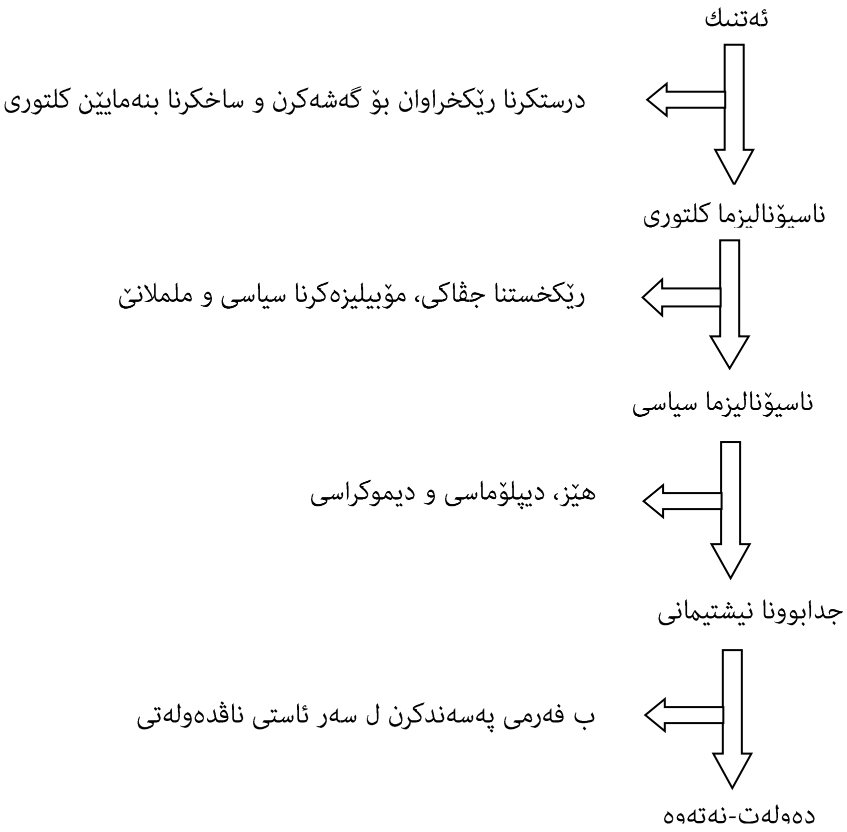

خشتێ (١)، رێکا جودا خوازییێ بۆ درستکرنا دەولەت-نەتەوە (ئەتنیك بەرەف نەتەوە)

ژ هەمیا گرنگتر، هەر وەك د خشتێ (١) دا هاتیە دیارکرن، پێدڤییە بنەمایێن ناسیۆنالیزما کلتوری ب رێکا هندەك میکانیزمان بهێنە چالاککرن، وەك ب رێکا رێکخراوێن جوراوجورێن کلتوری بۆ نموونە بۆ پەروەردەکرنا خواندەڤان و زاروکان د دبستاناندا، مەرەم ئەوە کو هەر پێنگاڤەك ب رێکا رێکخراوەیی بیت، ئەڤجا چ مۆزیك بیت یان هونەر و شێوەکاری بیت یان شعر و پەرتووك بن و... هتد. بێ گۆمان دەما مژارا ناسیۆنالیزما کلتوری دبیتە بابەتێ ڤەکۆلین و د ئاستەك بەرفرەهدا بهێتە هەلسەنگاندن،

(1) John Hutchinson (2013), 'Cultural Nationalism', in J. Breuilly (ed.), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism* (Oxford: Oxford University Press), pp. 75–96.

پێدڤییه فەلسەفا ئەنتۆنیۆ گرامسکی[١] (Antonio Gramsci)ل بەرجاڤ بهێته وەرگرتن.(Gramsci) هەلگرێ خۆدانێ تیۆری یا هەیمەنا کلتوری (cultural hegemony) یە، ب رامانێ ڤێ چەندێ کو: تێگەهێ هەیمەنێ "دناڤ مە دا و ناڤبەینا مە دا یە" و بەشەکە ژ "ئەم کینە و چ دکەین." تێگەهێ هەیمەنێ هاریکارە بۆ تێگەهشتنا مرۆڤی ل سەر کریارێن مەیدانی یێن کلتوری، چ د بیاڤێ سیاسی، ئابوری، جڤاکی و ... هتد دا بن.[ ] ناسیۆنالیزما کلتوری دگەل عاتفەیا مرۆڤی تێکەلدارە و د چارچووڤێ رێکخراوێن جڤاکێ مەدەنی دا کار و چالاکییان ئەنجام ددەت و هەروەسا نەتەوێ بۆ کۆمەکا بها و نرخێن جڤاکی یێن هەڤپار و هەڤگرتی بەرهەڤ دکەت، بەلێ ناسیۆنالیزما سیاسی دگەل ئەرگیۆمێنتێن عەقلانە، دامەزراوی و واقعبینانەدا تێکەلدارە.[٣]

ناسیۆنالیزما کلتوری ب رێکا چالاکیێن کلتوری بزاڤان دکەت هەستەکا (Sentiment) ئێکگرتی یا زمانی، مێژوویی، سنۆری، ئاینی و... هتد دناڤ هەرێمەکێ دا درست بکەت کو سنۆرێ ڤێ هەرێمێ دناڤبەرا هوزێن جوراوجور دا هاتیە دابەشکرن، ئانکو راکرنا سنۆرێن هوزگەرایی و بەرەف ئافاکرنا سنۆرەکێ ئێکگرتی کو دبیتە فاکتەرێ ئافاکرنا ناسنامەیەکا نیشتیمانی. ژ گرنگترین فاکتەرێ واژۆکرنا رێککەفتنا ١١ێ ئادارا سالا ١٩٧٠ێ درستکرنا بەرەیەکێ ئێکگرتی ل ژێر سەرکردایەتیا شۆرشا ئەیلوولێ کو ئەڤ ئێکگرتنە دناڤبەرا هوزێن جوراوجور دا پێك هاتبوو. بەلێ ناسیۆنالیزما سیاسی و ب تایبەت ناسیۆنالیزما کلتوری یا کوردان سەرکەفتی نەبوویە هێزا چەکدار یا ل ژێر رکێفا سەرۆك هوزان لبن سیبەرا هێزەکا دسپلین، هەڤچەرخ، ئێکگرتی و دویر ژ هەیمەنا سەرۆك هوزان کۆم بکەت. ناسیۆنالیزما کلتوری بەری یان ل دەستپێکا بزاڤا نیشتیمانی سەرهەل ددەت، ئانکو د چارچووڤێ سیمبۆلێن نەتەوەیی دا ئێکرێزییێ درست دکەت و بەرەف ئافاکرنا ناسنامەیەکا ئێکگرتی یا نیشتیمانی دچیت. هەلبەت مەرج نینە کو هەمی بنەماییێن ناسیۆنالیزما کلتوری بهێنە رێکخستن دا ناسیۆنالیزما سیاسی تەمامکەرێ کارێ ناسیۆنالیزما کلتوری بیت، بۆ نموونە دامەزراوێن دەولەتێ میکانیزمەکێ بهێزە بۆ درستکرنا زمانەکێ ستاندارد. دەما ناسنامەیەکا ئێکگرتی یا کلتوری بۆ نیشتیمان درست بۆ د وی دەمیدا ناسیۆنالیزما سیاسی دێ دەست ب کار بیت.[ ] ئەڤجا گرنگە بزانین ناسیۆنالیزما سیاسی چییە؟ ئەڤجا گرنگە بزانین

(١) Gramsci (1891-1937) نڤیسکار و تیۆرسیەنەکێ سیاسی یێ ئیتالی بۆ. دامەزرینەرێ پارتا کۆمۆنیستا ئیتالی دهێتە نیاسین و هەروەسا هزرێن تیۆرییێن ڤی نڤیسکاری د چارچووڤێ کلتور و سەرکردایەتی دا رۆلەکێ گرنگ د جیهانێ دا هەیە و ژ هەمیا گرنگتر خۆدانێ تیۆری یا هەیمەنا کلتوری (Cultural Hegemony) دهێتە هەژمارتن. بۆ پتر زانین ل سەر ژیانا ڤی بیرمەندی، بنێرە:

Andrew Pearmain (2020), *Antonio Gramsci: A Biography* (Bloomsbury Publishing).

(2) Pabio Glort (2015), ‘Cultural Nationalism: How are cultural practices involved in the nation-building process’, University of Girona, p. 423.

(٣) هەمان ژێدەر.

(٤) بۆ باشترین بەرهەم دبیاڤێ خواندنێن ل سەر هەر دوو جورێن ناسیۆنالیزما کلتوری و ناسیۆنالیزما سیاسی، بنێرە:

ناسیۆنالیزما سیاسی چییه؟ ،() کارێ وان' د دەما تێکەل بوونێ دا یێ دیار و جودایە، بەلێ قوناغ ب قوناغ تەمامکەرێت ئێك و دوو نە. ستوینێن ناسیۆنالیزما کلتوری (ل سەری هاتینە دیارکرن) وەك تورەکێ خورت و ئێکگرتی و ب شێوەیەکێ گشتی نەکەفتە خزمەتا ناسیۆنالیزما سیاسی یا کوردان ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ. راستە بەری ناسیۆنالیزما کلتوری گەشە ب بنەمایێن کلتوری بدەت، ئەو رەهەند و بنەمایێن کلتوری ب ئاوایەك سروشتێ ل دەڤەرێن کوردستانێ هەبوون، بەلێ ناسیۆنالیزما کلتوری پێدڤییە زەمینێ فەراهەم بکەت بۆ ناسیۆنالیزما سیاسی کو ئەڤ چەندە ب شێوەیەکێ گشتی ل سەدێ ٢٠ێ و ٢١ێ د گۆتارا ناسیۆنالیزما کوردی دا ب ئاوایەك ب هێز ناهێتە دیتن، ئانکو هەڤکاری دناڤبەرا ناسیۆنالیزما کلتوری دگەل ناسیۆنالیزما سیاسی د ئاستەکێ پێدڤی دا نینە. یان ب رەنگەگێ دیتر، بەری دەست ب گۆتارا ناسیۆنالیزما سیاسی بهێتەکرن پێدڤییە خۆ ژ گۆتارا ناسیۆنالیزما کلتوری رزگار بکەی.
هەر وەك ل سەری هاتیە دیارکرن، ناسیۆنالیزما سیاسی یان ناسیۆنالیزما لیبرال داکۆکیێ ل سەر پرسێن سیاسی یێن نەتەوەیەکێ دکەت، وەك: ماڤێ-چارەخۆنڤیس، ئۆتۆنۆمی، سەربەخۆیی، دەولەت-نەتەوە و... هتد. مۆبیلیزەکرنا هێزێن جوراوجور ل ژێر سەرکردایەتیا ئێکگرتی ژ کارێن سەرەکی یێن ناسیۆنالیزما سیاسی یە. ئەگەر دستکەفتێن نەتەوەیی ب رێکا ئاشتی و گفتوگۆیێ دستەبەر نەبن ب کارئینانا هێزا سەربازی میکانیزمەکێ بەرجەستە و سەرکەفتیە بۆ گەهشتن ب ئارمانجێن نەتەوەیی.() بۆ نموونە، ناسیۆنالیزما سیاسی یا تورکان ل سەردەمێ شەرێ سەربخۆییێ (١٩١٩-١٩٢٣) ل ژێر سەرکرداریەتیا مستەفا کمال پاشا ب رێکا هێزێ ئارمانجا نەتەوا تورك پێکئینا.

ناسیۆنالیزما سیاسی یان یا لیبرال گرنگیەك پێدڤی ب پرەنسیپێن دیموکراتیك ددەت و بزاڤان دکەت هەمی نەتەوە ب رێکا پرەنسیپێن دیموکراسی پرسێن خۆ چارەسەر بکەن. ل دویماهیا جەنگێ ئێکێ جیهانی سەرۆکێ ئەمریکا، وۆدروو ویلسۆن (Woodrow Wilson)، ئالاهەلگرێ ڤی تێگەهی بوو و ل سەر چاردە خالێن ل کۆنفرانسا پاریس ل ١٩١٩ێ ژلایێ سەرۆکێ ئەمریکا هاتینە راگەهاندن بابەتێ مافێ-چارەخۆنڤیس ژ هەمیان پترتر گرنگی پێ هاتیەدان، بۆ نموونە بۆ بەندەکێ ئیلزامی د یاسایێن ئێکەتی یا گەلان و نەتەوێن ئێکگرتی دا.() ئەڤ چەڵدە بۆ ناسیۆنالیزما سیاسی یا کوردان دەرفەتەك زێرین بۆ و هەولدان ئارمانجێن بزاڤێن رزگاریخوازیێن کوردان ل سەر ڤی بنەمای بخەملینن. بۆنموونە، سلۆگانێن شۆرشا ئەیلوولێ، "ئۆتۆنۆمی بۆ کوردان و دیموکراسی بۆ عیراقێ" ل سەر ڤی بنگەهی هاتیە

Hans Kohn (1960), *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background* (New York: Macmillan, 5th edition).

(1) Joep Leerssen (2006), 'Nationalism and the cultivation of culture', *Nations and Nationalism,* 12 (4), P. 561.

(2) Kevin Harrison and Tony Boyd (2003), *Understanding Political Ideas and Movements* (Manchester and New York: Manchester University Press), p. 165.

(٣) هەمان ژێدەر، ل. ١٦٥ ١٦٦

خەملاندن، ناما، مصگفی بارزانی ب رێکا شەفیق قەزاز، نوونەرێ شۆرشێ ل ئەمریکا، بۆ وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریکا و گەهاندنا خواستەك و ئێش و ئازارێن گەلێ کورد هەر دیسان ل سەر بنگەهێ بابەتێ مافێ-چارەخۆنڤیس هاتیە داڕێشتن.[1]

ناسیۆنالیزما سیاسی پێداگرییێ ل سەر دابەش بوونا جگرافی یا جیهانی دناڤبەرا نەتەوێن جوراوجور دا دکەت کو د بنەرەتدا ئەڤ جگرافی یە ل سەر دەولەت-نەتەوە هاتینە دابەشکرن، هەر نەتەوەیەك ب هەبوونا مێژوویەك هەڤپشك، زمان، چارەنڤیسەکێ پێکڤەگرێدایی و... هتد دبینیت.[2] چاوان نەتەوەیەکێ ماف هەیە سەروەریا ناڤخۆیی و ب تایبەت دەرەکی ل سەر جگرافییایەکا دیارکری هەبیت هەر وەسا هەمی نەتەوان ئەڤ مافێ سرۆشتی یێ هەی. بێ گۆمان ئەڤ جورە هزرە دناڤ بۆچوونێن هەمی جورێت ناسیۆنالیزمێ دا ناهێتە دیتن، بەلێ ناسیۆنالیزما هشیارکرنا لیبرال یان یا سیاسی داکۆکیێ ل سەر ڤێ بۆچوونێ دکەت. ناسیۆنالیزم نەتەوێ هەڤبەست دکەت ب هەبوونا مێژوویەکا دویر و درێژ و ژ هەمیان گرنگتر ناسیۆنالیزم مێژوویێ درست دکەت و هەروەسا بۆ نەتەوێ د خەملینیت. ناسیۆنالیزم ژێدەرەکێ هەستیارێ سیاسی و جڤاکی یە بۆ بەرهەڤکرنا دەولەت-نەتەوە و هەروەسا پاراستنا دەولەتێ، بۆ نموونە ئاین وەك هێزەکا سیاسی و جڤاکی بۆ ناسیۆنالیزمێ دهێتە پەسەندکرن. ناسیۆنالیزم بزاڤەکا ئاینی نینە، بەلێ ئاینی وەك هێزەکا ئالاڤگەرایی د بەرژەوەندیا نەتەوێ دا بکار دئینیت. هەروەسا دشیاندا هەیە دناڤ هەمی ئول و مەزهەبێن جوراوجور دا وەفاداریەکا هەڤپشك بۆ هەرێمەکا ئێکگرتی درست بکەت.[3]

بێ گۆمان چاوان پێناسا ناسیۆنالیزم رەهەندەك بەرفرە هەیە هەروەسا "نەتەوە" ژی ئەڤ پێناسا بەرفرە یا هەی و هەتا نووکە کۆم دەنگیەك دناڤبەرا بیرمەندان دا نینە، بەلێ نەتەوە هەم د چارچووڤێ دەولەت-نەتەوە دا دهێتە شوپاندن و هەم ژی ژیانا گەل د چارچووڤێ دەولەتێ دا دهێتە دیتن. ئایدیۆلۆژیا ناسیۆنالیزم تێکەلیێ دناڤبەرا گەل و دەولەتێ دا درست دکەت کو هەر "نەتەوە وەك گەل" پێدڤیە مافێ "نەتەوە وەك دەولەت" بۆ بهێتە چەسپاندن.[5] سەردەمێ دویماهی هاتنا کۆلۆنیالیزما ئەوروپا ل سالێن ١٩٥٠ و ١٩٦٠، ب تایبەت ل کیشوەرێ ئاسیا و نەخاسمە ل دەڤەرێن رۆژهەلاتا ناڤین، دەرفەتەك زێرین بۆ ناسیۆنالیزما سیاسی دەستەبەر بوو کو ل سەر تێگەهێ مافێ-چارەخۆنڤیس

---

(١) گوران ئیبراهیم سالح(٢٠١٣)، دۆزی کورد لە بازنەی پەیوەندیەکانی ئەمریکا و عێراق، ١٩٧٥ ١٩٩٠، هەولێر، ل. ٨٥

(2) James Summers (2007), *Peoples and International Law: How Nationalism and Self-determination Shape a Contemporary Law of Nations* (Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers), P. 9.

(3)Willfried Spohn (2003), ‘Multiply Modernity, Nationalism and Religion: A Global Perspective’, Volume 51 Issue 3-4, pp. 187-190.

(٤) بۆ پتر پێزانین ل سەر پێناسا نەتەوەی، بۆ نموونە بنێرە ژێدەرێن ل بەربەندێ ٤هاتینە دیارکرن.

(5) Margaret Canovan (1996a), *Nationhood and Political Theory* (Cheltenham: Edward Elgar), p. 76.

دەولەت-نەتەوە رابگەهینن.( ) ئەڤ گوٚرانکاریێن جیهانی زەمینا زۆرتر پێشخستنا دوزا گەلێ کورد بەرفرهتر و گەشەترکر و ل سەردەمی شۆرشا ئەیلوولێ، هەڤدەمە دگەل دویماهی هاتنا کۆلۆنیالیزمێ، حکوومەتا عێراقێ مەجبور ب واژۆکرنا رێککەفتنەکێ کر کو هەولدانێت بزاڤێن ناسیۆنالیزما سیاسی یا کوردان دوزا شۆرشێ ژ قوناغا "نەتەوە وەك گەل" بەرەف قوناغا "نەتەوە وەك دەولەت" گەشەتر نەخشاند.

تەوەرێ دوویێ: رێکخستن

رێکخستن (organization)، ئێك ژ پێنج ستوینێن گرنگێن چالاکیێن کۆمن (collective action) بۆ هەر شۆرش و سەرهەلدانەکێ.( ) شێوە دارێشتن، ڤەخواندن و خەملاندنا هەیکەلێ هەر کۆمەك ژ مرۆڤان بۆ بەرخۆدانێ ژ ئەرکێن سەرەکی یێن رێکخستنێ یە، ئانکو گەنگەشە ل سەر هەیکەلێ گرۆپێن مرۆڤی د چارچووڤێ کارێن رێکخستنێ دا دهێتەکرن.٠( ) هەڤگرێدانا (solidarity) هەیکەلێن جوراوجورێن جڤاکی (زاراڤێن جوراوجور، ئاین و مەزهەبێن جوراوجور، هوز و ئەتنیکێن جوراوجور) دناڤ هەیکەلەکێ گشتگیر و ئێکگرتی دا ژ کارێن گرنگێن رێکخستنێ یە. ئەڤ هەڤگرێدانا گرۆپێن جوراوجورێن ئاینی-مەزهەبی، زاراڤی، هوز و ئەتنیکی ب هەیکەلەکێ ئێکگرتی یێ جڤاکی زەمینا هەر شۆرشەکێ بهێزتر و ئارمانجێن نیشتیمانی پاراستیتر دکەت. ئەڤ چەندە د چارچووڤێ رێکخستنا جڤاکی بۆ شۆرشێ دهێتە شۆپاندن، ئانکو رێکخستنا گرۆپێن جوراوجورێن جڤاکی دناڤ بەرەیەکێ ئێکگرتی دا مەرجەکێ پێشوەختە بۆ دەستپێکا هەر شۆرشەکێ.( ) ٤

بەرهەڤکرن و رێکخستنا جڤاکی، ب تایبەت د چارچووڤێ هێزا فیزیکی دا، بۆ بلندکرنا گازییان و نەرازی بوونێ ژ بووی دەستەبەرکرنا مافان رەنگڤەدانا خواستەکێن کلتوری، جڤاکی، مێژوویی، سیاسی-ئابوری یا پێگەهێ هەر نەتەوەیەکێ یە. پێدڤییە رێکخستنا جڤاکی رێکخستنەکا ل سەر بنیاتێ هەیکەلێ جڤاکی یێ افقی بیت، ئانکو گرنگیدان ب ناسناما ناڤخۆیێ جڤاکی (ب هەمی گرۆپێن جوراوجور دناڤ جڤاکەکێ دا) بهێتە هەلسەنگاندن. دەما رێکخستنا جڤاکی خۆ ژ قوناغا افقی دەرباز کر د وی دەمی دا

---

(1) Geoff Andrews and Michael Saward (2005), 'Nationalism, Self-determination and secession', in: Geoff Andrews and Michael Saward, *Living Political Ideas* (Edinburgh: Edinburgh University Press, Open University), p. 7.

(٢) ئەڤ پێنج ستوینە ب ڤی رەنگی نە: بەرژەوەندی، رێکخستن، مۆبیلیزەکرن، فرسەند و چالاکیێن کۆم. بۆ پتر زانین ل سەر ئەڤان پێنج ستوێنێن چالاکیێن کۆم بۆ شۆرش و سەرهەلدانان بنێرە:

Charles Tilly (1978), *From Mobilization to Revolution* (New York: Random House New York, The University of Michigan).

(٣) هەمان ژێدەر، ل. ٧

(4) Sinisa Malesevic (2013), *Nation-States and Nationalism*: *Organization*, *Ideology and Solidarity* (Polity Press), pp. 13-15.

دێ رێکخستنا عمودی یا جڤاکی دەست پێ بیت، ئانکو پەیوەندی و تێکەلیێن جڤاکەکێ دگەل جڤاکەکێ دیتر ("ئەم" و "هین") کو بنەماییێن ئەتنیکی یێن ئەڤان هەر دوو جڤاکان ژ ئێك جودانە.[1] بزاڤێن رزگاریخوازی یێن کوردی ل سەردەمێ مۆدێرنیتە ب خواندنا تێگەهێ "ئەم" و "هین" دەست ب شۆرشان کرییە، چوونکە "ئەوان" مافێن کلتوری و ب تایبەت سیاسی بدەست خستن و مافەکێ رەوایە کو تێگەهێ "ئەم" ژی یەکسانی تێگەهێ "هین" ببیت.

رێکخستن هەیکەلێ جڤاکی دەستنیشان دکەت بۆ بەرهەڤیا کارێن کۆم و بۆ ڤێ مەرەمێ هەول و بزاڤان دکەت کۆم دەنگیەکێ فەراهەم بکەت. بۆ نموونە دامەزراوە و ئۆرگانێت دناڤ شۆرشێ دا (پارتێن سیاسی و ب تایبەت بەرەیێ لەشکری) بۆ کۆمکرن د چارچووڤێ ئارمانجا ئێکگرتی دا ژ کارێن گرنگێن رێکخستنی یە. هەروەسا شێوازێ دەستنیشانکرن و هەلبژارتنێن کەسان دناڤ ئۆرگانێت جوراوجورێن پارتایەتی دا، ب تایبەت سەرکردایەتی و ئەندامێت مەکتەب سیاسی، ل سەر شێوازێ ئۆرگانیك پێدڤییە بهێنە رێکخستن، ئانکو ل سەر بنەمایێ هەلبژارتنێن سیستماتیك ئەندامێت لژنێن خۆدان سەروەری بهێنە هەلبژارتن. ئەرکەکێ دیێ گرنگێ کارێن رێکخستنی دابەشکرنا دەستەلاتێ یە دناڤ ئۆرگانێت جوراوجورێن پارتایەتی و هەروەسا لەشکری دا.[2] مصگفی بارزانی ب باشی هەست ب هەبوونا رێکخستنەکا بهێز دناڤ ئۆرگانێت پارتایەتی دا کربوو و دزانی رێکخستنا پارتایەتی ئێك ژ گرنگترین رێرەوێن سەرکەفتنا ل پشت هەر بزاڤەکا رزگاریخوازی یە. بارزانی ب ڤی رەنگی ڤێ مژارێ د هەلسەنگینیت، "هیچ سەورەیەك بەبێ قیادەی حزبێکی مونەزەم ناجیح نابێ."[3] ئەگەر ئەڤ رێکخستنە دناڤ رێزێن پارتی دیموکراتی کوردستان دا، سەرکێشا شۆرشا ئەیلوولێ دکر، ب شێوەیەکێ سیستماتیك ژی نەبوویە (وەك هەلبژارتن)، بەلێ هەلبژارتن و دابەشکرنا دەستەلاتێ دناڤ ئۆرگانێت پارتایەتی و لەشکری دا دهاتنە ئەنجام دان.[4]

---

(1) Avner Greif (1994), 'Cultural Beliefs and the Organization of Society: A Historical and Theoretical Reflection on Collectivist and Individualist Societies', *Journal of Political Economy*, 102 (5), pp. 912-50.

(2) Angelo Panebianco (1988), *Political Parties: organization and power* (Cambridge: Cambridge University Press), pp. 262-67.

(٣) محەمەد مەلا قادر (٢٠٠٧)، خەباتنامە - کورتە مێژووی پارتی و کولتووری بارزانیی نەمر، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ل. ٢٦

(٤) ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ پارتی دیموکراتی کوردستان ب ڤی رەنگی کۆنگرە رێکخستبوون: کۆنگرا شەشێ ل ١٩٦٤ ل قەلادزێ، کۆنگرا حەفتێ ل ١٩٦٦ ل گەلالە، کۆنگرا هەشتێ ل ١٩٧٠ ل ناڤپردان. ئەڤ چەندە دیاردکەت کو پارتی دخواست ل گۆرەیێ ئەوان کاودانێن سیاسی و سەربازی خۆ بگونجینیت و دناڤ ئەڤان کۆنگران دا، چ ب رێکا هەلبژارتن یان دەستنیشانکرن، ئۆرگانان چالاك و بریاران بدەت. بۆ زۆرتر پێزانین ل سەر کۆنگرێن پارتی دیموکراتی کوردستان بنێرە مالپەرێ ئەلکترۆنی یێ ڤێ پارتێ:
http://www.kdp.info/p/p.aspx?p=6&l=13&s=010100&r=347

تەوەرێ سێیێ: مۆبیلیزەکرن

ل گور دیتنا چارلێس تایلی(Charles Tilly)، مۆبیلیزەکرن پێڤاژویەکە کو گروپەك کنترۆلا کۆم ل سەر ژێدەران بۆ چالاکییان درست دکەت، چالاککرنا هەمی ئەو کەل و پەلێن پێدڤی بۆ دابەشکرنا بەرژەوەندیان یان ژی ژێدەرێن د خزمەتا چالاکیێن کۆم دا بیت.(1) ئەڤە ڤێ چەندێ دیار دکەت کو مۆبیلیزەکرنا هەر بزاڤەکێ پێدڤی ب کۆمەکا چالاکیێن کۆمە دا بشێت هندەك بەرژەوەندیێن هەڤپشك د خزمەتا ناسناما نیشتیمانی دا ئارمانج بکەت. پەیڤا دوویێ، ژێدەر: هەمی کەل و پەلێن هاریکار (مادی یان نە-مادی) بۆ ئەنجامدانا چالاکییان دهێنە هەژمارتن وەك ژێدەر و ئەڤ ژێدەرانە دبنە ئالاڤێن چالاکییان، بۆ نموونە – مرۆڤ، پارە، جل و بەرگ، کەل و پەلێن سەربازی، خارن و فەخوارن، راگەهاندن و... هتد.(2) ئەڤجا لۆژیك د ڤێ چەندێ دا یە کا چەندایەتی و چاوانیا بزاڤەکا رزگاریخوازی مۆبیلیزەکرنا ژێدەران رێکدئێخیت بۆ دەستەبەرکرنا ئارمانجێن نەتەوەیی؟.

زەحمەتترین و پر ئالۆزترین پرسا مۆبیلیزەکرنا هێزا جڤاکی بۆ شۆرشێ ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ ژ سەرچاوێن مرۆڤی د بەرەیەکێ ئێکگرتی دا پێکدهێت. رێژا هەرەزۆرا هێزێن چەکدار یێن شۆرشا ئەیلولێ، پێشمەرگە دهێنە نیاسین، ژ هوزێن جوراوجور پێکهاتبوون و چاوانیا رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا ئەڤان د بەرەیەکێ ئێکگرتی دا کارەك ب ساناهی نەبوو. ب تایبەت ل بەری شۆرشێ پەرت و بەلاڤیەکا بەرچاڤ دناڤ هوزێن کوردی دا هەبوون و گەلەك ژ ئەڤان هوزان دژبەرێت ئێك بوون. مسعود بارزانی ڤێ پرسێ ب گرنگیڤە ب ڤی رەنگێ شرۆڤە دکەت، "نەبتنێ دناڤ تیکرایا هوزان دا، بەلکو دناڤ هیچ هوزەکێ دا هەلویست ئێك نەبوو."(3) قوناغا بەری شۆرشێ قوناغەك بوویە کو هوزێن کوردی کاریگەریەکا بهێز ل سەر ژیانا رۆژانەیا پێکهاتێن جڤاکی هەبوو و ئەڤ دیاردێن جڤاکی ب ساناهی گورانکاری ب سەردا ناهێت، چوونکە دیاردێن جڤاکی پێدڤی ب پێڤاژویەکا درێژخایەنە. هەرچەندە شۆرش ل ژێر سەرکردایەتی یا ئێکگرتی بوو، بەلێ ب شێوەیەکێ گشتی پێشمەرگە د چارچووڤێ هوزان دا هاتبوونە رێکخستن و مۆبیلیزەکرن.

ناسیۆنالیزم هندەك ستوینان وەك میکانیزمێن سیاسی ب فەر دبینیت بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا بزاڤێن رزگاریخوازی، چار ژ ئەڤان میکانیزمان ب ڤی رەنگی نە:

1. رێکخستنێن جوراوجورێن جڤاکی-سیاسی، پەروەردەیی و سەربازی یێن ب باندور،
2. بەرژەوەندیێن هەڤپشك و هەڤپار،

(1) Charles Tilly 1978, p. 7.

(2) David Romano (2006), *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity* (Cambridge: Cambridge University Press), p. 12.

(3) مسعود بارزانی (٢٠٠٤)، بارزان: بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد، شۆرشی ئەیلوول ١٩٦١-١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە – هەولێر، ل. ٣٣

3. ژێدەرێن هەمەلایەنە یێن پێدڤی ل بەردەست، دەرفەتێن سیاسی (ناڤخۆیی و دەرەکی).[1]

سەرەرایێ ڤێ چەندێ کەل و پەلێن پێدڤی (چ د بوارێ فیزیکی، وەك پێشمەرگە، و نەخاسمە چ د بوارێ ئالاڤێن مادی) بۆ رێکخستن و مۆبیلیزەکرنا هێزێن چەکدار بۆ شۆرشا ئەیلوولێ ل بەردەست نەبوون،[2] بەلێ خۆباوەریا تاك تاکێ کورد یێن د شۆرشێ دا و باوەری ب مافێن "ئەم" کو پێدڤییە "هین" پەسەند بکەن گەهشت ئەنجامەکێ کو ناسیۆنالیزما سیاسی خەیالێ بۆ دادرێژیت، ئەڤجا ناسیۆنالیزما سیاسی یا کوردان ل سەردەمێ شۆرشێ چەند یا بهێزە یان یا لاوازە دبیتە پرسەك دیتر. چێتبیت ئەڤ خۆ باوەریە ب ڤێ سەرچاوێ کاریگەری کربیت ئەوا سیمۆن فلاین (Simone Flynn)، هەلسەنگاندن بۆکری دەما دبێژیت، "سەرکەفتن گرێدایییە ب هەیکەلێ ناڤەندگیری".[3] ل ژێر سەرکردایەتیا مصگفی بارزانی، سیاسەتا بریاردانا شۆرشا ئەیلوولێ ب هەیکەلەکێ بهێز یێ ناڤەندگیری هەڤبەست ببوو و ئەڤ چەندە زەرۆریەتەکا گرنگە بۆ دەربازبوون ژ قوناغێن ڤەگوهاستنێ و پێداگریکرن ب دەستکەفتن شۆرشێ.

مۆبیلیزەکرن بزاڤان دکەت گەلەك میکانیزمان بۆ رێکخستنا هێزا جەماوەری دەستەبەر بکەت، هەر وەك ل سەری ئاماژە هاتیەکرن کو هێزا لەشکری ئێك ژ میکانیزمێن گرنگە، بەلێ پێنگاڤێن جوراوجورێن سەرخستنا هێزا دپلۆماسی بۆ مۆبیلیزەکرنا دینامۆیا شۆرشێ ژ گرنگییا هێزا لەشکەری کێمتر نینە.[4] بۆ ڤێ مەرەمێ، سەرکردایەتییا شۆرشێ ب رێکێن کەنالێن دپلۆماسی بزاڤکرن زەمینەکا گونجاوی بۆ بەرپاکرنا شۆرشێ فەراهەم بکەن و هەم ژی ل سەردەمێ شۆرشێ کەنالێن دپلۆماسی رێکخستن و مۆبیلیزەکرن بۆ بحە ئینانا دەستکەفتێن شۆرشێ. بۆ نموونە، مۆبیلیزەکرنا ئەڤان هەولێن دپلۆماسی بۆ پێشڤەبرنا دوزا شۆرشێ هاریکار بووینە: سەرەدانا بارزانی بۆ ئێکەتی یا سۆڤیتێ ل سالا ١٩٥٩ێ و خورتکرنا پەیوەندییان دگەل سۆڤیەتێ ئێك ژ بزاڤێن دپلۆماسی بوو بۆ مەرەما دەستەبەرکرنا پشتەڤانیێ بۆ دوزا کوردی. ئەڤ چەندە ژی بوو ئەگەر کو دەولەتەکا زلهێزا وەك سۆڤیەتێ بۆ جارا ئێکێ د مێژوویا بزاڤا رزگاریخوازی یا گەلێ کورد دا کێشا کوردی ل سالا ١٩٦٣ێ کرە دکارێ گەنگەشا جڤاتا ئەولەکاری یا نەتەوێن ئێکگرتی دا.[5] یان نوێنەراتیا شۆرشێ ژلایێ عسمت شریف وانلی ل ئەورۆپا و شەفیق قەزاز

---

(1) Charles Tilly 1978.

(٢) د ناڤ هندەك بۆچوون و دکۆمێنتان دا ئەڤ چەندە دهێتە دیتن، بنێرە: مسعود بارزانی ٢٠٠٤

(3) Simone I. Flynn (2009), 'Resource Mobilization Theory', *Theories of Social Movements*, Publisher EBSCO, p. 112.

(4) Sebastian Hellmeier (2021), 'How foreign pressure affects mass mobilization in favor of authoritarian regimes', *European Journal of International Relations*, Vol. 27 (2), pp. 454-55.

(5) Yaniv Voller (2012), *From Rebellion to De Facto Statehood: International and Transnational sources of the Transformation of the Kurdish National Liberation Movement in Iraq into the Kurdish Regional Government* (Doctoral thesis, London School of Economics and Political Science University), P. 117.

وەك نوێنەرێ شۆرشێ ل ئەمریكا باشترین نموونە نە بۆ مۆبیلیزەكرنا هێزا دپلۆماسی بۆ سەرخستنا ئارمانجێن شۆرشێ.

مۆبیلیزەكرن ل پشتی رێكخستنێ دهێت، هەروەك ناسیۆنالیزما سیاسی ل پشتی ناسیۆنالیزما كلتوری دهێت. د گەلەك بیاڤان دا تەمامكەرێن ئێك دوو نە و هەروەسا هەڤكارن بۆ سەرخستنا ئارمانجەكێ، بەلێ د هەماندەمدا چالاكیێن وان ژ ئێك دیاركرینە. بۆ نموونە، ئەگەر رێكخستن كار ل سەر درستكرنا پێكهاتەیەكا ئێكگرتی دناڤ پێكهاتێن جوراوجورێن جڤاكی دا نەكەت دێ ئەركێ مۆبیلیزەكرن ب زەحمەت و هەروەسا ب ساناهی نابیت بۆ هاندانا جڤاكی بەرەڤ شۆرشێ. شۆرشا ئەیلوولێ هندەك ژ ئەڤان كارێكتەرێن رێكخستنی، وەك پێكهاتێن ئاینی-ئەتنیكی د بەرەیەكێ ئێكگرتی دا، فەراهەم كربوون كو مۆبیلیزە ژی ب ئەركێ خۆ رابیت. ل سەر ڤی بنیاتی، مسعود بارزانی د پەرتووكا خۆ یا ب نرخ دا (بۆ مێژوو)، شۆرشا ئەیلوولێ ب شۆرشەكا كوردستانی و د هەمان دەمدا عێراقی بناڤ كرییە، نەك بتنێ وەك شۆرشا كوردان. ئەڤ چەندە هەم د دروشمێ شۆرشێ دا دهێتە دیتن (دیموكراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستان)[1] و هەم ژلی ب شێوەیەكێ گشتی، دناڤ چەپەرەكێ پێشمەرگەی دا ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ گەلەك جاران پێكهاتێن ئاینی-ئەتنیكی دهاتنە دیتن (كورد، عەرەب، مەسیحی، ئێزدی، مسلمان و... هتد).

تەوەرێ چارێ: بزاڤا رزگاریخوازی وەك فاكتەرێ مۆبیلیزەكرنێ

شۆرشا ئەیلوولێ، ل سالا ١٩٦١ێ دەست پێ بوو و ل سالا ١٩٧٥ێ ب دویماهی هات، ئێك ژ گرنگترین بزاڤێن رزگاریخوازی یا گەلێ كوردە، ب حكمێ ڤێ چەندێ بزاڤەكا سەرتاسەری و ل ژێر سەركردایەتییا ئێكگرتی بوو، ل زاخۆ هەتا خانەقین. مەرەم ئەو نینە كو د ڤێ خالێ دا مێژوویا شۆرشا ئەیلوولێ بهێتە هەلسەنكاندن بەلكو زۆرتر دێ ڤەكۆلین ل دوور ئەوان گۆتارێن ناسیۆنالیزما ب تایبەت یا سیاسی بن كو د چارچووڤێ رێكخستن و مۆبیلیزەكرنێ دا هاتینە نەخشاندن، ژ هەمیا گرنگتر بەندێن رێككەفتنا ١٩٧٠ێ یە. رێككەفتنا ١١ێ ئادارا ١٩٧٠ێ بۆ بزاڤا رزگاریخوازی یا كوردان دەستكەفتەكێ گرنگێ سیاسی، ئابوری، جڤاكی، مێژۆیی و... هتد دهێتە هەژمارتن. قوناغەكا نوێ یا سیاسی یا گەلێ كوردستانێ دەست پێ بوو، ئەڤ پارچا كوردستانێ گەهشت ب بەشەك ژ مافێن نەتەوەیی.[2] ب تایبەت ناسیۆنالیزما كوردی ل پشتی ڤێ رێككەفتنێ خۆ د بلندترین پێگەهێ هێزێ دا دبینیت.

---

(١) مەسعود بارزانی ٢٠٢٠، بۆ مێژوو (هەولێر: رۆكسانا، چاپی دووەم، تشرینی یەكەمی)، ل. ٣٧
(٢) هەمان ژێدەر، ل. ٣٤

ب شێوەیەکێ گشتی، ناسیۆنالیزم دوو دیاردان شرۆڤە دکەت یان ب رەنگەکێ دیتر، ناسیۆنالیزم بزاڤان دکەت ل سەر دوو رێکێن تەمامکەرێت هەڤدوو میکانیزم و ئالاڤان رێکبێخیت بۆ مسۆگەرکرنا ئارمانجێت نەتەوەیی. ئەڤ هەر دوو دیاردە ب ڤی رەنگی نە:

1. هەبوونا هەلویستان ژلایێ ئەندامێن نەتەوەیەکێ بۆ هەلگرتنا خەما ناسناما نیشتیمانی.
2. کریارێن ئەندامێن نەتەوەیەکێ بۆ ب دەستڤە ئینانا مافێ-چارەخۆنڤیس (self-determination)[1] مرۆڤ ڎشێت ئەنجامێن ئەڤان هەر دوو خالان د رێککەفتنا ١٩٧٠ێ هەلسەنگاندنێ بۆ بکەت. بێ گومان ئەڤ رێککەفتنە ل ژێر سەرکردایەتییا ئێکگرتی و د چارچووڤێ فەلسەفا سیاسەتا ناڤەندگیری دا هاتە واژۆکرن. هەژی گوتنێ یە ئەڤ رێککەفتنە ژ (١٥) مادان پێکدهێت و گەنگەشا هندەك ژ ئەڤان مادان ب رەنگێ خوارێ دێ هێنە گەنگەشەکرن، بێ گومان دناڤ ئەڤان مادان دا هەم گۆتارا ناسیۆنالیزما کلتوری دهێتە دیتن و هەم ژی ناسیۆنالیزما سیاسی. بۆ نموونە، مادێ (٣) زۆرتر وەك گۆتارەکا کلتوری یە بەلێ مادێ (١٤) گۆتارەکا سیاسی یە.

ئێك ژ گرنگترین ئالاڤێن کو ناسیۆنالیزم وەك میکانیزمەکێ سیاسی و ئایدیۆلۆژی بکار دئینیت هەبوونا زمانەکێ ئێکگرتی و نڤیسکی یە بۆ نەتەوێ. ناسیۆنالیزم هەمی بزاڤان دکەت ژ زاراڤێن جوراوجور زمانەکێ ئێکگرتی بەرهەف بکەت و ئەڤ چەندە د مادێ (١)ێ یا رێککفتنا دناڤبەرا حکوومەتا عێراقێ و سەرکردایەتییا شۆرشێ رەنگ ڤەدایە دەما دبێژیت، "پەسەندکرنا زمانێ کوردی وەك زمانەکێ فەرمی ل هەرێمێن کو زۆرینە کوردن."[2] مادێ (٤) ئاماژە ب بەشداریا کوردان دناڤ دامەزراوێن حکوومەتا ناڤەندی و هەروەسا دناڤ لەشکەری نیشتیمانی یێ عێراقی دا دکەت. گرنگی دان ب کلتورێ کوردی و دبستان و پەروەردە ل سەر بنەمایێ زمانێ کوردی ژ تایبەتمەندیا مادێ (٣) پێکدهێت.[3] مادێ (٣) زۆتر د چارچووڤێ رێکخستنی هەلسەنگاندن بۆ دهێتەکرن و پەیوەندییەکا بهێز ب ناسیۆنالیزما کلتوری هەیە، بەلێ مادێ (٢) د چارچووڤێ مۆبیلیزەکرنێ دا دهێتە شوپاندن و تێکەلدارە ب ناسیۆنالیزما سیاسی.

---

(1) Nenad Miscevic (2020), "Nationalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/nationalism/>.

(2) Sophia Isabella Wanche (2002), *Identity, Nationalism and the State System: the Case of Iraqi Kurdistan* (Doctoral thesis, Institute for Middle Eastern and Islamic Studies, Durham University), P. 27.

(٣) هەمان ژێدەر.

ناسناما گەل هەڤبەسەتە ب جگرافییا سیاسی یا دیارکری کو گەلێ رەسەن ل وێ هەرێمێ دەستەلاداریێ ل خۆ بکەت و ئەڤ چەندە وەك گۆتارەکا گرنگا ناسیۆنالیزما سیاسی دهێتە شوپاندن. ژ بەر گرنگییا ڤێ گۆتارێ، مادێ (٤)ێ رێککەفتنا ١١ێ ئادارا ١٩٧٠ێ دیار دکەت کو "هەرێمێت زۆرینە کورد بن پێدڤییە هەمی فەرمانبەر ژ کوردان بن یان ژی ب کوردی دان و ستاندنان بکەن."[1] مادێ (٨)ێ درێژە پێدەرێ گرنگیدان ب هەمان جگرافییا سیاسی یە بەلێ ب فورمەکێ دیتر، ئانکو داکۆکیکرن و پاراستنا خاکا نەتەوێ بۆ ناسیۆنالیزما سیاسی ژ گرنگترین پلانێن ئایدۆلۆژی یە. ئەڤ مادە دوپات دکەت کو "ئەو کوردێن ل جهێن وان هاتینە دەرخستن پێدڤییە بزفرنە جهێن رەسەنێن خۆ"، ئەڤ چەندە هەڤبەستە ب سیاسەتا عەرەبکرنا دەڤەرێن کوردستانی کو ل پشتی سالێن ١٩٣٠ ژلایێ حکوومەتێن جوراوجورێن عێراقێ هاتینە جێبەجێکرن.

گۆتارێن ناسیۆنالیزم د ئەڤان چەند مادێن هاتینە دیارکریدا ب دویماهی ناهێن و ئەڤ گۆتارانە زۆرتر د چارچووڤێ پێگەهێ بوویەرێن سیاسی یێن وی سەردەمی دا و هەروەسا ل سەر بنیاتێ پێگەهێ ئابوری-سیاسی و جڤاکی یێ گەلێن کوردستانێ هاتینە نەخشاندن. بۆ گۆتارا ناسیۆنالیزما کوردی یا سەردەمێ سالێن ١٩٧٠یان پرسا خۆدمختاری یان ئۆتۆنۆمی ژ هەمی پرسان گرنگتر بوو، ئانکو هەر پازدە خالێن رێککەفتنێ ل دەردورێ پرسا "ئۆتۆنۆمی" دگەرن کو د مادێ (١٤)ێ دا ئاماژە ب ڤێ چەندێ هاتیەکرن.[2] بەخشینا[3] ئۆتۆنۆمی جەوهەرێ بنیاتێ ئارمانجا شۆرشێ سەرراستکر کو سەرۆکانیا وێ ژ سلۆگانا شۆرشا ئەیلوولێ سەرهەلدایە دەما دبێژیت، "دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان." بەلێ پرسا دیموکراسی تێگەهەکێ شاسە بۆ کاودانێن وی سەردەمێ عێراق و کوردستان تێدا دەربازدکر کو هەتا ئەڤرۆ یا بەردەوامە.

ئەڤ پرسا خۆرێڤەبرنێ بەروەخت وەك ئالاهەلگرێ گۆتارا ناسیۆنالیزما سیاسی ل دەردورێ ناڤەراستا شۆرشێ بەرهەڤی بوو هاتیەکرن و د گۆتارا عسمەت شەریف وانلی، نوێنەرێ شۆرشێ ل ئەورۆپا، دا رەنگڤەدایە. ئێك ژ خالێن گرنگێن وانلی هەلسەنگاندن بووکری و د هەمان دەمدا وەك ئارمانجا ناسیۆنالیزما سیاسی دهێتە هەژمارتن پرسا "سەروەری یا دەولەتێ (state sovereignty")یە، بەلێ زۆرتر مەرەما سەروەری یا ناڤخۆ (internal sovereignty) یە، دەما دبێژیت: "هەرێمێن ئۆتۆنۆمی ژ پێنج پارێزگەهان پێکدهێت و ستوینێن گرنگ کو ئۆتۆنۆمی ل سەر دهێتە ئافاکرن دەستەلاتا یاسادانانە،

---

(١) هەمان ژێدەر.
(٢) هەمان ژێدەر، ل. ٢٨
(٣) هەمان ژێدەر.

ئەو ژی ب رێکا هەلبژارتنان دەستەبەر دبیت، و جڤاتا جێبەجێکارە."(١) وانلی، هەروەسا درێژە ب گۆتارا ناسیۆنالیزمی ددەت و داکۆکیێ ل سەر "کاروبارێن دەرڤە و بەرگری دێ ل ژێر کنترۆلا حکوومەتا ناڤەندی بیت"،(٢) و ئەڤ ئچەندە وەك بەلگە دهێتە هەژمارتن کو شۆرشێ، ژ بەر کۆمەکا ئەگەرێن ناڤخۆیی و دەرەکی، داخوازا سەروەری یا دەرەکی (external sovereignty) یان دەولەتا سەربخۆ نەکریە.

درستکرنا لەشکەرەکێ ئێکگرتی، گرێدانا تۆرێن پەیوەندیێن جوراوجور ب سەرکردایەتیا ئێکگرتی، پەروەردە و خویندەواری ژ ئالاڤ و پێنگاڤێن ناسیۆنالیزمێ دهێنە هەژمارتن و ب ئەڤان رێکاران قوناغا رێکخستنا سیاسی یا نەتەوەیەکێ بەرەف ئاقارەکێ گەشەتر دبەت. بۆ نموونە، ریچارد کاتم (Richard Cottam)، هەبوونا لەشکەرەکێ رێکخستی و ئێکگرتی ژ بوویی سەرخستنا پلانێن ناسیۆنالیزمێ د خزمەتا نەتەوێ دا ب مەرجەك سەرەکی دبینیت، بەلێ ب تنێ هوزێن کوردان شیان هێزا سەربازی فەراهەم بکەن.(٣) ئانکو ئەۆ چینا ناڤەراست، ئەگەر هەبیت، یان چینا بژاردە، بەراورد دگەل سەرۆك هوزان، ب شێوەیەکێ گشتی د وی ئاستی دا نەبوون هێزا سەربازی کۆم بکەن. بێ گومان، گۆتارا ناسیۆنالیزما سیاسی ل کوردستانا عێراقێ زۆرتر کاریگەری ل سەر جڤاکێ کوردی درستکرییە بەراورد دگەل گۆتارا ناسیۆنالیزم ل پارچێن دیێن کوردستانێ.(٤)

گۆتارا ناسیۆنالیزما کوردی ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ زۆرتر نەبوو قوربانیا پرسگرێکێن ناڤخویێ شۆرشێ، ب هەر ئەگەرەکێ هەبیت: چ ل سەر بنیاتێ ڤێ چەندێ کو هندەك سەرکردێن شۆرشێ ل هندەك دەڤەرێن کوردستانێ دژبەریا سەرکردایەتی یا شۆرشێ دکرن، یان د بیاڤێ رێکخستنی و مۆبیلیزەکرنێ دا د ئاستەکێ پێدڤی دا نەبوون و... هتد. بەلێ، ب شێوەیەکێ گشتی، شۆرشا ئەیلوولێ بۆ قوربانیا پرسگرێکێن ململانا سیاسەتا ناڤدەولەتی کو دەستپێکا شۆرشا ئەیلوولێ هەڤدەمە دگەل تۆمارکرنا بلندترین گرژی و ململانا دناڤبەرا ئەمریکا و ئێکەتی یا سۆڤیەتێ دا ل سەردەمێ شەرێ سار، ب تایبەت ل سالێن ١٩٦٠ێ. ململانا دەولەتێن زلهێز (ب تایبەت ئەمریکا و ئێکەتی یا سۆڤیەت) ل سەردەمێ شەرێ سار (١٩٤٧-١٩٩١) گەلەك دەڤەرێن جیهانێ کرنە قوربانیا پارستن و گەشەکرنا بەرژەوەندیێن تایبەت، ژ پارچەبوونا کۆریا بۆ دوو بەشان هەتا دگەهیتە تیبێت ل چینێ و شەرێ فیتنام و پارچەبوونێ

(1) Israel T. Naamani (1966), 'The Kurdish Drive for Self-Determination', *Middle East Journal*, Vol. 20, No. 3, P. 290.

(٢) هەمان ژێدەر.

(3) Richard M. Cottam (1979), *Nationalism in Iran* (University of Pittsburgh Press), P. 72.

(4) Israel Naamani 1966, P. 287.

و... هتد. کێشا کوردی ژی ل سەردەمێ شۆرشا ئەیلوولێ بۆ قوربانیا ئەڤان پرسێن ناڤدەولەتی کو ب رێککفتنا جزایر ل سالا ١٩٧٥ێ هاتیە بناڤکرن.[١]

ئەنجام

ناسیۆنالیزم پێداگیریێ ل سەر ناسنامە یا عاتفی و واقعی ل دوور پرسێن دەولەتێ دکەت، ئەڤ پێداگیریە زۆرتر د چارچووڤێ دابەشکرنا زمان، کلتور، بها و نرخ، ئاین، سنوور و... هتد دناڤ نەتەوەکا ئێکگتری بۆ ئارمانجەکا دیارکری دا دکەت. ناسیۆنالیزم هەستا وەفاداری بۆ رێکخراوێن ناڤدەولەتی، وەك نەتەوێن ئێکگرتی، یان رێکخراوێن نەحکۆمی نینە و ب تایبەت چ وەفاداری بۆ ئومەتا ئێکگرتی یا ب ناڤێ ئاینی نینە، بەلێ ئاین وەك ئامرازەکێ گرنگێ ناسیۆنالیزما کلتوری و ب تایبەت یا سیاسی یە بوو گەهشتن ب ئارمانجێن نەتەوەیی. ب شێوەیەکێ گشتی، ناسیۆنالیزما کوردی ناسیۆنالیزمەکا راستەقینەیا ب رامانا وەرگرتنا راستەوخۆیا مفاوەرگرتن ژ پرەنسیپێن ناسیۆنالیزما ئەورۆپی نینە، بەلکو زۆرتر ب رێکا ناسیۆنالیزما سیاسی نەتەوێن بالادەست ل دەڤەرا رۆژهەلاتا ناڤین (تۆرك، فارس و عەرەبان) ژ پرەنسیپێن ناسیۆنالیزما سیاسی هشیار بوویە، ب تایبەت ل سەر بنیاتێ ناسناما فەلسەفا کومەلناسی یا سیاسی "ئەم" و "هین" هاتیە نەخشاندن. ب شێوەیەکێ گشتی، هەتا بەری جەنگا جیهانی یا ئێکێ کارێکتەرێن کلتوری و ئاینی بوو ناسناما کوردی گرنگیەك تایبەت هەبوو، بەلێ پشتی جەنگێ جیهانی یێ ئێکێ کارێکتەرێن سیاسی یێن هەڤبەست ب پرسێن سنوور و بنەمایێن دەولەت-نەتەوە بوو ب وەرچەرخانەکا گرنگا بنەمایێن ناسناما سیاسی یا کوردان.

زۆرینا بزاڤێن رزگاریحوازی یێن کوردان جڤاکێ کوردی و د هندەك ئاستان دا کوردستانی ب ئاوایەکێ بەرفرەهـ پشتەڤانیا شۆرشان کرییە، بەلێ سەرکێشێن شۆرشان ئاراستەیی کۆمەکا ئاریشان بووینە کو ب شێوەیەکێ گشتی دابەشی فاکتەرێن ناڤخویی و دەرەکی دبن. هێزا رێکخستنی و ب تایبەت مۆبیلیزەکرنا هێزا جڤاکی و نەخاسمە سەربازی ل سەر شەنگستێ مۆدێرن وەك فاکتەرەکێ ناڤخویێ شۆرشێ د ئاستەکێ پێدڤی دا نەبوو. گەلەك جاران دناڤ بزاڤێن رزگاریخوازی یێن گەلێ کورد دا تەفلی هەفی دناڤبەرا هێزا رێکخستنی دگەل مۆبیلیزەکرنێ دا دهێتە دیتن و ئەڤ چەندە دبیتە فاکتەرەکێ هاریکار بۆ خۆشکرنا زەمینێن فاکتەرێن دەرەکی بۆ لاوازکرنا بزاڤێ .

(١) قوربانیا شۆرشا ئەیلوولێ دناڤ پرسێن ناڤدەولەتی دا، بنێرە پەرتووکا بنرخ یا :
Bryan R. Gibson (2015), *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War* (Palgrave Macmillan).

راسته گەلەك جاران هەڤكاری و هەڤگرێدان دناڤبەرا رێكخستن و مۆبیلیزەكرنێ دا دهێته دیتن و بۆ ئێكلاكرنا پرسێن گرنگ پێدڤی یە ئەڤ هەر دوو تێگەهە تەمامكەرێن ئێك بن، بەلێ د هەمان دەمدا كارێ رێكخستن دگەل یێ مۆبیلیزەكرنێ جیاوازن. بۆ نموونە، رێكخستن هەول ددەت ژ هەیكەلێن جوراوجورێن جڤاكی هەیكەلەكێ ئێكگرتی یێ جڤاکی دروست بكەت و ئەڤ هەیكەلێ ئێكگرتی رادەستی مۆبیلیزەكرنێ ددەت بۆ بەرەف شۆرشێ، ئانكو كارێ رێكخستن دروستكرنا هەیكەلی یە و كارێ مۆبیلیزەكرنێ هەیكەلی بەرەف شۆرشێ دبەت. ئەڤ جیاوازیە ب دروستی دناڤبەرا ناسیۆنالیزما كلتوری و ناسیۆنالیزما سیاسی دا دهێته دیتن، ناسیۆنالیزما كلتوری زۆرتر هەڤگرێدانا هەیە ب هێزا رێكخستنی و ناسیۆنالیزما سیاسی زۆرتر پەیوەندییا هەیی ب مۆبیلیزەكرنێ .

ل دوور بزاڤێن رزگاریخوازی یێن كوردان ل سەدێ بیستێ، دیسكۆرسا نیشتیمانی ل سەر بنیاتێ كومەلناسی یا سیاسی گورانكارییێن ریشەیی بۆ كێشا كوردی دەستەبەر نەكرن. ب شێوەیەكێ گشتی، ئەڤ بزاڤێن رزگاریخوازی یێن كوردان هەمی ئەتنیك و ئاین-مەزهەب (سونی، شیعە، ئێزدی و... هتد) و ئەتنیك-زمانی (كرمانجی، سورانی، زازاكی، هەوارمی و... هتد) دناڤ سنوورەكێ سیاسی یێ ب ناڤێ ناساما نیشتیمانەكێ ئێكگرتی دا حەلنەكرن. بەلێ ئەگەر بەراوردیەكا سیاسی بوو ئەڤان بزاڤێن رزگاریخوازی ل سەدێ بیستێ بكەین، شۆرشا ئەیلوولێ ئێك ژ كاریگەرترین شۆرشان بوویە كو حكوومەتا ناڤەندی مەجبور ب پەسەندكرن و دانپێدانا فەرمی یا مافێن كلتوری و سیاسی یێن گەلێ كورد كر. شۆرشا ئەیلوولێ ب رێكا هێزێ (پێشمەرگە، سەركردایەتییا ئێكگرتی، خۆباوەری یا تاك بەرەف كۆم ب دوزا نەتەوەیی و... هتد) حكوومەتا عێراقێ تەسلیمی ئیرادا خۆرێڤەبرنا سیاسی و ئیداری یا بناڤێ "ئۆتۆنۆمی" كر و ل سەر ئاستێ جڤاكێ ناڤدەولەتی بوو ب دیفاكتۆیەكا فەرمی.

ل سەر كۆمەكا ئەگەران نسكۆ ب سەر ئۆتۆنۆمی یا شۆرشا ئەیلوولێ هات، بەلێ ژ هەمیا گرنگتر فاكتەرێن دەرەكی دەورەكێ هەری سەرەكی هەبوو ژبوویێ سەرگرتنا ڤێ نسكۆیێ. راستە ل سەر گۆتارا ناسیۆنالیوما كوردی ل پشتی رێككەفتنا جزایر ل ١٩٧٥ێ رەشبینیەك سیبەرا خۆ راكێشاند بوو و ئەو هێزا ئێكگرتی، د هەمی بیاڤان دا، پارچە پارچە بۆ، بەلێ درێژەپێدەرێ گۆتارا ناسیۆنالیزما شۆرشێ (ب فۆرمەكێ دیتر) بۆ ئێك ژ ئەگەران كو حكوومەتا عێراقێ ل پشتی ١٩٩١ێ جارەكا دی هزرا دوبارە ساخكرنا ئۆتۆنۆمی یێ بۆ دەڤەرێن كوردی چالاك بكەت. هەروەسا، رێزبەندی و پێنگاڤێن كو ناسیۆنالیزم گۆتاران بەرجەستە دكەت، ب ئاوایەكێ سیستماتیك دناڤ گۆتارێن ناسیۆنالیزما كوردی دا ب زەلالی ناهێتە دیتن، ئەگەر بهێتە دیتن ب لەنگی دەربازی قوناغ ب قوناغان بوویە. ب هندەك پەیڤێن دیتر، گۆتارا ناسیۆنالیزما كوردی رێرەوەك راست و موكۆم و بەردەوام نەبوو، ژبەر هندێ ل بەری شۆرشێ، ل ناڤ شۆرشێ و ب تایبەت ل پشتی شۆرشا ئەیلوولێ و هەتا نوكە ناسیۆنالیزما كوردی گۆتارەكا هەڤگرتی و بنبەست نەبوویە .

لیستا ژێدەرا :

1. Andrews, Geoff and Michael Saward (2005), 'Nationalism, Self-determination and secession', in: Geoff Andrews and Michael Saward, *Living Political Ideas* (Edinburgh: Edinburgh University Press, Open University).
2. بارزانی، مەسعود (٢٠٢٠)، بۆ مێژوو (هەولێر: ڕۆکسانا، چاپی دووەم، تشرینی یەکەمی)، بارزانی،
3. مسعود (٢٠٠٤)، بارزان: بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد، شۆرشی ئەیلوول ١٩٦١-١٩٧٥، بەرگی سێیەم، بەشی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە - هەولێر.
4. Canovan, Margaret (1996a), *Nationhood and Political Theory* (Cheltenham: Edward Elgar).
5. Cottam, Richard M. (1979), *Nationalism in Iran* (University of Pittsburgh Press).
6. Edmonds, C. J. (1971), 'Kurdish Nationalism', *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1.
7. Flynn, Simone I. (2009), 'Resource Mobilization Theory', *Theories of Social Movements*, Publisher EBSCO.
8. Gibson, Bryan R. (2015), *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War* (Palgrave Macmillan).
9. Glort, Pabio (2015), 'Cultural Nationalism: How are cultural practices involved in the nation-building process', University of Girona.
10. Greif, Avner (1994), 'Cultural Beliefs and the Organization of Society: A Historical and Theoretical Reflection on Collectivist and Individualist Societies', *Journal of Political Economy*, 102 (5).
11. Harrison, Kevin and Tony Boyd (2003), *Understanding Political Ideas and Movements* (Manchester and New York: Manchester University Press).
12. Hellmeier, Sebastian (2021), 'How foreign pressure affects mass mobilization in favor of authoritarian regimes', *European Journal of International Relations*, Vol. 27 (2).
13. Hobsbawm, Eric J. (1990). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press).
14. Hutchinson, John (2013). 'Cultural Nationalism', in J. Breuilly (ed.), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism* (Oxford: Oxford University Press).
15. Kohn, Hans (1960), *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background* (New York: Macmillan, 5th edition).
16. Leerssen, Joep (2006), 'Nationalism and the cultivation of culture', *Nations and Nationalism*, 12 (4).
17. Malesevic, Sinisa (2013), *Nation-States and Nationalism: Organization, Ideology and Solidarity* (Polity Press).
18. Miscevic, Nenad (2020), "Nationalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), URL = https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/nationalism

19. مەلاقادر، محەمەد (٢٠٠٧)، خەباتنامە - کورتە مێژووی پارتی و کولتووری بارزانیی نەمر، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.
20. Naamani, Israel T. (1966), 'The Kurdish Drive for Self-Determination', *Middle East Journal*, Vol. 20, No. 3.
21. Nerwiy, Hawar Khalil Taher (2012). *The Republic of Kurdistan, 1946* (PhD Thesis, Leiden University).
22. Panebianco, Angelo (1988), *Political Parties*: *organization and power* (Cambridge: Cambridge University Press).
23. Pearmain, Andrew (2020). *Antonio Gramsci*: *A Biography* (Bloomsbury Publishing).
24. Romano, David (2006), *The Kurdish Nationalist Movement*: *Opportunity*, *Mobilization and Identity* (Cambridge: Cambridge University Press).
25. سالح، گوران ئیبراهیم (٢٠١٣)، دۆزی کورد لە بازنەی پەیوەندیەکانی ئەمریکا و عێراق، ١٩٧٥-١٩٩٠، هەولێر.
26. Smith, Anthony D. (2001). *Nationalism*: *Theory*, *Ideology*, *History* (Cambridge: Polity Press).
27. Spohn, Willfried (2003), 'Multiply Modernity, Nationalism and Religion: A Global Perspective', Volume 51 Issue 3-4.
28. Summers, James (2007), *Peoples and International Law*: *How Nationalism and Self-determination Shape a Contemporary Law of Nations* (Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers).
29. Tilly, Charles (1978), *From Mobilization to Revolution* (New York: Random House New York, The University of Michigan).
30. Vincent, Andrew (1995). *Modern Political Ideologies* (Oxford UK & Cambridge USA, Blackwell, Second edition).
31. Voller, Yaniv (2012), *From Rebellion to De Facto Statehood*: *International and Transnational sources of the Transformation of the Kurdish National Liberation Movement in Iraq into the Kurdish Regional Government* (Doctoral thesis, London School of Economics and Political Science University).
32. Wanche, Sophia Isabella (2002), *Identity*, *Nationalism and the State System*

تنظيم وتعبئة حركة التحرير في سياق القومية:
ثورة ايلول انموذجا (١٩٦١-١٩٧٥)

ملخص :

يركز هذا البحث على تنظيم وتعبئة الأقوام الكردية ابأن ثورة أيلول (١٩٦١-١٩٧٥)، وهو موصوف على أساس الخطاب السياقي للقومية. ويرجع ذلك إلى تقييم بعض الأعراف والقيم والمواقف القومية التي تحاول من خلالها تنظيم وتعبئة رموز الأمة في إقامة وضع سياسي رسمي. وإن خيال القومية بالنسبة للأمة في الفترة الانتقالية، هو بذل جهد لتأسيس وتطوير سياسة مركزية التي تعد بدورها أحد الأسباب الحاسمة لتنظيم وتعبئة العمل الجماعي للفئات

الاجتماعية المختلفة. على سبيل المثال، من أجل حركة تحرير الأقوام الكردية خلال ثورة إيلول في كردستان العراق ومن المفترض أن تتحد هذه المجموعات الاجتماعية تحت قيادة واضحة من خلال المنهج الوصفي وتعبئة الموارد، وعلية فأن هذا البحث يقيّم مبادئ القومية، لا سيما فيما يتعلق بأساسيات تنظيم وتعبئة الأمة لتنمية وضمان مصالح الأمة.

Organization and Mobilization of the Liberation Movement in the Context of Nationalism: The Case of Aylul Revolt (1961-1975)

Abstract:

This research focuses on the organization and mobilization of the Kurdish liberation movement in Iraq during the Aylul revolt (1961-1975). This research is grounded firmly on the contextual discourse of nationalism. This is due to the evaluation of norms, values, and nationalism attitudes that through organization and mobilization of the symbols of nation attempt to establish a formal political status. The imagination of nationalism, especially for the nation in the period in transition, is to make an effort to establish and develop centralistic policy. This policy is considered as one of the crucial reasons behind the organization and mobilization of the collective action of different social groups. For example, for the sake of the Kurdish liberation movement during the Aylul revolt in Iraqi Kurdistan, these social groups are supposed to unify under a sole leadership. Through a descriptive method and the method of resource mobilization, this research evaluates the principles of nationalism, particularly on the foundation of organizing and mobilizing a nation to develop and assure the interests of the ambition of nation.

شۆڕشی ئەیلوول لە ژمارە (یەکی) گۆڤاری "دەنگی کوردستان"
لێکۆڵینەوەیەکە لە ناوەرۆکی گۆڤارەکە

پ. د. ئازاد عوبێد ساڵح
بەشی مێژوو/ کۆلێژی ئاداب/ زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر
azad.salih3@su.edu.krd

پوختە:
ئەم لێکۆڵینەوەیە باس لە گۆڤارێکی دەگمەن و ناوازەی شۆڕشی ئەیلولی ١٩٦١، دەکات کە لە کانوونی دووەمی ١٩٧٥ بەناوی (دەنگی کوردستان) ئەو تاقە ژمارەیەی لەلایەن ئەمانەتی گشتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان - ئێستگەی دەنگی کوردستان لێ دەرچووە، کە بۆ نووسینی مێژووی ئەو قۆناغەی شۆڕشی کوردستان بایەخی زۆری هەیە، لەڕووی ئەوەی بە بارست و قەوارە و ناوەرۆك و بابەتەکانی دەوڵەمەندە.
کلیلە وشە: شۆڕشی ئەیلول، دەنگی کوردستان، پێشمەرگە.

پێشەکی

ئاداری ١٩٧٤ - ئاداری ١٩٧٥، ساڵێکی تا بڵێی تاڵ و پڕ ئازار و مەینەتی بوو لە مێژووی نەتەوەی کورد بەگشتی و شۆڕشی ئەیلولی ١٩٦١ بەتایبەتی، ساڵێکە کۆتایی قۆناغێکی زۆر ناسکی دیرۆکی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردە. دەستپێکردنەوەی شەڕ دوای چوار ساڵ ئاشتی، هاتنەڕیزی ئەو هەموو خەڵکە بە هەموو چین و توێژە جیاجیاکانی کۆمەڵی کوردەواری، دەتوانین بڵێین زۆربەی هەرە زۆری خەڵکی کوردستان یەك ڕیز بوو، جگە لە پارتی کۆمەنیستی عیراق و هەندێ حزبی کارتۆنی داتاشراو.

لەم هەل و مەرجە نوێیەی شۆڕشی کوردستاندا، سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان دام و دەزگای ڕاپەڕاندنی بەناوی ئەمانەتی گشتی بۆ ژمارەیەك بواری پێویست دامەزراند کە سەرمەشقیان (ئەمانەتی گشتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان) بوو، ئێستگەی (دەنگی کوردستانی عیراق)یش یەکێك بوو لەو دەزگا زۆر گرنگ و بایەخدارانەی کە کاریگەریی بێ ئەندازەی هەبوو بۆ بەردەوامی خۆڕاگری و بەرەنگاری پێشمەرگەی کوردستان لە بەرانبەر سوپای دەوڵەتێکی پڕ چەك و بە ژمارە زۆر.

یەکێك لە کارە دیارەکانی ئەو ڕۆژگارەی ئێستگە دەرکردنی دوو بڵاوکراوە بووە، بە زمانی عەرەبی و کوردی بەناوی (هنا صوت كوردستان العراق) و (دەنگی کوردستان).

"دەنگی کوردستان"، گۆڤارێکی دەگمەن و ناوازەی ئەو ڕۆژگارە بوو، بە قەبارە و بارست گەورە و ناوەرۆك دەوڵەمەند، لەبەرئەوەی گۆڤارێکی دەگمەنە و تۆماری زیندوو و ڕاستەوخۆی ئەو ساڵەی ئێستگەی دەنگی کوردستانی لەخۆ گرتووە، بە باش زانراوە وەك کارێکی زانستی لێکۆڵینەوەیەك لەبارەی ناوەڕۆکی گۆڤارەکە بکرێت.

ئەم لێکۆڵینەوە پێکهاتووە لە پێشەکی و کورتەیەکی زۆر چڕی مێژوویی ئێستگەی دەنگی کوردستان، پاشان ناساندنی ژمارە (١)ی گۆڤاری (دەنگی کوردستان)، دواتریش لە ناوەڕۆکی گۆڤارەکە کۆڵراوەتەوە کە چەندین بابەتی سەرەکی لەخۆ دەگرێت لەوانە:

- بابەتە سیاسییەکان
- وتارەکانی ئێستگە
- پرسی کورد و ڕای گشتی جیهان.
- ئەدەب و شۆڕش

• هەڵبژاردە.

گرفتەکانی ئەم لێکۆڵینەوە زیاتر ئەوەبوو کە کۆپیەکی گۆڤارەکە بە کەموکورتی هەندێ لاپەڕەوە لەبەردەستە، کە ڕەنگە هەندێ بابەت و نووسین زانیاری باشیان تێدابێت، نەتوانرا کەڵکیان لێ وەربگیرێت، وێڕای ئەمە بەداخەوە ئەوەی سەرپەرشتی گۆڤارەکەی کردووە لەو ماوەیەدا کۆچی دوایی کرد، کە زانیاری زۆر زیاتر و هەندێ لایەنی نەزانرا و ڕوون بکرابوایەوە و بابەتەکە دەوڵەمەند دەبوو.

بۆ ئەم کارە پشت بە هەندێ سەرچاوە بەستراوە کە ڕاستەوخۆ سەروکاریان بە بابەتەکەوە هەیە، لەوانە (کاریگەریی شۆڕشی ئەیلوول لەسەر ڕۆژنامەوانیی کوردی لە باشووری کوردستان ۱۹٦۱ - ۱۹۷۵، ئازاد عوبێد ساڵح، ڕۆژنامەی (خەبات)، (گۆڤاری دەنگی کوردستان)، خۆی وەك سەرچاوەی سەرەکی توێژینەوەکە.

١- سەرەتای پەیدابوونی پەخش لە جیهان:

ساڵی ۱۹۲۰ ئاماژەیەکی مێژووییە کە پەخش وەك ئامرازێکی ڕاگەیاندنی ڕێکوپێك، بەرنامە و بابەتی جۆراوجۆری ڕاگەیاندن بڵاو دەکاتەوە، کۆمپانیای ویستنکهاوسی ئەمریکایی لە تشرینی دووەمی ۱۹۲۰ مۆڵەتی دامەزراندنی یەکەمین ئێستگەی پەخشی بەناوی (K. D. K. A) لە شاری بترسبرج لە ولایەتی بنسلڤانیا وەرگرت(راچی، بلا، ۱۰٦).

یەکێتی سۆڤیەت یەکەمین وڵاتە کە پەخشی نێودەوڵەتی بە ڕاسپاردەی ڕاستەوخۆی (لینین) لەدوای شۆڕشی بەلشەفی لەساڵی ۱۹۱۷ بەکارهێناوە، هەر ئەو وا وەسفی پەخشی دەکرد کە ڕۆژنامەیەکی جیهانییە، سنوور و لەمپەرەکان بەبێ سانسۆر دەبەزێنێت(البیاتی، ۱۹۹۲، ۱٥٦)، لە تورکیاش لە ٦ی ئایاری ۱۹۲۷ پەخشی ڕادیۆ دەستی پێکردووە(راچی، بلا، ۱۳۲)، پەخشی ڕادیۆی عیراقیش لە ۱۹۳٦/۷/۱ لە بەغدا و ڕادیۆی تارانیش لە ۱۹٤۰/٤/۲٤(بابی لالۆ، ۲۰۱٤، ٥۰ - ٥۱).

پەخشی کوردی لە ڕۆژی ۱۹ی تشرینی دووەمی ۱۹۳۹ دەستی بە بڵاوکردنەوە کردووە(بابی لالۆ، ۲۰۱٤، ۱۰۹).

ڕادیۆی کوردی بەغداد لە ۱۹۳۹/۱۱/۱۹ یەکەمین جار لە بەغداد بۆ ماوەی (۱٥) خوولەك دەستی بە پەخش کردووە، یەکەمین بێژەر کامل کاك ئەمین لەنێوان ۱۹۳۹/۱/۲۹ - ۱۹٥۸ دواتر پەرەی پێ دراوە و پەخشەکەی زێدە بووە و ژمارەیەکی زۆر ڕووناکبیر و نووسەر و ڕۆژنامەوانی کورد و .... کاریان لەو ڕادیۆیە کردووە و بەرنامەیان هەبووە(ردێنی، ۲۰۰۳، ۱۹ - ۲٥؛ باکوری، ۲۰۰۹، ٥۲).

٢ - شۆڕشی ئەیلوول و پەخشی کوردی:

لەدوای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلوولی ۱۹٦۱ سەرکردایەتی شۆڕش تا ساڵی ۱۹٦۳ هیچ هەنگاوێکی بۆ دانانی ئێستگە و ڕادیۆ نەناوە، بەڵام لەو ساڵەدا بڕیاری دامەزراندنی ئێستگە لەلایەن کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان دراوە، بۆ ئەم کارەش د. کەمال فوئاد(۱۹۳۲ - ۲۰۱٤) بەرپرسی پارتی لە ئەوروپا و سکرتێری گشتی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد بۆ ئەو کارە ڕاسپێردراوە، دوای هەوڵێکی زۆر بۆ پەیداکردن و کڕین و هێنانەوەی بۆ کوردستان لە ناوچە ئازادکراوەکانی کوردستان لە ناوچەی (ماوەت) لە ئەشکەوتی (گردەڕەش) دانادراوە(ئیسماعیل، ۲۰۰۱، ۱٤۱ - ۱٤۳).

سەبارەت بە ڕۆژی پەخشی ئەم ڕادیۆیە بەپێی سەرچاوەیەکی ئەو ڕۆژگارە و بە سەرناوی (دەنگی کوردستان لە خزمەتی گەل و شۆڕش)دا نووسیویە: لە ۲۰ی ئابی ئەمساڵ ئێستگەی (دەنگی کوردستان) بە وتەیەکی بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان و ڕابەری شۆڕش کە لە جیاتی بارزانی سەرهەنگ دکتۆر عەزیز شەمزینی بە کوردی خوێندراوەتەوە، پاشان وتاری ئیبراهیم ئەحمەد سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستان لەجیاتی مەکتەبی سیاسی پارتی خوێندراوەتەوە(خەبات، ع ٤۷۰، ایلول ۱۹٦۳، ۱).

(دەنگی کوردستان) بەرنامەی ڕۆژانەی لەسەر شەپۆلی کورتی، درێژی ٤۳م بۆ ماوەی سەعات و نیوێك لە سەعات ۸ی ئێوارە تا نۆ و نیو بە کاتی بەغداد بڵاوکردووەتەوە، ئێستگەکە لە دوو بەش پێکهاتووە: بەشی کوردی بەناوی (دەنگی

کوردستان) کە بەرنامەکانی لە سەرەتای پەخشی بەرنامەی ڕۆژانە بڵاو دەکاتەوە و بەشی عەرەبیش بەناوی (دەنگی برایەتی عەرەب و کورد) لە ماوەی دوایی بەرنامەکان واتە لە نۆ تا نۆ و نیو . بەرنامەکان باس لە پەرەسەندنی ڕۆژانەی ڕووداوەکانی بارودۆخی سەربازی لە کوردستان، وێڕای دواهەواڵی جیهان و سەرباری گفتوگۆ و بابەتی دیکە... لەگەڵ ڕاگەیاندنی ئەو مژدە ڕووداوە خۆشە بۆ گەلی کورد و عێراق، داوایان لێ دەکات ڕۆژانە گوێ لە بەرنامەکانی بگرن و هەواڵ و تێبینی خۆیان سەبارەت بە پەخش و بەرنامەکان بنێرن بۆ ئەوەی لە پێشخستنی ئێستگە لە هەموو لایەنەکانی بەشدار بن، چونکە لەوانە و بۆ ئەمانە(خەبات، ع ٤٧٠، ایلول ١٩٦٣، ٢).

بێگومان ئەوە سەرەتای دەستپێکردنی ئێستگەی دەنگی کوردستان بوو، دواتریش بەپێی هەلومەرجی پەرەسەندنی ڕووداوەکان و ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر شۆڕشدا هاتووە، چ بەهۆی دووبەرەکی و لێکترازانی ساڵی ١٩٦٦ و سەردەمی ٢٩ی حوزەیرانی ١٩٦٦ و هەروەها دواتر کودەتای ١٩٦٨ تا ساڵی ١٩٧٠، ئێستگە وەستاوە بەپێی ڕەوشی ڕووداوەکان دەستی بە پەخش کردووەتەوە.

ئەوانەی لە سەرەتادا لەم ئێستگەیە کاریان کردووە: حەبیب محەمەد کەریم، ساڵح حەیدەری(١٩٢٢ – ٢٠٠١)، سامی عەبدولڕەحمان(- ٢٠٠٤)، عومەر دزەیی، حوسێن قەرەداغی، بورهان قانع.... هتد، لەگەڵ چەند تەکنیککارێك بەتایبەتی ئەمجەد عەبدلوەهاب و عەبدولخالق مەعروف (١٩٣٥ – ١٩٨٥) کە ئەوەی دواییان دەوری یەکجار گرنگی هەبووە لە کاری تەکنیکی ئێستگەدا، دواتر بەهۆی بارودۆخی شۆڕشەوە ئێستگەش گۆڕانی بەسەردا دێت و چەندان ڕووناکبیر و نووسەر و ... هتد لە هەڵسوڕاندنی ئێزگە بەشدار دەبن(ساڵح، ٢٠٠٧، ٩٨ – ٩٩).

ڕادیۆ ببووە یەکێك لە کۆڵەگە بەهێزەکانی خەباتی سەردەمانەی کوردایەتی و کۆڵەگەیەکی سەرەکی یەکخستنی ڕیزەکانی گەلی کورد و بەستنەوەی بە خەباتی شار و گوند بەیەکەوە و زۆر بە چاکی توانیبووی پەرە بە هۆشیاریی و بیر و ڕۆشنبیریی و زمان و هونەری کوردی بدات(خەبات، ژ ٩٤٤، ١٩٩٩/١٠/١).

ئەوەی ئێمە مەبەستمانە، قۆناغە هەرە گرنگی ئێستگەی (دەنگی کوردستان ئاداری ١٩٧٤- ١٩٧٥) بوو، دوای ئەوە دەسەڵاتدارانی بەغدا یەکلایەنە حوکمی زاتیان ڕاگەیاند و وێڕای گەلێ هەوڵی چڕ بۆ ئەوەی بەر لە هەڵگیرسانەوەی شەڕ بگیرێت بە ناردنی وەفد بۆ بەغدادلە ڕۆژانی سەرەتای ئاداری ١٩٧٤(ساڵح، ٢٠٠٧، ل ٢٤٠ – ٢٤١).

لەو هەوارەدا کە شەڕ دەستی پێکردەوە، ژمارەیەکی زۆر ڕووناکبیر و نووسەر و خاوەن بڕوانامەی بەرجەستەی جۆراوجۆر چوونە ڕیزی شۆڕشی کوردستان، ئەمەش وایکرد ئەوانە ببنە هەوێنی داڕشتنی پەیکەری ئێستگەی (دەنگی کوردستان)، کە سەر بە ئەمانەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوانی سەر بە شۆڕش کە دارا تۆفیق (١٩٣٢ - ١٩٨٠) ئەمیندار و د. کەمال مەزهەر ئەحمەد (١٩٣٧ – ٢٠٢١) و د. کەمال سەعید خەبات یاریدەدەری بوون(ساڵح، ٢٠٠٧، ٢٥١).

سەرەنجام بەهۆی ڕێککەوتنی ٦ی ئاداری ١٩٧٥ لەنێوان شای ئێران و سەدام حوسێن لە جەزائیر شۆڕش دووچاری نسکۆ هات و لەسەر حیسابی تێکشکانی شۆڕشی کوردستان(ساڵح، ٢٠٠٧، ل ٢٨٣، ٢٨٥)، لەکۆتاییدا لە ٢٦ی ئاداری ١٩٧٥ بە کردەوە کۆتایی بە شەڕ هێنرا(عوسمان، ١٩٩٨،).

سەبارەت بە چارەنووسی ئێستگە، لەدوای ئەوەی ئیدی دامودەزگاکانی شۆڕش لەبەریەك هەڵوەشایەوە و هەریەکەو بەلایەکدا ڕۆیشتووە، "لەماوەی ١٩٧٥/٣/٦ – ١٩٧٥/٣/٢٠، .... نووسەر و بێژەرەکان جگە لە کاك دارا حەمەعەلی و دوو ئەندازیاری خەڵکی سلێمانی ئەندازیار ئەمجەد عەبدولواحێد و کاك نەریمان و کاك ئەحمەد دەشتی ئیدی پاسەوان و تەنانەت پێشمەرگەکانی سەر دۆشکە چوار لوولەکان، هەریەکەیان گەنم گرد و جۆ بڵاوەیان لێکرد... ناچار من و کاك ڕەشید و کاك دارا وتارمان ئەنووسی و خۆشمان ببوین بە بێژەر و کاك ئەحمەد دەشتی خۆی و تێکۆشەر و بوێر و نەبەز بۆی تۆمار ئەکردین و شەو بڵاومان ئەکردەوە، لە ڕۆژەکانی ١٨، ١٩، ١٩٧٥/٣/٢٠ بەرنامەکانی ئێستگە و وتارەکانی ڕۆژانی ڕابردوو و شیعرە شۆڕشگێڕی و نەتەوەییەکانی مام هەژار و دڵدار و کامەران و قانیع و شێخ سەلام ڕێکئەخست....)(ئاگرین، ٢٠١٣، ١٥).

"ئاخر نووسەر لە شەوی نەورۆزی ٢٠-١٩٧٥/٥/٢١ لە ئێستگەی دەنگی کوردستانی عێراقەوە سۆزی هەناسەی دەنگی لە ئێستگەی شۆڕشی ئەیلوولەوە (دەنگی کوردستانی عیراق)، بەرزبـووەوە بەنـدەتان بـوو کە وتـم: "پێشـمەرگە قارەمانەکـانی کوردستان، هاونەتەوە دڵسۆزەکانمان، لەبەر چەند خەلەلێکی فەنـی ئێسـتگەکەمان (ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی عیـراق) لەکار ئەوەستێت، تا بەیەکگەیشتنەوەیەکی دی بەخوای مەزن و میهرەبانتان ئەسپێرین"(ئاگرین، ٢٠١٣، ١٨).

٣- ئەمانەتی گشتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان:

لە ئاداری ١٩٧٤ حکومەتی عێراق یەکلایەنە ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان ڕاگەیاند وەك ئەوەی خۆی دەیەویسـت، لە ئاکـامی ئەوە وەزیر و پارێزگارە کوردەکان دەستییان لەکار کێشایەوە و ژمارەیەکی یەکجار زۆری کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان ڕوویان لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕشی کوردستان کرد، وەك وەڵامی ئەو هەڵوێستەی حکومەت، شـۆڕش ژمـارەیەك ئەمـانەتی گشتی دامەزراند، کە یەکێکیان ئەمانەتی گشتی رۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان بـوو، دارا تۆفیـق ئەمینـداری بـوو د. کەمـال سەعید خەیات و کەمال مەزهەر ئەحمەد یاریدەدەری بوون(ساڵح، ٢٠٠٧، ٢٥٢).

ئەو ئەمـانەتە یەکێـك بـووە لە ئەمـانەتە چالاکەکـان و دەورێکـی زۆر کـاریگەری لە نـاو شـۆڕش بینیـووە، چ لە ڕووی بایەخدانی سەرکردایەتی شۆڕش بەو لایەنە، چ لەڕووی ئەوەی کە ژمارەیەکی نووسەر و ڕۆشنبیر و هونەرمەندانی کوردستان لەو دەزگایەدا کاریان پێ سپێردرابوو، تەنانەت یەکەمین ئەمانەت بوو دامەزرابوو و پارەی بـۆ تەرخـان کرابوو(سـاڵح، ٢٠٠٧، ٢٥٤؛ کـاکەیی، ٢٠٠٢/٥/١٥، مەتـین، ع ٥١، نیسـان ١٩٩٦، ٧٢ – ٧٣)، وێـڕای بەڕێـوەبردنی ئێسـتگەی (دەنگـی کوردسـتان)، ئەمانەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان چالاکی دیکەشی هەبووە، لە بواری پێکهـاتەی ئەمـانەتەکەدا لەڕووی ڕۆشـنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان.

ئەوەی لێرە مەبەستمە زیاتر چالاکییەکانی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندنە، لە بواری چـاپ و بڵاوکـردنەوە و دەرکردنـی گۆڤـاری (دەنگی پێشمەرگە)، وەك خوولی سێیەم، لە ژمارە (گوڵان ٢٥ – ٢٨) ڕەزبەری ١٩٧٤ و پاشبەندی دەنگی پێشمەرگە ٢٧ی لێ دەرچووە، گۆڤاری (کـادیر)یش وەك گۆڤـارێکی تیـۆری پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتان ژمـارە (٢١ – ٢٥) شـوبات تـا کـانوونی دووەمی ١٩٧٥) دەرچووە(دیاری لاوان) ئەمانەتی گشتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان، (١) ژمارە (١٩٧٤/١٠ – ١٩٧٥/١).

سەرباری ئەوانە، ئێستگەی دەنگی کوردستان وەك دەزگایەکی سـەربەخۆ و کـاریگەر دوو جـۆر بڵاوکـراوە و گۆڤـاری بە عەرەبی و کوردی دەرکردوون، کە پوختەی هەڵبژێردراوی وتار و بابەتەکانی ڕۆژانەی ئێستگەی دەنگی کوردستانن، بڵاوکراوە عەرەبییەکە بەناوی (هنا صوت کوردستان – العراق)، سێ ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە (هنا صوت کوردستان – العراق)(سـاڵح، ٢٠٠٧، ل ٣٤٦).

٤- گۆڤاری دەنگی کوردستان:

لە بواری چاپەمەنیدا: لە کۆتایی ١٩٧٤ئەمانەت بڕیاریدا زنجیرەیەك گۆڤار یەکیان بە کوردی و ئەوەی دیـکە بە عەرەبـی دەربکات، بۆ ئەوەی ئەوەش لە ئێستگە پەخش دەکرێت تۆمار بکرێت، سێ ژمارە بە عەرەبی و بەناوی (صـوت کوردسـتان) دەرچوون، کە نموونەی لێدوانی سیاسی و بەرنامەی ڕووناکبیری لەخـۆ دەگـرت، یەك ژمـارەش بە کـوردی بە نـاوی (دەنگـی کوردستان) بە چـاپێکی جـوان بە سەرپەرشـتی یاریـدەدەری ئەمینـداری گشـتی بـۆ نووسـین خـۆی و بە هاوکـاری قەڵەمـی جۆراوجۆر لە پارێزگا جیاوازەکان بەشداربوون (کاکەیی، متین، ع ٥١، نیسان، ١٩٩٦، ٧٦).

دەنگی کوردسـتان: گۆڤارێکی سیاسـی و ئەدەبـی و کـۆمەڵایەتییە ناوبەنـاو دەردەچـێ، ئەمـانەتی گشـتی ڕۆشـنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان – ئێستگەی دەنگی کوردسـتانی عیـراق ژمـارە (١)ی لە کـانوونی دووەمـی ١٩٧٥ دەرچـووە، یەکـێکە لەو گۆڤارە دانسقانەی کە بە درێژایی شۆڕشی ئەیلوول ١٩٦١ – ١٩٧٥ دەرچوویێت، گۆڤـارەکە بە قەوارەی گەورە و بە نـاوەرۆك دەوڵەمەند و بە بارستی نزیکەی (٢٥٠) لاپەڕەی چاپێکی پوخت و جواب و ڕێکوپێك (دەنگی کوردستان، ١٩٧٥/١ ١ – ٢٤٥)،

گۆڤـارەکە لە ژێـر سەرپەرشـتی ڕاسـتەوخۆی د. کەمـال مەزهەر ئەحـمەد یاریـدەدەری ئەمینـداری گشـتی ڕۆشـنبیری و ڕاگەیاندنی لاوان بۆ کاروباری نووسین و بە بەشداری ژمارەیەك قەڵەمی جۆراوجۆری پارێزگا جیاوازەکـان دەرچووە(کـاکەیی، متین، ع ٥١، نیسان ١٩٩٦، ٧٦؛ ساڵح، ٢٠٠٧، ٣٤٧).

هەروەها بڕیاریش وابووە ژمارە (٢)ی "دەنگی کوردستان"یش تەرخان بکرێت بەبۆنەی ٢٨هەمین سـاڵەی دامەزرانـدنی پارتی دیموکراتی کوردسـتان و یـادی ١٣هەمـین سـاڵەی شۆڕشـی ئەیلـوولەوە، کە لە ئێسـتگەوە دوو پرۆگرامـی تـایبەتی بـۆ پێشکەش کراوە، هەریەکەیان سێ ڕۆژی خایاندووە و ڕۆژی یەك سەعات لە ڕۆژانـی دیـکەی زیـاتری پـێ چـووە، پرۆگرامـی یەکەمیـان بە وتەیەکـی بـارزانی کـراوەتەوە لە ژمـارە (٥٢٢)ی (خەبـات) وا بـڵاو کـراوەتەوە و لە هەردوو پرۆگـرامەکەدا ژمارەیەکی زۆر پێشمەرگە و ئەندامانی مەکتەب سیاسی و لیژنەی مەرکەزی پارتی دیموکراتی کوردستان و گەلێك نووسـەر و رووناکبیر و شاعیر بە قسە و نووسین بەشدارییان کردووە و گەلێك وتـار و لێکـۆڵینەوەی گرنـگ بە بـۆنەی هەردوو یـادەوە بڵاوکراوەتەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٨٨).

٤-١ ناوەرۆکی گۆڤارەکە :

پێڕستی بابەتەکانی دەنگی کوردستان زۆر بە ڕێکوپێکی و زانستیانە دابەش کـراوە بەسـەر چەنـد سـەرناوی سـەرەکی بەپێی بایەخی بابەتەکان:

- لە لێکۆڵینەوە سیاسییەکانی ئێستگە.
- وتارەکانی ئێستگە.
- مەسەلەی کورد و رای گشتی جیهان.
- ئەدەب و شۆڕش.
- هەڵبژاردە.

لەم دابەشـکارییەدا شـارەزایی و لێزانـی و بە ئەزمـوونی سەرپەرشـتیاری گۆڤـارەکە د. کەمـال مەزهەر ئەحـمەد چ وەك کەسێکی ئەکادیمی چ وەك - ئەمینداری کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا - کە تا ئەو کاتە گەورەترین گۆڤاری زانستی بە زمـانی کوردی دەرکردبوو هەر د. کەمال خۆی سەرپەرشتی دەکرد، بەڕوونی دەردەکەوێت.

٤-٢- لەڕووی نەخشەسازییەوە:

سەرەتا لۆگۆی ناوی گۆڤارەکە (دەنگـی کوردسـتان) بە فـۆنتی گەورە نـووسراوە و تەوریسـەکەی دابەشـی سـەر سـێ لاکێشە کراوە و لە لای راستی دا ئەمانەتی گشتی رۆشنبیری و راگەیاندن و لاوان – ئێستگەی دەنگی کوردسـتان" نـووسراوە، لەلای چەپیشی "ناوەڕۆکی ئەم.... ئەم بەرهەم و وتارە... بەشی کوردی.... دەکرێتەوە جگە...." نووسراوە.

بۆ ئەو سەردەمە و لە شاخ و بەپێی ئەو توانا و کەرەستە و ئامرازانەی بەردەست باشـە، بەڵام لەبەر ئەوەی فۆتۆکـۆپییە، نازانین ئاخۆ رەنگی جیاوازی تێدا بەکارهاتووە یان نەْ ، وێڕای ئەوەی نزیکەی (٢٠) وێنەی دیمەنەکـانی بۆمبـای نەتەقیـوە و بۆردومـانی شـارەکانی قەڵادزێ و ڕوانـدز و وێـنەی ئـافرەت و منـداڵانی کـورد لە شـوێنی جیاجیـا و ئۆردووگاکـانی تێـدا بڵاوکراوەتەوە. (دەنگی کوردستان، ژمارە ١، ١٩٧٥، ٢٩، ٣٤، ٤٣،... ٢٢٤).

٤-٣ لەڕووی زمانەوانی :

دەنگـی کوردسـتان، زمـانێکی زۆر پوخـت و ڕەوان و کـوردانەی بـێ گـرێ و وشـە و زاراوە و بـڕگە و دەسـتەواژە و دەربڕینەکانی بۆ ئەو ڕۆژگـارەی شـۆڕش لەجێـی خـۆیەتی و توانیـویەتی چـۆن مامەڵەیـان لەگەڵ بکـات و پەیـامی شـۆڕش بگەیەنێتە گـوێگر و گیـانی بەرگـری و بەرەنگـاربوونەوە لەدڵـی خەڵـك بروێنێـت و لەو هەڵـمەت و پەلامـاری پێشـمەرگەی کوردستان زاخاو بدات و ورە بخاتە گیانیان لە بەرانبەر دوژمنێکی دڕندەدا، کە چەکی بیروباوەڕ و ڕەوایی دۆزەکە بووە.

هەڵەی ڕێنووسی هەر نییە، ئەمەش بەڵگەی وردی بایەخدان و دیقەت و سەلیقەی سەرپەرشتیار دەردەخەن.

٤-٤- لەڕووی خاڵبەندی:

زۆر ڕێکوپێکە و کەوانە و خاڵ وێرگوڵ و هێماکانی دیکەی خاڵبەندی بەگشتی بە دروستی لە شوێنی شیاوی خۆیان بەکارهاتوون و بابەتەکانیان جوانتر کردووە. بایەخدان بە پەراوێز و ڕوونکردنەوەی پێویست و لێدوان لەو جێگایانەی پێویستی کردووە، بەمەش زانیاری ورد و پێویستی تۆمار کردووە کە بۆ تێگەیشتنیان بۆ خوێنەر زۆر پێویستن.

٥ ـ تەوەرەکانی گۆڤارەکە :

ژمارە (یەکی) گۆڤارەکە زۆر بە جوانی پێڕست بۆ بابەتەکانی کراوە، بە چەندین ناوونیشانی سەرەکی خراوەتە ڕوو:

سەرەتا دارا تۆفیق ئەمینداری گشتی ڕۆشنبیر و ڕاگەیاندن و لاوان وەك بەرپرسی یەکەمی ڕاگەیاندن، وتاری ئێستگەی دەنگی کوردستانی (بەداخەوە لاپەڕە یەك نییە) نووسیوە، تێیدا ئاماژە بەو چین و توێژانەی خەڵکی کوردستان دەکات، هەر لەو پاڵە و کرێکار و جووتیار و قوتابی و ڕووناکبیرانەی هاتوونەتە ڕیزی شۆڕش بۆ پارێزگاری لە خاکی کوردستان هەروەها دەڵێت:

بە دەست پێکردنەوەی پەخشی (دەنگی کوردستانی عیراق) هەوارێکی نوێ لە ژیان و کاری (ئێستگە) دەست پێدەکات کە پرۆگرامەکانی لەسەر سێ شەپۆلی کورت و سێ شەپۆلی ناوەند بە پێنج زمان (کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی و ئاسووری و تورکمانی)، بڵاوکردوەتەوە، ئەرکەکانی ئێستگە دەستەیەك ڕووناکبیری پێشمەرگە بەڕێوەی دەبەن، ئێستگە زۆر بە خێرایی لە هەموو قوژبن و کەلەبەرێکی عیراقدا دەنگی دایەوە و خەڵکی بە پەرۆشەوە گوێی لێ ئەگرن، هەر لەو ڕووەوە، ئاماژە بەوە دەکات بەمەبەستی خستنەبەردەستی بەرهەمەکانی ئێستگە بە چاپکراوی بۆ پاراستنیان و گەیاندنی بە هەموو لایەك و دووەمیشیان بۆ ئامادەکردنی سەرچاوەی پێویست لەبارەی شۆڕش و بەرەوپێش چوونیەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢ - ٣).

هەر بەبۆنەی کردنەوەی پەخشی ئێستگەی دەنگی کوردستان وتاری سەرۆك بارزانی بەبۆنەی کردنەوەی ئێستگە لێرە پەخش کراوە، ئەم وتارە لەو هەلومەرجە زۆر ناسکەدا بایەخی زۆری هەیە کە لە ڕۆژی ١ی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٩٤ك، ٢٩ی مارتی ١٩٧٤ بڵاوکراوەتەوە، دەڵێت: "چەندم پێ خۆش بوو کە ئێستا دەگەڵ ئێوەدا دەخێوم و وڵاتە خۆشەویستەکەمان ئاڵای هێمنایەتی و خاترجەمی بەسەردا بشەکایەوە و یەکیەتی نیشتمانی و خۆشی و کامەرانی بۆ هەموو خەڵکی عیراق لەئارادا بوایە و ئەو ئاواتە دێرینەمان پێك بهاتایە کە چەندەها ساڵە خەباتی بۆ دەکەین و بە هەزاران پیر و لاومان لەو پێناوەدا سەری داناوە و ئاسایشی خۆی و ئارامی دواڕۆژی لەڕێی ئازادی و بەختەوەری گەلی عیراق و مافی گەلی کوردی بەش خوراو بەخت کردووە، بەڵام زۆر بەداخەوە دەڵێم کە ئەمڕۆ ئەو ئاشتی و خۆشی و ئازادییە کە دەمانەوێ دەس ناکەوێ و مەترسی و هەڕەشەی شەڕخوازی و ئاژاوە نانەوە دووبارە ئاسۆی نیشتمانەکەمانی داگرتووە، بەیانی ئازار کە ئێمە و حکومەت لەسەری پێك هاتووین حکومەت نایەوێ جێبەجێی بکات و ....(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٤).

پاشان دەڵێت: "من ئەم هەلە بە دەرفەت دەزانم کە بەوپەڕی دڵگەرمی یەوە بەخێرهاتنی ئەو هەزاران کوردانە بکەم کە لە هەموو لایەکی کوردستانەوە....)(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٩).

٥-١ لێکۆڵینەوە سیاسییەکان:

لە تەوەرەی لێکۆڵینەوە سیاسییەکاندا ئەم بابەتی جۆراوجۆری لەخۆگرتووە:

- ئێرە دەنگی کوردستانی عیراقە.
- ئەمجارەش هەر بارزانی.
- شۆڕشی کورد بەشێکە لە بزوتنەوەی دیموکراسی و ڕزگاری خەباتی گەلی عیراق و گەلانی جیهان.

- خەباتا مللەتی کورد ژ خەباتا مللەتی عیراق و هەمی مللەتیت ئازادی خواز جودا نابیت.

- کریاریت درندانەیەت بەعسیا دلی مللەتی کورد ژ خەباتی سار ناکەن.

- کێ کۆنەپەرستە و کێ تەقەدومی؟

- کام گەل و کام هێزی سیاسی.

- وەریسی درەوایی کورتە.

- گەشت و گەڕیان... ل سەر حسابا بەعسیان!

- حساب چەوا خەلەت بوو؟!

- برا ئاسوورییەکان وا بە گەرمی پشتی شۆڕشی کورد دەگرن؟

- بیرەوەری ٢٩ی حوزەیرانا دەرسێکی تری سەرکەوتن.

- لە وتاری ئێرە دەنگی کوردستانی عیراقە: ئێستگەی دەنگی کوردستانی عیراق، کە دەنگی شۆڕشی کوردە و خۆی بەدۆست و دڵسۆزی هەموو خەڵکی عیراق بە کورد و عەرەب و کەمینەکانییەوە دەزانێ(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٩).

هەر لەو لێکۆڵینەوەیەدا ئامارێکی بڵاوکردووەتەوە کە تۆمارێکی گرنگە بۆ زانینی ئەوانەی هاتوونەتە ڕیزی شۆڕشی کوردستان: پێنج هەزار پۆلیس، سەدان هەزاران کەسی دیکە، (٦٠) پزیشك، (١٥٠) ئەندازیار، (٣٥٠) ئەفسەری پۆلیس، (١٠٠) ئەفسەری سوپا، زۆربەی حاکمەکان، (٤٠٠٠) مامۆستا، (٥٠) زانای ئایینی لە سلێمانی بەتەنیا، (٢٣٠) قوتابی ئامۆژگای ئایینی، (٦٠٠) شاگردی زانکۆی سلێمانی(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١١).

- ئەمجارەش هەر بارزانی، بابەتێکە حەوت لاپەڕی بۆ تەرخان کراوە گێڕانەوەیەکی پانۆڕامەیی باس لە خەباتی بارزانی دەکات، کە هەمیشە بەشی زۆری ڕق و کینەی ژەهراوییان ئاڕاستەی بارزانی سەرۆکی بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کورد کردووە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٣ – ١٩).

بابەتێکی گرنگ سەبارەت بە پشتیوانی ئاسوورییەکان لە شۆڕشی کورد وەك لە سەروتارەکەدا هاتووە "بۆ برا ئاسوریەکان وا بە گەرمی پشتی شۆڕشی کورد دەگرن؟"، لەو وتارەدا وێڕای هێنانەوەی چەندین نموونەی هاوسۆزی و دۆستایەتی کوردی ئاسوری لە هاوکاری و داڵدەدانی ئاسوریەکان لە ناوچەکانی کوردستان هەروەك لە نامەیەکی مارشمعون بۆ کۆمەڵەی گەلان ناردوویەتی دەری خستووە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٤٢ – ٤٥).

- بیرەوەری ٢٩ی حوزەیران دەرسێکی تری سەرکەوتن.

- لەپای چی و بۆ کێ؟ لەبارەی هەڵوێستی حزبی شیوعی – لیژنەی مەرکەزی دەدوێت کەوا چۆن بوونەتە کراسی سووری بەرلەشکری فاشی بەعس....(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢١).

٦ـ گۆشەی ئێستگە:

ئێستگەی دەنگی کوردستان چەند گۆشەیەکی هەفتانەی تایبەتی بڵاوکردووەتەوە کە ئەمانەن:

- پۆستەی شۆڕش، شەممە.

* وێنەیەك لە ژیانی شۆڕشگێڕی نەتەوەکەمان، یەکشەممە.
* سەقافەتی حیزبی یەکشەممە ، پێنج شەممە.
* ئەدەب و شۆڕش، دووشەممە.
* دەمەتەقێی خوشکە گەزیزە، دووشەممە.
* پۆستێ گوهدارا، سێشەممە
* گۆشەی لوڕی، سێ شەممە و هەینی.
* بۆ هەر هێزە گوڵێ، هەینی(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٢).

له ڕوونکردنەوەیەکدا سەبارەت بە "نامەی گوێگران" دەنگی کوردستان نووسیویە:"هەموو هەفتەیەك بە دەیان نامە و بە دەیان وتار و هەڵبەستی لە گوێگرە خۆشەویستەکانی کوردستانەوە پێ دەگا کە پڕە لە هەست و سۆز و پێشنیاری بەکەڵك و ئافەرینی دڵخۆشکەرە، دەزگای ئێستگە بایەخی زۆر ئەدا بەو نامانە کەڵکی باشی لێ وەردەگرێ و دوو گۆشـەی تایبەتیشـی لە پرۆگرامی کوردی و گۆشەیەکی لە پرۆگرامی عەرەبیدا بۆ تەرخان کردووە..."(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٥٥).

٧- وتارەکانی ئێستگە :

هەر لە ڕێگەی ئێستگەوە گەلێك وتاری جیاوازیش لەبارەی زۆر ڕووی ژیانی شۆڕشگێڕی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕووناکبیری بڵاوکراونەتەوە کە پڕن لە بەڵگە و نموونەی پڕ مانا.

- چەند ئامۆژگارییەکی تایبەتی بۆ دەزگاکانی پارتیمان، کە لەلایەن مەکتەبی ڕێکخستنی سەر بە مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان وەك بەیاننامە بەسەر ڕێکخراوەکاندا بڵاوکراوەتەوە، وەك ئامۆژگاری بۆ ئەندام و لایەنگرانی پارتی بۆ چۆنیەتی کارکردن لە ناوچە ئازادکراوەکان(دەنگی کوردستان، (ژ ١، ١٩٧٥، ٢٨ – ٦١).

- بەعس ئاژەڵ دەپارێزن یا جاش؟

- لە نابووتی خۆیانا پەنا ئەبەنە بەر مناڵیش.

- بەعسیانی عیراق ڕۆڵە لەبەر دایك ئەفڕێنن.

- دگەل مەتەلەکا کوردی.

- جەماهیرێ میسلێ چ داخاز کربوون؟؟

- فاشستەکانی بەغدا و شوێنەوارە پیرۆزەکانی کوردستان.

- با هەر شەکاوە بێت ئاڵای ڕۆژنامەگەری کوردی شۆڕشگێڕانە:

وەك بایەخدان بە ڕۆژی ڕۆژنامەگەری کوردی ئەو وتـارە لە ٢٢ی نیسـانی ١٩٧٤ بڵاوکراوەتەوە(دەنگـی کوردسـتان، ژ ١، ١٩٧٥، ٧٩ – ٨١).

یەکێك لە بەڕێوەبەرانی سەرەکی ئێستگە لەو ڕۆژگارە ئاوا باس لە کاری ڕۆژانە دەکات: "سەرەتا لەسەر داوای مام هەژار شەهید دارا تۆفیق کە هاوڕێی دێـرینم بـوو، هەروەهـا لێپـرسراوی ڕاگەیانـدن بـوو، کردمـی بە یاریـدەدەری مـام هەژار کە بەڕێوەبەری ئێستگە بوو، بەڵام دوای چەند مانگێك مام هەژار بەخواسـتی خـۆی منـی بـۆ شـوێنی خـۆی پـاڵاوت و لەلایەن ئەمینداری گشتی ڕاگەیاندن شەهید دارا تۆفیق فەرمانی ڕەسمیم بۆ دەرچوو و بووم بە بەڕێوەبەری ئێسگە/ بەشی کـوردی، مام هەژار خۆشی بوو بە لێپـرسراوی زمـانەوانی، سـەرجەم وتارەکـانی ئێسـگە دەبینـی و لەڕووی زمـانەوە ڕێکـی دەخسـتن، (کامەران قەرەداغی)ش بوو بە بەڕێوەبەری بەشـی عەرەبـی، (سـەلاح عەلـی عیرفـان)یش بەرپرسـی بەشـی ئینگلیـزی بـوو، (فەلەکەدیـن کـاکەیی) بەڕێـوەبەری گشـتی ڕاگەیانـدن بـوو، د. کەمـال مەزهەر یاریـدەدەری ئەمینـداری گشـتی کاروبـاری ڕاگەیاندن بوو، ئێستا کە بیر لەو ڕۆژگارە دەکەمەوە چەند دڵسۆزانە کارمان دەکرد، بڕوا بکە لە بەیانییەوە تـا سـەعات نـۆی شەو من ئەو خێوەتەی خۆم لە هاوین و بەهار و پایز، لە زستانیش لە (قصر السلام) تا بەرنامەکانی رادیـۆکە تەواو دەبـوون، ژوورەکەم بەجێ نەدەهێشت(عەبدولواحێد، ٢٠١٩، ١٢١ – ١٢٢).

- عەسکەری کاشان حیزبە کارتۆنییەکانی ئەمڕۆی بەغدا.

٨- مەسەلەی کورد و ڕای گشتی جیهانی :

٨-١ - مەسەلەی کورد وەك مەسەلەیەکی ڕەوا ڕای گشتیی جیهانی لەگەڵە:

لەو گۆشەیەدا، دەنگی کوردستان لە هەموو پرۆگرامەکانیدا بە کوردی و عەرەبی و ئاسووری و تورکمانی و ئینگلیزی ڕوویەکی ئەو بایەخپێدانەی ڕای گشتی جیهانی خستووەتە ڕوو، بە پێشکەشکردنی پوختەی نووسینی چاپەمەنی هەندەران و هەڵوەستی دەزگا دەوڵەتی و مرۆڤییەکانی بەرامبەر بە شۆڕشی کورد، بەشێکی کەمی لەوەی بەدەست ئێستکە گەیشتووە، هەر بۆ نموونە ١٩٧٤/٤/١ - ١٩٧٤/٥/٣١ لە ماوەی دوو مانگ (١٥١) وتار و هەواڵ بە ئەڵمانی لەسەر ڕووداوەکانی کوردستان بڵاوکراونەتەوە(دەنگی کوردستان ژ ١، ١٩٧٥، ٩٤ - ٩٩).

- وەڵامی کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ سەرۆك بارزانی: کە لە ٦ی حوزەیرانی ١٩٧٤ بۆیانی ناردبوو سەبارەت بە بارودۆخی کوردستان(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٠٠ - ١٠١).

بارزانی پێشەوا و گۆڤاری "کویك"ی ئەڵمانی، لە ژمارە (٢٠)، ١٩٧٤ وتارێکی بە ناوونیشانی "شۆڕشگێڕی گەورەی ئەم ڕۆژگارە"دا بڵاوکردووەتەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٠١ - ١٠٢).

"گاردیان و مەسەلی کورد یان دەرسێك لە قەڵادزە" باس لە بۆردوومانی شاری قەڵادزێ دەکات کە تێیدا (١٣٤) کوژراو و برینداره‌کانیش زیاتر بوون کە ژمارەیەکیان قوتابی و مامۆستای زانکۆ بوون......، هەروەها ڕۆژنامەکە ئاماژەی بە ئاماری ئەوانە کردووە کە چوونەتە ڕیزی شۆڕش، وەك پێشتر ئاماژەیان پێکرا(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٠٢- ١٠٤).

٨-٢ - "مەسەلەی کورد و کۆنگرەی کەمینەکان لە "ئوهرید":

لە ٢٥ی حوزەیرانەوە تا ٨ی تەمووز لە شاری (ئوهرید) لە یوغسلافیا بە سەرپەرشتی ئەنجوومەنی نەتەوە یەکگرتووەکان سیمینارێك بۆ بەرگری لە مافی مرۆڤ و نەتەوەکان گیرا، تێیدا (٣٥) دەوڵەت و کۆمەڵێ ڕێکخراو و هەندێ شەخسیاتی گەورەی جیهانی بەشداربوونە، وەفدی حکومەتی بەعسی عیراق بابەتێکی بە ناوی "چارەسەرکردنی ئاشتییانەی مەسەلەی کورد لە عیراقدا" خوێندووەتەوە، لە بەرانبەریشدا پارتی دیموکراتی کوردستانیش باسێکی درێژی دەربارەی باری ئەو ڕۆژگارەی کوردستان و شەڕی دژ بە میللەتی کورد دابووە سیمینارەکە بە ئاشکرا بە بەڵگە و بە وێنەوە هەموو ڕووداوەکانی شەڕی کوردستانی ڕوون کردبووە و تاوانی کاربەدەستانی بە وردی خستووەتە بەردەم بەشدارانی سیمینارەکە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٠٥ - ١٠٩).

٨-٣- "مەسەلەی ڕەوای کورد لە تریستای ئیتالیا دەنگ ئەداتەوە":

لە ١٠ - ١٤ی تەمووزی ١٩٧٤ کۆنفرانسێکی دەوڵەتی بۆ کەمینەکانی ئەوروپا بەستراوە، وەفدێکی پارتی و شۆڕش بەشداریان تێدا کردووە و دەورێکی باڵای بینیووە و بووەتە هۆی دەنگدانەوەی مەسەلەی ڕەوای کورد لە هەموو ئیتالیا، ئەوەی جێی ئاماژەیە وەفدی کورد وێڕای نارەزایی حکومەتی عیراق و هەڕەشەی پچڕاندنی پەیوەندی دیبلۆماسی لەگەڵ ئیتالیا، بەڵام سەری نەگرت و عیسمەت شەریف وانلی (وەك نوێنەری شۆڕشی کوردستان بەشداری کردووە و دەورێکی باڵای بینیوە لە خستنەڕووی بارودۆخی کوردستان) سەرئەنجام بە پێشنیاری (دە) وەفدی بەشداربوو توانرا سێ بڕیار دەربکرێ لە شێوەی بانگەواز بۆ هەریەك لە:

١- جەنراڵ بارزانی سەرکردەی سوپای شۆڕشگێڕی کوردستان و سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق، تێیدا پشتگیری خۆیان لە گەلی کورد و شۆڕشەکەی دەربڕی بوو.

٢- بۆ جەنراڵ ئەحمەد حەسەن بەکری سەرۆك کۆماری عێراق - بەغداد، تێیدا تووڕەیی و نارەزایی خۆیان بەرامبەر شەڕی حکومەتی عیراق دژی گەلی کورد دەربڕیوە... هتد.

٣- کورت ڤالدهایم - سکرتێری گشتی کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان - نیویۆرك: تێیدا داوای لێ کراوە مەسەلەی (شەڕی کوردستانی عیراق) بخاتە ناو لیستی داهاتووی کارەکانی ئەنجوومەنی گشتی و ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١١١ - ١١٥).

٨-٤- "ڕای گشتی جیهان باش لە هەردوو لامان گەیشتووە":

لە ئاکامی ئەو بارودۆخەی کوردستان و شەڕی کوردستان،... ڕۆژنامەنووسانی جیهان ڕوویان لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕش کردووە بەمەبەستی ڕوومالکردنی ڕووداوەکانی، ئەو ڕۆژنامانە زۆر بە دروستی و بە بێ لایەنی بابەتەکانیان بڵاوکردووەتەوە، بەتایبەتی دواهەوڵەکانی ئاشتی و پێشنیار و بۆچوونەکانی سەرکردایەتی بزووتنەوەی کورد، لەمەدا ڕۆژنامە دیارەکانی وەك (لۆمۆند)ی فەڕەنسایی، (فایانشەڵ تایمس)ی ئینگلیزی، گۆڤاری (میدل ئیست)ی ئینگلیزی، وێڕای ئاژانسەکانیش، (ئیکۆنۆمیست)ی بەریتانیا، بارودۆخی کوردستان و هەڵوێست و ڕەفتاری حکومەتی عیراق لە پێشێل کردنی مافەکانی گەلی کورد خستووەتەڕوو، ڕوونیان کردووەتەوە کە کێ لەسەر هەقە و کێ ستەم دەکات(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١١٧ - ١٢٢).

٨-٥ - "مەسەلەی کورد لە ڕۆژنامە و گۆڤارە ئەڵمانییە کاندا":

لێرەدا ناوی (١٣) ڕۆژنامە و گۆڤاری هێناوە کە وتار و بابەتیان لەبارەی مەسەلەی کورد نووسیووە و بڵاوکردووەتەوە، هەروەك پێشتر ئاماژەی پێ کرا لە ماوەی دوو مانگدا (٤/١/- ١٩٧٤/٥/٣١) زیاتر لە (١٥١) وتار و هەواڵی لەسەر مەسەلەی کورد و هەڵگیرسانەوەی شەڕ لە کوردستاندا بڵاوکراوەتەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٢٢).

ئەمەش نیشانەی بایەخدانی رای گشتی ئەوروپایین بە مەسەلەی کورد، هەر ناوی وتارەکان بە ئاشکرا ناڕەزایی چاپەمەنییەکانی ئەڵمانیا بەرانبەر ڕەفتارەکانی دەسەڵاتدارانی عێراق دەردەخات(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٢٢ - ١٢٤).

٨-٦- لە فەڕەنسا چۆن باسی شۆڕش دەکەن؟:

بەهەمان شێوە لە وڵاتی فەڕەنساش ڕۆژنامە و گۆڤارەکانیان بایەخی زۆریان بە شۆڕشی کوردستان داوە، بە دەیان وتاری گەورەیان لەبارەیەوە بڵاوکردووەتەوە و ئەوان بە چاوی خۆیان کارەساتەکانی کوردستان و شەڕەکانی پێشمەرگەی کوردستانیان بینیووە، یەکێك لەو وتارە گەورانە وتارێکی ئیمێل گیکۆڤاتی ڕۆژنامەنووسە لە ژمارە (١٢٧)ی گۆڤاری "ئێکسپرێس" لە ٢٦ی ئاب - ١ی ئەیلوولی ١٩٧٤دا، بەناوی "بەغدا جارێکی تریش بە تانك و فڕۆکە شەڕی دژی جەنراڵ بارزانی هەڵگیرساندەوە"، لەبەر گرنگی دوو جار بە کوردی و جارێکیش بە عەرەبی بڵاوکراوەتەوە، وتارێکی درێژی تێروتەسەڵ و پوخت لەبارەی دۆزی کورد داوە و ڕووی ڕاستەقینەی کاربەدەستانی بەغداد و ڕەوایی پرسی کورد و بێ خەمی ڕۆژئاوا و وڵاتانی زلهێز و بەرژەوەندخواز و ستەم و زوڵملێکراوی کورد و وره بەرزی پێشمەرگە لە شەڕ و پەشیمان بوونەوەی بەعس لە ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە بە کورد و دەرهاویشتنی کەرکووك لە نەخشەی کوردستان و فڕۆکەی پێشکەوتووی سۆڤیەتی و چەکی کۆنی پێشمەرگە و ... هتد و زۆر لایەنی دیکەش لەو وتارە دەوڵەمەندەدا خراوەتە ڕوو(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٢٦ - ١٣٤).

٨- ٧ - مەسەلەی کورد لە کۆنگرێسی ئەمەریکیدا:

ئەندامێکی کۆنگرێسی ئەمریکا بەناوی دۆمینیك دانێللی لە وتارێکی درێژدا لەبەردەم کۆنگرێسدا باسی مەسەلەی کوردی لە عیراق کردووە، ئەم ئەندامەی کۆنگرێس گەڕاوەتەوە سەرەتای بیستەکانی سەدەی بیست و لکاندنی باشووری کوردستان بە عیراق و باسی شۆڕشەکانی شێخ مەحموود و بارزانی و شۆڕشی ئەیلوول و ڕێککەوتنی ئاداری ١٩٧٠ و تا ئەوەی شەڕی ١٩٧٤، پاشان پڕۆژە بریارێك دەداتە کۆنگرێس تییدا داوای "مافی چارەنووس بە کوردەکان بدرێ" دەکات(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٣٤ - ١٣٧).

- وەفدی پارتی لە ئەوروپا: لەو ڕۆژگارەدا وەفدی پارتی دیموکراتی کوردستان کە لە محەمەد مەحمود عەبدولڕەحمان ئەندامی مەکتەبی سیاسی و موحسین دزەیی پێکهاتبوو سەریان لە بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان و ژمارەیەك وڵاتی ئەوروپا داوە و چاویان بە زۆر کەس و لایەنی سیاسی کەوتووە و باری گەلی کورد و شۆڕشی کوردستانیان خستۆتە بەرچاویان، ئەم

جموجۆڵانە لە ڕۆژنامە و گۆڤار و ئاژانسی هەواڵەکانی وڵاتانی ئەوروپا بایەخیان پێ دراوە و باسیان کراوە، لەوانە ڕۆژنامەی (ڕۆتەردام) و (ڤـۆرڤێرت)ی ئۆرگـانی حیزبـی سۆسیالیسـتی ئەڵمانیـای فیـدراڵی و ڕۆژنـامەی (ئەربـاتیر زاتیۆنـگ)ی حزبـی سۆسیالیستی نەمسایی و ئاژانسی دەنگوباسی فەڕەنسا(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٣٧ - ١٤٠).

- لە چەند نموونەیەکی تردا "باس لە نموونەی دیـکەی هەنـدێ ڕۆژنـامەی دیـکە دەکـات لە وڵاتە جیاجیاکـانی ئەوروپـا، فایناشناڵ، ئوبزێرڤەری ئینگلیزی، جگە لەوە چالاکی وەفدی یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە یوگسلافیا بەشداری سیمینارێکیان کردووە بۆ خستنەڕووی پرسی کـورد بە قوتابیـانی بەشـداربوو، ڕادیـۆی لەنـدەن و ژمـارەیەك ئـاژانس و ئێسـتگە و هەر لەو ڕۆژانە زانای فیزیایی هەرە بەناوبانگی سۆڤیەت ئەندرێ ساخارۆف نـامەیەکی نـاڕەزایی تـایبەتی دژی شـەڕی قەڵاچـۆکردنی کوردی عیراقی بۆ کورت ڤالدهایمی سکرتێری گشتی کۆمەڵی نەتەوە یەکگرتووەکان و لیۆنیـد برێژنێڤـی سـکرتێری یەکەمـی لیژنەی مەرکەزی حزبی شیوعی سۆڤیەت ناردووە. وێڕای ئەمانە باسی چالاکی وەفدی یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە میسر دەکات کە لەگەڵ یەکێتی قوتابیانی ئەم وڵاتە لە سەر چەندین خاڵ پێکهاتوون.

لە هۆڵەندەش ڕۆژنامە و گۆڤار و ئێسـتگە و تەلەفزیـۆن وتـار و پرۆگـرام لەسـەر کوردسـتان بڵاوکـرانەتەوە، کـۆمەڵێکی تایبەت بۆ پاراستنی مافی کورد دامەزراوە بۆ کارکردن لەسەر مەسەلەی کورد(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٤٠ - ١٤٩).

٩ - "ئەدەب و شۆڕش":

تەوەرەیەکی دیکەی دەنگی کوردستان "ئەدەب و شۆڕش"ە، لە سەرەتادا بـاس لە "ئەدەب و شـۆڕش و قۆنـاغێکی نـوێ" دەدوێت و دەڵێت: شاعیران و ئەدیبـانی کـورد دڵسـۆزانە چـاکی کاریـان لـێ کـردووە بەلادا و بە جـوانترین شـێوەی وێـنەی سـەرکەوتنە گەورەکـانی پێشـمەرگە و دەرد و ئـازاری ئاوارەبووەکـانی کوردسـتان و نەخشـەی دواڕۆژی کـورد ئەکێشـێ و ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانیش زوو زوو بەرهەمە ڕەنگینەکانیـان بـڵاو دەکـاتەوە، یەکێـك لە گۆشـەکانی ئێسـتگە بەنـاوی "ئەدەب و شۆڕش" ڕۆژ نییە شیعر و پەخشان و چیرۆکی نوێی ئەدیبە لاوەکان نەگەنە ئێستگە، ئەدەبـی نـوێ بـۆ شۆڕشـە و شۆڕشیش بۆ گەلە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٥٢ - ١٥٣).

لە وتارێکیدا بەناوونیشانی "ئەبێ پێشمەرگە لە ئەدەبی ئەمڕۆمانـدا چـۆن ڕەنـگ بـداتەوە؟" تێیـدا ئامـاژە بەوە دەکـات "کەواتە ئەبێ ئەدەبەکەمان، ئەبێ شیعر و چیرۆك نووسینمان هەموو لە خزمەتی پێشمەرگە و جیهانی پێشمەرگەی تێـدابێ، ئەبێ ئازایەتی و جوامێری پێشمەرگە... ئەبێ خۆڕاگرتنی پێشمەرگە... ئەبـێ جەرگ و ئـاوابوونی هەتـاوی گیـانی پێشـمەرگە بێ... ئەبێ وشەکان بەخۆیان ببنە پێشمەرگە!!"(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٥٤ - ١٥٥).

دوابەدوای ئەمە، شـیعرە بەناوبـانگەکەی شـێرکۆ بـێکەس (بـۆ بـارزانی) کە لەدوای هەوڵـی غـافڵکوژی بـارزانی لە ٢٩ی ئەیلوولی ١٩٧١ لەو شیعرە گوتراوە و جارێکی یەکەم لەو ڕۆژنامەی (التآخی) بە عەرەبی و بە کوردیش بەشێکی لە گۆڤـاری ڕۆژی کوردستان و یەکەم جاریش بە دەنگی خـۆی ڕۆژی ١٩٧٣/٧/١٤ لە کـۆڕێکی ئەدەبـی یەکێتـی نووسـەرانی کـورد لقـی سلێمانی لە ناوپردان خوێندراوەتەوە، لەیادی دامەزراندنی پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتانیش لە ١٦ی ئـابی ١٩٧٣ لە سـلێمانی خوێنـدراوەتەوە و لە ١٩٧٣/٨/١٧ لە کەرکـووك و لە سـەرەتای کـردنەوەی ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانیش دووجـار بڵاوکراوەتەوە، جاری دووەمیان بە دەنگی خۆی لە پرۆگرامی ڕۆژی ١٩٧٤/٤/٢٢ پێشکەشی کردووە، سەرەتای شیعرەکە:

خۆشمان ئەوێی
بەقەد ڕقی شمشێری ناو چاوی ئەوان
خۆشمان ئەوێی
هەرا بۆ مەرگ/ نامانەوێی
ئەی بارزانی(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٥٦ - ١٥٩).

- چیرۆکی "خەوەکەی سەفین" لە نووسینی ئامانج ، ڕووداوێکی ڕۆژانەی کەسوکاری پێشمەرگە لەژێر دەسەڵاتی کاربەدەستانی عێراق دەگێڕێتەوە، کە خێزانەکانیان لە باروودۆخێکی دژوار لە سەر ماڵی خۆیان دەربەدەری چیاوچۆڵ و دەشت و دەر دەکەن، کە ئەو ڕۆژانە بە هەزاران خێزانی پێشمەرگەی کوردستان وەك گوشار بۆ سەر شۆڕش و پێشمەرگە و سەرکردایەتی کاربەدەستان خەڵکیان ئاوارە کردووە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٦٠ - ١٦٢).

- سەرکەوتنی ئەمجارەتان، شیعرێکی محەمەد ڕەسوڵ هاوارە کە بۆ سەرکەوتنەکانی پێشمەرگە لە مانگی ئاب و ئەیلوولی نووسیوە:

پێشمەرگەکان، سەرکەوتنی ئەم جارەتان

مایەی شانازی هەمووانە..

پێشمەرگەکانی سەنگەری

کۆڕەك و دەوری سەرچیا

پێشمەرگەکانی گوڕەز و

دەوری سەفین و کێوەڕەش

پڵنگەکان لە بێتواتە و لە ماکۆك و لە گەلی یا

هەمیشە سەرکەوتوون

لەپێناوی ئازادیا، لەپێناوی سەربەستیا

بەچکە شێران لە ئاسۆس و

لە دهۆك و ئامێدیا

پێشمەرگەکانی ئەزمڕ و

گۆیژە و شێخان و زمناکۆ

دلاوەرانی حەمرین و دەشتی هەولێر

لە سەختیا، لە تەختیا

هەمیشە دوژمن شکێن بن(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٦٣ - ١٦٦).

- چیرۆکێکی دیکە بەناوی "مناڵێکی شڕۆڵی ڕێواس فرۆش تەیارە بەزێن" لە نووسینی براخاس، کەلە ڕووداوێکی ڕاستەقینە وەرگیراوە، کە مندالان و یەکیان دەڵێت لە تەیارە ناترسم و دەچم ڕێواس کۆدەکەمەوە و دەیفرۆشم تا یارمەتی ماڵەوەمان بکەم(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٦٧ - ١٦٩).

- (سڵاوێك و چەپکە گوڵێك) ئەم پەخشانە هەست و بڕوای ڕووناکبیرێکە بۆ پێشمەرگە و لەگەڵیدا تابلۆیەکی هونەرمەند سمکۆ تۆفیق بڵاوکراوەتەوە، کە لە کۆتاییدا دەڵێت: ئەی پێشمەرگەی ناو سەنگەری شەرەف و سەربەرزی سڵاو ... سڵاو لە خۆت... لە سەنگەرەکەت... لە سەرۆکەکەت.... لە چەکت.... چەپکی گوڵی ڕازاوەش بۆ خۆت... بۆ چەکەکەت(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٧٠ - ١٧١).

- پەیمان بۆ شەهیدێن کوردستان، ئەم پارچە پەخشانە هەوێنی ڕووداوێکی زانراوە، پەیامنێری دەنگی کوردستان لە دهۆکەوە ناردوویەتی، تێیدا باس لە هاتنەڕێزی کوڕی زیندانییەك دەکات کە هاتووەتە ڕیزی شۆڕش تا تۆڵەی باوکی بکاتەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٧٢).

- هەواڵێکی زامدار پەخشانێکە ئەنوەر قادر جاف بۆ لەیلا قاسم و هەڤاڵەکانی نووسیووە کە بڕیاری خنکاندنیان بۆ دەرچووە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٧٣).

- "گوڵاڵە بچکۆلانە" چیرۆکێکە لە نووسینی لاوك، باسی دەربەدەرکردنی خێزانی ئەوانە دەکات کە چووبوونە ریزی شۆڕشی کوردستان، کە بە سەدان خێزان دووچاری ئەم ڕەفتارە نامرۆڤانە بوونەتەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٧٥ – ١٧٧).

بە هۆزانەك بۆ سەرکێشی مەزن بابەلیسکی شیعری عەبدورەحمان مزوریيە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٧٨ – ١٨١).

- "جەنگ جەنگی خاکە بۆیە وا گەرمە" لە نووسینی براخاس، ئەم پەخشانە باس لە گیانسپاردنی جووتیارێکی یەکێك لە ئاوایيەکانی گەرمیان بە حەسرەتی گەڕانەوە بۆ گوندەکەی دەکات، بەڵام ئەم عەشقە بەتینە ئاگری تفەنگی هەموو پێشمەرگەیەکی چالاك دەدا، ئەمڕۆ لە دوێنێ زیاتر بڵێسەی عەشقی خاك و تاوی نیشتمان هانمان دەدا بۆ بەرگری و فیداکاری.... هەموو کوردێك هەر یەکێك بە شێوەیەکی تایبەتی بەشداری شۆڕشە!، هەریەکێك چ پیا و چ ئافرەت، چ گەورە، چ بچووك، چالاکانە فەرمانی خۆی جێبەجێ دەکات، هەموو دەزانن جەنگە... جەنگی خاکە بۆیە وا گەرمە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٨٣).

"نامەیەك بۆ لەیلا" پەخشانێکە بۆ لەیلا قاسم نووسراوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٨٤ – ١٨٥).

- "ئەنجوومەنی میللەت فرۆشان و یادێکی دێرین" لە نووسینی ڕەئووف بێگەردە و تێیدا بەبۆنەی کردنەوەی (ئەنجوومەنی تەشریعی ئۆتۆنۆمی کوردستان) نووسراوە، کە پێی وایە دەبێ ناوی (ئەنجوومەنی میللەت فرۆشان)ی لێ بنرێت، بۆ ئەمەش ڕابردووی بە ئیمڕۆ بەستووەتەوە کە پێش (٤٤ (١٩٧٤) کۆمەڵێك خیانەتیان لە گەلەکەیان کردووە و لە شاری سلێمانی بەبۆنەی راپەڕینی ٦ی ئەیلوولی ١٩٣٠ جەماوەری شار لە دژی پەیمانی بەریتانیا و عێراق ڕاپەڕی و کەوتە بەر شاڵاوی کاربەدەستانی ئەوسا، ئەمانە وەفدێکیان پێکهێناوە و چوونەتە بەغدا بۆ پیرۆزبایی ئەو کوشتنە لە کاربەدەستانی بەغدا بکەن، بۆ ئەمەش پیرەمێرد شیعرێکی بەرزی بەناوی (وەفدی کوردستان میللەت فرۆشان) نووسی و ڕیسوای کردن:

وەفدی کوردستان میللەت فرۆشان

هەرزە وەکیلی شاری خامۆشان

چەپکێ لەو گوڵەی باخەکەی سەرا

کە بە خوێناوی میللەت ئاودرا

بیبەنە خزمەت عەرشی عیراقی

بڵێن یارباقی هەم سوحبەت باقی

ئەمیش لە دوای ٤٤ ساڵیش ئەم شیعرەی بۆ گوتوون:

ئەی ئەنجوومەنی میللەت فرۆشان

تازە مۆزکردووەی "شار"ی بێ هۆشان

ئێمە خوێنی گەش لێرە ئەڕێژین(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٨٦ – ١٨٨).

"دیارییەکەی شۆڕش" چیرۆکە لە نووسینی ئامانج، تێیدا شۆڕشی بچکۆلە باوکی پێشمەرگەیە و وێنەی کەوتنە خوارەوەی ئەو هەلیکۆپتەرەی کێشاوە کە پێشمەرگەی ئەزمڕ خستبوویانە خوارەوە و کەوتبووە ناو درەختەکانی بناری گوێژە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٨٩ – ١٩١).

"کاسەی پڕ و سەبری ئەیوب" شیعری (ا. ڕێبوار) ئەحمەد ڕێبوارە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٩٢ – ١٩٣).

- "خەوی کچێك" کورتەچیرۆکی لەتیف هەڵمەتە باس لە کوڕە شوانێکی دەزگیرانداره دەچێتە شار، بەڵام هەر ناگەڕێتەوە، سەرئەنجام زانراوە لە "قەسری نیهایە" کوژراوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٩٤).

- "سەنگەرەکانی شۆڕش" باس لە شۆڕشی کوردستان دەکات کە گەیشتووەتە ئاستێکی بەرز، هەموو بەوپەڕی لەخۆبوردوویی لە سەنگەری شەڕەفدان، پێشمەرگە بە چەکەوە نموونەی پاڵەوانێتی، ئەوانی دیکەش هەریەکەو لە شوێنی خۆی جوتیار لە کێڵگە، پزیشك لە نەخۆشخانە،... ئەمە وێڕای بەڕێوەچوونی تاقیکردنەوەی بەکالۆریای (٤٧١٧) قوتابی بە

هەموو قۆناغەکانییەوە لە سەختترین باری ژیان و لەژێر سایەی بۆمباباران بەڕێوەچووە، جگە لە (٣٠١) قوتابی دەزگای ئامادەکردنی مامۆستایان لەگەڵ هەزاران قوتابی پۆلەکانی دیکەش(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٩٥).

١٠- "هەڵبژاردە":

تەوەرەیەکی دیکەی ئەم گۆڤارە بەناوی "هەڵبژاردە": لە ئاماژەیەکدا گۆڤارەکە نووسیویە ئەم بەشە هەڵبژاردەیەکە لەو وتار و نموونەی گۆشەکانی ئێستگە و هەندێك هەواڵ و دەنگوباسی مانادار و بەرهەمی دیکە کە هەریەکەیان بە شێوە و جۆرێك رووخساری شۆڕش و سەربەرزیی پیشمەرگە و دڕندەیی کاربەدەستان... دەخاتە ڕوو.

- ئەم دەستەواژەیە لە ژیانمان لە سایەی دەبابەدایە..! پوختەی ڕاپۆرتێکی درێژی کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردە لە ئەوروپا ئەو دەستەواژەیە لە چەند ئێستگەیەکی دەرەوە و پەیامنێری ئێستگە لە ئەوروپا وەرگیراون، باس لە هەڵوێستی نوێنەری حزبی شیوعی لەو وەفدەی حکومەتی عێراق دەکات، ناوی (مەهدی حافز) بووە، چووبوونە ئەوروپا بۆ ئەوەی لە دژی شۆڕشی کوردستان چالاکی بنوێنن، بەڵام وا بەرپەرچ دراونەتەوە کە بوونەتە مایەی ئیحراج بوون و شەرمەزاری، جا مەبەست لەو دەبابانە دەبابەی بەعسە کە کوردی پێ قەلاچۆ دەکرێت و ئەوەی ئەو قسەیەشی کردووە ئەو ئەندامەی حزبی شیوعی بووە و بەعسی نەبووە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ١٩٨ - ٢٠٣).

- پەنابەرن، بەڵام.....

لە ئاکامی بۆردوومانکردن و بۆمبابارانکردنی ناوچەکانی کوردستان بە هەزاران خەڵکی کوردستان لە پیر و ژن و منداڵ پەنایان بۆ ئێران برد بۆ ئەوەی لە ئۆردووگاکان بژین، کە لە هەل و مەرجێکی دژواردا دەژیان، بەڵام لەگەڵ ئەوەش لەو ئۆردووگایانە شانۆگەرییەك لە ئۆردووگای (سەریاس) لەلایەن مامۆستایانی ئۆردووگاکە پێشکەش کراوە بەناوی (بۆمباباران) لەو سەردەمدا ئۆڵەمپیادی ئاسیایی لە ئێران کراوە، ژمارەیەکی زۆر پەیامنێر و ڕۆژنامەنووسانی دەرەوە بەشدارییان لەو ئۆڵەمپیادەی تاران سەردانی ئەو ئۆردووگایەیان کردووە، هەروەها لە ڕاپۆرتی ڕۆژنامەی (اطلاعات)دا هاتووە و هەست و بۆچوونی ئەو رۆژنامەنووسانە خراونەتە روو کە چەند بەو دیمەنانە غەمبار بوونە و پێی گریاون(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٠٤ - ٢٠٦).

- کاغزەك بۆ... باژێڕی من، سلێمانی لە نووسینی عەبدوڕەحمان مزوری هەستی خۆی بۆ شاری سلێمانی دەربڕیوە، "سلێمانی... شەنگە بویکا باژێڕێت کوردستانێ، قەشەنگترین بویکا گوڵشەنێت وەڵاتی، زەلاترین کانی یا وڵاتپەرستێ ی... گەشترین چرایا ڕەوشەنبیری ێ...(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٠٧ - ٢٠٨).

- گوڵ و ... دڕك:

ئەم سەردێڕە سادەیەی کە لە دوو وشەی دژ بەیەك پێکهاتووە، زۆر بە وردی و جوانی و شارەزایی و لێزانی نووسەر دەردەخات لە هەڵبژاردنی ناونیشانی کورت و پڕ واتا و ناوەڕۆکێکی بەپێز و پڕ زانیاری.

"ڕووداوەکانی ئەم قۆناغەی شۆڕشی نەتەوەیی کوردستان پڕن لە گوڵی رازاوە، گوڵی ئازایەتی و لەخۆبووردن و دڵسۆزی و چاونەترسی و بروا و خۆشەویستی و وەفاداری و هەموو جوانی و سەربەرزییەك کە بتوانی پێی بڵێی گوڵ و وەك گوڵی بۆن خۆش و دڵفڕێن بێ...

بەرامبەر بەوەش دڕکی بێ وەفایی و خیانەتکار و زۆرداری و جاشێتی و خوێن ڕێژی دوژمن و خۆفرۆشان لە ژماردن نایەت... وا لەم بەشەی گۆڤارەکەماندا نموونەی جیاوازی ئەو گوڵ و دڕکانەتان دەخەینە بەرچاو...."(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٠٩).

- گوڵێك لەو گوڵانە، منداڵانی کوردستانن، لەو بارودۆخەی کوردستانی ئەو رۆژگارە منداڵانی کوردستان بوونەتە نیشانەی سەربازی تۆپ و تانگ و فڕۆکەکانی دەسەڵاتدارانی بەغداد، تەنیا لەو بۆردوومانەی شاری قەڵادزێ دەوروبەری (٨٠) منداڵ بوونەتە قوربانی،... لە یەکێك لە ئۆردووگاکانی ئاوارەکان (٢٦) منداڵ بەسك چوون و زەردوویی و رشانەوە مردوون.

لەگەڵ ئەوەش منداڵانی کوردستان بە ورەبەرزی و بڕوا بەخۆبوون و بیری ساکاریان لە دوژمن گەیشتوون، کە چەند دڕندەیە و دەزانن پێشمەرگە کێیە و لەگەڵ کێ شەڕ دەکات(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٠٩ – ٢١٠).

- دەنگی کوردستان، بۆ یەکەمجار بەشێکی تایبەتی بە (تحقیقات) پێکهێناوە و تێیدا ژمارەیەك پەیامنێری چالاك بەڕێوەیان بردووە، بۆ ئەمەش سەردانی سەنگەرەکانی پێشمەرگەیان کردووە، لەگەڵ مەفرەزەکاندا سەریان لە بەتالیۆن و هێزەکان داوە، چوونەتە ئۆردووگاکانی ئاوارەکان و لە ئاهەنگ و پێشانگاکان ئامادە بوونە و ڕیپۆرتاژ ئامادە کردووە و چالاکییەکانی پێشمەرگەیان تۆمار کردووە، بۆ ئەمەش ئەرشیفێکی تایبەتی پێکهێنراوە بۆ ئەوەی لەدواڕۆژ ببێتە سەرچاوەی گرنگ و ڕەسەن لە نووسینەوەی مێژووی شۆڕشی کوردستان(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢١٠).

لەگەڵ بابەتەکە وێنەی سەرنجڕاکێشی منداڵێکی ناو ئۆردووگا دەستی بە پەتی چادری ماڵەکەیانەوە گرتووە، بڵاوکراوەتەوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢١١).

- قوتابی شۆڕش و شۆڕشی قوتابی:

قوتابیان دەوری دیار و شایان لە ژیانی سیاسی و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی دەبینن.

- جەنراڵی نەناسراو: ئەمەش پەسنی ئەوانەیە کە دەورێکی گەورە دەبینن و بەهێمنی کاری گەورە لە ڕیزەکانی شۆڕشدا دەکەن..

جەنراڵی نەناسراوی بواری ئێستگەیە کە مەبەست لێی (ع. م) عەبدولخالق مەعروفە (١٩٣٥ – ١٩٨٥) وەك مرۆڤێکی ساکار و پێشمەرگەیەکی دڵسۆز دەورێکی باڵای بینیوە لە پێشخستن ئەو ئاڵوگۆڕە گەورانەی بەسەر ئێستگەدا هاتووە، ئێستگەی دەنگی کوردستان پرۆگرامی یەك، لەسەر شەش شەپۆل بڵاوکراوەتەوە، سێی کورت و سێی ناوەندی، سەرەڕای دوو پرۆگرامی دیکە لە دوو ئێستگەی تایبەتی دیکەوە، لەسەر دوو شەپۆلی ناوەندییەوە بڵاوکراوەتەوە، بەمەبەستی گەیاندنی دەنگی شۆڕش بە هەموو لایەك.

ئەمەش لە بایەخدانی سەرکردایەتی شۆڕش بە پەخش و ڕاگەیاندن هاتووە ، سەرەتا لە ١٩٦٣، دواتر ١٩٦٥ کە مەوداکەی لە یەکەم باشتر بووە، هەنگاوی گەورە لەسەر دەستی جەنڕاڵی نەناسراو لەگەڵ تەکنیککارانی کوردستان لە مانگی تەمموزی ١٩٦٨ شەپۆلێکی ناوەندییان دروست کرد، کە پاش ساڵێکی دیکە شەپۆلێکی ناوەندی دیکەی بەهێزتر دروست کردووە بە ڕێکوپێکی دەنگی شۆڕشی گەیاندووە، لەبری پرۆگرامێك چەند پرۆگرامێك بڵاو دەکاتەوە.

ئەم ڕاستییە بایەخدارانە، لاپەڕەیەکی شانازی کەم زانراوی شۆڕشی کوردستانە، بەڵگەیەکی گرنگی توانا و زیندووی گەلی کوردن... "بەڵێ بەهۆی دڵسۆزی ئەندازیارانی کوردستانەوە دەتوانین بە شانازییەوە لەسەر دەزگاکانی ئێستگە بنووسین "Made in Kurdistan" .... ئەمە چیرۆکی "ئێستگەی دەنگی کوردستانی عیراق" کاربەدەستانی عیراقی وا تۆقاندووە بەناچاری ملیۆنان دینار بۆ بەربەست کردنی دەنگی شۆڕش خەرج بکەن(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢١٤ – ٢١٦).

پێشمەرگە... ماتالی پیلایی شۆڕش، پەخشانێکە بۆ پێشمەرگە نووسراوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٢١ – ٢٢٢).

- "مەرگ سوجدەی بۆ هێنا و بردی!! باس لە ئازایەتی ڕۆڵەیەکی شاری کەرکوك دەکات کە چەند قارەمانیەتی بێ وێنەی نواندووە، ئەم پێشمەرگە ناوی (عیزەدین قەرە)یە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٢٣ – ٢٢٧).

چالاکی لاوان لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی لاوانی سەر بە ئەمانەتی گشتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان.

- کردنەوەی پێشانگای بەرهەمی هونەرمەندان.

- پێشانگای بەرهەمەی منداڵان.

- کۆکردنەوەی بەرهەمی ئەدەبی پێشمەرگە بەمەبەستی دەرکردنی گۆڤارێك.

- بایەخدان بە وەرزش و تیپێکی وەرزشی تۆپی پێی پێکهێناوە و چەند یارییەکیش کراوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٢٦).

- "نامەیەکی تایبەتی" پەخشانێکە ناسك و زۆر جوانە، بۆ پێشمەرگە نووسراوە، هەستی ڕووناکبیرێکە بەرامبەر پێشمەرگە و ئەرکە پیرۆز و مێژووییەکەی، کە بەشی زۆری پرۆگرامەکانی ئێستگە و هەواڵ و باس و خواستی پێشمەرگە تەرخان کردووە، بە هەموو جۆرەکانی دەربڕینەوە... دیارترین شوێنی بۆ پێشمەرگە و سەرکەوتنەکانی داناوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٢٧ – ٢٢٨).

کاغەزەك بۆ یارا من لبغدا پەخشانێکە بەناوی (هەوار دهۆکی) نووسراوە (دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٢٩ – ٢٣٠).

(ئەم وێنەیە) وێنەی گەنجێکی جوانە بەناوی (هادی حەنین)، دیارە سەربازی عیراقە و خەڵکی (مدینە الپورە)ی بەغدایە و لە شەڕی کوردستان کوژراوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٣١ – ٢٣٢).

- نامەی دایکێك: ئەو نامەیە لە گۆشەی (بۆ هەر هێزێ گوڵێك)دا کە مستەفا ساڵح کەریم ئامادەی کردووە، تێیدا بەرهەمی نووسەران و شاعیران نواندن و گۆرانی و سروود پێشکەش بە سوپای شۆڕشگێڕی کوردستان کردووە... ئەم گۆشەیە لەناو هێزی پێشمەرگە و گوێگرانی ئێستگە دەنگی داوەتەوە و نامەی زۆری بۆ هاتووە، ئەم گۆشەیە رۆژانی هەینی پێشکەش کراوە(دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٣٣).

"شانۆگەری نوێ" :

- دیارە ژمارەیەکی زۆری ئەکتەری ناودار چووبوونە پاڵ شۆڕش، ئەوانە سەرکەوتنی پێشمەرۆگە و کارەساتەکانی کوردستان دەکەنە کاری شانۆیی و هونەری و پیشانی بینەرانی دەدەن، بەتایبەتی لە ئۆردووگاکان، هەروەها لە ڕێی ئێستگەشەوە بەرهەمەکان بڵاوکراوەتەوە (دەنگی کوردستان، ژ ١، ١٩٧٥، ٢٢٢)

بەداخەوە هەندێ لاپەڕەی گۆڤارەکە بەردەست نین.

ئەنجام

"ئێستگەی دەنگی کوردستان" دەزگایەکی هەرە گرنگ و کاریگەری شۆڕشی کوردستان بووە، لەو ڕووەوە سەرکردایەتی شۆڕش زۆر بایەخی پێداوە بۆ دابین کردن و پاڵپشتی کردنی بۆ ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانی کە بە ئاسانی دەگاتە هەموو گۆشەی جیهان.

ساڵی ١٩٧٤ – ١٩٧٥ کە کاربەدەستانی بەغدا شەڕیان دەست پێکردەوە، خەڵکی زۆری ڕووناکبیر و نووسەر چووبوونە ڕیزی شۆڕش، ئەوانە دەوری کاریگەرییان لە هەڵسوڕاندنی کارەکانی ئێستگە هەبوو، ئێستگە دوو بڵاوکراوەی بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی دەرکرد (دەنگی کوردستان، هنا صوت کوردستان – العراق).

گۆڤاری دەنگی کوردستان یەکێکە لەو گۆڤارە دەگمەنانەی تۆمارێکی زۆر بایەخدارە بۆ نووسینەوەی مێژووی شۆڕشی ئەیلوول ١٩٦١ – ١٩٧٥ لەڕووی بارست و قەوارە و ژمارەی لاپەڕەکانی تا ئەوکاتە لەناو شۆڕش گۆڤاری لەم شێوەیە دەرنەچووبوو.

- بابەتەکانی ئەو وتار و لێکۆڵینەوە و هەواڵی شۆڕشی کورد لە ڕۆژنامە و گۆڤار و ئاژانسەکانی جیهان بڵاوکرانەوە.
- پێشمەرگە تەوەری سەرەکی باسەکانە.
- سەرپەرشتی د. کەمال مەزهەر ئەحمەد، لە شێواز بەو ئاستەبەرزە بەڕوونی دیارە، وەك کەسێکی ئەکادیمی و شارەزای کاری رۆژنامەوانیی و نووسین.
- نەخشەسازی و زمانی نووسین و خاڵبەندی و رێنووس لە ئاستی پێویست دایە.
- بڵاوکردنەوەی وێنەی شار و گوند و منداڵ و ئافرەتی کوردی ئاوارە.
- ئەدەب بەگشتی دەوری بەرچاوی هەبووە.

سەرچاوەکان

١- بە زمانی کوردی:

1. ئازاد عوبێد ساڵح، (٢٠٠٧)، کاریگەریی شۆڕشی ئەیلوول لەسەر ڕۆژنامەوانیی کوردی لە باشووری کوردستان ١٩٦١ - ١٩٧٥، چ. ڕۆشنبیری، هەولێر.
2. ئازاد عەبدولواحید(٢٠١٩)، مستەفا ساڵح کەریم خەرمانێك بیرەوەری ڕۆژنامەنووسێك بەتامی چیرۆك، چ. کارۆ، هەولێر.
3. ئەرسەلان بایز، (٢٠٠١) ڕاگەیاندنی شۆڕش و بزوتنەوەی شیعری کوردی (١٩٧٥ - ١٩٩١)، چ. ئۆفسێتی ڕوون، سلێمانی.
4. (بابی لالۆ) کەمال رەئووف محەمەد، (٢٠١٤)، مێژووی ڕادیۆی کوردی بەغدا ١٩٣٩ - ١٩٥٨، بەرگی یەکەم، جزمی یەکەم، چ. ڕۆشنبیری، هەولێر.
5. باکووری، (٢٠٠٩)، ئێزگە، چ. شەهاب، هەولێر.
6. عەبدوڵلا ئاگرین، (٢٠١٣)، دژەپەیام و داشۆرینی بەعس، چ. ڕۆژهەڵات، هەولێر.
7. مستەفا ساڵح کەریم، (٢٠١٢)، یەکێتی نووسەرانی کورد - هەڵوێست و ڕێباز، چ. پیرەمێرد، سلێمانی.
8. مەحموود عوسمان، (ئاياری ١٩٩٨)، هەڵسەنگاندنی ڕەوشی هەرەسهێنانی شۆڕشی کورد (دەرس و پەندەکانی)، لە بڵاوکراوەکانی ئاڵای ئازادی.
9. وەسفی حسن ردێنی، (٢٠١١)، ڕادیۆ و تەلەفزیۆنێت کوردی ١٩٣٩ - ٢٠٠٣، چ. زانا، دهۆك.

٢- بە زمانی عەرەبی:

10. ١- جمال بابان، (٢٠١٢)، اعلام الكرد، ج١، دار اراس للطباعة والنشر، اربيل.
11. ٢- أ. د. وسام فاضل راضي، الاعلام الاذاعي والتلفزيوني الدولي، دار ميزوبوتاميا للطباعة والنشر والتوزيع، بغداد.
12. ياس خضر البياتي، (١٩٩٣)، الاعلام الدولي والعربي، بغداد.

٣ - ڕۆژنامە و گۆڤارەکان:

13. ١- فرهاد عوني، صفحات مجهولة من حياة دارا توفيق، گولان العربى (مجلة)، ع ٢٣، ٢٥ نيسان ١٩٩٨.
14. ٢- خەبات، ع ٤٧٠، ايلوول ١٩٦٣.
15. ٣-خەبات، ع ٩٤٤، ١٩٩٩/١٠/١.
16. ٤-دەنگی کوردستان، ژ (١)، کانوونی دووەمی ١٩٧٥.
17. ٥-متين، ع ٥١، نيسان ١٩٩٦.
18. 6-هنا صوت كردستان العراق، ع ١، ١٩٧٤؛ ع ٢، ١٩٧٤.

ثورة ايلول فى العدد الاول من مجلة (دەنگی کوردستان)(صوت کوردستان)
دراسة فى المضمون

ملخص:

يتناول هذا البحث نبذة موجزة جداً عن اذاعة صوت كوردستان العراق ومن ثم العدد الأول والوحيد من مجلة (صوت كوردستان) الذي صدر من قبل الامانة العامة للثقافة والاعلام والشباب التابعة لثورة كوردستان فى كانون الاول ١٩٧٥، وكون المجلة من المجلات النادرة وذا مضمون قيم وحجم وشكل لم يسبق صدوره بهذا الشكل في الجبل لما تحتوي على البحوث والمقالات كثيرة و متنوعة وجيدة لذا تعد من المصادر المهمة لتدوين تأريخ ثورة ايلول فى هذه الفترة.

Aylul Revolution in the first issue of (Dangi Kurdistan) (Voice of Kurdistan) magazine a study in its content

Abstract

This is a short research paper on Voice of Kurdistan radio (Dangi Kurdistan) and also mainly focused on the (First) episode of the (Dangi Kurdistan – Voice of Kurdistan) Journal. The first episode was published by general assembly of Culture, Media and youth of Kurdistan revolution on January 1975. This Journal was basically very magnificent because of the content and the articles and it was predominantly very different from others which they were published by revolutionaries on the Mountain bases in Kurdistan. Finally, This Journal is fundamentally one of the best sources for writing a history of Aylul Revolution.

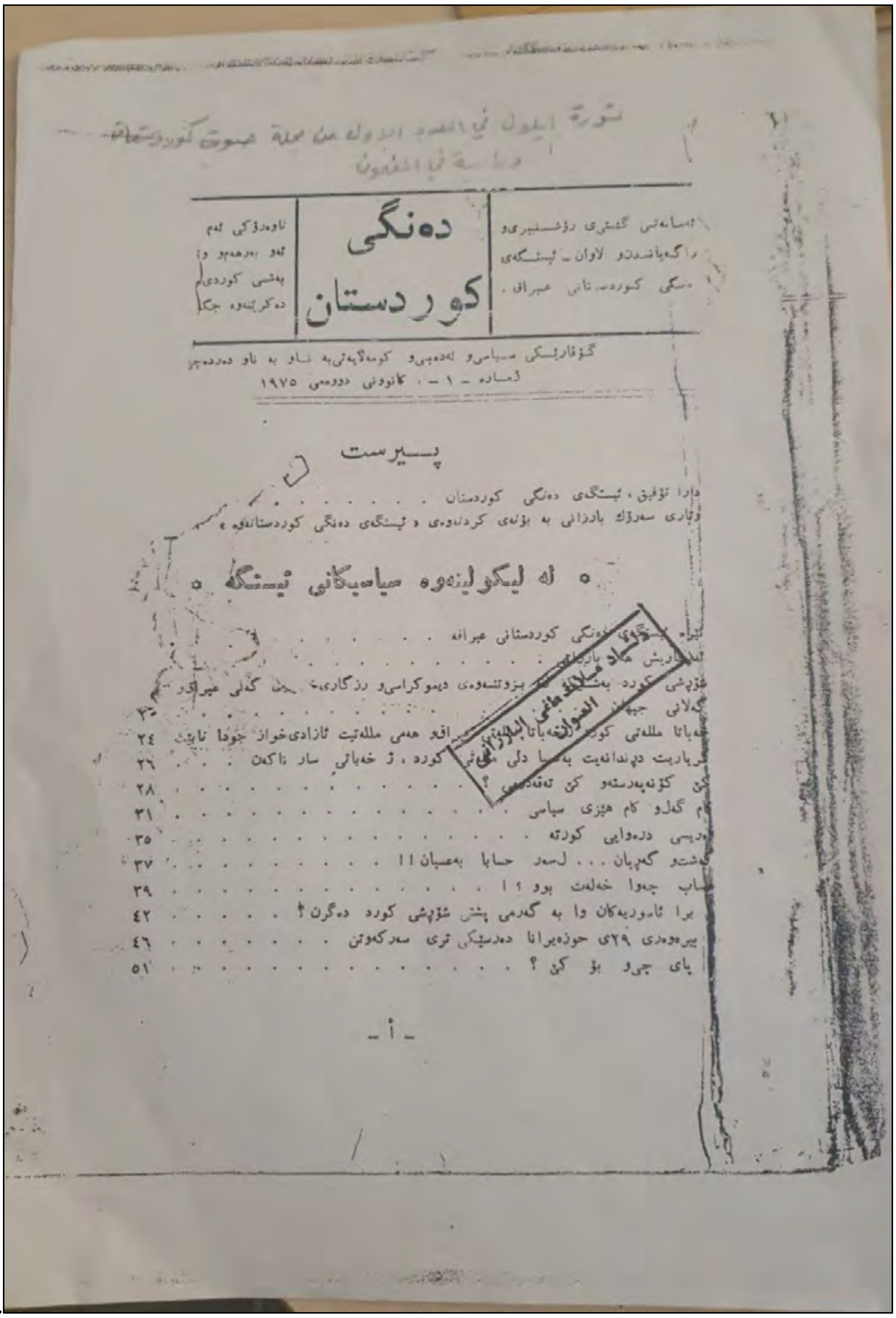

دەنگی کوردستان

گۆڤارێکی سیاسی و ئەدەبی و کۆمەڵایەتییە ناو بە ناو دەردەچێ

ژمارە ـ ١ ـ ، کانوونی دووەمی ١٩٧٥

پێرست

دارا تۆفیق ، ئیستگەی دەنگی کوردستان . . . .
وتاری سەرۆک بارزانی بە بۆنەی کردنەوەی ئیستگەی دەنگی کوردستانەوە

○ لە لێکۆڵینەوە سیاسییەکانی ئیستگە ○

. . . . ٣٠
. . . . ٢٤
کورد ، ژ خەباتێ سار ناکەن ٢٦
کۆنەپەرستەو کێ تەقەدەمی ؟ ٢٨
. . . . ٣١
دەوایی کوردە ٣٥
. . . لەسەر حسابا بەعسیان !! ٣٧
چەوا خەڵەت بوو ؟ ! ٣٩
برا ئاورییەکان وا بە گەرمی پشتی شۆڕشی کورد دەگرن ؟ ٤٢
بیرەوەری ٢٩ی حوزەیرانا دەرسێکی تری سەرکەوتن ٤٦
بای چی و بۆ کێ ؟ ٥١

ـ أ ـ

ثورة ١١ أيلول ١٩٦١ في كتابات ومذكرات عدد من كبار ضباط الجيش العراقي
١١ أيلول ١٩٦١ - ١١ آذار ١٩٧٠
"دراسة اولية"

أ.د. عبدالفتاح علي البوتاني

الاكاديمية الكوردية/أربيل

dr.botani1@gmail.com

المقدمة

إن الدولة العر اقية هي دولة حديثة التكوين، وبالإمكان القول إنها كانت صنيعة بريطانية أسست بعد الحرب العالمية الأولى(١٩١٤-١٩١٨)، وبالتحديد في ٢٣ آب ١٩٢١، عندما نصبت بريطانيا فيصل بن الحسين ملكاً على العراق. وفي نهاية سنة ١٩٢٥ تم إلحاق الجزء الجنوبي من كوردستان أو ما يعرف اليوم بـ(كوردستان - العراق) بها . ومنذ هذه السنة أصبحت القضية الكوردية إحدى المسائل الأكثر الحاحاً التي واجهت الحكومات العراقية المتعاقبة، والأمر الذي زاد من حدتها هو الفشل المتواصل لتلك الحكومات في ايجاد حل مرض لها، فالمتمسكون بالحكم في بغداد في العهدين الملكي والجمهوري، ومع كل ما حصل من تطورات اقتصادية واجتماعية وسياسية، لم يدركوا أو يرغبوا في الاعتراف بخصوصية الشعب الكوردي في العراق وحقوقه الشرعية والمشروعة، ولم يعيدوا النظر في مفاهيمهم القومية القديمة لتواكب العصر. وكان نتيجة استعصاء إدراكها للخصوصية القومية الكوردية وإصرارها على الحل العسكري لإنهاء حركات الكورد الوطنية، أن اندلعت العديد من الحركات والانتفاضات الكوردية المسلحة، إلا أن أطولها عمراً كانت ثورة ١١ أيلول ١٩٦١ بقيادة الحزب الديمقراطي الكوردستاني(الپارتى) ورئيسه ملا مصطفى البارزاني (١٤ آذار ١٩٠٣-١ آذار ١٩٧٩)، تلك الثورة التي دامت نحو (١٤) سنة تخللتها العديد من المفاوضات مع الحكومات العراقية التي تمخضت إلى انتزاعها الحكم الذاتي لكوردستان - العراق بموجب اتفاقية ١١ آذار ١٩٧٠.

اهتم السياسيون والكتاب والأكاديميون والصحفيون العرب العراقيون بالكتابة عن القضية الكوردية، وخاصة بعد قيام ثورة ١١ أيلول ١٩٦١، إلا أن كتابات معظمهم لم تكن موضوعية وتعبر أو تعكس - إلى حد ما - وجهة نظر الحكومات العراقية وتوجهاتها ومواقفها من حقوق الكورد القومية التي اتسمت

بالرجعية والشوفينية وبفكر قومي تقليدي وقديم؛ لأن الحرب ضد الثورة الكوردية كانت تقودها قيادات عربية، بعثية، وقومية - إسلامية عروبية المنبت، تنكر وجود شعب كوردي يعيش على أرضه ووطنه(١).

ويعد ضباط الجيش العراقي، خاصة الذين شاركوا في محاربة الثورة الكوردية، واكتسبوا شهرتهم في محاربتها، من أوائل من كتب عنها بحكم عملهم واعتقادهم ان بإمكانهم القضاء عليها بقوة السلاح، وقد ابتكروا صيغاً وأساليب جديدة في قمع الثورة بينها الاعتماد على تشكيلات المغاوير والمفارز الخاصة واستخدام السمتيات(١) وعمليات الإنزال الجوي، وتجنيد الآلاف من المرتزقة الكورد(الجاش) والعرب وإخلاء القرى وتدميرها، حتى الحيوانات لم تنج من أساليبهم التعسفية ومن قسوة الحملات العسكرية.

ويقف على رأس هؤلاء الضباط الكبار: اللواء الركن عبدالعزيز العقيلي (وزير دفاع سابق)، اللواء صديق مصطفى(زعيم صديق)، الفريق سعيد حمو، واللواء الركن ابراهيم فيصل الأنصاري، واللواء الركن عبدالكريم فرحان، العميد الركن حسن مصطفى، الرائد محمود الدرة، العقيد بدرالدين علي، العقيد الركن هادي خماس والمقدم نعمان ماهر الكنعاني، الفريق الأول الركن إسماعيل تايه النعيمي وسواهم(٢).

إن العديد من كبار الضباط العرب العراقيين الذين اشتهروا في محاربة الثورة الكوردية، كتبوا مذكراتهم أو ألفوا كتباً عنها، بعد سنوات من إحالتهم على التقاعد، أو بعد سقوط نظام الحكم الذي كانوا يخدمونه، وباستثناء سعيد حمو، قلما كتب أحدهم يومياته او استند على الوثائق.

كرس العسكريون الذين شاركوا في محاربة الثورة الكوردية كتاباتهم ومذكراتهم وأوراقهم الشخصية، لإظهار بطولاتهم وخططهم العسكرية في مهاجمة الثوار، وقلما تحدثوا عن الثورة وتشكيلاتها الداخلية ومشاكلها ومنشوراتها، وكتاباتهم تظهر المستوى المتدني في الجانب المعرفي والثقافي، إذ كانوا يؤكدون للحكومة قدرتهم على حسم الموقف خلال أسابيع، ويلجأوون في سبيل تحقيق أهدافهم إلى سياسة الأرض المحروقة، واستنجدوا حتى بسوريا ومصر وتركيا وإيران لتلبية حاجات الجيش العراقي(٣). وقد دفع هذا القيادي البعثي هاني الفكيكي إلى القول: وأسقطت الحرب ضد الكورد جميع المحرمات، بدءاً باعتماد سياسة الأرض المحروقة وإبادة ال قرى الكوردية والحرث والنسل وانتهاءَ برهن سيادة العراق وكسر الوحدة العربية. إن الإرث الدموي بين الجيش العراقي والشعب الكوردي، جعل الخيار السلمي للقضية الكوردية مستحيلاً(٤).

(١) للتفاصيل ينظر: عبدالفتاح علي البوتاني(الاستاذ الدكتور)، في الكوردولوجيا العربية: الكورد وكوردستان في المخيال السياسي العربي، تقديم ابراهيم محمود، (دهوك، ٢٠١٨).

(١) السمتية تعبير اطلقته القوات المسلحة العراقية على طائرات الهليكوبتر باعتبارها تقلع عمودياً. ينظر: نزار عبدالكريم فيصل الخزرجي(فريق اول ركن)، الحرب العراقية - الايرانية ١٩٨٠-١٩٨٨، مذكرات مقاتل، (بيروت، ٢٠١٤)، ص٢٠٨.

(٢) عن كتابات ومؤلفات عدد من هؤلاء الضباط ينظر: البوتاني، في الكوردولوجيا...، ص٩٠-٩٧.

(٣) هاني الفكيكي، اوكار الهزيمة، تجربتي في حزب البعث العراقي، (قم، لات)، ص٢٩٨.

(٤) المصدر نفسه، ص٢٩٧ ؛ ص٢٩٩.

المهم في الأمر، إن معظم هؤلاء أصروا على ما قاموا به من أعمال سلبية ولا إنسانية تجاه الكورد، ولم يتخلص بعضهم من أهوائه الشخصية والشعور بالزهو لما فعلوه، حتى انهم برروا أعمالهم السلبية، وكتموا الحقائق وبالغوا في أدوارهم واشتهارهم بالقسوة[1]. قلة منهم أراد أن يبيض صفحته أو يتبرأ من أعماله المشينة ضد البيشمرگه وسكان المناطق الكوردية التي كانوا يعملون فيها، وكتاباتهم ومذكراتهم تعكس بلا شك شخصياتهم وثقافتهم[2] وتوجهاتهم السياسية وليس هنا مجال المقارنة (إلا عند الضرورة) بين ما ورد من معلومات في مؤلفاتهم ومذكراتهم ومواقفهم مع ما نجده في المصادر الأخرى الموضوعية منها خاصة؛ لأنها لا تستحق عناء التعقيب والتحليل وحتى الرد.

ولما كانت المذكرات والأوراق الشخصية وما كتبه شهود العيان، مصدراً مهماً لكتابة التاريخ وسجلاً تأريخياً للباحثين[3]، وتدعم المعلومات التي تتضمنها الوثائق وتوضحها أو تزيد عليها وتختلف معها، فقد اخترت الكتابة في هذا الموضوع الذي اعتقد انه لم يحظ كثيراً باهتمام الباحثين والمعنيين بكتابة تاريخ ثورة ١١ أيلول ١٩٦١ وتطوراتها، وبالإمكان القول إن ما كتب عنها لا يمثل الا جزءاً من الحقيقة؛ لذا حسناً فعلا مركز بيشكجي للدراسات الإنسانية بالاشتراك مع مركز دراسات الجينوسايد في جامعة دهوك، بعقد مؤتمر دولي للبحث في جوانب ومسارات وتطورات هذه الثورة التي أرغمت اعتى الحكومات العراقية على الاعتراف بالحكم الذاتي لكوردستان بموجب اتفاقية ١١ آذار ١٩٧٠، ولأهمية تلك الثورة التي لم تأت من فراغ، بل كانت حصيلة تطور تاريخي لنضال الكورد وحركتهم القومية التحررية في العراق، فقد تم التآمر على انتكاستها وايقافها ولو إلى حين، وتصاعد بعد نكسة ٦ آذار ١٩٧٥ وتائر حملات التعريب والتهجير والابادة الجماعية بما في ذلك استخدام الاسلحة الكيمياوية ضد الشعب الكوردي.

أما الاوراق الشخصية فلها أهميتها أيضاً؛ لأنها تكشف أموراً قد لا يجدها الباحث في الكتب والمذكرات، وبالإمكان اعتبارها (مادة خام) تعود لأشخاص كانوا يشغلون مراكز مهمة ومسؤوليات وعلاقات واسعة مع كبار المسؤولين.

لابد من الإشارة هنا: ان في المذكرات والكتابات والمواقف التي سيتناولها هذا البحث، معلومات قد لا نرضى عنها أو نستاء منها، ولكن علينا أن نتذكر أنها لأناس كانوا يخدمون مصالح أنظمة حكم هم جزء منها. كما لم ندرج العديد من المذكرات والأوراق الشخصية والكتابات الخاصة بكبار ضباط الجيش العراقي من الذين عرفوا بمحاربة الثورة الكوردية، لأسباب أهمها عدم العثور أو الاطلاع عليها، أو أن معلومات

---

(١) من مظاهر الحكم العسكري الواضحة التي تدل على تحول الجيش الى قوة احتلال، وجود قادة من ضباط الجيش من ذوي الرتب الكبيرة الذين اشتهر اكثرهم بالقسوة وغلاظة القلب والطبع والماضي المليء بسفك الدماء. ينظر بهذا الصدد: احمد الزيدي(العقيد الركن)، الازمنة الضائعة، شعب يموت، وجيش يحتضر، (دمشق، ٢٠٠٠)، ص٢٧٨.

(٢) ينظر المثقفون داخل المجتمع العراقي إلى ضباط الجيش على أنهم فئة متخلفة فكرياً وثقافياً، ربما كان هذا صحيحاً الى درجة كبيرة. ينظر بهذا الصدد، المصدر نفسه، ص١٩٨.

(٣) حول أهمية المذكرات الشخصية كونها مصدراً للدراسات التاريخية، عقدت في بيت الحكمة ندوة في ٣٠، ٣١ كانون الاول ١٩٩٨ ، ونشرت بحوثها والمداخلات في كتاب بعنوان: المذكرات الشخصية مصدراً لكتابة التاريخ، (بغداد، ٢٠٠١).

بعضها جاءت متشابهة، خاصة في مجال الربط بين الثورة الكوردية واتهام الكورد بمحاولات تقسيم العراق وضرب التيار القومي العربي، وتشبيه الحركة الكوردية بالصهيونية وتأسيس إسرائيل ثانية في (شمال العراق). وعدم تقدير كتابها الثقل المؤثر للحركة القومية الكوردية في تقرير مصير العراق ومستقبله السياسي. وهذا لا يعني ان دراستها والاعتماد عليها ومقارنتها مع بعضها غير مفيدة، إلا أن حدود هذه الدراسة لا تعطي المجال لتناول كل هذه الكتابات والمذكرات، وبالإمكان أن يكون ذلك مشروعاً مستقبلياً.

عليه سأقتصر الكتابة، وباختصار، على مذكرات عدد من الضباط العراقيين الكبار الذين اكتسبوا شهرتهم في محاربة الثورة الكوردية، وهم كل من: الفريق سعيد حمو، اللواء الركن عبدالكريم فرحان، الفريق الأول الركن إبراهيم فيصل الأنصاري، العقيد الركن صبحي عبدالحميد، العقيد الركن هادي خماس والفريق الأول الركن إسماعيل تايه النعيمي.

أما بالنسبة للأوراق الشخصية فلم يتسّن لي الاطلاع إلا على أوراق العميد عبدالرزاق السيد محمود، أحد أبرز شخصيات مفاوضات كانون الثاني، شباط ١٩٦٤ التي تم التوصل فيها إلى وقف إطلاق النار مع قيادة الثورة الكوردية في ١٠ شباط ١٩٦٤، ولا ابتعد عن الحقيقة بالقول: ان هذا العسكري كان استثنائياً في مواقفه من الثورة الكوردية وقائدها ملا مصطفى البارزاني، وربما كان الضابط الوحيد الذي اخترق الحاجز اللامعقول وكسر الأفكار السائدة في مواقفه ونظرته للثورة وقائدها، مقارنة بالضباط الذين تناولهم هذا البحث.

وقبل الكتابة عن مذكرات المذكورين أعلاه ومواقفهم، من الضروري التطرق وباختصار إلى المواقف والأعمال السلبية لغيرهم من الضباط، خاصة الذين ألفوا كتباً عن القضية الكوردية وثورة أيلول، وبينهم: الرائد محمود الدرة، المقدم نعمان ماهر الكنعاني، العميد الركن حسن مصطفى، المقدم الركن طه الشكرجي، اللواء صديق مصطفى(زعيم صديق)، اللواء الركن عبدالعزيز العقيلي، العقيد بدر الدين علي، العقيد غانم مصباح الأمين وسواهم، واللافت والمثير للتفكير أن معظم هؤلاء الضباط كانوا من ذوي الاتجاه القومي العربي - الإسلامي وبعضهم كان على صلة أو علاقة بجماعة الاخوان المسلمين.

لعل محمود الدرة هو أفضل العسكريين الذين كتبوا عن الكورد وتأريخهم، وكتابه "القضية الكردية والقومية العربية في معركة العراق - بيروت ١٩٦٣" صدر قبل سقوط نظام حكم عبدالكريم قاسم اثر انقلاب ٨ شباط ١٩٦٣، ولأن الكتاب جاء معادياً بشكل عام للقضية الكوردية، فقد اتخذته الحكومة العراقية وثيقة تدعم به مواقفها من الثورة الكوردية، فأعادت طبع بعض فصوله في كتابها الأزرق الذي نشرته بعنوان "الحكومة الوطنية ومشكلة الشمال - بغداد، ١٩٦٥".

والدرة يعد القضية الكوردية أخطر مشكلة تجابه العراق، ويعتبر انفصال الكورد كارثة تحل بالعراق، ويحمل عبدالكريم قاسم مسؤولية بروز المشكلة الكوردية من جديد ويعدها لعبة سياسية دولية تمس حكم العراق ووحدته الوطنية.

يقول الدرة ان كتابه أثار ثائرة الكثير من الأطراف المعنية، وكان نصيبه من نقد الكورد المؤيدين للثورة كبيراً، وربما كان هذا سبباً في إصداره الطبعة الثانية من الكتاب سنة ١٩٦٦ خفف فيه من غلوائه بدءاً من العنوان الذي صدر بعنوان "القضية الكردية" فقط، فضلاً عن تغيير بعض قناعاته السابقة وتصحيحه لمعلومات خاطئة وحذف كل ما ليس له علاقة مباشرة بأصول القضية الكوردية. مبرراً ذلك بالقول "لكي يحتفظ الكتاب القديم بطبعته الأولى بطابعه الذي ظهر فيه تحت ضغط ظروف معينة"[(١)].

أما كتاب المقدم نعمان ماهر الكنعاني مدير الإدارة العام في وزارة الإرشاد(الإعلام)، "ضوء على شمال العراق - بغداد ١٩٦٥ " الذي اعتمد كثيراً على الطبعة الأولى من كتاب الدرة أعلاه، فقد اتهم فيه فرنسا وأمريكا وبريطانيا والاتحاد السوفيتي وإسرائيل بدعم الكورد وثورتهم. وبعد ان تهجم على الثوار الكورد وعلى قائدهم البارزاني، أخذ يمتدح الكورد الموالين(المرتزقة) للحكومة، ونشر صور رؤسائهم، وأشاد بتصديهم "لدعاة الانفصال" مستوحين موقفهم المشرف - على حد قوله - من عقيدتهم الدينية الإسلامية، ومن إيمانهم بوحدة المصير للعرب والكورد، وأضاف أنه سيسعى في طبعة مقبلة لكتابه الى نشر الكثير من صور وأسماء الموالين الكورد. ويدعى المؤلف في كل ما كتبه بأن معلوماته لا يرقى لها الشك، وانه موضوعي.

وتناول العميد الركن حسن مصطفى في كتابه "البارزانيون وحركات بارزان ١٩٣٢-١٩٤٧-بيروت، ١٩٦٣" بشكل غير موضوعي تاريخ حركات بارزان، ويشرح المؤلف تجربته في محاربة البارزانيين سنة ١٩٤٥، ويعرض خدماته على الحكومة العراقية لتستفيد منها في القضاء على الثورة الكوردية التي يتمنى ان يقضي الجيش العراقي قضاءً مبرماً على (العصاة). ويرى أن عبدالكريم قاسم، ارتكب خطأً كبيراً بإعادة ملا مصطفى البارزاني إلى العراق بعد ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨[(١)].

وعرف المقدم الركن طه نوري الشكرجي(فريق ركن فيما بعد) بارتكاب جرائم بشعة في كوردستان، وبكرهه اللامحدود للكورد. كان لديه حقد أعمى عليهم، فعند دخوله في ٢٣ حزيران ١٩٦٣ مدينة كويسنجق أمر بإلقاء القبض على عدد كبير من سكانها، حتى الذين ذهبوا لاستقبال قواته، واختار ستة أفراد بدون تحديد وبدون السؤال عن أسمائهم أو الاطلاع على هوياتهم وقيدوهم بشدة إلى أعمدة الكهرباء وأعمدة المباني في الشارع العام الرئيس في المدينة وفتحوا عليهم النار أمام انظار الموجودين من سكان المدينة. كما أمر بجمع ضباط الصف الكورد العاملين في وحدته وعددهم كان يبلغ (١٢) ضابط صف وأدخلوا في مقهى مهجور بين كويسنجق ورانية، وأمر بفتح النار عليهم ثم أمر بهدم المبنى على جثثهم ودفنوا تحت الأنقاض[(٢)].

---

(١) الدرة، ص١٢.

(١) عاد البارزاني الى العراق في ١٩٥٨/١٠/٦، بعد لجوئه إلى الاتحاد السوفيتي السابق مضطراً في حزيران ١٩٤٧، وباستثناء (قاسم)، وقف معظم كبار الضباط القوميين العرب ضد عودته، بينهم: عبدالسلام محمد عارف، عبدالعزيز العقيلي، وناجي طالب وصبحي عبدالحميد وسواهم.

(٢) محسن دزةيي، احداث عاصرتها، ج٢، ١٩٦١-١٩٧٥، (اربيل، ٢٠٠٢)، ص٤٠ ؛ ص٤٢.

أما عبدالعزيز العقيلي (١٩١٩-١٩٨١)، فكان من أشد الداعين إلى استخدام القوة العسكرية في حل القضية الكوردية، فهو صاحب نظرية (دك الجبال دكاً)، وكان ضد إجراء أية مفاوضات مع قيادة الثورة الكوردية، وهو القائل: ليس هناك قضية كوردية انما تمرد موجه من دول الأعداء، عليه يجب القضاء عليه بالقوة، وكان ينادي "لا صلح ولا مفاوضة مع البارزاني" وان بامكان الجيش العراقي القضاء على (العصابات البارزانية)، وإذا لم يحقق هو ذلك خلال عشرة شهور[٣] فإن رقبته جاهزة للصلب وعلى ملأ الناس وفي شارع الرشيد[٤](اشهر شوارع بغداد) حينذاك. ويرى العقيلي "ان الحرب الكوردية ستستمر مادامت زعامة البارزاني قائمة، وان الطريقة الوحيدة لحل المشكلة تكمن في إرغام البارزاني على الاستسلام، وليس في التوصل إلى عقد صلح معه". وكان العقيلي من أوائل من اتهم الكورد بتأسيس إسرائيل ثانية في (شمال العراق). ومن أجل القضاء على الثورة الكوردية فضل ان تدخل الحكومة العراقية في مفاوضات مباشرة مع إيران وتقديم التنازلات لها في شط العرب، وطرح هذا الحل في آب ١٩٦٦ ومايس ١٩٦٧ على رئيس الجمهورية ورئيس الوزراء.

ووقف العقيلي ضد اتفاقية ٢٩ حزيران ١٩٦٦ التي حصل الكورد بموجبها على بعض الحقوق المتواضعة، وقال عنها: بأنها لا تحقق الوحدة الوطنية بل تمزقها، فعدها وثيقة واعتراف بفصل (شمال العراق) وانها تشبه وعد بلفور، فقد خلق الاتفاق فعلاً (دولة بارزانية)[١]. وإذا بقي البارزاني وتمرده سوف نصبح لاجئين، وتساءل: أين المنظمات العربية في بغداد؟ أين الذين يدعون إلى الوحدة العربية؟![٢].

كان العقيلي قومياً عربياً - إسلامياً، يؤمن بالإسلام ديناً ونظاماً ودولة، ويردد على مسامع زائريه بأن: الأخوة العربية - الكوردية ثابتة مدى الدهر لأنها تحيا في ظل الشريعة(المحمدية)، ويقول: كيف تبقى أمة العرب إذا قامت في (شمال العراق) دولة جبلية يرعاها الشرق والغرب وتشرف عليها الصهيونية؟![٣]

ولخص مسعود البارزاني موقف العقيلي من الثورة الكوردية بالقول: "رجل مُلئ حقداً على الشعب الكوردي، ان القلم ليعجز عن وصف ما كان يعتمل في نفس هذا الرجل من كراهية للكورد، وتنكر لحقوق شعبنا والتصدي لنضاله والامعان في العدوان عليه"[٤].

أما اللواء الركن المتقاعد ورئيس وزراء العراق الأسبق ناجي طالب، فقال رداً على سؤالي عن موقف (الضباط الأحرار) من القضية الكوردية وهل كانوا يبحثونها في اجتماعاتهم قبل ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨؟: لم

---

(٣) في مقابلة له مع الرئيس المصري جمال عبدالناصر في القاهرة قال: إن بإمكانه القضاء على البارزاني خلال عشرة أيام فقط. ينظر: معن العجلي، ماذا في شمال العراق؟ (بغداد، ١٩٦٨)، ص٤٦.

(٤) المصدر نفسه، ص٢٥-٢٦.

(١) للمزيد من المعلومات عن العقيلي وموقفه من الثورة الكوردية خلال المدة (١٩٦١-١٩٦٧) ينظر مبحث "عبدالعزيز العقيلي في ذاكرة الكورد" في عبدالفتاح البوتاني، الكوردولوجيا العربية...، المصدر السابق، ص١٩٩-٢١١ ؛ معن العجلي، ص٢١-٤٩.

(٢) معن العجلي، المصدر السابق، ص٢٧، والعجلي من اشد المعجبين بالعقيلي وكان دائم التردد عليه لمقابلته والوقوف على ارائه خاصة بعد اتفاقية ٢٩ حزيران ١٩٦٦، وخصص لمقابلاته معه الصفحات ٢١-٣٨ من كتابه اعلاه.

(٣) العجلي، ص٢٣-٢٤ ؛ ص٣٨.

(٤) ينظر كتابه: البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥ مع ملحق وثائقي، (اربيل، ٢٠٠٢)، ص١٧٢. وللعقيلي كتاب بعنوان "تاريخ حركات بارزان - بغداد، ١٩٥٦".

تكن هناك مشكلة كوردية على الساحة السياسية في العهد الملكي تتطلب الدراسة، فلماذا نبحث في شيء لم يكن موجوداً أصلاً؟. وأضاف: قل لي أنتم الأكراد ماذا تريدون ليكن لكم حصة في كل قصة؟! ألم تمنحكم الحكومة حكماً ذاتياً فأخذتم (تخربطون) وحولتم (الشمال)[٥] إلى فوضى، كما هو الحال الآن(شباط ١٩٩٤)!! هذا هو حالكم، لقد وقفت ضد عودة البارزاني إلى العراق بعد ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨، فقل لي ماذا كانت نتيجة عودته؟![١].

وتميز عهد رئيس الجمهورية عبدالرحمن عارف (١٧ نيسان ١٩٦٦ - ١٧ تموز ١٩٦٨) بتقديم كبار الضباط العديد من المذكرات له بصدد القضية الكوردية لعل أبرزها وأغربها مذكرة اللواء المتقاعد صديق مصطفى(زعيم صديق)، وهو ضابط ينحدر من مدينة الموصل، كان ذا ميول عربية - إسلامية ومقرباً من جماعة الاخوان المسلمين[٢]، لقد ارتكب هذا الضابط في ١٠ حزيران ١٩٦٣ في السليمانية أول مجزرة بحق المدنيين الكورد بقتله

(٥) معظم الضباط القوميين العرب والاسلاميين يحرصون على عدم لفظ او التفوه بكلمة (كوردستان) وعندما لفظتها في حضور ناجي طالب، استشاط غضباً وقال: يعني أنتم تريدون تأسيس دولة، ورفض مواصلة مقابلتي. وذكرني موقفه بموقف اللواء طاهر يحيى رئيس وزراء العراق الأسبق(شكل أكثر من وزارة) الذي قال اثناء مفاوضات ١٩٦٤-١٩٦٥ مع قيادة الثورة الكوردية: انه بمجرد ذكر كلمة (كوردستان) يعني الانفصال، أو أن (شمال العراق) لا يمكن ان يسمى (كوردستان) بدون فتح طريق للانفصال، ينظر: سعد ناجي جواد(الدكتور)، المسألة الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٧٠، (لندن، ١٩٩٠)، ص١٢١.

(١) حول تفاصيل مقابلتي مع ناجي طالب في ١٨ شباط ١٩٩٤ بداره في بغداد، ينظر: عبدالفتاح علي البوتاني، في الكوردولوجيا...، ص٢١٣-٢١٨.

(٢) لابد من الاشارة هنا الى: ان الجيش العراقي كان يضم في صفوفه اعداداً كبيرة من الضباط الاخوان ومواليهم وموقفهم من الثورة الكوردية كان يستند على موقف الاخوان منها، ومن المعروف ان الاخوان اصدروا منشوراً ضد قيام ثورة أيلول ١٩٦١، وذهب عدد من قادتهم إلى بغداد، وقالوا: ان الثورة الكوردية مدعومة من الشيوعية وان الشيوعيين هم وراءها ويدعمونها. تنظر مقابلة جريدة روداو، العدد(٥٤١)، اربيل، ٢٠١٩/٢/٤، مع الرئيس السابق للحزب الإسلامي العراقي(الاخوان)، الدكتور محسن عبدالحميد. ولا ننسى هنا ان مؤسس حركة الاخوان في العراق محمد محمود الصواف كان يحمل أفكاراً ومواقف سيئة عن الثورة الكوردية. وعندما سيطر البعثيون على الحكم إثر انقلابهم في ٨ شباط ١٩٦٣ عينوا رئيس الاخوان الدكتور عبدالكريم زيدان وزيراً للاوقاف، فافتى لكبار الضباط الاخوان في الجيش العراقي بتنفيذ الاوامر في قتل او مهاجمة الكورد وقراهم بحجة تطبيق شعار الحزب"مصلحة الجماعة". ينظر: عبدالرحمن اسبينداري(الدكتور)، الاخوان المسلمون والقضية الكوردية، مجموعة مقالات منشورة، (دهوك، ٢٠٠٥)، ص٥٨، عليه فليس من المستغرب او اللافت للانتباه ان عدداً من الضباط المحسوبين على جماعة الاخوان المسلمين او المنتمين اليهم والمقربين منهم وأصدقائهم، كانوا أشد قسوة وعنفاً في محاربة الثورة الكوردية واذكر منهم: عبدالسلام محمد عارف، وناظم الطبقجلي، عبدالعزيز العقيلي، سعيد قطان، حسن مصطفى، اللواء رشيد مصلح وسواهم، وكان مرشد الاخوان في العراق محمد محمود الصواف قد توسط بادخال بعض المذكورين في الكلية العسكرية في العهد الملكي ضمن سياسة الاستيلاء على السلطة فيما بعد، وكان للصواف علاقات جيدة ووطيدة مع البلاط الملكي. ويذكر المشرف التربوي ملا نوري اغجلري(نوري عبدالله صالح) ان معظم ضباط الجيش في معسكر رانية في مايس ١٩٦٦ كانوا من جماعة الاخوان المسلمين، وكانوا يصرحون بذلك سراً وعلناً، وانه وجد في خيمة ضابط استخبارات اللواء خلدون الشيخ صديق تفسير: في ظلال القرآن(لسيد قطب احد ابرز قادة الاخوان). للتفاصيل تنظر مذكراته بيرەوەریەکانم لە نێوان بینینُ بيستدا (مذكراتي بين المشاهدة والسماع)، ئامادەکردنی صديق صالح،(سليماني، ٢٠٠٩)، ص١٦٨-١٦٩.

العشرات من شبابها، وعرفت تلك المجزرة في ادبيات الكورد السياسية بـ(وادي الموت) او بـ(محكمة الوادي) ويوم (منع التجول)[٣].

وجاء في مذكرات حمه كريم هورامي: ان زعيم صديق أمر بقصف القرى الكوردية في جبال هورمان بالمدفعية، فأدخل الرعب في قلوب سكانها، ولايقاف القصف اتفق سكان المنطقة على أن يذهب عدد من أصحاب (اللحى البيضاء) أو وجهاء القرية لمقابلة الزعيم والرجاء منه لايقاف القصف، وكان يتقدمهم ملا إحدى القرى يدعى سيد جميل وهو يحمل القرآن على كفيه، والتقوا به عند جسر زلم، وقال له السيد بالكوردية: أنا سيد من أولاد رسول الله، أناشدكم باسم الله وهذا القرآن أن تأمروا بايقاف القصف على قرانا؛ لأنه يذهب ضحيته الكثير من الأبرياء، خاصة من النساء والأطفال والشيوخ، وبعد ان تُرجم كلامه الى العربية، إسقط الزعيم بعصاه عمامة الملا وبلا أدنى احترام وقال متسائلاً: أنت سيد؟! وهل يوجد سادة بين الكورد؟[١].

كما أمر هذا الضابط بقتل (٤٠) شخصاً كانوا يؤدون صلاة الجمعة في قرية (سيداره) في السليمانية أيضاً، بعد أن أحكم غلق باب الجامع عليهم لكيلا يخرج أحد منهم، انتقاماً لهزيمة كان البيشمركه قد ألحقوها بوحدته العسكرية أثناء ثورة أيلول[٢].

وكتب ملا نوري اغجلري في مذكراته يقول: عندما كنت أشرف على امتحانات الوزاري (البكالوريا) للمرحلتين السادس الابتدائي والثالث المتوسط في نهاية مايس ١٩٦٦ في قضاء رانية وصلت الأخبار إلى المعسكر أن البيشمركه ينشطون في سرجاوه(مركز ناحية) فتقدم الجيش نحوهم وبعد معركة ضارية انسحب مدحوراً بعد ان تكبد الكثير من القتلى والجرحى، وتقرر أخذ الثأر من سكان المنطقة الأبرياء، وقيل إن إمام وخطيب جامع سرجاوه حمل القرآن ورافقه مجموعة من الشيوخ لاستقبال الجيش طالبين عدم تعرضه للسكان، ولكن ذهب رجاءهم وتوسلاتهم سدى، فقد قتلوا فوراً ومزق القرآن الذي كان يحمله الملا. فما كان من البيشمركه إلا التصدي للجيش وإلحاق الهزيمة به ثانية[٣].

أعود إلى مذكرة الزعيم صديق مصطفى - الذي لم يكف عن معاداة الثورة الكوردية حتى بعد تقاعده - إلى رئيس الجمهورية عبدالرحمن عارف في آذار ١٩٦٨، التي تضمنت ملاحظاته عن مدينة الموصل حينذاك ومما جاء فيها:

---

(٣) حاول ذوو ضحايا زعيم صديق ان يضعوا حداً لحياته وتعقبوه ومع ان السلطة كانت قد أمنت له الحماية، الا انه اضطر الى ان يغادر الى القاهرة، فكفوا عنه احتراماً للشعب المصري ورئيسه جمال عبدالناصر. ينظر: مسعود البارزاني، المصدر السابق، ص٩٧.

(١) للتفاصيل ينظر: حەمه كەریم هەورامی، چیرۆکی من و گوندەکەم (قصتي وقصة قريتي)، ج٢(غير منشورة)، ص٢٥٠. في رأيي، ان الزعيم صديق، لم يبتعد عن الحقيقة كثيراً، فكل انساب الكورد الى العرب وخاصة الى السادة منهم مفبركة كان سببها السعي وراء مكاسب مادية واجتماعية وحتى سياسية.

(٢) المصدر نفسه، ص٢٥٠.

(٣) تنظر مذكراته، المصدر السابق، ص١٦٨-١٦٩. وبعد السؤال والاستفسار عن اسم الضابط الذي قاد العملية تأكد انه كان العقيد غانم مصباح الأمين الذي كان يتفاخر انه كان يوماً مساعداً للزعيم صديق.

إن للكورد دوافع خفية من وراء هجرتهم إلى الموصل يراد من ورائها على المدى البعيد تكريد اللواء(المحافظة) وإرغام العرب إلى الهجرة إلى المدن العراقية الأخرى. ويشبه صديق مصطفى، هذه الحالة بالوضع في فلسطين عندما أخذ اليهود يهاجرون إليها ويستوطنوها ومن ثم أخذوا يستملكون الأراضي من أهل البلاد.

أما عن الكورد الموالين(الجاش) ووجودهم مع أسرهم في الموصل فيقول: ان المهاجرين الكورد الذين سكنوا أطراف الموصل في أحياء وادي حجر والنبي يونس والزهور وبقية المناطق الأخرى كثيراً ما يدخلون المدينة وهم بكامل أسلحتهم وعدتهم، وقصدهم من ذلك إظهار قوتهم للاهلين وإشعارهم بأنهم ذوو السلطة في المنطقة.

ولم يكتف هذا الضابط المتقاعد بهذه المذكرة(الخطيرة)، بل، ورغبة منه في العودة إلى الجيش ليتدارك عروبة الموصل المهددة ومنع طرد العرب منها وقيام الدولة الكوردية، رفع رسالة خطية في ٣٠ آذار ١٩٦٨ يذكر فيها بأنه ضابط كفؤ كان قد ساهم في الكثير من العمليات الحربية، وان الظرف الراهن يتطلب الاستفادة من خدماته[١].

وفي الوقت الذي يتخوف الزعيم صديق حتى من المرتزقة الكورد (في آذار ١٩٦٨) مع انهم كانوا من الموالين للدولة، ويقول إنهم يشكلون خطراً على عروبة الموصل في المستقبل، يقول ملا نوري اغجلري عنهم: كنت أرى وأنا في معسكر رانية كيف أن الضباط يستهزؤون بهم عند مراجعتهم للمعسكر بإطلاق السلاقي(كلاب الصيد) عليهم وينادونهم قائلين "تعال يا جاش"، فكان الجاش يضحكون ويردون بعربية مكسرة (سيدي)، فكنت عند مشاهدتي لهم اتذكر هذا البيت الشعري للمتنبي:

من يهون يسهل الهوان عليه   مالي جرح بميتٍ إيلام[٢]

أما العقيد بدر الدين علي الذي عمل محافظاً لأربيل خلال المدة (نيسان ١٩٦٢ - نيسان ١٩٦٤)، فكان قومياً عربياً متشدداً، اشتهر بعدائه لكل ما هو كوردي، حتى انه كان قد أوصى الأجهزة الأمنية بقتل كل كوردي معارض للحكومة عندما يلقى القبض عليه، وقام بتشكيل شبكة مخابراتية من بعض الكورد الموالين للحكومة لغرض جمع المعلومات ورفع التقارير ومراقبة البيوت والأماكن العامة مقابل مكافآت مالية، حتى انه جند ابنته (ميسون) الطالبة في متوسطة أربيل للبنات بجمع المعلومات[٣].

---

(١) للتفاصيل عن مذكرة الزعيم صديق ورسالته الشخصية الى رئيس الجمهورية، ينظر: جعفر عباس حميدي(الدكتور)، التطورات السياسية في العراق ١٩٥٨-١٩٦٨ دراسة وثائقية في التقارير الامنية الخاصة، (بغداد، ٢٠١٠)، ص٣٤٧-٣٤٨.

(٢) تنظر مذكراته، المصدر السابق، ص١٦٨.

(٣) للتفاصيل ينظر: مهدي محمد قادر(الدكتور)، "متصرفو اربيل ١٤ تموز ١٩٥٨- ١١ آذار ١٩٧٠ ودورهم في المجالات السياسية والخدمية"، مجلة الاكاديمية الكوردية، العدد (٣٧)، اربيل، ٢٠١٧، ص٥٨٨-٥٩٦.

يذكر المعاصر له ولأعماله محسن دزەیی : انه كان من ألد أعداء الثورة الكوردية شخصاً مغروراً معتزاً بنفسه متطرفاً شديداً عنيفاً وحاقداً على الثورة، كأنه شرطي لدى السلطة، ولأنه كان أفضل من ينفذ سياسة الحكومة تجاه الثورة فقد قررت حكومة انقلاب ٨ شباط ١٩٦٣ ابقائه في منصبه[٤]

ولم تنج حتى الحمير من إجراءاته التعسفية، فقد أمر بجمع الموجود منها داخل المدينة وأطرافها وحجزها في ساحة سجن أربيل خلف بناية مديرية الشرطة(مقابل بناية المحافظة)، بتهمة نقل المساعدات والامدادات إلى الثورة الكوردية بواسطتها، كما أمر بغلق(ميدان) بيع الحمير في المدينة وتوارى باعة الحمير عن الأنظار. وقد أدت تلك الإجراءات إلى إرباك الحياة الاقتصادية في مدينة أربيل، إذ اختفت الخضراوات والألبان التي كانت تجلب على ظهور الحمير من القرى والمزارع إلى أسواق المدينة، كما توقف عمل المطاحن التي كانت الحبوب تنقل إليها بواسطة الحمير، وغاب صوت باعة النفط والحطب في أحياء المدينة. لقد تم حجز نحو (١٠٠٠) حمار، وكان أصحابها يقفون في طابور أمام باب سجنها وبيد كل منهم كمية من العلف ليذهبوا إلى مواجهة حميرهم واطعامها وسقيها[١]!!!.

بعد الإشارة إلى كتابات ومواقف عدد من الضباط والقادة العسكريين، انتقل الآن إلى عرض وجهات نظر الضباط الذين ركزت عليهم هذه الدراسة أو اختارتهم:

(١) ثورة أيلول في مذكرات الفريق سعيد حمو:

يعتبر سعيد حمو - على قدر معلوماتي - اول ضابط كتب مذكراته عن محاربته للثورة الكوردية، إذ صدر كتابه "مذكرات آمر لواء مشاة - بغداد، ١٩٧٧" ويتكون من (٢٧٠) صفحة من القطع الكبير موزعة على (٧٢) فصلاً وعدة ملاحق وطبع بمساعدة وزارة الإعلام في مطبعة التوجيه السياسي في وزارة الدفاع، واهدى حمو كتابه إلى من سماهم بشهداء جحفل اللواء الخامس[٢] الذين (استشهدوا) خلال (حركات الشمال) ١٩٦١-١٩٦٨ من أجل وحدته ورفعته...".

تعد هذه المذكرات من أكثر المذكرات التي كتبها الضباط الآخرون أهمية وأقربها إلى الحقيقة، لأسباب أهمها أنه قام بتدوينها عند وقوع الأحداث، فضلاً عن أن الرجل عزز مذكراته بخرائط عسكرية وصور ووثائق نادرة توضح خطط المعارك والعمليات المهمة، التي بلغت نحو (٤٠) معركة وغارة وتعرض خاضها اللواء الخامس خلال المدة (١٩٦١/٩/١٠ - ١٩٦٨/٧/١٧) مع البيشمركه، كما ان الهدف من إصدار الكتب ليس سياسياً بل عسكرياً وليكون مرجعاً ود رساً لكل من يريد الاطلاع على معارك وفعاليات جحفل اللواء

---

(٤) ينظر كتابه، احداث عاصرتها، ج١، حاوره طارق ابراهيم شريف، (اربيل، ٢٠٠٢)، ص١٨٦ ؛ ص١٩٤.

(١) للتفاصيل ينظر: مهدي محمد قادر، المصدر السابق، ص٥٨٨-٥٩٦. تمكن ضحايا هذا الضابط من قتله في ١٩٦٥/١٠/٢٩ في بغداد بعد إحالته على التقاعد، مسعود البارزاني، المصدر السابق، ص٩٧. ويُذكر ان العميد حسن مصطفى كان يسرق مواشي القرويين الكورد وخاصة الأبقار وينقلها بسيارات الجيش ليبيعها لتجار المواشي.

(٢) يتكون جحفل اللواء عادة من وحداته الاصلية مضافاً لها وحدات من الصنوف المقاتلة كالدروع والساندة الاخرى كالمدفعية والهندسة والمخابرة.

الخامس/الفرقة الرابعة، وإظهار المعارك المهمة الجديرة بالدراسة. ان الكتاب أشبه بدليل لصنف المشاة في الجيش وكيفية إداء واجباته اثناء الحركات أو المعارك، بدليل انه طبع بموافقة مديرية البحوث والتمارين في وزارة الدفاع.

اعتبر حمو يوم ١٩٦١/٩/١٠ تاريخاً لبدء الثورة الكوردية؛ لأن التعرض وقع في هذا اليوم على القاطع الذي كان مسؤولاً عنه، ويقول: تمكن (العصاة) من تهيئة رأي عام في بعض المناطق الشمالية لتأييدهم، كما تمكنوا من ضم عدد لا بأس به من المسلحين إلى جانبهم، ولمست ذلك بوضوح في زيارتي لعدة قرى في قضاء دهوك خلال شهري آب وأيلول ١٩٦١، وبدأ (العصاة) مساء يوم ١٩٦١/٩/٩ بالتقدم من مناطق تجمعهم نحو المعسكرات والربايا، وفي صباح يوم ١٠ أيلول وجدت القطعات ان (العصاة) يسيطرون على العوارض المحيطة بمعسكراته فاضطرت إلى إبعادهم بالرمي، وهكذا بدأت الحركات في (شمال العراق)[١].

حاولت حكومة عبدالكريم قاسم التكتم على قيامها بالعمليات العسكرية، فقد أعلن (قاسم) في مؤتمر صحفي عقد في ١٩٦١/٩/٢٣ عن بداية (التمرد) في كوردستان ونهايته وقال: "ان انتصارنا في القضاء على هذا التمرد أشبه بانتصارنا في ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨"[٢]. الا ان سعيد حمو كَذَبَ هذا الخبر بالقول: كان الواقع على العكس من ذلك، إذ كان البارزاني ومعه (٥٠٠) مسلح يتنقل في منطقة برواري بالا ثم وصل منطقة قرى وارميل وبانكه وارزه، وان البيشمركه الحقوا هزائماً بالكورد الموالين للحكومة في منطقة دهوك، مما دعا الى حضور أمر اللواء (١١) ورئيس أركان الفرقة في دهوك لتدارك الموقف[٣].

ويحسم حمو مسألة في غاية الاهمية، وهي مسألة محاولة قائد الثورة ملا مصطفى البارزاني اللجوء إلى سوريا، تلك الدعاية التي روجتها الحكومة للتأثير على معنويات الثوار، فيقول: وقد دارت إشاعات مختلفة آنذاك عن مصير البارزاني فجاء إحداها بانه ذهب إلى سوريا وأفادت إشاعة أخرى بأنه اصيب بجروح بليغة، بينما كان هو يتنقل في منطقة برواري بالا[٤].

ركز سعيد حمو، ومن خلال المعارك التي خاضها لواءه مع قوات الثورة الكوردية لمدة (٧) سنوات، - الى حد ما - على انتصاراته وتجنب الحديث عن انكسارته وهزيمة الجيش حتى في معركة (زاويته، كفلسن، لومانا، سواره‌توكه) في ٥-١٢ كانون الأول ١٩٦١، ومضيق جالوك(قنتاره) في ١٨ آذار ١٩٦٢، ومعركة زوزك وهندرين في مايس ١٩٦٦[٥]، الا انه أشاد بعملية مهاجمة البيشمركه لشركة نفط عين زاله ليلة ١١/١٠ تشرين الأول ١٩٦٢

---

(١) حمو، ص٨ ؛ ص١١.

(٢) تنظر تفاصيل وقائع المؤتمر الصحفي في جريدة الثورة، العدد (٧٠٧)، ٢٤ أيلول ١٩٦١.

(٣) حمو، ص١٦-١٧.

(٤) المصدر نفسه، ص١٦.

(٥) دفع ما كتبه حمو عن انتصاراته وعدم ذكر انكساراته مسعود البارزاني الى القول: كان سعيد حمو قد اشتهر بانجازاته وموفقياته في محاربة الثورة، دون ان يكون لتلك الشهرة اساس من الحقيقة، ويقول عنه في مكان اخر: قائد فاشل لا يستحق ما عزا لنفسه من حنكة ودراية عسكرية، إذ لم يحقق نصراً واحداً الا بعد تفوق كاسح في الاليات والقوة النارية والدروع والقصف الجوي المركز، وكان يتهرب دائماً من المواجهة مع البيشمركه. ومن بطولاته انه قبض على راعي غنم بالقرب من ربيئة للجيش وتولى تعذيبه بنفسه بغية انتزاع انباء تحركات البيشمركه. ينظر كتابه، المصدر السابق، ص١٠٥ ؛ ص١٢١. قبض حمو على الراعي

بالقول: تمكن (العصاة) من القيام بهذه العملية والتملص من المنطقة بدون الاشتباك مع القطعات العسكرية، والواقع تعتبر هذه العملية من العمليات الجريئة وانها تتطلب قابلية بدنية عالية إذ إنهم (البيشمرگه) عبروا نهر دجلة مرتين ذهاباً وإياباً فاستغرقت العملية يومين وليلتين، ويعزو حمو تأخر رد الفعل الحكومي إلى تأخر وصول موافقة عبدالكريم قاسم، إلا انه يعود ليبرر ذلك بالقول: ان وقوع الغارة(العملية) كانت خلال عطلة يوم الجمعة(ليلة الخميس على الجمعة)، كان سبباً في تأخر وصول الموافقة[١].

كما ويعترف حمو باستيلاء البيشمركه على قاعدة ديرەبون العسكرية على الضفة اليسرى لنهر دجلة، وانسحابهم منها بعد ان كبدوا الجيش خسائر لا يستهان بها[٢].

وفي الوقت الذي يقلل معظم القادة العسكريين الذين شاركوا في محاربة الثورة الكوردية، من شأن الكورد الموالين للحكومة(الجاش)[٣] ودورهم في المعارك ضد البيشمركه[٤]، نرى سعيد حمو يشيد بدورهم وشجاعتهم وخدماتهم في مساندة الوحدات العسكرية عند احتدام المعارك، ويقول بصدد استخدامهم: كانوا سلاحاً ذا حدين، فإذا أحسن استخدامهم؛ فإنهم يقومون بأعمال جيدة ومفيدة، وان ما حققوه مع الرتل الطيار(الفرسان والمغاوير) من واجب تعتبر اعمالاً باهرة حقاً، ويجب حل مشاكلهم الإدارية والاستمرار على إدامتهم بانتظام[١]، ويشيد حمو بشجاعة وبطولة المرتزقة الزيباريين في معركة الهجوم على سلسلة جبل ازمر والتقدم الى قضاء جوارته في ٢٥، ٢٦ حزيران ١٩٦٥[٢].

في ١٩٦٣/١٢/٢٥ بالقرب من ربيئة غرب منطقة بازيان بـ(٣)كم، فطلب احضاره وسأله عن سبب اقترابه من الربايا، فأجابه بانه يقترب منها طلباً للكلأ، غير انه شك بامره لذا ضربه ضرباً موجعاً. ينظر، حمو، ص١٢٢.

(١) حمو، ص٥٢ وللاطلاع على تفاصيل عملية اقتحام شركة نفط عين زالة ينظر: رزگار (قاسم محمد) ملحمة عين زالة في ذاكرة البيشمركه، (دهوك، ١٩٩٧).

(٢) للتفاصيل ينظر: حمو، ص٢١٧-٢١٨.

(٣) كانت الحكومة تطلق عليهم حينذاك اسم الشرطة غير النظامية ثم فرسان صلاح الدين بينما يطلق عليهم الكورد اسم (الجاش). وهذه التسمية اطلقها عليهم ملا مصطفى البارزاني منذ سنة ١٩٤٤.

(٤) كتب مسعود البارزاني عن المرتزقة الكورد ودورهم في محاربة الثورة الكوردية يقول: ان اطلاق اسم الجحوش عليهم صفة لا تخفي دلالتها لصق بهم وتعذر الخلاص او التبرؤ منها، كانوا بادئ ذي بدء بمثابة درع واقي للقوات النظامية، وعن اهميتهم للجيش العراقي يقول: كان هذا الجيش سيغدو فريسة سهلة للبيشمركه وكان سيتم تحطيمه في اولى المواجهات العسكرية الكبرى لولا هؤلاء المرتزقة الجحوش، الا ان الوضعية اختلفت بثبات البيشمركه ورسوخ جذور الثورة، حتى آل الامر بالجاش ان صار الجيش يستخدمهم كما تستخدم كلاب الصيد، فيبعث بفصائل صغيرة منهم في المقدمة ليكشفوا له مكامن البيشمركه ومواقعهم التي تحصنوا فيها ثم يبعث بطائراته الحر بية لتقصف تلك المواقع او ليوجهه اليها نيران مدافعه البعيدة المدى تمهيداً لزحفه. ينظر كتابه، المصدر السابق، ص٩-١٠.

(١) حمو، ص١٤٥.

(٢) المصدر نفسه، ص١٤٨ ؛ ص١٥٢.

وفي معرض الاستحضارات لمعركة جبل كورك في ١٢-١٨ آب ١٩٦٥، يورد حمو معلومة مهمة لها دلالاتها وهي: انه استدعى رئيس الفرسان محمد خالد الشيخ أحمد البارزاني، وطلب منه الاشتراك في المعركة، فأجاب: بأن البارزاني لا يقاتل البارزاني؛ لذا فإنه لا يشترك في المعركة(٣).

وعن اشراك المرتزقة الكورد في المعارك يرى حمو، انه من الأفضل استخدامهم بالواجبات التي تناسبهم كالتقدم على الأجنحة ليتمكنوا من جر (العصاة) نحوهم فتخف المقاومة على المحور الرئيسي، إضافة على المنطقة الواسعة التي سيفتشونها(٤).

ومع إشادته بالخدمات التي كان المرتزقة الكورد يقدمونها للحكومة، إلا أنه يقول: ان بعض الفرسان بطبيعتهم العشائرية يميلون الى السلب والنهب، إذ كانوا يقومون بسلب المواشي والأثاث والحاجيات من القرى، على الرغم من أن هذه الأعمال لا تدل على الرجولة، على حد قول ضابط حاول أن يمنعهم من ذلك، ولكن دون جدوى(٥)، ويشير حمو كذلك إلى أنهم كانوا يعتدون على سكان القرى؛ لذا لم نكن نستصحبهم معنا(٦) وانهم أحرقوا العديد من القرى بدون أمر أو بدون علمنا(٧).

ويلخص حمو في نهاية مذكراته تجربته في محاربة الثورة الكوردية وسر نجاح وحدته العسكرية في المعارك التي خاضها(٨).

كان سعيد حمو عسكرياً مهنياً محترفاً وبامتياز، اشتهر بحرصه في تطبيق الأوامر والتقاليد العسكرية إلى حد المبالغة، فعلى حد قوله انه لم يستصحب معه ملابس النوم(بيجامة) طول مدة الحركات(١٩٦١-١٩٦٨)، وكان يرتدي بدلة الشغل ليلاً ونهاراً وباستمرار ويحلق لحيته فجر كل يوم ولم يتقاعس عن ذلك ولو لمرة واحدة حتى خلال المعركة(١)، ويشهد بحقه الفريق الأول الركن إبراهيم فيصل الأنصاري بالقول: شاهدت العقيد سعيد آمر الفوج (٤) اللواء (١١) ينام في كامل ملابسه العسكرية وحذاء الخدمة في قدميه، فسألته لماذا؟ فقال لاننا في حرب عصابات وربما يهاجموز نا خلال الليل، ويضيف الانصاري قائلاً: كان سعيد حمو جندياً مقاتلاً بمعنى الكلمة ومقتدر وكفؤ وله خبرة واسعة في الحروب الجبلية(٢). وبالإمكان القول إنه اكتسب خلال محاربته الثورة الكوردية التي دامت نحو (٧) سنوات شهرة وحرفية في فن حرب العصابات.

---

(٣) حمو، ص١٦١-١٦٢، كان الشيخ احمد قد اتفق مع الحكومة في ١٩٦٣/٩/٢١ على عدة شروط لقاء الوقوف على الحياد والمحافظة على الأمن في منطقة بارزان، ينظر: المصدر نفسه، ص١١٠-١١١.

(٤) حمو، المصدر السابق، ص٣٢.

(٥) المصدر نفسه، ص١٤٥.

(٦) المصدر نفسه، ص١٤٣.

(٧) المصدر نفسه، ص١٠٤ ؛ ص٢٠٤.

(٨) المصدر نفسه، ص٢٥١.

(١) حمو، ص٢٥٤. يذكر مسعود البارزاني، انه عندما احرز الجيش العراقي في مايس ١٩٦٦ تقدماً في معركة زوزك وهندرين، وكان احتلالهما يفتح الطريق للوصول الى حاج عمران وطلالة. ارتفعت معنويات الجيش، علق سعيد حمو آمر اللواء الخامس، وقد ملأه النصر زهواً بقوله: "اني سأترك لحيتي تنمو ولن ازيلها حتى ابلغ طلالة". ينظر كتابه، المصدر السابق، ص١٧٥.

(٢) تنظر مذكراته، ايام لا تنسى...، تحقيق ومراجعة اللواء الركن علاء الدين حسين مكي خماس، (عمان، ٢٠١٩)، ص١٨٥.

ومما يؤخذ على سعيد حمو انه كان يأمر جنوده بان يكبروا خلال الصولة (الله أكبر، الله أكبر، الله أكبر) وكأنه كان يحارب غير المسلمين، ويبرر عمله ذاك بالقول: "لأني أومن بذلك ايماناً عميقاً راسخاً، وكانت القطعات تتجاوب فتكبر وتنتصر باذنه تعالى، وان جندنا لهم الغالبون"[٣].

ومن الجدير بالذكر ان حزب البعث وبعد انقلابه في ٨ شباط ١٩٦٣ واستيلائه على السلطة، وفي معرض قراره القضاء نهائياً على الثورة الكوردية، قدر حماسة سعيد حمو في محاربة الثورة بتعيينه آمراً للواء الخامس، وعندما عاد البعث الى الحكم اثر انقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨ عين سعيد حمو قائداً لفرقة عسكرية مع انه لم يكن ضابط ركن، ويبدو لي انه كان مقبولاً لدى البعث ومنسجماً معه، ان لم يكن قد انتمى للحزب، بدليل انه وصف انقلاب ٨ شباط ١٩٦٣ وانقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨ بـ(الثورتين المباركتين)، وقال عن الانقلاب الثاني بانه (حَصْحَصَ الحق) ربما لأنه عين في ١٨ تموز ١٩٦٨ قائداً للفرقة التي كان يعمل بها[٤].

(٢) الثورة في مذكرات عبدالكريم فرحان:

أصدر هذا الضابط الطبعة الثانية من مذكراته "حصاد ثورة، مذكرات تجربة السلطة في العراق ١٩٥٨-١٩٦٨"، دمشق، ١٩٩٦، واعتمد في كتابتها على الذاكرة "مع انها ضعيفة فيما يتصل بالتواريخ والأرقام والأسماء، لكنها قوية فيما يتعلق بالأحداث والوقائع لمشاركته فيها واطلاعه عليها بحكم منصبه" على حد قوله[٥].

تتكون المذكرات من (٢٨٦) صفحة من القطع الكبير موزعة على خمسة فصول، وجاء تناوله لمحاربة الثورة الكوردية في الفصل الثاني، كما تضمن الفصل ا لثالث مبحثاً عن القضية الكوردية وتأريخها، وكتب فرحان في جزء من الفصل الرابع عن الخلافات بين جلال الطالباني وملا مصطفى البارزاني.

كان صاحب المذكرات قومياً عربياً ناصرياً[١]، وتأثره بالزعيم المصري يفسر ويحدد الكثير من مواقفه المعتدلة واتجاهاته السياسية ومنها: حماسه لقيام الوحدة بين العراق ومصر، وعدائه لنظام حكم عبدالكريم قاسم فقد وصفه بالدكتاتور والطاغية والمستهتر والأرعن، وكان على استعداد للمشاركة في اية حركة انقلابية ضده حتى انه تعاون مع البعثيين في انقلابهم عليه في ٨ شباط ١٩٦٣ فعينوه قائداً للفرقة الأولى في الموصل، ثم تعاون مع من انقلب عليهم في ١٨ تشرين الثاني ١٩٦٣ فعين وزيراً للارشاد(الاعلام) ثم وزيراً للإصلاح الزراعي أصالة وزارة الزراعة وكالة وأميناً عاماً للاتحاد الاشتراكي العربي في ١٤ تموز ١٩٦٤ انسجاماً مع مصر حيث كان فيها تنظيم سياسي واحد وبالاسم نفسه[٢].

---

(٣) حمو، ص٢٤٨.

(٤) المصدر نفسه، ص٦٠ ؛ ص٢٤٧.

(٥) فرحان، ص٥.

(١) نسبة الى الرئيس المصري جمال عبدالناصر الذي كان معتدلاً في مواقفه ازاء القضية الكوردية في العراق ومع حلها سلمياً.

(٢) عن تنظيم الاتحاد الاشتراكي في العراق ونشاطاته ينظر: فرحان، ص١٣٧ وما بعدها ؛ صبحي عبدالحميد، مذكرات صبحي عبدالحميد، العراق في سنوات الستينات ١٩٦٠-١٩٦٨، (بغداد، ٢٠٠٩)، ص١٤٧-١٥٦.

أما موقفه من الحقوق القومية الكوردية ومن ثورة ١١ أيلول ١٩٦١ وقائدها ملا مصطفى البارزاني، فتبدو معتدلة من خلال مذكراته، ويؤكد ما ذهبت اليه، ومما له دلالاته ايضاً، انه لا يصف البيشمرگه بالعصاة والمتمردين والمخربين، بل بالثوار، كما يطلق على جميع حركات الكورد المسلحة اسم (الثورات الكوردية)، ولا يتهم البارزاني بالخيانة والعمالة، بل يتحدث عنه باحترام، ومع هذا لم ألحظ استخدامه لكلمة (كوردستان) إلا إذا وردت في نص أو على لسان غيره وعرضاً، ويستخدم عادة بدلاً عنها اسم (شمال العراق) أو (شمال الوطن).

وبحكم تعيينه في ١٤ شباط ١٩٦٣ قائداً للفرقة الأولى التي كان مقرها في معسكر الغزلاني في الموصل بسبب محاربتها للثورة الكوردية في منطقة بادينان، كان عليه محاربتها خلال المدة (١٠ حزيران ١٩٦٣ - ٢٠ تشرين الثاني ١٩٦٣).

كتب فرحان عند مباشرته بوظيفته قائداً للفرقة الأولى في ١٥ شباط ١٩٦٣ عن الموقف العسكري في قاطع الفرقة يقول: انه كان لا يبعث على الارتياح، فالمعنويات منخفضة والأمور الإدارية مرتبكة والتذمر ظاهر، فقد قام الثوار الكورد بعدة غارات على مداخل مدينة الموصل الشمالية والشرقية وهاجموا بعض ربايا الجيش القريبة من الموصل، كما كانوا قد شنوا غارة جريئة وناجحة على عين زالة حيث آبار النفط، وأخيراً احتلوا سلسلة جبال سَر عقرة المشرفة على مدينة عقرة وفشل هجوم الجيش لطردهم منها[١].

ولمواجهة المشاكل الكثيرة التي كانت تواجه الفرقة، استغل فرحان فترة المفاوضات وتوقف القتال خلال (٨ شباط - ١٠ حزيران ١٩٦٣) لحلها لتستطيع الفرقة اداء مهمتها في محاربة الثورة الكوردية، إذا فشلت المفاوضات وأستؤنف القتال، ومن أجل تحقيق ذلك شرع فوراً بزيارة وحدات وحاميات فرقته، فابتدأ بالمعسكرات النائية والقريبة من معاقل وقرى الثورة، وقام بتبديل بعض الضباط بآخرين أكثر اندفاعاً وحماساً، وكان ذلك من أجل رفع المعنويات[٢].

وكان ضمن خطط صاحب المذكرات الاهتمام بـ(الكورد الموالين) للحكومة وإصلاح شأنهم، وكتب بهذا الصدد يقول: كان لابد من تأليف قيادة جريئة ومسؤولة عن الكورد الموالين والتأكد من جدية وإخلاص الرؤساء والشيوخ(الاغوات)، لاسيما وان هناك إشاعات كثيرة عن اتصال بعضهم بالبارزاني زعيم الثوار وتهريب العتاد إليه[٣] ، يضاف إلى ذلك قوائم الأسماء التي تقدم شهرياً لقبض الراتب تتضمن أسماء وهمية أو صبيان دون سن البلوغ، حتى أن بعضهم حاول رشوة ضابط استخبارات الفرقة لتسجيل أسماء وهمية أو صبيان[٤].

(١) فرحان، ص٧٦-٧٧.

(٢) للتفاصيل ينظر المصدر نفسه، ص٧٧-٨٠.

(٣) لم تكن - في الحقيقة - اشاعات فالبعض من رؤساء المرتزقة(الجاش) حفاظاً على مصالحهم كان يدعم الثورة سراً بالمؤن والعتاد لانها كانت بالنسبة لهم مصدر رزق، حتى انهم كانوا يسجلون اسماء الموتى والاطفال الرضع في قوائم الرواتب.

(٤) فرحان، ص٨١.

ولمعالجة تلك المشكلة شكل فرحان لجنة تولت المسح والفرز للتأكد من اأاسماء تمهيداً لتزويد المـوالين بهويات شخصية للحيلولة دون التزوير والاستغلال[٥]. كما أصدر أمراً بتسمية المـوالين بـ(فرسان صلاح الدين)[٦]، اعتقاداً ان ذلك يرفع من معنوياتهم؛ لأن الثوار كانوا يطلقون عليهم اسم (الجحوش) للحط مـن شأنهم وتحقيرهم[٧] وتقرر إضافة ثلاثة دنانير إلى رواتبهم كمخصصات طعام تصرف اثناء الحركات[٨].

ويشيد فرحان برئيس عشيرة الهركي محيي الدين آغا، ويصفه بالرجل الواعي وعميق الإيمان بوحدة التراب العراقي. حيث انضم والمئات من أفراد عشيرته إلى (الفرسان) ورفض أن يأخذ هو واتباعه أي راتب، وكانوا ينفذون مهامهم على أفضل وجه، خلافاً للذين كانوا يودون أن يطول القتال[١].

كتب فرحان يقول: عقد مؤتمر عسكري في مقر الفرقة الأولى حضره العميد الركن سعيد قطان والعميد الركن عبدالجبار شنشل من كركوك، تمت فيه دراسة الموقف العام، واتفقوا على عدم جدية المفاوضات وتعذر الوصول عن طريقها لحل المشكلة الكوردية، وتم الاتفاق على أن تشن الفرقة الثانية الهجوم على الثوار عند فشل المفاوضات واستئناف القتال؛ لأنها فرقة جبلية، أما واجب الفرقة الأولى فيظل كالسابق وهو الدفاع عن المواقع الاستراتيجية وحماية خطوط المواصلات[٢].

ولتعزيز موقف قائد الفرقة الأولى عبدالكريم فرحان، قام العديد من كبار المسؤولين العسكريين بزيارته للوقوف على حاجات الفرقة، كان من بين زواره: العميد الركن سعيد قطان والعميد الركن عبدالجبار شنشل، ونائب رئيس الوزراء ووزير الداخلية، والمسؤول الاول لحزب البعث علي صالح السعدي ورئيس الجمهورية عبدالسلام عارف ووزير الدفاع صالح مهدي عماش، ومعاون رئيس اركان الجيش العقيد خالد مكي الهاشمي. والاهم من هذا وذاك ان رئيس الجمهورية السورية امين الحافظ، طلب اللقاء بفرحان عند منطقة تل كوجك - ربيعة، والتقيا فعلاً وناقشا الموقف العسكري، وتبين لفرحان استعداد الجيش السوري للمساهمة في اخماد الثورة الكوردية عند استئناف القتال[٣]، وقد سأله الحافظ عن طلباته الآنية ووعد بتلبيتها. بعدها زار مقر الفرقة الأولى لؤي الاتاسي رئيس أركان الجيش السوري، وبعده بأيام زار مجموعة من الضباط السوريين بينهم قائد منطقة الجزيرة، منطقة ربيعة للتعرف على طبيعة الأراضي

---

(٥) المصدر نفسه، ص٨١.

(٦) المصدر نفسه، ص٨١. نسبة الى صلاح الدين الايوبي وكان اسمهم عند بدء استخدامهم لمحاربة الثورة الكوردية الشرطة غير النظامية وكان الكورد يطلقون عليهم اسم حمير الشرطة(جاش بوليس)، ويقول فرحان ان قيادة الفرقة الثانية حذت حذوهم فاطلقت على مقاتليها العرب غير النظاميين اسم (فرسان الوليد) نسبة الى خالد بن الوليد.

(٧) المصدر نفسه، ص٨١.

(٨) المصدر نفسه، ص٨١. واغلب الظن كانوا يتقاضون (١٢) ديناراً قبل القرار.

(١) الهركية عشائر رحالة بين العراق وايران ولا يحملون جنسية الدولتين، وقد اجبرتهم السلطات العراقية بعد ٨ شباط ١٩٦٣ على الاستقرار في منطقة عقرة ومنحتهم الجنسية العراقية والعديد من القرى من اجل بقائهم لمحاربة الثورة الكوردية.

(٢) فرحان، ص٨٢.

(٣) كان حزب البعث في سوريا قد استولى بانقلاب على الحكم في ٨ آذار ١٩٦٣. فأراد الحزب إضفاء الصفة القومية العربية على الحرب مع الكورد على انها حرب بين العرب والكورد.

ومناطق الحدود، وزار عبدالكريم فرحان برفقتهم القامشلي ومنطقة الحدود السورية - التركية. واخر تعزيز للفرقة الأولى وقائدها جاء في تشكيل لواء المشاة (١٨) في وقت قياسي، وتحرك ليشغل مواضعه في قاطع الشيخان، وعلى حد قول فرحان ازدادت قوة الفرقة الأولى وتحسن وضعها وتوازن بالنسبة لسعة المنطقة المسؤولة عنها[٤]. وخاصة منطقة بادينان.

كل هذه الزيارات كانت في الحقيقة، تمهيداً لدخول وحدات من الجيش السوري إلى كوردستان للمشاركة في إخماد الثورة الكوردية، بدليل ما إن وصلت المفاوضات إلى طريق مسدود واستؤنف القتال حتى دخلت قوات سورية تقدر بـ(٤) الاف جندي وعسكرت في معسكر بالقرب من ناحية العاصي(آسهي) او ناحية السليفاني[١].

كتب فرحان قبل استئناف القتال يقول: لقد جرى تبدل جوهري في خطة مهاجمة الثوار الكورد، إذ قررت رئاسة أركان الجيش قيام الفرقة الأولى بذلك بدلاً من الفرقة الثانية، خلافاً لما كان قد اتفق عليه سابقاً، ويعزو سبب هذا التبدل الى ان حزب البعث قد حابى قائد الفرقة الثانية إبراهيم فيصل الأنصاري، وحرص على تجنيبه خوض قتال لا تعرف نتائجه، وهكذا القي العبء الرئيس على الفرقة الأولى، فكان لابد من الاستعداد للهجوم أولاً على سلسلة جبال سَر عقرة[٢].

وعند استئناف القتال في ١٠ حزيران ١٩٦٣، قابل فرحان وزير الدفاع صالح مهدي عماش لتعزيز قدرة قواته، فوعده عماش بقرب وصول طائرات هليكوبتر مدرعة من امريكا، ويذكر فرحان ان عماش كان شديد التفاؤل والثقة وانه حرص على مجاملتي وارضائي ثم اهاب بي أن أحقق أول نصر مهم في (الشمال) ليتسنى دعوة الرئيس جمال عبدالناصر لزيارة العراق[٣]!.

فقلت له ان الهجوم سينجح، وانا ماض في الاستعداد والتهيؤ، وآمل ان اشنه قريباً، ثم اقترحت عليه ضرورة قيام تنسيق وتعاون مع الدول المجاورة أي تركيا وايران، فأيد الفكرة ورحب بها ووعد ان يتم ذلك قريباً عن طريق وزارة الخارجية[٤].

لاشك ان حكومة البعث تمكنت وبالتعاون مع الدول المجاورة واستخدامها لأول مرة أسلحة غير مألوفة ومحرمة، من ان تحرز انتصارات مهمة على الثورة الكوردية، حتى انها احتلت جبل سَر عقرة وجبل متين

---

(٤) للتفاصيل ينظر: فرحان، ص٨٢-٨٩.

(١) عن تفاصيل دخول الجيش السوري الى منطقة بادينان ينظر: فرحان، ص٩٠-٩٢.

(٢) فرحان، ص٩١.

(٣) يقول فرحان ان عماش تحدث معه عن الوحدة العربية وقرب تحقيها، ص٩١.

(٤) فرحان، ص٩١-٩٢. وفعلاً نفذ الاقتراح، فقد شاركت تركيا وايران وسوريا بالهجوم على الثورة الكوردية وسميت العملية بـ(دجلة) اذ التحق بمقر الفرقة الاولى في الموصل ضابط تركي برتبة مقدم يدعى عدنان مع مترجم وعامل جهاز لاسلكي حديث ودقيق، كما التحق بمقر الفرقة الثانية في كركوك ضابط ارتباط ايراني، هذا فضلاً عن دخول وحدات من الجيش السوري حال استئناف القتال ينظر فرحان، هامش ص١٠١ ؛ ص١٥٨. واثارت تلك العملية ردود فعل دولية ومنها تهديد الاتحاد السوفيتي للدول المشاركة في العملية من مغبة التدخل في القتال الدائر في كوردستان، حتى دفع منغوليا الى اثارة الموضوع في هيئة الامم المتحدة.

وقرية بارزان ومناطق أخرى في منطقتي سوران وبادينان، الا ان احتلال بارزان كان مؤثراً - على حد قول فرحان - باعتبارها قرية قائد الثورة، وكان لاحتلالها قيمة معنوية، وله اثر في رفع معنويات الكورد الموالين للحكومة خاصة(١).

ومن الأساليب الجديدة التي اتبعتها حكومة البعث في محاربتها للثورة الكوردية هي: اخلاء القرى والمناطق التي يتم السيطرة عليها وتهجير سكانها الى المناطق الخلفية للحيلولة دون استفادة الثوار من هذه القرى باللجوء اليها طلباً للمأوى والطعام، أو للحصول على بعض المعلومات، وانيطت هذه المهمة بمتصرفيات الموصل وكركوك وأربيل، وأقيمت معسكرات تدار من قبل لجان يشترك في كل منها ضابط في الجيش، وباشرت محافظة الموصل بإقامة معسكر كبير في ضواحي الموصل لهذا الغرض(٢).

لم يكن صاحب المذكرات مع اخلاء القرى، وكتب بهذا الصدد يقول: كان القرار مرتجلاً لم تدرس نتائجه البعيدة، كما لم تتخذ الاستعدادات والتدابير لتأمين حاجات المهجرين من سكن وطعام وخدمات صحية. ان التهجير سلاح ذو حدين، ومادام الجيش في حالة تقدم وزحف فلا خوف من القرى والسكان المحليين، وان القسوة مع السكان ومعاملتهم بخشونة تدفعهم الى تأييد الثوار ومناصرتهم، لذلك حرصت على عدم القيام بتهجير السكان واقتصاره على حالات معينة(٣).

وعن ظاهرة سلب ونهب القرى الكوردية اثناء الثورة الكوردية من قبل القوات الحكومية والموالين لها يقول فرحان: يسعدني ان اقول بفخر واعتزاز عدم حدوث أي نهب واغتصاب في قاطع الفرقة الأولى، وهذا سر احترام وتقدير الكورد بما في ذلك قيادة الثورة الكوردية لقيادة الفرقة(٤).

ويبدو أن فرحان يستثنى هنا اعمال السلب والنهب التي كان يقوم بها المرتزقة الكورد العاملين مع فرقته بدليل قوله: لقد تكبد الثوار خسائر كبيرة في منطقة الشيخان، وتم (تحرير) عدة قرى ايزيدية وغنم (الفرسان) الكثير من المواشي والأسلحة، وكان العرف والعادة يقضيان باستيلاء الشيخ أو الرئيس(الاغا) على

(١) للتفاصيل ينظر فرحان، ص٩٥-١٠١. كتب مسعود البارزاني عن تقدم الجيش نحو بارزان يقول: كان عبدالكريم فرحان(قائد الفرقة الاولى) في طليعة الهجوم على بارزان وهو يحض الجاش على التقدم ويمنيهم بالمكافآت والوعود والانعام من رئيس الجمهورية ومجلس قيادة الثورة، ويضيف البارزاني، لقد بدت بارزان في عين فرحان وكأنها عاصمة عظيمة الشأن، لقد هُزم الجيش، واذاعت السلطة النبأ الكاذب باحتلال بارزان، على انهم لم يتركوا فيها بيتاً قائماً. ينظر: كتابه، المصدر السابق، ص١١٠-١١١.

(٢) المصدر نفسه، ص٩٤.

(٣) فرحان، ص٩٤-٩٥. يقول صبحي عبدالحميد ان عبدالكريم فرحان كان مشاكساً يثير الازمات حتى النهاية، تنظر مذكراته، المصدر السابق، ص١٤٤، بينما كتب عنه العقيد الركن هادي خماس: بانه كان يمتاز بالتعنت وعدم المرونة اذ كان لا يسمح مطلقاً بان يتدخل احد في شؤون وزارته عندما كان وزيراً للارشاد. تنظر: مذكراته، رجل من زمن الثائرين(مذكرات مدير الاستخبارات العسكرية الاسبق، ط٢، (لام، لات). والشئ بالشئ يذكر، اذ عاد حزب البعث بعد سنة ١٩٧٥ وثمانينات القرن الماضي الى اسلوب اخلاء وهدم القرى الكوردية واجبار سكانها على السكن في المجمعات القسرية.

(٤) فرحان، ص٩٥.

الغنائم والأسلوب حيث يقوم بتوزيعها على اتباعه، وكثيراً ما كانت أسعار اللحوم تهبط في أسواق الموصل عقب معارك (التحرير) الكبيرة نتيجة عرض المواشي بكثرة في الأسواق[١].

ويضيف فرحان قائلاً: لقد استولى (الفرسان) على غنائم كثيرة في معارك (التطهير) وفي إحداها قتل أحد زعماء الثوار واستولى قاتله عبداللطيف اغا الزيباري على خنجره الثمين المطعم بالذهب، وقد علم العقيد فهد الشاعر قائد قوات اليرموك السورية المشتركة في المعارك بنبأ الخنجر، فأرسل ضابط الركن المقدم إسماعيل الى مقر الفرقة راجياً تدخلها ليظفر بالخنجر. ويقول فرحان: لاول مرة تدخلت بشأن الغنائم والأسلاب مكرهاً وطلبت من الزيباري تقديم الخنجر هدية للشاعر، فوافق، علماً ان الشاعر سبق وان غنم بنادق قديمة في معارك زاخو وأرسلها الى دمشق، كما أهداني محمد فارس آغا الزيباري بندقية(برنو) مع خمسين اطلاقة قبلتها على مضض ثم أهديتها بدوري إلى متحف الفرقة الذي تقرر إقامته في الديوانية بعد انتهاء الحركات. أما غنائم الجيش من الأسلحة وبخاصة المسدسات فقررت توزيعها على الضباط باثمان رمزية، كما اهديت إلى المقدم عدنان ضابط الارتباط التركي مسدساً من غنائم الجيش[٢].

وحول عدم ثقته المطلقة بالمرتزقة الكورد في مسألة اتصالهم بالثوار، كتب فرحان يقول: حان الوقت (لتطهير) منطقة الموصل برمتها من جيوب المقاومة وبخاصة قاطع الشيخان حيث يقطن اغلب الايزيدية والذين يشك في تعاونهم مع الثوار الكورد، على الرغم من انضمام اعداد كبيرة منهم لفرسان صلاح الدين، ولابد من إظهار الحزم في التعامل مع رؤساء (الفرسان) بعد تلك الانتصارات؛ لأن بعضهم كان يقدم العون للبارزاني وبخاصة شيوخ الايزيدية[٣].

ويشير فرحان إلى مسألة مهمة في مذكراته وهي: عدم رغبة المرتزقة الكورد في إنهاء القتال مع الثورة الكوردية بالقول: كان معظمهم (رؤساء الجاش) لا يرغب بانتهاء القتال الذي بات وشيكاً؛ لأنه يعني تسريح(الفرسان) وانقطاع مورد رزق اساسي بعد أن أصبح معظمهم من الأغنياء وسكنوا أفضل بيوت الموصل وامتلكوا السيارات الفارهة، لاسيما وأنهم يأخذون حصة الأسد من رواتب (الكورد المتطوعين)[١].

وعندما شكلت الفرقة قيادة تتولى امورهم[٢] وشطبت الكثير من الأسماء الوهمية التي كانت رواتبهم تذهب مباشرة الى جيب الشيخ أو الرئيس، وقررت أن تقوم هي بتوزيع الرواتب، احتج رؤساء(الفرسان)

---

(١) فرحان ، ص١٠٠.

(٢) المصدر نفسه، ص١٠٠-١٠١.

(٣) المصدر نفسه، ص٩٩.

(١) فرحان، ص٩٩.

(٢) تولى قيادة المرتزقة الكورد العميد(الزعيم) خليل جاسم الدباغ قائد الجحفل الخفيف الاول وعرف في ادبيات الكورد السياسية باسم (زعيم خليل)، واصبح فيما بعد من الاثرياء جراء مسؤوليته عن (الجاش).

على اجراءات الفرقة الأولى، وكانت اعذارهم وحججهم واهية، فقد أصروا على دفع الرواتب بواسطتهم حفظاً لهيبتهم ومكانتهم في أعين اتباعهم، وكان هدفهم المال والرغبة في الثراء السريع[٣].

ولم تكن الرغبة في عدم إنهاء القتال تقتصر على الكورد الموالين للحكومة، بل كان العسكريون الكبار مع ذلك قبل الموالين، وكتب فرحان بهذا الصدد يقول: لم المس من خلال الحوار الذي جرى في مؤتمر عسكري حضره وزير الدفاع ومدير الحركات العسكرية وسواهما، أي رغبة صادقة في انهاء القتال، واتضح لي وجود عدد غير قليل من كبار الضباط ينقصهم الحماس والجرأة والاندفاع، يرغبون في اطالة اجل القتال وعرقلة التوصل الى حل سلمي للقضية الكوردية ليتمتعوا بمزايا مناصبهم وليضمنوا عدم استغناء الجيش عنهم، لاسيما وانهم زائدون بالنسبة لملاك الجيش ومتقدمون في العمر[٤].

المهم غادر فرحان الموصل بعد انقلاب ١٨ تشرين الثاني ١٩٦٣، الى بغداد ليتولى منصب وزارة الارشاد. ولم تتمكن القوات الحكومية والموالين لها من الكورد احراز نصر حاسم على الثورة الكوردية، فقد تجمد الموقف العسكري واستعصى في قاطع فرقته بسبب مناعة المنطقة وقوة الثوار الذي ادى الى تخلي الجيش عن المبادأة.

استمر عبدالكريم فرحان بالكتابة عن الثورة الكوردية بعد توليه وزارة الارشاد ووزارة الاصلاح الزراعي بعد ١٨ تشرين الثاني ١٩٦١ ولغاية اعتزاله السياسة في ٣٠ حزيران ١٩٦٨، ومما كتبه خلال هذه المدة لقاءه بالبارزاني في طلالة من أجل تفعيل تطبيق اتفاقية ٢٩ حزيران ١٩٦٦[١] كما تحدث تحت عنوان "تأزم الموقف في الشمال" عن الخلاف بين البارزاني والذين انشقوا عن (البارتي) والثورة الكوردية وحملوا سلاح الحكومة سنة ١٩٦٦ لمحاربتها. واهم ما جاء فيه:

ان الخلاف استشرى بين البارزاني وجلال الطالباني (جناحي المكتب السياسي وقيادة البارزاني) بعد انشقاقه واتخاذه من مزرعة (بكره جو) في السليمانية مقراً، وقويت علاقته بوزارة الدفاع وبخاصة مع قيادة قوة الميدان[٢] وعلى اثر قتل المنشقين عدداً من بيشمرگه البارزاني صمم البارزاني على مهاجمتهم في السليمانية، فارسلت الحكومة وبسرعة وفداً كان بينهم عبدالكريم فرحان لإقناع البارزاني بالعدول عن الهجوم. وكتب فرحان على اللقاء بالبارزاني، وكيف ابدى رغبته وهو وزير للزراعة بإخلاء مزرعة بكره جو ونقل المنشقين الى اربيل لتدارك الحكومة للامر.

---

(٣) فرحان، ص١٠٠. وللاطلاع على اعمال قيادة الفرسان وجردها لهم ولرواتبهم ينظر: عبدالفتاح علي البوتاني، منطقة بادينان ١٩٢٥-١٩٧٠ دراسة في الوقائع والتطورات السياسية، تقديم عدنان عودة عباس(الدكتور)، ج٢، (اربيل، ٢٠١٧)، ص٥٤٨-٥٦٩.

(٤) للتفاصيل عن ما جرى في المؤتمر العسكري ينظر: فرحان، ص١٠٣-١٠٤.

(١) فرحان، ص٢٠٩-٢١٠. اتفاق توصلت اليه حكومة الدكتور عبدالرحمن البزاز مع قيادة الثورة الكوردية في ٢٩ حزيران ١٩٦٦ بعد هزيمة الجيش العراقي في معركة هندرين في مايس ١٩٦٦ حصل الكورد بموجبه على بعض الحقوق القومية، الا ان الحكومات التي تلت حكومة البزاز تلكأت في تطبيقه واستؤنف القتال في آذار ١٩٦٩.

(٢) للتفاصيل ينظر: فرحان، ص٢٢٠-٢٢٢.

ويمضي فرحان بالقول: عدنا إلى السليمانية لعقد اجتماع حول الموضوع في مقر قيادة قوة الميدان وبينت ضرورة اخلاء بكره جو وانتقال الطالباني وجماعته ولم يتجاوز عددهم الـ(٢٠٠) طال الحديث وتوسعت المناقشة وحاول احد ضباط الركن القاء اللوم على البارزاني في تأزم الموقف، ووصول القضية الكوردية الى طريق مسدود.

ويصل فرحان الى نتيجة مفادها: انه استشف من خلال الحديث والنقاش، تعاطف ضباط قوة الميدان مع الطالباني وحرصهم على دعمه وتأييده كقوة منافسة للبارزاني[٣]، كما اتضح سعيهم لإحباط أي حل واتفاق يعيد السلام للمنطقة، وتبين (لفرحان) ان بعض البرقيات غير صحيحة وأن أغلبهم راغب في استئناف القتال من جديد ليضمن البقاء في منصبه، لقد استقر في أذهانهم ان حل القضية الكوردية وعودة السلام يتبعه إحالتهم على التقاعد لتقدمهم في العمر ورتبهم العالية وعدم مساعدة الملاك على بقائهم[٤]

اعتقل البعث عبدالكريم فرحان بعد انقلابه في ١٧ تموز ١٩٦٨ وتعرض للإهانة والتعذيب، وبعد إطلاق سراحه غادر العراق حيث توفي في المهجر.

(٣) الثورة في مذكرات العقيد الركن صبحي عبدالحميد:

وهو قومي عربي ناصري[١]، شارك في انقلاب ٨ شباط ١٩٦٣ فعين في ١٠ شباط مديراً للحركات العسكرية، وشارك في انقلاب ١٨ تشرين الثاني ١٩٦٣ فعين في ٢٠ تشرين الثاني وزيراً للخارجية، ثم وزيراً للداخلية في ١٤ تشرين الثاني ١٩٦٤. عضو اللجنة التنفيذية للاتحاد الاشتراكي العربي الذي تشكل في ١٤ تموز ١٩٦٤ ، وبعد انهيار الاتحاد شكل مع رفاق له الحركة العربية الاشتراكية وانتخب اميناً عاماً لها، ثم اميناً لحزب الوحدة، لجأ الى مصر بعد انقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨، وعاد الى العراق سنة ١٩٧٥ حيث اعتزل السياسة، الا انه عاد للعمل السياسي بعد سقوط نظام البعث في ٩ نيسان ٢٠٠٣ وشكل مع آخرين حركة التيار القومي العربي[٢].

---

(٣) ان اقناع البارزاني بعدم مهاجمة السليمانية كانت خدعة فقد بعث النظام بقوات كبيرة الى السليمانية، وكرس قائد الفرقة الخامسة محمد نوري خليل المعروف كونه من اشد الحاقدين على الكورد، كل جهوده للدفاع عن جاش ١٩٦٦، مسعود البارزاني، المصدر السابق، ص١٩٧-١٩٨.

(٤) فرحان، ص٢٢١.

(١) يقول صبحي عبدالحميد ان رئيس الجمهورية عبدالسلام عارف، كان يتكلم في مجالسه الخاصة عن التركمان والكورد والشيعة منتقداً ومستهزئاً حتى اشاع عني بأني تركماني، مع العلم انا عربي من عشيرة العبيد، وكأن التركماني اذا عمل من اجل الوحدة العربية يعتبر عمله نشازاً في الوقت الذي كنا نشجع جميع القوميات في العراق على ان تعمل من اجل الوحدة!!، تنظر: مذكراته، ص٢٣٥ ، لم يكن عارف اول من قال عن صبحي عبدالحميد بانه تركماني، فقد ذكر لي ذلك ايضاً العميد عبدالرزاق السيد محمود بانه تركماني، مقابلة شخصية معه في ٢٩ آب ١٩٩٤ في داره بالموصل.

(٢) عبدالحميد، ص٧-٨.

تتكون مذكراته "مذكرات صبحي عبدالحميد، العراق في سنوات الستينات ١٩٦٠-١٩٦٨، بغداد، ٢٠٠٩" من (٤٠٠) صفحة من القطع الكبير موزعة على (٣١) عنواناً بينها عناوانين عن القضية الكوردية، الأول بعنوان (القضية الكردية) والثاني بعنوان "المسألة الكردية بعد ١٨ تشرين الثاني ١٩٦٣".

يقول صاحب المذكرات ابتداءً: بان رئيس الحكومة عبدالكريم قاسم استعجل بالسماح للبارزاني بالعودة الى العراق، اذ لم تكن ثوراته السابقة وطنية او قومية او لها هدف سياسي او قومي، لذلك لا يستحق ان يعد زعيماً سياسياً تعفو عنه حكومة ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ وتستقبله استقبالاً كبيراً[٣].

اما عن ثورة ١١ أيلول ١٩٦١ فيقول: انها كانت اخطر حركة كوردية لها هدف سياسي وقومي[٤].

وكتب عن اسباب قيام ثورة أيلول يقول: ان عشائر بشدر ثارت ضد قانون الاصلاح الزراعي، وصمم (قاسم) على فرض تنفيذه بالقوة وبدأت الحركات العسكرية ضد هذه العشائر، حتى اعلن البارزاني الثورة في المنطقة الكوردية كلها، وحولها من ثورة عشائرية الى ثورة قومية تطالب بتطبيق الحكم الذاتي في المنطقة الكوردية، مستغلاً ضعف الحكم والجيش، كما كان يعتقد ونسى فضل (قاسم) عليه واهتمامه به واستقباله في أي وقت يشاء[١].

وعندما قامت(ثورة) ٨ شباط ١٩٦٣، اولت قيادة الثورة المسألة الكوردية اهمية خاصة واوقفت الحركات العسكرية، ووافقت على مشروع الادارة اللامركزية، الا ان المفاوضات فشلت لاصرار الجانب الكوردي على مطاليب غير مقبولة[٢]، ويقصد المطالبة بالحكم الذاتي لكوردستان الذي كان صبحي عبدالحميد من اشد المعارضين له، بحجة ان فكرة الحكم الذاتي غير مقبولة ومستساغة في اذهان الشعب الذي عاش بعربه وكورده قرون عديدة تجمعهم رابطة الدين والاخوة والمصاهرة ولم تفرقهم الاحداث، والحكومة نفسها لم تكن مستعدة لقبولها[٣].

المهم في الأمر، استؤنف القتال في ١٠ حزيران ١٩٦٣، فكان صاحب المذكرات من أشد الداعين المتحمسين للقضاء على الثورة الكوردية بدليل قوله: مارست واجباتي مديراً للحركات العسكرية في تهيئة وحشد القطعات العسكرية ووضع خطط للقضاء على (التمرد) بأسرع وقت ممكن، ولقد أرسلنا القطعات المتيسرة كلها إلى المنطقة، كما شكلنا مقر قوة ميدان لإدارة الحركات، وكان قائدها الفعلي العميد سعيد قطان، وشاركت فرق الجيش الخمس في العمليات، ورسمت مع قطان خطط العمليات، وصممنا على القضاء على التمرد قبل حلول الشتاء، واقنعت الحكومة العراقية الحكومتين الإيرانية والتركية بغلق حدودهما، وكان الجو السياسي في المنطقة ملائماً، إذ لم تكن لتركيا وإيران مصلحة في ذلك الوقت لمساعدة الكورد أو حصولهم على حكم ذاتي خشية ان تنتقل العدوى الى كورد تركيا وإيران، وكان الحكم في العراق

---

(٣) المصدر نفسه، ص٥٩.

(٤) المصدر نفسه، ص٢٦٩.

(١) عبدالحميد، ص٦٠.

(٢) المصدر نفسه، ص٦٢.

(٣) المصدر نفسه، ص٢٦٩.

منسجماً مع السياسة التي يريدها الغرب، حتى ان الولايات المتحدة أرسلت للعراق (١٠٠٠) قنبلة نابالم مع كمية من الاعتدة لحرق المناطق والقرى التي يتجمع فيها المتمردون، كما تعاقدنا معها على شراء خمسين الف قنبلة مدفعية لمدافع (٧٥)ملم الجبلية التي وصلت بسرعة(٤).

كل هذه القوات والاستعدادات لم تتمكن من القضاء على ثورة أيلول بدليل قول عبدالحميد: ولما حل شهر أيلول ١٩٦٣، كان هناك بعض الجيوب هنا وهناك، وتطلب الموقف بتهيئة قوات جديدة لإنهاء العمليات العسكرية قبل حلول الأمطار والثلوج، او الانتظار حتى فصل الربيع(٥).

ويمضي عبدالحميد بالقول: حضرت اجتماعاً لمجلس الوزراء في الأسبوع الاخير من أيلول ١٩٦٣، نوقش فيه خطة الحركات المطبقة لإنهاء التمرد في (شمال العراق)، وشرحت الموقف للمجلس وأكدت على ضرورة إنهاء الحركات قبل بدء فصل الأمطار والثلوج، وبينت تعذر إرسال قوات أخرى لعدم تيسرها، وان تشكيل وحدات جديدة يتطلب وقتاً، لذلك لابد من الانتظار حتى فصل الربيع القادم(١) الا ان صالح عماش وزير الدفاع أكد على ضرورة إنهاء الثورة قبل الشتاء، واقترح الاستعانة بالجيش السوري، ووافق المجلس وتقرر إرسال وفد برئاسة وزير الدفاع وعضوية صبحي عبدالحميد وقائد القوة الجوية لطلب القوة والمعونة من الجانب السوري(٢)، ويذكر عبدالحميد، ان قيادة حزب البعث كانت قد اتخذت قرار الاستعانة بالجيش السوري قبل اجتماع مجلس الوزراء هذا(٣).

وافق الجانب السوري على إرسال القوات المطلوبة، فوصل لواء مشاة سوري بقيادة فهد الشاعر الى منطقة الموصل في ٥ تشرين الاول ١٩٦٣، وبعد ان الحق به فوجان أصبح عدد أفواجه خمسة، كما تقرر إرسال كتيبة مدرعات إلى الحبانية، وتبادل الوفود العسكرية لوضع تفاصيل الوحدة العسكرية بين الجيشين(٤).

المهم في الامر، صمدت الثورة الكوردية أمام أشرس هجمات حكومة البعث العراقي والسوري وتعاون تركيا وإيران معهما، واضطرت الحكومة العراقية إلى التفاوض واتفق على وقف اطلاق النار في ١٠ شباط ١٩٦٤.

شارك صبحي عبدالحميد في معظم المباحثات والاجتماعات التي اعقبت اتفاق ١٠ شباط والتي ادت في النهاية الى طريق مسدود والى استئناف القتال في نيسان ١٩٦٥، ويلقى عبدالحميد اللوم على عاتق قيادة الثورة الكوردية في فشل المفاوضات بالقول: عبثاً حاولنا افهامهم بأن العراق أرضاً وشعباً هو جزء من الأمة

---

(٤) المصدر نفسه، ص٦٢-٦٣.

(٥) المصدر نفسه، ص٦٣.

(١) عبدالحميد، ص٦٥.

(٢) المصدر نفسه، ص٦٥.

(٣) المصدر نفسه، ص٦٥.

(٤) المصدر نفسه، ص٦٥-٦٦، وحول تفاصيل وصول القوات السورية الى الموصل ومنطقة دهوك وزاخو، ينظر، فرحان، المصدر السابق، ص٩٠-٩١.

العربية، وان الإصرار على تحديد حدود المنطقة الكوردية يهدف ضمناً الى التفكير بالانفصال عن العراق، ووقف ضد احتفاظ الثورة بعدد من البيشمرطة وضد مطلب الحكم الذاتي، ففي ١١ شباط ١٩٦٥ أرسل رسالة نهائية الى البارزاني يبلغه فيها برفض الحكومة لأهم مطلبين وهما: الحكم الذاتي والاحتفاظ (بالبيشمرگه) وأبلغه في نهايتها بضرورة الخضوع للسلطة، وتضمنت الرسالة تهديداً صريحاً باستخدام القوة إذا رفض ذلك[١]، وكانت هذه الرسالة بمثابة غلق باب التفاهم وإعلان استئناف القتال في مطلع نيسان ١٩٦٥. ورداً على إصرار قيادة الثورة الكوردية على تبديل المادة الدستورية "العراق جزء من الأمة العربية" لتصبح "الشعب العربي في العراق جزء من الأمة العربية" اكد عبدالحميد في مذكراته المطبوعة سنة ٢٠٠٩ على: "سيبقى العراق جزءاً من الأمة العربية على الرغم من أنف كل من يدعي عكس ذلك" الا أنه توصل أخيراً إلى قناعة بأن "المشكلة الكردية تحل حلاً جذرياً عن طريق منح الأكراد حكماً ذاتياً حقيقياً..."[٢]. هذا التحول حصل بعد إقرار الفيدرالية لاقليم كوردستان بعد سقوط نظام البعث في ٩ نيسان ٢٠٠٣، لكنه وقف بشدة ضد الفيدرالية واخذ يردد كالسابق انها تؤدي إلى الانفصال وخلق "فتنة طائفية" ودخل بسبب افكاره التقليدية والقديمة في مناقشات طويلة مع جلال الطالباني[٣].

ان مواقف صبحي عبدالحميد السلبية تجاه الثورة الكوردية دفع بمسعود البارزاني إلى القول: انه لم يكن يؤمن بأي حق للكورد، ولو كان الأمر بيده لما تردد عن استئصال الشعب الكوردي[٤]. وكتب عنه في مكان آخر: انه كان يقف في مقدمة الفئة المتعصبة والحاقدة الذين يضمرون السوء للشعب الكوردي وينكرون مطالبه القومية[٥].

(٤) الثورة في مذكرات العقيد الركن هادي خماس:

يعد خماس من القوميين العرب الوحدويين المحسوبين على التيار الناصري، بدأ اهتمامه بالقضية الكوردية بعد تعيينه مديراً للاستخبارات العسكرية في ٢١ تشرين الثاني ١٩٦٣، ونصب نفسه خبيراً في الشؤون الكوردية خاصة عن اسباب قيام ثورة ١١ أيلول ١٩٦١، ومشاركته في مفاوضات الحكومة العراقية التي اعقبت اتفاقية وقف اطلاق النار في ١٠ شباط ١٩٦٤ مع قيادة الثورة الكوردية والتي انتهت باستئناف القتال في ٢ نيسان ١٩٦٥.

---

(١) جواد، المصدر السابق، ص١١٧ ؛ عبدالحميد، ص٢٦٥ ؛ هادي خماس، الحكومة الوطنية ومشكلة الشمال، (بغداد، ١٩٦٥)، ص٦٧-٦٨.

(٢) للتفاصيل ينظر: عبدالحميد، ص٢٥٥ ؛ ص٢٦٨-٢٧١.

(٣) للتفاصيل ينظر: جلال الطالباني، حوار جاد مع السيد صبحي عبدالحميد ورفاقه، (السليمانية، ٢٠٠٤).

(٤) ينظر كتابه، المصدر السابق، ص١٣٠.

(٥) المصدر نفسه، ص١٥٢-١٥٣.

لم يشارك خماس في محاربة الثورة الكوردية ميدانياً، الا انه شن عليها وعلى قائدها البارزاني حرباً شعواء في ندواته ومحاضراته[٦] ومقالاته في الصحف والتي جمعها في كتاب بعنوان "الحكومة الوطنية ومشكلة الشمال - بغداد، ١٩٦٥)، ولم يضع اسمه عليه، الا انه اشار في مذكراته "رجل من زمن الثائرين، بغداد، لات"، ص١٤٧، الى انه هو مؤلف الكتاب وقال انه يُعرف بالكتاب (الاخضر).

يتكون الكتاب (الاخضر) من (١٣١) صفحة من القطع الوسط، واعتمد فيه على كتاب محمود الدرة المذكور انفاً، واهم ما فيه الوثائق والرسائل المتبادلة بين الحكومة وقيادة الثورة الكوردية خلال المدة (١٩٦٤-١٩٦٥) فضلاً عن صور العشرات من رؤساء المرتزقة الكورد ويعدهم من المخلصين للوحدة الوطنية، وبالمقابل يصف خماس الثورة الكوردية بالعصيان والفتنة والتمرد في الشمال و"عصيان ملا مصطفى"، كما يصف البيشمرگه بالعصاة والمتمردين والضالين والخارجين عن ارادة الشعب، والنفر العاق والخوارج الذين تعودوا العيش ابد الدهر في الحفر. كما شن أعنف هجوم على شخص قائد الثورة البارزاني، لم يسبقه فيه عسكري، فقد نعته بالخائن والعميل والصعلوك والإمعة و بـ(أبو رغال) الجديد متمرد ألف الخيانة وعاشها. وكان خماس يعترض بشدة على ذكر كلمة (كوردستان) أو حتى لفظها عرضاً، وعد جميع حركات الكورد الوطنية في العهدين الملكي والجمهوري، حركات عصيان وفتن ومن صنع الاستعمار وعملائه[١].

كل هذا الهجوم كان بسبب اصرار قيادة الثورة الكوردية اثناء المفاوضات التي حضر بعضها خماس، على الحكم الذاتي وتحديد حدود كوردستان، والإبقاء على جزء من البيشمرگه ، والاعتراض على المادة الدستورية "العراق جزء من الامة العربية". وعدّها مطالب تعجيزية تهدد كيان العراق ومستقبله، بينما عدّها البارزاني مطالب واقعية ولا تنطوي على أي مظهر من مظاهر التطرف والتعجيز، حتى من الحد الادنى لما يمكن ان تطالب به الثورة الكوردية، او اية ثورة اخرى في العالم[٢].

الكتاب غير موضوعي بالمرة، ويعكس شخصية مؤلفه واتجاهاته السياسية المتخلفة وثقافته الضحلة فضلاً عن سذاجته، وتدل على الحقد المتأصل في نفسيته، اذ كتب يقول ازاء المطالب القومية الكوردية المذكورة: لقد صممت أن أحطم قلمي وأمزق قرطاسي ولا أعود إلى الكتابة، كيف يطالبون أن نحدد منطقة كوردستان على أساس الحدود الجغرافية، ان البارزاني يريد ان يقتطع جزءاً من العراق "اني اكاد ان اختنق وأنا أفكر... وبكل سهولة ساتمزق!! وفلسطين اتصورها جريحة ماداً يديه يريد ينشد العون مني ... فتحملي يا فلسطين ... فسأتيك قوياً صلباً مع اخوتي ابناء الشمال، سنكون فداك"[١].

---

(٦) ذكر لي عبدالرزاق العبايجي وهو شخصية اجتماعية بغدادية معروفة، انه حضر محاضرة لخماس في اواسط سنة ١٩٦٥ في قاعة الشعب ببغداد، واثناء احتدام المعارك في كوردستان، فقال: ان هؤلاء الاكراد في الأصل عرب، ومن قبيلة الجبور وقد نسيوا لغتهم. مقابلة معه في ١٥ حزيران ٢٠١٥ في دهوك.

(١) خماس، ص٢٥-٢٦ ؛ ص٥٧ ؛ ص٦٣ ؛ ص٦٧ ؛ ص٩٠.

(٢) تنظر رسالة البارزاني المؤرخة في ١٩٦٥/٢/١٨ الى متصرف السليمانية في خماس، ص٦٩-٧٠.

(١) خماس، ص٧٢ ؛ ص٧٧ ؛ ص٨٩-٩٠.

يعود خماس في مذكراته "رجل من زمن الثائرين" التي صدرت على الأغلب سنة ٢٠١٥، إلى تكرار ما سطره في كتابه (الاخضر) إذ خصص الفصل السادس منه للقضية الكوردية، ولكن هذه المرة حذف كل ما قاله من الكلمات المشينة ضد الثورة الكوردية وقائدها. واختتم الفصل بالقول: وأخيراً لقد انتهت المفاوضات الى طريق مسدود وهي تسير في حلقة مفرغة، وبقى الكورد بزعامة البارزاني مصرين على الانفصال الذي جاء معلناً في كل مشاريعهم ومقترحاتهم، ولا أظنهم كانوا سيحصلون على ما يريدون في ظل حكومة وطنية تؤمن ايماناً قاطعاً بوحدة العراق أرضاً وشعباً لا يفرقهم مفرق وكلهم اخوان في الدين وشركاء في الوطن[٢].

المهم في الأمر، ان خماس لا يتطرق إلى أي حل للقضية الكوردية كاللامركزية أو الحكم الذاتي، وبالإمكان اعتبار مذكراته بمثابة براءة من تهجمه على قيادة الثورة الكوردية والتي أقل ما يقال عنها، انه أساء الى الكورد وجرح مشاعرهم بالتهجم على البارزاني، ربما أراد في حينه(سنة ١٩٦٥) إرضاء سادته وأولياء نعمته أو ربما لعطية خسيسة.

إن ما ذهب اليه صبحي عبدالحميد وخماس، دفع مسعود البارزاني القول: "ان هادي خماس مدير الاستخبارات وصبحي عبدالحميد وزير الداخلية وهما من اقطاب القوميين، لم يكونا يؤمنان بأي حق للكورد، ولو كان الأمر بيدهما لما ترددا في استئصال الشعب الكوردي"[٣]. فعلاً كان الاثنان يحملان الأفكار نفسها إزاء الثورة الكوردية.

(٥) الثورة في مذكرات الفريق الاول الركن إبراهيم فيصل الأنصاري:

الإنصاري(١٩٢٠ - ٢٠١٠/١٢/١٣) من القادة العسكريين الذين نالوا شهرتهم واكتسبوها من خلال محاربتهم للثورة الكوردية مدة طويلة امتدت من أيلول ١٩٦١ ولغاية إحالته على التقاعد في كانون الاول ١٩٦٨، وحصل على العديد من الانواط والاوسمة جراء خدماته بينها وسام الرافدين من الدرجة الثانية من النوع العسكري سنة ١٩٦٤، وعلى نوط الشجاعة سنة ١٩٦٥، كما كان البعثيون قد عينوه قائداً للفرقة الثانية بعد أربعة ايام على انقلابهم واستيلائهم على الحكم في ٨ شباط ١٩٦٣، ربما لأنه كان من اوائل مؤيدي انقلابهم[١].

صدرت مذكرات الأنصاري "ايام لا تنسى، مذكرات الفريق الأول الركن ابراهيم فيصل الأنصاري رئيس اركان الجيش العراقي الأسبق، تحقيق ومراجعة اللواء الركن علاء الدين حسين مكي خماس، عمان، ٢٠١٩" وحاول فيها ان يظهر موضوعياً وان يقدم شهادة براءة أو يحسن سمعته مما ارتكب من اعمال سلبية في

---

(٢) خماس، المذكرات، ص١٧٢.

(٣) ينظر كتابه، المصدر السابق، ص١٣٠.

(١) كان الانصاري في داره بالموصل يتمتع باجازته الدورية، عند قيام الانقلاب، وبدلاً من ان يلتحق بمقر عمله في معسكر الوكا بالقرب من دهوك حيث مقر جحفل اللواء (١١)، ذهب الى مقر الفرقة الاولى في الموصل واعلن نفسه قائداً لها لان قائدها كان مجازاً، وحرر فوراً برقية لتأييد الانقلاب باسم الفرقة وضباطها. الانصاري، ص١٩٧.

محاربة الثورة الكوردية[٢] ، والمعروف وعلى حد قوله، انه كان قومياً عربياً مستقلاً، وضد تدخل الجيش في السياسة وتحويله الى مؤسسة سياسية اكثر من عسكرية[٢]. ومع هذا عرف بتعاطفه مع البعثيين الذين كانوا يحابونه[٣] ، فقد حمى الضباط البعثيين الذين ابعدوا الى فرقته(الفرقة الثانية في كركوك)، وكان معروفاً طوال حكم الاخوين عارف (٨ شباط ١٩٦٣ - ١٧ تموز ١٩٦٨) بانه كان من المدافعين عنهم ويحميهم من الاذى والمتابعة والاعتقال، ويقول عنهم: ان هؤلاء الضباط الشباب من البعثيين من اشجع المقاتلين في المعارك (يقصد مع الثورة الكوردية) واكثرهم اندفاعاً فماذا نريد منهم اكثر من ذلك[٤]. ويقول الخزرجي: ان الانصاري احب البعثيين وقدرهم وحمى خيرة شبابهم وضباطهم في اصعب الاوضاع التي مروا بها[٥]، وبدعمه وحمايته للضباط البعثيين اصبح التجمع الاكبر للبعثيين العسكريين الموجودين بالخدمة في تنظيمات الفرقة الثانية[٦] ، ربما يفسر لنا هذا ان البعثيين عينوه قائداً للفرقة الثانية في ١٣ شباط ١٩٦٣، ورئيساً لاركان الجيش في ٥ آب ١٩٦٨، الا انهم احالوه على التقاعد في ١٩٦٨/١٢/٢٧ ثم اعتقلوه في ١٩٦٩/١/٢ بتهمة التآمر عليهم واطلقوا سراحه في تشرين الثاني ١٩٧٠ بوساطة ابن اخيه الضابط البعثي المعروف نزار الخزرجي[١].

لم يكتب الانصاري مذكراته او يومياته في وقت وقوع الاحداث، بل دونها خلال السنين الاخيرة من حياته معتمداً على ما خزنته ذاكرته، ويذكر نجله المهندس خليل الذي نشر المذكرات، انه سعى جاهداً لرفد مذكرات والده باحداث ومواقف عاشها وعاصرها او حدثه عنها، ولم يذكرها في مذكراته[٢]. عليه بالامكان القول: ان ما كتبه الانصاري او كتب على لسانه جاء بعد اكثر من نصف قرن من الاحداث والوقائع، ولا نعتقد بانه كان يفكر انذاك في الامور التي ذكرها ومن بينها القضية الكوردية ومحاربته لثورة أيلول التي دونت في مذكراته لاحقاً، واي نص مقتبس من مذكراته يجب ان يتعرض الى النقد والتقييم، ولا يقدم كشهادة تأريخية دون تدقيق وقراءة نقدية.

---

(٢) من المعروف انه كان للانصاري دور تخريبي في كركوك، فقد عرف بنقله تقارير معادية للكورد وتصويرهم كخطر على مستقبل المدينة، الى الاوساط الحاكمة في بغداد التي كانت اصلاً حاقدة على الكورد في كركوك. وكان وراء اصدار قرار هدم احياء كوردية بكاملها في الشورجة(حي كوماري) وآزادي والاسكان. كما شجع تلك الاوساط على الاسراع في تنفيذ حكم الاعدام في حزيران ١٩٦٣ بـ(٢٨) شخصية كوردية كانوا قد حكموا بالاعدام ولم ينفذ بهم الامر لعدة سنوات اذ جرى تعليق جثثهم في الساحات العامة. كما كان الناس في كركوك يتناقلون قصصاً عن الولائم والسهرات الليلية التي كان يقيمها الطورانيون التركمان له، ويستغلون تلك المناسبات لزرع المزيد من الكره والعداء للكورد في نفسه.(معلومات خاصة)

(٢) الانصاري، ص١٣ ؛ص٢٦.

(٣) عبدالكريم فرحان، المصدر السابق، ص٩١.

(٤) نزار الخزرجي، المصدر السابق، ص٧٩، والخزرجي هو ابن اخ الانصاري.

(٥) المصدر نفسه، ص١٠٨.

(٦) المصدر نفسه، ص٨٩

(١) للتفاصيل ينظر: نزار الخزرجي، المصدر السابق، ص١٢٢-١٢٦.

(٢) الانصاري، ص١٤.

تعرف الانصاري على الكورد عندما كان طالباً في ثانوية الموصل سنة ١٩٣٧-١٩٣٨، وعندما عين ضابطاً في زاخو سنة ١٩٤٢-١٩٤٤ ، كما كان صديقاً لعدد من الضباط الكورد بينهم عبدالكريم شمدين اغا وخالد عبدالغفار البامرني النقشبندي(عضو مجلس السيادة بعد ثورة ١٤ تموز) وعلى الضابط المستعرب زاهد محمد صالح الهسنياني(المرافق الاقدم لرئيس الجمهورية عبدالسلام عارف)[٣].

تتألف مذكرات الانصاري من (٥٠٤) صفحات من القطع الكبير موزعة على (١٧) فصلاً، تناول فيه الثورة الكوردية في الفصول (٥-٩)، وفي الفصل العاشر يتحدث عن وقف اطلاق النار اثر اتفاقية ٢٩ حزيران ١٩٦٦، ويعود ليكرس الفصل (١١) لبعض المواقف والمفارقات التي شهدها خلال المعارك التي خاضها ضد الثورة، وكتب في الفصل (١٢) عن اول لقاء له مع ملا مصطفى البارزاني، وفي الفصل (١٣) كتب عن مواقف وشخصيات عدد من القادة بينهم ملا مصطفى البارزاني ومسعود البارزاني وجلال الطالباني، وفي المذكرات صور وخرائط عسكرية نادرة ومهمة. وبالامكان القول ان الانصاري تحدث عن الثورة الكوردية ومحاربتها والمفاوضات مع قيادتها في معظم صفحات الكتاب، عليه سأقتصر على اهم ما ورد فيها بصدد ثورة أيلول وقائدها:

كان الأنصاري قد أحيل على التقاعد في نيسان ١٩٥٩ إثر اتهامه بالمشاركة في حركة الشواف الانقلابية الفاشلة في ٨ آذار ١٩٥٩ في الموصل، الا أنه اعيد الى الجيش في ١٣ آب ١٩٥٩، وعين بمنصب ضابط الركن الأول في مقر الفرقة الثانية في كركوك، وعندما عين آمراً للواء الخامس في حزيران ١٩٦٢[١]، كانت بداية شهرته في أوساط الجيش والثورة الكوردية:

كتب الأنصاري عن نقله الى فرقة المشاة الثانية يقول: كان نقلي فاتحة خير لمستقبلي العسكري ففي هذه الفرقة(الباسلة) قضيت أجمل أيام حياتي العسكرية، حيث تعلمت الشئ الكثير في فن التعبئة وقيادة الرجال خاصة في الحروب غير النظامية وفي حرب العصابات وفي اراضي جبلية، وحصلت على خبرات قتالية نتيجة المعارك المتعددة والتي خططت لها ونفذتها كآمر جحفل وقائد فرقة. ويضيف الأنصاري قائلاً: ان الفرقة الثانية تختلف عن باقي فرق الجيش الاخرى في تنظيمها وتسليحها وتجهيزها واساليب تدريبها، فقد صممت لتكون فرقة جبلية لها قابلية القتال في اشد المناطق وعورة وفي مختلف مواسم السنة في الحروب النظامية وغير النظامية[٢].

تحدث الأنصاري عن الثورة الكوردية قائلاً: خلال الربع الأخير من سنة ١٩٦٠ أخذت المعلومات تتوارد الى مقر الفرقة الثانية من مصادر استخباراتها ومن مديريات الأمن في المنطقة الشمالية تفيد بأن الحزب الديمقراطي الكوردستاني(البارتي) أخذ يعقد الاجتماعات ويقدم المذكرات إلى الحكومة يطالب فيها تنفيذ

---

(٣) المصدر نفسه، ص٥٣ ؛ ص٥٥ ؛ ص٦٧.

(١) تميز اللواء المشاة الخامس من غيره من التشكيلات بأن معظم ضباطه من اهالي مدينة الموصل واطرافها، وكذلك آمريه وعرفوا بكفأتهم وحرفيتهم، اما ضباط صف اللواء ومتطوعوه من الجنود فمعظمهم من العشائر المحيطة بالمدينة، ويفسر لنا هذا حماسة هذا اللواء وشهرته في محاربة الثورة الكوردية. ينظر: الخزرجي، المصدر السابق، ص١٩٣-١٩٤. وتأييد معظم ضباطه الموصليين لحركة الشواف

(٢) الانصاري، ص١٤٣.

الحكم الذاتي في كوردستان، وبأن كوادر الحزب أخذت تعمل على تنظيم الجماهير وتهيئتها للقيام بعصيان مسلح ضد السلطة في حالة عدم استجابتها لما جاء في تلك المذكرات[٣]. وان الخلاف الذي حدث بين (قاسم) والبارزاني ادى الى مغادرة البارزاني لبغداد، واعطى وجوده في كوردستان زخماً كبيراً للحركة الكوردية لمجابهة السلطة، وتفاقم الوضع الأ مني في المنطقة لأن (قاسم) لم يرد على تلك المذكرات لا سلباً ولا ايجابياً، وتنفيذاً لتوجيهاته، أصدرت قيادة الفرقة الثانية أمراً الى اللواء الثالث الذي كان مرابطاً في جمجمال بالحركة الى السليمانية صباح يوم ١٩٦١/٩/١٠، على ان لا يفتح النار على اية جماعة مسلحة يصادفها في الطريق ما لم تبادر هي بفتح النار اولاً، ولكن قبل ان يصل الرتل حوض بازيان فتحت عليه النار(فاستشهد) على الفور ضابط استخبارات اللواء، كما سقط عدد اخر من المراتب(شهيداً) او جرحى، وهكذا وبهذه الكيفية اندلع القتال في (شمال العراق) وعلى كافة المحاور[٤].

يقول الانصاري: ان وجود البارزاني خلال شتاء(١٩٦١-١٩٦٢) في المنطقة بين العمادية وزاخو، تمكن من اعادة تنظيم قواته وانضم اليه العديد من العشائر وعدد من الضباط والمراتب الذين هربوا من الجيش، وبعض الشباب المتحمس والكثير من الفلاحين، وما ان حل ربيع ١٩٦٢ حتى اصبح لديه قوة مقاتلة لا يستهان بها[١]. وعلى الرغم من اتساع الحركة المسلحة فقد استطاعت قيادة الفرقة الثانية من معالجة الموقف بالسيطرة على زاخو ومحور دهوك - العمادية، وفتح الطرق العامة وحماية السدود المائية وتخصيص قطعات لحماية سدَّي دوكان ودربنديخان، واسترد الجيش معظم الاماكن التي سبق وان سيطرت عليها قوات البيشمرگه ، مما استنزف قطعات الفرقة[٢].

لقد سيطرت قطعات الجيش - في الحقيقة - على مراكز الاقضية والنواحي والطرق الرئيسة المؤدية اليها، بدليل ان نشاط البيشمرطة قد تزايد في (محافظة) الموصل، لذا اضطرت الحكومة الى نقل مقر الفرقة الرئيسي من كركوك الى معسكر الغزلاني في الموصل، ووافق (قاسم) على ارسال لواء المشاة الاول من الفرقة الاولى ليكون مسؤولاً عن محور (دهوك - العمادية). ولم يجد ذلك نفعاً، فقد وقع احد افواج الفرقة الثانيةالذي كان يمر في الاول من نيسان ١٩٦٢ في مضيق زاخو، في كمين للبيشمرگه وتكبد خسائر جسيمة تقدر بما يقرب من (٢٥%) من قوته قبل ان يتمكن ما تبقى منه من التملص من الكمين والعودة الى زاخو، ان نجاح قوات البيشمرگه في ذلك الكمين القاتل - على حد قول الأنصاري - أدى إلى ارتفاع معنوياتهم فازداد نشاطهم في منطقة زاخو واستطاعوا قطع خطوط مواصلات الفوج المرابط في (باطوفة)، مما اضطر الجيش على ادامته بطائرات الهليكوبتر، كما انهم نجحوا في السيطرة على مضيق زاخو، وبذلك قطعوا الاتصال بين وحدات جحفل اللواء(١١) العامل شمال المضيق وتلك المرابطة في جنوبه، وأخذت خسائر الجحفل تتصاعد ي ومياً، فقد قتل العقيد مجيد سبع امر قوة باطوفة، وباءت محاولات آمر الجحفل

(٣) المصدر نفسه، ص١٤٤.

(٤) المصدر نفسه، ص١٤٦ ؛ للتفاصيل ينظر، كافي محمد النبوي، سيرة ودور، (اربيل، ٢٠٠١)، ص١١٤-١١٦..

(١) الانصاري، ص١٤٧.

(٢) المصدر نفسه، ص١٤٩.

بالفشل في كسر الحصار عن قوة باطوفة وفتح مضيق زاخو، على الرغم مما كان لديه من القطعات والأسلحة الساندة ما يستطيع بها ان يقلب الموقف لصالحه، مما اضطره لأن ينسحب من المسؤولية ويدخل المستشفى[٣]، وتولى المسؤولية بعده الانصاري الذي تمكن من فتح مضيق زاخو وكسر الحصار عن باطوفة والانسحاب منها بصعوبة بالغة، وكتب الأنصاري بهذا الصدد يقول: كانت عملية عودتنا من باطوفة الى قرية ملا عرب صعبة للغاية، فقد استمات البيشمركه بالقتال ولم تنقطع نيرانهم طيلة النهار بالرغم من قصف الطائرات ونيران المدفعية والهاونات، والواقع انني اعجبت جداً بشجاعة المقاتلين واصرارهم على القتال[١].

ويشير الأنصاري الى مسألة مهمة تدحض قول البعض من ان (قاسم) لم يكن يحارب الثورة الكوردية بجد[٢]، فيقول: بعد مرور اكثر من سنة على ابتداء العمليات العسكرية اقتنع (قاسم) بان الفرقة الثانية وحدها غير قادرة على مواجهة العمليات المسلحة، لذا أمر في أيلول ١٩٦٢ بحركة الفرقة الأولى وجحفل اللواء الأول الى منطقة الحركات، وعودة مقر الفرقة الثانية الرئيسي إلى كركوك، وتقرر توزيع المسؤوليات بين الفرقتين كما يلي:

(١) تكون الفرقة الأولى(جحفل اللواء الاول) وجحفل اللواء (١١) مسؤولة عن ادارة العمليات في منطقة الموصل[٣].

(٢) تكون الفرقة الثانية (ناقص جحفل اللواء ١١) مسؤولة عن ادارة العمليات في منطقة اربيل، كركوك والسليمانية.

ويعقب الأنصاري على هذا الإجراء بالقول : لم يكن هذا الإجراء كافياً، فوجود مثل هذه القوة لا يكفي نظراً لاتساع منطقة العمليات ولازدياد أعداد المسلحين(البيشمركه)، كما كان من المفروض ان تشكل قيادة خاصة[٤] لتنسيق أعمال كل من الفرقتين[٥].

---

(٣) المصدر نفسه، ص١٥٠-١٥١.

(١) للتفاصيل ينظر الانصاري، ص١٦٥-١٧٦. ان اعتراف الانصاري بشجاعة الخصم(البيشمركه) واعجابه بهم تدل على انه عسكري محترف يؤدي واجبه المهني. ينظر تعليق محقق المذكرات في هامش ص١٧٦. عند زيارة الانصاري للبارزاني بعد هدنة ١٠ شباط ١٩٦٤ ، اخذ يصف المعارك التي قادها ضد الثورة متباهياً فخوراً بما انجزه خلالها، لكنه اعترف ببسالة البيشمركه وخاصة قائد منطقة زاخو عيسى سوار الذي هزمه في معركة ٧ آب ١٩٦٢ في وادي زاخو، عندما كان رئيساً لاركان الفرقة الثانية وقائداً ميدانياً للوحدات المشاركة في الهجوم. ينظر: مسعود البارزاني، المصدر السابق، ص١٧٥.

(٢) ينظر مثلاً، كافي محمد النبوي، المصدر السابق، ص١٢٤-١٢٥ ؛ ص١٣٦.

(٣) اتخذت الفرقة الاولى معسكر الغزلاني في الموصل مقراً لها.

(٤) نفذ البعثيون بعد انقلابهم في ٨ شباط ١٩٦٣ ما ذهب اليه الانصاري وتشكل في ١٠ حزيران ١٩٦٣ في كركوك مقر قيادة قوة الميدان لتنسيق العمل بين الفرقتين. الانصاري، هامش ص١٨٠.

(٥) الانصاري، ص١٨٠.

إلا أن الأنصاري يعود ليقول: كان من الأفضل للزعيم (قاسم) ان يقرن العمل العسكري بالعمل السياسي فيفتح باب الحوار مع البارزاني لأن الحل العسكري باعتقادي، كما ثبت ليس بالحل الناجح للوصول الى حل سلمي يغني الطرفين عن اراقة الدماء[٦].

ويذكر الأنصاري انه التقى بعبدالكريم قاسم في نهاية كانون الثاني ١٩٦٣، وان (قاسم) اشاد به قائلاً: لماذا لا يقاتل بقية الآمرين مثلك؟ فأجابه قائلاً: ان الجميع يقاتلون بإخلاص ولكن المنطقة الجبلية وعرة واعداد (البيشمرگه) تتزايد يومياً ونحن نخوض حرب عصابات، فرد عليه (قاسم) قائلاً: لو انهم يقاتلون كما يجب لأنتهت الحركات منذ زمن بعيد[١].

وأراد الأنصاري في معرض شرحه لمعركة خاضها في زاخو ضد البيشمرگه ان يوقف (قاسم) على الحقائق الاتية:

(١) ان المسلحين الكورد مصممون على القتال، ويقاتلون بضراوة، وان اعدادهم تزداد يوماً بعد آخر.

(٢) ان الوقت في صالحهم، وانه كلما طال الوقت اصبح من الصعب اخماد الحركة المسلحة.

(٣) ان المشكلة الكوردية، اما ان تحل سلمياً، وإلا فيجب زج قوات اخرى من الجيش لمعاونة الفرقة الثانية.

ويمضي الانصاري بالقول: بعد ان اكملت شرح المعركة، رد (قاسم) عليّ قائلاً: استخدموا الطائرات، فأجبته: ان الطائرات - كما تعلم - سريعة الحركة، فاذا ما استتر المقاتل وراء صخرة او وراء شجرة فلا يتمكن من مشاهدته، فقال: استخدموا الدبابات، فأجبته: ان الدبابات تتقيد بالطرق الصالحة لحركتها، وان منطقة القتال، منطقة جبلية ووعرة مليئة بالصخور والغابات مما يحدد عمل الدبابات فيها، فسكت (قاسم) للحظات ثم قال: لقد نسبت تعيينك رئيساً لوفد عسكري لزيارة لبنان لمدة (١٥) يوماً لتستريح خلالها، وستجد عند عودتك بان الملا مصطفى وجماعته قد استسلموا[٢].

يقول الأنصاري: لقد دهشت لكلام الزعيم وفوجئت به تماماً، فقلت له: سيدي ان المعلومات التي لدينا هي على عكس ما تفضلتم به، فهم مصممون على القتال ما لم تنفذ مطاليبهم، فابتسم وقال: اطمئن فإن لدي معلوماتي الخاصة[٣].

---

(٦) المصدر نفسه، ص١٧٩-١٨٠.

(١) الانصاري، المصدر السابق، ص٣٣٩.

(٢) المصدر نفسه، ص٣٣٩-٣٤١. وبعد نحو اسبوعين من هذا اللقاء استسلم (قاسم) في ٩ شباط ١٩٦٣ للبعثيين الذين قتلوه في اليوم نفسه وبلا محاكمة.

(٣) المصدر نفسه، ص٣٤١. يبدو ان (قاسم) لم تكن له خبرة في الحركات الجبلية، او انه كان يقارن ثورة أيلول ١٩٦١ بحركة سنة ١٩٤٥ التي اضطر البا رزاني فيها الى مغادرة كوردستان الى ايران، وانه بالامكان تكرار ذلك، ناسياً ان الظروف قد تغيرت. ينظر تعليق المحقق في المصدر نفسه، هامش ص٣٤١.

أيد الأنصاري انقلاب البعث في ٨ شباط ١٩٦٣، وفي ١٣ شباط عين قائداً للفرقة الثانية، فسافر الى بغداد في ١٤ شباط والتقى بقادة الانقلاب وهنأهم بنجاح الثورة وشكرهم على تعيينه قائداً للفرقة الثانية[٤].

توقف القتال تلقائياً بعد انقلاب ٨ شباط ١٩٦٣، وبدأت المفاوضات مع قيادة الثورة الكوردية واستمرت لغاية ١٠ حزيران ١٩٦٣، وفي اثنائها وبالتحديد في ٢ آذار ١٩٦٣ عين الأنصاري حاكماً عسكرياً (للمنطقة الشمالية) وانيطت به صلاحيات واسعة، وكتب بصدد تعيينه هذا يقول: انني والشهادة لله لم اتقبل هذا المنصب الا على مضض، لأن طبيعتي لا تميل الى العنف، فمنذ تسلمي ذلك المنصب ولحين انتهاء تعييني في ٥ حزيران ١٩٦٣ وبناءَ على طلبي، لم اصادق على أي قرار او حكم بموجب صلاحيات ذلك المنصب، وفي ٢٢ حزيران ١٩٦٣ عين الانصاري عضواً في المجلس الوطني لقيادة الثورة الذي الغي في ٨ مايس ١٩٦٥[١].

ان تعيين الانصاري قائداً للفرقة الثانية ثم حاكماً عسكرياً على كوردستان، وتعيين عبدالكريم فرحان قائداً للفرقة الاولى، وتشكيل قيادة قوة الميدان[٢] للتنسيق بين الفرقتين في محاربة الثورة الكوردية، تدل دلالة واضحة على ان البعث لم يكن جاداً ولا مؤمناً بالحل السلمي للقضية الكوردية، فبعد اربعة اشهر من المفاوضات شن البعث في ١٠ حزيران ١٩٦٣ وبمساعدة تركيا وايران وسوريا اشرس حملة عسكرية على كوردستان وكان الانصاري - بحكم منصبه - من ابرز المشاركين فيها.

حددت قيادة قوة الميدان واجبات الفرقة الثانية كما يلي:

(١) (تطهير) منطقة كركوك واربيل.

(٢) اعادة الادارة المحلية الى ناحية طقطق وكويسنجق والسيطرة على (مضيق) هيبة سلطان.

(٣) بعد السيطرة على هيبة سلطان، الاندفاع الى رانية وقلعه دزه واعادة الادارة المحلية اليهما.

شرع الأنصاري بتنفيذ الواجبات التي انيطت بفرقته، وتمكن بعد معارك طاحنة وشرسة من السيطرة على (مضيق) هيبة سلطان وعلى (مضيق) سبيلك ومضيق علي بك[٣]، وكرس الأنصاري الفصول (٧، ٨، ٩) من مذكراته للعمليات العسكرية والمعارك التي خاضتها فرقته مع قوات الثورة الكوردية والتي افضت إلى انجاز ما كلف به الى حد ما.

---

(٤) الانصاري، ص٢٠١-٢٠٢.

(١) للتفاصيل ينظر الانصاري، ص١٩٧-٢٠٣.

(٢) امر وزير الدفاع صالح مهدي عماش بتشكيل تلك القيادة في كركوك، وانيطت بالعميد الركن سعيد قطان، وعين العميد الركن عبدالجبار شنشل رئيساً لاركان قيادة قوة الميدان، وعهد اليها وضع الخطط العسكرية وتحديد مسؤولية التشكيلات وادارة العمليات العسكرية. للتفاصيل ينظر الانصاري، ص٢١٠-٢١٢.

(٣) للتفاصيل ينظر الانصاري، ص٢١٣-٢٢٩. يذكر مسعود البارزاني ان القوات العسكرية التي كان يقودها الانصاري فشلت في التقدم نحو جبل ثيران في ١٣ آب ١٩٦٣ وعندما اراد الجيش قصف المنطقة مرة اخرى قال الانصاري: حيف ان نحاول قتل أي واحد من هؤلاء الابطال، ألا فلنكف عنهم. ينظر: مسعود البارزاني، المصدر السابق، ص١١٣.

الجدير بالإشارة هنا ان الشيخ أحمد البارزاني أبدى في ٢١ حزيران ١٩٦٣ استعداده لايقاف القتال وتعهد بأن يكون مسؤولاً عن امن منطقة بارزان، وعندما طلب منه استخدام نفوذه لدى ملا مصطفى للكف عن القتال، اعتذر قائلاً: بانه ليست لديه السلطة لإقناعه الكف عن القتال(١).

لم يعد للأنصاري دور في محاربة الثورة الكوردية بعد اتفاقية ٢٩ حزيران ١٩٦٦، فقد أرسل إلى الأردن لقيادة القوات العراقية التي دخلت الحرب مع اسرائيل في ٥ حزيران ١٩٦٧، وقبل ذهابه الى هناك كان قد التقى بالبارزاني ضمن وفد ليطلب منه وباسم رئيس الجمهورية، عدم التحرك اذا اندلع القتال مع اسرائيل، وان يؤيد الحكومة بارسال قطعات عسكرية للأردن، واقناعه بأرسال قوة رمزية من (البيشمرگه) لتشترك في الدفاع عن الضفة الغربية.

يقول الأنصاري: في صباح ٥ حزيران ١٩٦٦ استقبلنا البارزاني - انا ومحافظ أربيل العميد الركن عبدالمنعم المصرف والعميد الركن عبدالعزيز توفيق - في گلاله ، وقبل ان نفتح الحديث دخل احد البيشمرگه واخبر البارزاني بأن الحرب قد وقعت، ومع ان الامر كان مفاجئة لنا، الا اننا فتحنا الحديث مع البارزاني فقال: أرجو أن تطمئنوا بأنه سوف لا يحدث ما يعكر صفو الأمن، واكتبوا ما ترغبونه في برقية التأييد وسأوقع عليه، أما إرسال قوة رمزية فلا فائدة منه؛ لأن العرب سيخسرون الحرب؛ لأن اسرائيل وراءها أمريكا وكل الدول الغربية ولن يسمحوا ابداً بالقضاء عليها، وان المصريين قد تورطوا وورطوا الدول العربية الأخرى في حرب غير مضمونة(٢).

البارزاني في ذاكرة الأنصاري:

يتحدث الانصاري في مذكراته باحترام عن قائد الثورة الكوردية ملا مصطفى البارزاني، ويعده شخصية وصاحب قضية وموقف، ويعد ما قاله البارزاني عنه شهادة يعتز بها. كتب الانصاري عن اول لقاء له مع البارزاني يقول: كنت ضمن الو فد المؤلف من رئيس الوزراء طاهر يحيى(رئيساً) وعضوية كل من: وزير الداخلية رشيد مصلح ورئيس أركان الجيش اللواء عبدالرحمن عارف ومحافظ السليمانية العميد عبدالرزاق محمود، في مهمة التفاوض مع المرحوم البارزاني لوقف القتال واحلال السلام في كوردستان، وعند اجتماعنا في رانية (شباط ١٩٦٤) سأل البارزاني طاهر يحيى وهو يشير بيده نحوي قائلاً: انكم لم تعرفوني بالأخ؟ فرد عليه متصرف السليمانية قائلاً: يا ابا لقمان(البارزاني) كيف لا تعرف العميد الركن إبراهيم الأنصاري قائد الفرقة الثانية؟ ولدى سماع البارزاني اسمي، نهض ووقف أمامي و مد يده مصافحاً، فنهضت ومددت يدي وصافحته وقال: انني اتشرف بمعرفتك؛ لأنك قائد شجاع وتقاتل بشرف وفروسية، ثم قال والابتسامة على وجهه: انا سعيد بلقائك، فقلت له انني أشكرك، وأنا سعيد بلقائك ايضاً، وأضفت أقول: وانك يا ابا لقمان أحسن قائد في حرب العصابات في الشرق الأوسط(١).

---

(١) للتفاصيل ينظر: الانصاري، ص٢٣٦-٢٣٨ ؛ مسعود ابارزاني، المصدر السابق، ص١١٧..

(٢) الانصاري، ص٣٥١-٣٥٣.

(١) الانصاري ، ص٣٤٥.

ويصف الأنصاري البارزاني في ذلك اللقاء قائلاً: "كنت اركز نظري على هذا الرجل وهو يرحب برئيس الوزراء وبأعضاء الوفد والابتسامة تعلو وجهه وهو يشعر بنوع من الزهو والغبطة والسرور لوجود مثل هؤلاء السادة والمسؤولين في ضيافته، وقد بدا لي أنه رجل بسيط للغاية في أسلوب كلامه وتصرفاته، متوسط القامة وقد جاوز الستين من عمره، وقد تمنطق بمسدس وغرز خنجراً في حزامه، تغلب عليه البشاشة وروح الضيافة، ولم الاحظ عليه شيئاً غير عادي، سوى انه كان ذا شخصية طاغية على مرؤوسيه، فتساءلت في خاطري، وانا انظر اليه - اهذا هو الرجل الذي سبق وان شق عصا الطاعة ضد السلطة منذ سنة ١٩٣٢ مرة بعد اخرى، ولازال يقود حركة مسلحة ضد السلطة؟!(٢).

من الإنصاف القول: مع ان الانصاري قاتل الثورة الكوردية وتحمل مسؤولية مقاومتها منذ ابتدائها وانتزع العديد من المناطق كانت الثورة تسيطر عليها بينها منطقة بارزان، الا انه لم يعرف - على قدر معلوماتي - بالعنف والقسوة وارتكاب جرائم بشعة في كوردستان، اذ لا تذكر الادبيات السياسية لثورة أيلول انه ارتكب مجزرة ضد القرويين، او عملاً منافياً للأخلاق العسكرية، وشهد له بذلك البارزاني نفسه.

يقول الأنصاري: كنت لا أسمح بقصف القرى الآمنة والمسكونة، ولا بالاعتداء على الأبرياء، كنت أمنع السلب والنهب، ورؤوفاً حتى بالاسرى من المقاتلين الكورد وامنع الاعتداء عليهم او جرح كرامتهم، ومع هذا كنت خلال المعارك اصب على رؤوس الذين يقاتلون القوات المسلحة اكثر ما يمكن من الاسناد الجوي والمدفعي، وكنت اضعهم في طوق من النيران بحيث كنت أجبرهم على التخلي عن القتال والانسحاب وهذا حق مشروع اخلاقياً وقانونياً(٣).

ومن المآثر التي يذكرها الانصاري، انه اطلق مرة سراح اسير من البيشمركه سنة ١٩٦٢ قبض عليه في منطقة زاخو مع سلاحه، فأمر بالاعتناء به وتأمين حاجاته وبعد التحقيق معه من قبل ضابط الاستخبارات، قام باطلاق سراحه وعلى مسؤوليته(٤) ولكن بعد ان اقسم الاسير على المصحف بانه سوف لا يقاتل الجيش بعد اليوم، وان ينقل رسالة شفوية منه الى قائد البيشمرطة في منطقة زاخو بان يترك المنطقة(١).

ويفسر لنا ما سبق ان مسعود البارزاني وجلال الطالباني استقبلا ولدي الانصاري عماد وخليل عند سفرهما الى سوريا عبر اقليم كوردستان ومساعدتهما على السفر، كما ان الأنصاري نفسه قام بزيارة مسعود البارزاني عند وجوده في بغداد بعد سقوط نظام البعث في ٩ نيسان ٢٠٠٣، كما استضافه البارزاني في كوردستان، وزار الأنصاري ضريحي الشيخ أحمد وملا مصطفى البارزاني.

---

(٢) المصدر نفسه ، ص٣٤٣-٣٤٤.

(٣) المصدر نفسه، ص٣٤٧-٣٤٨.

(٤) حصل هذا في الوقت الذي كان معظم امراء الوحدات العسكرية بينهم قادة لا يعاملون البيشمركه الذين يقبض عليهم في المعارك او الذين يقومون بتسليم انفسهم للجيش، كأسرى بل يأمرون بقتلهم في ميدان المعركة، او برميهم من قمم الجبال الى الوديان السحيقة او يركبونهم في طائرة الهليكوبتر ويرمونهم من ارتفاع شاهق.

(١) الانصاري، ص١٨٧-١٨٨.

كما زار الأنصاري الطالباني في بغداد، فاحتفى به الأخير ودعاه الى زيارة كوردستان والإقامة مع أسرته في مصيف دوكان[٢].

مهما يكن من أمر؛ فان تبيض صفحة الأنصاري كلام سابق لأوانه، بدون الاطلاع على الوثائق المتعلقة بدوره في الوقائع المؤلمة التي شهدتها كوردستان؛ لأن ما قاله او نشر على لسانه جاء بعد اكثر من نصف قرن من الأحداث، وبعد ان فقد العرب السنة دورهم في حكم العراق، وتسلط العرب الشيعه عليه، وبروز دور الكورد بعد سقوط نظام البعث في ٩ نيسان ٢٠٠٣ ومجاملة القوى السياسية لهم.

(٦) الثورة في مذكرات الفريق الركن إسماعيل تايه النعيمي:

تمكن حزب البعث من العودة الى حكم العراق اثر انقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨، وتعهدت الحكومة الجديدة بانهاء المشاكل المعلقة بما فيها القضية الكوردية، الا أنها لم تصدر أي ايضاح عن كيفية حل المشكلة، وبدلاً من ذلك ارادت ان تعتمد على الجناح الذي انشق عن الثورة الكوردية وقيادة البارزاني لها، بتقديم المساعدات له[٣].

ان البارزاني - في الحقيقة - كان لا يثق بالبعث وقد صوره بالوحش الذي يريد ان يبتلع كوردستان، فالبعث نفسه حاول تدمير كوردستان في صيف ١٩٦٣. مهما يكن جرب البعث حظه باستئناف القتال في آذار ١٩٦٩ بعد ان كانت متوقفة منذ ٢٩ حزيران ١٩٦٦. وعين على رأس الوحدات والفرق العسكرية الفعالة انصاره من اعضاء الحزب، واذكر على سبيل المثال: تعيين العقيد الركن البعثي اسماعيل تايه النعيمي قائداً للفرقة الثانية في ٢٩ كانون الاول ١٩٦٨، مع انه رتبته كانت لا تؤهله لاشغال المنصب. والضابطان البعثيان عبدالجبار الاسدي وعبدالكريم محمد الجحيشي.

كتب النعيمي في مذكراته "تجربتي في القيادة، ج١، (بغداد، ١٩٨٥"[١]: ان اول عمل قام به هو عمل نصب يمثل أحد عرفاء المغاوير في مدخل معسكر كركوك وهو يحمل سلاحه ويدوس قمة جبل، كتب عليه "هذه أرضي أنا وأبي ضحى هنا"، وقد تم ازاحة الستار عنه باحتفال كبير حضره مسؤولون من حزب البعث والدولة، ويقول النعيمي انه كان للنصب تأثير بالغ على الروح المعنوية لقوات المغاوير[٢].

---

(٢) للتفاصيل ينظر: الانصاري، ص٣٦٠-٣٦٣.

(٣) حدث على اثر اتفاق وقف اطلاق النار في ١٠ شباط ١٩٦٤، انشقاق في البارتي قاده سكرتير الحزب ابراهيم احمد وجلال الطالباني وعدد من اعضاء المكتب السياسي، وحملوا سنة ١٩٦٦ سلاح الحكومة لمحاربة الثورة الكوردية، واطلقت عليهم ادبيات البارتي اسم (جاش ١٩٦٦).

(١ صدر الكتاب عن دائرة التدريب، مديرية التطوير القتالي كمرشد ودليل للآمرين.

(٢) النعيمي، ص٦٧. البيت الشعري جاء ضمن قصيدة ابان (العدوان الثلاثي) على مصر سنة ١٩٥٦، اثر تأميم مصر لقناة السويس. والقصيدة من نظم الشاعر كمال عبدالحليم، قام بتلحينها علي اسماعيل وغنتها الفنانة فايدة كامل ومطلعها:

دع قناتي فمياهي مُغرِقة
واحذر الارض فارضي صاعقة
هذه أرضي أنا، وابي ضحّى هنا
وابي قال لنا، فرقوا أعداءنا.

اما الضابطان البعثيان، قائد الفرقة الرابعة عبدالجبار الاسدي، وعبدالكريم محمد الجحيشي، فقد أباد الأول سكان قرية دةكان(في منطقة الشيخان) في آب ١٩٦٩[٣]، والثاني اباد سكان قرية صوريا(قرية مسيحية في منطقة زاخو) في أيلول من السنة نفسها.

ولشد ازر هؤلاء الضباط وتشجيعهم على محاربة الثورة الكوردية وقمعها، زار قواطع عملياتهم القتالية وجبهات القتال التي كانوا يعملون فيها، كبار قادة الجيش العراقي واشرفوا على سير المعارك، بينهم: الفريق الركن الطيار ووزير الدفاع حردان عبدالغفار التكريتي، ورئيس اركان الجيش الفريق حماد شهاب ومعاونه الفريق الركن عبدالجبار شنشل[٤]، ووزير الداخلية الفريق صالح مهدي عماش وسواهم.

المهم في الامر، قررت حكومة البعث ايقاف القتال في كوردستان بعد أن أدركت تماماً انه لا امل لها في إلحاق الهزيمة بالثورة الكوردية، واضطرت الى الاعتراف بالحكم الذاتي لكوردستان بموجب اتفاقية ١١ آذار ١٩٧٠، إلا أنها لم تنس خدمات واخلاص وحماس النعيمي في محاربة الثورة، بإعطائه - بعد ١١ آذار - نوط الشجاعة ووسام الرافدين من الدرجة الثانية ورفعته الى رتبة عميد قبل استحقاقه[٥].

كان النعيمي آمراً للواء الرابع ضمن الفرقة الثانية ونقل إلى وحدة اخرى وبعد خمسة اشهر عين في ١٩٦٨/١٢/٢٩ قائداً للفرقة، وذكرياته عن محاربة الثورة الكوردية تغطي المدة (آذار ١٩٦٩ - آذار ١٩٧٠)، ولانه كان متأكداً من استئناف القتال؛ لأن كافة المعلومات الواردة تتنبأ بأن الحركات ضد (العصاة) ستبدأ من جديد، لذا عقد حال مباشرته مؤتمراً للآمرين للوقوف على احتياجاتهم وقام بزيارة وحداتهم[١].

اعتمد النعيمي في عملياته ضد البيشمركه على:

(١) المغاوير وعدهم قوة حاسمة في حرب العصابات[٢].

(٢) ضرورة تأمين الارتباط بين الكورد الموالين والمقر الذي يدير العملية بوجود ممثل لهم في مقر الفرقة، فضلاً عن ضرورة وجود عناصر ارتباط من الجيش معهم[٣].

(٣) الاعتماد على استخبارات الفرقة وتنظيمات حزب البعث في تحديد نشاط العصابات[٤].

والنعيمي اعلاه يشبه محاربته للثورة الكوردية بمقاومة مصر للعدوان، وشتان بين الحدثين، وتشبيهه يدل على عنصريته
القومية، وقلة معرفته.

(٣) يقول مسعود البارزاني ان رئيس الجاش(المرتزقة) محيي الدين اغا الهركي عاون عبدالجبار الاسدي على ارتكاب المجزرة. ينظر: كتابه، المصدر السابق، ص٢١٦.

(٤ النعيمي، ص٨٤.

(٥) المصدر نفسه، ص١١٤.

(١) النعيمي، المصدر السابق، ص٦٢ ؛ ص٦٥.

(٢) المصدر نفسه، ص٦٥.

(٣) المصدر نفسه، ص٨٥ ؛ ص٨٦.

(٤) المصدر نفسه، ص٩١.

(٤) الاهتمام بالجوامع والمساجد بترميمها وعمل منائر لها والوقوف على طلبات رجال الدين، وتقديم الهدايا لهم وللفقراء [٥].

(٥) تكليف الطائرات المقاتلة بعمليات(صيد) وذلك بضرب الاهداف التي تشاهدها على الطريق والمناطق التي يسيطر عليها (العصاة)، وتكليف الموالين(المرتزقة) لركوب الطائرات ليدلوها على اماكن استراحة (العصاة) قرب عيون الماء والكبرات[٦].

(٦) الاعتماد لاول مرة على الطائرات السمتية والانزال لمقاتلة (العصاة)، على ان يؤمن لها الاسناد الجوي بالمقاتلات، ودون اخذ موافقة قيادة القوة الجوية وقيادة قوة الميدان عند الضرورة[٧].

ومن أبرز المعارك التي خاضها النعيمي ضد الثورة الكوردية، معركة فتح الطريق من شوان إلى قلعه دزه، وكانت على اربعة مراحل وخلال المدة (٤ نيسان ١٩٦٩ - ١٩٦٩/١١/٦)[٨]، ويشيد النعيمي بخدمات الموالين خاصة جماعة ما كان يسمى حينذاك بالمكتب السياسي، فقد شاركوا في معارك الفرقة الثانية ضد الثورة وكانت لهم ارتال منها: رتل جلال الطالباني ورتل الشيخ جنكي الطالباني ورتل علي العسكري، وقد كرمهم بشعار (نمر) الفرقة[١].

يحرص النعيمي على عدم ذكر كلمة كوردستان وعلى تسمية البيشمرطة بـ(العصاة) والثوار بأعداء الوطن، وبلغ به الحماس الى القول: "انه ينتحر ولا يسلم نفسه للعدو" وكان "هذا قراري حيث انتحر ولا اسلم نفسي للعصاة"[٢].

(٧) الثورة في اوراق العميد عبدالرزاق محمود الشخصية:

اما بالنسبة للاوراق الشخصية فلم اطلع - في الحقيقة - الا على اوراق محافظ السليمانية العميد عبدالرزاق(السيد) محمود[٣] ابرز الذين شاركوا في مفاوضات كانون الثاني - شباط ١٩٦٤، التي ادت الى وقف اطلاق النار بين الحكومة والثورة الكوردية بموجب اتفاقية ١٠ شباط ١٩٦٤. فقد وجدت في اوراق هذا العسكري معلومات مثيرة لم اجدها في الوثائق الحكومية ولا في مذكرات العسكريين التي اطلعت

---

(٥) النعيمي، المصدر السابق، ص٨٩-٩٠.

(٦) من الذين ابدوا استعدادهم للقيام بركوب الطائرات ابرز قادة المنشقين عمر دبابة وعلي العسكري، وتكبد البيشمركه خسائر كبيرة حتى ان البارزاني اعترف بذلك اثناء المفاوضات التي ادت الى اتفاقية ١١ آذار ١٩٧٠ قائلاً: ان عمر(تنكه) كان يركب الطائرات ليدل الطيارين على البيشمركه لقد كبدتمونا خسائر كبيرة. النعيمي، ص١١٠-١١١.

(٧) المصدر نفسه، ص٦٨-٧٠.

(٨) للتفاصيل ينظر النعيمي، ص٧٦ وما بعدها. يذكر مسعود البارزاني ان النعيمي هُزم في معركة طرتك في ٣٠-٣١ تشرين الاول ١٩٦٩ حيث قتل العشرات من جنده وجاشه وتم تحرير المنطقة من القوات الحكومية، واصيب النعيمي بانهيار عصبي بسبب تلك الكارثة، فقد جاءته تلك النكسة وهو في اوج شعوره بالزهو والثقة بالنصر، ينظر كتابه، المصدر السابق، ص٢١٩.

(١) المصدر نفسه، ص١٠١، ويعد كتاب النعيمي مصدراً مهماً لتعاون جماعة المكتب السياسي مع الحكومة في محاربة الثورة الكوردية.

(٢) المصدر نفسه، ص٩٤.

(٣) ولد في الموصل سنة ١٩١٢ وتخرج في دار المعلمين الابتدائية سنة ١٩٣١ وفي الكلية العسكرية سنة ١٩٣٥، اعتقل واحيل على التقاعد في ١٩ نيسان ١٩٥٩ بسبب تأييده لحركة الشواف في ٨ آذار ١٩٥٩، ضابط مدفعي كفؤ(متوف).

عليها، كان يحتفظ بجميع محاضر مفاوضات شباط وما اعقبها من مباحثات ومحادثات واجتماعات لغاية كانون الاول ١٩٦٤، كما وجدت بين اوراقه نحو (١٠٠) رسالة من البارزاني اليه وعلى (٤٢) رسالة منه الى البارزاني، هذا فضلاً عن الصور والخرائط واوراق شخصية ورسمية اخرى(٤).

كان العميد عبدالرزاق شخصاً متديناً وورعاً تقياً مقرباً جداً من رئيس الجمهورية عبدالسلام عارف الذي أعاده إلى الجيش في ١٤ شباط ١٩٦٣، وعينه محافظاً على كركوك، الا انه قدم استقالته في ٨ مايس ١٩٦٣ بسبب خلافاته مع حزب البعث، رفض عارف استقالته وعينه محافظاً على السليمانية وقال لي بهذا الصدد: كان المنصب شاغراً منذ ١٤ مايس ١٩٦٣ لعدم قبول احد التعيين فيها، لقد رموني بالهليكوبتر داخل ساحة العرضات(ساحة تدريب الجند في معسكرات الجيش) في ٦ حزيران ١٩٦٣، وكنت نائماً عندما سمعت بكلمة السر بالهجوم على الكورد في ١٠ حزيران ١٩٦٣، بعد فشل المفاوضات مع حكومة البعث.

يقول عبدالرزاق محمود: انه وكمعظم كبار العسكريين في الجيش العراقي لم يكن لديه تصور واضح عن طبيعة الثورة الكوردية واسباب قيامها، وكنا نعتبر المقاتلين الكورد مجرد عصاة ومخربين، وكان صعباً علينا جداً القبول بلفظ كلمة (كوردستان)، ونعتقد فعلاً ان الكورد يريدون تأسيس اسرائيل ثانية في (شمال العراق). وصرح عبدالسلام عارف بهذا الاعتقاد والرأي اكثر من مرة امامنا نحن العسكريين الكبار.

ويمضي في سرد ذكرياته بالقول: لقد كنت متحمساً للقضاء على الثورة الكوردية مخلصاً لعبدالسلام عارف، ولترجمة اقوالي وافكاري الى افعال: اصدرت بعد استئناف القتال بايام بياناً باسمي وتوقيعي الى الكورد في السليمانية، طلبت فيه تعاونهم مع الحكومة للضرب بيد (من حديد) على ايدي المفسدين والمخربين من (الشيوعيين والبارتيين) واذناب الاستعمار، كما عرض البيان العفو عن كل من يلقي السلاح ويسلم نفسه(١).

قال لي عبدالرزاق محمود(٢): انه وبعد ان تعرف على الشعب الكوردي عن كثب، لا يخفي اعجابه بالمقاتلين الكورد الذين كانوا يقاتلون بروح قتالية قل نظيرها، لقد ادركت نتيجة كل هذا، وانا المخلص لعبدالسلام عارف، ان الشعب الكوردي يتعرض لمظالم حقيقية وله مطالب عادلة، وانه مستعد للنضال من اجل تحقيقها، وان حل المشكلة عن طريق الحرب يكاد ان يكون مستحيلاً.

ومع ان عبدالسلام عارف لم يكن مؤمناً بوقف القتال، فقد نقل عبدالرزاق محمود افكاره اليه، وطلب منه صلاحية التفاوض مع البارزاني، وفعلاً اختاره عارف ممثلاً لشخصه لترأس الوفد الحكومي المفاوض الذي توصل مع قيادة الثورة الكوردية الى وقف اطلاق النار في ١٠ شباط ١٩٦٤.

(٤) كنت قد كتبت بالتفصيل معززاً بالوثائق عن العميد عبدالرزاق محمود، حياته ودوره ومواقفه من الثورة، عليه سأختصر الكتابة عنه هنا، وللاطلاع يراجع: ممتاز الحيدري وآخرون (اعداد). مؤتمر الذكرى المئوية لميلاد البارزاني الخالد، ط١، (اربيل، ٢٠٠٣)، ص٤٩٩-٥٥٤.

(١) ينظر نص البيان في الحيدري، المصدر السابق، ص٥٢٩.

(٢) كنت دائم التردد عليه في داره بحي الدندان في الموصل خلال سنة ١٩٩٤-١٩٩٥ لمقابلته عليه سوف لا اشير الى تاريخ مقابلاتي معه الا عند الضرورة.

يقول محافظ السليمانية عن بدء المفاوضات: لقد ظهر لنا من خلال الاجتماعين الاولين، ان الكورد لا ثقة لهم بالحكومة مطلقاً، ومبعث ذلك يعود الى سوء تصرف الحكومات العراقية معهم، وعدم تنفيذ التزاماتها التي قطعتها على نفسها لهم.

يقول مسعود البارزاني: في الواقع لم يكن الطرف الحكومي(المفاوض) ينوي من الاتفاق (١٠ شباط ١٩٦٤) وضع حد للنزاع، وانما كان يريد كسب الوقت كالعادة، اما محافظ السليمانية(عبدالرزاق السيد محمود) "فقد كان صادق النية في السعي الى ايجاد ارضية لحل مشرف، لانه كما بدا لي يكره الحل العسكري ولا يريد الحرب..."، وقد نال من موقفه هذا تأنيب من رفيقه هادي خماس مدير الاستخبارات وصبحي عبدالحميد وزير الداخلية وهما لم يكونا يؤمنان بأي حق للكورد، ولو كان الامر بيدهما لما ترددا عن استئصال الشعب الكوردي، اللذين اخذا يستهزئان به بعد كل تعليق يدلي به واتهماه بانه اصبح صنيعة البارزاني وان البارزاني ما كسبه الى صفه الا برشوة[1].

وقف كبار ضباط الجيش العراقي، لاسيما المستفيدين من القتال في كوردستان والذين كانوا يسعون لاستئنافه بالتعاون مع المرتزقة الكورد(الجاش) بشتى الوسائل ضد توجهات محافظ السليمانية، فأخذوا يشككون في تصرفاته ويسخرون من تصريحاته، فقد اتهمه قائد الفرقة الاولى عبدالعزيز العقيلي بالخيانة وحرض على قتله، وبلغ به الغرور والعنجهية حداً، انه تعهد لعبدالسلام عارف بان بامكانه "دك الجبال دكاً" ومسحها اذا استؤنف القتال[2].

وعندما استدعى محافظ السليمانية إلى بغداد في مطلع كانون الأول ١٩٦٤ لحضور اجتماع في القصر الجمهوري بصدد استعراض الموقف في كوردستان، انتقد الحكومة وانحى باللوم عليها لعدم تلبيتها لمطالب البارزاني.

كتب قائد الفرقة الأولى ووزير الإرشاد(الاعلام) فيما بعد اللواء الركن عبدالكريم فرحان في مذكراته عن ذلك الاجتماع وعن ما ذهب اليه محافظ السليمانية يقول: "كان كلامه بمنتهى الغرابة، فالظاهر انه لا يعرف موقعه الحقيقي وخطورة مهمته...، واخيراً توجهت الى المحافظ فقلت: تذكر انك احد المسؤولين، وان مهمتك خطيرة ولست سفيراً للبارزاني لدى الجمهورية العراقية..."[3].

ويمضي المحافظ في سرد ذكرياته بالقول: عدت من بغداد الى السليمانية، واتصلت بعبدالسلام عارف وقرأت عليه مطالب البارزاني وقلت له: انظر ماذا يقول البارزاني، اما ان تستجيب او استقيل، ونصحته بالاستجابة لها؛ لأن البارزاني رجل صادق[4] ولم يستجب عارف لنصيحة المحافظ الذي قدم استقالته في ٩

(١) ينظر كتابه، المصدر السابق، ص١٣٠-١٣١.
(٢) مقابلة شخصية مع عبدالرزاق السيد محمود في ٢١ أيلول ١٩٩٥.
(٣) للتفاصيل ينظر كتابه، المصدر السابق، ص١٥٩-١٦٠، ورد المحافظ عليه في الحيدري، المصدر السابق، ص٥١٧-٥١٨.
(٤) مقابلة شخصية معه في ٢١ أيلول ١٩٩٥.

كانون الاول ١٩٦٤[٥] وعاد الى الموصل ليعتزل السياسة ويعتكف في داره الى يوم وفاته. وفي نيسان ١٩٦٥ أستؤنف القتال، وفي ٥-١٢ مايس ١٩٦٦ الحق البيشمرگه أكبر هزيمة بالجيش العراقي في جبل زوزك وهندرين[١]، اضطرت الحكومة على اثرها التفاوض مع قيادة الثورة الكوردية، فكانت اتفاقية ٢٩ حزيران ١٩٦٦ التي حصل الكورد بموجبها على بعض الحقوق القومية. إلا أنها لم تتحقق على ارض الواقع.

في زيارتي المتعددة لمحافظ السليمانية عبدالرزاق محمود ومقابلاتي معه، وجدت أن أحب الأحاديث لى نفسه هو الحديث عن مدة عمله في السليمانية ومفاوضاته ولقاءاته واجتماعاته بالبارزاني، كان يحتفظ بعناية تامة بكافة اوراق وملفات المفاوضات وما اعقبتها وبالرسائل المتبادلة بينه وبين البارزاني وبالصور التي تجمعهما، سألته مرة ولم يكن معنا احد: باختصار كيف رأيتم البارزاني؟ فأجاب: رجل نبيل وشهم وبسيط ومتواضع وزاهد، يحب شعبه حباً لا يوصف، قائد بكل ما تعنيه هذه الكلمة من المعاني، كان في منتهى الهيبة بين اتباعه يحترمه العسكريون والمدنيون، حتى ان ضباطنا كانوا احياناً وبشكل لا ارادي يؤدون له التحية العسكرية، لم اره يوماً ما عصبياً ولا في حالة غير اعتيادية، يتكلم ويحاور بكل هدوء. كان البارزاني يكره المرتزقة الكورد(الجاش) كرهاً شديداً ويعدهم اساس كل بلاء، وانا كنت اكرههم ايضاً، وربما كان هذا احد اسباب لقاءاتنا وودنا، لذا كان نزع سلاحهم وحلهم من مطالب البارزاني الرئيسية، وعدم حلهم كان دليلاً على عدم صفاء نية الحكومة تجاه الكورد، لقد كانت الحكومة تغذيهم وتقويهم لاستفزاز البيشمرگه ، وقد اصطدمت معهم اكثر من مرة ولاسيما في منطقة حلبجة[٢].

والخلاصة: يكاد ان يتفق معظم من كتب عن حركات الكورد المسلحة خلال المدة (١٩٢١-١٩٩١) في العراق، ان هناك ارث دموي بين الجيش العراقي والشعب الكوردي توج بالاسلحة الكيمياوية وحملات الانفال السيئة الصيت، وان هذا الارث جعل الخيار السلمي للقضية الكوردية مستحيلاً على حد قول القيادي البعثي هاني الفكيكي، فالقادة العسكريون العراقيون الذين ارتبطت شهرتهم بمحاربة الثورة الكوردية ركزوا في مذكراتهم وكتبهم وتصريحاتهم ومواقفهم على الخطط العسكرية في قمع الثورة، واظهر معظمهم بطولاته في محاربة البيشمرگه والتصدي لهم.

يقول الكاتب اللبناني حازم صاغية بصدد دور الجيش العراقي في قمع حركات الكورد الوطنية: "لا نبالغ اذ نقول ان الجيش العراقي انما ولد اصلاً لتصفية النموذج الاقلي وصورته اينما وجد هذان النموذج والصورة، او لنقل بلغة اقل توكيداً، ان هذه هي المهمة الاساسية التي ارتبط بها تأريخه...، فان الجيش لم

(٥) يقول عبدالرزاق السيد محمود، ان استقالته قبلت في كانون الثاني ١٩٦٥ وبالحاح من وزير الداخلية صبحي عبدالحميد، الذي يقول ان عبدالكريم فرحان كان دائماً يطالب بتبديله، تنظر مذكرات صبحي عبدالحميد، ص٢٢٤، بينما عارض قبول استقالته وبشدة وزير الدولة مسعود محمد، فكانت اول صفحة لانهاء مشكلة كوردستان بالقوة هي معركة هندرين في مطلع مايس ١٩٦٦ تلك المعركة التي كانت كارثة حلت بالجيش العراقي وقادته المغرورين. مقابلة معه في ٢٢ أيلول ١٩٩٥.

(١) ان شاكر محمود شكري الذي كان قد تولى وزارة الدفاع في نيسان ١٩٦٦، اخذ يصرح هنا وهناك بانه سيقضي على (التمرد الكردي) باسرع وقت ممكن، وفي عهده هزم الجيش العراقي في معركة هندرين في مايس ١٩٦٦، دزةيي، المصدر السابق، ج٢، ص١٣٩.

(٢) مقابلة شخصية معه في ١٤ آذار ١٩٩٥.

يدخل مراسم التراث القومي(العربي)، الا بعد نجاحه في كسر شوكة الاقليات... والحال ان الكورد ربما كانوا، بين مجموعات الوطن العراقي، اكثر من دفع ضريبة النمو اللاحق للجيش...، فكان الاكراد رأس ضحاياه"[1].

شۆڕشی ١١ی ئەیلوولی ١٩٦١، لە کتێب و بیرەوەریی ژمارەیەك لە گەورە فەرماندەکانی سوپای عێراقدا لیکۆڵینەوەیەکی سەرەتایی

پوختە

دەوڵەتی عێراق، دەوڵەتێکی تازە دامەزراوە، لە کۆتایی ساڵی ١٩٢٥دا، بەشی باشووری کوردستان، یان ئەو بەشەی ئێستا پێی دەوترێ (کوردستانی عێراق) بە عێراقەوە لکێنرا و ئیتر هەر لەو ساڵەوە پرس و کێشەی کورد، بە سۆنگەی سووکایەتیکردن بە مافە رەواکانی، لەگەڵ هەموو لێکەوتەکانی پێشکەوتنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیدا، بووە رەگی کێشەکانی عێراق.

لە ئاکامی تێنەگەیشتن لە تایبەتمەندییەکانی گەلی کورد لە عێراقدا، چەندان بزووتنەوە و بەرخودانی چەکدارانە روویانداوە، کە تەمەن درێژترینیان شۆڕشی ١١ی ئەیلوولی ١٩٦١ بوو، بە رابەرایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و سەرکردایەتی مەلا مستەفای بارزانی (١٤ی ئازاری ١٩٠٣-١ی ئازاری ١٩٧٩).

ئەو ئەفسەرانەی سوپای عێراق، کە لە دژایەتیکردنی شۆڕشی کورد دا بەشدارییان کردووە و بەگوێرەی پێگە و ئەرك و بیروباوەڕیان، کە پێیان وابووە دەتوانن بە زەبری چەك، شۆڕشەکە سەرکوت و دامرکێننەوە، هەر ئەوانیش بوونە پێشەنگی ئەوانەی لەبارەی شۆڕشەکەوە، یادداشت و بیرەوەریی بنووسنەوە... بەڵام سەرلەبەری نووسینەکانیان نابابەتییانە و رەنگدانەوەی دیدی نەرێنی رژێمە بەرودواکانی عێراق بوون بەرامبەر مافە رەواکانی نەتەوەیی کورد.

هەر ئەم ئەفسەرانەش، بۆ جێبەجێکردنی بەرنامەکانیان، پەنایان بۆ چەندان شێواز و کاری هەمەجۆر بردووە، لەوانە: سیاسەتی سووتاندنی زەوی و بەکارهێنانی چەکی قەدەغەکراوی نێودەوڵەتی... بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، شۆڕشی کورد توانی مافی خودموختاری بۆ کوردستانی عێراق، بەگوێرەی رێکەوتننامەی ١١ی ئازاری ١٩٧٠، لە درەنترین رژێمی حوکمی عێراق بستێنێ.

The September 11, 1961 Revolution in the Writings and Memoires of Some Senior Iraqi Army Officers (September 11, 1961 – March 11, 1970) A Preliminary Study

Abstract;

The Iraqi state is a newly formed one, the southern part of Kurdistan (Iraqi Kurdistan) was annexed to this new state at the end of 1925. Since then the Kurdish issue became the root of the

(١) نقلاً عن صلاح برواري، اراء عربية حول القضية الكردية، (دمشق، ١٩٩٣)، ص٥٢-٥٣.

problems in Iraq because of ignoring the legitimate rights of the Kurds in spite of all economic, social and political developments that took place later.

The unawareness of the peculiarities of the Kurdish people in Iraq led to many Kurdish armed uprisings and movements, the longest- lived of them was the revolution of September 11, 1961 under the leadership of the Kurdistan Democratic Party and its leader Mulla Mustafa Barzani (March 14, 1903 – March 1, 1979).

The senior Iraqi officers who participated in the fighting against the Kurdish revolution were the first to write about it. They believed that they could eliminate this revolution by force. Indeed, most of their writings were not objective, and expressed the negative viewpoints and orientations of Iraqi governments towards Kurdish national rights.

The Iraqi army failed in eliminating the Kurdish revolution despite all the means which the army resorted to, including the scorched earth policy and the use of internationally prohibited weapons. The Kurdish revolution was able to extract autonomy from the Iraqi Baa'th regime according to

اتفاقية آذار سنة ١٩٧٠
دراسة تحليلية لأبعادها التأريخية والجغرافية

أ.د. خليل اسماعيل محمد

جامعة جيهان /اربيل

Khalil.esmail@yahoo.com

المقدمة

افرزت الحرب العالمية الاولى (١٩١٤-١٩١٨) ، عن متغيرات سياسية واقتصادية في المشرق العربي ، كان من اهمها ، قيام دول جديدة ، من بينها : العراق ، سوريا ، لبنان ، الاردن و تركيا..فيما تجزا الوطن الكردي بين عدد من تلك الدول ! الامر الذي دفع الشعب الكردي ، القيام بالعديد من الثورات والانتفاضات والمطالبة بالحقوق القومية المشروعة اسوة بشعوب المنطقة.

وفي ظل قيام الدولة العراقية و الحاق ولاية الموصل بها ، شهد القرن الماضي في كردستان العراق العديد من الثورات تدعو الى اقامة كيان كردي ، وذلك عبر عشرات الاتفاقيات بين القيادات الكردية والحكومات العراقية ، من اهمها : اتفاقية اذار لسنة ١٩٧٠، والتى تمثل (الاساس) في كافة الاتفاقيات التى جرت بعد ذلك بين الطرفين و حتى اليوم.

تتناول هذه الدراسة ، التطور التاريخي للاتفاقيات المعقودة بين الحكومات العراقية والحركة القومية الكردية في مبحثها الاول، وتناول المبحث الثاني الحقائق التاريخية والجغرافية للحقوق القومية للشعب الكردي في العراق. فيما تخصص المبحث الثالث لتحليل اهمية وتفاعلات اتفاقية اذار سنة ١٩٧٠، والعوامل التى حالت دون تطبيقها ، بالاضافة الى المقترحات التى تقدمت بها الدراسة بخصوص الاستفادة من دروس الاتفاقية المذكورة.

المبحث الأول

شهدت القضية الكردية في العراق، العديد من اللقاءات والاجتماعات السرية منها، والعلنية بين الحكومات العراقية والقيادات الكردية، منذ تأسيس الدولة العراقية وإلحاق ولاية الموصل بها سنة ١٩٢٥ حتى اليوم، وقد أسفرت عن توقيع عشرات من الاتفاقيات بين الطرفين دون الوصول إلى حلول عملية وعادلة. فيما عانى شعب كردستان، وعلى امتداد القرن الماضي، وفي ظل (سياسة التعريب)، أنواعاً من

حملات حرق وتدمير القرى والقصبات، وتشريد أو قتل سكانها، وتسفير الآلاف من الكرد الفيلين، وعمليات الأنفال والتطهير العرقي من جهة، وزرع المنطقة الكردية بالوافدين العرب من جهة أخرى. وعلى الرغم من التباين في أساليب ووسائل تنفيذ (سياسة التعريب) هذه، إلا أن القاسم المشترك لتلك الحكومات، هو: ترقيق الوجود الكردي، وتحجيم الحركة القومية الكردية، الأمر الذي دفع بالشعب الكردي إلى الدفاع عن أرضه وعن وجوده، وكانت ثورة أيلول سنة ١٩٦١، أهم وأبرز انتفاضاته، فيما كانت اتفاقية (آذار) سنة ١٩٧٠ القاعدة التي أسست له كياناً سياسياً وقومياً على أرضه، وباتت تمثل أساساً لأية مفاوضات تالية بين الحكومات العراقية والقيادة الكردية.

ويكشف التاريخ المعاصر للشعب الكردي في العراق، عن العديد من المفاوضات مع السلطات العراقية، بهدف تأسيس (كيان) قومي له على أرضه، من أهمها[1]:

1- مذكرة عدد من النواب الكرد في البرلمان العراقي سنة ١٩٢٩، إلى الحكومة العراقية، طالبوا فيها تشكيل (إدارة ذاتية) كردية، تضم ألوية (أربيل، السليمانية، كركوك)، ولواء جديد باسم (دهوك).

2- مذكرة الشيخ محمود الحفيد إلى المندوب السامي البريطاني، بإقامة (كيان كردي)، يمتد من زاخو إلى خانقين.

3- مشروع إقامة (ولاية كردستان)[2] قدمته القيادة الكردية سنة ١٩٤٤، إلى الحكومة العراقية، وتضم ألوية (أربيل، السليمانية، كركوك) والأقضية الكردية في لواء الموصل دون تحديدها، بالإضافة إلى قضائي خانقين ومندلي من لواء ديالى.

4- مشروع الحزب الديموقراطي الكردستاني سنة ١٩٦٤، المتضمن تحديد (المنطقة الكردية): بألوية: (أربيل، السليمانية وكركوك)، والنواحي التي تشكل أغلبية كردية في لوائي الموصل وديالى.

5- قانون (ولاية كردستان) الذي طُرح من قبل القيادة الكردية سنة (١٩٧٢)، وتضم: محافظات (أربيل، السليمانية، كركوك ودهوك) إلى جانب أقضية: سنجار، تلعفر، عقرة، تلكيف، الحمدانية، من محافظة نينوى، وأقضية خانقين ومندلي ومركز قضاء المقدادية وناحية المنصورية من محافظة ديالى[3].

6- في أدبيات الاتحاد الوطني الكردستاني السياسية؛ فإن المنطقة الكردية، تمتد بين مندلي عند الحدود العراقية-الإيرانية، إلى سنجار عند الحدود العراقية-السورية[4].

---

1) أنظر في ذلك: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ثورة بارزان، كردستان، ١٩٨٦، ص ٣٨. وأيضاً: عثمان علي، دراسات في الحركة الكردية المعاصرة، أربيل، ٢٠٠٣، ص٥٣٩.

2) عبد القادر البريفكاني، الحركة القومية من مصطفى البارزاني إلى مسعود البارزاني، القاهرة، ١٩٩٨، ص١٥٣.
وكذلك: محمد صالح عقراوي، الكرد والدولة المستقلة، أربيل، ٢٠٠٥، ص٩٣.

3) محمد عمر مولود، الفدرالية وإمكانية تطبيقها في العراق، كردستان، ط٢، ٢٠٠٣، ص١٤٤.

4) فريد اسةسةر، المسألة الكردية بعد قانون إدارة الدولة العراقية، السليمانية، ٢٠٠٤، ص٥٥.

وفي ضوء ما سبق؛ فإن تباين تلك التوجهات حول تحديد (المنطقة الكردية) في العراق، انعكس على مشاريع دستور إقليم كردستان العراق(١). وعلى سبيل المثال؛ فإن مشروع دستور سنة (٢٠٠٦)، تمثّلت كردستان العراق بـمحافظة دهوك بـ(حدودها الإدارية الحالية، ومحافظات: أربيل، السليمانية وكركوك، وأقضية: عقرة، الشيخان، سنجار، تلعفر، تلكيف وقره قوش، ونواحي: زمار، بعشيقة، وأسكي كلك من محافظة نينوى، إلى جانب قضائي خانقين ومندلي من محافظة ديالى، ومركز قضاء بدرة وناحية جصان من محافظة واسط. بحدودها الإدارية قبل سنة ١٩٦٨).

أما مشروع دستور سنة (٢٠٠٩)؛ فإن كردستان العراق، تمثلت بـ (محافظة دهوك بحدودها الإدارية الحالية، ومحافظات: أربيل، السليمانية ، كركوك، إلى جانب أقضية: عقرة، الشيخان، سنجار، تلكيف، قره قوش، ونواحي زمار وبعشيقة، وأسكي كلك من محافظة نينوى، وقضائي خانقين ومندلي من محافظة ديالى، بحدودها الإدارية قبل سنة ١٩٦٨). وفي ضوء اجتماع دوكان سنة ٢٠٠٥ بين الحزبين الديموقراطي الكردستاني والاتحاد الوطني، تم تكليف (الباحث)، بإعداد خريطة لكردستان العراق، وبعد الانتهاء منها، تمت مناقشتها من قبل ممثلي المكتبين السياسيين للحزبين المذكورين، وممثلي البرلمان الكردستاني، قبل أن تحظى بموافقة البرلمان. أنظر خريطة (١).

ومن الملاحظ، أن مطاليب القيادة الكردية بعد ثورة تموز ١٩٥٨، وفي ظل شعار (الديموقراطية للعراق، والحكم الذاتي لكردستان العراق)، كانت تتراوح بين الحكم الذاتي، وضمان الاعتراف بحق الشعب الكردي في (كيان) مستقل. ويمكن القول، في أن الرغبة في إقامة شكل من أشكال الحكم الذاتي، ليست وليدة اليوم وأنما هي حصيلة محاولات -سبقت الإشارة إليها- ففي سنة (١٩٣٩)، تمثلت أهداف حزب (هيوا) بـ: توحيد كردستان وخلق (دولة) كردية مستقلة، فيما أدخل حزب (رزكارى)، فكرة (حق تقرير المصير) في أدبياته السياسية(٢). أما ثورة أيلول سنة ١٩٦١، فقد حددت نوعين من الأهداف: بعيدة المدى، وهي الحصول على الحكم الذاتي لكردستان والديمقراطية للعراق(*)، وقريبة المدى، وتمثلت بـ: المكاسب السياسية والقومية والثقافية المؤدية إلى ذلك(٣).

---

(١) ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان-عێراق، پرۆژەیدەستوری هەریمی کوردستان-عیراق (٢٠٠٢، ٢٠٠٥، ٢٠٠٦، ٢٠٠٩) هەولێر-کردستان-عیراق.

(٢) أنظر: جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، بيروت، ١٩٧١، ص١٣٧-١٣٨.
وأيضاً: مالك سيف، للتاريخ لسان، بغداد، ١٩٨٣، ص١٧٢-١٧٣.

(*) بعد تجربة السنوات التي تلت إعلان اتفاقية آذار بين (١٩٧٠-١٩٧٤) تمت إعادة صياغته إلى (الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان)، وبعد انتفاضة ١٩٩١، أصبح (عراق ديمقراطي برلماني تعددي بنظام فيدرالي). أنظر: مسعود بارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، جـ٣، أربيل، ٢٠٠٢، ص٣٦٦.

(٣) سعد ناجي جواد، العراق والمسألة الكردية، لندن، ١٩٩٠، ص٦٧.

خريطة (١) اقليم كوردستان العراق

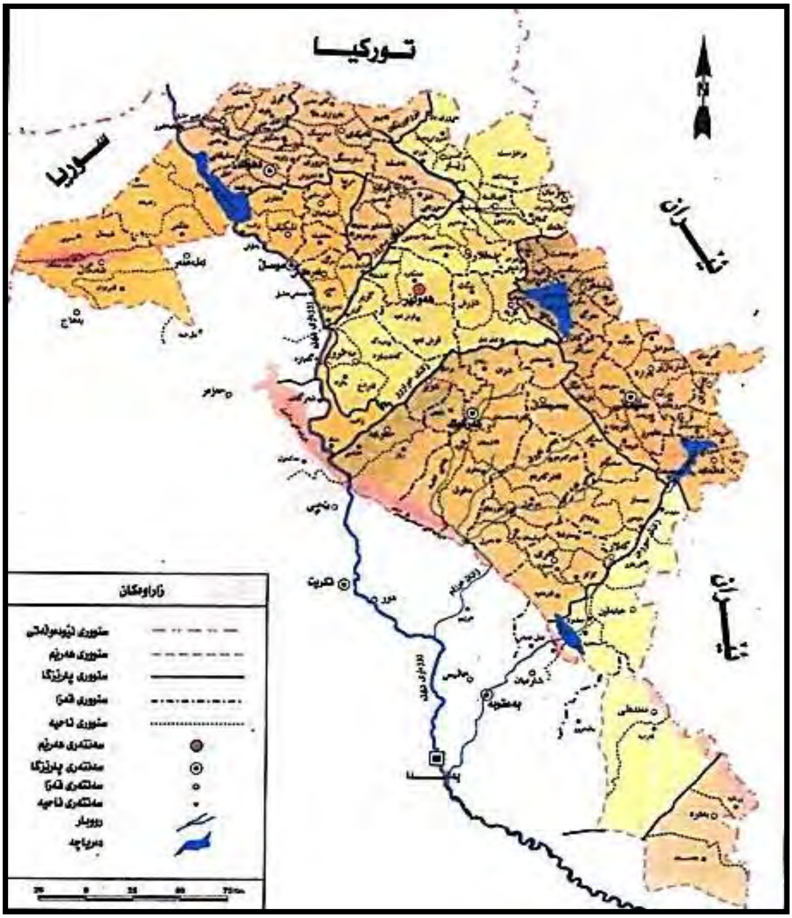

ولذلك كانت أهم مطاليب الحركة الكردية في ظل حكم عبد الكريم قاسم هي[١]:

1. سحب القوات المسلحة إلى المناطق التي كانت عليها، قبل بدء العمليات العسكرية.
2. جعل اللغة الكردية لغة رسمية في المنطقة.
3. إعادة الموظفين المبعدين منهم والمنقولين.
4. التطبيق الكامل للمادة الثالثة من الدستور المؤقت والذي جاء فيه: (العرب والأكراد شركاء في هذا الوطن، ويقر هذا الدستور حقوقهم القومية).

() سعد ناجي جواد ، المصدر السابق، ص٥٧.

من جانب آخر؛ فإن مطاليب الكرد خلال مفاوضاتهم مع حزب البعث سنة (١٩٦٣)، تمثلت بما يأتي[١]:

1. في حالة رغبة العراق الدخول إلى اتحاد فيدرالي مع كل من مصر وسوريا، فيجب الاعتراف بنوع من (الحكم الذاتي) ضمن الوحدة العراقية.
2. أما في حالة دخول العراق في (وحدة) معهما، فيجب أن تكون كردستان عضواً فيدرالياً ضمن التكوين الجديد.

واستمرت الحكومات العراقية في تجاهل مطاليب الشعب الكردي، رغم كل الاتفاقيات التي كانت تعقد معها، حتى سنة (١٩٧٠) حيث تم عقد اتفاقية آذار التاريخية.

المبحث الثاني

يتناول هذا المبحث، البعدين الجغرافي والتاريخي للمنطقة الكردية في العراق، إذ كان للأول دوره الفاعل ولايزال في بلورة حدود (الوطن الكردي) في العراق وبالتالي صياغة اتفاق آذار سنة ١٩٧٠ بخصوص ترسيم حدود كردستان العراق، والبعد التاريخي، الذي عمل على (شرعنة) تلك الحدود، في ظل ممارسات الأنظمة السابقة لتأسيس الدولة العراقية.

البعد الجغرافي:

يُمثل الموقع الجغرافي لكردستان العراق، أهمية تتجاوز كونها حلقة وصل بين دول لها ثقلها السياسي وأهميتها التاريخية، إلى ما أفرزه هذا الموقع من متغيرات اقتصادية واجتماعية واثنوغرافية.. أكسبها بعداً استراتيجيا متميزاً سواء على المستوى القومي أو الإقليمي والدولي[٢].

من جانب آخر؛ فإن دول الحلفاء، وعلى إثر انتهاء الحرب العالمية الأولى، وفي مؤتمر (فرساي) تحديداً، بذلت جهوداً للوصول إلى ترسيم جديد لحدود دول المنطقة، يقوم على أسس أثنية دون نتيجة، فيما شهدت الفترة التالية تحر ير العديد من الشعوب التي كانت ترزح تحت سيطرة شعوب أكثر منها عدداً أو أوسع نفوذاً[٣].

لقد كتب الله على الشعب الكردي، أن يجاور أمماً وشعوباً تميزت بحضارتها وتراثها على امتداد التاريخ الإنساني، مثلما كانت ولاتزال لا تخفي أطماعها في المنطقة. فبينما تمتد أنظار الإيرانيين من الشرق على كردستان العراق، على أنها جزء من تراثهم الحضاري؛ فإن الأتراك يرون فيها امتداداً تاريخياً وجغرافياً لبلادهم. أما العرب الذين يحيطون بها من الجنوب والغرب؛ فإنها بنظرهم امتداد للوطن العربي، وشعبها

---

(١) جلال طالباني، المصدر السابق، ص٣٥. وأيضاً: محمود الدرة، القضية الكردية في العراق، بيروت، ١٩٦٦، ص٣١٥.

(٢) إبراهيم شريف، الموقع الجغرافي للعراق وأثره في تاريخه العام، جـ١، مطبعة شفيق، بغداد، التاريخ (بلا)، ص٨١.

(٣) خليل اسماعيل محمد، البعد السياسي للمشكلات القومية، أربيل، ٢٠٠٩، ص٦-٧.

جزء من الأمة العربية(). أنظر خريطة (٢). فيما تؤكد الدراسات الجغرافية إلى أن الخصائص الطبيعية والبشرية لكردستان العراق شمال مرتفعات حمرين- مكحول، تجعلها إقليماً متميزاً عن المناطق المجاورة لها(). وقد أشارت اللجنة الموفدة من قبل لجنة عصبة الأمم لحل مشكلة ولاية الموصل في تقريرها لسنة ١٩٢٥، (أن سلسلة مرتفعات حمرين تعد حداً طبيعياً يفصل كردستان عن العراق العربي). أنظر خريطة (٣). كما أضاف التقرير أيضاً: (أن العراق لا تمتد حدوده شمالاً أبعد من منطقة جبال حمرين، أو تكريت على نهر دجلة وهيت على نهر الفرات)(). ٣

الخريطة(٢) موقع كوردستان العراق بالنسبة لدول الجوار

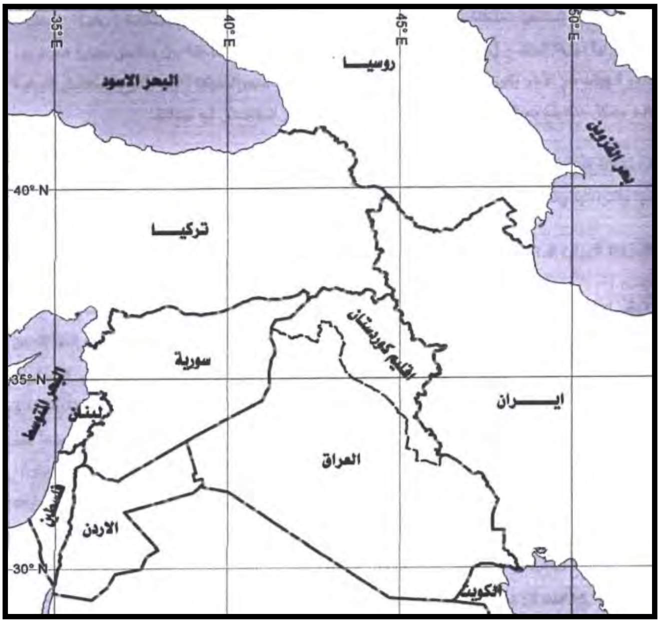

() خليل اسماعيل محمد، القضية الكردية بين مطرقة دول الجوار وسندان الحكومات العراقية، أربيل، ٢٠١٢، ص٧.

(٢) أنظر: كوردن هستد، الأسس الطبيعية لجغرافية العراق، ترجمة جاسم محمد الخلف، بغداد، ١٩٤٨، ص٢٤. وهادي الدفتر، العراق الشمالي، مطبعة النهار، بغداد، ١٩٥٥، ص المقدمة.

(٣) أنظر لجنة عصبة الأمم، تقرير اللجنة لحل مشكلة ولاية الموصل، لسنة ١٩٢٤، مطبعة الحكومة، بغداد، ص٢٥.

الخريطة (٣) مترفعات حمرين بالنسبة لكوردستان العراق

البعد التاريخي:

سبقت الإشارة، إلى أن البريطانيين تخلوا عن التزاماتهم بتأسيس الكيان الكردي في العراق، الأمر الذي دفع الشعب الكردي إلى الثورة، التي استطاع أن يتفاعل من خلالها مع التطورات السياسية التي شهدها العالم في ضوء[١]:

1- الصحوة القومية التي امتد لهيبها من القارة الأوروبية باتجاه الشرق الإسلامي.

2- شيوع ثقافة (حق تقرير المصير) و (مبادئ حقوق الإنسان) التي تبنتها هيئات الأمم المتحدة.

3- تأكيد الأمم المتحدة على حق الشعوب في التحرر من الاستعمار.

وبعد انحسار النظام الملكي سنة ١٩٥٨، وقيام النظام الجمهوري، شهدت كردستان العراق، تحولات جذرية على المستوى السياسي والاقتصادي والاجتماعي كما دخلت العلاقات العربية-الكردية مرحلة جديدة.. في ظل الدستور المؤقت والذي أكد في مادته الثالثة: على أن العرب والأكراد شركاء في هذا الوطن.

() محمد صالح عقراوي، الكرد والدولة المستقلة، المصدر السابق، ص٤١ . وأيضاً: خليل اسماعيل محمد، القضية الكردية في العراق وجود أم حدود، أربيل، ٢٠٠٦، ص٨٣.

إلا أن الأحداث التالية كشفت عن تخلي السلطات الحاكمة عن الوفاء بتعهداتها مرة أخرى.. فكانت ثورة أيلول سنة ١٩٦١، الرد الحاسم لتلك التوجهات[1].

ومنذ ذلك التاريخ، وقادة الكرد يمثلون (حصان طروادة) في عمليات التغيير السياسي في العراق. فما من انقلاب جرى في البلاد، إلا بعد أن يحصل قادته على (الضوء الأخضر) من القيادة الكردية، مقابل استعدادهم لمنح الشعب الكردي حقوقه القومية.. وما أن يستلم الإنقلابيون زمام الأمر وتتم لهم السيطرة، حتى يكشفوا عن حقيقتهم، فيتنكروا عن كل ما وعدوا به.. لتبدأ سلسلة الحركات العسكرية من جديد.

المبحث الثالث

الطريق إلى اتفاقية آذار:

لم تكن الحكومات العراقية منذ تأسيس الدولة، جادة في مفاوضاتها مع الجانب الكردي بأي حال من الأحوال، لاسيما فيما يتعلق بإقامة (كيان) قومي خاص به.. فبينما كانت مفاهيم (الحركة الكردية) و(القومية الكردية) و(الشعب الكردي) مصطلحات تتم تداولها في الأدبيات السياسية لتلك الحكومات؛ فإن (الوطن الكردي) و(المنطقة الكردية) و(كردستان) مصطلحات محذور تداولها أو التفاوض حولها؛ لأنها تعني بنظرهم، الإقرار بوجود وطن للشعب الكردي في العراق وكيان له حدوده ومستلزماته التي تمهد للإنفصال!!.. واستمر الحال كذلك حتى سنة (١٩٧٠). حينئذ وفي ظل اتفاقية آذار، تم الإقرار ولأول مرة بـ (كردستان) وطناً له في العراق[2].

لقد استمرت (عقدة) الإقرار بوجود وطن للشعب الكردي في العراق كأبرز العقبات في طريق حل المسألة الكردية. وكان مشروع (اللامركزية) المقترح من قبل حكومة البعث الأولى (سنة ١٩٦٣)ـ هو في واقع الأمر محاولة لتجاوز الاعتراف بكردستان العراق من جهة، ومن ثم ترسيم حدودها من جهة أخرى[3]. مثلما أعلنت حكومة (البزاز) في بيانها سنة ١٩٦٦، استعدادها للاعتراف بالحقوق القومية للشعب الكردي دون التطرق إلى الأرض والوطن. ومع ذلك سرعان ما طواهما النسيان! بعد تجدد القتال بين الطرفين[4].

---

(1) محمد عمر مولود، الفيدرالية وإمكانية تطبيقها في العراق، المصدر السابق، ص١٣٢-١٣٣.

(2) فريد اسةسةر، المصدر السابق، ص٢٧.

(3) أنظر: إبراهيم الراوي، من الثورة العربية الكبرى إلى العراق الحديث، بيروت، ١٩٦٩، ص٢٩٦.

(4) سعد ناجي جواد، المصدر السابق، ص١٣٠.

اتفاقية آذار.. البداية:

من المعروف أن سياسة حزب البعث تجاه القضية الكردية في العراق، تقوم على أساس (احتواء) الشعب الكردي و(صهره) في بودقة الشعب العربي في العراق، تحقيقاً لشعاره (أن الشعب العراقي جزء من الأمة العربية وأن العراق جزء من الوطن العربي). كما جاء في دستور العراق المؤقت لسنة ١٩٧٠. مثلما أكد مشروع ميثاق (العمل الوطني) لسنة ١٩٧١ أن (ممارسة الحقوق القومية من قبل الجماهير الكردية تتم ضمن، إطارها الطبيعي وذلك على أساس اعتراف وإيمان هذه الجماهير بأن العراق جزء لا ينفصل عن الوطن العربي)[1].

وفي عودته إلى الحكم في أعقاب انقلاب تموز ١٩٦٨، سعى حزب البعث من جديد إلى التعامل مع القضية الكردية بالنار والحديد بدلاً من حلها بشكلٍ سلمي، حيث تجددت الحركات العسكرية في كردستان العراق، مستعيناً هذه المرة بفصائل من الجيش السوري خلال سنتي (١٩٦٨-١٩٦٩) ودون جدوى[2]. الأمر الذي اضطره إلى التفاوض مع القيادة الكردية، ريثما يرسخ كيانه، ويعزز قدراته الاقتصادية والسياسية والعسكرية.

ومن أجل التمهيد لإعادة الثقة مع القيادة الكردية، ونجاح المفاوضات، سعت الحكومة العراقية إلى عدد من الإجراءات من بينها:

1- قيام المجمع العلمي الكردي.
2- تأسيس جامعة السليمانية.
3- تشكيل لواء دهوك.
4- تحديد يوم (٢١) آذار عيداً قومياً للأكراد.

من جانب آخر؛ فإن تطور الأحداث السياسية بعد قيام انقلاب (١٩٦٨) من بينها: التوسع في العمليات العسكرية للبشمركة، واستمرار مشكلات العراق مع شركات النفط، إلى جانب مواقف إيران السلبية من النظام الجديد في البلاد، لاسيما بعد إلغاء معاهدة (١٩٣٧) مع العراق من طرف واحد.. عوامل دفعت بحزب البعث إلى إعادة النظر في موقفه من القضية الكردية والتوجه نحو التفاوض مع القيادة الكردية للوصول إلى حلول مشتركة[3].

---

(١) سلسلة دراسات سياسية، عدد خاص بالمسألة الكردية، دار القدس، بيروت، ١٩٧٥، ص١٩٠.
(٢) سعد ناجي جواد، المصدر السابق، ص٩٩.
(٣) أنظر: حسن علوي، عراق دولة المنظمة السرية، دار الكتاب العربي، بغداد، ص١٠٤. وأيضاً: سامي عبد الرحمن، من أوراقي، كردستان، ١٩٩١، ص١٥٩.

بدأت الخطوات الأولى للمفاوضات في آذار سنة ١٩٦٩، بمبادرة من الاتحاد السوفيتي، وربما بطلب من العراق، واختار السوفيت (عزيز شريف)(*) لهذه المهمة، الذي أصبح ممثلاً لرئيس الجمهورية (أحمد حسن البكر) الخاص! لمقابلة الملا مصطفى البارزاني وذلك في تشرين الأول سنة ١٩٦٩. ويُمثل ذلك أول اتصال بين الحكومة العراقية والقيادة الكردية، فيما وصل السيد (بريماكوف)(**) بعد يومين إلى المنطقة ممثلاً عن الاتحاد السوفيتي[١].

وتميزت المفاوضات ببطئها، مما يعكس عمق الخلاف بين الطرفين، لاسيما حول مدينة كركوك وتحديد المنطقة الكردية ونمط نظام الحكم في العراق. وقد لوحظ، تهرب الوفد الحكومي من مسألة حدود منطقة (الحكم الذاتي)! فهو يرى، أهمية (أن يتمكن الشعب من ممارسة حقوقه الثقافية، وتأكيد الشخصية القومية وتطويرها حيثما وجد الكرد في العراق!)، وهي إشارة واضحة إلى القفز فوق مسألة تحديد المنطقة الكردية. الأمر الذي أدى إلى تأجيل البت بمسألة (كركوك)، وترسيم حدود كردستان، لحين إجراء تعداد للسكان[٢]. ولم يتفق الطرفان: الوفد الحكومي ووفد القيادة الكردية على مضمون (اتفاقية آذار) بشكلها النهائي، إلا بعد زيارة صدام حسين إلى كردستان ولقاءه بالملا مصطفى، في ٨ (آذار)، إذ أعلن بعدها في ١١ (آذار) نصوص الاتفاقية الرئيس أحمد حسن البكر.

ومما ساهم في دفع الطرفين إلى توقيع اتفاقية آذار سنة ١٩٧٠ هو:

1. قناعة الطرفين في أن استمرار القتال بينهما، لن تكون وسيلة للوصول إلى حل للقضية الكردية.
2. حاجة الطرفين إلى (هُدنة مؤقتة)! لترتيب أوضاع كل منهما، وتعزيز قدراتهما السياسية والعسكرية والاقتصادية[٣].

الاتفاقية بين التفعيل والتأجيل:

كثيرة هي الاتفاقيات التي أُبرمت بين الحكومات العراقية والقيادات الكردية على امتداد القرن الماضي.. سرعان ما طواها النسيان قبل أن يجف الحبر الذي كُتبت بهِ!! إلا أن اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠ مثلت مرحلة تاريخية متميزة على طريق حل المشكلة الكردية في العراق، على الرغم من تخلي الحكومة العراقية عن الاستمرار في تطبيق بنودها، وتصاعد الخلافات من جديد، وعودة القتال الذي أدى بالنتيجة إلى اتفاقية الجزائر التي وضعت حداً للحركة الكردية مؤقتاً.

(*) عزيز شريف: رئيس مجلس السلم والتضامن العراقي. كان له دور بارز في الوصول إلى اتفاقية آذار سنة ١٩٧٥، والعمل على تطبيق بنودها.

(**) ممثلاً عن الاتحاد السوفيتي. تقلد وزارة الخارجية السوفيتية فيما بعد.

(١) جرجيس فتح الله، زيارة إلى الماضي القريب، ستوكهولم، ١٩٩٨، ص٤٧.

(٢) سعد ناجي جواد، المصدر السابق، .ص١٦٤.

(٣) أنظر: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، جـ٣، أربيل،٢٠٠٢، ص٢٤٣.

من جانب آخر؛ فإن سر نجاح اتفاقية آذار، والاستمرار في الاعتماد عليها خلال المفاوضات التي تلت ذلك بين الحكومات العراقية والقيادات الكردية هو الإقرار ولأول مرة بإمكانية الربط بين الشعب والأرض[1] من خلال إقرارها بوجود (شعب) يملك (وطن)، ومن حقه أن يقيم عليه سلطته القومية.

وتتجلى أهم بنود اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠ بـ[2] :

1. الاعتراف بحقوق الشعب الكردي في العراق، وفي المقدمة منها، التمتع بـ (الحكم الذاتي) ضمن الجمهورية العراقية. وجاء في الدستور المؤقت لسنة (١٩٧٠) (يتكون الشعب العراقي من قوميتين رئيسيتين هما: القومية العربية والقومية الكردية. ويقر هذا الدستور حقوق الشعب الكردي القومية..).
2. الإقرار باللغة الكردية، لغة رسمية إلى جانب العربية في البلاد.
3. قيام الشعب الكردي بتشكيل منظماته الجماهيرية (الطلبة، الشباب، النساء، المعلمين، العمال..) وتكون هذه المنظمات أعضاء في المنظمات العراقية المناظرة.
4. إعادة سكان القرى العربية والكردية إلى أماكنهم السابقة.
5. توحيد (الوحدات الإدارية) التي تسكنها أكثرية كردية، وفقاً للإحصاء القادم. إذ ورد في البند (١٤): (توحيد المحافظات والوحدا ت الإدارية التي تقطنها كثرة كردية وفقاً للإحصاء الذي سيجري ضماناً لتمتعها بالحكم الذاتي..). كما جاء في قانون الحكم الذاتي لمنطقة كردستان العراق رقم (٣٣) لسنة ١٩٧٤ ما يلي: (تتحدد المنطقة حيث يكون الأكراد غالبية سكانها. ويثبت الإحصاء العام حدود المنطقة)[3].

لقد كانت السنوات بين (١٩٧٠-١٩٧٤)، فترة ذهبية في تاريخ الشعب الكردي في العراق، في ظل شيوع الأمن والسلام في ربوع كردستان، وتنامي نشاطات المنظمات الجماهيرية، وإعادة البنى التحتية والقرى والقصبات التي دمرتها سنوات الحرب الماضية، قبل أن تتسع دائرة الخلافات من جديد بين الحكومة العراقية والقيادة الكردية[4]. وأشار السيد مسعود البارزاني بهذا الصدد (لأول مرة في التاريخ الحديث، جرى الاعتراف بوثيقة قانونية من دولة ذات سيادة بحقوق الشعب الكردي السياسية)، ويستدرك قائلاً (إلا أنها تعثرت عند التطبيق)[5].

---

(1) أنظر: محمد هماوندي، الحكم الذاتي والنظم اللامركزية، القاهرة، ١٩٩٠، ص٢٣٥. وكذلك: فريد اسةسةر ، المصدر السابق، ص٣١.

(2) أنظر: محمد عمر مولود، المصدر السابق، ص١٧٢-١٧٣.

(3) فريد اسةسةر ، المصدر السابق، ١٤٤.

(4) شامل عبد القادر، اتفاقية الجزائر، بغداد، ٢٠١٦، ص٥٤.

(5) مسعود البارزاني، جـ٣، المصدر السابق، ص٢٤٣.

مؤشرات التراجع في تنفيذ الاتفاقية:

إن من يستقرئ نتائج المفاوضات بين الحكومة العراقية والقيادات الكردية، يصل إلى قناعة بأن كل الاتفاقيات التي عقدت بينهما، بما فيها اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠، لم تاخذ طريقها إلى التطبيق الفعلي على أرض الواقع؛ لأنها كانت تفتقر إلى قناعة الطرف الذي تقع عليه مسؤولية التنفيذ، وهو الحكومة العراقية، بالحقوق القومية المشروعة للطرف الآخر، وهو الشعب الكردي.

لقد سعى البعثيون إلى تطمين القادة الكرد، بجدية المفاوضات معهم، في محاولة لإعادة الثقة بينهما، وورد على لسان (طارق عزيز): (لقد كنا مخلصين عندما أعلنا بيان آذار!!)، إلا أن المرحوم البارزاني، لم يكن مطمئناً منذ البداية في مصداقية المفاوضات[1]. وقد أكدت الوقائع ذلك، وكشفت الأيام، إن الاتفاقية لم تكن سوى (استراحة محارب)، للعودة من جديد للقتال؛ لذلك سرعان ما أخذ البعثيون يتنصلون من التزاماتهم بدءاً من السنة الأولى لتوقيع الاتفاقية، بل وعمدوا إلى اغتيال قادة الحركة الكردية (وأنه قضى على كل أمل في الحل السلمي، وأن المسألة أصبحت مسألة وقت وأن الثقة زالت تماماً)[2]. ويؤكد مسعود بارزاني في:(أن السلطة كانت تعمل، ومنذ إعلان اتفاقية آذار على نسف الاتفاقية وافراغها من محتواها الديموقراطي والقومي)[3]. ومن بين أهم مؤشرات تصاعد حدة الخلافات بين الطرفين[4]:

1. لقد تحددت منطقة الحكم الذاتي بالمحافظات الثلاث فقط: (أربيل، السليمانية، ودهوك). وهذا يعني بقاء أكثر من نصف منطقة كردستان خارج إدارة الحكم الذاتي!. أنظر خريطة (٤).
2. تأجيل التعداد العام للسكان إلى (إشعار آخر)! فيما كان يُعد الطريق لإلحاق الوحدات الإدارية ذات الأغلبية الكردية بمنطقة الحكم الذاتي.
3. رفض الحكومة العراقية، الترشيح الذي تقدم به الحزب الديمقراطي الكردستاني (السيد حبيب محمد كريم) كنائب لرئيس الجمهورية.
4. تصاعد حملات تسفير الكرد الفيلين وتهجير سكان القرى والقصبات في عموم المنطقة الكردية، ولاسيما في محافظة كركوك وفي خانقين وشنكال.
5. التغيير المستمر في التشكيلات الإدارية لصالح سياسة التعريب، بهدف ترقيق الوجود الكردي فيها، كما في محافظات كركوك، ديالى ونينوى.

---

[1] أنظر: أدمون غريب، الحركة القومية الكردية، دار النهار، بيروت، ١٩٧٣، ص١٦٣-١٦٤.
[2] مسعود البارزاني، جـ٣، المصدر السابق، ص٣٦٥.
[3] المصدر نفسه، ص٣١٣.
[4] أنظر في ذلك: جرجيس فتح الله، المصدر السابق، ص٥١.
وأيضاً: عزيز محمد، شيء من ملامح البارزاني السياسية، كونگرەی (٩٠) سالى له دايكبوونى بارزانى نەمر ، دهوك، ١٩٩٧، ص٥٤١.

الخريطة (٤) موقع المناطق المتنازعة عليها بالنسبة لأقليم كوردستان العراق

6. العمل على شق وحدة الصف الكردي من خلال تشكيل الحكومة العراقية أحزاباً كردية منافسة وأفواجاً خفيفة تمول وتنظم من قبل دوائر الأمن والمخابرات العراقية.
7. محاولات اغتيال الملا مصطفى البارزاني في أيلول سنة ١٩٧١ وفي تموز سنة ١٩٧٢، مثلما تعرض نجله إدريس، إلى محاولة اغتيال في بغداد في كانون الأول سنة ١٩٧٠.
8. رفض الحزب الديمقراطي الكردستاني دخول (الجبهة الوطنية)؛ لأن قيادتها كانت حصراً بالحزب الحاكم، كما كان يحرم على غير البعثيين النشاط الحزبي داخل القوات المسلحة!.
9. الدور الإيراني الرافض للاتفاقية، ومحاولات الإيرانيين المستمرة في تحريض القيادة الكردية في التخلي عنها.

من جانب آخر؛ فإن المؤشرات تؤكد عدم جدية الجانب العراقي في تنفيذ بنود الاتفاقية، بل كانت في الواقع (مناورة) للحصول على الوقت الكافي لترتيب أوضاعه السياسية والعسكرية والاقتصادية على نحو أفضل[1]. فيما تقدم الوفد الكردي بأخر مقترحاته في زيارة له بقيادة ادريس البارزاني، لصدام حسين، وهي[2]:

1. إرجاء الإعلان عن قانون الحكم الذاتي لمدة تتراوح بين (٦) أشهر إلى سنة.
2. الإعلان عن المناطق التالية: كركوك، سنجار، خانقين، جزء من منطقة كردستان للحكم الذاتي، ولا ضير من بقائها تحت إدارة الحكومة العراقية.
3. تشكيل إدارة مشتركة للمناطق المذكورة في رقم (٢) لحين التعداد السكاني القادم.

إلا أن صدام حسين، رفض تلك المقترحات، وأمهل الوفد أسبوعين للموافقة على مشروع الحكومة العراقية للحكم الذاتي. وعقبت القيادة الكردية على ذلك بأن المشروع (قانون مبتور وحكم ذاتي ورقي). وأكدت تمسكها بشعار: (الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان العراق)[3].

ومن الجدير بالذكر، أن صدام حسين، كان قد أنذر الوفد الكردي برئاسة (إدريس البارزاني)، وهدده بالاتفاق مع شاه إيران، إذا لم يستجيبوا لقانون الحكم الذاتي المذكور، قائلاً: (لا ترغمونا على التنازل لشاه إيران، أنتم تتحملون العواقب وتدفعون الثمن!) فرد عليه إدريس: (الأجدر بكم أن تتنازلوا لشعبكم لا لإيران)[4]. وفي تصريح لمسؤول كبير في حزب البعث عقب انهيار الحركة الكردية سنة ١٩٧٥، قال: (لقد حسبنا أن حلفاء البارزاني هم : السوفييت والحزب الشيوعي وإيران، فجردناه من الأول والثاني، وتركنا الثالث إلى اللحظة الأخيرة)[5].

وتأسيساً على ذلك، اعلنت الحكومة العراقية في آذار سنة ١٩٧٤، قانون الحكم الذاتي لكردستان العراق من طرف واحد، الأمر الذي أدى إلى عودة القتال من جديد.

ومع مرور أكثر من نصف قرن على توقيع اتفاقية آذار؛ فإن أهمية هذه الوثيقة التاريخية لاتزال قائمة دون غيرها من الاتفاقيات، وتمثل الأساس لأية مفاوضات جرت بين الحكومات العراقية والقيادات الكردية، من بين ذلك: المفاوضات التي تمت بين الحكومة العراقية وقيادة الاتحاد الوطني الكردستاني سنة ١٩٨٤ على أساس تطوير اتفاقية آذار سنة ١٩٧٠، بما يرضي الطرفين، مثلما كانت هذه الاتفاقية (القاعدة) التي

---

1) فريد اسةسةر، ، المصدر السابق، ص٤٣.

2) شامل عبد القادر، المصدر السابق، ص٥٥.

3) مسعود البارزاني، جـ٣، المصدر السابق، ص١٢.

4) أنظر: بيار سالنجر واريل لوران، حرب الخليج (الملف السري)، باريس، ١٩٩١، ص٧٤. وأيضاً: مسعود البارزاني، جـ٣، المصدر السابق، ص٢٩٦.

5) خليل اسماعيل محمد، البارزاني في كتاب (الحركة القومية الكردية)، كونگرەی (٩٠) سالی له دایك بوونی بارزاني نەمر، دهوك، ١٩٩٧، ص٦٢٠.

اعتمدتها المفاوضات التي جرت بين الحكومة العراقية والجبهة الكردستانية سنة ١٩٩١. وورد في بنود الاتفاق الذي توصلا إليه (أن بيان الحادي عشر من آذار) لسنة ١٩٧٠، هو انجاز تاريخي عظيم، وضع الحجر الأساس لحل المسألة الكردية.. كان ولايزال الدليل لمعالجة القضايا التي تخص شعبنا الكردي في العراق)[١].

استنتاجات الدراسة

1. يُمكن لهذه الدراسة أن تخرج بالاستنتاجات التالية:
2. رغم اختلاف أساليب ووسائل التعامل مع القضية الكردية في العراق، على امتداد القرن الماضي.. إلا أن القاسم المشترك بينها هو: ترقيق الوجود الكردي وتحجيم حركته القومية.
3. تمثل اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠، مرحلة تاريخية متميزة للشعب الكردي؛ لأنها أقرت بوجود (وطن) له في العراق.. وبقيت هذه (الاتفاقية)، بخلاف الاتفاقيات الأخرى بين الحكومات العراقية والقيادات الكردية.. حجر الزاوية في المفاوضات التي تلتها لاسيما في سنتي ١٩٨٤ و ١٩٩١.
4. إن شعار (الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان العراق).. كان الهدف المعلن للقيادة الكردية، دون التردد في السعي لإقامة (كيان) سياسي-قومي مستقل للشعب الكردي في العراق. وبالتالي فإن اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠، تمثل مرحلة للوصول إلى ذلك.
5. إن سلسلة الخلافات التي تراكمت على مدى السنوات الأربعة (١٩٧٠-١٩٧٤) بين الحكومة العراقية، والقيادة الكردية في ظل استمرار حملات التسفير والتهجير وعمليات حرق القرى والقصبات.. إلى جانب زرع المنطقة بالوافدين العرب.. مؤشرات لعدم قناعة السلطات التنفيذية في العراق في تطبيق بنود اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠.
6. وإذا كان حزب البعث قد استعان بالجيش السوري في معاركه ضد الحركة الكردية سنة ١٩٦٣؛ فإنه استعان بأمريكا وإيران لاحقاً لوأد تلك الحركة سنة ١٩٧٥. مما يؤكد استراتيجية الحزب في تقويض الحركة وصهر الشعب الكردي.. تحقيقاً لشعار: (العراق جزء من الوطن العربي والشعب العراقي جزء من الأمة العربية).

() رشيد عبد الكريم، كردستان من التجزأة إلى التكوين، مطبعة زانكو، دهوك، ٢٠١١، ص ١٦٢.
و: فريد اسةسةر، ، المصدر السابق، ص١٥٨.

المقترحات

1. إن اتفاقية آذار لسنة ١٩٧٠ ، تمثل دروساً لطرفي النزاع (الحكومة العراقية والقيادة الكردية)، ينبغي الركون إليها في أية خطوة لحل المسألة الكردية في العراق. وبغير الحوار الهادف والحقيقي.. على أساس التوافق والتوازن والشراكة سوف تبقى الأزمات السياسية والعسكرية والاقتصادية مستمرة، وتهدد أمن واستقرار العراق ووحدة أراضيه.
2. إن على القيادة الكردية في مفاوضاتها مع الحكومات العراقية، ألا تكتفي بـ: (حسن النية) في عقد اتفاقاتها دون أن تكون مدعومة بالقدرة على التطبيق.. (فما لا تقر به النفوس لا تنفع معه النصوص!).
3. العمل على (وحدة) الصف الكردي في كردستان العراق، والتركيز على الجوانب القومية، وتجاوز الخلافات الحزبية، وتطوير مؤسسات المجتمع المدني لتعزيز إرادة الشعب الكردي ازاء حقوقه القومية المشروعة.
4. دعم مراكز ومؤسسات البحث العلمي بما يجعلها قادرة على رفد العملية السياسية بالمعلومات والبيانات والوثائق ذات العلاقة بالقضية الكردية سواء على المستوى القومي أو الإقليمي والدولي.

مصادر الدراسة

1. **اسەسەر، فريد، المسألة الكردية بعد قانون إدارة الدولة العراقية، السليمانية، ٢٠٠٣.**
2. **البارزاني، مسعود، البارزاني والحركة القومية الكردية، جـ٣، أربيل، ٢٠٠٢.**
3. **البارزاني، مسعود، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ثورة بارزان، كردستان، ١٩٨٦.**
4. **بريفكاني، عبد القادر، الحركة القومية من مصطفى البارزاني إلى مسعود البارزاني، القاهرة، ١٩٩٨.**
5. **بيار سالنجر، واريل لوران، حرب الخليج (الملف السري)، باريس، ١٩٩١.**
6. **الدرة، محمود، القضية الكردية في العراق، بيروت، ط٢، ١٩٦٦.**
7. **الدفتر، هادي وعبد الله حسن، العراق الشمالي، مطبعة النهار، بغداد، ١٩٥٥.**
8. **الراوي، إبراهيم، من الثورة العربية الكبرى إلى العراق الحديث، بيروت، ١٩٦٩.**
9. **سيف، مالك، للتاريخ لسان، بغداد، ١٩٨٣.**
10. **طالباني، جلال، كردستان والحركة القومية الكردية، بيروت، ١٩٧١.**
11. **شريف، إبراهيم، الموقع الجغرافي للعراق، جـ١، مطبعة شفيق، بغداد، ١٩٦٥.**
12. **عبد الرحمن، سامي، من أوراقي، مطبعة طةل، كردستان، ١٩٩١.**
13. **عبد القادر، شامل، اتفاقية الجزائر، بغداد، ٢٠١٦.**
14. **عبد الكريم، رشيد، كردستان من التجزأة إلى التكوين، دهوك، ٢٠١١.**
15. **علي، عثمان، دراسات في الحركة الكردية المعاصرة، أربيل، ٢٠٠٣.**

16. علوي، حسن، عراق دولة المنظمة السرية، دار الكتاب العربي، بغداد.
17. عقراوي، محمد صالح، الكرد والدولة المستقلة، أربيل، ٢٠٠٥.
18. غريب، ادمون، الحركة القومية الكردية، دار النهار، بيروت، ١٩٧٣.
19. محمد، خليل اسماعيل، القضية الكردية وجود أم حدود، أربيل، ٢٠٠٦.
20. محمد، خليل اسماعيل، القضية الكردية بين مطرقة دول الجوار وسندان الحكومات العراقية، أربيل، ٢٠١٢.
21. محمد، خليل اسماعيل، البعد السياسي للمشكلات القومية، أربيل، ٢٠٠٩.
22. محمد، خليل اسماعيل، البارزاني في كتاب (الحركة القومية الكردية)، كونطرةى (٩٠) سالى لة دايكبوونى بارزاني نةمر، دهوك، ١٩٩٧.
23. محمد، عزيز، شيء من ملامح البارزاني السياسية، كونطرةى (٩٠) سالى لة دايكبوونى بارزاني نةمر، دهوك، ١٩٩٧.
24. مولود، محمد عمر، الفدرالية وإمكانية تطبيقها في العراق، ط٢، كردستان، ٢٠٠٣.
25. لجنة عصبة الأمم، تقرير اللجنة لحل مشكلة ولاية الموصل سنة ١٩٢٤، مطبعة الحكومة، بغداد.
26. فتح الله، جرجيس، زيارة إلى الماضي القريب، ستوكهولم، ١٩٩٨.
27. ناجي، سعد جواد، العراق والمسألة الكردية، لندن، ١٩٩٠.
28. هستد، كوردن، الأسس الطبيعية لجغرافية العراق، ترجمة جاسم محمد الخلف، بغداد، ١٩٤٨.
29. هماوندى، محمد، الحكم الذاتي والنظم اللامركزية، دار المستقبل، القاهرة، ١٩٩٠.
30. ئةنجومةنى نيشتمانى كوردستان-عيراق، ثرؤذةى دةستورى هةريمى كوردستان، هةولير.
31. سلسلة دراسات سياسية، عدد خاص بالمسألة الكردية، دار القدس، بيروت، ١٩٧٥.

ڕێکوتنامەی ئاداری سالی ١٩٧٠
لێکولینەوەیەکی شیکاری بو رەهەندەکانی مێژووی و جوگرافی

پوختە:

هەر لە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق ، ولەکاندنی ولایەتی موسل سالی ١٩٢٥ پێوەیی ، هەموو حوکمەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق ، هەوڵی جێ بە جێکردنی بەرنامەیەك بوون بۆ کەمبوونەوەی کورد لە عێراقدا ، هەروەها بۆ لاوازکردنی بزوتنەوەی کورد ، کە بە (سیاسەتی بەعەرەبکردن) ناسراوە. لەسۆنگەی ئەمانەوە ، هەموو گفتوگۆکانی نێوان حکومەتەکانی عێراق و سەرکردایەتی کورد ، چارەسەرێکی سەرەکیان دانەنا تا ئەوکێشانەی لە نێوانیان تاکو ئێستا چارەسەر بکەن.

ڕێکەوتنی ئازاری (١٩٧٠)، قۆناغێکی مێژووییە لە مێژووی پەیوەندیەکانی نێوان دەسەڵاتدارەکانی عێراق و کوردا ئەویش بۆ یەکەم جارە دان بدرێت بە نیشتیمانی کورد لە عێراقدا و بە ئۆتۆنۆمی کوردستانی عێراق . بەداخەوە ئەم دەسەڵاتدارانە پەشیمان بوونە ، و هەوڵی خۆدزینەوەیان لە جێبەجێکردنی بەندەکانی ڕێکەوتننامەکە کرد. لەم لێکۆڵینەوەیەدا نووسەر هەوڵی خستنەرووی گرنگی و ڕۆڵی ڕێکەوتنامەی ئازاری (١٩٧٠) خستۆتە ڕوو لەگەڵ دەستنیشانکردنی سنوری ناوچەی ئۆتۆنۆمی کوردستان، و ئەو هۆکارانە بوونە جێبەجێنەکردنی بەندەکانی ڕێکەوتنامەکە . لە ئەنجامی ئەمانەدا کێشەکان لە پەیوەندییەکانی نەتەوەیی و ناوچەیی و نێودەوڵەتی پتر ئاڵۆزتر بوو.

The March Agreement of 1970, an analytical study for its historical and geographical pivots

Abstract:

Since the establishment of the Iraqi state, and the annexation of the mandate of Mosul in 1925, Iraqi governments have sought to implement a program aimed at thinning the Kurdish presence in Iraq and curbing the Kurdish movement. What is known as (the policy of Arabization). Among the most prominent indicators of this policy are: Deportation campaigns for Faili Kurds, displacement, Anfal operations and ethnic cleansing, and the transplantation of the Kurdish region with Arab arrivals. Not all the negotiations that took place between the Iraqi governments and the Kurdish leadership resulted in radical solutions to the problems existing between the two parties until the present time.

The (March) agreement of 1970 represents a distinguished stage in the history of relations between the Iraqi authorities and the Kurds. because it is considered for the first time the recognition of the Kurdish homeland in Iraq, and of the autonomy of Iraqi Kurdistan. However, those authorities soon began to abandon the implementation of the provisions of the agreement after tightening their control over the country. And the differences increased, and the drums of war started beating again, which ended with the Algiers Agreement of 1975.

In this study, an attempt is made to reveal the importance and role of the March Agreement of 1970 in preparing to define the Kurdistan region for self-rule, the factors that prevented the implementation of its provisions on the ground, and the resulting interactions at the national, regional and international levels.

الفكر السياسي لثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥
دراسة تحليلية

د. عبدالرحمن كريم درويش
جامعة سوران/فاكلتي القانون والعلوم السياسية والإدارية
abdulrahman.darwesh@soran.edu.iq

ملخص

تعد ثورة أيلول اشهر ثورة كوردستانية وأكثر تأثيراً في الحياة السياسية الكوردستانية المعاصرة، وخلال مدة ١٤ عاماً مرت الثورة بمراحل عديدة ومنعطفات مهمة، ومثلت تحدياً فكرياً و جيوستراتيجيا في تلك الحقبة على مستوى الكوردستاني والإقليمي والدولي، ومازالت تمثل الجذر الفكري الأساسي للحركة الفكرية التحررية في كوردستان العراق، كما كانت تمثل باكورة التطور الفكري للحركة التحررية الكوردستانية المعاصرة التي انطلقت في بداية القرن العشرين، إذ انطلقت الثورة في فترة زمنية معقدة، كانت الصراعات الآيديولوجية في أوجها وانقسم العالم إلى معسكرين متضادين، حاولت تستقطب ثورة كوردستان، لكن هذه الثورة تميزت ببنية فكرية سياسية خاصة منبثقة من رحم التكوين الحضاري والثقافي الكوردستاني، مثلت الثورة انعطافه مهمة وتجربة فكرية وثورية رائدة، تختلف اختلافاً جذرياً عن الثورات التحررية في العالم، ومازالت تمتلك تفردها الفكري الجدير بالدراسة والتحليل.

كلمات مفتاحية: الفكر السياسي، ثورة أيلول ، كوردستان ، الحركة التحررية الكوردية ، الديمقراطية.

المقدمة:

لشعب كوردستان عمق حضاري وبنية فكرية سياسية واضحة، بالرغم من تفتيتها وتقسيم أراضيها وتعريضها إلى تقاليد سياسية متباينة، إلا أن شعب كوردستان ما زال قائماً بخواصه، وتعتبر حركاتها التحررية حركة سياسية أصيلة، نبتت من صميم الفكر السياسي الكوردستاني بالرغم من المحاولات الحثيثة للعديد من الدول لتشتيت بنيتها الفكرية وتشويه نظريتها الاستراتيجية(درويش ٢٠٠٩). وتعد قضية كوردستان واحدة م ن أهم القضايا السياسية وأكثرها تعقيداً على مستوى العالم، تؤثر بشكل مباشر في البنية الفكرية السياسية للعديد من الدول، ولكل ثورة أو انتفاضة كوردستانية أهمية مفاهيمية كبيرة، لما تحمله من تجليات فكرية سياسية مركبة. تكمن **أهمية الدراسة** في أهمية الثورة بحد ذاتها بوصفها ثورة شعب يسعى للتحرر، احتل وطنه وقسم على دول عدة، وتعرض إلى أشد أنواع التنكيل والظلم لكنه رفض الاستسلام، لذا ظلت الثورة ماثلة بوصفها دليلا على عدم انصياع الشعب الكوردستاني للظلم والاحتلال، كما

أن الثورة أصبحت الحاضنة الفكرية والسياسية للقوى السياسية الكوردستانية التي مازالت تعمل في الساحة الكوردستانية، فالثورة بأهدافها وتطلعاتها وأفكارها مازالت حية لدى القوى السياسية الكوردستانية، فدراستها تمثل فهماً للأطر الفكرية الكوردستانية الراهنة، وتكشف عن قدرتها في التغلب على الإشكاليات الفكرية التي واجهتها وطريقة تعاطيها مع الأفكار السياسية السائدة في تلك الحقبة وبلورة خصوصيتها الفكرية. **تهدف الدراسة** إلى تأسيس مداخل مفاهيمية لفهم الفكر السياسي لثورة أيلول بهدف تصنيفها وفتح الآفاق المناهجية لإجراء دراسات معمقة حول الفكر السياسي للثورة، وتحاول الدراسة فتح النقاش لمعالجة الإشكاليات الأساسية المتعلقة بمحاولة تصنيف الثورة ضمن قوالب آيديولوجية أو سياسية أخرى بهدف النيل من أصالتها الفكرية. **وتفترض الدراسة** ان لثورة أيلول منظومة فكرية خاصة بها وتتميز بالأصالة الفكرية، التي تبلورت ضمن مديات الفكر السياسي الكوردستاني السائد في تلك الحقبة، وخلال مسيرتها تطورت ملامحهاال فكرية بوضوح وأصبحت تمثل مرتكزاً فكرياً أساسياً للأفكار السياسية الراهنة في كوردستان. **للدراسة منهجية مركبة** بوصفها دراسة مدخلية اعتمدت على انهج التحليل الفكري والتاريخي باعتبار أن البنية المنهجية المركبة قادرة على تحليل بعض الجوانب الأساسية لمنظومة الفكرية السياسية لثورة أيلول. وتتكون **هيكلية الدراسة** من أربعة مطالب، **المطلب الأول** خصصت لدراسة الاتجاهات الفكرية السياسية الأساسية في كوردستان، كمحاولة لفهم فلسفة الثورة في كوردستان، أما **المطلب الثاني**: فتم تخصيصه لدراسة الخلفية العامة للثورة وتداعياتها الفكرية، أما **المطلب الثالث**: فتم تخصيصه لدراسة الجدل الفكري حول الطبيعة الفكرية لثورة أيلول، بينما تم تخصيص **المطلب الرابع** لدراسة الإطار المفاهيمي للثورة. وفي النهاية خلصت الدراسة إلى مجموعة من النتائج، وتم تثبيت قائمة بالمصادر المستخدمة في الدراسة.

المطلب الأول: الواقع السياسي والفكري في كوردستان

الفرع الأول: الواقع السياسي في كوردستان

أولاً: البنية الجيوسياسية لكوردستان العراق

يكمن الفكر السياسي في الأوطان، وبالنسبة إلى شعب كوردستان؛ فإن وطنه كوردستان قسم على عدة دول، وأن جزءا من كوردستان ألحق بالعراق عام ١٩٢٥م بقرار من عصبة الأمم، لكي يعرف لاحقا بكوردستان العراق(صابر٢٠٠٦: ٣٠)(ئيزيدي٢٠٠٧: ١٣٤-١٣٥). كوردستان العراق إقليم جغرافي قاري ذات طوبوغرافية متنوعة يغلب عليها طابع جبلي ومتموج، تتخلله سهول عديدة، وفيها عدة أودية كبيرة تمثل مجاري الانهار الكبرى التي تشكل حدود المناطق الداخلية من كوردستان، تفصلها عن العراق حواجز طبيعية متمثلة بسلسلة جبال حمرين ومكحول. وللبناء الجيولوجي الكوردستاني خصوصية فريدة، بسبب اشتماله تكوينات صخرية تمتلك صفات ساعدت على ازدهار وتوزيع الأنماط السكانية، وغزارة الموارد

الطبيعية المعدنية ومنحها قيمة زراعية عالية(خصباك ١٩٧٣: ٣٠)(مكتب دراسات والبحوث المركزي ١٩٩٥: ٥٣)(مكتب دراسات والبحوث المركزي١٩٩٦: ٥٤)(كاظم١٩٩٢: ١٣٧). لكوردستان العراق العديد من المناطق الأساسية تمتلك كل منها خصوصية ثقافية معينة كبادينان وسوران وگەرميان وگەرمەسێر وشارەزوور وبتوێن وشەنگال وشارباژێر و .... غيرها. تمتد من زاخو حتى البدرة وجسان ومن سنجار(شەنگال) حتى هورامان(رۆژبەيانى٢٠٠٥)(خصباك١٩٧٣: ٥-٧)(الحسني١٩٨٠: ٢٥٩).

كوردستان العراق منطقة تنوع أثنولوجي و أثنوغرافي وهي موطن الكورد (وهم غالبية)، والكلدان و الآثوريين والسريان والأرمن والتركمان والعرب(ويكرام٢٠٠٤: ٥٧)(ئيسماعيل١٩٩٣: ١٩-١٩)، وتضم خليطاً من الأديان والمذاهب، وكل مكون أثني وديني لديه وعاداته وتقاليده و طموحاته الخاصة، فالديانة الإسلامية تتوزع على مذاهب وتقاليد دينية متنوعة لها خصوصيتها الكوردستانية، وللديانة المسيحية كنائس وطوائف عديدة، وتعد الديانة الإيزيدية ديانة كوردستانية خالصة وتقع مقدساتها في ارض كوردستان، وهناك الديانة الزردشتية و الكاكەييە واليهودية و الصابئة والبهائية والعديد من العقائد والتصورات القيمية الأخرى، لكل منها عمقها التاريخي وتقاليدها الثقافية التي تتميز بالغنى والتفرد(خصباك١٩٧٣)(درويش٢٠٠٩)(پيربال٢٠٠٧: ٣٠)(الطالباني٢٠٠٥: ١٤)(ادموندز١٩٧١: ١٦٩).

ثانيا: البنية السياسية لكوردستان العراق

كان لإلحاق هذا الجزء من كوردستان بالعراق السبب في نشوء قضية كوردستان العراق، اذ حرم شعب كوردستان من السيادة على بلاده، وتعرض بشكل ممنهج إلى عمليات الإبادة والترحيل، بالإضافة إلى استخدام الدولة العراقية لسياسة بث الفرقة والخلاف بين أبناء شعب كوردستان، وأصبحت كوردستان عبارة عن منطقة حرب استنزاف مستمرة تطال مجالات الحياة كافة ، وعملت الدولة العراقية بكل الوسائل المتاحة لها لإضعاف كوردستان، لأنها تحمل قناعة راسخة- ومازالت- بأن كوردستان قوية ومستقرة ستؤدي إلى استقلالها، لذا تناست كل القيود الأخلاقية والقانونية والدستورية وعملت على تدمير كوردستان كي تبقى ضعيفة في جميع المجالات كي تتسنى لها الإبقاء السيطرة عليها وعدم السماح باستقلالها(طالب٢٠٠٥: ٨٥)(امين٢٠٠٠: ٢٠١).

عمدت الدولة العراقية على إزالة الشخصية القانونية والإدارية لكوردستان، ولم تكن لكوردستان في العراق شخصية قانونية ككيان سياسي وإداري ولم يكن لشعب كوردستان أي حقوق سياسية كشعب كوردستاني، اذ قامت الدولة العراقية بتقسيم كوردستان إلى عدد من المحافظات والمناطق المختلفة لأهداف سياسية خاصة بها وبالضد من إرادة كوردستان، وقامت بتغيير الواقع الديموغرافي للعديد من مناطق كوردستان بهدف فصلها عن مناطق كوردستان التاريخية(فتح الله ٢٠٠١: ٤٩٠-). ولم يكن هناك وضع قانوني دولي يؤطر وضع كوردستان وعوملت كمستعمرة داخلية مجردة من أنواع الحقوق كافة (بيشكجي١٩٩٨: ٢٦-٥٤)(بيشكجي٢٠٠٣: ٦-١٣).

سعت الدولة العراقية بأنظمتها المختلفة وبالاعتماد على التقاليد التي ورثتها من العثمانيين والبريطانيين في تفكيك وتفتيت البنية الاجتماعية والثقافية والتكوين الجيوسياسي لكوردستان العراق(براون٢٠٠٦: ٢١-٣٩)، وسرقة مواردها وتحطيم تماسكها، فشنت الحرب ضد شعب كوردستان بمكوناته المختلفة، وارتكبت عمليات إبادة جماعية وفرضت التعريب وشوهت البنية الإدارية والديموغرافية في كوردستان، وقتلت مئا ت الآلاف وهَجّرت أعداد مماثلة إلى خارج البلاد، فضلاً عن تشتيت آخرين في مناطق مختلفة من العراق، وبموازاة ذلك كان يتم توطين مجموعات كبيرة من القومية العربية لاستعمالها كعصا ضد الحركة التحررية الكوردستانية(طالب٢٠٠٥: ٢٥٢-٢٥٤)(غەفور٢٠٠٦: ٢٤-٤١)(خصباك١٩٧٣: ٢٠٦).

الفرع الثاني: الواقع الفكري في كوردستان:

تنوع مصادر المعتقدات الكوردستانية، وتعدد بنيتها الاثنوثقافية وامتزاجها التاريخي، خلقت لكوردستان إطارا فكريا سياسيا راسخا في التقاليد والقيم الثقافية الكوردستانية(ميران ٢٠٠٠: ٢١٩). مر إطارها الفكري بحقب ومراحل عديدة، ففي حين كانت البنية الفكرية السياسية الكوردستانية تحولت من مفهوم الأمة المؤمنة إلى التمحور حول مفهوم الأمة الكوردية Pan-Kurdism والتأكيد على إيجاد سلطة جامعة لكل الإمارات والمناطق الكوردية لكي تتمكن من علاج لجميع مشاكلها(بدليسي٢٠٠٧: ٢٣٤). وتطور المفهوم لكي تشمل عنصر الاستقرار والحفاظ على استقلال الأقاليم وتأطير لتوحيد الإمارات تحت مظلة وطن واحد(ئيزيدي٢٠٠٧: ١٣٠). وتعد محاولة الأمير بدرخان البوتاني آخر محاولة مبنية على أساس وحدة الإمارات الكوردية، وقد فشلت اثر تحالف دولي وفي هذه المرحلة تم إيقاف النمو الطبيعي للإمارات الكوردية باتجاه تكوين دولة قومية، وانهارت معها التصورات الفكرية المرافقة لها(اسكندر٢٠٠٥: ٧). مع استمرار البنية الفكرية الأساسية التي انبثقت عنها بوصفها المحور الباعث للعمل السياسي الكوردستاني في المراحل اللاحقة(اسكندر٢٠٠٥: ٨٥)(نيكيتين٢٠٠١: ٢٥)(ئيزدي٢٠٠٧: ١٣٢-١٣٤). ثم تحول التصورات المفاهيمية في الفكر السياسي الكوردستاني نحو الثورة الجماهيرية لتحرير ومواجهة حالة التقسيم وبناء كوردستان موحدة، وإصلاح ما أفسدته حالة التشرذم(نووري٢٠٠٧: ٣٩-٤٠). واستمرت البنية الفكرية السياسية الكوردستانية بالتطور باتجاه ترسيخ مفاهيم وطنية كوردستانية والتحرر على يد النخب الاجتماعية الكوردستانية. اتسمت بظهور تشكيلات سياسية من مجاميع اجتماعية متحالفة(مزيرى٢٠٠٢: ١٢-). قامت بإدخال مفاهيم فكرية سياسية غربية وإقليمية في فكر السياسي الكوردستاني وانبثقت عنها تيارات مختلفة وبقيت متمحورة حول مفهوم التحرر الوطني بمضامين متنوعة حسب المتأثرات الايدلوجية.

الفرع الثالث: الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية في كوردستان العراق

نشأت الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية المعاصرة في مرحلة مبكرة، فكانت ثورة ١٨٨٠ باكورة نشوء حركة التحررية المعاصرة، التي كانت امتدادا للحركة الاستقلالية التي قادها الأمراء في سبيل تحرير واستقلال كوردستان، ومثلت حركة ثورية خالصة أسست للبنية الفكرية السياسية للحركة التحررية الوطنية الكوردستانية المعاصرة(درويش، محيالدين٢٠١٤: ٣٤٠-٣٨٨). وبعد انهيار الثورة عسكرياً انتقلت أفكارها في أرجاء كوردستان كافة ، وبعد تقسيم كوردستان بين دول عديدة، انقسمت معها الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية حسب الأجزاء كوردستان.

نشأت الحركة التحررية الوطنية في كوردستان العراق من الاتجاه السياسي العام للحركة التحررية الوطنية في كوردستان، واتخذت خصوصيتها بسبب تعاملها مع واقع الجغرافيا السياسية لكوردستان العراق وتعاملها مع الاحتلال البريطاني وثم بعد ذلك مع الأنظمة العراقية المتعاقبة، وطورت تقاليدها السياسية واتجاهاتها الفكرية وتعاملت مع خصوصية واقعها.

كان على سكان مناطق كوردستان التي وقعت تحت سلطة البريطانيين بترتيب إجراءاتهم السياسية وبما يتناغم مع التحالف مع البريطانيين ضد العثمانيين، بهدف تحرير أراضيهم وتأسيس لسلطتهم الوطنية، واستطاعوا إخراج العثمانيين من أجزاء واسعة من بلادهم، وأسسوا حكومتهم وأرسلوا وفودهم إلى بلدان العالم والمجتمع الدولي، إلا انهم اصطدموا برفض البريطانيين لاستقلال كوردستان واندلع الحرب وانتهت باحتلال كوردستان وإخضاعها للآلة العسكرية البريطانية، وعلمت بريطانيا كل ما بوسعها من اجل جعل جزء من كوردستان يخضع للعراق، وثم استمرت بدعم الحكومة العراقية في سعيها للسيطرة على كوردستان(شەمزينى١٩٩٨: ٢١٦)(البياتي٢٠٠٧: ١٠٤-١٤٤)(راندل١٩٩٧: ١٦).

تأسست في كوردستان عدة جمعيات سياسية كجمعية استقلال كوردستان في ١٩٢٠، وجمعية كوردستان في ١٩٢٢، وجمعية الشباب في ١٩٣٠ ، وجمعية الكوردية الإصلاحية وغيرها كثيراً، كانت تمثل جزءاً مهماً من الحركة التحررية الوطنية الكوردستاني التي كانت العديد منها امتداد تنظيمي وفكري لجمعيات سياسية كوردستانية كانت قد تشكلت في بدايات القرن العشرين في أجزاء أخرى من كوردستان كجمعية التعالي والترقي ١٩٠٨ وجمعية المعارف الكوردية ١٩٠٨ وجمعية هيوا ١٩١٠ وحزب الأمة الكوردي ومنظمة جيهاندني ١٩١٣ وغيرها من الحركات السياسية الكوردستانية الأخرى(بارزاني١٩٨٦: ١٤)(الحاج١٩٨٥: ١١٠).

بعد استقلال العراق في ١٩٣٢ تخلت الدولة العراقية عن جميع تعهداتها الدولية بإنصاف الحقوق الوطنية لسكان كوردستان وأطلقت يد قواتها للعبث في كوردستان وارتكبت جرائم إبادة جماعية ضد البارزانيين ١٩٣٢ والاثوريين ١٩٣٣ والايزيديين ١٩٣٥، وارتكبت جرائم أخرى كثيرة في عدد من مدن و قصبات كوردستان(الريكاني٢٠١٢: ٧٢-٨٦)(صابر٢٠٠٦: ٢٤)(امين٢٠٠٧: ٣٠)(رسول٢٠٠٥: ٢٩٩).

واستمرت الحركات السياسية الكوردستانية بالتأسيس وعملت بشكل سري وتميزت هذه المرحلة بظهور حركات سياسية يسارية في كوردستان، واستمرار بعض الحركات السياسية التي تأسست في بدايات القرن العشرين أي يمكن القول بأن الاتجاهات السياسية في كوردستان تباينت بين اتجاه يميني معتدل مثلت الاتجاه الوطني- القومي، واتجاهات يسارية عديدة توزعت بين اليسار المعتدل إلى اليسار المتطرف(سەعيد٢٠٠٦: ٥١)(لازاريف٢٠٠٦: ٢٥)(شريف١٩٨٩: ١٠٤)(ايغلتون١٩٧٢: ٩٦)(الموصلي١٩٩١: ٢٧٣). وفي ١٩٤٦م توحدت جميع الأحزاب السياسية الكوردية من اليمين واليسار في الحزب الديمقراطي الكوردستاني بزعامة ملا مصطفى البارزاني(شەمزينى ١٩٩٨: ٢٦٨).

للحركة التحررية الوطنية الكوردستانية اطار فكري وطني كوردستاني ترى بان كوردستان وطن لشعب كوردستان ولها الحق في الاستقلال والتنمية والتخلص من حالة التفكك والانقسام، تعتمد على الخزين المعرفي الحضاري الكوردستاني في بلورة بنيتها النظرية وتصوراتها المفاهيمية، وتأثرت بالأفكار السياسية الغربية بالأخص الليبرالية الديمقراطية، وما لبثت أن انتشرت الأفكار اليسارية بتياراتها المختلفة، وكانت جميع التيارات الايدلوجية تتعايش ضمن الاطار الفكري السياسي لثورة أيلول، التي صقلت الآيديولوجيات المتباينة وأكسبتها البعد الوطني الكوردستاني ومن اهم خصائصها(شەمزينى ١٩٩٨: ١٨-٤٤)(قاسملو ١٩٦٨: ٢٠٧)(ماكدويل١٩٩٦: ٣١)(بەختيار٢٠٠٢: ٢٢-٣٥)(قەزاز١٩٩٩: ٩٢)(الطالباني١٩٧١: ٤٣):

1. إنها حركة وطنية تحررية تناضل من اجل حق تقرير المصير لكوردستان العراق، والعقد الاختياري بين القوميات ومنع الوصاية القومية.
2. حركة توحيدية لانتشال كوردستان من الوضعية المفككة والممزقة وتكوين أمة مستقلة الإرادة، قادرة على الحفاظ على الهوية القومية والوطنية من الإبادة.
3. تتميز بكونها تناضل من اجل تحديد مفاهيم العلاقة المواطنية في داخل كوردستان بجميع أقوامها وطوائفها المتنوعة على أسس الحرية مفتوحة وديمقراطية فاعلة.
4. تمثل مدرسة التطوير الحداثوي لشعب كوردستان لتطوير الاجتماعي والاقتصادي والسياسي والثقافي لذا فهي حركة تقدمية.
5. الحركة ضد التعصب والعنصرية، وهي حركة متسامحة وأخلاقية في سلوكيتها الفكرية والسياسية، والتقدمية، والعقلانية، بالرغم من وجودها في بيئة إقليمية معادية لوجودها.
6. إنها حركة ديمقراطية بالديمقراطية الليبرالية، كماً وكيفاً، وتتسم بالتطور والتقدم في برامجها الفكرية والسياسية و الاجتماعية.

المطلب الثاني: الخلفية العامة للثورة وتداعياتها الفكرية

الفرع الأول: اندلاع الثورة وتداعياتها الفكرية

كانت الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية مقتنعة بأن الحصول على الحرية لا تمر إلا من خلال تصفية الاستعمار والإمبريالية وإزالة الأنظمة الرجعية(بدرالدين ١٩٩٩: ٤٥). لذا رحبت بتغيير نظام الحكم في العراق، وتحوله من ملكية إلى جمهورية، وأيدتها، واعتبرتها بداية عهد جديد يؤدي إلى تحقيق حقوق شعب كوردستان، وقد استبشرت بالخطوات الأساسية التي اتخذتها الحكومة، وساندت النظام الجديد ضد معارضيه من التيارات القومية(الحاج ١٩٨٥: ٢٩-٣١)(السمر٢٠٢١: ٢٢٨-٢٢٩)(المفتي٢٠٠٦).لكن النظام الجمهوري كان يفكر باتجاه مناقض لتطلعات شعب كوردستان، وسرعان ما تنصل عن المكتسبات الديمقراطية وبدأ يخطط بالضد من تطلعات شعب كوردستان(البارزاني٢٠٠٢: ٢٣-٢٧). اذ كان يمنع يتشد الخناق حول النشاطات السياسية الكوردستانية مما دفع ذلك الوطنيين إلى اتخاذ الحيطة والسرية في عملهم السياسي(بارزاني٢٠٠٢: ٧١). منعت السلطة الجديدة استخدام مصطلح الكوردستاني لكي تمنع صفة الوطنية عن الحزب الديمقراطي وإلزامه بان سغير اسمه إلى الحزب الديمقراطي الكوردي، ورفضت الحكومة مصطلح الشعب الكوردي وطرحت كلمة الأكراد بديلاً له، بالإضافة إلى رفضها أي حديث عن الحقوق السياسية لكوردستان، وكانت تقوم بتسليح العشائر لكي تسلطها على رقاب المواطنين، وتقف بالضد من مطالب شعب كوردستان، وقامت بتحضيرات عسكرية وإرسال قواتها إلى مناطق كوردستان وهاجمت مدن وقصبات كوردستان منذ التاسع من أيلول، وبعد أيام من الهجمات العراقية ردت الحركة التحررية الكوردستانية وأعلنت عن بدء الثورة(البارزاني٢٠٠٢: ١٥)(الحزب الديمقراطي الكوردستاني١٩٩٧: ٧-١٦، ٤٦). تبين ان الأنظمة السياسية في العراق كانت السبب الأساسي لاندلاع ثورة أيلول؛ بسبب التعقيدات التي خلقتها أمام القضية الوطنية الكوردستانية وتنصلها من حلها بالطرق السلمية(جاف٢٠٠٧: ٢٢٢-٢٢٣). وبالرغم من سقوط نظام عبدالكريم قاسم اثر انقلاب دموي في ١٩٦٣، إلا أن النظام الذي خلفه استمر في قتال كوردستان، ولم تؤثر التغييرات الحكومية والتغييرات في الأنظمة السياسية اللاحقة على موقف العراق السلبي إزاء قضية كوردستان(لازاريف٢٠١٢: ٢٧٩-٢٩٢). إذ استمرت الأنظمة العراقية في محاولة شق الصفوف بين أبناء كوردستان وبث الخلافات بين اتجاهاتها السياسية، وانها لم تكن جادة في أي دعوة للسلام إذ كانت هذه الدعوة بالنسبة لها مجرد هدنة لإعادة ترتيب أوضاعها العسكرية(رسول٢٠٠١: ٢٣٣) . وبالرغم من عدم وجود توازن قوة بين الثورة والدولة العراقية التي كانت مدعومة دوليا وإقليمياً، ووقوع الثورة في وسط جيوسياسي مغلق ومعادي، إلا ان العراق لم يتردد في اللجوء إلى توقيع معاهدات إقليمية وتخليه عن جزء من أراضيه لكي تتسنى له القدرة للقضاء على ثورة كوردستان كما فعل في ١٩٧٥، وهذا ما خلق تداعيات فكرية وسياسية خطيرة على العراق والمنطقة ومازالت آثارها تؤثر على المنطقة(زهاوي٢٠٠٤: ٢١٠).

كانت لاندلاع لثورة تداعيات فكرية على المستوى الكوردستاني والعراقي والإقليمي، وأثبتت للعالم بأن الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية هي الممثل الشرعي لشعب كوردستان، وان العراق لا يمتلك شرعية حقيقية على ارض كوردستان، وان الثورة استطاعت ان تفرض على العراق حلولاً سلمية ولفترة مؤقتة وترسم خيرطة طريق لبناء عراقي اتحادي ديمقراطي.

الفرع الثاني: الخلفية المفاهيمية لثورة أيلول

أولاً: الخلفية المفاهيمية للثورة الكوردستانية

الثورة رغبة في التغيير الشامل لواقع سياسي واقتصادي واجتماعي يعتقد بانها سبب حالة التردي والإحباط التي تعيشها الأمة، أي أنها اتجاه راديكالي في التحرر و رفض الواقع، وبالرغم من تعدد وتنوع التأصيل النظري لمفهوم الثورة في المدارس الفكرية السياسية العديدة، إلا أن الثورة لدى الكورد حالة انعتاق من الظلم والتسلط و مثلت عهداً جديداً في جميع تفاصيلها. و الثورة الكوردستانية كاصطلاح تمثل النضال بكافة أشكاله من اجل تحرير كوردستان و توحيدها ورفع الظلم عن شعب كوردستان، و بهذا تكون الثورة الكوردستانية ثورة تحررية وطنية، تحمل في طياتها بعداً اجتماعياً واقتصادياً و ثقافياً، إلا أنها بالدرجة الأولى ثورة سياسية-وطنية(درويش٢٠٠٩: ٨٣-٨٨).

وقد تكرر هذا البناء المفاهيمي للثورة بانها ثورة تحررية للوطن تنتفض ضد الاحتلال والتقسيم، في كل الثورات السابقة كثورة الحفيد وسلسلة ثورات بارزان والثورات والانتفاضات الأخرى التي حصلت في كوردستان، وأصبحت تمثل إطاراً غنياً لبناء التصورات خاصة عن الثورة دون اللجوء إلى الأدبيات الخارجية لاستنباط الفهم حول ماهية الثورة، كما ان قائد الثورة نفسه (ملا مصطفى البارزاني(ر.ح))، كان احد الثوار في ثورة بارزان ١٩٣٢ وثورة بارزان ١٩٤٣ وتأسيس جمهورية كوردستان في مهاباد، مما مكنه من ادراك روح الثورة الكوردستانية وارثها المعرفي واستطاع أن ينقلها بأمانة إلى ثوار ثورة أيلول(وانلي٢٠١٢: ٢٩٩-٣٢٤).

ثورة أيلول تمثل احدى الثورات التحررية الوطنية الكوردستانية التي اندلعت في أيلول عام ١٩٦١ ، وتميزت بميزات عديدة و أسست لتحول معاصر في الفكر السياسي الكوردستاني وأعطت الصورة الواضحة عن مستوى تعقيد قضية كوردستان على المستوى الداخلي والإقليمي والدولي، واستمرت قرابة ١٤ عاماً، تغيرت خلالها عدة أنظمة سياسية في العراق، و رافقت تحولات عالمية خطيرة، وأخمدت شعلة الثورة عبر مؤامرة إقليمية اشتركت فيها اطراف عديدة في ١٩٧٥.

من خلال تسمية الثورة يتبين بأنها أتت كثورة ضمن سلسلة ثورات كوردستان التحررية، دون ان يضاف لها بعداً آيديولوجياً، حيث سـ ميت باسم الشهر التي اندلعت فيها الثورة، فغالباً ما تسمى الثورات

في كوردستان بتسميات المناطق التي تنطلق منها أو بالسنة التي تنطلق الثورة، وفي بعض الأحيان تعرف باسم قادة الثورة الكبار.

ثانيا: الخلفية التنظيمية للثورة

يعد تأسيس الحزب الديمقراطي الكوردستاني، إيذانا لبدء مرحلة جديدة من النضال التحرري الوطني الكوردستاني، حيث توحدت الاتجاهات السياسية والفكرية الكوردستانية تحت رايته، ولبت واقع المرحلة التاريخية وكانت استجابة حية لأوضاع المجتمع الكوردستاني(علي٢٠٠٣: ٥١).

مثلت ولادة الحزب الديمقراطي تتويجاً لنزوع النخبة الكوردستانية في إيجاد مؤسسة سياسية قادرة على مواجهة وتفكيك المعادلات المعقدة التي تشكلت حول قضية كوردستان، لذا لم تواجه صعوبة بان تكون مظلة تضم أفكار اشتراكية وليبرالية وطنية وتوجهات محافظة وأخرى دينية تجمعهم بنية تنظيمية تهدف لتحرير كوردستان، وفي سبيل ذلك قامت اتجاهات سياسية كوردستانية بحل نفسها وانسحب عدد من النخب السياسية الكوردستانية من أحزاب سياسية وأنظم لصفوف الحزب، واصبح الحزب وريثاً شرعياً للإرث الثوري والتنظيمي لكافة اتجاهات الحركة الوطنية التحررية لكوردستان العراق، يهدف إلى تحرير كوردستان و تأسيس سلطة وطنية كوردستانية وتحقيق العدالة الاجتماعية وإنهاء الاستغلال الطبقي(حزب الديمقراطي الكوردستاني١٩٩٧: ٢٨)(مەزهەر٢٠٠١: ٤٠١-٤٠٢).(١)

بهذا يتبين بأن الحزب الديمقراطي الكوردستاني كان الخلفية التنظيمية للثورة، وانه كحزب طليعي في كوردستان قد مثل الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية في ثورة أيلول. لذا يمكن القول بأن جوانب عديدة من الاطر التنظيمة والفكرية للحزب انعكست بشكل جلي في فكر السياسي لثورة أيلول.

المطلب الثالث: الجدل الفكري حول الطبيعة الفكرية لثورة أيلول

الفرع الأول: جدل الهوية الايدلوجية للثورة(بين اليمين واليسار)

اندلعت الثورة في مرحلة معقدة، كانت الأفكار تتصادم وتداخل أوراق الصراع، وكان العراق قد غير نظامه من نظام ملكي محسوب على اليمين والمعسكر الغربي، لكي يؤسس لنظام اقرب إلى الأنظمة الاجتماعية اليسارية، واصبح الشارع العراقي على المستوى الثقافي والجماهيري مشبعا بالأفكار اليسارية الماركسية، وكان نظام العراق يظهر نفسه وكأنه احد الأنظمة الشيوعية، وكان يحظى بدعم المعسكر الاشتراكي ويحوز على ثقة الشيوعيين والتيارات اليسارية في العراق. وفي المقابل كانت الأفكار القومية

(١) تعد هيئة الحرية ١٩٤٥ المحور الأساسي لتشكيل الحزب الديمقراطي، ثم تليها التيارات والاتجاهات الأخرى كحزب شورش ورزگاري كورد وجمعية الاخوة برئاسة شيخ لطيف الحفيد، والعديد من الاتجاهات السياسية الكوردية الأخرى.

العربية والإسلامية تنشط كجزء من متطلبات معاداة انتشار الشيوعية، واصبح الصراع الاصطفافات تطال الجميع(البارزاني٢٠٠٢: ٧٧٠)(نبز٢٠٠٦: ١٣٥). وكل معسكر كان يميل إلى محاولة تصنيف حزب الديمقراطي الكوردستاني وسياساته، فكانت الحكومة العراقية تصف الحركة التحررية الكوردستانية بانها حركة عميلة للرجعية الغربية وتقف عائق أمام الإصلاحات الاشتراكية، وكان الشيوعيون يرون بان الحركة الوطنية الكوردستانية تشكل تهديدا أمام نظام طليعي وتقدمي جمهوري، وفي الوقت الذي كان الحزب الديمقراطي الكوردستاني في حالة من التنافس مع الحزب الشيوعي على النفوذ الجماهيري في كوردستان، نشبت دائرة صراع فكري حول(عمر٢٠٠٨: ٦٠-)(اسسرد٢٠٠٨: ٨٣-):

1. وجود أمة كوردية وعدمها حيث عد الحزب الشيوعي حينئذ الكورد أقلية ولا تمثل أمة في حين عد (ح.د.ك) الكورد أمة لها جميع الحقوق التي تملكها الأمم الأخرى واهمها حق تقرير المصير.
2. وجود حزب طليعي كوردستاني ووجود منظمات جماهيرية خاصة بكوردستان، بينما كان الشيوعيون يرون بوحدة الجماهير الكادحة على الساحة العراقية، لذا اعتبروا ان الحزب الديمقراطي يصنف كحزب بورجوازي قومي، بينما صنف الحزب الديمقراطي نفسه كحزب طليعي ديمقراطي وطني.
3. الاختلاف حول مفهوم كوردايتي اذ عدّها الشيوعيون نظرية الحركة القومية البورجوازية، بينما عدّها (ح.د.ك) نظرية الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية.

وطالت دائرة الصراع حول البعد الاجتماعي للثورة وإشكالية موقف اليساريين بين الحكومة العراقية وبين ثورة أيلول، وكانت الحكومة العراقية تسعى بكل طاقاتها إلى حشد اليسار إلى جانبها وكانت تهدف من خلال حربها على كوردستان تقوية خطابها الداخلي وتقليل المسافة بين جبهاتها المتصارعة، في حين كان اليساريو ن داخل الحزب الديمقراطي يشكلون تحدياً كبيرا أمام تحديد مسار الثورة وطبيعتها من طبيعية وطنية كوردستانية إلى ثورة يسارية ماركسية. لذا اعتقد العديد من النخب الكوردستانية بأن اليسار الماركسي كان له دور كبير في إحداث إرباك فكري داخل الثورة، وانه متأثر بالتقارب السوفيتي العراقي ولا يرغب في تطور الثورة الكوردستانية، وكان هناك دوما توجس من مقدار التزام اليساريين المفاهيمي بالثورة(كريم١٩٩٨: ٤٤٢)(جهلال٢٠٠١: ٣٥٣-٤٠١)(عهلى٢٠٠٧: ٥١)(شريف١٩٨٩: ١٢٣).

وبعد انهيار السلطة في بغداد اثر انقلاب ١٩٦٣ واستمرارا حتى انقلاب البعثيين في ١٩٦٨ وجد الشيوعيون انفسهم أمام بطش النظام العراقي الجديد، وتحول العراق إلى دولة قومية متطرفة وبدعم من المعسكر الاشتراكي، وأصبحت الشيوعية العراقية في موقف مرتبك، ولجأوا إلى مناطق الثورة(سهنگاوى٢٠٠١: ٢٢٧)(عمر٢٠٠٨: ٢٧٨).

تأثر حزب الديمقراطي بالأفكار الاشتراكية ومن بواعث وخلفيات عديدة، وبات يسترشد بالماركسية اللينينية، واصبح الماركسيون داخل الحزب يعملون بديناميكية بالغة التعقيد في سبيل سحب الحزب ليكون حزباً ماركسياً، وأدخلوا مفاهيم ماركسية عن حق تقرير المصير كالإدارة الذاتية والحكم الذاتي متأثرين بالتجربة السوفيتية، في حين أصبحت الأفكار الغربية اقل جاذبية بسبب سياسات بريطانيا الاستعمارية ودعمها للرجعية العراقية، فكانت الإشكاليات الفكرية تتعاظم بسبب تأثير سياسات المعسكرات المتضادة، فكان لكل منهم خطابات مؤثرة وسياسات متناقضة ساهمت في خلق تنافر بين النخب الثورية الكوردستانية واصبح الحزب الديمقراطي الكوردستاني يتأرجح تقارباً وابتعاداً عن الماركسية، وتنامى التشظي إلى حد خلق حالة من الصراع أدى إلى حدوث انقسام خطير. لكن الثورة بقيت على مسارها الوطني الكوردستاني واستطاعت استقطاب نخب يسارية من الحزب الشيوعي العراقي وبسط نفوذها الفكري والتنظيمي على شعب كوردستان. بل تعدى الأمر إلى أن أصبحت ملاذاً للحركات السياسية اليسارية المعارضة للنظام العراقي(شريف١٩٨٩: ١٨١)(رسول٢٠٠٥: ٧١)(الهستياني٢٠٠٦: ٦٠-٦١).

الفرع الثاني: جدلية الحزب و الثورة:

من بداية الثورة كان هناك توجه داخل الحزب يسعى إلى السيطرة على الثورة وجعلها تحت الإدارة الكاملة للحزب، بينما كانت البنية التنظيمية للثورة تتبلور، كان الحزب الديمقراطي يتحول إلى حزب ثوري مسلح بعد ان كان لربع قرن حزباً مدنياً. وكان السعي لفرض الحزب على الثورة واعتبار الحزب قائد الثورة وعلى جميع الثوار الانضواء إلى الحزب، في حين وجد قائد الثورة(ملا مصطفى البارزاني(رح)) ان الثورة اكبر من الحزب وان الحزب احد الجهات المشاركة في الثورة، وان قوات (پێشمەرگە) الجناح العسكري للثورة لا تمثل قوات الحزب بل تمثل قوات الثورة، وان الثوار لا يشترط ان يكونوا أعضاء تحت مظلة الحزب. وبهذا التصور العقلاني للثورة، خرج قائد الثورة بمفهوم متقدم عن مقاييس زمانه عن الثورة، فلم ينجر إلى التصورات الماركسية لخلق دكتاتورية حزبية ايدلوجية تتماهى على الثورة وتهيمن عليها، حول إدارة الثورة ولم يقبل ان تصبح الثورة مجرد تمرد عشائري، لذا استطاع البارزاني ان يحدد علاقة الحزب بالثورة والإقرار بان الثورة اكبر من الحزب وعلى الحزب ان يسخر نفسه للثورة، وأسس مجلس لقيادة الثورة في مؤتمر عام يضم ممثلين عن (پێشمەرگە) والحزب والعشائر ورجال الدين وممثلي أديان وقوميات كوردستان، وتأسيس إدارة عامة للثورة مكونة من عدة مؤسسات تقوم بإدارة أوضاع كوردستان وتأمين حاجيات الثورة، وتأسيس جهاز قضائي، وخلال فترة قصيرة أصبحت الثورة تمتلك مؤسساتها الخاصة تعمل على إدامة الزخم الثوري، وكانت مؤسسات الثورة عملاً ثورياً بحد ذاته لخلق نخب تكنوقراطية ثورية تقوم بحرفية بإدارة شؤون الثورة، لذا أصبحت الثورة مدرسة لتخريج النخب السياسية الكوردستانية التي مازال ارثها مستمرا إلى الآن(هەورامی٢٠٠٩)(محيدين٢٠٠٦: ٣٢٦-٣٢٧)(ئەبووبەكر٢٠٠٩: ٣٢)(بارزانی٢٠٠٤: ٣٤٤-٣٤٥)(جواد٢٠٠٥: ١٢٦)(عەلی٢٠٠٧: ١٨).

الفرع الثالث: الثورة وجدل التنمية الاقتصادية والإصلاح السياسي

من منطلق تحليل الأوضاع الاقتصادية لكوردستان تحت الحكم العراقي والنتائج الكارثية التي خلقتها السياسات الاقتصادية العراقية ضد كوردستان آمنت الثورة بمبدأ إعادة التوزيع لخلق العدالة والمساواة دون المساس بالمكتسبات والثروات الخاصة للمواطنين، وهذا التصور لتحقيق العدالة الاقتصادية، أسهم كثيراً في توضيح رؤية الثورة من الإجراءات الاشتراكية التي كانت تطبقها الحكومات العراقية ضد الطبقات الغنية، وناضلت الثورة لتبيان حقيقة ان الطبقات الغنية في المجتمع ليسوا أعداء الطبقات الفقيرة، وان تنظيم الشؤون الاقتصادية وطريقة الإنتاج سيؤدي إلى القضاء على الفقر دون الحاجة إلى هضم حقوق الطبقات الغنية والميسورة. وركزت الثورة على الطبقة الفلاحية وسهرت على ان يكون معظم الفلاحين مستقلين مالكين لأرضهم، والعمل على تطوير القرية بوصفها وحدة إنتاجية مكتفية ذاتياً، وان أي إصلاح اقتصادي يجب ان تتم بالتدريج لكيلا تخلق نتائج سلبية لا تحمد عقباه، لذا بلورت الثورة إجراءاتها الخاصة في الإصلاح الزراعي وإعادة التوزيع داخل الطبقة الفلاحية(عوسمان٢٠٠٩)(قادر٢٠٠٧: ٢٧). واعتبرت ان سياسات الحكومة العراقية في نزع الملكية عن الأفراد بدافع قومي أو ديني إنما تمثل سياسة غير إنسانية وعدوانية بكافة المعايير. ويجب الوقوف ضدها، وآمنت الثورة بان العمل الحر وتكفيل حق العمل ينتج عنهما تمايزا بناء في طريقة عيش الأفراد وفق صيغ حرة اختاروها وتتمايز معها متطلبات الملكية، واعتبرت ان الملكية الفردية مقدسة لا يجوز المساس بها بأي شكل من الأشكال، ومن هذا المنطلق آمنت بأهمية القطاع الخاص في العملية التنموية(بارزاني٢٠٠٤: ٣٧٦)(بەسری٢٠٠٢: ٤٩)(هێرش٢٠٠١: ١٢٠). لذا يمكن القول ان الفكر الاقتصادي للثورة تمحور حول الفكر الاقتصادي التنموي المستند على الفكر الاقتصادي الحر. كما اتجهت الثورة إلى بناء المؤسسات المدنية والخدمية والادارية والقانونية إلى جانب المؤسسات الثورية لكي تهتم وتدير الشؤون العامة في المناطق المحررة.(نانەکەلی٢٠١٦).

الفرع الرابع: الجغرافيا الوطنية وجدلية حق تقرير المصير في فكر الثورة:

اندلعت الثورة دفاعا عن حق تقرير المصير ورفض الواقع السياسي الذي خلقه النظام السياسي العراقي في كوردستان. تعتبر مسألة تحديد جغرافية كوردستان العراق، المعضلة الأساسية في القضية الكوردستانية، فالعراق يرفض وجود كوردستان حسب جغرافيته التاريخية، وعمل بكل طاقاته من اجل تفكيك وتفتيت ارض كوردستان، وتغيير ديموغرافيتها ومعالمها، بهدف طمس حقيقة وجود إقليم جغرافي متميز يسمى كوردستان، وأصبحت مدينة كركوك رمز المقاومة لسياسات التعريب والتغيير الديموغرافي، وتركز حولها الجدل الفكري بين العراق وكوردستان حول انتمائها كما باقي المناطق الأخرى إلى كوردستان ام لا؟، فيما أكدت الثورة بان كركوك وكل المناطق الكوردستانية الأخرى هي أراضي كوردستانية لا غبار عليها، ولن تفلح الأنظمة العراقية في استقطاع أراضي كوردستان وتعريبها، لأنها ستبقى كوردستانية. وكانت الثورة تسعى في نضالها من اجل توحيد جغرافية ارض كوردستان في ظل ولاية كوردستان أو محافظة كوردستان، حيث

وضعت توحيد ارض كوردستان كهدف أساسي أمامها(حەیدەری٢٠٠٣: ١٠٦١-١٠٦٣). اطلقت الثورة شعار وحدة شعب كوردستان و وحدة تراب أرضه، وركز قائد الثورة على نقطتين أساسيتين:

الأول: المحافظة على وحدة الشعب الكوردستاني وعدم السماح بتفتيته وبث الخلاف بين مكوناته، وان يبقى دوما موحدا بكل أطيافه ومكوناته.

ثانيا: تبقى ارض كوردستان موحدة، وعدم السماح بتفكيكها وتقسيمها ورفض أي تغييرات ديموغرافية وإدارية تطالها مهما طال الزمن.

لذا ركز مطالبه في إيجاد وحدة إدارية تمتد من خانقين وحتى زاخو يضم ارض كوردستان، حتى لو تم ذلك وفق ادنى درجات الحقوق وان منحت لا مركزية إدارية، وبهذا المنطق التصوري وجدت الثورة بان حصول كوردستان على الحكم الذاتي بشرط ان يكون ذلك في دولة عراقية ديمقراطية سيحول مقتضيات النضال من ثورة مسلحة إلى نضال مدني وقانوني من اجل الحصول على كامل الحقوق لشعب كوردستان، لكن مفاهيم الثورة عادت بعد نقض العراق المتكرر لوعودها، اذ أكدت على ان الحكم الذاتي التي يراد لكوردستان انما تمثل حقيقة السيادة الداخلية لكوردستان، مع التأكيد على التركيز على مفهوم الأرض الوطنية National Territory استنادا على حقائق تأريخية وجغرافية وإحصائية، مع ضمان كامل حقوق الأقليات القومية والدينية الموجودة في جميع أنحاء كوردستان وتأسيس السلطات السياسية والإدارية الخاصة بالإقليم، واعتبرت ان الفدرالية توفر الحد الأدنى من متطلبات حق تقرير المصير لكوردستان شرط ان تكون ضمن دولة ديمقراطية نيابية فدرالية(عثمان٢٠٠٧: ١٢٩)(پارتی دیموکراتی کوردستان١٩٩٩: ٥). وقد قامت مجلس قيادة ثورة كوردستان بإعداد مشروع القانون الأساسي لولاية كوردستان الفيدرالية التي ذكرت فيها حدود كوردستان العراق، وتضمن مائة وخمس عشرة - مادة، تعكس حقيقة مطالب شعب كوردستان وتطلعاته في بناء نظام ديمقراطي حر لتحقيق التنمية والعدالة(مولود٢٠٠٣: ١٥٠-١٥١).

المطلب الرابع: الاطار المفاهيمي للثورة

الفرع الأول: الاطار المفاهيمي الخاص للثورة

أولاً: مفهوم الپێشمەرگایەتی في الثورة

تطلق تسمية الپێشمەرگە Peshmarga على المناضلين في سبيل تحرير كوردستان، تدل على الشخص الذي قرر الدفاع عن وطنه وخدمته بحياته، وظهرت هذه القوة من عمق التراث التاريخي والحضاري الكوردستاني، وقد برزت بشكل رسمي كقوات تحرير في ثورة ١٨٨٠ وثورة محمود الحفيد ١٩١٩وثم في ثورة اغري ١٩٣٢ وثورة بارزان الأولى والثانية وفي جمهورية كوردستان في مهاباد، تم تأسيس قوات پێشمەرگە كوردستان وضمت إلى صفوفها جميع المناضلين في سبيل تحرير كوردستان، وبعد احتلال

الجمهورية من قبل القوات الإيرانية وبتحالف سوفيتي بريطاني، ذهب العديد من الپێشمەرگە إلى الجبال وبعضهم ذهبوا إلى روسيا، وبعد ١٩٥٩ عاد اغلبهم إلى كوردستان وانتقلوا إلى معاقلهم في منطقة بارزان، ومن هذه القوة ومن المناضلين من الثورات السابقة تشكلت نواة قوات پێشمەرگە كوردستان من جديد، لكي تقوم وبفترة قياسية بتنظيم صفوفها والدفاع عن كوردستان في حرب ضروس ضد الأنظمة العراقية وحلفائها لفترة أربعة عشر عاماً(ئيزيدي٢٠٠٧: ٩٤)(بختيار٢٠٠٢: ٢٦).[١] قوات پێشمەرگە كوردستان مثلت عقيدة الثورة الأساسية وأسست كقوة ثورية تدافع عن كوردستان وتسعى إلى تحريرها، وكانت منذ بدايتها تقاد من قبل قيادة سياسية للثورة، وانها كانت دوما قوات عسكرية منظمة تمتلك عقيدة حربية واضحة متمسكة بمعايير الحرب، حيث لم ترتكب اي جريمة ضد المدنيين ولم تقاتل سوى على أرضها ومن اجل تحريرها واطلقت ثورة كوردستان مفهوم تحديد العمليات العسكرية بعيداً عن المناطق المأهولة وعمدت إلى ان تختار جبهاتها بعيدة عن التجمعات المدنية، وكانت القوات العراقية على العكس كانت تتعمد شنت عملياتها العسكرية في المناطق المدنية بهدف الحاق اكبر أذى بالمجتمعات الكوردستانية(بارزاني ٢٠٠٤: ١٣-١٨)(برۆنەسن١٩٩٩: ٢٠). وجود قوات پێشمەرگە كوردستان لا تعني ان الثورة أصبحت مسلحة بالكامل، بل على العكس كانت قوات پێشمەرگە كوردستان قوات دفاع وطني، وشاركت فقط في معارك الدفاع ضد الهجمات التي كان يقوم بها الجيش العراقي. وكانت معظم فعاليات الثورة تتركز في الجوانب المدنية والاجتماعية الثقافية وكانت تميل إلى تحقيق الاستقرار والأمن في مناطقها المحررة، ولم تقم بتسليح المدنيين ولا بعسكرة المجتمع، وكما لم تبث آيديولوجيات متطرفة وراديكالية بين أبناء شعب كوردستان، بل نزعت إلى خطاب معتدل ومتزن بعيدا عن الإثارة، وفي الكثير من الأحيان لم تكن ترد على الادعاءات الموجهة ضد الثورة(بارزانى٢٠٠٤: ١٣-١٨)(سديق٢٠١٠: ٢٠)(ئەحمەد٢٠١٠: ٣)(ماكدويل١٩٩٦ : ٥٨).

ثانياً: مفهوم الكوردايەتى في الثورة

تعد الـ(كوردايەتى) إصلاح خاص بمديات الفكر السياسي الكوردستاني، ظهرت لوصف الحالة الثورية التحررية لكوردستان، ويطلق على نضال التحرري الكوردستاني بانها الـ(كوردايەتى)، وارتبط الـ(كوردايەتى) كاطار فكري تحرري كوردستاني، تهدف إلى تحرير كوردستان وعمل كل ما هو مفيد للناس، أي إنها تمثل روح التضحية والزهد النضالي، وكل ما يمثل النضال من اجل صالح العام يوصف بانه فعل كوردايەتى.

---

(١) پێشمەرگە اصطلاح أو كناية يطلق على المقاتلين الكورد المنتظمين في سبيل تحرير شعبهم ضد المحتلين. ولا يطلق على الكوردي المقاتل مع قوى غير كوردية مهما كانت شجاعته أو بسالته في المعركة، ولا يطلق على الكوردي المقاتل لغير هدف تحرير وطني وقومي ويعود تأريخ مفهوم هذا المصطلح إلى عهود قديمة، يدل على معنى الفدائي والمضحي للمقاتلين الكورد، المدافعين عن الوطن، ولم يسجل تأريخ الپێشمەرگە القيام بحركات عسكرية ضد مدنيين أو البادئين بالقتال أو قاموا باحتلال بلد غيرهم.

لا ترتبط الـ(كوردايەتی) بايدلوجية محددة، ولا ترتبط بالقومية الكوردية بل ترتبط بكوردستان، وتمثل تمظهرا أنطولوجياً عالي المستوى، تجمع الخصال الحميدة والتفاني والتضحية في اعلى درجاته، فالكوردايەتی هو الروح الوطنية الثورية التي صاغت الدافع الفكري للثورة، فكانت الخلفية الفكرية لحاملي لواء الثورات الكوردستانية المتعاقبة، ولا تعترض توجهاتها مع أي آيديولوجية، ومضاد الكوردايەتی هو الجاشايەتی أي العمالة والانصياع إلى توجهات دول المحتلة لكوردستان ويقف بالضد نيل كوردستان لحقوقه الوطنية(نووری٢٠٠٧ : ١٠٨)(پێ رەش ١٩٨٠: ٤)(يحيى١٩٩٥: ٢٢١).

ان الكوردايەتي تمثل التنويرية والحداثية وهي نظرية الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية(تالەبانی١٩٦٦: ١١-٢٣). تحمل سمات انفتاح فكري كبير تميزت بالمرونة والتنوع. وباتت مفهوم النضالي للمعتدلين ايدلوجيا، ومتمسكين بالبعد الكوردستاني في تفاصيل سلوكه السياسي وقناعاته الفكرية والايدلوجية، وخاصة تعطيها لوناً كوردستانياً مميزاً، مجتمعة على حق تقرير المصير لكوردستان والديمقراطية للعراق والتمسك بالديمقراطية(اشيريان١٩٧٨: ١٦١). وجميعها تشترك بسمات وخواص ثابتة هذه الخاصية الفكرية تسمى لدى الكورد بصورة عامة بالكوردايتي (كوردايەتی) وهي الصيغة السياسية الاجتماعية والاقتصادية والفكرية للذات الكوردية وتمثل التزاماً أخلاقياً يميز الفرد الكوردي ويحقق حالة من العرفان والاعتراف بالذات والمجموع، وهي ناتجة من التراكم الحضاري في كوردستان. بالرغم من عمق التاريخي لكوردايەتی إلا ان إنها ارتبطت بشكلها المعاصر بالحزب الديمقراطي الكوردستاني وبالأخص بنهج البارزاني، الذي مثل تجلياً واضحاً ومتماسكاً لمفهوم كوردايەتی ولازالت تتمتع بالديناميكية والحيوية ذاتها(حزب الديمقراطي الكوردستاني١٩٩٤: ٣٠).

الفرع الثاني: الاطار المفاهيمي العام للثورة

أولاً: مفهوم السلطة في الاطار الفكري للثورة:

تستمد السلطة في كوردستان جذورها من التقاليد والإرث الحضاري الكوردستاني، التي أنتجت منظومتها القيمية، وتستمد شرعيتها من الانتماء الكوردستاني واعتبارها جزءا من الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية، وتمثل مرحلة متطورة من التصور الفكري السياسي التحرري في كوردستان. والاتجاهات السياسية الكوردستانية اعتمدت في حصولها على شرعيتها التأسيسية على قوة استمرارها في مواجهة القوى الأجنبية في الدفاع عن كوردستان، وحملها لواء التحرر الوطني، أي ان الانتماء الوطني وحمل راية التحرير وًسسان إلى حصول الثقة والرضا الشعبي كمصدر للشرعية السلطة التأسيسية(بارزاني٢٠٠٤: ٢٢٦)(كۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر٢٠٠٣: ٨٥٢)(نووری٢٠٠٧ :٤٦)(الزهاوی٢٠٠٤ : ٢٢٤).

ان الحركة التحررية الكوردستانية تكونت في سبيل تأسيس السلطة في كوردستان وان أي سلطة أخرى في كوردستان تعد سلطة غير شرعية، ولا يمكن اعتبارها سلطة وطنية، بل تعد سلطة أجنبية، لذلك كانت الحركة التحررية الكوردستانية قد استعملت مختلف الوسائل السلمية والمسلحة في سبيل إزالة السلطة الأجنبية عن كوردستان، وتأسيس سلطة وطنية، وفي سبيل ذلك قاتلت وناضلت ضد السلطة العثمانية والصفوية و القاجارية، البريطانية والروسية والفرنسية، والسلطة العراقية في جزئها الملحق بالعراق، وقد استطاعت في بعض المراحل من إزالة السلطة عن أجزاء من كوردستان وتأسيس السلطة الوطنية عليها، ان السلطة الوطنية الكوردستانية هي سلطة وطنية، شرعية تستمد شرعيتها ووجودها من العملية الديمقراطية وانتخابات عامة وكما ان لها بعداً شرعياً تاريخياً باعتبارها تمثل بعداً تاريخياً لحمل الشرعية الثورية للحركة التحررية الوطنية الكوردستانية منذ اكثر من ثمانية عقود. حيث ان السلطة الوطنية الكوردستانية تعمل من اجل تسخير الطاقات الوطنية كافة ومن اجل تنمية شاملة وإزالة آثار المظالم التي ارتكبت ضد أرض كوردستان وشعبها، وكذلك لأجل تثبيت القانون وعملية التحول المدني والديمقراطي، بمعنى ان السلطة الوطنية الكوردستانية هي سلطة حرية، لأن عن طريقها تتحقق الحرية لكوردستان، ولا يمكن لأي سلطة غير كوردستانية ان تتمتع بكونها سلطة شرعية، والسلطة والحرية هما وجهان لعملة واحدة، وتستمد السلطة العامة في كوردستان قوتها من حرية الفرد في كوردستان التي تتحقق بدورها عن طريق تحرير كوردستان، والسلطة مرتبطة عضوياً بالحرية والمساواة في كوردستان(نهبهز٢٠٠١: ٢٢).

ومن هنا يتبين بأن أي سلطة غير شرعية في كوردستان توجب الثورة ضدها، وان الثورة التحررية الكوردستانية لها الشرعية في تأسيس سلطة وطنية كوردستانية، تقوم على أساس العدالة والمسوة والحرية لأبناء شعب كوردستان، لا تفرق بين مكوناته وتعمل على الدفاع عنها وتمثيل مصالحها، وتستمر شرعية السلطة عبر انتخابات حرة نزيهة تقام وفقا لأسس دستورية وقانونية كوردستانية(عهلى٢٠٠٧ : ٨)(كۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی٢٠٠٣: ٨٥٣)(بارزانی٢٠٠٤: ٢٢٦)(چەرمەگا٢٠٠٨: ٤٧-٤٨).

أقدمت الثورة على إقامة المؤسسات الثورية لتجسد السلطة الوطنية الكوردستانية، فتأسيس مجلس قيادة ثورة كوردستان الضي انبثقت عنه مؤسسات أخرى التي غطت أقسام السلطة التنفيذية والقضائية، وتأسيس المؤسسات المدنية والإعلامية(بارزانی٢٠٠٤ : ١٣)(جاف٢٠٠٦: ٢٥)(شاسوار٢٠٠٩: ٤٩).

ثانياً: مفهوم الديمقراطية في الاطار الفكري للثورة:

ورثت ثورة كوردستان تصوراتها الفكرية إزاء الديمقراطية من معين تراث الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية، وسنوات من النضال المستمر وبالرغم من بروز الآيديولوجيات اليسارية إلا ان البعد الديمقراطي التمثيلي بقي ماثلاً أمامها بوصفها حلا نموذجيا لإعادة ترتيب الواقع الداخلي الكوردستاني وكذلك الواقع العراقي، فرفعت شعار الديمقراطية في كافة مراحل الثورة، واعتبرت ان الديمقراطية الليبرالية منارا للحرية والعدالة على مستوى الأفراد والجماعات، واعتقدت ان الدولة العراقية عندما تصبح

ديمقراطية ليبرالية فان سكانها من مختلف الشعوب سينالون حقوقهم عبر نضال مدني سلمي، وتبقى القوانين المدنية والقضاء الفيصل في نيل الحقوق، لذا ركزت جهودها في بناء عراق ديمقراطي تنال فيه كوردستان حقوقها القومية. فرفعت شعار الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكوردستان. وكانت للثورة تصور فكري واضح حول شكل النظام الذي وجوده الأمثل كنظام ديمقراطي قائم على فصل السلطات لما تمثله الديمقراطية من أرضية مناسبة لتوفير الحريات وحكم القانون والتداول السلمي للسلطة، قناعة الثورة الكوردستانية بالديمقراطية واعتبارها حلاً جذرياً وفاتحة لمرحلة جديدة، وعلى بساطة هذه المطالب إلا إنها سببت عداءً كبيراً من القوى السياسية العراقية التي وجدت ان منح كوردستان لأبسط أنواع الحقوق سيؤدي إلى تغييرات كبيرة تطال كل العراق(بارزاني ٢٠٠٤: ٣٧٤-٣٨٣)(ئەحمەد٢٠٠٩: ٦٤)(رەشيد٢٠١٠: ١٤-١٧)(جاف٢٠٠٦: ٢٥-٢٦)(هورمز٢٠٠٩: ٢٤٢).

ثالثاً: مفهوم الحقوق والحريات في الاطار الفكري للثورة:

ركزت الثورة على المطالبة بالحقوق المسلوبة من سكان كوردستان من قبل الأنظمة العراقية، بدء بالحقوق الجماعاتية المتمثلة بالحقوق الوطنية بكافة تفاصيلها والحقوق الفردية المتمثلة بالحقوق الفردية الأساسية، والتزمت ثورة كوردستان بالمعايير الدولية للحقوق والحريات بهدف تبيان زيف القوانين العراقية ضد شعب كوردستان. واستمرت الثورة بالحفاظ على أعراف الحركة التحررية الوطنية الكوردستانية في الالتزام بالتصورات الليبرالية عن المساواة واعتبرت ان المساواة القانونية والمساواة في العمل السياسي والمساواة في الفرص تمثل أساسيات الحديث عن المساواة وتتم الالتزام بها عبر تطوير شبكة من القواعد الدستورية والقانونية(بارزانى٢٠٠٤ :٣٤٥-٣٧٥)(رێنیە٢٠٠١: ١١٤). وانعكست تصورات الحزب الديمقراطي على تصورات الثورة حول الحرية، التي وجدتها حقا أساسيا يجب ان يتمتع به شعب كوردستان، وان سلب حريته من قبل سلطات العراقية يعد احتلالا وعدوانا. وان احد أركان شرعية الثورة نفسها يعتمد على مفهوم النضال من اجل حرية كوردستان، حيث بنت الثورة مفهوم الحرية على أساس حرية الشعب عبر رفض الظلم وعدم قبول الانضياع إلى السلطة الغاشمة المحتلة لكوردستان(شێخ نووری٢٠٠١: ٢٩). وأعلنت الثورة التزامها بالحريات الأساسية المتمثلة بحرية التعبير وحرية التفكير والتي وجدت بان سيادة القانون تضمن الحريات(بارزانى٢٠٠٤ : ٢٧٦-٣٧٧) . وتحقيقاً لهذا المبدأ وفرت الثورة حرية العمل السياسي لكافة الاتجاهات السياسية في كوردستان والعراق، و أصبحت المناطق المحررة من قبل الثورة ملاذاً للعديد من التيارات السياسية حتى تلك التي كانت معادية للثورة الكوردستانية، وكما وفرت الثورة الأرضية الفكرية الملائمة، لتأسيس العديد من النقابات والاتحادات والجمعيات الثقافية، كالاتحادات الطلابية والفلاحية والنسوية واتحاد رجال الدين، وغيرها من المؤسسات المدنية والجماهيرية(بارزانى٢٠٠٤) (هێرش ٢٠٠١: ٢٠٣-٢١٩)(عەلی٢٠٠٩: ٢٧-٢٨)(نانەکەلی٢٠١٦).

جعلت الثورة من الحقوق والحريات المنصوص عليها في العهود الدولية أهدافاً أساسية للثورة كحرية التعبير وحرية التنقل و الاستقرار والتزاماها بالدفاع عن حقوق المرأة وتعزيز دورها في الحياة العامة، والتأكيد على حقوق العائلة وحق المرأة في حياة كريمة وتحريرها من قيود العادات المتخلفة التي قيدت بها مكانتها الاجتماعية وعملت على تطوير نظرة المجتمع للمرأة وإزالة العادات والتقاليد البالية، وتمسكها بحق التعلم والحصول على المعرفة والنضال من اجل تكفيلها وتكفيل حق التعلم بلغة الأم، والحصول على فرصة التعليم المجاني، وإنهاء الأمية وإقرار الحرية الفردية بكافة تجليتها خاصة حرية التعبير والتفكير، وإقرار مبادئ الأساسية للحقوق، وحق المساواة أمام القانون(بارزانى٢٠٠٤: ٣٧٥-٣٧٧)(سديق٢٠١٠: ٢٣)(هورمز٢٠٠٩: ٧٤)(رواندوزى٢٠١٠: ٩٦). ويتبين من ذلك بأن الثورة كانت متمسكة بالرؤى الفكرية الديمقراطية الليبرالية، وعكست عن رسوخ فكري متجانس مع مبادئ التحرر الوطني الكوردستاني الأصلية.

رابعاً: مفهوم التنوع الثقافي في الاطار الفكري للثورة:

تميز الفكر السياسي لثورة أيلول بالكثير من المميزات الفكرية المتقدمة التي كانت سابقة على عصرها، حيث تم الأخذ بمفهوم التنوع والحرية الدينية والعقائدية، مما سمح للثورة بان تضم أطيافا دينية ومذهبية وعقائدية عديدة، إذ جاء على لسان قائد الثورة بان المسؤولية المشتركة تحدد واجبات كل سكان كوردستان في الدفاع عن أرضهم، وكما ان نفس الباعث يحدد القبول بالتنوع والاختلاف، واعتراف المكونات بحقوق بعضها بعضا، وإشراك الجميع في مسؤولية الدفاع عن الوطن وتحريره، وأعدادهم لقيادة شؤون بلدهم ويكونوا جديرين بذلك(محمد٢٠١٠: ٣٥٤-٣٥٥)(بارزانى٢٠٠٤: ٣٧٣-٣٧٤).

وقد استطاعت الثورة وعن طريق الدور المحوري لقائد الثورة من تنظيم علاقة الدين بالسياسة، وشمل ذلك كل الأديان وليس فقط الدين الإسلامي، إذ استطاعت من إحياء قيم التسامح الكوردستانية الأصيلة دينياً وقوميا، والعمل على إفشال المخططات العراقية في تقطيع أوصال العلاقات المكوناتية في كوردستان، وكما عملت الثورة على إشراك جميع الطبقات الاجتماعية وسكان المناطق المختلفة، وادركت الثورة ان قضية كوردستان ليست قضية دينية ولا مذهبية ولا قومية بل هي قضية وطنية، أعداء كوردستان يمنعون كل ما هو كوردستاني وعلى مكونات كوردستان الدفاع عن كوردستان بيد واحدة، ويجب ان لا يؤثر الاعتزاز الديني على مقدار الاحترام للأديان الأخرى، ويجب ضمان حرية الأديان في كوردستان(سديق ٢٠١٠: ٢٠)(ئاغاى بەرسيرين٢٠٠٥: ٧١)(ئەحمەد٢٠١٠ : ٤)(البارزانى ١٩٩٩: ١٤-١٦). حيث طورت ثورة أيلول النظرة للحرية الدينية، وإقرار التعددية الدينية في البنية الهيكلية للثورة التي أراد لها ان تكون ثورة وطنية فيها فصل تام عن الدين، ومع ذلك ضمنت الثورة حق مشاركة رجال الدين في الشؤون السياسية العامة لكن بدون ان يفرضوا تصوراتهم الدينية في الحياة العامة إذ كان لرجال الدين دور مهم وكبير في صفوف تنظيمات الحزب ودور ثوري كبير أثناء الثورة، وكانوا تجسيدا للفكر الوطني السليم(بارزانى٢٠٠٤: ٣٨٧). في هذه الحالة أفردت معطيات الثورة تصوراً فريداً لعلاقة الدين بالسياسة،

عبر تأسيس لحياة سياسية علمانية لكن دون منع رجال الدين من المشاركة بوصفهم مواطنين في العمل السياسي لكن دون السماح بأن يعبروا عن تمثيلهم لذلك الدين. أي عندها يكونوا رجال سياسة وليسوا رجال دين، وكما منحت الثورة مكانة اجتماعية رجال الدين وسمحت لدور إصلاحي وتوعوي داخل المجتمع، لكي يكونوا ركيزة للسلم والاستقرار الداخلي. ولم تفرق الثورة بين الأديان بل نظرت إليها بنظرة متساوية، وأسست إلى ان يمتلك كل دين مجلس قضائي وروحي خاص به يقوم من خلاله تطوير الأسس القانونية والروحية لحياة اتباعه الدينية والاجتماعية(كۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر ٢٠٠٣: ٨٥٢)(بارزانی٢٠٠٤ : ٢٢٦).

تميزت الثورة بالاعتدال والعلمانية، ومثلت خطاً فكريا عريضا غير مؤدلج قادر على احتضان الأفكار و الآيديولوجيات المتعددة، في اطار الثورة، ويمكن القول بان ثورة أيلول تمثل ثورة نادرة بجميع مضامينها الفكرية؛ لأنها بقت ثورة معتدلة وشاملة و وطنية غير ايدلوجية، لم تجنح إلى الراديكالية ولا إلى تهييج الشعبوي من اجل الاستمرار (عەلی٢٠٠٧ : ٤٧-٤٨)(بارزانی٢٠٠٤ : ١٣).

كما ان ا عتدال الثورة انعكست في طريقة تعاطيها مع العراق، حيث كانت دوماً مستعدة للسلام، وإجراء المفاوضات وقبلت كل الدعوات لوقف اطلاق النار كبوادر حسن نية للسلام، كما إنها لم تكن تصعد عسكريا وتخرج القوات العسكرية من المدن الكبرى وأسست إلى محاكم وقضاء ودوائر مدنية كانت تعمل كالوزارات في مناطقها المحررة(بارزانی٢٠٠٤ : ٣٧٧. ٣٩٤. ٣٨٥)(رەشید٢٠١٠ : ١٧)(ئەنوەر٢٠٠٦: ١٩٧).

الخاتمة والاستنتاجات

انطلقت ثورة أيلول في مرحلة تاريخية معقدة ومتداخلة مثلت تحدياً فكرياً بالغة الصعوبة، حيث الحرب الباردة كانت في أوجها، واتسمت منطقة شرق الأوسط بحالة من التعقيد، كانت تلك التطورات جميعها تقف كعائق أمام الثورة، إلا ان ثورة كوردستان استطاعت الاستمرار وحققت النجاحات واستطاعت ان تفرض نفسها كثورة تحررية وطنية ولم تنجرف فكرياً وحافظت على سماتها الأساسية، ومثلت ثورة أيلول ثورة مفاهيمية وفكرية كبيرة للشعب الكوردستاني، أسست الثورة لأفكار وتقاليد سياسية مازالت فاعلة إلى يومنا هذا، كان لـ(ملا مصطفى البارزاني(رح)) قائد الثورة الدور الأكبر في تحديد التقاليد الفكرية للثورة، واستطاع بحنكته وسعة افقه من تجنيب الثورة الانجراف في العنف والراديكالية الايدلوجية، وأسس لقيادة وطنية شاملة سعى بكل طاقاته ان يجعل من الثورة مناراً إنسانياً ومظلة لكل الكوردستانيين و ادرك بفعل خبرته وبنيته الفكرية المتقدمة بأن الاعتدال وروح الوطنية الكوردستانية ستقود الأمة إلى النصر على أعدائه، ونستنتج:

1. ان الثورة انتصرت بكل المقاييس الفكرية، فالأفكار السياسية للثورة مازالت حية وتمثل خلفية فكرية سياسية للعملية السياسية الكوردستانية.
2. ان الثورة تمثل ثورة شعب يريد التحرر والاستقلال.
3. ان اللغط الآيديولوجي الذي أثير حول الثورة من قبل أعدائها ما زالت مستمرة، وتمثل تجلياً واضحاً لاستمرار الفاعلية الفكرية للثورة.
4. أسست الثورة لتقاليد سياسية وفكرية تمثل الوعاء الأساسي لإنجاح التكامل الوطني الكوردستاني.
5. الإشكاليات التي واجهتها ثورة أيلول هي نفسها التي مازالت تواجهها كوردستان في هذه المرحلة.
6. التكالب الدولي على الثورة والتآمر عليه, لم تفقد قيمتها الأساسية في الفكر السياسي الكوردستاني.

ومن المهم القول إننا سنحتاج إلى الرجوع إلى مرحلة ثورة أيلول، وفتح أسرارها وحل الإشكاليات التي تعرضت لها لكي نستطيع إنهاء إشكالياتنا الحالية.

لذا أوصي بـ:

1. دعم أجراء دراسات معمقة حول الثورة في حقل العلوم السياسية, وعدم حصر دراسة الثورة في الجانب التاريخي فقط؛ لأننا بحاجة إلى ادراك ماهيتها الفكرية والنظرية، لما تمثل أهمية قصوى لشعب كوردستان، حيث لا تمثل تاريخا حيا فقط، بل لأنها تمثل تجلياً فكرياً تضم الكثير من الرؤى الفكرية التي يحتاجها شعب كوردستان من اجل إكمال مسيرة التحرر الوطني.
2. ضرورة إكمال مسيرة ثورة أيلول بإكمال متطلبات التكامل الوطني الكوردستاني، لأنها كانت انجح تجربة كوردستانية في هذا المضمار.
3. ان التآمر الدولي لإسقاط الثورة لا تعني ان الثورة لم تكن بحجم الثورات الكبرى في التاريخ، ومن مسؤوليتنا ان نهتم بجميع جوانبها ودراستها دراسة معمقة.
4. على جامعاتنا الاهتمام بالدراسات الكوردستانية، لأنها حقل معرفي واكاديمي بكر مازالت دراساتها في أطوارها الجنينية، الاستمرار في إهمالها يمثل خطأ تاريخي قد لا يمكن تدارك عواقبه.

قائمة المصادر:

أولاً: المصادر باللغة العربية:

1. كتب

1- ادموندز، سي. جي.(١٩٧١). الكورد والعرب والترك، سياسة ورحلات وبحوث عن الشمال الشرقي من العراق١٩١٩-١٩٢٥م، ت: جرجيس فتح الله، بغداد، مطبعة تايمس.

2- اسسرد، فريد(٢٠٠٨)، اتجاهات السياسة الكوردية بعد الحرب العالمية الثانية، السليمانية، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية.

3- اسكندر، سعد بشير(٢٠٠٥). قيام النظام الاماراتي في كوردستان وسقوطه، بغداد، دار الشؤون الثقافية.
4- اشيريان، ش. ج.(١٩٧٨). الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان العراق(١٩٦١-١٩٦٨م)، ت: وەلاتۆ، بيروت، دار الكتاب.
5- أمين، احمد محمد(٢٠٠٧). موقف مجلس النواب العراقي من القضية الكوردية في العراق، سليمانية، بنكەی ژين.
6- امين، نوشيروان مصطفى(٢٠٠٠)، عصر القلم والمراجعات، ت: حمة صالح كلالي، سليمانية، مركز خاك لنشر والإعلام.
7- ايغلتون، وليام (الابن)(١٩٧٢). جمهورية مهاباد، ت: جرجيس فتح الله، بيروت، دار الطليعة للطباعة والنشر.
8- بارزاني، عزيز حسن(٢٠٠٢). الحركة القومية الكوردية التحررية في كوردستان العراق(١٩٣٩-١٩٤٥)، دهوك، دار سبيريز للطباعة
9- بارزاني، مسعود(١٩٨٦). البارزاني والحركة التحررية الكوردية (انتفاضة ١٩٣١-١٩٣٢م)، كوردستان.
10- البارزاني، مسعود(٢٠٠٢). الحركة التحررية الكوردية (ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥)، ج٣، اربيل، اراس للطباعة والنشر.
11- بختيار، ملا(٢٠٠٢). ثورة كردستان وتطورات العصر، ت:انور مندلاوي، سليمانية، مطبعة داناز.
12- بدرالدين، صلاح(١٩٩٩). القضية الكوردية أمام التحديات (السلام-النظام العالمي-العولمة)، أربيل، رابطة كاوة للثقافة الكوردية.
13- البدليسي، شرف خان(٢٠٠٧). شرفنامة، ت: محمد جميل الملا احمد الروزبياني، ط٣، بغداد، دار المدى للطباعة والنشر.
14- براون، جي كيلبرت(٢٠٠٦). قوات الليفي العراقية، ت: مؤيد ابراهيم الونداوي، سليمانية، بنكەی ژين.
15- البياتي، عبد الرحمن ادريس(٢٠٠٧). الشيخ محمود الحفيد، ط٢، سليمانية، بنكەی ژين.
16- بيشكجي، اسماعيل (١٩٩٨). كوردستان مستعمرة دولية، ت: زهير عبدالملك، ط٢، ستوكهولم، دار ئيبك للطباعة.
17- پێ رەش(١٩٨٠)، بارزان وحركة الوعي القومي الكوردي (١٨٢٦-١٩١٤م)، لندن، د.ن.
18- جواد، د. سعد ناجي(٢٠٠٥). دراسات في المسألة القومية الكردية، ط١، لندن، دار اللام.
19- الحاج، د. عزيز(١٩٨٥). القضية الكوردية في العشرينات، بيروت، ط٢، المؤسسة العربية للدراسات والنشر.
20- الحزب الديمقراطي الكوردستاني(١٩٩٧). موقف الأحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية (١٩٤٦-١٩٧٠م)، أربيل، مكتب الدراسات والبحوث المركزي.
21- الحزب الديمقراطي الكوردستاني(١٩٩٤). نهج البارزاني، منشورات المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكوردستاني، ط١، اربيل.
22- الحزب الديمقراطي الكوردستاني(١٩٩٧)، تقييم مسيرة الثورة الكوردية وانهيارها والدروس والعبر المستخلصة منها، (اللجنة التحضيرية)، ط٢، أربيل.
23- الحسني، عبد الرزاق(١٩٨٠). تأريخ العراق السياسي الحديث، ج٣، بيروت، ط٤، مطبعة دار الكتب.
24- خصباك، شاكر(١٩٧٣). العراق الشمالي، دراسة لنواحيه الطبيعية والبشرية، بغداد، مطبعة شفيق.
25- راندل، جونثان(١٩٩٧). أمة في الشقاق دروب كردستان كما سلكتها، ت: فادي حمود، بيروت، دار النهار للطباعة والنشر.
26- رسول، عبد الله احمد(٢٠٠١). اندلاع ثورة أيلول المجيدة، ت: محمد صالح العقراوي، ج١، اربيل، مطبعة الثقافة
27- رسول، فاتح(٢٠٠٥). صفحات من تأريخ كفاح الشعب الكوردي، ت: كمال غمبار، ج٢، سليمانية، مطبعة كارو، مديرية دار النشر.

28- الريكاني، محمود شيخ سين حسو (٢٠١٢)، سنجار في العهد الملكي(١٩٢١-١٩٥٨)، أربيل، الأكاديمية الكوردية.
29- الزهاوي، فاضل(٢٠٠٤). حرب الخليج انتفاضة كردستان العراق، ج١، سليمانية، المديرية العامة للطباعة.
30- السمر، عمار علي(٢٠١٢). شمال العراق ١٩٥٨-١٩٧٥ دراسة سياسية، بيروت، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات.
31- شريف، عبدالستار طاهر(١٩٨٩). الجمعيات والأحزاب الكوردية في نصف قرن(١٩٠٨-١٩٥٨)، بغداد، المعرفة للطباعة والنشر.
32- صابر، سروة أسعد(٢٠٠٦). كوردستان الجنوبية١٩٢٦-١٩٣٩م، سليمانية، حمدي للطباعة والنشر.
33- طالب، جزا توفيق(٢٠٠٥). المقدمات الجيوبولتيكية للأمن القومي لإقليم كوردستان، سليمانية، مركز الدراسات الاستراتيجية.
34- الطالباني، جلال(١٩٧١). كردستان والحركة القومية الكوردية، بيروت، ط٢، دار الطليعة للطباعة والنشر.
35- الطالباني، مكرم(٢٠٠٥). كوردستان والتركمان، سليمانية، ط٢، مركز خاك لنشر و الإعلام.
36- عثمان، ازاد(٢٠٠٧). كتابات مختارة من اجل السلام والتقدم في العراق الجديد، أربيل، اراس للطباعة والنشر.
37- على، عثمان(٢٠٠٣). دراسات في الحركة الكوردية المعاصرة ١٨٣٣-١٩٤٦م، دراسة تاريخية وثائقية، أربيل، مكتب التفسي
38- فتح الله، جرجيس(٢٠٠١)، نظرات في القومية العربية مداً وجزراً حتى عام ١٩٧٠م، تأريخاً وتحليلاً، أضواء على القضية الآشورية، مذابح آب ١٩٣٣م، ج١، مخاض عسير، أربيل، دار اراس للطباعة والنشر.
39- قاسملو، عبد الرحمن(١٩٦٨). كردستان والأكراد، دراسة سياسية واقتصادية، ت: ثابت منصور، د.م
40- كريم، حبيب محمد(١٩٩٨). تاريخ الحزب الديموقراطي الكوردستاني-العراق(في محطات رئيسية)١٩٤٦-١٩٩٣ ، ط١، أربيل.
41- لازاريف، س. وآخرون(٢٠١٢). الحركة الكوردية في العصر الحديث، ت: د.عبدي حاجي، دهوك، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر.
42- لازاريف، س.(٢٠٠٦). النضال والإخفاق (المسألة الكوردية في سنوات١٩٢٣-١٩٤٥م)، ت: صادق الجلاد، سليمانية، بنكەى ژين،
43- ماكدويل، ديفيد(١٩٩٦). تأريخ الكورد الحديث، ت: راج آل محمد، بيروت، دار فارابي.
44- محمد، شيرزاد زكريا(٢٠١٠). مجلس قيادة الثورة في كوردستان العراق(١٩٦٤-١٩٧٠) دهوك
45- مزيري، شعبان(٢٠٠٢). تكوين السياسي والثقافي للأحزاب والجمعيات الكوردية(١٨٨٠-١٩٥٨)، دهوك، جيا للطبع والنشر.
46- مكتب الدراسات والبحوث المركزي(١٩٩٥)، نفط كوردستان العراق، أربيل، مكتب الدراسات والبحوث المركزي(ح.د.ك).
47- مكتب الدراسات والبحوث المركزي(١٩٩٦) مشكلة الأرض وواقع الزراعة في كوردستان، أربيل، ط٢، مكتب الدراسات والبحوث المركزي (ح.د.ك).
48- الموصلي، منذر(١٩٩١). الحياة السياسية والحزبية في كردستان، لندن، رياض الريس للكتب.
49- مولود ، د. محمد عمر(٢٠٠٣). الفدرالية وإمكانية تطبيقها في العراق، ط٢ ، أربيل، مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر.
50- نبز، جمال(٢٠٠٦). المستضعفون الكورد وإخوانهم المسلمون، ط٢، السليمانية، منشورات كوردنامه
51- نيكتين، باسيلي(٢٠٠١). الكورد (دراسة سوسيولوجية و تاريخية)، ت: نوري الطالباني، ط٢ ، بيروت، دار الساقي.

52- وانلي، عصمت شريف(٢٠١٢). كردستان العراقية هوية وطنية(دراسة في ثورة ايلول)، ت: د. سعاد محمد خضر، سليمانية، مؤسسة زين
53- ويكرام، ويليام وادغار(٢٠٠٤). مهد البشرية، ت: جرجيس فتح الله، ط٣، أربيل، آراس للطباعة والنشر.

2. المجلات والدوريات الاكاديمية

54- كاظم، محمد على(١٩٩٢). الكورد والقضية الكوردية في العراق١٩٠٠-١٩٧٥م، مجلة الدراسات، ع١، أربيل، مركز الدراسات الكوردية.
55- المفتي، صباح(٢٠٠٦). موقف الحزب الديمقراطي من ثورة ١٩٥٨م، جريدة التآخي، ع٦٩٠، بغداد، دار التآخي للطباعة والنشر
56- بيشكجي، اسماعيل(٢٠٠٣). تأملات حول هوية الكورد وكوردستان، سردم العربي، عدد٢، سليمانية، دار سردم للطباعة والنشر.
57- درويش، عبدالرحمن كريم و محيالدين، واحد عمر(نيسان ٢٠١٤). الدور السياسي والدبلوماسي للشيخ عبيدالله النهري في ثورة ١٨٨٠، دراسات قانونية وسياسية، السنة الثانية، ع٣، كلية القانون والعلوم السياسية، جامعة السليمانية

3. الأطاريح والرسائل الجامعية:

58- درويش، عبدالرحمن كريم(٢٠٠٩). الفكر السياسي للأحزاب السياسية الكردستانية في العراق، دراسة للمقاربات الفكرية السياسية، رسالة ماجستير، الفكر السياسي، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد.
59- الهسنياني، وجيه عفدو علي(٢٠٠٦) الديمقراطية وحقوق الإنسان في الفكر السياسي للأحزاب الكوردية العراقية المعاصرة، رسالة ماجستير، فكر السياسي، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد.
60- يحيى، عبد الفتاح على(١٩٩٥). التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨- ٨ شباط ١٩٦٣، أطروحة دكتوراه، قسم التاريخ، كلية الآداب، جامعة الموصل.

ثانياً: المصادر باللغة الكوردية

1. پەرتووك

61- ئەنوەر، كەيوان ئازاد(٢٠٠٦). چەردەيەك لە مێژووی كورد، چ٤، سلێمانی.
62- ئيزيدي، ميهرداد(٢٠٠٧). چەردەباسێك سەبارەت بە كوردانەوە، و: ئەمين شوان، سلێمانی، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم.
63- بارزاني، مەسعود(٢٠٠٤). بارزانی وبزووتنەوەی رزگاريخوازی كورد(شۆرشی ئەيلوول ١٩٦١-١٩٧٥)، بەرگ ٣، بەشی٢، چ١، هەولێر.
64- بارزانی، مەسعود(٢٠٠٤). بارزانی وبزووتنەوەی رزگاريخوازی كورد(شۆرشی ئەيلوول ١٩٦١-١٩٧٥)، بەرگ٣، بەشی١، چ١، هەولێر.
65- برۆنەسن، مارتين ڤان(١٩٩٩). ئاغا وشێخ ودەوڵەت، و: كوردۆ، بەرگی١، چ ٢، سلێمانی.
66- بەسری، مير(٢٠٠٢). ناودارانی كورد، و: عەبدولخالق علائەدين، چ١، هەولێر.
67- تالەبانی، جەلال(١٩٦٦). كوردايەتی- بزوتنەوەی روزگاری نەتەوايەتی گەلی كوردستانە، پ.د.ك، چ٣، ب.ش.
68- جاف، سەفا(٢٠٠٧). شۆرشی نيشتيمانی ونەتەوەيی ئەيلول وهەيبەتی ئەسعەد خۆشەوی، چ١، هەولێر.
69- جەلال، ئيبراهيم(٢٠٠١). خوارووی كوردستان و شۆرشی ئەيلوول(١٩٦١-١٩٧٥) چ٣، سلێمانی.

70- چەرمەگا، بەرزان حاجی عەلی ئیبراهیم(٢٠٠٨). هزر وسیاسەت، چ١، سلێمانی.
71- حەیدەری، مومتاز و موکریانی، د. کوردستان و شاوەیس، د. دلێر ئیسماعیل حەقی (٢٠٠٣). کۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر، چ١، بەشی دووەم، هەولێر.
72- رەسول، فاتح(٢٠٠٥). بنچینەی مێژووی بیرۆکەی چەپ لە کوردستان، سلێمانی، چاپخانەی چوار چرا.
73- رۆژبەیانی، مەلا جەمیل(٢٠٠٥). وڵاتەکەت باشتر بناسە، هەولێر، چ٢، ئاراس بۆ چاپ وپەخش.
74- سەنگاوی، نەجم(٢٠٠١). خەباتی چەکداری ورامیاری نەتەوایەتی کورد(١٨٨٠- ١٩٩٠)، چ٢، سلێمانی.
75- شەمزینی، عەزیز(١٩٩٨). جوڵانەوەی رزگاری نیشتیمانی کوردستان، و: فەرید ئەسەسەرد، سلێمانی، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان.
76- شێخ نووری، شێخ جەمال(٢٠٠١). فاکتەرە دەرەکی وناوخۆییەکانی سەرنەکەوتنی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد، چ١، سلێمانی
77- عەلی، حەمەتاڵ خاڵە(٢٠٠٧). تنوکێ لە دەریایی یادەوەرییەکانی شۆرشی ئەیلوول، چ١، هەولێر
78- عەلی، ئەبووبەکر(٢٠٠٩). پرسی بیناکردنەوەی ناسیونالیزم ونەتەوە لە کوردستاندا، چ١، سلێمانی.
79- غەفور، عەبدوڵا(٢٠٠٦). ئتنۆ دیموگرافیای باشووری کوردستان، چ١، هەولێر، بنکەی تۆیژینەوەی موکریانی.
80- فەرهاد پیربال، کرۆنۆلۆجیای کوردستان، بەدرخان بۆ چاپ وپەخش، چ١، هەولێر، ٢٠٠٧،
81- قادر، محمەد مەلا(٢٠٠٧). خەباتنامە ، چ٢، هەولێر، پارتی دیموکراتی کوردستان.
82- کۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانیی نەمر(٢٠٠٣)، چاپی یەکەم، بەشی دووەم، هەولێر، چاپخانەوەی وزارەتی پەروەردە.
83- محیدین، د. واحد عومەر(٢٠٠٦) دانووستانەکانی بزوتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کورد وحکومەتەکانی عیراق(١٩٢١-١٩٦٨)، چ١، سلێمانی.
84- مەزهەر، کەمال(٢٠٠١). چەند لاپەرەیەك لە مێژووی گەلی کورد، بەرگی دووەم، و: عەبدلا زەنگەنە، هەولێر، دەزگای چاپ وبڵاوکردنەوەی موکریانی.
85- مۆریس، رێنێە(٢٠٠١). کوردستان یان نەمان، و: ئەبو بەکر ساڵح، بەرگی یەکەم،چ١، سلێمانی
86- میران، رەشاد(٢٠٠٠). رەوشی ئاینی ونەتەوەیی لە کوردستاندا، چ٢، هەولێر، کتێبی سەنتەری برایەتی.
87- نانەکەلی، ئاری فاروق(٢٠١٦). دامەزراوەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان وشۆرشی ئەیلوول لە نێوان ساڵأنی(١٩٦١-١٩٧٥)،هەولێر، سەنتەری دیراسات وتۆیژینەوەی پارتی.
88- نەبەز، جەمال(٢٠٠١). هەندێك لە کێشە بنەرەتییەکانی قوتابخانەی کوردی سۆسیالیزم، بەرگی یەکەم، چ٢، هەولێر، بڵاوکراوەکانی رۆژنامەی میدیا.
89- نووری، فریدون(٢٠٠٧). بزاڤی بارزانی، هەولێر، ئاراس بۆ پەخش وچاپ.
90- هورمز، یۆنان(٢٠٠٩). بیرەوەرییەکانم لە شۆرشی، کوردستاندا، و: ئەبووبەکر ساڵح، چ١، دهۆك، چاپخانەی خانی.
91- هێرش، شازین(٢٠٠١). رێکخراوە دیموکراسی وپیشەیی یەکان لە چەندین بەڵگەنامەی مێژویدا، چ٢، هەولێر.
92- هیوا عەزیز سەعید، خۆیبوون- هیوا- ژ. ك، لێکۆڵینەوەیەکی براوردی، مەکتەبی بیروهۆشیاری، چ١، سلێمانی، ٢٠٠٦.

2. گۆڤار ورۆژنامە وراپۆرتەکان

93- ئەحمەد، گۆران(٢٠١٠). شۆرشی مەزنی ئەیلوول چۆن بەرپا بوو، بەشی هەشتەم، گۆڤاری پەیامی ئەیلوول، ژ١٣، هەولێر، دەزگای ئەیلول.

94- ئیسماعیل، خەلیل(١٩٩٣). دابەشبوونی جوگرافی ونەتەوەیی کورد لە عیراقدا، گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی، ژ٢، ساڵی ٢، هەولێر، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی.
95- جاف، سەردار(٢٠٠٦). مستەفا بارزانی ناسنامەی نەتەوە ورەمزی تێکۆشان وبەرخودان، بەشی یەکەم، گۆڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژ٩٥، هەولێر، دەزگای پێشمەرگەی ئەیلول
96- رەشید، حاکم رەئوف(٢٠١٠) لاپەرەیەکی شۆرشی ئەیلوول لە یادەوەرییەکانی حاکم رەئوف رەشیدا، گۆڤاری گوڵان، ژ٧٩٧، هەولێر. دەزگای گوڵان.
97- رواندوزی، رەشید حاجی سەبری(٢٠١٠). مامۆستایانی شۆرشی ئەیلوول ومەزاری نەمران، گۆڤاری پەیامی ئەیلوول، ژ١٧، هەولێر. دەزگای ئەیلوول.
98- سدیق، عەبدولرەحمان(٢٠١٠). بەرەو کۆنفراسی (٥٠) ساڵەی شۆرشی ئەیلوول لە ٢٠١١دا، گۆڤاری گوڵان، ژ٧٩٧، هەولێر، دەزگای گوڵان.
99- شاسوار(٢٠٠٩)، شۆرشی ئەیلوول بووکی شۆرشەکانە، گۆڤاری پەیامی ئەیلوول، ژ٩، هەولێر، دەزگای ئەیلوول.
100- عەلی، سەعدی(٢٠٠٧). چەمکی ئینتمای نەتەوە وخاك، گۆڤاری رێبازی نوێ، ژ٤٣، سلێمانی
101- عوسمان، محمود(٢٠٠٩) شۆرشی کوردستان، گۆڤاری K21 ، ژ٤، هەولێر.
102- پروگرام وپەیرەوی ناوخۆیی پارتی دیموکراتی کوردستان(١٩٩٩)، دهۆك چاپخانەی، خەبات.
103- قەزاز، شەفیق(١٩٩٩). چەمکی حزبایەتی وپرسی نیشتیمانپەروەری، گۆڤاری برایەتی، ژ١٣، هەولێر، سەنتەری برایەتی.
104- هەورامی، یوسف(٢٠٠٩). شۆرشی ئەیلول سەرهەڵدانی بیر وبۆچوونی نەتەوەیەك، رۆژنامەی خەبات، ژ١٠٦٣، هەولێر.
105- ئاغای بەرسیرین، مزەفەر ئیسماعیل(٢٠٠٥). تایبەتمەندییەکانی شۆرشی ئەیلوول، گۆڤاری ئەیلوول، ژ٥، هەولێر، دەزگای ئەیلوول.

3. تێزونامەزانستیەکان

106- عمر، سەروەر عبدالرحمن(٢٠٠٨). پارتی کۆمۆنیستی عیراق ومەسەلەی کورد(١٩٣٤-١٩٧٥)، تێزی دکتۆرا، کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی سلێمانی.

هزری سیاسی شۆرشی ئەیلول ١٩٦١-١٩٧٥

لێکۆڵینەوەیکی شیکاری

کورتە:

شۆرشی ئەیلوول بەناوبانگترین شۆرشی کوردستانیە وکاریگەرترین کاریگەری لەسەر ژیانی سیاسی کوردستانی دروست کردوە، ولەماوەی ١٤ ساڵدا شۆرش بەچەند قۆناغێك تێپەری، ورووبەرووی چەندین نشیوبۆتەوە، لەراستیدا رووبەرووبوونەوەیە هزری وجیۆستراتیجی ئەنجامدا لەو سەردەمە، لەئاستی ناوخۆیی وئاستی هەرێمی ونێودەوڵەتی، وتاوەکو ئێستاش وەکو بنچەیەکی سەرەکی هزری بزوتنەوەی رزگاری خوازی کوردستانی هەژماردەکرێت، وبەلوتکەی پەرەسەندنی هزری بزوتنەوەی رزگاری خوازی کوردستانی هاوچەرخ کە لە سەدەی بیستەمدا دادەنرێت، شۆرش لەسەردەمێکی زۆر ئالۆزدا هەڵگیرسا، جیهان بوون بە دووجەمسەری دژ بەیەك، هەر یەکێکیان دەیانەویست شۆرشی

کوردستان بۆ بەرژەوەندی خۆیان رابکێشن، بەڵام شۆڕشی کوردستان بونیادێکی هزری کوردستانی تایبەتی هەبوو، هەڵقوڵاوی هەناوی پێکهاتووی شارستانیەت وکەلتوری کوردستانی، وەکو وەرچەرخانێکی گرنگ وئەزموونێکی هزری وشۆرشگێەرانەی تایبەتی خۆی هەبوو، کەلە شۆرەشکانی دیکەی جیهان جییادکاتەوە، وتاوەکو ئێستاش ئەو تایبەتمەندییە هزریە هەرماوە وجێگای بایەخپێدانی زانستی هەیە.

وشەی کلیل: هزری رامیاری، شۆرشی ئەیلول ، کوردستان، بزافی رزگاریخوازی نیشتیمانی کوردستان، دیموکراسی

The Political thought of September Revolution 1961–1975
An analytic Studies

Abstract;

The 11th September Revolution is the most famous Kurdish revolution and the most influential on contemporary Kurdish political life, during a period of 14 years, the revolution passed through many stages and important turning points, and represented an intellectual and geostrategic challenge. At the Kurdish, regional and international levels And it still represents the main intellectual root of the liberation intellectual movement in Iraqi Kurdistan, It also represented the beginning of the intellectual development of the contemporary Kurdish liberation movement, which was launched at the beginning of the twentieth century As the revolution began in a complex period of time, ideological conflicts were at their height and the world was divided into two opposing camps, I tried to attract the Kurdistan Revolution, but the Kurdistan Revolution was characterized by a special political intellectual structure that emerged from the womb of the Kurdish civilizational and cultural formation. The revolution represented an important turning point and a pioneering intellectual and revolutionary experience, radically different from the liberation revolutions in the world, and still possessing its intellectual uniqueness worthy of study and analysis.

Key Words; Political Thought, September Revelution1961-1975, Kurdistan, Democracy, Kurdistan Periotic Freedom Movement.

معركة هندرين في المصادر الكردية والعراقية
دراسة تحليلية مقارنة

أ.د. فرست مرعي
فاكولتي العلوم الإنسانية / جامعة زاخو
firsat.ismail@uoz.edu.krd

ملخص

هذا البحث يخص معركة هندرين والمعارك الأخرى التي جرت في هامشها، مثل معارك جبل زوزك ومضيق عمر آغا لأن هذه الجبال هي المفتاح الرئيسي للدخول إلى مناطق قيادة الثورة الكردية الواقعة على طرق هاملتون الاستراتيجي بين مدينة أربيل ومنطقة حاج عمران على الحدود الإيرانية. فكانت خطة القيادة العسكرية العراقية، هي تحديد السقف الزمني بشهر واحد بغية السيطرة على مقرات قيادة الثورة الكردية في مناطق: كلاله وديلمان وحاج عمران في عدة مراحل، المرحلة الأولى تتجلى في السيطرة على جبلي هندرين وزوزك، والانطلاق منها للسيطرة على قصبة كلاله في المرحلة الثانية، واستطاع الجيش العراقي السيطرة على جبل هندرين في ٢ مايس ١٩٦٦ والسيطرة على الجزء الغربي من جبل زوزك في ٣ مايس ١٩٦٦، ولكن قيادة الثورة الكردية بزعامة الملا مصطفى البارزاني وضعت خطة محكمة استطاعت ببراعة انتزاع جبل هندرين من أيدي الجيش العراقي وتحديداً جحفل اللواء الرابع المشاة وايقاعه في مصيدة ومن ثم تحطيمه في ١٢ مايس ١٩٦٦، فيما تمكن البيشمركه من استرجاع مضيق عمر آغا وغالبية جبل زوزك من أيدي القوات العراقية. وقد شبه الصحفي الفرنسي (رينيه مورييس) ما حدث للجيش العراقي بمثابة معركة فردان في الحرب العالمية الأولى عندما خسر الألمان أمام الفرنسيين وتحول الهجوم الألماني إلى هزيمة.

الكلمات المفتاحيه : معركة، هندرين، زوزك، المصادر، الكُرد، العراق

تمهيد

معركة هندرين من المعارك الفاصلة في تاريخ الحركة الكردية العراقية التي غيرت مجرى الحرب لأول مرة، وجرت أحداثها في الثاني عشر من شهر أيار عام ١٩٦٦م، فبعد أن كانت القيادة العراقية تأمل في إنهاء الحركة الكردية بتصورها عن طريق السيطرة الكلية على طريق هاملتون الاستراتيجي وقطع صلة الحركة بإيران، وضعت قيادة الأركان العراقية (خطة توكلنا على الله)، وبموجب هذه الخطة التي حدد لها شهر كامل لوصول القوات العراقية إلى منطقة حاج عمران، ابتداءَ من منطقة رواندوز عن طريق السيطرة على العوارض الرئيسة فيها، وادي آكويان الواقع بين جبلي كورك وهندرين، وجبل هندرين الشاهق، وجبل زوزك، ومنها إلى مضيق زيوه وبرسرين، وكلاله – جومان، وأخيرا حاج عمران على الحدود الإيرانية نهاية طريق هاملتون الاستراتيجي، وبالتالي قطع صلة الحركة الكردية بإيران؛ ولكن الرياح لم تجري بما تشتهي السَفَن، فقد خسر اللواء الرابع من الفرقة الثانية وتحطم في جبل هندرين إثر هجوم البيشمركه بدعم من

مقاتلي وأنصار الحزب الشيوعي العراقي عليه بصورة صاعقة، فكانت مبادرة السيد عبد الرحمن البزاز رئيس الوزراء العراقي حول حل المسألة الكردية وطرح فكرة اللامركزية لأول مرة على بساط البحث والمناقشة، وعلى إثرها تم وقف اطلاق النار في ١٩٦٦/٦/٢٩م.

يقع جبل هندرين شرق قضاء سوران ويشرف على مركز قضاء رواندوز، ويبعد مسافة ١١٢كم عن مدينة أربيل عاصمة إقليم كردستان العراق، ويبلغ ارتفاعه نحو ٢٥٨٤م عن مستوى سطح البحر، وتغطي الغابات الطبيعية السفح الأسفل منه ولا تذوب الثلوج في قممه حتى حلول فصل الصيف، وهو يشرف من الجهة اليمنى على طريق رواندوز – جنديان – برسرين - جومان – حاج عمران، فيما يشرف رصيفه جبل زوزك على الجهة اليسرى، ويقع خلفه جبل تأتأن، وحسن بك، وحصا روست، وهما عارضان مهمان جداً للوصول إلى منطقة عشيرة بالك حيث المقرات الرئيسة لقيادة الثورة الكردية بقيادة الزعيم الملا مصطفى البارزاني (١٩٠٣– ١٩٧٩م)، في كلاله، وناو بردان، وجومان، وغيرها.

وكانت الخطة الموضوعة من قبل وزير الدفاع العراقي اللواء الركن عبد العزيز العقيلي (١٩١٩ – ١٩٨١م) [وهو ضابط من مدينة الموصل، وكان من المؤمنين باستخدام القوة العسكرية لتصفية الحركة الكردية التي كان يقودها الملا مصطفى البارزاني]، ففي ٣ شباط ١٩٦٦ أعلن بالقول: "إن الدول الشرقية والغربية تساعد العصاة من أجل تأسيس إسرائيل ثانية في شمال الوطن، تماما كما تعاونت في عام ١٩٤٨م لدى تأسيس إسرائيل"]، المعروف بعناده أصر على رأيه مدعومًا بتأييد الرئيس عبد السلام عارف". (الخزرجي، ٢٠١٤م، ص٨٣).

وكانت خطة القيادة العراقية ترمي إلى احتلال (جبل هندرين) وجبل (زوزك) تمهيداً للتقدم من طريق (هاملتون) لاحتلال منطقة (بالك) والوصول إلى الحدود الإيرانية في منطقة (حاج عمران) ... استطاع لواء المشاة الرابع (من الفرقة الثانية للجيش العراقي) في يوم ٢ أيار ١٩٦٦ احتلال جبل هندرين (شرق بلدة رواندوز) بمساعدة الفرسان الكرد من عشيرة الزيباري. (عقراوي، ٢٠٠٧، ص٢٠٢ - ٢٠٣).

ولا ينكر السيد البارزاني دور الحزب الشيوعي والمقاتلين العرب في معركة هندرين، بقوله:" ففي يوم ١٢ أيار(١٩٦٦ م) سطَّر اليپيشمرگه ملحمة من أروع ملاحم الشعب الكُردي في كلّ تاريخه. كان نموذجاً مثالياً قل نظيره لثمرة التعاون الوثيق والانسجام الكامل بين قوات الحزب الديمقراطي الكُردستاني والشيوعي العراقي، نموذجاً كان يجب أن تكون عليه الأخوة الصادقة بين الكُرد والعرب. فقد كان هناك عدد من الضباط والمقاتلين الذين شاركوا في القتال عرباً دافعوا عن كردستان مع إخوانهم الكُرد وكان لهم النصيب المشرف في تحرير المنطقة. نخصّ منهم بالذكر الرائد كمال نعمان والملازم نعمان علوان المعروف في الثورة بـ الملازم خدر. وبلغت خسائر العدو الإجمالية في الأرواح بحدود ٤٠٠ قتيل و٦٠٠ جريح. ومن الغنائم أحصينا ٤ مدافع عيار ٧٥ ملم جبلي، و٤ مدافع هاون، و١٠ مدافع هاون ٢،٣ عقدة، و٦٠٠ قطعة سلاح خفيف، و١٥جهازا لاسلكيا وكميات هائلة من العتاد. أدرك العدو أن احتلال گلاله وهو في خطته العامة نهاية المرحلة الأولى أمراً بعيدُ المنال

وخيم نوع من اليأس على العدو وصار قصارى همه الاحتفاظ بالمواقع التي بدأ منها هجماته. اذ كانوا يخشون ان يتواصل هجوم البيشمركه على تلك المواقع نفسها. (البارزاني ٢٠٠٢م، ج٣، ص١٧٩-١٨٠).

ومن جهتها تعترف المصادر العراقية على استحياء بنتيجة هذه المعركة التي كانت وبالاً عليها، واتهم كل طرف من القيادة طرفاً آخر بعينه بالنتيجة الكارثية لهذه المعركة، وكانت نتيجتها صدور بيان رئيس الوزراء العراقي عبد الرحمن البزاز حول الاعتراف باللامركزية لكردستان العراق لأول مرة في ٢٩ حزيران عام ١٩٦٦م.

المبحث الأول: معركة هندرين في المصادر الكردية

إن المعلومات المتوفرة عن معركة هندرين في المصادر الكردية والعراقية قليلة نسبةً إلى أهمية هذه المعركة ومجمل نتائجها على مجمل الاحداث. وتختلف الرواية الكردية عن الرواية العراقية في عملية سرد تاريخ معركة هندرين، من نواحي عديدة، سواء في الهدف المتوخى من العملية، أو في عدد المقاتلين المشاركين في العملية، أو في عدد الأسلحة ونوعيتها، أو في الأطراف المشاركة فيها؛ وبالتالي نتيجة المعركة من خلال أعداد الضحايا والأسلحة والاعتدة التي تم اغتنامها.

يذكر مسعود الملا مصطفى البارزاني رواية السيطرة على جبل هندرين بشكل مغاير لما ذكرته المصادر الأخرى من عراقية وإسرائيلية بقوله:" دمر اللواء الرابع (الفرقة الثانية) في هذا الهجوم وهو أفضل الألوية الجبلية في الجيش العراقي وأحسنهم تدريباً وعدة وقد عرف قائده العقيد الركن (العميد الركن) خالد حسن (١٩٢٥ – ٢٠١٠م)() بأنه من أحسن ضباط الجيش العراقي. ثم علمنا أنه ترك الخدمة في الجيش وانتقل إلى چيكوسلوفاكيا ليعيش فيها". (البارزاني ،٢٠٠٢، ج٣، ص١٧٨).

ولا ينكر السيد البارزاني دور الحزب الشيوعي والمقاتلين العرب في معركة هندرين، بقوله:" ففي يوم ١٢ أيار(١٩٦٦ م) سطّر البيشمركه ملحمة من أروع ملاحم الشعب الكُردي في كلّ تاريخه. كان نموذجاً مثالياً قل نظيره لثمرة التعاون الوثيق والانسجام الكامل بين قوات الحزب` الديمقراطي الكُردستاني والشيوعي العراقي، نموذجاً كان يجب أن تكون عليه الأخوة الصادقة بين الكُرد والعرب. فقد كان هناك عدد من الضباط والمقاتلين الذين شاركوا في القتال عرباً دافعوا عن كردستان مع

() خالد حسن توفيق: ولد في منطقة الأعظمية في بغداد سنة ١٩٢٥، وخريج الكلية العسكرية العراقية سنة ١٩٤٥، وخريج كلية الأركان العراقية سنة ١٩٥٧، وأكمل دورة في كلية كمبرلي للأركان في بريطانيا سنتي ١٩٥٨ و١٩٥٩، وتولى قيادة اللواء المدرع العاشر الشهير في الجيش العراقي السابق في الفترة ١٩٦٢ - ١٩٦٤، وكان ملحقاً عسكرياً بسفارة العراق في لندن في الفترة ١٩٦٤ – ١٩٦٦. كان آمر اللواء الرابع في معركة هندرين عام ١٩٦٦م، بعدها حصل على شهادة في القانون من كلية الحقوق العراقية سنة ١٩٦٨، ونال شهادة الدكتوراه في العلاقات الدولية من جامعة براغ سنة ١٩٥٧، توفي في بغداد فجر يوم الإثنين بتاريخ ٢٠١٠/٤/٥ على أثر نوبة قلبية حادة مفاجئة. موقع بيت الموصل.
https://www.baytalmosul.com

إخوانهم الكُرد وكان لهم النصيب المشرف في تحرير المنطقة. نخصّ منهم بالذكر الرائد كمال نعمان والملازم نعمان علوان المعروف في الثورة بـ الملازم خدر. وبلغت خسائر العدو الإجمالية في الأرواح بحدود ٤٠٠ قتيل و٦٠٠ جريح. ومن الغنائم أحصينا ٤ مدافع عيار ٧٥ ملم جبلي، و٤ مدافع هاون، و١٠ مدافع هاون ٢،٣ عقدة، و٦٠٠ قطعة سلاح خفيف، و١٥جهاز لاسلكي وكميات هائلة من العتاد. أدرك العدو أن احتلال گلاله وهو في خطته العامة نهاية المرحلة الأولى أمراً بعيدُ المنال وخيّم نوع من اليأس على العدو وصار قصارى همه الاحتفاظ بالمواقع التي بدأ منها هجماته. اذ كانوا يخشون ان يتواصل هجوم البيشمرگه على تلك المواقع نفسه. بعدها بدا وكأنهم استفاقوا من تلك الصدمة الكبرى فعاودوا محاولاتهم بشكل محدود وكان آخرها التعرض باللواء الخامس (= الفرقة الرابعة) لمواقعنا على وجه الخصوص في زوزك وگرو عمر آغا (= مضيق عمر آغا) إلاّ أنها باءت بالفشل أيضاً. وأصبح واضحاً لدى القيادة العامة ان قواتها عاجزة عن تحقيق أي فوزٍ في أي جبهة من الجبهات وعادت سيطرة البيشمرگه الكاملة على الجبهة. (البارزاني، ج٣، ص١٧٩-١٨٠).

أما بخصوص مشاركة الإسرائيليين في المعركة، فيقول معلقاً على ذلك بالقول:" وكتب عدد من الضباط الإسرائيليين الذين وفدوا إلى مناطق الثورة عن تجاربهم فيها، ومن ذلك كتاب أصدره قبل ثلاث سنوات أو نحوها (شلومو نكديمون) تطرق فيه إلى معركة هَندرين وأخواتها من المعارك الفاصلة التي خاضها الكرد وحققوا انتصاراتهم الرائعة، تحدّث عنها وكأنها جرت بتخطيط وقيادة ضباط إسرائيليين. وهو زعم باطل وان ما ذكره هذا الشخص لم يكن إلاّ من وحي خيال واختلاق محض. لم يكن ثَمّ إسرائيلي واحد لا في معركة هَندرين ولا في غيرها من المعارك. ولما ذكره في هذا الصدد أشباه عديدة من الادعاءات الفارغة. هناك العدد الكبير من المقاتلين الذين خاضوا تلك المعركة وغيرها بينهم ضباط عراقيون من إخواننا العرب المنتمين إلى الحزب الشيوعي العراقي وهم يعرفون أكثر من غيرهم كيف جرت معركة هَندرين الفاصلة. ولم تسمح قيادة الثورة لا للإسرائيليين ولا لغيرهم في أي وقت من الأوقات بالتدخل في استراتيجية الثورة أو تكتيكها...". (البارزاني، ج٣، ص٣٨٠ -٣٨١).

غير أن الأمر اللافت للنظر أن رواية السيد شكيب عقراوي(١٩٣٨-٢٠١٧م) عضو اللجنة المركزية للحزب الديمقراطي الكردستاني ومسؤول جهاز الباراستن في السنوات الأخيرة من ثورة أيلول، جاءت أكثر تفصيلاً ونقلاً للأحداث، لاسيما الإشارة إلى مشاركة فرسان عشيرة الزيباري في المعركة:" لقد احتشدت في منطقة (رواندوز) في ذلك الوقت فرقة من الجيش العراقي مع بضعة آلاف من الفرسان الأكراد وقاد الفرسان الزيباريون (من عشيرة الزيبار) الهجوم على جبل هندرين. وكانت الخطة الموضوعة من قبل وزارة الدفاع في بغداد ترمي إلى احتلال (جبل هندرين) وجبل (زوزك) تمهيداً للتقدم من طريق (هاملتون) لاحتلال منطقة (بالك) والوصول إلى الحدود الإيرانية في منطقة (حاج عمران) ... استطاع لواء المشاة الرابع

(من الفرقة الثانية للجيش العراقي) في يوم ٢ مايو/ أيار ١٩٦٦ احتلال جبل هندرين (شرق بلدة رواندوز) بمساعدة الأكراد من عشيرة زيبار". (عقراوي، ٢٠٠٧، ص٢٠٢- ٢٠٣).

وبشأن القوة التي كانت مكلفة بالدفاع عن جبل هندرين" كانت قوة من مقاتلي الحزب الشيوعي العراقي المنضمين إلى الثورة الكردية هي المسؤولة عن الدفاع عن الجبل وكان يقودها المناضل فاخر بن محمد آغا ميركسوري، وكان المذكور هو أحد أبناء محمد آغا ميركسوري من رؤساء عشيرة (شيروان) البارزانية ومن أقرباء الزعيم الكردي مصطفى البارزاني. كان فاخر بن محمد آغا ميركسوري قد اشتهر في ذلك الوقت بالبطولة والإقدام وبرز اسمه في المعارك الشديدة التي حدثت مع الجيش العراقي في الأعوام ١٩٦٣ و١٩٦٥ و١٩٦٦. وفي اليوم الرابع من شهر أيار١٩٦٦ حضر البارزاني إلى قرية (برسرين) وكان فيها الجسر المعروف (جسر حافيز) بمنطقة (بالك) وكانت ترابط في تلك القرية القيادة العسكرية للحزب الشيوعي العراقي بداخل الثورة الكردية التي كان يقودها الرائد كمال نعمان. ولقد سأل البارزاني من القيادة العسكرية للمنطقة عن سبب تمكن الفرسان الزيباريون من احتلال جبل (هندرين) وأصدر أوامره بإعادة السيطرة على الجبل من جديد". (عقراوي، ص٢٠٣).

وبشأن الإجراءات التي اتخذتها القيادة العسكرية للحزب الشيوعي العراقي لاستعادة جبل هندرين، يقول شكيب عقراوي:" كان الملازم نعمان علوان قد برز اسمه في ذلك الوقت ضمن قادة الحزب الشيوعي العراقي العسكريين، وقد سبق وأن كان ضابطاً في الجيش العراقي وكان جسوراً ومقداماً وخبيراً في أمور المدفعية. كانت بإمرة الملازم نعمان مدافع الهاون التي كانت تعود إلى قوة (بالك). وقد باشر رجال المدفعية بإشراف الملازم نعمان علوان بقصف مقر اللواء الرابع للجيش العراقي في جبل (هندرين) لعدة ساعات. وكان القصف مركزاً ودقيقاً ومؤثراً. وكان منتسبو اللواء الرابع للجيش العراقي يقيمون في خيم مؤقتة ويحاولون بناء رباياهم ويضعون استحكاماتهم ويحاولون تثبيت مواقعهم بعد احتلالهم للجبل. وكان الفرسان الزيباريون قد انسحبوا من الجبل بعد احتلاله في يوم ٢ أيار١٩٦٦. (عقراوي، ص٢٠٤).

بعدها يشير السيد عقراوي إلى الهجوم العام الصاعق الذي قام به البيشمركه لإخراج الجيش العراقي من جبل هندرين وتلقينه درساً قاسياً حتى لا يفكر في المستقبل بشن مثل هذه الهجمات:" بدأ هجوم الثوار الأكراد على الجبل في ١٢ أيار١٩٦٦. وقد ارتبك اللواء الرابع من الجيش العراقي ووقع في مأزق بعد قصفه من قبل المدافع الكردية لعدة ساعات. وقاد المناضل فاخر ابن محمد آغا ميركسوري الهجوم على الجبل على رأس قوة لا تزيد عددها عن مائة مسلح من الثوار الأكراد كان معظمهم من أعضاء ومؤيدي الحزب الشيوعي العراقي". (عقراوي، ص٢٠٣ -٢٠٤).

وبشأن نتيجة المعركة فقد أرجعها شكيب عقراوي لأسباب عديدة، من أبرزها:" الخبرة الفنية والعسكرية الموجودة لدى الملازم نعمان علوان، ودقة قصف المدافع الكردية لوحدات ومواقع ربايا لواء المشاة الرابع... ونجاح عامل المباغتة في الهجوم حيث أن آمر اللواء وضباطه لم يكونوا يثقون بقدرة الثوار الأكراد في القيام بهذا الهجوم المفاجئ، وكان منتسبو اللواء منشغلين ببناء استحكاماتهم وإنشاء وبناء

رباياهم، وكانوا يقيمون في خيم مؤقتة... والخبرة والبسالة التي أبداها المناضل فاخر ميركسوري في قيادته لهذا الهجوم واستطاعته فرض الطوق على معسكر اللواء. وقد اشتهر بعد ذلك المناضل فاخر ميركسوري كقائد تكتيكي واستطاع انجاز بطولات أخرى في عام ١٩٦٩... كان موجود اللواء الرابع قبل المعركة يقل عن الفي مسلح. وقد تكبد اللواء ما يقارب آلف إصابة بين قتيل وجريح، لذلك قرر قائد الفرقة الثانية للجيش العراقي سحب بقايا اللواء إلى كركوك لإعادة تنظيمه وتدريبه". (عقراوي، ٢٠٤ - ٢٠٥).

أما بشأن جبل زوزك فيذكر بأن الهجوم عليه لاستعادته من اللواء الثالث للجيش العراقي قد فشل،" أما في جبل (زوزك) في منطقة (رواندوز) فقد شن اللواء الثالث من الفرقة الثانية وبمساعدة الفرسان الاكراد هجوماً شديداً لاحتلاله في يوم ٣ مايو/ أيار١٩٦٦ واستطاع الجيش العراقي احتلال قسم من هذا الجبل. وقد أصدر الزعيم الكردي مصطفى البارزاني أمره بإعادة السيطرة على القسم الذي احتله من هذا الجبل. وشن الثوار الاكراد في ١٧ أيار١٩٦٦ هجوماً على مواقع الجيش العراقي في جبل (زوزك) ولكن المحاولة فشلت حيث كان الجيش العراقي قد استطاع وضع تحصيناته من الربايا وحقول الألغام". (عقراوي، ص٢٠٥).

وعلى أية حال فإن رواية السيد شكيب عقراوي تختلف إلى حدٍ ما عن رواية السيد البارزاني بشأن قيادة فاخر بن محمد آغا ميركه سوري للهجوم على اللواء الرابع واستعادة جبل هندرين، التي أشار إليها السيد مسعود البارزاني بالقول:" في يوم ١١ أيار اجتمع البارزاني بالرؤساء والقادة في الجبهة لدراسة الموقف، بدأ الجميع مستبشرين واثقين بالنصر وكانت ساعة الصفر الرابعة من بعد ظهر اليوم التالي على أن يتولى قيادة الهجوم: كمال نعمان وملازم خدر وفاخر ميركه سوري وعزت سليمان بك". (البارزاني ج٣، ص١٧٧)، بينما ذكر السيد شكيب عقراوي السيد فاخر مير كه سوري عدة مرات وأثنى عليه كثيراً باعتباره قائد الهجوم على حد تعبيره، وتختلف الروايتان بشأن الهجوم على جبل زوزك لاستعادته، إذ يعترف السيد شكيب عقراوي بفشل الثوار الكورد في استعادة الجبل من اللواء الثالث للجيش العراقي، بينما تطرق إليها السيد مسعود البارزاني بشكل آخر:" ... أنه بسبب حجم الخسائر الكبيرة التي مني بها البيشمركه اضطروا إلى إخلاء (زوزك) وفي هذه اللحظات بالذات وصلت قوات (مام وسو) وانضمت إلى المدافعين وشنّت هجوماً مقابلاً تمكنت به من استعادة الجبل بأسره وطرد العدو منه". (البارزاني، ص١٧٦). بينما يقول شكيب عقراوي في مكان آخر دعماً لوجهة نظره:" بعد معركة هندرين الشهيرة بأيام حاول البارزاني شن هجوم لاستعادة المواقع التي كانت قد سيطرت عليها قوات اللواء الثالث (من الفرقة الثانية) في قسم من جبل (زوزك) قبل أسبوعين من ذلك الوقت. ولكن الهجوم فشل واستحال على الثوار الأكراد إعادة السيطرة على الجزء الذي احتله الجيش العراقي من جبل (زوزك)". (عقراوي، ص٢٠٩). بينما تتوافق الروايتان بشأن الخسائر الملحقة بالجيش العراقي في معركة هندرين التي تتناسب مع حجم اللواء في الجيش العراقي، التي كانت أقل بكثير مما ذكرتها المصادر الإسرائيلية المشهورة بمبالغاتها، ونقلت عنها بعض مصادر الحزب الشيوعي العراقي من الكتب أو مواقع الانترنت دون تروي أو تمحيص.

ولا بد من الإشارة إلى أن الكثير من المعلومات المتعلقة بالمعارك التي دارت رحاها في العديد من جبهات القتال قد لفها النسيان وذهبت مع أصحابها، إلا أن بعض قادة البيشمركه دونوها في مذكراتهم، وأشاروا فيها إلى الاستحضارات التي جرت بشأن معارك زوزك وهندرين لاسترداد الجبلين من الجيش العراقي لأهميتها فيما بعدها؛ لأنها كانت بيضة القبان في مجريات الصراع.

فيذكر السيد فارس حسن محمد الكورماركي الدوسكي (١٩٣١- ٢٠٠٣م) وكان آمر إحدى أهم بتاليونات هيز دهوك، وتم نقل قوته (= بمثابة قوة خاصة) لأهميتها إلى منطقة سوران لاحتياج قيادة الحركة إلى هذه القوة المرتبة في صد الهجمات المتكررة للجيش العراقي في مناطق سنكسر في رانية، وفي منطقة بنجوين، إذ يقول في مذكراته بهذا الصدد:" في نيسان ١٩٦٦ وردت تقارير إلى قيادة الثورة عن تجهز الجيش العراقي للانقضاض على حوض رواندوز، فاضطر البارزاني إلى سحبنا من بنجوين، مما ألغى خطتنا في تحرير ربيئة جويندير الستراتيجية وربايا أخرى. كان حوض رواندوز يشكل قاعدة استراتيجية للثورة ووقوعها في يد الجيش يعني فصل رواندوز عن بهدينان. ولذا حشد البارزاني خيرة كفاءات البيشمركه للحيلولة دون سقوطها". (كورماركي، ٢٠٠٢م، ص٩٨).

بعدها يشير السيد كورماركي إلى كيفية تحركهم من منطقة بنجوين إلى منطقة بالك عبر الحدود الإيرانية برفقة الملا مصطفى البارزاني وعزيز عقراوي، ووصولهم إلى منطقة حاج عمران ومنها إلى منطقة بالك حيث مقرات الحركة الكردية في ظروف مناخية صعبة حيث كان الثلج يغطي المنطقة. وكانت القوة التي يقودها تضم (٣٠٠) بيشمركه مرتبطة ادارياً بمقر البارزاني. (كورماركي، ص٩٨ – ٩٩).

وكان السيد فارس كورماركي قد أخبر السيد ادريس البارزاني بأن معركة جبل زوزك ستطول وأن عليه تجهيز قوة احتياطية تحل محل قوة فارس عند الضرورة، كما قام بالتنسيق مع معاونه السيد عبد الخالق اسبنداري للتهيؤ لمعركة هندرين قبل عشرة أيام من وقوعها؛ لأن قوة فارس كانت الوحيدة المتمركزة في جبل زوزك مقابل قصبة ديانا، بالإضافة إلى قوة صغيرة أخرى مكونة من نحو (٣٠) بيشمركه بقيادة (حسن خال همزة)، وبدأنا فعلاً بحفر الخنادق وتغطيتها بالحشائش للتمويه، وتم توزيع البيشمركه كل ثلاثة أو أربعة في خندق. (كورماركي، ص٩٩).

وفي الأول من أيار بدأ هجوم الجيش العراقي على جبل زوزك بوابل من قذائف المدفعية والقنابل الفسفورية وغيرها من الأسلحة الثقيلة والمتوسطة، ولم يستطع الجيش التقدم، واستشهد عدد من البيشمركه من قوة فارس كورماركي، منهم (أحمد حجي محي لينافاي دوسكي) وكان برتبة آمر سرية، وحسن ملا سليم، وصالح نبي كانيكي، وأحمد قاسم زيوكي. واستمر الهجوم بضراوة لمدة عشرة أيام متواصلة، ولم يستطع الجيش احراز أي تقدم يذكر، بعدها تم تبديل قوة فارس بقوة أخرى مكونة من (٢٠٠) بيشمركه بقيادة عثمان من منطقة كرميان. ويضيف السيد كورماركي:" وأثناء الانسحاب غمرنا حزن عميق، لم يكن معنا أربعة من رفاقنا البيشمركه، أربعة قاسمونا سنين النضال، وفي زوزك قاسمونا الخندق، الدفاع، الهجوم، والامل في الانتصار النهائي، لم يكن معنا: أحمد حجي محي، حسن ملا سليم، صالح نبي

كانيكي، وأحمد قاسم زيوكي، عبروا بوابة الموت من أجل الكورد وكوردستان، حرصنا أثناء الرجوع بالاهتمام الفائق بالبيشمركة الجرحى الأربعين، وبسرعة متناهية نقلناهم إلى مقر الثورة في ناو بردان وكلاله ". (كورماركي، ص١٠١).

ويضيف السيد كورماركي، بأنه التقى مع الزعيم الكردي ملا مصطفى البارزاني أثناء ذهابه لتفقد الجرحى وركب مع سيادة البارزاني في عجلته الخاصة إلى مفرق طريق كلاله، وأثناء تفقده الجرحى" زف أحدهم اندحار الجيش وتحرير هندرين، كان الفرح طاغياً، شعر الجرحى بأنهم لم يريقوا دمائهم بالمجان". (كورماركي، ص١٠٣).

واستطرد كورماركي في نهاية حديثه بالقول:" ودعت رفاقي الجرحى في كه لاله وأنا في أحسن حالاتي، أسرعت في اللحاق بالبارزاني. في طريق كه لاله نزلنا، وصعد البارزاني المركبة ثم صعدت وراءه، وفي الطريق وردته برقية الانتصار في هندرين، فأعقب: ((لو علم الشيخ عبد الله زيتوني بالانتصار لمات من الهم))، قلت: ((سيدي إذا كان خائناً لما لا تعدمه؟ قال: لا ... لن أعدمه لأن الناس ستتهم البارزاني بقتل الشيوخ)). تفقد البارزاني الجرحى في ناو بردان، وأعطى لكل جريح ثلاثين ديناراً. وأثناء ذهابنا إلى ناو بردان، قال: هذه الضربات القاصمة سترغم الحكومة على إرسال زيد عثمان". (كورماركي، ص١٠٤).

ويؤكد السيد إدريس البارزاني في رسالته إلى أخيه مسعود البارزاني المعنونة في ١٩٦٦/٨/٥ المعلومات التي أوردها السيد فارس كورماركي في مذكراته:" أما في زوزك فقد سلحنا (٢٥) شخصاً وأرسلناهم إلى زوزك منذ ليلة أمس ويظهر أن الخطوة ناجحة بعون الله، واضطر العدو إلى الانسحاب من طول الخط الممتد من كرو عمر آغا حتى زوزك ما عدا هجمات قوية لسحب الجثث المتروكة في ساحة المعركة منذ أيام، وفي كل مرة يسحب العدو بعض الجثث ويضع جثث جديدة مكانهم. والحقيقة يا أخي جماعة فارس (= كورماركي) صمدوا بفضل الله كالأبطال فعلاً، وساعدهم الله على النجاح التام على جميع هجمات العدو لحد الآن. وتعتبر جميع الهجمات التي شنت حتى هَندرين فاشلة وبكل معنى الكلمة وحال الجماعة الآن أحسن بسبب الهدوء، الذي يسود المكان منذ يومين تقريباً...". (البارزاني، ص٥٤٢).

فيما يذكر السيد عصمت دينو بنستاني السندي أحد قادة البيشمركه القدامى المشاركين في ثورة أيلول وتحديداً معركة هندرين في مذكراته:" لما علمت القيادة الكوردية، بأن القوات العسكرية العراقية تتهيأ للقيام بهجوم على جبل هندرين. وقوات البيشمركه اتخذت استعداداتها الكاملة لاحتواء الهجوم وكانت تنتظر الأوامر. وفي اليوم التالي حضر ادريس البارزاني عندنا إلى قرية (ره ش ديرى) وقال لنا بأن القائد البارزاني أمر بضرورة التوجه إلى جبهة هندرين عند (عزت بك ده ركلي) و (فاخر محمد آغا ميركه سوري) وستكونون تحت أوامرهما، وقال له عصمت: يوجد عدد من المزوريين... يرغبون المشاركة في الجبهة، وما هو رأيكم؟ فأجابه: (الشهيد ادريس البارزاني) لا مانع لدي من مشاركتهم بالجبهة وسوف أرسل لكم السلاح صباح غد مع جماعتكم". (عصمت دينو، ٢٠١٤م، ص٥١).

وحول مجريات المعركة يقول السيد دينو:" توجه عصمت إلى جبهة القتال ومن بين الذين كانوا معه (عمر صالح ولزكين حازم والمرحوم ويسي مزوري وشعبان مزوري وسمو مزيري وعبد الله علي... وأسفرت المعركة عن انتصار البيشمركه التي تمكنت من الحاق هزيمة ساحقة بقوات العدو... وغنم البيشمركه كميات كبيرة من مختلف الأسلحة والاعتدة وأسر العديد من أفرادها. ومن بين الأسماء المشهورة في القتال (فاخر محمد آغا ميركه سوري) إذ كان مسؤولاً عن جبهة هندرين من بدايتها وحتى نهايتها، وكذلك عزت بك سليمان ده ركلي وأيضاً كان مسؤولاً عن الجبهة أيضاً كما أسلفنا. وله الحق بأن نقول إنه كان البطل والمناضل الشجاع". (عصمت دينو، ص٥٢).

ويعلق السيد إدريس البارزاني في رسالته إلى أخيه مسعود البارزاني في ١٩٦٦/٥/٧ حول دور السيد عصمت دينو في معركتي زوزك وهندرين بقوله:" كان الوضع في زوزك هادئاً، ولكن سمعت في ظهر هذا اليوم أصوات إطلاق النار بشدة حوالي ساعة ونصف، وإن فارس (= كورماركي) أحرجني إلى درجة كبيرة وقال بأنهم سينسحبون في الساعة الرابعة بعد منتصف ليلة أمس. ولأن لم يتفق مع جماعة عصمت دينو المجردين من السلاح سابقاً، ولكن شاء المولى ألا يترك الجبهة. فحضر عندي فارس وطلب مني قوات كبيرة أو الانسحاب، وكلاهما مصيبة. وعلى كل حال أرسلت في طلب جماعة يونس بيريزي، ومن المقرر أن نزودهم ببعض السلاح القديم الموجود عند فارس والمصلح من قبل وستا محمد أخيراً، إضافة إلى بعض البندقيات المستولى عليها من قبل جماعة فارس، والتي وضعها الجرحى والمرضى. وأدري كيف سيحكم الله...". (البارزاني، ص٥٤٦).

وبشأن تسليح جماعة عصمت دينو ومشاركتهم في معركة هندرين يقول السيد إدريس البارزاني في رسالته إلى السيد مسعود البارزاني في ١٩٦٦/٥/٧:" أما في هندرين فكان الهدوء يسود المكان... وقد صعد العدو كثيراً بالنسبة إلى هندرين، ولكنهم يقولون بأنه في حالة تجمع قواتهم الموجودة في الأسفل، فسوف يستولون على هَندرين إن شاء الله. وبعد استراحة بسيطة لجماعتهم، وقد طلبوا مني إرسال قوات إلى أشكفتي شهيدان لتتحرك قواتهم إليهم، وإذا جاءنا السلاح وبكمية محترمة، فربما يمكن تسليح قسم من جماعة عصمت دينو (= السندي) ونلبي طلباتهم". (البارزاني، ص٥٤٦ – ٥٤٧).

ومن جانبه يذكر محمود عثمان عضو المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني المطلع على الاحداث رواية مقتضبة تتناسب ورواية البارزاني والعقراوي، حول عدم مشاركة الإسرائيليين في هذه المعركة، ونفي ذلك بشدة، إذ قال "الإسرائيليون كانوا في حاج عمران على بعد ٦٠ كم من أرض المعركة". (عثمان، مجلة الوسط، العدد ٢٩٨ في١٣/١٠/١٩٩٧م).

ويضيف الدكتور محمود عثمان بأن الإسرائيليين قد زودوا الثوار الكرد بالأسلحة مع إعطائهم بعض الارشادات والتوجيهات قائلاً:" نعم لقد زودنا الضباط الاسرائيليون بالأسلحة، وأعطانا الضابط الاسرائيلي تسوري ساجي بعض النصائح والارشادات هنا وهناك، ولكن القيادة كانت بيد الاكراد وألحقنا الهزيمة بالجيش العراقي". (عثمان، ٢٩٨، في ١٣/١٠/١٩٩٧م).

المبحث الثاني: معركة هندرين في المصادر العراقية

أما رواية معركة هندرين من الجانب الحكومي فقد وردت في مذكرات الفريق الاول الركن نزار فيصل عبد الكريم الخزرجي( ) رئيس أركان الجيش العراقي (١٩٨٧-١٩٩٠م)، عندما كان ضابطاً برتبة نقيب مرافقاً لعمه اللواء الركن إبراهيم فيصل الأنصاري (١٩٢٠ – ٢٠١٠م)( ) قائد الفرقة الثانية الجبلية للجيش العراقي. بينما لم يتطرق الفريق الأول الركن إبراهيم فيصل الأنصاري إلى هذه المعركة في مذكراته تحت عنوان (أيام لا تنسى)، ولكن يبدو أن الذي حقق مذكراته وراجعها: اللواء الركن علاء الدين حسين مكي خماس، يقول بهذا الصدد:" لأهمية هذه الفقرة، ونظراً لأن صاحب المذكرات لم يتطرق إليها، ارتأيت أن أضيفها إلى هذا الفصل؛ لأنها تبين كيف أن الأنصاري (= إبراهيم فيصل) كان فعلاً هو القائد الأبرز في الجيش آنذاك، وقد اعتمدت على المعلومات الموثقة التي أوردها الفريق أول الركن نزار الخزرجي في كتابه (مذكرات مقاتل) وهو ابن أخيه ومرافقه آنذاك، وزودت هذه الفقرة بالتصاوير الجوية المائلة والخرائط".(الأنصاري، ١٤٤٠هـ - ٢٠١٩، ص٣١٥، هامش١).

فيما أشار العقيد (= الفريق) سعيد حمو( ) آمر جحفل اللواء الخامس التابع لفرقة المشاة الرابعة من الجيش العراقي في مذكراته تحت عنوان (مذكرات آمر لواء مشاة) إلى معركة جبل هندرين بصورة

---

١) نزار عبد الكريم الخزرجي: ولد في محلّة النبي شيت في مدينة الموصل في شمال العراق في ١١/١٧/ ١٩٣٨ك. تخرّج في الكلية العسكرية ضابط درع عام ١٩٥٨. في عام ١٩٦٠ تطوع في القوات الخاصة وعمل بمنصب آمر فصيل سرية لغاية عام ١٩٦٤، ثم نقل إلى منصب مرافق قائد الفرقة الثانية لغاية عام ١٩٦٦. التحق بكلية الاركان وتخرج فيها عام ١٩٦٨. عيّن بمنصب معاون آمر فوج مظلي، ثم نقل إلى منصب معاون ملحق عسكري في موسكو عام ١٩٦٨. في العام ١٩٧١ نقل إلى منصب آمر فوج مظلي وشارك في حرب ١٩٧٣ على جبهة الجولان، بعدها نقل إلى منصب ملحق عسكري في الهند في عام ١٩٧٤ واستمر فيها لغاية ١٩٧٧. في عام ١٩٧٧ نقل إلى منصب آمر لواء المشاة الخامس، ثم قائدا للفرقة السابعة وشارك في حرب الشمال من الحرب العراقية – الإيرانية. وفي عام ١٩٨٣ نقل إلى منصب أمين سر عام وزارة الدفاع، ثم قائداً للفيلق الأول، بعدها في العام ١٩٨٦ تمّ نقله إلى منصب معاون رئيس اركان الجيش للعمليات، ثم قائدا للفيلق الأول مرة أخرى. ثم نقل إلى منصب رئيس أركان الجيش في العام ١٩٨٧ ولغاية ١٩٩٠، وفي السنة نفسه نقل إلى منصب مستشار في رئاسة الجمهورية. نزار الخزرجي، الحرب العراقية - الإيرانية ١٩٨٠ - ١٩٨٨ مذكرات مقاتل، الدوحة، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، ٢٠١٤، ص١٤ - ٢٠.

٢) إبراهيم فيصل الأنصاري: ولد في مدينة الموصل عام ١٩٢٠م لأسرة عربية تنتمي الى عشيرة الخزرج الانصارية، تخرج من الكلية العسكرية العراقية عام١٩٤١م. قائد عسكري عراقي كبير ينتمي لكتلة الموصل العسكرية، شغل عدة مناصب عسكرية منها قائد الفرقة الثانية في كركوك من ١٩٦٣ لغاية ١٩٦٦ م ، بعده تم تعيينه رئيساً لأركان الجيش العراقي في عام١٩٦٧م برتبة لواء ركن، شارك في حرب كردستان العراق ١٩٦١ - ١٩٧٠ وحرب كردستان العراق ١٩٧٤ - ١٩٧٥ .ربطته علاقات صداقة قوية مع العديد من ضباط الجيش العراقي أمثال اللواء خليل جاسم وعبد الجبار شنشل واللواء الركن سعدون حسين الذي اتهم بتدبير محاولة انقلابية مع إبراهيم الانصاري ورشيد مصلح بعد انقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨ وهو عم الفريق الأول الركن نزار الخزرجي رئيس أركان الجيش العراقي الاسبق ١٩٨٧ – ١٩٩٠م ، توفي الانصاري سنة ٢٠١٠.

٣)سعيد حمو: ولد في مدينة تلعفر عام ١٩١٩م، تخرج من الكلية العسكرية الملكية العراقية الدورة ١٩، شغل العديد من المناصب منها: آمر الفوج الجبلي الثاني في الموصل. آمر اللواء الجبلي الخامس في الموصل تحت قيادة كل من يونس عطار باشي واللواء خليل جاسم الدباغ في منتصف الستينات. قائدا لفرقة الجبلية الرابعة في الموصل .قائد الفرقة الثانية في كركوك .قائد الفيلق الأول في كركوك .قائد المنطقة الشمالية .معاون رئيس أركان الجيش .المفتش العام للقوات المسلحة

مختصرة جداً في معرض إشارته إلى معارك جبل زوزك، إذ كان جحفل اللواء الخامس مكلفاً بالسيطرة على جبل زوزك، إذ يقول بهذا الصدد:" لقد زرت مقر قيادة الفرقة (الرابعة) في بافستيان يوم ١٩٦٦/٥/٧ بعد وصولنا المنطقة مباشرة فوجدت الموقف كما يلي: كانت خطة فق (= الفرقة) هي التقدم على طريق رواندوز – رايات لتطهير هذا المحور من العصاة ووضع كل من ل (= لواء)؟ ول (= لواء) بإمرتها". (سعيد حمو، ١٩٧٧م، ٢٣١).

ويستطرد الفريق سعيد حمو بالقول حول التحضيرات التي جرت للسيطرة على جبلي هندرين وزوزك " قررت الفرقة المذكورة احتلال الأهداف التالية بالقطعات المبينة إزائها للتقدم على المحور المذكور. جحفل ل؟ يحتل منطقة بني كأول (١٦٥١) وآكويان (١٦٤٩). جحفل ل؟ يحتل جبل زوزك (٢١٦٠) والراقم ٧٩٤٦ (٢٢٦٣) والراقم ٥١١٠ (١٨٦٥) جحفل ل؟ يحتل جبل هندرين (٢٣٤٩). (سعيد حمو، ١٩٧٧م، ص٢٣٢).

وحول تخصيص الفرسان (= المرتزقة الكورد) مع الألوية الثلاثة المشاركة في الهجوم" خصص فرسان أسعد الهركي والحاج محمد لولان وكريم خان البالغ عددهم حوالي ١٠٠٠ فارس للتعاون مع جحفل ل؟ (اللواء الأول). وخصص فرسان محي الهركي ولطيف الزيباري البالغ عددهم حوالي ١٠٠٠ فارس للتعاون مع جحفل ل؟ (= اللواء الرابع). خصص عدد من الفرسان للتعاون مع جحفل ل؟ (= اللواء الثالث)". (سعيد حمو، ص٢٣٢).

أما نتيجة هذه الهجمات وما أسفرت عنها فيقول في مذكراته:" وتمكن جحفل ل؟ (ناقصاً فوج) من الوصول في ذلك اليوم والأيام التالية إلى الشق الأول ١٨٨٦١٦ (داخل) من جبل زوزك غير أنه كان يسيطر على القسم الغربي المواجه لمنطقة ديانا من هذه المنطقة فقط، أما القسم الشرقي منها فكان غير مسيطر عليه وجوبه اللواء بمقاومة شديدة واشترك بمعارك عنيفة. أما جحفل ل؟ والفرسان الذين معه فوصلوا إلى قمة هندرين ولم يحتلوا الراقم (٨٦٣٠) وهو أعلى قمة في هندرين وقد صادفتهم مقاومة بسيطة. بعد اطلاعي على الموقف أعلاه استلمت الواجب وهو احتلال جبل زوزك". (سعيد حمو، ص٢٣٢).

وعلى أية حال فإن الفريق لا يذكر أسماء اللوية المشاركة في الهجوم لأسباب أمنية، ولكن يستشف من المعلومات الدقيقة التي يذكرها السيد مسعود البارزاني في كتابه (البارزاني والحركة التحررية الكردية)، أن اللواء الأول هاجم منطقة بنه كاول ووادي آكويان الواقعة بين جبلي كورك وهندرين، لدعم اللواء الرابع الذي هجم على جبل هندرين، وأن اللواء الثالث هاجم جبل زوزك، بمساندة اللواء الرابع عشر طبعاً بدعم من الجاش من القبائل المختلفة. (البارزاني، ٢٠٠٢م، ج٣، ص١٧٥).

في قيادة الفرقة الثانية في كركوك زارنا اللواء الركن عبد العزيز العقيلي() وزير الدفاع، مع عدد من ضباط الأركان العامة. وعقد فور وصوله اجتماعًا بقائد الفرقة اللواء الأنصاري في غرفته في مقر القيادة،

العراقية .مستشار القائد العام للقوات المسلحة العراقية. توفي في بغداد العراق بتاريخ ٠٤ - ٠٣ - ٢٠٠٠م على أثر مرض عضال. مجلة الكاردينيا، ٢٦ تشرين الثاني ٢٠١٩،https://www.algardenia.com

() عبد العزيز العقيلي: ولد ١٩١٩م في مدينة الموصل، وبعد إكماله لدراسته الأولية والثانوية في الموصل دخل الكلية العسكرية بتاريخ الأول من كانون الثاني ١٩٣٧، وتخرج منها في عام ١٩٣٨م، وبعد تخرجه انتمى إلى صنف المدفعية،

وفيها بيّن الاستراتيجية التي سيعمل عليها للمرحلة المقبلة في مقاتلة مسلحي البرزاني، والتي ستجبر الزعيم الكردي على التخلي عن الخيار المسلّح في خلافه مع السلطة، وذلك بتحويل الجهد الرئيس للعمليات من جبهة الفرقة الثانية - السليمانية إلى جبهة الفرقة الرابعة - أربيل، على أن تعزز بألوية ووحدات من قطعات الفرقة الثانية. والغاية من ذلك هو عزل مسلّحي الملا مصطفى البرزاني عن الدعم الإيراني، وذلك بالسيطرة على المحور الرئيس الذي يربطهم بإيران أي راوندوز - برسرين - حاج عمران. وقال على القطعات أن تبدأ فوراً في سهل راوندوز، وتشرع بالعمليات بعد عطلة العيد المقبلة، بعد أكثر من شهر، وأن اللواء الركن زكي حسين حلمي، قائد الفرقة الاولى، سيقود العملية". (الخزرجي،٢٠١٤م، ص٨٣).

ويبدو أن النظرة الاستراتيجية للواء الركن إبراهيم فيصل الأنصاري تختلف إلى حدٍ كبير عن الفكرة السائدة لدى وزارة الدفاع ورئاسة أركان الجيش العراقي:" كانت النظرة الاستراتيجية للواء الأنصاري مختلفة تمامًا، إذ قال: إن هذه العملية وأي عملية مشابهة أخرى لن تحقق الغاية التي استهدفها السيد وزير الدفاع، وأوضحَ أن العمليات المسلحة الحالية تختلف عن تلك التي شارك فيها الوزير في منتصف الأربعينيات. آنذاك كانت حركات عشائر متمرِدة ومحدّدة في مناطق نفوذ الملا البرزاني والعشائر المؤيدة له، وكان وصول الأرتال العسكرية إلى مناطق تواجد ونفوذ تلك العشائر كافياَ لإخمادها، أما الآن فالوضع مختلف تمامًا! إذ تحوّل قتال المسلحين الأكراد إلى عمليات أنصار وحرب عصابات مشابهة لتلك التي حدثت في يوغسلافيا والاتحاد السوفياتي، وتدرّب عليها البرزاني ومن معه في أثناء لجوئهم إلى الاتحاد السوفياتي، فالقتال الآن ليست له جبهة محدّدة وواضحة بل يجري تقريباَ في كل مكان من المنطقة الكردية في الشمال. ففيما نحن نقاتل المتمرِدين في المناطق الحدودية لمنع تعاونهم مع إيران أو تركيا، هناك قتال

وحاز على منصب قائد الفرقة الأولى في نهاية عقد الخمسينيات من القرن العشرين، وكان قد ساهم في حركة برزان الثانية خلال شهر أيلول من عام ١٩٤٥م، وكان بمنصب ضابط ركن حركات للقوة التي كان يقودها آنذاك اللواء مصطفى راغب، وعمل العقيلي في الحرس الملكي، وكان برتبة مقدم، وفي عام ١٩٤٦م دخل كلية الحقوق وتخرج منها عام ١٩٥٠م. وينتمي عبد العزيز العقيلي إلى كتلة الموصل العسكرية، ثم شغل منصب وزير الدفاع في العراق لمدة ستة أشهر للفترة من ٢١ أيلول ١٩٦٥ ولغاية ١٨ نيسان ١٩٦٦ في حكومة عبد الرحمن البزاز، وهو عضو مجلس السيادة الذي انتخب الرئيس عبد الرحمن عارف (بعد مصرع أخيه عبد السلام عارف في حادث سقوط الطائرة)، وحاز على صوت واحد اثناء عملية الانتخاب. كان العقيلي يعارض الوحدة العربية، ويشدد على استقلال العراق في الشؤون الداخلية والخارجية، وكان الأهم من ذلك كله هو موقف عبد العزيز العقيلي من المشكلة الكردية. ورفض العقيلي العمل كسفير في وزارة الخارجية انقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨، واعتقل وعذب في سجن قصر النهاية مع اركان النظام السابق الذين كانوا معه في المعتقل ومنهم عبد الرحمن البزاز، وإبراهيم فيصل الأنصاري، وطاهر يحيى ومحمد صديق شنشل وآخرين. واظهر بطولة وجلدا كبيرين امام التعذيب القاسي الذي تعرض له في السجن. لقد حكم على العقيلي بالإعدام ونقل إلى السجن في جناح الأحكام الشاقة وبعد ان أمضي ٥ سنوات صدر قرار في شهر نيسان ١٩٧٥ بخفض العقوبة إلى السجن المؤبد. وفي شهر آب ١٩٨٠ نقلته دائرة المخابرات إلى أحد سجونها لمدة شهر ثم نقل إلى سجن أبو غريب، وتدهورت حالته الصحية وتقيح جلده وتساقط شعر رأسه وتعطل جهازه الهضمي وتضاءل وزنه حتى أصبح بوزن ٤٠ كيلو غراماً ثم فقد بصره ونطقه في زنزانة لا تتجاوز مساحتها ٢ متر مربع ثم دخل في حالة غيبوبة، وبعد فترة توفي ٧ أيار ١٩٨١م في داخل السجن في بغداد. ميفان عارف بادي، موقف الأحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية (١٩٤٦ - ١٩٧٠)، أربيل، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، ٢٠٠٨م، ص٣٠١، هامش (٩٤).

في مناطقنا الخلفية وعلى طرق المواصلات. إن إمساك الشريان الذي يربطهم بإيران وقطعه شيء جيد، ويمكن أن يكون بإمساك العوارض المسيطرة فيه بعدد محدود من القطعات، وإبقاء القسم الأكبر منها لضربهم وإيقاع الخسائر الموجعة فيهم، ومطاردتهم أينما كانوا. ذلك ما يردعهم ويجبرهم على التخلي عن استمرارهم بالقتال، ولا تنسَ سيادة الوزير أن هناك محاور أخرى عديدة تربطهم بإيران، واختتم اللواء الأنصاري قوله: أخشى يا سيادة الوزير أن يؤدي إصراركم على هذا النهج وتنفيذه بالصيغة التي عرضتها إلى نتائج وخيمة للقطعات التي ستقوم به ولبقية القوات المسلحة! لكن الوزير (= الدفاع) اللواء الركن عبد العزيز العقيلي [(١٩١٩-١٩٨١) ضابط من مدينة الموصل، كان من المؤمنين الأشداء باستخدام القوة العسكرية لتصفية الحركة الكردية التي كان يقودها الملا مصطفى البارزاني، ففي ٣ شباط ١٩٦٦ أعلن بالقول: "إن الدول الشرقية والغربية تساعد العصاة من أجل تأسيس إسرائيل ثانية في شمال الوطن، تماما كما تعاونت في عام ١٩٤٨ م لدى تأسيس إسرائيل"]، المعروف بعناده أصر على رأيه مدعومًا بتأييد الرئيس عبد السلام عارف". (الخزرجي، ٢٠١٤م، ص٨٣).

ويبدو أن الذي توقعه اللواء الركن (إبراهيم فيصل الأنصاري) قائد الفرقة الثانية (= الجبلية في الجيش العراقي) قد حدث،" جرى حشد القطعات في سهل أربيل طوال الشهر (= شهر نيسان عام١٩٦٦م) الذي سبق تنفيذ العمليات، الأمر الذي أتاح للبرزاني (= الملا مصطفى) الوقت لجلب وحدات مدفعية إيرانية مع أطقمها إلى القاطع. وبدأت قصفها القوات المحتشدة فتكبّدت خسائر كبيرة أثّرت سلبًا في معنوياتها. كانت عارضتا هندرين وزوزك تسيطران على مدخل محور راوندوز - حاجي عمران من الشرق. اللواء الرابع يمسك عارضة هندرين التي تسيطر على الطريق من اليمين، واللواء الثالث يمسك عارضة زوزك عن يسار الطريق، وقد كثف المسلحون الأكراد القصف عليهما فكبدوهما خسائر كثيرة. وفي ليلة دامسة الظلام(١٩٦٦/٥/١٢م) بوغتت قطعات اللواء الرابع على جبل هندرين بهجوم صاعق أجبرها على ترك العارضة في حالة من الفوضى الشاملة، واحتمى العسكر في السفوح والأودية القريبة، كما ترك بعض وحدات اللواء الثالث معظم مواضعه على عارضة زوزك. لم يسبق لقواتنا أن تعرضت لمثل هذه النكسة المؤلمة والمهينة مطلقًا. وكنا نخشى انعكاسها على بقية قطعات الجيش. كان اللواء الأنصاري يغلي غضبًا، والأخبار السيئة عن قا طع راوندوز ترده تباعًا، فقد توقع أن يحدث ما لا تُحمَد عُقباه عندما حشدوا القطعات في رمضان قبل أكثر من شهر من موعد تنفيذ عملياتها. كان يقطع غرفته ذهابًا وإيابًا عندما دخل عليه اللواء فاضل واللواء حسن سكراب من هيئة أركان قيادة قوة الميدان، وكان اسُتحدث مقرّ باسم قيادة قوة الميدان لإدارة العمليات في الشمال برئاسة عبد الرحمن عارف (= برتبة لواء وشقيق الرئيس العراقي عبد السلام محمد عارف وفيما بعد أصبح رئيساً للعراق) الذي أصر عزيز العقيلي، وزير الدفاع على إبعاده من الوزارة؛ لأنه لم يكن ضابط ركن، ولا يحق له أن يكون رئيسًا لأركان الجيش، كما تنص بذلك اللوائح والنظم العسكرية، فكان ذلك حلًا لتلافي أزمة بينه والرئيس عبد السلام عارف. دخلوا يسألونه ويرجونه أن يتدخل لإنقاذ الموقف بالذهاب إلى راوندوز لمعالجة الحالة المتدهورة هناك، فردّهم اللواء

الأنصاري بجفاء وذكّرهم بتحذيره الوزير من النتائج الوخيمة لإجراءاته تلك. رد اللواء حسن، والعبرات تخنق صوته: "لواء إبراهيم أستحلفك بالله أن تذهب، إنه شرف الجيش والوطن". (الخزرجي، ص٨٤).

فوافق اللواء الركن إبراهيم فيصل الأنصاري على ذلك:" وأصدر أوامره لقوات مغاوير الفرقة (= الثانية) للتحرك فوراً إلى راوندوز، واصطحب معه آمر مدفعيته العميد أحمد سعيد وبعض ضباط ركنه في طائرة سمتية [هليكوبتر] إلى هناك، وكنت معهم (= النقيب نزار)، في المقر المتقدّم لقيادة الفرقة الرابعة، وكان اللواء الركن زكي حسين حلمي، قائد الفرقة، الذي كان قبل أشهر آمراً لأحد ألوية فرقتنا، يبدو تحت تأثير الصدمة التي فاجأته. لواء زكي، قال له الأنصاري، أوجز لي آخر موقف. فأوجزه. تسلّق اللواء الأنصاري تلة مرتفعة قريبة تشرف على الجبهة، مصطحباً معه اللواء زكي والعميد أحمد آمر المدفعية، وعدداً من ضباط الركن والمُخبرين. وامتدّ الجميع على الأرض، وأصدر أول أوامره بأن تربط كافة وحدات المدفعية في الجبهة بشبكة آمر مدفعيتنا، ثم اتصل مباشرة بأحد آمري الأفواج الأمامية المقدّم الركن زاهد إسماعيل (كان مدرّسنا عندما كنت تلميذاً في كلية الأركان) للتعرف على الموقف من الأفواج المشتبكة بالقتال مباشرة. فقال: " أنا اللواء الركن إبراهيم فيصل الأنصاري، جئت لإدارة المعركة؛ أعطني موقفك والعدو بدقة، وسأسندك بمدفعية الفرقة كلها. أعطنا التصحيحات لصب نيراننا على العدو". وبعد نصف ساعة أو أقل اتصل المقدّم زاهد إسماعيل وتكلم مع اللواء الأنصاري وقال: "سيدي القائد إنني أرى جثثهم تتطاير بفعل نيراننا، وشرعوا بالفرار". تركنا اللواء زكي لمتابعة الموقف، وذهبنا لاستقبال قوات مغاويرنا التي بدأت طلائعها بالوصول والتجمّع قرب المدخل الشرقي لمضيق كلي علي بك، وحال تكاملها وقف اللواء الأنصاري بينهم وحياهم بحرارة، وجال ببصره في وجوههم التي يعرفها ويعتزّ بها، حيث كانوا من وحدات مغاوير الفرقة الثانية المعروفين بشجاعتهم وشراستهم في القتال. وخاطبهم قائلًا: "إن وحدات اللواء الرابع قد انسحبت من جبل هندرين ذاك الذي ترونه على اليمين (وأشار إليه)، وكذلك بعض وحدات اللواء الثالث من جبل زوز ك على اليسار. وإن المتمردين الخونة احتلوا المرتفعات المسيطرة. أريدكم أن تسترجعوها من أيديهم سيموت بعضكم ويُجرح آخرون، لكنّ شرف الجيش والوطن أكبر وأعظم. أريد أن أرى أعلامكم ترفرف على قمم هذه الجبال. لقد ادّخرتكم لمثل هذا اليوم. اذهبوا والله معكم". كان زئيرهم يشق عنان السماء وهم يحيون قائدهم، وانطلقوا. وبعد ساعات كانت أعلامهم ترفرف على قمم الجبال، والمرتفعات بعد أن سقط العديد منهم". (الخزرجي، ص٨٥).

يبدو للباحث أن هناك التفاف على الحقيقة في بعض فقرات المذكرات، فقوات مغاوير الفرقة الثانية لم تستطع استرجاع جبل هندرين، يمكن قد تسلقوا إحدى قمم جبل هندرين المشرفة على معسكر حامية راوندوز من جهة الغرب (= كوره سه عات) التي بقيت بيد القوات العراقية، أو تسلقت بعض قمم جبل زوزك المقابلة لجبل هندرين، الذي كان الجيش العراقي قد سيطر عليه في ٣ أيار ١٩٦٦، (سعيد حمو، ص٢١٣). ولم يستطع البيشمركه استرجاعه في هجومه الذي جرى في ١٧ أيار ١٩٦٦ (عقراوي، ص٢٠٥).

فيما أورد الأكاديمي العراقي سعد ناجي جواد تحليلاً آخر عن الصراع الذي كان يجري بين القادة العسكريين وبين الدكتور عبد الرحمن البزار رئيس الوزراء العراقي، وكيف أن نتيجة معركة هندرين كانت في صالح السياسيين العراقيين الذين كانوا يرومون تحقيق حل سلمي للمسألة الكردية:" لقد كان واضحا ان هذا التصريح كان أيضا ارضاء للجيش واعترافا بالمعارضة العسكرية من جهة، وردا على مظاهر الاستياء من تحركاته من جهة أخرى، على كل حال فان رد قادة الجيش الذين كانوا يعتقدون دائما ان النصر العسكري على البارزاني هو أمر ممكن كان ردا حازما، فلقد مارسوا ضغطا على الرئيس عبد الرحمن عارف لمواصلة الحرب وحذروه من انتهاج سياسة البزاز وهكذا وبعد ثلاثة ايام من مؤتمر البزاز الصحفي في ١٧/ نيسان/١٩٦٦، اعلن عبد الرحمن عارف بأن (الاكراد لن يمنحوا أي حكم ذاتي اطلاقا... اننا لن نتساوم على بلادنا... ان الحكومة لم تفكر ابدا بالتفاوض مع متمردين. وهي لن توافق على وقف إطلاق النار). (جواد، ١٩٩٩م، ص١٢٨)، ويستطرد سعد جواد القول بأن الرئيس العراقي عبد الرحمن عارف قد أعطى أوامره للبدء بحملة الربيع التي تأجلت بسبب سقوط طائرة الرئيس العراقي عبد السلام عارف في ١٣ نيسان عام ١٩٦٦م:" ثم قام بإعطاء الجيش شارة البدء للمرحلة الأخير من (حملة الربيع). عند ذاك وجد البزاز نفسه مضطرا لقبول واقع الحال مؤقتا، وربما كان قبوله هذا خطوة تكتيكية ضد قادة الجيش، فقد توقع أن يكون الفشل نصيب أية عملية تقليدية هادفة إلى سحق نفوذ الملا مصطفى بصورة تامة، واستعد لمجابهة نهائية، بالتأكيد ستعطيه وانصاره (المدنيين) حرية أكبر في الحركة. وحتى إذا ما استطاع الجيش اضعاف الحركة الكردية، فان مركز البزاز سيتعزز عن طريق ادارته للمفاوضات التي كانت ستتبع أي جولة من القتال. (جواد، ص١٢٨).

كانت المرحلة النهائية والأكثر اهمية في (حملة الربيع) هي. عملية (توكلنا على الله). وبموجب خطة العقيلي، كانت العملية تهدف إلى احتلال طريق (هاملتون) الذي يمتد من راوندوز إلى الحدود العراقية ـ الاميال الثلاثين الأخيرة من هذا الطريق، بالإضافة إلى المقر الخاص للملا مصطفى، لقد قدر قادة الجيش أن اكال هذه العملية (النهائية) سيستغرق شهراَ؛ نظراَ لأن مراحلها التحضيرية كانت قد بدأت فعلا خلال الشتاء المنصرم. بدأت العملية في ليلة ٢ - ٣ أيار، ولكن- بعد ثلاثة اسابيع مني الجيش بهزيمة فادحة على أيدي (١٧٠٠) من افراد البيشمركه قرب جبل هندرين شمالي شرقي راوندوز. وبشأن نتائج المعركة والتحولات التي جرت في المشهد السياسي العراقي:" كانت هذه المعركة، التي قتل فيها عدة مئات من القوات المسلحة العراقية نقطة تحول في العلاقات الكردية ـ الحكومية، وكذلك في الصراع العسكري ـ المدني في بغداد. فبعد ان تعزز مركزه أكثر من ذي قبل أسرع البزاز إلى الاعلان عن رغبته في السلام، وحالما سمع بالهزيمة، تجاهل الجيش كليا وأعاد الاتصال بالملا مصطفى عن طريق وفد شعبي آخر". كان هدفه الأول الالتقاء بالملا مصطفى واقناع وفد كردي بالمجيء إلى بغداد، في الوقت نفسه، ولأجل معاكسة أية مطالب متطرفة من قبل الملا مصطفى بسبب الوضع الجديد". (جواد، ص١٢٨ - ١٢٩).

المبحث الثالث: دراسة تحليلية مقارنة في مصادر الجانبين

أولاً: وصف المعركة في المصادر الشيوعية

لقد جاء وصف معركة هندرين في المصادر الشيوعية بشكل مختلف قليلاً عن الروايات الكردية، وإن كانت متطابقة في المضمون:" في مطلع أيار ١٩٦٦ استطاعت، وحدات من الجيش العراقي أن تتسلل تحت جنح الظلام لتحتل جبل هندرين ذي الأهمية الستراتيجية بوصفه الموقع الذي يشرف على الطرق المفضية إلى المـ نطقة البارزانية، التي ظل الجيش عاجزاً عن الاقتراب منها، بسبب سيطرة قوات الثورة على قمم الجبل. كان الجبل والمناطق المؤدية له تحت حراسة الأنصار الشيوعيين. وسرعان ما أقام الجيش ربايا حصينة عليه، وكدس فيه قوة كبيرة تعادل عشرة أضعاف القوة التي يمكن للحزب والقريبين منه أن يحشدها هنا. كان على الشيوعيون أن يستعيدوا الجبل مهما كان الثمن، خاصة وأن البعض من خصوم الحزب قد أثاروا ضجة كبيرة ضد الشيوعيين متهمين إياهم بالتواطؤ مع الجيش لتسليم الجبل. (نوري، ص ٣٣٥).

وبشأن الاستعدادات التي قام بها الأنصار الشيوعيون المدعومون من البيشمركه بقيادة عزت سليمان بك دركلى، يذكر ما نصه:" وقد استعاد الفدائيون الجبل، إذ خاض الأنصار الشيوعيون، ومعهم قسم من مسلحي عزت سليمان بك القريب من الحزب سياسياً، بقيادة الضابط الشيوعي القدير الرئيس كمال نعمان والضابط المدفعي الجريء نعمان علوان (ملازم خضر)، معركة هندرين التاريخية، واستطاعوا بهجوم مباغت أن يطهروا الجبل من قوات الحكومة تماماً، ويلاحقوها حتى معسكر راوندوز. وكانت خسائر الأنصار خمسة بضمنهم النصير الجريء عريف يونس. بينما ألحق الأنصار بالقوات الحكومية خسائر كبيرة قدرت بـ ٧٥ قتيلاً و٢٥٠ جريحاً، حسب تقارير منظمة الحزب في راوندوز، ومقادير كبيرة من الأسلحة والعتاد. وكان لهذا النصر قيمته الكبيرة سياسياً وعسكرياً، ورفع كثيراً من هيبة الشيوعيين ومقاتليهم، لاسيما وإنها كانت أكبر معركة عسكرية وأبرز نصر تحرزه الفصائل المسلحة في كردستان العراق حتى ذلك اليوم. ينظر: عزيز سباهي، عقود من تاريخ الحزب الشيوعي العراقي، ص ٦٠ وما يليها؛ (نوري، ص ٣٣٥-٣٣٦).

أما رواية بهاء الدين نوري السكرتير الأسبق للحزب الشيوعي العراقي عن معركة جبل هندرين الذي كان آنذاك عضواً بالمكتب السياسي للحزب الشيوعي العراقي ومسؤول إقليم كردستان للحزب فهذا نصها:" قدر لي أن أكون في قرية كليته، بالقرب من جبل هندرين العملاق، يوم معركة هندرين التاريخية، التي كانت أكبر معركة عسكرية وأبرز نصر تحرزه الفصائل المسلحة في كردستان في العراق حتى ذلك اليوم. وقد بدأت المعركة في الثاني من أيار ١٩٦٦، عندما تسللت تحت جنح الظلام وحدات من الجيش بمساعدة ومشاركة الجحوش الأكراد إلى مرتفعات فوق الجبل واتخذت لنفسها مواقع قبالة فصيل الحراسة الشيوعي الصغير. وعندما نقل المسلحون الشيوعيون من مقرهم في قرية برسرين ومن سفوح هندرين بعض التعزيزات إلى فصيل الحراسة الأمامية كان الجيش قد أقام لنفسه العديد من الربايا والتحصينات

العسكرية والمدافع الخفيفة. وقد أثار البعض من خصومنا ضجة كبيرة ضد رفاقنا الفدائيين متهمين إياهم بالتواطؤ مع السلطة وبيع هندرين لها. كان لا بد من عمل كبير يعيد المياه إلى مجاريها. كان المسؤول العسكري لوحدتنا المسلحة كمال نعمان، النقيب الشيوعي العربي من أهالي ديالى، الذي كان قد هرب من الجيش إثر انقلاب ١٩٦٣ . كان كمال رجلاً هادئا خلوقاً ومحترماً بين الفدائيين. وقد تأثر بما حدث في هندرين شديد التأثر ليس فقط كمسألة سياسية وعسكرية، بل كمسألة شخصية بوصفه قائد الفصائل الفدائية المناطة به حراسة هندرين. فسهر على وضع خطة لشن هجوم مضاد يؤدي إلى استعادة الجبل. وكان عليه تدبير الأمر في ظروف عدم تكافؤ القوى العسكرية عدداً وتكنيكاً. فقد كانت في حوزته قرابة (٢٥٠) مسلحاً بأسلحة بدائية بسيطة أفضل ما فيها بندقية سمينوف، إضافة إلى مدفعي هاون عقدة (٣)، في حين قدرت قوات السلطة بما يزيد عن ألفي جندي مع تجهيزات جيدة ومع دعم قوي بالمدفعية والطيران... في صبيحة ١٢أيار وبعد إطلاق القذيفة الثالثة من مدفع الهاون الصغير صدر الأمر إلى الفدائيين، بضمنهم قسم من مسلحي عزت سليمان بك القريب منا سياسياً، بالهجوم. وفي معركة عسكرية خاطفة ألحقوا الهزيمة الكاسحة بالعدو ولاحقوه حتى اقتربوا من معسكر رواندوز. استشهد خمسة من فدائيينا، بضمنهم الفدائي الشجاع عريف يونس، الذي كان آمر فصيل الحراسة حين تسلل الجيش إلى الجبل. وحسب المعلومات التي أرسلها رفاق منظمتنا في رواندوز بلغ عدد قتلى العدو ٧٥ قتيلاً إضافة إلى حوالي ٢٥٠ جريحاً، أصيبت غالبيتهم جراء سقوطهم في الأرض الجبلية الوعرة. (نوري، ص٣٣٥).

وبخصوص نتائج العملية وما أسفرت عنها من خسائر فادحة بالجيش العراقي والحصول على غنائم كثيرة، يقول:" كنت لا أزال في (كليته) حين أ تى إلينا مراسلنا السريع مشياً (عريف نوري) حاملاً إلينا نبأ الانتصار المفرح فوق الجبل. بادرت إلى إرسال جميع مندوبي الكونفرانس ومن حوالينا شطر هندرين كي يشاركوا في جمع ونقل ما يمكن الحصول عليه من الغنائم المفيدة لنا من سلاح وعتاد وأجهزة لاسلكية وغيرها، ذهبوا جميعاً، وسبقهم رؤوف قادر ثم عاد نحوهم قبل أن يصعدوا الجبل وأخبرهم بأن ليس هناك ما يمكن جلبه ولا داعي لمواصلة السير. فرجعوا أدراجهم دون أن يجلبوا شيئاً. وفي وقت لاحق حصلنا فقط على عدد من أجهزة اللاسلكي، التي جلبها لنا فدائيونا المشاركون في المعركة. وأشيع على نطاق واسع بأن الشيوعيون أخذوا وأخفوا أسلحة كثيرة. وكان حجم الانتصار الكبير يساعد على خلق وتصديق مثل هذه الاشاعة. وأرسلت قيادة الحركة المسلحة إلى رفاقنا مَن طلب منهم عدداً من الغدارات بذريعة أنها بحاجة إليها كي ترسلها إلى الفدائيين المكلفين بالعمليات العسكرية في المدن. (نوري، ص٣٣٥-٣٣٧).

ومن جانب آخر فإن رواية القيادي الشيوعي الكردي (خسرو حميد عثمان) حول خسائر الجيش العراقي في المعركة مقاربة لما تقوله الرواية الاسرائيلية، ومتناقضة مع رواية القيادي الشيوعي الكردي الآخر بهاء الدين نوري، يقول خسرو حميد عثمان:" يبدو أن أرقام خسائر الجيش العراقي اختلطت في رواية بهاءالدين نوري بين هذه المعركة في جبل زوزك يوم ٢أيار وبين معركة جبل هندرين يوم ١٢منه. ينظر:

خسرو حميد عثمان، روايتان مختلفتان عن معركة جبل هندرين وحيثيات بيان ٢٩ حزيران ١٩٦٦(٢/٢)، (خسرو عثمان، موقع الحوار المتمدن، العدد ٥٣٨٥، في ٢٠١٦ / ١٢ / ٢٨).

يبدو أن الخلاف بين القياديين الشيوعيين الكرديين حميد عثمان من (أربيل) وبهاء الدين نوري من(السليمانية) القت بظلالها على الروايات المختلفة حول معركة جبل هندرين وغيرها من الاحداث التي ليس مجال ذكرها الآن.

فيما جاءت رواية (شه بول فاخر مير كه سوري) ابنة فاخر مير كه سوري أحد القادة الشيوعيين المشاركين في المعركة قبل أن ينضم لاحقاً إلى الحزب الديمقراطي الكردستاني بشكل أكثر تفصيلي، مع الإشارة إلى حوادث لم تذكرها الروايات الشيوعية الأخرى، وكان هدفها يتضمن اعلاء شأن والدها الذي غُيِب دوره المشهود في المعركة حسب تقديرها رغم إشارة السيد البارزاني إليه في كتابه (= البارزاني والحركة التحررية الكردية)، وكذلك الامر بالنسبة للمصادر الغربية والإسرائيلية على حدِ سواء:" لم يكن تحرير جبل هندرين بالأمر الهين، ليس من الناحية اللوجستية فحسب، بل من الناحية النفسية ايضا. لذا كان من المفروض قبل خوض الهجمة المضادة ان تهيأ الارضية المناسبة لدى المقاتلين بان الاندحار الكبير الذي منيت به قوات الثورة لابد لها من انتصار كبير. كانت قوات فرسان الزيباريين والريكانيين المعروفين ببأسهم وبسالتهم في الحروب تتمرس في مقدمة القوات الحكومية على الجبهات الامامية. وازاحة هؤلاء من الخنادق الامامية لم تكن مسألة سهلة المنال على قوات البيشمركه وخصوصا القادة الميدانيين الذين وضعوا خطط تحرير الجبل، من قبل الحزب الشيوعي. فقد كانوا يشكلون ساترا عصيا امام كل تحرك مضاد. لذا طلبت القيادة الميدانية المشكلة لتحرير الجبل من البارزاني ان يأمر فارس باوه آمر هيز سهل اربيل حينذاك بتوجيه ضربة لعوائل الزيباريين كي يدفع المتواجدين منهم على الجبل إلى ترك خنادقهم والعودة لبيوتهم بغية حماية اطفالهم وعوائلهم. وقد نجحت الخطة نجاحا باهرا، فنفذ فارس باوه امر البارزاني فضغطت هذه العوائل على رجالها المتواجدين في الجبهة وضغطوا هم بدورهم على مسؤوليهم الميدانيين، وبعد ٤٨ ساعة فقط من ضرب تلك العوائل عاد الجحوش الزيباريون إلى بيوتهم تاركين الجبل بعد ان سلموا مواقعهم لجنود اللواء الرابع. (شه بول، ١٩٩٧م، ص٧٢ – ٧٣). ويبدو للباحث أن فرسان عشيرة الريكاني لم تشارك في الهجوم على جبل هندرين.

وتستطرد الكاتبة شه بول حول دور الحزب الشيوعي في مجال الاستحضارات للمعركة والتهيئة النفسية "هناك عمل آخر كان على الحزب الشيوعي ان ينجزه وهو الحصول على معلومات عن الاوضاع الداخلية للقوات العسكرية على جبل هندرين ومعرفة تحركاتها اليومية واوقات الانذار والتحلل منه...الخ. واستطاعت القيادة الميدانية الحصول على هذه المعلومات عن طريق بعض الضباط والجنود الشيوعيين وعلمت ايضا بأوقات الانذار والتبديلات التي كانت بين ٤،٣٠ و٥،٣٠ مساءا. اما على الصعيد النفسي فقد كان القادة الميدانيون يزورون البيشمرگه المرابطين ويشجعون فيهم روح التضحية والفداء ويثيرون حماسهم البطولي للدفاع، وكانت تهمة بيع هندرين (= من قبل الحزب

الشيوعي العراقي) عاملا في دفع القيادة الميدانية خاصة كمال نعمان ثابت وفاخر الميركسورى للإسراع في تنفيذ الخطة وانهاء هذه الضجة المفتعلة التي كانت تتضخم يوما بعد آخر وتؤلم الكوادر العسكرية الشيوعية. واحيط البارزاني باعتباره قائدا لقوات پيشمرگه كردستان وابنه ادريس الشخص الثاني بتفاصيل الخطة وساعة الصفر. وهكذا بعد عشرة ايام فقط من احتلال الجبل اصبحت جميع المستلزمات اللوجستية والميدانية والنفسية مهيئة لتحرير هندرين. (شه بول، ٧٣)

أما بخصوص ساعة الصفر والضربة القاتلة لتحرير جبل هندرين، فتذكر: "تشكلت القيادة الميدانية من (كمال نعمان ثابت، فاخر الميركه سورى، ملازم خضر، ملازم عبد الرحمن، عريف يونس) كان الملازم عبد الرحمن وعريف يونس يشكلان القوة المهاجمة ويقود كل منهما سرية مقاتلة. وحددت ساعة الصفر بالرابعة من عصر يوم ١٢/٥/١٩٦٦. وبدأت المعركة كما يلي: انقسمت القوات المهاجمة إلى فريقين فدائيين. الفريق الاول: يربو عدد مقاتليه على (٦٠) پيشمركه بقيادة (عريف يونس) تنطلق من (كه بكه موو) لكسر الخطوط الامامية والهجوم على الربايا المحصنة. وانقسم هذا العدد إلى مفارز صغيرة وكان جميعهم شيوعيين منهم (زرار دركلي وسعيد حمد آغا الميركسورى ومام صديق كاولوكي ومام الياس راوندوزي وغيرهم). لأهمية هذا الخط الهجومي من الناحية اللوجستية حيث كان انتصاره وتفوقه يعني تطهير سائر مواقع هندرين كان من الضروري ان يتولى قيادته شخص كفوء وشجاع...". (شه بول، ص٧٤).

لذا فقد أشرف (فاخر) من منطقة كه بكه موو على هذا القاطع من الجبهة خصوصا وان الاستشهاد المبكر لعريف يونس قد ألقى على عاتقه مهمة قيادة الفريق الذي انيطت قيادته به. وجود فاخر لقيادة الفريق الذي كان تحت امرة الشهيد عريف يونس رفع معنويات مقاتلي هذا الفريق كما ان تطعيم هذا الموقع بقائد عسكري خبير قلل من احتمالات الفشل وحدوث الثغرات في صفوف القوات المهاجمة، فيما كانت حصيلة الغنائم كبيرة، التي استولت عليها قوات الپيشمرگه والتي كانت كبيرة بلا شك، رغم الآراء المتضاربة حولها، لكن الكاتبة تصرح بالقول:". لكنني حاولت تقصي الحقائق عنها من مصادر مختلفة ثم مقارنتها بالمذكرات المخطوطة للأخ عطا طالباني ويمكن تحديدها كما يلي: اربعة مدافع ثقيلة، و(٧) هاونات عيار ١٠٥ ملم، ٢٠ مدفعا عيار ٨٢ ملم، ٨ رشاشات من نوع فيكرس، ٨ رشاشات من نوع برين، ١٥ بندقية كلاشنكوف، وقد تم توزيع هذه الغنائم بأوامر من الزعيم الكردي ملا مصطفى البارزاني.

ثانياً: وصف المعركة في المصادر الإسرائيلية

ومن جانب آخر تذكر المصادر الاسرائيلية، أن دور ضباط الجيش الإسرائيلي في شمال العراق (= كردستان العراق) وخبرتهم أسهما إلى حدٍ كبير في صد تقدم الجيش العراقي على طريق هاملتون الاستراتيجي، رواندوز – حاج عمران، إذ تمكن الجيش العراقي (اللواء الرابع) من الفرقة الثانية من السيطرة على جبل هندرين، وتمكن (اللواء الخامس) من الفرقة الرابعة من السيطرة على جبل زوزك،

وهذان الجبلان يشكلان عارضين مهمين جداً في السيطرة على حوض رواندوز وديانا وبالتالي تسهيل مهمة الجيش العراقي في الوصول إلى مقر قيادة البارزاني في كلاله وحاج عمران والمناطق المتاخمة لها والوصول إلى الحدود الدولية، وبالتالي قطع الصلة بين ايران والحركة الكردية؛ ولكن الدعم اللوجستي الإسرائيلي مضافا إليه خبرة الضباط العرب الشيوعيين أجبرا الجيش العراقي وتحديداً اللواء الرابع على إخلاء الجبل وإصابته بأكثر من ألف إصابة بين قتيل وجريح.

وجاء ذلك من خلال نقل الصحفي الإسرائيلي شلومو نكديمون عن مذكرات الضابط الاسرائيلي المقدم (= الجنرال) تسوري ساغيه، الذي كان آنذاك برتبة مقدم في سلاح المظلات الاسرائيلي، قوله: " في الثاني عشر من أيار(=١٩٦٦م) وقع اختيارنا على اللواء الرابع كهدف نضربه من اجل تخفيف العبء الواقع على الاكراد. وكان من الواضح ان وضع هذا اللواء صعب. فقد كان يتقدم على طول سلسة جبلية تقود نحو قمة جبل هندرين، ومن جانبي هذه السلسلة كانت هناك مناطق مرتفعة، ولم يكن. هذا اللواء يكف عن طلب الاسناد المدفعي، والجوي. وقامت القوة الكردية بانتظار اللواء في مكان معين، وعندما وصل إلى تلك المنطقة اقترحت شن هجوم مضاد عليه. وكان هناك موقع كردي يعرقل تقدم اللواء إلى النقطة التي اعددنا الهجوم فيها، فوجهنا اليه أمر بترك اللواء يمر، بيد ان قائد القوة رفض الانصياع للأمر، فهو لم يفهم لماذا يجب ان يتراجع ويدع القوة تمر في الوقت الذي ينفذ مهمته على أفضل وجه، وعلى اتم الاستعداد لتنفيذ شعار (الباش مرجه): "نحن على استعداد للموت". (نكديمون، ٢٠٠٤م، ص١٥٦-١٥٧).

ويستطرد المصدر الاسرائيلي، بالقول:" توجهت انا و(مورخان) وهو ضابط كردي رفيع من المقربين للبرزاني إلى الموقع (= هو الاسم المستعار للسيد مسعود البارزاني)، وبعد جهد جهيد أقنعنا قائده بالتراجع، بعد ان وجه الينا نظراته شذرا وقال: تذكروا انكم أنتم الذين ارغمتموني على الانسحاب. دخل اللواء العراقي إلى منطقة الموقع الذي تم اخلاؤه. كان قوامه حوالي اربعة الاف جندي، مسلحين بصورة جيدة، ولديهم عدد كبير من البغال، والمدافع. سار اللواء العراقي في شبه نصف دائرة، وطوابير جنوده متراصة بشكل متقارب جدا، بينما الإسناد اللوائي، وقيادة اللواء تغطيه ومن الخلف. بدأت القوات الكردية بقيادة قائد الهندرن (= جبل هندرين) فاخر محمد (= فاخر حمد آغا مير كه سوري) البرزاني تقترب من القوة العراقية من ثلاثة اتجاهات، وقد قسمت نفسها إلى أربع وحدات يبلغ كل واحد مائتين وعشرين جنديا بهدف التوغل إلى داخلها، وفي نفس الوقت قامت قوة قوامها ثلاثين جنديا برئاسة الرقيب يونس بحركة التفاف واسعة، بهدف احتلال قيادة اللواء، والامساك بقائد اللواء حيا، لأسباب نفسية واستخبارية.

وعندما دخل اللواء منطقة المصيدة، وجهت اليه جميع النيران المتوفرة في الجهاز الدفاعي، بما فيها المدفعية التي هي عبارة عن اربعة مدافع من عيار خمسة وعشرين رطلا، وراجمتين من عيار ١٢٠مم وسبع راجمات من عيار ٨١ مم. ولا شك ان قوة هذه الاسلحة المدفعية لم تكن كبيرة، خصوصا إذا ما أخذنا بعين الاعتبار الكثافة المدفعية النيرانية التي كانت القوات العراقية تستخدمها، بيد ان الظروف التي استخدم فيها كانت تجعله اسنادا هائلا أكثر بكثير من قوته الحقيقية. لم تكن هناك أوامر قيادية مسبقة

للقوات، بل كانت الاوامر تعطي اثناء الهجوم. بيد ان هذه المرة كانت المرة الاولى التي يستخدم الاكراد مثل هذه الكثافة النيرانية والمدفعية قبل الهجوم. أضف إلى ذلك انها كانت المرة الاولى التي يشعرون فيها بمدى جدوى نقل الاوامر بالراديو اثناء القتال. (نكديمون، ص ١٥٧).

ويشير الباحث الإسرائيلي إلى نتيجة المعركة التي لم يتوقعها الجيش العراقي لا من ناحية التوقيت ولا من الناحية العملياتية " بعد نصف ساعة من القصف المدفعي آنف الذكر، فوجئ العراقيون بالهجوم الكردي الذي لم يسبق له مثيل بالنسبة، وقد استخدم المقاتلون في البداية البنادق، ثم لجأوا لاستخدام المدافع الرشاشة البريطانية الصنع من طراز(سترلينغ)، وكالوا للعراقيين ضربات دون رحمة. قامت القوة بقيادة يونس بتطويق قيادة اللواء، بيد انها لم تستطيع القاء القبض على قائده حيا، ولا شك انه لولا هذا الامر لما تمكن القائد من الفرار ولما قتل يونس. فقد اتاح الامر للقائد الفرصة ليهرب، وقتل يونس وهو يطارده على بعد عشرات الامتار من القاء القبض عليه. استغرقت المعركة ساعة كاملة لم يبق في نهايتها اي جندي من جنود العدو على قيد الحياة باستثناء خمسة أسري، وبعض الجنود الذين تمكنوا من الفرار. (نكديمون، ص١٥٧).

وبخصوص الخسائر التي الحقت بالجيش العراقي والغنائم التي حصل عليها الجانب الكردي يذكر:" أما الغنائم الجزئية، فقد شملت ستة مدافع جبلية من عيار ٧٥ملم، واربعة مدافع غير مرتدة، وثلاث راجمات بريطانية من عيار ثلاث انشات، وأربع راجمات من عيار ٨١ ملم امريكية، وخمسة رشاشات متوسطة من طراز(فيكرس) وخمسة واربعين مدفع (برن) وألف بندقية من طراز موزر، وثلاثمائة مدفع رشاش من طراز (سترلينغ). وستة واربعين جهاز اتصال، وجهاز اتصال للإسناد الجوي، وستة الاف بطانية، وكميات كبيرة جدا من الذخائر. وقدر عدد القتلى والجرحى الاكراد بمائة وخمسين شخصا، هذا في حين بلغ عدد القتلى العراقيين الفين وخمسمائة شخص". (نكديمون، ص١٥٦-١٥٨). وفي التصريح الذي ادلى به مسئول عراقي لمجلة (ميدل ايست جنرال) قال: " إن الاسلحة التي تم ضبطها لدى الاكراد خلال العملية كانت تحمل علامات ورموز الصناعات الاسرائيلية". (نكديمون، ص١٥٨).

بينما ذكر نفس الضابط الاسرائيلي (= الجنرال تسوري ساغيه) هذه الرواية بشكل مغاير بعض الشيء في لقائه مع مجلة ئيسرائيل - كورد في عام٢٠١٠م التي كانت تصدر في مدينة أربيل، رئيس تحريرها (داود باغستاني)، وبعد مضي أكثر من عشرين سنة على مذكراته الاولى، حيث أنه هو الذي خطط وأشرف على معركة هندرين التي قادها فاخر ميركه سوري أحد قادة البيشمركه البارزين،" كان الجيش العراقي فعالاً وقد اقترحت مهاجمة الفرقة الرابعة (= اللواء الرابع) التي كانت في جبال هندرين. معظم الفرقة قتلت بعد ان وصلت المعدات التي ارسلتها إيران، البارزاني (= ملا مصطفى) علق على ذلك قائلا " ان عدد الذين قتلوا كان كبيرا جدا وانا غير راضٍ عن ذلك القتل، أعرف انهم مجبرون على ارسالهم للقتال، فانا لا أحب قتال العرب". (الخشاب، العدد ٦١٧٥ في ٢٠١٩/٣/١٧). نقلاً عن العدد ١٠ من مجلة ئيسرائيل - كورد، شهر ابريل / نيسان عام٢٠١٠م.

ويضيف المقدم (=الجنرال تسوري ساغيه) حول الخطة التي عرضها على القيادة الكردية، بالقول:" كانت خطتنا الأساسية تهدف للسيطرة على جبال ريفاندوز (= رواندوز) وزوزك وهندرين. نعم، شاركت في كل المعارك التي دارت هناك. كان الأكراد محرومين من مهارة السيطرة على الأمور في وقت كان العدو يهجم بشكل احترافي. وكانت الوحدة التي أقودها هي أولى الوحدات التي استطاعت تشكيل خط للدفاع؛ إذ كانت مكونة من رجال أذكياء ومدربين جيدا. لم يكن عددهم بالكثير، لكنهم كانوا أفضل من يرد على هجمات العدو. كان هناك أكثر من ١٠ آلاف جندي عراقي موزعين على المنطقة السفلية من عليبج وحليفان (= خليفان). كان واضحا أنهم مدربين جيدا، كما كانت تدعهم الدبابات والطائرات. وكنت أعرف، بصفتي رجل مظلات، من أين سيهجم الجيش العراقي بحلول الربيع. ووفقا لذلك وزعت قواتنا وشكلت استراتيجية دفاعية. وقد استفاد الأكراد كثيرا من الخبرات التي اكتسبتها من العمليات المضادة للإرهاب في الجيش الإسرائيلي. كانت الخطة تنص على أننا سنشكل خطوط دفاع عندما يهجم الجيش العراقي. كانت الظروف الجغرافيا في صالحنا لأن الجبال لم تكن لتسمح بإجراء مناورات جوية بسهولة. كما كانت بعض المناطق تشكل خطراً يصعب من انتقال القوات العراقية برا. كان الأكراد معروفين بقدرتهم على التصويب، وهم الآن يستعدون للدفاع. أمرتهم بالانتظار بصبر حتى يدخل الجنود العراقيون في مرمى تصويبهم. تمركزنا على مرتفعات جبلي هندرين وزوزك. حذرت جنودي من التصويب نحو الدبابات حتى لا يكتشفوا مكاننا. كان الأكراد يعرفون المكان جيدا، وكان عنصر الحظ في صالحهم. كان تعداد الجنود العراقيين الذين اقتربوا منا ٣ آلاف. أعطيت شارة القيادة إلى الملازم (= العريف الشيوعي) يوسف لكنه قتل في المعركة.

ويستطرد المقدم (= الجنرال) الاسرائيلي حول نتيجة المعركة لصالح الحركة الكردية، بالقول:" وكان البارزاني سعيدا للغاية. لكن كان يبدو أنه شعر بتوتر لكثرة عدد قتلى جنود العدو. اضطرت الحكومة العراقية لإنهاء العملية العسكرية عقب نجاحنا هذا. كان هذا مفاجأة بالنسبة لنا. بعدها سمعنا أن الرئيس العراقي عبد السلام عارف مات في حادث طائرة مروحية وحل مكانه شقيقه عبد الرحمن الذي تواصل مع بارزاني وطلب منه إنهاء القتال والجلوس إلى طاولة المفاوضات. فاقترحت على بارزاني التفاوض مع مواصلة القتال كي لا نفقد قوتنا، لكنه أخبرني باستحالة فعل الاثنين في آن واحد. فيما قال المؤرخ العسكري الإسرائيلي أوري مليشتاين في مقال تحليلي بصحيفة (معاريف):" إن العلاقات العسكرية بين إسرائيل والمليشيات الكردية تعود إلى عام ١٩٦٦، حين تمكن الجنرال الإسرائيلي تسوري ساغيه من مساعدة كتيبتين كرديتين على خوض حرب استنزاف ضد الجيش العراقي وقتلوا منه ثلاثة آلاف جندي، وتكرر الأمر ذاته عام ١٩٧٤". ينظر: موقع الجزيرة نت، نقلاً عن صحيفة معاريف الإسرائيلية في٢٠١٦/٣/١.

ثالثاً: وصف المعركة في المصادر الغربية

المعلومات المستقاة من المصادر الغربية هي معلومات صحفية، استقاها الصحفيون ومراسلو التلفزيونات من أفواه بعض القياديين الكرد، أو من المقاتلين الكرد الذين شاركوا في هذه المعارك، لذا

يستطيع الباحث أن يتكهن بأنها تدخل ضمن المجال الوصفي على أقل تقدير، ولا تدخل في التفاصيل حول عدد الالوية والافواج والكتائب التي شاركت في العملية من الجانبين، لذا فهي أقرب ما تكون إلى السرد الروائي منها إلى السرد المعرفي الأكاديمي.

يعد الصحفي الفرنسي رينيه موريس() أول صحفي نقل مشاهد من معركة هندرين باعتباره كان في المنطقة أثناء المعركة وقبلها وبعدها، والتقى مع قادتها واطلع على مخططاتهم قبل الهجوم الكبير على جبل هندرين في يوم ١٩٦٦/٥/١٢م؛ لذا فإن لكلامه أهمية كبيرة باعتباره معاصر وملازم للحدث نفسه.

يقول رينيه موريس:" حشدت رئاسة أركان الجيش العراقي في منخفض (رواندوز) أحسن فرقتين من فرقها الخمس وهما الفرقة الأولى والفرقة الثانية، والأخيرة ومقرها كركوك تعتبر وحدة مختارة. وكان قائدها الجنرال (الأنصاري)" وتتألف من اللواء الثالث والرابع والخامس، وقد تخصصت بالحروب الجبلية وانيطت إدارة العمليات بالجنرال (زكي حسين حلمي) قائد الفرقة الأولى وهذه الفرقة تتألف من اللواء الأول والرابع عشر والخامس عشر فضلا عن وحدات من المرتزقة (الجاش) مما يبلغ مجموعه حوالي ٣٥ الف مقاتل مزودين بأحدث الأسلحة الهجومية تساندها مدفعية ثقيلة وطيران نشط، ومن الجهة الأخرى كان الثوار الكرد المضطرون على كل حال إلى الدفاع بطول الجبهة الممتدة من (زاخو) إلى (خالقين) قد حددوا في سبيل الدفاع عن القمم المشرفة على (رواندوز) ربع جيشهم العامل أي ما يقارب الثلاثة آلاف وخمسمائة مقاتل وأنيطت القيادة (بإدريس البارزاني) تحت إمرة أبيه وسلطته العليا بمساعدة رئيس الأركان (عبد الرحمن القاضي) وكانت مسؤولية الدفاع عن جبلي (زوزك) و(هندرين) منوطين بشابين من أفضل القادة (فاخر محمد) من قرية (ميركه سور) القريبة من بارزان و(فارس كورماركي) وهو منطقة زاخو(= الصحيح من دهوك – من عشيرة الدوسكي). وكان البيشمركة على العموم مزودين بأسلحة خفيفة ورمانات معظمها من صنع محلي وقليل من مدافع الهاون وحوالي عشرة مدافع ميدان يدخل فيها خمسة

() رينيه موريس: صحفي وكاتب فرنسي ولد في ١٦ شباط عام١٩٢١م، بعد حصوله على درجة البكالوريوس في الآداب، بدأ عام ١٩٤٥ عمله كمراسل حربي في ألمانيا، ثم دخل عام ١٩٤٩ في الجريدة اليومية لا ديبيش دو ميدي حيث قضى كامل حياته الصحفية. قام بجميع الأنشطة، من مراسل إلى كاتب عمود رياضي، ولا سيما في سباق فرنسا للدراجات، كاتب عمود قضائي (من قضية دومينيكي الى كلاوس باربي محاكمة)، وأخيراً رئيس التحرير. غطت الرحلات الرئاسية. تم إرساله إلى جميع المناطق الساخنة: الهند الصينية، الجزائر، كردستان، إيران، الصين ... تمت مكافأة قصصه بالجوائز فرانسوا جان أرمورين. في عام ١٩٥٤ لمقالاته حول l'Indochine (يمكن التخلص منه) ال جائزة ألبرت لوندر في عام ١٩٥٦ لتقاريره عن الحروب الساخنة. في سن الخامسة والثلاثين، كان الصحفي الوحيد الذي حصل على هاتين الجائزتين الرئيسيتين لتقريره. في عام ١٩٦٧ نشر في لا ديبيش دو ميدي سلسلة تقارير عن ثم دخل عام ١٩٤٩ في الجريدة اليومية لا ديبيش دو ميدي حيث قضى كامل حياته الصحفية. في سن الخامسة والثلاثين، كان الصحفي الوحيد الذي حصل على هاتين الجائزتين الرئيسيتين لتقريره. في عام ١٩٦٧ نشر في لا ديبيش دو ميدي سلسلة تقارير عن الانتصارات الكبيرة لقوات البيشمركة الكردية على الجيش العراقي في معارك هندرين في كتابه: كردستان أو لا مور أي كردستان والموت، نُشرت لاحقًا في كتاب صدر عام ١٩٦٧م. وترجمها جرجيس فتح الله الى اللغة العربية. كان نائب رئيس مدرسة الصحافة في تولوز، تأسست جائزة تحمل اسمه عام ٢٠٠٦ تخليدًا لذكراه ولمكافأة الصحفيين الشباب. توفي في ٢٣ مايو/ أيار عام١٩٩٩م.عصمت شريف وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية (دراسة في ثورة ١٩٦١)، ترجمة: سعاد محمد خضر، السليمانية، مؤسسة زين لإحياء التراث الوثائقي والصحفي، ٢٠١٢م، ص٣٦٥ - ٣٦٧.

غنمت من العدو أثناء عمليات هجومية فاشلة، وكانوا يؤمنون السيطرة على الجبل بدورياتهم مستفيدين من الستر الطبيعي خيرا استفادة، وقد حفروا في جبل زوزك الأجرد تماما شبكة من الخنادق والاستحكامات، كما كانوا على علم تام بكل الخطوات التي يتخذها الجيش استعدادا لهجومه المقرر في منخفض (رواندوز)، فلم يباغتوا بالهجوم الكبير وإن كانوا يجهلون يومه وساعته". (موريس، ٢٠١٢، ص١٤٩).

وبشأن هجوم القوات العراقية والسيطرة على جبل هندرين يقول موريس: "بدأ الهجوم في منتصف ليل ٢/٣ من أيار بعد قصف تمهيدي شديد بالمدفعية استمر حتى الفجر حيث أصبح الجبل كتلة من نار، وبطلوع النهار أخذت تشكيلات متعاقبة من الطائرات تتناوب الدق المتواصل بقنابل النابالم وبعدها تنقض انقضاضاً كاسحاً بنيران رشاشاتها وصواريخها، وبعد هذا تقدمت المشاة بمساندة الآليات، كان الهدف الذي خصص للواءين الثالث والرابع في القلب، جبلا (زوزك وهندرين)، أما اللواء الرابع عشر والخامس عشر فوضعا على التوالي في الميمنة والميسرة وهدفها المخصص مواقع (واركوان) الحصينة ووادي (أكويان) المتفرع، أما اللواءان الأول والخامس فقد بقيا بمثابة احتياطي وظهير، ولتأمين الخدمات في معسكرات القاعدة. تخلى البيشمركة عن مواقعهم الأمامية في السهل تحت وابل منصب من قذائف مدافع الميدان ومن قنابل الطائرات وأمام زخم الهجوم الكاسح الذي شرعت به المشاة انكشفت مواقعهم التي كانت على قدمات الجبال وانسحبوا وهم يقاتلون إلى القسم لكن في الوقت الذي أوقفوا زحف العدو في كل من (واركوان ووادي اكوايان) وجدوا أنفسهم مرغمين على إعادة تنظيم خطوطهم فوق قمم (هندرين وزوزك). وكان الوضع العصيب الذي وجد المدافعون عن زوزك فيه أنفسهم قد سبب لديهم بعض الاحجام، وكان من بين عدد الجرحى الأوائل واحد من القادة الكبار واسمه (عبد الله أحمد بشدري) التقيت به بعد فترة في مستشفى ناو بردان... وما لبث محاربو زوزك أن تبنوا تكتيكاً مرناً، تثبيتاً لمراكزهم، كانون يهاجمون الربايا الصغيرة التي أقامها العدو فيبيدون من فيها من الجنود قبل أن يستقروا ويتمركزوا، فيغتنمون أسلحتهم... في الواقع كلفت المهاجمين ثمناً غالياً ورسائلهم تشهد على ذلك وما لبث الكرد أن رفعوا نسبة الخسائر حتى بلغت ثلاثة أضعاف ولم تعد الأليات بقادرة على إسناد المشاة وهي تتقدم صعداً وكثيراً ما كان تداخل خطوط البيشمركة الاختراقي يقضي على كل محاولة استخدام لسلاحي المدفعية والطيران وهكذا عوض البيشمركة بمهارتهم وكفاءتهم القتالية عن التفاوت العددي الكبير. في اليومين الثامن والتاسع من أيار فتحت الجحيم أبوابها.. بعد أن أصبح (هندرين) جزئياً في قبضة الحكومة وثبت اللواء مراكزه، تسلم قائده (العميد محمد سعيد محمد) «برقية تهنئة وتقدير من بغداد لنجاحه المنقطع النظير» ركزت الجهود في جبل (زوزك) وفي عين الوقت أطلقت المدفعية نارها الحامية التي زادت عنفاً؛ بتدخل الطيران... المستمر. وفي بضع ساعات من ليلة ٦/٧ أيار أفلح البيشمركة في استرداد ثمانية مواقع حصينة من أصل عشرة مواقع خسروها قبلاً، وأن يستولوا على غنائم حربية كما هو بديهي. ومن ثم اقتنع الكرد بأنهم لا قبل لهم بالمحافظة على كل جبل (زوزك) الأجرد الأقرع الذي أتت على نبته القليل قنابل النابالم فقرروا الجلاء التدريجي عن نصفه أي السفح الغربي المطل على قرية (ديانا). أما في

(هندرين) فمع أن طبيعة أرضه تختلف عن قرينه بوجود الأشجار والأدغال فيه فقد بدا الموقف في الأيام الأولى مضطرباً وعلى درجة كبيرة من الحراجة إذ قام اللواء الرابع العراقي بقيادة العميد (محمد سعيد محمد) بحركة التفاف مستفيداً من الهجوم على (أكوايان) مستهدفاً مناورة مشاغلة مؤثرة ووصل به تقدمه إلى ما وراء خطوط دفاع البيشمركة. وأخذ يصعد سفوح الجبل وتقدم. مسافة كبيرة. كما اندفع في الوقت نفسه إلى ما وراء قرية (كوري ساتي) حتى القمة الأولى من حدبتي سنام الجبل حيث كان يوجد وراءها عدد من الآكام الثلجية...". (موربيس، ص ١٥٠ – ١٥١).

وبخصوص نتيجة معركة هندرين يقول موربيس:" ثم وفي نهاية أسبوع من المعارك دارت طاحنة لا رحمة فيها، أشرقت شمس العاشر من أيار عن هدوء نسبي على طول الجبهة. وانتهزت القيادة العراقية العليا هذا الهدوء لتريح المنهوك الذي أصيب بأفدح الخسائر في (زوزك) فاستبدلته باللواء الخامس. وفي جبل هندرين ثبتت القيادة رباياها في المواقع التي احتلتها ونقلت مقادير كبيرة من الأعتدة والتجهيزات تمهيداً لهجوم جديد. هذا الهجوم أنيط بالفوجين الأول والثاني عشر بمساندة قوية من المدفعية الجبلية. إلا أن عين البيشمركة الثاقبة لم تخطئ متابعة هذه التحركات. في الحادي عشر من أيار عندما كان العميد (محمد سعيد محمد) يتقلد وسام النصر جراء ما حققه من تقدم. اندفع اللواء الخامس، بشعور الحسد من التكـريـم والتقدير الذي حبي به اللواء الرابع، لتطويق سائر (زوزك) والاستيلاء عليه. وفي الساعات الأولى من عصر ذلك اليوم راح البيشمركة يواجهون موجات بشرية تطبق عليهم من كل جانب، وقنابل النابالم بل حامض الكبريت المحرق ينصب عليهم بقسوة لا مثيل لها فلـم يـروا بدأ من النزول عن مزيد من الأرض. إلا أنهم حملوا على المهاجمين في الساعة الخامسة بعد الظهر ودفعوا بهم إلى مواقعهم التي بدأوا منها هجومهم. فكانت ضربة خاطفة غير متوقعة واستمرت المعارك بالسلاح الأبيض طوال الليل وقد وصفها ضابط عراقي، فيما بعد، بهذه العبارة قال: - أواجهت في حياتك عاصفة هوجاء وأنت على منحدر من الأرض تبلغ زاوية ميله ٤٥ درجة، في ظلام دامس وعلى ارتفاع ألف متر وأمامك عدو خفيف الحركة لا تقوى عيناك على رؤيته؟ هذه المقاومة البطولية في (زوزك) تجاوب صداها المأثرة الباهرة التي حققها المدافعون عن جبل (هندرين). أمضى فاخر صباحه في الاستعداد لهجوم معاكس مباغت هدفه إحباط الهجوم الجديد. وقد احتفظت شخصياً بالمخطط الأصلي لهذه العملية الهجومية طبق ما رسمه المصمم على ورقة من دفتر ملحوظات. (موربيس، ص ١٥٢).

بعدها يشير الصحفي الفرنسي إلى قطع المدفعية التي هيأها قادة البيشمركه للهجوم، بجانب وصف الجسماني لأحد قادة البيشمركه (فاخر)،" كان (فاخر) الوسيم الوجه، الطويل القامة، المتين الألواح، قد أطلق في تلك الفترة من الزمن لحية تشبه لحية (فيدل كاسترو) تماماً وحلف بألا يزيلها حتى يأتيه النصر. وقد كان هيأ نصف دزينة من مدافع الهاون لإسناد قوته الصغيرة حرصاً منه على اجتناب الهزيمة بأي ثمن ولئلا يقع جبل (هندرين) كله بأيدي العدو، وهي الكارثة العظمى التي ستكون في الوقت نفسه بداية النهاية، لأن هذه القمة وهي الأكثر ارتفاعاً من أخواتها تسيطر على ذرى (زوزك) وتؤلف محور الدفاع

الرئيسي ومفتاحه. قال (فاخر) موضحاً وعيناه السوداوان تبرقان في بشرة وجه لوحتها الشمس خطة غريبة بين الخطط ، تعتمد على الجرأة وعلى مقدار الخوف الذي تشيعه في نفوس العدو، زد على هذا ان نجاحهم الأولي بث فيهم الثقة والاعتداد حتى أنهم ما كانوا يتوقعون قط هجوماً معاكساً : ذلك. إن تأثير المفاجأة إذن سيكون فيه فصل الخطاب. كان الجيب المتقدم في العمق تحت إمرة العميد (محمد سعيد محمد) قد حقق تقدماً قدره اثنا عشر كيلومترا ابتداء من راوندوز. هذا الجيب كون مثلثا غير منتظم دق راسه كما يدق الاسفين في الجبل حتى انتهى رأسه بالقمة الأولى لجبل (هندرين). أما قاعدته فكانت واسعة جداً وضلعاه طويلان عرضة للهجوم رغم الجهود التي بذلت لتقويتهما بالتحكيم، وعلى هذا الأساس جزأ (فاخر) قواته إلى أرهاط محدودة العدد زحفت في ليلة ١١/ ١٢ أيار وفي فجره أيضاً لتتخذ مواقعها على جهتي القوات المرابطة في ضلعي المثلث. واستبق لنفسه مدفع الهاون ونواة صدامية من البيشمركة أمر أفرادها بصورة قاطعة الا يأتوا بأية حركة قبل ان تشيع هجمات البيشمركة المغيرين الفزع بالعدو. وأوضح لي قائلاً: كان اندفاعنا والحالة هذه سيتم في القلب وبذلك سنكون همزة الوصل لكل من عناصرنا الهجومية، وكان هدفنا الأول إحكام عملية التطويق على المدفعية والمواد الحربية...". (موريس، ص١٥٢ - ١٥٣).

وبشأن تحديد عملية الصفر وبدأ الهجوم:" وتعينت ساعة الصفر لبدء الهجوم الرابعة من بعد ظهر اليوم التالي. وفي الوقت المحدد فتحت نار حامية من سفوح (هندرين). استمراريتها واتساع رقعتها أوهما الجيش العراقي بأن عدد المهاجمين كبير جداً، وبوغتوا بهذا الاندفاع الكبير الذي قدروا أن يكون شاملاً يمتد حتى مؤخرتهم. فأحجموا عن الاستعانة بالمدفعية الثقيلة في منخفض (رواندوز) أو بالطيران خوفاً من أن يجدوا أنفسهم تحت نيران مدافع نيرانهم وقنابل طائراتهم. وشاهدوا البيشمركة يبرزون من مكامنهم مطلقين صيحات عالية، ينزلقون من قنن أشجار البلوط ويتواثبون فوق الصخور وقد جعلوا في عمائمهم أعشاباً خضراء للتخفية، فأبدى الجنود مقاومة ضعيفة مترددة ثم ما لبثوا أن تخلوا عن مواقعهم بسبب الرعب الذي استولى عليهم، إلا أن الهزيمة كانت سريعة بحيث لم يتيحوا للمهاجمين فرصة التقاط أنفاسهم أو مجالاً للتوقف. وفكرت قيادتهم في جلب النجدات من كل مكان إلا أنها اضطرت في الوقت نفسه إلى الانسحاب الجزئي من القمة وسحب قسم من المدفعية لإطلاقها من جناحي الجيب المثلث. فكانت فرصة (فاخر) المنشودة التي لم يأمل خيراً منها، فحمل على القلب بجماعته تسانده نار مدافع هاون (٢ عقدة) وما لبث هجومه أن فتح ثغرة في الوسط وشتت شمل المدافعين فتبعثروا واندفع إلى المركز وشاعت الهزيمة بين الصفوف وسادتهم فوضى وانحلال عظيمين، وفي فترة من الزمن لا يصدقها إلا شاهد عيان أبيدت كل الربايا ووجدت الوحدات العراقية نفسها تحت طائل التطويق والمطاردة من كل ناحية. فكادوا يجنون فزعاً وراحوا يستسلمون زرافات، أو يلقوا بأسلحتهم ويطلقون سيقانهم للريح نزولاً نحو (راوندوز) في فوضى شاملة لا يمكن وصفها. واختلط الحابل بالنابل فلم يعد أحد يميز المقاوم من الهارب أو المستسلم، إلا أن البيشمركة بفضل خفتهم وسرعتهم الشبيهة بسرعة الظباء سبقوا المدحورين إلى قاعدة الجبل

ووصلوه قبل أن يبلغه القسم الأكبر الباقي من عدوهم. وكانوا يهبطون السفوح يهتفون هتاف النصر ممتزجاً بالشتائم والوعيد. ثم إنهم أحاطوا بالفلول المنهزمة على بعد ستمائة متر لا أكثر من موقع (رواندوز) المحكم التحصين. وشل الفزع والذهول حركة الحامية في المدينة، أو لعل الخوف من هجوم عليها جعلها أكثر حذراً، فظلت قابعة جامدة لا تأتي بعمل خلا قيامها بتغطية انسحاب المنهزمين إليها. وأطلق ضابط عراقي نداء استغاثة عبر الأثير فالتقطته أجهزة البيشمركة. كان هذا النداء دقيقاً في إيضاح أبعاد الهزيمة وفداحتها هتف الصوت بلهجة المتوسل: - لخاطر الله ولخاطر سيدنا (محمد) أنقذونا! لم يعد ثمة من يقاتل. الكل يفر ماربأ! لقد شتت شمل وحدتنا وتفرق الجاش من كل ناحية! والهزيمة عامة. كل أعتدتنا مهماتنا وقعت غنيمة بيد العدو أرسلوا طائرات مع النابالم على الفور وإلا انتهى أمرنا. أحد يرد على نداءاتنا. لقد احتل المتمردون مواقعنا كلها! وكأن ثمة من يشجع هذا الضابط في (هندرين) من الطرف الآخر، وحثه على صمود مهما كلفه الأمر، لذلك سمع وهو يرسل هذا النداء الختامي: من ألا تدركون أن هذا يوم القيامة! في هذه الفوضى العامة الهائلة لم يكن بوسع المدفعية أو الطيران التدخل بشكل فعال، فأكثر القتال كان يجري بالسلاح الأبيض والخناجر، ولم يكن للبندقية وعوسجها مرحباً: فعال، فأكثر القتال كان يجري في هذه الفوضى العامة الهائلة لم يكن بوسع المدفعية أو الطيران التدخل بشكل التحاماً. ولذلك ما كان يوجد تعبير ينطبق على المطاردة في سفوح (هندرين) بأشجارها وعوسجها أصدق من قولك مطاردة الرجل كما يطارد الأرنب! إن المرء لا يسعه إلا أن يعجب ويتساءل كيف تسنى للبيشمركة أن يتحاشوا الفتك بعضهم ببعض وهم منطلقون مجرى هذه المعركة الخاطفة (انتهت في السابعة مساء ودامت مائة وثمانين دقيقة كالإعصار والبالغين أقصى درجة من الهياج والمندفعين كالمردة من كل جهة، بالضبط) تستوقف المرء مشاهد ووقائع تفوق الخيال. (موربيس، ص١٥٤ – ١٥٥).

بينما يقول الصحفي الأمريكي جوناثان راندل() في هذا الخصوص بأن المشورة والنصائح الإسرائيلية كان السبب الرئيس في الحاق الهزيمة بالجيش العراقي وتدمير اللواء الرابع عن بكرة أبيه "بفضل المشورة

()جوناثان راندل: ولد راندال عام ١٩٣٣ في بوفالو، نيويورك، وتلقى تعليمه في جامعة اكستر وجامعة هارفارد. أمضى سنته الأولى في الخارج في فرنسا وعمل لفترة وجيزة كجندي في الجيش الأمريكي في أوروبا. بدأ راندال كمراسل أجنبي في باريس في منتصف الخمسينيات من القرن الماضي. على الرغم من أن راندال عمل كمراسل اقتصادي أوروبي في باريس، إلا أنه انتقل إلى تغطية الحروب وعمل لصالح يونايتد برس، وصحيفة باريس هيرالد السابقة، وتايم، ونيويورك تايمز، وواشنطن بوست (التي بقي معها تقريباً. ٣٠ سنة). كتب عن حرب الاستقلال الجزائرية عن فرنسا، والحروب والأزمات في فيتنام والكونغو وإيران ولبنان وكردستان والبوسنة وليبيريا خلال فترة عمله كمراسل حربي. قال راندال عن قراره في أن يصبح مراسلًا أجنبياً: "لقد عملت بشكل أساسي كمعارض في محنة شبه دائمة تتميز برفض منحرف في كثير من الأحيان للقيام بما هو منطقي وواضح وبطريقة ما البقاء على قيد الحياة من خلال الحظ السعيد المطلق الذي اعتبره الآخرون حماقة محضة ... مع الاتصالات الفورية اليوم والتحكم المصاحب لها، من الصعب استيعاب الإحساس بالحرية التي استمتعت بها في العمل في الخارج ، لا سيما في الأراضي النائية آنذاك ، والتي لم تخترقها الأجيال السابقة من المراسلين .في عام ٢٠١٣ ، فاز راندال بجائزة جون بيتر وآنا كاثرين زنجر من كلية الصحافة بجامعة أريزونا. "تمنحها كلية الصحافة منذ عام ١٩٥٤، تُمنح الجائزة للصحفيين الذين يناضلون من أجل حرية الصحافة وحق الناس في المعرفة". من أهم مؤلفاته: بعد هذه المعرفة، أي غفران؟ لقاءاتي مع كردستان (١٩٩٧)، منشورة في أمازون، ترجمت الى العربية بعنوان (أمة في شقاق دروب

والنصائح الإسرائيلية، تمكن الأكراد في ١٢ أيار ١٩٦٦، من تحقيق أهم انتصار عسكري خلال الستينات، والذي تمثل في إبادة لواء عراقي بأكمله في جبل هندران (= هندرين) القريب من مدينة رواندوز، فقد تولى إدريس نجل ملا مصطفى، قيادة هذه المعركة التي كانت إنجازاً كرديا خالصا، وعاونه في الميدان أحد قدامي قادة (البيشمركه) فاخر مورغاسوري(= مير كه سورى) الذي تلقى بدوره مساعدة حيوية من الضباط العرب الشيوعيين واليساريين الذين فروا من الجيش العراقي. ولأن العديد من الأشخاص والأطراف السياسية، نسبوا إلى أنفسهم الفضل في النصر الذي تحقق في هذه المعركة، لم يعد بالإمكان التمييز ما بين الحقائق والادعاءات ". (راندل، ١٩٩٩م، ص٢٥٥) نقلاً عن رسالة من سيامند عثمان إلى المؤلف في ١٩٩٣/١/٧٢م.

وفي الواقع، فقد اختلف العديد من ضباط الموساد في تقييم مدى أهمية الدور الإسرائيلي في هذه المعركة، وخصوصاً الدور الذي اضطلع به الكولونيل تسوري ساغي، الذي يظل موضع نقاش حتى اليوم، عندما كان مستشاراً عسكرياً لدى الأكراد ولعب دور رئيس أركانهم، فمن خلال مراقبة برقيات الجيش العراقي، استنتج أن ضباط المدفعية العراقية كذبوا على قيادتهم لإرضائها، وزعموا أن مدافعهم صارت في مواقع متقدمة. درس (ساغي) طبيعة ميدان القتال، وتولى تدريب قادة الأكراد في طهران وإسرائيل. وشكلت النصائح التي قدمها لهم، تأكيد اً للقواعد التي يعتمدها الأكراد منذ زمن طويل والقاضية بعدم الخروج إلى العراء وكشف أنفسهم أمام الطائرات والدبابات العراقية، وبعدم بناء أي تحصينات لأنه يمكن ملاحظتها من الجو، وبضرورة الاستعانة بالأشجار والصخور لتمويه مواقعهم. ومع نجاح القوة العراقية الكبيرة، في الاستيلاء على الجبال القريبة من مدينة رواندوز، اشتد قلق البرزاني والإسرائيليين. فقد كان البرزاني مدركاً بأن قواته تفتقر إلى الأسلحة ووسائل القيادة والسيطرة الضرورية لنجاح أي حرب تقليدية. (راندل، ص٢٥٥ – ٢٥٦).

وحول سير العمليات التي أسفرت عن نصرٍ مبين للقوات الكردية، وتشبيه عمليتهم بالمقاتلين الفيتناميين، ورفض أحد قادة البيشمركه من الانسحاب من موقعه؛ لأن بإمكان بيشمركته صد الهجوم العراقي رغم صدور الأوامر إليه، يقول جوناثان راندل ما مفاده:" في إحدى اللحظات الحاسمة من ذلك اليوم، رفض قائد كردي محلي أبي، أن ينسحب من مواقعه، معتبراً أن بإمكان مقاتليه صد أي هجوم عراقي مهما كانت ضراوته. واضطر ملا مصطفى إلى التدخل شخصياً وإصدار أمر الانسحاب بنفسه، ليقتنع القائد بالتراجع وإحكام الفخ ضد العراقيين، فيما اعتبر لاحقاً كميناً أسطورياً. فقد توزع الأكراد على مجموعات صغيرة من القناصة المزودين بالبنادق وبعض مدافع الهاون الخفيفة، يدعمهم ما يعادل لواءي احتياط. وتركوا العراقيين يتقدمون ويتسلقون الجبال من دون إطلاق النار عليهم. وما إن صار العراقيون على ارتفاع ١٨٣٠ متراً، حتى فتح الأكراد النار عليهم من الجانبين، فتم سحق اللواء العراقي الرابع المؤلف من

كردستان كما سلكتها)، يعيش راندال حالياَ في باريس. ينظر: جوناثان راندل، حرب الألف سنة حتى آخر مسيحي، أمراء الحرب المسيحيون والمغامرة الإسرائيلية في لبنان، بيروت، العهد للنشر والتوزيع، ١٩٨٤، المقدمة.

ثلاثة آلاف رجل، خلال ثلاث ساعات فقط. وأثبت الأكراد براعتهم في تطبيق التكتيك الذي يسميه الفيتناميون (التعلق بحزام العدو)، أي الاقتراب من مواقعه إلى مسافة قصيرة جداً، تمنع القوات المعادية الأفضل تسليحاً وتجهيزاً، من استخدام سلاحي الطيران أو المدفعية، من إصابة جنودها. وفي حين كانت خسائر الأكراد أقل من عشرين قتيلاً، فقد قتل من لواء عراقي واحد ألف ومئتا جندي، وفقاً للتقرير الذي قدمه قائد اللواء لاحقاً، وتم دفنهم في مدينة ديانا المجاورة، واستخدمت زجاجات (السفن أب) الفارغة، كشواهد لقبورهم. وبعد عشرة أيام من القتال في محيط مدينة رواندوز، خسر العراقيون ألفي جندي على الأقل، فضلاً عما سقط في صفوف (الجحاش) من ضحايا. (راندل، ص٢٥٦).

وعند تطرقه إلى شعور الزعيم الكردي حول احتمال وقوع خسائر مرتفعة بين صفوف مقاتليه:" قبل بدء المعركة، بدأ البرزاني قلقاً جداً من احتمال وقوع خسائر مرتفعة في صفوف مقاتليه الذين يفتقرون إلى التدريب العسكري اللازم، إلى درجة أن إقناعه بالموافقة على الخطة التي تمزج ما بين تكتيكات الحرب التقليدية وحرب العصابات، تطلب جهوداً كبيرة. وعندما علم بنتيجة المعركة، كان غضبه شديداً، وذهل ساغي عند سماع ملا مصطفى يقول له ((ان يسقط ٣٠ أو ٤٠ قتيلاً في صفوف العراقيين، فهذا أمر مقبول أما بعد سقوط ثلاثة آلاف قتيل منهم، فلن أتمكن من التحدث إلى الجيش العراقي بعد الآن)). وحاول ساغي من دون جدوى، الاعتراض قائلاً إن العراقيين يستحقون الخسائر التي؛ لأنهم بادروا إلى شن الهجوم ضد الكرد، لكن البارزاني لم يكن يستمع إليه، وعندما وصل المبعوثون العراقيون على متن سيارتي جيب ترفعان الأعلام البيضاء وطلبوا مقابلة ملا مصطفي، قال ساغي للزعيم الكردي إن الاقتراحات العراقية قد تصبح أفضل في حال القضاء على الألوية الخمسة المتبقية. لكن البارزاني رفض اقتراحه، قائلاً ((أسف، ولكنني أمضيت عمري في انتظار اللحظة التي سيتنازلون فيها ويقبلون التحدث إلي)). أما في تل أبيب، فقد ذهلت القيادة العسكرية الإسرائيلية، عند سماع الأنباء عن حجم الخسائر العراقية. فقال رئيس الاستخبارات العسكرية الجنرال أهارون ياريف مخاطباً ساغي ((هذا مستحيل إنها مجرد حرب عصابات. ما هذا الذي تقوله؟)). وعلى الرغم من هذه الشكوك والتساؤلات، إلا أن النصر الذي تحقق في معركة جبل (هندرين)، دفع حكومة بغداد إلى إعلان وقف لإطلاق النار استمر على امتداد السنتين التاليتين. (راندل، ص٢٥٦ – ٢٥٧).

في اعتقاد الباحث أن هناك مبالغة واضحة في خسائر الجيش العراقي مقارنةً بما ذكره السيد مسعود البارزاني ومصادر كرية وشيوعية على دراية بالموضوع.

فيما ذكر الصحفي الفرنسي من أصلِ أرمني جيرارد جالياند بخصوص[1] معركة هندرين رواية مقتضبة جاء فيها:" وبعد سنتين من هذا التاريخ (= ١٩٦٣م) وبالتحديد في ٤ آذار ١٩٦٥ اندلع القتال من جديد في

([1]) جيرارد جولياند: ولد في ١٥ شباط عام ١٩٣٤ في إترابيك، إقليم بروكسل العاصمة البلجيكية، هو استراتيجي جغرافي وكاتب فرنسي من أصل أرمني. وهو متخصص في العلاقات الدولية والاستراتيجية والنزاعات المسلحة وله عدة كتابات تتناول الحروب غير النظامية والاستراتيجيات العسكرية، وحرب العصابات في آسيا وأفريقيا وأمريكا اللاتينية، وله أيضا أعمال

الربيع. بعد وقت قصير من بدء الهجوم مات عبد السلام عارف في حادث تحطم مروحية وتولى الحكم شقيقه عبد الرحمن عارف وواصل الحرب في كردستان. واستمرت المعارك إلى حزيران ١٩٦٦ عندما حدثت هزيمة القوات العراقية في معركة جبل هندرين. رتب وقف لإطلاق النار مع البارزاني". (جالياند، ٢٠١٢م، ص٢٣٧ – ٢٣٨).

ويذكر الصحفي الألماني غنثر ديشنر أثناء زيارته لمنطقة رواندوز عام ١٩٧٣م بعد بيان ١١ آذار التاريخي وبالتحديد المناطق التي جرت فيها المعارك الشرسة في حوض رواندوز وبالتحديد جبل هندرين في سنة

١٩٦٦م:" ففي المناطق المليئة بالشعاب حول مدينة رواندوز جرت تصفية كتيبة كاملة من المشاة (= اللواء الرابع على جبل هندرين)، وفي الوقت نفسه منيت كتيبة. أخرى بخسائر فادحة (اللواء الثالث في جبل زوزك). هذا وقد قام فريق من التلفزيون الألماني، وصل بطريقة محفوفة بالخطر والمغامرة عبر تركيا إلى مناطق الصراع بمعاينة الوضع ووصف ما جرى:((استمرت المعركة يوماً كاملاً))، هذا ما قاله الصحافي ك. ديتمان من الفريق التلفزيوني. ((في اليوم السابق جرى تفجير جسر حديدي، إذ كان يعتقد أن قافلة الجيش العراقي ستعبر منه. وخلف الجسر أقام الكرد وعلى بعد مئة متر تحصينات صخرية لتكون حاجزاً طبيعياً. ثم وصل العراقيون. أرسل قائدهم جيباً ليفحص حالة الجسر. ولم يلحظ من في الجيب شيئاً. ولم تستطع القافلة التابعة لهم أن تبلغهم أبداً. أطلقت النار من بنادق آلية ومن أسلحة أخرى من عيار ١٢,٧ ملم على القافلة. كانت مواقع الأسلحة النارية أعلى من مواقع رجال القافلة. وهذا ما شكل الهدف الأمثل للقناصة الكرد. حيث أصبحت القافلة بكاملها عرضة للنيران. (ديشنر، ٢٠١٤م، ص٢٥٦).

وعند مراقبة الصحفي الألماني لكيفية إخلاء الجرحى العراقيين، يقول: "راقب الصحافي كيف تم إخلاء الجرحى الذين ظلوا على قيد الحياة إلى بيت صخري يقع إلى الجوار. أما الطريق فكان مغطى بما تبقى من سيارات الشحن المحترقة والجيبات الوسخة ذات اللون الأصفر السوفياتية الصنع، وفي اليوم التالي تم إرسال

شعرية، حصل على شهادة الدكتوراه من جامعة باريس الخامسة – ديكارت تحت اشراف المستشرق الفرنسي مكسيم رودنسون. له كتاب (المأساة الكردية)، ترجمة الباحث الكردي العراقي عبد السلام النقشبندي.

([1]) غنثر ديشنر: ولد في ١٤ مايس عام ١٩٤١ في مدينة فورث، صحفي ألماني محافظ ومؤرخ وصانع أفلام وثائقية يميني محافظ، ويتعامل بشكل أساسي مع زمن الاشتراكية القومية وقضايا الشرق الأوسط، وخاصة المجموعة العرقية الكردية. درس ديشنر التاريخ والعلوم السياسية في جامعة إرلانجن نورمبرغ. كان طالبًا في Hans-Joachim Schoeps وحصل على الدكتوراه في عام ١٩٦٨ مع عمله، ثم عمل كمحرر في العديد من دور النشر والصحف كصحفي، كتب في الغالب في صحيفة دي فيلت اليومية، حيث كان رئيسًا للثقافة مؤقتًا، وكذلك في الدوريات الأصغر مثل نقد. من عام ١٩٧٦ إلى عام ١٩٨١ كان ديشنر عضوًا في مجلس إدارة جمعية العلاقات الثقافية. في كتابه الأكراد. شعب بلا دولة، يصف ديشنر الوضع السياسي والتاريخي والاقتصادي للكُرد. منذ عام ١٩٧٢ قام بجولة في كردستان عدة مرات وواصل جهود الأحزاب والحركات الكردية من أجل الاستقلال. وأجرى محادثات مع الزعيم الكردي الملا مصطفى البارزاني، ورئيس الاتحاد الوطني الكردستاني جلال طالباني، والزعيم السابق لحزب العمال الكردستاني المسجون الآن، عبد الله أوجلان. ووفقًا لفكرته العمومية، لطالما تم استخدام الأكراد مثل المزارعين على رقعة الشطرنج في السياسات الإقليمية والدولية.

الجرحى العراقيين بواسطة الشاحنات إلى فرقهم، أما غير الجرحى والضباط فقد أرسلوا إلى معسكر آخر بعيد. فيما يتعلق بالقتلى، وعلى ما روى ديتمان (= الصحفي المصور) حول الموتى وإن بإبداء شعور حانق: ((الجثة الأولى، ملفوفة بغطاء عسكري... وبقدر ما كنت أقترب من أعلى المناطق الصخرية كنت أكتشف مزيداً من الجثث، سبع، عشر، خمس عشرة جثة. وصلت بالعد إلى الرقم عشرين، وبلغة إنكليزية ركيكة شرح لي أحد الكرد بلحيته ذات اللون الأشقر: أنا لا أفهم لماذا حاولوا المجيء إلى هنا. ربما اعتقدوا أنهم إذا صعدوا إلى هنا فبإمكانهم الصمود في موقعهم إلى حين وصول التعزيزات. إلا أن الصخور كانت خطأً كبيراً. كان بإمكاننا اصطيادهم كما نصطاد الحمام. ثمة البعض منهم ما زالوا في الأدنى داخل الجحور))". (ديشنر، ص٢٥٦ – ٢٥٧).

أحصى هذا الصحافي ما مجموعه ٨٠ جندياً في هذا الموقع وحده كانوا من القتلى العسكريين، وقد كانوا جميعاً ممن تدرب للقتال في الصحراء أو في المناطق السهلية لا في الجبال. (ديشنر، ٢٠١٤م، ص٢٥٧).

بعدها يحاول الصحفي استدرار عطف القارئ حول مصير هؤلاء الشباب الذين دفعوا للقتال رغماً عنهم وأصبحت جثثهم ملقاة فوق التلال (= الجبال) تحت أشعة الشمس الحارقة بدون مواراة التراب، بقوله:"٨٠ جثة من الرجال الشباب، ثمانون شاباً من عمري، ممن كان بإمكاني التعرف إليه إن في بغداد أو الموصل. ثمانون شكلاً هامداً، لونهم صار بلون الأرض التي هم عليها، وذلك بقدر ما كانت الشمس تنحدر إلى ما وراء الجبال العراقية. لم تتم بالطبع مواراة أو دفن كل الأموات الذين وقعوا ضحية هذه المعارك الجبلية. (ديشنر، ٢٠١٤م، ص٢٥٧).

وحينما قام الصحفي بزيارته الثانية بعد عشر سنوات إلى كردستان العراق في عام ١٩٧٣م، رأى بقية آثار الحرب الكردية - العراقية على مرتفعات رواندوز:" حين قمت أنا شخصياً بعد عشر سنوات من ذلك الوقت، وبرفقتي أحد مصوري وكالة (Sven Simon) وبعض المرافقين الكرد، وتحديداً في خريف العام ١٩٧٣ بالعبور فوق التلال المحيطة بمدينة رواندوز، التي اختفت فيها الوحدة العراقية كلها، تسنى لي مراراً أن أعثر على ما تبقى من عظام. رفعت أحد العظام، وكان عظم ذراع. وفي مشاهدات أخرى وقعنا على أجزاء أخرى من هياكل عظمية. فالشمس والمطر والرياح قد عملت على تفتيتها، وقد صار لونها أقرب إلى اللون الرمادي ـ البني. أصابنا الخوف، وقمنا بدفن من تبقى من هؤلاء الناس في الأرض. حتى أن المرافقين لنا ظلوا صامتين. وحين وصلنا مساء إلى كهفنا الجبلي وقد بلغ منا التعب مبلغاً، وكان الكهف مقر إقامتنا ليلاً، وحين أتينا على ما ذكر اكتشفنا نهاراً، أعلمنا كاك عبد الله، وهو أحد المحاربين القدامى، وممن اشترك في العديد من الثورات ودون أي تأثر بما يلي: « إننا لا ندفنهم جميعاً. وحين ترسل بغداد جنوداً جدداً إلى الجبال، فبإمكان هؤلاء مباشرة أن يروا ما ينتظرهم». لكن الكرد أيضاً قد منوا بدورهم بخسائر في المعركة. (ديشنر، ص٢٥٧).

الاستنتاجات

لقد فتح الانتصار الكبير في معركة هندرين- زوزك آفاقاً سياسية جديدة أمام المسألة الكردية ودفعتها إلى الأمام وأصبح بإمكان قائد الثورة الملا مصطفى البارزاني التفاوض مع حكومة بغداد من موقع القوة والاقتدار؛ وانتقلت القضية الكردية من الأفق المحلي الضيق إذ بدأت دول الجوار ودول العالم تحسب حسابها بعد ان اثبت الكرد أنفسهم الاقتدار والتحدي في المجال العسكري، رغم التفاوت الكبير في ميزان القوى بين الجانبين في جميع المجالات، ومن أبرز هذه الاستنتاجات التي جاءت في أعقاب هذا النصر الكبير:

1. القضاء على الحلم الذي راود بعض القادة العسكريين العراقيين المتشددين الذين أدعوا أن بإمكانهم إنهاء الثورة الكردية بقوة السلاح عن طريق السيطرة على طريق هاملتون الاستراتيجي وقطع طريق الإمداد الخارجي للحركة الكردية برمته، رغم أن كردستان العراق تحادد الجارات الثلاث. ٢- اعادة الاعتبار إلى الشيوعيين الذين كانوا على وشك فقد مصداقيتهم بين الجماهير جراء الاتهامات الموجهة إليهم، على أنهم السبب في خسارة معركة هندرين في المرحلة الأولى يومي ٢ و٣ أيار/ مايو ١٩٦٦م، التي كادت أن تتحول إلى حقيقة مرة حتى داخل صفوف الحزب نفسه.
2. ظهور قدرات وكفاءات عسكرية ممتازة لدى الكوادر المتخرجة من الاكاديميات العسكرية العراقية، خاصة في المجال العملياتي والقصف المدفعي باستعمال التقنيات الحديثة في الرصد والاستمكان.
3. بروز دور بعض قادة البيشمركة المخططين والميدانيين في معارك جبل هندرين وزوزك.
4. انهيار جميع قوات جحفل اللواء الرابع الجبلي المشهود له بالكفاءة، ومقتل المئات من الجنود وأسر عشرات آخرين، والحصول على غنائم كبيرة من الأسلحة الثقيلة والمتوسطة والخفيفة فضلاً عن أكداس من العتاد والتجهيزات الأخرى، التي كانت الحركة الكردية بأمس الحاجة إليها.
5. إرغام حكومة عبد الرحمن البزاز على التفكير بالحل السياسي ومد يد الحوار والتفاوض مع قيادة الثورة الكردية، بعد فشل الجناح العسكري في تمرير مخططه بشأن القضاء على الثورة الكردية، التي أسفرت عن صدور بيان ٢٩ حزيران ١٩٦٦م.

قائمة المصادر

اولاً: المصادر العربية والمعربة

1- بهاء الدين نوري، مذكرات بهاء الدين نوري، (٢٠٠١)، لندن، دار الحكمة.
2- جواد هاشم، مذكرات وزير عراقي ذكريات في السياسة العراقية ١٩٦٧ - ٢٠٠٠، (٢٠١٧)، بغداد - دمشق - بيروت، دار المدى للإعلام والثقافة والفنون.
3- جوناثان راندل، أمة في شقاق - دروب كردستان كما سلكتها، (١٩٩٩)، ترجمة: فادي حمود، بيروت، دار النهار.
4- جيرار جالياند، شعب بدون وطن الكرد وكردستان، (٢٠١٢)، ترجمه الى العربية: عبد السلام النقشبندي، أربيل، دار ئاراس للطباعة والنشر.
5- ديفيد مكدول، تاريخ الاكراد الحديث، ترجمة راج آل محمود، بيروت، دار الفارابي، ١٩٩٦م.
6- رينيه موريبس، كردستان أو الموت، (٢٠١٢)، ترجمة وتعليق: جرجيس فتح الله، بيروت - بغداد - أربيل، منشورات الجمل - دار آراس للطباعة والنشر.
7- سعد ناجي جواد، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨ - ١٩٧٠، لندن، دار اللام، ١٩٩٠م.
8- شكيب عقراوي، سنوات المحنة في كردستان - أهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان والعراق من١٩٨٥ الى ١٩٨٠، (٢٠٠٧)، أربيل، مطبعة مناره.
9- شلومو نكديمون، الموساد في العراق ودول الجوار - تحطيم الآمال الكُردية الإسرائيلية، (٢٠٠٤)، ترجمة: بدر عقيلي، عمان، دار الجليل للدراسات والابحاث الفلسطينية.
10- شه بول فاخر ميركه سوري، لسان الجريمة ينطق، (١٩٩٨)، ترجمة: محمد عبد الله، السليمانية - كردستان.
11- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق- قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦ -٢٠٠١، (٢٠٠١)، لبنان، مؤسسة البلاغ.
12- عزيز سباهي، عقود من تاريخ الحزب الشيوعي العراقي، (٢٠٠٥)، الثقافة الجديدة.
13- عصمت شريف وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية (دراسة في ثورة ١٩٦١)، (٢٠١٢)، ترجمة: سعاد محمد خضر، السليمانية، مؤسسة زين لإحياء التراث الوثائقي والصحفي.
14- غنثر ديشنر، الكرد شعب بدون دولة تاريخ وأمل، (٢٠١٤)، ترجمة: جورج كتورة، بيروت - أربيل، دار الفارابي - دار ئاراس.
15- محسن دزه يى، أحداث عاصرتها ١٩٦١ - ١٩٧٥، (٢٠٠٢)، اربيل، دار ئاراس، الجزء الاول.
16- عصمت شريف وانلي، مذكرات عصمت شريف وانلي، السليمانية، مؤسسة زين لإحياء التراث الوثائقي والصحفي.٢٠١٤م.
17- مذكرات الفريق الأول الركن إبراهيم فيصل الانصاري، أيام لا تنسى، (٢٠١٩)، تحقيق ومراجعة اللواء الركن: علاء الدين حسين مكي خماس، عمان، شركة دار الأكاديميون للنشر والتوزيع.
18- مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية ثورة أيلول ١٩٦١ - ١٩٧٥، (٢٠٠٢)، أربيل.
19- مذكرات عصمت دينو - بنستاني - السندي- سيرة مناضل في ثورة أيلول الكوردية ١٩٥٩ - ١٩٩١، (٢٠٠٩)، اعداد: عصمت دينو، دهوك، مطبعة هاوار.

20- مذكرات فارس كورماركي سيرة نضال مع البارزاني، تقديم وتعريب: جاسم إلياس مراد، دهوك، مطبعة زانا، ٢٠٠٢م.
21- نزار عبد الكريم الخزرجي (٢٠١٤)، مذكرات مقاتل، بيروت، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات.
22- يونان هرمز، أيامي في ثورة كردستان (٢٠٠١)، أربيل، دار ئاراس.

ثانياً: المقالات

23- مجلة الوسط اللبنانية، بيروت، العدد٢٩٨، في١٣/١٠/١٩٩٧م.
24- مجلة الوسط اللبنانية، بيروت، العدد٣٥٨، في ٧/١٢/١٩٩٨م.
25- مجلة ئيسرائيل - كورد، العدد ١٠، ابريل/ نيسان عم٢٠١٠.

ثالثاً: الصحف

26- صحيفة التآخي، في عدديها ١٥ و٢١ من شهر تشرين الثاني عام١٩٧٢م.
27- مذكرات جلال الطالباني، خريف العمر، صحيفة الصباح الجديد، اعداد صلاح رشيد، ترجمة شيرزاد شيخاني.
28- رابعاً: المواقع الالكترونية
29- جواد بشارة، باريس - بغداد قصة حب مشبوهة، موقع إيلاف، في٣/٥/٢٠٠٨م.
30- موقع الجزيرة نت حول المؤرخ الاسرائيلي أوري مليشتاين، نقلا عن صحيفة معاريف في ١/٣/٢٠١٦م.
31- خسرو حميد عثمان، روايتان مختلفتان عن معركة جبل هندرين وحيثيات بيان ٢٩ حزيران ١٩٦٦م، موقع الحوار المتمدن، العدد ٥٣٨٥، في ٢٨/١٢/٢٠١٦.
32- ماجد. ع. محمد، فرنسا صديقة الكرد في الامس واليوم، موقع إيلاف، في٨/١/٢٠١٧م.
33- سيف الدين بدرخان، العلاقات الكوردية - العربية مبنية على موازين القوى وليس على الديمقراطية والأخوة التاريخية، موقع روداو العربي، في ١٢/٩/٢٠١٩.
34- الموساد ودوره في معركة هندرين، موقع الحوار المتمدن، العدد٦١٧٥ في ١٧/٣/٢٠١٩م.

شەرێ هندرین د ژێدەرێن کوردی وعیراقی دا
ڤەکولینەکا شروڤەکاری یا هەڤبەرکاری

کورتی :

ئەڤ ڤەکولینە یا تایبەتە ب شەرێ هندرین و شەرێن دی یێن پەیدابووی د بن پەراوێزا وێ دا، وەکی شەرێ زوزك و گەریا عومەر ئاغا، چونکی ئەڤ چیایە کلیلا سەرەکی بون ژبو چونا دناڤ ناوچا سەرکردایەتیا شورەشا کوردی ئەڤا دکەفتە سەر رێکا هاملتون یا ستراتیژی دناڤبەرا بازێرێ هەولێرێ و ناوچا حاجی عومەران لسەرِ سنورێ ئێرانێ.
ڤێجا پلانا سەرکردایەتیا سەربازی یا عیراقی ئەوبو ماوێ هەیڤەکێ دەستنیشانبکەن بو کنترولکرنا بنگەهێن سەرکردایەتیا شورەشا کوردی ل ناوچێن: کەلالە و دیلمان و حاجی عومەران د چەند قوناغەکا را، قوناغا ئێکێ پێکدهات ژ کنترولکرنا چیایێ هندرین و زوزك و ژ وێرێ بچن بو کنترولکرنا ناڤەندا کەلالە د قوناغا دووێ دا، و لەشکەرێ عیراقی شیا کنترولا چیایێ هندرین ل ٢ گولانا ١٩٦٦ بکەت و دگەل کنترولکرنا بەشێ روژئاڤای ژ چیایێ زوزك ل ٣ گولانا ١٩٦٦،

بەلێ سەرکردایەتیا شورەشا کوردی ب سەرکردایەتیا مەلا موستەفا بارزانی پلانەکا حەکیم دانن و شیان چیایێ هندرین ژ دەستێن لەشکەرێ عیراقی بینن دەر و ب دروستی ژ دەستێن هێزا لیوایا چار یا پیادە و ژناڤبرنا وێ هێزێ ل ١٢ گولانا ١٩٦٦، و پاشی پێشمەرگە شیان گەریا عومەر ئاغای و بەهرا پترا چیایێ زوزك ژ دەستێن هێزێن عیراقی رزگاربکەن.

و روژنامەڤانێ فەرەنسی (رینیێ موررییس) یا بسەرێ لەشکەرێ عیراقی هەڤبەردکەتن ب شەرێ فەردان ل جەنگێ جیهانیێ ئێکێ دەمێ ئەلمان بەرامبەر فەرەنسیان شکەستین و هێرشا ئەلمانان هاتیە گوهرین بو شکەستنێ

The Battle of Hendren in Kurdish and Iraqi sources
Comparative Analytical Study

Abstract:

This research concerns the Battle of Hendren and other battles that took place in its margins, such as the battles of Mount Zusak and the Strait of Omar Agha, because these mountains are the main key to entering the Kurdish revolution leadership areas located on the strategic Hamilton roads between the city of Erbil and the Haj Omran area on the Iranian border. The plan of the Iraqi military leadership was to set the time limit for one month in order to control the headquarters of the Kurdish revolution in the regions: Kalalau, Diliman and Haj Omran in several stages, The first stage is manifested in controlling the mountains of Hendren and Zusak, and starting from it to control the Kasbah of Kalalau in the second stage, and the Iraqi army was able to control Mount Hendren on May 2, 1966, and control the western part of Mount Zusak on May 3, 1966, But the leadership of the Kurdish revolution led by Mullah Mustafa Barzani developed a precise plan that was brilliantly able to wrest Mount Hendren from the hands of the Iraqi army, specifically the Fourth Infantry Brigade, trapping it in a trap and then destroying it on May 12, 1966, while the Peshmerga managed to recover the Omar Agha Strait and the majority of Jabal Zusak from the hands of the forces Iraqi. The French journalist (Rene Morris) likened what happened to the Iraqi army to the Battle of Verdun in World War I, when the Germans lost to the French and the German attack turned into a defeat.

القضية الكردية في ظل المفاوضات للمدة (١٩٦٥-١٩٧٥)

أ.م. د أيمن عبد عون
كلية القانون العلوم السياسية- قسم العلوم السياسية- جامعة ديالى
aymanabd12@gmail.com

ملخص:

يهدف البحث إلى تسليط الضوء على طبيعة المفاوضات التي خاضتها الحركة الكردية بزعامة الملا مصطفى البارزاني مع الحكومات العراقية خلال المدة (١٩٦٥-١٩٧٥)، وطبيعة حيثياتها وكيف كان للخط العسكري المتشدد داخل حزب البعث العربي الاشتراكي دور سلبي تجاه القضية الكردية، لما كان يكتنف بعض الضباط من قناعات مغلوطة بإمكانية قمع الحركة الكردية بالطرق العسكرية الوحشية، وبسبب ذلك الأسلوب دفع العراق بشكل عام المزيد من الخسائر المادية والبشرية، إلا انه ورغم ذلك استطاعت الحركة الكردية الصمود والمقاومة بزعامة البارزاني، وفرضت إلى حد كبير على الحكومات العراقية أن لا خيار لحل القضية الكردية إلا عن طريق الحوار والمفاوضات، الأمر الذي عززته بقبول كل مبادرات التفاوض التي تقدمت بها الحكومات المتعاقبة خلال تلك المدة، التي في بعضها تم التوصل الطرفان إلى نتائج مهمة، إلا أن مشكلة تنفيذها على أرض الواقع كان دائماً ما يصاحبه تلكؤ من قبل تلك الحكومات، مما كان يزيد من الأوضاع تعقيداً بين الطرفين.

الكلمات المفتاحية: القضية الكردية، المفاوضات، المدة. ملا مصطفى، البارزاني

مقدمة

عملت أغلب الحكومات العراقية المتعاقبة على إخضاع الكرد بالقوة العسكرية، إلا أنه وبسبب عدم نجاعة هذا الأسلوب، تولدت لدى بعض تلك الحكومات ضرورة ايجاد وسائل أكثر سلمية لحل المسائل الخلافية، مما مهد لبروز ظاهرة التفاوض مع الحركة الكردية، والعمل على تلبية مطالبها بالشكل الذي يتفق عليه الطرفان، لتشهد المدة ما بين (١٩٦٥-١٩٧٥) مراحل عدة من المفاوضات انتهت بعضها إلى نتائج ايجابية ألقت بظلالها لمدة محدودة على الأوضاع الداخلية نحو الهدوء والاستقرار، إلا أنها في مجملها لم يُكتب لها التنفيذ كما تم الاتفاق عليه بين الطرفان، بسبب افتقار تلك الحكومات للرغبة الحقيقية في تنفيذ بنود تلك الاتفاقات، الأمر الذي كان يتسبب بعودة الاقتتال والعنف.

إن أهمية الموضوع "القضية الكردية في ظل المفاوضات للمدة (١٩٦٥-١٩٧٥)" يتضح بشكل جلي لما كانت تتمتع به الحركة الكردية بزعامة الملا مصطفى البارزاني، من تأثير كبير في واقع العراق السياسي، فضلاً عما شكلته تلك المدة من مفاوضات انعكست بشكل أو بآخر على واقع الحركة الكردية. إذ أفرزت تلك

المفاوضات نتائج عدة، سيتم ومن خلال هذا البحث التركيز على تلك النتائج، وطبيعة التطورات التي رافقتها ودور الحركة الكردية بزعامة الملا مصطفى البارزاني فيها.

يشتق البحث فرضياته التي تتعلق بجوهر القضية الكردية في ظل المفاوضات ما بين (١٩٦٥-١٩٧٥)، والعمل على اختبار كل فرضية وفق المعطيات التي رافقتها، لإثبات صحتها أو فشلها في الإجابة، وهي كما يأتي:

(1) هل شكلت المفاوضات التي خاضتها الحركة الكردية مع الحكومات العراقية فرصة جديدة للكرد من أجل تحقيق المطالب القومية؟

(2) هل كانت الأسباب والمبررات التي دفعت الطرفين للتفاوض، حافزاً لكل منهما لإيجاد حل سلمي للقضية الكردية، بعيداً عن القوة العسكرية؟

(3) ما الأسباب التي حالة دون تطبيق ما يتم التوصل إليه، وكيف انعكس ذلك على واقع الكرد في العراق؟

اعتمد البحث المنهجين التاريخي والتحليلي. إذ يُعد المنهج التاريخي بالمنهج الاستردادي؛ لأن عملية استرداد أو استرجاع الماضي يُعد ضرورة ملحه للتعرف على ما وقع من أحداث ومدى ارتباطها وتأثيرها. أما المنهج التحليلي؛ فإنه يقوم على عمليات ثلاث: التفسير والنقد والاستنباط، وقد تجتمع كلها في سياق بحث معين، أو قد يُكتفى ببعضها، مما يستفاد منه في التعرف على ماهية الأحداث تحليلها وتفسيرها علمياً، ويسعى النقد إلى تبيان الجوانب الايجابية والسلبية، وأخيراً الاستنباط الذي يتم من خلاله بناء هيكل نظري على أساس ما دُرس من ظواهر وتعميمها لتشكل أداة يُستفاد منها الباحث في صياغة أداة نظرية يستعين بها على فهم ما جرى من أحداث.

١- مفاوضات القضية الكردية في عهد حكومتي عبد الرحمن البزاز وناجي طالب ما بين ١٩٦٥-١٩٦٨:

شكلت ظاهرة تبدل الحكومات العراقية خلال تلك المدة بإرباك المفاوضات مرات عدة، بسبب ما كانت تنتجه تلك الانقلابات والحكومات التي تتشكل على إثرها ايديولوجيات تختلف حسب طبيعة الطبقة السياسية التي تسيطر على السلطة في الدولة، إذ برز وبشكل واضح دور المؤسسة العسكرية وتأثيرها في مجريات الأحداث التي شهدتها القضية الكردية في العراق، مما انعكس سلباً في الوقت الذي تمكن فيه بعض الضباط العسكرين من فرض إرادتهم على كيفية حل القضية الكردية، التي لم تكن لهم وسيلة لحلها إلا عن طريق القوة العسكرية، أما في حالة انعدام تأثير العسكرين في الحكومة ذات المساحة المدنية جلياً فكان الحل أكثر مقبولية؛ لأنه كان من خلال الحوار والتفاوض، وهذا ما عززته حكومة عبد الرحمن البزاز.

أسهم تولي عبد الرحمن عارف للسلطة في العراق، بدخول القضية الكردية مرحلة جديدة، رغم استمرار القتال مع الكرد، وذلك بسبب استغلال القادة العسكريين لنفوذهم في التأثير على مجريات الأحداث، حتى تولي رئاسة الوزراء من قبل عبد الرحمن البزاز(١)، بتاريخ ٢١ أيلول١٩٦٥(٢). إذ كان فيه الموقف منقسماً تجاه حل القضية الكردية ما بين الخيار العسكري الذي يتبناه العسكريون، والخيار السلمي الذي تبناه البزاز، والذي بقي مؤجلا وتحت ضغط القادة العسكريين إلى حين رؤية نتائج الخيار العسكري، الذي توقع البزاز فشله(٣). على الرغم من قُصر مدة تولي البزاز لرئاسة الحكومة، إلا أن المتتبع لسيرته السياسية والإدارية يدرك أنه امتلك نظرة شمولية لما كان يجري داخل العراق من أحداث وتحديات، الأمر الذي دفعه للتعامل معها بواقعية، باحثاً عن السبل السلمية الكفيلة لحلها بالشكل الذي يضمن استقرار العراق داخليا، معززاً ذلك بتحييد القادة العسكريين من التأثير في ذلك، مما ولد موقفاً معادياً له من قبل قادة الجيش(٤) ، وصّف البزاز بعد تكليفه برئاسة الوزراء استمرار القتال مع الكرد بقوله "ان الحرب بين أبناء الوطن والتي استمرت طويلاً واستنزفت الدم الكثير وبددت المال الوفير وأضاعت الجهود الجهيدة من دون جدوى"(٥).

آمن رئيس الوزراء عبد الرحمن البزاز بحق الكرد القومي وعمل على حل تلك الخلافات حلاً سلمياً عادلاً، الأمر الذي دفعه للتمهيد لذلك فكرياً من خلال ما كان يطلقه من تصريحات فيما يخص القضية الكردية، فضلاً عن الحوارات واللقاءات التي كان يجريها مع مختلف الفئات السياسية والثقافية، لينطلق البزاز بعدها باستئناف الحوار بشكل مباشر مع الزعماء الكرد، متعهداً استعداد حكومته للاستجابة

(١) عبد الرحمن عبد اللطيف حسن حمادي، ولد في شباط ١٩٣١، اكمل دراسته الابتدائية والثانوية عام ١٩٣٢ في بغداد التي اكمل فيها كلية الحقوق عام ١٩٣٥، رشح الى بعثة دراسة في جامعة لندن، عاد الى العراق عام ١٩٣٩ وعُين استاذاً جامعياً في كلية الحقوق بجامعة بغداد، فصل من الخدمة اثر تأييده لحركة مايس١٩٤١، واعتقل على اثر ذلك، ليعود للعمل في وزارة العدلية التي تسلم فيها عدة مسؤوليات، انتدب للعمل في الدائرة القانونية في هيئة الامم المتحدة في نيويورك ما بين ١٩٥٣-١٩٥٤ ، وعُين بعد ذلك عميداً لكلية التجارة والاقتصاد حتى اعفي من منصبه عام ١٩٥٦، التي اعيد تعيينه فيها لعده نجاح ثورة ١٤ تموز١٩٥٨، ثم عمل قاضياً في محكمة التمييز عام ١٩٥٩، اعتقل من جديد اثر قيام حركة الشواف في آذار ١٩٥٩، وبعد خروجه من السجن بعد أشهر عدة هاجر الى لبنان ومنها للقاهرة التي شغل فيها عميداً لمعهد الدراسات العربية، عُين البزاز سفيراً للعراق في القاهر في ٢١ شباط ١٩٦٣، وبعدها سفيرا للعراق في لندن حتى عام ١٩٦٥، ليشغل بعد ذلك منصب رئيس الوزراء ما بين ١٩٦٥-١٩٦٦، اعتقل من جديد عام ١٩٦٩، بعد عودته من لبنان التي كان قد استقر فيها من قبل، اطلق سراحه بعد ان تعرض لجلطة دماغية مما اضطر عائلته للسفر به الى لندن، الأمر الذي تسبب بوفاته عام ١٩٧٣. للمزيد ينظر: محمد كريم مهدي المشهداني، عبد الرحمن البزاز دوره الفكري والسياسي في العراق، مكتبة اليقظة العربية للطباعة والنشر، بغداد، ٢٠٠٢، ص٢٣-٢٦؛ سيف الدين الدوري، عبد الرحمن البزاز اول رئيس وزراء مدني في العراق الجمهوري، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ٢٠٠٦، ص١١-١٣.

(٢) جليلي جليل وآخرون، الحركة الكردية في العصر الحديث، ترجمة: عبدي حاجي، ط٢، دار الفارابي، بيروت، ٢٠١٣، ص٣٧٨.

(٣) عبد الخالق ناصر العامري، البرزاني والقضية الكوردية في العراق ١٩٣١-١٩٧٥، دار الجواهري، بغداد، ٢٠١٧، ص٢٥٩.

(٤) خضير سطم مكحول المعاضيدي، حكومة عبد الرحمن البزاز ١٩٦٥-١٩٦٦، بحث منشور في مجلة جامعة تكريت للعلوم، المجلد (١٩)، العدد ٣، ٢٠١٢، ص٣٦٩.

(٥) عبد الرحمن البزاز، مع الشعب، دار الثراء للنشر والتوزيع، الأردن، ٢٠٠٩،ص٣٠.

لمطالبهم المشروعة[1]. وبهذا يكون البزاز قد استطاع إحياء الحوار مع الكرد في ظل رفض بعض العسكريين، وفتح باب المفاوضات من جديدة بهدف إيجاد مخرج ينهي فكرة الحل العسكري للقضية الكردية. أرسل البزاز وفداً إلى الملا مصطفى البارزاني، ضم كل من (اللواء شاكر محمود وزير الدفاع ومحمد صالح محمود وحسن عبد الرحمن وعلي حيدر شيرزاد وكاظم شبر ونوري الدين الواعظ)، لأجل إحداث تقارب أكبر في وجهات النظر، وعلى إثر ذلك أبدى البارزاني استعداده لإرسال وفد إلى بغداد يمثل الكرد لمواصلة المفاوضات[2]، التي استمرت ما يقارب الأسبوعين سادها التفاهم المشترك بين الطرفين، قدم خلالها البزاز عرضاً وحلاً شاملاً للقضية الكردية، انتهى بإعلان بيان في ٢٩ حزيران١٩٦٦، الذي أطلق عليه فيما بعد اسم بيان (٢٩ حزيران)؛ تضمن البيان خمس عشرة مادة، كان لها أبلغ الاثر في كَسب ود الكرد، كونه تضمن الاعتراف بالحقوق القومية، واقامة مجالس منتخبة بحرية من قبل الكرد، والاعتراف باللغة الكردية كلغة رسمية، وحق الكرد في المشاركة والتمثيل في المجلس الوطني والمناصب الوزارية في الحكومة العراقية، فضلاً عن المناصب العسكرية والقضائية والدبلوماسية، ومنح الكرد مقاعد في البعثات والمنح الدراسية، وتعويض المتضررين والنازحين جراء العمليات العسكرية[3]. أعلنت الحكومة العراقية عطلة رسمية لمدة ثلاثة ايام( )، ٤
ليشهد اليوم الثاني من اعلان البيان، الشروع بإقامة الاحتفالات الجماهيرية في بغداد وباقي المحافظات ابتهاجاً بإنهاء الاقتتال مع الكرد، وهو ما يدلل عدم رضا معظم أبناء الشعب العراقي لتلك السياسة التي أوغلت بسفك دماء وحصد المزيد من أرواح الأبرياء. في ظل أجواء الفرح برزت ردود الأفعال الإقليمية بشكل سلبي لاسيما الموقف الإيراني، إذ كانت ردة فعل شاه إيران من الاتفاق سلبية للغاية، كونه سيدفع إلى تأجيج الكرد داخل إيران ضد حكمه؛ ليتبعه الموقف التركي بذات المستوى من الرفض إن لم يكن أكبر، إذ حذرت تركيا من خطر البارزاني وعدته بأنه يعرض وحدة العراق وتركيا للخطر( ). ٥

أنهى بيان ٢٩ حزيران، حالة الاقتتال ما بين الحكومة والكرد، الذي دام لأكثر من عامين تقريباً، ورغم ان البيان لم يلبِ معظم المطالب الكردية، وقد صرح الملا مصطفى البارزاني وقتئذ بأن الحركة الكردية بـ حاجة إلى اتفاق سلمي مع الحكومة، يجنّب الاضرار بمصالح المجتمع الكردي ومقدراته الاقتصادية، كالثروة الزراعية التي تضررت جراء الأعمال العسكرية نتيجة تعرضها للحرق[6]، وأعرب البارزاني عن تأييده للبيان، من خلال ما جاء ببرقيته التي بعثها إلى رئيس الجمهورية عبد الرحمن عارف ورئيس الوزراء عبد الرحمن

---

(1) المصدر نفسه، ص٤٦-٤٨.

(2) خضير سطم مكحول المعاضيدي، المصدر السابق، ص٣٧٠-٣٧١.

(3) ديفيد مكدول، تاريخ الاكراد الحديث، تر: راج آل محمد، دار الفارابي، بيروت، ٢٠٠٤، ص٤٨٣؛ جليلي جليل وآخرون، المصدر السابق، ص٣٧٨-٣٧٩.

(4) اوفرا بينغيو، كرد العراق دولة داخل دولة، ترجمة: عبد الرزاق بوتاني، دار الساقي، بيروت، ٢٠١٤، ص٦٩.

(5) للمزيد ينظر: اوفرا بينغيو ، المصدر السابق، ص٧١.

(6) حامد محمود عيسى، القضية الكردية في العراق من الاحتلال البريطاني الى الغزو الامريكي ١٩١٤-٢٠٠٣، مكتبة مدبولي، القاهرة، ٢٠٠٥، ص٣٤٧-٣٤٨.

البزاز، الذي عده تعبيراً صادقاً ومهماً فيما يخص رعاية أبناء الشعب العراقي كافة من عرب وكُرد[1]. وبذلك يكون البزاز قد أثبت أن الحلول السلمية أكثر نجاعة من الحلول العسكرية التي أنهكت البلاد، وأن بعض الضباط قد أغرق البلاد بالفوضى والعنصرية.

تُعد خطوات البزاز الأفضل فيما يخص القضية الكردية، إلا أن حكومته لم تدم طويلاً، كونها انتهت في ٩ اب١٩٦٦ ، دون ان تُتاح لها فرصة تنفيذ بنود الاتفاق بشكل كامل، وتولى ناجي طالب وهو أحد ضباط الجيش رئاسة الوزراء[2]، إذ قام بتشكيل حكومة جديدة، ورغم إعلانه كامل احترامه لبرنامج البزاز[3]، إلا أنه عمل على رسم سياسة جديدة فيما يخص القضية الكردية، شملت الشروع بمفاوضات مع جناح (إبراهيم أحمد وجلال الطالباني) وتعزيز دورهما، في الوقت الذي كانا فيه على خلاف مع الملا مصطفى البارزاني[4]، لإشعار البارزاني بأنه ليس الوحيد على الساحة الكردية، يمكن من خلاله فقط ايجاد حل للمسألة الكردية[5].وعُزز ناجي طالب سياسته تصريح أطلقه بأن المشكلة الكردية ذات أبعاد إقليمية، والملا مصطفى البارزاني ليس ممثلاً عن جميع الكرد[6]. ليعيد من جديد نهج العسكريين المتشددين في التعامل مع القضية الكردية، وهو ما ولد تعقيداً إضافياً لسبل الحل، وعلى الرغم من إعلان استعداد حكومته تنفيذ بنود بيان ٢٩ حزيران، وعمل على تعطيله بشكل تام، إلا ان سلوك طالب السياسي لم يسهم في تجدد الاقتتال مع الكرد إلى الواجهة، ومن الجدير بالذكر كان شعور الكرد بالمسؤولية عالٍ بضرورة عدم الشروع بالاقتتال من جديد، رغم تراجع الحكومة الجديدة عن وعودها التي قطعتها على نفسها باحترام بيان ٢٩حزيران، من أجل الحفاظ على حالة السلم والهدوء ما بين الحكومة والحركة الكردية التي بقيت على ما هي عليه حتى نهاية حكم عبد الرحمن عارف، الذي تمت إزاحته من قبل حزب البعث في انقلاب ١٧ تموز١٩٦٨.

---

(1) سيف الدين الدوري، المصدر السابق، ص١١٠.

(2) ولد ناجي طالب محمد علي، عام ١٩١٩ في الناصرية، اكمل دراسته الابتدائية والمتوسطة فيها عام ١٩٣٤، انتقل الى بغداد ليكمل دراسته الاعدادية عام ١٩٣٦، التحق بالكلية العسكرية ببغداد وتخرج منها برتبة ملازم ثانٍ عام ١٩٣٧، التحق بكلية الاركان العراقية عام ١٩٤٤ ، عُين معلم في مدرسة الضباط الاقدمين بعد ان رقي الى رتبة عقيد ركن، انضم الى تنظيم الضباط الاحرار عام ١٩٥٦، بعد ثورة ١٤ تموز١٩٥٨ ، ستوزر لعدة مرات، فكان وزيراً للشؤون الاجتماعية ١٩٥٨-١٩٥٩، ووزيراً للصناعة عام ١٩٦٣، ووزيراً للخارجية ١٩٦٤-١٩٦٥، ورئيساً للوزراء ٩ آب١٩٦٦ الى ١٧ تموز١٩٦٧، توفي ناجي طالب في ٢٣ آذار٢٠١٢. للمزيد ينظر: هادي حسن عليوي، رجالات العراق الجمهوري من عبد الكريم قاسم الى صدام حسين، مكتبة المجلة، بغداد، ٢٠١٨، ص٣٤٩-٣٥٧.

(3) حامد محود عيسى، المصدر السابق، ص ٣٤٧.

(4) عمار علي السمر، شمال العراق ١٩٥٨-١٩٧٥ دراسة سياسية، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، قطر، ٢٠١٢، ص٣٢٠.

(5) المصدر نفسه، ص٣١١.

(6) مجيد خدوري، العراق الجمهوري، دار المتحدة للنشر، بيروت، ١٩٨٥، ص٣٦٥.

٢- المفاوضات ما بين الحركة الكردية والحكومة العراقية (١٩٦٨-١٩٧٠)

خاض حزب البعث مع الحركة الكردية معارك عدة، بعدما تولى الحكم في ٨ شباط ١٩٦٣، وأتهم البعثيون الملا مصطفى البارزاني والحزب الديمقراطي الكردستاني بأنهم "انفصاليون واقطاعيون وأدوات بيد الإمبرياليين"[١]. وبالتزامن مع عودة سيطرة حزب البعث على السلطة من جديد نتيجة انقلاب ١٧ تموز ١٩٦٨، عمل قادة الانقلاب على فتح صفحة جديدة مع الكرد، وأعلنوا عن سعيهم لإيجاد حلول سلمية للقضية الكردية، واصفين الحركة الكردية بأنها "حركة قومية تمتلك مبررات مبدئية وواقعية لتحقيق مطالبها القومية المشروعة، على الرغم من وجود بعض الملابسات التاريخية التي رافقتها"[٢]، وهو ما شكل نقطة تحول في رؤية حزب البعث للقضية الكردية ما بين المرحلتين؛ لذا فقد تضمن البيان الأول للحكومة الجديدة بقيادة حزب البعث، عزم الحكومة العراقية على حل القضية الكردية وتعهدها باحترام بيان٢٩ حزيران١٩٦٦، كما وشرع رئيس الوزراء الجديد عبد الرزاق نايف( )، بإرسال رسالة إلى الملا مصطفى البارزاني بصحبة صالح اليوسفي طالباً منه ترشيح وزيرين من الكرد ليكونوا ضمن وزارته.[٤] وبهذا الصدد يذكر الكاتب حامد محمود عيسى، بأن البارزاني قام "بإرسال مبعوثه إلى بغداد للبحث في تعيين وزيرين كرديين، غير انه عاد خائباً" دون تحقيق ذلك، ليستمر الموقف بالتدهور( ). سريعاً وبْعد أربعة عشر يوما، تمكن البعثيون من إقصاء القوى السياسية كافة من غير البعثيين في ٣٠ تموز١٩٦٨، وتشكيل حكومة جديدة برئاسة أحمد حسن البكر، الذي سعى على احتواء الحركة الكردية ومحاولة إضعافها بشتى الطرق، معززاً ذلك بتحقيق نوع من التوازن بالعلاقة مع الكرد بانفتاح بشكل أوسع على جناح (إبراهيم أحمد _جلال الطالباني)، معللا ذلك بأن جناحهما لم يكن يحمل مطالب كبيرة مثل التي يطالب بها البارزاني، وعدم السماح بفسح المجال بتفرد الأخير في الساحة الكردية[٦].

---

(١) نقلاً عن: ديفيد مكدول، المصدر السابق، ص٤٨٩.

(٢) ابراهيم رسول العامري، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٩٦٨-١٩٧٣، رسالة ماجستير، كلية التربية للعلوم الانسانية، جامعة كربلاء، ٢٠١٧، ص٦٩.

(٣) ولد عبد الرزاق النايف في الفلوجة عام ١٩٣٤، وبعد اكمال دراسته انتقل للعمل ببغداد واخذت تربطه علاقة وثيقة بعبد الرحمن عارف، إذ كان مسيطراً على شبكة الاستخبارات العسكرية، تسنم منصب رئيس الوزراء في عهد الرئيس عبد الرحمن عارف والذي بقي فيه حتى انقلاب ٣٠ تموز١٩٦٨، إذ تم نقله وعلى الفور الى المنفى خارج العراق، تعرض النايف لأكثر من محاولة اغتيال وهو في لندن، الاولى عام١٩٧٣،والثانية عام ١٩٧٨، التي أصيب على أثرها بجروح خطيرة أدت الى وفاته. للمزيد ينظر: حسن لطيف الزبيدي، موسوعة الاحزاب العراقية، مؤسسة العارف للمطبوعات، بيروت، ٢٠٠٧، ص٥٥٥.

(٤) عبد الخالق ناصر العامري، المصدر السابق، ص٢٧٩.

(٥) حامد محمود عيسى، المصدر السابق، ص٣٤٩.

(٦) المصدر نفسه، ص٤٩٠؛ موسى مخول، الاكراد من العشيرة الى الدولة، بيسان للنشر والتوزيع والاعلام، بيروت، ٢٠١٣، ص٢١٩.

لم يكن الملا مصطفى البارزاني يثق بالبعثيين، لاسيما هم أنفسهم الذين حاولوا تدمير كردستان بالقوة العسكرية صيف عام ١٩٦٣، لذا كان دقيقاً في التعامل معهم، فعندما رفضت الحكومة سحب (طه محي الدين معروف) مرشح جناح (أحمد_ الطالباني) لإحدى الوزارات عمل البارزاني على سحب مرشحي الحركة الكردية وهم كل من (محسن دزه ئي وإحسان شيرزاد)، معلناً ان موقفه تجاه اية حكومة يعتمد على سياستها، وان رفضه المشاركة لا يعني وقوفه ضد النظام[١]، وهو ما يُؤكد ومن خلال ما أطلقه البارزاني من تصريحات أنه لم يكن ينوي القطيعة مع الحكومة والعودة إلى الاقتتال، على الرغم من معرفة البارزاني بنوايا الحكومة فيما يخص تعاملها مع جناح (أحمد_ الطالباني).

أصدرت عددا من القرارات دعماً لعلاقتها بجناح (أحمد_ الطالباني)، في محاولة منها لتحسين موقفهما السياسي والإعلامي، الذي تضمن إنشاء جامعة السليمانية، والمجمع العلمي الكردي، حتى انها قامت بتعيين إبراهيم احمد رئيساً للمجمع العلمي الكردي[٢]، وتمت الموافقة على إصدار صحيفة النور، التي عُدت واجهة إعلامية لجناح (أحمد _الطالباني)، و خصصت الحكومة راتباً شهرياً للقوات التي كانت تابعة لهما، التي أطلق عليها فيما بعد اسم (جاش أو جحوش٦٦)[٣]، مستندة في تلك الإجراءات على قناعة الكثير من المسؤولين الحكوميين بأن إضعاف البارزاني من قبل الكرد أنفسهم سَيَسهل الكثير أمام الحكومة[٤]، وبهذا أخذت الحكومة العراقية بقيادة حزب البعث، تتعامل مع كلا الطرفين بشكل منفرد عن الآخر، الأمر الذي رفضه البارزاني وأشترط ترك تلك السياسة مقابل الشروع بالتفاوض من جديد[٥]، ومن الجدير بالذكر أن لجامعة السليمانية والمجمع العلمي دورين مهمين في تقوية البنية اللغوية الكردية وتطوير المسار العلمي للتعليم العالي في كردستان العراق.

يمكن القول إن أسلوب الحكومة العراقية في التعامل مع أكثر من جهة داخل كردستان العراق، لم يكن يرتقي لمستوى حل القضية الكردية، بل كان يسهم في زيادة تعقيدها، لاسيما بعد أن أعلن البارزاني رفضه المطلق لذلك الأسلوب في التعامل مع الكرد. مما أسهم في تلكؤ المفاوضات ما بين الملا مصطفى البارزاني

---

(١) عبد الخالق ناصر العامري، ص٢٧٩.

(٢) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق: قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، مؤسسة البلاغ للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، ٢٠٠١، ص١٧٢-١٧٣.

(٣) قوات عسكرية كردية غير نظامية تم تأسيسها من القبل الحكومة العراقية منذ العهد الملكي، اطلق عليهم اسم (الشرطة غير النظامية)، اما المعارضين الكرد للحكومة اطلقوا عليه اسم (جاش بوليس) اي حمير الشرطة، وخلال عهد عبد الكريم قاسم تم الحاقها بقيادة المنطقة الشمالية ما بين الاعوام ١٩٦١-١٩٧٠، وبعد انقلاب ٨ شباط١٩٦٣، اطلقت عليهم الحكومة اسم (فرسان صلاح الدين) ، شاركت في العديد من المعارك التي خاضتها الحكومة مع الكرد في شمال العراق. للمزيد ينظر: عبد الفتاح علي البوتاني، منطقة بادينان ١٩٢٥-١٩٧٠ دراسة في الوقائع والتطورات السياسية، تقديم: عدنان علي البوتاني، الاكاديمية الكوردية، اربيل، ٢٠١٧، ص٥٣٨-٥٤١.

(٤) شكيب عقراوي، سنوات المحنة في كردستان: اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، ط٢، مطبعة منارة، اربيل، ٢٠٠٧، ص٢٥٣.

(٥) ابراهيم رسول العامري، المصدر السابق، ص٧٠.

والحكومة، وأعلن البارزاني "أن موقفنا اتجاه أي حكومة يعتمد على سياستها"[١]، في محاولة للضغط على الحكومة للتراجع عن سياستها. فضلاً عن ذلك لم يتضمن الدستور المؤقت الجديد الذي أصدرته الحكومة بتاريخ ١١ أيلول١٩٦٨، أية مقترحات بشأن الحكم الذاتي للكرد، وأكتفى الدستور المؤقت الجديد بالتأكيد على ان العراقيين متساوين بالحقوق والواجبات امام القانون ولا تمييز بينهم على أساس الدين او اللغة او العرق او الجنس بأي شكل من الاشكال[٢].

قدمت الحركة الكردية بزعامة (الملا مصطفى البارزاني) مطالبها للحكومة العراقية التي تضمنت ما يلي:

1- إشراك الحزب الديمقراطي الكردستاني في الحكومة بواقع أربع حقائب وزارية.
2- ان يكون الحكم ائتلافياً يضم القوى الوطنية المخلصة كافة.
3- اصدار عفواً عاماً عن السجناء السياسيين والمعتقلين والموقوفين كافة.

اعلان الحكومة حلها للقضية الكردية من خلال التزامها بتطبيق بنود بيان ٢٩ حزيران١٩٦٦[٣]، إلا أن الحكومة استمرت بتنفيذ خططها تجاه اضعاف دور الملا مصطفى البارزاني، وأصدرت أوامرها بإغلاق صحيفة التآخي لسان حال الحزب الديمقراطي الكردستاني بتاريخ ٢١ تشرين الثاني١٩٦٨، فضلا عن محاولة اثارة سخط السكان المحليين ضد البارزاني نفسه[٤]، الأمر الذي أفشل مجمل محاولات إحياء المفاوضات، وتجدد الاقتتال بشكل أوسع بين الحكومة والحركة الكردية، ومع اشتداد المواجهات اعتمدت الحكومة سياسة الأرض المحروقة وإزالة القرى التي يشترك سكانها مع عناصر الحركة الكردية بزعامة البارزاني[٥]. رافق تلك الاحداث تدهور العلاقة ما بين شاه ايران والحكومة العراقية، الأمر الذي استغلته الحركة الكردية لصالحها من خلال توفير السلاح والعتاد، مما أنعكس على صمود الحركة الكردية بوجه الضغط الحكومي، و بهذا فقدت الحكومة السيطرة على الأوضاع الداخلية، مما أجبرها في بداية شباط ١٩٦٩ للإعلان عن نيتها الشروع بتنفيذ بنود بيان ٢٩ حزيران١٩٦٦[٦]. في خضم تلك الأحداث كان الموقف الدولي يراقب باهتمام ما كان يحدث على الساحة العراقية سواء كان في كردستان أو بغداد، في الوقت الذي كانت فيه قنوات الاتصال مع الاتحاد السوفيتي تشهد اتساعاً[٧]، وخلال تلك المدة كان الاتحاد السوفيتي ونتيجة لتطور

---

(١) بيتر جى. لامبرت، الولايات المتحدة والكورد- دراسة حالات عن تعهدات الولايات المتحدة، تر: مركز الدراسات الكردية وحفظ الوثائق، جامعة دهوك، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠٠٨، ص٦١.

(٢) شاكرو خدو محوي، المسألة الكردي في العراق المعاصر، تر: عبدي حاجي، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، ٢٠٠٨، ص٢٦٠.

(٣) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص١٧١-١٧٢.

(٤) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٥١.

(٥) عبد الخالق ناصر العامري، المصدر السابق، ص٢٨٠.

(٦) حيدر سمير سالم، الاوضاع السياسية لكرد العراق في عهد الرئيس احمد حسن البكر (١٩٦٨-١٩٧٩، دراسة تاريخية، رسالة ماجستير، كلية الآداب، جامعة البصرة، ٢٠١٩، ص٥٩-٦٠.

(٧) عمار علي السمر، المصدر السابق، ص٣٤٥-٣٤٦.

العلاقة مع الحكومة العراقية يسعى للدفع نحو البدء بمفاوضات جديدة مع الكرد، من أجل ضمان استقرار العراق، وعدم استغلال القضية الكردية من بعض القوى الخارجية، لاسيما الولايات المتحدة الأمريكية وإيران[١].

أخذت تصريحات كبار المسؤولين الحكوميين تتكرر بشأن ضرورة ايجاد حل سلمي للقضية الكردية، وصارت الصحف الرسمية تنشر اخباراً بذات الصدد، إذ نشرت جريدة الثورة بتاريخ ٢٢ كانون الثاني ١٩٦٩، مقالاً بعنوان "كيف السبيل لحل المسألة الكردية"، اشار المقال إلى إمكانيات الحل السلمي وتجاوز الازمة بكردستان العراق[٢]، وهو ما يّدلل أن الحكومة كانت قد استنفدت الوسائل العسكرية الوحشية كافة، دون ان تُحقق أية نتائج لصالحها، فضلا عن عدم قدرتها على تحجيم دور الحركة الكردية أو القضاء عليها، ناهيك عن ازدياد الضغط الخارجي لاسيما الايراني والامريكي المناوئ للنفوذ السوفيتي، لتحتم كل تلك التطورات على الحكومة ان تتبنى استراتيجية مغايرة للخيار العسكري الذي أثبت فشله ولمرات عدة. مما دفع بالحكومة إلى ارسال وفد من حزب البعث يرافقهم كل من فؤاد عارف وعزيز شريف إلى منطقة بالك ولقاء قادة الحركة الكردية في مقدمتهم الملا مصطفى البارزاني، ليعلن الوفد الرغبة الجادة للحكومة في التوصل لاتفاق شامل ومنح الكرد حق الحكم الذاتي بدلاً من اتفاقية ٢٩ حزيران١٩٦٦، لتشكل تلك الزيارة مقدمة للمفاوضات التي جرت فيما بعد بين الطرفين في بغداد وناوبردان، التي تمخض عنها اعلان بيان ١١ اذآر١٩٧٠[٣].

قبيل تلك المدة وبالتحديد منذ منتصف عام ١٩٦٩ عمل أحمد حسن البكر، على التقرّب من التيارات السياسية اليسارية ومنها الحزب الشيوعي العراقي، الذي كان قد رفض في وقت لاحق الانصياع لإرادة الحزب الواحد، وكان قد دعا إلى تشكيل حكومة ائتلافية تضم الحزب الشيوعي، والحزب الديمقراطي الكردستاني، بعد أن أدرك احمد حسن البكر أهمية وجود تلك القوى، للاستفادة منها في التقارب مع الاتحاد السوفيتي[٤]. وخلال تلك المدة كان الاتحاد السوفيتي ونتيجة لتطور العلاقة مع الحكومة العراقية يسعى للدفع نحو البدء بمفاوضات جديدة مع الكرد، من أجل ضمان استقرار العراق، وعدم استغلال القضية الكردية من قوى خارجية مناوئة، لاسيما الولايات المتحدة الأمريكية وإيران[٥]. كما عمل السوفييت على إرسال (دارا توفيق) من براغ حاملاً معه رسالة للملا مصطفى البارزاني تدعوه إلى القبول بالمبادرة الحكومية بالتفاوض من جديد من اجل ايجاد حل سلمي للقضية الكردية[٦]، تأكيداً للقاء السابق الذي

---

(١) فاضل رسول، كردستان والسياسة السوفيتية في الشرق الاوسط، تر: غسان نعسان، مراجعة: مومستا جعفر، مؤسسة حمدي للطباعة والنشر، السليمانية، ٢٠٠٨، ص٢٩١-٢٩٢.

(٢) "الثورة"، (جريدة) بغداد، العدد ٤٠٤، بتاريخ ١٩٦٩/١٢/٢٢.

(٣) حبيب محمد كريم، تأريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني- العراق (في محطات رئيسية) ١٩٤٦-١٩٩٣، مطبعة خه بات، دهوك، ١٩٩٨، ص١١٥.

(٤) جليلي جليل آخرون، المصدر السابق، ص٣٨٣.

(٥) فاضل رسول، المصدر السابق، ص٢٩١-٢٩٢.

(٦) صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص١٧٧.

حققه افغني بريماكوف (Yevgeneny Primakov)، مع الملا مصطفى البارزاني، الذي أبلغه رغبة السوفييت بإجراء مفاوضات جديدة مع الحكومة العراقية، لاسيما مع ما تطلقه الحكومة عن استعدادها بإيجاد حل سلمي للقضية الكردية(). تبنى عزيز شريف بحكم علاقته المتميزة مع القيادة الكردية القيام بمهام الوساطة بين الطرفين، وقام الحزب الشيوعي بمطالبة حزب البعث إلى الاستجابة لطموحات الكرد القومية()، وبعد لقاء شريف بالملا مصطفى البارزاني، أبلغه رغبة الحكومة بالبدء بمفاوضات جديدة من اجل التوصل لحل سلمي، ليرد عليه البارزاني بعد اجتماع عقده مع اعضاء حزبه بالموافقة على ذلك()، إذ ٣
يمكن القول ان الملا مصطفى البارزاني كان دائما ما يوافق على الشروع بالمفاوضات رغم كل ما يتعرض له الكرد من ضغوط عسكرية، وهو ما يشير إلى انه كان ميالاً للحل السلمي أكثر منه إلى الحل العسكري.

حمَل شريف رسالة اخرى إلى البارزاني، أخبره خلالها استعداد الحكومة ارسال وفد يضم اعضاء من القيادة القطرية ومجلس قيادة الثورة، لتتأكد الحكومة من معرفة نية البارزاني واستعداده فيما يخص الشروع بشكل حقيقي بالمفاوضات، ومدى رغبته باستقبال الوفد في الزمان والمكان الذي يرغب به(). إذ ٤
كان موقف الملا مصطفى البارزاني حاسماً قبيل الشروع بالمفاوضات، بأن يكون للاتحاد السوفيتي دوراً واضحاً، لضمان عدم تراجع مسؤولي الحكومة العراقية عن الوعود التي سيقطعونها فيما يخص مستقبل الكرد(). ومن الجدير بالذكر أن موقف النظام السياسي آنذاك بقيادة حزب البعث لم يستقر بعد، ولم يكن قد تمكن من تصفية خصومه، وكانت الخلافات الداخلية والمنافسة داخل الطبقة السياسية على أشدها، ناهيك عن التأثير الخارجي، وفي خضم كل تلك الاحداث كانت الحركة الكردية تمثل اهم عوامل اضعاف نظام البعث.

عُقدت المفاوضات بسرية تامة في بغداد وقرية ناوبردان التابعة لقضاء جومان، التي كانت تضم مقر المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني، إذ شملت مشاركة ممثلين عن القيادة القطرية لحزب البعث مثل: طارق عزيز، وممثلين عن الجيش العراقي وهم كل من: حردان عبد الغفار التكريتي وزير الدفاع وحمّاد شهاب رئيس اركان الجيش، فضلا عن صالح مهدي عماش وزير الداخلية، يقابلهم محمود عثمان وإدريس ومسعود نجلي الملا مصطفى البارزاني ومحسن دزه يي، ممثلين عن الحركة الكردية، إذ بدا الخيار السلمي يأخذ حيزاً كبيراً داخل اعضاء القيادة القطرية والقيادة القومية، وكان صدام حسين يدفع نحو الحل السلمي للإطاحة بخصومه في الجيش، من أجل أن يعزز موقفه وموقعه داخل الحزب، لذا فقد شارك بنفسه في متابعة تلك المفاوضات(). حتى ان الاخير قام بزيارة البارزاني في راوندوز بتاريخ ١٢ كانون

(١) شكيب عقراوي، المصدر السابق، ص٢٦٣.

(٢) اوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٥٨.

(٣) حبيب تومي، البرزاني مصطفى قائد هذا العصر، دار آراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠١٢، ص٥٨٦.

(٤) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ط٢، كاوا للثقافة الكردية، بيروت، ١٩٩٧، ص٢٦٦.

(٥) شكيب عقراوي، المصدر السبق، ص٢٦٤.

(٦) اوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٥٧.

الثاني١٩٧٠( ). وهنا لابد من التأكيد بأن رغبة صدام بحل القضية الكردية بالطرق السلمية لم تكن رغبة حقيقية يؤمن بها بشكل مطلق؛ لأن الأيام فيما بعد أثبتت حقيقة أن تلك الرغبة كانت مزيفه، فبمجرد ما آلت اليه مهمة الحكم والسلطة، سرعان ما استخدم ذات الاساليب القمعية التي كان يؤمن بها البعض من ضباط الجيش. وبهذا الصدد يؤكد عضو القيادة القطرية لحزب البعث صلاح عمر العلي بقوله، "مشكلة صدام انه يبرم اتفاقات لكن قناعته الحقيقية هي ان الامر يجب أن يحسم في الميدان أي عن طريق القوة القاهرة، ثم انه من الصعب عليه التعايش مع أي رجل قوي أو هناك انطباع بأنه قوي، وهذا ما يفسر توقيعه مع البارزاني"( ). طالب الوفد الكردي انهاء علاقة الحكومة مع جناح (ابراهيم_ الطالباني)، وتسريح فرسان (صلاح الدين) المدعومة من قبلها، وضم كركوك وعدد من المناطق ذات الاغلبية الكردية إلى منطقة الحكم الذاتي، وتمثيل الكرد في مجلس قيادة الثورة، والعمل على تأسيس برلمان في غضون عامين( )، رافق المفاوضات خلافات عدة، منها عدد قوات البيشمركة التي وافقت الحكومة بشكل مبدئي على تحويل جزء منها كحرس للحدود، إذ اقترحت الحكومة ان يكون العدد خمسة آلاف وأشترط الكرد عشرة آلاف مقاتل( )، ووصف صدام البيشمركه، قائلا: "اننا نعتبر البيشمركة جزءا من قواتنا المسلحة" ، كما وأبدى الملا مصطفى انزعاجه من المواقف الحكومية في مواضع عدة اهمها الاستمرار في استمالة جناح (أحمد_ الطالباني)[٦].

شهد ٤ كانون الثاني١٩٧٠ اجتماعاً موسعاً للحركة الكردية، استعداداً للمرحلة القادمة من المفاوضات، تم خلاله توسيع اللجنة المفاوضة مع الحكومة لتضم محمود عثمان رئيساً وعضوية كل من: نوري شاويس ومحمد محمود عبد الرحمن (سامي عبد الرحمن) وصالح اليوسفي ومحسن دزه يي ونافذ جلال ودارا توفيق، وبعد وصول الوفد إلى بغداد والتقى الوفد بتاريخ ٩ كانون الثاني، بالرئيس احمد حسن البكر، استمرت المفاوضات لمدة اسبوعين دون التوصل لاتفاق شامل مع الحكومة، إذ كان من المفترض الاعلان عن الاتفاق في ٨ شباط وهو ذات التأريخ الذي تمكن فيه حزب البعث من الوصول للسلطة على أثر انقلاب عام ١٩٦٣، إلا انه تأخر بسبب عدم توصل الطرفين إلى اتفاق بشأن القضايا الخلافية، التي كان من أهمها الخلاف على حدود منطقة الحكم الذاتي( ). لتتكل فيما بعد كل الجهود بالتوصل للاتفاق وإعلان الطرفين بيان ١١ آذار ١٩٧٠( ).

(١) حيدر سمير سالم، المصدر السابق، ص٧٩.

(٢) غسان شربل، العراق من حرب الى حرب، رياض الريس للكتب والنشر، بيروت، ٢٠١٠، ص١٥٩.

(٣) محمد سهيل طقوش، تاريخ الاكراد ٦٣٧-٢٠١٥، دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع، عمان، ٢٠١٤، ص٢٣٧.

(٤) اوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٦١.

(٥) "الجمهورية"، (جريدة) بغداد، العدد ٧٠٧، بتاريخ ١٥ اذار ١٩٧٠.

(٦) عمار علي السمر، المصدر السابق، ص٣٥٦.

(٧) اوفرا بينغيو، ص٥٩_٦٠

(٨) مسعود البارزاني، ج٣، المصدر السابق، ص٢٣٥-٢٣٦.

٣- القضية الكردية ما بعد بيان ١١ آذار١٩٧٠ حتى اتفاقية الجزائر ١٩٧٥

أعلن احمد حسن البكر نص البيان مساء يوم ١١ آذار١٩٧٠، وأكد على ان مجلس قيادة الثورة تمكن من ايجاد حل سلمي للقضية الكردية، بعدما عجزت عن حلها معظم الحكومات السابقة التي استخدمت العنف دون الحوار الأخوي( ). وبهذا الصدد ثمة ما يثير الاستغراب كيف تجاهل البكر تلك العمليات العسكرية الوحشية التي نفذها حزب البعث منذ عام ١٩٦٣ ضد الكرد.

ألقى محمود عثمان رئيس الوفد الكردي برقية الملا مصطفى البارزاني، التي أثنى خلالها على الجهود التي بذلت من اجل التوصل إلى اتفاق الطرفين، واعلن البارزاني من خلال برقيته ان الكرد يؤيدون الكفاح العادل للأمة العربية ضد اعدائها، والتزامه بتنفيذ بنود البيان نصاً وروحاً( )، تضمن البيان خمسة عشر بندا، شملت الحقوق السياسية والادارية والاجتماعية والثقافية، منها حق المشاركة التامة للكرد في مناصب الدولة الحساسة والمهمة مثل الوزارات والجيش، وأن يكون احد نواب رئيس الجمهورية كردياً، ويكون الموظفون في الوحدات الادارية ذات الاغلبية الكردية من الكرد او ممن يُجيدون اللغة الكردية، والشروع بتعديل الدستور لكي يتضمن دلالة واضحة ان الشعب العراقي يتكون من قوميتين رئيسيتين (العربية والكردية)، ويصار إلى تعديل قانون المحافظات بالشكل الذي ينسجم مع مضمون بيان ١١ اذار، وتوحد المناطق التي يشكل فيها الكرد أكثرية السكان كوحدة متمتعة بالحكم الذاتي، فضلا عن ذلك اسهام الكرد بالسلطة التشريعية قياساً لحجم التمثيل السكاني، ناهيك عن الحقوق الخاصة باللغة والثقافة والقومية( ). ٣ وفيما يخص نائب رئيس الجمهورية أعلن الملا مصطفى البارزاني ان اختيار مرشح لذلك المنصب سيتم من خلال المؤتمر العام للحزب الديمقراطي الكردستاني، الذي سيعقد في بداية شهر حزيران من ذات العام( ). ٤ وهو ما يدلل اهتمام البارزاني باشراك وترشيح كوادر الحزب، لاختيار من يجده مناسباً وممثلاً عن الكرد بمنصب نائب رئيس الجمهورية.

عُد البيان مكسباً مهماً للكرد كونه تضمن اعترافاً رسمياً بالحكم الذاتي لكردستان العراق( )، فضلاً عن كونه منح الكرد مساحة واسعة في مجمل القضايا السياسية والادارية والثقافية التي تميز بها البيان عن باقي الاتفاقيات السابقة التي ابرمتها الحركة الكردية مع الحكومات العراقية السابقة، الذي كان نتيجة مفاوضات امتدت لأسابيع( )، كما وعُدّ البيان وثيقة رسمية تُلزم الحكومة العراقية بتنفيذها، الامر الذي شكل أهمية بالغة للكرد، فضلاً عما تضمنه من اعتراف واضح بالحكم الذاتي لكردستان العراق( ). تم نشر ٧

---

(١) عبد الخالق ناصر العامري، المصدر السابق، ص٢٩٢.

(٢) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٧٠.

(٣) ينظر: وضاح مهدي، المسألة الكردية.. رحلة الدم والبارود، جيكور للطباعة والنشر، بيروت، ٢٠١٥، ص٥٩-٦٠.

(٤) "الجمهورية"، العدد ٧٠٦، بتاريخ ١٤ اذآر١٩٧٠.

(٥) وضاح مهدي، المصدر السابق، ص٦١.

(٦) حيدر سمير سالم، المصدر السابق، ص٨١.

(٧) شكيب عقراوي، المصدر السابق، ص٢٩٧.

القوات العسكرية والبيشمركة وفقاً لما تم الاتفاق عليه بأن يكون للكرد قوة عسكرية قوامها ستة آلاف مقاتل لحماية الحدود، ومنع حمل السلاح في العديد من المناطق داخل كردستان العراق، وأوقف الحزب الديمقراطي الكردستاني بث إذاعة (صوت كردستان) وباشرت صحيفة التآخي بالصدور من جديد بشكل علني باللغتين العربية والكردية، وأعيد تشكيل الحكومة العراقية من جديد لتضم خمسة من الوزراء الكرد()، بالمقابل قام الحزب الديمقراطي الكردستاني بإجراء تعديلات في منهاجه الحزبي خلال المؤتمر الثامن للحزب بما يتوافق وبيان ١١ اذآر، مؤكداً في بيانه الختامي دعم الحزب للكفاح الذي تخوضه الامة العربية ضد الرجعية والصهيونية()، إذ مثل البيان الختامي للحزب وثيقة حزبية رسمية مهمة تبين وبشكل واضح وقوف ومساندة الحزب الديمقراطي الكردستاني إلى جانب العرب في قضاياهم المصيرية.

ثمة بعض الملاحظات التي رافقت بيان ١١ آذار، التي ألقت بظلالها بشكل او بآخر على العلاقة بين الطرفين، أهمها: مدة الأربع سنوات_ التي فرضتها الحكومة_ لتنفيذ بنود البيان، مما ولد هاجساً لدى الكرد بعدم جدية الحكومة، وفسرها البعض بانها ليست الا وسيلة لكسب الوقت من أجل تدعيم سلطة حزب البعث في العراق بشكل أكبر، علاوة على ذلك أن ما اطلقته الحكومة بشأن استعدادها لمنح الكرد الحكم الذاتي كان بصيغة بيان وليس اتفاقية موقعة بين الطرفين ومثبته بشكل قانوني في المؤسسات الدولية مما ولد شكوكاً لدى فئة واسعة من الكرد، بالرغم من أن البكر كان قد استخدم كلمة (اتفاقية) في اعلانه الحكومي، إلا أنها في الحقيقة لم تكن كذلك، وهذا ما جعل تنفيذ الحكم الذاتي خاضعاً لرحمة الحكومة[٣]، إذ لم يكن توصيف ما توصل اليه الكرد مع الحكومة العراقية واضحاً، وبلا شك انه لو كان بصيغة (اتفاق) لكان بالإمكان اشراك دولة ما على علاقة جيدة مع الطرفين أو هيئة دولية تعنى بمراقبة تنفيذ بنود ما توصل اليه الطرفان. وبهذا الصدد يشير الكاتب شكيب عقراوي إلى عدد من نقاط الضعف في بيان ١١ آذار، منها انه لم يتم تحديد نوع الحكم الذاتي الذي سيتم تطبيقه بعد أربع سنوات، كما اخفق البيان في تحديد المناطق التي ستكون ضمن منطقة الحكم الذاتي، إلى حين إجراء الاحصاء السكاني الذي لم يتم إجراؤه من قبل الحكومة، والتي أعلنت تأجيل تنفيذه، رغم تحديد مدة سنة واحدة لإجراء ذلك من تأريخ صدور البيان()، وبهذا الصدد يتساءل عقراوي عن سبب قبول القيادة الكردية تأجيل اجراء الاحصاء السكاني، ليجيب عن ذلك بأن البارزاني كان يعتقد بان حزب البعث الحاكم لم يكن يرغب بإجراء الإحصاء، وأنه حتى لو اعترض على التأجيل؛ فإن الحكومة لم توافق على اتمام عملية الإحصاء، الأمر الذي حتم الحفاظ على الأجواء الايجابية التي عززها بيان ١١ اذار(). من خلال ما تقدم يمكن القول ان البارزاني عزز وبشكل واضح أهمية عدم العودة للخلاف والاقتتال، لاسيما وان الحكومة كانت قادرة على اجراء التعداد

() عمار علي السمر، المصدر السابق، ص٣٧٢.
٢) للمزيد ينظر نص البيان الختامي للحزب الديمقراطي الكردستاني في المؤتمر الثامن: حبيب محمد كريم، ص٣٦٦-٣٧٠.
٣) أفرا بينغيو، المصدر السابق،ص٦٨.
٤) شكيب عقراوي، المصدر السابق، ص٢٩٥-٢٩٦.
٥) المصدر نفسه، ص٢٩٨-٢٩٩.

السكاني وبإشرافها المباشر والبت بموضوع طالما شكل نقطة مهمة من الخلاف ما بين الحركة الكردية والحكومات العراقية السابقة. كما شكلت كركوك أحد أهم الخلافات بين الكرد والحكومة العراقية، التي بقيت معلقة ولم يشملها أي من بنود بيان ١١ اذار، وأكتفت الحكومة بمنح الكرد منصب نائب المحافظ(). ١

شكل احتكار حزب البعث لمجلس قيادة الثورة، عائقاً لإشراك الكرد في المشاركة السياسية الحقيقية، الأمر الذي اتاح للبعثيين صلاحية السيطرة على تعيين وعزل أي مسؤول في الدولة العراقية، لاسيما المحافظين في السليمانية واربيل ودهوك، لما يمثله مجلس قيادة الثورة من سلطة تنفيذية وتشريعية عليا في البلاد، كما لم يتم تعديل قانون المحافظات بما ينسجم وبنود بيان ١١ اذار()، فضلاً عن ذلك لم يتم تعيين شخصية كردية لمنصب نائب رئيس الجمهورية(). بعدما رفضت منح (حبيب محمد كريم) مرشح الحزب الديمقراطي الكردستاني لذلك المنصب بحجة انه من الكرد الفيلين الذين تعدهم ذات أصول إيرانية وأن تعيينه بمثابة اعتراف رسمي بأن الفيلين هم مواطنون عراقيون، في الوقت الذي أخذت تعمل على تسفيرها خارج العراق() ، على الرغم من أن منصب نائب الرئيس كان رمزياً وخال من أي نفوذ سياسي، الأمر الذي أثر إلى حد كبير على طبيعة العلاقة ما بين الحركة الكردي والحكومة العراقية(). من الجدير بالذكر أن إصرار الحركة الكردية بزعامة البارزاني على ترشيح (حبيب محمد كريم) كان دليلاً واضحاً على تمسك الحركة الكردية والحزب الديمقراطي الكردستاني بالكرد الفيلين وعدهم جزءا أساسيا من الشعب العراقي، وهو ما يمثل موقفاً بطوليا بوجه كل الادعاءات العنصرية التي تبنتها حكومة البعث، لتمثل تلك الاجراءات تسويفاً وتراجعاً واضحاً لما وقع عليه ممثلو الحكومة وحزب البعث الحاكم الذي يدير السلطة الفعلية للبلاد انذاك، الأمر ا لذي ولد مزيداً من الشك لدى الكرد بمصداقية تنفيذ بنود البيان.

تسببت قضية الكرد الفيلين بتدهور العلاقة مع الحكومة بشكل أوسع، لاسيما بعد ما قامت به الاخيرة من اجراءات تعسفية ضدهم، منها الترحيل القسري إلى إيران بحجة انهم ذات أصول ايرانية، فضلا عن عدم السماح بتسجيل الولادات الخاصة بهم في سجلات النفوس خلال تلك المدة، وعدم السماح بنقل الملكيات العقارية العائدة لهم()، الأمر الذي واجهته الحركة الكردية بزعامة البارزاني بالرفض، وطالبت الحكومة العراقية من خلال مذكرات ورسائل عدة بإيقاف عمليات الترحيل القسري(). أخذت الاوضاع لا توحي إلى التفاؤل، وان الامور بدأت تتعقد نحو المزيد من التباعد بين الطرفين، لاسيما بعد محاولتي الاغتيال الفاشلتين اللتين تعرض لهما الملا مصطفى البارزاني، الاولى في ٢٩ ايلول١٩٧٠، والثانية في ٦

---

(١) شكيب عقراوي، المصدر السابق، ص٣٠٨.

(٢) عمار علي السمر، المصدر السابق، ص٣٧٣.

(٣) موسى مخول، المصدر السابق، ص٢٢٣.

(٤) محمد سهيل طقوش، المصدر السابق، ٢٤١.

(٥) حيدر سمير سالم، المصدر السابق، ص١٠٥.

(٦) المصدر نفسه، ص١٠٩.

(٧) محمد سهيل طقوش، المصدر السابق، ص٣٤١.

تموز١٩٧٢، فأصبحت الحكومة في موضع الاتهام[1]، وبهذا الصدد يؤكد عضو القيادة القطرية لحزب البعث وممثل العراق السابق لدى الأمم المتحدة صلاح عمر العلي، بأن صدام حسين اتخذ قرار اغتيال البارزاني وأوكل مهمة تنفيذه إلى ناظم كزار[2]. وهي شهادة تؤكد زيف ما كان يظهرهُ صدام حسين بأنه يسعى للحل السلمي بعيداً عن العنف والاغتيال، كما ان هذه الشهادة تحتم اعادة تدوين الاحداث والنظر بمجمل الأوضاع التي شهدها العراق خلال تلك المدة الحساسة من الصراع ما بين الحركة الكردية وحزب البعث. فضلا عن استهداف ادريس البارزاني في بغداد بتاريخ ٦ كانون الاول ١٩٧٠، بعد ان كان بمهمة متابعة تنفيذ بيا ن اذار، والتقى بالرئيس أحمد حسن البكر وعدداً من المسؤولين، إذ تم استهداف السيارة الخاصة به في أحد شوارع بغداد بإطلاق نار إلا انه لم يكن موجوداً بداخلها، فأصيب أحد مرافقيه وهو (حميد البرواري) بجروح نتيجة الحادث[3]، إذ كان من الضروري على الحكومة العراقية توفير وسائل الحماية كافة لجميع اعضاء الوفد الكردي، ناهيك عن نجل الملا مصطفى البارزاني، لما لذلك الحادث من أثر في طبيعة التطورات بشكل خاص.

على الرغم من كل ما صدر من رسائل استنكار من قبل المسؤولين الحكوميين، إلا أن محاولة الاغتيال تسببت بردة فعل البارزاني، الذي طالب بتقديم الجناة للعدالة، متهماً بعض الشخصيات القيادية في الحكومة، في اشارة منه إلى العناصر العسكرية المتشددة[4]. أكدت الحكومة انها عازمة على محاسبة المنفذين، وأصدرت محكمة الثورة بتاريخ ٢ نيسان ١٩٧١أحكاماً متفاوتة ضد من ثبت انهم وراء عملية الاغتيال التي تعرض لها إدريس البارزاني[5]، وبهذا الصدد يذكر مسعود البارزاني، أن الأمر بقي غامضاً كون ان الحكومة لم تُعلن عن الجهة التي تقف وراء تلك العملية وما دوافعها بشكل واضح[6]. كما وبرز خلاف الطرفين فيما يخص المناطق المتنازع عليها، التي كانت بمثابة المحور المفصلي للخلاف[7].

تبادل الطرفان مذكرتين بين كل منهما ملاحظاته تجاه الآخر، فكانت مذكرة القيادة القطرية لحزب البعث بتاريخ ٢٣ ايلول١٩٧٢، ومذكرة الحزب الديمقراطي الكردستاني الجوابية بتاريخ ٢٨ تشرين الثاني١٩٧٢[8]، إلا ان ذلك لم يحد من تدهور العلاقة إلى حد انها حجبت معها الاهداف التي تم الاتفاق عليها، وأخذت ظاهرة صراع القوى داخل حزب البعث تظهر بشكل أوضح بين طرفي الخيار السلمي والخيار العسكري الذي كان يسعى دائما لحسم القضية الكردية بالطرق القمعية، رغم ان بعض الكتاب ومنهم أوفرا بينغيو، يفسر أن اصحاب الخيار السلمي آنذاك، وفي مقدمتهم صدام الذي بدا أكثر حماساً

---

1) محمد سهيل طقوش، المصدر السابق، ص٢٢٧.
2) غسان شربل، المصدر نفسه، ص١٥٩.
3) شكيب عقراوي، المصدر السابق، ص٣٠٩.
4) أوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٨٠.
5) شكيب عقراوي، المصدر السابق، ص٣١٠.
6) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٩.
7) للمزيد ينظر: حيدر سمير سالم، المصدر السابق، ص١٠٩-١١٠.
8) للمزيد ينظر: حامد محمود عيسى، المصدر السابق، ص٣٦٤-٣٦٦.

للحل السلمي، سرعان ما كشف عن عدم جديته بتنفيذ بنود البيان الأكثر اشكالاً التي سبق وان وقع عليها، الامر الذي يبين أنه لم تكن إلا مناورة لكسب الوقت أو للتخلص من خصومه داخل الجيش(). على الرغم من ذلك ظل الكرد يطالبون بتطبيق المواد التي تضمنها بيان ١١ اذار، طوال الأربع سنوات رغم كل ما تخللها من الخلافات مع الحكومة، فشهد ١٧ كانون الثاني١٩٧٤، البدء بمفاوضات جديدة ما بين الحزب الديمقراطي الكردستاني والحكومة، إلا أنها لم تُسفر عن أي نجاحات، عَقِب ذلك أعلنت الحكومة عن إمكانيتها في تنفيذ الحكم الذاتي دون موافقة او إشراك الحزب الديمقراطي الكردستاني في مناقشة او تثبيت نصوص القانون بشكل نهائي الأمر الذي عَدهُ الكرد مخالفاً لأصل بيان ١١ آذار١٩٧٠، وهو ما قابله الزعماء الكرد بالرفض معللين ذلك بأن قرار الحكومة غير صائب(). اذ يمكن[٢]القول ان تفرد الحكومة كان بمثابة انقلاب على أصل بيان عام ١٩٧٠، كون ان الحكومة آنذاك كانت حريصة جداً على ان يتم الاتفاق بموافقة الطرفين.

أصدر مجلس قيادة الثورة في ١١ آذار١٩٧٤، قراره المرقم (٢٤٧) المتضمن تعديل الدستور المؤقت لعام ١٩٧٠، ليشمل "تتمتع المنطقة التي غا لبية سكانها من الاكراد بالحكم الذاتي، وفقاً لما يحدده القانون"، وفي ذات اليوم أصدرت الحكومة قانون الحكم الذاتي لكردستان العراق المرقم (٣٣) لسنة ١٩٧٤()، الذي تألّف من ثلاثة أبواب وعشرين مادة، اهمها: ما يتعلق بالعلاقة ما بين إدارة الحكم الذاتي والسلطة المركزية، والصلاحيات التنفيذية والتشريعية، فضلاً عن الأمور المالية، دون موافقة الكرد ورفضهم لذلك، وإعلانهم الاعتراض عليه()، في الوقتْ الذي عمل مجلس قيادة الثورة على تخويل صدام حسين الصلاحيات العليا كافة لشؤون الشمال، وعلى إثره أعلن صدام تحديد مدة خمسة عشر يوماً لكي يبدي الملا مصطفى البارزاني والحزب الديمقراطي الكردستاني موافقتهم على قانون الحكم الذاتي()، لم تكتفِ الحركة الكردية بزعامة البارزاني بالرفض، إذ أصدر المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني في ١٣ اذآر١٩٧٤، بياناً أوضح فيه بعض الإشكالات التي تضمنها قانون الحكم الذاتي، التي شملت مشاركة الكرد في السلطة التشريعية والمناصب المهمة في الدولة العراقية، وتأسيس مجلس وطني منتخب بشكل حر ومباشر خلال ستة اشهر اعتباراً من ١١ اذار ١٩٧٤، على ان يتمتع المجلس بكافة الصلاحيات التشريعية واصدار القوانين، فضلا عن الرقابة المالية والحصة المالية لمنطقة الحكم الذاتي()، الأمر الذي رفضته الحكومة العراقية، وعدت

() اوفرا بينغيو، المصدر السابق، ص٨٤.

٢) حامد محمود عيسى، المصدر السابق، ص٣٦٧.

٣) حيدر سمير سالم، المصدر السابق، ص١٤٤.

٤) لمعرفة المزيد عن أسباب اعتراض الكرد على قانون الحكم الذاتي لعام ١٩٧٤. ينظر: مسعود البارزاني، ج٣، المصدر السابق، ص٢٩٩-٣٣٠.

٥) حيدر سمير سالم، المصدر السابق، ص١٤٤.

٦) للمزيد ينظر: المصدر نفسه، ص١٤٦.

ما تضمنه بيان الحزب من مقترحات بعيدة كثيراً عن مفهوم الحكم الذاتي[١]. تسبب تلك التطورات باستقالة المسؤولين الكرد في بغداد من مناصبهم والتحاقهم من جديد لصفوف الحركة الكردية[٢]، وتمت إعادة بث إذاعة (صوت كردستان) من جديد وتمت إذاعة خطاب الملا مصطفى البارزاني بتاريخ ٢٩ اذار ١٩٧٤، الذي جاء فيه "انني في الوقت الذي أعرب فيه عن قلقي من السياسة غير الصحيحة وغير الموضوعية التي تمارسها الحكومة تجاه شعبنا الكردي وقضيته العادلة، حيث عملت على صياغة حل من جانب واحد وتريد فرضه على كردستان"[٣]. ليؤكد البّارزاني رفضه لما أصدرته الحكومة فيما يخص الحكم الذاتي متمنياً على حزب البعث العربي الأخذ بمصلحة البلاد العليا وضرورة ترسيخ الأخوة العربية الكردية، داعياً إلى إعادة النظر وإيجاد صيغة متفق عليها لتطبيق بيان اذار .[٤]

بدأت الحكومة العراقية بتحشيد القطعات العسكرية بهدف الهجوم على معاقل الحركة الكردية، متهمة ايران بتقديم الدعم لها، قابله استعداد الحركة للمواجهة، مما أدى إلى تجدد الاقتال من جديد بين الطرفين[٥]. ونتيجة لتفاقم الأوضاع داخل كردستان العراق، وبلوغ الاقتتال لمستوى لم يبلغه من قبل، في ظل عجز الحكومة من إحكام سيطرتها، شرعة بالتفاوض مع ايران بعدما أبدت استعدادها بتعديل الحدود معها بشط العرب، مقابل إيقاف دعم الأخيرة للحركة الكردية، وإغلاق الحدود بوجه عناصرها[٦].

الأمر الذي انتهى بعد سلسلة من الوساطات الدولية والمفاوضات بين العراق وايران إلى توقيع اتفاقية الجزائر في ٦ اذآر١٩٧٥[٧]، التي بموجبها تم إنهاء الطرق السلمية كافة لحل القضية الكردية، بعدما سيطرت الحكومة العراقية على كردستان العراق بالحديد والنار، ومن الجدير بالذكر ان ما يثير الاستغراب موافقة

---

(١) عماد يوسف قدرة، التأثير الإقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة حالة ١٩٧٢-١٩٧٥)، المركز العربي للأبحاث والدراسات السياسية، قطر، ٢٠١٦، ص٢١.

(٢) نوزاد علي أحمد، صحافة الحزب الديمقراطي الكردستاني (خارج الوطن)، مؤسسة ژين لإحياء التراث الوثائقي والصحفي الكردية، السليمانية، ٢٠١٠، ص١١.

(٣) هنا صوت كردستان العراق، من منشورات مديرية الإعلام، الأمانة العامة للإعلام والثقافة والشباب، كردستان العراق، ١٩٧٤، ص٦.

(٤) المصدر نفسه، ص٧-٨.

(٥) راضي دواي طاهر الخزعلي، العلاقات العراقية الإيرانية ١٩٦٣-١٩٧٥، رسالة ماجستير، كلية التربية، الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٧، ص١٢٧-١٢٨.

(٦) ناظم رشم معتوق، انعكاس اتفاقية الجزائر ١٩٧٥، على الحركة الكردية المسلحة في العراق، بحث منشور في مجلة أبحاث البصرة للعلوم الإنسانية، المجلد ٤٢، العدد ٢، كلية التربية للعلوم الإنسانية، جامعة البصرة، ٢٠١٧، ص١٩٤.

(٧) للمزيد ينظر: فلاح خلف محمد، اتفاقية الجزائر ١٩٧٥، مقدماتها، نتائجها، رسالة ماجستير، الجامعة المستنصرية، المعهد العالي للدراسات السياسية والدولية، ٢٠٠٦، ص٨٠.

(٧) "التآخي"، (جريدة) بغداد، العدد ١٩٥٥، بتاريخ ٨ اذار ١٩٧٥.

الحكومة على ترسيم الحدود مع إيران في شط العرب وتقديمها المزيد من التنازلات لصالح ايران، في الوقت الذي كانت تمارس فيه شتى أنواع الاحتكار للحقوق القومية التي يطالب بها الكرد، ورفضت تقديم أي تنازل لجزء من شعبها في كردستان العراق.

الخاتمة:

مثل بيان ٢٩ حزيران١٩٦٥ ، تتويجاً لسلسة من المفاوضات شرع به رئيس الوزراء الاسبق عبد الرحمن البزاز، وضع حداً لتدخل الضباط العسكريين المتشددين لحل القضية الكردية بالطرق العسكرية الوحشية، إلا ان بنود بيان حزيران لم يكتب لها التطبيق على أرض الواقع بسبب استبعاد البزاز عن رئاسة الوزراء، وتشكيل حكومة جديدة عملت على المماطلة بتنفيذ تلك البنود.

أسهمت عودة حزب البعث العربي الاشتراكي للسلطة عام ١٩٦٨ إلى اعادة احياء المفاوضات من جديد مع الحركة الكردية، في محاولة للاستفادة من تجربتهم في الحكم عام ١٩٦٣، فضلا عن التجارب التي خاضتها الحكومات العراقية بعد ذلك التأريخ، الأمر الذي تكلل ببيان ١١ اذار ١٩٧٠، المتضمن حلاً سلمياً للقضية الكردية، بعد سلسلة شاقة من المفاوضات والصراعات السياسية والعسكرية داخل حزب البعث، الذي نتج في بداية الأمر المزيد من التفاؤل بعدم عودة الاقتتال من الجديد، إذ مثلت بنود بيان اذار فرصة مهمة لو قدر لها التطبيق بالشكل الصحيح لكان إنموذجاً يحتذى به لدى الكثير من الدول متعددة القوميات.

اعترض تطبيق بنود بيان ١١ اذآر١٩٧٠، عدم وجود رغبة حقيقة لدى السلطة الحاكمة في بغداد المتمثلة بـ(حزب البعث العربي الاشتراكي)، إذ كان واضحاً ان الدافع من التوصل لاتفاق مع الكرد كانت الغاية منه كسب الوقت لتثبيت وضع البعث في السلطة أكثر منه لحل القضية الكردية حلاً جذرياً، لاسيما وان تراجع الحكومة في تطبيق بعض بنود الاتفاق لم يكن مسوغاً، كما حصل فيما يخص اجراء احصاء سكاني في المناطق ذات التي يسكنها الـ كرد، الأمر الذي ولد شكوكاً لدى البارزاني، فضلاً عما تعرض له الاخير من محاولتي اغتيال أسهمت في تعزيز تلك الشكوك.

كان الملا مصطفى البارزاني حريصاً على تنفيذ بنود بيان اذار، وعمل على التواصل مع الحكومة من خلال المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني، الذي مثل الواجهة السياسية للبارزاني، وقدم عدداً من المقترحات لتفادي خطأ إصدار الحكومة لقانون الحكم الذاتي عام ١٩٧٤، وهو ما يدلل عدم رغبة البارزاني بالعودة لحالة الاقتتال والحفاظ على حالة السلم والهدوء التي شهدها العراق آنذاك.

ثمة ما يجب الاشارة اليه بشكل واضح وصريح، ان الحكومة العراقية تتحمل ما آلت اليه الأمور بعد ان أصدرت قانون الحكم الذاتي عام ١٩٧٤، كونها تجاهلت موافقة الطرفين على القانون، في الوقت الذي كانت تحرص فيه ذات الحكومة على موافقة الكرد عام ١٩٧٠، وهو ما يعزز ان حزب البعث لم يكن جاداً في ايجاد حل سلمي للقضية الكردية، ولم تكن تلك الا محاولة لكسب الوقت.

ان ما يثير الاستغراب ان الحكومة العراقية بقيادة حزب البعث قدم لإيران خلال اتفاقية الجزائر اضعاف ما طالبه بها شعبها من الكرد، بمعنى آخر لم تكن إلا ردة فعل تجاه الحركة الكردية، وتأكيداً على ذلك إلغائها فيما بعد، ما ترتب على إثر ذلك الالغاء من تداعيات سياسية وعسكرية واقتصادية واجتماعية تمثلت في اندلاع الحرب العراقية- الايرانية عام ١٩٨٠.

المصادر العلمية المعتمدة:

(1) محمد كريم مهدي المشهداني، (٢٠٠٢)، عبد الرحمن البزاز دوره الفكري والسياسي في العراق، مكتبة اليقظة العربية للطباعة والنشر، بغداد.

(2) نوزاد علي أحمد، (٢٠١٠)، صحافة الحزب الديمقراطي الكردستاني (خارج الوطن)، مؤسسة ژين لإحياء التراث الوثائقي والصحفي الكردية، السليمانية.

(3) سيف الدين الدوري، (٢٠٠٦)، عبد الرحمن البزاز اول رئيس وزراء مدني في العراق الجمهوري، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت.

(4) جليلي جليل وآخرون، (٢٠١٣)، الحركة الكردية في العصر الحديث، ترجمة: عبدي حاجي، ط٢، دار الفارابي، بيروت.

(5) حبيب محمد كريم، (١٩٩٨)، تأريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني- العراق (في محطات رئيسية) ١٩٤٦-١٩٩٣، مطبعة خه بات، دهوك.

(6) هنا صوت كردستان العراق، (١٩٧٤)، من منشورات مديرية الاعلام، الأمانة العامة للإعلام والثقافة والشباب- كردستان العراق.

(7) وضاح مهدي، (٢٠١٥)، المسألة الكردية.. رحلة الدم والبارود، جيكور للطباعة والنشر، بيروت.

(8) عبد الخالق ناصر العامري، (٢٠١٧)، البرزاني والقضية الكوردية في العراق ١٩٣١-١٩٧٥، دار الجواهري، بغداد.

(9) عبد الرحمن البزاز، (٢٠٠٩)، مع الشعب، دار الثراء للنشر والتوزيع، الأردن.

(10) محمد سهيل طقوش، (٢٠١٤)، تاريخ الاكراد ٦٣٧-٢٠١٥، دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع، عمان.

(11) غسان شربل، (٢٠١٠)، العراق من حرب الى حرب، رياض الريس للكتب والنشر، بيروت.

(12) شاكرو خدو محوي، (٢٠٠٨)، المسألة الكردي في العراق المعاصر، تر: عبدي حاجي، دار سبيير للطباعة والنشر، دهوك.

(13) صلاح الخرسان، (٢٠٠١)، التيارات السياسية في كردستان العراق: قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، مؤسسة البلاغ للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت.

(14) مسعود البارزاني، (١٩٩٧)، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ط٢، كاوا للثقافة الكردية، بيروت.

(15) حبيب تومي، (٢٠١٢)، البرزاني مصطفى قائد هذا العصر، دار آراس للطباعة والنشر، اربيل.

(16) ديفيد مكدول، (٢٠٠٤)، تاريخ الاكراد الحديث، تر: راج أل محمد، دار الفارابي، بيروت.

(17) فاضل رسول، (٢٠٠٨)، كردستان والسياسة السوفيتية في الشرق الاوسط، تر: غسان نعسان، مراجعة: مومستا جعفر، مؤسسة حمدي للطباعة والنشر، السليمانية.

(18) أوفرا بينغيو، (٢٠١٤)، كرد العراق دولة داخل دولة، ترجمة: عبد الرزاق بوتاني، دار الساقي، بيروت.

(19) حامد محمود عيسى، (٢٠٠٥)، القضية الكردية في العراق من الاحتلال البريطاني الى الغزو الامريكي ١٩١٤-٢٠٠٣، مكتبة مدبولي، القاهرة.
(20) هادي حسن عليوي، (٢٠١٨)، رجالات العراق الجمهوري من عبد الكريم قاسم الى صدام حسين، مكتبة المجلة، بغداد.
(21) بيتر جى. لامبرت، (٢٠٠٨)، الولايات المتحدة والكورد- دراسة حالات عن تعهدات الولايات المتحدة، تر: مركز الدراسات الكردية وحفظ الوثائق، جامعة دهوك، مطبعة خاني، دهوك.
(22) شكيب عقراوي، (٢٠٠٧)، سنوات المحنة في كردستان: اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان العراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، ط٢، مطبعة منارة، اربيل.
(23) عمار علي السمر، (٢٠١٢)، شمال العراق ١٩٥٨-١٩٧٥ دراسة سياسية، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، قطر.
(24) عبد الفتاح علي البوتاني، (٢٠١٧)، منطقة بادينان ١٩٢٥-١٩٧٠ دراسة في الوقائع والتطورات السياسية، تقديم: عدنان علي البوتاني، الاكاديمية الكوردية، اربيل.
(25) جيد خدوري، (١٩٨٥)، العراق الجمهوري، دار المتحدة للنشر، بيروت.
(26) موسى مخول، (٢٠١٣)، الاكراد من العشيرة الى الدولة، بيسان للنشر والتوزيع والاعلام، بيروت.
(27) حسن لطيف الزبيدي، (٢٠٠٧)، موسوعة الاحزاب العراقية، مؤسسة العارف للمطبوعات، بيروت.

الرسائل والأطاريح العلمية:

(28) ابراهيم رسول العامري، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٩٦٨-١٩٧٣، رسالة ماجستير، جامعة كربلاء، كلية التربية للعلوم الانسانية، ٢٠٠٧.
(29) حيدر سمير سالم، الاوضاع السياسية لكرد العراق في عهد الرئيس احمد حسن البكر (١٩٦٨-١٩٧٩، دراسة تاريخية، رسالة ماجستير، كلية الآداب، جامعة البصرة، ٢٠١٩.
(30) راضي دواي طاهر الخزعلي، العلاقات العراقية الإيرانية ١٩٦٣-١٩٧٥، رسالة ماجستير، كلية التربية، الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٧.
(31) ناظم رشم معتوق، انعكاس اتفاقية الجزائر ١٩٧٥، على الحركة الكردية المسلحة في العراق، بحث منشور في مجلة أبحاث البصرة للعلوم الإنسانية، المجلد ٤٢، العدد ٢، كلية التربية للعلوم الإنسانية، جامعة البصرة، ٢٠١٧.
(32) فلاح خلف محمد، اتفاقية الجزائر ١٩٧٥، مقدماتها، نتائجها، رسالة ماجستير، الجامعة المستنصرية، المعهد العالي للدراسات السياسية والدولية، ٢٠٠٦.

البحوث العلمية:

(33) خضير سطم مكحول المعاضيدي، حكومة عبد الرحمن البزاز ١٩٦٥-١٩٦٦، بحث منشور في مجلة جامعة تكريت للعلوم، المجلد (١٩)، العدد ٣، ٢٠١٢.
(34) عماد يوسف قدرة، التأثير الإقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة حالة ١٩٧٢-١٩٧٥)، المركز العربي للأبحاث والدراسات السياسية، قطر، ٢٠١٦.

الصحف والجرائد:

(35) "الثورة"، (جريدة) بغداد.
(36) "الجمهورية"، (جريدة) بغداد.

دۆزا کوردی د چارچووڤێ دان و ستاندنێن دناڤبەرا سالێن (١٩٦٥ - ١٩٧٥)

پۆختە:

ئارمانج ژ ڤەکۆلینێ دیارکرنا سرۆشتێ وان دان و ستاندنێن بزاڤا کوردی ب سەرکردایەتیا مەلا مستەفا بارزانی ئەنجامداین دگەل حکۆمایێن عیراقی دناڤبەرا سالێن (١٩٦٥ - ١٩٧٥)، و سرۆشتێ هویربینێن وێ و کا چەوا بالێ لەشکەری یێ تۆندرەو دناڤ پارتا بەعس دا رۆلەکێ خراب هەبوویە بەرامبەر دۆزا کوردی، ئەوژی لدەمێ هندەك ژ ئەفسەران ئەو باوەری بخۆ درۆستکربوون کو دێ شێن ب رێکێن لەشکەری و هۆڤانە دۆزا کوردی بنبڕکەن، و هەر ژ ئەگەرێ ئەڤی شێوازی عیراق پتر پالدایە بەرف وێرانکارییێن مادی و مرۆڤایەتی ببەت. لێ سەرەرای ئەڤێ چەندێ بزاڤا کوردی ب سەرکردایەتیا بارزانی شیایە خۆ راگریت و بەرەڤانیێ بکەت و تا رادەکێ مەزن لسەر حکۆماتێن عیراقی سەپاندیە کۆ ژبلی دان و ستاندنان چ بژاردێن دیتر نینن ژبۆ چارەسەریا دۆزا کوردی، و هەر ئەڤ چەندە ژی بوویە هۆکارێ رازەمەندیێ لسەر هەمی وان دەستپێشخەرییێن ژلایێ حکۆماتێن عیراقی یێن لدویف ئێك د ئەڤی ماوەی دا هاتینە پێشکێشکرن، کو د هندەك ژ وان دا هەردوولا گەهشتینە ئەنجامێن باش، لێ جێبەجێکرنا وان رێککەفتنان وەك کەتوار لسەر ئەردی هەر ژلایێ حکۆماتێن عیراقێ ئاستەنگ بخۆڤە دگرتن و بووینە ئەگەرێ کاودانێن ئالوز دناڤبەرا هەردوولا دا.

The Kurdish Issue in the Light of Negotiations 1965-1975

Abstract:

The research aims to shed light on the nature of the negotiations waged by the Kurdish movement led by Mullah Mustafa Barzani with the Iraqi governments during the period (1965-1975). The nature of their merits, and how the hard military line within the Arab Socialist Baath Party had a negative role towards the Kurdish issue specifically when some officers were involved from false convictions of the possibility of suppressing the Kurdish movement by brutal military methods. Because of this method, Iraq in general paid more material and human losses. However, the Kurdish movement was able to withstand and resist led by Barzani, and imposed to a large extent on the Iraqi governments that there is no option to solve the Kurdish issue Except through dialogue and negotiations. This was reinforced by the acceptance of all the negotiation initiatives presented by successive governments during that period. In some of which important results were reached between them, but the problem of their implementation on the ground was always accompanied by reluctance on the part of those governments, which subsequently was complicating the situation between the two sides.

سياسة الحكومة الإيرانية تجاه اندلاع الثورة الكوردية في العراق (1961– 1963م)

ابتهاج بنت عادل القاسمي
جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية
كلية العلوم الاجتماعية - قسم التاريخ
ebtehaj.alqasmi@gmail.com

ملخص

تعد السياسة الإيرانية تجاه القضية الكردية في العراق، من القضايا التي حازت دورًا هامًا في العلاقات بين البلدين، إلا أن ذلك أدى إلى توتر الأوضاع ونشوء الخلافات التي مرت بعدة مراحل. إذ راقبت إيران الثورة الكردية أملا منها لضرب الحكومة العراقية والكرد، رغبة منها في إضعاف الحكومة العراقية وتخفيف تأثر كُرد إيران بالثورة الكُردية في العراق.

وعليه فقد عمدت إيران إلى القيام بعدة إجراءات تجاه التطورات الجارية في العراق، لاسيما القضية الكُردية وقيامها باستمالة عدد من الآغاوات والمشايخ، نحو الشيخ رشيد لولان؛ للوقوف في وجه الحكومة الجديدة ومصطفى البارزاني، بهدف ضرب وحدة الكُرد وإضعافهم وسهولة السيطرة عليهم؛ لأن شاه إيران محمد رضا بهلوي (١٩٤١-١٩٧٩م)، لم ينس دور البارزاني في جمهورية كوردستان (مهاباد)؛ ولأن عودته للعراق أثارت الشعور القومي للكرد في إيران وتركيا. وجاء ذلك التغير في السياسة الإيرانية نتيجة انسحاب العراق من حلف بغداد (*Baghdad Pact*) سنة ١٩٥٩م، واستمرت إيران بتقديم الدعم اللوجستي للثورة الكُردية حتى حدوث الانقلاب العسكري على حكومة عبد الكريم قاسم في الثامن من شباط سنة ١٩٦٣م.

تبدأ الدراسة من اندلاع الثورة الكردية في الحادي عشر من أيلول سنة ١٩٦١م، وتنتهي بسنة ١٩٦٣م، بسقوط حكومة عبد الكريم قاسم في الثامن شباط سنة ١٩٦٣م. تتمثل مشكلة البحث في دراسة تطورات وتحولات السياسة الإيرانية تجاه الثورة الكردية في العراق والنتائج التي ترتبت على هذه السياسة تجاه الثورة الكردية. ومن هنا فإن البحث يهدف إلى معرفة السياسة الإيرانية تجاه اندلاع الثورة الكردية في العراق ١٩٦١-١٩٦٣م. اعتمدت الدراسة على مجموعة من المصادر الأولية المختلفة، إذ اعتمدت على مجموعة من الوثائق العربية ومن أبرزها: دار الكتب والوثائق العراقية كما شكلت الكتب الوثائقية رافدا مهما أغنى البحث، فضلا عن أن مذكرات القادة والساسة قد أرفدت البحث بمعلومات مهمة عن سياسة الحكومة الإيرانية تجاه القضية الكردية، كما مثلت المؤلفات العربية والمعربة مصدرا مهما للدراسة، التي أفادت البحث بمعلومات مهمة عن تطورات القضية الكردية خلال فترة الدراسة، كما اعتمدت الدراسة على عدد من المراجع والبحوث العربية والفارسية ذات الصلة بموضوع البحث، التي شكلت رافدا مهما لمحاور البحث. اقتضت طبيعة الموضوع بتقسيمه إلى مقدمة ومحورين وخاتمة وقائمة للمصادر والمراجع، تناول المحور الأول: اندلاع الثورة

الكردية وتطوراتها حتى سنة ١٩٦٣م، بينما تطرق المحور الثاني إلى دراسة السياسة الإيرانية تجاه اندلاع الثورة الكردية في العراق سنة ١٩٦١-١٩٦٣م.

الكلمات المفتاحية: السياسة الإيرانية - الكُرد - العراق - الثورة الكُردية - عبد الكريم قاسم.

المقدمة:

مثلت ثورة ١٤ تموز منعطفا تاريخيا مهما، في تاريخ العراق عامة والقضية الكردية خاصة، إذ عدّت جميع المكونات السياسية علي أنها تعبير عن إرادتها وتحقيقا لشعاراتها[1]، لاسيما أنّ قادة الثورة بعد يوم من الانقلاب، أعلنوا عن البدء بتطبيق أهداف ومبادئ الثورة التي تمثلت بإلغاء النظام الملكي، وإقامة النظام الجمهوري، وإطلاق الحريات العامة، والقضاء علي الإقطاع بسن قانون الإصلاح الزراعي، وصياغة دستور مؤقت للدولة الجديدة، وتحرير العراق سياسيا واقتصاديا من النفوذ الغربي، والإعلان عن الانسحاب من حلف بغداد، واتباع العراق سياسة الحياد في علاقاته الخارجية[2]

تركت ثورة ١٤ تموز في العراق، تأثيرات في دول الجوار لاسيما إيران، التي نظرت إلي سقوط العهد الملكي وقيام النظام الجمهوري، تهديدا لأمنها القومي، وأصيب الشاه بالقلق والتخوف من انتقال العدوي داخل إيران وتغيير نظام الحكم فيها[3]، لاسيما أنّ قوي المعارضة لنظام الشاه قد أعلنت عن تأييدها وترحيبها للثورة العراقية[4]؛ لذلك فقّد عمدت الحكومة الإيرانية إلي إحكام السيطرة علي الأوضاع العامة داخل إيران، لمنع حدوث أي تحركات للمعارضين للحكومة الإيرانية، لإحداث ثورة في إيران مشابهة لثورة ١٤ تموز، كما عملت الحكومة الإيرانية إلي الاستفادة من تردي الأوضاع الداخلية في العراق، للضغط علي النظام الجديد وحمله علي تقديم تنازلات لها فيما يتعلق بمشاكل الحدود مع العراق[5]، لاسيما بعْد ظهور الحزب الشيوعي علي الساحة العراقية ودعمه للنظام الجديد، الأمر الذي قد يؤدي إلي اتساع النفوذ السوفيتي في المنطقة[6].

---

1) عبد الفتاح البوتاني، وثائق الحركة القومية التحررية، ، مؤسسة موكرياني للنشر، أربيل، ٢٠٠١م، ص ٦٥.

2) صبحي عبد الحميد، أسرار ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨في العراق البداية-التنظيم -التنفيذ-الانحراف، مطبعة الأديب، بغداد، ١٩٨٣م، ص٧٣-٧٤.

3) د.ك.و، ديوان مجلس السيادة، وزارة الخارجية، سفارة الجمهورية العراقية في طهران، الرقم ٢٦٠/١٠، الموضوع: موقف إيران من الحكومة العراقية الجديدة، سري جدا، ١٩٥٨/٨/٣٠م، ص١ .

4) علاء زراك النجار، " أثر ثورة ١٤ تموز في العراق على الأوضاع السياسية الداخلية في إيران وعلاقاتها الخارجية"، بحث منشور في مجلة أبحاث البصرة والخليج العربي، العدد ١، مجلد ٤٣، ٢٠١٨م، ص ٧٥.

5) هلال كاظم حميري، "عبد الكريم قاسم رؤية معاصرة في مسار العلاقات العراقية-الإيرانية ١٩٥٨-١٩٦٣م"، بحث منشور في مجلة الكلية الإسلامية الجامعة، النجف، العدد ٤٥، مجلد ١٣، ٢٠١٨م، ص٤٧١.

6) راضي دواي طاهر الخزاعي، "العلاقات العراقية الإيرانية ١٩٦٣-١٩٧٥م، دراسة تاريخية سياسية"، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية، جامعة المستنصرية، ٢٠٠٧م، ص٣٠.

عبرت الحكومة الإيرانية في بداية الأمر عن تعاطفها مع رموز الحكم الملكي، وأعلنت الحداد علي أرواح العائلة المالكة في العراق[1]، وفي الوقت نفسه أعادت الحكومة الإيرانية انتشار قواتها علي الحدود الشمالية وتحويلها إلي الحدود الغربية المتاخمة للعراق والخليج العربي، كما عمدت إلي ممارسة الضغوط علي قادة الثورة في العراق بغية الحصول علي مكاسب إقليمية فيما يخص الحدود مع العراق، لاسيما مسألة شط العرب التي أثارتها إيران من جديد بغية تعديل الحدود بين البلدين[2].

ترافق مع ذلك إعلان الحكومة العراقية عن سياسة الحياد الإيجابي في علاقاتها الخارجية انطلاقًا من مبدأ المصالح المتبادلة مع الدول كافة، والابتعاد عن الانحياز لأي من المعسكرين، وصرح قاسم في الرابع والعشرين من تموز ١٩٥٨م، بـ" أن حكومته لا تستطيع تحديد موقفها من حلف بغداد طالما أن دول الحلف غير معترفة بالنظام الجديد"[3]، وعليه فقد قرر أعضاء دول حلف بغداد أثناء عقدهم اجتماعا في لندن، في الثامن والعشرين من تموز سنة١٩٥٨م، علي الإسراع بالاعتراف بالنظام الجديد لضمان عدم توجهه أكثر نحو الاتحاد السوفيتي، بعد تأكيد العراق علي إعطاء الضمانات للدول علي الحفاظ علي مصالحه، بدأ اعتراف العديد من دول العالم بالنظام الجديد، وجاء اعتراف ايران بالحكومة الجديدة في الواحد والثلاثين من تموز سنة ١٩٥٨م[4] وفي شهر آب أكد وزير الخارجية الإيراني السيد نصر الله انتظام "أن إيران تحترم إرادة الشعوب وحكوماتها ما دامت تعتمد علي رغبة الرأي العام... وأن العراق جار لإيران"[5].

بالرغم من اعتراف إيران بالنظام الجديد في العراق، إلا أنها بقيت تنظر بعين الريبة والتخوف تجاه النظام الجديد، إذ عدت النظام امتـدادا للأنظمة الثورية التي جاءت إلي الحكم علي أنقاض الأنظمة الملكية[6]، وشـعرت إيران بقلق كبير من ازدياد نفوذ الحركة الشيوعية في العراق، وخشيت أيضـا من اتساع نفوذ الاتحاد السوفيتي في المنطقة، إذ خشي الشاه من أن يكون قاسم مواليا لجمال عبد الناصر

---

1) صالح محمد صالح العلي، "العلاقات بين إيران والعراق محطات الالتقاء والافتراق ١٩٢١ -١٩٧٩"، مجلة دراسات تاريخية، مركز الدراسات الإيرانية -جامعة البصرة، ع ١، ٢٠٠٠، ص ٧٢.

2) حميري، عبد الكريم قاسم رؤية معاصرة، ص٤٧١.

3) ولدمار غلمن، عراق نوري السعيد انطباعاتي عن نوري السعيد بين ١٩٥٤-١٩٥٨م، مؤسسة مطابع الإنتاج للنشر، بيروت، ١٩٦٥م، ص١٥١-١٥٢.

4) مرتضى دهقان نژاد؛ على جعفرى؛ مرضيه يحيى آبادى، تبيين وضعيت سياست خارجى ايران ونقش وزيران امور خارجه ١٣٥٧- ١٩٦٠م، پژوهش در مجله تاريخ منتشر شده، فصلنامه گنجينة اسناد سال بيستم ويكم، شماره ٨٤، ١٣٩٠هـ.ش، ص٣١.

5) نقلا عن العلي، العلاقات بين إيران والعراق، ص٢٠.

6) نژاد، تبيين وضعيت سياست خارجى ايران، ص٣٠.

والسوفييت[1] ومما زاد من خوف الشاه من الوضع في العراق هو ظهور زعماء حزب توده -الحزب الشيوعي الإيراني في العراق جنبا إلي جنب مع قادة الأحزاب الشيوعية العربية[2].

شكلت السياسة الداخلية الايجابية للحكومة العراقية تجاه القضية الكردية، أحد أسباب توتر العلاقة بين العراق وإيران بعد ثورة ١٤ تموز سنة ١٩٥٨م، إذ أعربت إيران عن تخوفها من تطورات القضية الكردية في العراق، وتأثيرها في وضع الكرد في إيران، خاصة بعد اعتراف الحكومة العراقية بالحقوق الكردية، بموجب المادة الثالثة من الدستور المؤقت للجمهورية العراقية[3]، ولعل أكثر ما كان يخيف الحكومة الإيرانية هو حدوث الاضطرابات في مناطق الكرد في إيران للمطالبة بحقوق مماثلة لكرد العراق، ولتجنب ذلك فقد عمدت إيران إلي إرسال الجنود إلي الحدود العراقية بغية مراقبة الحدود وضبطها كأحد أساليب الاحتواء للأزمة[4].

فضلا عن ذلك فقد أطلقت الحكومة عدد من التصريحات الملفقة حول أصل الكرد، إذ دعا نائب رئيس الحكومة الإيرانية في الخامس والعشرين من تموز سنة ١٩٥٨م "أن الكرد أينما كانوا خارج إيران يعتبرون إيرانيين"[5]، وهذا ما يوحي إلي قلق إيران من التغيير الحاصل لكرد العراق علي وضع كرد إيران، لاسيما أن الإجراءات التي اتخذتها الحكومة العراقية تجاه الكرد، لاقت أصداء طيبة لدي الكرد في إيران، لذلك فقد كان هدف إيران من هذه الادعاءات هو استمالة الكرد في العراق لتحريضهم ضد النظام الجديد[6].

شكل عودة البارزاني من الاتحاد السوفيتي للعراق، إلي شعور الشاه بالقلق والتخوف من قيام البارزاني بإثارة القلاقل والاضطرابات داخل الأوساط الكردية في إيران، لاسيما أن عودته قد أثارت الشعور القومي لدي الكرد في تركيا وإيران، والتفت الجماهير حوله وأصبح الكرد أكثر نشاطا، واستعدادا للعمل النضالي، إلا أن إيران أشارت إلي أنها غير مقتنعة بأن العراق سيمنح الكرد الحكم الذاتي[7]. وهكذا فقد

---

1) سيدجلال دهقانى فيروزآبادى، منطق ژئوپلتيک در سياست خارجى عراق علل وپى آمدها، پژوهش در مطالعات خاورميانه، شماره ۳۴،۱۳۸۲هـ.ش، ص ۴۴.

2) هونة رستم فتاح، "السياسة الأمريكية تجاه الحركة الشيوعية في العراق ١٩٥٨-١٩٦٨م"، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب، جامعة المنصورة، ٢٠١٥م، ص١١٠.

3) الجمهورية العراقية، مبادئ ثورة ١٤ تموز، ص٦٥

4) د.ك.و، ديوان مجلس السيادة، الموضوع: موقف إيران، ص١؛ شلومو نكديمون، الموساد في العراق ودول الجوار: انهيار الآمال الإسرائيلية والكردية، ترجمة: بدر العقيلي، دار الجليل للنشر، عمان، ١٩٩٧م، ص٥٥.

5) نقلا عن محمود الدرة، القضية الكردية والقومية في معركة العراق، دار الطليعة، بيروت، ١٩٦٣م، ص٤٠٤.

6) نكديمون، الموساد في العراق، ص٥٥.

7) سعيد خديدة علو، العلاقات العراقية الإيرانية وأثرها على القضية الكردية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٨شباط ١٩٦٣، مطبعة حجي هاشم، أربيل، ٢٠٠٦م، ص١٥٤.

عدت الحكومة الإيرانية عودة البارزاني للعراق ودعوته للكرد في إيران وتركيا للمطالبة بحقوقهم عاملا من عوامل الاضطراب في بلديهما من جديد[1].

شعرت الحكومة الإيرانية بالتخوف من عودة البارزاني، إذ عدت رجوعه خطرا حقيقيا عليها، معتبرة عودة البارزاني ورفاقه إلي وطنهم مؤامرة شيوعية معدة لتستخدم ضد تركيا وإيران، وعدت الحدث نوعا من التدخل السوفيتي في المنطقة، وبداية حكم كردي في العراق[2]، إذ أبدت الحكومة الإيرانية تخوفها من قيام الجمهورية المتحدة من تشكيل دولة كردية، تكون جسرا بينها وبين الاتحاد السوفيتي، وكرد فعل للحكومة الإيرانية حول هذه التطورات فقد صرح تيمور بختيار نائب رئيس الوزراء الإيراني أن اتحاد الكرد في العراق وسوريا مع إيران، سيكون موضع اهتمام من قبل الحكومة الإيرانية[3].

بناء علي ذلك فقد عقد رئيس الوزراء التركي عدنان مندريس ١٩٥٠-١٩٦٠م، وشاه إيران اجتماعا ثنائيا بينهما للقيام بعمل عسكري مشترك ضد العراق وتقسيم المنطقة الكردية في العراق بينهما، وأعرب السفير البريطاني عن تأييده لهذه الحملة في حال دعم عبد الناصر للكرد لتشكيل كيان لهم، لكن الحملة فشلت بسبب استقرار الأوضاع الداخلية العراقية[4]، وخوفا مِن أن تؤثر سياسة العراق في وضع الكرد في تركيا وإيران، فقد صورت إيران البارزاني وتنقله في المناطق الكردية بالعراق علي أنه تهديد ليس لإيران فحسب وإنما لتركيا أيضا، في محاولة منها لإقناع الرأي العام العالمي بوجود خطر كردي يستوجب تدخل الدول المجاورة للعراق تركيا وإيران لإيقافها، وقامت الحكومة الإيرانية علي إثرها بنشر أنباء ملفقة ضد ثورة ١٤ تموز بالعراق بأن" ثورة العراق هي ثورة شيوعية بدليل عودة البارزاني من الدول الشيوعية"[5]، مفسرة عودة البارزاني بأنه تشجيع للحزب الحزب الشيوعي[6]، وفي الوقت نفسه شنت الحكومة الإيرانية حملة اعتقالات واسعة وقمع ضد المثقفين والأحرار في المناطق الكردية في إيران، لاحتواء أي حركة داخل حدودها، وذلك للوقوف بوجه أي نشاط محتمل[7].

يتبين مما سبق أن تطورات القضية الكردية في العراق كانت أحد الأسباب التي أدت إلي توتر العلاقات العراقية الإيرانية، إذ لم تكن إيران تشعر بالارتياح لسياسة الحكومة العراقية تجاه القضية الكردية وذلك خوفا من تداعيات ذلك علي وضع الكرد في إيران، إذ إن إيران لم لتعترف بحقوق الكرد داخل حدودها؛ لأن

---

(1) المرجع نفسه، ص١٥٤-١٥٥.

(2) قفطان، الحركة القومية التحررية، ٩٠-٩٣.

(3) روح الله رمضاني، سياسة ايران الخارجية ١٩٤١-١٩٧٣، ترجمة علي حسين فياض وعبد المجيد جودي ، البصرة ، ١٩٨٤، ص٤٩.

(4) وليد حمدي، الكرد وكردستان في الوثائق البريطانية دراسة تاريخية وثائقية، مطابع سجل العرب، لندن، ١٩٩٢م، ص ٢٦٦.

(5) علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص١٥٤- ١٥٥.

(6) وليد محمد سعيد الأعظمي، ثورة ١٤ تموز وعبد الكريم قاسم في الوثائق البريطانية، منشورات مكتبة النهضة، بغداد، ١٩٨٩م، ص٩٦.

(7) علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص١٦٠.

أي تطور يحدث في العراق ينعكس بدوره علي الوضع الداخلي الإيراني، وهذا ما أكده شمدت، قائلا:" بأن إيران وتركيا كانتا تخشيان الحركة الكردية في العراق لئلا يسري ذلك داخل الأوساط الكردية لديهما"[1].

استمرت الحكومة الإيرانية بمراقبة تطورات العراق الداخلية، لاسيما بعد حركة الشواف في الموصل سنة ١٩٥٩م، إذ عمدت إلي اتباع سياسة أكثر مرونة مع قاسم، وعلي إثرها شهدت العلاقات العراقية الإيرانية هدوءا نسبيا، وأعربت إيران عن وقوفها بجانب قاسم في صراعه مع الشواف المدعوم من قبل عبد الناصر، لاسيما أن الإدارة الإيرانية رأت في هذا الصراع خير وسيلة لإضعاف الطرفين، وسيكون هذا الصراع في نهاية الأمر لمصلحتها[2]. وبالتالي فقد جاء الدعم الإيراني لقاسم لتحقيق هدف إبعاد العراق عن أي اتفاق مع الجمهورية العربية المتحدة فيما يخص موضوع الانضمام لها.

ترافق مع فشل حركة الشواف انسحاب العراق رسميا من حلف بغداد في الرابع والعشرين من آذار سنة ١٩٥٩م، وبعد انسحاب العراق من حلف بغداد، تغير اسم الحلف إلي حلف الدول المركزية ((cento، ونقل مقره إلي تركيا في الواحد والعشرين من آب سنة ١٩٥٩م[3]. وأدي ذلك إلي تعزيز الشراكة العربية الكردية، بعد أن كان هدف هذا الحلف الرئيس والمشترك بين العراق وتركيا وإيران هو تطويق الحركة الكردية[4]. وأشار شمدت إلي أن:" أهم ما قدمه قاسم هو تحطيم حلف بغداد الذي كان يجمع العراق وطهران وتركيا ضد الكرد"[5]، كما أن هذا الحلف قد شكل أحد أسباب قيام ثورة ١٤ تموز للتخلص من النظام الملكي[6].

نتج عن ذلك ازدياد التوتر بين العراق وإيران، الأمر الذي أثار حفيظة الشاه من ازدياد النفوذ الشيوعي في العراق، وانعكاس ذلك علي النظام الإيراني، وعليه فقد وضعت الحكومة الإيرانية خطة للإطاحة بالنظام الجمهوري، من خلال انقلاب عسكري يتم تحت إشراف جهاز السافاك، عن طريق تحريض رجال العهد الملكي وبعض زعماء الشيعة ضد النظام العراقي، لكن الخطة فشلت بسبب التفاف أعيان الشيعة حول قاسم وتفكك أنصار الملكية بعد ثورة ١٤ تموز[7]. ومما زاد من تخوف الحكومة الإيرانية عودة الكرد من الاتحاد السوفيتي للعراق، إذ اشتدت الحملات الدعائية في إيران ضد عودة المنفيين الكرد إلي وطنهم، إذ كانت إيران تعلم أن رجوع هؤلاء البارزانيين يعني تنشيط الحركة الكردية من جديد داخل العراق وعلي حدوده، وظلت تراقب وضع الكرد في العراق بوصفه إجراء أمنيا، وحشدت فرقة من جنودها علي مراكز

(1) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١٦٦.

(2) علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص١٧٠.

(3) علي جعفري، مرضيه يحيى آبادي، بررسى پيمان بغداد، زمينه ها آثار ونتايج آن در ايران، تحقيقات در يک مجله منتشر شده پيام بهارستان، سال٥، شماره ١٧، ١٣٩١هـ.ش، ص١٩٣.

(4) كينان ديرك، الكرد وكردستان، ترجمة: صلاح عرفان، مركز الدراسات الكردية، السليمانية، ٢٠١٠م، ص٧٣.

(5) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١٨٤.

(6) محمد مهدي كبه، في صميم الأحداث ١٩١٨-١٩٥٨م، دار الطليعة للنشر، بيروت، ١٩٦٥م، ص٣٥٦.

(7) علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص١١٠.

الحدود ومخافرها، لمنع اتصال الكرد في إيران مع الكرد داخل العراق[1]، ولم تكتفِ إيران بهذه المناورات السياسية فحسب، بل بدأت بالتخطيط مع تركيا لتسليح بعض رؤساء العشائر الكردية المناهضة للبارزاني والموالية للنظام الملكي للوقوف ضد النظام الجديد وحليفه البارزاني، لاسيما الشيخ رشيد لولان، الذي تمكن من الحصول علي العتاد والأسلحة من إيران وتركيا ولم تستطع الحكومة العراقية القضاء علي هذا التمرد، فطلبت من البارزاني حسم الموقف وتم القضاء علي هذا التمرد خلال يومين وهرب لولان ومن معه إلي إيران[2].

انعكس دور الكرد علي الجو السياسي السائد في العراق، وقد أصيبت الدوائر والأوساط الدبلوماسية الإيرانية والتركية بالقلق من التطورات والمستجدات الجديدة وسياسات النظام الجديدة تجاه الكرد في العراق، وراقبت إيران وتركيا أوضاع العراق بدقة، ولاحظتا نهوض الحركة الوطنية والديمقراطية في المنطقة الكردية، وكان ذلك مصدر قلق لهما، لذا فقد حاولت كل من إيران وتركيا إحداث التوتر واستغلال الاختلافات العرقية في العراق، وذلك بدفع تيارات متطرفة بهدف إثارة الفتنة بين أبناء الشعب العراقي الواحد. وظهر هذا بوضوح في أحداث كركوك بين الكرد والتركمان سنة ١٩٥٩م[3].

بناء علي ذلك فقد عمدت إيران إلي استغلال الاضطرابات الجارية في كركوك، إذ قامت السلطات الإيرانية بإلقاء المنشورات في المناطق الحدودية تدعو فيها الكرد إلي التمرد ضد الجمهورية العراقية، فيما أكدت مديرية الاستخبارات العراقية أن ألف بندقية تم تهريبها عبر الحدود العراقية الإيرانية إلي العشائر الكردية في كردستان العراق، بالإضافة إلي رصد مجموعة من الإيرانيين دخلوا العراق قبل فترة وجيزة من هذه الأحداث وبدون جوازات سفر، وثبت اشتراكهم مشاركة فعلية في اندلاع فتنة كركوك، فضلا عن صحفها التي استمرت في تحريف الحقائق بالمبالغة في ذكر أعداد القتلي، وضرب اللحمة الوطنية بإشاعة أن فرقة عسكرية عراقية التحقت بالكرد والشيوعيين وبدأت بقتل مؤيدي قاسم من العرب[4].

---

1) محمود رزوق أحمد، الحركة الكردية في العراق دور البارزانيين في طريق الحكم الذاتي ١٩١٨-١٩٦٨م، المعتز للنشر والتوزيع، عمان ٢٠١٤م، ص ١٥٣.

2) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، قراءة في ملفات الحركات والأحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١م، مؤسسة البلاغ، بيروت ٢٠٠١م، ص٢٦٢-٢٦٧.

3) جبار قادر، قضايا كردية معاصرة، كركوك، الأنفال، الكرد وتركيا، دار آراس، أربيل، ٢٠٠٦م، ص٦٤-٦٥

4) عبد الفتاح علي يحيى، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨-٨ شباط ١٩٦٣م، دار سبيريز، دهوك، ٢٠٠٧م، ص ١٠٤-١١٣

المحور الأول: اندلاع ثورة ١١ أيلول/ سبتمبر وتطوراتها حتي سنة ١٩٦٣م.

مرت الثورة الكردية بعدة مراحل قبل أن تصل إلي مرحلة الثورة الشاملة، إذ بدأت كنزاع بين البارزانيين والعشائر الكردية المتعاونة مع الحكومة([1])، وقد عرفت هذه العشائر باسم جاش([2])، إذ اتبع البارزاني استراتيجية عسكرية لمعاقبة هذه العشائر، التي كانت السبب في خذلانه سنة ١٩٤٥م([3])، وذلك بضرب رؤساء العشائر، وإبعادهم عن مناطق الثورة، ثم الاستيلاء علي المخافر الحدودية، ومعسكرات القبائل الموالية، وتحطيم معنويات هذه القوات، ومن ثم الاستعداد لمواجهة الجيش العراقي([4]).

أدي قيام القوات الحكومية بقصف التجمعات الكردية في التاسع من أيلول ([5])، إلي اندلاع الثورة الكردية في الحادي عشر من أيلول سنة ١٩٦١م([6])، ويذكر محمود عثمان([7]) قائلا: "بأن الثورة الكردية لم يأت[تأت] بعد التخطيط اللازم، والدراسة الموضوعية للوضع في الداخل والخارج آنذاك، بل فرضته الأوضاع والظروف الاستثنائية في تلك الفترة"([8]).

بناء علي ذلك فقد عمدت الحكومة العراقية إلي بدء القتال ضد الكرد، فأرسلت قوات عسكرية إلي السليمانية، وتوقعت أن يقاوم الكرد هذه القوات، وبالتالي تندلع الحرب، وهذا ما حدث بالفعل، إذ اتخذ قاسم من هذه الحادثة ذريعة لإعلان الحرب علي الكرد([9]).

أيقن الكرد أن الحرب مقدرة عليهم وأنه لا مفر لهم منها، لاسيما بعد إرسال الحكومة العراقية أربع كتائب من الموصل لمهاجمة القوات الكردية، وكانت غالبية هذه الكتائب من الكرد المجندين إلزاميا من أجل شق الصف الكردي، لكنهم تحولوا بكامل أسلحتهم إلي جانب إخوتهم، بعد أول إطلاق نار بين الطرفين([10]).

---

1) جيرارد جاليأند، المأساة الكوردية، ترجمة: عبد السلام النقشبندي، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠١٢م، ص١٠٤.
2) مصطلح أطلق على الكرد المتعاونين مع الحكومة، وهي اختصار لكلمة (جحش) باللغة العربية، ويطلق عليهم اليوم اسم (چته) أي مرتزق، للمزيد ينظر البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٤.
3) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١٦١.
4) سعيد حمو، مذكرات آمر لواء المشاة، مطبعة التوجيه السياسي، العراق، ١٩٧٧م، ص٩؛ البارزاني، الحركة التحررية الكوردية وصراع القوى الإقليمية، ص١١٩.
5) الموصلي، البعث والاكراد، ص١٢٣.
6) البرزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦.
7) ولد في السليمانية، أكمل دراسة الطب في جامعة بغداد، والتحق بالحزب الديمقراطي الكردستاني سنة ١٩٦٢، وعين ممثلا للشؤون الخارجية سنة ١٩٦٨، وترأس وفد المفاوضات مع حكومة البعث سنة ١٩٧٠م، ونجا من محاولة الاغتيال سنة ١٩٧١، أسس الحزب الاشتراكي الكردي سنة ١٩٧٥م، بعد سقوط النظام العراقي عين عضوا الجمعية الوطنية العراقية سنة ٢٠٠٥م، للمزيد ينظر الصويركي، أعلام الكرد، ص٧٠٢.
8) اللجنة التحضيرية للحزب الديمقراطي الكردستاني، تقييم مسيرة الثورة الكردية وانهيارها والدروس والعبر المستخلصة منها، السليمانية، ط٢، ١٩٧٧م، ص ١٣.
9) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١١٨-١١٩؛ البوتاني، وثائق الحركة التحررية، ص٨٧.
10) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٤.

أعقب ذلك إصدار قاسم أوامره بقصف منطقة بارزان مركز العشيرة البارزانية، وعدد من المناطق الأخري، في منتصف أيلول بطائرات الميغ ١٥و١٧، التي كانت تقصف بصورة متعاقبة( )، في الوقت الذي كان الكرد لا يملكون وسائل لصد ضربات هذه المقاتلات؛ لأنهم لم يشهدوها من قبل. وقد هدف القصف إلي المساعدة في تسهيل مهمة الجيش البري( )، لإحكام الرقابة علي الطرق الرئيسة، المتحكمة بإيصال المؤن والإمدادات( )، وقد لاقت عملية القصف ترحيبا من قبل العشائر المعادية للبارزانيين، إذ قامت هذه العشائر بالاستعداد لمهاجمة منطقة بارزان كانتقام من قوات البارزاني، التي عاقبتها بإبعادها عن مناطقها كعقوبة لها علي تعاونها مع الحكومة( )، وجاء هذا الهجوم من محورين( ) بغية السيطرة عليها وحسم المعركة لصالح الحكومة( ). ٦

أجبرت هذه التطورات البارزاني علي الدخول في القتال قبل إكمال استعداده( )، والتصميم علي خوض القتال، وتولي مهمة الإشراف المباشر في الدفاع عن منطقة بارزان( ). وقد واجه الكرد صعوبات كثيرة من حيث وسائل التموين والعتاد لهذه القوات، ومع ذلك لم تتمكن القوات الحكومية من اختراق خطوط الدفاع والوصول إلي بارزان( ). ٩

لم تحقق القوات العراقية أهدافها في القضاء علي الحركة الكردية، بسبب طبيعة كردستان الجبلية، إذ شكلت القمم الجبلية والممرات الهوائية عائقا أمام حركة الطيران المنخفض( )، فكانت الطائرات تقصف السكان المدنيين بصورة عشوائية، من أجل التغطية علي فشل القوات العراقية والعشائر الموالية لها، في هزيمة قوات البيشمركه( )، وإدخال قاسم الرعب في قلوب الكرد، وإيصال رسالة للشعب الكردي بأن البارزاني هو المسؤول عما جري لهم، وذلك لتشويه صورته لدي الكرد، وإسقاطه سياسيا، وحسم الحرب بشكل سريع( ). وما يؤكد هذه الرأي هو توجيه قاسم تهديدا للكرد في بارزان قائلا: " لقد حاولت

---

1) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦-٢٨.

2) أيوب البارزاني، الحركة التحررية الكوردية وصراع القوى الإقليمية، ص١٢٣-١٢٦؛ شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص ١١٩.

3) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٤.

4) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول ١٩٦١م، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٣م، ص٢٥.

5) محور عقرة-سري آكري-جبل پيرس ثم بارزان، ومحور رواندز-ميرگه سور-بارزان، ينظر البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣،ص٢٨.

6) أيوب البارزاني، الحركة التحررية الكردية وصراع القوى الإقليمية ص١٢٦.

7) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١١٦.

8) البوتاني، وثائق الحركة التحررية، ص٨٧.

9) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٩-٣٠.

10) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٤-٢٤٥.

11) كاوس قفطان، الحركة القومية التحررية الكوردية في كردستان العراق ١٩٥٨-١٩٦٤م، وزارة الثقافة، حكومة إقليم كردستان، المديرية العامة للطباعة، السليمانية، ٢٠٠٤م،ص١٨٩.

12) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٥.

الحكومة تعمير بلادكم ورفع مستوي معيشتكم، إلا أن مصطفي البارزاني يريد الخراب لبلادكم...، ولهذا قررت الحكومة إما أن تركوا]تركنوا[إلي السكوت]السكون[وتراجعوا]وترجعوا[إلي أعمالكم، أو أن الحكومة ستحرق بلادكم وتخربها، وستمحي قراكم وأراضيكم وسكانها من الوجود، إن هذا هو المصير الذي أراده لكم مصطفي البارزاني"[1].

أراد قاسم من ذلك إيصال رسالة للكرد بأن الحكومة العراقية مصممة بقوة وحزم تمكنها علي القضاء علي الكرد، وأنه خيرهم بين الاستسلام لسياسة الصهر أو الدخول في حرب مع الحكومة[2]. وقد رأي الشيخ أحمد البارزاني ما تواجهه القوات الكردية من صعوبات، وأن بارزان أصبحت هدفا، من قبل العشائر المعادية للبارزانيين والقوات الحكومية[3]، فأعلن وقف القتال، وتقديم ولائه لثورة الرابع عشر من تموز، وعدم تأييده لما يحدث في بعض مناطق كردستان[4]، وذلك لإجراء حوار مع قاسم الذي رفض العرض، ظنا منه أنه تمكن من إخماد الثورة، رغم أنه وافق مبدئيا علي عرض الشيخ أحمد، شرط تسليم البارزاني نفسه وأتباعه من دون شرط[5]، لكن الملا مصطفي البارزاني، رفض العرض ورد علي شرط قاسم قائلاً له: "إني ما طلبت منك عفوا ولا أنا بحاجة إلي عفو وسأدافع وأواصل المقاومة قدر طاقتي، فإذا ما استنفدت آخر وسائلي في الدفاع فإني سأترك البلاد"[6].

بالنسبة لمنطقة بارزان فقد حظيت بأهمية بالغة لدي الكرد، لكونها تعد مركز الأسرة البارزانية المتزعمة للحركة الكردية، فضلا عن كون البارزانيين يمتازون بالولاء الديني والعشائري لشيوخ بارزان الروحيين، فالبارزانيون متعلقون بمرشدهم الروحي بشدة، والمريدون والاتباع يدينون بالولاء والطاعة لشيخ بارزان، من دون نبذ البقية من أفراد الأسرة البارزانية[7].

فضلا عن ذلك فلم يكن البارزاني زعيما للقبيلة، بل كان أخوه الأكبر أحمد هو من يشغل هذا الدور، وكان يحظي باحترام كبير من البارزاني[8]، الذي كان محدود النفوذ في بارزان في ظل وجود أخيه الأكبر أحمد شيخ بارزان، وما يدعم هذا الرأي، هو استجابة الملا مصطفي لطلب الشيخ أحمد بمغادرة بارزان، كي تبقي منطقة حياد ولا تتعرض للدمار، قائلا له: "إني لست علي استعداد أن تخرب منطقتي مرة أخري... دعنا"[9]، وأمام ذلك لم يقر البارزاني – الملا مصطفي- بالهزيمة أمام قاسم، ولم يذعن لشروطه باعتبار أن

---

1) نقلا عن قفطان، الحركة القومية التحررية، ص١٥٨.

2) المرجع نفسه، ص١٥٩.

3) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٥.

4) الخرسان، التيارات السياسية في كردستان، ص٩٦.

5) العامري، مصطفى البارزاني والقضية الكردية، ص٢٠١.

6) نقلا عن البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٣٠.

7) أيوب البارزاني، الحركة التحررية الكردية وصراع القوى الاقليمية، ص١١٤-١١٩.

8) وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية، ص١٥٧.

9) الخرسان، التيارات السياسية في كردستان، ص٩٦.

قاسم هو من بدأ الحرب ضد الشعب الكردي، ولو أدي الأمر إلي ترك العراق لن يستسلم لقاسم[1]، وقد ذكر البارزاني لشمدت في هذا الصدد بعد ذلك قائلا: "لم يسعني اتباع قرار أخي، وعلي أية حال؛ فإن الحكومة لن تصدق بحيادي؛ لذلك قلت لرجال بارزان: فليأت معي كل من يريد أن يتبعني"[2]، فغادر بارزان، والتحق به أغلب الكرد الذين رافقوه في مسيرة سنة ١٩٤٧م إلي الاتحاد السوفيتي[3].

بموجب الاتفاق بين قاسم والشيخ أحمد، فقد دخلت قوات حكومية قرية بارزان، بعد انسحاب القوات الكردية منها، الأمر الذي عده قاسم نصرا معنويا واستراتيجيا، وذلك بالسيطرة الإسمية علي المنطقة لاسيما أن قاسم قام بسحب قواته منها، بعد أن ضمن بقاء المنطقة بعيدة عن سيطرة قوات البارزاني، وتعهد الشيخ أحمد بنشر الهدوء والاستقرار فيها[4].

اعتبرت بارزان منطقة محايدة، وشكل ذلك عاملا مهما، لكل من الكرد وقاسم، من حيث أمن الكرد عودة السكان، وضمان سلامتهم فيها، أما الحكومة فقد بسطت سيطرتها الإسمية علي قلب المنطقة الكردية، واطمأنت بعدم تعرض قواتها لأي هجوم من قبل الكرد مستقبلا[5].

إضافة إلي أنها أصبحت قناة للتواصل وإجراء المفاوضات بين الكرد والحكومة العراقية، الأمر الذي دفع بقاسم إلي التأخر في الإعلان عن قيام الثورة الكردية، من أجل إنهاء القتال خلال أيام، والتغطية علي فشله السياسي داخليا وخارجيا، لكنه اضطر للإعلان عنها وصرح في الثالث والعشرين من أيلول قائلاً:"إن قواتنا المسلحة الظافرة استطاعت القضاء علي التمرد في الشمال"[6]. كما أعلن في اليوم نفسه عن حل الحزب الديمقراطي الكردستاني بذريعة بث الفرقة بن أبناء الشعب[7].

عمد البارزاني بعد خروجه من بارزان، إلي التوجه نحو منطقة زاخو قرب الحدود السورية التركية، لاستقطاب الأتباع، وانضمت إليه بعض العشائر، وعدد من أفراد الشرطة الكرد في منطقة زاخو مع أسلحتهم[8]، وحدثت بعض الاشتباكات والمناوشات مع عدد من العشائر المعادية للبارزانيين، بعد محاولتها قطع الطريق أمام قواته، فاضطر للاصطدام معها وتمكن من هزيمتها، وفر قسم منها نحو تركيا[9]، وقد أدرك البارزاني أن اتساع الثورة، لن يتم إلا بفك الطوق القبلي المعادي للبارزانيين الذي يقطع تواصل البارزانيين مع القوي المؤيدة للثورة الكردية[10].

---

1) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٦.
2) شمدت، رحلة رجال شجعان إلي كردستان، ص١٢٠.
3) البوتاني، وثائق الحركة التحررية، ص٨٧.
4) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٣١.
5) شمدت، رحلة رجال شجعان إلي كردستان، ص١٣١.
6) الموصلي، البعث والأكراد، ص ١٢٣؛ قفطان، الحركة القومية التحررية، ص١٦٤.
7) دان، العراق في عهد قاسم، ص ٤٣٨؛ البوتاني، وثائق الحركة التحررية، ص ١٣٣.
8) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٦.
9) الخرسان، التيارات السياسية في كردستان، ص٩٦.
10) أيوب البارزاني، الحركة التحررية الكردية وصراع القوى الاقليمية، ص ١٢٣.

بناء علي ذلك فقد اتبع البارزاني استراتيجية عسكرية، تضمن إبعاد القبائل الموالية للحكومة عن مناطق الثورة، والسيطرة علي التلال والمخافر الحدودية العراقية الإيرانية، وذلك لأهميتها في فتح منفذ خارجي لإدخال المساعدات والامدادات لقوات الثورة( )، وقد تمكن البارزاني خلال الفترة ١٩٦١-١٩٦٢م، من تثبيت أسس الثورة الكردية في منطقة بهدينان( ). بعد ذلك٢ توجه البارزاني إلي شمال أربيل، ووصلت قوات الثورة إلي نقطة حاجي عمران الواقعة علي الحدود الإيرانية مباشرة، وبذلك فقد تمكن البارزاني بتصميم وحكمة، من تأمين قاعدة عسكرية لمعاركه القادمة مع الحكومة، حيث استطاعت قوات البيشمركه من خلال سلسلة من العمليات الحربية، من السيطرة علي الشريط الحدودي بين العراق وإيران وتركيا، يقدر بـ٨٠٠ كم٢، مع نهاية سنة ١٩٦٢م، باءت محاولة الحكومة باستعادته بالفشل( ). لاسيما بعد أن حدثت عدة مواجهات بين قوات البيشمركه والقوات الحكومية، أسفرت عن تمكن البيشمركه من إلحاق خسائر كبيرة بالقوات الحكومية، والاستيلاء علي كميات كبيرة من الأسلحة، مكنت البيشمركه من تحرير العديد من النواحي والقري، حتي أصبحت معظم المناطق الريفية خاضعة لسيطرة قوات البيشمركه، وغدت منطقة بهدينان قلعة الثورة الكردية في الوقت الذي كانت فيه مناطق أربيل والسليمانية وكركوك حتي منتصف سنة ١٩٦٢م، بعيدة عن مسرح العمليات العسكرية ضد القوات الحكومية( ). وبذلك فقد تمكنت قوات البيشمركه من إخضاع المناطق الواقعة علي الحدود السورية التركية الإيرانية مع كردستان العراق تحت سيطرتها( ). ومن أجل تغطية الهزيمة العسكرية فقد بلغت السلطات خبر إصابة البارزاني في احدي المعارك، وأنه توفي متأثرا بجروحه، وذلك في محاولة للتأثير علي معنويات الكرد، وتشتيت الصف الكردي ليسهل لقاسم هزيمتهم( ). ٦

عقد المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني في هذه الأثناء اجتماعا له لتنظيم صفوف الحزب ووضع مبادئ وقواعد لتنظيم القوات الكردية، وقرر الاجتماع رفع شعار "الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي لكردستان"( ). وشارك الحزب في الثورة الكردية، بجانب البارزاني( )، فالتحق قسم من أعضاء الحزب في الثورة للمساهمة في تنظيم المقاومة والمشاركة في حروب الأنصار( )، عن طريق تشكيل مفارز مسلحة، والقيام ببعض العمليات العسكرية في عدد من المناطق، لإرباك الحكومة العراقية، لأن كل شعب لا يملك

1) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٢-٢٤٤.
2) منطقة جبلية تقع شمال محافظة الموصل تمتد إلى الحدود التركية، وتعرف الآن بمحافظة دهوك، وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية، ص١٩٢؛ البوتاني، وثائق الحركة التحررية، ص٩٥.
3) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١٢٢-١٢٣؛ ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٢.
4) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٧.
5) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٨.
6) وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية، ص ٢٢٠-٢٢١؛ البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٣٤.
7) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٤٦.
8) راندل، أمة في شقاق كردستان، ص١٨٤.
9) نقلا عن وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية، ص١٤٢.

القوة فلن يبالي به أحد[1]، في حين بقي قسم آخر متواريا عن الأنظار في الأماكن الواقعة تحت سيطرة الحكومة، وذلك لجمع المعلومات والأموال للثورة، وإجراء الاتصالات مع بقية القوي السياسية المعارضة، والعمل علي تنسيق الجهود فيما بينهم لمواجهة قاسم[2].

أضاف دخول الحزب في الثورة بعدا سياسيا للعمل العسكري، وتحقق الوعي السياسي للكرد[3]، واتصف القتال بعد ذلك بالتنظيم والشمولية، وأصبحت العمليات العسكرية لا تقتصر علي البارزانيين وحدهم فحسب، بل شملت قاعدة شعبية واسعة تضم مختلف فئات الشعب، من فلاحين ومهنيين وحرفيين ومثقفين، وخضعت العمليات الحربية لخطط استراتيجية، من حيث معرفة إمكانيات وأهداف الطرف الآخر[4].

تنبه البارزاني إلي أهمية الفرق النظامية في المعارك، فإلي جانب كتائب القبائل، تشكلت فرق نظامية دائمة، وتم ذلك في بداية سنة ١٩٦٢م، وسميت باسم الجيش الثوري الكردي[5]. وبالنسبة لقاسم فقد كانت معركة زاويته صادمة له، إذ اكتشف الأبعاد السياسية الحقيقية لما يجري في كردستان، باعتبارها ثورة شاملة واضحة الأهداف، وليست مجرد انتفاضة عشائرية[6]. وعليه فقد كلف العقيد حسن عبود آمر اللواء الخامس في الموصل، في السابع عشر من كانون الأول سنة ١٩٦١م، للتفاوض مع الملا مصطفي حول إمكانية عقد هدنة بين الطرفين، وأمره بتسليم رسالة للبارزاني قائلا له: "إننا إخوة، وإذا لم يحاربنا، فإننا علي استعداد للاتفاق معه حول شروط، واقترح عبود منح العفو العام عن الأكراد"[7].

طلب الوفد المفاوض لقاء البارزاني في ناحية سرسنك القريبة من دهوك، لكن الملا مصطفي لم يحضر مكان الاجتماع[8]، بل فضل اللقاء في مكان يختاره، متبعا قاعدة احترمه واحرص منه، كما أمر البارزاني أتباعه بتفتيش سيارة عبود سرا، إذ تم العثور علي جهاز اتصال مباشر لمعرفة مكان البارزاني ومهاجمته[9].

غضب البارزاني، ورد علي حسن عبود قائلا: " أنا لم ارتكب أية جريمة، بل أنتم المجرمون، فهل يجوز أن تقترحوا أن تعفوا عني وتغفروا لي، في الوقت الذي لا أستطيع أن أغفر لكم؟؟ نحن لا نريد عفوكم"[10].

---

1) البارزاني، الحركة التحررية الكردية وصراع القوى الاقليمية، ص ١٤٢-١٤٣.
2) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١٢١.
3) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٤-٢٤٨.
4) الموصلي، البعث والأكراد، ص ١٢٣-١٢٤.
5) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٤٤-٢٤٨.
6) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٤٩.
7) نقلا عن شلومو نكديمون، الموساد في العراق ودول الجوار: انهيار الآمال الإسرائيلية والكردية، ترجمة: بدر العقيلي، دار الجليل للنشر، عمان، ١٩٩٧م، ص ٦٩.
8) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٤٩.
9) نكديمون، الموساد في العراق، ص ٦٩.
10) المصدر نفسه، الصفحة نفسها.

وقد ذكر البارزاني لعبود: "أنا شخصيا لا أطلب من قاسم شيئا لي فليعطِ الشعب الكردي حقوقه وسأغادر العراق"[1].

كان الهدف من هذا اللقاء معرفة مكان البارزاني وتصفيته، وهذا ما حدث إذ قامت أربع طائرات بعد مغادرة عبود بقصف مكان الاجتماع، واستدعي قاسم عبود للقائه، وبعد حضوره هدده قاسم قائلا: "كيف تقول لي بأنك مخلص لي في حين أنك لم تحاول قتل البارزاني أثناء اجتماعك به، فأجابه عبود وكيف يمكن ذلك؟ قال له: اسحب مسدسك واقتله"[2].

خاطب قاسم في الوقت نفسه الشيخ أحمد البارزاني في الثامن عشر من كانون الأول سنة ١٩٦١م، لحث ملا مصطفي علي إيقاف القتال، مقابل العفو عنه وعن أتباعه، وقد كلف الشيخ أحمد شخصين ومعهما ضابط استخبارات، لإيصال الرسالة للبارزاني وحثه علي الاستفادة من العفو الصادر من قبل الحكومة[3]. وقد ذكر البارزاني أثناء لقائه بضابط الاستخبارات بأنه لن يسلم نفسه للحكومة، إلا بعد إعلان العفو العام عن جميع الموقوفين، وهدد قائلا: "أن الجيش إذا تقدم أكثر من الحد المعين مع الزعيم حسن عبود، فإن ذلك سيؤدي إلي القتال وإراقة الدماء من الطرفين"[4]. وقد رد ملا مصطفي علي رسالة أخيه بالمواصلة علي القتال، وقد ردت الحكومة علي رسالة الملا مصطفي "بأنها لم تؤثر علي ما أرسلت إليه، بل إنهم علي استعداد لضربه إذا ما حاول الدخول لمناطقهم"[5].

بناء علي ذلك فقد خططت الحكومة للقيام بهجوم في التاسع والعشرين من نيسان سنة ١٩٦٢م، لتحطيم مواقع البارزاني ، وجهزت من أجل ذلك قوة تتألف من خمسة وعشرين فوجا عسكريا، لكن قيام الكرد بوضع كمين في الوادي الأبيض (كلي سبي) قرب زاخو، أدي إلي فشل خطة الحكومة لضرب مواقع البارزاني [6]، وتمكنت قوات البيشمركه من إلحاق خسائر في قوات الحكومة، وانتشرت أخبار الانتصارات للكرد داخل العراق وخارجه، وتراجعت شعبية قاسم في الداخل العراقي، ومن أجل الخروج من هذا المأزق عمد قاسم إلي القيام بمغامرة عسكرية للمطالبة بتبعية الكويت للعراق، ولتنفيذ هذه الخطة فقد أمر

---

1) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٥٠.

2) المصدر نفسه، ص ٥١.

3) ملفات وزارة الداخلية، اضبارة ملا مصطفى البارزاني، الجمهورية العراقية مديرية الأمن العامة، العدد،٣٤٠١، ٢٥ كانون الأول ١٩٦١م، الموضوع: معلومات، نقلا عن عادل تقي البلداوي، نضال الشعب الكردي وموقع البارزاني في الوثائق العراقية السرية، مطبعة المعارف، بغداد، ٢٠٠٣، ص ٦٤.

4) ملفات وزارة الداخلية، اضبارة ملا مصطفى البارزاني، متصرفية لواء أربيل، العدد ق س/٣٤٥٢، ٢٤ كانون الأول ١٩٦١م، الموضوع: إرسال رسالة، نقلا عن المصدر نفسه، ص٦٦.

5) ملفات وزارة الداخلية، اضبارة ملا مصطفى البارزاني، متصرفية لواء الموصل، العدد ٤٠٥٨، ٢٥ كانون الأول ١٩٦١م، الموضوع: حول رسالة البارزاني، نقلا عن المصدر نفسه، ص ٦٧.

6) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص١٢٤-١٢٥.

قاسم بسحب القوات العسكرية من كردستان، كما سحب قوات أخري من بغداد، وقام بإرسالها إلي قرب البصرة، لكن هذه الخطة لم تكتمل بسبب قيام انقلاب عسكري أطاح بحكمه سنة ١٩٦٣م([1]).

جرت في هذه الفترة اتصالات ما بين الكرد والقوي المعارضة لقاسم، حول من سيخلف قاسم، فلم يكن الموضوع هو كيفية إسقاط قاسم وانما من سيخلفه في الحكم، وكان الشيوعيون والديمقراطيون والبعثيون من أبرز القوي، فاستبعد الحزب الشيوعي في البداية، وذلك بأنهم علي الرغم من معارضته الإسمية لقاسم، إلا أنه يفضل بقاءه، أما الحزب الديمقراطي فهو أضعف من أن يشكل معارضة فعالة، لذلك لم يكن له نصيب في تولي السلطة، وعليه استقر الأمر علي البعثيين والقوميين للترشح لتسلم الحكم([2]).

جرت أولي الاتصالات بين البعثيين والكرد في الثامن من شباط سنة ١٩٦٢م، إذ أرسل طاهر يحيي([3])، مبعوثا من قبله لإيصال رسالة إلي إبراهيم أحمد([4]) والاقتراح عليه بالتعاون والعمل سوية لإسقاط قاسم، مقابل تعهد الكرد بوقف القتال وعدم التعرض للقوات الحكومية([5]).

أبدي أحمد رغبته في التعامل مع العرب، وأنه مستعد للتعاون شرط تحقيق أمرين: **الأول:** أن تكون الحكومة الجديدة مركزية ديمقراطية مع وجود تمثيل ملائم للكرد، **والثاني:** حصول الكرد علي حكم ذاتي، وقد وافق يحيي علي مطالب الكرد في آب/ أغسطس سنة ١٩٦٢م، وطلب من الكرد اقتراح ستة أسماء للمشاركة في حكومة الثورة([6]).

فضلا عن ذلك فقد أكد الوفد الحكومي للوفد الكردي قبيل القيام بالانقلاب بأربعة أيام، بأن الحكم الذاتي لكردستان سيعلن فور نجاح الانقلاب، وبسبب التجارب الكثيرة للكرد مع الحكومة، فقد طالب الوفد الكردي من البعثيين، التزاما مكتوبا للوفاء بالشروط التي طالبوها، ويعلن علي الشعب في واحد من أول بيانات حكومة الثورة، وقد تم تحديد موعد الانقلاب ما بين نهاية فبراير والخامس عشر من آذار سنة

---

(1) ديشنر، الكرد شعب بدون دولة، ص٢٥١.

(2) العامري، مصطفى البارزاني والقضية الكردية، ص ٢٠٣-٢٠٤.

(3) ولد طاهر يحيى محمد العكيلي في تكريت سنة ١٩١٦م، التحق بالكلية الحربية سنة ١٩٣٤م، بدأ طاهر حياته العسكرية مرافقا لآمر حامية الموصل، ثم شارك في حرب ١٩٤٨م، ثم انضم إلى صفوف الضباط الأحرار سنة ١٩٥٢م، وتولى إدارة الشرطة سنة ١٩٥٨م، وانضم طاهر لحزب البعث العربي الاشتراكي سنة ١٩٦٢م، وساهم في الإطاحة بحكم قاسم، ثم عين رئيسا لأركان الجيش بعد انقلاب ١٩٦٣م، تولى منصب رئيس الوزراء خلال ١٩٦٣-١٩٦٥م، ثم نائبا للرئيس خلال ١٩٦٥-١٩٦٧م، ثم رئيسا للوزراء حتى سنة ١٩٦٨م، حيث اعتقل مع عبد الرحمن عارف وتوفي في سجنه سنة ١٩٨٦م، للمزيد ينظر الزبيدي، موسوعة السياسة العراقية، ص٣٥٨-٣٥٩.

(4) ولد في مدينة السليمانية سنة ١٩١٤م، وحصل على إجازة في الحقوق من بغداد سنة ١٩٤٠م، ترأس صحيفة خبات (النضال) الناطقة باسم الحزب الديمقراطي الكردستاني، تعرض للاعتقال في عهد عبد الكريم قاسم، ثم أفرج عنه والتحق بعدها بالثورة الكردية سنة ١٩٦١م، وبعد انتكاسة الجزائر سنة ١٩٧٥م، انتقل للعيش في لندن، وبقي فيها إلى وفاته سنة ٢٠٠٠م، الصويركي، معجم أعلام الكرد في التاريخ الإسلامي والعصر الحديث في كردستان، مؤسسة زين، السليمانية، ٢٠٠٦، ص١٠-١٢.

(5) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٨١-٨٣.

(6) شمدت، رحلة رجال شجعان إلى كردستان، ص٣٥٦-٣٥٧.

١٩٦٣م، لكن حزب البعث ألغي إعلان ذلك في آخر لحظة، مبررا ذلك بتقديم موعد الانقلاب، وتبين للكرد أن الوعد الذي قطعه الانقلابيون للكرد، ما هو إلا عبارة عن تصريح فارغ من مضمونه، وبذلك لم يبق للكرد أية إثباتات أو دلائل للالتزام العراقي، وقد جري الانقلاب في الثامن من شباط سنة ١٩٦٣م، بدون إعلام الكرد بموعد تنفيذ الانقلاب[1]. واقتيد قاسم إلي دار الإذاعة بمبني وزارة الدفاع وهناك تم إعدامه، بعد مواجهة كبيرة جرت بين قاسم والانقلابيين داخل مبني وزارة الدفاع[2].

المحور الثاني: سياسة الحكومة الإيرانية تجاه اندلاع الثورة الكردية ١٩٦١-١٩٦٣

أدركت الحكومة الإيرانية أن الظروف مواتية للضغط علي الحكومة العراقية بغية الحصول علي مكاسب إقليمية فيما يخص مسألة الحدود، عن طريق دعم القيادة الكردية لاسيما بعد توتر العلاقة بين قاسم والبارزاني وتوجه الأخير إلي بارزان سنة ١٩٦١م، واقترح ضابط الاستخبارات الإيرانية (ساواك) العقيد عيسي ثذمان آنذاك علي رئيس المخابرات الإيرانية حسين باكروان بتشجيع الشخصيات البارزة وقادة الحزب الديمقراطي الكردستاني إلي المطالبة بحقوقهم القومية عن طريق الكفاح المسلح[3]، وهذا سيّؤدي إلي تحقيق هدفين للسياسة الإيرانية، الأول: سيقلل من سيطرة الحكومة العراقية علي مواطنيها الكرد، والثاني: فإن تقديم العون والمساعدة لكرد العراق سيكون محل ترحيب واطمئنان من قبل إخوانهم الكرد في كردستان إيران، وبالتالي سيؤثر ذلك ايجابيا في الروح الوطنية لدي أبناء الكرد تجاه وطنهم الأم (يقصد إيران)[4].

أدي اندلاع ثورة ١١ أيلول سنة ١٩٦١م، إلي العلاقات العراقية الإيرانية، فضلا عن وجود عدد من الكورد العراقيين اللاجئين في إيران، والخوف من تأثر كرد إيران بهذه الأحداث، فقد راقبت إيران بدايات الحركة أملا في إضعاف الطرفين، وهذا ما أكدته الصحافة الإيرانية، إذ أشارت إلي أن إيران تري في النزاع المسلح بين الكرد وحكومة قاسم خير وسيلة لإضعاف الطرفين مما يبعد عنها خطر القومية المتنامي في العراق من جهة، ويجعل قاسم أقل خطرا علي جيرانه وأشد عزلة عن الشعب، بحيث يسهل إزاحته والتخلص من سياسته، التي وصفتها بالمتقلبة الهوجاء[5].

استمرت إيران بمراقبة تطورات الثورة الكردية عن كثب، وكمحاولة لإبعاد الكرد في إيران عن تأثيرات الحركة الكردية المسلحة في العراق أغلقت إيران حدودها مع العراق، ومنعت التسلل من وإلي إيران،

---

(1) دان، العراق في عهد قاسم، ص ٤٤٥؛ نكديمون، الموساد في العراق، ص ٨٠.

(2) البارزاني، الحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٨١-٨٣.

(3) نقلا عن علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص٢٢٨.

(4) المرجع نفسه، ص٢٢٩.

(5) ماجد عبد الرضا، المسألة الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٧٥م، مكتبة بغداد، بغداد، ١٩٧٥م، ص ١١١-١١٢.

وحشدت قواتها علي الحدود ورحلت اللاجئين العراقيين الكورد إلي طهـران[1]؛ لاسيما وأن إيران تعد هذه المنطقة الحدودية مع العراق من أشـد المنـاطق خطرا علي أمنها القومي، وكانت تخشـي مـن حـدوث أي تحـرك كـردي والاتصال بين الكرد في العراق والكرد داخل إيران، وعلي الرغم من ذلك؛ فإن هذا المنع لم يكن ليطبق بشكل تام؛ وذلك بسبب اتساع منـاطق الحـدود بـين البلدين، التي تبلغ ١٠٩٤كم، فضلا عن قيام الكورد في إيران بمساعدة الثوار سرا بالذخيرة والأرزاق والمؤن. وهذا يدل علي صعوبة سيطرة الجيش الإيراني علي ضبط هذه الحدود بشكل تام[2].

وفي الوقت نفسه استمرت إيران في تحريض عشائر البرادوست والهركية، ضد القيادة الكوردية أثناء خوضها للمعارك الحاسمة التي كانت تقودها قوات البيشمركه ضد حكومة قاسم[3]، إلا أن قيّادة البارزاني للثورة مكنته بعد سيطرته علي قلعة رايات في وضع حد لتحركات هذه العشائر وزعمائها بعد أن تركت مواقعها وفرت إلي الدول المجاورة، وقد أكد البارزاني فيما بعد، في رسالة بعث بها إلي كل من السلطات الإيرانية والتركية بأنه :"لن يتردد قط في عبور حدودهما لمطاردة المغيرين والقضاء عليهم في حالة ما لو أنجدوا أو سمح أو سهل لهم معاودة الكرة"[4].

أخذت الحكومة الإيرانية تسعي إلي إجراء اتصالات سرية مع المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني بغية إقامة علاقات معه، وذلك للضغط علي الحكومة العراقية، ودفعها لتقديم التنازلات لإيران فيما يخص شط العرب، فضلا عن سعي الشاه إبعاد تأثيرات الثورة الكردية في العراق عن كرد إيران، لكن العقبة التي كانت تقف في وجه الحكومة الإيرانية هو وجود البارزاني علي رأس الثورة، الذي حوكم غيابيا بالإعدام من قبل إيران لاشتراكه في تأسيس جمهورية كوردستان (مهاباد) سنة ١٩٤٦م[5].

إثر تمكن البارزاني من ترسيخ دعائم الثورة في بهدينان سنة ١٩٦٢م، ووصوله مع قوة كبيرة من البيشمركه إلي نقطة حاجي عمران الواقعة علي الحدود الإيرانية مباشرة، عمدت الحكومة الإيرانية إلي إعلان إلي الكورد في إيران؛ لذلك فقد عمد البارزاني إلي إرسال رسالة اطمئنان للجانب الإيراني مؤكدا فيها أن الثورة الكردية موجهة ضد حكومة قاسم الديكتاتورية وليست موجهة ضد إيران وأنه لا ينوي التدخل في الشؤون الداخلية الإيرانية[6].

وبدخول الثورة الكردية مرحلة جديدة، محققة انتصارات كبيرة علي القوات العراقية خلال سنة ١٩٦٢م، عمدت إيـران بعد إحكام الجيش الإيراني سيطرته علي المناطق الحدودية بينهـا وبين العراق، إلي

---

(1) علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص٢٣٢.

(2) المرجع نفسه، الصفحة نفسها.

(3) البارزاني، الحركة التحررية الكوردية ١٩٦١-١٩٧٥، ج٣، ص٦٣-٦٧.

(4) المصدر نفسه، ص٦٧.

(5) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ٣٧-٣٨.

(6) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٨.

الاستفادة من تطورات الحركة المسلحة لمصلحتها( )، ورأت إيران بأن الظروف مناسبة للضغط علي العراق من خلال دعم القيادة الكوردية، فحاولت جاهدة استغلال الظروف المستجدة علي الساحة العراقية وإقامة اتصالات مع الكورد بهدف استخدامها للضغط علي العراق، ولهذا وطدت إيران اتصالاتها بالقيادة الكردية. لاسيما بعد تحقيق الحركة الكوردية لانتصارات كبيرة علي القوات الحكومة العراقية سنة ١٩٦٢م، خاصة أن إيران كانت لديها شكوكا حول إمكانية صمود الكورد في وجه القوات العراقية، وهذا ما أكده ثذمان في حديثه مع الشاه قائلاً:" سنجربهم في البداية ، فإذا ما وفقوا في هذه التجربة ستمدهم بالمساعدات أما إذا لم يكونوا بمستوي تصوراتنا فسنمنع عنهم المساعدات"( ). وعليه فقد وجه الشاه أوامره إلي جهاز الاستخبارات بتشكيل قسم خاص فيه باسم قسم الكرد، يرتبط مباشرة برئيس الجهاز الجنرال باكروان ويدير جميع نشاطاته السرية في بغداد نائب الملحق العسكري العقيد عيسي ثذمان، كما جري اتصال الحكومة الإيرانية بقيادة الثورة في نهاية تشرين الأول من سنة ١٩٦٢ عن طريق المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني، وطلبت إرسال وفد يمثل الثورة إلي إيران، وأبدت استعدادها الكامل لتقديم الدعم المادي والعسكري للثورة بتزويدها بالأسلحة والاعتدة ومعالجة جرحاها في المستشفيات الإيرانية مع إرسال الأدوية والمعدات الطبية، إلا أن الشاه لم يكن يرغب في أن تكون علاقات حكومته مع البارزاني شخصيا( )، وبهذا اتفقت الرغبة الإيرانية مع شخصية إبراهيم أحمد الذي كان يفكر بأنه أحق من البارزاني في قيادة الحزب الديمقراطي الكردستاني والثورة الكردية( )، ويذكر السيد مسعود البارزاني في هذا الصدد قائلاً:" قد اتفقت هذه الرغبة مع رغبة إبراهيم أحمد أيضا، لذلك حصل تجاوب تلقائي سريع بين الطرفين وتوثقت العلاقة بينهما"( ). ٥

بدأت تراود مصطفي البارزاني فكرة توثيق العلاقات مع الأطراف الإقليمية والدولية التي تتخذ موقفا عدائيا من قاسم، وقد وجد ضالته في إيران، انطلاقا من مصالحها وأهداف خططها. وفي المقابل عرض البارزاني علي الشاه عدم القيام بأي نشاط في الجانب الإيراني مقابل السماح له ولأتباعه بالحصول علي المؤن والأرزاق والملجأ، وفتح الحدود أمامهم، وقد وافقت إيران علي عرض البارزاني( ). وبالرغم٦ من اضطراد نمو العلاقة بين قيادة الثورة والحكومة الإيرانية، إلا أن البارزاني بقي علي حذر شديد من إيران وخاصة الشاه محمد رضا بهلوي، فقد كان البارزاني يؤكد علي أن الشاه بأنه:" عدو أصيل لأماني الشعب الكردي وكان يصفه بالحية الرقطاء ذات السم القاتل التي تنتهز فرصتها لتلدغ"( ) ويبدو انه٧ أراد استغلال

---

1) جرجيس فتح الله، نظرات في القومية العربية مدا وجزرا حتى العام ١٩٧٠م، ج٣، دار آراس، أربيل، ٢٠٠٤م، ص ٢٢.

2) علو، العلاقات العراقية الإيرانية، ص٢٣٤.

3) المرجع نفسه، ص ٢٣٥.

4) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٩.

5) البارزاني، الحركة التحررية الكوردية ١٩٦١-١٩٧٥، ج٣، ص٣٧٠.

6) فاضل البراك، مصطفى البارزاني الأسطورة والحقيقة، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد ص ٢٣٦

7) البارزاني، الحركة التحررية الكوردية ١٩٦١-١٩٧٥، ج٣، ص٣٧١.

الفرصة والإفادة من المساعدات الإيرانية، إذ يقول الملا مصطفي البارزاني بهذا الخصوص:" أننا سننتهز الفرصة ونفيد منها في يومنا هذا علي أية حال، مع الحرص علي إبقاء مسافة كافية بيننا"[1]

اقتصرت العلاقات بين قيادة الثورة الكردية وإيران في بداية الأمر علي الاهتمام بأمور إنسانية صرفة كمعالجة الجرحي في مستشفياتها وتجهيز الثوار بالمواد الغذائية، ثم تعدي ذلك إلي فتح حدودها أمام الكورد ومساعدة الثوار بالأسلحة، حيث صرح ناطق رسمي باسم الثوار بأن ٢٠% من الأسلحة تأتي عن طريق إيران، فضلاً عن مساعدة الثوار إعلاميا عن طريق محطات الإذاعة الإيرانية، وكثيرا ما دفع الشاه بقواته للتوغل داخل الحدود العراقية والتدخل لصالح البارزاني إما لفك حصار أو تدعيم هجوم. وتطور التعاون بين الطرفين فقطع أشواطا طويلة حتي وصل إلي الحد الذي بدأ فيه العسكريون الإيرانيون، والعناصر التابعة للسافاك يلازمون البارزاني في تنقلاته، وينتشرون في جميع المناطق التي تقع تحت سيطرته[2].

الأمر الذي دفع بالحكومة العراقية لتقديم عدد من مذكرات الاحتجاج الرسمية إلي الحكومة الإيرانية للكف عن دعم الكرد وتقديم العون لهم[3]، إلا أن هٰذه المذكرات لم تدفع إيران للتعاون مع العراق وايقاف دعمها للكرد، بل علي العكس من ذلك فإنها تظاهرت بجهلها بهذه الحركات، وعلل قاسم مساعدات إيران للحركة الكردية بأن "ثورة العراق الاجتماعية قد بلغت حدود إيران البلد الغارق في الظلام.. ووصلت إليها جميع وسائل المدنية داخل سكان إيران المجاورون وإذا بهم يجدون الفرق في الحياة بين إيران والعراق، إن هذه المقارنة وحدها ستشعل فتيل الثورة الإيرانية وستقضي علي قواعد الاستعمار البريطاني من جديد"[4].

يتضح مما سبق أن هدف البارزاني من فتح القناة الإيرانية هو من أجل الحصول علي عمق للحركة الكردية، أثناء اشتداد العمليات العسكرية العراقية علي الكرد، والحصول علي الدعم اللازم من الأسلحة والمساعدات من خلال إيران التي كانت تعد النافذة الوحيدة للثورة الكردية، إثر إغلاق تركيا لحدودها مع العراق، فضلا عن رغبة إيران في الاستفادة من الثورة الكردية بغية حصولها علي مكاسب إقليمية فيما يخص شط العرب، وإبعاد تأثيرات الثورة الكردية عن الداخل الإيراني.

---

(1) المصدر نفسه، ص ٣٧٢.

(2) علي سنجاري، الحركة التحررية الكردية مواقف وآراء، مطبعة خه بات، دهوك، ١٩٧٩م، ص ٧

(3) أدمون غريب، الحركة القومية الكردية، دار النهار، بيروت، ١٩٧٣م، ص ٦٠

(4) محمد أمين دوغان: الحقيقة كما رأيتها في العراق، منشورات دار الشعب، بيروت، ١٩٦٢م، ص٧١.

الخاتمة:

تركت ثورة ١٤ تموز في العراق، تأثيرات في دول الجوار لاسيما إيران، التي نظرت إلي سقوط العهد الملكي وقيام النظام الجمهوري، تهديدا لأمنها القومي، لاسيما أن قوي المعارضة لنظام الشاه قد أعلنت عن تأييدها وترحيبها للثورة العراقية.

عملت الحكومة الإيرانية إلي الاستفادة من تردي الأوضاع الداخلية في العراق، للضغط علي النظام الجديد وحمله علي تقديم تنازلات لها فيما يتعلق بمشاكل الحدود مع العراق لاسيما بعد ظهور الحزب الشيوعي علي الساحة العراقية ودعمه للنظام الجديد، وبالرغم من اعتراف إيران بالنظام الجديد في العراق، إلا أنها بقيت تنظر بعين الريبة والتخوف تجاه النظام الجديد، إذ عدت النظام امتدادا للأنظمة الثورية التي جاءت إلي الحكم علي أنقاض الأنظمة الملكية

شكلت السياسة الداخلية الايجابية للحكومة العراقية تجاه القضية الكردية، أحد أسباب توتر العلاقة بين العراق وإيران بعد ثورة ١٤ تموز سنة ١٩٥٨م، حيث أعربت إيران عن تخوفها من تطورات القضية الكردية في العراق، علي وضع الكرد في إيران، خاصة بعد اعتراف الحكومة العراقية بالحقوق الكردية، بموجب المادة الثالثة من الدستور المؤقت للجمهورية العراقية، إذ لم تكن إيران تشعر بالارتياح لسياسة الحكومة العراقية تجاه القضية الكردية وذلك خوفا من تداعيات ذلك علي وضع الكرد في إيران، حيث إن إيران لم لتعترف بحقوق الكرد داخل حدودها لأن أي تطور يحدث في العراق ينعكس بدوره علي الوضع الداخلي الإيراني.

شكل عودة البارزاني من الاتحاد السوفيتي للعراق، إلي شعور الشاه بالقلق والتخوف من قيام البارزاني بإثارة القلاقل والاضطرابات داخل الأوساط الكردية في إيران، لاسيما أن عودته قد أثارت الشعور القومي لدي الكرد في تركيا وإيران، كما حاولت إيران استغلال حالة الاضطرابات في العراق، بتسليح بعض رؤساء العشائر الكردية المناهضة للبارزاني والموالية للنظام الملكي للوقوف ضد النظام الجديد وحليفه البارزاني، لاسيما الشيخ رشيد لولان، وأحداث كركوك بين الكرد والتركمان سنة ١٩٥٩م

خلقت الحركة الكردية المسلحة في العراق في سبتمبر من سنة ١٩٦١م، وضعا جديدا في العلاقات بين إيران والعراق، بسبب وجود الخلافات الحدودية بينهما، ووجود عدد من كرد العراقيين اللاجئين إلي إيران، والخوف من تأثر كرد إيران بهذه الأحداث، وقد راقبت إيران بدايات الحركة أملا في إضعاف الطرفين، لكن بعد تحقيق القوات الكردية لانتصارات مهمة علي الجيش العراقي، رأت إيران أن الظروف مواتية لإضعاف الحكومة العراقية للحصول علي امتيازات فيما يخص شط العرب، والتدخل في الثورة الكردية بغية السيطرة عليها لئلا يصل الحريق للداخل الإيراني، وسيخفف من تأثير كرد العراق علي كرد إيران، إذ إن تقديم العون والمساعدة لكرد العراق سيؤثر ذلك إيجابيا في الروح الوطنية لدي أبناء الكرد تجاه إيران. فضلا عن

وعليه فقد كانت سياسات الدول الموقعة علي ميثاق سعد آباد وحلف بغداد تركيا وإيران والعراق، تستهدف بالدرجة الأولي القضية الكردية، والحفاظ علي وحدتها، والعامل الرئيس الذي كان يجمع هذه الدول هو التعاون فيما بينها، لقمع أي تحرك كردي داخل دولها، ومنع الكرد في أي إقليم من تقديم الدعم لأي تحرك كردي في إقليم آخر، باعتبار أن أي نشاط أو تحرك ثوري في أي جزء من كردستان، يشكل حافزاً ودافعاً للكرد في البلد الآخر، للقيام بثورات للمطالبة بحقوقهم الثقافية والقومية.

قائمة المصادر والمراجع:

الوثائق العراقية:

مجلس السيادة:

1. د.ك.و، ملفات مجلس السيادة، ٤١١/٢٨٨، كتاب وزارة الخارجية، التقرير الشهري للسفارة العراقية في أنقرة، بتاريخ ١٩٥٩/٣/٢٤، و٧، ص١٠.
2. د.ك.و، ملفات مجلس السيادة، ٤١١/٢٨٨، كتاب وزارة الخارجية، المرقم ش٢٢٦٠/٦/٢١٩، بتاريخ ١٩٦٠/١/٣١، و٥٧، ص٧١.

الكتب الوثائقية:

3. الجمهورية العراقية، مبادئ ثورة ١٤ تموز في خطب سيادة الزعيم عبد الكريم قاسم، ج١، مطبعة الحكومة، بغداد، ١٩٥٩م
4. اللجنة التحضيرية للحزب الديمقراطي الكردستاني، تقييم مسيرة الثورة الكردية وانهيارها والدروس والعبر المستخلصة منها، السليمانية، ط٢، ١٩٧٧م
5. عبد الفتاح البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، مؤسسة موكرياني للنشر، أربيل، ٢٠٠١م.
6. مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ط٢، ج١، ١٩٩٧م.
7. علي سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول ١٩٦١م، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٣م

المذكرات

8. فؤاد عارف، مذكرات فؤاد عارف، تقديم: كمال مظهر أحمد، ط٢، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠١١م،
9. سعيد حمو، مذكرات آمر لواء المشاة، مطبعة التوجيه السياسي، العراق، ١٩٧٧م

المصادر والمراجع العربية والمعربة:

10. غانم الحفو، عبد الفتاح البوتاني، الكورد والأحداث الوطنية في العراق خلال العهد الملكي ١٩٢١-١٩٥٨م، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠٥م
11. صبحي عبد الحميد، أسرار ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨في العراق البداية-التنظيم -التنفيذ-الانحراف، مطبعة الأديب، بغداد، ١٩٨٣م

12. شكيب عقراوي، سنوات المحنة في كردستان أهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان والعراق من ١٩٥٨-١٩٨٠م، ط٢، دار المنارة للنشر، أربيل، ٢٠٠٦م
13. عبد الخالق العامري، مصطفي البارزاني والقضية الكوردية في العراق ١٩٣١-١٩٧٥م، دار الجواهري للنشر، بغداد، ٢٠١٧م
14. أيوب البارزاني، الحركة التحررية الكوردية وصراع القوي الإقليمية والدولية ١٩٥٨-١٩٧٥م، دار المشرق للنشر سويسرا، ٢٠١١م
15. سعد ناجي جواد، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨-١٩٧٠، د.ن، لندن، ١٩٩٠م
16. دانا آدامز شمدت، رحلة إلي رجال شجعان في كوردستان، ترجمة: جرجيس فتح الله، د.ن، أربيل ١٩٩٩م
17. كاوس قفطان، الحركة القومية التحررية الكوردية في كردستان العراق ١٩٥٨-١٩٦٤م، وزارة الثقافة، حكومة إقليم كردستان، المديرية العامة للطباعة، السليمانية، ٢٠٠٤م
18. شلومو نكديمون، الموساد في العراق ودول الجوار: انهيار الآمال الإسرائيلية والكردية، ترجمة: بدر العقيلي، دار الجليل للنشر، عمان، ١٩٩٧م
19. غنثر، ديشنر، الكرد شعب بلا دولة تاريخ وأمل، ترجمة: جورج كتورة، دار آراس، أربيل، ٢٠١٤م
20. وانلي، عصمت شريف، كوردستان العراقية هوية وطنية، ترجمة: سعاد خضر، مطبعة شفان، السليمانية، ٢٠١٢م.
21. دان، أوريل، العراق في عهد قاسم تاريخ سياسي ١٩٥٨-١٩٦٣، ترجمة: جرجيس فتح الله، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠١٢م.
22. الخرسان، صلاح، التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة في ملفات الحركات والأحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١م، مؤسسة البلاغ للنشر، بيروت، ٢٠٠١م.
23. رمضاني، روح الله، سياسة ايران الخارجية ١٩٤١-١٩٧٣، ترجمة علي حسين فياض وعبد المجيد جودي ، البصرة ، ١٩٨٤.
24. علو، سعيد خديدة، العلاقات العراقية الإيرانية وأثرها علي القضية الكردية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٨شباط ١٩٦٣، مطبعة حجي هاشم، أربيل، ٢٠٠٦.

الرسائل العلمية

25. راضي دواي طاهر الخزاعي، "العلاقات العراقية الإيرانية ١٩٦٣-١٩٧٥م دراسة تاريخية سياسية"، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية، جامعة المستنصرية، ٢٠٠٧م.
26. العبيدي، محمد عبد الرحمن يونس، "إيران وقضايا المشرق العربي١٩٤١ – ١٩٧٩"، أطروحة دكتوراه غير منشورة، كلية التربية، جامعة الموصل،٢٠٠٥
27. إدريس حسين رشيد، "المواقف الإقليمية من القضية الكردية في العراق ١٩١٩-١٩٧٥م"، رسالة ماجستير غير منشورة، قسم التاريخ، جامعة المنصورة، ٢٠١٤م

الدوريات الأكاديمية العربية

28. علاء زراك النجار، " أثر ثورة ١٤ تموز في العراق علي الأوضاع السياسية الداخلية في إيران وعلاقاتها الخارجية"، بحث منشور في مجلة أبحاث البصرة والخليج العربي، العدد ١، مجلد ٤٣، ٢٠١٨

29. هلال كاظم حميري، "عبد الكريم قاسم رؤية معاصرة في مسار العلاقات العراقية-الإيرانية ١٩٥٨-١٩٦٣م"، بحث منشور في مجلة الكلية الإسلامية الجامعة، النجف، العدد ٤٥، مجلد ١٣، ٢٠١٨م
30. رشو، شذي فيصل، أكراد العراق في العلاقات العراقية الإيرانية ١٩٥٨-١٩٧٥، مجلة آداب ذي قار، كلية الآداب، جامعة ذي قار، بغداد، مج٢، ع٦، ٢٠١٢.

الدوريات الفارسية

31. بيتر أروي، تاريخ إيران معاصر أز تأسيس تا انقراض سلسلة قاچار ، مترجم: محمد رفيعي، چاپخانه مؤسسة مطبوعات عطايي، تهران، ١٣٦٧هـ.ش
32. مرتضي دهقان نژاد ؛ علي جعفري؛ مرضيه يحيي آبادي، تبيين وضعيت سياست خارجي ايران ونقش وزيران امور خارجه ١٣٥٧- ١٩٦٠م، پژوهش در مجله تاريخ منتشر شده، فصلنامه گنجينه اسناد سال بيستم ويكم، شماره ٨٤، ١٣٩٠هـ.ش.
33. سيدجلال دهقاني فيروزآبادي ، منطق ژئوپلتيك در سياست خارجي عراق علل وپى آمدها، پژوهش در مطالعات خاورميانه، شماره ١٣٨٢،٣٤هـ.ش.
34. علي جعفري، مرضيه يحيي آبادي، بررسي پيمان بغداد: زمينه ها آثار ونتايج آن در ايران، تحقيقات در يك مجله منتشر شده پيام بهارستان، سال٥، شماره ١٧، ١٣٩١هـ.ش.

الموسوعات

35. محمد علي الصويركي، الموسوعة الكبري لمشاهير الكرد عبر التاريخ، مج٥، الدار العربية للموسوعات، بيروت، ٢٠٠٨م
36. محمد علي الصويركي، معجم أعلام الكرد في التاريخ الإسلامي والعصر الحديث في كردستان وخارجها، مؤسسة زين للنشر، السليمانية، ٢٠٠٦م.
37. حسين لطيف الزبيدي، موسوعة السياسة العراقية مفاهيم-أحداث-أحزاب-شخصيات، ط٢، دار العارف للطباعة، لبنان، ٢٠١٣م.

سیاسەتا حكۆمەتا ئیرانێ بەرامبەر شۆرەشا كوردی

ل عیراقێ (١٩٦١ - ١٩٧٥)

كورتی

سیاسەتا ئیرانێ بەرامبەر دۆزا كوردی ل عیراقێ دهێته هژمارتن ژ وان كێشێن رۆلەكێ مەزن هەبوویە د پەیوەندیێن دناڤبەرا هەردوو وەلاتان دا، لێ بوویە ئەگەرێ پەیدابوونا ناكۆكی و تێكچوونا كاودانان و ب چەند قۆناغەكان تێپەریە. ئیرانێ چاڤدێریا شۆرەشا كوردی دكر ل هیڤیا وێ چەندێ داكو حكۆمەتا عیراقێ و كوردان لاواز بكەت و كێمكرنا كارتێكرنا شۆرەشا كوردی ل عیراقێ لسەر كوردێن ئیرانێ.

لەوا ئیرانێ چەندین پێرابوون كرینە بەرامبەر وان پێشڤەچوونێن ل عیراقێ درۆستبووین نەخاسمە دۆزا كوردی و هەولێن وێ ژبۆ راكێشانا چەند شێخ و ئاغایێن كورد بۆ لایێ شێخ رشید لولان داكو دژی حكۆمەتا عیراقی و مەلا

مستەفای ب راوەستن ب مەرەما لێدانا ئێکگرتن و لاوازکرنا کوردان و پاش ب ئاسانی زالەهی لسەر بهێتە کرن، چۆنکی شاهێ ئیرانێ محمد رچا بهلوی (١٩٤١ - ١٩٧٩) رۆلێ بارزانی د درۆستکرنا کۆمارا مهاباد دا ژبیر نەکربوو، هەروەسا زڤرینا وی ژ ئێکەتیا سوڤێتی ببوو ئەگەرێ لڤینا هەستێ نەتەوایەتی یێن کوردێن ئیرانێ و تورکیا، ئەڤ گوڕانکاریە د سیاسەتا ئیرانێ دا پەیدابوون ژ ئەنجامێ خۆ ڤەکێشانا عیراقێ ژ (قۆلپا بغداد) (Baghdad Pact)ل سالا ١٩٥٩. ئیران بەردەوامبوو لسەر پێشکێشکرنا پالپشتیا لوجستی تا درۆستبوونا کودەتایا لەشکەری لسەر حکۆمەتا (عبدالکریم قاسم)ی ل هەشتی شوباتا سالا ١٩٦٣.

ڤەکۆلینێ دەستپێکرنا شۆرەشا کوردی ل یازدەی ئەیلوولا سالا ١٩٦٣ تا کەفتنا حکۆمەتا (عبدالکریم قاسم)ی ل هەشتی شواتا سالا ١٩٦٣ بخۆڤەگرتیە. ڤەکۆلین پێکهاتیە ژ دویفچوونا وان پێشڤەچوون و گورانکارییێن سەر ب حکۆمەتا ئیرانێ دا هاتین بەرامبەر شۆرەشا کوردی ل عیراقێ و دیارکرنا ئەنجامێن ئەوێ سیاسەتێ بەرامبەر شۆرەشا کوردی. لڤێرێ ئارمانجا ڤەکۆلینێ دارکرنا ئەوێ سیاسەتا ئیرانێ یە بەرامبەر پەربابوونا شۆرەشا کوردی ل عیراقێ (١٩٦١ - ١٩٦٣). پالپشتیا ڤەکۆلینێ لسەر چەند ژێدەرێن سەرەکی یێن جۆرە و جۆر بووینە، وەك کۆمەکا بەلگەنامێن عەرەبی و یێن هەرە گرنگ وەك: (دار الكتب والوپائق العراقیە)، هەروەسا پەرتۆکێن بەلگەنامەیی ببوونە ئەگەرێ دەولەمەندکرنا ڤەکۆلینێ، دیسان بیرهاتنێن سەرکردە و سیاسەتمەداران پێزانینێن گرنگ دەربارەی سیاسەتا ئیرانێ بەرامبەر دۆزا کوردی ل ڤەکۆلینێ زێدەکرینە، هەروەسا نڤێسینێن عەرەبی و یێن عەرەبکری ژێدەرێن گرنگێن ڤەکۆلینێ بوون کو مفا و پێزانینێن باش تێدا هەبووینە دەربارەی پێشڤەچوونێن دۆزا کوردی، دیسان پالپشتیا ڤەکۆلینی لسەر هندەك لێڤەگەر و ڤەکۆلینێن عەرەبی و فارسی بوویە یێن گرێدای ب بابەتێ ڤەکۆلینێ ڤە و ببوونە زێدەهیێن گرنگ بۆ تەوەرێن ڤەکۆلینێ.

بابەتی وەسا خاستی یە بهێتە دابەشکرن بۆ (دەستپێك و دوو تەوەر و دۆماهیکهاتن و پاش لیستا ژێدەر و لێڤەگەران). تەوەرێ ئێکێ بەحس لسەر پەربابوونا شۆرەشا کوردی ل ئەیلوولا سالا ١٩٦١ و پێشڤەچوونێن وێ تا سالا ١٩٦٣ دکەت، تەوەرێ دووێ دویفچوون و ڤەکۆلینا سیاسەتا ئیرانێ دکەت بەرامبەر شۆرەشا کوردی ل عیراقێ (١٩٦١ - ١٩٦٣).

الكلمات المفتاحیە: سیاسەتا ئیرانێ - کورد - عیراق - شۆرەشا کوردی - عبدالکریم قاسم.

Iranian policy towards the Kurdish Question in Iraq

(1961–1963)

Abstract

The Iranian policy towards the Kurdish issue in Iraq is one of the issues that has played an important role in the relations between the two countries. However, this led to tense situations and the emergence of differences that passed through several stages.

Iran watched the Kurdish revolution in the hope of striking the Iraqi government and the Kurds to weaken them, in a desire to reduce the influence of Irans Kurds on the Kurdish revolution

in Iraq, and to weaken Abdul Karim Qassem and separate him from the people. From the temptations and sheikhs, as Rashid Loulan; To stand in the face of the new government and Mustafa Barzani, because the Shah did not forget the role of Barzani in the Republic of Mahabad, and because his return to Iraq aroused the national feeling of the Kurds in Iran and Turkey.

Iran deliberately supported the Kurdish revolution in Iraq and opened the borders to them, to introduce aid to the Kurds in their revolution against Abdul Karim Qassem, provided that the Kurdish fire did not reach the Iranian interior, and this change in Iranian policy came as a result of Iraqs withdrawal from the Baghdad Pact, and Iran continued to provide support Logistics of the Kurdish revolution until the military coup against the government of Abdul Karim Qassem on February 8, 1963 AD.
Keywords: Iranian politics - the Kurds - Iraq - the Kurdish revolution - Abdul Karim Qassem.

ملا مصطفى البارزاني وثورة أيلول في الأفلام الوثائقية التلفزيونية (ملا مصطفى البارزاني) و (البارزاني الخالد) أنموذجاً

د.كوثر محمد علي جبارة
جامعة دهوك/ مركز بيشكجي للدراسات الإنسانية
Kawthar.jabara@uod.ac

ملخص:

تختلف الأفلام الوثائقية التلفزيونية عن تلك التي تُعرض على شاشات السينما، والاختلافات متعددة، منها: ما يكون بطريقة الإنجاز، أو نوع السرد، ومنها: ما يكون تقنياً بحتاً يتعلق بأبعاد شاشات العرض التي تناسب كل مكان منها، ومنها: ما هو موضوعي بحت، يتعلق بمدى استحصال المشاهدات وإشاعة هذه الموضوعات بين المشاهدين ونسبتهم بين التلفزيوني والسينمائي.

تتناول هذه الدراسة الأفلام الوثائقية التلفزيونية من الناحية الفنية والموضوعية التي تناولت الملا مصطفى البارزاني، وثورة أيلول بوصفهما موضوعات لها، واخترنا للبحث عينة تحليلية نموذجين تلفزيونيين: الأول فيلم (ملا مصطفى البارزاني)، من إنتاج قناة الجزيرة، ومن إعداد وإخراج أحمد زاويتي، وهو فيلم وثائقي تلفزيوني من جزأين كل جزء ساعة تلفزيونية (٤٥ دقيقة) وعرض الفيلم العديد من وجهات النظر إزاء القضية وإزاء شخصية الملا مصطفى، الشرقية والغربية العربية والكوردية.

أما الفيلم الثاني فهو (البارزاني الخالد) من إنتاج قناة العراقية، ومن إعداد وإخراج رسول خضر الزبون، وهو أيضاً فيلم وثائقي تلفزيوني من جزأين كل جزء ساعة تلفزيونية.

يحقق هذان النموذجان تنوعاً ومجالاً للمقارنة بين وجهات نظر صنّاعهما، الأول لمخرج كوردي لكن الجهة الممولة (رأس المال) من خارج العراق، والفيلم الثاني لمخرج عراقي ومن إنتاج قناة عراقية. ناقش الفيلمان القضايا نفسها السياسية والتاريخية والبايوغرافية للثورة الكوردية وللملا مصطفى البارزاني، وتطرح الاختلافات والتوافقات بين وجهتي النظر للأنا والآخر في كل قضية يتطرق إليها الفيلمان.

الكلمات المفتاحية: السينما، التلفزيون، البارزاني، ثورة أيلول، قناة العراقية، قناة الجزيرة.

المقدمة:

عادة ما تكون الثورات السياسية للشعوب عامة موضع للتساؤل واختلاف وجهات النظر بين مؤيد ورافض حتى أن التفسيرات والتقييمات تختلف إزاء الثورة الواحدة، ولما كانت ثورة أيلول من أبرز الثورات في تاريخ العراق الحديث، وتاريخ كوردستان على وجه الخصوص وقد شهدت انقسامات وإخفاقات ونجاحات متعددة، فبالتأكيد سيكون النقاش فيها أكثر اتساعا ليتناسب مع اتساع مدتها الزمنية. ومن هذا

المنطلق افترض البحث وجود وجهات نظر مختلفة أو متباينة إزاء ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥ بين طرفين يمثل أحدهما (أنا الثورة) إن صح التعبير، أي يمثل الاتجاه نفسه الذي انطلقت منه الثورة، بينما يمثل الثاني الطرف الآخر الذي تحققت الثورة عليه.

قسم البحث على ستة مباحث، نظرية وتحليلية، تناول الأول منها مصطلح الفيلم الوثائقي ومفهومه، مناقشاً الآراء والمصطلحات المتعددة التي وظفتها المصادر وأوردتها للدلالة على نوع محدد من الأفلام يخضعه البحث للدراسة والتحليل والموازنة، وبعد تحديد المصطلح جاء المبحث الثاني ليبحث في السمة الأبرز للتوثيق الصوري فيما إذا كان ذاتياً أو موضوعياً وهل من المهم إيجاد إجابة لهذا التساؤل من وجهة نظر نقاد السينما الوثائقية أم لا، أما المبحث الثالث فقد تطرق لخصوصية الأفلام الوثائقية التلفزيونية مقابل نظيرتها السينمائية بناء على اختلاف الآلة واتفاق اللغة الصورية بينهما، والمبحث الرابع تم فيه تفصيل القول في الأركان التي يقوم بوساطتها الفيلم الوثائقي، وقد تشترك الوثائقيات التلفزيونية مع السينمائية فيها، ولكننا سلطنا الضوء على المكونات التي وجدت في الأفلام عينة البحث، كالتعليق الصوتي، والمقابلات والوثيقة والمقابلات، ليختص المبحث الخامس بالحديث عن الكورد وكوردستان بوصفهم موضوعاً في الأفلام الوثائقية العالمية، أما المبحث الأخير فقد خُصص لعرض الفيلمين عينة البحث وتحليلهما والموازنة بينهما، وقد اعتمد البحث المنهج الموازن منهجا للبحث والتحليل التطبيقي، انطلاقا من وجود طرفين متفقين في اللغة ومتوازنين في السمات، تجمعهم عوامل عدة من بينها الموضوعية والحيز الزماني والمكاني الذي تجري فيه الأحداث، ومنها الفنية كعدد ساعات الفيلمين وكونهما جزء من سلسلة وثائقيات تلفزيونية احتاجت لأجل معالجة الموضوع نفسه إلى جزئين اثنين لكل منهما، غير أنهما في الوقت نفسه يختلفان في وجهتي النظر التي يقدمانها، انطلاقا من اختلاف رأس المال والجهة المنتجة، فضلا عن اختلاف انتماء مخرجَيهما، كأنهما لسان حال (الأنا والآخر)، ففيلم (ملا مصطفى البارزاني) من إنتاج قناة الجزيرة، ومن إعداد وإخراج أحمد زاويتي، قدم وجهة نظر معده ومخرجه الكوردي (الذي يمثل اتجاه الأنا الثائر)، لكن الفيلم الثاني (البارزاني الخالد) من إنتاج قناة العراقية، من إعداد وإخراج رسول خضر الزبون، فهو يقدم وجهة نظر معده ومخرجه العربي (الذي يمثل الآخر)، وبذلك يحقق هذان النموذجان تنوعاً ومجالاً للموازنة بين وجهات نظر صنّاعهما.

وقد أجابت هذه الدراسة مجموعة من الأسئلة من بينها:

- ماهو المصطلح الانسب للإشارة إلى الأفلام التي تنقل الواقع التاريخي؟ وماهو الفارق بين السينما والتلفزيون بالاعتماد على هذه الافلام؟
- فهل يعدّ نقل الأفلام الوثائقيةللواقع نقلاً موضوعياً تلتزم به؟ أم إن ذاتية صنّاعها تلعب دوراً في توجيه المحتوى؟

- ماهي ابرز الأمور التي اعتمد عليها صناع الأفلام قيد التحليل لعرض وجهتي نظرهما التي تمثل وجهتي نظر الانا والآخر ازاء موضوع محدد يشتركان فيه؟

وفي الختام توصلنا إلى مجموعة من النتائج الخاصة والعامة أبرزها أنه على الرغم من تشارك الفيلمين في العديد من النقاط إلا أن بينهما تباين في اللغة الصورية وأسلوب السرد أدى إلى تفوق أحدهما على الآخر وارتفاع مستواه ما يؤدي بديهياً إلى تحقيق مشاهدات أعلى وفقاً لقياسات القنوات التلفزيونية.

المبحث الأول: الفيلم غير الخيالي بين التسجيلي والوثائقي في المفهوم والمصطلح

غالباً ما تسجل المصادر النقدية عدداً من الاختلافات بين الباحثين في توظيف المصطلحات الدالة على مفهوم معين، ولاسيما في ما يُترجمونه منها، وليس المصطلح الدال على الأفلام غير الخيالية (غير الروائية) بمنأىً عن هذا الاختلاف، إذ تختلف المصادر المترجمة ومترجميها ومن أخذها عنهم من الباحثين والنقاد في الإشارة إلى هذا المصطلح، فمنهم من يستعمل المقابل العربي (الفيلم الوثائقي) ومنهم من يضع (الفيلم التسجيلي) مقابلاً عربياً للمصطلح الانكليزي (Documentare Film).

ويذهب في الاتجاه الأول الدكتور (فائز بشّور)، إذ يستعمل مصطلح (الفيلم الثقافي) أو (الفيلم الوثائقي) أو موثّق، في ترجمته لمعجم المصطلحات السينمائية عن اللغة الفرنسية، بينما تذهب المترجمة (خيرية البشلاوى) في الاتجاه الثاني فتفضل استعمال مصطلح (الفيلم التسجيلي) وذلك في ترجمتها وإعدادها لمعجم المصطلحات السينمائية الذي تَرجمتِ المصطلحات الواردة فيه عن اللغة الانجليزية، أما الدكتور (جعفر علي) في ترجمته لكتاب فهم السينما فيستعمل المقابل (التسجيلي) في عنوان الفصل، أما في متنه فيستعمل المقابل (وثائقي). وقد أشار مترجم دليل روتلدج للسينما والفلسفة (أحمد يوسف) إلى أن "الترجمة الحرفية لمصطلح Documentary هي وثائقي، لذلك سوف يكون هناك تناوب في استخدام السينما التسجيلية والوثائقية تبعاً للسياق" (ليفينجستون, بيزلي; بلاتينيا, كارل;، ٢٠١٣، صفحة ٧٨٤)، ويرى بعض الباحثين "أن كلمة تسجيل في اللغة العربية تعني تدوين الشيء وتأكيده تاريخياً، وتقترب مصطلح السجلات والمحفوظات في دواوين الحكومة التي تعنى بالوثائق الرسمية الواجب حفظها على إثبات وقائع محددة" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٤١) ويستمر التباين بين الباحثين في توظيف المصطلحين بمعنى واحد تقريباً، حتى وإن حاول بعض الدارسين تحديد فروقات بين الاثنين -أعني التسجيلي والوثائقي- لم تكن هذه التحديدات جامعة مانعة، ولاقطعية، فبقي المصطلحان مترادفان للدلالة على نوع محدد من الأفلام سنورد تعريفه لاحقاً.

وإن تتبعنا ظهور المصطلح في أدبيات النقد السينمائي نجد أنها جميعاً تذهب إلى "أن جريرسون الرائد المبكر في هذا الشكل كان أول من استخدم المصطلح في اللغة الانجليزية، وذلك في مناقشته لفيلم روبرت فلاهرتي موانا ١٩٢٦ ، وظهر هذا المصطلح بانتظام في اللغة الانجليزية خلال الثلاثينيات، وكان مخصصاً

لوصف نوع أرقى من السينما الروائية وكما يكتب جريرسون إننا نمضي في الوصف السهل والعام مادة طبيعية إلى ترتيب لها وإعادة ترتيب وتشكيل خلاق لها، لقد أسس جريرسون تقاليد رفع السينما التسجيلية إلى مصاف أعلى من التصنيف العام للسينما اللاروائية اعتماداً على التشكيل الخلاق للمادة الطبيعية في السينما التسجيلية وبرغم أنه حقيقي أن تعبير الوثائقي يتضمن أن الفيلم هو مجرد وثيقة في الأساس فإن جريرسون أصرّ على أنه في الحقيقه شكل فنيّ" (ليفينجستون, بيزلي; بلاتينيا, كارل;، ٢٠١٣، صفحة ٧٨٥)، وهذا ما يشير إليه (جانيتي) كذلك إذ يشير إلى عدم اتفاق التسجيليين من ممارسين ومنظرين على تعريف للفيلم الوثائقي، لكون "مصطلح وثائقي بذاته مختلف عليه بعض المعلقين يفضل التعبير العام فيلم غير خيالي بينما يعارض آخرون ويقدمون مصطلح الفيلم الحقائقي طبقاً لبعض هؤلاء النقاد يجب أن يستخدم مصطلح وثائقي لوصف فقط تلك الأفلام التي تحتوي على تفسير خلاق للمواد الواقعية، أن مجرد تقديم المعلومات كما في الأفلام الصناعية وأفلام السفرات والأفلام التدريبية يجب أن يصنف تحت مصطلح أقل اعتباراً. مصطلح وثائقي إذاً بالنسبه للبعض[كذا] نوعي يوحي على الأقل بدرجة من الامتياز الفني إلا أن هذا التميز فيه مشكلة أكثر منها قيمة، أكثر الأفلام الخيالية وتحت هذا العنوان المسرحيات والروايات ورسوم الزيتية يمكن إغفالها من الناحية الفنية إلى أن أحداً لا يمكن أن يفكر بتمييزهم بواسطة تسميتهم بمصطلح آخر" (جانيتي، ١٩٨١، الصفحات ٢٠٣-٢٠٤)، كانت تلك الآراء والمناقشات نتيجة وجود مدارس متعددة في هذا النوع من الأفلام، وهي ثلاثة: البريطانية والروسية والأمريكية، إذ اختلف أقطاب المدارس الكلاسيكية للسينما التسجيلية الثلاثة في رؤيتهم لمعنى الفيلم التسجيلي أو الوثائقي وصناعته، فرأى فلاهرتي ممثل المدرسة الأمريكية أن الفيلم التسجيلي هو ماتخلقه الكاميرا، بينما رأى دزيقا فيرتوف Dziga Vertov ممثل المدرسة الروسية أن الفيلم التسجيلي يصنع على طاولة المونتاج، وأخير اً فإن جريرسون ممثل المدرسة البريطانية التسجيلية رأى أن النص هو القوة الكبيرة وراء الفيلم التسجيلي (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٦٤)، وأرى أننا لنكوّن رأياً خاصاً وتعريفاً إجرائياً للفيلم الوثائقي أو التسجيلي(بعد الاستقرار على مصطلح واحد بعينه) لابد من أن نولي اهتماماً متساوياً للأركان الثلاثة التي أشار إليها أقطاب المدارس الكلاسيكية ثلاثتهم، إذ لا يتحقق النجاح للفيلم بالمونتاج فقط إن لم تتظافر الكاميرا مع النص لكتابته أولاً وليعيد كتابته ثانياً على طاولة المونتاج، وكذلك لايمكن تحقق النجاح بالكاميرا فقط أو بالنص فقط دون تظافر الجانبين الثانيين معاً لصناعة نص مرئي متكامل من أضلاعه الثلاثة المُشار إليها.

بدأت السينما التسجيلية أو الوثائقية مع البدايات الأولى للسينما، مع (الأخويين لوميير) عام ١٨٩٦، إذ كانت الأفلام التي أخرجاها "من النوع التسجيلي الأخباري الذي يهتم بعرض الحقيقة خالصة دون أن تصاغ في قالب روائي، لذلك فهي جميعاً تندرج ضمن ما يعرف بالأفلام التسجيلية أي الأفلام التي تتوقف عند

[كذا] لبعض الباحثين.

حدود النسخ الآلي للواقع إعطاء نسخة عن الواقع من خلال الكاميرا" (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ١١٢)، وإن استعرضنا التعريفات المتعددة لهذا النوع من الأفلام نجدها على الشكل الآتي:

حدد الاتحاد الدولي للفيلم التسجيلي هذه النوعية من الأفلام بأن "المقصود بالفيلم التسجيلي كافة الطرائق التي تُسجّل فوق شرائط السيليلويد أي مظهر من مظاهر الواقع سواء بتصويره مباشرة أو بإعادة بناءه وتمثيله بطريقة صادقة وأمينة يرضى عنها العقل وتقرها المشاعر، بحيث تستثير الرغبة فيها وتساعد على انتشارها وكذلك على طرح المشكلات بأمانه والحث على ابتكار حلول لها في مجال الاقتصاد والثقافة والعلاقات الإنسانية (البشلاوي, خيرية;، ٢٠٠٥، صفحة ٦٥). أما تعريف (جون جريسون) فهو : "إن الفيلم التسجيلي هو معالجة الأحداث الواقعية الجارية بأسلوب فيه خلق فن"، ويرى أنه "هو بالأساس وسيلة للمخاطبة والإقناع، وأنه في درجة ثانية شكل فني، أي بمعنى أدق إن الموضوع مقدّم على الشكل، وأوضح أن السينما ليست مرآة عاكسة للواقع بل هي مطرقة تساعد على بلورة الحقيقة وإعطاء المجتمع إحساساً بالهدف والاتجاه بمعنى أدق ليس دور السينما التسجيلية أن تنقل الواقع كما هو أو أن تعكسه للمتلقي، ولكن الهدف الأسمى هو أن يضع المبدع يده ويناقش سلبيات الحياة وتكون عينه (الكاميرا) ناقدة لكل مايراه، وذلك من بدء اختياره للموضوع وحتى الانتهاء من العمل كله" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٦٢)، أما جانيتي فيرى "الوثائقيات تعالج الواقعي وليس الخيالي والناس والأماكن والأحداث الحقيقية وليس المتخيلة" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٠٦) ويشير إلى أن "التوثيق هو الورقة الفنية الرابحة فان الفنان الوثائقي حساس في الواقع الاتهامات مثل عدم الثقة والتشويه والتزييف، والإدانة الأخيرة للفيلم التسجيلي هو أن نتهمه بكونه خيالياً بأنه منمق و مفتعل ومصعّد عاطفياً لكي يلبي رغبة جمهور بالدراما التي لا وجود لها حقا من الناحية المادية لهذه الأسباب يشك العديد من التسجيليين باللقطة الجميلة لانها توحي بالتدخل والتنسيق من قبل صانع الفيلم ان اللقطه المهتزة المشوشة جريمة قتل حقيقيه تثيرنا عاطفياً أكثر بكثير من الإعادة الممسرحة للحدث هذا ما يؤمن به العديد من التسجيليين حتى وإن حاول صانع الفيلم إعادة بناء الحدث قدر ما يستطيع من التوثيق" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٠٧)، غير أن الشكل الفني لابد من توافره في الأفلام غير الخيالية، إذ يشير دليل روتلديج للفلسفة والسينما إلى أن التوثيق السينمائي "ليس توثيقا آلياً للقطة من الواقع، ان الفيلم التسجيلي في تعريفه لا يتألف من مجرد المادة الطبيعية والتي يمكن ان تستنتج انه يقصد بها الصور المتحركه باعتبارها(كذا) آثاراً للشيء أو تسجيلاً مباشراً للأحداث التي تدور أمام الكاميرا فان اعتبار الفيلم التسجيلي مجرد وثيقة فوتوغرافية يتجاهل التشكيل الخلاق وهو عنصر لا يمكن اجتنابه في كل الأفلام التسجيلية والذي يترك آثاره المختلفة على البناء السردي او البلاغي والمونتاج والتصوير السينمائي وتصميم الصوت وعناصر تثير الجدل حولها مثل اعادة تمثيل الاحداث او التلاعب بالأحداث التي تدور أمام الكاميرا (ليفينجستون, بيزلي; بلاتينيا, كارل;، ٢٠١٣، صفحة ٧٨٥)، وإن انتقلنا إلى رواد السينما التسجيلية العرب نجدهم "نحتوا مصطلح الفيلم التسجيلي وعنوا به هذه النوعية

(كذا) بوصفها.

من السينما التي تتوقف عند حدود تسجيل الوقائع كما هي دون أي تلاعب أي التوقف عند حدود التسجيل السلبي لحدث حقيقي واقع ما يوجه الكاميرا وذلك بالمقارنة مع الفيلم التخيلي أو الروائي والذي يعتمد على الواقع مصنوع لا واقع حقيقي وستكون هذه نقطة الافتراق الأساسية التي يمكن الرجوع إليها عند أي مقارنة بين التسجيلي والروائي اذا انفتح تحديد هذه النوعية السينمائية لا يعتمد فقط على طبيعة مصدر الصورة بل أيضاً ان يشير إلى نفي أي تلاعب بالصورة واستبعاده التوقف عند حدود النسخ الآلي للواقع أي تسجيله وهو خاصية الكاميرا الأساسية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، الصفحات ٤١-٤٢). وأجد أنه لايوجد فيلم واقعي أو غير خيالي تسجيلي وفقاً للمعنى الذي أشاروا إليه، ذلك أن مجرد اختيار مكان الكاميرا لنقل الحدث من زاوية ما يحددها المخرج أو المصور، إنما يعد لمسة فنية تتدخل في نقل الحدث، فتخرجه من المعنى الحرفي للتسجيل إلى التوثيق، بناءَ على وجود الرؤية الفنية فيه.

ومن ما ورد أعلاه أذهب إلى ترجيح المصطلح (وثائقي) للدلالة على الفيلم الذي ينقل الواقع، أو جزء منه، والتعريف الإجرائي الذي نعتمده في هذه الدراسة للفيلم الوثائقي هو: الفيلم الوثائقي هو الفيلم الذي ينقل حدثاً حقيقياً حصل أو جرى في زمن محدد ومكان محدد، وقد تتعدد الأمكنة وتمتد الأزمنة، تتظافر في نقل هذا الحدث ثلاثة عناصر هي النص والصورة التي ترصدها الكاميرا والمونتاج في مرحلة لاحقة لإظهار الجوانب التي يريد صناع الفيلم إظهارها، ولا نجد أنه من اللازم تحديد ذلك بالرؤية الفنية أو الطريقة الفنية، ذلك أن كل تسجيل لصورة حقيقية لايخلو من رؤية فنية، في مكان وضع الكاميرا أو اختيار الزاوية التي من خلالها تنقل الحدث، فالكاميرا عاجزة بوصفها آلة عن الإحاطة بأبعاد الحدث المتعددة واتجاهاته المختلفة صورياً، لذلك فان اقتصارها على نقل جزء معين يحدده الواقف وراء تلك الكاميرا إنما يحمل في طياته رؤية فنية ولو كانت خفية. ويستوي في هذا التعريف الفيلم الوثائقي التلفزيوني والسينمائي، ذلك أن الفرق بينهما ليس سوى فرق تقني يتعلق بحجم الشاشة التي سوف يعرض عليها هذا الفيلم بوصفه نصاً مرئياً.

المبحث الثاني: الفيلم الوثائقي بين الذاتية والموضوعية

بما أن الأفلام الوثائقية تلتزم بنقل الواقع كما حدث، فهل يعدُّ نقلها لهذا الواقع نقلاً موضوعياً تلتزم به؟ أم إن ذاتية صنَّاع الفيلم تلعب دوراً في صناعته؟

يرى قيس الزبيدي أن الموضوعية مع أنها مقولة فلسفية فإنها تعني في المجال السينمائي: "المطالبة بأن المعلومات المتضمنة في الصورة الفوتوغرافية تعطي، بغض النظر عن ذاتية المصور، الواقع الطبيعي دون تأثير" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤٩)، غير أن (جريرسون) رائد الفيلم الوثائقي في المدرسة البريطانية أصرّ وتبعه كذلك (بول روثا) على أن صانع الفيلم الوثائقي لابد له أن يكون محللاً سياسياً واجتماعياً وأن عليه أن يأخذ موقفاً وأن يلتزم أخلاقياً، ولقد سخر (جريرسون) من فكرة الموضوعية في

الأفلام غير الخيالية، فهو يرى أن الفيلم الوثائقي الموضوعي المزعوم هو مجرد نشرة أخبار إذ إنه يقدم لنا المعلومات فقط ولا يقترح أسباباً أو علاجاً للمشاكل الاجتماعية المحددة (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣١٣)، فالفيلم الوثائقي يلتقط وثائقاً تعبر عن الواقع وتنظم هذه الوثائق فيه وفق فكرةٍ ما أو هدفٍ ما، ويعتمد صانع الفيلم الوثائقي عليها لإكساب الفكرة أو الهدف مصداقيته، ويتخذها وسيلة مادية مقنعة قادرة على الوصول إلى استنتاجات محددة (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٤٣)، وليس من الضروري أن يتناول الفيلم الوثائقي بيئة صنّاعه أو ثقافتهم، بل "يمكن للمخرج أن يأتي من بيئة ثقافية مختلفة عن جمهور القناة، أو جهة أخرى أو حتى بلد آخر. إذاً، هناك بعض القنوات التي تستثمر في إنتاج الأفلام الوثائقية والتي تحتوي على أبعاد إنسانية و كونية" (عياد، بلا تاريخ) وهنا يدخل عامل آخر في تحديد ذاتية الفيلم ا لوثائقي أو موضوعيته، ألَا وهو الجهة المنتجة، أو القناة التلفزيونية التي تشتري الفيلم، أو تساهم في إنتاجه، "ومع تكريس هذا النمط الفني والتطور التقني المستجد، بدأ الإنتاج المنفرد يأخذ حيّزاً من هذا الإنتاج، يعتمد على التمويل الشخصي الذي يعود للشخص بعد بيع عمله إلى قنوات تلفزيونية لاحقاً. يثير هذا النمط من الإنتاج الاهتمام، فهو لا يعكس آراء محطة معينة، بل يرتكز على توقع المواضيع التي تجذب تلك المحطة" (الساحلي، ٢٠١٥)، فتنتفي وفقاً لهذا موضوعية الفيلم الوثائقي الخالصة، فإن لم يكن يتعلق برؤية القناة الخاصة، فسينقل رؤية صانعه أو منتجه الخاصة، ومصداق هذا قول المخرج الوثائقي (فيرتشوف) "أنا عين الكاميرا التي تريكم العالم كما أراه أنا فقط" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٢٤٣) وفي المجال نفسه يقول (بودفكينو) وهو أحد رواد السينما الروسية "علينا ألا نكتفي بملاحظة الواقع بشكل مجرد، بل أن نحاول رؤية أشياء أخرى كثيرة لايدركها المشاهد، يجب ألا نكتفي بأن ننظر بل علينا أن نفحص، ألا نرى بل ندرك، ألا نعرف بل نفهم" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٢٤٣)، فالفيلم الوثائقي عندما ينقل العالم أو مايحدث فيه أمام الكاميرا فإنه لايصوره فقط، ولكن يصوره بالطريقة التي تعكس تصورات صناعه عن ذلك الحدث، وهذا التصوير هو فعل من أفعال الذات وهو الذي نحاول أن ننقله سينمائياً (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٤٥)، ووفقاً لهذا صارت السينما الوثائقية "حالة، الواقع فيها مادة خام، يستخرج منها المبدع كل ما هو جديد، دون الاكتفاء بنسخ هذا الواقع وعرضه على الشاشة كما هو" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٥٧)، ويوظف لإنجاز هذه المهمة أدوات متعددة منها الكاميرا والتعليق الصوتي والوثائق الفيديوية، قد تكون (الوثيقة) أكثر ما يمكن وصفه بالموضوعية وهي مادة خام في معزل عن العمل الذي تُدرج ضمنه، غير أنها تفقد هذه الموضوعية عندما تكون جزءاً منه، إذ يوجه العمل المتلقي إلى فهم الوثيقة تلك على وفق وجهة نظر صنّاع الفيلم، و"غالباً ما يتم إضفاء وجهة النظر على الوثيقة من خلال آليات المونتاج، المونتاج في الفيلم الوثائقي هو إدخال رؤية ذاتية على الواقع الموضوعي الذي نتلقاه، فيتم ترتيب الصور وفق مخطط معين وخطاب معين دون أن تفقد الصورة طابعها الحسي المباشر، إن تجزئة المادة الواقعية الخام إلى لقطات يتيح لنا إمكانية ترتيبها على نحو ما، وهو ترتيب

مرن وديناميكي يقبل دوماً التشكيل وإعادة التشكيل (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٤٩)، فضلاً عن المونتاج تفقد الوثيقة موضوعيتها البحتة إن صارت جزءاً من عمل وثائقي لكونه يتطلب تعليقاً صوتياً، و"مجرد وجود تعليق صوتي على وثيقة ما بصرية خارج الوثيقة، هو تدخل ذاتي في الوثيقة وهو مايؤدي إلى إحداث تأثير معين في الفيلم" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٥٠).

وكذلك الكاميرا آلة نقل الفيلم الوثائقي في أجزائه كلها سواء مقابلة أو وثيقة أو إعادة تمثيل وبسبب خصائصها الفيزيائية، فإنها "لاتستطيع أن تتعامل سوى مع المادة الملموسة العيانية الموجودة في مرأى عدستها، فهي من خلال تثبيتها على شريط الفيلم تقوم بعملية مزدوجة، إذ إنها في الوقت نفسه تفصلها، بهذا، عن محيطها وتعزلها عن المواد الأخرى الموجودة في الواقع والمرتبطة أو المتفاعلة معها والموجودة ضمن الواقع الخارجي ثم تعيد تجميعها من جديد مع مواد أخرى، مأخوذة من الواقع أيضاً لكن ضمن علاقات جديدة وتفاعلات جديدة غير طبيعية أو عفوية بل ذات قصدية مسبقة، في الواقع فإننا عندما نشاهد ونلاحظ ظاهرة حياتية معينة فإننا نراها ضمن جملة من الأوضاع الطبيعية التي تساعدنا على فهمها وتحليلها، ومع ذلك فحتى في هذه الحالة يظهر الفهم والتحليل متأثرين بعوامل ذاتية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤٥)، فهذه الازدواجية في عمل الآلة السينمائية الوثائقية إن صح التعبير تبقي هذه الأفلام في منطقة وسطى بين الذاتية والموضوعية، فهي موضوعية لأنها تنقل الواقع كما هو، لكنها ذاتية لأنها تدرج هذا الواقع في سياقات مقصودة ومخطط لها تنقل وجهة نظر بعينها، وهذا التأرجح كذلك تشارك في تعزيزه المقابلات، وهي أداة من أدواة الفيلم، يقدم بواسطتها معلومات معينة على لسان أصحابها أو العارفين بها، و"إضافة إلى ما يمكن أن تقدمه المقابلات من معلومات فهي تؤكد في الفيلم التسجيلي على وظيفة هي الموضوعية التي يتمتع بها الفيلم، (...)، فالموضوعية مفهوم ملتبس ومطلب صعب المنال في معظم الأحيان، مثلما هو الحال أيضاً بالنسبة إلى مفهوم الحقيقة ذاتها" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤٤) فالمشاهد يتوقف ليشاهد ما يعيشه وما يعيشه غيره بناء على دعوة من الفنان إلى التأمل وقد تكون المساحة واسعة بين ما يعيشه المشاهد و بين ما يعرفه وما يراه وما لا يعرفه و"هنا يؤسس الفيلم الوثائقي علاقة جديدة له مع هذا الواقع ومدركات جديدة وأحاسيس جديدة وتجربة جديدة تدعو إلى الانحياز أو الرفض أو إشعار رغبته في خلق واقع جديد الفيلم الوثائقي هنا أداة لمعرفة الواقع ووضعه موضع التساؤل في هذا الإطار يمكننا التحدث عن الفيلم الوثائقي باعتباره(كذا) عملاً إبداعياً حقيقياً لا يدعي أبداً الموضوعية بل على العكس يجد نفسه غالباً مستثمراً ضمنياً إذ يقترح رؤية خاصة للمادة الوثائقية تتأتى من وسائل ومعالجات سينمائية وجمالية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٤٣)، ويرى (جانيتي) أن "هذه المسألة عن الموضوعية وضد الذاتية ألغت الحركة التسجيلية منذ بدايتها تقريباً،

(كذا) بوصفه.

يبدو أن النقاد والمنظرين كانوا أكثر انشغالاً بالمشكلة من صانعي الأفلام الذين ينظرون بصورة عامة إلى المسألة برمتها على أنها ساذجة، بعد منتصف الستينيات انفجرت المسألة لتصبح جدلاً على مستوى البلاد في الولايات المتحدة حيث انتقدت شبكات التلفزيون الكبري بشكل واسع بسبب التغطية المائلة للصراع الفيتنامي وحركة الاحتجاج إلا إن مسألة الذاتيه معقدة تتضمن معضلات تتعلق بنظرية المعرفة تمضي أبعد كثيراً من الحدود الضيقة نسبياً لصناعة الفيلم التسجيلي" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣١٤)، ويستخلص الباحث (أحمد بوغابة) من مجموعة تصريحات مايلي: "استحالة الحديث عن موضوعية مجردة وأن الذاتية سائدة سواء في اختيار مواضيعها أو في تناولها ومعالجاتها السينمائية. وأن المخرج أصبح واعياً بكونه جزءاً من عمله وبذلك سقط ذلك التقديس المطلق على الفيلم الوثائقي أنه الحقيقة المجردة والمحايدة" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٩٠)، فالأداة السينمائية ومهما كانت قدرتها، تظل في يد الإنسان الذي يقودها إلى هذا الجانب أو ذاك، "وهذا يعني أنه لاتوجد موضوعية مطلقة ولاذاتية مطلقة، العالم سيظل موضوعياً بصورة جزئية وذاتياً بصورة جزئية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٥١)، ومن هذا المنطلق يبقى الفيلم الوثائقي كذلك متأرجحاً بين الذاتي والموضوعي، ولهذا فإن الموضوعية "هدف مستحيل في صناعة الأفلام التسجيلية حتى أن فريدريك وايزمان وهو جدلاً أكثر التسجيليين الكبار موضوعية ليصر بأن أفلامه هي تفسيرات ذاتية لأحداث وأناس وأماكن حقيقية رغم أنه يحاول أن يكون منصفاً قدر الإمكان في تحقيق مواضيعه الموضوعية والذاتية مثل بقية المدركات السينمائية من الأفضل استخدامها كمصطلحات نسبية" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣١٦) ، وختاماً فإننا في دراستنا للأفلام قيد التحليل سنرجح احتمالاً من الاحتمالين فيما يخص كل فيلم من الأفلام وهذا بطبيعة الحال وفقاً للمناقشات النظرية أعلاه لن يكون حكماً قطعياً في ذاتيتها أو موضوعيتها.

المبحث الثالث: الفيلم الوثائقي بين السينما والتلفزيون

نتج الفيلم الوثائقي التلفزيوني من امتزاج الوثائقي السينمائي مع الريبورتاج الإعلامي البحت، ليولد لدينا الفيلم الوثائقي الأكثر انتشاراً على قنوات التلفزيون اليوم، والذي تنتجه عادة القنوات التلفزيونية التي تشرف فيما بعد على عرض هذه الأفلام ثم توزيعها (الساحلي، ٢٠١٥)، ويرى الباحث عبد الكريم قابوس أن الوثائقي يرمي جذوره في تاريخ السينما غير أن تطوره مرتبط بتطور التلفزيون (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ١٦٨)، إذ "لم يكن الفيلم الوثائقي (التقليدي) الذي بدأ في بداية القرن مع روبرت فلاهرتي وآخرين، فيلماً جماهيرياً في مقارنته مع الفيلم الروائي أو أنواع فنية أخرى، وهو في تحوله إلى الجماهيرية اليوم مع انتشار الفضائيات، تبدّل كثيراً وتكيّف مع آليات عمل هذه الفضائيات ومتطلباتها الفنية والتجارية فَرَسَا الشكل الأخير لهذا التكيف بما يسمى اليوم وثائقياً تلفزيونياً في محاولة تفريقه عن

"الوثائقي الروائي" وأنواع أخرى، ولا يختلف كثيراً هذا النوع في شكله الفني عن الريبورتاج الطويل، لكنه وفي الوقت نفسه يحمل سمات سينمائية لا نجدها في العادة على التلفاز. هذا ما نراه مفهوماً، فالريبورتاج كنمطِ فني، يعتبر(كذا) أكثر الأنماط الفنية ملاءمة لآليات عمل التلفاز الذي يتطلب سرعة في الإنتاج والعرض، تجاوباً مع ثنائية بارد/ساخن التي تحكم المواضيع المفضلة عند الجمهور لفترة محددة" (الساحلي، ٢٠١٥)، وهناك العديد من الأسباب التي ترتكز عليها القناة التلفزيونية لإنتاج الأفلام الوثائقية، فضلاً عن أنها تساهم في عرض الأفلام الوثائقية التي ينتجها صناع الأفلام المستقلون، ذلك أن التلفزيون صار هو المتنفس الوحيد لمنتجي الأفلام الوثائقية المستقلين، إذ تبدأ سيرة الفيلم الوثائقي بجولة في دورات المهرجانات السينمائية، ثم يبحث منتجو الأفلام الوثائقية، عن مكان لأفلامهم في سوق البث التلفزيوني التجاري والعمومي، ولاسيما إذا أخذنا بنظر الاعتبار أن قاعات السينما لا تعرض الأفلام الوثائقية إلا نادراً، والقاعات التي غامرت وعرضت مثل هذه الأفلام فقد فعلت ذلك لمدة محدودة جداً، "ولكن استعاد الفيلم الوثائقي مكانته وشعبيته في الثلاثين سنة الأخيرة، وأبدت قاعات العرض حماساً معقولاً لعرض الفيلم الوثائقي جنباً إلى جنب مع الفيلم الروائي. وقد دعم اهتمام الجمهور بمشاهدة مثل هذه الأفلام الوثائقية انتعاش إنتاج هذه الأفلام سوى في دور السينما أو التلفزيون" (عياد، بلا تاريخ)، والاختلافات بين الفيلم الوثائقي السينمائي والتلفزيوني تكمن في عدة جوانب أهمها الجوانب التقنية، فضلاً عن العوامل الإنتاجية، وكذلك الفنية المعتمدة على طبيعة اللقطات وحجمها وما إلى ذلك.

"لا يرى الكثير من المعلقين أي فرق مهم بين الأفلام التسجيلية المنتجة للتلفزيون وتلك التي صنعت للسينما هنالك فروقات كبيرة تكنولوجية وجمالية رغم أن هذه الفروقات في الواقع مالت إلى عدم الوضوح بعد منتصف الستينات ربما كان أهم فرق يخص الرقابة. قبل التلفزيون كانت الأفلام الوثائقية تنتج إما بصورة مستقلة أو برعاية حكومية كما في كندا وبريطانيا مع ممارسة ضابط كبير في السماح لوحدات إنتاجاتهم الفلمية أن تمضي بِحُرِّية في طريقها، في الاتحاد السوفيتي كانت هناك سيطرة قوية على الإنتاج السينمائي وخاصة بعد عام ١٩٣٤. التلفزيون مسألة اخرى على أية حال في المقام الأول وفي أكثر الأقطار تسيطر الحكومات على الموجات الإذاعية (...) في غالبية الأقطار لا يمكن عرض فيلم وثائقي ينتقد الحكومه على الهواء لذلك فإن أغلب أفلام التلفزيون الوثائقية تكون أما غير سياسية (...) إن شبكات التلفزيون حساسة بصورة خاصة تجاه أية اتهامات حول التقارير الإخبارية المشوهة أو المحتوية على الدس" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٤٦)، ومن ناحية الإنتاج التلفزيوني جرب (بريان موزر) وبعض زملائه بعض الأفكار والأشكال الجديدة فوجدوا "أن سرعة التنفيذ هي بلا شك أحد القيود الثقيلة التي يفرضها التلفزيون ويحكي كريس كارلينج قائلاً: "إنتاج هذا النوع من الأفلام يتطلب الكثير من الوقت في حين أن التلفزيون

(كذا) يُعدّ.

يحتمل أن يكون كل شيء جاهزاً للغد: فأنت تصل إلى مكان ما وفي اللحظة التي تبدأ تتعرف فيها على ذلك المكان تجد نفسك مضطراً إلى البدء ومع أنك لم تكمل استعداداتها بعد أنه شيء مخيب للآمال" (كولين, جان بول; دو كليبل, كاترين;، ٢٠٠٢، صفحة ١٣٦)، أما من الناحية التقنية التي تؤثر في اختيار اللقطات الفنية وأحجامها في الفيلم الوثائقي "فيكفي أن نلاحظ النسب لكل من الشاشتين: فالسينما توفر رؤية أفضل للمشاهد حتى لو كانت لقطات عامة مثلاً مشهد عام بعيد لا يمنع من مشاهدة وبوضوح الفرسان الذين يتجولون، شيء مستحيل في الشاشة الصغيرة التلفزيون، عدا أنها لاتسمح بنفس النقاء للصورة السينمائية للخطوط الإلكترونية التي تتكون منها الصور. هذا الفرق أيضاً يؤثر في اللقطات الكبيرة: عندما نشاهدها في السينما نستطيع التقاط حتى أصغر التفاصيل في تصرف ما. هذه التفاصيل ليس لها نفس القوة عندما تشاهد في التلفزيون" (فيلدمان، ٢٠١١، صفحة ٢٤)، وفيما بخص سيناريوهات الأفلام الوثائقية، فنجد أن "نقطة الإقلاع قد تكون غير معتادة، في بعض الحالات قد تكون مرتبطة بوسائل تقنية أو ظروف خاصة للموضوع" (فيلدمان، ٢٠١١، صفحة ٦٣)، وكذلك الزمن الذي يتفقان (أي السينما والتلفزيون) في كونه يختلف فيهما عن الزمن الحقيقي "وكل منهما مختلف عن الآخر، من المهم تحليل بعض الأعمال المهمة في هذا الفن أو الآخر لالتقاط الأشكال المستخدمة للتطور الزمني لجماهير مختلفة ويشاهدونها في أجواء مختلفة كما ذكر فإن الانتباه في الصالات السينمائية المركزة على العمل ولا تعترضها انقطاعات بينما في المنزل أمام الشاشة الصغيرة فالانتباه معرض لتقاطعات دائمة مما يوجب البحث عن وسائل شد الانتباه أكثر" (فيلدمان، ٢٠١١، الصفحات ٣٥-٣٦) فلابد على السيناريست التلفزيوني أن يحافظ على انتباه المتفرج دقيقة بدقيقة لمواجهة خطر فقدانه بكل بساطة بضغطة زر من الريموت، هذا الخطر لاوجود له في الصالة السينمائية بما أن المتفرج لا يترك مقعده بهذه السهولة، على الرغم من أن الفيلم أيضاً يتطور بشكل دائم (فيلدمان، ٢٠١١، صفحة ٢٦).

وأما الفروقات الفنية المتعلقة بحجوم اللقطات فتتحقق بسبب صغر حجم شاشة التلفزيون بالقياس إلى السينما، إذ "يميل التلفزيون إلى تفضيل اللقطات المفصلة وخاصة اللقطة الكبيرة اللقطة المتوسطة إذا ما تجاوزنا حدود اللقطة الكاملة فإن شاشة التلفزيون تبدأ بفقد الوضوح التفصيلات الصغيرة إن فيلم (ر جل من آران) بلقطاته البعيدة والبعيدة جداً قد يفقد الكثير من تأثيره في التلفزيون إذ إن أغلب الأفلام المصنوعه للتلفزيون تبدو من الناحية التقنية رديئة عند مشاهدتها في دور العرض، النواقص الصورية التي قد لا تظهر من على الشاشة الصغيرة تتضخم عند تكبيرها لغرض السينما" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٤٧)، وهذا أدى إلى اعتماد التلفزيون على "تأكيد المونتاج وليس الميزانسين بيبان القطع بين اللقطات أكثر تأثيراً في إبراز مشهد ما ذي تفاصيل معينة من الميزانسين الذي يشجع المشاهد على تحليل مضامين اللقطة

البعيدة بنفس النتيجة(كذا) هي أن أغلب أفلام التلفزيون التسجيلية لا تتميز بنفس الجمال الصوري الذي نجده في أفلام دور العرض غير الخيالية إذ أن المصادر الجمالية للقطة البعيدة والبعيدة جداً يجب أن يُضَحى بها تعويضاً لذلك فإن الأفلام التسجيلية للتلفزيون تبدو غالباً أكثر انفجاراً عاطفياً بسبب تركيزها على اللقطات القريبة" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٤٨)، وهذه التأثيرات العاطفية تقودنا للحديث عن المتفرجين وكيف يمكن لصناع الفيلم الوثائقي التلفزيوني كسبهم، والكسب من خلالهم، فالفيلم الوثائقي التلفزيوني "يوجه إلى عموم المتفرجين ويعمل على حيازة رضاء الجمهور الواسع فيجعلها غاية ووسيلة وحالما تتحقق هذه الغاية يتسمر الجمهور أمام الشاشة الصغيرة تبدأ الوسيلة في الاشتغال وتأخذ القناة في عرض حزمه من الإعلانات الدعائيه ثم عبر التشويق والإثاره تستدرج المتفرج ليرابط مكانه فيكون هدفاً لحزمة جديدة" (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ٩٩)، إذ تتعدد موضوعاته وتختلف فهو "لا يستهدف المتفرجون أفراداً فحسب من البرامج التلفزيونية وتطلعاتها المادية أو الايديولوجية فقد اثبتت الوقائع ان الشأن السياسي منتج مربح وأن أسهم القنوات ذات التوجه السياسي تتأثر صعوداً أو انحداراً بما يسود العالم من التوترات والحروب عندئذ تعهد للوثائقي مهمة ترويض العقول الجامحه الخطابات الشوفينية المبطنة تتولى نشرات الأخبار استدراج الفئات الهشة بما يصب من الزيت على النار عند تغطية هذه الأحداث خلف التلفزيون ذلك الصندوق العجيب مؤسسات جبارة أكثر عجباً تملي شروطها على المبدع وتهمش دوره ومن هنا يجري اختزال النموذج الاتصالي بدمج ثلاثة عناصر منه في واحد، إذا كنّا نستطيع من قبل التفريق بين المرسل والرسالة ووسيلة الاتصال فإننا اليوم نجد تداخلاً كبيراً بين هذه العناصر، وهذا سر حيرتنا في عدم التعرف إلى قادة رمزيين نسميهم قادة الفكر (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ١٠٠)، ، فالسينما والتلفزيون "يخضعان المتفرج لإيقاعهما الخاص بالتدفق المتواصل للصور والأصوات وهذا ما يفرض ضرورة موضوع في العرض قادر على شد الانتباه بشكل متناسق مع كل العناصر المهمة للمضي في خضم القصة التي تثيرنا أو تسلينا كان في المسلي البسيط أو في الذي يثير أشد المشاعر عمقاً، في السينما الوثائقية كل هذه العناصر والتي تبدو خاصة بالخيال لديها نفس الأهمية(كذا) مع وجود نقص في أن القصة غير موجودة ويجب اختراعها أحياناً بعناصر بسيطة، عندما ينجز عمل وثائقي يكون من المفهوم أن يقدم معلومات ولكن قيمة هذه المعلومات تتعلق بشكل مباشر بالاهتمام الذي يوقظه في المتفرج هنا تظهر مدى أهمية تحديد الجمهور الذي سيشاهد هذا العمل حتى تعمل بشكل واضح على ماهية المعلومات التي يجب طرحها على هذا الجمهور وما هي الطريقة الأنسب لشد انتباه المتفرج لأقصى درجة على الفور تنشأ ضرورة استخدام قوة الصورة والصوت أثناء الحركة والتي تذهب أبعد من الكلمات

(كذا) بالنتيجة نفسها.

(كذا) الأهمية نفسها.

المكتوبة (فيلدمان، ٢٠١١، صفحة ٣٣)، ويرى د. أحمد القاسمي أنه "يعتقد المتفائلون أن الوثائقي التلفزيوني طائر عنقاء ينبعث من رمادي نظيره السينمائي ويجب فيه المتشائمون بروميثيوس بخصوص أن يسرق ناره من توقد الإبداع السينمائي جذوته الطلائعية ولكنها النار التي تحول الفن إلى رماد عقيم عاجز عن منح الحياة المتجددة إلى سلعة تتكدس في مخازن القنوات ومهما حاولنا أن نجاري المتفائلين فإن الراهن يجعلنا أقرب إلى الرأي الثاني فترحيل الوثائقي من الشاشة العملاقة إلى الصندوق العجيب أشبه بترحيل أسد من أدغال الغابة إلى أقفاص الأسر في حدائق الحيوانات في فقد هيبته التي يكتسبها مع فيرتوف فلاهرتي ويصبح وسيلة للتسلية أسيرة لقفصه العجيب" (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ١٠٦) ووفقاً لهذا صار المتفرج عاملاً أساسياً في تطور الفيلم الوثائقي التلفزيوني، وكذلك في استمرار وجوده وتبلور طبيعته التي هو عليها حالياً، إذ "مع قدوم التلفزيون اكتسبت نوعية الفيلم التسجيلي عنصرين أساسيين ضروريين للبقاء على هذا النوع الفني وهما: جماهير المتفرجين والدعم المالي من خلال رعاية المؤسسة الإعلامية وللفيلم التسجيلي على شاشة التلفزيون توجهات مختلفة منها التوجه الصحفي والإعلامي والترفيهي والتحليلي والاجتماعي الذي يتجه لكشف المشكلات الاجتماعية من أجل أن تشد الانتباه إليها وإقناع الناس بالمشاركة في حلها" (البشلاوي, خيرية;، ٢٠٠٥، صفحة ٦٥)، وعن طبيعة الفيلم الوثائقي التلفزيوني التي استقر عليها يرى الباحث (شكري عياد) أن الفيلم الوثائقي التلفزيوني عادة ما يكون "نتيجة تعاون بين صحفيين وتقنيين غير مدربين في الفنون وتاريخ و نظريات السينما الوثائقية. وبسبب هذا النقص والخلل، سحب الصحفيون وا لتقنيون، الذين أصبحوا كُتّاب سيناريو ومخرجين، الفيلم الوثائقي إلى أشكال يتقنونها مثل التقرير التلفزيوني والبرامج الحوارية. وأصبح الفيلم الوثائقي في التلفزيون مزيجاً بين المقابلات والتعليق الصوتي والصور" (عياد، بلا تاريخ)، فضلاً عن أن طبيعة الإنتاج التلفزيوني أدت إلى تفرعات جديدة في أسلوب صناعة الفيلم الوثائقي من ناحية الشكل والمحتوى، لأن طبيعة الجمهور تختلف، وجدول البرمجة صارم ودقيق، و كذلك نظراً لنُدرة محترفي صناعة الفيلم الوثائقي في التلفزيون(عياد، بلا تاريخ)، ومن ما ورد نتوصل إلى أن الفروقات بين الفيلم الوثائقي التلفزيوني والسينمائي إنما تعتمد أولاً على الفروقات التقنية التي تفترضها آلة العرض بين شاشة صغيرة لاترصد التفاصيل في الأول وشاشة كبيرة تضخم العيوب والنواقص وترصد أدق التفاصيل في الثاني، فضلاً عن الموضوعات وأسلوب المعالجة التي لابد لها أن تكون على أشدها في كسب المتفرج في الفيلم الوثائقي التلفزيوني للحصول على اهتمامه وانتباهه وهو في بيئة فيها الكثير من المشتتات ويمتلك رفاهية تغيير ما يراه بكبسة زر، على العكس مما هو في السينما.

المبحث الرابع: مكونات الفيلم الوثائقي التلفزيوني

أولاً: الوثيقة الفيديوية:

تعرف الوثيقة بأنها "أثر مادي لحدث أو فعل في كتابات، يمكن استعمالها مصادر وبراهين معرفة تاريخية" أو بأنها "كل ما يحتفظ به من صور وكتابات وتسجيلات" (علّوش, سعيد; ٢٠١٩، الصفحات ٢٥٣-٢٥٤) ويرى الناقد السينمائي البروفيسور (س.ف. دوربوشينكو) أن "للوثيقة معانٍ واسعة للغاية، وفي الوقت نفسه مختصرة، وذات مضامين مكثفة، فهي تمتلك القدرة على شرح مبسط لجوهر العمليات الجارية والكشف بوضوح عن تعقيدات العصر، وإبراز المنعطفات التاريخية لمصائر الأشخاص والعالم في آن واحد" (محمود، ٢٠٠٠، صفحة ٤٢)، وقد اختلَف معنى الوثيقة عبر التاريخ، "ففي القرن السابع عشر ألح المعنى القانوني على دور المصدر والحدث في البرهنة أما المفهوم الوضعي للتاريخ في القرن التاسع عشر فقد حدد في الإحالة على المعلومة بدلاً من التلقين، أما في التاريخ الجديد والبنيوية ولا سيما أعمال فوكو فقد تطورت المعارضة بين الوثيقة والأثر، ومن هذا المنظور لم تعد الوثيقة وسيلة ولوج الأحداث الخفية المنسية بل الموضوع الذي علينا الاشتغال عليه لتجسيد تمثيلات الناس لوجودهم بهذا المأثور أو الوثيقه والأحداث التي يقدمونها، لا ينفصل بعضها عن بعض لأن طموحه ترميم حفريات المعرفة" (علّوش, سعيد; ٢٠١٩، الصفحات ٢٥٣-٢٥٤)، وتعد الوثيقة الفيديوية ذات أهمية بالغة في صناعة الفيلم الوثائقي التلفزيوني أو حتى السينمائي، لكونه أشبه بالبحث التاريخي المصور أو الصحافة المكتوبة التي لابد أن تصحبها الصورة الفوتوغرافية (ليفينجستون, بيزلي; بلاتينيا, كارل; ٢٠١٣، صفحة ٧٨٧)، مع كونه -أي الفيلم الوثائقي- لا يُعد وثيقةً بحد ذاته لكنه يوظف الوثيقة لكونها "المادة الخام المصورة التي تشير إلى واقع أو حدث ما في زمن محدد ومكان محدد، هذه الوثيقة مكتفية بذاتها تتسم بالحياد والموضوعية ولا تدل على شيء إلا على نفسها والواقع الذي استنسخته، إنها شيء أشبه ببصمة الإصبع متفردة، وتتميز بقيمة توثيقيه من حيث أنها تتقاسم الوجود مع الشيء الأصل الذي نقلته وسنجد أنفسنا مجبرين على تقبل هذا الشيء المسجل كشيء واقعي، والوثيقة تتفاعل بأقل قدر مع التصوير وفنياته، فهي تتوقف عند حدود، هذه الحدود هي أنها وثيقة فهي معتمدة على مصداقيتها على نسخ الواقع رغم أنها تظل أدنى منه ليس فقط عند نشأتها بل على امتداد وجودها، وتزداد قيمتها كوثيقة فقط عند غياب الواقع أو زواله، وهي في هذا الإطار لا تستطيع التغلب على وضعها غير السينمائي إلا عندما تتم أفلمتها أي تحويلها إلى فيلم سينمائي وهو ما نسميه فيلماً وثائقياً" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، الصفحات ٤٢-٤٣)، وبإمكان الفيلم أن يعتمد بصفة كلية على المواد الإرشيفية، التي عادة ما تكون مملوكة للقناة نفسها التي تقوم بإنتاج الفيلم أو يمكن الحصول عليها من مصادر أخرى بثمن محدد، "ويستعمل الفيلم هذه المواد كصور توضيحية للتعليق الصوتي، لأن الكلمة المنطوقة تتمتع في مثل هذه الأفلام بالامتياز على المواد البصرية، وتستعمل القناة المادة من

الارشيف لأنها غالباً ما تنتج أفلاماً ذات علاقة وثيقة بالمادة الإخبارية التي لديها منها الكثير من الصور المحفوظة في مكتب القناة، ويسهم الإرشيف بصفة فعالة في خفض كلفة إنتاج الفيلم الوثائقي للتلفزيون، ويعول الصحفي في بقية الفيلم على المقابلات مع الأشخاص وبذلك يضمن انخفاض كلفة الفيلم إلى أدنى مستوى" (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ٢٢٦)، فالفيلم الوثائقي "هو الفيلم الذي يستخدم هذه الوثيقة أو يضمها إلى مجموعة وثائق أخرى للتعبير عن موقف أو رسالة تعتمد على رؤية ذاتية لصاحب الفيلم ويحللها ويفسرها للكشف عن مغزى ما وعندما تخضع الوثيقة للتفسير أو تستخدم حاملاً للدلالة خارج نطاق كونها وثيقة فإنها تفقد حياديتها وموضوعيتها، الفنان يتدخل برؤيته الذاتية بإعادة تنظيم المادة المصورة الخام وإثرائها بأسلوب فني من أجل إضافة أبعاد جديدة لها هنا تتحول الوثائق إلى فيلم"(مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٤٣)، وهنا يتحتم علينا التفريق بين الوثيقة والفيلم فالعلاقة بينهما كعلاقة الجزء بالكل، إذ لايقوم الفيلم الوثائقي بدون وجود الوثيقة، كما أن الوثيقة لِوحدها لاتكوّن فيلماً وثائقياً، "فالوثيقة السينمائية المنفردة تبقى بحد ذاتها مادة موضوعية، على الرغم من أنها مادة ناقصة مجزأة، وعلى الرغم مما يمكن أن يرافق تسجيلها على شريط الفيلم من عوامل ذاتية من حيث الحافز الكامن وراء اختيار اللقطة وزاوية التصوير وحجم العدسة وغير ذلك من أمور ذات دلالة، ذلك أن هذه العوامل الذاتية تكون محكومة في أغلب الأحيان باعتبارات تقنية جمالية قبل أن تكون محكومة باعتبارات أيديولوجية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤٦) وذلك لكون الصورة الفيلمية، علاوة على كونها وثيقة، فهي تنقل الواقع وتؤوله لكنها لا تُشكل الوعي، بل تعيد تشكيله من خلال عناصرها التركيبية، لكونها تشد الانتباه أكثر مما تفعل صورة العالم الحقيقي، وعليه فإن الصورة لايمكنها تجاوز نقل الواقع الذي يعد مهمتها الأساسية ولاسيما في البناء السردي للنص الفيلمي الذي تلعب فيه الصورة الدور المركزي، و"من هنا تأتي العلاقة المركبة بين الواقع والتخيل في الفيلم الوثائقي والتي تستدعي منا أكثر من وقفة لفهمها، أخذاً بنظر الاعتبار أساس الفيلم الوثائقي الذي هو مقاربة الواقع المعيش فنياً دون الغرق في التقريرية الإخبارية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ٢٤٢)، وقد وُظِفت الوثيقة السينمائية، أو الفيديوية، في الفيلمين قيد البحث، وقد وظف الاثنين الوثائق الفيديوية نفسها تقريباً، لكن طريقة التوظيف اختلفت بينهما، إذ وظف الفيلم الأول (البارزاني الخالد) الوثائق الفيديوية المصورة من زمن الثورة بالتناوب مع اللقاءات الشخصية التي أجراها صنّاع العمل دون تعليق أو توضيح أو إشارات تربطها بالواقع الزمني المعاش الذي يبحث فيه الفيلم، إلا أن الفيلم الثاني (ملا مصطفى البارزاني) كان أكثر فنيّةً في توظيفها والتعامل معها، فضلاً عن أنه أضاف مجموعة أخرى من اللّقطات الحديثة التي صورت وربطت مع الموضوع وزمنه، وزمن صناعة الفيلم، وكان لبعض منها معانٍ وإشارات ذهبت أبعد من الفيلم الأول.

ثانياً: التعليق الصوتي

إحدى أهم الأدوات التي يوظفها الفيلم الوثائقي التلفزيوني خاصة، التعليق الصوتي، أو صوت الراوي، لكون الفيلم الوثائقي التلفزيوني يتضمن قيمة صحفية "ولكن هذه القيمة قصيرة الأجل، وطبعاً تعتمد هذه القيمة الصحفية على خبرة الصحفي في المجال الوثائقي، ولكن بصفة عامة، يبقى وثائقي التلفزيون نوعاً من الأنواع الصحفية ذات القيمة الفنية المتدنية ويعتمد الفيلم الوثائقي للتلفزيون على نصِ معدِ مسبقاً، وتعليق صوتي يجري فوق صور توضيحية تتخللها مقابلات مكثفة، وحتى الفيلم الوثائقي الجدي لايتجاوز التحقيقات السطحية التي تعتمد في الغالب على مقابلاتِ لأطرافِ النزاع والشهود والخبراء ومازال الفيلم الوثائقي التلفزيوني يوظف الأسلوب التقليدي المحافظ الذي يتقبله جمهور التلفزيون ويفهمه جيداً" (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ٢٢٤)، ولايعد التعليق الصوتي حكراً على الوثائقيات التلفزيونية، وإنما اعتمدته كذلك السينما الوثائقية لرغبتها في التأكيد على مصداقية قصتها وموضوعية سردها، وأدى استعمال الفيلم الوثائقي للتعليق الصوتي إلى "أن أغلب الناس يظنون أنه لا مناص من هذا الشكل وهذا ما يجب فعله ويبقى هذا النوع الإيضاحي من الفيلم الوثائقي من أقدم المدارس التي تداولت عليه منذ بداية السينما ويتلخص هذا النوع من الأفلام الوثائقية في تنظيم مادة مصورة حول نص مكتوب يُلقيه شخص غير مرئي يتحلى بسلطة معرفية وتعتمد هذه المدرسة القديمة في صناعة الوثائقي على التقاليد البلاغية في الإقناع وتستعمل مقاربة المحاججة ويعتمد هذا المنهج على تقديم فرضية محددة وتجمع المواد ذات الصلة وتجرى المقابلات لإثبات الفرضية، ويوفر التعليق الصوتي الرابط بين جميع أجزاء الفيلم، ويكون هذا الصوت في أغلب الأحيان لرجلٍ ذي سلطة رمزية ويعطي الأدلة والعناصر الداعمة ويُفنّد العناصر المختلفة ويوفر هذا النص المغلق الموعظة بكل ثقة ويقدم نظرة منسجمة للعالم ولا يترك أي مساحة للمشاهد ليأخذ قراراً مخالفاً ويقدّم ذاته في طريق غير مريحة للمشاهد ويفرض علاقة سلطوية" (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ٢٢٧)، وتُطرح في الأفلام الوثائقية التي تعتمد التعليق الصوتي جدلية الصورة والكلمة، الصورة من خلال الوثائق الفيديوية التي تعرض وتوظف في الفيلم، والكلمة من خلال النص المكتوب الذي يتحول لاحقاً إلى تعليق صوتي، و"استمرارية العديد من أفلام التليفزيون غير الخيالية تأتي من التعليق المنطوق وليس من الصورة المرئية، ففي مثل هذه الأفلام التسجيلية تميل إلى أن تكون تصويرية أكثر منها محددة المعالم أي أن المصدر الرئيسي للمعلومات يعطي من اللغة في حين أن الصور تقوم فقط بتصوير هذه الأفكار في أفضل أفلام دور العرض التسجيلية" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٤٨)، ويحقق التعليق الصوتي في الفيلم الوثائقي عدة وظائف منها مثلاً أن يوصل الانتقالات، أو يقدم المعلومات التجريديه غير الصورية، لم يعتمد الفيلم الأول (البارزاني الخالد) على التعليق الصوتي، وإنما اكتفى معد ومخرج الفيلم بالوقفات التي يظهر فيها المعد ويطرح المحور الذي يريد الانتقال إليه وعرض ذلك بلغة صحفية فصيحة لكنها بسيطة إلى حد ما، إلّا أن الفيلم الثاني (ملا مصطفى

البارزاني) فقد اعتمد التعليق الصوتي في جزئيه، ولغة التعليق كانت لغة فصحى أدبية، موشحة بالاقتباسات التي أضفت عليها الروح الكوردية، وأتمت هذا التأثير الموسيقى التصويرية التي وظفها الفيلم.

ثالثاً: المقابلات الشخصية:

جاء شيوع المقابلات في الأفلام الوثائقية ليعوض الخلل الذي شاب هذا النوع من السينما والناتج عن تدخل التعليق الصوتي مما أدى إلى غلبة الذاتية فيها على الموضوعية، فجاءت صيغة المقابلات بوصفها حلاً يعيد للأفلام الوثائقية موضوعيتها، أو على الأقل يوهم بذلك (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، الصفحات ١٤٠-١٤١)، ومع مرور الزمن، وبفضل تطور التقنيات التلفزيونية صارت المقابلات تحتل المساحة الأوسع في الأفلام الوثائقية، وصارت بديلاً عن صور الواقع نفسه، وبالتالي أصبحت صورة الواقع أفقر وأقل حجماً، وصارت المقابلات هي الحل الأسهل والأسرع والأقل تكلفة في عملية الإنتاج، وهذا مايرى بعض الباحثين أنه "أدى هذا التطور إلى تراجع نسبة الفن والإبداع التعبيري في الأفلام التسجيلية لصالح الدور الإعلامي المحض، بل إن هذا التراجع يؤدي في أحيان كثيرة إلى تغييب شكل أو صيغة "الفيلم السينمائي" وإحلال شكل أو صيغة الريبورتاج الصحفي المرئي/المسموع محلها" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤١)، وفضلاً عن كون المقابلات الشخصية توفر وقتاً وجهداً وكلفة إنتاجية فإنها أيضاً "تقدم شهادات حية عن الحدث أو عن الموضوع الذي تجري معالجته في الفيلم، فتتمتع تبعاً لذلك بمصداقية عالية، وهي حجة لايمكن اعتبارها[كذا] سليمة تماماً ويصح عليها ما يصح على السينما نفسها من حيث وصفها بأنها صور متحركة في حين أنها مكونة من صور ثابتة توهم بالحركة، فالمقابلات المباشرة مع أصحاب العلاقة أو شهود العيان في الأفلام التسجيلية، في غالب الأحيان توهم بالمصداقية ولاتحققها فعلاً، إن من يُعبَرون عن آرائهم ومواقفهم أو يدلون بشهاداتهم الحية أثناء المقابلات، إما أن يكونوا صادقين ينطلقون من نوايا طيبة، ولكن لأنهم لايتمتعون بالجرأة الكافية على قول الحقيقة كاملة، أو لأن علاقتهم بما يتكلمون عنه أو يصفونه علاقة جزئية فلا يعرفون عن الموضوع أو الحدث إلا جانباً واحداً من جوانبه أو لأنهم يعتبرون أن من واجبهم أن يقولوا الكلام الذي يجب أن يقال أمام الكاميرا، أو أن يكونوا غير صادقين أصلاً حيث ينطلقون في ما يتحدثون به من مصلحة شخصية" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤١). ويرى (جانيتي) أن "في ولع التسجيليين التلفزيونيين بالمقابلة المباشرة احتمال ظهوره مقيتاً في دور العرض في التلفزيون تكون مثل هذه المقابلات عموماً موجزة وحتى الطويلة منها يمكن أن يجذب اهتمامنا طالما أن ما يقال مهماً، في السينما يجب أن تكون المقابلات قوية الدفع صورياً وإلا فإننا نميل إلى فقد الاهتمام، إن أكثر مشاهد المقابلات استغراقاً في أفلام دور العرض هي عموماً تلك التي نجد فيها توتراً أو صراعاً من نوعٍ ما بين ما يقوله

[كذا] عدّها.

الشخص و بين ما يشعر به فعلاً" (جانيتي، ١٩٨١، صفحة ٣٤٨)، فالفيلم التسجيلي لا يعتمد على الرواية ولا أسلوب الحكي فقط، بل عادة ما يتم تصويرها الأماكن الحقيقية للأحداث، و باستخدام أناس حقيقيين، وليس ممثلين لكون الفيلم الوثائقي يعتمد في موضوعه على المادة التاريخية والعلمية والاجتماعية وعلى موضوعات البيئة، والغرض الرئيس منه التنوير والإعلام والتعليم والإقناع وإمداد المتفرج بنظرة متبصرة إلى العالم الذي يعيش فيه (البشلاوي, خيرية;، ٢٠٠٥، صفحة ٦٥)، ويلاحظ على المقابلات التي أجراها الفيلم الأول (البارزاني الخالد) أنها مقابلات من أهل القضية إن صح التعبير، فالشخصيات التي التقى بها الفيلم جميعها كانت إما من القيادات الحزبية الكوردية كالسيد (كريم أحمد) سكرتير الحزب الشيوعي الكردستاني السابق، أو البيشمركة القدماء (مام رسول)، أو الوزراء الأكراد في حكومة كوردستان كوزير الثقافة الراحل (فلك الدين كاكئي) و وزير البيشمركة السابق السيد (حميد أفندي).

أما الفيلم الثاني (ملا مصطفى البارزاني) فقد اختلفت المقابلات فيه وتنوعت بين قادة القضية الكوردية كالرئيس (مسعود البارزاني) وبعض القيادات الكردية من خارج كردستان العراق كالقيادي الكردي السوري (صلاح بدر الدين)، والقيادي في حزب العمال الكوردستاني (مراد قرايلان) من أكراد تركيا، والمثقفين العرب وغير العرب من خارج العراق كـالمفكر العربي (د.إدموند غريب) و (اليعيزر تسفرير) مؤلف كتاب"أنا كوردي" ومسؤول سابق في الموساد، والصحفيان الفرنسيان (كريس كوجيرا) وزوجته والعامل المشترك بين الشخصيات التي أُجريت مقابلات الفيلم معها أنهم جميعاً التقوا بالقائد الراحل الملا مصطفى البارزاني.

وأيضاً عدد من الشخصيات العراقية كاللواء (فؤاد عارف) نائب رئيس وزراء عراقي سابق، والشخصيات الكوردية كالسيد (غني بلوريان) من ضباط جمهورية مهاباد، و(مكرم الطالباني) منسق المفاوضات بين الحكومات العراقية والحركة الكوردية، وبعض الشخصيات الدينية كالملا (حمدي السلفي) المستشار الديني للملا مصطفى البارزاني، و(صبحي الداوودي) من جماعة الاخوان المسلمين، والبيشمركة القدماء منهم من كان من المرافقين لللملا مصطفى البارزاني في رحلته بين إيران وروسيا وهو (شريف قرطاس)، والسيد (قادر حاج عمراني)، فضلاً عن لقاء الطبيب المعالج للملا مصطفى البارزاني (د.نجم الدين كريم).

المبحث الخامس: الكورد وكوردستان في الأفلام الوثائقية

تكمن أهمية السينما الوثائقية في تسجيل وتوثيق أوضاع جماعة من الناس وتفصيلات حياتهم وحتى معيشتهم اليومية وثقافتهم، لأجل إطلاع العالم عليها، وهذا يتحقق بصورة فعّالة أكثر في الأفلام الوثائقية التلفزيونية، لكونها تصل إلى أكبر عددِ من المتلقين، وهذا الهدف هو ما تسعى إلى تحقيقه السينما الوثائقية الكوردية، التي دائماً تكون موضوعاتها الظلم الذي تعرض له الشعب الكوردي على مر الأزمنة،

ولاسيما في العراق على يد النظام العراقي السابق، إذ وبحسب اطلاعنا كان هذا الموضوع المسيطر سيطرة شبه كاملة على السينما الوثائقية الكوردية، وبذلك أكدت الأفلام الوثائقية الكوردية أهميتها في توثيق أوضاع المجتمع الكوردي في إقليم كوردستان العراق من النواحي التاريخية والسياسية والاقتصادية والاجتماعية والثقافية، من خلال ما نقلته من واقع هذا المجتمع؛ ذلك أنه "يفترض في الفيلم التسجيلي أن يكون وثيقة عن الواقع وأن يكون ذا مصداقية معرفية معلوماتية تقنع المشاهدين وتؤثر فيهم، إن علاقة الفيلم التسجيلي بالواقع هي علاقة بنيوية جوهرية يصبح الفيلم من خلالها نوعاً من عكس الواقع وإعادة تنظيمه، هذه القاعدة كانت أساس السينما التسجيلية، منذ بداية اختراع السينما حتى نهاية فترة السينما الصامتة كانت القاعدة التي تأسس عليها فن السينما التسجيلية هي تصوير تفاصيل الواقع الحقيقية، تصوير أشخاص وأماكن وأحداث، ثم إعادة تنظيم ما جرى تصويره في فيلم دون تدخل من صوت المعلق، لكن بعد اختراع الصوت دخل عنصر جديد على بنية ومنهجية الفيلم التسجيلي هو صوت المعلق الذي صار يتدخل على الحدث ويشرح ويحلل عاكساً بذلك وجهة نظر صانع الفيلم، أي أن ما يقوله المعلق صار وسيلة تعكس بوضوح وجهة نظر صانع الفيلم أي موقفه الذاتي" (مجموعة مؤلفين، ٢٠١٠، صفحة ١٤٠)، ولايمكن فصل الأفلام الوثائقية الكوردية عن نظيراتها العربية والعراقية على وجه التحديد، لكونهم يشتركون في البقعة الجغرافية، والمناطق الكوردية جزء من الرقعة الجغرافية للعراق العربي، وتشترك مع شعبه في العديد من المشتركات الثقافية والجغرافية والدينية.

والفيلم الوثائقي في المنطقة العربية يعكس إلى حد كبير الظروف السياسية للدول العربية كلها، والأوضاع الاقتصادية فيها، فضلاً عن مظاهر الحياة الاجتماعية (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٥١)، ويشير الكاتب المصري محمود سامي عطا الله إلى "توقف الإنتاج السينمائي في العراق خلال التسعينيات كأحد تداعيات الغزو العراقي للكويت وما تبعها من حرب تحرير الكويت، فقد تعرض العراق للحصار الذي تسبب في توقف الإنتاج السينمائي نتيجة توقف استيراد الخامات اللازمة للإنتاج وذلك باستثناء بعض الأفلام التسجيلية التي أنتجت في المؤسسة وفي التلفزيون العراقي الذي يمثل رافداً مهماً لإنتاج الأفلام التسجيلية في العراق ومع غزو العراق الذي تم عام ٢٠٠٣ توقف إنتاج المؤسسة تماماً واستمر إنتاج التلفزيون فانضمت إليه القنوات الفضائية وبعض الشركات الخاصة في إنتاج الأفلام التسجيلية" (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٧٢)، أما في كوردستان التي تمتعت باستقرار نسبي بعد العام ١٩٩١، فبدأت حياتها الثقافية بالتشكّل وتأسست الإذاعات والصحف اليومية والأسبوعية والمجلات السياسية والأدبية والفنية، كما ازدهر المجال الإعلامي في تلك الفترة بشكل غير مسبوق، وأنتجت القنوات التلفزيونية عدداً من الأفلام الوثائقية، ولكن لظروف الحصار ولعدم وجود المعدات السينمائية أُنتجت الأفلام بنظام VHS "فأنتج تلفزيون شعب كوردستان سلسلة من الأفلام التسجيلية عن نضال الثورة الكردية في الجبال وحول تأسيس تلفزيون شعب كوردستان وتأسيس أول مجلس نواب في كردستان عام ١٩٩٢ وعن بناء مؤسسات الدولة وتشكيل أول

حكومة كردية عام ١٩٩٢ وتطوير التعليم والتربية والأفلام السياحية ودور الإعلام في بناء التجربة الديمقراطية عن الحياة السياسية والشخصيات الوطنية واتيحت فرصة للفنانين الكرد المغتربين بإنتاج الافلام التي كانت تُنتَج من خلال الشركات الأجنبية أو المشتركة قادمة من دول أخرى منها فيلم عرس كركوك للمخرج كارزان كريكار(كي بهار) عام ١٩٩٣ و(زةردك) جروب للمخرج الراحل أسعد عمر ١٩٩٤" (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٨٢)، ويمكن الحديث عن الكورد وكوردستان في الأفلام الوثائقية التلفزيونية من منطلقين، الأول وجودهم بوصفهم موضوعاً في الأفلام الوثائقية العراقية والعربية والعالمية، والثاني وجودهم بوصفهم صنّاعاً للأفلام الوثائقية.

أما محاولات الكورد في صناعة الأفلام الوثائقية التلفزيونية فهناك محاولة قام بها المصور الكردي (قادر نوري) الذي أنتج أفلاماً وثائقية عن كردستان العراق، منها فيلم وثائقي طويل بعنوان (كردستان في النيران)، وهو فيلم وثائقي عن حياة الكرد في العراق وإيران والاتحاد السوفيتي، "وفي عام ١٩٧٠ أنتجت مديرية الوسائل التعليمية في السليمانية عدة أفلام تسجيلية سينمائية مقاس ١٦ ملم حول حياة الفلاحين والمزارعين والتعليم أطفال الكورد في المدارس منها (شارةزور) و(تةويلة) اسم لمدينتين الكرديتين الواقعتين في المناطق الجبلية محافظة السليمانية" (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦٤)، وكذلك فقد استطاع بعض الشباب الكرد في سبعينيات القرن الماضي "السفر إلى البلدان الاشتراكية لدراسة السينما والإخراج والرجوع إلى العراق ومنهم (جلال بيتوجي) الذي درس في ألمانيا الديمقراطية التصوير السينمائي وعمل في تلفزيون بغداد رئيساً لقسم التصوير ومدرساً في معهد الفنون الجميلة في بغداد وقد كُلِّف عام ١٩٧٢ بإنتاج فيلم وثائقي عن الاحتفالات الشعبية في كردستان على شريط ٣٥ ملم ملون إلى أن هذا الفيلم لم يشاهد النور فاضطر للسفر خارج العراق (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦٣)، وأخرج (سعيد زةنطةنة) بين العامين ١٩٧٢-١٩٧٣ فيلمه التسجيلي الأول (هةولير لة كون ونويدا) أربيل قديماً وحديثاً ١٦ ملم مدته ٦٠ دقيقة يصور فيه قلعة أربيل ومواقع أثريه في المدينة، عرض الفيلم في قناة بغداد وتُرجِم إلى اللغة العربية والإنجليزية، وهو فيلم بالأبيض والأسود، كما أنه "في عام ١٩٧٤ أخرج الفنان زهير عبد المسيح فيلم نحو الشمس من إنتاج قسم السينما في المكتب الإعلامي للحزب الديمقراطي الكردستاني تضمن إنتاج الحركة التحررية الكردية في كردستان العراق" (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦٤)، وفي نهاية القرن الماضي صار للقنوات الفضائية الكردية حصة كبيرة من إنتاج الأفلام التسجيلية حيث أسس الحزب الديمقراطي الكردستاني أول قناة فضائية كردية في العراق عام ١٩٩٨ باسم كردستان تي في (KTV)، وتلاه الاتحاد الوطني الكردستاني بتأسيس قناة كوردسات والحرية وشعب كردستان، ومن ثم تأسست عدة قنوات أخرى منها زاكروس و KNN وART، وغيرها فوصلت أعداد القنوات التلفزيونية إلى ١٥ قناة، منها تمتلكها الأحزاب ومنها ما تمتلكه الشركات الأهلية، فتم إنتاج الأفلام أكثر بكثير كماً وعدداً من الأفلام التي أنتجها النظام العراقي السابق، الذي كان يمتلك ثلاث قنوات فضائية فقط (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٨٣).

وإن انتقلنا إلى وجودهم بوصفهم موضوعاً للأفلام الوثائقية التلفزيونية العالمية (الأوربية) فتشير المصادر إلى أنه "لا يوجد عدد محدد للأفلام الوثائقية التي أخرجت من قبل الشركات التلفزيونية الأوربية عن الحياة في كوردستان بشكل عام وعن الحركة الكوردية، ولكن يصل عددها إلى أكثر من عشرين فيلماً، أغلبها تقارير تلفزيونية بأطوال مختلفة أنتجت من قبل دول مختلفة وفي أوقات متباينة، يتناول جميعها بشكل مباشر قضية الشعب الكوردي. في البداية تجدر الإشارة إلى أن الهدف من هذه الأفلام واحد، وهو التعاطف مع الأكراد وقضيتهم، ولكن بما أن صانعي تلك الأفلام هم صحفيون وسينمائيون أجانب، وليسوا أكراداً، فمن الطبيعي أنهم لا يعبرون تماماً عن وجهة نظر الأكراد وحركتهم، وهذا يشكل بدون شك نقطة ضعف عام لتلك الأفلام، إلا أنه وللحقيقة يجب القول بأن تلك الأفلام ساعدت الحركة الكردية، وخاصة في تعريف الرأي العام العالمي، بقضية الشعب الكردي العادلة، ومآسيه المتكررة في نهاية القرن العشرين" (محمود، ٢٠٠٠، صفحة ٥٨)، ومن الأفلام الوثائقية أو الوثائق السينمائية المتوفرة عن الكورد وكوردستان نجد وفقاً للتسلسل التاريخي ما هو مصور من بدايات القرن العشرين كالقصف الجوي لمدينة السليمانية من قبل القوات البريطانية عندما قام الكرد بقيادة الشيخ محمود الحفيد بالثورة ضد الإنجليز ومعارضة تنصيب الأمير فيصل ملكاً على العراق، وهو ما صوره البريطانيين أنفسهم (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٥٣)، وكذلك "هناك فيلم وثائقي عن عودة الزعيم الكردي ملا مصطفى البارزاني عام ١٩٥٨ من موسكو مروراً بالقاهرة واستقباله من قبل الزعيم جمال عبد الناصر الذي كان مؤمناً بالقضية الكردية، ومن ثم إلى أن يتوجه إلى العراق ويستقبل من قبل عبد الكريم قاسم رئيس جمهورية في بغداد، ولكن لم يتم التعرف من جهة إنتاجه(كذا). بعد تدهور العلاقات بين عبد الكريم قاسم والزعيم الكردي مصطفى البارزاني اندلعت ثورة أيلول الكردية عام ١٩٦١ وتجدد القتال بين الحكومة والثورة الكردية، وهناك أفلام عن الثورة والثوار في ميادين القتال منها تظهر لقطات سقوط طائرة حربية، واجتماعات الزعيم الكردي مع قوات البيشمركة ولقاءاته مع المسؤولين والصحفيين لم تعرف الجهة المنتجة" (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦١)، وفي عام ١٩٦٥ أنتجت دائرة التوجيه المعنوي التابع لوزارة الدفاع العراقية مجموعة من الأفلام القصيرة حول الحياة في المدن والقرى والأرياف الكردية في شمال العراق منها فيلم عن مدينة أربيل التاريخية مدينة دهوك السياحية وفيلم عن مدينة السليمانية، وأيضاً فيلم عن مدينة كركوك الغنية بالبترول (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦١)، ومع افتتاح القنوات التلفزيونية استمرت الأفلام الوثائقية بالظهور والتطور، ففي يوم ١٨ نوفمبر ١٩٦٧ افتتحت قناة كركوك الناطقة باللغة الكردية، "وما بين عام ١٩٦٧ إلى ١٩٦٨ عرض لأول مره فيلم وثائقي في سينما الرشيد في مدينة السليمانية حول زيارة فخامة رئيس الجمهورية العراقية عبد الرحمن عارف إلى الزعيم الكردي ملا مصطفى البارزاني في المناطق الجبلية تحت سيطرة الثوار، وتقول (خولة

(كذا) لم يتم التعرف على جهة إنتاجه.

ملازم) إحدى عاملات الإعلانات في سينما الرشيد بأنه تعرض(كذا) للضرب من قبل الشرطة عندما كانت تصرخ وتوزع إعلان(كذا)عن الفيلم المذكور، لأن الحكومة لم تكن تحب أن يشاهد الجمهور هذا الفيلم وقالت ايضاً أن الفيلم أعجب الجماهير واستمر عرضه لمدة ١٠ أيام" (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦٢)، وبعد اتفاقية الحكم الذاتي و إصدار بيان الحادي عشر من آذار ١٩٧٠ أرسلت الحكومة العراقية عدداً من البعثات التلفزيونية والسينمائية لإنتاج أفلام قصيرة أو وثائقية عن الكرد ومناطقهم، ولكن أغلب هذه الأفلام كانت ذات طابع سياحي أو دعائي عن جبال كردستان وكهوفها وشلالاتها ووديانها، ولكن كما تبين فيما بعد كان الهدف الحقيقي وراء ذلك كله التجسس، واستكشاف الملاجئ الدفاعية للبيشمركة وكذلك التجمعات في الأراضي المحررة بمعنى آخر كان يجري التصوير في تلك المناطق التي كان يصعب على الحكومة وآلته العسكرية الوصول إليها واستكشافها (محمود، ٢٠٠٠، صفحة ٥٨) و (خان ، ٢٠١٨، صفحة ٦٣)، وفي هذه السنوات كذلك أنتج في بريطانيا فيلم (دراويش كوردستان) لماريان موزر، ضمن سلسلة الوثائقيات التلفزيونية التي أنتجتها شبكة جرانادا التلفزيونية، ويتناول الفيلم ثقافة الدراويش الأكراد ومعيشة القرى الكردية في كردستان إيران وعدد من القرى الحدودية بين العراق وإيران.

وأهم النماذج الوثائقية الأوربية في مجال بحثنا الحالي هو الفيلم التلفزيوني الألماني الطويل (صوت كردستان)(*) الذي تُرجم نطقه إلى اللغة الكوردية عام ١٩٨٤ من قبل المعهد الكوردي في باريس وهو فيلم

(كذا) بأنها تعرضت للضرب.

(كذا) توزع إعلاناً.

(*) لعدم توفر الفيلم للاطلاع عليه سنكتفي بإيراد العرض الذي قدمه الباحث (إبراهيم محمود) كما ورد في المصدر، وهو كما يلي: "يبدأ بإظهار الطوابير المسلحة من الأنصار الكرد وهم يتسلقون الجبال، بعد ذلك تظهر على الشاشة خارطة كردستان بحدودها الدولية المميزة بوضوح، ومن ثم نرى على الشاشة مشاهد عديدة ومؤثرة حقاً من الحياة المتخلفة للأكراد، الذين وقعوا تحت الاحتلال التركي، من خلال عرض الوثائق التاريخية والمواثيق الدولية في العشرينيات من عصرنا حول القضية الكردسة، يثبت لنا صانعي الفيلم مرة أخرى بأن قيادة الدولة التركية الحديثة وعلى رأسها مصطفى أتاتورك قد خانت الأكراد، وحاكت بالاتفاق مع الدول الأوربية مؤامرة جديدة ضد الأكراد، وحاكت بالاتفاق مع الدول الأوربية مؤامرة جديدة ضد الأكراد، وذلك بعد أن تخلوا عن وعودهم بمنح الأكراد الحقوق القومية والاستقلال. بعد عرض مطول للمشاهد المؤثرة للمرضى والعراة والجياع من الأطفال والنساء والعجائز، وإظهار وسائل عملهم البدائية، وظروف عيشهم الشبيهه بحياة القرون الوسطى، يحول مؤلفي الفيلم عدسات كاميراتهم إلى الجزء الآخر من كردستان، والرازح تحت سيطرة الدولة الإيرانية، على الرغم من إظهار المعاملة العدوانية البربرية من قبل السلطات الإيرانية المتعاقبة إلا إن مؤلفي الفيلم يحللون بإسهاب تاريخ تأسيس وسقوط جمهورية مهاباد الكردية، حيث نشاهد في الفيلم صور فوتوغرافية متنوعة لقادة الجمهورية، وبعض اللقطات الارشيفية لفرح الأكراد وسعادتهم بنشوة الحرية، وشعورهم باستقلال الشخصية القومية. لكن سرعان ما تتبدل المشاهد على الشاشة، حيث نشاهد الهجوم الوحشي للقوات الحكومية على عاصمة الجمهورية الفتية التي دامت ١١ شهرا فقط، وإلقاء القبض على رئيس الجمهورية وحكومته، وإعدامهم في الساحة الرئيسية (جارجرا- المشاعل الأربعة) لمهاباد، بالإضافة إلى البطش والتنكيل بالسكان الامنين، بكلمة أخرى نستطيع القول بأن مؤلفي الفيلم استطاعوا وبمهارة المقارنة بين نمطين من الحياة، من ناحية، الحياة الآمنة في ظل الحرية، ومن ناحية أخرى العيش في ظل الاضطهاد والعبودية. بعد ذلك تنتقل بنا المشاهد إلى كردستان العراق، في البداية يسعى المؤلفون إلى تعريف المشاهد بنمط حياة الأكراد ومناطق عيشهم، في ظل حكم عبد الكريم قاسم حيث

بالأبيض والأسود، طوله ٦٢ دقيقة، "يعطينا لمحة تاريخية عن كردستان حتى عام ١٩٧٦، مستنداً بذلك على أحداث مصورة من التاريخ الكوردي، وكذلك على مجموعة كبيرة من الصور واللوحات والبوسترات التاريخية القديمة، القاعدة الأساسية للفيلم مبنية على مبدأ المونتاج" (محمود، ٢٠٠٠، صفحة ٥٩) وأهمية هذا الفيلم تكمن في تركيزه على ثورة أيلول منذ بدايتها إلى نهايتها، بعد أن انطلق باستعراض لوضع الكورد في البلدان الأخرى غير العراق، وما هم تحته من اضطهاد، هذا الذي أنهته تقريباً ثورة أيلول أو أنها حاولت قدر ما في الإمكان الثورة عليه وإنهائه.

نشاهد من خلال المواد الإرشيفيةالتسجيلية انخراط الأكراد في العمل على تعمير البلاد والمنشآت الاقتصادية، وعملهم في المصانع والمعامل، وحقول النفط في كركوك المدينة الكوردية التاريخية، بعد ذلك نصبح شهود عيان على عودة قائد الثورة الكردية الملا مصطفى البارزاني إلى العراق من الاتحاد السوفييتي، وكذلك لقائه التاريخي المسجل مع الرئيس العراقي، ولكن هاهو المشهد يتبدل فجأة فنرى عوضا عن الفرح والدبكات، المعارك الضارية تندلع من جديد بين القوات الحكومية والبيشمركة الأكراد، حيث يسعى مؤلفو الفيلم إلى إظهار الحياة الشاقة والبطولية، في آن واحد، للأكراد في الستينيات ضد الجيوش النظامية للحكومة العراقية وآلتها الحربية الحديثة.(ص٦٠) لقد انتزع الأكراد الاعتراف الرسمي بهم من جانب الحكومات العراقية المتعاقبة، بعد تسع سنوات من النضال الشاق والمتفاني، تظهر على الشاشة المظاهرة الجماهيرية الضخمة التي تحتفل بنصر الأكراد، وتوقيع اتفاقية آذار الشهيرة مع الحكومة العراقية على منحهم الحكم الذاتي، حيث مئات الألوف من الناس يرددون الشعارات وينشدون الاغاني الكوردية والعربية معا حاملين جنبا الى جنب صور القائد الكردي الملا مصطفى البارزاني والرئيس العراقي أحمد حسن البكر، لكن من جديد تظهر على الشاشة مشاهد من المعارك بين البيشمركة الأكراد وقوات النظام العراقي الذي نقض اتفاقية الحكم الذاتي، يسلط الصحفيون الأضواء أكثر على قوات الأنصار في الجبال الكردية، وهلعهم في التنقل بين المواقع القتالية ومأساة قراهم وقصباتهم المدمرة كليا من قبل الآلة الحربية الحكومية، وكذلك المقابلات الصحفية الحية على أرض المعركة مع الأنصار، الذين يركزون في تصريحاتهم على عدالة قضيتهم، بعد ذلك مباشرة يظهر على الشاشة اللقاء الرسمي بين نائب الرئيس العراقي آنذاك صدام حسين وشاه إيران (آذار ١٩٧٥ في الجزائر) وتوقيعهما على اتفاقية تنص على إنهاء الحركة الكردية المسلحة، مقابل تنازل العراق عن مساحات من شط العرب للشاه. يعقب ذلك حديث وزير الخارجية الامريكي مع الشاه الايراني حول مصير الاكراد المهجرين، وبذلك يؤكد لنا صانوعوا الفيلم بأن القرار الجماعي في الشرق الأوسط بالقضاء على الأكراد وعقد الاتفاقية، كان بمباركة الولايات المتحدة. بعد معرفة القيادة الكردية بالمؤامرة الدولية ضد ثورتها المسلحة قررت إلقاء السلاح والانسحاب إلى إيران. يظهر على الشاشة طوابير الأنصار وهم يلقون أسلحتهم ويعبرون الحدود متجهين نحو إيران، وفي الوقت نفسه وبفضل هذا الفيلم نصبح شهود عيان على رفض مئات من الأنصار لقرار قيادتهم ورفض التوجه نحو إيران كما يروي لنا الفيلم مأساة ووضع الأكراد المهجرينوعملية تسفيرهم القسرية إلى جنب العراق ومعسكرات الاعتقال الجماعي، في هذه اللحظة يسمع من وراء المشهد صوت أحد المسؤولين العراقيين وهو يعلن عن انتهاء الثورة الكردية والقضاء عليها كليا، لكن في الحال وكأن الرد يأتي سريعا على تصريح المسؤول يظهر على الشاشة من جديد صف طويل من الأنصار -البيشمركة الأكراد- المسلحون يتسلقون الجبال لمواصلة النضال، كانت تلك انتفاضة جديدة للناس البسطاء معلنين استعدادهم بخوض المعركة من جديد، ويؤكد على ذلك أحد قادة الفصائل الكردية من خلال مقابلة صحفية (رغم الخسائر الكبيرة التي لحقت بالشعب الكردي، إلا ان الثورة مستمرة..) ينتهي الفيلم بالنشيد الكوردي عن خلود الشعب وبطولاته، ينشدها مجموعة من الانصار المسلحين وهم ماضون لأداء الواجب القومي. يعتبر الفيلم أحد أهم الأفلام الوثائقية – السياسية، المكرسة للقضية الكردية، فهو يعرض بوضوح جوهر القضية الكردية، ووضعها الحديث في أجزاء كردستان، وفي الوقت الذي يشير فيه إلى أسباب فشل الثورات الكردية، يؤكد بنفس الوقت على بقاء الحركة الكردية مستمرة إلى أن تحقق الحرية ويدب السلام في أرض كردستان" (محمود، ٢٠٠٠، الصفحات ٥٩-٦٢).

المبحث السادس: الأفلام قيد الدراسة عرض وتحليل

لكل قناة تلفزيونية أسلوبها في إنتاج الأفلام الوثائقية ورسالتها الخاصة التي تقدمها من خلالها، بما ينسجم مع خطاب القناة عموماً. وكان اختيارنا عينة لهذه الدراسة فيلمين وثائقيين، كل منهما من ساعتين تلفزيونيتين، (جزء أول، وجزء ثاني)، توفرت في هذه العينة مجموعة من الشروط جعلتهما قابلَين للمقارنة وصالحَين لها،على وفق ما يلي:

1. من ناحية النوع الفيلمي: فكلاهما فيلم وثائقي تلفزيوني. وينتميان إلى سلسلة من الحلقات تختلف موضوعاتها وعدد أجزائها حسب الموضوع، فالفيلم الأول (البارزاني الخالد) هو جزء من سلسلة (مهمة عراقية) التي أنتجتها قناة العراقية، أما الفيلم الثاني (ملا مصطفى البارزاني) فهو جزء من سلسلة (تحت المجهر) التي أنتجتها قناة الجزيرة الوثائقية.
2. من ناحية زمن السرد: فكلاهما متساويان تقريباً، كل جزء من أجزائهما ساعة تلفزيونية.
3. من الناحية الموضوعية: إذ يتناول كلا منهما المواضيع ذاتها، وبهذا تساويا كذلك في زمن القصة.
4. من ناحية الإنتاج التلفزيوني، إذ يمثلان وجهتي نظر مختلفتين انطلاقاً من عدة اعتبارات:

أ. الاعتبار الأول الجهة المنتجة، إحداهما عربية (قناة الجزيرة الوثائقية) والأخرى عراقية (قناة العراقية)، وكذلك فإن الأولى متخصصة في إنتاج الأفلام الوثائقية وعرضها، أما الثانية فهي قناة عامة لاتختص في الإطار الوثائقي، فضلاً عن كون الثانية قناة الدولة الرسمية إن صح التعبير، بينما للأولى خطابها الخاص بعيداً عن سياسة دولتها.

ب. أما الاعتبار الثاني فهو المعد والمخرج، إذ كان معد ومخرج أحد الأفلام عراقياً عربياً (رسول خضر الزبون)، والثاني عراقياً كوردياً (أحمد زاويتي)، وقد وضعنا القومية في عين الاعتبار لما لها من تأثير في ذاتية التناول أو موضوعيته.

ت. وأما الاعتبار الأخير فسنة الإنتاج، إذ يختلف الفيلمين في مراحل إنتاجهما، فقد أنتج فيلم (البارزاني الخالد) عام ٢٠٠٦، وأنتج فيلم (ملا مصطفى البارزاني) عام ٢٠١٥، ومثل هذا مرحلتين مختلفتين، وعقدين مختلفين قد يؤثر ذلك في وجهة النظر السردية التي يقدمها الفيلمان.

مرت الكثير من الدراسات النقدية والتحليلية على نتاج قناة الجزيرة الوثائقية، وهذا الاهتمام متأتٍ من كون قناة الجزيرة الوثائقية هي قناة ثقافية متخصصة في عرض الأفلام الوثائقية وهي الأولى من نوعها على مستوى العالم الناطق باللغة العربية، فهي قناة متخصصة في الأفلام الوثائقية دون شكل آخر من أشكال الصناعة الإعلامية، فباتت بناءً على ذلك أول نافذة إعلامية ينفتح عليها الجمهور العربي في عالم الصور الوثائقية (مجموعة من الباحثين، ٢٠١٥، صفحة ١٨٨)، كما أشارت بعض من الدراسات التي

أخضعت الأفلام الوثائقية من إنتاج هذه القناة إلى تأثر الأسلوب بأسلوب قناة البي بي سي (مثالها: دراسة: عاصم علي الجرادات، الوثائقيات بين تجربتي بي بي سي وشبكة الجزيرة الفضائية، دراسة مقارنة بين سلسلتي (الحرب العالمية الثانية) لبي بي سي و (حكاية ثورة) للجزيرة.)

الفيلم الأول: (البارزاني الخالد)	**سنة الإنتاج: ٢٠٠٦**
ضمن سلسلة (مهمة عراقية)	**مونتاج: حيدر البدر**
إعداد وتقديم: رسول خضر الزبون	**مخرج مساعد: حيدر البدر**
تصوير: رشاد مالك	**إخراج: رسول خضر الزبون**

لم نستطع الحصول على الجزء الأول من الفيلم(*)، بسبب قدم تاريخ إنتاجه، وعدم توفره على منصات العرض الالكترونية، ولايزال في إرشيف القناة على شريط VHS، وعند تواصلي مع المخرج وإدارة القناة استطاعوا تحويل الجزء الثاني فقط من الفيلم إلى فيديو عالي الدقة HD ورفعه برابط خاص، وإرساله لي، مع عدم إمكانية تحويل الجزء الأول، لقِدَمِ النسخة، وهي تتحدث عن حياة الملا مصطفى البارزاني قبل سنوات ثورة أيلول، ولذلك اكتفينا بالجزء الثاني من الفيلم بما يرويه من مسيرة الثورة وقائدها البارزاني.

يبدأ فيلم (البارزاني الخالد) من عند قبر (ملا مصطفى البارزاني) ونجله (إدريس البارزاني)، بلقطة متوسطة لمرقدهما، يدخلها المقدم وهو يرتدي الملابس الكوردية، والعمة الكوردية الحمراء التي غالباً ما تشير إلى افراد عشيرة البارزاني، أو إحدى العشائر المتحالفة معها، ليقدم الحلقة ثم ينتقل مباشرة إلى المواد الإرشيفية التي تنقل الحياة القروية الكوردية، بالتزامن مع النشيد القومي الكوردي (ئةي رةقيب)، ومنها ينتقل إلى لقاء صحفي مع الملا مصطفى البارزاني وهو ضمن المواد الإرشيفية، وتستمر المواد الارشيفية بالتتابع، تتخللها مجموعة من اللقطات لطبيعة المنطقة التي يقطنها الأكراد، من خلال لقطات لجبال كوردستان إشارة إلى طبيعة المنطقة الجغرافيَة. بعد الدقيقة الثانية نلتقي بالمقدم من جديد (رسول خضر الزبون) ليطرح المحور الأول من محاور الفيلم الوثائقي، (من هم البيشمرطة؟) ليبدأ المقابلات الشخصية التي تتخللها كذلك المواد الإرشيفية من بدايات ثورة أيلول ١٩٦١.

اعتمد الفيلم (البارزاني الخالد) أسلوب السرد الدائري، فبدأ من مكان وانتهى فيه، بدأ عند مرقد البارزانيَين، وسرد الأحداث تاريخياً على لسان شخصياته التي التقى بها وانتهى عند رجوع جثمانَي البارزانيَين من إيران ودفنهما في مستقرهما الأخير في أرض بارزان.

أما المؤثرات الصوتية الخاصة التي تضيف أبعاداً للصورة الفيلمية الوثائقية فقد افتقد لها الفيلم منذ بدايته إلى نهايته تقريباً، ماعدا النشيد القومي الكوردي ومقاطعه الموسيقية التي رافقت الفيلم منذ بدايته إلى نهايته، وهو مضاف إلى الفيلم في مراحل المونتاج الحديثة، وأيضاً موسيقى الناي التي رافقت في

(*) أية إشارة لفيلم (البارزاني الخالد) وردت في البحث فالمقصود بها الجزء الثاني منه.

نهاية الفيلم مشاهد تشييع الملا مصطفى البارزاني إلى مثواه الأخير في بارزان مع نجله إدريس، وهي لقطات تميزت عن اللقطات الإرشيفية السابقة بكونها لقطات ملونة لحداثة عهدها نسبياً بالمقارنة مع اللقطات الأخرى التي نقلت الحياة أثناء ثورة أيلول في منتصف القرن السابق، ويلاحظ على هذه الموسيقى من نوعية الصوت وتذبذبه أنها تسجيل قديم، مرافق للقطات الارشيفية، أعيد توظيفها من جديد مع اللقطات التي اختتم بها الفيلم لقبري الملا مصطفى البارزاني ونجله إدريس البارزاني.

المحاور التي ناقشها الفيلم:

- من هم البيشمركة؟
- علاقة الملا مصطفى البارزاني بوصفه قائد الحركة القومية الكوردية مع رجال الحركة القومية العربية ولاسيما جمال عبد الناصر، ورؤيتهم لثورة أيلول.
- علاقة الملا مصطفى البارزاني مع عبد السلام وعبد الرحمن عارف ووضع الثورة الكوردية أبان حكمهما.
- اتفاقية ١١ اذار والمفاوضات حولها.
- عدم ترحيب الملا مصطفى البارزاني بالحروب وتفضيله المفاوضات والسلام عليها.
- محاولة اغتيال الملا مصطفى البارزاني عام ١٩٧١.
- قضية كركوك وموقف الملا مصطفى البارزاني منها.
- حلفاء القضية الكوردية، واتفاقية الجزائر ١٩٧٥.
- نهاية ثورة أيلول وتسليم البيشمركة لسلاحهم وهجرتهم إلى إيران.
- مرض الملا مصطفى البارزاني وسفره إلى أمريكا للعلاج. ووفاته بعد ذلك.

الفيلم الثاني: ملا مصطفى البارزاني **تصوير: صلاح علي دوسكي و محمد ملا الحاج عمراني سنة الإنتاج: ٢٠١٥**

(ج١: قصة ثورة وهجرة) **مونتاج ومكساج: مهنا إبراهيم**

(ج٢: قصة علاقة) **غرافيك: إبراهيم قطامي و حسن آهن**

ضمن سلسلة: تحت المجهر **إخراج: أحمد الزاويتي**

إعداد وتقديم: أحمد الزاويتي

ويبدأ الجزء الأول من هذا الفيلم مع مجموعة من اللقطات للمنطقة ومرقد البارزانيين، ترافقها أغنية كوردية تمر على المناطق الكوردية في أجزاء كوردستان جميعا، عبر التاريخ منذ القدم، عبر الأساطير التاريخية والمناطق التاريخية التي لها تأثير في تاريخ البشرية والتاريخ الكوردي خصوصاً، ليبدأ بعد منتصف الدقيقة الأولى التعليق الصوتي ترافقه الصور الفيديوية المناسبة الملتقطة حديثاً، ليستعرض لنا في الدقيقة ١:٣٥ لقطة عامة لمؤسسة حكومية يعتليها علم كوردستان، تليها لقطة عامة أقرب لهذا العلم

الذي يرفرف وهو مقطوع إلى قسمين لم يتبق منه سوى نصفه القريب من السارية والذي ضم نصف الشمس الصفراء ونصف ألوانه الثلاثة، وترافق التعليق الصوتي في الخلفية الموسيقى الكوردية، التي كانت أكثر فعالية في إضفاء العمق الدلالي والخصوصية الكوردية على الصور التي وضفها الفيلم سواء من الإرشيف السينمائي أبان الثورة أو اللقطات الفيديوية الحديثة ، وكذلك كان التعليق الصوتي أكثر فاعليةً في هذا الفيلم من الفيلم الأول، وقد كُتب التعليق بلغة أدبية موشحة بالاقتباسات وتستشعر فيها الروح الكوردية في توظيف الاقتباسات وصياغة الجمل، وبهذا اختلفت عن اللغة البسيطة الأقرب للحيادية اللغوية إن صح التعبير التي كتب بها تعليق الفيلم الأول على قلته إذ كانت لغته صحفية بسيطة اقتصرت على طرح المحاور والموضوعات عند انتقالات الفيلم الأساسية من موضوع إلى موضوع آخر. تكررت لقطات العلم المقسوم في الجزء الثاني من الفيلم في الدقيقة ١٥:٢٦ وتشير هذه الصورة إلى رمزية عدم اكتمال الدولة الكوردية في الموضعين، اللذين يشيران إلى مرحلتين زمنيتين مختلفتين بقي النضال الكوردي فيهما مستمراً.

المحاور التي ناقشها الفيلم:

- أهمية وجود الصحافة العالمية في دعم القضية الكوردية.
- تقسيم كوردستان عبر التاريخ بين العراق وايران وتركيا وسوريا بعد سقوط الخلافة العثمانية.
- استعراض الثورات الكوردية في القرن الماضي مما سبق ثورة أيلول (ثورة الشيخ محمود الحفيد ضد السلطات البريطانية بداية العشرينيات، ثورة الشيخ سعيد بيران أواسط العشرينيات، ثورة سمكو شكاك ضد السلطات الإيرانية بداية الثلاثينيات، ثورة القاضي محمد وتأسيس جمهورية مهاباد في إيران في منتصف الأربعينيات، حركة الشيخ أحمد البارزاني).
- حياة ملا مصطفى البارزاني. ورحلاته لدعم قادة الثورات الكوردية السابق ذكرهم.
- قرية بارزان وأثرها في الحياة الاجتماعية والدينية والثورية للكورد.
- المرجعية الدينية للملا مصطفى البارزاني وعلاقته بالدين.
- موقف الحكومات العراقية من مطالب الشعب الكوردي.
- رحلة الملا مصطفى البارزاني إلى روسيا.
- العلاقات الإقليمية والدولية التي كان الملا مصطفى البارزاني جزء منها، كالعلاقة مع الدول العربية وإسرائيل وأمريكا وإيران والاتحاد السوفييتي وغيرها.
- ثورة أيلول تطورها واتفاقية الجزائر التي أدت إلى كسر الثورة الكوردية.
- مرض الملا مصطفى البارزاني ورحلة العلاج في أمريكا.
- إلغاء اتفاقية الجزائر والحروب العراقية الحديثة من حرب العراق مع إيران وغزو الكويت.

خاتمة ونتائج:

توصل البحث إلى عدد من النتائج النظرية من خلال مناقشته لآراء المنظرين والنقاد السينمائيين، ورواد المدارس الفيلمية الوثائقية، فضلاً عن عدد من النتائج التطبيقية المتعلقة بالفيلمين عينة البحث، وهذه النتائج يمكن تلخيصها بما يلي:

1. لاتُحدد وثائقية الفيلم بالرؤية الفنية أو الطريقة الفنية، ذلك أن كل تسجيل لصورة حقيقية لايخلو من رؤية فنية، في مكان وضع الكاميرا أو اختيار الزاوية التي من خلالها تنقل الحدث، فالكاميرا عاجزة بوصفها آلة عن الإحاطة بأبعاد الحدث المتعددة واتجاهاته المختلفة صورياً، لذلك فان اقتصارها على نقل جزء معين يحدده الواقف وراء تلك الكاميرا إنما يحمل في طياته رؤية فنية ولو كانت خفية.
2. يستوي في تعريف الفيلم الوثائقي الذي توصلت إليه الدراسة كل من الوثائقيات التلفزيونية والسينمائية، ذلك أن الفرق بينهما ليس سوى فرق تقني يتعلق بحجم الشاشة التي سوف يعرض عليها هذا الفيلم بوصفه نصاً مرئياً.
3. فيما يتعلق بذاتية الأفلام الوثائقية موضوعيتها فإن الدراسة ترجح احتمالاً من الاحتمالين فيما يخص كل فيلم من الأفلام قيد الدراسة ولا يعد هذا الترجيح حكماً قطعياً في ذاتيتها أو موضوعيتها.
4. وجود الكورد وكوردستان في الأفلام الوثائقية التلفزيونية يمكن اختصاره في نقطتين: الأولى وجودهم بوصفهم موضوعاً في الأفلام الوثائقية العراقية والعربية والعالمية، والثانية وجودهم بوصفهم صنّاعاً للأفلام الوثائقية.
5. اعتمد فيلم (البارزاني الخالد) لرسول خضر الزبون الذي أنتجته قناة العراقية السرد الدائري أسلوباً لسرد قصته، بينما اعتمد فيلم (الملا مصطفى البارزاني) لأحمد زاويتي الذي أنتجته قناة الجزيرة الوثائقية على أسلوب السرد التاريخي في سرد القصة ذاتها.
6. اللغة الصورية في فيلم (الملا مصطفى البارزاني) لأحمد زاويتي، أعلى مستوى من اللغة الصورية للفيلم الثاني. كما نرى أن الفيلم ذاته قد تفوق من نواحي أخرى كذلك منها صياغة التعليق الصوتي وفاعليته، وكذلك تفعيل دور الموسيقى التصويرية التي تعكس التراث الكوردي.

مصادر البحث ومراجعه:

المراجع الفيلمية:

1. فيلم (البارزاني الخالد) إعداد وتقديم وإخراج رسول خضر الزبون، ضمن سلسلة (مهمة عراقية) الوثائقية، إنتاج قناة العراقية ٢٠٠٦ (ج٢).
2. فيلم (الملا مصطفى البارزاني) إعداد وتقديم وإخراج أحمد زاويتي، ضمن سلسلة (تحت المجهر) الوثائقية، إنتاج قناة الجزيرة الوثائقية ٢٠١٥، (ج١) و (ج٢).

المصادر النقدية:

3. إبراهيم محمود. (٢٠٠٠). يلماز كوناي ودور السينما الوثائقية في النضال الوطني. أربيل: رابطة كاوا للثقافة الكوردية.
4. البشلاوي, خيرية; (٢٠٠٥). معجم المصطلحات السينمائية. (هاشم النحاس، المحرر) القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
5. جورنو , ماري -تيريز; (٢٠٠٧). معجم المصطلحات السينمائية تقنية الكتابة للسينما. (د.فائز بشور، المترجمون) دمشق: المؤسسة العامة للسينما.
6. الساحلي، حسن. (١٩ ,٩, ٢٠١٥). مأزق الفلم التلفزيوني. تم الاسترداد من جريدة المدن الالكترونية:
https://www.almodon.com/media/
7. فيلدمان، سيمون. (٢٠١١). سيناريو روائي سيناريو وثائقي. (علاء شنانة، المترجمون) دمشق: المؤسسة العامة للسينما.
8. عياد، شاكر. (بلا تاريخ). الفيلم الوثائقي والتلفزيون. تم الاسترداد من الجزيرة الوثائقية:
https://doc.aljazeera.net/magazine/
9. علّوش, سعيد; (٢٠١٩). معجم مصطلحات النقد الأدبي المعاصر (الإصدار ١). بنغازي - ليبيا: دار الكتاب الجديد.
10. كولين, جان بول; دو كليبل, كاترين; (٢٠٠٢). السينما الإثنوجرافية سينما الغد. (أ.د. غراء مهنا، المترجمون) القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
11. جانيتي، لوي دي. (١٩٨١). فهم السينما. (جعفر علي، المترجمون) بغداد: دار الرشيد للنشر.
12. ليفينجستون, بيزلي; بلاتينيا, كارل; (٢٠١٣). دليل روتليدج للسينما والفلسفة. (أحمد يوسف، المترجمون) القاهرة: المركز القومي للترجمة.
13. مجموعة من الباحثين. (٢٠١٥). الفيلم الوثائقي في مئويته الثانية. قطر: مركز الجزيرة للدراسات.
14. مجموعة مؤلفين. (٢٠١٠). الفيلم الوثائقي: قضايا وإشكالات. قطر: مركز الجزيرة للدراسات.
15. خان، هاوار مصطفى. (٢٠١٨). السينما التسجيلية الكوردية دراسة تحليلية ميدانية. العراق، مصر: هاواري فيلم للإنتاج والتوزيع الفني، ومركز بدرخان للثقافة والفنون.

مەلا مستەفا بارزانی وشورشا ئەلولێ د فلمێن دکیومێنتاری یێن تلفزیونی دا (مەلا مستەفا بارزانی) و(بارزانیێ نەمر) وەك نموونە

کورتی:

فلمێن دکیومێنتای جیاوازن ژیێن دهێنە نمایشکرن لسەر شاشێن سینەمایێ وچەندین جیاوازی دناڤبەرا واندا هەنە، هندەك جیاوازی گرێداینە ب شێوازێ بجهئینانێ یان جورێ ڤەگێرانێ، وهندەك ژی تەكنیكی نە گرێداینە ب قەبارێ شاشێن نمایشکرنێ یێن گونجای بۆ هەرئێك ژوان، وهندەك جیاوازی ژی بابەتی نە گرێداینە ب رێژەیا تەماشەكرنێ وبەلاڤكرنا وان بابەتا دناڤ بینەرا، وریژەیا وان دناڤبەرا تەلڤزیونی وسینمایی.

ئەڤ ڤەكولینە لدور فلمێن دکیومێنتی یێن تەلڤزیونی یە ژلایێ تەكنیكی وبابەتی ڤە یێن بەحسی ژیانا (مەلا مستەفا بارزانی) دكەن، وشورشا ئیلونێ وەك بابەتێن وان، ومە بۆ ڤەكولینێ شێوازێ شیكاری هەلبژارت بۆ دوو نموونێن تەلڤزیونی: فلمێ ئێكێ (مەلا مستەفا بارزانی) ژبەرهەمئینانا كەنالێ ئەلجەزیرە وبەرهەڤكرن ودەرهێنانا ئەحمەد زاویتی ، كو فلمەكێ دکیومێنتی یە پێكدهێت ژدوو پشكا، هەر پشكەك دەمژمێرەكێ تەلڤزیونی یە (٤٥ خولەك)، وفلم چەندین بوچوونێن روژهەلاتی وروژئاڤایی وعەرەبی وكوردی بەرچاڤ دكەت لدور دوزرا كوردی وكەساتیا (مەلا مستەفا) ی.

وفلمێ دووێ (بارزانیێ نەمر) ژبەرهەمئینانا كەنالێ ئەلعیراقیە، وژبەرهەڤكرن ودەرهێنانا (رسول خچر الزبون)، وئەوژی فلمەكێ دکیومێنتی تەلڤزیونی یە پێكدهێت ژدوو پشكا وهەر پشكەك دەمژمێرەكێ تەلڤزیونی یە.

ئەڤ هەردوو نموونە هەمەجوریەكێ وبوارەكی پەیداكەن بۆ بەراوردیێ دناڤبەرا بوچوونێن دروستكەرێن وان، فلمێ ئێكێ یێ دەرهێنەرەكێ كوردە بەلێ لایەنێ پارەبەخش (سەرمایە) ژدەرڤەی عیراقێ یە، وفلمێ دووێ یێ دەرهێنەرەكێ عیراقی یە وژبەرهەمئینانا كەنالێ ئەلعیراقیە. هەردوو فلم هەمان كێشەیێن سیاسی ودیروكی وبیوگرافی یێن شورشا كوردی ومەلا مستەفا بارزانی گەنگەشە دكەن، دگەل جیاوازی ووەكهەڤیێن دناڤبەرا بوچوونێن ئەز وكەسێن دی لدور هەر كێشەكا فلم بەحس دكەت.

پەیڤێن سەرەكی: سینەما ، تەلڤزیونی، بارزانی، شورشا ئیلونێ، كەنالێ ئەلعیراقیە، كەنالێ ئەلجەزیرە.

Mulla Mustafa Barzani and September revolution in TV documentaries (Mulla Mustafa Barzani) and (The Immortal Barzani) as examples

Abstract:

TV documentaries differ from those displayed on cinema screens, there are many differences, including the method of achievement, or the type of narration, and some of them are purely technical related to the dimensions of the screens that fit each place, and some of them are purely objective, related to the extent of viewing and publishing these topics among viewers and their ratio between television and cinema.

This study deals with TV documentaries, technically and objectively, that dealt with Mulla Mustafa Barzani, and the September revolution as topics for it. For the research, we chose an

analytical sample of two TV models: the first is the movie (Mulla Mustafa Barzani), produced by Al-Jazeera, and prepared and directed by Ahmed Zawiti. It is a TV documentary film in two parts, each part has a television hour (45 minutes), and the film presented many points of view towards the issue and the personality of Mulla Mustafa, the eastern and western Arab and Kurdish.

The second film is (The Immortal Barzani), produced by Al-Iraqiya channel, and prepared and directed by Rasul Kheder Al-Zabun. It is also a two-part TV documentary; each part is a television hour.

These two models achieve diversity and space for comparison between the views of their makers. The first is by a Kurdish director, but the funder (the capital) from outside Iraq, and the second film is by an Iraqi director and produced by an Iraqi channel. Both films discuss the same political, historical and biographical issues of the Kurdish revolution and Mulla Mustafa Barzani, and raise the differences and consensus between the two views of the self and the other in each issue addressed in both films.
Keywords: Cinema, TV, Barzani, the September Revolution, Al-Iraqiya channel, Al-Jazeera

سياسة الحكومة التركية تجاه تطورات القضية الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٦٣م

عمر محمد صالح محمد

جامعة الملك سعود - كلية الآداب والعلوم الإنسانية - قسم التاريخ

omar.msm88@gmail.com

ملخص:

أدى قيام ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨م، إلى توجيه ضربة حاسمة لعلاقة العراق مع تركيا، التي قد تعززت بعد عقدهما تحالفات ثنائية وإقليمية في سعد آباد ١٩٣٧م، وحلف بغداد سنة ١٩٥٥م،كما شكلت السياسة الداخلية الايجابية للحكومة العراقية الجديدة تجاه القضية الكردية في البداية، إلى إزعاج وغضب الدولة التركية من هذه التطورات، الأمر الذي انعكس سلبا في العلاقات العراقية التركية، إذ عمدت الحكومة العراقية إلى القيام بتسوية للقضية الكردية، التي تمثلت بكتابة دستور جديد للدولة، وجاء اعترافها بالحقوق الكردية، بموجب المادة الثالثة من الدستور المؤقت للجمهورية العراقية، إذ بدأت السلطات التركية بشن حملة دعائية، في محاولة منها لإقناع الرأي العام العالمي بوجود خطر كردي، يستوجب تدخل الدول الجارة تركيا وإيران لإيقافه. وعليه فقد طرحت تركيا فكرة التدخل العسكري في العراق لهدف ضرب الكرد، لكنها فشلت في تنفيذ هذا المخطط فعمدت إلى إتباع سياسة فرق تسد، من خلال استمالة عدد من المشائخ للوقوف في وجه الملا مصطفى البارزاني بهدف ضرب الوحدة الكردية وزعامتها، واستغلال الحكومة التركية حوادث كركوك بين الكرد والتركمان، لإتخاذها ذريعة للتدخل في الشأن العراقي وضرب الكرد، حتى لا تتسرب هذه الحركة إلى مناطقها الكردية.

تتمثل مشكلة البحث في دراسة وتحليل تطورات وتحولات السياسة التركية تجاه القضية الكردية في العراق والظروف التي أدت إليها، والنتائج التي ترتبت على هذه السياسة تجاه القضية. ومن هنا فإن البحث يهدف إلى إيضاح أثر الثورة التي قادها عبد الكريم قاسم ١٩٥٨م في العراق في المصالح التركية. اعتمدت الدراسة على مجموعة من المصادر الأولية المختلفة، فضلا عن مجموعة من الوثائق العربية، كما شكلت الكتب الوثائقية رافدا مهما أغنى البحث، فضلا عن أن مذكرات القادة والساسة قد رفدت البحث بمعلومات مهمة عن سياسة الحكومة التركية تجاه القضية الكردية، كما مثلت المؤلفات العربية والمعربة مصدرا مهما للدراسة، التي أفادت البحث بمعلومات مهمة عن تطورات القضية الكردية خلال فترة الدراسة، كما اعتمدت الدراسة على عدد من المراجع والبحوث العربية ذات الصلة بموضوع البحث، التي شكلت رافدا مهما لمحاور البحث. اقتضت طبيعة الموضوع بتقسيمه إلى تمهيد ومحورين وخاتمة وقائمة للمصادر والمراجع، تناول المحور الأول سياسة الحكومة التركية تجاه تطورات القضية الكردية ١٩٥٨-١٩٦١م، كما تطرق المحور الثاني سياسة الحكومة التركية تجاه اندلاع الثورة الكردية.

الكلمات المفتاحية: تركيا - الثورة الكردية - العراق - مصطفى البارزاني.

التمهيد:

كانت المناطق الكردية عشية اندلاع الحرب العالمية الأولى ١٩١٤م، تخضع للسيطرة العثمانية، وبدخول الدولة العثمانية الحرب إلى جانب ألمانيا، في مواجهة بريطانيا وحلفائها، شكل العراق أحد أهم مسارح هذه الحرب بين بريطانيا والدولة العثمانية[1]. وبانتهاء الحرب العالمية الأولى وهزيمة ألمانيا وحليفتها الدولة العثمانية، فقدت الدولة العثمانية سيطرتها على العراق لصالح بريطانيا ما عدا ولاية الموصل التي دخلتها بريطانيا، بعد أربعة أيام من عقد هدنة مودروس (Truce Mudros) في الثلاثين من أكتوبر سنة ١٩١٨م[2].

تمخض عن هذه الهدنة وضع جديد للمنطقة، حيث بدأ نشاط القوميات داخل الدولة العثمانية ومنها القومية الكردية إلا أن ملامحها لم تكن واضحة للكرد بصورة جلية[3]؛ لأن تسويّات ما بعد الحرب أحيلت إلى مؤتمر الصلح في باريس سنة ١٩١٩م، للبحث عن تسويات ما بعد الحرب، وكان من أهم هذه التسويات، تحديد مصير التركة العثمانية بين الحلفاء[4].حظيت القضية الكردية في مؤتمر الصلح باهتمام الحلفاء، باعتبار أن المنطقة الكردية كانت ضمن المناطق الخاضعة للدولة العثمانية[5]، التي سينظر المؤتمر في تحديد مصيرها، إضافة إلى رغبة بريطانيا في دعم تأسيس دولة كردية لتكون حاجزاً أمام التغلغل السوفيتي في المنطقة[6]. الأمر الذي دفع القادة الكرد إلى القيام بتشكيل وفد موحد برئاسة الدبلوماسي الكردي شريف باشا[7]، لعرض القضية الكردية في مؤتمر الصلح، استناداً إلى مبادئ الرئيس الأمريكي وودرو ولسون (Woodrow Wilson) المتعلقة بحق الشعوب في تقرير مصيرها، حيث عرض شريف باشا مذكرتين وخريطة لحدود كردستان، بيّنَ فيها حقوق الشعب الكردي في نيل استقلاله[8]. أسفر عن هذا المؤتمر دعوة بريطانيا وفرنسا إلى عقد معاهدة سان ريمو في الخامس والعشرين من نيسان سنة ١٩٢٠م، بينهما لتنفيذ ما اتفق عليه الطرفان فيما يخص مناطق الانتداب وفقاً لاتفاقية سايكس بيكو سنة

---

1) عبد الفتاح البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، مؤسسة موكرياني للنشر، أربيل، ٢٠٠١م ص١٣.

2) المس بيل، فصول من تاريخ العراق القريب، ترجمة: جعفر الخياط، دار الرافدين، بيروت، ٢٠١٠م، ص١٥٣؛ هنري فوستر، نشأة العراق الحديث، ترجمة: سليم طه التكريتي، ط٢، دار الأهلية للنشر، عمان، ٢٠٠٩م، ص ٩٣.

3) جورج حجار، المسألة الكردية، دار القدس للنشر، بيروت، ١٩٧٥م، ص ١٥.

4) المس بيل، فصول من تاريخ العراق ص٢٠٤-٢٠٥.

5) م.س لازاريف، المسألة الكردية ١٩١٧-١٩٢٣م، ترجمة: حاجي عبدي، دار الفارابي، بيروت ١٩٨١م، ص٤٣؛ البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية، ص ١٤.

6) ديفيد فرومكين، سلام ما بعده سلام ولادة الشرق الأوسط ١٩١٤-١٩٢٢، ترجمة: أسعد الياس، دار الريس للنشر، لندن، ١٩٩٢م، ص ٤٤٩.

7) السياسي والدبلوماسي شريف باشا بن سعيد باشا خندان، شغل منصب سفير الدولة العثمانية في السويد خلال الفترة ١٨٩٨-١٩٠٨م، وارتبط اسمه بالقضية الكردية في مؤتمر الصلح بباريس سنة ١٩١٩م، حيث مَثَّلَ الكرد في المؤتمر لنيل الكرد حقوقهم وتشكيل دولتهم المستقلة، روهات آلاكوم، شريف باشا سنوات عاصفة لدبلوماسي كردي ترجمة: شكور مصطفى، د.ن، أربيل، ٢٠٠٤، ص ١٧-٢٣.

8) عبد الرزاق الحسني، تاريخ العراق السياسي الحديث، ط٧، ج٣، دار الرافدين للنشر، لبنان، ٢٠٠٨م، ص٢٩٩؛ البوتاني ، وثائق عن الحركة القومية الكردية، ص١٤.

١٩١٦م( )، وقد تناوْل هذا المؤتمر القضية الكردية إذ قرر المؤتمرون إلى جانب تشكيل أرمينيا المستقلة، وضع جزء من كردستان تحت حماية بريطانيا وفرنسا، وإقامة حكم ذاتي للمناطق الكردية، وقد أيدت فرنسا وضع كردستان الجنوبية (ولاية الموصل)( ) تحت الحمْاية البريطانية مقابل حصولها على نسبة ٢٥ % من نفط الموصل كتعويض لها( ). ٣

إثر عقد معاهدة سان ريمو، وقع الحلفاء في مؤتمر الصلح على معاهدة سيفر (Treaty of Sevres) في العاشر من آب سنة١٩٢٠م مع الدولة العثمانية ضمن تسويات ما بعد الحرب، لفرض سياسة الانتداب على المناطق التي كانت تتبع للدولة العثمانية( ). وخصصتْ البنود (٦٢،٦٣،٦٤)( ) من هذهْ المعاهدة لمعالجة القضية الكردية، التي تضمنت إطلاق كل من بريطانيا وفرنسا وعودهما بالاعتراف بحقوق الكرد في تقرير مصيرهم، وتشكيل كيان مستقل لهم في تركيا، ويمكن أن ينضم كرد العراق إلى هذا الكيان إن رغبوا في ذلك، بعد مرور سنة من دخول المعاهدة حيز التنفيذ، بعد الحصول على موافقة الجمعية العامة لعصبة الأمم، وتوجب على تركيا الالتزام بهذا القرار، وأن تتخلى عن جميع سيادتها في هذه المناطق( ). ولكن هذه المعاهدة لم تنفذ لعدم جدية كل من بريطانيا وفرنسا، في تنفيذ وعودهما الواردة في المعاهدة تجاه الكرد، والسبب في ذلك يعود إلى تغير موازين القوى في المنطقة، وتعزيز موقع مصطفى كمال أتاتورك وأتباعه في أنقرة الذين لم يعترفوا بمعاهدة سيفر، باعتبار أن حكومة إستانبول تحت الاحتلال وأجبرت على التوقيع عليها( ). ٧

دخلت القضية الكردية مرحلة جديدة بوصول كمال أتاتورك إلى السلطة وانتصاره على اليونانيين، وإلغائه الدولة العثمانية في تشرين الثاني سنة ١٩٢٢م، حيث اتبع أتاتورك سياسة قومية متشددة تجاه كرد تركيا، برفضه بنود معاهدة سيفر التي أقرت حق تقرير المصير للكرد، باعتبار المعاهدة فرضت فرضاً على الدولة العثمانية. فضلا عن ذلك إقامة تركيا علاقات وطيدة مع الاتحاد السوفيتي، وإبرام معاهدة الأخوة والصداقة بين تركيا والاتحاد السوفيتي في منتصف آذار ١٩٢١م، التي تضمنت التعاون المشترك بين البلدين، وتقديم الدعم المادي والعسكري لتركيا باعتبار حكومة أنقرة تضمن سلامة حدود الاتحاد السوفيتي الجنوبية، كما كانت الأخيرة تنظر إلى معاهدة سيفر على أنها موجهة ضد نشر أفكار ثورة أكتوبر ١٩١٧م،

---

1) فوستر، نشأة العراق، ص ١٨٥.

2) قسم العثمانيون العراق إلى ثلاث ولايات: البصرة في الجنوب، وبغداد في الوسط، والموصل في الشمال، وبالتالي فإن المنطقة الكردية في العراق كانت تمثل آنذاك ولاية الموصل، فوستر، نشأة العراق، ص١٩.

3) البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكردية، ص١٦.

4) فرومكين، سلام ما بعده سلام، ص ٤٥٧-٤٥٨.

5) ينظر نص البنود المتعلقة بكردستان في وليد حمدي، الكرد وكردستان في الوثائق البريطانية، ص٣٢١-٣٢٢.

6) محمد عزة دروزة، تركيا الحديثة، دار الكشاف للطباعة، بيروت، ١٩٤٦م، ص٣٩؛ جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، منشورات جريدة النور، بغداد، ١٩٧٠م، ص٥٢-٥٣؛ ديفيد مكدويل، تاريخ الأكراد الحديث، ترجمة: راج آل محمد، دار الفارابي للنشر، بيروت، ٢٠٠٤م، ص١٨٩.

7) كمال مظهر أحمد، كردستان في سنوات الحرب العالمية الأولى، ترجمة: محمد الملا عبد الكريم، دار الثقافة والنشر الكردية، بغداد، ٢٠١١م، ص ٣٤٤-٣٤٦؛ البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكردية، ص١٥.

عن طريق إقامة دولة للكرد تكون منطلقاً استراتيجياً ضد الاتحاد السوفيتي قرب حقول القوقاس، وعليه فقد قدم الاتحاد السوفيتي دوراً في إلغاء معاهدة سيفر وتهيئة الأرضية المناسبة لاحتلال كردستان وتقسيمها[1].

أدت هذه التطورات في النهاية إلى تغيير مواقف الدول الكبرى، وعلى رأسها بريطانيا تجاه حكومة أنقرة، حيث عمدت بريطانيا إلى إدخال تعديلات لمواد معاهدة سيفر لاسيما المادتين (٦٢، ٦٤)، ودعوة حكومة أنقرة لحضور مؤتمر لندن في ١٩٢١م، لكن المؤتمرين فشلوا في التوصل إلى حل بسبب عقد معاهدة صلح تركية فرنسية في السنة نفسها، نتجت عنها انسحاب فرنسا من شمال سوريا لصالح حكومة أنقرة، واشتراط الوفد التركي على ألا تكون معاهدة سيفر أساساً لأي تسوية، وأن أي خيار يطرح عن القضية الكردية، فيجب أن يكون ذلك باعتبارهم جزءاً لا يتجزأ من تركيا[2]. فضلا عن ذلك تخلي بريطانيا عن وعدها للكرد بفكرة إنشاء دولة لهم في تركيا، داعية الأخيرة إلى الدخول معها في معاهدة جديدة عرفت باسم معاهدة لوزان 1923 (Treaty of Lausanne)، التي عقدت بين بريطانيا وحلفائها من جهة، وتركيا الكمالية من جهة أخرى، التي كان الهدف من عقدها بين بريطانيا وتركيا، الدعوة إلى إعادة صياغة معاهدة سيفر التي رفضها أتاتورك واصفاً إياها بحكم الإعدام على تركيا[3].

تناول القسم الثالث من معاهدة لوزان موضوع الأقليات في تركيا، وخصت البنود ٣٧-٤٥[4] موضوع حماية الأقليات وحقوقها، إلا أن هذه البنود كانت تتعلق بالأقليات غير المسلمة، وخلت من أي ذكر للقضية الكردية، حيث ألغي حق تقرير المصير للكرد الذي أقره الحلفاء في سيفر، وجرى تقسيم كردستان بين أربع دول هي: تركيا وإيران والعراق وسوريا، وعزز هذا التقسيم قيام مصطفى كمال أتاتورك بعقد علاقات حسن جوار مع كل من بريطانيا وفرنسا فيما يخص تحديد مسائل الحدود مع العراق وسوريا خلال مدة تسعة أشهر من تاريخ توقيع المعاهدة[5]. تلا ذلك توقيع معاهدة أنقرة الثلاثية بين بريطانيا والعراق الجديد وتركيا سنة ١٩٢٦م؛ لترسيم الحدود بين تركيا والعراق، وتضمنت المعاهدة تسع مواد، شملت تخطيط الحدود بين العراق وتركيا وفقاً للخط الذي أقرته عصبة الأمم سنة ١٩٢٤م (خط بروكسل)، وتشكيل لجنة مشتركة بين بريطانيا وتركيا والعراق لرسم الحدود فيما بين تركيا والعراق، كما شملت المعاهدة اتفاق الأطراف الثلاثة على الوقوف في وجه الجماعات المسلحة التي تخل بأمن الحدود. وقد نتج من هذه المعاهدة اعتراف تركيا بخط الحدود الفاصل بين العراق وتركيا، وإلحاق ولاية الموصل بالعراق، مقابل منح بريطانيا لتركيا تعويضا بلغ نسبة ١٠% من نفط الموصل لمدة خمس وعشرين سنة من تاريخ

---

1) سلام ناوخوش، دراسة سياسية حول احتلال وتقسيم كردستان، ترجمة: يوسف كمال، دار التفسير للنشر، أربيل، ٢٠٠٢م، ص ١٣٣-١٣٤.

2) مكدويل، تاريخ الأكراد الحديث، ص٢٣٢؛ دروزة، تركيا الحديثة، ص٤٩-٥٥.

3) بيار مصطفى سعد الدين، تركيا وكوردستان العراق الجاران الحائران، دار الزمان للنشر، سورية، ٢٠٠٩م، ص٥٥-٥٩.

4) لوزان صلح معاهدة نامه سى مقاولات وسندات سائرة ٢٤ تموز ١٩٢٣/١٣٣٩، مطبعة أحمد إحسان وشركاسى، إستانبول، ١٣٣٩، ص١٤-١٦.

5) متولي، كرد العراق، ص ١١١-١١٨؛ سعد الدين، تركيا وكوردستان العراق، ص٧٥-٧٩.

توقيع المعاهدة. وهكذا انتهت مشكلة الموصل بصورة نهائية التي أدت إلى عدم إقامة دولة كردية دون مراعاة الحقوق الكردية، التي أدت في النهاية إلى فصل الكرد في العراق عن كرد تركيا بصورة رسمية منذ ذلك الوقت[1].

شكلت المرحلة ما بين معاهدة سيفر ولوزان تطوراً مهماً في تاريخ القضية الكردية، إذ تضمنت معاهدة سيفر وعوداً للكرد بإقامة دولة أو حكماً ذاتياً كأقل تقدير، وبقي الكرد يطالبون تنفيذ هذه الوعود طوال هذه الفترة إلى حين عقد معاهدة لوزان التي مثلت صدمة كبيرة لتطلعات الكرد وآمالهم، إذ اقتسم الموقعون عليها المصالح فيما بينهم على حساب القضية الكردية، ومن ثم فقد أيقن الكرد أنهم ضحية التحالفات والمصالح الدولية، فاتفاقية سيفر كانت بداية الاعتراف بالهوية الكردية، لكن معاهدة لوزان تغيرت فيها المصالح والأحلاف الإقليمية، فترك الكرد ليواجهوا مصيرهم منفردين، ومن ثم تمخض عن الوضع الجديد ظهور سياسة جديدة تجاه الكرد تتمثل بسياسة التعاون الإقليمي والاستراتيجي بين الدول التي اقتسمت كردستان؛ بهدف منع قيام أية محاولات لإعادة إحياء فكرة قيام دولة كردستان المستقلة[2]. دفعت كل هذه الأحداث وإتباع تركيا سياسة الاضطهاد القومي، وصهر الشعوب وتتريكها في القومية التركية، واصفة الكرد باسم "أتراك الجبال"، بهدف طمس الهوية القومية الكردية في تركيا. لذلك ظهرت ثورات عديدة في المنطقة الكردية في تركيا، كثورة الشيخ سعيد بيران[3] في شباط ١٩٢٥م، التي اندلعت فيها ثورة شاملة شملت أربع عشرة ولاية، تمكن المقاتلون الكرد خلالها من تحقيق انتصارات عسكرية عديدة على القوات التركية، إلا أن القوات التركية تمكنت في النهاية من قمع الثورة الكردية، واعتقال عدد من قادتها، ومن بينهم الشيخ سعيد الذي حوكم، ونفذ فيه حكم الإعدام في نيسان ١٩٢٥م[4].

عقب انتهاء ثورة بيران، زاد السخط الكردي من إجراءات الدولة التركية تجاههم، وقيام الكرد بالإعداد لثورة أخرى في شمال كوردستان هي ثورة آكري داغ ١٩٢٧م، وسرعان ما توسع نطاق الثورة ليشمل مناطق كردية عدة في تركيا، كما شارك في هذه الثورة كرد من المناطق الخاضعة للعراق وإيران وسوريا، ولم تنته المواجهات بين الطرفين إلا في ١٩٣٠م، إثر تنسيق أمني بين إيران وتركيا على إنهاء هذه الثورة[5]. ترافق مع

---

1) عبد الرحمن البزاز، العراق منذ الاحتلال حتى الاستقلال مطبعة العاني، بغداد، ١٩٦٧م، ص٢٨٣؛ حسين، مشكلة الموصل، ص٤٠-٤٩

2) البوتاني، وثائق الحركة الكردية، ص١٦-١٧.

3) ولد الشيخ سعيد بن محمود بن علي البالوي النقشبندي في قضاء (بالو) سنة١٨٦٥م، خاض الشيخ سعيد النشاط السياسي منذ تأسيس الجمعيات والمنظمات الكردية بين أعوام ١٩٠٨-١٩٢٣م، وكانت له صلات وثيقة مع الزعماء السياسيين المعاصرين له. اشتهر الشيخ باسم سعيد بيران نسبة إلى (بيران)، وهي قرية صغيرة تقع قريباً من (بالو) وفيها حدثت أوّل مواجهة بينه وبين جنود أتاتورك، للمزيد ينظر محمد علي الصويركي، معجم أعلام الكرد في التاريخ الإسلامي والعصر الحديث في كردستان وخارجها، مؤسسة زين للنشر، السليمانية، ٢٠٠٦م، ص٣١٨- ٣١٩.

4) كمال مظهر أحمد، انتفاضة ١٩٢٥م الكردية في تركيا دراسة تحليلية، بيروت، ٢٠٠١م؛ الحاج، القضية الكردية في العشرينات، ص٢٢.

5) للمزيد من التفاصيل ينظر جليلي جليل وآخرون، الحركة الكوردية في العصر الحديث، ترجمة: عبدي حاجي، ط٢ مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٢م، ص١٩٦-٢٠٤.

ذلك قيام ثورات كردية في العراق، كرد فعل على تجاهل الحكومة العراقية لحقوق الكرد التي أقرتها لجنة عصبة الأمم سنة ١٩٢٥م فيما يخص تعيين مسؤولين كرد في المنطقة الكردية، وإهمال الحكومة العراقية للمنطقة الكردية من الخدمات العامة كالتعليم والخدمات الصحية( ). ومن أشهر الثورات الكردية في العراق، ثورة بارزان الأولى (١٩٣١-١٩٣٣م) التي قادها الشيخ أحمد البارزاني( )وأخوه مصطفى، مطالبين الحكومة العراقية بالاعتراف بحقوق الكرد في إقامة الحكم الذاتي لهم في أراضيهم، لكن الحكومة العراقية تجاهلت المطالب الكردية في الحكم الذاتي، وقررت التوجه للخيار العسكري لحسم الموقف، وقمع هذه الثورة التي عدتها تمرداً ضدها، لكنها تكبدت خسائر كبيرة في صفوف قواتها، بعد تقديم بريطانيا الدعم الجوي الفاعل للحكومة العراقية، أدى ذلك إلى انهيار الثورة الكردية التي اضطر الشيخ أحمد وإخوته مصطفى ومحمد البارزاني، للانسحاب واللجوء داخل الأراضي التركية سنة ١٩٣٢م( ). تعزز التعاون بين العراق وإيران وتركيا بعد القضاء على ثورة بارزان الأولى، بمشاورات لإيجاد طرق مثلى لمواجهة أي تحركات قادمة من قبل الكرد في هذه الدول، ونتج من ذلك عقد اتفاقية سعد آباد في طهران في تموز سنة ١٩٣٧م بين العراق وإيران وتركيا، بهدف حل المشاكل الداخلية فيما يتعلق بنشاطات الكرد، وتعزيز علاقات الجوار وتأمين الحدود المشتركة بين هذه الدول لمدة خمس سنوات حتى سنة ١٩٤٣م قابلة للتجديد باتفاق الأطراف المعنية في الميثاق( ). وفقا لميثاق سعد آباد فقد اتفقت كل من العراق وتركيا على ضبط الحدود فيما بينهما، مما مكن الحكومة التركية من قمع ثورة ديرسم ١٩٣٧ -١٩٣٨م، في كردستان تركيا، حيث استخدم فيها الجيش التركي الطيران الحربي بكثافة، ونتيجة لإغلاق الحدود تمكنت القوات التركية من القبض على قادة الثورة وإعدامهم لاحقاً، وقتل أعداد كبيرة من سكان المدينة وتشريدهم، ثم أقدمت الـ حكومة التركية على تغيير اسم المدينة إلى تونجلي، فكانت ثورة ديرسم تمثل عملياً آخر الثورات الكردية في تركيا( ).   ٥

ترافق مع هذه الأحداث والتطورات قيام الكرد في العراق بثورة في منطقة بارزان (١٩٤٣-١٩٤٥م)، عرفت هذه الثورة باسم ثورة بارزان الثانية، بقيادة الملا مصطفى البارزاني( )، الذي تمكن من الفرار من

---

(1) الحسني، تاريخ العراق السياسي، ج٣، ٣١١-٣١٣؛ علي، الحركة الكردية المعاصرة، ص٥١٦-٥١٨.

(2) الشيخ أحمد بن محمد بن عبد السلام البارزاني، ولد سنة ١٨٩٢م في منطقة بارزان، تولى زعامة عشيرة البارزان، خلفاً لأخيه عبد السلام، الذي أعدم على يد الأتراك، توفي الشيخ أحمد في بغداد سنة ١٩٦٩م، محمد علي الصويركي، الموسوعة الكبرى لمشاهير الكرد عبر التاريخ، مج٥، الدار العربية للموسوعات، بيروت، ٢٠٠٨م، ص٢٤-٢٥.

(3) للمزيد من التفاصيل ينظر مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية: انتفاضة بارزان الأولى ١٩٣١-١٩٣٣م، دار كاوا للنشر، بيروت، ص ٣٥-٦٠.

(4) لمعرفة نص الميثاق ينظر، محاضر مجلس الأعيان تقرير عن أعمال اللجان الدائمة ١٩٣٧م؛ المطبعة الحكومية بغداد، ١٩٣٨م، ص٨٠.

(5) إبراهيم الداقوقي، أكراد تركيا، ط٢، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠٠٨م، ص١٣٩-١٤٢.

(6) ولد ملا مصطفى بن الشيخ محمد البارزاني في قرية بارزان بكردستان العراق سنة ١٩٠٣م، وهو ينحدر من أسرة دينية وقومية معروفة، دخل الملا مصطفى السجن وعمره ثلاث سنوات مع أمه التي كانت ترعاه، لذلك كان الملا مصطفى هو أصغر سجين سياسي كردي، شارك الملا مصطفى في تنظيم ثورة الشيخ سعيد بيران ١٩٢٥م، وقاد مع أخيه أحمد البارزاني ثورة بارزان الأولى ١٩٣١م، وتولى قيادة الثورة في بارزان سنة ١٩٤٣م، كما تولى قيادة الجيش الكردي في جمهورية مهاباد

سجنه، متوجهاً إلى منطقة بارزان، لكن فضَّلَ الملا مصطفى قبل حمل السلاح، اتباع الطرق السلمية لحل المشكلة مع الحكومة العراقية، وذلك بإرساله برقية للحكومة العراقية طالباً منها رفع الحصار والظلم عن الكرد، والاعتراف بحقوقهم القومية والثقافية في العراق، لكن الحكومة العراقية ردت على هذه البرقية بأن أصدرت أمراً بنقل أخيه الشيخ أحمد من السليمانية إلى الحلة، لتشديد الرقابة عليه، واتباع سياسة التهديد والوعيد مع ملا مصطفى بقمع الثورة الكردية بالقوة([1]).

شرع الملا مصطفى لإعداد ثورة ضد الحكومة العراقية، ساعده أثناء إقامته في السليمانية اتصاله بعدد من الزعامات الكردية لإمداده بالأسلحة، لكن بعض هؤلاء الزعماء كانوا موالين للنظام الملكي، ووقفوا ضد الثورة متخذين موقفاً عدائياً منها، وبعد الترتيبات التي قام بها الملا مصطفى، بدأت المعارك بين الطرفين وتكبدت القوات العراقية خسائر كبيرة، واستمرت المواجهات بين الطرفين حتى سنة ١٩٤٥م، إذ تمكنت القوات العراقية في النهاية، وبالاشتراك مع القوات الجوية البريطانية في قصف قرى بارزان والسيطرة عليها. مما اضطر الملا مصطفى بعد أن حوكم عليه بالإعدام غيابياً إلى الانسحاب نحو إيران للمشاركة في ثورة مهاباد في شرق كردستان ([2]).

طرأ تحول كبير في تاريخ الحركة الكردية في كل من العراق وإيران، إثر انتهاء الحرب العالمية الثانية إذ أعلن القاضي محمد([3]) بداية عامٓ ١٩٤٦م، قيام ثورة في مهاباد بهدف الاستقلال عن إيران، ونتيجة لقمع الحكومة العراقية الثورة الكردية، وملاحقة ملا مصطفى البارزاني ورفاقه، انضم مصطفى البارزاني إلى الثورة الكردية في مهاباد، وعين قائداً للقوات الكردية في مهاباد، وقد حققت هذه الثورة في النهاية إلى إعلان جمهورية كردستان في إيران بميدان چار چرا (çar çira) ([4])عرفت بجمهورية مهاباد بزعامة القاضي محمد في كانون الثاني سنة ١٩٤٦م، وذلك بتشجيع ودعم من الاتحاد السوفيتي الذي كان يتطلع إلى ملء الفراغ في المناطق الفاصلة بين حدوده وحدود نفوذ الدول الغربية. وقد أثار إعلان جمهورية كردستان غضب الحكومة الإيرانية، التي عدَّت الدعم السوفيتي للكرد في تأسيس دولة داخل أراضيها تدخلاً سافراً في شؤون إيران الداخلية، وعليه، فقد طلبت إيران، من بريطانيا والولايات المتحدة الأمريكية التدخل لمنع الاتحاد

بإيران، وقاد ثورة أيلول سنة ١٩٦١م التي انتهت بعقد اتفاقية الجزائر بين العراق وإيران سنة ١٩٧٥م، توفي في الولايات المتحدة لأمريكية سنة ١٩٧٩م، ونقل جثمانه من إيران إلى كردستان العراق بعد إعلان حكومة الإقليم سنة ١٩٩١م، للمزيد ينظر محمد علي الصويركي، الموسوعة الكبرى مج٤، ص٣٣٧-٣٤١.

1) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية: ثورة بارزان ١٩٤٣-١٩٤٥م، ط٢، ج١، ١٩٩٧م، ص٧٩-١٣٦؛ كاوس قفطان، الانتفاضات البارزانية- صفحات من تاريخ الحركة التحررية الكردية في النصف الأول من القرن العشرين، ط٢، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠٠٣م، ص٧٠-١٠٤.

2) محوي، المسألة الكردية، ص٩٨-١١٤؛ جليلي، الحركة الكوردية، ص ٢٢٧-٢٤١.

3) ولد القاضي محمد بن القاضي علي بن قاسم ميرزا أحمد في مدينة مهاباد سنة ١٩٠١م، عين قاضياً في مهاباد خلفاً لأبيه، وبدأ حياته السياسية بالانضمام إلى منظمة خويبون(الاستقلال)، وتولى رئاسة الحزب الديمقراطي الكردستاني في إيران، وقد انتخب رئيساً لجمهورية مهاباد ١٩٤٦م، التي استمرت أحد عشر شهراً، وحوكم القاضي بالإعدام سنة ١٩٤٧م في مهاباد، للمزيد ينظر من التفاصيل الصويركي، مشاهير الكرد، ج٣، ص٣٦٧-٣٦٨.

4) ميدان رئيس في مهاباد، وتعني المراعي أو الأجزاء الأربعة، كناية عن أن هذه الدولة هي دولة جميع الكرد في تركيا وإيران وسوريا والعراق

السوفيتي من تنفيذ مخططاته في إيران ووجوب انسحاب قوات الحلفاء من إيران وفقاً لمعاهدة سنة ١٩٤٢م[1]. بانسحاب الاتحاد السوفيتي من المنطقة ودعم الولايات المتحدة الأمريكية لإيران، أصبح الطريق ممهداً أمام الشاه للقضاء على هذه الجمهورية الجديدة، التي قضي عليها في كانون الأول سنة ١٩٤٦م[2]، وقبض على القاضي محمد وحوكم وأعدم في ميدان تشارباغ، بينما لوحق الملا مصطفى البارزاني ومقاتلوه في العراق وتركيا، إلا أنه تمكن من الهرب من هذه الملاحقة وخرج من إيران وانتهى به المطاف لاجئاً لدى الاتحاد السوفيتي، مؤجلاً الكفاح المسلح فترة من الزمن[3].

تركزت سياسة الولايات المتحدة الأمريكية في مرحلة ما بعد الحرب العالمية الثانية على دعم الدول الإقليمية في المنطقة لاسيما إيران وتركيا على حساب القضية الكردية؛ لتأمين المصالح الأمريكية، وإبعاد النفوذ السوفيتي عن إيران وتركيا، وقد علق ملا مصطفى البارزاني قائلاً: "إن الكرد لم يهزموا على أيدي الفرس وإنما انتصرت الولايات المتحدة الأمريكية على الاتحاد السوفيتي"[4]. وهذا يوضح أنه إذا ما التقت المصالح والأهداف للقوى الإقليمية مع الدول الكبرى في المنطقة، يكون عادة الكرد هم ضحية هذا الاتفاق، وخير مثال على ذلك سقوط جمهورية كردستان في كانون الأول ١٩٤٦م[5]. تعرضت القضية الكردية بعد سقوط جمهورية كردستان إلى انتكاسة كبيرة، ولم يعد هناك أي جدوى من استمرار الكفاح الثوري في إيران، إلى جانب فشل العمل القومي في كردستان العراق أواخر سنة ١٩٤٥م، والوضع أيضاً كان أكثر سوءاً في تركيا بالنسبة للكرد، أدى ذلك في نهاية الأمر إلى خروج ملا مصطفى البارزاني مع مقاتليه من إيران والعراق باتجاه الاتحاد السوفيتي، بانتظار حدوث تغير كبير في المنطقة، يهيئ له استئناف العمل الثوري من جديد وفي ظل ظروف مناسبة، وقد كانت ثورة الرابع عشر من تموز ١٩٥٨م وسقوط النظام الملكي في العراق، هو الظرف المناسب لإعادة إحياء القضية الكردية من جديد[6].

جرى خلال فترة توقف العمل المسلح الكردي، تطورات في مواقف دول أوروبا الغربية والولايات المتحدة الأمريكية تجاه المنطقة، الأمر الذي دفع دول أوروبا الغربية والولايات المتحدة الأمريكية لإطلاق مبادئ، وتشكيل أحلاف عسكرية؛ لتعزيز الوجود الغربي فيها، وتعزيز الدول الإقليمية في المنطقة لاسيما تركيا وإيران؛ بهدف احتواء الاتحاد السوفيتي ومنعه من التغلغل في المنطقة[7]. عمدت الولايات المتحدة الأمريكية وبريطانيا، إلى إنشاء منظمة دفاعية تشترك فيها كل من تركيا، والعراق، عرف باسم حلف بغداد

---

1) وليم انغلتون الابن، جمهورية مهاباد الكردية ١٩٤٦م، دار آراس للنشر، أربيل، ط١ ٢٠١٢م.
2) دانا آدامز شميدت، رحلة إلى رجال شجعان في كوردستان، ترجمة: جرجيس فتح الله، د.ن، أربيل ١٩٩٩م، ص١٥٦-١٥٨؛ انغلتون، جمهورية مهاباد الكردية، ص٢٠١-٢١٩.
3) البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج١، ص ٢٠٣-٢٤٢.
4) أدمون غريب، الحركة القومية الكردية، دار النهار للنشر، بيروت، ١٩٧٣م، ص٣٣.
5) لامبرت، الولايات المتحدة والكورد، ص٥١-٥٢.
6) البوتاني، وثائق الحركة الكردية، ص٦٥.
7) كريم مطر حمزة الزبيدي، سياسة الولايات المتحدة الأمريكية تجاه تركيا، دار الرضوان للنشر، عمان، ٢٠١١م، ص٨٧-١٤٤.

(Baghdad Pact) وكان هذا الحلف برعاية الولايات المتحدة الأمريكية، التي اتخذت صفة المراقب في هذا الحلف، لكن كان لها دور رئيس في تشكيله[1]. كانت القضية الكردية أكبر المتضررين من حلف بغداد، إذ نصت المادة الأولى من الحلف على تعاون العراق وتركيا وإيران في الحفاظ على الأمن والوقوف في وجه الاضطرابات، والمقصود بذلك الكرد، وهذا ما صرح عنه نوري السعيد أثناء لقائه بالرئيس المصري عبد الناصر لإقناعه بالانضمام لهذا الحلف قائلاً: "بأن هناك نشاطاً مماثلاً ينشط في القفقاس تحت إشراف ملا مصطفى البارزاني، لإشعال نار الفتن في شمال العراق، وأن من الحكمة أخذ الاحتياطات اللازمة لتأمين الاستقرار في هذه المنطقة الحساسة، وأن لابد القيام فوراً بمشاورات مع الدول التي تهتم بسلامة الشرق الأوسط"[2].

كما أكد سكرتير الحزب الديمقراطي إبراهيم أحمد قائلا: "لقد كان الأكراد ضد حلف بغداد، ليس لأنهم كانوا شيوعيين، بل لأن حكومات الحلف كانت ضد القضية الكردية، وقد اتحدت لاضطهاد النشاط الكردي على أنه نشاط تخريبي"[3]، ومن ثم فقد كان حلف بغداد موجها بدرجة كبيرة ضد القضية الكردية في العراق وتركيا وإيران، إذ قامت إيران بسلسلة من العمليات القمعية تجاه قبيلة جوانرود الكردية[4]، وكان ذلك أول تطبيق عملي لحلف بغداد ضد القضية الكردية[5].

اعتبرت القضية الكردية من القضايا الحساسة لدى أعضاء حلف بغداد تركيا وإيران والعراق وذلك لخطورتها وتهديداتها الأمنية لبلدانهم، إذ عمدت هذه الدول إلى توظيف قدرات هذا الحلف في ضرب القضية الكردية داخل بلدانهم؛ لأن الولايات المتحدة الأمريكية تعتمد على هذه الدول في تنفيذ أهداف الحلف، وبالتالي فإنه لن يكون في مقدورها من أن تقدم الدعم للكرد في هذه الفترة؛ لأن ذلك سيغضب هذه الدول وخاصة تركيا[6]. لذا فقد وضحت الولايات المتحدة الأمريكية، بأنها كانت غير مهتمة بتطورات القضية الكردية في العراق؛ لأن مصالحها كانت تتركز مع الدول المركزية في حلف بغداد[7]. شهد العراق سنة ١٩٥٨ م، تحولاً كبيراً في تاريخه، تمثل بقيام ثورة ١٤ تموز/يوليو على يد عبد الكريم قاسم، الذي أحدث تغييراً في أوضاع العراق السياسية، تمثل بسقوط النظام الملكي، وقتل العائلة المالكة[8]، وإقامة الجمهورية

---

1) جهاد مجيد محي الدين، حلف بغداد، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب، قسم التاريخ، جامعة عين شمس، ١٩٧٠م.

2) عصمت السعيد، نوري السعيد رجل الدولة والانسان، دار مبرة السعيد للنشر، لندن، ١٩٩٢م، ص ١٠٨.

3) لوقا زودو، المسألة الكردية والقوميات العنصرية في العراق، دار السنابل للنشر، بيروت، ١٩٦٩م، ص ١١٣.

4) عشائر كردية تقع على الحدود العراقية الإيرانية، للمزيد ينظر رشيد، المواقف الإقليمية، ص ٤٨.

5) عصمت شريف وانلي، كوردستان العراقية هوية وطنية، ترجمة: سعاد خضر، مطبعة شفان، السليمانية، ٢٠١٢م، ص١١١.

6) شيرزاد زكريا، أثر حلف بغداد ١٩٥٥ على الحركة التحررية القومية الكوردية، بحث منشور مركز الدراسات الكوردية وحفظ الوثائق، جامعة دهوك، ٢٠١١م، ص١٤-١٨.

7) لامبرت، الولايات المتحدة والكورد، ص٥٢.

8) محمد الجعفري، الليلة الأخيرة مجزرة قصر الرحاب مصرع العائلة الهاشمية المالكة في بغداد يوم ١٤ تموز، الدار العربية للموسوعات، بيروت، ٢٠٠٢م.

العراقية، وإصدار الدستور المؤقت للجمهورية العراقية الوليدة، وتبني سياسة عامة لتأسيس دولة جديدة، تتمثل بإعلان قادة الثورة اتباع سياسة الحياد في علاقات العراق الخارجية، والخروج من دائرة الأحلاف العسكرية لاسيما حلف بغداد[١].

المحور الأول: سياسة الحكومة التركية تجاه تطورات القضية الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٦١م

أدى قيام ثورة ١٤تموز سنة ١٩٥٨م، إلى توجيه ضربة حاسمة لعلاقة العراق مع تركيا، التي كانت قد تعززت بعد عقدهما تحالفات ثنائية وإقليمية في سعد آباد وحلف بغداد، حيث أعربت تركيا عن استنكارها لتغير الأوضاع في العراق، وأصدرت بيانا جاء فيه "إن المغامرين السياسيين في العراق يرتأون من وراء القيام بالانقلاب القضاء على حلف بغداد، الذي يعتبر مصدر السلام في الشرق الأوسط، وإن اختيار يوم اجتماع مجلس الحلف لتنفيذ هذا الانقلاب خير دليل على ذلك"[٢]. وحملت الحكومة التركية الدول الغربية مسؤولية الأحداث الجارية في العراق، وإخفاقها في دعم دول حلف بغداد، وذلك أثناء عقد دول حلف شمال الأطلسي اجتماعها المزمع في الخامس عشر من تموز من العام نفسه، ودعت الدول الغربية إلى عدم الاعتراف بالنظام الجديد[٣].

صرحت الحكومة التركية عن موقفها الرسمي من الثورة العراقية على لسان وزير خارجيتها في السابع عشر من تموز ١٩٥٨م، قائلة: "بالنسبة لنا لا يمكن بحث موضوع الحكومة العراقية الجديدة، وأن الحكومة الشرعية هي تلك الحكومة التي تحت إدارة الملك الحسين، وأن تركيا غير مستعدة للاعتراف بنظام الحكم الجديد في العراق"[٤]. وقد وصل رد الفعل التركي إلى طرح فكرة التدخل العسكري على حلفائها الغربيين، لإعادة النظام الملكي، لكن هذه العملية، لم تنفذ بسبب معارضة حلفاء تركيا الغربيين، للقيام بهذه المغامرة السياسية، ومؤملين أن تسعى الحكومة الجديدة للتفاهم وتأمين الاستقرار، مما لا يبرر التدخل في الشؤون الداخلية للعراق[٥]. وقد أشار عصمت اينونو[٦] إلى: "أن الحكومة التركية أرادت قمع ثورة ١٩٥٨م في العراق،

---

1) جمال مصطفى مردان، عبد الكريم قاسم البداية والسقوط، د.ط، دار الشرقية للنشر، بغداد، د.ت، ص ٢٧-٢٨.
2) أحمد نوري النعيمي، السياسة الخارجية التركية بعد الحرب العالمية الثانية، دار الحرية للنشر، بغداد، ١٩٧٥م، ص٢٥٩.
3) سحر صادق جابر، السياسة الخارجية التركية تجاه الوطن العربي ١٩٥٨-١٩٧٣م، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية للبنات، جامعة بغداد، ٢٠٠٩، ص٤٧.
4) عبد القادر عبد الرزاق أحمد السامرائي، "السياسة الخارجية التركية تجاه العراق ١٩٥٨-١٩٦٧م"، رسالة ماجستير غير منشورة، المعهد العالي للدراسات السياسية والدولية -الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٤م، ص١٢٤.
5) توفيق السويدي، مذكراتي نصف قرن من تاريخ العراق والقضية العربية، ط٢، المؤسسة العربية للدراسات، بيروت، ٢٠١٠م، ص ٥٠٥.
6) رئيس حزب الشعب الجمهوري، ولد في ازمير سنة ١٨٨٤م، عين كرئيس أركان الحرب سنة ١٩٢٠م، وتولى رئاسة الجمهورية التركية سنة ١٩٣٨م، وشغل منصب رئيس الحكومة عدة مرات خلال سنوات ١٩٢٣-١٩٣٧؛ ١٩٦١-١٩٦٥م،

بإرسالها الجيش إلى هناك، لكن حلفاء تركيا نصحوها بالتريث"[1]، فضلا عن انتقاد أحزاب المعارضة التركية، لسياسة الحكومة التركية الخارجية تجاه العراق، واصفة ذلك بالنهج غير السليم الذي يؤدي إلى الإضرار بمصالح تركيا مع العراق، وأن سبيل الخروج من هذه المعضلة هو اعتراف الحكومة التركية بالجمهورية العراقية[2].

نتيجة لهذه الضغوط الداخلية من قبل المعارضة التركية، وإقدام دول حلف بغداد على الاعتراف بالحكومة الجديدة في العراق، وادراك العديد من دول العالم بأن تأخير اعترافهم سيؤدي إلى الإضرار بمصالحهم، ومستقبل علاقاتهم مع العراق وبقية الاقطار العربية، فضلا عن إعطاء فرصة اكثر للاتحاد السوفيتي بتعزيز نفوذه مع تلك الأقطار، عندها أقدمت الحكومة التركية على الاعتراف بالنظام الجديد في العراق، بعد اجتماع دول حلف بغداد في بريطانيا بتاريخ الثامن والعشرين من تموز/يوليو سنة ١٩٥٨م، لمناقشة مستقبل علاقات دولهم بالنظام الجديد في العراق[3].

شكلت السياسة الداخلية الايجابية للحكومة العراقية تجاه القضية الكردية في البداية، إلى إزعاج وغضب الدولة التركية من هذه التطورات، الأمر الذي انعكس سلبا في العلاقات العراقية التركية، حيث عمدت الحكومة العراقية إلى القيام بتسوية للقضية الكردية، التي تمثلت بكتابة دستور جديد للدولة، وجاء اعترافها بالحقوق الكردية، بموجب المادة الثالثة من الدستور المؤقت للجمهورية العراقية[4]، إذ شكل هذا الاعتراف نقلة نوعية في العلاقة بين الحكومة العراقية والكرد، حيث عد الكرد بأنهم قومية لها وزنها وثقلها السياسي في العراق[5]. بعكس الحكومة التركية التي كانت ترفض الاعتراف بأي حقوق قومية للكرد في أراضيها، أو في الدول المجاورة التي يوجد فيها الكرد- سوريا والعراق وإيران- بل اتبعت الحكومة التركية تتبع سياسة صارمة تجاه الكرد منذ إعلان الجمهورية التركية سنة ١٩٢٣م، بعدم إفساح أي مجال يؤدي إلى تحرك قومي كردي، وذلك من خلال العمل على إبعادهم عن موطنهم الأصلي إلى السهول في الغرب، وحرمانهم من الاحتفاظ بهويتهم القومية أو استخدام لغتهم الخاصة، ومنع قيام أي شكل من أشكال النشاط السياسي بين صفوفهم[6].

توفي سنة ١٩٧٣م، علاء طه ياسين، عصمت اينونو ودوره السياسي في تركيا ١٨٨٤-١٩٧٣م، أطروحة دكتوراه غير منشورة، كلية التربية، جامعة المستنصرية، بغداد، ٢٠٠٦م.

1) عوني عبد الرحمن السبعاوي، تركيا وقضايا المشرق العربي ١٩٤٥-١٩٦٧م، أطروحة دكتوراه غير منشورة، مقدمة إلى كلية الآداب، جامعة الموصل، ص١٩٩٠م، ص٨٥.

2) عوني عبد الرحمن السبعاوي، العلاقات العراقية التركية ١٩٣٢-١٩٥٨م، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، ١٩٨٦م، ص٢١٠-٢١١.

3) جابر، السياسة الخارجية التركية تجاه الوطن العربي، ص٤٩؛ ٦٥.

4) الجمهورية العراقية، مبادئ ثورة ١٤ تموز في خطب سيادة الزعيم عبد الكريم قاسم، ج١، مطبعة الحكومة، بغداد، ١٩٥٩م ، ص٦٥.

5) البوتاني، الحفو، الكورد والأحداث الوطنية، ص١١١.

6) نعمان ماهر الكنعان، ضوء على شمال العراق، دار الجمهورية للنشر، بغداد، ١٩٦٥م، ص١٥-١٦؛ أمين سامي الغمراوي، قصة الأكراد في شمال العراق، الطبعة الأولى، القاهرة، دار النهضة العربية، ١٩٦٧، ص٣٩٩.

إضافة إلى ذلك فقد بدأت السلطات التركية بشن حملة دعائية، في محاولة منها لإقناع الرأي العام العالمي بوجود خطر كردي، يستوجب تدخل الدول الجارة تركيا وإيران لإيقافها، وفي الوقت نفسه شنت الحكومة التركية حملة اعتقالات واسعة في المناطق الكردية في تركيا، لاحتواء أي حركة داخل حدودها، وذلك للوقوف بوجه أي نشاط كردي محتمل[١].

بناء على ذلك فقد جددت الحكومة التركية طرح فكرة التدخل العسكري في العراق على حلفائها الغربيين، خوفا من أن تؤثر سياسة الحكومة العراقية في وضع الكرد في تركيا، وأعدت وزارة الدفاع التركية خطة لتنفيذها من دون علم المجلس الوطني التركي الكبير(البرلمان)، تمثلت الخطة بإرسال فرقتين عسكريتين باتجاه الحدود العراقية، ليس لإسقاط النظام القائم، وانما لضرب الكرد، والسيطرة على المنطقة الكردية بذريعة تهديد الأمن القومي التركي[٢]، وهذا ما ذكره رئيس الحكومة التركية عدنان مندريس ١٩٥٠-١٩٦٠م للسفير العراقي في أنقرة قائلا: بـ"أن العملية من أجل تأديب المتمردين"(٣)، لكن لم تنفذ الحكومة التركية هذه الحملة العسكرية بسبب عدم تأييد المعارضة الداخلية، فضلا عن معارضة حلفائها الغربيين للحملة العسكرية وذلك بسبب اقتناعهم بعدم وجود أية مقاومة داخلية منظمة ضد النظام الجديد في العراق كما حاولت تركيا ترويجه(). وعليه فقد كانت الحكومة التركية تنظر باستمرار، إلى أن أي مكسب يحصل عليه الكرد في الدول المجاورة، سوف يدفع كرد تركيا إلى المطالبة بحقوق مماثلة لأبناء جلدتهم في العراق[٤].

يتبين مما سبق أن أي تطور في الوضع الكردي في العراق، يعد من أهم العوامل في استقرار أو توتر في العلاقة بين تركيا والعراق. لذا فقد حرصت تركيا على أن تكون الراسم الأكبر للعلاقة التركية العراقية والتي محورها الوضع الكردي في العراق، وهذا ما أكدت عليه جريدة "الوطن" احدى الصحف الموالية للحكومة التركية، التي أوردت مقالا جاء فيه: "قطعت الحكومة الجديدة وعودا كثيرة للكرد مقابل اخلاصهم، بحيث أصبح المسؤولون يشعرون بالضعف أمامهم،...فاذا استطعنا أن نفهم حكومة العراق الجديدة إنها تستطيع أن تنتظر منا دائما أخلص التعاون ضد الحركات الكردية، فإن هذه القضية التي تبدو الآن وكأنها نقطة تفريق بيننا يمكن أن تؤدي دورا مهما في التقريب بين أنقرة وبغداد، إلا أن المسؤولين العراقيين إذا تجاهلوا ذلك، ففي هذه الحالة وخلافا لرغباتنا كلها، لا يمكن إقامة الصداقة بين العراق وتركيا"[٥].

استمرت الحكومة التركية بمراقبة تطورات العراق الداخلية، لاسيما بعد قيام حركة الشواف في الموصل سنة ١٩٥٩م، حيث قامت الحكومة التركية بإجراء مشاورات واتصالات مع دول حلف بغداد، لمعرفة

---

1) قفطان، الحركة القومية التحررية، ص٨٨-٨٩.

2) عبد الحميد العاني وآخرون، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري ١٩٥٨-١٩٦٨م، منشورات بيت الحكمة، بغداد، ط٢، ج١، ٢٠٠٠م، ص١٤٠.

3) السويدي، مذكراتي، ص ٥٠٥.

4) الطالباني كردستان والحركة القومية، ص ٢٨٠.

5) جوشقون، قيرجا، "تغيرات في العراق"، جريدة وطن، ع٧، تشرين الأول ١٩٥٨م، نقلا عن البوتاني، التطورات السياسية، ص٤٤٧.

موقفها من هذه التطورات، حيث أعلنت تركيا بأن هذه الأحداث هو شأن داخلي يخص العراق، وفي الوقت نفسه أعربت تركيا عن مخاوفها من خطورة تطورات الأوضاع في العراق، لاسيما بعد طلب الحكومة العراقية المساعدة من الكرد، للقضاء على حركة الشواف، وجاءت هذه التصريحات في وقت كانت القوات التركية مرابطة على الحدود العراقية تنتظر الأوامر للتدخل[1]، وقد انتهت الحركة بالإعلان عن قتل الشواف في ٩ آذار سنة ١٩٥٩م[2].

ترافق مع فشل حركة الشواف، انسحاب العراق رسميا من حلف بغداد في الرابع والعشرين من آذار سنة ١٩٥٩م[3]، لاسيما أنّ مسألة خروج العراق من حلف بغداد، كانت من بين الاهداف التي اتفق عليها الضباط الأحرار قبل الثورة[4]، وقد أيد الكرد إعلان الحكومة العراقية انسحابها من حلف بغداد، وعززت ثقتهم بالنظام الجديد، مما أدى هذا التطور إلى استياء الحكومة التركية، الأمر الذي دفع بوزارة الخارجية العراقية إلى إرسال مذكرة للحكومة التركية بهدف طمأنتها: "بأن انسحابها من حلف بغداد، سوف لن يؤثر في علاقاته مع تركيا، وأن العراق على استعداد تام للمحافظة على علاقات الصداقة وحسن الجوار معهم، وستكون علاقة العراق بعد الانسحاب معاملة أي دولة أخرى، لها علاقات طبيعية مع العراق بمقتضى مبادئ ميثاق الأمم المتحدة "[5]، وبعد انسْحاب العراق من حلف بغداد، تغير اسم الحلف إلى حلف الدول المركزية (cento) ، ونقل مقره إلى تركيا في الواحد والعشرين من آب سنة ١٩٥٩م[6].

بناء على ذلك فقد سادت فترة من الهدوء في العلاقات بين العراق وتركيا، وذلك بعد تأكيد الحكومة العراقية على أهمية توثيق العلاقات بينهما، فضلا عن الحرص على إقامة علاقات جوار وتعاون على مختلف الأصعدة، لاسيما الحفاظ على مصالح تركيا، وبقية أعضاء حلف بغداد من جهة، وعدم الدخول في اتحاد مع الجمهورية العربية المتحدة، فضلا عن عدم مناصرة الحكومة العراقية للحركة الشيوعية من جهة أخرى، ولعل ذلك كان السبب في تغيير الحكومة التركية لسياستها الخارجية تجاه العراق في تلك المرحلة[7].

إضافة إلى ذلك فقد شكل اندلاع حوادث كركوك بين الكرد والتركمان، سببا آخرا في عودة التوتر في العلاقات العراقية التركية، فقد عمدت الحكومة التركية إلى زعزعة الأمن الداخلي في العراق، للتعبير عن قلقها من أوضاع التركمان في العراق، بالشكل الذي يخدم مصالحها وسياستها، وجاء التدخل التركي في الشأن العراقي الداخلي، بذريعة حماية الأقلية التركمانية من الخطر، وهذا ما ذكره وزير الخارجية التركي في

---

(1) السامرائي، السياسة الخارجية التركية تجاه العراق، ص١٤٠.
(2) الخدوري، العراق الجمهوري، ص١٥١.
(3) د.ك.و، ملفات مجلس السيادة، ٤١١/٢٨٨، كتاب وزارة الخارجية، التقرير الشهري للسفارة العراقية في أنقرة، بتاريخ ١٩٥٩/٣/٢٤، و٧، ص١٠.
(4) كبة، في صميم الأحداث، ص٣٥٦.
(5) د.ك.و، ملفات مجلس السيادة، ٤١١/٢٨٨، كتاب وزارة الخارجية، المرقم ش٢١٩/٦/٢٢٦٠، بتاريخ ١٩٦٠/١/٣١، و٥٧، ص٧١.
(6) قحطان أحمد سليمان، "السياسة الخارجية العراقية من ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ الى ٨ شباط ١٩٦٣م"، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٨، ص٥٦٤.
(7) جابر، السياسة الخارجية التركية، ص٧٠-٧١.

السادس عشر من تموز سنة ١٩٥٨م، قائلا: بـ "ضرورة حماية الأقليات من الهجمات الشرسة"[1]. وإن الأقليات التي يقصدها بشكل خاص هم السكان التركمان المقيمين في العراق[2]. لاسيما أنّ التركمان كانوا يدعمون النظام الملكي في سياساته ضد الكرد، إذ كان الكرد قبل ثورة ١٤ تموز مطوقين سياسيا من الحكومة العراقية والتركية، وأسفر عن تحالف العراق الملكي مع الجمهورية التركية ضد الكرد في عدة اتفاقيات وأحلاف أمنية، كاتفاقية سعد آباد وحلف بغداد، لذلك فقد تبنى التركمان الطروحات التركية، التي كانت تعني عدم معارضة الأنظمة العراقية الحليفة لتركيا في تلك الفترة، كما لم تشهد كركوك أي حادث ذي طابع قومي سياسي، وذلك لعدم وجود التنافس بين الكرد والتركمان، ولم يظهر هذا التنافس إلا بعد ثورة ١٤ تموز[3].

اتخذ التنافس بين الكرد والتركمان شكلا سياسيا جديدا، بعد تأسيس الجمعيات والمنظمات والنقابات، التي انضم معظم الكرد إليها، أما التركمان فقد تجمعوا تحت المظلة القومية التركمانية، كما شكل تولي الكرد عدد من المناصب الإدارية في كركوك الغنية بالنفط، سببا آخرا لقلق تركيا، ومنعا لتفاقم الأوضاع أرسلت الحكومة العراقية مبعوثا الى كركوك للوقوف على حقيقة الوضع الداخلي للمدينة، وبعد الاطلاع قدم تقريرا للحكومة، أشار فيه إلى الخلاف الواضح بين الكرد والتركمان الموالين للجمهورية التركية[4].

أسفرت هذه التطورات إلى زيادة حالة التوتر بين الكرد والتركمان، وحدثت أولى المناوشات بين الطرفين، بعد زيارة البارزاني لكركوك في السادس والعشرين من تشرين الأول سنة ١٩٥٨م، حيث قام معاون آمر الانضباط العسكري ويدعى هدايت أرسلان، بمحاولة فاشلة لاغتيال البارزاني، فوقعت على إثرها بعض الاشتباكات بين الكرد والتركمان، إلا أن الحكومة العراقية تمكنت من السيطرة على الوضع، ومحاكمة المتورطين في هذه الاضطرابات، أما الضابط التركماني فقد توفي بعد أيام قليلة من هذه الأحداث، ويقال أنه أصيب بنوبة قلبية أدت إلى وفاته[5]. كما تجددت مناوشات أخرى بين الكرد والتركمان، حيث اتفقت جميع القوى والمنظمات الشعبية العراقية على الخروج بمسيرة موحدة، لإحياء الذكرى السنوية الأولى لثورة ١٤ تموز، لكن التركمان فضلوا الخروج بمسيرة مستقلة، مما أدى إلى حدوث صدامات عنيفة بين الكرد والتركمان، فتدخلت الحكومة العراقية لإعادة الأمن في المدينة، وشكلت لجنة للتحقيق لمعرفة المتورطين في هذه الاضطرابات، وأظهرت نتائج التحقيقات وجود أشخاص قدموا من وراء الحدود، من دول حلف السنتو، وهناك إشارة إلى أن تركيا وإيران قد استخدمتا الوسائل السياسية والاستخباراتية كافة ضد العراق

---

1) وليد محمد سعيد الأعظمي، ثورة ١٤ تموز وعبد الكريم قاسم في الوثائق البريطانية، المكتبة العالمية، بغداد، ١٩٨٩م، ص٤٨.

2) جابر، السياسة الخارجية التركية تجاه الوطن العربي، ص٦١.

3) البوتاني، التطورات السياسية، ص ٤٤٦.

4) حنا بطاطو، العراق-الشيوعيون والبعثيون والضباط الأحرار، ج٣، ط٢، ترجمة: عفيف الرزاز، مؤسسة الأبحاث العربية، بيروت، ١٩٩٩م، ص٢٢٤-٢٢٥.

5) البارزاني، البارزاني والحركة التحررية، ج٢، ص٩٣-٩٤؛ عزيز قادر الصمانجي، التاريخ السياسي لتركمان العراق، دار الساقي للنشر، بيروت، ١٩٩٩م، ص١٤١.

الجمهوري، إذ كان لهما موقف معادٍ للنظام الجديد، لأنه كانت تربطهما علاقة قوية بالنظام الملكي السابق الذي ارتبط معهما في عضوية ميثاق سعد اباد وحلف بغداد فكان من مصلحتهما خلق العراقيل والفوضى في العراق واثارة التفرقة بين أبنائه، من اجل تحقيق مصالحهم المتمثل بإبعاد الكرد داخل حدودهم عن تأثير المتغيرات الجديدة في العراق([١]).

إثر فشل السياسة التركية تجاه الكرد في العراق، أخذت تعمل على سياسة فرق تسد من أجل شق الصف الكردي، حيث بدأت بسياسة استمالة الزعامات الكردية المناهضة للبارزاني من الآغوات ورؤساء العشائر الكردية خاصة الدينية منها، ومن أشهر هذه الزعامات رشيد لولان الذي سبق الحديث عنه، مستغلة قانون الإصلاح الزراعي الذي صدر في الثلاثين من أيلول سنة ١٩٥٨م، حيث كانت الزعامات الكردية الإقطاعية، هي أكثر المتضررين من هذا القانون، فشجعت الحكومة التركية هذا التمرد الذي يقوده لولان، الذي كان يهدف لضرب الحكومة العراقية وحليفها مصطفى البارزاني، وإن كان ظاهر التمرد معارضة قانون الإصلاح الزراعي، إلا أن الحكومة العراقية لم تتمكن من القضاء على هذا التمرد إلا بدعم كبير من البارزاني، الذي تمكن من القضاء على هذا التمرد خلال يومين، وهروب لولان مع العديد من أتباعه باتجاه تركيا وإيران، مما أدى ذلك إلى احتواء التدخل التركي وتحجيمه، وإن لم يقض عليه كليا، إلا أنه لم يكن بمقدور تركيا القيام بأي عمل ضد البارزاني بعد ذلك([٢]).

أصدرت الحكومة العراقية في بداية كانون الثاني سنة ١٩٦٠م، قانون الأحزاب السياسية، وقد تمت الموافقة من قبل الحكومة العراقية على إجازة للحزب الديمقراطي الكردستاني، لممارسة نشاطه السياسي بشكل رسمي في جميع أنحاء العراق([٣])، وقد قام السفير البريطاني في هذه الأثناء بزيارة البارزاني في بغداد لتهنئته على إجازة الحزب وقيام الأخير برد الزيارة، وكانت الأوساط التركية تنظر نظرة ارتياب إلى هذه المبادرة، لذا بدأت الحكومة التركية بإجراء الاتصالات مع الحكومة البريطانية في أعلى المستويات، وذلك للوقوف على أبعاد هذه الزيارة([٤]).

شهدت هذه الفترة تحسنا في علاقات العراق مع تركيا، وذلك بعد الانقلاب العسكري في تركيا بقيادة الجنرال جمال كورسيل، في السابع والعشرين من أيار سنة ١٩٦٠م، وتسلم الجيش التركي السلطة، حيث أعلنت الحكومة العراقية اعترافها بالحكومة التركية الجديدة بعد ثلاثة أيام من الانقلاب، وقد أكد عبد الكريم قاسم في مؤتمر صحفي أن العلاقات العراقية – التركية ستستمر على أساس الصداقة وحسن الجوار القائمة بين البلدين([٥]).

---

(1) كتاب مديرية أمن كركوك، مقر الحاكم العسكري العام، سري وعلى الفور، العدد (٣٤٩١)، في ٤/١٢/ ١٩٥٩ إلى مديرية شرطة لواء الموصل، نقلا عن البوتاني، التطورات السياسية، ص٤٥٨.

(2) شمدت، رحلة إلى رجال شجعان، ص١٢٨؛ عبد الرضا، القضية الكردية في العراق، ص ١٠٤-١٠٦.

(3) سنجاري، حقيقة مسيرة ثورة ١١ أيلول، ص٢٤١؛

(4) حمدي، الكرد في الوثائق البريطانية، ص٢٧٣ – ٢٧٦.

(5) الجبوري، السياسة الخارجية العراقية، ص٨٣.

المحور الثاني: سياسة الحكومة التركية تجاه اندلاع ثورة ١١ أيلول/ سبتمبر١٩٦١م وتطوراتها حتى سنة ١٩٦٣م:

تركت تطورات ثورة أيلول أثرا في علاقات العراق مع تركيا، إذ سرعان ما عاد التوتر بين الطرفين، فقد أدى وجود الكرد على طرفي حدود البلدين إلى إثارة الخلافات بين العراق وتركيا، فقد اتهمت الحكومة التركية عدداً من الكرد في تركيا بوجود اتصالات لهم مع البارزاني، والتحريض ضد الحكومة التركية لإنشاء حكم ذاتي في تركيا، لذلك فقد عمدت الحكومة التركية على إلقاء القبض على عدد منهم ومحاكمتهم في تركيا[1]، وقد صرح جمال كورسيل في السادس عشر من تشرين الثاني سنة ١٩٦٠م، أنه: "إذا لم يركن أتراك الجبال المنحرفون إلى الهدوء، فإن الجيش لن يتردد في قصف مدنهم وقراهم وتدميرها، وسيكون عندها حوض من الدماء يغرقون فيه هم وبلادهم"[2]. وبالتالي فقد كان الحل العسكري هو الخيار الاول لمواجهة كل القضايا العالقة بدلا من حلها. وقد كان موقف تركيا من هذه الحركة نابعا من ثوابت السياسة الكمالية التي ترفض الاعتراف بوجود الشعب الكردي في تركيا[3].

بناء على ذلك فقد شكلت الحكومة التركية شريط دفاع في المنطقة الحدودية، وسيرت القوات الجوية دوريات مستمرة في المنطقة، وفي الوقت نفسه جرى تنسيق أمني بين العراق وتركيا على تبادل المعلومات حول نشاط الكرد في مناطق الحدود، ورحلت سكان القرى الكردية المجاورين للحدود العراقية الى مسافة ٢٥كم داخل الحدود التركية وشددت الرقابة على الحدود وشكلت قوة من الشرطة اسمتها (الشرطة الجبلية) من أجل مطاردة المهربين الذين يتغلغلون في الجبال[4]. فضلا عن تشجيع الحكومة التركية زعماء العشائر ورجال الدين المعارضين للحركة الكردية والبارزاني[5]، وتقديم الدعم والمساندة لهم في الوقوف بوجه البارزاني، وهذا ما أكده وزير الداخلية التركي أحمد طوبال للسفير العراقي في أنقرة في ٢٤ كانون الثاني سنة ١٩٦٢م، عن نوعية المساعدات المقدمة من الحكومة التركية لهؤلاء المعارضين قائلا:" أننا قمنا من جانبنا بكل عمل ممكن لمساعدة الحكومة العراقية فقد اوينا عددا كبيرا من اللاجئين والمناوئين للملا مصطفى البارزاني واكرمنا قادتهم وبذلنا جهودا كبيرا في سبيل تأمين عودتهم إلى بلادهم ولاتزال مخافرنا ودورياتنا في الحدود تقطع السبيل في وجه المتمردين واننا نأمل ونتمنى أن توفق الحكومة العراقية في إعادة السلام إلى تلك المنطقة"[6].

---

(1) الجبوري، السياسة الخارجية العراقية، ص٨٣-٨٥.
(2) موريس، كردستان أو الموت، ص٧٢؛ محمد نور الدين، تركيا في الزمن المتحول قلق الهويات وصراع الخيارات، دار رياض الريس للنشر، لندن، ١٩٩٧م، ص ٩٧.
(3) أمين سامي الغمراوي، قضية الأكراد في شمال العراق،ط١، النهضة العربية، القاهرة، ١٩٦٧م، ص٣٩٩.
(4) جلال الطالباني، الحركة الكردية، ص٢٩٦.
(5) أمين، موقف تركيا من القضية الكردية، ص٢١١.
(6) طالب مشتاق، مذكرات سفير عراقي في تركيا ١٩٥٨-١٩٦٥، ج٢، بيروت، ١٩٦٩م، ص٤٠٤.

وعليه كانت الدولة التركية تخشى كل حركة كردية، ولاسيما بعد اندلاع ثورة أيلول وتوسع نطاقها، وتمكن المقاتلون الكرد من إلحاق الهزائم بالجيش العراقي، عندها بدأت تركيا تدرك مدى خطورة تسرب هذه الحركة الى مناطقها الكردية، وقد ذكر شمدت في هذا الصدد أن: "تركيا وإيران اللتين قاتلتا الكرد أجيالا تخشيان الحركة الكردية العراقية، لئلا تسري في المجتمعات الاوسع جدا في بلادهما"[1].

إثر تمكن القوات الكردية من تحقيق الانتصارات على القوات العراقية سنة ١٩٦٢م، شعرت الحكومة التركية بالقلق والتخوف من خطورة تسرب تأثير الثورة الكردية إلى مناطق الكرد في تركيا، وتهديد الأمن القومي التركي، لاسيما أن تركيا كانت تخشى من حدوث أي اتصال بين الكرد في تركيا وبين كرد العراق، ومن أجل منع حدوث ذلك فقد اتخذت الحكومة التركية عددا من الإجراءات الاحترازية لمنع حدوث هذا الاتصال بينهم، إذ قامت الحكومة التركية بتشكيل شريط دفاعي في حدودها مع العراق، وتهجير السكان الكرد من منازلهم قسريا باتجاه الغرب، وتحويل المنطقة إلى منطقة عسكرية محرمة، وقيام الطائرات الجوية التركية بتسيير دوريات مستمرة في المنطقة[2].

استمرت الحكومة العراقية في اتهامها دول السنتو بدعم الحركة الكردية وفي المقابل رفضت الحكومة التركية الاتهامات التي وجهها اليها عبد الكريم قاسم بقيامها بدعم الحركة الكردية فخلال مقابلة سكرتير عام الخارجية التركية نامق يولغا للسفير العراقي في تركيا قال "بكل أسف بأن الحكومة العراقية تتهمنا بتشجيع حركات العصيان في شمال العراق، وإننا نغض النظر عن الأكراد من رعايانا، عندما يحاولون اجتياز الحدود لمد يد العون إلى الأكراد بتزويدهم بالمؤن والسلاح والعتاد أو غير ذلك من المساعدات، إننا نود أن نؤكد للحكومة العراقية بأن الحكومة التركية ليس من مصلحتها أن تسمح بمثل هذه الأمور، بل على العكس من ذلك إنها ترغب صادقة في إنهاء مشكلة الأكراد بأسرع وقت ممكن، وإننا لانجهل بأن الاهداف التي يسعى من أجلها البارزاني لا تقتصر على الأراضي العراقية فحسب بل قد تمتد إلى تركيا وايران"[3]. وعلى الرغم من المعلومات الايضاحية التي تقدمت بها الحكومة التركية عن طريق السفارة العراقية في انقرة للتأكيد على حسن نواياها تجاه العراق فيما يخص حركات الكرد في جنوب كردستان بهدف تخفيف حدة التوتر بين العراق وتركيا، إلا أن عبد الكريم قاسم بقي متمسكا برأيه في اتهام الحكومة التركية بدعم البارزانيين بالمؤن والذخيرة والسلاح وعليه أخذت القوات العراقية تطارد المقاتلين الكرد إلى داخل الحدود التركية، وفي بعض الاحيان تقوم الطائرات العراقية بالتوغل داخل الاراضي التركية فتقصف عن طريق الخطأ بعض القرى التركية ظنا منها أنها قرى عراقية يتجمع فيها المقاتلون الكرد[4].

أمام فقدان الثقة بين الحكومتين وعجزهما عن ايجاد صيغة للتعامل والتنسيق بينهما لمعالجة الازمة التي سببتها الحركات الكردية المسلحة فقد استمرت الطائرات العراقية في مطاردة المتمردين فأخذت

---

(1) شمدت، رحلة إلى رجال شجعان، ص١٢٠.
(2) أمين، موقف تركيا من القضية الكردية، ص٢١١-٢١٢.
(3) مشتاق، مذكرات سفير عراقي، ص٣٣٧.
(4) مشتاق، مذكرات سفير عراقي، ص٣٨٠.

تقصف القرى التي يتجمعون بها، وأخطرها ما جرى يوم ١٥ آب ١٩٦٢ عندما قصفت الطائرات العراقية بعض القرى داخل الاراضي التركية مما أدى إلى مقتل احد الجنود الاتراك وجرح اثنين منهم[1].

استدعت الخارجية التركية السفير العراقي وسلمته بلاغا رسميا تضمن شرحا وافيا لظروف الحادث، وطالبت فيه بمعاقبة مسببه وتقديم تعويض عن الأضرار الناجمة عنه، كما طالبت الحكومة التركية من الحكومة العراقية على تقديم اعتذار أدبي يتم نشره في الصحف الرسمية يوم ١٦ من آب تستنكر فيه الحادث، كذلك أعلنت رئاسة الجيش التركي بأن الطائرات التركية سوف تقوم بدوريات استكشافية على الحدود لمواجهة الطائرات العراقية والقيام بأجراء مماثل في حالة عدم توقف القصف العراقي وحذرت الحكومة العراقية من جراء خطورة الموقف[2].

ويذكر السفير العراقي في أنقرة طالب مشتاق في هذا الصدد أن الحكومة العراقية بدلا من أن تنتبه إلى هذا الأمر الخطير وتصدر أوامرها المشددة إلى الطيارين العراقيين بضرورة تجنب اختراق الأجواء التركية أثناء عملياتها على الحدود، فإنها تجاهلت ذلك واستؤنف القصف صباح يوم ١٦ من آب على مخفر تركي وقرية تركية وقامت أربع طائرات تركية نفاثة باجتياز الحدود العراقية لمسافة ٧٠ كم، ووجهت نيرانها إلى إحدى الطائرات العراقية فوق منطقة شقلاوة، مما أدى إلى اسقاطها ومقتل قائدها، وعلى الفور استدعت الخارجية التركية السفير العراقي لتبليغه بهذا الحادث، ومؤكدة بأن الحكومة التركية لن تستمر في السكوت عن هذه الخروقات من قبل الجانب العراقي[3].

يتبين من خلال حادثة إسقاط الطائرة العراقية من قبل الطائرات التركية، وما أعقبه من توتر في العلاقات العراقية التركية حتى سقوط نظام عبد الكريم قاسم، بأن الأخير حاول من خلال هذه الأزمة إشغال الرأي العام العراقي بهدف صرفهم عن المشاكل الاقتصادية المتفاقمة التي يعاني منها نظام حكمه في الأشهر الأخيرة من عام ١٩٦٢م، التي استنزفت موارد البلاد الاقتصادية على حد تعبير معاصريه بسبب حربه مع قوات البيشمركه[4]. وهكذا يُمكن القول إن موقف تركيا من القضية الكردية، يعكس موقف الحكومة التركية الرافض بالاعتراف بحقوق الكرد في الوجود، ولا شك أن ذلك انعكس سلبا على تحديد سياستهم تجاه العراق، لإدراكهم بأن الحركات الكردية في العراق، سوف تؤدي إلى تحفيز كورد تركيا ضد الحكومة المركزية، لذلك لم يبخلوا في تقديم العون للحكومة العراقية بحربهم ضد الكرد، ولا شك ان هذه السياسة حافظت عليها تركيا طوال سنوات الستينات[5].

---

(1) أمين، موقف تركيا من القضية الكردية، ص٢١٣.
(2) مشتاق، مذكرات سفير عراقي، ص٣٨٢.
(3) المصدر نفسه، ٣٨٥.
(4) المصدر نفسه، ص٣٩٠.
(5) الدرة، القومية الكردية، ص٤٠٥.

الخاتمة:

أدى قيام الثورة العراقية سنة ١٩٥٨م، إلى توجيه ضربة حاسمة لعلاقة العراق مع تركيا، التي كانت قد تعززت بعد عقدهما تحالفات ثنائية وإقليمية في سعد آباد وحلف بغداد ، وقد وصل رد الفعل التركي إلى طرح فكرة التدخل العسكري على حلفائها الغربيين، لإعادة النظام الملكي، كما كانت للسياسة الداخلية الايجابية للحكومة العراقية تجاه القضية الكردية، سببا آخر في توتر العلاقات بين البلدين، لاسيما بعد اعتراف الحكومة العراقية الجديدة بالحقوق الكردية، بعكس الحكومة التركية التي كانت ترفض الاعتراف بأي حقوق قومية للكرد في أراضيها، أو في الدول المجاورة التي يوجد فيها الكرد سوريا والعراق وإيران؛ لذا فالسياسة الخارجية التركية كانت ترى بأن أي مكسب للكرد في الدول المجاورة ومنها العراق سوف يدفع كرد تركيا للمطالبة بحقوقهم، لذا عارضوا وبشدة منح أي حقوق تعطى للكرد.

شكل عودة البارزاني من الاتحاد السوفيتي للعراق، إلى حدوث حالة من القلق والتخوف من قيام البارزاني بإثارة القلاقل والاضطرابات داخل الأوساط الكردية في تركيا، لاسيما أن عودته قد أثارت الشعور القومي لدى الكورد في تركيا وإيران، كما حاولت تركيا استغلال حالة الاضطرابات في العراق، بتسليح بعض رؤساء العشائر الكردية المناهضة للبارزاني والموالية للنظام الملكي للوقوف ضد النظام الجديد وحليفها البارزاني، لاسيما الشيخ لولان، واستثمار أحداث كركوك بين الكورد والتركمان لتحقيق مصالحها

خلقت الحركة الكردية المسلحة في العراق فـي أيلول عـام ١٩٦١م، وضعا جديدا في العلاقات بين تركيا والعراق، بسبب وجود الخلافات الحدودية بينهما، والخـوف مـن تأثر كرد تركيا بهذه الأحداث، إذ كانت تخشى تركيا من قيام الكرد في تركيا بمساندة أخوتهم في العراق، وعمدت الحكومة التركية من أجل تحقيق هدف منع اتصال الكرد في تركيا بكرد العراق إلى اتباع عدة تدابير احترازية ، وبالرغم من ذلك لم تستطع الحكومة التركية من ضبط حدودها مع العراق خلال فترة حكم عبد الكريم قاسم بسبب صعوبة المنطقة ووعورتها، كما شكل خرق الحدود بين الدولتين سببا آخر في توتر العلاقات بين تركيا وحكومة عبد الكريم قاسم، لذا فقد كان من الطبيعي أن تعلن الحكومة التركية تأييدها واعترافها بأي تغيير سياسي يحصل في العراق، ولعل هذا ما يفسر التأييد التركي لانقلاب ٨شباط ١٩٦٣ في العراق، واعتراف الرسمي بالحكومة العراقية الجديدة.

قائمة المصادر والمراجع:

الوثائق العراقية:

مجلس السيادة:

1. **د.ك.و، ملفات مجلس السيادة، ٤١١/٢٨٨، كتاب وزارة الخارجية، التقرير الشهري للسفارة العراقية في أنقرة، بتاريخ ١٩٥٩/٣/٢٤، و٧، ص١٠.**
2. **د.ك.و، ملفات مجلس السيادة، ٤١١/٢٨٨، كتاب وزارة الخارجية، المرقم ش٢٢٦٠/٦/٢١٩، بتاريخ ١٩٦٠/١/٣١، و٥٧، ص٧١.**

الوثائق التركية:

3. لوزان صلح معاهدة نامه سى مقاولات وسندات سائرة ٢٤ تموز ١٩٢٣/١٣٣٩، مطبعة أحمد إحسان وشركاسى، إستانبول، ١٣٣٩.

الكتب الوثائقية:

4. الجمهورية العراقية، مبادئ ثورة ١٤ تموز في خطب سيادة الزعيم عبد الكريم قاسم، ج١، مطبعة الحكومة، بغداد، ١٩٥٩م
5. عبد الفتاح البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، مؤسسة موكرياني للنشر، أربيل، ٢٠٠١م.
6. محاضر مجلس الأعيان تقرير عن أعمال اللجان الدائمة ١٩٣٧م؛ المطبعة الحكومية بغداد، ١٩٣٨م
7. مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ط٢، ج١، ١٩٩٧م.
8. وليد محمد سعيد الأعظمي، ثورة ١٤ تموز وعبد الكريم قاسم في الوثائق البريطانية، المكتبة العالمية، بغداد، ١٩٨٩م.

المذكرات

9. توفيق السويدي، مذكراتي نصف قرن من تاريخ العراق والقضية العربية، ط٢، المؤسسة العربية للدراسات، بيروت، ٢٠١٠م.
10. طالب مشتاق، مذكرات سفير عراقي ١٩٥٨-١٩٦٥، ج٢، بيروت، ١٩٦٩م

المصادر والمراجع العربية والمعربة:

11. إبراهيم الداقوقي، أكراد تركيا، ط٢، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠٠٨م.
12. أحمد نوري النعيمي، السياسة الخارجية التركية بعد الحرب العالمية الثانية، دار المعرفة الجامعية للنشر، الإسكندرية، ١٩٧٥م.
13. أحمد نوري النعيمي، السياسة الخارجية التركية بعد الحرب العالمية الثانية، دار الحرية للنشر، بغداد، ١٩٧٥م.
14. أدمون غريب، الحركة القومية الكردية، دار النهار للنشر، بيروت، ١٩٧٣م.
15. أمين سامي الغمراوي، قصة الأكراد في شمال العراق، القاهرة، دار النهضة العربية، ١٩٦٧.
16. بيار مصطفى سعد الدين، تركيا وكوردستان العراق الجاران الحائران، دار الزمان للنشر، سورية، ٢٠٠٩م
17. جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، منشورات جريدة النور، بغداد، ١٩٧٠م.
18. جليلي جليل وآخرون، الحركة الكوردية في العصر الحديث، ترجمة: عبدي حاجي، ط٢ مطبعة خاني، دهوك، ٢٠١٢م.
19. جمال مصطفى مردان، عبد الكريم قاسم البداية والسقوط، د.ط، دار الشرقية للنشر، بغداد، د.ت.
20. جورج حجار، المسألة الكردية، دار القدس للنشر، بيروت، ١٩٧٥م.
21. حنا بطاطو، العراق-الشيوعيون والبعثيون والضباط الأحرار، ج٣، ط٢، ترجمة: عفيف الرزاز، مؤسسة الأبحاث العربية، بيروت، ١٩٩٩م.
22. دانا آدامز شميدت، رحلة إلى رجال شجعان في كوردستان، ترجمة: جرجيس فتح الله، د.ن، أربيل ١٩٩٩م.
23. درية عوني، عرب وأكراد خصام أم وئام، دار الهلال للنشر، مصر، ١٩٩٣م، ص٦٥-٦٦.

24. ديفيد فرومكين، سلام ما بعده سلام ولادة الشرق الأوسط ١٩١٤-١٩٢٢، ترجمة: أسعد الياس، دار الريس للنشر، لندن، ١٩٩٢م.
25. ديفيد مكدويل، تاريخ الأكراد الحديث، ترجمة: راج آل محمد، دار الفارابي للنشر، بيروت، ٢٠٠٤م،
26. روبير مانتران تاريخ الدولة العثمانية، ترجمة: بشير السباعي، ج٢، دار الفكر للنشر، القاهرة، ١٩٩٣م.
27. روهات آلاكوم، خويبون وثورة آكري، ط١، ترجمة ونشر رابطة كاوا للثقافة الكردية، بيروت، ٢٠٠١م؛ متولي، كرد العراق، ص١٥٨-١٦٢.
28. سلام ناوخوش، دراسة سياسية حول احتلال وتقسيم كردستان، ترجمة: يوسف كمال، دار التفسير للنشر، أربيل، ٢٠٠٢م.
29. سي جي أدموندز، كرد وترك وعرب، ترجمة: جرجيس فتح الله، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠١٢م.
30. شوكت شيخ يزدين، البارزاني من مهاباد إلى آراس، ترجمة: شاخوان كركوكي، دار آراس للنشر، أربيل، ط١، ٢٠٠٣م.
31. عبد الحميد العاني وآخرون، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري ١٩٥٨-١٩٦٨م، منشورات بيت الحكمة، بغداد، ط٢، ج١، ٢٠٠٠م.
32. عبد الرحمن البزاز، العراق منذ الاحتلال حتى الاستقلال مطبعة العاني، بغداد، ١٩٦٧م
33. عبد الرزاق الحسني، تاريخ العراق السياسي الحديث، ط٧، ج٣، دار الرافدين للنشر، لبنان، ٢٠٠٨م، ص٢٩٩.
34. عزيز قادر الصمانجي، التاريخ السياسي لتركمان العراق، دار الساقي للنشر، بيروت،١٩٩٩م.
35. عصمت السعيد، نوري السعيد رجل الدولة والانسان، دار مبرة السعيد للنشر، لندن، ١٩٩٢م.
36. عصمت شريف وانلي، كوردستان العراقية هوية وطنية، ترجمة: سعاد خضر، مطبعة شفان، السليمانية، ٢٠١٢م.
37. غنثر ديشنر، الكرد شعب بلا دولة تاريخ وأمل، ترجمة: جورج كتورة، دار آراس، أربيل، ٢٠١٤م.
38. فاضل حسين، مشكلة الموصل دراسة في الدبلوماسية العراقية البريطانية التركية في الرأي العام، ط٣، مطبعة اشبيلية، بغداد، ١٩٧٧م.
39. كاوس قفطان، الانتفاضات البارزانية- صفحات من تاريخ الحركة التحررية الكردية في النصف الأول من القرن العشرين، ط٢، دار آراس للنشر، أربيل، ٢٠٠٣م.
40. كريم مطر حمزة الزبيدي، سياسة الولايات المتحدة الأمريكية تجاه تركيا، دار الرضوان للنشر، عمان، ٢٠١١م.
41. كمال مظهر أحمد، انتفاضة ١٩٢٥م الكردية في تركيا دراسة تحليلية، د.ن، بيروت، ٢٠٠١م.
42. كمال مظهر أحمد، كردستان في سنوات الحرب العالمية الأولى، ترجمة: محمد الملا عبد الكريم، دار الثقافة والنشر الكردية، بغداد، ٢٠١١م.
43. لوقا زودو، المسألة الكردية والقوميات العنصرية في العراق، دار السنابل للنشر، بيروت، ١٩٦٩م.
44. م.س لازاريف، المسألة الكردية ١٩١٧-١٩٢٣م، ترجمة: حاجي عبدي، دار الفارابي، بيروت ١٩٨١م.
45. محمد الجعفري، الليلة الأخيرة مجزرة قصر الرحاب مصرع العائلة الهاشمية المالكة في بغداد يوم ١٤ تموز، الدار العربية للموسوعات، بيروت، ٢٠٠٢م.
46. محمد عزة دروزة، تركيا الحديثة، دار الكشاف للطباعة، بيروت، ١٩٤٦م
47. محمد نور الدين، تركيا في الزمن المتحول قلق الهويات وصراع الخيارات، دار رياض الريس للنشر، لندن، ١٩٩٧م.
48. المس بيل، فصول من تاريخ العراق القريب، ترجمة: جعفر الخياط، دار الرافدين، بيروت، ٢٠١٠م
49. مصطفى الزين، ذئب الأناضول، دار الريس للنشر، لندن، ١٩٩١م.

50. معروف جياووك، مأساة بارزان المظلومة، المطبعة العربية، بغداد، ١٩٥٤م.
51. نعمان ماهر الكنعان، ضوء على شمال العراق، دار الجمهورية للنشر، بغداد، ١٩٦٥م
52. هنري فوستر، نشأة العراق الحديث، ترجمة: سليم طه التكريتي، ط٢، دار الأهلية للنشر، عمان، ٢٠٠٩م.
53. هنري لورانس، اللعبة الكبرى المشرق العربي المعاصر والأطماع الدولية، ترجمة: عبد الحكيم الأربد، الدار الجماهيرية للنشر، ليبيا، ط٢، ٢٠٠٧م.
54. وليم انغلتون الابن، جمهورية مهاباد الكردية ١٩٤٦م، دار آراس للنشر، أربيل، ط١ ٢٠١٢م.

الرسائل العلمية

55. عوني عبد الرحمن السبعاوي ، العلاقات العراقية التركية ١٩٣٢-١٩٥٨م، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، ١٩٨٦م.
56. تالار علي أمين، "موقف تركيا من القضية الكردية في العراق ١٩٣٧-١٩٧٥م دراسة تاريخية"، أطروحة دكتوراه منشورة، كلية التربية، قسم التاريخ، جامعة الموصل، ٢٠٠٩.
57. جهاد مجيد محي الدين، حلف بغداد، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب، قسم التاريخ، جامعة عين شمس، ١٩٧٠م.
58. سحر صادق جابر، السياسة الخارجية التركية تجاه الوطن العربي ١٩٥٨-١٩٧٣م، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية للبنات، جامعة بغداد، ٢٠٠٩.
59. عبد القادر عبد الرزاق أحمد السامرائي، "السياسة الخارجية التركية تجاه العراق ١٩٥٨-١٩٦٧م"، رسالة ماجستير غير منشورة، المعهد العالي للدراسات السياسية والدولية -الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٤م،
60. علاء طه ياسين، عصمت اينونو ودوره السياسي في تركيا ١٨٨٤-١٩٧٣م، أطروحة دكتوراه غير منشورة، كلية التربية، جامعة المستنصرية، بغداد، ٢٠٠٦م.
61. عوني عبد الرحمن السبعاوي، تركيا وقضايا المشرق العربي ١٩٤٥-١٩٦٧م، أطروحة دكتوراه غير منشورة، مقدمة إلى كلية الآداب، جامعة الموصل، ص١٩٩٠م.
62. قحطان أحمد سليمان، "السياسة الخارجية العراقية من ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ الى ٨ شباط ١٩٦٣م"، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٨.

الدوريات الأكاديمية

63. شذى فيصل رشو، أكراد العراق في العلاقات العراقية الإيرانية ١٩٥٨-١٩٧٥، مجلة آداب ذي قار، كلية الآداب، جامعة ذي قار، بغداد، مج٢، ع٦، ٢٠١٢.
64. شيرزاد زكريا، أثر حلف بغداد ١٩٥٥ على الحركة التحررية القومية الكوردية، بحث منشور مركز الدراسات الكوردية وحفظ الوثائق، جامعة دهوك، ٢٠١١م.
65. الموسوعات
66. محمد علي الصويركي، الموسوعة الكبرى لمشاهير الكرد عبر التاريخ، مج٥، الدار العربية للموسوعات، بيروت، ٢٠٠٨م
67. محمد علي الصويركي، معجم أعلام الكرد في التاريخ الإسلامي والعصر الحديث في كردستان وخارجها، مؤسسة زين للنشر، السليمانية، ٢٠٠٦م.

سیاسەتا حکۆمەتا تورکیا بەرامبەر دۆزا کوردی ل عیراقێ (١٩٥٨ – ١٩٦٣)

پۆختە:

درۆستبوونا شۆرەشا ١٤ تیرمەها سالا ١٩٥٨ بوویە ئەگەرێ لێدانا پەیوەندیێن عیراقێ دگەل تورکیا، کو ل پێش وەخت پەیوەندی و هەڤپەیمانیێن دووقوولی و هەرێمی یێن خورت دناڤبەرا وان دا هەبووینە وەك سعد ئاباد ل ١٩٣٧ و هەڤپەیمانیا بغداد ١٩٥٥، هەروەسا ئەو سیاسەتا نافخوییا باش یا حکۆمەتا عیراقێ یا نوی لدەستپێکێ بەرامبەر دۆزا کوردی بوویە ئەگەرێ نەرازیبوونا تورکیا و ب خرابی کارتێکرن لسەر پەیوەندیێن هەردوولا کریە، کو حکۆمەتا عیراقێ هەولا چارەسەریا دۆزا کوردی کریە ب رێکا نڤێسینا دستورەکێ نوی بۆ وەلاتی، و دانپێدانا وێ ب مافێن کوردی لدویف بەندێ سێ ژ دستورێ بەروەخت یێ حکۆمەتا عیراقێ. حکۆمەتا تورکیا دەست ب هەوەکا پرۆپاکندێ کر وەك هەولەك ژلایێ وێ ڤە داکو باوەریێ بۆ رازیکرنا بۆچوونا گشتی یا جیهانی لدۆر هەبوونا مەترسیەکا کوردی و پێتڤی یە دەولەتێن هەڤسنۆر مایتێکرنێ تێدا بکەن ژبۆ راوەستاندنا وێ. دەستهەلاتا تورکی هزر د هەوەکا لەشکەری دا کر ل عیراقێ ژبۆ لێدانا کوردان، لێ شکستن د ئەڤێ پلانێ دا ئینا، ئەوبوو بەرف سیاسەتا دوو بەرەکیێ ڤەچوو ب ریکا راکێشنا هندەك شێخ و ئاغاواتان داکو دژی مەلا مستەفا بارزانی ب راوەستن و ژبۆ لێدانا ئێکگرتن و سەرکردایەتیا کوردان، هەروەسا تورکیا ئەو رویدانێن کەرکوکێ بخۆ ب دەلیڤە زانی ژبۆ مایتێکرنێ د کارۆبارێن عیراقێ و لێدانا کوردان و داکو ئەڤ بزاڤە نەگەهیتە دەڤەرێن وێ یێن کوردی.

ڤەکۆلین کار ژبۆ دویفچوون و شرۆڤەکرنا پێشڤەچوون و گۆرانکاریێن سیاسەتا تورکیا دکەت بەرامبەر دۆزا کوردی ل عیراقێ و ئەو کاودانێن بووینە ئەگەرێ وێ سیاسەتێ، دگەل دیارکرنا ئەنجامێن وێ بەرامبەر دۆزا کوردی، لڤێرێ ئارمانجا ڤەکۆلینی رۆنکرنا کارتێکرنا شۆرەشا (عبدالکریم قاسم)ی ل سالا ١٩٥٨ ل عیراقێ لسەر بەرژەوەندیێن تورکیا. پالپشتیا ڤەکۆلینێ لسەر چەند ژێدەرێن سەرەکی یێن جۆرە و جۆر بووینە، وەك کۆمەکا بەلگەنامێن عەرەبی، هەروەسا پەرتۆکێن بەلگەنامەیی ببوونە ئەگەرێ دەولەمەندکرنا ڤەکۆلینێ، دیسان بیرهاتنێن سەرکردە و سیاسەتمەداران پێزانینێن گرنگ دەربارەی سیاسەتا تورکیا بەرامبەر دۆزا کوردی ل ڤەکۆلینێ زێدەکرینە، ئەڤە و نڤێسینێن عەرەبی و یێن عەرەبکری ژێدەرێن گرنگێن ڤەکۆلینێ بوون کو مفا و پێزانینێن باش تێدا هەبووینە دەربارەی پێشڤەچوونێن دۆزا کوردی د ئەوی ماوێ ڤەکۆکولینێ یێ دەستنیشانکری دا،

بابەتی وەسا خاستی یە بهێتە دابەشکرن بۆ (دەستپێك و دوو تەوەر و دۆماهیکهاتن و پاش لیستا ژێدەر و لێڤەگەران). تەوەرێ ئێکێ بەحس لسەر پێشڤەچوونێن سیاسەتا حکۆمەتا تورکیا دکەت بەرامبەر دۆزا کوردی ژ سالا ١٩٥٨ - ١٩٦١، تەوەرێ دووێ دویفچوون و ڤەکۆلینا سیاسەتا تورکیا دکەت بەرامبەر شۆرەشا کوردی.

الکلمات المفتاحیە: تورکیا - شۆرەشا کوردی - عیراق - مستەفا بارزانی.

The policy of the Turkish Government towards the developments of the Kurdish Question in Iraq 1958–1963

Abstract

The outbreak of the Iraqi revolution in 1958 AD dealt a decisive blow to Iraq's relationship with Turkey, which was strengthened after they concluded bilateral and regional alliances in Saadabad in 1937 AD, and the Baghdad Pact in 1955 AD, where Turkey expressed its

condemnation of the changing situation in Iraq.Initially, the positive internal policy of the Iraqi government towards the Kurdish issue led to the annoyance and anger of the Turkish state over these developments, which was negatively reflected in the Iraqi-Turkish relations, as the Iraqi government sought to settle the Kurdish issue, which was represented by writing a new constitution for the state, and its recognition of rights In accordance with Article 3 of the interim constitution of the Iraqi Republic, the Turkish authorities began launching a propaganda campaign and spreading rumors about the advance of Kurdish armies towards Baghdad, in an attempt to convince world public opinion of the existence of a Kurdish danger that requires the intervention of neighboring countries Turkey and Iran to stop it..

Turkey proposed the idea of military intervention in Iraq with the aim of striking the Kurds, but it failed to implement this scheme, so it proceeded to follow a policy of divide and rule, by wooing a number of sheikhs to stand in the face of Barzani for the goal of striking Kurdish unity and its leadership. In addition, Turkey took advantage of the Kirkuk incidents between the Kurds and Turkmens, to take it as a pretext to interfere in Iraqi affairs and strike the Kurds, so that this movement does not infiltrate its Kurdish areas.

Therefore, the Turkish intervention was a repetition of the content of the Saadabad Pact and the Baghdad Pact, and although Turkey had differences with Iraq, the Turkish state was keen on the sovereignty and unity of Iraqi lands and opposed any project that would grant the Kurds real autonomy, for its fear of Transmission of its infection to the Turkish interior.

The research problem in the study and analysis of developments and transformations of the Turkish policy towards the Kurdish issue in Iraq, and the circumstances that led to it, and the consequences of this policy towards the issue. Hence, the research aims to clarify the impact of the revolution led by Abdel-Karim Kassem in 1958 in Iraq, Turkish interests.

The study relied on a range of different primary sources, as well as a group of Arabic documents, and formed the books of documentary tributary whatever the richest research, as well as the diary leaders and politicians have influenced research important for the Turkish government's policy with information about the Kurdish issue, as represented Arabic literature and Arabized source whatever the study, which reported significant research on the developments in the case of the Kurdish information during the study period. the study also relied on a number of references in Arabic and research related to the topic of research, which formed an important tributary of the axes of research.

The nature of the subject necessitated dividing it into an introduction, two axes, a conclusion and a list of sources and references. The first axis dealt with the policy of the Turkish government towards the developments of the Kurdish issue 1958-1961 AD, and the second axis dealt with the policy of the Turkish government towards the outbreak of the Kurdish revolution.

Keywords: Turkey - Kurdish revolution - Iraq - Mustafa Barzan

كورته ڤەكولين

أوراق بحثية

شۆڕشی مەزنی ئەیلوول و ڕەنگدانەوەی

لە هونەری میللی کوردیدا .. !

ئەسعەد عەدۆ

نڤیسەر و رۆژنامەڤان

Asadado99@gmail.com

دەروازە :

دوابەدوای ئەوە کە عوربچیەکان بە تایبەت کلوفس مقصود لە رێگای رۆژنامەی (الپورە) لە ساڵی ١٩٦٠ داوای توانەوەی میللەتی کوردیان دەکرد .. پارتی و سەرۆك بارزانی مەردانە بەرانگاری ئەو داوا گڵاوە بوونەوە بەڵام ئەو دەروون نەخۆشانە بەمەیش رانەوەستان بەڵکو مێشکی رەحمەتی عبدالکریم قاسم دژ بە بارزانی و کورد بەکینەوبوغز ئاودەداو تۆی دووبەرەکیان بڵاودەکردەوە .

سەرەڕای ئەوەش سەردانی سەرۆك بارزانی لە ٥ / تشرینی دووەمی/ ١٩٦٠ بۆ یەکێتی سۆڤیەتی ئەوکات و ێشوازیکردنی لەلایەن (خرۆشۆفەوە) بوەتە هۆی زێدە نیگەرانی مەرحوم عبدالکریم قاسم .. هەرچەندە بارزانی مستەفا بۆ چارەسەری گیروگرفت و دڵنیابوونی زەعیم لە ١٣ / کانوونی دووەمی / ١٩٦١ سەردانێکی بەغداو دیدەنی قاسمی کردوە بەڵام پلان و گومڕانیکردنی خۆپەرستان لە ناخی زەعیم دژ بە سەرۆك بارزای پەنگی داوەتەوە !

کاتێ بارزانی گەیشتە ئەو قەناعەتە کە سەرەداوی چاکبوونەوە لەنێوان (خۆی وکورد)لەلایەك ، زەعیمش لەلایەکی دیکە نادۆزرێتەوە بۆیە لە سەرەتای ئاداری ١٩٦١ بۆ یەکجارەکی بەغدای جێهێشتوەو گەڕاوەتەوە (بارزان) و دەستی کردە کڕینی چەك وخۆئامادەکردن ، هەرچەند کۆمیتەی ناوەندی پارتی لە تەمموزی ١٩٦١ نوێنەری ناردۆتە لای جەنابی بارزانی بۆ چارەسەرکردنی ئەو بارودۆخە نوێیە ، هەرچەندە بارزانی نەمر ئەوکاتی بۆ سەرهەڵدانی شۆڕش بەگونجاو نەزانیوە . بەڵام بارودۆخ بەرەو خراپتر دەچوو ئەوەبوو لە رۆژی دووشەممە رێکەوتی ١١ / ئەیلوول / ١٩٦١ بڵێسەی ئاگری شۆڕشی مەزنی ئەیلوول بە سەرۆکایەتی سەرکردەی هەمیشەیی نەتەوەکەمان بارزانی مستەفا هەڵگیرسا ..

دوورنیە هێندێك کەسانی سیاسی و رۆشنبیری کورد سەرهەڵدانی شۆڕشی مەزنی ئەیلوولی کوردیان لەوکاتدا (١١ / ٩ / ١٩٦١) بەماکاو زانیبێ یان بە ناکامی لە قەڵەم دابێ ! بەڵام بە مەزندەو بۆچونی هێندێکیش هیچ مەفەڕێکی دیکە لە دەست پارتی و سەرۆك بارززانیدا نەبوە بۆ پەرچدانەوەی داوا نارەواکان و پلانە گڵاوەکانی خۆهەڵپەرستەکانی دەوروبەری زەعیم قاسم .

ئەگەر بەووردی سەیری ئەو جموجۆلیەی میری لە کوردستاندا بکەین وەك دابەشکردنی چەك لەسەر هۆزو خێلەکانی نزیك بارزان و فەرماندانی خۆگورجکردنی سوپای عیراق .. هەمووی دەلالەتی سەرکوتکردنی کوردی تێدا بەدیدەکرا ! بەڵام هۆشیاری و پسپۆری بارزانی لەو مەیدانەدا هەردەم بوەتە هۆی نەهاتنەدی خۆزگەو ئاواتی دوژمنان .. بە مانایەکی تر بڕیاردانی مێژوویی سەرهەڵدانی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول لەلایەن مەلا مستەفای بارزان تاکە رێگای حەتمیەتی بەرگریکردن بوە دژ بە سیاسەتی توانەوەو لەنێوبردنی میللەتی کورد .

ئەدەب وهونەری میللی و فۆلکلۆری

جگە لە هونەرمەندان و رۆشنبیرانی کورد خەڵکێکی زۆر تا ئێستا جیاوازیەکی ئەوتۆ لەنێوان ئەدەب و هونەری میللی و فۆلکلۆر ناکەن ، ئەگەر هەموو ئەدەب و هونەری سەرزارەکی نەتەوەکەمان لە لاوك ، حەیران ، بەیت ، پەندی پێشینان ، سەرگوزشتە ، قسەی نەستەق ، داستان ، لەلایەن خەمخۆرانی میللەتەکەمان بنوسرێتەوە یان نۆتە بکرێ و لەفەوتان رزگار بکرێن بێ سێودوو دەکەوێتە خانەی فۆلکلۆر چەنکە خاوەنی ئەو بەرهەمانە نەناسراون بۆیە بە موڵکی میللەت لە قەڵەم دەدرێ و رۆڵەکانی شانازی پێوەدەکەن و هەریەکە بۆی هەیە مامەڵەی دەگەڵ بکات ، جا ئەو مامەڵەکردنە ناوچەیی بێ یان فراوانتر.

جاریواش هەیە ئەدەبی میللی قۆناغێك بەهۆی ئەو بارودۆخە هەمیشە نالەبارەی کوردو کوردستان دەدرێتەوە پاڵ فۆلکلۆر یان بە پێچەوانە ، بەڵام پسپۆرانی لێهاتویئەو مەیدانە بەرفراوانە زۆرجار لێکیان (دانوئاوێر) دەکەن و هەریەکەی بەرەو رێچکەو بەراوی خۆی دەگەڕێنتەوە .. جاریش هەیە جیاکردنەوەیان گەلێ ئەستەمە ! هەندێ جاریش فۆلکلۆرو مێژوو پاڵوەیەك دەدەن هێندەی داوەمووێك لێك ناترازێن .

ئەدەب وهونەری میللیش کە وەك نەتەوە شانازی پێوە دەکەین و لەچاو میللەتانی دیکەی جیهان جۆخینێکی گەورەو دیارمان هەیە ، کەچی بەداخەوە تا ئێستا بۆمان نەلواوە لێکۆلینەوەو دیراسەی لەسەر بکرێ .. کە ئەوەیش دەگەڕێتەوە سەر ئەو بارودۆخەی میللەتەکەمانی تێدا دەژی یان تێدەپەڕی .

ئەگەر سەرنج بدەینە ئەو سەربردەو داستانانەی فۆلکلۆری کورد .. گەلێ لایەنی حەشاردراوی مێژوویی میللەتەکەمانی لەبەر دەنوسرێتەوە چونکە تا ئێستا کورد نەیتوانیوە مێژووی خۆی بە دەستو زوبانی زکماکی بنوسێتەوە بۆیە هەر لە رێگای ئەم نووسینەوە بۆ جاری دووەم داوا لە مێژوونوسان و ئەو بەرێزانە دەکەم کە پەیوەندیان بەو لایەنەوە هەیە وەك میللەتی(فینلاند) با سوود لە داستان و بەیت و سەرگوزشستەکانی فۆلکلۆر وەرگرن بۆ نووسینەوەی مێژووی کورد .. لەمەیشیان دڵنیاین کە هەموو سەربردەیەکی ژیان وبەسەرهاتی ئەم ناوچە هەردەم هەڵگیرساوە نەبۆتە وێردی سەرزاری شایەران و گۆیندەبێژان بەڵکو هەندێك لەو بەسەرهاتوو شەڕوشۆڕانە کە بوونەتە مایەی دڵسوتانی

خەڵکی کوردستان و غەدرلێکردنی ئەموئەو لە میللەتەکەمان لەنێو دڵ ودەروونی کەسانێك پەنگی خواردۆتەوە ! پێویستە فۆلکلۆرپەروەروەران هیممەتیان بۆ بکەن .
هەر ئەوجۆرە رووداوە دڵتەزێنانەی ناخ ودەروونی خەڵکی کوردستان بوەتە (سۆییکی حەفتلۆ) بۆیە بە ئاوازێکی بەسۆزو غەریبی یان سەرسامبوونی شەڕی پێکدادان و ماڵوێرانی لەلایەن شایەران درکاندراوەو گوێچکەی گوێگرانی دیوەخانەو پاوان و ئاقاری کوردستانی پێ زرنگاوەتەوە تا گەیشتۆتە نەوەی ئێستاکێ و زڤزی زڤزی ، ئێمەیش هەر گوێ بیست دەبین و شانازیشی پێوەدەکەین و زۆرجاریش فرمێسکی حەژمەت دەڕژێنین !

سەرەتای رەنگدانەوە

هەر لەو رۆژەی دەنگوباسی بەرپابوونی شۆڕش لە رێگای رێکخستنی پارتی دیموکراتی کوردستان گەیشتە نێو خەڵکی کوردەواری لەچوارچێوەی کوردستاندا دەنگی دایەوە .. خەڵکان بە تایبەتی جحێڵەکان بە پەرۆشەوە بەرەوپیری چوون و دەنگی تەقینەوەی گوللە تڤەنگی قۆنداخ بەگرێ و کوچکچاپ و جامبێزار ئۆقرەی لە سوپای داگیرکار هەڵگرتبوو ، ئەو دوڵ و چیا سەرکەشانەی کوردستانیش لە دوژمنان ببوونە(لەمەچێتر)و زراوی پۆستاڵ رەشانی رژاندبوو .
ئەو خەڵکە لێکرا خۆی لە دەوروبەری شۆڕش و سەرکردە بە وەفاکەی لوولدا بوو ، جگە لە ئەندام و لایانگیرانی رێکخستنی پارتی خەڵکی نێو شاروگوند بەوپەڕی سەربەرزیەوە دەستی یارمەتی و کۆمەککردنی بۆ شۆڕش درێژ دەکرد بە تایبەتی دێهاتی کوردستان بنکەی شۆڕشگێڕی پێشمەرگەی کوردستان بوو هەر بۆیە لەم دواییەدا رژێمی بەعس هەموو تواناکانی خۆی بەکارهێنا بۆ خاپوورکردنی پێنج هەزار گوندی کوردستان بەمەیان توانی گەورەترین بنکەی شۆڕشگێڕی کورد لەنێوببباو ئاستەنگ لەنێوان کۆمەڵگای کوردەواری و شۆڕشی رزگاریخوازی کورد دروست بکات ، بەڵام ئیرادەی میللەتان هەردەم لە زەبروزۆرداری رژێمی میللەت نەویست بەهێزترە .
هەر لە سەرەتای پێکدادانی هێزی رژێم و سوپای شۆڕشگێڕی کوردستان داروودەستەی دەوڵەت گەیشتە ئەوە کە هەڵۆکانی بارزانی بەو پیاوە ناپهووتانەی لەمەڕ خۆیان دڕ نادرێن بۆیە بیریان لە تۆی دووبەرەکی میللەتی کوردیان کردەوە .. ئەوەبوو لە رێگای هەڵوێست لەرزۆکانی کورد چەك و جبەخانەیەکی زۆریان لەسەر دابەشکراو ئاگری دووبەرەکیان لەنێوان هاودەنگ و هاوخەمان بەزێدە هەڵگیرساند ، ئەگەر چاوێك بە مێژووی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول بخشێنین هەست بەوە دەکەن کە رژێم بە هیچ شێوەیەك نەیتوانیوە سەرکەوتن لەبەرەی شەڕ وەدەست بێنێ جگە لەو سەنگەرانە کە پاڵپشت و رێنیشاندەرەکانیان کوردی خۆفرۆش بوە ! هەر بۆیە ئەم لایەنە (واتە بەکرێگرتنی خۆفرۆشان لەلایەن رژێمانی یەك لەدوای یەکی عیراق) کارێکی کاریگەری لەسەر مێژووی سیاسی و عەسکەری شۆڕشەکانی کورد هەبوە .

شۆڕشی مەزنی ئەیلوول ئومێدو ئاواتی هەموو کوردی کوردستانی گەورە بوهو بۆیە بە چاوێکی پڕ لە ڕێزو حورمەتەوە سەیر دەکرا ، هەر نوشستیەکی شۆڕش بە نوشستی کۆمەڵگای کوردەواری لەقەڵەم دەدرا ، بە مەزندەو ئاگاداری ئێمە بۆردومانی کوردستان لەلایەن فڕۆکەی شەڕکەری سوپای عیراق و کوشتنی پێشمەرگەی ناوداری کوردستان (محمود کاوانی) لە ٢٠ / ئابی / ١٩٦٢ لە (ئاقووبان) بەهەوەڵ ڕەنگدانەوەی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول لە هونەری میللی کوردیدا دەژمێردرێ کە شایەر دەڵێ :

فەرمانە سەت جاران بەمن فەرمانە .

ڕەبی خودێ خرابکا مالێ بابی کەلحێ ڕێکانی .. لۆ صدیق میرانە .

ئەوڕۆ لەمن بوونە سەرێ سەبەبکاری عامی کوردانە .

بەرێ ئەویدیکە حمدەمین میرخانە ، وەکی لەمە بریندار کرا لە مستەشفایێ موسرێ دەبابۆ قەومی ڕێکانیاندا بەر دەمانچانە !

دەنگۆ نزانن تاقمێ محمود کاوانی دەبابۆ شەمڕا وا لەسەر کانیی دەبەحرێیە .

دەنگۆ نزانن ئەوڕۆ جووتێ تەیارێ مێکی لەمن هەرستان خائینی جەمبورەتێ لاسلکی وێیە .

بەرێ حەیفێ من دەمینێ ئەوڕۆ محمود کاوانی دەهاتە کوشتنێ بابۆ لەسەر کانیێ .. ناوەڵلا لەبن وێ گیزێیە .

میرانیان دەکوشت مار بەبێ خودانی

کێ میرانی کوشت محمود کاوانی

کێ سەورەی هەرکرد شێخی بارزانی .

ئێمە لەوەیش دڵنیاین کە چەندین هەزار شۆڕهسواری کورد لە مەیدانی سەرفرازی کوردستاندا خۆیان کردۆتە قوربان ، بەڵام هەروەکو لە سەرەتادا باسی ئەوەمان کرد کە هێندێك ڕووداو و کارەساتی زێدە دڵتەزێن لەلایەن خەڵکی کوردەواری دەبێتە مایەی سەرهەڵدانی ناسورێکی ژاندار .. ئەمەیشیان ئەوە ناگەینێ کە هوانەی نێویان نەکەوتۆتە نێو لاوکوحەیران و لاوژهی کوردەواری لە پلەی خۆبەختکردنیاندا کەم دەبێتەوە .. نەجێر ، بۆ بەڵگەیش ئەو نموونە کۆنە دەخەینە ڕوو :

ئەگەر سەیری لاپەڕهکانی مێژووی کورد بکەن بۆمان دەردەکەوێ کە چەندان میروبەگلەرو فەرمانڕهوای ئیمارەتەکانی کوردو پیاوماقوڵان و ناودارانی کورد لە ڕێگای کوردایەتی یان موڵکی کوردان فەوتاوە یان فەوتێنراوە ! کەچی ژمارەیەکی زۆر کەم بوونەتە هەوێنی سۆزی گۆیندەبێژانی کوردەواری .. ئەگەر لەنێوبردنی سلێمان بەگی شاقوڵی بەگ بە پلان و دەسیسەی نەیاران نەبوایە کە بوو بەهۆی ئەوە لەلایەن والیی بەغدا ژهەرخوارد بکرێ و ئەو تراژیدیایەی بەخۆوە نەدەبینی ! ئەگەر پیلانی لەنێوبردنی شۆڕمحمودو لەلایەن مامەی ساز نەکرابوایە بۆ ئەوەی مەرزن گیانی کچی نەداتێ ، وەکو سەدان دڵدارانی دیکە شوێنەواریان ون دەبوو بەڵام هەندێ نەریتی دوور لە مرۆڤایەتی دەبێتە هۆی چەسپاندن و تۆمارکردنی ئەوجۆرە ڕووداوانە لەنێو دەروونی کۆمەڵگا .

لەنێو میللەتانی دیکەیش ئەمجۆرە نموونانە هەیە وەك : (ابوزيد الهلالى) و (ليلى ومجنون) لەنێو عەرەبداو تراژیدیای شەهیدبوونی ئیمام حسێن لە مێژووی ئیسلامدا ، رۆمیۆ جولێد لە ئینگلستان و(ئەصلوکەرەم)لە ئەدەبی تورکماندا و چەندانی تریش .

دوابەدوای شەڕە بەناوبانگەکەی چیای سەفین لەنێو هونەری میللیدا باڵەفڕکێ دەکاو لەسەر داواکردنی ئامر هێزو بەتالیۆنەکان سوپای شۆڕشگێڕی کوردستان سەرۆکی کوردان بارزانی مستەفا فەرمانی بەرپەرچدانەوەی هێرشکراوان دەداو تین لەخۆفرۆشان دەدا بۆ ئەوەی واز لە پاڵپشتکردنی رژێم بێنن و لوولەی تڤەنگیان بەرەو سینگی دوژمنانی کورد راگرن ، بەڵام ملهوڕیان لەراست بانگەوازی بارزانی دەبێتە مایەی سەرشۆڕی و کوشتارێکی زۆرو لە ئەنجامدا پاککردنەوەی سەفینەشێتی خۆشناوان لەدەست نەیارانی کوردو بارزانی .

دوا نموونەی ئەو سەرەتایەمان بەو لاپەڕە دڕندەی شێخ حەنەش دراوسێی کورد کە هەردەم لەلایەن خەڵکی کوردەواری رێزو حورمەتی تایبەتی خۆی وەك هۆزێکی کۆنە دراوسێی دەشتی هەولێر هەبوە ، کەچی دوور لە نەریتی رەسەنی عەرەب و ئیسلام دراوسێیاتی دەخاتە پشتگوێ ئەو ناوچەیەی کەوتۆتە لێواری زێی بادینان لە بەکرێگیراوان دەتەنی و ماوە ماوە وەك تیرەمارێکی بێ ئیجازە دەکەوێتە گیانی ئەو پێشمەرگانەی هێزی دەشتی هەولێر .. ئەوەتە گۆیندەبێژ لەدوا پەلاماردانی بۆ سەر پێشمەرگەی شۆڕشگێڕی کوردستاندا دەڵێ :

ئەمن دەرێم بەوێ سبیانێ بە دەشتی هەولێرێ داکەتم لەمن بە دوکانە .

دەوجا دیسان شێخ حەنەشی دەیگۆ کوڕێ من حومادی ئەوڕۆ لە ڕکی فەتتاح ئاغای هەرکی بەوێی سبیانێ دەرێم شەڕەکی دەکەم لەگەر کوردانە .

ئەوجا دەرێم بابە ئەوەتانە شەڕیان هێخستەوە دەشتی شەمامکێ ، زەوێ کانی وەکازەیێ خۆمان ، کلکەیێ میجانی ، زەوێ عارەبکوژان ، ئاقاری میلی ئۆردی ، سەروسەرێ کەندێناوێ ، گردی کراوڕەشی ، ئاقاری سێساری .

ئەرێ ماروێران بەوێ سبیانێ دەیانکوشت تایەرو ئەنوەر هەردووکیان برانە .

لە من فەرمانە

ئەوە کاغەزەك هاتیە لەبۆ ئامر بەتالیۆن و ئامر هێزانە

دەنگۆ رابن بۆسەکی دابنێن لەکەندی بنبێرزی ، لەبەری چەمی عەلیاغا ، لەگردی فنجانی لەبۆ مە بکوژن شێخ حەنەش شێخی تەیانە *

ئەمان بۆسەکیان دادەنا لەبەری چەمی عەلیاغا ، لەگردی فنجانی ، لەکەندی بنبێرزی برا دەیانکوشت شێخ حەنەش شێخی تەیانە .

ئاگریان بەردایێ لەگەر بەرمیلی نەفتی دوکەری رۆیی لۆ بەری ئاسمانە .

دەیانگۆت ئەوە خینی دوو مێرو سێ مێری تەلەرخێمانە .

دڵنیام لە شوێنەکانی تری کوردستان گەلێ کارەساتی وەك ئەمانە روویداوە ، هەروەها لە گۆرانی هەمەجۆری میللی کورد رنگیداوەتەوە بەڵام من درکم پێ نەکردوە بۆیە داوای لێبوردن لە خوێنەران دەکەم ئەگەر توشی هەلەیەکی نائەنقەست بووبم .

دووەم قۆناغی رەنگدانەوە

ئەو قۆناغە ترسناکەی مێژووی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول بەجۆرێکی سەرسوڕێنەر کاری کردۆتە نەك هونەر کوردی بەڵکو خودی کیانی کورد نەتەوەکەمان چونکە رژێمی عیراق توانی بە فراوانی تۆی دووبەرەکی لەنێو میللەتی کورد بڵاوبکاتەوە تا گەیشتە ئەو رادە کە ئەو ماوەیە نێوبنێین (براکوژی) جا زامێك بێ لەگیانی میللەت بێت و بەدەستی کورد حەیاتەکە خۆی بێت چۆن بەزێدەیی رەنگ ناداتەوە ؟

دەتوانین کارەساتی ئەسکەفتی (خۆرتودەککا) لە ناوچەی ئاکرێ کە (٧٢)ئافرەت و منداڵو پیرەمێردی تێدا سوتێنرا ! کە بەگەورەترین مۆری نامرۆڤی دوژمنانی کورد لەو سەردەمەدا دەژمێردرێ و لەنێو لاوکی کۆچك ودیوانا کوردەواریدا شوێنی خۆی گرتوە ، هەتا دونیا ماوە ئەو کارە نامرۆڤییەی دوژمنان دەبێتە میداڵی نامرۆڤی سەرسینگیان و مێژووی برایەتی و دراوسێیی لەراست ئەو کارە نائەمواره هەردەم شەرمەزارە !

ئەگەر بەووردی مەسحێکی چوارچێوەی کوردستان بکەین دڵنیام بەنووسینێك و دووان کۆتایی نایە ، بەڵام وا دەردەکەوێ هەر ئەو بەرهەمە میللیانەی دەوروبەری دەشتی هەولێر کەوتۆتە ژێر دەستم ، ئەوەتە

شەڕی (دەشتی هەولێر) لەلایەن حسن حەیرانی پێشمەرگە بوەتە داستانێکی جەرگبڕ یان شەڕی (ماستاوە) هەروەها شەهیدبونی (علی تەکتریۆف) لەنێوان (قوشتەپە)و(پردێ) و چەندانی تر .

دوانموونەی ئەو قۆناغە بە لاوکی شەڕی (شاخۆڵان) کۆتایی پێدێنم چونکە مێژووی رووداناکە نزیکەو لەهەموو سەربردەکانی دیکە دڵتەزێن ترەو لایەنەکانی هێزی شەڕکەر یەکسان نەبوە بەڵکو زۆربەی هێزی ئۆردی هەولێرو سەدان خۆفرۆشی کورد بەپاڵپشتی تانکو فڕۆکەی هێلیکۆپتەر دژ بە دوو پێشمەرگەی قارەمان لەکاتی هاتنەوەیان بۆ سەردانی ماڵومنداڵیان .

ئەو کارەساتە لەناوچەی (بەڕانەتی) لە گوندی (شاخۆڵان)روویداوە ، ئەو هێزە دڕندە گەمارۆی گوندەکە دەدەن و هێرش دەکەنە سەر ئەو خانوبەرە کە ئەو دوو پێشمەرگانە لەناودا خۆیان حەشاردابوو بەڵام بەرەنگاربوونی ئەو دوو نەبەردە دژ بەو هێزە دەبێتە مایەی ئەوە کە دوژمنان بکەونە پیلاندانان بۆیە چەند حاجی و مەلاو ریش سپیی گوند دەنێرنە لای پێشمەرگەکان ۆ ئەوەی خۆیان بدەنە دەست ، بەڵام ئەو دوو قارەمانە تا دوا فیشەك سەر بۆ تەڵەکەبازی دوژمنان دانانێن و لەبەرگریکردندا بەردەوام دەبن ! هێشتا نەیاران دڵنیا نابن بۆیە بە تانکی زنجیرکراو خانوبەرەکە بەسەر ئەو دوو نەمرانە دەڕوخێنن و تەرمی پیرۆزیان بە راکێشراوی بەرەو ئۆردی هەولێر دەبەن !

وایلۆ وایلۆ بەرێ حەیفێ من دەمینێ رێگا قوەتێ جمبورەتێ دەگەنە وەرچار گوندان بابۆ شەمڕا غەریب ناوەڵلا کاولێ شاخۆرانە .

بەری دەوروبەری سپێدێ سەحەرا لەقوەتێ جمبورەتێ راست دێتن جووتێ پێشمەرگانە .

بەری دەوڕۆ خەلیلی دگۆ کوڕۆ سەید فەتحی توو وەرە سوندی بخۆ بە قورئانێ منێ سوندی دەخۆم بە تەلاقێ ، بەرێ ئێمە خۆ تەسمیل ناکەینە وەچەنگی وان خائینانە .

بەڵێ .. کەس نیە نەمرێ بەڵام ئەوجۆرە مردنە هەردەم نەمری و شانازی رۆڵەکانی بارزانی و کوردستانن .. شۆڕشێك بێ ئەوجۆرە نەبەزانەی هەبێ و سەرکردەکەیشی باوکی کورد بارزانی بێت چۆن مێژووی نەتەوەی کورد هەتا هەتایە شانازی بەو شۆڕشەو سەرکردەو رۆڵەکانی ناکات ؟بۆیە بە یەقینەو دەڵێم : هەتا کورد ماوە شۆڕش بەرپا بکات مەحاڵە ئەو شۆڕشە رەگی لە شۆڕشی مەزنی ئەیلوولە دەبێت ، هەرچەندە شۆڕشی کورد لق وپۆی بۆ دروستبێ .. ئەیلوول بە داکانە شۆڕشی کورد دەژمێردرێ و شانازیەکەیشی هەر بۆ بارزانی نەمرە .

کێ هەیە لە ئێمەمانان گوێچکەی بەم دروشمانەی سەرەتای سەرهەڵدانی شۆڕش نەزرینگابێتەوە؟ کە دەمانگووت :

بژی بابی لوقمانی
شەش خەریتەی لە شانی .
جوابەکی بدەنە ئیدریسی
کاغەزەکمان بۆ بنویسی
تەسمیل بکا بە رەئیسی .

سێیەم قۆناغی رەنگدانەوە

ئەو قۆناغە لەنێو هونەری میللیدا لەو رۆژەوە سەریهەڵدا کە ناحەزانی کورد نەخشەی پیلانی لەنێوبردنی گیانی باوکی کورد بارزانیان کێشاوە تا دەگاتە نسکۆهێنانی ساڵی ١٩٧٥ بەڵام دڕندایەتی دوژمن هەردەم بوەتە هۆی کپکردنی ئەو دەنگە رەسەنانە و پەرژینێکی دڕکاویان لەنێوان کۆمەڵگای کوردەواری و شۆڕشی رزگاریخوازی کورد دروستکردبوو ئێستایش لە سایەی ئەو بارودۆخەی ئازادی ودیموکراتیەو دەستوبازووی رۆڵەکانی کورد ئەو تەمومژەی ئاسمانی کوردستان پەرتوبڵاو بۆتەوە .. دوارۆژی میللەتەکەمان پڕوچڕی ئەو رەنگدانەوە بەخۆوە دەبینێ بۆ ئەوەی نەوەی نوێ بە رابردی نەتەوەکەیان شانازی بکەن و ببنە جێگری شوێنەواری بابوباپیران .

ئەنجامی باسەکە

هەرچەندە ئەمجۆرە نوسینانە بەسەرەتایەکی ئەو مەیدانە بەرفراوانە دادەنرێ و لەکەموکووری بەدەرنیە، بەڵام ئومێدەوارین لەدوارۆژدا پەرەبسێنێ و ببێتە گفتوگۆیەکی بەپێزی رۆشنبیران و فۆلکلۆرپەروەرانی کورد بۆ ئەوەی لەدوارۆژدا سودێکی بۆ مێژووی ئەدەبی و سیاسی نەتەوەکەمان هەبێ ، ئەم نووسینەش ئەوەمان بۆ دەردەخا کە شۆڕشی مەزنی ئەیلوول شۆڕشی هەموو کوردێکی جیهان بوەو لەناخی جەماوەری کوردستانی گەورە هەڵقوڵاوە بۆیە بە درێژایی سەرهەڵدان ونسکۆهێنانی لەژیانی رۆڵەکانی رەنگی داوەتەوە بەهیچ جۆرێکیش نابێ لەیادی بکەین هۆی رەنگدانەوەو گیانی بە گیانی ئەیلوول و میللەت دەگەڕێتەوە بۆ کارامایی سەرکردەی هەمیشەیی کورد بارزانی نەمر ، ئەوەتە ئێستاکێ رێبازی بارزانی بە پاکترین و پووختەترین رێبازی کوردایەتی لە مێژووی کورد دادەنرێ .

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

- **بەرگی چوارەمی کتێبی کاك مسعود بارزانی .**
- **کاتێ مەڕوبەرخ لێکجیا دەکرێنەوە پێی دەگوترێ : دانوئاوێر .**
- **قونێرێکی کوشندەیە لەشوێنی هەستیاری مرۆڤ سەرهەڵدەدا .**
- **پەیڤی زڤزی زڤزی لە زاری ژنە شەهید صبری نێرەوەیی دایکی هەڤاڵ عصمت بیستومە واتە نەوە لەدوای نەوە .**
- **نموونەی لاوکەکان لە نەواری محمد گۆران و حسن حەیران وەرگیراوە .**
- **نامیلکەی ئایشە گوڵ ۱۹۸۳ و گەنجینەی نەتەوە کورد ۱۹۸٤ ئەسعەد عەدۆ .**
- **لەو شەڕەدا ئەو قارەمانانە شەهیدبوون :**

  ١- انوەر مەلا محمد پیرداود رۆژبیانی ١٩٣٨- ١ / ٦ / ١٩٦٣

  ٢- تایەر مەلا محمد پیرداود رۆژبیانی ١٩٣٥ - ١ / ٦ / ١٩٦٣

  ٣- محمد علی صادق محمدامین رۆژبیانی ١٩٤١-_-١ / ٦ / ١٩٦٣

  ٤- عزیز عوسمانابراهیم رۆژبیانی ١٩٤٤ _ ١ / ٦ / ١٩٦٣

ئەو شەهیدانە گۆڕیان لەسەر گردی تەلەرخێمە ، کاتێ حسن حەیران رۆژبیانی لە ١٩٨٤ بەکارەساتی دڵتەزێن لە رۆژهەڵات مرد لەسەر وەسیەتی خۆی گۆڕەکەیان هێنایەوە نزیك ئەو خزم و برادەرانەی.

ئەو دوو قارەمانانە :

١- خلیل امین ١٩٤٠ _ ٢١ / ٢ / ١٩٦٩

٢- سید فتحی سید محمود ١٩٤٦ _ ٢١ / ٢ / ١٩٦٩ بەداخەوە لە سجلێك لە ئارشێفی م.س لای کاك هاشم عقراوی نووسراوە ١٩٦٨ !

- **حەنەش لە ١٣ / نیسان / ١٩٦٨ کوژرا .**

بزاڤی میدیایی سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول
دامەزراندن و پێشەنگی
١٩٦١-١٩٧٥

پ.ی.د. محمد خدر مولود
زانکۆی سەلاحەددین - کۆلێژی ئاداب - بەشی راگەیاندن
Muhammad.maulood@su.edu.krd

پوختە:

ئەم توێژینەوەیە (بزاڤی میدیایی سەردەمی شۆرشی ئەیلوول ، دامەزراندن و پێشەنگی 1961-1975) باس لە بزاڤی راگەیاندنی پارتی دیموکراتی کوردستان بە خوێندراو- رۆژنامە ، بیستراو – رادیۆ) دەکات وشرۆڤەی دەرچوون و کاریگەری ئەو رۆژنامەو ئۆرگان و گۆڤارو بلاوکراوەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان دەکا کە لەماوەی شۆرشی ئەیلوولدا (1961-1975) چ لەشاریا لە نێوشاخدا چاپکراون و بلاوکراونەتەوە .

هەروا ئەم توێژینەوەیە شرۆڤەی رۆڵ و کاریگەرێتی راگەیاندن – میدیای بیستراو – رادیۆی دەنگی کوردستان دەکات وەک یەکەمین رادیۆی نیشتیمانی شۆرشگێڕ لەنێوخاکی کوردستاندا و پەخشی لە رۆژی 30-8-1963 بلاوبۆتەوە ، بەچڕی قۆناغەکانی و شوێنەکانی پەخشی رادیۆییەکەش تاوتوێ دەکات و لەبایەخی میدیای بیستراو لە دیدو هزری سەرکردایەتی شۆرش بەگشتی و رابەری شۆرش مستەفا بارزانی بەتایبەتی دەکۆڵێتەوە.بە شێوەیەکی گشتی ئەم توێژینەوەیە (بزاڤی میدیایی سەردەمی شۆرشی ئەیلوول دامەزراندن وپێشەنگی 1961-1975) سەرباری پەیڤێک کەدەروازەیە بۆ رۆژنامەی پارت وکۆمەڵەو رێکخراوە کوردییەکان ، بەسەرئەم بەشانە بەم شێوەیەی خوارەوە دابەشکراوە :

پەیڤێک: دەروازەتێک بۆ رۆژنامەگەری پارت وکۆمەڵە ورێکخراوە کوردییەکان تا سەرهەڵدانی رۆژنامەگەریی پارتی دیموکراتی کوردستان .

بەشی یەکەم: رۆژنامەگەریی لەسەردەمی شۆڕشی ئەیلوولدا 1961-1975 ریژنامەی خەبات ، ئەلتەئاخی ، برایەتی ، رۆژنامەو گۆڤاری تر

بەشی دووەم: رادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق لە قۆناغەکانی شۆڕشی ئەیلوول لە 30-8-1963 وە دامەزراندن و پێشەنگی.

بایەخی توێژینەوەکە :

بایەخی ئەم توێژینەوەیە خۆی لەوەدەبینێتەوە کەوا ئامانجیەتی پۆلێنی زانستی میدیای ماوەی سالانی 1961-1975ی تەمەنی شۆرشی ئەیلوولدا پۆلێنی رۆژنامەو گۆڤارەکان ، بە ئۆرگان و رۆژنامە و بلاوکراوەی دیکە بکات کە چ بە نهێنی چاپ بوونە یا بە ئاشکرا ، هەروا لەبواری چاپی نهێنی دەستی رۆنیۆوە تا چاپخانە و ئامێری زەبەلاحی چاپ ولەسەردەمی بەدامەزراوەیی کردنی کاری رۆشنبیری وراگەیاندن، شرۆڤەی زانستی بایەخی دەرچوونیان بکات وهەروا چۆنیەتی بەدامەزراوەکی کاری میدیایی لە سالی 1794-1975 رۆلی ئەمینداریەتی گشتی رۆشنبیری وراگەیاندن ولاواندا لەماوەی هەلگیرسانەوەی شەڕدا لە 1975. هەروا بایەخی ئەم توێژینەوەیە لەوەشدا بەدیاردەکەوێ کەوا ڕۆل و کاریگەرێتی رادیۆی دەنگی کوردستان بۆ ئەو سەردەم و قۆناغەدا چۆن بووەو چی کردووەو دامەزراند و پێشەنگیەکەی لەچی دایە .

میتۆدی توێژینەوە :

لەم توێژیەوەیەدا ، توێژەر میتۆدی مێژووی و وەسفی – مێژووی بەکارهێناوە . بە داتاو مێژوو وئاماژەی شوێن و کات لە میدیای سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول 1961-1975 دەدوێ . هەڵبەتە کات و شوێنیش ، داتاو و مێژووی پەخش و بلاوکردنەوەو بۆ کاری میدیایی بە خوێندراووبیستراوشرۆڤەی زانستی ووردو دروست دەداتە دەست خوێنەرو ئامانجی توێژینەوە دێنێتە دی .

سنووری توێژینەوە :

سنووری ئەم توێژینەوەیە وەک لە ناونیشانەکەی دا ڕادیارە بزاڤی (میدیایی سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول 1961-1975 دامەزراندن و پێشەنگی)یە ، لەواری پراکتیکی،پراکتیزەی میدیایی دا ڕووماڵی ئەو 14 سالەی تەمەنی شۆرشی ئەیلوول دەکات بەسوود وەرگرتن لە ماوەی 52 سالی تەمەنی میدیایی پارتی دیموکراتی کوردستان هەر لە رۆژنامەی خەبات زمانحالی پارتی دوای 3 مانگ لە مۆلەت وەرگرتنی لە رۆژی 4-4-1959 یەکەمین ژمارەی ئەو رۆژنامەیە لەشاری بەغدا چاپ و بلاوکراوەتەوە ، بە گەڕانەوە بۆ دەرچوونی رۆژنامەی (رزگاری – 1958) باگڕاوەندو سەرەتای باسکردن وشرۆڤەی توێژینەوەکەن .

یەیڤێک : دەروازەییک بۆ رۆژنامەگەری پارت و کۆمەڵەو رێکخراوەکان :

لە مێژووی رۆژنامەگەریی کوردیدا کە بەراوردی یەکەمین رۆژنامەی کوردی (کوردستان – قاهیرە 1898) ی میقداد مەدحەت بەدرخان لەگەڵ رۆژنامەکانی دراوسیی کورد دەکەین بەتایبەتی لەگەڵ رۆژنامەی (تەقویمی وەقائیع - تورک 1832 ورۆژنامەی فارس وەقائیع کاغەز 1862 و زەورای عێراقی 1869) بۆمان دەردەکەوێ کە رۆژنامەی ئەوسێ نەتەوەیە تورک وفارس و عەرەب ، هەرسێکیان رۆژنامەی فەرمی دەولەتی بوون و حکوومەت و دەولەت دەریکردن و چاپ و بلاویکردنەتەوە .

بەواتایەکی تر پشتیوانی یاسایی و دارایی دەچوونیان حکوومەتی بوونە ، بە پێچەوانەوە یەکەمین رۆژنامەی کوردی لەچاو ئەوان وبەپێچەوانەی میللەتانی دراوسێ رۆژنامەی کوردستانی بەدرخانییەکان رۆژنامەیەکی تاکەکەسی ئەهلی بووەو پەپشتیوان و توانای دارایی کەسی دەرچووە .

پرسیار لێرەیەدایە میقداد مەدحەت بەردخان بۆ چووەتە ژێرئەوئەرکە قوورس وگران و زەبەلاحەی چاپی رۆژنامەوە ..؟ وەڵامی ئاسان ئەوەیە:

میقداد مەدحەت بەدرخان وەک رۆشنبیرو تێکۆشەرێکی بنەماڵەی بەدرخانییان گەر لەرق و داخی دەوڵەتی عوسمانیی ولەتۆڵەی داگیرکاری و چەوسانەوەو ژێردەستەیی هەستی پێکردووە کورد هیچ دەوڵەتێکی نییەو خاوەن هیچ دەزگایەکی میری فەرمی نییە تا بەو ئەرکە هەڵسێ . بۆیە خۆی بەتەنیا و تاکەکەسی شانی داوەتە بەروو رۆژنامەی چاپ و بڵاوکردۆتەوە وسەرەنجام بەقەد دەزگایێک کاری کردووە لەگەڵ بنەماڵەو براکانی 31 ژمارەی بەچەندین قۆناغ و لەچەندین شارو وولاتان چاپکردووە (د.فەرهاد پیربال ، 2007 ، لاپەرە 32) سەرباری ئەم جیاوازییە گرنگە ، یەکەمین رۆژنامەی کوردی (کوردستان -قاهیرە – 1898) تایبەتمەندیەکی تری لەوەدایە کە رۆژنامەیەکە بەناوەرۆک رۆشنبیری و ئەدەبی و هەڵگری پەیامی نیشتیمانی و نەتەوەیی بووە، لەکاتێکیش دا تا ئێستا بەتەواوەتی ساغنەبۆتەوە کە ئایا رۆژنامەی (کوردستان قاهیرە – ئەوروپا 1898) رۆژنامەیەکی ئۆرگانی – زمانحاڵی سیاسیی پارتی (ئیتتیحادوتەرەقی) نەبووە ..؟ (هەمان سەرچاوەی پێشوو ، لاپەرە 37) .

لەدوای(کوردستان – قاهیرە 1898) لەسەرەتاکانی سەدەی تازەدا لەگەڵ باشتر گەڵاڵە بوونی هزری نەتەوەیی نیشتیمانی و سەرهەڵدان و دامەزراندنی پارت و کۆمەڵەو رێکخراوی کوردی ، سەرەتا لە باکور،لەکوردستانی تورکیاوە ، پاشان لەبەشەکانی دیکەی کوردستان بە رۆژهەلات و باشوورو رۆژئاواوە پەیتا پەیتا رۆژنامەگەری پارت ورێکخراووکۆمەڵە کوردییەکان سەرهەڵدەدەن .

ئەو کۆمەڵەو پارت و رێکخراوە سیاسییانەی ئەو سەردەمە هەر لە کۆمەڵەی تەعالی تەرەقی، کۆمەڵەی هێڤی، کۆمەڵەی ژێ کاف ، کۆمەڵەی خۆیی بوون بە رۆژنامەو گۆڤاری .

تەعاون و تەرەقی غەزەتەسی ساڵی 1908 لە ئەستەمبۆل ،رۆژی کورد- هەتاوی کورد لەساڵی 1913، لە رۆژئاوا رۆژنامەی هاوار 1932، رووناهی 1942 .

لەرۆژهەڵات، کوردستانی ئێران، بڵاوکراوەو هەواڵدەری (رۆژی کورد- شەوی عەجەم 1922) نیشتیمان – مەهاباد 1945، کوردستان – مەهاباد 1945 (فارو عەلی عومەر 2001 لاپەرە 170-185)

لە باشوور، لەکوردستانی عێراق رۆژنامەگەری رێکخراوەیی هەر لەسەرەتای سەرهەڵدای شۆرشی شێخ مەحموودی حەفید و دامەزرانی حکومەتەکەی لەرۆژنامەگەری حکوومەتی سەرهەڵدەدات بەرۆژنامەکانی (بانگی کوردستان – ئۆرگانی حکوومەت - 1992 ، رۆژی کوردستان -1922 ،ئۆرگاانی حکوومەت، ئومێدی ئیستیقلال ، ئۆرگان 1923) (محمد خدر مولود 1999لاپەرە 12-17) .رۆژنامەگەریی رێکخراو کۆمەڵە و پارتە کوردییەکان برەو دەستێنێ لە باشوور

تا دامەزراندنی پارت و لایەنە سیاسییەکانی وەک حزبی هیواوشۆڕش ، دارکەر و رزگاری ، حزبی شیوعی و پارتی دیموکراتی کوردستان وەکزمانحاڵی حزب وپارتەکان ،وەک ئۆرگان دێنە نێو گۆڕەپانی ململانێی سیاسیی لەدوای جەنگی دووەمی جیهانەوەش لە ساڵی 1946 وە بزاڤی رۆژنامەری رێکخراوو کۆمەڵە و ئۆرگانی حزبی گەرم و گوڕی زیاتری تێدەکەوێیت .

بەشی یەکەم :

رۆژنامەگەری لەسەردەمی شۆڕشی ئەیلوولدا ۱۹٦۱-۱۹۷۵

ریژنامەی خەبات ، ئەلتەئاخی ، برایەتی ، رۆژنامەو گۆڤاری تر

سەرەتای دامەزراندنی رۆژنامەگەری پارتی دیموکراتی کوردستان مێژوویەکی ئالۆزوتێکەڵی پڕلە نووسین و گێڕانەوەی هەمەجۆری هەیە،هۆکاری ئەم تێکەڵ وئاڵۆزیەی ئەم مێژووە گەر بۆ چەندین هۆکاری بابەتی و خودی بگەرێتەوە لەم دوو هۆکارانەی خوارەوە بەدەرنییە :

یەکەم : تۆمارنەکردن و بەدیکۆمێنت نەکردنی هەموو ئەو رووداوانەی پەیوەندیان بەدەرچوون وچۆنیەتی چاپکردن وبڵاوکردنەوەی هەردووئۆرگانی پارتی ، رۆژنامەی (رزگاری-1958) و رۆژنامەی (خەبات – 1959) وە هەیە لەسات و ئانی خۆیاندا بەشێوەیەکی بابەتییانەی راستەقینەیی وەک هەبووە تۆمارنەکراوە، بەڵکو وەک میزاجی کەس و مەیل و لایەنگری نووسراون .

دووەم : زاڵبوونی مەیلی کەسی وەک لەخاڵی یەکەم ئاماژەمان پێداوە و بابەتی تایبەتییانەی کەسان و خولانەوە لەنێو میزاجی ئەوکەسانەی لە نزیکەوە لەگەڵ ئۆرگانەکان کاریان کردووە .

لەدوای دەرچوونی رۆژنامەی (رزگاری – 1958) پاشان دووەم رۆژنامە هەر بە ناوی (رزگاری لە 1-3-1959) تا دەرچوونی رۆژنامەی (خەبات لە 4-4-1959) ناوی چەندین بڵاوکراوەیەی تریش دێ دیارترینیان (خەباتمان) و (بۆ پێشەوە) و پاشان (خەباتی کوردستان) و گۆڤارێکیش بە ناوی (مرۆڤ – 1948) کە لەوماوەیەدەرچووە (وریا جاف ، 1996 ، لاپەڕە 16).

نووسەران وتوێژەران کەتائێستایش دەستەوەستاون لەبەرای ئەو قۆناغەو ئەو ناوونیشانانە هۆکارەکە تا ئێستا بۆئەودەگەرێتەوە کە بەردەست نەبوونی زانیاری پێویست و زانستی وای کردووە توێژینەوە لەم سەردەمەی رۆژنامەگەری بکەوێتە ژێر بیروبۆچوون وشرۆڤەی کەسی مەیلدارولایەنگیر.

رۆژنامەی خەبات لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوولدا :

رۆژنامەی خەبات، ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان چۆن و کەی بوو بەو رۆژنامەیەی کە هەیە ..؟ ئایا لە رۆژنامەی (خەباتمان) یا لە رۆژنامەی (خەباتی کوردستانە) وەبۆتە ئەو(خەبات) ەی کەهەیە..؟

هەموو ئەو بۆچوونانەی بەرێزان : عەبدوڵڵا زەنگەنە ، وریا جاف ، جەماڵ خەزنەدار ، نەوزاد علی ئەحمەد ، سدیق ساڵح و رەفیق ساڵح ، فایق بەتی ، دلشاد مستەفا وەسانی و نووسەرانی تریش ئەوەندە بە هەند وەردەگیرێ کە بۆ خودی بڵاوکراوەکان (خەباتمان وخەباتی کوردستان)تا ساڵی 1958 شیاوە و وەرگیراوە هەرواڵە رووی زانستی وئەدەبییەوەش شرۆڤەی گێرانەوەو باسکردنەکەی بەرێز خورشید شێرە وپشتراسکردنەوەکەشی تەنیا وەک خۆیان وبۆخودی بڵاوکراوەکان (خەباتمان و خەباتی کوردستان) شیاوەو دەشێ ولەرووی زانستییەوە وەردەگیرێ (دلشاد وەسانی، 2021، لاپەرە 26) بەڵام بۆ بەستنەوەی ئەو بیروبۆچوونانە وبەستنەوەیان بە دەرچوونی (رۆژنامەی خەبات لە 4-1959-4) وەرگیراو وزانستی نین . بۆ ..؟ لەوەڵامدا دەڵێیین:

لەکاتێکدا رۆژنامەیەکی تازە ، بەناوونیشان و تایتل و لۆگۆیەکی تازە لەدایک دەبێ ، دەبێ ئەو رۆژنامە تازەیە وەک خۆی وەربگیرێ و توێژینەوەی زانستی لەسەر بکرێ و تیشکی بارودۆخی دەرچوونی بخرێتە سەر. هەڵبەتە جیاوازترە لەهەر بڵاوکراوەیەکی پێشخۆی ، ئەم جیاوازییەش گەر لە کات و مێژووی دەرچوون و شوێنی دەرچوونیش بێیت ئەزموونێکی تازەیە ، ناوێکی تازەیە بەلۆگۆی تازە وە .

مێژووی رۆژنامەگەری پارتی دیموکراتی کوردستان ، هەرلە دامەزراندنییەوە ،تا نەشونوماکردن و سەرهەڵدانی کاری رۆژنامەگەری بەچەندین قۆناغ دا تێپێڕیووە و لە قۆناغ و سەردەماکانیشدا بە چەندین شێوەو تەرزی جیا خۆی نواندووە و نووسەران و توێژەران بۆ قۆناغبەندی کردنی ئەم مێژووە بیروڕای جیاوازیان خستۆتە بەر باس و لێکۆڵینەوە .

کە بەدیقەت لە قۆناغ بەنیکردن یا بەقۆناغ باسکردنی هەربڵاوکراوەورۆژنامەیێک بکەین یا بەتنیا باسی یەکێک لە رۆژنامە و بڵاوکراوەکان بکەین لەنێوئەم مێژووەی بزاڤی رۆژنامەگەری پارتی دیموکراتی کوردستاندا ، باسکردن و شرۆڤەکردنیان لەڕووی زانستییەوە هیچ کەموکورییەکی تێدا بەدی ناکرێیت چونکە مێژووە

دێرینەکەی پارتی بەچەندین قۆناغ و سەردەم دا تێدەپەڕێ بەگوێرەی سنووری ئەو توێژینەوەیە (بزاڤی میدیای سەردەمی شۆرشی ئەیلوول دامەزراندن و پێشەنگی 1961-1975) مێژوویەکی تەمەن 14 ساڵەیە وبەڵام مێژوویەکی تەمەن 15 ساڵی

ئەم بزاڤەمان تێپەڕاندووە کە لەساڵرۆژی دامەزراندنەوە 1946 دەست پێ دەکات تا هەڵگیرسانی شۆرشی ئەیلوول لە 1961 – 1975 پاشان لەهەڵگیرساندنی شۆرشی گوڵان لە 1976 تا 1991وقۆناغی دامەزراندنی پەرلەمان و حکوومەتی .

رۆژنامەی خەبات دەرچوون و دامەزراندن :

رۆژنامەی خەبات لە رۆژی مۆڵەت وەرگرتنییەوە لە 4-4-1959 وە دەبێتە ناونیشانێکی دیاری رۆژنامەگەری کوردی و یەکەمین زمانحاڵی رۆژنامەیەکی سیاسیی - ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان -عێراق.ئەم رۆژنامەیە بۆئایندە دەبێتە تەمەنداروبەرهەم دارترین رۆژنامە ومافی خۆیەتی وا ناوزەدیکەین:

رۆژنامەی خەبات قوتابخانەیەکی رۆژنامەگەری ئەدەبی ورۆشنبیرییە ، هەڵگری پەیامی سیاسیی نەتەوەیی نیشتیمانی یە ، لەمێژووی رۆژنامەگەری کوردیدا،خاوەن پێگەو رۆڵی کاریگەرانەی ئەکتیفی رۆشنبیری وراگەیاندنە ، هەر لە سەردەمی شۆرشی ئەیلوولدا -1975-1961دا تا سەردەم و قۆناغەکانی تر شۆرشی گوڵان 1976-1991 و پاشان لە 1991 تا سەردەمی ئەمرۆ .

بەجیای بیروبۆچوونی نووسەران و توێژەران و قۆناغبەندکردنی ، رۆژنامەی خەبات دەرچوون و بڵاوبوونەوەی لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوولدا 1961-1975 لەوتوێژینەوەیەماندا لە پێنج وێستگەدا قۆناغبەندی دەکەین :

1-وێستگەی 1961 -1964

2-وێستگەی 1964-1966

3-وێسگەی 1968- 1970

4-وێستگەی 1970-1974

5- وێستگەی 1975-1976تا شۆرشی گوڵان

وێستگەی یەکەمی دەرچوونی رۆژنامەی خەبات 1961 -1964 بە هۆی بەرپابوونی شۆرشی ئەیلوول بەسەرکردایەتی رابەرو سەرۆک مستەفا بارزانی لە 1961-11-9 لەتەواوی نێوخاکی کوردستاندا ، رۆژنامەی فەرمی مۆڵەتدراوی خەبات لەبەغدا دەکەوێتە نێو قۆناغی دەرچوونی نهێنی و ناتوانێ وەک پێویست و وەک رۆژنامەیەکی خاوەن پەیام و پڕ خوێنەر رۆڵی رۆژنامەیەکی فەرمی مۆڵەتپێدراو ببینێ ، سەرباری وەستانی بۆ ماوەیێک و دواتر دەرچوونەوەی لەسەرەتای مانگی نیسانی 1962بەژمارە (465) خەباتی رۆژنامە جارێکی دیکە دەگەرێتەوە گۆرەپانی رۆژنامەگەری نیشتیمانی ، (دلشاد مستەفا وە سانی 2021)

لەبارەی هەردوو ژمارەی (463-464) هەر بیروبۆچوونێک هەبێ و چۆن دەرچوو‌بێت بەگوێرەی بیروبۆچوونی بەرێزان (د.ئازادعوبێد ساڵح ، عەبدوڵلا زەنگەنە، نەوزادعەلی ئەحمەد ،سدیق ساڵح ورەفیق ساڵح ، وریا جاف ، فەرهاد عونی د.فائق بەتی د.نەجاتی عەبدوڵلا، فەرهاد محمد ئەحمەد، دلشاد مستەفا وەسانی ورزگار نوری شاوەیس ..تد) هەموو ئەوە دەگەینێ دواژمارەی خەبات لە بەغدا ژمارە (462) لە 28-3-1961)دا دەرچووە و لەبارەی ژمارە (465)ی خەباتیش لەبەرئەوەی بەنهێنی و بەتیراژی کەم و بە ئامێری سادەوساکاری رۆنیۆ بەمەبەستی ئاراستەکردن و بڵاوبوونەوەی دەستاودەستی

، هەموو بۆچوونەکانی دەرچوونی خەبات لەم وێستگەیە دا ئەو راستییانە لەخۆدەگرن تا ئەو ئاستەی بڵێین دەکرێ هەمان ژمارە (465) هەر بەنهێنی لەلایان کادیرانی پارتی لە سلێمانی و هەولێر پێکەوە دەرچووبن یا ستێنسلکرابنەوە یا فۆتۆکۆپی کرابنەوە . بۆیەهەردوو بیربۆچوونی پێچەوانەی بۆچوونەکەی د.ئازادعوبێد ساڵح لەلایەک بیروبۆچوونی عەبدوڵڵازەنگەنەو نەوزاد علی ئەحمەد ، بەهەند وەردەگیرێن.

ئەوەی بۆئەم وێستگەیەی دەرچوونی ئەو رۆژنامەیە خاڵی جیاکردنەوەیە لەم ژمارەیەوە بەدواوە (465) خەبات لەکۆتایی 1962 دەگوازرێتەوە ناوچە ئازادکراوەکانی کوردستان و پێچەوانەی قۆناغی بەغدا ئازادانە بەسەر شارو شارۆچکەو ناوچەکان وکەرت و رێکخستنەکانی پارتی دابەش دەکرێ و دەگاتە وەرگر- خوێنەر،وەک بڵاوکراوەیەکی سیاسیی پەیامدار .

لەوێستگەی دووەمی دەرچوونیدا (1964-1966) خەبات ، نەک هەر رۆژنامەکە بە چاپخانە بچووکەکەشییەوە تووشی پەتای دووبەرەکی دەبێ ، بەڵکو نووسەران و خوێنەرانیشی تووشی ئەم دووبەرەیی و دووبەرەکییە دەبنەوە .

ئەم پەتایە ، تاماوەیێک لەدوای ئەو لێبووردنەگشتییەی کە سەرۆک مستەفا بارزانی لعساڵی 1965 دا بۆ گروپە جیاخوازەکەی کۆنفرانسی ماوەت 1964یش دەری کردبوو ،رەنگدانەوەی پەتاکە هەرمابوو. ئەم بەتایە بۆ رۆژنامەی خەباتی تێکۆشەر بەم شێوەیە کەوتەوە :

لەبەغدا گروپی ماوەت تاساڵی 1968 بەلاپەڕەی جیاواز (11) ژمارەیان لە چاپخانەی تایمس لەبەغدا چاپکردوە. ئەو(11) ژمارەیە هەمان ئەو (11) ژمارەیە بوون کە لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوول و چاپکراون.

کەواتە (11) ژمارەی خەبات بە دوو جۆرە چاپ لەدوولاوە لە بەغدا لای گروپی ئیبراهیم ئەحمەد لە چاپخانەی تایمس ولە نێو شۆرشی ئەیلوولیش لە ناوچە ئازادکراوەکانی ژێردەسەڵاتی شۆرش بەئامێری چاپی تازە چاپکراون .

لەوانەی بەسەرهات و چیرۆکی دەرچوونی ئەم (11) ژمارەیە لە ژمارە 474 وە تا 484 لەمێژووی رۆژنامەگەری رووداوێکی دەگمەن بێ . لەکاتێکدا هەموو سەرچاوەکان باس لەبێ ئاگای ئیبراهیم ئەحمەد ناکەن لە دەرنەچوونی 11 ژمارەی نێو شۆڕش ، بەڵکو هۆکارەکەرەکەی بۆ ئەوە دەگەڕێننەوە کە ئیبراهیم ئەحمەد ناووناوبانگی رۆژنامەی خەباتی لەبەغداو ناوەندی رۆژنامەگەریی عێراقی بەهەند وەگرتووە و بۆ بەرژەوەندی خۆی قۆستۆتەوە و بۆ مەبەستی کەسی خۆشی لۆگۆی رۆژنامەکەو ناوی پارتی دیموکراتی کوردستانی لەسەر رۆژنامەکە بەکارهێناوە.

ئەم کارە رۆژنامەگەرییە، بەتایبەتیش بۆ رۆژنامەگەری سیاسیی پارتێک لەگەڵ رژێمی بەغدا لەچیاکانی کوردستان لە شەڕدابێ و لەبەغدا پارتایەتی وکوردایەتی کردن تا ئاستی گیران و بەندکردن و

راپێچکردنی زیندانەکان قەدەغەبێ ،کاروکردەوەی پێچەوانەیین و ئاسایی نین بە ئاسانی بۆکەس نالوێ ، مەگەر بۆ گروپی چاپخانەی تایمس و شەوانی حەمۆرابی بەغدا لوابێ و ئاسایی بووبێ !!

رۆژنامەی خەبات لەنێو شۆرشدا ، پاش پاکتاوبوونی لە دووبەرەی ، لە مانگی شوباتی ساڵی 1966 ژمارە 485 ی لێ دەردەچێتەوە ،لەوێستگەکانی دیکەشی تا نسکۆی شۆرشی ئەیلوول لەدوا وێستگەی تەمەنی شۆرشی ئەیلوول 1970-1975 بە پێنج وێستگەدا تێپەڕیوە و 526 ژمارەی لێ دەرچووە و هەندێ سەرچاوەش ئاماژە بە 527 ژمارە دەکەن . (د.ئاریانا ئیبراهیم ، 2018 ،لاپەرە 54) .

گۆڤارو بڵاوکراوەی دیکەی سەردەمی شۆرشی ئەیلوول :

هەرلەماوەی قۆناغی شۆرشی ئەیلوولدا ، بزاڤی رۆژنامەگەریی پارتی دیموکراتی کوردستان چەندین ناونیشانی تری نوێی رۆژنامەو گۆڤار و بڵاوەکراوەی تازە شان بەشانی رۆژنامەی خەبات، دێنە نێوکاروانی مێژووەکەوە کە هەریەکەیان پێگەو ڕۆڵی کاریگەریان هەیەو، نەک هەربۆ مێژووی رۆژنامەگەری کوردیی ، بەلکو لەسەر ئاستی مێژووی رۆژنامەگەریی عێراقی وعەرەبیش ئەم ڕۆڵە بەرزەنرخێندرێیت لەوانەش رۆژنامەی (التاخی) .

ئەم ناویشانانەی خوارەوە ناونیشانی ئەو رۆژنامەو گۆڤارانەی سەردەمی شۆرشی ئەیلوولن :

1-**اخبار کوردستان :** بڵاوکراوەی وەرزی ، بەرۆنیۆ چپکراوە 1965-1969

2- **دەنگی پێشمەرگە :** گۆڤارێکی مانگانە بوو ، 24 ژمارەی لێ چاۆکراوە ، سەرەتا بە رۆنیۆ پاشان لە چاپخانەی خەبات ، بایەخی بە هەواڵ و چالاکییەکانی پێشمەرگە داوە قەوارەی گۆڤار 28 لاپەڕە بووە .

3- **صوت کوردستان :** گۆڤارێکی سیاسیی لقی یەکی پارتی بوو ، بەزمانی عەرەبی دەردەچوو ، بایەخی بە وتاری سیاسیی و کاروباری نێو شۆرش داوە.

4- **سەفین :** گۆڤارێکی سیاسیی یە لقی دووی پارتی دیموکراتی کوردستان دەریکردووە ، ژمارەیەکی لە مانگی 11-1967 لە ناوچەی هیران – هەولێر دەرچووە .گۆڤارێکی وەرزی سیاسیی و رۆشنبیری بووە . لەقۆناغی یەکەمدا ئەم گۆڤارە دواژمارەی لە مانگی 4-1970 دا دەرچووە کە ژمارە (30) بڵاوکراوەکەیە. سەفین یەکێگە لەوگۆڤارە سیاسییە رۆشنبیرییانەی سەردەمی شۆرشی ئەیلوول کە پێگەو بایەخی تایبەتی گۆڤاری ناوچەیی هەیە و لەلایەن لقی دووی پارتی دەرچووە و لەقۆناغی شۆرشی گوڵانیش درێژەی دەرچۆوەتەوە و دوای راپەڕینیش لەسەردەمی حکوومەتی هەرێمی کوردستاندا لەساڵی 2005 چەند ژمارەیەکی دیکەی لە قۆناغی سێیەمدا لێ چاپکراوە .

5- **مەشخەڵ :** گۆڤارێکی سیاسی رۆشنبیری لقی سێیی پارتی دیموکراتی کوردستانە لە مانگی تشرینی دووەمی ساڵی 1968 بڵاوبۆتەوە بەهەرسێ زمانی کوردی وتورکمانی و عەرەبی .

6- **رزگاری :** گۆڤاری لقی چواری پارتی بووه ، گۆڤارێکی سیاسیی بوو ، بایەخی بە کاروباری شۆرش و چالاکییەکانی دەدا .

7- **کادر :** گۆڤاری رۆشنبیری بوو ژمارە یەکی لە تەمموزی ساڵی 1968 دەرچووە تا 1975 کادر 25 ژمارەی لێ دەرچووە .

ئەمەو چەندین ناونیشانی دیکەی دیاری بواری رۆژنامەگەری لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوولداگرنگە لەسەر ناونیشانە دیارەکان وەک رۆژنامەی (ئەلتەئاخی)و (برایی – برایەتی) گۆڤارو رۆژنامەی رۆژانە هەڵوەستەیێک بکەین .

8-خەباتی قوتابیان :گۆڤاری یەکێتیی قوتابیانی کوردستان بوو، ژمارە یەکی لە تشرینی دووەمی ساڵی 1967 لەدوای کۆنگرەی پێنجەمی یەکێتییەکە دەرچووە ، (ساسان عەونی ، 1998 ، لاپەرە 26-60-61) .

خەباتی قوتابیان، گۆڤارێکی تایبەتمەندی بواری چالاکی رێکخراوەیی وراگەیاندن ورۆشنبیری یەکێتیی قوتابیانی کوردستانە و ئۆرگانی ئەم رێکخراوەیە، لە مێژووی رۆژنامەگەریی کوردیدا وەک رۆژنامەگەریی تایبەتمەند، پێشەنگ ورابەرە چ بۆ کاری رۆژنامەگەریی چ بۆ ئاشناکردن وراهێنانی قوتابیان بۆ بواری رۆژناگەریی و دروستکردن و بەرهەم هێنانی کارمەندی رۆژنامەنووس .

لەدوای گۆنگرەی حەوتەم ، ئەم گۆڤارە بەرەو پێشکەوتن هەنگاوی ناوەو جا چ لە رووی قەبارەو ناوەرۆک بێ یا دەرچوون و چاپی . لە لایەنی دەرچوونییەوە لە ژمارە (11-ی ساڵی 1973) بە 48 لاپەرە بەهەردوو زمانی کوردی وعەرەبی دەردەچێ و دواتر لقەکانی یەکێتیی قوتابیانی کوردستان ، لقی هەولێر، لقی دیالا، لقی نەینەوا،لقی سلێمانی ، لقی کەرکووک ، لقی دهۆک گۆڤاری تایبەت بە رێکخراوەکەی خۆیان دەردەکەن .

لەمێژووی رۆژنامەگەریی قوتابیاندا، یەکێتیی قوتابیانی کوردستان نەک هەر لە چاپکردن و دەرکردنی گۆڤارەکانیان پێشەنگن ، بەڵکو لە تەرخانکردنی چەند لاپەڕەیێکیش لە رۆژنامەی برایەتی بەناوی لاپەرەی (خەباتی قوتابیان) چوارجار لە ژمارە کانی 5-25 ی رۆژی 6-2-1974 دا .

لاپەڕەی خەباتی قوتابیان وەک رۆژنامەیەکی تایبەت بوو، لەنێو یەکەمین رۆژنامەی رۆژانەی کوردی برایەتی دا . سەرباری هەواڵ و چالاکی و کورتە رێپۆرتاژی تایبەت بە یەکێتیی قوتابیان لەنێوهەر چوارژمارەکەدا سەروتاریش هەبوو بەناونیشانی (رێبازی قوتابیان) بۆیەدەکرێ بەم پرۆسە رۆژنامەگەرییە بڵێین : دوو رۆژنامە لە نێو رۆژنامەیەک دا .

رۆژنامەی التاخی پێشەنگی رۆژنامەگەری کوردی، بەزمانی عەرەبی بۆ رۆژنامەگەریی عێراقی و عەرەبی لەماوەی 1967–1974 دا.

دوای شەش ساڵ لەتەمەنی شۆرشی ئەیلوولدا سووربوون و بەردەوام بوون لە خەبات و تێکۆشانیدا ئامانج و ستراتیژیەتی خەبات بوو بۆ ێنانەدی مافەرەوایەکانی گەلی کورد لە پێکەوە ژیانی ئاشتییانە و شادبوون بە مافە سیاسیی ونیشتیمانییە نەتەوەییەکان ومافی کارگێری وحوکمرانی راستەقینەکەی خۆ بەرێوەبردن لە عێراقێکی دیموکراتیدا ، بەمەرجی دان نان بەهەموو مافە نیشتیمانی وکەلتووری ونەتەوەییەکانی لە دەستوورو یاسا کارپێکراوەکانی دەوڵەتی عێراقدا بنێ ومافەکانی گەلی کوردو شۆرِشەکەی ،داخوازییەکانی جەماوەری گەلی کوردستان بەیاسا و پرەنسیپە نێودەوڵەتییەکان ڕێزلێگیراو بێ . سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلوول و سەرۆک بارزانی پێویستیان بەکەناڵێکی دیکەی گەیاندنی ئەو پەیامە هەبوو ، دەبوایە ئەم کەناڵەش لەرێگای رۆژنامەیەکی زمانحالی راستەقینە بێ بەزمانی عەرەبی وەک رۆژنامەی (التاخی) و رۆژانە لەگەڵ هۆش و بیریان بدوێ و بیانهەژێنێ . بۆیە دەرچوونی التاخی بەزمانی عەرەبی بۆ خوێنەری عەرەب ئەوسا گرنگ بوو ئەوەیان لەبەر دووهۆکار بوو :

1-تا بەگوتاری رۆژنامەوانی بوارو واری دۆستایەتی نێوان گەلانی کوردوعەرەب فرەوانتربێ ولایەنگران و دۆستانی عەرەبیش تێگەیشتن وهاوسۆزی راستەقینەیان بۆئامانج وخەباتی گەلی کوردستان وتێکۆشانی نەتەوەیی زیاتربێ ودەنگ وهەڵوێستی دەستەبژێرانیان لە سیاسیی و هزرمەند و رۆشنبیرانی عەرەب بن بە کۆمەک و پشتیوانی کردنی راستەقینە لە شۆرشی ئەیلوول ورەوایەتی خەبات وتێکۆشانی گەلی کوردستاندا.

2- کپکردنی ئەو دەنگ و گوتارە شۆڤێنییە عەرەبییانەی ئەو پارت ولایەنە جیاوازانەی لەبەغداوە وجارناجاریش لەوڵاتانی عەرەبیش دژی شۆرِشی گەلی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان وبزاڤەنیشتیمانییە رزگاریخوازییەکەی بەرزەبوونەوەو ئامانجیان دیماگۆگیەت وچاوبەستەیی وفریودانی ناوەندی عەرەبی وعێراقی بوو ، تا بۆیان بلوێ شۆرشی گەلی کورد ناشیرین وناڕەوا پێشان بدەن.

بۆ هەڵسەنگاندنی ڕۆڵ و پێگەی (التاخی) سەدان نووسین و دەیان سەرچاوەی زانستی پاوەڕپێکراولەبەر دەست داهەن وباس لە گرنگی و پێگەو بایەخی دەکەن ، لەم توێینەوەیەدا ئەم بیرووبۆچوونەی د.فائق بەتی بەنموونە دێنینەوە :

(ژمارە یەکی التاخی لە 29-4-1967 دەرچووە ، ئەو رۆژنامەیە بەیەکێک لە پرخوێنەرترین و بڵاوترین رۆژنامەی عێراقی دادەنرێیت لەو قۆناغەدا ، وێرای ئەوەش ئەم رۆژنامەیە لەبەر هەڵوێستە نیشتیمانییەکانی ودلسۆزی بۆ پرسی راستەقینەی گەلانی عێراق بەکوردو عەرەبەوە چەندین جار لەلایەن بەغداوە ئاگادارکراوەتەوەهەڕوگیڤی داخستنی لێکراوە(د.فائق بەتی ،2011، لاپەڕە 253)

ئەو هەڵسەنگاندنەی د. فائق بەتی باشترین بەڵگەی نووسەرو قەڵەمێکی دیاری عێراقی و ناوچەکە یە بۆ رۆژنامەکە و وای پێشان دەدات (التاخی) جوانترین و دلسۆزترین سەکۆی ئازادی ڕادەبرین و بوێری نووسین ولاپەڕەی قەڵەمی دلسۆزو خاوێنی نیشتیمانی گەلی کوردو شۆرشی ئەیلوول و سەرۆک

ورابەرەکەی مستەفا بارزانییە بۆرۆژنامەگەری عێراقی وخوێنەرانی لە زاخۆوە تا فاو لە بەسرا،هەروا سەکۆیەکی بڵندی دیموکراتییانەی گوتاری رۆژنامەوانی رۆشنبیرو هزرمەندانی کوردە بۆ عەرەبی عێراقی.

لەم بارەیەوە د. فائق بەتییە بەراوردی رۆژنامەی التاخی لەگەڵ چەندین رۆژنامەی ناودارەکانی بەیروت و قاهیرە دەکات ورۆژنامەی تائاخی بەرۆژنامە راستگۆو بە هەڵوێستەکەی بەرەی میللەت وبەرۆژنامەخودان دەیەها نووسەر و رۆژنامەنووسی بوێرو پرۆفیشناڵ بەکوردوعەرەبە لەقەڵەم دەدات.

وتارەکانی التاخی هەڵقولاوی نێو رووداوەکان و رۆژەڤی پرسە گەرمەکان بوو، چ ئەو وتارانەی لەسەر دەستووری کاتی دەنووسران یا ئەو بابەتانەی لەسەر سامانی سروشتی نەوت و کانزاو کشتوکاڵ و مافەکانی کرێکاروجووتیار و مافی گەلان و پێکەو ژیانی ئاشتییانی پێکاتە جیاجیاکانی کۆمەڵگا..یائەو بابەتە چارەنووسسازانەی راستەخۆ سەر بە پرسە نیشتیمانییە نەتەوەییەکانی گەلی کوردستانەوە هەبوو .

رۆژنامەی التاخی لەم قۆناغەی دا لە 29-4-1967 وە تا کوردەتاکەی بەعسیان لە 1968-7-17 و هاتنە سەرحووکمیان ، (427) ژمارەی لێ دەرچوو .

لەقۆناغی دووەمی دا التاخی بەگوورِوتینێکی لە قۆناغی یەکەمی بەجۆشترەوە لە رۆژی 9-1970-5 ژمارە (428) ی چاپ و بڵاودەکرێتەوە و ەژمارە (1583)ی رۆژی 12-1974-3 دەنووسێ : لەبەر ئەو بارودۆخە سیاسییە ناسکە، مەکتەبی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان بریاری دا هەردوو رۆژنامەی التاخی و برایەتی بۆ کاتێکی دیاری نەکراو رابگرێ) .

برایەتی لە رۆژنامەو گۆڤارەوە بۆ یەکەمین رۆژنامەی رۆژانەی کوردی لەمێژووی رۆژنامەگەری کوردیدا لە 6-5-1967 تا 24-1974-2

بەخششێکی دیکەی شۆرشی ئەیلوول بۆ بزاڤی رۆژنامەریی کوردی دەرچوونی رۆژنامەو گۆڤارو پاشان رۆژنامەی رۆژانەی پارتی دیموکراتی کوردستانە . برایەتی وەک ناونیشانێکی تازەی بڵاوکراوەی رۆژنامەگەریی گوڵەگەنێکی دیکەیە بۆسەر خەرمانەی رۆژنامەگەریی کوردی و قۆناغێکی دەوڵەمەندی ئەو بوارەیە .

وێستگەکانی دەرچوونی :

دوای حەفت رۆژ لەدەرچوونی رۆژنامەی التاخی ، لەرۆژی 6-1967-5 لەگەڵ ژمارە (8) ی التاخی ژمارە (1) برایی – برایەتی دەکەوێتە دەست خوێنەران . ئەم رۆژنامەیە لەم وێستگەیەدا 72 ژمارەی لێ دەرچووە .

لەوێستگەی دووەمی دەرچوونی دا وێرای چەندین گۆرانکاری لە ناو وشوێنی دەرچوونی ناوی لە(برایی دەبێتە برایەتی)و شێوازی دەرچوونی لەرۆژنامە وە دەبێتە گۆڤارو چەند ژمارەیەیێکیشی جگەلە بەغدا لەسلێمانی دەردەچێ و پاشان وەک رۆژنامەش جارێکی دیکە هەر لەبەغداو سلێمانییەوە

دەردەچێتەوە . هەمووی بەیەکەوە لەبەغداو سلێمانی بە گۆڤارورۆژنامەوە 14 ژمارە وەک گۆڤار و17 ژمارە لەرۆژنامەو (پاشکۆی برایەتی)،لەسلێمانی 12 ژمارەی ئەو پاشکۆیەش دەچێتە نێو مێژووی سەروەری رۆژنامەگەریی کوردی لە سەردەمی شۆرشی ئەیلوولدا .

لێرەدا پرسیارێک دێتە پێشەوەهۆکاری دەرچوونەوەی برایەتی بەرۆژنامەوگۆڤار وپاشکۆیەوە لەشاری سلێمانی دەبێ لەچییەوە سەرچاوەی گرتبێ ..؟

لەوەڵامدا ئەو هۆکارانە دەخەینە ڕوو :

1-تا سەرکردایەتی شۆرشی ئەیلوول بیسەلێنێ کاریگەرێتی باڵی جیابۆوەوە ناتوانێ دەستەبژێرانی سلێمانی و رۆشنبیرو نووسەرانی لەشۆڕش دابڕێنێیت .

2- سلێمانی وەک ناوەندێکی رۆشنبیری کاراوچالاک شایانیەتی رۆژنامەو گۆڤاری لێ چاپبێ وەدەربچێیت .بەتایبەتی رۆژنامەو گۆڤاری شۆرشی ئەیلوول .

رۆژنامەی رۆژانەی برایەتی و پێشەنگی و ئەڤراندن :

لە کتێبی(برایەتی یەکەمین رۆژنامەی رۆژانەیە لەمێژووی رۆژنامەگەریی کوردی دا) نووسینی نەژاد عەزیزو سورمێ وپێشەکی فەرهاد عەونی – هەولێر ، چاپی دووەم – 1997) فەرهاد عەونی نووسیویەتی :

برایەتی لەم خولەداپیی نایە قۆناغێکی گەورە لەمێژووی ژیانی رۆژنامەگەریی کوردیدا ئەویش بوونی بەرۆژنامەیەکی رۆژانە بۆیەکەم جار ئەوشەرەفەش بەر پارتی دیموکراتی کوردستان کەوت کەبەکۆششی براو مامۆستای داهێنەرمان داراتۆفیق کە ئەوکاتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی پارتی وسەرنووسەری هەردوو رۆژنامەی (التاخی وبرایەتی) بوو توانرا بۆیەکەمجار بڕیاری دەرچوونی برایەتی بدرێ بەشێوەیەکی رۆژانە .(نەژاد عزیزسورمێ ،1977 ،لاپەڕە 13).

نووسەری کتێبەکەش نەژاد عزیز سورمێ بیروبۆچوونی بۆئەم دەستپێشخەرییە، بەم شێوەیەیە:(کردنی برایەتی بەرۆژانە کەپێشتر پاشکۆیەکی حەفتانەی رۆژنامەی التاخی بوو پێشتریش گۆڤارێکی بەناو مانگانەبوو ، نیشانەیەکی دیارە لەمێژووی رۆژنامەگەری کوردی دا و دەستپێشخەرییەکی بەجێش بوو، بەڵام دوای چی ؟! دوای ئەوەی زەمینەی لەبار تێکچوو بوو بۆنی شەڕ دەکرا ..دەبوایە هەر دوای بڵاوبووبوونەوەی رێککەوتننامەی 11ی ئازاری 1970 هەست بەم کەلێنە فەرهەنگی یە بکرابوایەو هەنگاوێکی بۆ بهاوێشترا بووایە . (نەژاد عزیز سورمێ ، 1997 لاپەڕە 21-22) .

بەهەموو بارێکدا وبە لەبەر چاوگرتنی بارودۆخی دەرچوونی رۆژنامەی برایەتی وەک یەکەمین رۆژنامەی رۆژانە لەمێژووی رۆژنامەگەریی کوردیدا ، دەستپێش خەری وبەخششێکی گرنگی پڕبەهایە بۆ توانای نووسەرو رۆژنامەنووسانی کورد لەوساوە دەسەلمێنێ کە لێزانن و شیاوی ئەوەن رۆژنامەی رۆژانە بەزمانی کوردی چاپبکەن و بڵاوبکەنەوە .

هەروایش کەوتەوەتواناو باوەڕ بەخۆبوون و شیاوی ولێزانی وکارامەیی نووسەران وکارمەندانی ڕۆژنامە نووس و پاڵپشتی شۆڕشیی ئەیلوول و سەرکردایەتی شۆرش و سەرۆک ورابەری شۆرش مستەفا بارزانی لەپشت بوو.

پشتیوانی و پشتگیری خوێنەرانی ڕۆژنامەکە ش هۆکارێکی ترە جا چ لە بەغداوە یا زیاتریش لە شارو شارۆچکەکانی کوردستان بۆ کرین و خوێندنەوەی و بوون بە بەشدارێکی سەرەکی دەرچوون و بەردەوام بوونی .

بە هەموو پێوەرێکی زانستی بەردەوامی لەدەرچوونی هەر بڵاوکراوەیێک ڕێژەی وەرگر- خوێنەر تاکە پێوەریەتی وئاستی پێشوازی لێکردنی لەلایەن خوێنەرەوە بەهەند وەردەگیرێ . وەک ئەو پێشوازییە بێ وێنەیەی خوێنەرانی لە برایەتی دەکراهۆکاری وەستانیشی هەر بۆ ئەم خاڵە بگەرێتەوە ، چونکە ڕۆژانە خوێنەران لەبەردەم کتێبخانی شارەکانی کوردستان وەک لە هەولێر دەیان جار گرد بوونەوە لەچاوەڕوانی گەیشتنی برایەتی خۆپێشاندان و نمایشێکی ڕۆشنبیری و نەتەوەیی بوو . نووسەری کتێبی برایەتی یەکەمین ڕۆژنامەی ڕۆژانە نووسیوویەتی :

برایەتی کە کرایە ڕۆژانە، لەگەڵ ئەوەی لەئاستی گەلێک ڕۆژنامەی دیکەشمان دا نەبوو پێشوازییەکی بێ نەزیری لێ کرا بەرادەیێک وای لە حکومەت کرد بە ئاگادارکردنەوەیێکی تایبەتی دای بخات وەک لە ئاگادارکردنەوەکەدا هاتبوو بە بیانووی ئەوەی بەرەسمی داوانەکراوە ڕۆژانە دەربچێیت ،(نەژاد عزیز سورمێ ، 1997 ، لاپەرە 22) .

لەم ڕۆژنامە ڕۆژانەیە جوانەمەرگەی برایەتی لەماوەی دەرچوونیدا 26 ژمارەی لێ دەرچووە بەم شێوەیە :

- ژمارە (سفری) برایەتی لە ڕۆژی 1-1-1970 دەرچووە،ژمارەی ئەزموونیەتی .
- ژمارە (1) ی لە 8-1-1970 دەرچووە .
- ژمارە (26) ی لە 7-2-1970 دەرچووە .

بەگشتی ڕۆژنامەی برایەتی لە قۆناغی ڕۆژانەیدا 27 ژمارەی لێ دەرچووە ، و دوای ڕاگیرانی بەفەرمانی وەزیری ڕاگەیاندنی حکومەتی مەرکەزی بە بیانووی نەبوونی (مۆڵەتی فەرمی دەرچوو وەک ڕۆژانە)،برایەتی جارێکی دیکە گەڕایەوە دەرچوونی حەفتانەی لە ڕۆژی 24-3-1973 ژمارە (85) ی بڵاوکراوەتەوە

بەشی دووەم : سەرهەڵدان و دامەزراندنی رادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق قوناغەکانی پەخشی لەشۆڕشی ئەیلوول ١٩٦٣ دا

مێژووی داهێنان و دامەزراندنی رادیۆ لەگەڵ دۆزینەوەی شەپۆلی کورت و بوارەکانی کارۆموگناتیسی وتاقیکردنەوەکانی گۆگیلمۆ مارکۆنی زانای ئیتاڵی و ئەلێکسەندەر بۆبۆڤ زانای رووسی

دەست پێ دەکات (ا.م.د. سعد سلمان المشهدانی ، 2013، ص 160) ئەو مێژووە ئەوسا دەبێتە دەزگای رادیۆیی بەخش و بڵاوبوونەوە ، کاتێ مارکۆنی پەیامێکی دەنگی لەرێگای تەڵگرافەوە دەنێرێتە نێو رووباری مانش کە ماوەی 2کم دووری نێوانیان بوو،هەر مارکۆنی توانی دواتر لەماوەیەکی کورتدا ماوەی گەیاندنی دەنگ و شەپۆلەکانی بگەیەنێتە دووری 55 کم و ئەو شەپۆڵە دەنگییە کەبە شەپۆلی دەنگی هێرتز ناودەنرێ ئەوسا دەبێتە دەزگا و ئامێری رادیۆ و لە ئەمریکاو ئەوروپاوە ئامێرەکە دروست دەکرێ (د. مصطفي حميد كاظم الطائي ، 2007 ، ص20) . لەو مێژووە جیهان پەیتا پەیتا ئێزگەی رادیۆی بۆ وڵاتەکانیان دادەمەزرێنن .

لە عێراقدا دامەزراندنی ئەم دەزگایە بەشێوەی فەرمی بۆ رۆژی 22-1932-3 دەگەرێتەوە بەڵام پەخشەکەی بە شێوەی ئەزموونی بە چەندین قۆناغ دادەروات تا لە 1-1936-7 ئێزگەی بەغدا دەبێتە دامەزراوەیەکی فەرمی رادیۆیی .

دوای ئەو مێژووە ، رێگادرا بە فەرمی پەخشی ئێزگەو رادیۆی بەغدا هەواڵ بە زمانی کوردی بخوێنێتەوە لەرۆژی ١٩-١١-١٩٣٩ خوێندنەوەی هەواڵ سپێردار بە (کامل ئەمین) وەک یەکەم بێژەری کورد (باکوری ، ٢٠٠٩ ، لاپەرە ٤٠) .

دوای یەکەمین پەخشی هەواڵ بەزمانی کوردی ، لەبەشی کوردی کە ماوەی پەخشەکە لە نێوان (١٠-١٥) دەقیقە بوو ، لە چەندین رادیۆی دیکەی دەوروبەر لەبەیروت ٥-٣-١٩٤١، لە فەلەستن -یافا بەهاری ١٩٤٣، لەقاهیرە ١٩٥٧ ، لە یێرڤان لە ١٥-١٢-١٩٥٥ ، پەخشی بەشی کوردی لەرادیۆی تاران لە ١٩٥٨و چەندین پەخشی تریش لەبەر گەلێ هۆکار گرنگترینیان هۆکاری سیاسیی و بەرنامەی تایبەتی وڵاتانی زلهێزی ناوچەکەیە سەرهەڵدەدەن ،

دامەزراندن و سەرهەڵدانی دەنگی رەسەنی شۆرشگێری کوردی لە کوردستانی عێراق لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوولدا لەرۆژی ٣٠-٨-١٩٦٣لە ئەشکەفتی گوندی (گردەرەش)، (وەسفی حسن ردێنی ، ٢٠١١ ، لاپەرە ٥٨) قۆناغێکی تازە لە مێژووی میدیای کوردی بیستراو دێنێتە ئاراوە بەجۆرێ لە مێژووی ئەم تەرزە میدیایەدا پارتی دیموکراتی کوردستان پێشەنگ و رابەر بێیت .

رادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق پێشەنگی میدیای بیستراو :

بۆ باسکردن لە پێشەنگ و بەخشیی میدیای بیستراوی شۆرشی ئەیلوول لەبواری رادیۆ وتەکنەلۆجیای میدیای بیستراودا ، جگە لە رادیۆی جوانە مەرگی دەنگی کۆماری کوردستان لە مەهاباد، لەکوردستانی عێراق رادیۆیەکی کوردی نەبووە زادە و هەڵقولاوی ناخی سیاسیی و نەتەوەیی کوردی بێ .

لە روانگەی فرەوانترەوە ، ئەم توێژینەوەیە قوڵتر دەچێتە نێو ناوەرۆکی بایەخی ئێستگەی دەنگی کوردستانی -عێراق وئەم پێشەنگی و ئەم بەخششە میدیایەی وتەکنەلۆجیا بیستراوەی شۆرشی ئەلوول لەم سێ خاڵانە چرەکاتەوە :

١-دەنگی کوردستان یەکەمین رادیۆی کوردییە ، بە ستۆدیۆی تۆمارودەستگا و ئامێری پەخشی لەنێو خاکی نیشتیمان و لە کوردستانەوە پەخش بکرێ .

٢- جگە لە پەیامی ئەدەبی و رۆشنبیری و میدیایی ، هەڵگری پەیامی سیاسیی و هزری سیاسییانەی پارتی دیموکراتی کوردستان بووۆشۆڕش وبەرخودان بووە، لەبەرامبەر هێرش و پەلامارو ئینکاری کردن لە بوونی نەتەوەی کورد.

٣- پێشەنگییەکی تری شۆرشی ئەیلوول هەر لەبواری کاری ئەم رادۆییەدا جگە لە نووسەران ورۆژنامەنووسانی بواری رۆژنامەگەریی کۆمەڵێک تەکنیکاری بواری تەکنەلۆجیای رادیۆیش کەهەموویان کوردبوون و خۆماڵی بوون ئەم رادۆیە بەرێوە دەبەن و کۆمەڵێ کادیری تری بواری تەکنەلۆژیای رادیۆش دروست دەبن .

به لەدایک بوونی رادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق لە٣٠-٨- ١٩٦٣ جۆرە رادیۆیەک لەدایک دەبێیت کە پێی دەگوترێ رادیۆی شۆرشگێر یا میدیای دەنگی ئاراستە کراو یا پەخشی نهێنی شۆرشگێری بۆ مەبەستێک لە مەبەستەکان کە مەبەستی گەیاندنی دەنگ و پەیامی سیاسیی نەتەوەییە ،چالاکی پێشمەرگەو هەواڵی بەرگری وبەرخودانە ، لە رووی زمان و ئەدەبیاتیشەو گرنگی پەخشی رادیۆی نهێنی لەوەدایە وەک ئەمیر حەسەن پوور دەڵێ : لەدەمی هەرواو هۆریا و پێکدادان لەسەر زمان ، پەخشی رادیۆی نهێنی گرنگە بە تایبەتی لەژێر هەلومەرج ودۆخێکی سنووردار لەلایەن حکوومەتەکانەوە کە دەیسەپێنێ بەسەر کوردستانەوە گرنگییەکەش لەوەدایە کە گوێگران ئەتوانن ، بەبێ زێدە مەترسییەوە لە کپکردنی ، زۆرجاران دەنگوباس و سروودی نیشتیمانی شۆڕشگێرانە و شتی تریان گوێ لێبێ و وەریانگرن لە ئێزگە نهێنییەکاندا (ئەمیر حەسەن پوور . ٢٠١٠ لاپەرە ٤٠)

بۆیە هەمیشە ئەم رادیۆیە بە مەبەستی کپکردنی پەیام ودەنگی شۆڕشگێرانەکەی لەلایەن حکوومەتەکانی عێراق ورژێمەکانی بەغداو ناوچەکە تێکۆشاون و ئامانجی سەرەکییان کپکردن وبێ دەنگ کردنی بووە وبۆئەم مەبەستەش درێغییان نەکردووە وهەموو شێوازێکیان گرتۆتە بەر، لەم شێوازانەش باسی ئەم دوو لایەنەی دژایەتییە بەردەوامەکانی رژێمی رژێمەکانی بەغدا دەکەین:

١- ئێران و عێراق پێکرا تەشویش(واتا تێکدان) یان دەخستە سەربەرنامەکانی ئەو ئێزگەیە و بەمۆسیقای نارێک و بەدەنگی بەرز وایان لەدەنگی ئەو رادیۆیە دەکرد کەس لێی تێنەگات و بگرە لێشی وەڕس بێ و وازی لێ بێنێ .(ئەمیر حەسەن پوور ، ٢١٠ ،لاپەڕە ٤٠) . ئەم تێکدان و تەشویشە بە دەنگی (هانی هانی) لەگەڵ کردنەوەی پەخشی ئێزگە دەستی پێ دەکرد . هانی هانی گۆرانیەکی کۆرسی بیانی رۆژئاوای بوو، لەگەڵ پەخشی ئێزگە بەدەنگی بەرزتر لە دەنگی بێژەری ئێزگە دەخرایە پەخشی رادیۆکە . (باکوری ، هەمان سەرچاوەی پێشوو) . هانی هانی ئەوەندە بێزارکەروو تێکدەرو رێگرو کپ کەربوو بۆ بیستەرو گوێگری برسی هەواڵ و دەنگوباس و وتارو سرودی نیشتیمانی شۆرشگێر و چالاکییەکانی پێشمەرگە لای ئەدیبانو هونەرمەندان بەجۆرێ گوزارشتی لێکراوە ،

گوزارشتەکان دەچنە نێو خانەی ئەدەبیاتی شۆڕشگێری و بەرگری سەردەمی ئەیلوولی تایبەت بە میدیای بیستراو – ئێزگەی دەنگی کوردستان بۆ نمونە شیعرەکەی هەژار (هانی هانی) ونووسینی نووسەرانی ئەوسەردەمە.(هەژار.٢٠١٠ لاپەرە ٢٥٩-٣٠٠)

٢- هێرش و پەلاماردانی سەربازی وهێرش و بۆردومانی فرۆکە جەنگییەکان بۆسەررادیۆ و ئێزگە. رادیۆی دەنگی کوردستان لەترسی بۆردومانی تۆپی دوورهاوێژوبۆردومانی فرۆکە وهێرش وپەلاماردانی سەربازی ، جێگۆڕکێ پێکردن وگواستنەوەی شوێن وجێگای و پەنادانی لە پەناگای ئارام یەکێک بووە لەو سیفەت و تایبەتمەندیانەی ئەوسەردەمەی و پەنادای لە ناوچەیەکی ئارام بۆ تۆماری بەرنامەو پەخشی کارێک بووە لە کارەکانی نێو ئەو میدیایە .(د. مغدید سەپان ٢٠٢٠ ، لاپەرە ٦١) .

کە بەراوردێکی سەرپێیی لە نێوان میدیای خوێندراو بیستراو دەکەین،واتە لەنێوان رۆژنامەورادیۆدا زیاترهەست بە بایەخی رادیۆ دەکەین لە چاورۆژنامە بۆگەیاندنی پەیام وناوەرۆک ، ئەوەشیان لەبەر گەلێ هۆکارە دوولەم هۆکارە گرنگانە :

١-خێرایی لەگەیاندنی پەیامی رادیۆی ، لەچاوپەیامی رۆژنامەی کاغەزی .

٢-وەرگری رادیۆی لەهەر ئاستێکی رۆشنبیریدا بێ، خوێنەربێ ، یا نەخوێندراوو کۆڵەوار، بیرتیژ بێ یا بیرکۆڵ ، بینا بێ یا نابینا دەتوانێ گوێبستی پەیامی رادیۆی بێ و بەئاسانی پەیامەکە وەرگرێ ، بە بەراورد لەگەڵ ئاستەنگە هەموجۆرەکانی وەرگر- خوێنەری پەیامی رۆژنامەی .

هەر بۆیە شۆرشەکانی جیهان بۆگەیاندنی پەیامی سیاسییان بایەخی تەواویان لە کاری میدیای بیستراو و تەکنەلۆجیای میدیای رادیۆی داوە ، شۆرشی ئیلوولیش هەرلەسەرەتاوە لە خەمی دەستەبەرکردنی ئەم تەرزە میدیاییەدابووە .

پەخش و دامەزراندنی رادیۆی دەنگی کوردستان :

دەربارەی مێژووی پەخش و دامەزراندنی رادیۆی دەنگی کوردستان ، هەر جۆرە جیاوازییەک لەکات و ساتی پەخش و دامەزراندنی هەبێ ، لەم توێژینەوەیەدا هەموو بیرو بۆچوونی هەموو ئەوسەرچاونەش بەبایەخەوە وەردەگرین و رێز لە وانیتریش دەگرین ، بۆیە بەگوێرەی هەموو بۆچوون وبیرورا مێژوویەکان ، هاوڕای ئەم تێروانییە زانستیەی خوارەوە ین بۆ پەخشی دەنگی کوردستان.

رادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق، کە ئەوسا لەکاتی پەخشی دا (عێراق) ی پێوەلکابوو لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوول دا لە رۆژی ٣٠-٨-١٩٦٣ پەخشی خۆی دەسپێکردووە و دەستپێکی پەخش وتاریش بە وتەیەکی رابەرو سەرۆکی نەتەوە مستەفا بارزانی پەخشی دەستپێکردووە .

ئەوەیان پەخشی رادیۆیە لە سەردەمی شۆرشی ئەیلوول دا ، کە رۆژی 30-8-1963 رۆژی پەخشە و هەڵبەتە دوای پەخشیش رادیۆو ئێزگە ماوەیێکی پێویستە تا بەتەواوەتی دامەزرێ و نەخشە رێگای

کارەکانی خۆی لە بەرنامەرێژی و کاتەکانی پەخش و زمانی پەخش بۆ هەواڵ و ڕیپۆرتاج و بەرنامەکان وبەشەکانی دارێژێیت ئەوکاتەش با مانگێکی خەیاندبێ بۆیە بەپشت بەستن بەو سەرچاوە زانستیانەی ئاماژەمان پێ داوە لەم توێژینەوەیەدا ئەم بیروڕایە دەچەسپێنین کە :

1-ڕۆژی سێشەممە 30-8-1963 ، ڕۆژی کردنەوەی پەخشی دەنگی کوردستانە .

2-ڕۆژی شەممە 28-9-1963 ، ڕۆژی دامەزراندنی دەنگی کوردستانە وەک رادیۆی فەرمی شۆڕشی ئەلوول ، لە ئەشکەوتی گوندی (بەردەڕەش) لە ناوچەی ماوەت لە پارێزگای سلێمانی پەخشی خۆی راگەیاند . (سالارعوسمان ، 2013 لاپەڕە 69) و (وەسفی حسن ررِدێنی ، 2011 ، لاپەڕە 58) و (ئەمیر حەسەن پوور ، 2010 ،لاپەرە 40) و چەند سەرچاوەی تر .

لەماوەی پەخشی رادیۆی دەنگی کوردستان لە ٣٠-٨-١٩٦٣ وە تا دوای ڕێکەوتنی ١١ی ئازاری ١٩٧٠ کە بەگوێرەی بەندێک لەبەندەکانی ڕێکەوتنامەکە پەخشی وەستا و لە دوای ئازاری ١٩٧٤ دەستی بەپەخش کردەوە) ئەم رادیۆیە چەندین گۆڕانکاری و پێشەوەچوون و پێشکەوتنی بەخۆوە بینیوە جا چ لەبواری جۆری بەرنامەکان و چاپکراوەکانی بێ یا لەرووی زیادبوونی زمانی بەرنامەکان و پەخش یا شوێنی پەخشی . گرنگترینیان ئەمانە بوون :

١-لە بەهاری ساڵی ١٩٦٥ یەکێتیی سۆڤیەت رادیۆیەکی تازەو نوێ دەکاتە دیاری شۆڕش و ئەم رادیۆیە لە لە دەڤەری باڵەکایەتی لەودیوی گوندی (وڵاش) دادەمەزرێندرێ .

٢-لەحوزەیرانی ١٩٦٦ بەگوێرەی ڕێکەوتن لەگەڵ بەغدا بۆماوەی ساڵێک و پەخشی دەوەستێ .

لە پایزی ١٩٦٧ جارەکی دی لە ئەشکەوتی (سەردیلمان) لەناوچەی قەسرێ دەست بە پەخشی خۆی دەکاتەوە ولە هاوینی ساڵی ١٩٦٨ جارێکیتر دەگوازرتەوە بۆ گوندی (مەمی خەلان)، (رەسفی حسن ڕدێنی ، ٢٠١١ لاپەرە ٦١-٦٥) .ئەم گۆڕانکارییانە واپێش دەکەون کەرادیۆ لەگەڵ چاپخانەی خەباتدا لە شوێنێکی پارێزراوادابن بۆ باشتر گەیاندنی پەیامی میدیایی شۆڕش ورادیۆش ماوەی پەخشی زیاتر دەبێ و جگە لەزمانی کوردی و عەرەبی پەخشی بەزمانەکانی (تورکمانی، ئینگلیزی، سریانی، فەرەنسی) بۆ بەرنامەکانی زیاد دەبێیت ودەبێتە رادیۆیەکی بیستراو بەچەند زمانی تر جگە لەزمانی کوردی.

سەرۆک مستەفا بارزانی و بایەخپێدانی بە رادیۆو ئێزگە :

مستەفا بارزانی نەک هەروەک سەرۆک ورابەری شۆڕش و دامەزرێنەری پارتی دیموکراتی کوردستان ، بەڵکو وەک پیاوێکی رۆشنبیرو ئایندەیی وووردبین ودونیا دیتەی خودان ئەزموون هەرلەسەرەتاوە بە بایەخەوەرووانیویەتییە کاری میدیایی وئامرازەکانی گەیاندنی پەیامی شۆڕش بە جەماوەرولایەنی بەرامبەر .

هەستکردن بە بوون و بایەخی خەباتی رۆژنامەگەریی ورادیۆیی وئێزگە لەهزری سەرۆک بارزانی دا ئامادەگییەکە هەمیشە بەرەو پتەوتر و کاریگەرتردەچێ ، بەجۆرێ ڕەگاژۆوئاوێتەی شۆرشی چەکداری دەبێ، کەلەسەردەمی کۆماری کوردستان لەمەهابادا لەواری واقیعدا هەست بە بوونی بەشی کوردی لە ئێزگەی تەبرێز لە کۆماری ئۆتۆنۆمی ئازربایجان لەماوەی ساڵانی 1945-1946دا دەکاو پاشان بوون و بایەخی ئێزگەی کوردی لەشاری مەهابادی پایەختی کۆماری کوردی لە رۆژی 30-1946-4 وەک وەرچەرخانی خەبات وتێکۆشان دەبینێ و ئەرک و ڕۆڵی دەنگ و سەدای ئێزگەو رادیۆ وەک کەناڵێکی دیکەی کاریگەری ڕۆڵبینەریئەکتیف،رادیۆی لە هزروبیریدا وەک کەناڵی(دەنگ و وشەی شۆرشگێر) ی کوردی لەلا بەهادارو بەرزو کاریگەردەبێ .

ئەم واقیع وحەقیقەتە لە تێگەیشتنی سەرۆک مستەفا بارزانی بۆ ئێزگەو رادیۆ و ڕۆڵی دەنگ و سەدای شۆرشگێری ئێزگەیی لەهزری بارزانی دا تۆماری ووردی مێژوویین و لە ژمارەکانی رۆژنامەی کوردستان – مەهاباد تۆمارکراون هەر لەو کاتەی دەگاتە شاری مەهاباد ، وەک لە رۆژنامەکەدا وا وەسفکراوە :

جەنابی ئاغای مەلامستەفا قائیدی کوردی بارزان رۆژی 9-1324-12 ساتی 5ی پاشنیوەڕۆواریدی مەهاباد بوو ..... تد .(کوردستان ژ 21، ل4 ،ژ22،ل 3). سەرۆک مستەفا بارزانی لەو رۆژ و ساتەی وەک رۆژنامەی کوردستان نووسیویەتی (واریدی مەهاباد بوو) بەرگری شۆرشگێرانەی لەبەرەکانی جەنگ لە کۆمارکردووە و قارەمان و لێزان لە شەرەکان سوپای دوژمنی تێکشکاندووە تا رووخانی کۆمار بە پیلان و گەمەی نێودەوڵەتی و کۆتایی پێهێنان بە پەخشی رادیۆی کۆمار لە مەهاباد ، سەرۆک بارزانی دوای ئەم رووداوە ، هەرزوو لەوتارێکیدا لە رادیۆی (باکۆ) لە ئازەربایجانی سۆڤیەتی لە ساڵی 1949 بڵاوکرایەوە ، وتارەکە کاریگەری لەسەر حکوومەتی ئێران هەبوو،ناچاری کرد رادیۆیەکی کوردی دامەزرێ .

لەبارەی کاریگەرێتی ئەو وتارە یەک کاژێرییەی سەرۆک مستەفا بارزانی بۆ رادیۆی باکۆ ئەمیر حەسەن پوور بەم جۆرە باسی لێوەدەکات.

کەوتنی کۆماری کورد لە مهاباد لەمانگی کانوونی یەکەمی 1946 کۆتاییشی هێنا بە ڕۆڵی پەخشی ئێزگە کوردییەکەی – ئێران ، هەرزوو دوای رووداوەکە وتارێکی یەک سەعاتی لە رادیۆی (باکۆ)ی کۆماری ئازەربایجانی سۆڤیەتی لە 1949 بڵاوکرایەوە لەلایەن (مەلامستەفای بارزانی) پێشەوا و رابەری شۆرشی کوردی عێراق و قوماندارێکی سوپای کۆماری کورد بووە ، پەلاپیتکەی زیندوو کردنەوەی ئێزگەیەکی رادیۆ ، بەڵام لەلایەن حکوومەتی ئێرانەوە بوو . لە لێدوانەکەیدا مەلامستەفا داوای یەکێتتی کوردستان و ئازادی بۆ خەڵکی کوردستانی دەکرد لە ئێران و تورکیاو عێراق(ئەمیر حەسەن پوور ، 2010 لاپەرە 20)

ئەمانە کە تێگەیشتن و هەڵوێستی سەرۆک مستەفا بارزانی بوو بۆ رادیۆو رۆڵی کارتگەری بۆ شۆرش و گەیاندنی پەیامدا چ لەسەردەمی کۆماری کوردان لەمهاباد ، یا لەسەردەمی بوونی لەیەکێتیی سۆڤیەت

هەڵبەتە دوای هەڵگیرسانی شۆرشی ئەیلوولدا مستەفا بارزانی سەرۆک ورابەر بایەخی هەرە پێویست وگرنگ بە کاری میدیایی بە گشتی وئێزگەی رادیۆیی بەتایبەتی دەدات چ بۆ پەیداکردنی ئامێرو کەرەستەی چاپخانە بێ بۆ چاپکردنی بڵاوکراوە یا دابین کردنی ئامێرو دەزگای پەخشی رادیۆ.

ئەنجامەکانی توێژینەوە :

ئەم توێژینەوەیە (بزاڤی میدیایی سەردەمی شۆرشی ئەیلوول 1961-1975 دامەزراندن و پێشەنگی)، کە بەشێکە لە توێنەوەی (میدیای پارتی دیموکراتی کوردستان 1946-2011) ، بەم ئەنجامانەی خوارەوە گەیشتووە :

1-لەبواری رۆژنامەگەریی لەسەردەمی شۆرشی ئەیلوولدا لە ساڵی 1961 تا پەتای دووبەەکی گرفتی هەرەسەرەکی پێشنەکەوتنی بواری رۆژنامەگەریی ئەو قۆناغەیە .

2- لەدوای دەرچوونی ژمارە (485) لە مانگی شوباتی 1966 بەرەوسەرەوە کاری دووبەرەکی نامێنێ و رۆژنامەگەری شۆرشی ئەیلوول بە گوڕو تین و ئەزموونی کارو دامەزراوەیی دەزگای چاپ دەرواو پێشەنگی وەدەست پێشخەری پێویست پێشکەشی مێژووی رۆژنامەگەری کوردی دەکات نموونەی دەرچووی رۆژنامەی التاخی و گۆڤارو پاشان رۆژنامەی رۆژانەی برایەتی وجوانترین نموونەی ئەو قۆناغەن .

3- هەر لەدوای ساڵی 1966 و گواستنەوەو دامەزراندنەوەی ئێزگە بۆ ناوچەی جیاجیاکانی باڵەکایەتی و نزیک بارەگای مەکتەبی سیاسیی و بارەگای بارزانی ئێزگەی دەنگی کوردستان پێشکەوتنی گرنگ بەخوەدەبینێ چ لە رووی ئامێری پە خشەوە بووبێ ، یا کاتی پەخش و بەرنامەکانی بە چەندین زمان .

4- دوای رێککەوتن نامە مێژووییەکەی 11ی ئازاری 1970 ئەو پێشکەوتنە میدیایی و رۆشنبیری و هونەرییانەی بۆ کورد هاتوونەدی بەتایبەتیش لە شاری بەغدا جا چ دامەزراندنی کۆری زانیاری کورد بووبێ ، یا یەکێتیی نووسەرانی کورد ، یا دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکراوەی کوردی یا هەر چاپکراو بڵاوکراوەی کۆمەڵەو رێکخراوە رۆشنبیرییە کوردییەکانی بەغداو شارەکانی کوردستان بووبێ ، یا بایەخ پێدان بە بەشی کوردی رادیۆی بەغداو بوونی بە رادیۆیەکی سەربەخۆی پەخش یا پەخشی تەلەفزیۆنەکان بوو بێ یا هێنانی چاپخانەی تازە هەموویان لەسایەی شۆرشی ئەیلوول وسەرکەوتنی خەبات و تێکۆشانی پێشمەرگەکانی کوردستان بووە کە مایەی ناچارکردنی رژێمی بەغدا رێککەوتن نامەی 11ی ئازاری 1970 لەگەڵ سەرکردایەتی شۆرش ئیمزابکات .

سەرچاوەکان :

یەکەم : بەزمانی کوردی

1-. فەرهاد پیربال ،چەند باسێک لەبارەی مێژووی ڕۆژنامەنووسی کوردییەوە ،سلێنانی ، چاپی یەکەم 2007

2- فاروق عەلی عومەر ، وەرگێرانی تاریق کارێزی و ساخکردنەوەی :، عەبدوڵلا زەنگەنە ، رۆژنامەگەریی کوردی لەعێراقدا، بەراییەکان 1914-1939 ،هەولێر - دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی موکریانی ، چاپی یەکەم 2001

3- محمد خدر مولود ، بزاڤی رۆژنامەگەریی حکوومەتەکانی کوردستان ،لێکۆڵینەوە - بەدواداچوون ، بلاوکراوەی وەزارەتی رۆشنبیری -چاپی : چاپخانەی رۆشنبیری هەولێر 1999.

4 - وریا جاف، مێژووی رۆژنامەگەریی پارتی دیموکراتی کوردستان 1946-1996 چاپی یەکەم ، چاپخانەی خەبات - دهۆک 1966 .

5- دلشاد مستەفا وەسانی ، خەبات بەردەوامە پوختەیەک دەربارەی رۆژنامەی خەبات 1959-2019 ، هەولێر چاپی یەکەم 2021

6-د.ئاریانا ئیبراهیم،رۆژنامەی خەبات ،چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین 2018

7- برایەتی 1971-1970 دووەمین گۆڤاری سیاسیی ئاشکرای پارتی دیموکراتی کوردستان ، ئامادەکردن و لەچاپدانەوەی : ئاری نانەکەلی ، پێشەکی : د،نەجاتی عەبدوڵلا ، هەولێر 2020 .

8- نەژادعزیز سورمێ ،فەرهاد عەونی ، برایەتی یەکەمین رۆژنامەی رۆژانەیە لە مێژووی رۆژنامەگەریی کوردی دا

9- د.ئازاد عوبێدسالح ، کاریگەری شۆرشی ئەیلوول لەسەر رۆژنامەوانی کوردی 1961-1975 ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی رۆشنبیری - هەولێر 2007

10- بەشەک لە ئەشیڤی گۆڤاری سەفین لەسەردەمی شاخدا ، بەرگی یەکەم ، کۆکردنەوەو ئامادەکردنی لقی دوو - مەکتەبی رۆشنبیری و راگەیاندن - هەولێر چاپخانەی حاجی هاشم 2016

11- وەسفی حسن درێنی ، رادیۆو یەلەفزیۆنێیت کوردی 1939-2002 دهۆک رێڤەبەرییا راگەهانی ل پارێزگاها دهۆک - چاپخانا زانا ، 2011

12 باکوری ، ئێزگە ی کوردی بەغدا ، هەولێر چاپخانەی شەهاب 2009

13- دەبگی کوردستان نیوسەدە بەخشش ، سالار عوسمان ، وەزارەتی رۆشنبیری بەرێوەبەرایەتی چاپ - چاپخانەی رۆشنبیری 2013

14- ساسان عەونی ،یەکێتی قوتابیانی کوردستان چەند لایەنێکی تێکۆشان و مێژوو ، لەبلاوکراوەکانی مەکتەبی سکرتاریەتی یەکێتی قوتابیانی کوردستان ، هەولێر- چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە 1998

15- د.سێرگێی میخایلۆڤ و د.مغدید سەپان پەخشی رادیۆی کوردی ، خانەی موکریانی بۆ چاپ و بلاوکردنەوە چاپخانەی ماد 2020.

16- ئەمیر حەسن پوور ، نەتەوایەتی و زمان لەکوردستاندا 1918-1985 وەرگێرانی لە ئینگلیزییەوە : باکوری ، هەولێر - وەزارەتی رۆشنبیری چاپخانەی رۆشنبیری ، 2010 .

17- فەرهاد ؛ەونی رۆژگارم ئەوها تێپەڕی بەرگی یەکەم ، چاپی یەکەم چاپخانەی رۆژهەلات - هەولێر 2016 .

18-جەمال خەزنەدار ، رۆژی کورد ، بلاوکردنەوە وپێشەکی لەسەر نووسینی ، بەغدا، چاپی یەکەم 1981

19- رەفیق سالح و سەدیق سالح ، رۆژنامەی کوردستان ، پرۆژەی هاوبەش ، دەزگای ئاراس چاپی یەکەم 2007.

20- هەژار بۆ کوردستان ، دیوانی شیعر دەزگای ئاراس ، چاپی یەکەم - هەولێر ، بڵاوکراوەی دەزگای ئاراس 2002.
21-نەوزادعەلی ئەحمەد ، ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان ، نیسانی 1962-کانوونی دووەمی 1964، بنکەی ژین، چاپخانەی شڤان ،سلێمانی 2008 .

دووەم بەزمانی عەرەبی :

١-رزگار نوری شاوەوس ، (رزگاری) ثم (خەبات) ، منشوارات برایەتی و خەبات 1998
2-فرهاد محمد احمد ، جریده خەبات 1961-1969 دراسه تاریخیه ،دهوک - خانی 2008
3- د، فائق بطي ، الموسوعة الصحفية الكردية في العراق تاريخها و تطورها ، دارلامدي - بغداد 2011
4- ا.م.د. سلمان المشهداني ، تاريخ وسائل الاعلام في العراق - النشاة و التطور - عمان - الاردن 2013
5- نوزاد على احمد ، خەبات لسان حال الحزب الديمقراطى الكوردستانى (جناح المكتب السياسى) السويد 2011 .

کۆمەڵا خوێندکارێن کورد ل ئەوروپا

Kurdish Students Society in Europe (KSSE)

م. عارف رشدي

ماستەر ب مێژوویا نوی

arifrushdi@hotmail.com

پێشەکی

پشتی بدوماهیک هاتنا شەڕی جیهانیێ دووێ ، دپێخەمەتا پەیداکرنا هەژمون و دەسەلاتداریێ لسەر ئاستێ جیهانی ، قوناغەکا نویا ململانێ دەستپێکردناڤ بەرا هەردوو بلوکێت (سوسیالستی و سەرمایەدارێی) دا ، کو ل ئەدەبیاتێت سیاسیدا تیتە ناسین ب(شەڕی سار) ، هەڤرکیی بتنی دچوارچوڤێ (ئایدیولوجی ، لەشکەری ، ئابوری و ئیستراتیجی)دا نەما ، بەلکو سەر کێشا بۆ دەراڤێت گرێدای برێکخستنێت سیاسی ، جڤاکیڤە ، نەخاسمە بزاڤا چین و توێژێت (کرێکار، قوتابیان ، ئافرەتان و گەنجان)، وەک دەرەنجامەک چەندین رێکخراوێت جودا پەیدابوون گرێدایێ هەردوو بلوکێت مە ئاماژە پێکری . دناڤ توێژا خویندەڤانادا دوو رێکخراوێت قوتابیانێت جیهانی)هاتنە دامەزراندن ئێک ژوان ساڵا ١٩٤٦ بناڤی (ئێکەتیاقوتابیێت جیهانێ ius) کو سەر ببلوکێ سوشیالست ڤەبوو ، ویادووێ ساڵا ١٩٥٠ بناڤێ (سکرتارییەتا هاریکاریێ لناڤبەرا قوتابیێت رووژئاڤادا coses) کو سەر ببلوکێ سەرمایەدارێڤە بوو .ئەڤ دوو ریکخراوە دبەرەبەزینکانێدابوون داکو هەر ئێک ژوان بشێت پرانیا رێکخراوێت قوتابیێت وڵاتان بئالێ خۆڤە راکێشیت .

دڤی دەمیدا خویندکارێت کورد ئەوێن ل ولاتیت ئەورویی دخواندن ، لبن کاریگەرییا ڤان لڤینادا ژئالییەکێ و هەبوونا بزاڤا کوردایەتیێ لهەر چوار بەشێت کوردستانێدا و پێتڤی بونا پیناسەکرنێ بۆ گەلێن جیهانێ و نەخاسمە تەخا خوێنکارا ژئالییەکی دیڤە ، دەست بکارکرنێ کرن داکو بشێن ل ریکخراوەکا نەتەوەییدا شیان و پێچیبونیت قوتابێیت کوردوستانی ڤەجەمینن .

دوی دەمیدا چوناخویندکارین کورد بەرف ئەوروپابۆ چەند هۆکارەکا دزڤری :

١- رزگاربوون ژستەما دەسەلات و حکومەتێت گەلین سەردەست ێن دابەشکەریت کوردوستانێ.

٢- پەیداکرنا دەلیڤەو کاودانێت باشتر ژبۆ پشکدارییەکا گەرم و گورتر دبزاڤا رزگاریخوازییا کوردستانێدا .

٣- بلندکرنا ئاستێ روشنبیری و بدەستڤەئینانا باوەرنامێت بەرزیت زانستی دهەمی دەراڤادا .

ژبەر وان ئەگەرێت مە ئاماژە پێکرین خوێندکارێت کورد بـفەر دزانـین ببـنە خـودانێ رێکخراوەکـی خوێنـدکاری نەتەوەیـی تـایبەت ، لەورا هەوڵێـت دامەزرانـدنا کـومەڵا خوێنـدکارێت کـورد ل ئەوروپـا دەستپێکرن و ب دووقوناغا کومەڵە هاتە دامەزراندن .

قوناغا ئێکی ١٩٤٩- ١٩٥١:

ل دەمەکێدا لسالا ١٩٤٧ێ لقەکی (رێکخـراوا هیڤـی) یـا قوتابیێـت کـورد ل وڵاتـێ سویسرا هەبـوو، هەروەسا لسەر دەستێ (نـورەددین زازا) و چەنـد خوێنـدکارەکێت دن (رێکخـراوا کـومەڵا خوێنـدەڤانێن کـورد) ل زانکویـا بەیروتـێ هـاتە دامەزرانـدن ، خوێنـدکارێت کوردوسـتانی ئەوێـن ل زانکوێـت ئەوروپـا دخوانـدن بەردەوام دهەوڵ و بزاڤـادابوون داکـو بشـێن رێکخراوەکـا خوێنـدکاری (پیشـەیی ، سیاسـی و نەتەوەیی) تایبەت بۆ خوێندکارێت هەر چوار بەشێت کوردوسـتانێ دامەزریـنن ، چـونکە گەیشـتبوونە وێ باوەرێ ئەو رێکخراوە پێتڤییە ژبۆ جەماندنا شیانێت خۆ لسەرئاستێ ئەوروپا بـۆ پشـتەڤانیکرنا بزاڤـا رزگاریخوازییـا گەلـێ کوردوسـتانێ ل هەر چـوار پارچێـت داگیرکریـدا برێکـا سـازدانا کـورو کوبـونەوە، خوپێشاندان ، ئامادەبوون د فیستیڤاڵ و کونگرێت رێکخراوێت هەڤکیفدا ، هەروەسا   وەشاندنا دەنگـو باس و زانیارییا دەربارێ مێژوو ، کلتور و خواستا ڕزگاربونا گەلیمە ژبندەستیێ، ئەو بوو ل سـالا ١٩٤٩ێ دەرفەتەک پەیدابوو و (٥) خوێندکارێت کورد لە باژێرێ (لوزانا وەڵاتی سویسرا) جڤیان و پشتی چەندین گەنگەشێت چڕ رێککەفتن ل سەر پێکئینانا رێکخراوەکێ بناڤێ (کومەڵادیموکراتا لاوێن کورد ل ئەوروپـا) و د ئێکەم کونگرا خودا کو ل باژێرێ (لوزانا سویسرا) هاتبووە گرێدان (نـورەددین زازا) وەک سـەرۆکێ کومەڵێ هاتە هەڵبژارتن . هەروەسا بریارهاتەدان گوڤارەک تایبەت هەبیت وەک کەناڵەکی ڕاگەهانـدنێ بنـاڤێ (دەنگـێ کوردوسـتانێ) ب سـێ زمانـان بێـتە وەشـاندن (کـوردی ، ئنگلیـزی و فەرەنسـی) ، ژوان خویندکارێت خودان شیان و بزاڤ کو سەرپەرشتییا کومەڵێ دکرن (نـورەددین زازا ، عسـمەت شـەریف وانلی ، عبدالرەحمان قاسملو ، ئەحمەد قاسملو) بوون . نورەددین زازا دەربارێ گوڤارا دەنگی کوردستان دبێژیت :

((گوڤارامە سیاسەتا ملهوڕییا وڵاتێن داگیرکەر (تورکیا ، عیراق ، ئێران و سوریا)دژی گەلـێ کـورد وەک دەنگو باس و راڤەکاری ددایە بەرچاڤان و بویە هۆکارەک ژبو راکێشانا سـوزا خوینـدکارو روژنامەگەرییـا دیموکراسی بەرف دوزا گەلێمە ، ژلایەکی دیـڤە ئەڤ پێنگـاڤە بـویە هۆکـارێ دژایەتیکرنـێ ل گەل مەدا ژلایێ نوێنەرایەتییا ولاتێت دەست بسەرکوردستانیدا گرتین و ژبلی کەرب و کینا پارتێت کومونستی)).

هەڵوێستێ کۆمونستا؟؟

کۆمونستێت هەر چوار ولاتا دژبەرایەتی کۆمەڵێ دکرن ولنک وان پەسند نەبـوو رێکخراوەکـا تـایبەت بۆ خوێندکارێت کورد هەبیت، بەلکو دخواستن خوێندکارێت کورد ببنە ئەندام دناڤ رێزێت رێکخراوێـت

سەرتاسەری ولاتێت کوردوستان پێڤە گرێدای، چونکە بهزرا وان هەبونا رێکخراوەکی سەربەخۆێ کوردان دێ زیانێ گەهینیتە بزاڤا گەلان!!! ، ئەڤەژی دەرهاوێشتێ هزرا رەق ونەبابەتییا وان بوو . نورەددین زازا دەربارێ هەڵوێستی کومونستا دبێژیت : کومونیستیێن گەلێن سەردەست دبن بارێ هزرا دوگمایا ستالینیدابوون، دژی کۆمەڵامە دخەبتین ، هەبونا کومەڵی بدژایەتی دزانین بەرامبەر یەکبونا چینا کرێکاران ، ئەرکێ هەڵوەشاندنا کومەڵێ دابوونە دەست حزبا (تودە) نەخاسمە ئەندامێت کورد ، نورەددین زازا هەتا دوماهیکا تەمەنێ خۆ بگازندەبوو ژ ڕولێ (عبدلرەحمان قاسملو و براێ وی ئەحمەد قاسملو).

هەرچەندە ژیێ ڤێ رێکخراوێ گەلەک نەڤەکێشا ، لێ بێ بەرهەم و چالاکی نەبوو ، ئێک ژوان چالاکییێت بەرچاڤ ، پشکداریکرن بوو دفیستەڤالا دووێ یا خوێندکارو لاوێت جیهانیدا کو ل هاڤینا ساڵا ١٩٤٩ دا هاتبووە بەرهەڤکرن ل باژێرێ (بۆدابستا پایتەختێ هەنگاریا) ، نوێنەرێت کومەڵێ ێن بەشدار دفیستیڤالێدا شیابین چەوساندنا بندەستیێ وکاودانێت بەرتەنگێ ژیانا گەلێ کوردوستانێ ل هەر چوار بەشادا بباشی ڕاڤەبکەن بۆ ئامادەبوویان ، ئەوا هەژی گوتنێ بیت شاندێ کومەڵی لبن سیبەرا ئاڵا رەنگینا کوردستانێ بەشداربوو. بەلێ وەک ئەنجامێ بیرتەنگییا شاندێت کۆمونیست و نەتەوەپەرست رازینەبوون ناڤێ کوردوستانێ بێتن دبانگەوازا دوماهیکا فیستڤالیدا یاکۆ بناڤێ (بانگەوازا نوێنەرێت ڕوژهەلاتا ناڤەراست) هاتییە ڕاگەهاندن ، لێ گوهداریا وان نەهاتەکرن و ناڤێ کوردوستانێ ل ڕێزبەندییا چەندین وڵاتادا هاتە تومارکرن .

ئەڤە ژی دەقێ بانگەوازێیە:

ئەم نوێنەرێت لاوێن (مسر ، فەلەستینا عەرەبی ، ئیسرائیل ، لوبنان ، سوریا، عیراق ، کوردوستان ، تورکیا ، ئیران و قوبرس) کو بەشداربین دفیستیڤالا جیهانییا لاوو خوێندکارێت دیموکراتدا ل باژێرێ (بودابست) گازی لاوێن وڵاتێن خۆ دکەین هەلگرێ هەر بیروباوەرێکی سیاسی ،کۆمەڵایەتی بن ، داخازێ ژوان دکەین ئێک بگرن و خەباتێ بکەن دژی ئمپریالییا ، ئەوێن وڵاتین مە دکەنە گورەپانا شەڕێن ئمپریالیستی و بازرگانیێ ب بەرژەوەندی و خوینا گەلێن مە دکەن .

جهێ داخێیە هەڵویستی تودا ئیرانێ و حزبا شیوعییا عیراقێ زور توند بوو بەرامبەری هەبونا کومەڵێ ، ژئەگەرا بەرنگارییا کۆمونیستا چەند ئاریشەک پەیدابوون دناڤبەرا وان و ئەندامێن دیێن نەتەوەخاز ، داخازا گرێدانا دووەم کونگرێ هاتە کرن ل باژێرێ (لوزان) ، هەر چەندە لایەنگرێت تودە نەشیان پرانییا دەنگان بدەست ڤە بینن بۆ سەرۆکایەتی و سکرتارییەتا کومەڵێ ، وەلێ نورەددین زازا پێداگیربوو لسەر هەڵوەشاندنا کومەڵی هەتاکو دەمەکی دی خوێندکارێت کورد باشتر خۆ سازبدەن و رێکخراوەکا موکومتر دامەزرینن .

قوناغی دووەم : ١٩٥٦- ١٩٧٥

پشتی هەلوەشاندنا کومەڵی ل ئەنجامێ چەند گیروگرفتەکا لسەرەتایا ساڵا ١٩٥١ێ ، بەلێ پێتڤییا هەبوونا رێکخراوەکا سەربخۆ بۆ خوێندکارێت کورد هەر خواستەکی نەڤەشارتی بوو لجەم کۆمەڵەک کەسێن چالاک وەک ، (نورەددین زازا، عسمەت شەریف وانلی ، کامەران بەدرخان) و چەندین خوێندکارو کەسایەتیێن دی بتایبەتی خەلکێ کوردوستانا عیراقێ وەک (سعدی دزەیی ، دارا توفیق و تحسین هەورامی) چاڤەرێ دەرفەتەکی گونجاوبوون بۆ وێ مەبەستێ ، زێدەبوونا هەژمارا خوێنکارێت کورد ل وڵاتیت ئەوروپادا ، نەخاسمە پشتی ژناڤبرنا کومارا کوردوستانێ ل مەهابدێ ساڵا ١٩٤٦ وخورتبوونا بزاڤا سیاسییا کوردایەتیێ ل دەستپێکا ساڵیت پێنجییادا بتایبەتی پشتی شورشا ١٤ی تەمووزێ ل عیراقی و پاشی دژواربوونا کاودانا ، کارتێکرناخۆ هەبوو لسەر پتربوونا رێژا خوێندکاریت کورد ، لەوما وەکو دەلیڤەیەکی باش بوو بۆ خۆ رێکخستنێ دچوارچوڤی رێکخراوەکی پیشەییدا . کۆمەڵە وەک قەوارەیکی کوردوستانی هاتە دامەزراندن ، خویندکارێت هەر چوار بەشێت کوردستانێ بی گوهدانا ئاراستا هزری و رێکخراوەیی دشیان ببنە ئەندام دکومەڵیدا بەلێ هەژمارا بلندترا ئەنداما خوێندکارێت کوردوستانا عیراقێ بوون .

چەند هۆکارەک هەبوون بۆ گیروبونا دامەزراندنا رێکخراوەکی نەتەوەیی بۆ خویندکارێت کورد ل ئەوروپا ، ئێک ژوان هوکارا وەکو مە ئاماژە پێکری کێمییا هەژمارا خوێندکارابوو بۆ نمونە عیسمەت شەریف دبێژت : دەما من سەردانەکی ئێکەتییا سوڤیەتکری من دیت ژکویێ (٤٠٠) خوێندکارێت عیراقی بتنێ (٣٥) کەس کوردبوون ؟؟، هەروەسا زاڵبوونا ئاراستا ئایدیولوجییا سیاسی ، حزبایەتییا بەرتەنگ و دژبەرییا پارتێت کومونست ژهۆکارو رێگرێت دیاربوون .

قوناغا دووێ یا پێکئینان رێکرخراوا کۆمەڵا خویندکارێت کورد ل ئەوروپا لساڵا (١٩٥٦)ێ دەست پێکر ، دەما دەستەکەک ژخوێندکارا ل باژێرێ لەندەنا پایتەختێ ولاتێ بەریتانیا دکومبونەکێدا بڕیارا دامەزراندنا کومەڵێ دان، پشتی خۆ سازدان و پەیوەندیکرن ب هەژمارەکی خویندکارێت کورد، شیان ئێکەمین کونگراخۆ لبەروارێ (١٠-١٦/ ٨ / ١٩٥٦)ێ ل باژیرێ (ڤیسبادنا ئەلمانیا ڕوژئاڤا) گرێدەن ، دوێ کۆنگرێدا بتنی (١٧) خوێندکار ئامادەبوون ، لێ مخابن ژئەگەرا هەبونا گرفتەکی ئایدیولوجی دناڤبەرا وان خویندکارادا کو (٩) ژوان سەر ب پارتێت کۆمونیست ڤەبوون ، نەشیان بریارێ بدەن لسەر پێکئینان رێکخراوەکی سروشت نەتەوەیی ، ژبەر وێ چەندێ برایارا دامەزراندنا رێکخراوەکا زانستی دان بناڤی (کۆمەڵا زانستییا خوێندکارێت کورد ل ئەوروپا) . ئەو (١٧) خوێندکارە وەک دەستەیا دامەزرێنەر هاتە ناڤ کرن و ئەڤ کەسە بوون :

١-نورەددین زازا	کوردوستانا تورکیا
٢- عیسمەت شەریف وانلی	==========
٣- تەحسین هەورامی	کوردوستانا عیراقێ

٤- سەعدی دزەیی	===========
٥- یوسف ئەدیب	===========
٦- دارا توفیق	===========
٧- تاهر خەفاف	===========
٨- مەحمود کانەبی	===========
٩- حسن زولفەقار	===========
١٠- بەدیع قوتب	===========
١١- زاهر حسن	===========
١٢- عومەر رەمزی	===========
١٣- فوئاد سالّح رەشە	===========
١٤- ئەحمەد ڕەسولّ	کوردوستانا سوریا
١٥- ئەحمەد زەمچی	===========
١٦- دانش عارف	===========
١٧- مستەفا قازی	کوردوستانا ئێرانێ

پشتی بدوماهی هاتنا کونگرێ ، دبەیاننامەیەکی (١١) خالیدا بڕیاریت کونگرێ هاتنه وەشاندن ، راسته نەشیان رێکخراوەکی نەتەوەیی ڕابگەهینن ، لی ئەو بریاریت دبەیینامێدا هاتین بڕیاریت نەتەوەخوازێ بوون ، ئەڤە ژی کورتەیەکا بەیاننامێیە :

((گەلێ کورد وەک هەمی گەلێن روژهەلاتا ناڤەراست ، مافێ دیاریکرنا پاشەڕووژا خۆ هەیە ، بەلێ پیادەکرنا وی مافی دڤی دەمیدا رێگری هەنە ، بزاڤا کوردایەتیێ بزاڤەکی ئازادیخوازە ، ئیک ژ ئارمانجێت وێ پرێڤە برنا حکومرانییەکی دیموکراسییە دوان وەلاتادا یێن کو کوردوستان دابەشکرین ، دیموکراسی دبەرژەوەندییا هەمی گەلێن دەڤەرێدایە ، هەروەسا داخوازێ ژ گەلێن سەر دەست دکەین (تورک ، عەرەب و فارس) پشتەڤانییا مافێن رەوایێن گەلێ کورد بکەن)).

دکۆنگرێدا (ئەحمەد زەمچی) وەک سکرتێرێ کۆمەلّی هاتە هەلّبژارتن ، ناڤبری ئەندامێ حزبا کۆمونیستا سوریا بوو، دوان دوو سالّین ئەو سکرتێر نەهێلا کۆمەلّە چالاکانە کاربکت ، پشتی چەند سالەکا ل رونشتنەکێدا ل گەلّ سعدی دزەیی گوتبوو : لسەر داخازا سکرتیرێ حزبا کومونستا سوریا (خالد بەگتاش) ی من وەنەکر کومەلّێ چالاکێن بەرچاڤ هەبن .

هەژی گوتنێیە کۆمەلّی پەیرەوەکێ ناڤخۆیی هەبوو ، لبەر روشناهییا پەیرەویدا پەیکەرێ رێکخراوەیی ، دەستهەلّات وشێوازێ کارکرنێ ، ئارمانج و ئەرکێت کومەلّی و ژێدەرێت دارایی تێدا هاتبوونە دەستنیشانکرن .

ئەندامەتییاکۆمەڵێ :

دبەندا چارێیا پەیرەوێ ناڤخودا چەوایەتییا ئەندامبوونێ درێزیت کۆمەڵێدا هاتبوو پێناسەکرن بڤی رەنگی :

١-هەمی خوێندکارێت (کوردو کوردوستانی) ئەوێن ل وڵاتیت ئەوروپا دخوێنن دشێن ببنە ئەندام درێزێت کۆمەڵێدا بڤان مەرجا :

أ- باوەرئینان ب دەستورێ کۆمەڵی و تێبکوشت دپێخەمەتا بجهئینانا ئارمانجێت کۆمەڵێ.

ب- سالانە ئابونێ بدەت بلاێ کێمڤە (سێ پاوەنێت ئنگلیزی یان قەدەرێ وان) .

٢- کۆمیتا لقێ ، ب راوێژا کۆمیتا برێڤەبەرا گشتی ، دڵنیابن ژهەبونا مەرجێت ئەندامەتیێ ل جەم وان خوێندکارا کو دخوازن ببن ئەندام .

٣- ئەگەر ئەندام بەروڤاژی بەندو برگێت دەستورێ کۆمەڵی کاربکەت ، یان کارەکی وەسا بکەت زیانێ ب گەهینیتە کومەڵێ و گەلێ کورد ، ب ئێک ژڤان سزایا دێ ئێتە سزادان :

أ - ب بریارا کۆمیتا لقێ : سرنج ڕاکێشان ، ئاگەهدارکرن ، سەرزنشتکرن.

ب - سرکرن ب(بریارا کۆمیتا برێڤەبرنا گشتی).

ج - دەرکرن ب(بریارا کۆمیتا برێڤەبرنا گشتی).

پەیکەرێ رێکخراوەیی ێ کۆمەڵێ :

١-کۆنگرا گشتی :

أ- بلندترین دەسەلاتێ کۆمەڵێیە .

ب_ ساڵێ جارەکێ دهاتە سازدان، ئەگەر پێتڤی کربا کۆنگرەکێ نەئاسایی دهاتە سازدان.

٢- کۆمیتا برێڤەبرنا گشتی : بلندترین دەسەڵاتێ کۆمەڵێیە دناڤبەرا دوو کونگرادا و ژ(٧) ئەندام و (٢) جێگرا ، پێکدهات . ژوانە (٣) کەس دبونە سکرتاریەت (سکرتێر و دوو ئەندام).

٣- لق : ئورگانێ سەرەکێ کۆمەڵی بوو ل هەر وڵاتەکێدا ژ (٣-٧) ئەندناما پێکدهات ، سالانە ئەندامێت لقێ دهاتنە هەلبژارتن .

٤- کومیتا پەیوەندییا : ئەرکێ وێ رێکخستنا پەیوەندییێت کۆمەڵییە لگەل رێکخراوێت خوێندکاری و هەر سازییەکا دی ، هەر وەسا بەلاڤکرنا بەلاڤوکێت کۆمەڵێ و کومکرنا هاریکارێی ژدوست و لایەنگرو کەسایەتیا.

كونگرێت كۆمەڵا خوێندكارێت كورد ل ئەوروپا:

كونگرا دامەزراندنێ ، وەک كونگرا ئێكێ هاتە هەژمارتن ، لـوێ كونگرێـدا خوێنـدكارێت نەتەوەخـواز وەک مە ئاماژە بوكرى نەشيان رێكخراوەكـى نەتەوەيـى ئاڤابكەن بئارمانجـا گرێـدانا خەباتـا پيشـەيى و سياسى ، لەو را پشتى نێزيكى سـاڵ و نيڤەكـێ كـونگرا دووێ ل بەروارێ (٢-٤ / ٨ / ١٩٥٨) ل بـاژێرێ لەندەنا پايتەختێ ولاتێ بەريتانيا هاتە سازكرن و (٢٢) خوێندكار ئامادەبوون .

دڤـێ كونگرێـدا چەنـد بريارەكێـت گرنـگ هـاتنە وەرگـرتن وەک : دەرێخسـتنا گوڤـارەكێ بنـاڤى (كوردوستان) وەک ئورگانێ ناوەنديێ كۆمەڵێ و، داخواز ژپسپورێت زمانێ كوردى هاتەكرن هەوڵبدەن زمانێ كوردى بپارێزن ژ پەيڤێت بيانى ، داخاز ژهونەرمەندێت كورد هاتە كرن هونەرێ كوردى پێشـبێخن و هاريكاربن ل گەل كۆمەڵى ل بـوارێ ديزاينكرنـا گوڤـارا كوردوسـتانێ و سـازدانا ئـاهنگەكێ بهەلكەفتا جەژنا نەوروزێ ل ولاتى ئنگلتەرا . هەروەسا بريارهاتە دان كونگرا سێ دهاڤينا وێ ساڵيدا بهێتە سازدان ، مەبەستا وان ژێ ئەو بوو ، ببيتە دەرفەتەک بۆ ئەنجامدانا گوهورينكاريا (د ناڤ وسروشت و شێوازێ كاركرنێ دكۆمەڵێ)دا ، دا داكو بشێت وەک رێكخراوەكى پيشـەيى سياسـى نەتەوەيـى دقـادا خەباتێـدا چالاک و خودان كەسايەتيا تايبەت بيت .

ل بەروارێ(٤-٨ / ٨ / ١٩٥٨) دا سييەم كونگرا كومەڵێ ل باژێرێ (ميونيخ) هاتە پرێڤەبرن ، ديسـان (١٧) ئەندام ئامادەبون ، گرنگترين برِيارى كونگرێ گهورينا ناڤى كۆمەڵێ بوو ، ژوى دەمـى پـێڤە هـاتە ناڤكرن ب (كۆمەڵا خوێندكارێت كـورد ل ئەروپا) ئەو پێنگـاڤە بنەسـتر بـوو بـۆ چەنـدين گورانكاريـا د شێوازێ كاركرنا كومەڵيدا و ئێدى وەک (رێكخراوەكى پيشەيى سياسى كـوردى) هـاتە پاناڤـا خەبـاتێ و، هەمـاهەنگييەكى باشـتر دروسـت بـوو لـگەل خەباتكارێـت كـوردايەتێ دناڤـا ولاتێـت دابەشـكەرێت كوردوستانێ بتايبەتى ل كوردوستانا عيراقا و پارتى ديموكراتا كوردوستانێ ، كونگرێ بەياننامەيەک بەلاڤكـر چەند خالەكێت گرنگ تێدا هاتبوون :

(داخاز ژ رێكخراوا ئێكەتييا لاوێت ديموكراتێت جيهانى دكەين ئێكەتييا لاوێن ديموكراتێت كوردوستانا عيراقێ وەكو ئەندام بهێتە وەرگرتن ، داخاز ژ هێژا (دكتور كـامەران بەدرخـان) دكەيـن بنگەهەكـێ بـۆ رێزمانێ كوردى بئەزمانێ توركى دارێژيت بۆ كوردێت كوردوستانا توركيا ، هەر وەسا داخـاز ژ پسـپورێت زمانێ كوردى كرن فەرهەنگەكێ (كوردى – توركى) بنڤيسن ب زاراڤێ كرمانجييا سەرى و پيتێت لاتينى . ژلايەكى ديڤە وەک پێنگاڤەكى سياسى ل سەر ئاستێ جيهـانێ كـۆمەڵێ نـامەيەک ئاراسـتەى سـكرتێرێ گشتيێ نەتەوێت ئێكگرتى كر دەربارێ ناساندنا پرسا كوردى وەک بەشەک ژ تەنگژا ڕووژهەلاتـا نـاڤين و نەهێتە پشتگوە ئێخستن . بريارەكى دى بريتى بووژ : ئاراستەكرنا نامەيەكى سوپاسگوزارێ بو سـەرۆكێ حكومەتا سوڤيەت بەرامبەر وێ هاريكاريا لگەل كوردێـت ئێكەتييـا سـوڤيەت هـاتيە كـرن ل دەراڤـێ ڕووشنبيرييێدا و نامەيەكى دى بو سـەرۆكێ كومـارا عەرەبـى ئێكگـرتى بەرامـبەر رێـدانێ بـۆ پەخشـەكى راديويى ل قاهيرە .

دكونگرا چوارێدا ، كو ل بەرواریێ(٢٣-٢٦ / ٧ / ١٩٥٩) دا هاتبیی گرێدان ، ئەو خوێندكارێت سەر ب حزبێت كۆمونستڤە ، پێڤەكولەكی گەلەك كرن داكو پروگرامێ كۆمەلێ لبەر روشناهییا بیرو باوەرێت ماركسی بهێتەدارشتن ، لێ سەركەفتی نەبوون ، دوێ كونگرێدا (٤٠) ئەندام ئامادەبون و پرانییا وان نەتەوەخوازبوون .

چەند پیروزباهییەك ئاراستەی كونگرێ هاتبینە كرن ، ژوان پیروزباهییا پیروزباهییا (بارزانیێ) نەمربوو، چۆنكە هاتبییە ڤەخواندن بۆ كونگرێ ،لێ هەروەك دناما پیروزباهییاواندا هاتبوو دبیژیت:((خۆشك و برایێت هێژا ئەندامێت كونگرا چاریێ یا كۆمەلاخوێندكارێت كورد ل ئەوروپا ، سلاڤێت گەرمێت تێكوشانێ دپێخەمەتا گەل و نیشتیمانیدا، گەلەك بخوشحالی ڤە ناماهەوە من وەرگرت، لێ جهێ داخێیە، من نەشیا بەشداربم دكونگرا هەوەدا ، هەمی پشتەڤانییەكی من بووە هەیە ، داكو دەنگێ گەلێمە بلندكەن و بگەهیننە گەلێت ئەوروپا و پرسا مەیا رەوا ژوانرا بهێتە دیاریكرن ، هەر وەسا ژكونگرێ خاستییە پشتەڤانییا شورشا ١٤ی تەممووزێ بكەن)).

زێدەباری ئامادەبونا ئەندامێت كونگرێ و تەلەگرافێت پیروزباهییا ، چەندین كەسایەتیێت سیاسی ،رووشنبیری كوردو بیانی ئامادەدبوون .

ژبریارێت سیاسیێت كونگرا چواریێ : پشتەڤانییا شورشا ١٤ی تەمووزێ دكەین و داخازا چارەسەرییەكی ئاشتیانە بۆ پرسا گەلێمە لهەر چوار بەشێت كوردستانێ . كونگرێ ئەندامەتییا (شەرەف)ێ دایە ڤان كەسایەتییا : (د.كامەران بەدرخان ، ڕەوشەن بەدرخان و پروفیسور قەناتێ كوردو). هەروەسا ئەندامێت كونگرێ داخازكرن ژ حكومەتا سوریا شاعرێ بەرنیاسێ كورد (قەدری جان) ئازادبكەتن و پاسپورتا (نورەددین زازا) بزڤرینیتەڤە. ژبریارێت سیاسیێت گرنگ لكونگرێدا هاتینە وەرگرتن (پشتەڤانییا مافێ چارەنڤیسێ) بوو بۆ گەلێ كوردستانێ.

لكونگرا پێنجێدا ، گرینگی ب پرسا كوردی ل كوردوستانا توركیا و ئیرانێ هاتە دان و دوو بروسكە هاتە هنارتن : ئێك ژوان بۆ(جەنەرال جەمال گورسێلێ تورك)داخازژێكرن گرتیێت سیاسیێت كورد ئازادبكەت و، یا دووێ بۆ شاهێ ئیرانی بوو تێدا هاتبوو: فەرە دەمودەست وان چوار قارەمانێت كورد (ئیسماعیل قاسملو ، عەزیز یوسف ، رەحمەت الله شەریعەتی و غەنی بلوریان) بهێنە ئازادكرن .

بكورتی كومەلی شیا هەتا سالا ١٩٧٥ێ (١٧) كونگرا سازبدەتن ، دوان سالادا گەلەك ناكوكی پەیدابوون وەك هەلویستی كومونستا ، هەلوێستێ ولاتێت داگیركەرێت كوردوستانێ و لێكترازانا سالا (١٩٦٤-١٩٦٦) یا پارتا دیموكراتا كوردوستانێ، وان هەمی ڕویدانا نەشیا كۆمەلێ ژبەر یەك هەلوەشینیت ، بەلێ توڤێ دووبەرەكی و سیبەرەكێ هاتبووە ڕەشاندن و پیلانا نێڤ دەولەتیا دژ ب شورشا ئەیلولا مەزن و ڤەمراندنا خەتیرا شورشێ دكونگرا (١٧)ێ دا ئەو ئاریشە بۆنە دەلیڤەك بۆ لێكترازانا سیاسی و حزبی و كۆمەلە ژی لسەر بنگەهێ حزبایەتیی بوی دەردی برن و لجهێ كۆمەلەیەكی نەتەوەخوازو پێشڤەرو، كومەلە دابەش بوو ب سەر سێ رێكخراوادا :

١-كۆمەلا خوێندكارێت كورد ل ئەوروپا (Ksse)، وەک درێژەپێدەرێ كومەلی هاتە ناسین و ، سەنتەرێ كاركرنا وێ لناڤبەرا بون و بەرلین دابوو ، پرانیا ئەندامێت وی سەر ب پارتا دیموكراتا كوردوستانێ ڤەبوون خوێندكارێت نەتەوەخوازبوون , ببووە چەترا بەهرا پترا خوێندكارێت كورد ، بەلكو دەما لكونگرا (١٧) دا ئاریشە دروستبووی ، ژكوێ (١٣٢) ئەنداما (٩٦) ئەندام مابون و (٣٦) ئەنداما هولا كونگرێ بجە هێلا.

٢- كۆمەلا خوێندكارێت كوردوستانێ ل دەرڤەی ولاتی(Aksa)، ئەندامێت وێ سەر ب ریكخستنێت ینک ڤە بوون .

٣- كۆمەلاخوێندكارێت كورد ل ئەوروپا (Ksse)، هەر بڤی ناڤێ ، خوێندكارێت كورد یێت كو سەر ب حزبێت كومونست ڤە بوون خۆ رێكخستنەڤە و سەنتەرێ كارێ وان ل باژێرێ (پراگ) پایتەختێ چیكوسلافاكیا بوو.

كۆمەلا وەسا ب بەلاڤكری ما هەتا كو حزبێت كوردوستانی بەرێ كوردوستانی ڕاگەهاندن و دخالەكی پروگرامێ بەرەیدا هاتبوو ، هەمی رێكخراوێت پیشەیی ل دەرڤەی ولاتی یەكبگرن .

ئاریشێت ناڤخۆیی ودەرەكیێت كۆمەلێ :

كۆمەلێ چەند ئاریشەیەک هەبوون ، بەراهیكێ هەلۆێستێ نەرینیێ خوێندكارێت كومونیست بوو لبەر روشناهییا فەرمانێ حزبێت خۆ ، لگەل وێ چەندێ نەبوون خوێندكارێت كورد ل ئەوروپا بەلكو ل كوردوستانێ ژی رێكخراوەكی سەربخۆ نەتەوەیی هەبن ، دڤیان خوێندكارێت كورد ببن ئەندام درێكخراوێت سەرتاسەرییێن ولاتێن داگیركەردا ، هەلویستێ نەرێنیێ كومونیستا رێگربوو درێكا ئەندامبوونا كۆمەلێدا درێكخراوا (ئێكەتییا قوتابێت جیهانیدا) هەتا سالا (١٩٦٤) ێ ئەڤ هەلۆێستە درێژی هەبوو هەتا ریدانا كودەتایا سالا (١٩٦٣) ێ و لێدانا بزاڤا حزبا شیوعی و گرتن و ژناڤبرنا سەدان ئەندام و سەركردێت وان ، پشتی وان ریدانا هەلویستێ كومونستا بەرامبەری كۆمەلێ هاتەگهورین و خوێندكارێت كومونیست ب دەستە جەمعی بەرف كۆمەلێڤە هاتن ، ل هندە لڤا نزیک بوو هەژمارا وان پتربیت ژ خوێندكارێت دی بونمونە : هەردوو لڤێت (ئێكەتییا سوڤیەت و چیكوسلوفاكیا) ، لەوما كومیتا بەرێوەبەرا گشتی ژبەر تێكنەچونا هاوسەنگییا پێكهاتا وان لڤا هەولدا وەرگرتنا وان پێكڤە نەبیت.

ئاریشەكا دێیا زەڤا كۆمەلێ ئەوبوو ، پشتی ڤەڤەتیانا دناڤ رێزێت پارتی دیموكراتا كوردوستانێدا پەیدابووی سالا (١٩٦٤)ێ و دابەشبوونا خوێندكارێت كورد بوو بسەر هەردوو بالێت پارتیدا ، ئەو ئاریشە ڤەكێشا هەتا رێككەفتننا (١١) ی ئادارا سالا (١٩٧٤) ێ دناڤ بەرا شورشا ئەیلولێ برێبەرایەتییا مەلا مستەفابارزانی و حكومەتا عیراقێدا ، دیارە پشتی راگەهاندنا رێككەفتنێ، بالی دهاتە ناسین ب

(باڵی مەکتەبا سیاسی یان جەلالی) خۆ هەڵوەشاند و تێکەل ب پارتی بوونەڤە و هەروەسا لە سەر ئاستێ ریکخراوێت پیشەیی ژی ئەو تێکەلییە دروست بوو و کومەڵا خوێندکاریت کورد ل ئەوروپا ژی ڤەگرت .

دەربارێ ڤێ ئاریشێ (دکتور کامەران بەدرخان) دنامەیەکێدا بۆ کونگرا (١١)یا کۆمەڵێ ب ئەزمانێ عەرەبی بوچونا خۆ دیارکرییە ، ئەڤەژی چەند پەرەگرافەکێت وی نامێنە :

((إن كردستان قد تدمرت وأصابنا الوهن نتيجة للحقد والأنانية السائدتين فى صفوفنا، وهذه العوامل هى التى أدت إلى الكوارث التى لاقيناها فى التأريخ وتلاقيها حتى اليوم)).

((إن اللذى جمع صفوف الأكراد ووحدهم فى هذا العصر هو(مصطفى البارزانى) ورفاقه اللذين دافعوا عن كرامة شعبنا الخمس السنوات المنصرمة، إن لهم أن يكافؤا وانتم تعلمون بأن من لايعمل لا يخطأ)).

((إن التراب الذى تحت أقدام البارزانى ، أكرم عندى ألف مرة من المكان اللذى أذل فيه نفسى أدنسها عن طريق الإرتماء فى أحضان الأعداء)).

ئاریشەکا دی یا کومەڵی بریتی بوو ژ هەڵویستێ ولاتێت بلوکێ سوشیالیستی ، نەخاسمە پشتی هەڤپەیمانییا دۆستایەتیێ دناڤبەرا ئێکەتیا سوڤیەت و عیراقێدا سالا (١٩٧١) ێ هاتییە مورکرن ، دوان وەلاتادا هەر هەڵویست و چالاکیەکی کۆمەڵێ دژی عیراقی با رێ لێدهاتە گرتن ، بۆ نمونە : لقا چیکوسلافاکیا ساڵا (١٩٧٤) ێ دخواست خۆپێشاندنەکێ رێکبێخیت دژی سەرهلدانا شەڕی ژلای حکومەتا بەغداڤە و دەستپێکرانا هێرشان لسە باژێرو گوندێت کوردستانێ وەک بودومانکرنا باژێری قەلادزێ ، حکومەتا وی وەڵاتی بەر بەست دروستکرن و بەلکو چەند خوێندکارەک دەستەسەرکرن و دویرئێخستن ژوی وەڵاتی ، ئەو خوێندکارە ئەڤەبوون : (محمد هەردی ، ئازاد مستەفا خۆشناو ، کەماڵ رەشید و رەئوف محمد). هەر وەسا ئێک ژئاریشێت دەرەکییێت کۆمەڵێ چونکە وەک رێکخراوەکی پیشەیی دهاتە ناسین ، ترس هەبوو بهێتە سزادان ئەگەر چالاکیێت سیاسی دیار هەبن ، ب تایبەتی پشتی تێکچونا پەیوەندی و بارودوخا دناڤبەرا بزاڤا ڕزگاریخوازییا گەلێمە و دەستهەڵاتدارییا عبدالکەریم قاسمی و سەرهلدانا شورشا ئەیلولێ بریبەرایەتیا پارتا دیموکراتا کوردوستانێ ، لەوما دەستەکەک ژ ئەندامێت کۆمەڵی ل وڵاتێ سویسرا سالا (١٩٦١)ێ رێکخراوەکی سیبەر دامەزراندن ب ناڤێ(کومیتا بەرگریێ ژمافێت نەتەواکورد) ، ژوان کەسێن دیار دسەرپەرشتیکرنا کاروبارێت ڤێ رێکخراوا سیبەردا (عسمەت شەریف وانلی و حسن سلێمان زەهاوی) بوون ، هەروەسا دناڤبەرا ساڵا(١٩٥٧- ١٩٥٨) ێدا لیژنەک هەبوو سەر ب کۆمەڵێ ڤە ب ناڤێ (کومیتا کوردی ل ئەوروپا).

لێ ئاریشا هەرە مەزن پشتی پیلانا نێڤ دەولەتی دژی شورشا مەزنا ئەیلولێ بوو ، هەمی ئاریشێت مەبەحس ژێکرین نەشیان رێزێت کۆمەڵێ ژبەریەک ببەن ، بەلێ مخابن ئەو خەرزێ ناکوکیێت کومبوی دوی دەمیدا دەلیڤە پەیداکر و پشتی بورینا (١٩) ساڵا لسەر ژینێ کۆمەڵێدا وەک چەترەکی ئێک دەستێ خوێندکارێت کورد ، ل ژێر گڤاشا لێکترازانا سیاسی و حزبی درێژێت بزاڤا ڕزگاری خوازییا کوردوستانێدا

ئەوا هەتا نوکە (ژبەر دنالین) ، کۆمەڵە ژی دابەش بوو ب سەر (٣) رێکخراوێت جوداو دژ بیەکدا ، ئەو دابەشبوونە ڤەکێشا هەتا ساڵا(١٩٨٨)ێ دەمێ ئاڤاکرنا بەرێ کوردوستانی .

بەلێ ئەوا هەژی گوتنێبیت ، ئێکەم لئێک جودابوون دناڤ رێزێت کۆمەڵێدا دروستبووی ، ڤەگەریتە ساڵا (١٩٦٤)ێ ، ژئەگەرا ڤەقەتیانێ دناڤ رێزێت پارتی دیموکراتا کوردوستانێدا دەستەکەک خوێندکار بسەر پەرشتییا جەمال نەبەز جودابوون و ریکخراوەک ب ناڤێ (ئێکەتییا نەتەوەییا خوێندکارێت کورد نوکسە) دامەزراندن .

ئەرک و چالاکییێت کۆمەڵا خوێندکارێت کورد ل ئەوروپا :

کۆمەڵێ شیابوو لبەهرا پترا ولاتێت ئەوروپا تاێت خۆ دامەزرینیت ، هەر لڤەکی کۆمەڵێ وەک بالیوزخانەکی کوردوستانێ بوو ، ژێدەرێ زانیاریا بوون دەرباری شۆڕش و بزاڤا سیاسی و سەربازی ل کوردوستانێ بۆ ڕاگەیندکارو و لایەنێت سیاسی و رێکخراوێت پیشەی ل ولاتێت تێدا نیشتەجێ ، هەروەسا زەلالکرنا پێرابوونێت هوڤەکی و ستەمکاریا ولاتێت داگیرکەر دەرحەق گەلێمە ل هەر چوار بەشێت کوردوستانێدا ئەرکەکی هەرە گرنگێ کۆمەڵێ بوو ، دوان واراندا پرسا مللەتێمە دهاتە ناساندن و ، چەندین یاداشتنامە ئاراستەی (رێکخراوا نەتەوێت ئێکگرتی ، سەرۆک و حکومەتێت ولاتان) کرینە ، ژلایەکی دیڤە ئەنجامدانا خۆپێشاندان و مانگرتنان ئێک ژچالاکێێت دیارێت کۆمەڵێ بوون .

هەر بۆ نمونە : **یاداشتا کۆمەڵێ ل ساڵا(١٩٥٨) ێ بۆ سکرتێرێ گشتی نەتەوێت ئێکگرتی** ، تێدا داخازهاتیە کرن پرسا کوردی وەک پرسەکی گرنگێ ڕۆژهەلاتا ناڤین بهێتە باسکرن ، **سوپاسنامەک بۆ سەرۆکێ حکومەتا ئیکەتییا سوڤیەت** ، تێدا سوپسگوزارییا کۆمەڵێ دیارکریە ژبۆ هاریکاریا کۆمارێت وی ولاتی بتایبەتی هەردوو حکومەتێت (ئەرمینیاو ئەزربیجانێ) لبیاڤێ ڕوشنبیریدا لگەل کوردێت سوڤیەت، **<u>یاداشتا کۆمەڵێ بۆ سەرۆکێ کوماری عەرەبی ئێکگرتی</u>** ، هەروەسا دەمێ شاهێ ئیرانێ سەردانا پایتەختێ بەریتانیا کری ساڵا ١٩٥٨ێ کۆمەڵێ **یاداشتەک ئاراستەی شاهی کرو** داخوازا چارەسەرا پرسا کوردی ژێ کرن و ئەو کریارێت نەدرێدا دەرحەق ب خەلکێ کوردوستانا ئیرانێ راوەستینیت . هەروەسا هەڵوێستەکی سیاسی و هەماهەنگ ل گەل پارتا دیموکراتا کوردوستانێدا پشتەڤانی و پێشوازییا گەرما کۆمەڵی بوو ساڵا (١٩٥٨)ێ ل هەمبەر **(ڤەگەرانا مەلا مستافایێ بارزان و بارزانیيان ژ وەلاتی سوڤیەت بۆ عیراق و کوردوستانێ)** ، ژبلی وێ چەندێ هەمی ساڵا بهەلکەفتا جەژنا نەوروزێ فیستڤال و شاهی و دیلان دهاتنە سازکرن لسنورێ لقێت کۆمەڵێدا ، زێدەتر ل ولاتێت مەزنێت ئەوروپا وەک : ئەلمانیا ، فەرەنسا ، بەریتانیا و هتد .ژلایەکی دیڤە کۆمەڵێ دوارێ کارێ پیشەییدا ل دیف شیانێت خۆ خەم ژخواست و پیتڤیێت خوێندکارا دخوارو هاریکارییا ئەندامیت خو دکرو هەوڵا چارەسەرکرنا کێشەو گرفتێت وان ددا .هەروەسا داخواز ژ ئەندامێن خۆ ئەوێن خوێندنا خۆ بدوماهیک تینان ، پەیوەندێ ب

ڕێزێت پێشمەرگەی ڤە بکەن ، یان ل باژێرا دناڤ ڕێزێت ڕێکخراوێت نهێنیێت حزبیدا کاربکەن و، وەک پاداشتەک ئەندامەتییاوان دکۆمەڵێدا دێ بەردەوام بیتن .

هەر دوارێ پیشەیی و زانستیدا کۆمەڵێ شیا دناڤبەرا سالێت(١٩٥٨- ١٩٧٥) ێ دا ، سەدان زەمالێت خوێندنێ بۆ قوتابیێت کوردستانێ لهەمی دەراڤیت زانستی و ئەدەبیدا دابین بکەتن و گەلەک ژوانا بوونە خودان باوەرنامێت بلند وەک (ماجستێرو دکتورا).

کۆمەڵێ دبیاڤی روژنامەگەرییدا وەکی دەراڤەکی هەستیار حساب بوکری بزاڤەکی بەرچاڤ هەبوو ، ژبلی گوڤارا(کوردوستان) وەک زمانحال ، لهەمی لقا گوڤار، بەلاڤوک و بەیاننا مە داهتنە وەشاندن ، بەلکو بۆ هەیامەکێ ل رادیووا موسکو بەرنامێ تایبەت دهاتە پێشکەشکرن .ئەڤە ژی ناڤێ هندەک ژگوڤارو بەلاڤوکێت کومەڵێنە :

(هەواڵنامە : ب زمانێ ئنگلیزی ، القافلە ب زمانێ عەرەبی ، المبدأ: ب زمانێ کوردو وەک بەلاڤوکەکی تێرو توانج بوو ، دەنگێ کۆمەڵێ ب زمانێ کوردی ، نەوروز: ب زمانێ کوردی ،هیڤییا وەڵێت : ب زمانێ کوردی زاراڤێ کرمانجییا ژووری).

ژێدەرێت دارایی:

کۆمەڵێ چ ژێدەرکی دیارکری بەردەوام نەبوو ، بەلکو گەلەک بزەحمەت دراڤ پەیدادکرن بۆ ئەنجامدانا کۆنگرەو چالاکیێت بەرفرەهێت سالانە ، ژێدەرێت داراییا کومەڵێ بریتیبون ژ چەند ڤان هاریکارییا :

١- ئابوونا ئەنداما ، سالانەبوو یان هەر چەند هەیڤەکا بوو ، فەربوو ئەندام ئابونێ بدەت چونکە ئێک ژمەرجێت ئەندامبوونێ بوو ، پارێ ئابونێ رێژەیەک دهاتە داراییا کومیتا رێڤەبەرا گشتی و رێژەیەک باشتر بۆ لقا دزڤرییەڤە.

٢- هاریکارییا کەسایەتیێت دەوڵەمەندێت کورد .

٣- هاریکاریا پارتا دیموکراتا کوردوستانێ ئەڤ هاریکارییە ژهەمی هاریکاریێت دی زێدەتربوو ، بتایبەتی پشتی راگەهاندنا رێککەفتننامەا (١١)ی ئاداری ب رێک و پێکی دهاتە شاندەن ، لەوما ژالاکییت کۆمەڵێ بەرفرەهتر لێهاتن . هەروەسا جارەکێ قتنێ حزبا شیوعییا عیراقی هاریکارییا کۆمەڵێ کربوو.

٤- قازانجێ ئاهەنگ ، فیستڤالیت کەلتوری و هونەری ، پارێ فروتنا بەڵاڤوکا .

گەلەک جارا کۆمەڵی نەدشیا کونگرێت خۆ ل دەمی دیارکریدا سازبکەتن ژبەر دەستکورتێی ، هەمی ئەو خوێندکارێت ژوەڵاتان دهاتن بۆ بەشداریکرنێ دکونگرادا مەزاختنا وان لسەر بەریکێت وان بوو .

پەیوەندیێت کۆمەڵێ :

ئەم دشێین پەیوەندیێت کۆمەڵی دابەشکەین ب سەر سێ بابەتادا :

١-پەیوەندێیت کوردوستانی

کۆمەڵێ ل ئاستێ جودادا پەیوەندی هەبوون ل گەل هەمی حزبێت کوردی ل هەر چوار بەشێت کوردوستانێدا ، لێ پەیوەندییێت خورتر ل گەل کوردوستانا عیراقێ و پارتا دیموکراتا کوردوستانێ هەبوو ، ئەوژی ب هۆکارێ پێشڤەچونا بزاڤاکوردی و دەستپێکرنا شورشا ئەیلولێ ، هەروەسا کۆمەڵێ پەیوەندی هەبوون ل گەل ئێکەتییا قوتابییێت کوردوستانێ ، ئێکەتییا لاوێت دیموکراتێت کوردوستانێ ، رێکخراوا خوێنکارێت کورد ل ئەمریکا ، رێکخراوا خویندکارێت کورد ل هەردوو زانکوێت (کاردیف و لیڤەرپول)دا.

هەروەسا ل د سالا (١٩٦٠) ێ دا کۆمەڵێ ل گەل رێکخراوێت قوتابییێت کورد ل (کوردوستانا عیراقێ ، کوردوستانا توركیا و ئێکەتییا خوێندکارێت کورد ل زانکوێت ئیرانێ) دا ، فیدراسیونەک پێکئینا ب ناڤێ (یەکێتییا نیشتیمانییا گشتی رێکخراوێت قوتابیێن کوردوستانێ) ، پشتی پێکئینان فیدراسیونێ چەند رێکخراوەکێن دی یێن قوتابیان هاتنە رێزا وێ ئیکەتیێ وەک : رێکخراوا قوتابییێت کورد ل کوردوستانا سوریاو خوێندکارێت زانکویا تەهرانێ . هەروەسا پەیوەندییێت کۆمەڵێ لگەل گەلەک کەسایەتێت نیشتیمانپەروەرێت کورد هەبو وەک : د. کامەران بەدرخان ، قەناتێ کوردو ، بازرگان هاشمێ سوهەیلی ، توفیق وەهبی ، دکتور عیسمەت کتانی و چەندان کەسایەتی دیتر .

٢-پەیوەندیێت کۆمەڵێ و لایەنێت ئەوروپی:

کۆمەڵە پەیوەندییەکی راستەخۆ ل گەل ولاتاندا نەبوو ، بەلکو گەلەک ولاتا نەخاسمە ئیکەتییا سوڤیەت و ولاتێت سوسیالیستی ب رێکا حزبێت کومونیستی ل (عیراق ، سوریا ، ئیران و تورکیا) ، ژبەر بەرژەوەندییێت خۆێت سیاسی و ئابوری ، فشار لوانە دکرن داکو رێگرێ ل هەبونا رێکخراوێت پیشەیی نەتەوەیی کوردی دروست ببن ، نمونەیەک بۆ هەڵویستێ نەرێنیێ سوڤیەت : ددەمێ گریدانا کومبونا سالانەیاکو بناڤی (ناڤەندا نێڤ دەولەتی) ل دەڤەرا (قەرم) لسەر داخوازنامەیا فەرمی کۆمەڵا قوتابییێت سوڤیەت نوێنەرێت کۆمەڵێ ئامادەبوون ، لجهێ ڕونشتنا شاندێت بەشدار ناڤێ رێکخراوێ و ولاتێ وان هاتبوویە نڤیسین ، لێ لجهێ نوێنەرێت کۆمەڵا خوێندکارێت کورد بتنێ ناڤێ کۆمەڵێ هاتبووە نڤیسین ، دەمێ پرسا نەنڤیسینا ناڤێ کوردوستانێ ژ رێڤە بەرێ کوبونێ کرین بەرسڤا وی ئەڤەبوو (کوردوستان نەدەولەتە؟؟!!) هەر دوی دەمیدا چەندین رێکخراوێت دێین قوتابیان سەر ب وڵاتێت داگیرکریڤەو دەولەت نەبوو ،ناڤی ولاتێت وان هاتبوویە نڤیسین . پشتی ریدانا کودەتایا سالا(١٩٦٣) ێ و هەرفاندنا رژێما عبدالکەریم قاسمی ، هەڵوێستی بلوکی سوسیالیستی بەرامبەر کومەڵێ هاتە گهورین ب ئەرینێڤە.

هەروەسا ژبەر هەڵوێستی نەرینیێ ولاتێت سوسیالیست ، ئەندامبوونا کۆمەڵێ د رێکخراوا قوتابییێت جیهانیدا گیروبوو هەتا گرێدانا کونگرا هەشتێیا وێ رێکخراوێ سالا(١٩٦٤) ێ.

٣- پەیوەندییێت کۆمەلێ لگەل رێکخراوێت خوێندکارێن بیانیدا.

ئێـک ژخواسـتێت سـەرەکییێت کـۆمەلێ و بەردەوام هەوڵ بـۆ ددا ، ئەنـدامبوناوێ بـوو د رێکخـراوا خوێندکاریێا دیموکرتا جیهانیدا ، چونکه ئەندام بوونا وێ دەرفەت لـبەر دهـاتنه ڤەکـرن بشـێت لهەمـی ولاتێت سەر ب بلوکێ سوسیالیستی ڤە ئازاد تر کارو چالاکی هەبن ، هەروەسا پشـکداربیتن ل کـۆنگرەو فیستڤال و کوربەندادا ، دوی دەمیدا ژبەر هەبوونا هەژمونێ هزرێت سوسیالیستی زێدەتر ئەو چالاکییه ل وڵاتێت سوسیالیستی و ولاتێت ڕوژئاڤا برێکا حزبێت سـەر بـوی بلـوکیڤه دهـاتنه ئەنجامـدان و بـوێ پشـکدارییێ دێ شـێتن پرسـا گەلـی کـورد و سـتەما ڕژێمێـت داگیـرکەر بـۆ هـزاران بەشـداربووا باشـتر پێناسەبکەتن ، هەر وەسا کۆمەلێ پەیوندی لـگەل چەنـدین ئێکەتـی و کۆمەلێـت دیێـت خوێنـدکاری ل گەلەک ولاتا هەبوو ، ئێک ژوان ولاتێن دیار یوغسـلاڤیا بـوو ، دەمـێ ل ولاتێـت سوسیالسـتیدا کـۆمەلێ دەرفەتا کارکرنا ئازاد نەبوو ، پەیوەندییێت کۆمەلێ لگەل ئێکەتییا خوێنـدکارێت یوغوسـلافیا ل ئاسـتەکی زور باش دابوو ، ئەو ژی ڤەدگەرا بۆ جوداهییا هێلا هزری و سەربخویی و تایبەمەندیا دیدو بوچونیـت (تیتـو) . ل وەلاتێـت ڕوژئاڤـادا ژی پەیوەنـدیێت کـۆمەلێ ل گەل هەژمارەکـا بەرچـاڤ ژ رێکخراوێـت خوێندکاری هەبوو ، لێ ژبەرکو کۆمەڵەو پرانییا ئەنـدامێت وێ دبـن کاریگەرییا ئاراسـتا هـزری چەپ دابوون ، پتر مەیلا هەڤاڵبەندییا ئێکەتی و رێکخراوێت هەڤ رەنگ هەبوون ئانکو ێن چەپرەو .

دەمێ حکومەتا بەعس رێککەفتنا ١١ی ئادارێ پشتگوە ئێخسـتی و دەسـت بشـەڕی کـریەڤە لـگەل خەلکی کوردوستانێ و هێزیت پێشمەرگێ شورشا ئەیلولێ ل سالا(١٩٧٤) ێ ، (٥) خوێندکار(لیلی قاسم و هەڤالێت وێ) هاتنه زینـدانکرن و پاشـی سـێدارەدان، بـوێ هەلکەفتـێ (٨) رێکخراوێـت خوێنـدکاری نامەیەکی شەرمزارکرنێ ئاراسـتەی (ئەحـمەد حسـن البکر)کـرن . پەیوەنـدییت کـۆمەلی نەپتنـێ لسـەر ئاستێ کومیتا رێڤەربەر بوون ، بەلکی لقێت کۆمەلێ ژی ، مافێ وێ چەنـدێ هەبـوو پەیوەنـدی هەبـن لگەل کۆمەڵەو ئێکەتیێت خوێندکاریدا ل زانکـۆ و پەیمانگەهێـت وان ولاتێـت تێـدا دخوانـدن وخورتییـا پەیوەندییا لسەر ئاستێ بزاڤ و شیانێت لقا رادوەستییا .

٤- پەیوەندیێت کۆمەلێ و رێکخراوێت عیراقی و عەرەبی:

کـۆمەلێ زور پێبـاش بـوو پەیوەنـدیێت تەندروسـت هەبـن ل گەل رێکخـراوا (ئیکەتیـا گشـتییا خویندکارێت عیراقی) ، لێ ژبەر گرێداییاوێ رێکخراوێ ب سیاسەتا حزبـا کۆمونیسـتا عیراقـێ ڤە وەک پێتڤی نەدهاته پێش و بەلکی بهەمی رەنگا دژایەتییا کۆمەلێ دکر و ، بفەرمانێ حزبا کومونسـتا عیراقـی ئەندامێت کوردێن کومونست خۆ ژ ئەندامەتییا کۆمەلێ ڤەکێشان ، ئەو هەلوێسته بەردەوام بـوو هەتـا سالا (١٩٦٠) ێ ، پشتی هینگێ هندەک ژوان خوێندکارا لسەر داخوازا (جـمال حیـدەری) ڤەگەرانه نـاڤ رێزێت کۆمەلێدا ، بەلی ل ئاستێ پرسا گەلێ کورد و خواستەکێت شوڕشـا ئەیـلولێ هەتـا ریـدانێت سـالا (١٩٦٣) ێ هەلوێستەکی نەرێنـی هەبـوون ، گەلەک جـارا ئێکەتیـا گشـتییا قوتابیێـت عیراقـێ نەدهـێلا

دکورو کوبونادا پرسا کوردی ببیته بابەتێ بەحسکرنێ هەروەک نموونە : دکونگرا شەشێ یا ئیکەتییا قوتابیێت دیموکراتا جیهانیدا کو ل سالا (١٩٦٠) ێ ل بەغدا هاتبووە سازدان ، دەما نوینەرێ کومەلێ (کەمال محی الدین)ی ڤییای بەرسڤابوچونێت لەنگیت هندەک شوڤینیا بدەتن ، سەروکێ شاندا ئیکەتییا گشتی قوتابییێت عیراقێ(مهدی الحافظ) هاتە دەنگ و رێنەدا نوینەرێ کومەلی باخڤیتن و گوت : نابیتن کەسەک بناڤێ خوێندکارێت کورد باخڤت ، چونکە کوردوستان یەکیتی و قەوارەیەکی سیاسی نینە!!!.

کومەلێ ژبلی ئیکەتییا گشتی قوتابییێت عیراقێ ، شیابوو پەیوەندییێت باش ل گەل گەلەک ڕێکخراوێت خویندکاری عەرەبیدا دروست بکەتن وەک ڕێکخراوێت خوێندکارییێن : سودانی ، فەلەستینی ، ئوردنی ، حەبەشە ، تونسی ، جەزائیری و مەغربی .

لقێت کومەلێ:

ل بەهرا پترا ولاتێت ئەوروپی کومەلێ ل دیف هەژمارا خوێندکارێت کورد(لق) هەبوون ، ل دەستپێکێدا لق ل وەلاتێن ئەوروپا ڕووژئاڤا هاتنە دامەزراندن وەک : (بەریتانیا ، فەرەنسا ، سویسرا ، ئیتالیا ، نەمسا و سوید) پاشی دەمێ ئەرێنی بوونا هەلویستێ ولاتێت سوسیالیست لقێت کومەلێ ل وێرێ ژی هاتنە ڤەکرن وەک (سوڤیەت ، بولغاریا ، ڕومانیا پولونیاو هەنگاریا) ، ل ولاتێت فیدرالیدا وەک سوڤیەت و یوغسلافیا کومەلێ دهەرێمادا پێکهاتەکی ڕێکخراوەیی بچیکتر بناڤێ (چلّ) دادمەزراند.

لق بەرزترین دەسەلات و نوینەرێ کومەلێ بوو ل سنورێ خودا ، سالانە دکونفرانسەکێدا بارودوخێت لقا دهاتنە گەنگەشەکرن و پاشی کومیتا نویا لقێ دهاتە هەلبژارتن، ژبلی چالاکییێت سەرەکی کو کومیتا ڕێڤەبەراییا گشتی پێ رادبوو ، هەمی لقا چالاکی و پەیوەندی لگەل ڕێکخراوێت هەڤ کیفێ خو هەبوون ل ولاتێت تێدا ئاکنجی. کومیتا ڕێڤەبەرا گشتی پشتی سازدانا کونگرا نەهێ ، ژبلی چالاکیێت تایبەتێت لقا چەند چالاکییەکییەکی ناوەندی دەستنیشانکرن و ژ هەمی لقا خواست لدیف شیانێت خوسالانە پی رابن وەک :

١- ڕوژا ٢٢/ ١ / ، ڕوژا دامەزراندا کومارا مەهابادێ ١٩٤٦.
٢- ٢١ / جەژنا نەوروزێ
٣- ٥/١٥ / ڕوژا سێدارەدانا شێخ سعیدێ پیران /١٩٢٥.
٤- ٦/١٩/ ڕوژا سێدارەدانا هەر چوار ئەفسەرێت کورد / ١٩٤٧.
٥- ٩/٦ / ڕوژا شەرێ بەر دەرگەهێ سەرایا سلێمانیێ سالا (١٩٣٠) ێ ، کوهاتییە ناسین ب ڕوژا رەشا شەشێ ئەیلولێ.
٦- ٩/١١ / ڕوژا دەستپێکرنا شورشا ئەیلولێ.
٧- ٩/١٤/ روژا دامەزراندنا حکومەتا شیخ مەحمودێ حەفید.

ئەڤ هزرکرنە وێ چەندێ دگەهینت، کۆمەڵێ وەک رێکخراوەکی نەتەوەیی دخواست برێکا سازی و ئەندامێت خو مێژووا بەرخودانا گەلێ کوردوستانێ بدەتە نیاسین و بێژتە خوێندکارو دەستهەلادارێت وان ولاتا ، ئەڤەیە خەباتامە و ستەما داگیرکەرێت وڵاتێمە .

هندەک لق ژ لقێن دی چالاک تر بوون چونکە : هەژمارا ئەندامێت وان زێدەتر بوون و شیانێت دارایی باشتر بوون ،چ وەک کومکرنا ئابونێ یان هاریکاریا کەسایەتیێت کورد ، هەروەسا ئاستی رێپیدانا وان ولاتان ، لەورا لقێت وڵاتێت رۆژئاڤا چالاکتر بوون ژ لقێت ولاتێت سوسیالیستی چونکە رێپێدان سنورداربوو ، ئەو لقێت پتر چالاک ئەڤەبوون : (بەریتانیا ، ئەڵمانیا روژئاڤا ، یوغوسلافیا ، نەمسا، سوید) .

چالاکیەکی سیاسی بەرچاڤێ لقا بەریتانیا ، هنارتنا نامەیەکێ بوو بۆ (شاژنا) بەریتانیا ل بەرواریێ (١٠/١٥/ ١٩٦٣) ێ نامە ب ئیمزا (عومەر شێخموس)ێ سکرتێرێ لقا بەریتانیا بوو ، تێدا رەخنە ل هەڵوێستێ وی وەڵاتی گرتبوو بەرامبەر هنارتنا چەکی بۆ رژێما عیراقێ و داخواز کربوو ئەو هاریکارییە بهێتە راگرتن ، ژلایێ وەزارەتا دەرڤەی بەریتانیا بەرسڤا نامێ ل بەرواریێ(١١/١٩/ ١٩٦٣) دا ، هاتە دان و تێدا هاتبوو : **((ناما هەوە هنارتی بۆ شاژنا بەریتانیا گەهشت و هاتە شاندن بۆ بەشی سیاسیێ وەزارەتێ و داخوازا هەوە لبەر چاڤ هاتە گرتن)) .**

لقا نەمسا ئێک ژ لقێت چالاک بوو ، دئەنجامێ چالاکیێت بەرچاڤ ، ب بریارەکی فەرمیێ حکومەتا عیراقێ ناسناما هاوڵاتیبوونا (وریا رەواندزی) هاتە ڤەکێشان .

هەروەسا لقا سوێدێ هەر چەندە هەژمارا ئەندامێت وێ لناڤبەرا (٥٠-٦٠) ئەنداما بوون ، بەلێ چالاکی و پەیوەندیێت باش هەبوون و ژبلی رێکخراوێت خوێندکاری لگەل کەسایەتی و رێکخراوێت مەدەنی و روژنامەڤانا ژی پەیوەندی هەبوون، برێکا وان پەیوەندییا شیابوون چەندین چالاکییا ئەنجام بدەن وەک :

- پێشکەشکرنا (٩) وانا دەربارێ دیروکا گەلێ کورد بۆ هەژمارەکا نوێنەرێت پارتێت سیاسی ، رێکخراوێت خوێندکارو گەنجان .
- ڤەکرنا پێشەنگەهەکی کلتوری کوردی ل ستوکهوڵما پایتەخت .
- کومکرنا هاریکاریێت نوشداری و هنارتنا وان بۆ کوردوستانێ .
- لسەر زانیاریێت لقا سوێد ، رێکخراوا لێبورینا گشتییا جیهانی سەبارەت کاودانێت کوردوستانێ راپورتەک ئاراستەی لایەنێت پەیوەندیدارێت نێڤ نەتەوەیی کر.
- ب پشکدارییا (١٢) رێکخراوێت خوێندکاری و پیشەیی کوردی و بیانی ، ل بەرواریێ (٦/١٥/ ١٩٧٤)ێ ، خۆنیشاندنەکی مەزن سازکر و لبەر دەرگەهێ بالیوزخانا عیراقێ و یاداشتنامەیەکی شەرمەزارکرنێ خواندن.

چالاکییەکی ديارو گرنگێ لقا یوغوسلافیا : دەقێ مەرسومێ (الحزام العربی) یاکو حکومەتا سوریا ل سالا (١٩٦٦) ێ بنهێنێ بریار لسەردای، دپێخەمەتا گەمارەدان و تەعریبکرنا دەڤەرێت کوردوستانی ،

پشتی وەرگێرانێ بۆ سەر زمانێت (فەرەنسی ، ئنگلیزی و تورکی) ژلایێ لقا ناڤبریڤە لسالا (١٩٦٨)ێ هاتە بەلاڤکرن .

دەرنجام :

١-دامەزراندنا کۆمەڵێ نیشانا پێشکەفتنا هزرا نەتەوەیی نیشتیمانی بوو لجەم خوێندکارێت کورد ل وڵاتێت ئەوروپا و دانەبراندنا وان بوو ژپرسا گەلێ کوردوستانێ.

٢-کومەڵە وەکرێکخراوەکی کوردوستانی ، ببوو سیبەرەک بۆ هەمی خوێندکارێت کورد ژهەرچوار بەشێت کوردوستانێ ، دپێخەمەتا کارێ دەستە جەمعی.

٣- ب ئەگەرێ گەشبوونا بزاڤا ڕزگاریخوازیی و نیشتیمانییا گەلێ کوردوستانێ ب تایبەتی پشتی دەستپێکرنا شوڕشا ئەیلولێ ل کوردوستانا عیراقێ ، پتر کارو چالاکیی کۆمەڵێ ددەراڤێ سیاسی و نیشتیمانپەروەرییێدا بوون و کێمتر بئەرکێت پیشەیی رادبوو .

٤- ژبلی فشارا بەرژەوەندێیت سیاسی و ئابوری دناڤبەرا ولاتێت داگیرکەرو ئەوروپیدا ، بهۆکارێ ناسناما نەتەوییا خۆ، کومەڵە ژلایێ حزبێت کومونستڤە بهیجەتا تێکنەدانا خەباتا ئێکگرتی دهاتە دژبەری کرن ، ئەڤە ددەمەکێدابوو وان حزبا بچ رەنگا هەتا ریدانا سالا(١٩٦٣)ێ پشتەڤانی ل خواستەکێت رەوایێ گەلیمە نەدکرن.

٥- کۆمەڵێ بریا چالاکی و پشکدارێ دکورو کوربەندێت جیهانیدا ، شیابو وەک دەنگەکێ رەسەنێ کوردایەتیێ دقادا خەباتێدا بیت .

٥- کۆمەلە بێ کێشەو گرفتێت نافخویی نەبوو وەک : دەستکورتییا دارایی، ململانێیا حزبی ، هەڵوێستی نەرێنیێ ئەندامێت سەر ب حزبێت کومونست ، هەتا گەهشتییە ژبەریەکهەڵوەشانێ پشتی ڤەمراندنا خەتیرا شوڕشا ئەیلولێ.

ژێدەرێت ب کارهاتی :

١-چاف پێکەتن : لگەل هەژمارەک چالاکڤانیت کۆمەڵێ بۆ نمونە : د.کەمال فوئاد ، د. کەمال علی ، د. عزەددین مستەفا رەسوڵ ، سەعدی دزەیی ، جەمشید حەیدەری و رەمزی شەعبان و چەندین کەسێت دی.

٢-ئەدەبیاتێت کۆمەڵێ :بەیاننامە، بەلاڤوک ، ڕاسپاردێت کونگرا.

٣-روژنامە : ژین ، خەبات ، کوردستانی نوێ ، ،.

٤-گوڤار: هیوا ، ڕوژی نوێ، کوردوستان (زمانحالێ کومەڵێ).

کتێبێت عربی :

١-کاوس قەفطان، دکتور، الحركة القومية الكوردية في كوردستان العراق ١٩٥٨- ١٩٦٤ ، ط١، المديرية العامة للطبع والنشر ، السليمانيه، ٢٠٠٤.

٢-باسیل نیكیتین ، الكرد دراسة سوسیولوجیة ، ط٢، مؤسسة حمدی للطباعةوالنشر ، السلیمانیة ، ٢٠٠٧.
٣-حبیب محمد كریم ، تأریخ الحزب الدیموقراطی الكوردستانی-العراق فی محطات رئیسیة ، ١٩٤٦-١٩٩٣، ط١، مطبعة خەبات، دهۆک ، ١٩٩٨.
٤-شكیب عقراوی ، سنوات المحنة فی كوردوستان أهم الحوداث السیاسیة والعسكریة فی كوردستان العراق ١٩٥٨-١٩٨٠، ط٢، مطبعةمناره ، اربیل، ٢٠٠٧.
٥- صلاح سعدالله ، المسألة الكوردیة فی العراق، ط٢، دارالمثنی للطباعة والنشر ، بغداد ، ٢٠٠٣.

بەڵگەنامێت كوردی:

١-كەمال مەزهەرئەحمەد ، د، كوردو كوردوستان لە بەڵگەنامەكانی حكومەتی بەریتانیادا ، ب١، چ١، چاپخانا گرین گالوری ، لوبنان ، ٢٠٠٨.
٢-نەوزاد علی ئەحمەد، لە بەڵگەنامەكانی كۆمەڵەی خوێندكارانی كورد لە ئەوروپا ،١٩٦٣ - ١٩٧٣، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠٠٩.
٣-شازێن هێرش ، رێكخراوە دیموكراسی و پیشەییەكان لە چەندین بەڵگەنامەی مێژووییدا ، ١٩٥٨- ١٩٦٨، چ٢، چاپخانەی راز ، سلێمانی ، ٢٠٠١.

كتێبێت كوردی :

١-ئاكۆشوانی ، شاری سلێمانی ١٩١٨- ١٩٣٢، لێكوڵینەوەیەكی مێژوویی سیاسییە، چ١، چاپخانەی زانست ، سلێمانی ، ٢٠٠٢.
٢-جەلیل گادانی ، پەنجا ساڵ خەبات -كورتە مێژوویەكی حیزبی دیموكراتی كوردوستانی ئێران ، ب١، چ١، چاپخانەی خانی ، دهۆک ، ٢٠٠٨.
٣-جەمال نەبەز، كۆبەرهەم ، ژمارە٧، چ١، چاپخانەی مەنارە، هەولێر، ٢٠٠٧.
٤- هەستیار محمد علی ، كۆمەڵەی خوێندكارانی كورد لە ئەوروپا.

ناکۆکی وململانێ ناوخۆییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی -عێڕاق لەماوەی شۆڕشی ئەیلولدا

د. چنار سەعد عەبدوڵڵا
بەرپرسی سەنتەری دیراسات وتوێژینەوە و ئەکادیمیای پارتی
Chnarsaad@gmail.com

پێشەکی:

میللەتان دوای ململانێ وبەریەککەوتنیان لەگەڵ بەربەست و دابو نەریت وسستەمە دەمارگیرو وچەوسێنەرە کۆمەڵایەتی وسیاسی یەکان، هەوڵی زۆریان داوە تاکو دەرفەت وگۆڕانکاری لەکایە جیاوازەکاندا بخوڵقێنن، دواجار ئەو دەرفەتانەش وەرچەرخان وپێشکەوتنی گەورەیان لەژیانی کۆمەڵگاکان دروست کردووە ، کە دامەزراندنی کۆمەڵەو ڕێکخراو و پارتی سیاسی، پەرەسەندنی ژیانی مەدەنی و حزبی، یەکێکە لەو گۆڕانکاریانە، و لەناوچوونی دەیان سستەمی حوکمڕانی تۆتالیتارو چەوسێنەر،گەشەسەندنی سستەمی دیموکراسی بەبەشێک لەو پێشکەوتنە هەژمار دەکرێت .

پارتی سیاسی وەک پێویستی ژیانی پەرلەمانی و نوێنەرایەتی ورێکخراوەیی لەسەدەی هەژدە، سەرەتا لە بەریتانیا و فەڕەنسا لەدایک دەبێت ،و دواتروەکو مۆدێلێکی تازەی کاری سیاسی بۆ وولاتانی تری جیهان پەل دەهاوێت.

ئەزموونی کاری حزبایەتی ئەگەر لەئاستی جیهاندا چوار سەدەی دەربازکردبێت، ئەو ئەزموونە بۆ کوردستان زۆر تازەگی هەیە و مێژووی سەرهەڵدانی پارتی سیاسی لە کوردستان بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم دەگەڕێتەوە.

بەهۆی نەبوونی دەوڵەتی سەربەخۆ و چەوسانەوەو ژێردەستەبوونی گەلی کورد، پارتەسیاسییەکانی کوردستان لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە ، لەچوارچێوەی پارتی جەماوەری نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی دا ، سەرکردایەتی جولانەوە نەتەوەخوازییەکانی گەلی کوردیان کردووە ، کە پارتی دیموکراتی کوردستانی عێڕاق بەیەکێک لەو پارتەسیاسییە مێژوویانە هەژمار دەکرێن لەناوەندی سیاسی دا وەک کەرستە وەک دەرفەت ، تەکانی بە جولانەوەی سیاسی گەلی کورد لە جوارچێوەی دەوڵەتی عێڕاق داوە. و ڕۆڵ بینینی لەکایەی سیاسیدا دەچێتە ئەو چوارچێوەیەوە.

دامەزراندنی پارتی لە ١٦ئابی ١٩٤٦ بەسەرکردایەتی مستەفابارزانی وەك سەرکردەیەکی ئازاو کاریزما, بووە هەوێنی کۆکردنەوەو یەکخستنی گشت چین و توێژەکانی کوردستان لەدەوری ئەو بزووتنەوەیەدا . پارتی لە پێناو ئامانجە باڵاکانی کە بەدەستهێنانی مافی گەلی کوردستانە , ڕووبەڕووی ڕژێمە یەك لە دوایەکەکان (پاشایەتی , کۆماری , بەعسی) لە عێراق بوویتەوە , لەو پێناوەدا سەختی و نشوستی و شەهید و قوربانی زۆری داوە.

ویرای مێژووی دەولەمەند ودوورودرێژی پارتی کە بەشێکی گرنگی مێژووی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کوردستانە، کەچی تا ئێستا زۆر ڕووداو ویستگەی مێژووی ئەو پارتە بەشاراوەیی ماوەتەوەو لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی زانستی لەبارەوە ئەنجام نەدراوە ، پرسی ناکۆکی ودووبەرەکی لەناو پارتی هەر لەسەرەتای دامەزراندنی یەوە بەتایبەتی لەماوەی شۆڕشی ئەیلولدا یەکێکە لەو بابەتە ئاڵۆزانە ، لەپەراوێزی بابەتەکانی تری مێژوودا ئەو بابەتە هەندێ قسەوباس وزانیاری لەسەر هەیە، کە لەهەندێ بارودۆخدا زیاتر خراوەتە خزمەتی وەڵامدانەوەو ڕاستکردنەوەی زانیارییەکان .

وێرای هەستیاری وسەختی ئەو بابەتە، بەتایبەتی لەدەستڕاگەشتن بەسەرچاوەی پێویست ، ئێمەلەو باسەدا هەوڵدەدەین بەسوودوەرگرتن لە میتۆدی مێژوویی و شیکاری زانیاری ڕاستی بەشێک لە ڕووداوەکان بخەینە بەردیدی خوێنەران. بەو هیوایەی ئەو باسە ببێتە بنەما بۆ چەندین باس ولێکۆڵینەوەی تر لەداهاتوودا .

دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێڕاق لە ١٩٤٦، ڕەنگدانەوەی ژینگەی کۆمەڵایەتی وسیاسی لەسەر ئەو ڕووداوە.

خوێندنەوەو شیکارییەکانمان سەبارەت بە سروشتی پارتی و ئارێشە ناوخۆییەکانی وەک پارتێکی سیاسی کە سەرکردایەتی بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستانی دەکرد ، بابەتی و دروست دەرناچن ئەگەرتیشک نەخەینە سەر سیما سەرەکییەکانی دۆخی کۆمەڵایەتی وسیاسی ئەو سەردەمە.

• ژینگەی کۆمەڵایەتی کوردستان :

لێکۆڵینەوەو بەدواداچوونی پسپۆڕو کوردناسان جەخت لەو راستییە دەکەنەوە کە تا کۆتایی سەدەی بیستەمیش، سستمی ژیانی کۆمەڵایەتی لەکوردستان، سستمێکی خێڵەکی وهۆزگەراییە و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لەسەر ئەو بنەمایە بنیاد نراون.

هەر لەو روانگەیەوە کوردناسان لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا کۆمەڵگای کوردیان بەسەر دوو توێژی سەرەکی دابەش کردووە، توێژی یەکەم، خێڵەکییەکانن کە ژیانی کۆچەری یان هاوشێوە دەژین و بایەخ بە ئاژەڵداری دەدەن. توێژی دووەم ، جوتیارەکانن (**جویدە ،٢٠١٣،ل٨٧**).

لەڕووی ئاینییەوە هەرچەندە کۆمەڵگای کوردی پابەندییەکی بەهێزیان بەئاینەوە هەبووە، لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ لە ڕووداوەکان ئەوەیان سەلماندووە کە پابەندی خێڵایەتی میللەتی کورد لە پابەندیان بە ئاین بەهێزتر بووە (**جویدە، س.پ ، ل١٠١**).

بەپێی پێکهاتە ودابەشبوونی دیموگرافی کۆمەڵگای کوردی لەو سەردەمەدا ئامارەکان بەپێی سەرژمێری ساڵی (١٩٥٧) دەری دەخەن کە زۆرینەی خەڵکی کوردستان بەڕێژەی(٧١٪) لەو قۆناغەدا گوندنشین بوون و تەنها ڕێژەی (٢٩٪) دانیشتوان شارنشین بوون (**جویدە، س.پ ، ل١٠١)**.

نزمی ئاستی خوێندەواری دۆخێکی نەخوازراوی ترە کە کۆمەڵگای کوردستانی تێدا دەژیا. بۆنموونە سەبارەت بە دۆخی نەخوێندەواری لەکوردستانی ئێران عەبدورەحمان قاسملۆ دەڵێت: زیاتر لە ٧٠٪کۆی دانیشتوان ، زیاتر لە ٨٠٪ی ئافرەتان بەتایبەتی لەساڵی ١٩٧٠ نەخوێندەوار بوون(**قاسملۆ، ٢٠٢١ ،ل١٩)**. هەرچەند ئەو ڕێژەیە ئاماژە بەدۆخی نەخوێندەواری کوردستانی ئێران دەکات، بەڵام بارودۆخی خوێندەواری لەکوردستانی عێراقیش لەوە باشتر نەبووە.

• ژینگەی سیاسی کوردستان :

لەدوای کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانی و دابەشکردنی میراتی دەسەڵەتداری عوسمانی بەسەر دەوڵەتانی براوەی جەنگ، دەولەتی عێراق وەک غەنیمە دەکەوێتە ژێر هەژموونی ئیمپریالیزمی ئینگلیز کە ئەویش ڕژێمی پاشایەتی لەو وڵاتە دادەمەزرینێت. لەماوەی ٢٥ ساڵەدا (١٩٢١- ١٩٤٦) تا دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان، چەندین ڕووداوی سیاسی لەکوردستان ڕوودەدەن .

حوکمڕانی شێخ مەحمود لەسلێمانی ساڵی (١٩٢٢) ، هەڵگیرسانی شۆڕشی یەکەمی بارزان ساڵی (١٩٣٢)، پێکدادان و هەڵگیرسانی شەڕ لەگەڵ دەوڵەتی عێراق و بەگژداچوونی ئینگلیز ، هەڵگیرسانی شۆڕشی دووەمی بارزان (١٩٤٣) و چوونی مستەفا بارزانی و بارزانییەکان بەناچاری بۆ ڕۆژهەڵات (١٩٤٥). نائومێدی کورد لە ڕژێمی عێراق و دەوڵەتی پاشایەتی ئینگلیز لە بەدەستهێنانی مافی گەلی کورد و پشتگوێ خستنی بڕیارەکانی کۆمەڵەی گەلان سەبارەت بە مافی کورد دوای کۆتایی هاتنی ماوەی ئینتیدابی بەریتانی و دەرچوونیان لە عێراق.

بەرەوپیرەوەچونی ژمارەیەک گەنج و خوێندەواری کورد بە ئاڕاستەی سۆسیالیزم و چەپگەرایی ، دیارە وەک ئەدمۆندس دەڵێ ،گەشەسەندنی تەوژمی سۆسیالیستی و پێشوازی کردنی بەشێک لە گەنج وڕۆشنبیری کورد لەبەر تێگەیشتن و بایەخدانیان بە بیری مارکسی نەبوو، بەڵکولەنائومێدی بەدوای دەرفەتی تر دەگەڕان (**جویدە، ٢٠١٣ ، ل٦٢٩)** .

دامەزراندنی چەندین کۆمەڵەو ڕێکخراوی ڕۆشنبیری سیاسی وەکو (کۆمەڵەی خۆیبوون لە ساڵی ١٩٢٢،دارکەر لە ساڵی ١٩٣٧،کۆمەڵەی هیوا لەساڵی ١٩٣٩. **(عارف ، ٢٠٠٨ ،ل٤٤و٤٥)**.

• دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان:

بەلەبەرچاوگرتنی ڕەوشی سیاسی وکۆمەڵایەتی کوردستان لە ساڵی ١٩٤٦ و دووری مستەفا بارزانی لە کوردستانی عێراق وبەشداری کردنیان لەکۆمارە تازە دامەزراوەکەی مەهاباد چەند پرسیارێکی گرنگ دێنەپێشەوە، چۆن و بۆچی بڕیاری دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق دەدرێت ؟ ناکۆکی و ململانێ کانی ناو پارتی کەی ، وبۆ ، و لەنێوان کێ هەڵگیرسا؟.

ئامانجی سەرەکی ئێمە لەوباسەدا وەڵامدانەوەی ئەوکۆمەڵە پرسیارەو تیشک خستنە سەردیوە ناڕوونەکانی ئەو ڕووداوە گرنگەیە .

ئەزموونی بارزانی وەکو جەنگاوەرو سەرکردەیەک لە شۆڕشەکانی بارزان وتەنگ وچەڵەمەی دوورخستنەوەو ژیان لە مەنفا، ئاشنابوون بە چەندین کەسایەتی سیاسی وکۆمەڵایەتی و ڕوناکبیر،چ لەناو کۆمەڵەی هیوا لەماوەی مانەوەی لەسلێمانی، ودواتر ئەزموونی لە کۆمار، بارزانی گەیاندە ئەو بیروباوەڕەی کە نەبوونی پارتێکی بەهێزی سەرتاسەری لەکوردستانی عێراق وناکۆکی وململانێی خێڵەکوردەکان وبەگژیەکداچوونیان بە فیتی حکومەتەکانی ناوچەکە هۆکارێکی سەرەکی سەرنەکەوتنی شۆڕشەکانە .

راستە لەو سەردەمەدا حزبی هیوا بوونی هەبووەو پشتیوانی لەو شۆڕشە کردووە، بەڵام بەوپێ یەی ئەو پارتە لە دەستەبژێرێکی مەدەنی پێکهاتبوون، پاڵپشتییەکانیان زیاتر لە چوارچێوەی گەیاندنی زانیاری وبڵاوکردنەوە بووە. هەروەها وەک باس دەکرێت تەنانەت سەرکردایەتی حزبی هیوا لە پشتیوانی کردن ونەکردنی شۆڕشی دووەمی بارزان، بەسەر دوو بەرە دابەش ببوون، بەرەی ڕاستڕەو کە ڕەفیق حلمی سەرپەرشتی دەکرد ، ئەوبەرەیە پێی وابوو ئەو شۆڕشە زیاتر مۆرکی خێڵەکی پێوەیەو خزمەتی پرسی نەتەوەیی ناکات ، بەڵام لەبەرامبەردا ژمارەیەک لە ئەفسەرانی ئازاد کە هەر ئەندامی حزبی هیوابوون لەناویان (میرحاج ئەحمەد، مستەفا خۆشناو، عزەت عبدالعزیز) پەیوەندیان بە شۆڕشی بارزانەوە کرد، وبارزانی بەهەماهەنگی لەگەڵیان بۆ سەرپەرشتیکردن و بەڕێوەبردنی جەنگ لە١٢ کانونی دووەمی ١٩٤٥لێژنەی ئازادی پێکهێنا (**علی، ٢٠٠٣ ،ل٦٢٧و٦٢٨)**.

دوای ئەوەی بارزانی لەگەڵ لێژنەی ئازادی وجەنگاوەرەکانی تری بارزانی بەرەو کوردستانی ئێران پاشەکشە دەکەن ،قۆناغێکی تری خەباتی سیاسی بۆ گەلی کوردستان وبارزانی دێتەئاراوە.

لەماوەی جەنگی دووەمی جیهانی دا هاوپەیمانان پەلاماری دەوڵەتی ئێران دەدەن، لەوناوەندەدا ڕوسەکان دەستبەسەر بەشی ئازەربایجان وکوردستانی ئێران دادەگرن وبوار بۆ دامەزراندنی هەردوو حکومەتەکانی کۆماری کوردستان وئازەربایجان دەڕەخسێنن. حکومەتی کۆماری مەهاباد لە

(١٩٤٦/١/٢٢) ڕادەگەیەنرێت و بارزانی بەرپرسیاریەتی سەربازی سوپای کۆمارلەئەستۆ دەگرێت(**علی، ٢٠٠٣ ،ل٧٣٣)**

دیارە بەرلە دامەزراندنی کۆمارلەسالانی بەرایی نوخبەی ڕۆشنبیرو خوێندەواری ئەوبەشەی کوردستان بە پێکهێنانی کۆمەڵەورێکخراوی سیاسی هەوڵیان داوە لەناوکایە سیاسییەکاندا ڕۆڵ ببینن وسەرنجی وڵاتان ورژێمەکان بۆ مافی گەلی کوردستان رابکێشن ،کە پێکهێنانی(ژ.ک) کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان لە ١٦ئابی ١٩٤٢بەیەکێک لەو هەوڵانەدادەنرێت.هەر لەماوەی دامەزراندنی کۆماری مەهاباد دا لەژێر کاریگەری وهاندانی ڕوسەکان پارتێکی دیکە لەدایک دەبێت بەناوی پارتی دیموکراتی کوردستان. گشت ئەندامانی کۆمەڵەی (ژ.ک) خەباتی خۆیان بۆ ناو ئەوپارتەدەگوازنەوە(**قاسملۆ، ٢٠٢١ ،ل٢٧و٢٩).**

بەپێی لێکۆڵینەوەو زانیارییەکان دەردەکەویت کە پەیوەندی وهەماهەنگییەکی پتەو لەنێوان سیاسی ورۆشنبیرانی بەشەکانی کوردستان لەگەڵ یەکتری هەبووە، بۆنموونە دامەزراندنی لقی ژ.ک لە سلیمانی وشارەکانی تری کوردستان، سەردانی ئەندامانی حزبی هیوا بۆلای ئەندامانی ڕێکخراوی (ژ.ک) لە ڕۆژهەڵات، ئاڵوگۆڕکردنی بڵاوکاراوەو گۆڤارەکان **(ئەمین ،١٩٩٣،ل٧٢و٧٣).**

بارزانی مستەفاو بەشێک لەوسەرکردانەی لەماوەی حوکمڕانی کۆماردا لە ڕۆژهەڵات بوون، بیریان لە دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق کردەوە ، ڕەشنوسی پرۆگرام وپەیرەوێک بۆ ئەو مەبەستە ئامادەکرا وبارزانی هەمزەعەبدوڵای ڕاسپارد کە بگەڕێتەوەو لەوبارەیەوە گفتوگۆ لەگەڵ پارت وکۆمەڵەو ڕێکخراو وکەسایەتییەکان بکات، تاکو بێنە ناو ئەو پارتەوە و ڕیزەکانی خۆیان یەک بخەن.

سەرچاوە مێژووییەکان ئاماژە بە هەبوونی جۆرێک لە ناکۆکی و بیروڕای جیاواز دەدەن سەبارەت بە دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان لە عێراق، سەبارەت قبوڵ یا ڕەتکردنەوەی ئەو بیرۆکەیە ئارگیۆمێنتی جیاواز هەبوو.

بەشێک لەوئەندام وکەسایەتیانەی لە لقی سلێمانی پارتی کاریان دەکرد، کە دیارترینیان (ئیبراهیم ئەحمەد)ە وەکو بەرپرسی ئەولقە، لەسەرەتادا ئامادە نەبوون خۆیان هەڵبوەشێننەوەو بچنە ناوڕیزی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق، بەبیانوی ئەوەی دەبێ ڕوخسەت لە قازی محمد وەربگیردێت، هەروەها باوەری وابووە کە دابەشکردنی خەباتی کورد لەبەشەکانی تری کوردستان، کۆمار لاواز دەکات .

لەبەرامبەردا بارزانی وهاوسەنگەرانی لەوباوەڕەدابوون ،کە خەباتی کورد لە بەشی کوردستانی عێراق بە بەراورد لەگەڵ خەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئێران کە لەوکاتەدا لەچوارچێوەی کۆمارێکی ئۆتۆنۆم دا خەباتیان دەکرد ،لەقۆناغێکی زۆر سەرەتاییە، هەروەها دووری نێوان مهاباد و شار و شارۆچکەکانی بەشی کوردستانی عێراق، ڕێکارەکانی گەیاندنی هەواڵ وهەماهەنگی کردنی بەردەوام

کارێکی سەختە، بۆیە پێویستە ئەو دامەزراوەیە سەربەخۆیی هەبێت و لەناو خودی دەوڵەتی عێراق دابێت(**کوچیرا، ١٣٧٣،ل٢٣٧)**.

وێرای ئەو ناکۆکییە سەرەتاییە، پێویستە ئاماژە بە خاڵێکی تری گرنگ بکەین ئەویش کارتێکردنی فەلسەفەی مارکسی وخەباتی بەشێک لە ڕۆشنبیرو کەسایەتی سیاسی کوردە لەناو ڕیزی کۆمەڵەو پارتە سیاسیە چەپەکانی کوردستانی عێراق ئەو بارودۆخە بەجۆرێکی تر هەوێنی سەرهەڵدانی ململانی بوون لەناو ڕیزەکانی پارتی هەر لەسەرەتای دامەزراندن و دواتریش.

تەنانەت ئەوانەش هەڵگری بیروباوەڕی چەپی بوون لەسەر ئەوە ناکۆک بوون کە ئایا پرسی کورد ومیللەتی کورد، پرسیکی سەربەخۆیەو پێویستە لەچوارچێوەی خەباتی پارتە سۆسیالیستیەکان بەشێوەیەکی سەربەخۆ هەوڵی بۆ بدرێت ،یان زو لّم وچەوسانەوەی گەلی کورد لەچوارچێوەی بەدەستهێنانی مافی مرۆڤ وخەباتی گەلانی چەوساوە و دیموکراسیەتی سەرتاسەری دەستەبەر دەبێت؟ یاخود ئایا ناسیۆنالیزمی کوردی وبیری سۆسیالیزم، دەکرێ لێکتری گرێ بدرێن یان بەلاڕێدا بردنی ئەوئایدۆلۆژەیەیە کە خەبات بۆ چینایەتی دەکات ؟.

ئەو جەدەلە هۆکاری ململانیی چڕی گرووپ وپارتە تازەدامەزراوەکان بوو، تەنانەت هەندێ جار هۆکاری لەبەریەک هەڵوەشانەوە ودامەزراندنی ئۆرگانی تر بوون.

یەکگرتنی کۆمەڵەیەکی چەپی کوردی بەناوی (کۆمەڵەی میلەت) کەساڵی ١٩٤٣ لەشاری هەولێر دامەزرا وصالح حەیدەری سەرکردایەتی دەکرد ،لەگەڵ گرووپێک (جماعە القاعیدە)کە ئەوانیش لە حزبی شوعی عێراقی جیابونەوە لەژێر ناوی ڕێکخراوی یەکێتی تێکۆشین (وحدةالنضال) یەکێکە لەونموونانە.

لە ٢٠نیسانی ساڵی ١٩٤٥ دوای ئەوەی یەکێتی تێکۆشین جارێکی دیکە لەگەڵ حزبی شوعی عێراق تێکەڵ دەبێتەوە ، لەبەرئەوەی لە بەیانی ڕاگەیەندراو سەبارەت بەگەڕانەوەی ئەو گرووپە، هیچ ئاماژەیەک بە کێشەی کورد نەکراوە ، بۆیە سەرکردایەتی لقی کوردی یەکێتی تێکۆشین بڕیاردەدەن ناوی خۆیان بگۆڕن بۆ حزبی شوعی کوردستان- عێراق، بەناوی بڵاوکراوە نهێنیەکەیان (شۆڕش) ناویان دەرکرد.

بەهۆی تایبەتمەندی کۆمەڵایەتی وئابووری کوردستان ، قبوڵنەکردنی فەلسەفەی مارکسی لەناوەندی کۆمەڵگای کوردیدا بەشێوەیەکی بەربڵاو، ژمارەی ئەندامانی شۆڕش (٣٥٠) کەسی تێنەپەڕاند. هەر لە ساڵی ١٩٤٥ پارتێکی دیکە بەناوی حزبی ڕزگاری کورد لە کۆمەڵێک پێشکەوتوخواز وباڵی نەتەوەیی ناو شۆڕش وبەشێک لەو سەرکردانەی پێشتر لە حزبی هیوا بوون دامەزرا، لەبەرئەوەی پرسی نەتەوەیی وخەبات لەوپێناوەدا ئامانجی سەرەکی حزبی ڕزگاری بوو کە ئەمەش زیاتر لەگەڵ ویستی میللەت دەگونجا، بووەهۆی بەرفراوان بوونی پێگەی جەماوەری ئەو پارتە **(عارف، ٢٠٠٨، ل٤٦-٤٨)**.

کاتێک بارزانی هەمزەعەبدوڵا دەنێرێتەوە کوردستان بۆئەوەی لەگەڵ هەردوو پارتی ڕزگاری وشۆڕش پرسی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان گفتوگۆ بکەن و داوایان لێ بکات بێنە ناوڕیزی ئەو پارتەوە ، ململانێ کان بەتایبەتی لەناو شۆڕش جارێکی دیکە سەرهەلدەداتەوە.

لەجاوپیکەوتنێکی تایبەتی هەمزە عەبدوڵلادا کە لە ساڵی ١٩٩٨ لەلایان بنکەی ژینەوە ئەنجام دراوە، ناوبراو باسی گەڕانەوەی دەکات بۆ کوردستان ، دوای ئەوەی پەیامی بارزانی وبەیانی دامەزراندن دەگەیەنێتە دەست پارتی ڕزگاری وشۆڕش هەردوو پارت بڕیاری هاتنە ناوپارتی قبوڵ دەکەن، بەڵام لەناو شۆڕش گرووپێکیان بەبیانوی ئەوەی لەناو پارتی دەرەبەگەکان بەشدارن بۆیە ئامادەنین بێنە ناوپارتی وچوونەتە ناو حزبی شوعی عێراق .

وەک تێبینی دەکرێت بەرلەدامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێڕاق، کە سەرەتا بەناوی پارتی دیموکراتی کورد دادەمزرێت ، جۆرەها لێکترازان و ململانی لەو ناوەندە هەبووە، کەواتە زەمینەی ناکۆکی و ململانێ لەئارادابووە، بۆیە ئەو بارودۆخە لەگەڵ دامەزراندنی پارتی دەگوازرێتەوە بۆناو پارتی. سروشت وهۆکاری ناکۆی وململانێ کان دەتوانین بەسەر سێ ئاست دابەش بکەین:

یەکەم/ ململانیی فکری :

بڵاوبوونەوەی فکری مارکسی لینینی و چەپگەرایی ودژە ئیمپریالزم بوون، دۆخێکی ناجێگیرو ئیزدواجیەتی لەناو بەشێک لە نوخبەی سیاسی کورد دروست کرد بوو. بەشێک لەوانەی کەسەر بەو مەدرەسەیە بوون بەئاسانی یەکتریان بە کۆنەپەرست و موالی ئیمپریالیست تۆمەتبار دەکرد.

هەمزە عەبدوڵڵا کە یەکەم سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستان بووە، یەکێکە لەو قوربانیانە. هەمزە عەبدوڵڵا ،وەکو خۆی لەژیاننامەکەی ئاماژەی پێ داوە هەر لەسەرەتای لاوی لە ساڵانی ١٩٣٤ دەچێتە ناو ڕێکخستنەسەرەتاییەکانی حزبی شوعی عێڕاق بەناو کۆمەڵەی(الاصلاح الشعبی) .ئەو دەڵێت من کاریگەری هەردوو بیری نەتەوەیی وسۆسیالیستیم لەسەر بوو. کەچی کاتێک بارزانی بۆ دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان ڕەوانەی عێڕاقی دەکاتەوە، لەلایان هەندێ سیاسی و مارکسی تر ڕەخنەی ئاراستە دەکرێت. جەلال تاڵەبانی لە کتێبی بیرەوەری تەمەندا ئاماژە بەوە دەدات کە ئەندامانی پارتی شۆڕش گشتیان ئامادەبوون بێنە ناوپارتی، بەمەرجێک جلەو وبڕبڕەی پشتی کارەکە بەدەست کەسانی مارکس ولینینیەوەبێت. کەچی کاتێ هەمزە لەمەهاباد گەڕایەوە ئەوبۆچوونەی ڕەتکردەوە وتیۆریەکی زۆر ڕاسترەوانەی داهێنا، گوایە کۆمەڵگای کورد کۆمەڵگایەکی عەشایەرییەو هێزی سەرەکی تێیدا عەشایەرە ، بۆیەدەبێ شۆڕش بۆڕزگاری گەلی کورد سوود لە هێزی عشایەر وەربگرێت (**ڕەشید، ٢٠١٧، ل٥٠**).

کاتێک بەنوێنەرایەتی بارزانی و بەشداری سەرکردەکانی شۆڕش ورزگاری ژمارەیەک کەسایەتی نیشتیمانپەروەر لە ١٦ئابی ١٩٤٦ بەشێوەیەکی نهێنی پارتی دیموکراتی کورد دادەمەزرێت ودەستەی تازەی سەرکردایەتی هەڵدەبژێردێت، بارزانی وەک سەرۆکی پارتی، شێخ لەتیف وکاکەزیادیش وەکو جێگری یەکەم ودووەم وهەمزەعەبدوڵاش دەبێتە یەکەم سکرتێری پارتی .

سەبارەت بە فۆرمی کارکردنی پارتی لەو سەرەتایەدا کریسکۆچێرا دەڵێت: پێکهاتەی حزب بەشێوەی پارتی کۆمۆنیستی سۆڤیەت ڕێکخرا بوو، ئەنجومەنێکی سەرکردایەتی هەبوو کە ئەفسەرانی نیشتیمان پەروەری وەکو(میرحاج وعزەت عەبدوالعزیز ومستەفا خۆشناو،نوری ئەحمەد تەها)تێیدا ئەندام بوون، هەروەها مەکتەبێکی سیاسی کە دەسەڵات وهێزی سەرەکی لای ئەوانە پێکهاتبوو لە (هەمزەعەبدوڵا وعەلی عەبدوڵا ودکتۆر جەعفەر) **(کوچیرا، ١٣٧٣ ، ل٢٣٨).**

هەرچەند هەر لەسەرەتاوە ئەو پێکهاتە تازەیە بۆ هەندێ لە چەپەکان دەبێتە جێگای گلەیی و تانەلێدان . ئەو ئیزدواجیەتە لەساڵانی دواتر زیاتر زەق دەبێتەوە.

دووەم/ ململانێ لەپێناو پێگەو دەسەڵات:

دوای ڕوخانی کۆماری مەهاباد وچوونی بارزانی و هەڤاڵەکانی بۆ یەکێتی سۆڤیەت ، ناکۆکی و ململانێ ناوخۆییەکان لەناو پارتی لەعێراق بەهێزتر دەبێت وتەنانەت دەبێتە هۆکاری دابەشبوونی پارتی . سەیرلەوەشدایە هەردوو لا لەژێرکاریگەری بیری سۆسیالیستی وهاوسۆزیان لەگەڵ سۆڤییەت لەخەباتی خۆیان بەردەوام دەبن. لەکۆنگرەی دامەزراندنی پارتی لە بەغدا ، هەرچەند ئیبراهیم ئەحمەد مەیلی بەشداری کردنی لەکۆنگرە هەبووە وەکو چاودێر، بەڵام لەبەرئەوەی ئامادە نەبووە لقی سلێمانی پارتی دیموکراتی کوردستان هەڵبوەشێنێتەوەو بێتە ناوپارتی، هەمزە ڕێگای پێ نادات بەشداری لەکۆنگرەبکات **(کۆچیرا، ١٣٧٣، ٢٣٩).**

ڕەنگە ئەوە دەسپێکی ململانێی نێوان ئەو دوو کەسە بێت، کە دواتر بەرفرەوانتر دەبێت ودەبێتە ململانێی نێوان باڵی هەمزەیی وئیبراهیم ئەحمەد .

کاتێک لە ١٩٤٩دا حکومەتی نوریسەعید دادەمەزرێت، سەرکردەوسیاسییە نیشتیمانییەکان بەرشاڵاوی ڕەشبگیریەکی فراوان دەکەون، ئەو بارودۆخە بەشێک لە سەرکردایەتی پارتیش دەگرێتە. هەمزە عەبدوڵاش دەسگیر دەکرێت و لە ١٩٥٠ ئازاد دەکرێت، لەومیانەدا ناکۆکی گەورە لەنێوان باڵەکان دروست دەبێت، پاشان لە کۆنگرەی دووەمی پارتی دا کە لە١٩٥١ لەبەغدا دەبەسترێت، بەهۆی ئەوەی هەندێ تۆمەت ئاڕاستەی هەمزە دەکرێت،و داوای لێ دەکەن دەسبەرداری سکرتێری بێت، هەر لەومیانەدا جارێکی دیکە ناوبراو لەلایان حکومەتی عێراق دەسگیردەکرێتەوەو هەوڵی دورخستنەوەی

دەدەن بۆ تورکیا لەبەرئەوەی بەرەگەز عێراقی نەبووە، بەڵام دواتر خۆی دەرباز دەکات و دەگەڕێتەوە شاری موسڵ.

هەمزە لەدەستنوسی ژیانامەکەیدا دەگێڕێتەوەو دەڵێت، هەرچەند جارێ کۆنگرە تەواو نەببوو کەچی لە پشوەکەدا منیان بانگی دەرەوە کرد کە داوای بوونەوە بە سکرتێر نەکەم و لەبەرامبەردا هەر بە ئەندامی لێژنەی ناوەندی دەمێنمەوە، نازانم ئەوە ڕای هەندێک یا زۆرینە بوو؟ تەنها یەک ڕۆژ لەکۆنگرە مامەوە، بەرەو سلێمانی گەڕامەوە. هەر لەدرێژەی گێرانەوەکانی دەڵێت، بیرمە مام جەلال ئەوەی پێ خۆش نەبوو، بەڵام کاریگەری ئیبراهیم ئەحمەدی لەسەر بوو. لەو کۆنگرەیەدا ئیبراهیم ئەحمەد دەبێتە سکرتێری پارتی .

لە کۆنگرەی دووەمەوە تاساڵی ١٩٥٦پارتی دەبێتە دوو باڵ، یەکێکیان ئیبراهیم ئەحمەد سکرتێری دەبی بەناوی پارتی دیموکراتی کورد- عێراق) کە لەکۆنگرەی سێیەم (١٩٥٣/١/٢٦کەرکوک) ناوەکە دەبێتە(پارتی دیموکراتی کوردستان-عێراق) وهەر ئیبراهیم ئەحمەد سکرتێر دەبێ، و ڕۆژنامەی ڕزگاری زمانحاڵی دەبێت.

باڵی دووەم هەمزە عەبدوڵا سکرتێر دەبێ لەژێرناوی (پارتی دیموکراتی کورد-عێراق/بەرەی پێشکەوتوو) هەر بڵاوکراوەی ڕزگاری بەزمانەکانی عەرەبی وکوردی وەک زمانحاڵ دەردەکرد(**سالح، ٢٠١١،ل٦)**.

سەیرەکە لەوەدایە کە نەهج وئاڕاستەی کارکردنی هەردوو باڵی فکری پارتی لەوسەردەمەدا ه چەپی بووە ، تەنانەت ئەو ئاڕاستەیە لە ناوەڕۆکی ئەو پەیام وبابەتانەش ڕەنگی دابوویەوە کە لە هەردوو بڵاوکراوەی زمانحاڵیان پەخش دەکران.

بۆنموونە، لەژمارە ١، ساڵی٧ بڵاوکراوەی ڕزگاری باڵی (پارتی دیموکراتی کورد- عێراق) بەبۆنەی کۆچی دوایی ستالین، نامەیەک ئاڕاستەی پارتی دیموکراتی کوردستان کراوە،نامەکە بەو شێوەیە دەست پێ دەکات(بەبۆنەی کۆچی دوایی سەرکردەی مەزنی مرۆڤایەتیی پێشکەوتوو ستالینی نەمرەوە)(**سالح ، ٢٠١١ ،ل١٣٢)**.

کەواتە کاتێک پێکهاتەی پارتی وسەرکردە دیارەکانی ناو پارتی زۆربەیان لەبن کاریگەری بیری چەپین، کەواتە هۆکاری ململانێ کان چی بوو؟

هەرچەندە بارزانی لەسۆڤییەت بوو، هیچ پەیوەندی بەو ناکۆکی وململانێ ناوخۆیەی پارتیەوە نەبوو، کەچی هەندێ لەو سەرکردانە گرفتیان لەگەڵ پێگەی بارزانیش هەبوو وەک سەرۆکی پارتی .

جەلال تاڵەبانی لە کتێبی دیداری تەمەن دا لەوبارەیەوە دەڵێت:مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد، ڕەئی وابو، بارزانی لەوڵات نییەوئاگای لێ نییەونازانین ئایا ئەو سەرۆکی پارتی قبوڵە یان نا؟ ئێمە ئەو، وەک سەرۆک قبوڵ ناکەین، لەبەرامبەردا هەمزە عەبدوڵڵا، مەلامستەفای هەر بەسەرۆکی خۆی و گەلی کوردی

دەزانی .عیبارەتێکی داهێنابو لەکۆتایی هەموو نامەیەکدا ئەبوایە بنوسین (الي الامام بقیادة بطل تحریر کردستان. الجنرال مصطفي البارزاني) هەر سەبارەت بەڕای خۆی لەوبارەیەوە جەلال تاڵەبانی دەڵێت، من پێموابوو بارزانی پێویستە هەر وەک سەرۆک بمێنێتەوە، چونکە بەپێی پەیڕەو، ئەگەر هەرکەسێک لەسەرکردەکان بەهۆی چالاکی سیاسی دوورخرانەوە، لەشوێنی خۆیان هەردەمێنن (**ڕەشید، ٢٠١٧، ل٨٤و٨٥**).

سێیەم/ هەوڵدان بۆڕاکێشانی بارزانی بۆناو ناکۆکییەکان و دەستێوەردانی بیانی لەوبارەیەوە.

بارزانی بەشێک نەبوو لە ململانێ ناوخۆییەکانی پارتی چونکە لە ١٩٤٦ تا ١٩٥٨ لەدەرەوەی وواڵت بوو، تەنانەت لەساڵی ١٩٥٥ کاتێک جەلال تاڵەبانی دەچێتە سۆڤیەت ولەوێ هەولدەدات چاوی بەبارزانی بکەوێت وباسی ئارێشە ناوخۆییەکانی پارتی بۆدەکات، بارزانی بەڕێگای مام جەلال نامەیەک ئاڕاستەی هەردوو پارتی دەکات وداوای تێکەڵبوونەوەو یەکگرتنەوەیان لێ دەکات، ئیتر لە ١٩٥٦ بەرەی پێشکەوتووی پارتی دێتەوە ناوپارتی ولەسەرداوای ئەوان تا کۆنگرەی چوارەم ناوی پارتی دەبێتە(پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان) (**حەسەن، ٢٠٠٩، ل١٢٣-١٢٥**).

دوای شۆڕشی ١٤تەموزی ساڵی ١٩٥٨ وهاتنە سەر حوکمی عبدولکەریم قاسم و گەڕانەوەی بارزانی ویاوەرەکانی لەسۆڤیەت ، بارزانی هەوڵی داوە ئارامی و تەبایی بخاتە ناو ڕیزی میللەتی کورد ،کە ڕاپۆرتێکی باڵیۆزی بەریتانیا لەعێراق کەبۆ وەزارەتی دەرەوەی ئەو وڵاتەی ناردووە لە ئەرشیفی نیشتیمانی ئەو وواڵتە پارێزراوە، ئەو ڕاستیە پشتڕاست دەکاتەوە. لەناوەڕۆکی ڕاپۆرتی ١٩٦٠/٢/١ باڵیۆزی بەریتانیا سەبارەت بە ڕەوشی کوردستان هاتووە، بەپێی تێڕوانین وزانیاری ژمارەیەک لە هەواڵدەرەکانمان ،ئەوە بەدی دەکرێت کە ناکۆکی ودابەشبوونی ناوخێڵەکانی ناوچەکە، بەشێوەکی گشتی یا کاتی چارەسەرکراوە، کە هۆکارەکەی بۆ هەوڵ ورۆڵی مەلامستەفا بارزانی دەگەڕێتەوە لەبنیادنانی ئاشتی دوای گەڕانەوەیان لەسۆڤیەت (**حبیب ،٢٠١٩ ،ل٢٩**).

وێڕای ڕۆڵی بارزانی لە یەکخستن و ڕەواندنەوەی دووبەرەکی لەئاستی کوردستان بەگشتی، کەچی تەکەتولات و گرفت وناکۆکی لە نێوخۆی پارتی دوای گەڕانەوەی بارزانیش لە مەنفا هەر بەردەوام بوو، هەرلایەک بەدروستکردنی ئارێشە بۆئەویتر هەوڵیان ئەدا پشتیوانی وسەرنجی بارزانی بۆلای خۆیان ڕابکێشن، ماوەیەک ئیبراهیم ئەحمەد لەسکرتێری پارتی لادەبرێت وهەمزەعەبدوڵا دەگەڕێندرێتەوە، بەڵام دواتر لەکۆنگرەی چوارەم بەیەکجاری گروپی هەمزە دوور خرانەوە بەتۆمەتی ئەوەی کە دەیانەوێ پارتی بکەنە پاشگری حزبی شوعی. جەلال تاڵەبانی لەوبارەوە دەڵێت، من پارتەکەی ساڵانی ١٩٥٧و١٩٥٨م ئەویست، ئەوان (گروپی هەمزە) ئەیانویست پارتی بکەنە کلکی حیزبی شوعی عێراقی) (**ڕەشید ، ٢٠١٧ ، ل١٤٨**).

بەهۆی پابەند نەبوونی حکومەتی کۆماری بەبەڵێنەکانی سەبارەت بە مافی کوردو پشتگوێ خستنی داواکاریەکانی ئەوگەلە، پەیوەندی نێوان پارتی و عەبدولکەریم قاسم بەرەو ساردی دەڕوات، لە سالی ١٩٦١وە ئیتر گرژی دەکەوێتە نێوان بارزانی وعەبدولکەریم قاسمەوە،نەک هەرئەوە تەنانەت حکومەت هەوڵدەدات درزبخاتە ناوڕیزەکانی گەلی کورد و پارتی وبەشێک لەخێڵەکان وسەرکردایەتی پارتی لەدژی بارزانی هان بدات. لە گەڵ سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلول لە ١٩٦١ ئەو دۆخە زیاتر پەرەدەستێنێت.

بەڕێز مەسعود بارزانی لە پەرتوکەکەیدا لەوبارەیەوە دەڵێت: لەسەرەتای سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلول بەهۆی لاوازی هەستی نەتەوەیی ودەمارگیری عەشایەرییەوە، خێڵەکان بەش بەش ببوون و بەرژەوەنی خێڵەکی زاڵتر بوو، بەهۆی دوژمنایەتی وکۆنەقینەکانیان، کاتێک هەر خێڵێک دەیبینی دوژمنەکەی لەبەرەی شۆڕشە بۆ تۆڵەسەندنەوە ئەوانیتر دەچوونەبەرەی حکومەتەوەو دەبوونە جاش. **(بارزانی ، ٢٠٠٤ ،ل٢٣).**

حکومەتی عێراق ئەو خاڵەلاوازەی کوردی بەهەل دەزانی بۆیە ، بۆیە لەڕێگای پڕ چەککردنی هەندێ جار برادۆست وزێبارییەکان کێشەو ناکۆکیان لەناوچەی بارزان دروست دەکرد.یەکێک لەو ڕووداوانە لە ئازاری ١٩٦١ ڕوویدا کاتێک بارزانی سەردانی ناوچەی بارزانی کرد، لەوێ لەگەڵ زێبارییەکان کەلەلایان قاسمەوە چەکدار کرابوون توشی بەرەنگاربوونەوە دەبن **(کۆچێرا، ١٣٧٣ ،ل٢٦٦).**

ڕۆڵ وپەیوەندی بارزانی وەکو سەرکردایەتی بزووتنەوەی نەتەوایەتی گەلی کوردستان بەرفراوانتر وگەورەتر بوو لەڕۆڵی ئەو تەنها وەک سەرۆکی پارتی، بۆیە بارزانی لەدەرەوەی ڕێکخستنەکانی پارتی پەیوەندی وئیلتیزاماتی تری لەگەڵ زۆر کەسایەتی و سەرۆکی خێڵ وپیاوانی ئاینی وچین وتوێژەکانی کوردستاندا هەبوو. تەنانەت ئەگەر سەر بە ڕێکخستنەکانی پارتیش نەبوونایە . هۆکاری گەورەبوون وبەهێزی بزووتنەوەی سیاسی گەلی کوردستان لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلول وبەدەستهێنانی پاڵپشتی فراوانی جەماوەر بۆئەو جوڵانەوەیەش هەر ئەو تایبەتمەندییەی بارزانی بوو وەک سەرکردەی بزووتنەوەکە. کەچی ئەم حاڵەتە بۆ هەندێ لە ئەندامانی سەرکردایەتی ومەکتەبی سیاسی ئەوکاتی پارتی مایەی نیگەرانی بوو، تەنانەت هۆکاری دروستبوونی بەشێک لە ناکۆکییەکان بوو. لەو بارەیەوە کریسکۆچێرا دەنوسێت، هەندێ کات پارتی دیموکراتی کوردستان دەکەوتە دوای ڕووداوەکان، لە مانگی ئەیلولی سالی ١٩٦١وە کوردستان لە دۆخێکی خرۆشاو کوڵان دابوو، بەشێک لەسەرانی خێڵە کوردییەکان بێ ئەوەی فەرمان لە پارتیەوە وەربگرن ئەندامانی خۆیان سازوئامادە دەکەن بۆ هێرشکردنە سەردامەزراوەکانی حکومەت **(کۆچیرا، ١٣٧٣ ،ل٢٦٦).**

ناکۆکییەکان زیاتر قوڵدەبنەوە، بەتایبەتی لەوکاتەی حکومەتی قاسم بە هێزی سەربازی هێرش دەکاتە سەر کوردستان و تەنانەت لەومیانەدا مۆڵەتی کارکردنی پارتی دیموکراتی کوردستانیش هەڵدەوەشێنتەوەو بارەگاکانی دادەخات، کەچی هەندێ لەسەرکردایەتی پارتی بەتایبەتی ئیبراهیم

ئەحمەد، چەند مانگێک دواتر لەبەغدا دەمێننەوەو خەریکی دانوستاندن دەبن لەگەڵ عەبدولکەریم قاسم. کریسکۆچێرا لەوبارەیەوە دەڵێت، پارتی دیموکراتی کوردستان (سکرتێر وبەشێک لەئەندامانی سەرکردایەتی ومەکتەبی سیاسی) وێڕای دەسپێکردنی شۆڕشی ١١ئەیلولی ١٩٦١، کەچی تاکو ئازاری ١٩٦٢ بەشێوەیەکی جدی بەشداریان لە جەنگدا نەکرد. ئەم حاڵەتە لای کریسکۆچێرا پرسیارێکی جدی دروست دەکات، ئایا لەبەر ئەوەبوو کە ئەو گرووپە باوەڕیان بەسەرکەوتنی شۆڕشەکە نەبوو، لەدڵەوە حەزیان دەکرد بەشکست خواردنی بارزانی لەگەڵ حکومەت، ئیتر بارزانی کە وەک لەمپەر سەیریان دەکرد، لەسەرڕێگایان لابچێت؟ **(کۆچیرا، ١٣٧٣ ،ل٢٦٧).**

وێڕای نیگەرانی بارزانی لەو هەڵوێستەی بەشێک لەسەرکردایەتی پارتی ، بەڵام هەمیشە بۆ ئامانجە باڵاکان خەباتی دەکرد وئەو بەربەست وئارێشە دروستکردنانە چۆکیان بەخەباتی ئەو سەرکردەیە نەدا.

دوای شەڕودەرگیریەکی زۆرلەگەڵ هێزەکوردیەکان وشکانی جەیشی عێراق لەچەند بەرەیەک ، لە تەمموزی ١٩٦٢ حکومەت گەرایەوە بۆ گفتوگۆ. بارزانی هیچ کات لەگەڵ شەڕوماڵوێرانی نەبوو، هەردەسپێشخەریەکی ئاشتی بەهەل دەزانی بۆئەوەی بە ئاشتی چارەسەری پرسی کورد بکرێت،لەوەڵامی ئەو دەسپێشخەریەی حکومەت بارزانی دەڵێت: **ئێمە هەمووکات حەزمان لە ئاشتییە وئامادەین لەوبارەیەوە بکەوینە گفتوگۆ (بارزانی ، ٢٠٠٤ ،ل٨٦).**

بارزانی سەرکردەیەکی کینە لەدڵ نەبوو، هەروەها وێڕای ئەوەی ١١ ساڵ لە وڵاتی سۆڤییەت دەمێنێتەوە ، بەڵام بیری شوعیەتی قبوڵ نەکردبوو، لەدوای سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلول و هەڵگیرسانی جەنگ ، هەرچەند حزبی شوعی پشتیوانی لە حکومەتەکەی قاسم دەکرد وئەوبەرەیەی هەڵبژارد، کەچی لەکاتی کودەتای ١٩٦٣ی بەعسیەکان ولەناوبردنی عەبدولکەریم قاسم، دەسپێکردنی ڕەشبگیری دژی کۆمۆنیست وچەپەکان، بارزانی هەڵوێستێکی زۆر مرۆڤانە نیشان دەدات وهەوڵی ڕزگارکردن و پاراستنی زۆریان دەدات ، کەچی ئەو سەرکردانەی ناو پارتی کە هەر لەزووەوە خۆیان بە قوتابی مەدرەسەی مارکس ولینینی دەزانی و گلەییان لەبارزانی هەبوو کە پشتیوانی لە دەرەبەگ و سەرۆک خێڵەکان دەکات ، بەپێچەوانەوە مامەڵەیەکی خراپیان لەگەڵ شوعییەکان کردبوو.

بەڕێز مەسعود بارزانی وەک شاهێدحاڵی ڕووداوەکان لەکتێبەکەیدا لەوبارەوە دەنوسێت، ئەوکاتەی بەشێک لەسەرکردایەتی حزبی شوعی گیران ولەداردران، ئیتر کوردستان ببووە پەنگای شوعیەکان، بارزانی ڕێزی لێ دەگرتن وپێداویستی ژیانی بۆ دابین کردن، تەنانەت ڕێگایان پێدرا کە بەردەوام بن لەکاروخەباتی سیاسی خۆیان. هەر لەو کتێبەیاندا دەڵێن من یەکێک لەوخەڵکەزۆرانە بووم کەگوێیان بۆ عزیز محەمەد شل کردبوو، گوتی لەکاتی ڕووداوەکە پەنای بردۆتە ماوەت، کەچی نەک هەر پێشوازی لێ نەکراوە، بەڵکو ئیبراهیم ئەحمەد زۆر بێ ڕێزی وسوکایەتیشی پێ کردووەو دەری کردوون، کەچی بارزانی پەنای داون وڕێزی لێ گرتوون **(بارزانی ، ٢٠٠٤ ،ل١١٠).**

ئەم پاڵپشتیەی بارزانی بۆشوعیەکان مایەی نیگەرانی ئەو بەعسیانە بوو کە بەکودەتا هاتبوونە سەرحوکم. بۆیە هەرچەند بارزانی هەوڵی دا لاپەڕێکی تازە لەگەڵ حکومەتی تازەی عێراق بکاتەوە وداوای گفتۆگۆکرا، کەچی بێ ئەنجام بوو، شەڕ لەنێوان پێشمەرگەو حکومەت هەڵدەگیرسێتەوە.

ڕژێمەکانی ناوچەکە هیچ کات نەیان ویستووە گەلی کوردستان خاوەنی یەک سەرکردایەتی بەهێزبێت، وێڕای ئەوەی بە دنەدانی سەرۆک خێڵ وهەندێ کەسی ناو بزووتنەوەکە بەردەوام لەهەوڵی چاندنی تۆی دووبەرەکی دابوون. تەنانەت لەهەندێ قۆناغدا هاوکاری سەربازیشیان پێشکێشی حکومەتی عێراق کردووە. بەشداری جەیشی سوریا لە ناوچەی دهۆک وزاخۆلە شۆڕشی ئەیلول یەکێکە لەونموونانە (**کۆچێرا ، ١٣٧٣ ،ل٢٩٧).**

لە ساڵی دا١٩٦٤ گەڕێکی دیکەی دانوستاندن لەنێوان حکومەتی عەبدوسەلام عارف وپارتی دەست پێ دەکاتەوە، هەرچەند ناوەڕۆکی داواکاری وبەندەکانی ڕێکەوتننامەی کورد بۆ بەغدا لەلایان ئیبراهیم ئەحمەدەوە نوسراوەتەوە و جەلال تاڵەبانی وەک نوێنەری پارتی سەرکردایەتی وەفدی پارتی دەکرد بۆ بەغدا، کەچی لە قبووڵکردنی ئاگربەست لەنیوان پارتی وحکومەتی عارف ناکۆکی گەورە لەنیوان پارتی سەرهەڵدەداتەوە. حکومەتی شای ئێران، زۆر هەوڵی دەدا دەسەڵاتی لەناوڕیزەکانی بزووتنەوەی کوردی لەکوردستانی عێراق پەرە پێ بدات، هەبوونی ناکۆکی ودووبەرەکی لەبەرژەوەندی ئەوان دابوو، بۆیە بەڕێگای عقید عیسا پەژمانەوە کە سەربەدەسگای ساواکی ئێران وخەڵکی سنە بوو، ئەو پەیوەندیە لەگەڵ ئیبراهیم ئەحمەد بنیاد نرابوو(**بارزانی ، ٢٠٠٤ ،ل١٦٥).**

لە بەڵگەیەکی تردا کە ئاماژە بە هەبوونی ئەو دەستێوەردانە دەکات و مایەی قوڵکردنەوەی ناکۆکییەکانی ناو پارتی بوو، بەڕێزمەسعود بارزانی بارزانی لە کتێبەکەی دا دەنووسێت، کاتێک ڕێککەوتنەکەی شوبات لە ١٩٦٤ئەنجام دەدرێت، ئیبراهیم ئەحمەد لەتاران بوو،هەر دوای گەڕانەوەدەست بە نارەزایەتی وڕەتکردنەوەی ئەو ڕێکەوتنەدەکات و لەناو خەڵکی دەست بە بەدناوکردنی مستەفا بارزانی دەکات، ئەمە لەکاتێکدا هەریەکە لە نووری سدیق شاوەیس وجەلال تاڵەبانی لەکاتی ڕیککەوتنەکە ئامادەییان هەبووە.

ڕەنگبێ ئیبراهیم ئەحمەد لەلایان ئێرانەوە بەڵێنی پاڵپشتیکردنی پێدراوە، کە بەلاوازکردنی بارزانی لە داهاتوودا دەکرێ باشترین بەدیل بێ بۆ سەرکردایەتی کردنی پارتی(**بارزانی، ٢٠٠٤ ، ل١٦٥).**

لۆگیکی قبوڵکردنی بارزانی بۆ ڕێکەوتنی ١٩٦٤ی حکومەتی عارف بۆ ئەوە دەگەڕایەوە کە بارزانی لەخەمی دۆخی هەژاری ونەداری خەڵک بوو، بەهۆی ٣ساڵ جەنگ کوردستان توشی وێرانەیەکی زۆر ببوو، بارودۆخی هێزی پێشمەرگەش پێویستی بە پشووڕێکخستنەوە دەکرد، هەرچەند بارزانی زۆر متمانەی بە بەڵێنەکانی ڕژێم نەبوو، بەڵام ماوەیەک پشوو ئاگربەست لەبەرژەوەندی شۆڕش بوو. دوای دروستبوونی ناکۆکی سەبارەت بە وەستاندنی شەڕوقبوڵکردنی ڕێککەوتنەکە لە ١٧ی ئاداری ١٩٦٤

ئیبراهیم ئەحمەد ،وعەزیزشەمزینی وعومەردەبابە ،هاتنەسەنگەسەر بۆ دیداری بارزانی، بارزانی لەویّ گشت وردەکاری ڕێکەوتنەکەو هۆکاری پشت ئەوڕێکەوتنەی بۆ ڕوون کردنەوە، جەختی لەوە کردەوە کە ئەوڕێککەوتنە تەنها ڕاگرتنی شەڕەبەشێوەیەکی کاتی و تەنیا کارێکی تاکتیکییە، بۆیە داوای لیّ کردن تا لەقەلادزیّ بمێننەوە بۆئەوەی لەکاتی پێویستدا ڕاوێژیان لەگەڵدا بکات. پاش هەفتەیەک مانەویان، نامەیەک ئاراستەی بارزانی دەکەن وبەرەو ماوەت دەگەڕێنەوە.(**بارزانی، ٢٠٠٤ ،ل١٦٧).**

لەڕاپۆرتێکی تری باڵوێزی بەریتانیا لەعێراق کەئاڕاستەی وەزەراتەی دەرەوەی ئەو ووڵاتەکراوە، لەبرگەی ٢ ئەو ناکۆکییە بەو شێوەیەی خوارەوە ئاماژەی پێکراوە.: زانراوە کە لەڕێکەوتی ٧ی تەمووز لەڕانییە یا لەنزیکی کۆبوونەوەی پارتی دیموکراتی کوردستان بەسەرکردایەتی بارزانی ئەنجام دراوە. بابەتی گفتوگۆکردن بەگوێرەی ئەو ناکۆکیە بووە کە مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان لەمەڕ دانوستاندن لەگەڵ حکومەت هەیەتی وڕای وایە هیچ ئەنجامی نابێت.بۆیە ڕایان وایە ئەگەر حکومەت هەر ئەوتاکتیکە بەکاردێنێ ، لەسەر کورد پێویستە هوشداریان پێ بدات و ڕۆژێک بۆدەسپێکردنەوەی جەنگ ڕابگەیەنن، لەبەرامبەردا بارزانی ڕای وابووە کە حکەمەت سەرقاڵە بەکێشەی شیعە و سەرۆک وەزیران پێشنیاری باشی بۆ کورد هەبووە، لەهەمان کاتدا کورد تا تەواوبوونی دروێنەوەو هەڵگرتنی خەلەوخەرمان ناتوانێت جەنگ هەڵبگیرسێنێت. پێویستە بۆ کۆکردنەوەی زەخیرەو پێداویستی شەڕ سوود لەماوەی ئاگربەست وەربگیردرێت(**حەبیب، ٢٠١٩ ، ل١٣٧).**

دوای بەردەوام بوونی ناکۆکییەکان ئیبراهیم ئەحمەد ودەستەکەی بەناوی مەکتەبی سیاسی پارتی لە٤ی نیسانی ١٩٦٤،لە (مالومە) کۆنفرانسێکیان سازدا، لەو کۆنفرانسەدا بەچەند خاڵێک بارزانیان لە هەمو دەسەڵاتەکانی فەرماندەی شۆڕش وسەرۆکایەتی پارتی داماڵی. لەبەرامبەردا کاتێک بارزانی ئەو هەواڵەی خوێندەوە ، گوتی من بەبڕیاری ئەوتاقمە نەبوومە فەرماندەی سوپای شۆڕشگێڕی کوردستان، بەڵکو بەخەبات وماندوبوونی خۆم ئەو پێگەیەم بەدەست هێناوە و لە پێناو مافی گەلی کوردستانیش لەخەبات بەردەوام دەبم وکەسیش ناتوانیت بموەستێنی **(اسماعیل ،٢٠١٦،ل٢٠٦).**

هەر لەو کۆنفرانسەدا بەلاغێک دەردەکەن وگومان دەخەنە سەرئەو ڕێکەوتنە بەو ئاماژەیە(ڕێککەوتنەکەی مشیروبارزانی ئاشتییە یا خۆبەدەستەوەدانە؟)، هەروەها بە بڵاوکردنەوەی قسەی نەشیاو لەناو خەڵکی گوایە(بارزانی کوردستانی بە سێووپڕتەقاڵ فرۆشتووە)دۆخەکە ئاڵۆزتر دەکەن (**بارزانی، ٢٠٠٤،ل١٧١و١٧٣).**

ناکۆکییەکان بەوەندە ناوەستێت ، بارزانی بڕیار دەدات سنورێک بۆ ئەودەستەیە دابنێت بۆیە لەڕێگای چەند هێزێکی پێشمەرگەوە هێرشیان دەکەنە سەروئاودیوی سنووری ئێران دەبن ولەوێشەوە دەبرێنە هەمەدان .

دوای ئەو ڕووداوانە لە١٩٦٤ بارزانی بڕیاری بەستی کۆنگرەی شەش لەقەڵا دزە دەدات ولەوێ بڕیار دەدرێت ١٤ ئەندامی لێژنەی سەرکردایەتی پارتی کە لەهەوڵی دووبەرەکی وتێکدانی ڕیزەکانی پارتی کاریانکردووە لەحزب دەردەکرێن (**کۆچیرا، ١٣٧٣ ،ل٣١٢).**

ئەم لێکترازان ودابڕانەی ناوپارتی دەگاتە ئەو ئاستەی کە لە ساڵانی ١٩٦٥ و١٩٦٦ باڵی ئیبراهیم ئەحمەد دژی بارزانی وهێزی پێشمەرگەی کوردستان هاوشان لەگەڵ سوپای عێراق ببنە هاوسەنگەرو شەڕی ناوخۆ وکوردکوژی سەرهەڵبدات .

ئەوناکۆکییە زۆر بەدڵی ناحەزان بوو، تەنانەت هەوڵیان داوە بارزانی لە ئامانجە سەرەکییەکە دوور بکەنەوەودەرگیری تەسفیات وتۆڵەسەندنەوەی بکەن ، بەڵام بارزانی لەوە بەهێزتر بووەو پرسی مییلەتەکەی لەهەر شتێکی تر لاگرنگتر بووە، لە بەڵگەیەکی تری ئەرشیفی نیشتیمانی بەریتانی کە بۆ وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا هەناردەکراوە ئەو راستییە بەدی دەکرێت. لەوڕاپۆرتەدا باسی سەردانی عەبدوڕەحمان عارف دەکات بۆلای بارزانی لەچوارتا لە٢٥ی ئاب دا، لەوێ داوا لەبارزانی کراوە کەڕێگا بەگەڕانەوەی یەکەکانی سوپای عێڕاق بۆشوێنی خۆی بەر لەڕاگەیاندی ئاگربەست لە١٠ی شوبات بدات . بەوشێوەیە دەتوانن بەدوای تاڵەبانی وتاقمەکەی بگەڕێن ودەیانگرن وڕادەستی بارزانیان دەکەن،ئەویش چۆنی بوێت دەتوانێ مامەڵەیان لەگەڵدا بکات. لە بڕگەی دووەمی ئەوراپۆرتەدا هاتووە، کە بارزانی ئەو پێشنیارە بەتوندی ڕەت دەکات و جەخت لەسەرداواکاری کورد دەکاتەوە. **(حەبیب، ٢٠١٩ ، ل١٥٧).**

دەرئەنجام :

لەکۆتایی ئەوباسەدا دەتوانین بڵێین کە بەردەوامی شۆڕشی ئەیلول وسەرکەوتنی ئەوشۆڕشە وێڕای هەموو گرفتە ناوخۆییەکان ،و دانانی حکومەتی عێڕاق بەمافی کورد لەئەنجامی ڕێکەوتننامەی ١١ئازاری ١٩٧٠، پەشیمانی جەلال تاڵەبانی لەو هەڵوێستەی بەرامبەر بارزانی نواندبووی، وەک لە ڕاپۆرتێکی دیکەی باڵویزی بەریتانی بۆ وەزارەتی دەرەوە کە لە٢٠ مارسی ١٩٦٧ئاراستەکراوە ، باس لەوە کراوە کە جەلال تاڵەبانی پەشیمانە لەجیابوونەوەی لەبارزانی وبیرلەگەڕانەوەدەکاتەوە بۆلای **(حەبیب، ٢٠١٩ ، ل٢٥٣).**

لەلایەکی دیکە لە١٥یتشرینی یەکەمی ساڵ١٩٧٠دا شاندێک لە تاقمی برایم ئەحمەد سەردانی بارزانیان کرد، داوایان کرد کە ڕیگایان بدات بێنەوە ناو پارتی ولەگەڵ پارتی یەکبگرنەوە.

گەورەیی بارزانی لەوەدا بووە کە زۆر هاوکار وئاسانکاری نواندووە بۆ گەرانەوەی ئەو تاقمە، وەک جەلال تاڵەبانی لە کتێبەکەیدا ئاماژەی بۆ کردووە **(ڕەشید، ٢٠١٧ ، ل٣٦٦).**

هەموو ئەوانە دەمانگەیەنێتە ئەو دەرئەنجامەی کەبارزانی ئەوەندەی کۆکەرەوەی ناورێزەکانی کورد بووە، بەشێک نەبووە لە دووبەرەکی ولێکترازانەکان، تەنها هەولی داوە ناکۆکییەکان بەڕێوەببات.

سەرچاوەکان :

1. جویدة، ودیع ،الحرکة القومیة الکردیة نشاتها وتطورها ،دار اراس لطباعة والنشر، اربیل ،٢٠١٣.
2. قاسملۆ، عەبدوڕەحمان، کوردستانی ئێران،و:حامید گەوهەری ،چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولیر٢٠٢١.
3. عارف، مێڤان ،موقف الاحزاب العراقیة من القضیة الکوردیة، مطبعة خاني-دهۆك ،٢٠٠٨ .
4. علی، عوسمان ،دراسات فی الحرکة الکردیة المعاصرة ١٨٣٣-١٩٤٦، التفسیر، اربیل ٢٠٠٣.
5. ئەمین، نەوشیروان مستەفا ،حکومەتی کوردستان،٧٢،١٩٩٣.
6. کریس کوچیرا، جنبش ملی کورد ، مؤسسة انتشارات نگاه ، تهران١٣٧٣.
7. ڕەشید، سەلاح ، مام جەلال دیداری تەمەن، چاپخانەی کارۆ، ٢٠١٧.
8. ساڵح، سدیق و ڕەفیق ساڵح، ڕۆژنامەوانی نهێنی پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق ١٩٤٦-١٩٥٨، ، بنکەی ژین، ٢٠١١.
9. حەسەن ، ئامانج ، ابراهیم ئەحمەد، چاپخانەی ڕەنج - سلێمانی، ساڵی ٢٠٠٩.
10. حبیب، شیرکۆ ،الکورد فی وثائق الارشیف الوطنی البریطانی، مطبعة زهران ، ٢٠١٩ .
11. بارزانی، مەسعود، بارزانی وبزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کور، بەرگی سێیەم/بەشی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە - هەولێر،٢٠٠٤.
12. مەلا اسماعیل، شەوکەت ، ڕۆژانێ لەمێژووی شۆڕشی ئەیلول، التفسیر،٢٠١٦.

حول تغطية الصحافة الغربية والعربية لثورة أيلول (١٩٦١) الكوردستانية في العراق

شيركو حبيب

كاتب وصحفي

habeb2@aol.com

sherko.habeb@kdp.info

المقدمة

ليس من الهين تغطية الأحداث من قبل الإعلاميين والصحفيين في مناطق تعتبر مناطق ساخنة وخطرة للتغطية الصحفية والإعلامية، كمناطق الحروب والثورات أو الاعتصامات والمظاهرات، لاسيما في الزمن لم تكن وسائل التواصل كما هي في الوقت الحاضر، ولم تكن للإعلاميين والصحفيين الحماية اللازمة، سواء كانت قانونية أم أمنية كما متاحة في الوقت الحاضر، حيث الصحفيون لهم نوع من الحصانة "المهنية" ومسلحين بأحدث وسائل التكنولوجيا الحديثة.

كذلك لم يكن من السهل اتصال القائمين بالثورات (ونحن نتكلم عن ثورة كوردستان في أيلول عام ١٩٦١ على وجه الخصوص) بالعالم الخارجي سواء كان الاتصال بخارج كوردستان أو خارج العراق عن طريق الصحافة والإعلام؛ وذلك لعدم توفر الإمكانيات والوسائل في آنذاك. كل ما كانت تملكه ثورة أيلول حينئذ كانت عبارة عن إذاعة راديو محلية متواضعة ذات شبكة تردد ضعيفة لا تتجاوز تغطيتها مناطق كوردستان، هذا من جهة، ومن جهة أخرى، كانت الحكومة العراقية آنذاك قد فرضت حصارا على كوردستان ومنعت الإعلاميين كافة (ومنهم الغربيون) من السفر إلى كوردستان، وكانت الحكومة تصف في إعلامها الثورة بأنها" تتمرد قبلي وتزعم بأن الحكومة ستقضي عليها خلال أيام".

الحكومة العراقية آنذاك، كما حال الحكومات الاستبدادية، كانت على دراية بأهمية دور الإعلام والصحافة في الكشف عن الحقائق وإبراز الضغوط الشعبية على الأنظمة المستبدة؛ لأنها توضح وتكشف للرأي العام الأسس الديمقراطية وحقوق الشعوب المغدورة والمغبونة. علاوة على ذلك؛ فإن طابع المكون العراقي المتعدد الطوائف والعرقيات الملتحمة قسرا بعضا ببعض، ربما لم يكن حافزا بأن يكون النظام متساهلا في وجود إعلام يعمل على يقظة تلك المكونات لكي تطالب بحقوقها الشرعية والقانونية لكي يعيش شعوب العراق في سلام دائم.

أهداف البحث

الصحافة الناجحة والموثوقة تبذل كل الجهود لكي تعمل بمهنية وحيادية، بعيدة عن الخطط والمناهج السياسية الخارجية وعسكرة الدول، وبغض النظر عن توجه الأنظمة والاحزاب الحاكمة في البلدان. كما تعمل جاهدة لتقصي الحقائق وتغطيتها ونقلها كما هي على أرض الواقع. ويهدف هذا البحث إلى، أولا: تقييم أهمية الصحافة في تغطية الأحداث بمهنية وحيادية، ثانيا: تحدي الصحفيين للعقبات والمخاطر من أجل تغطية تلك الأحداث. وقد اعتمدنا في هذا البحث على الأخبار والمقالات المنشورة في نيويورك تايمز عن ثورة كوردستان كنموذج، آخذين بنظر الاعتبار الأوضاع السياسية والعسكرية وكذلك السبل والوسائل التي كانت متاحة لنقل وتغطية الأحداث في تلك الفترة (١٩٦٣-١٩٦٤).

١. خلفية موجزة عن الوضع السياسي في العراق بعد اندلاع ثورة ١٤ تموز عام ١٩٥٨:

بعد اندلاع ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨، والقضاء على النظام الملكي، عمت الفرحة بين أبناء الشعب العراقي بكافة مكونات و أصبح العراق حرا دون الارتباط بأي تحالفات وتم إصدار التصريحات لتأسيس الأحزاب السياسية ومنح التصاريح للأحزاب التي كانت موجودة وتعمل بصورة سرية كالحزب الديمقراطي الكوردستاني، وكذلك تم السماح لهذه الأحزاب بإصدار الصحف الخاصة بها، واقر الدستور الدائم للعراق الذي نص على شراكة العرب والكورد في هذه الدولة كقوميتين رئيستين في البلاد، وانهاء الاحكام العرفية وإصدار عفو عام عن كل من كان له نشاط سياسي معادي وحتى عن من قاتل الحكومة ، وكذلك تم الإعلان عن انتهاء الاحتكارات الأجنبية.

٢. موقف القيادة الكوردستانية تجاه ثورة تموز، والاحداث ما قبل اندلاع الثورة الكوردستانية في أيلول عام ١٩٦١:

الكورد ايدوا الثورة في بدايتها وأعلنوا استعدادهم لحماية الثورة ومنجزاتها، بما يضمن العدالة والمساواة، وأعلن الزعيم الكوردي مصطفى بارزاني، () بعد عودته من المنفى وحين لقائه بقائد الثورة عبد الكريم قاسم ()، بدعمه للثورة والعمل من اجل استقرار البلد ،وكذلك عبر عن إستعداد الكورد للمشاركة في

() بعد عودة البارزاني من زيارته إلى الاتحاد السوفيتي في شهر كانون الثاني/يناير من سنة ١٩٦١ قابل البارزاني عبد الكريم قاسم في شهر شباط أي بعد شهر من عودته إلى العراق لم يظهر قاسم الود والترحيب كما كان في السابق للبارزاني، الذي حاول تجديد الولاء للحكومة العراقية والتي كان يرأسها قاسم نفسه وبعد هذه المقابلة أحس البارزاني من إن الجو لم يعد ملائماً لبقائه في بغداد خشية من اعتقاله أو تدبير محاولة لاغتياله فقرّر البارزاني ترك بغداد والرجوع إلى كوردستان وذلك في شهر آذار/مارس من العام نفسه.

(٢) سمهُ الكامل عبد الكريم قاسم محمد بكر عثمان الزبيدي ـ)٢١ نوفمبر/تشرين الثاني ١٩١٤ - ٩ فبراير/شباط ١٩٦٣) هو ضابط عسكري ورئيس وزراء العراق والقائد العام للقوات المسلحة ووزير الدفاع بالوكالة من عام ١٩٥٨ إلى ١٩٦٣، ويعدّ أول حاكم عراقي بعد الحكم الملكي ومن أحد قادة ثورة ١٤ تموز.

الحكومة. كان الكورد من أول المكونات العراقية تأييدا لثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ وزعيمه. وحسب ادعاءات زعماء الثورة، كانت الثورة من أجل ترسيخ نظام ديمقراطي تعددي؛ لكن حكومة عبد الكريم قاسم (وبعض من رفاقه في الثورة) تخلت وانحرفت عن مسارها، إذ بدأت الخطط والتوجهات بمعاداة الشعب الكوردي تتبلور على الرغم من تأييد الكورد للثورة وزعيمها، الا ان تعنت الحكومة العراقية وبعض من صانعي القرار في بغداد أدى إلى الإنحراف عن مسار الثورة والرغبة الحقيقية للثوار في التعايش معآ في سلام. وبدأت المعادات من قبل الحكومة العراقية تجاه الكورد تظهر، ووصلت الى الاعتداء وإلى قصف كوردستان دون تمييز من قبل القوات الجوية العراقية، كل ذلك كان ردآ على رسائل السلام الودية. وجراء هذه الاعمال اللاإنسانية والمنتهكة للقوانين والأعراف الدولية إندلعت الثورة الكوردستانية في ١١ أيلول-سبتمبر عام ١٩٦١. كان مطلب الكورد حينذاك التأكيد على حقوقهم في الحكم الذاتي ضمن الجمهورية العراقية، وكان ذلك واضحا في خطابات القائد مصطفى بارزاني، الذي كان دوما يدعو للحوار وحل الخلافات بطرق سلمية لدرء شر العداء والاقتتال بين أطياف الشعب العراقي. ولكن مع تعنت الحكومة وتجاهلها للحقوق القومية للشعب الكوردي، لم تكن للكورد و شعب كوردستان بدائل اخرى غير الثورة ، ورغم ان الشرارة الأولى للثورة قد إندلعت في كوردستان بعد اضراب عام في جميع مدن كوردستان فكانت ثورة للكورد، الا انها أصبحت ثورة لكل الكوردستانيين، والعراقيين المحبين للسلام، والتحق عدد كبير من غير الكورد، من العرب والتركمان والمكونات الدينية بالثورة.

٣. عناوين الأخبار وسطور المقالات كما جاءت في (نيويورك تايمز)[١] عن:

٣-١. الثورة:

الثورة الكوردية، أو ثورة أيلول ١٩٦١، حسب ما وصفتها صحيفة نيويورك تايمز "بانها من أجل الحكم الذاتي للشعب الكوردي في العراق". ولكن في الحقيقة الثورة لم تكن فقط من اجل الحكم الذاتي لكوردستان، بل كانت أولا من أجل تثبيت الديمقراطية في العراق، ثم الحكم الذاتي لكوردستان لإيمان قائد الثورة بأنه بدون وجود الديمقراطية الحقيقة لا يمكن للبلاد ان تستقر وتزدهر ويحصل كل مكون على حقوقه ومنها الحكم الذاتي لكوردستان، وهو الشعار الذي رفعه الحزب الديمقراطي الكوردستاني يوم تأسيسه في ١٦ اب/أغسطس ١٩٤٦.

٣-٢. مفاوضات السلام بين قادة الثورة والسلطة العراقية:

() أسست جريدة نيويورك تايمز في ١٨٥١، وصدر عددها الأول في ١٨ سبتمبر ١٨٥١، باسم .Times Daily York New وقد أنشأها هنري جارفي ريموند وجورج جونز.

في خبر لنيويورك تايمز في ١٦ شباط- فبراير ١٩٦٣، نشرت الصحيفة عن ذهاب ممثلين عن الجنرال بارزاني الى بغداد لغرض الحوار، وكتبت الصحيفة "أرسلت الحكومة العراقية مروحية إلى الجبال في الجزء الشمالي من البلاد لإحضار ممثلين عن الجنرال مصطفى بارزاني إلى بغداد من أجل مفاوضات السلام، وأرسلت المروحية بناء على طلب الجنرال بارزاني بعد أن أعلن وقفا كاملا لإطلاق النار على جميع الجبهات، حلقت طائرة تابعة للقوات الجوية العراقية يوم الاربعاء من بغداد الى السليمانية برفقة اللواء الركن ابراهيم عاصم قائد الفرقة الثانية العراقية التي تحملت وطأة القتال مع الكورد، عبد الله صالح اليوسفي( ) ١
مسؤول الحزب الديمقراطي الكوردستاني في بغداد والابن الأكبر للجنرال بارزاني لقمان، الذي خرج بمساعدة كورد بغداد من السجن ،وأشارت الصحيفة بان الوفد المفاوض الكوردي سيكون برئاسة جلال الطالباني عضو المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكوردي".

و بما أن الكورد كانوا مع الحوار و حل الخلافات عن طريق المفاوضات المباشرة، التي كانت دوماً من موقع القوة، مع الحكومات العراقية، وبهذا الصدد اشارت الصحيفة الى أن "الكورد خاضوا الحوارات مع جميع الحكومات العراقية و هم في موقع القوة عكس الحكومات كلما كانت تشعر بالهزيمة او تقهر قواتها كانت تطلب وقف اطلاق النار و الحوار" . واستمرت الصحيفة في العدد نفسه في كتابتها عن المفاوضات لتقول "الكورد سيتفاوضون من منطق القوة، فقد وصلوا إلى ذروة التفوق العسكري عندما أعلن رئيس الوزراء عبد الكريم قاسم العفو في ١٠ تموز – يونيو ١٩٦٢، كانت خطوة قاسم الأولى تنازلاً من الضعف و إن الكورد بإمكانهم السيطرة على مدن وبلدات كركوك، رانية والعمادية وربما الموصل ...وأنه بإمكانهم في أي وقت وقف تدفق النفط من الحقول العراقية."

٣-٣. مطاليب الكورد:

حسب الصحيفة ان المطاليب الكوردية آنذاك كانت تتمركز في ثلاثة محاور أساسية؛ الحكم الذاتي للمنطقة الكوردية ضمن جمهورية العراق، تقسيم عادل لثروات الدولة بما في ذلك عائدات النفط بين العراق وكوردستان وسحب القوات العراقية من كوردستان.

حسب مصدر كوردي، كما اشارت الصحيفة اليه، "بأن الاستقلالية كما يعرِّفها الكورد في الوقت الحالي تعني الإدارة الكوردية للمناطق الكوردية، واللغة الكوردية تتم دراستها في المدارس الكوردية والصحف وغيرها من المطبوعات باللغة الكوردية تكون متداولة بحرية، قوة أمنية محلية كوردية وفرقة كوردية من الجيش العراقي تتمركز في الأراضي الكوردية، بعد أن تم إرسال الوحدات ذات الأغلبية الكوردية كمسالة سياسية الى جنوب بغداد وخاصة إلى البصرة. "

( ) كانون الثاني ١٩١٨-٢٥ حزيران ١٩٨١ سياسي كوردي ووزير سابق، واحد الأعضاء البارزين في الحزب الديمقراطي الكوردستاني، واحد الأعضاء المؤسسين لجمعية بروسك ١٩٦٣، أصبح مسؤولا للفرع الخامس للحزب الديمقراطي في بغداد بعد قيام ثورة ١٥ تموز عام ١٩٥٨ وتقلد العديد من المناصب الحكومية والسياسية بعد اتفاقية ١١ اذار ١٩٧٠، اغتيل اليوسفي بطرد بريدي مفخخ من قبل نظام بغداد سنة ١٩٨١.

٣-٤. محاربة الشيوعيين من قبل الحكومة العراقية، وتأكيدات للسوفييت:

اصبح الشيوعيون في العراق في خطر، لأن الحكومة بدأت بالقبض عليهم و زجهم في السجون، واصبح الحزب الشيوعي محظورا، بعد انقلاب ٨ شباط ١٩٦٣، عن ذلك أشارت الصحيفة الى:" أن الحكومة العراقية اعلنت أنها تحارب الحزب الشيوعي العراقي والاتحاد السوفياتي، و هذا الموقف أعلن عنه من قبل وزير الدولة شحادة جواد وصحيفة الجماهير، السيد جواد هو الناطق الرسمي باسم الحكومة ويعتقد بانه يصبح عضوا في المجلس الوطني الثوري، الجماهير هي (صحيفة خاصة تصدرها الحكومة لأن جميع محرري وناشري المطبوعة القديمة في السجن).عزمت الحكومة العراقية على إبادة الشيوعيين كان هذا السبب الرئيسي للحكومة للتقارب مع الكورد حيث انها لا تستطيع الحرب على جبهتين، وحول هذا الموضوع يقول الوزير جواد "نحن عازمون على سحق الحزب الشيوعي في العراق بشكل مطلق"، واشار "ليس بسبب كونهم شيوعيين ولكن بسبب حمل السلاح ضدنا". وأضاف في حين أن الاتفاقية القديمة مع الكتلة السوفيتية تحتاج إلى مراجعة، فقد أعلن أننا نأمل في استمرار العلاقات الودية مع الاتحاد السوفياتي والدول الاشتراكية الصديقة الأخرى وحتى مع الأحزاب الشيوعية في أجزاء أخرى من العالم، واتصور هنا المفارقة والازدواجية في كلام الوزير يدعى بأنهم مع سحق الشيوعيين، ومن جهة أخرى مع طلب بناء علاقات جيدة مع الاتحاد السوفيتي والكتلة الاشتراكية. "

٣-٥. محادثات جديدة من اجل السلام بقيادة الزعيم مصطفى بارزاني:

عن رغبة من زعيم ثورة أيلول في الحوار لحل الخلافات و إيمانه بالحوار و التفاهم بعيدا عن القتال و العنف، و كذلك لعدم إعطاء الحجج للحكومة بان الثورة الكوردية لا تؤمن بالحوار و الحل السلمي للقضية الكوردية و لإعطاء فرصة للبيشمركة لأخذ قسط من الراحة بعد الجهود الشاقة ،كتبت نيويورك تايمز: "وصل في ١٩ شباط وفد كوردي يمثل الملا مصطفى بارزاني قائد القوات الكوردية ورئيس الحزب الديمقراطي الكوردي الى بغداد لبدء محادثات سلام مع الحكومة العراقية، استقبل الرئيس عبد السلام عارف() كرئيس للثورة العراقية، جلال الطالباني رئيس الوفد الكوردي، وقالت مصادر مقربة من الجانبين لاحقا ان الاتصالات الاولى كانت مرضية، وأرسلت السلطات العراقية مروحية إلى الجبال لأخذ الكورد استجابة لاقتراح قدمه الجنرال بارزاني، وكان قد أمر بوقف إطلاق النار الكامل في اليوم التالي ٨ فبراير، المفهوم من هذا اللقاء كان من أجل ان تتكاثف جهود كلا الجانبين لأجواء ودية للمحادثات، وقد أعرب الكورد عن استعدادهم للحفاظ على النظام في المنطقة الكوردية، كما يسعى الكورد إلى الحكم الذاتي داخل

() عبد السلام عارف (واسمهُ الكامل عبد السلام محمد عارف ياس الخضر الجميلي) (٢١ مارس/آذار ١٩٢١ - ١٣ أبريل/نيسان ١٩٦٦) هو ضابط عسكري وعضو في حزب الاتحاد الاشتراكي العربي ووزير الداخلية بالوكالة ونائب رئيس الوزراء عام ١٩٥٨ ورئيس جمهورية العراق والقائد الأعلى للقوات المسلحة العراقية من عام ١٩٦٣ إلى ١٩٦٦ ، ويعدُّ ثاني حاكم عراقي من بعد الحكم الملكي، ومن أحد قادة ثورة ١٤ تموز.

الجمهورية العراقية للمنطقة الكوردية الواقعة في الثلث الشمالي الشرقي من البلاد والتي يقطنها نحو ١٥٠٠٠٠٠ كوردي.
المدن ذات الأغلبية الكوردية هي السليما نية أربيل وكركوك، وكذلك أيضًا أن سكان الموصل هم خليط من العرب التركمان والكورد، ولا يطلبون بأي مؤسسة سياسية مستقلة على أراضيهم لكنهم يريدون إدارة كوردية، وطالب الكورد بقوة شرطة كوردية مأهولة، ويطالبون بانسحاب الجيش العراقي من الأراضي الكوردية واستبداله بفرقة كوردية، كما يطالبون بنصيب عادل من عائدات الدولة التي يأتي الجزء الأكبر منها من إنتاج النفط."

٣-٦. الزعيم يطالب بضمانات عراقية للحكم الذاتي، وإعلان استقلال كوردستان كبديل:

لعدم التزام الحكومة بوعدها تجاه الشعب الكوردي لذا فقدت الثقة، وأصبح من الضروري وجود طرف ثالث بين الطرفين .ومن هذا المنطلق وحول استقلال كوردستان كتب دانا ادمز شميدت" أمر اليوم الملا مصطفى بارزاني رجاله بالعودة إلى اماكنهم ليكونوا على استعداد للقتال مرة أخرى إذا لم تعترف الحكومة العراقية قريباً بحق الكورد في الحكم الذاتي اصدار هكذا امر من البارزاني جاء بعد ان كانت العديد من القوات الكوردية في إجازة منذ أن أمر بوقف إطلاق النار في اليوم التالي لانقلاب ٨ شباط - فبراير في بغداد، كما أشار شميدت الى" أن الزعيم الكوردي أعلن هذا في اجتماع منتصف الليل مع المراسلين في مقره المتحرك باستمرار عند سفح جبال زاكروس المغطاة بالثلوج وأعلن الزعيم الكوردي إذا لم يعلنوا الحكم الذاتي داخل الجمهورية العراقية فسنقاتل وربما يتعين علينا إعلان استقلالنا.
ويضيف شميدت: "كانت هذه هي المرة الأولى التي يهدد فيها زعيم الثوار الكورد البالغ من العمر ٥٩ عامًا علنًا بإعلان استقلال الكورد في العراق، وقال إن هناك مليوني كوردي في البلاد، نحن لا نشحت من أجل حقوقنا، الجنرال اضاف "إذا لم يفعلوا سنقاتل من أجله حتى الموت وحتى لو كان هذا يعني الانفصال عن الجمهورية العراقية".
و يستمر شميدت في القول: "يجلس القرفصاء على سجادة في قاعة الاستقبال الكبيرة ذات السقف المرتفع لأحد منازل مزرعة النبلاء الكورد، بدأ الملا مصطفى مفعمًا بالثقة في قوة جيشه الفدائي ومخاوف من معارضيه، فأخذ كاميرا من مصور فوتوغرافي وأصر على أنه سوف يلتقط العديد من الصور لالتقاط أكبر عدد ممكن من الصور".جوله في بلدة قلعةدزة والقرى المجاورة، ينام مئات من قدامى المحاربين للحركة التحررية الكوردية، وعمامات ذات اللونين الأحمر والأبيض، غدًا سينتقل الجنرال الذي يركب حصانا باللونين الرمادي والأبيض إلى المقر الجديد، قال ملا مصطفى "إنه لم يوافق على رحلة ممثله جلال

الطالباني( ) مع القادة العراقيين إلى محادثات القاهرة والجزائر ليس هناك ما يفعله"، قال بوضوح إن الحكومة العراقية لا تتعامل بجدية مع الطلب الكوردستاني بالحكم الذاتي.

ضمانة الجمهورية العربية المتحدة:

نظرا لدعم جمهورية مصر العربية ( ) و رئيسها جمال عبدالناصر للقضية الكوردية وحلها سلميا ومنح الكورد حقوقهم القومية، طلب الكورد من الجمهورية العربية المتحدة ورئيسها جمال عبد الناصر( ) ٣ كضامنين للاتفاق، الكورد يدعون بأنهم لم يعودوا يثقون بالحكومة للوفاء بوعودها متهمين الحكومة بأنها لم تنفذ الوعود السابقة، تفيد التقارير من بغداد ان الجنرال البارزاني اعلن الاحد الماضي وقفا لأطلاق النار لمدة شهر لمنح الرئيس الجديد وقتا للتفكير في القضية الكوردية، وكان الرئيس عارف قد ناشد الكورد التعاون مع العرب في العراق للحفاظ على وحدة البلاد، و في بيان له يوم أمس، أخطأ الرئيس عارف في اقتباس حيث قال بان يوم الاثنين سيمنح الكورد الحكم الذاتي، كان هناك خطأ في الاقتباس في ترجمة المقابلة العربية التي اجراها مع مراسل بغداد لوكالة أنباء الشرق الأوسط المصرية، و تم طبعها ونشرها في نيويورك تايمز.

ما قاله الرئيس عارف هو الموافقة على منح الكورد الحكم المحلي، الكورد الذين يبلغ عددهم حوالي مليوني نسمة من سكان العراق البالغ عددهم ثمانية ملايين يطالبون بالحكم الذاتي داخل الدولة العراقية.

على الرغم من أن مطالبهم الأصلية تضمنت نائب رئيس كوردي، والعديد من أعضاء مجلس الوزراء وفرقة كوردية منفصلة في الجيش العراقي، إلا أنهم خففوا من هذه المطاليب الآن بضمان المساواة في حقوقهم الوطنية مع المواطنين الآخرين لتنمية مناطقهم الفقيرة.

٣-٧. تنكل وهروب الحكومة العراقية من الإقرار بحقوق الشعب الكوردي:

() جلال حسام الدين نور الله نوري الطالباني 12)نوفمبر 3 - 1933 أكتوبر) (2017 بالكردية :جەلال تاڵەبانی) هو سياسي كُوردي عراقي ورئيس جمهورية العراق السابع في الفترة من 2005إلى 2014،[٤] كما شغل منصب رئيس مجلس الحكم العراقي، ويعد أول رئيس غير عربي لجمهورية العراق

(٢) نقلت وسائل الاعلام في القاهرة تصريحات للرئيس جمال عبد الناصر إثر لقائه (بالملا مصطفى البارزاني) قال فيه: من حق الأكراد التمتع بحقوقهم المشروعة ضمن إطار الدولة العراقية، وتبعا ضمن إطار الوحدة العربية ذلك لأن للعرب عدوا خطيرا واحدا يهدد مستقبلهم وأمنهم ومصادر ثروتهم وهو إسرائيل وان عليهم أن يوجهوا قواهم العسكرية ومواردهم الاقتصادية كافة لدر هذا الخطر ((. لقد بين الرئيس عبد الناصر في مقابلة مع ايريك مراسل جريدة لوموند الفرنسية في كانون الأول ١٩٦٣ أن الكورد شعب شقيق للعرب ويحق لهم أن يتمتعوا بحقهم كغيرهم من الشعوب في ممارسة نوع من الحكم الذاتي، وأعلن معارضته للقتال كأسلوب لحل القضية الكردية

(٣) (١٥ يناير ١٩١٨ – ٢٨ سبتمبر ١٩٧٠)، هو ثاني رؤساء مصر. تولى السلطة من سنة ١٩٥٦ إلى وفاته. وهو أحد قادة ثورة ٢٣ يوليو ١٩٥٢ التي أطاحت بالملك فاروق (آخر حاكم من أسرة محمد علي)، والذي شغل منصب نائب رئيس الوزراء في حكومتها الجديدة. وصل جمال عبد الناصر إلى الحكم، وبعد ذلك وضع الرئيس محمد نجيب تحت الإقامة الجبرية، وذلك بعد تنامي الخلافات بين نجيب وبين مجلس قيادة الثورة، قام عبد الناصر بعد الثورة بالاستقالة من منصبه بالجيش وتولى رئاسة الوزراء، ثم اختير رئيساً للجمهورية في ٢٥ يونيو ١٩٥٦، طبقاً للاستفتاء الذي أجري في ٢٣ يونيو ١٩٥٦.

المجلس الثوري العراقي منح حقوق الكورد، لكن الاعلام لم يشر الى المطاليب المقدمة من قبل الكورد حول الحكم الذاتي، جاء هذا الإعلان بعد أن غادر المبعوث الكوردي جلال طالباني (٢٩ عاما) بغداد على متن طائرة عسكرية خاصة ليبلغ قائد الثورة الكوردية الجنرال الملا مصطفى بارزاني.

عن الإعلان الذي تم بثه ليلة الجمعة ٤ اذار ١٩٦٤:

وفي تقرير اخر لنيويورك تايمز خلال لقاء مع المراسلين في مقره الجبلي، قال الجنرال بارزاني "إنه استدعى رجاله إلى مواقعهم ليكونوا مستعدين لاستئناف القتال في ١ اذار- مارس إذا استدعى الامر"، وفي تعليق للصحيفة المذكورة بيان الحكومة على الرغم من أنه مزخرف بالتعليقات حول أخوة الكورد والعرب، ولكن بشكل واضح لم يلب مطلب الجنرال بارزاني المركزي بالحكم الذاتي، تقديراً لعلاقات الأخوة والصداقة بين الكورد والعرب؛ فإن انقلاب ٨ شباط - فبراير مصمم على القضاء على أي آثار سيئة للنظام القاسمي البائد لضمان حقوق الكورد، قال الجنرال بارزاني في مقابلة "أنه حصل من قادة حزب البعث قبل ٨ فبراير على التزام بالاعتراف بالحكم الذاتي لكوردستان، إذا كان سيدعم الثورة، كما زعم أن الثورة الكوردية كانت العامل الرئيسي في إسقاط نظام عبد الكريم قاسم، وأضاف بارزاني،' لاحظ أنه كان كما يعتقد اثنان من الصيادين يلاحقان غزالا، واحد منهم مكانه عالية فوق جبل يطلق النار ويجرح الحيوان، الآخر في الوادي قريب فيندفع ويمسك الضحية ويعلن أنه فاز بالجائزة'" .'بعد بيان الحكومة كان للجنرال بارزاني خياران أولهما قبوله تحت الاحتجاج كأساس للمساومة حسب ما أعلنه السيد طالباني، المرحلة الثانية المفاوضات التي تتكون من مناقشة تفاصيل الحكم الذاتي من النواحي العسكرية والإدارية والثقافية، والثاني هو اتهام الحكومة بأنها كانت مجرد خدعة للكورد مع التهديد باستئناف الحرب وربما حتى إعلان استقلال الكورد في العراق، وحسب كلمات السيد طالباني ، الثورة الكردية لم تنته بل عُلقت. "

إذا واصل الجنرال بارزاني المفاوضات فسيجد القادة العراقيين متحفظين لسببين، إنهم لا يحبون فكرة التعامل مع الجنرال بارزاني على أساس المساواة كما لو كان يمثل شيئًا مثل سلطة ذات سيادة، كما أنهم قلقون من احتمال اتهامهم من قبل أتباعهم وخصومهم على حد سواء بالتخلي عن الأراضي العراقية، حتى لو كان ذلك قليلًا. من الحكم الذاتي، هذا هو تفسير للرغبة القوية لحديث الطالباني إلى جانب التشاور مع اثنين من قادة القضية القومية العربية، الرئيس جمال عبد الناصر رئيس الجمهورية العربية المتحدة، ورئيس الوزراء جزائر أحمد بن بلة ()، اللذين أظهر كلاهما تفهماً كبيراً لمزاعم والمطاليب الكوردية، ولكن إلى أي مدى حقًا تأييدهم أصبح معروفًا الآن.

() ٢٥ ديسمبر ١٩١٦ -١١ أبريل ٢٠١٢)، أول رؤساء الجزائر بعد الاستقلال، من ١٥ أكتوبر ١٩٦٣ إلى ١٩ يونيو ١٩٦٥. ناضل من أجل استقلال البلاد عن الاحتلال الفرنسي، وشارك في تأسيس جبهة التحرير الوطني في عام ١٩٥٤ واندلاع الثورة التحريرية. فاعتبر «رمزاً وقائدا لثورة أول نوفمبر... وزعيمها الروحي». وبعد الاستقلال أصبح أول رئيس للجزائر المستقلة حتى انقلب عليه وزير الدفاع هواري بومدين.

اما بالنسبة لهذا الحزب، فإن الجنرال بارزاني يتفاوض بقناعة، أنه في العلاقة بين الأمم لا تهم إلا القوة، وأنه في ظل هذه الظروف يكون صاحب القوة، لقد أوضح موقفه في المقابلة حول اعلان الحكومة سحب القوات من إقليم كوردستان 'ليس لإرضائنا ولكن بالطبع لتعزيز موقفهم الضعيف في بغداد"، الحكم الذاتي ( ) يعني بالنسبة له إنشاء قوة أمنية كوردية على الأرجح على شكل فرقة كوردية تتمركز في كوردستان رغم أنها تحت قيادة بغداد، بالإضافة إلى بعض أفراد الشرطة الكوردية، وكذلك أيضًا الانسحاب الكامل لوحدات الجيش العراقي الأخرى من الأراضي الكوردية، والترتيبات الخاصة بحصة عادلة من عوائد الدولة التي تتم إنفاقها في كوردستان وتعيين الكورد في جميع المناصب الرسمية في كوردستان، ويأمل الجنرال بارزاني بأن الكورد يحكمون أنفسهم من جميع النواحي باستثناء الشؤون الدفاعية والخارجية التي ستبقى في أيدي حكومة بغداد، سأل عن مكانة الحزب الشيوعي في إقليم كوردستان، قال إن هذا سؤال يجب أن تقرره الحكومة المركزية، إذا ذهب الجنرال بارزاني إلى الحرب مرة أخرى فسوف يجد نفسه محرجا في امر التحالف مع الشيوعيين، سئل عن هذا الاحتمال ، فقد رفض الاعتراف بالشيوعيين كحلفاء محتملين، فقال إنهم كانوا ضدي لذا ليس لدي أي سبب للنظر إليهم في أي نافذة اخرى

بعد قضية الحكم الذاتي التي يتفاوض الكورد مع الحكومة العراقية، القضية الثانية هي قضية الشيوعيين ( ) التي تفرض هذه الحقيقة أهمية كبيرة على البعثة التي يقودها اللواء طاهر يحيى ( )، رئيس الأركان العام العراقي، والتي عادت لتوها من المحادثات في جبال شمال العراق مع الجنرال مصطفى البارزاني

() الحكم الذاتي نظام سياسي وإداري واقتصادي يحصل فيه إقليم أو أقاليم من دولة على صلاحيات واسعة لتدبير شؤونها بما في ذلك انتخاب الحاكم والتمثيل في مجلس منتخب يضمن مصالح الأقاليم على قدم المساواة.

(٢) في ٣١ اذار ١٩٣٤ انعقد في بغداد اجتماع تأسيسي حضره شيوعيون من مختلف أنحاء العراق. وأعلنوا توحيد منظماتهم في تنظيم مركزي واحد باسم (لجنة مكافحة الاستعمار والاستثمار) وانتخبت أول لجنة مركزية، وأصبح عاصم فليح أول سكرتير للحزب، ثم تغير اسم الحزب فيما بعد إلى الحزب الشيوعي العراقي حيث اتخذت اللجنة المركزية قراراً بإعلان اسم الحزب الشيوعي العراقي بدلاً من الاسم السابق في عام ١٩٣٥.

لعب يوسف سلمان يوسف (فهد) دوراً بارزاً سواء في بناء خلايا الحزب من مدن العراق الجنوبية أو في إقامة مركزه في بغداد وتأسيس الحزب حيث سافر فهد إلى موسكو عام ١٩٣٥ للدراسة في جامعة كادحي الشرق، حيث بقي هناك حتى ٣٠ كانون الثاني عام ١٩٣٨، ودرس خلال وجوده هناك العلوم الماركسية وأساليب التنظيم في الحزب الشيوعي. في عام ١٩٤١ اختير فهد سكرتيرا عاما للحزب الشيوعي العراقي إلى أن اعتقل ثم أعدم في عام ١٩٤٩. ولعب محمد حسين أبو العيس الدور الأبرز في حياة الحزب الشيوعي العراقي حيث كان عضو اللجنة المركزية للحزب وأول رئيس تحرير لجريدة اتحاد الشعب وهي الجريدة الناطقة باسم الحزب وعمل على إصدارها مرتين في اليوم الواحد بغية إطلاع الجماهير على كافة المستجدات في الساحة العراقية.

(٣) (١٩١٣ - ١٩ مايو ١٩٨٦) رئيس وزراء العراق لفترتين إبان حقبة الستينيات من القرن العشرين في عهدي الأخوين الرئيس عبد السلام عارف والرئيس عبد الرحمن عارف ونائبا لرئيس الوزراء في حكومة عبد الرحمن عارف عام ١٩٦٧، كان ضابطا عراقيا عضوا في اللجنة العليا لتنظيم الضباط الأحرار وعددهم ١٥ ضابطا، وكان برتبة عقيد متقاعد) عندما قام بالتعاون مع " جبهة الاتحاد الوطني " بثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ وإسقاط النظام الملكي وتأسيس جمهورية العراق. وقد عين يوم الثورة مباشرة وبموجب المرسوم الجمهوري رقم (٥) مديرا للشرطة العام. وشغل لاحقا منصب رئيس أركان الجيش العراقي بعد حركة ٨ شباط ١٩٦٣.

القائد الكوردي، مصادر حكومية وكوردية في بغداد اشارت إلى أن الاجتماع الذي استمر ثلاث ساعات في قرية كاني ماران لم يكن حاسماً وأن المحادثات قد تستمر في بغداد.

الجنرال يحيى هو العراقي الأكثر احتمالا لدعم قوي من الجنرال بارزاني، لأنه وصل الى منصبه العسكري كشخصية قيادية في انقلاب ٨ شباط ()، وعضو المكتب السياسي في حزب البعث ، وسعى سرا للحصول على دعم الجنرال بارزاني، حيث قال الجنرال بارزاني إنه وعده بدعم الانقلاب والحكومة الجديدة إذا منحت الحكومة الحكم الذاتي للكورد، إذا لم تمنح الحكومة الآن حقوقا تضاف إلى الحكم الذاتي في وجهة نظرها، فقد يهدد الجنرال بارزاني بخوض الحرب مرة أخرى.، وحينذاك سيجد نفسه بان التحالف مع الشيوعيين أمر محرج، سئل عن هذا الاحتمال في الجبال قبل أيام قليلة، رفض الجنرال بارزاني الاعتراف بالشيوعيين كحلفاء محتملين، لا علاقة لي بهم ، وقال "إنهم ضدي وليس لدي أي سبب للانتباه اليهم من أي جانب.

٣-٨. إلقاء اللوم على الولايات المتحدة الأميركية:

سيكون من الصعب على الجنرال بارزاني أن يحافظ على هذا الموقف إذا كان يعتقد أن عليه محاربة الحكومة الجديدة كما قاتل الحكومة القديمة، وكما ذكر الأسبوع الماضي أحد مساعديه، فقد حذر الصيف الماضي من أنه إذا استمر الغرب في رفض كل المساعدات للكورد، فقد يأتي الوقت الذي سيشعر الكورد بأنهم مجبرون بقبول المساعدة الشيوعية، وأضاف انه في ذلك الوقت لن يكون خطأ في المحادثات التي جرت الأسبوع الماضي بالقرب من قلعةدزة، مساعدو بارزاني ألقوا باللوم على الولايات المتحدة لترك هذه المشكلة تبرز، ولو استجابت الولايات المتحدة للمناشدات العاجلة في اواخر آب / أغسطس للحصول على المساعدة كما قالوا، كان الجنرال بارزاني الآن في مثل هذا الموقف القيادي المسيطر بحيث يمكن للحكم الذاتي لكوردستان أن يكون مؤكدا ومطمئنًا بما لا يدع مجالاً للشك، وأصبح للولايات المتحدة في عراق ما بعد الثورة صديقا قويا وملتزما.

و إذا ذهبوا إلى الحرب مرة أخرى، فإن القادة الضباط في قوات الجنرال بارزاني التي يبلغ عددها ٢٠٠٠٠ يعتقدون أن بإمكانهم بسط سيطرتهم على جميع أجزاء كوردستان والمناطق المأهولة الأخرى من العراق تقريبا، والاستيلاء على حاميات الجيش العراقي الصغيرة وعزل الكبيرة، والاستيلاء على مراكز الشرطة، وبعضهم يعتقد أنه بإمكانهم الاستيلاء على مدينتي السليمانية وأربيل، لكن معظم المعلومات تفيد بأن حامية الجيش في كركوك، حيث يرغب الكورد بجعلها عاصمة منطقة حكمهم الذاتي ، ولكن من الصعب السيطرة عليها، الحديث عن الاستيلاء على البلدات يتناقض مع تحفظ سابق قائم على الخوف من أن الثوار لا يستطيعون تأمين الإمدادات للسكان المدنيين ويعرض السكان الكورد لقصف لا يرحم ولا يملك الكورد أي دفاع ضده.

() حركة ٨ شباط ١٩٦٣ أو ثورة رمضان هي حركة مسلحة أو انْقِلَابٌ عَسْكرِي فِي العرَاق، أَدَّى إِلَى الإِطَاحَة بنظام حكم رئيس الوزراء "عَبد الكَرِيم قَاسمٌ" وَتَوَلِّي "عَبد السَلَامِ عَارِف" رِئَاسَةَ الجُمْهُورِيَّةِ بَعْدَ الانقلاب. فهي حركة كما يسميها الباحثون المحايدون وثورة كما أسماها قادتها ومؤيدوها، وانقلاب كما أسماها معارضوها.

٣-٩. تقييم الحركات بعد نكول بغداد عن الوعود:

الخطوة الأكثر احتمالا وأهمية من قبل الكورد، إذا استأنفوا الحرب سيكون الانتقال إلى حقول النفط بالقرب من السليمانية () والموصل،[١]بالتسلل من التلال المجاورة، ومن غير المؤكد أنه يمكن أن يمنعوا تدفق النفط كوسيلة للضغط على الحكومة، لقد حاولوا توضيح ما جرى في الأشهر الأخيرة من خلال اختطاف اثنين من مسؤولي شركة النفط العراقية، وتفجير بعض خطوط الأنابيب الصغيرة وتحذير سفارات الولايات المتحدة وبريطانيا وفرنسا في بغداد من أن الأجانب العاملين في حقول النفط معرضون للخطر...وصل هذا المراسل إلى المقر الرئيسي لـ لجنرال بارزاني خارج قلعةدزة بعد رحلة استمرت ثلاثة أيام سيراً على الأقدام وعلى ظهور الخيل وبواسطة سيارة جيب، في هذه المنطقة التي يسيطر عليها ما يسميهم الكورد بيشمركة، أي "الراغبون في التضحية بأنفسهم". تخضع البلدات والقرى في كل حالة للسيطرة المزدوجة، المسؤولية العسكرية والمسؤولة السياسية، في الأخير هؤلاء أعضاء في الحزب الديمقراطي الكوردي، في كثير من الحالات يعملون مع المسؤولين المعينين من قبل حكومة بغداد، وفي بعض الحالات كما في قلعةدزة وكويسنجق مع الشرطة العراقية في هاتين المدينتين، يقوم عدد صغير من رجال الشرطة العراقية بواجباتهم العادية، ولكنهم لا يحملون السلاح في قلعةدزة، أنه موقع صغير للجيش العراقي سُمح لهم بالبقاء على حاله طالما أن الجنود لا يحملون أسلحة.

حاميات أكبر مثل حامية دوكان ورانية ونحو ١٠٠٠٠ رجل ما زالوا في حاميات بين رواندوز وشقلاوة مسلحون بالكامل، لكنهم معزولون وخروجهم من مواقعهم يعرضهم لخطر الكمائن. وتشير الصحفية؛ قام الكورد بتحسين الطرق حول أماكن مثل رانية ودوكان، حيث يستخدمون سيارات الدفع الرباعي والتي استولوا عليها من الجيش العراقي والحكومة، بالإضافة إلى الجرارات التي يحتاجون إليها كثيراً لسحب سيارات أخرى من الطين الشبيه بالغراء بعد المطر المتأخر. يتم توفير الغذاء من المحلات التجارية بشكل مناسب ووفير، ولكن هناك بعض النقص كما هو الحال في قلعةدزة حيث لا يمكن تشغيل محطة الطاقة الكهربائية.

الكورد قد قبلوا العرض العراقي بحكومة لامركزية لشمال العراق، (اللامركزية هي نوع من الحكم الذاتي تقريبا نفس الشيء (قال صالح عبد الله اليوسفي ممثل الزعيم الكردستاني الملا مصطفى بارزاني، الكورد قبلوا الكلمة بدلا من الحكم الذاتي، ولكن جوهر الحكم الذاتي يجب أن يبقى.

علق الكورد ثورتهم الطويلة عندما استولى النظام العراقي الجديد على السلطة الشهر الماضي، وأعلنت حكومة بغداد نهاية الأسبوع الماضي أنها وافقت على مبدأ اللامركزية في شمال العراق حيث يدير الحزب الديمقراطي الكوردي بزعامة بارزاني عدة آلاف من الأميال المربعة، يوسفي أحد المفاوضين الكورد الرئيسيين في الحوار مع نظام بغداد، قال إن الكورد سينضمون الى لجنة اتفاقية اللامركزية.

() من المتوقع يقصد حقول نفط كركوك وليست السليمانية.

أجرى جورج ويلر، من شيكاغو ديلي نيوز (خدمة الأخبار اليومية)، في شيكاغو، مقابلة مع المفاوض الكوردي الآخر جلال طالباني، إن كانت محادثات الحكم الذاتي في تقدم؟ أوضح طالباني الموقف الكوردي على النحو التالي:

' نعتزم من خلال الحكم الذاتي للعراق أن يصبح جمهورية ثنائية القومية من دولتين، تشبه جمهورية الهند متعددة للعديد من الجنسيات، أو نظام كانتون سويسرا، نحن نخطط لمجالس تشريعية منفصلة لكوردستان وعربستان تمامًا كما توجد في الولايات الأمريكية مجالس حكومية مع مجلس النواب وطني في بغداد من أعضاء الكونجرس الكورد والعرب، نطالب بالسيطرة التامة على مدن السليمانية واربيل وكركوك مع مناطق الولاية. في حالة الموصل نحن مستعدون للتفاوض لأنه على الرغم من أنها ولاية كوردية فإن جزءا من مدينة الموصل عربية، نحن ندعي حقوق التملك على التربة حيث يتم استخراج النفط في كركوك والموصل ولكننا على استعداد للمناصفة و شراكة أرباح النفط مع العرب، نتوقع من جميع القوات العسكرية العربية إخلاء دولتنا، لقد أثبتنا تفوقنا في القتال الجبلي على عرب الصحراء ونتوقع أن يتم الدفاع عن شمال العراق من الآن فصاعدًا من قبل القوات الكوردية، يجب أن يكون نائب رئيس العراق ونائب رئيس الوزراء من الكورد مع مراعاة حقيقة أننا عدد ٢ مليون من أصل ٧ ملايين عراقي (تقديرات محايدة تشير إلى أن عدد الكورد كقانون هو ١,٢ مليون (نحن لا ندعي السيادة في دولتنا الكوردية، ولكن فقط الحكم الذاتي الكامل، وزير الخارجية العراقي ووزير الداخلية يمكن أن يكونا كوردا أو عربًا، لكننا نطالب بالحق في تحصيل جميع الضرائب الخاصة بنا، وتسمية جميع المسؤولين لدينا، يجب أن تكون الشرطة في كوردستان تحت السيطرة بالكامل، ويمكن خلط جميع المحاكم الدنيا نريد عاصمتنا وتعليم جامعتنا باللغة الكوردية'.

من جانب اخر قادة الثوار الكورد بعثوا الى الرئيس العراقي عبد الرحمن عارف شروطهم للتفاوض مع الحكومة بشأن تسوية القضية الكوردية. وحسب المعلومات إن هذه الشروط للقائد الثورة الكوردية الجنرال مصطفى بارزاني إلى حكومة المحلية الشمالية في منطقة أربيل عبر وسطاء كورد اتخذوا حتى الآن موقفا محايدا من الثورة الكوردية، تم سرد هذه الشروط على النحو التالي؛ إخلاء القوات العراقية في كردستان إلى مواقعهم الأصلية في كركوك، الإفراج عن الأسرى الكورد الذين احتجزتهم القوات العراقية خلال القتال، حل الجيش غير النظامي المكون من رجال القبائل الكوردية التي كانت تدعم القوات العراقية و الحكومة في محاربة الثوار، مصادقة دولة عربية محايدة على أي اتفاقية قد يتوصل إليها الكورد مع الحكومة.

٣-١٠. موقف موسكو و الحزب الشيوعي السوفيتي والزحف السوفيتي نحو الشرق الأوسط:

وحول موقف الحزب الشيوعي السوفيتي كتبت الصحيفة، الحزب الشيوعي السوفيتي يعلن دعمه لنضال القوات الكوردية بقيادة ملا مصطفى بارزاني من أجل الحكم الذاتي مع العراق، كما اشارت صحيفة الحزب

برافدا() واتهم مقال البرافدا أيضا الحكومة بمماطلة أمد مفاوضاتها مع الكورد حول مسألة الحكم الذاتي، ونقلت عن أحد ممثلي الكورد بقوله" **إن هذا يهدف في نهاية المطاف الى قمع الحركة والحكم الذاتي.** "

اما المتخصصون الدبلوماسيون الغربيون فقد فسروا النهج السوفياتي الجديد تجاه الملا مصطفى على أنه محاولة لتشجيع إنشاء قاعدة سياسية جديدة موالية للشيوعية في العراق، وسيتم ذلك من خلال تحالف بين قوات الملا مصطفى التي تسيطر على شمال العراق والحزب الشيوعي العراقي المحظور.

ينظر إلى المقال على أنه تحذير للحكومة العراقية من تبني مساعدات للكورد ما لم تتخذ موقفا أقل عدائية تجاه الشيوعيين، سياسات الحكومة الجديدة اضعفت الموقف السوفياتي في العراق، كان هذا الموقف بني مع مساعدات تقدر بـ ٥٠٠ مليون دولار من عسكرية واقتصادية لنظام رئيس الوزراء عبد الكريم قاسم السابق. وفي لفتة إلى القوميين العرب الذين يستاؤون من التدخل الخارجي في القضية الكوردية، قالت برافدا إنه من المأمول أن تجد القضية الكوردية حلاً عادلاً في إطار الدولة الفيدرالية الجديدة.

"الغريب هنا الموقف السوفيتي الداعم للقضية الكوردية من جهة، ومن جهة أخرى يزود العراق بالأسلحة لمحاربة الكورد، وحتى في عام ١٩٧٤ ساعدت الحكومة السوفيتية آنذاك الحكومة العراقية بالاسلحه و الخبراء وكان سبب من أسباب انتكاسة الثورة الخطة السوفيتية بإنزال الدبابات في منطقة كلي علي بك."

حذر سوفييتي للعراق من حرب كوردستان:

حذر الاتحاد السوفياتي ... من أنه قد ينهي برنامج مساعداته للعراق فيما إذا واصلت الحكومة عملياتها العسكرية ضد الكورد، وألمحت الحكومة السوفيتية إلى أنها قد تقدم المساعدة للجنرال الملا مصطفى بارزاني زعيم القوات الكوردية، مقال موثوق في "برافدا"، الناطق باسم الحزب، اتهم حكومة بغداد بارتكاب إبادة جماعية في المناطق الكوردية، كما شجب قمع بغداد للشيوعيين العراقيين، وتذكير قادة العراق بأن بلادهم تلقت مساعدة سوفيتية في بناء العديد من الصناعات بما أنفقت عليها أموالها.

الإئتمانات المالية:

قبل وصول الحكومة العراقية الحالية إلى السلطة من خلال انقلاب ٨ فبراير - شباط، منحت الحكومة السوفيتية قروضًا للأمة العربية تعادل ٥٠٠ مليون دولار، لقد سحبت بغداد حتى الآن أقل من ثلث الاعتمادات. ٢٠٠ مليون مخصصة كمساعدات اقتصادية، وتم منح نحو ٣٠٠ مليون دولار كمساعدة عسكرية، ويوجد أكثر من ١٠٠٠ فني سوفييتي في الدولة للإدارة.

() بالروسية Правда صحيفة روسية كانت من أكبر صحف العالم توزيعاً خلال الفترة السوفييتية.[٢][٣][٤] أسست جريدة البرافدا في عام 1912في سانت بطرسبرغ، وكان لينين أحد المساهمين المؤسسين لها. أصبحت البرافدا من أهم المصادر للتصريحات الرسمية للحزب الشيوعي في الاتحاد السوفييتي سابقاً. وبعد سقوط الاتحاد السوفييتي عام 1991صدر مرسوم رئاسي من الرئيس بوريس يلتسن آنذاك يقضي بإيقاف صدور البرافدا باعتبارها صحيفة شيوعية من الحقبة السوفييتية الماضية، غير أن بعض العاملين القدماء فيها أعاد إصدارها بالاسم نفسه، ولكن بصيغة مختلفة عما كانت عليه. تُعدّ البرافدا اليوم صحيفة روسية شعبية الطراز والاهتمام.

رغم أن الحكومة العراقية اعتقلت وأعدمت مئات الشيوعيين بعد توليها السلطة، موسكو تواصل البرنامج الذي تم التفاوض عليه مع نظام رئيس الوزراء السابق عبد الكريم قاسم، من الواضح أن موسكو تأمل في الحفاظ على تأثيرها على البلد، وفي مقال اليوم في برافدا الذي تم نشره باسم مراقب تمت ملاحظته للتعبير عن وجهات نظر السياسة الخارجية للكرملين، وقدم أول إشارة عامة على أن موسكو مستعدة لتعليق برنامج مساعداتها للعراق، و شعرت القيادة السوفيتية بالحرج من استخدام بغداد للطائرات والدبابات والأسلحة الأخرى التي زودتها موسكو لشن هجمات على القوات الكوردية.

مطالب الحكم الذاتي المدعومة:

دعم الاتحاد السوفياتي المطالب الكردية بالحكم الذاتي داخل العراق، وحاول إقناع الجنرال البارزاني بالتخلي عن آماله في المساعدة الغربية والانضمام إلى تحالف مع الشيوعيين العراقيين. انهارت الشهر الماضي المفاوضات بين مندوبي الكورد وحكومة بغداد حول مسألة الحكم الذاتي، لاحظ المراقبون الغربيون هنا أن م وسكو ستواجه صعوبة في إرسال أسلحة إلى الجنرال بارزاني لأن شريطًا ضيقًا من الأراضي التركية والإيرانية يفصل بين أرمينيا السوفيتية والمعقل الكوردستاني في شمال العراق.

يبدو أن مقالة برافدا كانت تهدف إلى طمأنة المواطنين السوفييت الذين كانت لديهم شكوك حول برامج المساعدات الخارجية، حيث اشارت الى أن الاتحاد السوفياتي لم يكن لديه الكثير من الأموال الفائضة وأن موسكو تنوي مساعدة الدول الشابة فقط التي كانت تقاتل ضد الإمبريالية والاستعمار.

إتهام السوفييت الحكومة العراقية بالإبادة الجماعية للكورد:

تدعم الحكومة السوفيتية مطالب الثوار الكورد في الحكم الذاتي مع العراق، وحاولت إقناع الجنرال الملا مصطفى بارزاني القائد الكوردي بالتخلي عن آماله في المساعدات الغربية والانضمام إلى تحالف مع الشيوعيين العراقيين، و شنت الصحف السوفيتية منذ عدة أسابيع إدانات شبه يومية للحكومة العراقية لقمعها الكورد والشيوعيين العراقيين، و حذرت صحيفة برافدا التابعة للحزب الشيوعي قبل ثلاثة أسابيع من أن الحكومة السوفيتية قد تنهي برنامج مساعداتها للعراق إذا واصلت الحكومة العراقية العملية العسكرية ضد الكورد، حيث انهارت المفاوضات بين الحكومة العراقية والكورد بشأن الحكم الذاتي في مايو -أيار الماضي، ومن ثم تم استئناف القتال، و أشارت المذكرة السوفيتية للعراق أن "الاعتداءات الدموية" التي ارتكبتها السلطات العراقية ضد الكورد مكّنت قوات الاستعمار من تعزيز موقعها في الشرق الأوسط.

اتهم الاتحاد السوفياتي اليوم العراق بمحاولة إبادة سكانه الكورد، ودعا المندوب السوفيتي سيرجي أ بوريسوف المجلس الاقتصادي والاجتماعي للأمم المتحدة إلى مطالبة الحكومة العراقية بشكل عاجل بوقف هذه المعاملة اللاإنسانية ضد المواطن الكوردي ()، ولكن في تصويت إجرائي مربك رفض المجلس بأغلبية

() من الأرشيف الوطني البريطاني السيد اي باتينو رئيس الدورة ٣٦ للامم المتحدة/ المجلس الاقتصادي والاجتماعي. مع الأخذ بالاعتبار المادة ٦٢ من ميثاق الأمم المتحدة، وقرار الجمعية العامة ٩٦(١) في ١١ كانون الثاني- ديسمبر ١٩٤٦ بشأن جريمة

ساحقة طلب السيد بوريسوف بإجراء مناقشة فورية لقرار سوفييتي يتهم العراق باتباع سياسة الإبادة الجماعية ضد الكورد.

نفذت الحكومة العراقية عمليات عسكرية مكثفة ضد الكورد منذ أن جمدت مفاوضاتها بشأن مطالبة الكورد بقدر كبير من الحكم الذاتي. أيد المندوب السوفيتي مطلب الدول الأفريقية باستبعاد جنوب إفريقيا والبرتغال من مفوضية الأمم المتحدة الاقتصادية لأفريقيا التابعة للمجلس.

وحسب وثيقة من مركز الأرشيف البريطاني، تقدمت الحكومة السوفيتية بوثيقة لمجلس الامن متهما الحكومة العراقية بالإبادة الجماعية للكورد. الرسالة مؤرخة بتاريخ ٩ حزيران من المندوب الدائم للاتحاد الجمهوريات الاشتراكية السوفيتية موجهة الى رئيس مجلس الامن:

'بناء على تعليمات من حكومة اتحاد الجمهوريات الاشتراكية السوفيتية، يشرفني أن أسترعي عناية وانتباه أعضاء مجلس الأمن، إلى الاحداث الجارية و الوضع الخطير في شمال العراق و كذلك عن تدخل عدد من الدول في العملية العسكرية التي قامت بها السلطات العراقية ضد الشعب الكوردي، حيث شنت عملية عسكرية واسعة النطاق ضد المدن والقرى الكوردية المسالمة بقوات مجهزة بدبابات والطائرات والمدفعية، التي تقضي بوحشية على السكان المسالمين بما فيهم الاطفال و النساء و الشيوخ، وتحويل مناطق شاسعة من كوردستان إلى حطام حيث تثير سخط متزايد في جميع البلدان، اضافة إلى سياسة قمع الشعب الكوردي من قبل السلطات العراقية، الذين يقاتلون من أجل حقوقهم الوطنية، وهذا يمهد لفتح الطريق للتدخل من قبل قوى خارجية في الشؤون الداخلية للعراق، و يهدد بنشر النزاع ويقوض أسس السلام المحفوفة بالمخاطر اصلا في الشرق الأدنى والشرق الأوسط، حتى الآن تأكد تتدخل بعض الدول المجاورة في حرب الأشقاء التي شنتها السلطات العراقية ضد الكورد، هناك معلومات مؤكدة بان الدول المجاورة ترسل معلومات إلى الوحدات العسكرية العراقية التي تقوم بدور مباشر في العملية العقابية ضد الشعب الكوردي'.

ووفقًا للتقارير الصحفية فإن كتيبة من القوات السورية وطائرات تابعة للقوات الجوية السورية تشارك فعلا في العمليات العسكرية في شمال العراق، وحسب التقارير اليومية المتزايدة والتي تؤكد بأن ما يجري في شمال العراق هو نتيجة لاتفاق تم التوصل إليه بين أولئك الذين لديهم مصلحة في تقويض استقلال الدولة العراقية وإخضاعها لمصالح الاحتكارات الأجنبية.

الإبادة الجماعية، وفد جمهوريات الاتحاد السوفيتي يطلب من المجلس النظر في مشكلة مهمة وعاجلة، وضمن جدول اعمال اضافي بعنوان سياسة الإبادة الجماعية التي تتبعها حكومة جمهورية العراق ضد الشعب الكوردي، مرفق مع هذه الرسالة ملحوظة توضيحية بشأن هذه المسألة بشكل مذكرة من وفد الاتحاد السوفياتي، واكون شكرا لو أمكن تعميمها كوثيقة رسمية للدورة ٣٦ لمجلس الاقتصادي والاجتماعي.

S.Borisov

رئيس وفد اتحاد جمهوريات الاتحاد السوفيتي للدورة ٣٦ لمجلس الاقتصادي والاجتماعي.

ووفقًا لبيان أدلى به بعض ممثلي الميثاق الاستعماري سنتو، فإن القمع الدموي للكورد كان موضوع نقاش خاص في اجتماع للدول الأعضاء لهذه الكتلة، ويجب على قادة الكتلة الاستعمارية المركزية سنتو أن يفهموا بوضوح أن أي تدخل من جانب الدول المجاورة في احداث العراق قد يؤدي إلى تهديد خطير للسلام في منطقتي الشرق الادنى والشرق الأوسط.

لهذا السبب فإن تدخل الدول الأجنبية في الأحداث التي تجري داخل حدود دولة العراق ليس مصدر قلق للعراق وحده، وإن تورط دول أخرى في الصراع دولة العراق، وتمركز قوات عدوانية بالقرب من الحدود السوفيتية، يشكلان تهديدًا لأمن عدد من الدول، بما في ذلك الاتحاد السوفيتي، وهي مسألة لا يمكن للحكومة السوفيتية ان لا تهتم بها وتهملها.

ان حكومة اتحاد الجمهوريات الاشتراكية السوفياتية المعنية بالأحداث التي وقعت في منطقة الحدود الجنوبية للاتحاد السوفياتي، والتي تعمل من أجل الحفاظ على السلام تلفت انتباه أعضاء مجلس الأمن إلى العواقب الخطيرة للتدخل الخارجي في الأحداث الجارية في شمال العراق، قد يجبر استمرار هذا التدخل الأجنبي في هذه الأحداث الدول الأخرى على اتخاذ خطوات للحد من هذا التدخل وحماية أمنها.

تشعر الحكومة السوفيتية أنه من الضروري لفت انتباه مجلس الأمن إلى هذه المسألة، إلى حقيقة بانه في حالة استمرار تدخل القوات الخارجية في الأحداث التي وقعت في شمال العراق، من الضروري عقد مجلس الأمن بحيث يكون من الضروري اتخاذ حد لهذا التدخل.

اتهمت الحكومة السوفيتية العراق مرة أخرى الليلة بشن إبادة جماعية ضد الثوار الكورد، وحذرت حكومات إيران وسوريا وتركيا من أن "تدخلها في شمال العراق يشكل خطرا محتملا لقضية السلام في الشرق الأوسط، كما اتهمت موسكو القوات المسلحة السورية بالمشاركة بشكل مباشر في القتال ضد الكورد، وقد ورد التحذير في مذكرات سلمت هنا إلى سفراء الحكومات الأربع المعنية، وذلك خلال استدعاء هم الى وزارة الخارجية، و تم تسليمهم الملاحظات من وزير الخارجية أندري أ غروميكو، و تم نشر نصوص المذكرات من قبل وكالة تاس الصحفية السوفيتية.

العراق يدعي بان السوفييت تحرض الكورد:

من جانبه اشتكى العراق لمجلس الأمن من أن الاتحاد السوفياتي متهما بانها تحرض المتمردين الكورد، واتهم العراق موسكو بأن العداء الجامح قد اثار وصدم العالم العربي، وقال إن مثل هذا السلوك يمكن أن يكون له عواقب وخيمة على السلام العالمي، وجاء الاحتجاج في رسالة أمس من رئيس بعثة ممثل العراق في الأمم المتحدة الدكتور عدنان باجةجي ردا على رسالة السوفيتية.

وحذر الروس من أن موسكو قد تطلب من ١١ دولة مناقشة القضية الكوردية، وجاءت في المذكرة السوفيتية على أن الثورة الكوردية لم تعد شأنا داخليا، والعراق استعان بدول أجنبية وأقام قواعد عسكرية في شمال العراق مما يهدد الأمن السوفياتي، الدكتور باجةجي نفى في رده على هذه الاتهامات، واتهم

الاتحاد السوفييتي لأول مرة بالتدخل في الثورة الكوردية والسعي لتدمير استقلال العراق. المندوبون العراقيون هنا يشتكون من قوى أجنبية معينة وأحيانًا من البث الإذاعي الشيوعي الملتهب، وتمسك العراقيون بهذه التصريحات المعتدلة حتى بعد أن طالب منغوليا بإدراج القضية الكوردية على جدول أعمال الجمعية العمومية الثامنة عشرة التي تبدأ هنا في سبتمبر- أيلول.

٣-١١. استئناف المحادثات والحوادث التي أردت دون ذلك:

أفادت مصادر دبلوماسية أن المفاوضات التي طالت تأجيلها بين الحكومة العراقية وممثل الملا مصطفى بارزاني عن الثوار الكورد جارية الآن. الدبلوماسيون الذين بدأوا يعتقدون أن حكومة البعث تعتزم تأجيل المحادثات إلى أجل غير مسمى توصلوا إلى نتيجة، منذ استئناف الاجتماع يوم الأربعاء، بأن الاتفاق على المطالب الكوردية الرئيسية بشأن الحكم الذاتي أصبح الان ممكنا، ومن المتوقع تهيئة أجواء مناسبة من المبادرة لإطلاق سراح أكثر من ٢٠٠٠ كوردي ما زالوا في السجون العراقية، ولم يتم تنفيذ أمر سابق بالإفراج عن السجناء الكورد بشكل كامل ومنذ ذلك الحين تم اعتقال المزيد منهم.
عقد الكورد مؤتمرا في كويسنجق منتصف اذار-مارس حيث تم تحديد المقترحات الكوردية وتشكيل وفد من ١٤، جلال طالباني ٣٠ عاما، ينتظر وصله مع الوفد الى بغداد في ٣٠ من اذار- مارس لبدء المفاوضات.

مشاكل من كلا الطرفين:

سلسلة من الأحداث أدت إلى شكوك لدى المراقبين الأجانب في نية الحكومة البعثية التصالح مع الكورد الذين ثاروا ضد نظام رئيس الوزراء عبد الكريم قاسم في سبتمبر ١٩٦١، وقعت حادثتان رئيسيتان، إحداهما للجيش العراقي والأخرى للحرس القومي، منذ عقد مؤتمر كويسنجق، قُتل ثمانية عشر عسكريًا، في غضون ذلك عمد الجيش العراقي منذ عدة أشهر إلى تعزيز وحدات من الجيش بدلاً من سحب وحداته من الأراضي الكوردية. الجيش العراقي يضعف بسبب هروب الكورد الذين يتجهون شمالاً للانضمام إلى الملا مصطفى، وكان الانضمام بمعدل ١٠٠ إلى ٢٠٠ رجل في اليوم، لأن الكورد لا يستطيعون في ظل الظروف الحالية أن يشاركوا مداهمات الجيش العراقي، وتشير التقارير إلى أن الزيادة المطردة في أعدادهم ترهق مصادر الملا مصطفى المالية.
نصوص المقترحات الكوردية المقدمة إلى الحكومة العراقية ومذكرة كوردية تم تقديمها إلى الوفد العراقي لمحادثات الاتحاد الثلاثي بالقاهرة الشهر الماضي متاحة هنا اليوم، أظهر نص المذكرة المقدمة إلى الوفد العراقي، حيث إن الكورد قد اقترحوا، في حالة تفعيل اتحاد مصر العراق وسوريا، أن يصبحوا شريكًا رابعًا منفصلًا ومتساويًا في الاتحاد. النقاط الرئيسية في مقترحاتهم للحكم الذاتي هي إنشاء برلمان إقليمي وسلطة تنفيذية للمنطقة الكوردية، وانتخاب نائب رئيس كوردي يستقر في بغداد، وتشكيل قوة كوردية خاصة للشرطة الاقليمية لمنطقة كوردستان، سواء كانت كوردستان ذات الحكم الذاتي جزءًا من دولة عراقية مستقلة أو اتحاد من أربع دول، فإن الكورد يريدون فرقة كوردية تتمركز في الأراضي الكوردية.

الاستنتاجات:

سؤال قد يخطر ببال القارئ لماذا اهتمت الصحافة الغربية بهذه الثورة؟ ولأجل ماذا خاطر الصحفيون بحياتهم بالذهاب سرآ الى كوردستان متحملين مشقات السفر وعواقبها؟، هل كانت من اجل الكورد؟ هنا علينا ان نقرأ فيما بين السطور. نحن على دراية كاملة بأن لولا هؤلاء لما كان خبر الثورة ينشر على صفحات الجرائد الأكثر مبيعا وقراءة في العالم الغربي. المقالات وسطور الأنباء في تلك الصحف، كما أشرنا إليها في هذا البحث، كانت مرآة لما كان يحدث في أرض الواقع، ولأن الثورة تمس قضية شعب ذات بعد إقليمي ودولي أيضا.

باستثناء بعض الدول العربية كـ (مصر والجزائر) إذ كانتا تؤيدان المطالب الكوردية في الحكم الذاتي ضمن عراق موحد، التزمت أكثرية دول المنطقة وكذلك دُول القوى العظمى الصمت واعتبرت الثورة بأنها مسألة داخلية معنية فقط بدولة العراق عدا الاتحاد السوفيتي الذي وصل بالقضية الى أروقة الأمم المتحدة. ولكن نتساءل إن كان ذلك من اجل الكورد ودعم الشعب الكوردي أم كضغوط على الحكومة العراقية التي انتهجت سياسة البطش ضد الشيوعيين العراقيين. ربما الجواب يكمن في أسئلة أخرى، لماذا لم تتحرك موسكو في بداية ثورة أيلول إبان حكم الزعيم عبد الكريم قاسم؟، ثم لماذا ايدت موسكو حكومة صدام حسين التي كانت قد خططت لنكسة ثورة أيلول عام ١٩٧٥؟

نحن نعلم بأن اندلاع واستمرار الثورات، وكذلك التصدي لها وتغمديها، ليست بحاجة الى دعم جماهيري داخلي فقط، بل بحاجة الى كل من دعم مادي ولوجستيكي وكذلك تأييد دولي، وللإعلام مكانة أسمى في كل ذلك. نقول هذا ونحن نستدرك بأن القوى اللاعبة في الساحة التي رسمت، وأعادت ترسيم خريطة المنطقة قد أنهت وخرجت هالكة ليست بفترة بعيدة عن تلك الأحداث من حرب (العالمية الثانية) إذ خسرت الملايين من البشر ولحقت بها أضرار اقتصادية لا تعد ولا تحصى، علاوة على ذلك فكانت غيوم حرب من نوع جديد (الحرب الباردة) قد بدأت تحوم على سمائها.. لذا فكانت تلك الدول مصممة على زرع بذور نفوذها السياسي من جديد في المنطقة وبالتالي العمل لضمان حصاد ثمرتها من ايرادات مالية لأجل أبعد، وكذلك العمل لإعادة توازن مصالحها متى اختلت ومهما كانت الوسيلة وعلى حساب شعوب وإن كانت مغدورة، ام أنظمة وإن كانت مستبدة.

بالرغم من كل ذلك لم يكن بمقدور الحكومة العراقية تعتيم الأخبار وإغفال الرأي العام العالمي والإقليمي، لاسيما وان الأحداث كانت تمس وترتبط بشكل مباشر بمصالح واطماع القوى العظمى الموجودة، والغائبة، على الساحة السياسية ليس في العراق فقط، بل في الشرق الأوسط ككل، مع ادراكنا بالمكانة الجيوپوليتيكة والاستراتيجية للعراق وما له من ثروات طبيعية، وبالأخص النفط.

فإذاما بدا الوضع غير المستقر في العراق يمس مصالح تلك الدول، كان الإعلام الغربي ومراكز الدراسات الغربية الإستراتيجية Think Tanks وأصحاب القرار بحاجة إلى تدفق أدقية الأخبار إليها وتحريفها، لعرضها على الرأي العام داخل أوطانها، وذلك لتوظيفها وفق مصالحها، ولو بشكل خجولي.

المراجع:

1. مسعود البارزاني، ٢٠٠٢، البارزاني و الحركة التحررية الكوردية، الجزء الثالث، ثورة أيلول ١٩٦١ - ١٩٧٥، الطبعة الأولى، أربيل، مطبعة وزارة التربية.

2. مجموعة وثائق من الأرشيف الوطني البريطاني حول الكورد (بين الفترة ١٩٦٣ - ١٩٦٤).

3. The National Archives, Kew, Richmond TW9 4DU, London, UK

4. جريدة نيويورك تايمز، الأعداد الصادرة في:

5. ١٩٦٣/٢/٢٠ - ١٩٦٣/٢/٢٨ - ١٩٦٣/٣/٤ - ١٩٦٤/٣/٦ - ١٩٦٣/٣/١٢ - ١٩٦٣/٣/١٩ - ١٩٦٣/٤/٢٠ - ١٩٦٣/٥/٧ - ١٩٦٣/٥/٩ - ١٩٦٣/٥/١٢ - ١٩٦٣/٦/١٢ - ١٩٦٣/٥/١٥ - ١٩٦٣/٦/١٠ - ١٩٦٣/٦/٢١ - ١٩٦٣/٦/٢١ - ١٩٦٣/٦/٢٦ - ١٩٦٣/٧/١ - ١٩٦٣/٧/٤ - ١٩٦٣/٧/١٢ - ١٩٦٣/١١/٢٣ - ١٩٦٣/١٢/٢٣.

6. أرشيف نيويورك تايمز:

www. archive.nytimes.com

سينما ثورة أيلول حوارات وتحليل

م.د. كوثر محمدعلي جبارة

جامعة دهوك/ مركز بيشكجي للدراسات الإنسانية

Kawthar.jabara@uod.ac

مقدمة:

بعد الدخول في عوالم ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥ من خلال قراءة المصادر التاريخية واللقاء بالعديد من شهود العيان من البِيّشمەرگە المشاركين فيها لفترات مختلفة وفي تخصصات مختلفة وجدتُ الجانب الثقافي الفني غائباً في حديثهم، وقد يرجع هذا إلى ان غالبية من التقيت بهم كانوا من المقاتلين ومن أصحاب التخصصات العسكرية والأمنية، فطرحت سؤالاً عن وجود النشاطات الثقافية المرافقة للنشاطات العسكرية التي كانت تجري في سنوات الثورة الطويلة، وتوصلت من خلال متابعة هذا السؤال إلى معلومة مفادها "هناك فيلم سينمائي طويل أنتج في سنوات ثورة أيلول، وقد تكفل الملا مصطفى البارزاني بذاته بشراء الكاميرا لإتمامه" فبدأت بمتابعة المعلوم ة من أصحاب العلاقة، بدءاً بالفنان (زهير عبد المسيح) مخرج العمل المشار إليه والفنان الرائد (أحمد سالار) كاتب السيناريو وأحد الممثلين فيه وأيضا المصور الرائد (نوزاد مجيد) مدير تصوير الفيلم، مع محاولات للاتصال بالممثل (شمال عبەرەش) أحد أبطال العمل، والذي تعذر اللقاء به لأسباب صحية تتعلق بوباء كورونا، وكذلك الممثل (عمر چاوشين) الذي بعد لقائي به في أربيل اتضح أن مرض الزهايمر قد تمكن من ذاكرته ولم تسعفه بأية معلومة تخص حياته السابقة، سوى أنه قد عمل أكثر من مئة فيلم سينمائي، لذلك صارت مقابلات كل من الأساتذة أحمد سالار ونوزاد مجيد وزهير عبد المسيح هي المصادر الرئيسة في هذه المداخلة، فضلا عن بعض المراجع النقدية، ومن خلالها توصلت إلى معطيات متعددة تخص الوضع الثقافي بصورة عامة في سنوات الثورة ولاسيما مراحلها الأخيرة.

أولا: الوضع الثقافي في سنوات ثورة أيلول:

في أثناء الثورة وفي العام ١٩٧٤ عُقد مهرجان الفن الكوردي الأول في بغداد، وكان انعقاده في بدايات اذار قبل نورز بأيام قلائل، وشاركت فيه بوقتها جميع المحافظات العراقية وأيضا الكوردية من زاخو الى خانقين، بكل فرقها المسرحية وكانت فرقة (أحمد سالار) من ضمن تلك الفرق، وقد شاركت تلك الفرقة بمسرحية بعنوان (جسر الوطن) وهي مستلهمة من فكرة جسر زاخو (جسر دلال). وبعد هذا المهرجان انخرط غالبية الفنانين بثورة أيلول، ويشير (نوزاد مجيد) إلى انهم وبعد انتهاء المهرجان عادوا إلى محافظاتهم فرأوا الوضع غير جيد فقرروا الالتحاق بالثورة مع عوائلهم، ولم يكونوا كفنانين يعرفون أين يمكن أن يذهبوا ومن أين يبدأون انضمامهم إلى الثورة، فذهبوا أولا إلى (حلبضة) وبعد ذلك طلبت القيادة منهم الذهاب الى (چومان) وكان المشرف على الثقافة والإعلام في الثورة انذاك الشهيد **(دارا توفيق)** رئيس تحرير جريدة (خبات)، وكان يساعده المؤرخ الدكتور **(كمال مظهر)** الذي توفي قبل أشهر، وكان كبار المثقفين الكورد من المنضمين لصفوف الثوار مجتمعين يؤدون أدوارا مختلفة على الصعيد الثقافي فبعضهم في الجبهة مراسلين حربيين وبعضهم يكتبون للإذاعة أو يسجلون الأشرطة لها وبعضهم يقدمون أعمالا مسرحية، إذ ان الفِرَق المسرحية المتكونة من مايقارب ٤٠ فنانا مسرحيا شكلوا وحدة مسرح الثورة، فضلا عن وجود وحدة السينما يشرف عليها المرحوم **(أنور توفي)** وقد تأسست هذه الوحدات في العام ١٩٧٤ وبعد هذا تشكلت أيضاً فرقة موسيقى الثورة التي اجتمع فيها كبار فناني وموسيقيي السليمانية وتكونت من فرق موسيقى السليمانية وأربيل ودهوك وزاخو

الشهيد دارا توفيق

الدكتور كمال مظهر

أنور توفي

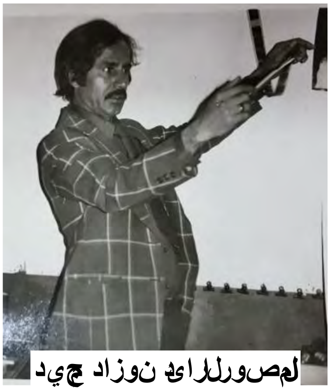

المصور الراحل نوزاد مجيد

وأماكن أخرى من كوردستان.

ويروي المصور (نوزاد مجيد) تفاصيل التحاقهم بالثورة: "بعد ان طلبت منا القيادة الذهاب إلى (چومان) من (حلبچه) ذهبنا مشيا على الاقدام وكنا ١٥ الى ٢٠ شخصا وعندما وصلنا بعد خمسة أيام تقريبا اتصلنا بالمسؤولين فأخبرونا بأنهم سوف يعطونا مسجلات صوت وأشرطة لكي نسجل لهم برامج لإذاعة صوت كردستان وهذا ماحصل بالفعل فاستلمنا خمسة أو ستة مسجلات وذهبنا إلى (قلعه دزه) ومنها إلى منطقه (ماەوت) وهناك ابلغونا انهم سيخصصون لنا مكانا جيدا يتناسب مع متطلبات الفن ليتحقق لنا صفاء الصوت ونستطيع إجراء عملنا بالطريقة المثلى، فأرسلونا إلى منطقة (ئاوه كورتى) وفيها تل يبعد قليلا عن القرية هو (زنگەش) فيه غرفتان فقط خصصتا لنا، بقينا هناك وتدربنا على الاجهزة لمدة يومين وفي اليوم الثالث قصفتنا الطائرات، والغريب أنها لم تقصف أي مكان آخر في المنطقة غير الغرفتين اللتين نحن فيهما، لم يصب أحد منا بأذى بوقتها لكننا بعد ذلك قررنا أن نغير المكان فأخذنا أجهزتنا واتجهنا إلى منطقة أخرى وكان سكان القرى عندما يرونا قادمين يخرجون خارج القرية يتوسلون بنا ان نختار مكان غير قريتهم لأنهم يعرفون أن الطائرات سوف تقصف المكان الذي نقطنه نحن، فمررنا على ثلاث قرى وكلهم كانوا يتوسلون بنا لعدم البقاء في قراهم، وأخيراً وصلنا إلى منطقة (مريوي) فقال اهلها نحن نرحب بكم ولكن لدينا طلب لا تبقوا داخل القرية سنجهز لكم مكانا آمنا قرب الزاب الصغير لتبقوا فيه، وبالفعل جهزوا لنا قطعة أرض قرب الزاب وجعلوها مستوية لكي نستطيع النوم عليها فبقينا هناك وباشرنا العمل، كان معنا أديب وفنان وكاتب اسمه (عمر علي أمين) كان يكتب لنا النصوص مختلفة المواضيع سواء موضوعات أخلاقية أو فنية أو وطنية وكان يعطيها لي و كنت أقرأها ثم أوزع الأدوار على الممثلين وكنا نسجلها إذاعيا، نسجل أكثر من تمثيلية وعندما يتجمع لدينا ما مقداره ثلاث ساعات نعطيها لشخص كان سريعا وقويا كان يأخذ هذه الأشرطة ويذهب بها الى چومان إلى الإذاعة بقينا ما يقارب شهرين هناك سجلنا مايقارب تسع ساعات لان ذلك الشخص الذي كان يذهب بالمادة المسجلة الى الإذاعة ذهب ثلاث مرات في كل مره كان يحمل ثلاث ساعات، ومن بين من كانوا معنا (فؤاد عبد الله) و (فرياد خليل) و (حسين قرداغي) ومجموعة أخرى قد نسيت اسمائهم بسبب مرور الزمن ما بين اليوم و ذلك اليوم، وأيضا لان الفنانين كانوا من مناطق اخرى لم نكن نعرف بعضنا البعض ولم يكفني الوقت للتعرف عليهم لاني بقيت هناك لمدة قليلة من الزمن لم تتجاوز ثلاثة أسابيع بعد ذلك وصلت برقيه من السيد **(أنور توفى)** يطلب التحاقي به في چومان ".

وفيما يخص النشاطات المسرحية فقد كانت الفرق المسرحية تتجول في المخيمات وتقدم عروضاً مسرحية لسكان تلك المخيمات، الذين كان يبلغ عددهم في كل مخيم بين ٤٠ او ٥٠ ألف شخص، ويشير الفنان (أحمد سالار) إلى أن ثورة أيلول "هي الثورة الأولى في التاريخ التي فيها مسرح سيّار" وقد تولى المهندس (كمال حاج عبد الله) وهو من السليمانية، تخرج من يوغسلافيا بتخصص الرسم الهندسي لكنه كان له اطلاع كبير على الديكورات والجماليات المسرحية فأنشأ مسرحاً من خيمة كبيرة تبلغ مساحتها ما يقارب ٨٠ مترا وزودها بالكهرباء، وكانت هذه الخيمة والكهرباء جوالة أو قابلة للنقل، إذ كانت الفرقة المسرحية تتنقل بين المخيمات وتقدم عروضها، وعن العروض تلك يقول (سالار): "كنا نضع مسرحنا في مكان منخفض والناس يجلسون في أماكن أعلى للمتابعة ويبلغ في بعض الأحيان عددهم بين ٤٠ الى ٥٠ الف متفرج، وكنا نقدم لهم الأناشيد الوطنية والأغاني ثم المسرحيات وفي فترة من الفترات قدمت مجموعة مسرحيات بانتومايم لأن الصوت لم يكن يصل في هذا الفضاء المفتوح والجماهير الكبيرة التي لم يشهدها المسرح إلا في زمن اليونانيين في القرن السادس قبل الميلاد[1]، والمتفرجون يتلقون المسرحيات ويتذوقوها ويقلدوننا بعد انتهاء العرض، كنّا نراهم يعتلون المسرح ويقلدون حركات الممثلين. موضوعات تلك المسرحيات كانت في الغالب ثورية عن الكفاح والنضال أو عن تاريخ الشعب الكردي وأيضا عن الظروف الصعبة التي كانوا يعيشونها في المخيمات في البرد والحر، وكنت ألحظ تفاعل المتفرجين مع

الممثل الرائد أحمد سالار

الموسيقار أنور قرداغي

(١) الرأي للفنان أحمد سالار نصاً كما قاله.

البانتومايم لكونه بلا كلام مع اننا كنا في بعض الأحيان نوظف الشعر في عروضنا ونقرأه على المتفرجين، أو اننا نكتب مانريد على لافتات ونمررها أو نعرضها على المسرح فيبكي المتفرجون معنا أو يضحكون، ما يعني انهم يفهمون لغتنا الفنية بصورة فعلية ولم يقتصر هذا على مخيم واحد، وإنما عشرات المخيمات كان الحال فيها هكذا بداية من منطقة (سنندج) و(كرماشان) و(خانقين) ومرورا إلى جنوب إيران" ولم تكن الفعاليات الثقافية التي تقدم في المخيمات مقتصرة على المسرح السيّار وإنما أيضا قدمت الفرقة الموسيقية

محمد طيب طاهر

حمه جه‌زا

كريم كابان

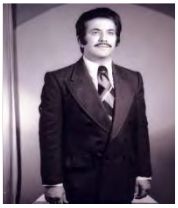

أحمد فؤاد

رسول گه‌ردی

التي كانت تضم ما يقارب ٤٠ فنانا من اشهر المطربين الكورد وكان يشرف عليهم الموسيقار **(أنور قرداغي)** كثير منهم توفوا ومنهم من هو باق خارج أو داخل كردستان ومنهم (خالد سه‌ركار) و(رسول گه‌ردی) و (فؤاد احمد) و (حمه جه‌زا) و (كريم كابان) و (محمد طيب طاهر) وفرقة (ديلمان).

الشاعر هزار موكرياني

وكذلك الإذاعة كان لها دورا كبيرا في إيصال هذه الأعمال للناس لسماعها، فالفنانون يكتبون التمثيليات ويمثلوها وتبثها الإذاعة، كما تبث الموسيقى والأغنيات الحماسية والأناشيد الوطنية، ويذكر الفنان (أحمد سالار) أنه في يوم من الأيام ذهب إلى الشاعر **(هه‌ژار موكرياني)** وكان يعمل في إذاعة صوت كوردستان آنذاك وطلب منه أن يكتب له بعض الحوارات لتمثيلية إذاعية فقال له (موكرياني): "إذهب إلى أحمد سالار لماذا لا يكتبها هو؟"، فقال له أنه هو أحمد سالار، فاستجاب له وكتب مجوعة من الحوارات التي سجلت فيما بعد وبثتها الإذاعة.

ومن ضمن النشاطات الثقافية في ثورة أيلول كذلك تجمع الفنانين التشكيليين الذين أقاموا معرضا كبيرا، وصورت لوحاته وطبعت في كارتات

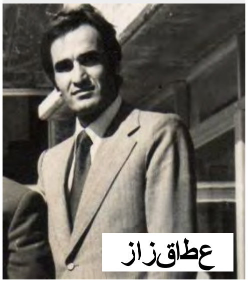

عطا قزاز

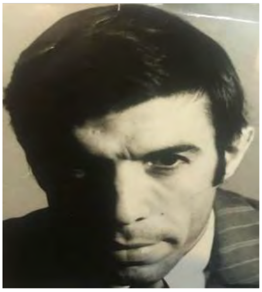

إسماعيل الخياط

بريدية ووزعت، وكان هناك فكرة الإفادة منها بإنشاء طوابع بريدية لدولة كوردستان، وهذه اللوحات نقلت إلى خارج كوردستان(1) للاحتفاظ بها في أحد المتاحف المتخصصة عن طريق الدكتور (كمال مظهر) بعد انتهاء الثورة عام ١٩٧٥، ومن أهم الفنانين التشكيليين انذاك (علي جوله) و (نوري إسماعيل) و (إسماعيل الخياط) و(عطا قزاز) و(سمكو توفيق) والأخيران من المشاركين في المعرض المذكور أعلاه.

ويشير (أحمد سالار) إلى ان "الثورة كانت واعية لأهمية ودور الفن، ويرون أن للكاميرا أهميتها بالتشارك مع البندقية في إيصال صوتنا إلى الآخرين، وكانت قيادات الثورة تبدي لنا احتراما خاصا بوصفنا فنانين، حتى أنهم كانوا يتولون الدفاع عنا وحمايتنا مع أننا كنا مسلحين وپێشمەرگە بدورنا، غير أنهم رأوا أننا مهمين ولابد من الحفاظ علينا لأننا حسب رأيهم أهم من الپێشمەرگە، لأننا نوصل صوتنا بطريقة حضارية تصل إلى الاخرين بسهولة. وكان الپێشمەرگە

صورة للراحل أنور تقي من تصوير نوزاد مجيد في فبراير 1972

الصحفي الفرنسي كريس كوجرا

(1) يتفق الأستاذ أحمد سالار مع الأستاذ نوزاد مجيد في نقل هذه المعلومة، ولكن الاختلاف بينهما كان في وجهة هذه اللوحات، إذ يذكر سالار أن الدكتور كمال مظهر نقلها إلى موسكو بينما يشير مجيد إلى أن الدكتور مظهر نقلها إلى ألمانيا، ولم نستطع التوصل إلى الوجهة الفعلية لتلك اللوحات، ولا يملك المخرج زهير عبد المسيح فكرة عن الموضوع مع أنه أشار في مقابلته أنه كان أحد الذين صوروا تلك اللوحات.

يبذلون جهودا مضاعفة أمام الكاميرا ليظهروا شجاعتهم، وبعض الاحيان كانوا يتعاملون كممثلين محترفين وكانوا مؤمنين أن الكاميرا ستوصل صوتهم إلى العالم الخارجي. وهذا ماحصل فعلا إذ كتبت الصحافة الأجنبية عن "ان الكورد ثورتهم ثورة حضارية فيها سينما واعية"، ومن أهم الصحفيين الذين كتبوا عنّا في ذلك الوقت (**كريس كوجيرا**)". ويشير (مجيد) إلى "إن الثورة كانت مؤمنة بأن الكاميرا والفن سلاح مؤثر وتأثيره أبعد من تأثير السلاح الفعلي، وأن ثقافة (أنور توفى) ورؤيته هي التي دفعت به إلى السعي لجلب الكاميرا وتصوير كل ما يجري لأنه يرى أن "السلاح لوحده لايقدم شيئا إن لم يكن هناك فن يدعمه، فالعالم يتأثر بالفن ويهتم به أكثر من السلاح" ومن هنا كانت البدايات السينمائية .

البدايات السينمائية:

كانت بدايات العمل السينمائي بتوفير كاميرا سينمائية من نوع (بوليكس) التي اشترتها الثورة من إيران لتصوير فعالياتها، ولم يكن القصد الأول من توفيرها هو تصوير فيلم سينمائي، وإنما التوثيق للمعارك التي يخوضها البيّشمەرگه وانتصاراتهم ووضع الكورد عامة في القرى وفي المخيمات، وكاميرا البوليكس السينمائية (Bolex) كاميرا سينمائية سويسرية الصنع، لها إصدارات أو أنواع متعددة استعملت في مختلف انحاء العالم ابتداءً من العام ١٩٢٥ والإصدار الذي كان متوفرا في السنوات موضوع المداخلة، هو الإصدار (Bolex H 16 EL)، وقد لعب هذا الإصدار دوراً محورياً في عمل العديد من صانعي الأفلام الطليعيين من الأربعينيات وحتى السبعينيات نظراً لدقتها وخفة وزنها وقوتها احتوائها على مجموعة من الملحقات فضلاً عن الجودة العالية لصورتها وعدساتها وخاصة عدسات الزووم[١].

وهذه البداية يرويها المصور (نوزاد مجيد) يقول: "بعد أن وصلت برقية من السيد (أنور توفى) إلى المكان الذي كنت فيه مع زملائي الفنانين نسجل الأشرطة الإذاعية كانت البرقية تخصني ونصها: "يرجى من السيد نوزاد مجيد الاتجاه إلى چومان والاتصال بالسيد انور توفى" فتركت الأجهزة وأصدقائي وذهبت في اليوم التالي إلى (چومان) والتقيت به، وبعد ترحيبه بي قال لي أنه اشترى كاميرا سينمائية بوليكس سويسريه بمبلغ يعادل ٥٠٠٠ دولار مع صندوقها وهو لوحده ب٥٠٠ دولار، وأنه سأل الجميع ولا احد منهم يعرف كيفية تشغيل هذه الكاميرا، وأنه سال عني وعرف أني أملك كاميرا وأنني كنت أصور أخبار المدينة لصالح تلفزيون كركوك، فأرسل في طلبي، فقلت له دعني أرى الكاميرا فرأيت انها كاميرا ضخمة لم أرها من قبل فطلبت منه أن تبقى ليلة كاملة عندي لأعلم ان كنت استطيع استعمالها أم لا، لان هذه المرة الأولى التي أرى فيها هذه الكاميرا الكبيرة، فبقيت في الليل أقرا الكتلوكات التوضيحية والإرشادات المرفقه بها وعرفت منها أن الصندوق مثلاً ضد الحرق والكسر، إذ كان قد كتب في دليل الكاميرا أنها إن سقطت وهي في داخل الصندوق من على ارتفاع ٥-٦ أمتار فإنها تبقى سليمة، وكذلك إن بقيت داخل حريق لمدة لاتزيد عن ١٠

(١) Fullerton, John; Widding, Astrid Söderbergh (22 June 2000). Moving Images: From Edison to the Webcam. P: 60

دقائق فإنها لاتتأثر، واستطعت تشغيلها ورأيت أنها متطورة لكنها تعمل بالمبدأ نفسه الذي تعمل به الكاميرات الأخرى التي سبق وعرفتها عملت عليها، فعلمت أنني استطيع استعمالها والعمل عليها، وفي اليوم التالي أبلغته بهذا، فقال لي انت من الان ستبدأ بتصوير كل فعاليات البيّشمەرگه والمعارك وكل ما يجري في الثورة، وأول ما بدأت تصويره كان في منطقه چومان، إذ صورت سجن الأسرى العراقيين، فصورت بناية السجن ومن كانوا فيه، وبعد ذلك صورت الدوائر الحكومية هناك، أي في چومان، والحالة المعيشية للأفراد وكان هذا واجبي الذي تكلفني به القيادة، وفي الوقت نفسه هو تدريب عمليٍ على الكاميرا وهذه كانت بدايه توظيف الكاميرا في الثورة وعملي عليها" ولم يكن حضور الكاميرا في أجواء الثورة مقتصرا على هذه الكاميرا الضخمة، بل كان هناك الكاميرات الفوتوغرافية التي يملكها الكورد وأيضا الصحفيين الأجانب الموجودين لتغطية فعاليات الثورة وتصويرها، وهذا مايشير إليه السيد (مجيد) الذي يتحدث عن لقائه بصحفيين أجنبيين في منطقة قريبة من (چومان)، يقول: "ذهبت إلى أحد الفنادق فوجدت مصورَين أجنبيين معهم كاميرات فوتوغرافية وكانا يصوران كل ما تقع عينهما عليه، وإنني عندما دخلت غرفتهما في الفندق وجدت أنهما وضعا اكثر من ٢٥٠٠ فيلم على طاولة أمامهما، فسألت لماذا كل هذه الأفلام؟ فقال لي أحدهما هذا ليس بكثير، لان كل فيلم يختص بموضوع معين وكل فيلم ٣٦ صورة للموضوع نفسه، حتى الصور الشخصيه فلو كان يصور أحد البيّمشەرگه فهو يصوره ٣٦ صورة من زوايا مختلفة ولتفاصيل مختلفة من شكله الخارجي مثلا ملابسه وسلاحه وعتاده وغير ذلك، وأثناء كلامنا سمعنا صوت جرارة زراعية قادمة من چومان إلى حاجي عمران تركبها عائله ذاهبة إلى هناك فيها أطفال ونساء ومعهم أغراض منزلهم، فغيّر المصور مباشرة عدسة كاميرته إلى عدسة زووم وصوّر الفيلم كاملا للجرارة المتحركة منذ لحظة وقعت عينه عليها إلى أن اختفت عن نظره، وقد استفدت من هذه التجربة لأن المصوّر الناجح لا يكتفي بصورة أو صورتين وإنما يصور الكثير من الصور ويختار أفضلها التي تكون قابلة للنشر" وكان أحد المصورين امريكياً أما المصورة الأخرى و كانت انثى من اوروبا، وبعد هذا بدأت مرحلة تصوير المخيمات الكوردية في إيران، ابتداءً من (بيرانشهر) إلى (مهاباد) و (سنندج) و(ماريوان) وامتدت هذه المرحلة لمدة حوالي ١٥ الى ٢٠ يوم، ويشير السيد نوزاد مجيد إلى انه في تصويره للمخيمات لم يكن وحده بل طلب من مؤسسة (شير وخورشيد)[1] مرافقته ۏرافقهم في (بيرانشهر) بعد ان اشترطوا عليه ان لا يبتعد عنهم أكثر من عشرة أمتار ليعرفوا المواضيع التي يصورها وكيف يصورها ولماذا يصورها ويرى السيد (مجيد) أن هذا كان نوعا من الرقابة عليه، يقول: "بدا وكأنهم يراقبونني، وكنت أصور العوائل الكردية التي في المخيمات وطبيعة معيشتهم طعامهم وشرابهم حياتهم اليومية وكنت أحاورهم لكن قليلاً، واعتمدت على كاميرتي في قول ما أريده، ليتمكن أي شخص من أي جنسية كانت أن يفهم ما أريد قوله وفي أغلب المخيمات التي كنت أصور بها وجدت فرقا فنية تقدم فعالياتها، وأحد من رأيت ضمنهم كان (طه خليل) وهو خريج دورتي في

---

(1) جمعية (شير وخورشيد) وهي بالفارسية وتعني بالعربية (الأسد والشمس) وهي جمعية الهلال الأحمر نفسها لكنها في إيران اتخذت لها رمز الاسد والشمس الذي كان شعار العلم الإيراني في حكم الشاه، وتحول اسم المؤسسة بعد الانقلاب وسيطرة الحكم الإسلامي ١٩٧٩ إلى (جمعية الهلال الاحمر الإسلامي الإيراني) وألغي شعار الاسد والشمس واعتمد شعار الهلال.

معهد الفنون في بغداد، وكانت المخيمات كبيرة وفيها الاف العوائل ومنهم فنانين وممثلين فكانوا يجتمعون ويقدمون فعاليات فنية لاستغلال مواهبهم ولتقضية وقتهم في شيء يحبوه لان مستقبلهم مجهول، فرأيت بعض فعالياتهم هناك ومن بين الفعاليات فرقة موسيقى السليمانية (فرقة موسيقى الثورة) كانت تقدم حفلات موسيقية ضخمة في كل المخيمات وكان (انور قرداغي) هو قائد الفرقة، وقد صورت هذه الفعاليات والأغاني والدبكات.

بعد انتهاء مدة تصوير هذه المخيمات عدت إلى حاجي عمران وكانت المهمة قد انتهت وكنت قد استعملت من الأفلام أفلام ١٠٠ قدم و ٥٠٠ قدم، وأفلام الـ ٥٠٠ قدم تصور خمس دقائق إلى سبع دقائق بينما تصور أفلام الـ١٠٠ قدم ما لا يتجاوز دقيقتين، وكنت بعد ذلك أسلم الأشرطة المصورة لجماعة الإعلام في چومان وبالتحديد الى (أنور توفى) وهم يتولون طبعها وتحميضها في ايران طهران. وجميع الأفلام التي استعملتُها آنذاك كانت من النوع البوزتيف أي مباشرة تطبع الصورة منها ولا يمكن إعادة طباعتها مرة ثانية اذ لم تكن الثوره ترغب ان يعاد طباعة ما فيها بل تحفظ النسخة الأولى التي صورناها نحن، وفي حال نفاد الأفلام كانت الثوره ترسلني إلى (أورميه) لشرائها لاستمرار التصوير. وبعد انتهاء تصوير المخيمات بقيت في حاجي عمران وكنت أصور المعارك والقتال الحاصل بين الجيش والپێشمەرگە، وأيضاً الطائرات التي كانت تسقط في منطقه چومان كنت أصورها وأول طائره صورتها كانت في الشتاء وهي طائرة روسية كبيرة جدا من نوع (سوخوي) على قمة جبل چومان وكانت المرة الاولى التي ارى فيها طائرة، وكانت عجلاتها كبيرة جدا وكان قطر الطائرة أكبر من قطر غرفة، فصورتها وأعطيت الأفلام كالعادة لـ(انور توفى) لطباعتها و تحميضها، لكن الخطأ الذي وقعت فيه مراراً هو أنني لم أكن أسأل عن مصير هذه الأفلام، فقط في يوم من الايام وصلتني برقيه من السيد انور يقول فيها "ان التصوير جيد جدا استمر على هذه الوتيرة"، وفي أثناء بقائي هناك بدانا بالتفكير بتصوير فعاليات فنية في وقت الفراغ من بينها الفيلم السينمائي موضوع حديثنا (برةو خوَر/ نحو الشمس). وبدأت الخطوة الأولى لتنفيذ هذا الفيلم من خلال طرح الاستاذ (أحمد سالار) لفكرة الفيلم على الشهيد (دارا توفيق) أمين عام الثقافة في الثورة، وبعد ترحيبه بالفكرة بدأنا العمل واتخاذ الخطوات اللاحقة.

كادر الفلم:

الفيلم بعنوان (بەرەو خۆر) (نحو الشمس) أو (نحو الفجر) أخرج الفيلم المخرج (زهير عبد المسيح) مساعد المخرج (پەيمان پەگوك) مدير التصوير (نوزاد مجيد) مساعد المصور(سعدون قادر/ بنجوين) مساعد المصور الثاني ومصور فوتوغرافي (نوري هونر/ چومان) كتب السيناريو والحوار (أحمد سالار) تمثيل: شمال عبه رەش ، أحمد سالار، عمر چاوشين ، زوجة عثمان چيوار وابنه طفل لم يتجاوز عامه الأول، وهاب رشيد، فرياد خليل، حسين قرداغي، جزا چنيانى.

من اليمين: عمر معروف، حمه علي يوسف كه صالح دلخوش، سعدون قادر، عمر معروف، النائم في الصورة شمال عبه رەش

في يمين الصورة مساعد المصور سعدون قادر وفي يسار الصورة المصور نوزاد مجيد

من اليمين: خليل ابراهيم فرهاد شريف ، زهير عبد المسيح كب 1971

فكرة الفيلم وتنفيذه:

يتحدث الفيلم عن أصالة الكورد ووجودهم في كوردستان وامتداد جذورهم إلى تاريخ قديم قبل وجود الشعوب الأخرى في المنطقة، وعن أحقيتهم في أرضهم وثورتهم، والدفاع عن أنفسهم وأرضهم وشرفهم، وأن كوردستان وشعبها يمتلكون كل مقومات الدولة، لكنها محاربة من قبل الآخر دائما مع أنهم شاركوا في محاربة الاستعمار معهم في مراحل تاريخية مختلفة، ويتحدث الفيلم عن عشق الأرض الممتد عبر أزمنة بعيدة، وعن التضحيات التي قدمها الكورد للحصول على وطن، وهذا ما يثبت أحقية الشعب بثورته وشرعية هذه الثورة. ويتضمن الفيلم وثائق تاريخية فضلاً عن اللقطات التمثيلية، التي يتحقق فيها ربط موضوعي بين الماضي والحاضر، الحاضر من الدفاع الحالي عبر اللقطات الحقيقية التي صوِرت في الثورة، والماضي من خلال بعض اللقطات التمثيلية. ولم يكن اختيار الممثلين يجري بالطريقة التي يجري بها حالياً، ذلك ان الخيارات محدودة في الممثلين العاملين ضمن فرقة مسرح الثورة في غالبيتهم.

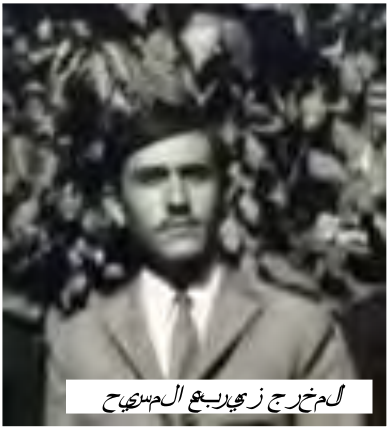

المخرج زهير عبد المسيح

ولا يتذكر أحد من كادر الفيلم اللقطة الأولى التي تم تصويرها في الفيلم، لكنهم يجمعون على أن العمل بدأ في صيف ١٩٧٤ واستمر إلى اتفاقية الجزائر ١٩٧٥، وضاع بعدها الفيلم مع انتهاء الثورة، والخطوة الأولى التي انطلق منها العمل هي تجهيز الأفلام الخام من إيران طهران، ويذكر المخرج (زهير عبد المسيح) أن شراء الأفلام كان يتم عن طريق (كمال خوشناو) وهو طالب فنون سينمائية في طهران، وكان دوره المتمم لاحقا بعد التصوير طبع وتحميض الأفلام بعد تصويرها، وقد تأخر تنفيذ الفيلم لأن الكادر كان يتابع المعارك والحروب منذ منتصف العام ١٩٧٤ ويتواجد في الجبهة لتصوير هذه المعارك، فهم "پێشمەرگە من نوع سينمائي"، وقد صور مايقارب ٧ ساعات للحصول على ١٥٠ دقيقة طول الفيلم كاملا، ويذكر مصور الفيلم أن الفيلم بقي فيه مجموعة من اللقطات لم يتم تصويرها بسبب انكسار الثورة، وتم تصوير ٣ ساعات فقط منه، وجميع المشاهد خارجية إلا مشهد أو اثنين داخلي وجميعها على الإطلاق نهارية، وإن صورنا في الليل فنختار الليالي المقمرة، إذ اعتمد فريق العمل على الاضاءة الطبيعية وكانت الَمشاهد غالبيتها خارجية لهذا السبب، يقول (سالار): "كنا يوميا نبدأ من الصباح الباكر ونبقى حتى الليل يبدأ عملنا مع بزوغ الشمس وينتهي مع غيابها، وكنا نذهب الى الجبهات واضعين حياتنا على المحك، فجبهات الحرب تعني الطائرات والدبابات والمدافع، لكننا صمدنا مع الپێشمەرگە الصامدة مثل جبال كردستان حتى ان الجيش العراقي لم يستطع خلال سنة كاملة أن يتقدم في منطقة (گەروی عمراغا) وفي مناطق اخرى رغم قلة العتاد أمام الأسلحة السوفيتية الجديدة المتطورة، ومن ضمن تصويرنا للفيلم

كان الپێشمەرگە يشاركون فيه ويقاتلون أمام الكاميرا ومنهم المرحوم (ابراهيم سعيد گَر) كان من الممثلين الجيدين رغم انه پێشمەرگە مقاتل لا علاقه له بالتمثيل لكنه مغن جيد.

احتوى الفيلم على لقطات وثائقية مثلاً (الرحّل) وهم العشائر الكوردية التي ترحل من مناطق إلى أخرى، بعوائلهم وأغنامهم إلى إيران، ويعودون في مواسم أخرى من السنة، وتقريبا من صورنا منهم حوالي ٥٠ الف شخص، كذلك صورنا أحوال اللاجئين وكيف يعيشون في البرد والحر، وبعد انتهائنا من التصوير استلم المرحوم (أنور توفى) الأفلام وأرسلها إلى طهران وأرسل لنا يقول"الأفلام ناجحة وهنالك مونتيرة فرنسية كبيرة تبرعت بنفسها لمونتاج الفيلم" ولا يُعرف اسمها، وبعد ذلك حصلت اتفاقية الجزائر وانتهت الثورة، لكننا لم نبق مدة طويلة في إيران، إذ وصلتنا أوامر من البارزاني الخالد مفادها، أن عودوا إلى كوردستان لأن إيران باعتنا، ولايجب أن نبقى عندهم".

المصور نوزاد عجمي يحمل كاميرا البوليكس أثناء تصوير الفيلم

من الصعوبات التي تعرض لها الفيلم، نظر الناس إلى الكاميرا أثناء تصوير المشاهد داخل المدن، وأيضا عدم موافقتهم على تصويرهم ففي بعض الاحيان يتطلب العمل تصوير لقطة طبيعية لرجل او مرأة عادية تجلس او تعمل ولكن لا يتجاوب الناس ويغطي بعضهم وجهه خوفاً أو حياءً، كذلك بساطة المعدات وعدم توفرها إذ لم تكن تتعدى الستاندات وأجهزة الإنارة البسيطة ومولد كهربائي صغير للإضاءة والكاميرا وبعض المرايا، وبعض الاحيان كانت لاتتوفر هذه المعدات البسيطة. ولأجل هذا لم يعتمد الفيلم على تصوير المشاهد الليلية بسبب عدم توفر الإضاءة المناسبة وإن كان ولابد من التصوير في الليل فإن الكادر يستعين بأضوية السيارات واللايتات اليدوية ومصباح (لوكس) الذي كان متوفراً آنذاك، حتى أن المعدات الكبيرة كالـ(كرين) لم تكن متوفرة ويصعب استعمالها في حال توفرها بسبب تنقل الكادر وتعدد أماكن التصوير، فاعتمد المصور على البدائل الطبيعية كالأشجار وغيرها كما يتضح في الصورة.

وتوزع التصوير بين منطقتي (چومان و پنجوين) في (چومان) صُورت اللقطات الوثائقية والامور المتعلقة بالحرب والسياسة، وأما في منطقة (پنجوين) فقد صُوِرت اللقطات التمثيلية وأديرت الأمور الفنية، ويروي مصور الفيلم أن "أصعب المشاهد التي صورناها كان في منطقة پنجوين وهي لقطة دخول الجيش العراقي إلى المنطقة ودفاع الپێشمەرگە، إذ دخل الجيش العراقي بمجموعة من المدافع المحمولة على سيارات الجيب، واستعملوا الذخيرة الحية، وقامت بين الطرفين معركة طاحنة، حتى أنني سمعت أن الناس في (مريوان) سمعوا أصوات الحرب وتخيلوا أن الجيش العراقي يحاول الدخول إلى مريوان وصورنا كذلك مناظر خارجية وكذلك مشاهد لبيت، وهنا أشير إلى أن صعوبة التصوير بالفيلم كانت تكمن بضرورة تجهيز كل المتطلبات وحفظ الممثلين للنصوص، والتدريب لأكثرمن مرة قبل التصوير في حال كانت المشاهد تمثيلية، لأن فرصة التصوير تكون مرة واحدة، فالحرب والمشهد الواقعي لا يمكن إعادته، أما المشاهد التمثيلية فالاعادة تؤدي إلى خسائر في الأفلام، وهذا مكلف ويتطلب وقت طويل لاننا كنا نجلب الأفلام من إيران وكانت غالية الثمن، وهذا يختلف فيه عن الفيديو الحالي، فليس فيه هذه الخسائر، ولا أتذكر أنه حصل في تصويرنا لهذا الفيلم أننا أعدنا مشهداً لمرتين". أما المشاهد التي صورت في (چومان) فمن اهمها (تايتل الفيلم)، ويروي المخرج تفاصيل التصوير قائلا: "في چومان قصفت الطائرات قنابل ناپالم منها هندية ومنها روسية الصنع، وإحدى تلك القنابل وكانت روسية لم تنفجر، كتب عليها بالروسية "من أجل الحرية والسلام والمحبة" وترجم لنا هذه العبارة الصحفي (كاميران قرداغي) وهو يتقن اللغة الروسية، بعد أن أفرغت القنبلة من البارود وجلبت إلى أمام قصر السلام، فاستغليت هذه القنبلة وكتبت عليها جزءَ من أسماء كادر العمل، بالطباشير الأبيض، وكان لونها خاكي غامق، وصورتها، ولم أكن أتخيل أن يكتب على قنبلة انها صنعت من اجل الحرية والسلام!، أما أسماء الممثلين فقد كتبناها على ورق مقوى، ووضعناها واحدة تلو الأخرى في مجرى الماء في چومان وتابعناها بالكاميرا منذ أن وضعناها إلى أن تختفي من أمام الكاميرا".

ومن المشاهد الأخرى التي صورت في الفيلم ولازالت عالقة في ذهن المخرج، مشهد الطفل الذي لايتجاوز عامه الأول، إذ في المشهد وضعوا في فوهة البندقية قطعة من السكاكر وصور الطفل وهو يتناول هذه القطعة من الحلويات مباشرة من فوهة البندقية، والتي يمسكها بدوره أحد أفراد الپێشمەرگە الحقيقيين، ومشهد آخر تمثيلي تم تصويره في پنجوين يروي المخرج: "في سوق المدينة، و عند مدرسة عثمانية قديمة، كان جدارها لايزال قائما في وقتها على ارتفاع متر ونصف المتر، وفيه أقواس تشبه أقواس قلعة أربيل الأثرية، وكنا سابقا صورنا لقطات الطائرة وهي تقصف، واتفقنا مع الناس المحليين من أصحاب المحال والمتجولين في السوق أننا سنطلق جرس الإنذار بقدوم غارة جوية، وأن عليهم أن يهربوا وأفرغنا صناديق الفاكهة من البرتقال والتفاح ودحرجناها على الأرض، وكان الشارع منحدرا فخرجنا بنتيجة جميلة، كنا ننوي دمجها مع لقطة القصف ومن ثم انطلاق الإنذار وهروب الناس واختبائهم، ولقطة أخرى كانت واقعية، إذ التقينا بأحد الپێشمەرگە وكان عسكرياً سابقا وسألناه عن كيفية إطلاق قذائف الهاون على العدو، فأخبرنا بالطريقة ونفذ أمامنا تجربة ليثبت دقته في إصابة العدو مهما كان بعيداً، فوضع علبة

معدنية فيها وقود السيارات، في مكان بعيد جدا، نكاد لانراه بعيننا المجردة، وأطلق عليها قذيفته فأصابها في وسطها وانفجرت واشتعل الوقود وصورنا هذه العملية لكي ندمجها مع مشاهد الحرب الواقعية" ولكون الفيلم قد جمع بين اللقطات الحقيقية والتمثيلية، فإن بعض اللقطات لم يكن مخطط لها أن تكون ضمن الفيلم، ولكن بعد حصولها وتصويرها قرر صناع العمل أن تكون ضمن الفيلم، ومنها على سبيل المثال عملية إسقاط طائرة (توبوليف ٢٢) تحمل على متنها ٨ ضباط عراقيين وتحمل ١٨ طن من القنابل وترافقها طائرتي (ميغ) للحماية، وهي طائرة ضخمة قاصفة قصفت چومان، يبلغ طولها ٤٢ متر وارتفاعها ٧ امتار، فتصدى لها فريق مرافق البيَشمەرگە[1] بثلاثة صوٚرايخ أصابها الصاروخ الأخير منها، وسقطت خلف الجبل الذي فيه مقر الإذاعة وقتل كل من فيها، وتناثرت الأشلاء والحطام في دائرة نصف قطرها ١٠٠ متر، تم تصوير الطائرة وحطامها وصارت النية بأن تدرج هذه اللقطات ضمن الفيلم، وصور هذه اللقطات المخرج (وزهير عبد المسيح) لأن مصور الفيلم (نوزاد مجيد) انذاك في تلك الحادثة كان في منطقة (پنجوين).

مصير الفيلم والكاميرا:

يذكر المصور نوزاد مجيد: "بعد النكسة طُلب من زهير عبد المسيح العمل في تلفزيون في إيران لكنه رفض وعاد إلى كوردستان، وكان يعيش في طهران في كنيسة، وكانت الكاميرا عنده، واعتقد انها سرقت أو أخذت منه عن طريق الاطلاعات الإيرانية، لم أكن مهتما بأن أعرف مصير الكاميرا بعد النكسة وبعد أن فقدنا مافقدنا بانتهاء الثورة" ويوضح المخرج القضية بأن الكاميرا بقيت عنده فعلا وهو في إيران، لكن أحد الاشخاص من تكريت وكان مواليا للحكومة علم بمكان الكاميرا فأبلغ فريق الاطلاعات الإيراني بذلك، وعندما قدموا للاستفسار عنها، قام بتسليمها إلى مقر الحزب الديموقراطي الكوردستاني في طهران بعد الثورة، واستلمها منه (شفيق قزاز) وكان مسؤولا عن المقر هناك، وأن للسيد (مسعود بارزاني) علم بهذا، وكان هذا بعد الاحتفاظ بها في كنيسة في طهران، لحمايتها من الاطلاعات الإيرانية.

اكتمل الفيلم وطبعه تحميضه ووصل إلى مرحلة المونتاج، لكن توقف عند هذا الحد، إذ يقول السيد نوزاد مجيد أن ارشيف الحزب الديمقراطي الكوردستاني في صلاح الدين يحتوي ارشيف ثورة أيلول جميعاً ماعدا الافلام التي صورت انذاك، وأنه "قبل ثلاثه اشهر التقينا في صلاح الدين بالسيد مسعود بارزاني وتكلمت معه حول الموضوع واخبرته بان افلامنا وهي في حدود ست ساعات او اكثر محفوظه في ايران في تلفزيون معين، فتعجب قائلا كيف يوجد هذا ونحن لا ندري به، فقلت له نعم هي موجودة وأنني حاولت ايصال صوتي لكم سابقا لكني لم أفلح".

---

(1) يشير المخرج إلى أن فريق مقاومة الطائرات هذا الذي استطاع استهداف هذه الطائرة كان فريقا مرافقا للپێشمەرگە وكانوا يرتدون الملابس الكوردية ولم يكونوا أكرادا، بل كانوا زرق العيون ولا يتكلمون الكوردية ولا العربية ولا الفارسية، ويذكر المخرج أنهم من المرجح ان يكونوا قد تلقوا تعليمات بعدم التحدث مع احد، ولم يكن مسموحا تصويرهم..

ومن ضمن محاولات استرداد الفيلم محاولة السيد نوزاد مجيد مع المخرج الراحل (رحيم ذبيحي) قبل ١٥ سنة، إذ استطاع (ذبيحي) معرفة المكان الذي توجد فيه الأفلام، وايضا شاهدها في مكانها مغطاة عند أحد التلفزيونات الإيرانية، لكنهم طلبوا ٨٠ الف دولار، فعرض علينا المساعدة في الأمور اللوجستية كالترجمة والإرشاد لكن رفض استلام أي مبلغ وطلب تشكيل لجنة لمتابعة الموضوع وعند ابلاغه لـ(نوزاد مجيد) ذهب الأخير بدوره إلى وزير الثقافة بوقتها الراحل (فلك الدين كاكئي)[١] وأبلغه بالقضية، بحضور مدير دائرة السينما في الوزارة آنذاك ، فطلب الوزير توضيح الأمر بتفاصيله لمدير دائرة السينما، غير أن (مجيد) يذكر أنه: "عندما خرجنا من غرفة الوزير تجاوزني ولم يسمع مني وقال لي مباشرة هم يطلبون مبلغا ضخما، حتى قبل أن اتكلم، وكانت حجته أن الثورة لا تملك المبلغ المطلوب، فحاولت إقناعه بأهمية الارشيف في توثيق تاريخ الشعب وكشفه للعالم، فلم يقتنع، فخرجت ولم أعد من جديد إليه، وحاولت من جديد بطرائق أخرى لكنني أيضا لم أفلح".

المخرج رحيم ذبيحي

ويروي الفنان (أحمد سالار) أنه في يوم من الأيام وضمن محاولات استعادة الفيلم تمت دعوة جماعة من المكتب السياسي لحزب (الديموقراط) الايراني في بيت (فؤاد مجيد مسري) ومن ضمنهم الشاعر (هيمن مهاباتي) وطلب منهم محاولة إرجاع الفيلم، وحاولوا ذلك، ولم يفلحوا لأن الفيلم محجوز عند دائرة الأمن الإيرانية للمحافظة على ان لا تظهر المواد المصورة فيه إلى العلن، وهذا تعليل السيد أحمد سالار للتحفظ على الفيلم من قبل دائرة الامن الإيراني. ويضيف (سالار): "وقد حاولنا محاولات كثيرة حتى بمقابل مادي كنا ننوي طلبه من الحزب لكن محاولاتنا لم تفلح، ولا سيما بعد تولي النظام الإسلامي الحكم، فأنا ازعم أن نظام الشاه لو كان مستمرا بالحكم لسمح لنا باسترداد الفيلم، لأننا حصلنا على موافقتهم في البداية إذ تم الاتفاق على أن تتم عملية المونتاج في إيران، وكانوا على علم بموضوع الفيلم، وكانت إيران في وقتها سندا الپێشمەرگە".

---

(١) تولى الراحل كاكئي وزارة الثقافة في الإقليم بين عامي ٢٠٠٦ و ٢٠٠٩.

الفيلم في المصادر النقدية:

لاتشير المصادر النقدية الكوردية والعربية كذلك بأية إشارة إلى فيلم (بەرەوخۆر) وإنما الفيلم الأول الكوردي الذي تشير إليه المصادر النقدية والموسوعات هو فيلم (نرجس عروس كوردستان) للمخرج الراحل (جعفر علي)، وأنتج عام ١٩٩١، وعندما طرحنا السؤال عن سبب عدم الإشارة إلى الفيلم موضوع حديثنا فأجاب الفنان (أحمد سالار): "إن ما تعنيه الإشارة إلى أن الفيلم الكوردي الأول هو فيلم جعفر علي هو أنه فعلا لايوجد أفلام روائية متكاملة إلا بعض الوثائقيات، لكن أفلام يلماز غوناي موجودة ويشار إليها، وقد ترجمت أطروحة إبراهيم سعيد عن (السينما الوثائقية ليلماز غوناي) لكن الظلم في تركيا أجبر يلماز على إنتاج أفلامه بالتركية لا الكوردية، وسبب آخر ايضا هو أنه من الممكن أن يرجع ذلك إلى الخوف من ذكر أية معلومة تخص ثورة أيلول، أسباب سياسية، إذ كانوا يُستفزون من أي سمة حميدة تذكر بها ثورة أيلول، ولاسيما السينما، فالسينما سياسة وصنعة وعلم وإعلام، ولأن كل ما يتصل بثورة أيلول يتصل بالملا مصطفى البارزاني قائد تلك الثورة، الذي لايزال يخيف بعضهم وهو في قبره، وقد يرجع سبب عدم الإشارة إلى الفيلم أو الثورة هو خوفهم من النظام البعثي لان جملة واحدة كافية لأن تودي بهم إلى حبل الإعدام، لكن الحقيقة أن السينما الكوردية بدأت في ذلك الوقت الذي كانت فيه البنادق تدافع فيه عن كوردستان" أما السيد (نوزاد مجيد) فيرجع السبب في ذلك إلى: "عدم ملاءمة الظروف لمتابعة العمل السينمائي، فضلا عن عدم اكتمال الفيلم" وأيد المخرج الرأيين كليهما.

وبالحديث عن بدايات السينما ووجودها في فترة ثورة أيلول في الستينيات واالسبعينيات، أشار السيد (نوزاد مجيد) إلى تكليف إدارة معمل سمنت سرضنار للسيد (مكي علي) وهو معروف بـ (علي أفندي) لأنه أدى دور علي أفندي في فيلم (جعفر علي)، "كُلف المرحوم مكي بتصوير فيلم من دقيقة أو دقيقتين كإعلان للمعمل، وهذا كان في نهاية الخمسينيات أو بداية الستينيات، وليس لدي تفاصيل أكثر لأنني سمعتها منه شخصياً، وهو مؤلف الفيلم الروائي الكوردي الأول (نرجس عروس

كوردستان)"[1]. وأيضا أشار السيد (زهير عبد المسيح) أن (سعيد زنگنه) أخرج فيلما تسجيليا عن قلعة أربيل في العام ١٩٧٢، وكان موظفا في المؤسسة العامة للإذاعة والتلفزيون، اذ كان يعمل في الإذاعة الكوردية آنذاك، وعرض الفيلم لمرة أو مرتين في بغداد.

خاتمة وتوصيات:

ختاما توصلت المداخلة إلى نتيجة عامة مفادها ان ثورة أيلول لم تكن ثورة سلاح فقط وإنما كانت ثورة فكرية واجتماعية وتربوية وإعلامية تظافر على إنجاحها القوة العسكرية مع القوة الثقافية، بتوظيف أدوات متعددة كالسلاح والقلم والصوت والصورة والكلمة، وشملت الثورة المستويات الثقافية والاجتماعية المختلفة لمواطني كوردستان جميعا بمختلف اديانهم واطيافهم ففيها الطبيب والعسكري والفنان وفيها الكاسب البسيط والراعي ورؤساء العشيرة والمعلمين والطلاب، وفيها ربات البيوت. والنتيجة الخاصة التي توصلت إليها المداخلة البحثية هي أن هذا الفيلم في حال وجد وتمت عليه عملية المونتاج والطبع واستوى فيلما سينمائيا متكاملا فإنه سيعد الفيلم الرائد الأول للسينما الكوردية، وأنه سيكون سابقاً للفيلم الكوردي الأول "نرجس عروس كوردستان" بما يقارب عقدين من الزمن. وقد يكون من المبالغة أن نقترح تأويلات أو تفسيرات نقدية أو حتى حكما نقدياً على الفيلم وهو لم يستو فيلما كاملا إلى يومنا هذا، غير أننا ومن

---

(1) يذكر السيد نوزاد مجيد أن المرحوم (مكي علي) هو مؤلف فيلم نرجس عروس كوردستان، لكن بمراجعة المصادر التي أرخت للسينما العراقية والكوردية نجد أن الاسم الصحيح له هو: (مكي عبد الله) ولم يكن مؤلف الفيلم وإنما كان أحد أبطاله، وقصة وحوار الفيلم كانت لـ(محمد فريق حسن) وسيناريو الفيلم وإخراجه للأستاذ (جعفر علي)، ينظر:عباس، مهدي ٢٠١٤: الدليل الشامل للفيلم الروائي العراقي الطويل ١٩٤٦-٢٠١٢، ط١، بغداد: ص٧٥؛ وعباس، مهدي ٢٠١٦، أفلام كوردية، الدليل الشامل لأفلام كوردستان العراق الطويلة ١٩٩١-٢٠١٥، مهدي عباس، ط١، بغداد: ص ٨.

خلال الاطلاع على وصف صناع العمل له ولعدد من مشاهده نرجح أن يكون العمل من صنف (ديكودراما) وأنه استعمل الرمز في التعبير عما يريد صناعه، ولم تكن تعبيراته مباشرة، ومن هذا ما يشير إليه مشهد الطفل الذي يمتص الحلوى من فوهة البندقية، وجريان أسماء الپيشمەرگە/ الممثلين في الماء ومعه إلى حد غير معروف، وغيرها.

وتوصي المداخلة بأهمية البحث والتحري عن الإرشيف السينمائي الذي تم احتجازه في إيران أو تم التحفظ عليه هناك لما لذلك من أهمية في توفير المادة الارشيفية الخام التي تم تصويرها أثناء الثورة سواء للمعارك بين الپيشمەرگە والجيش العراقي او للحياة اليومية التي كان يعيشها الشعب الكوردي في الجبهة والقرى وفي المخيمات.

مصادر المداخلة:

1. مقابلة شخصية مع الفنان الرائد (أحمد سالار) بتاريخ ١٥ تموز ٢٠٢١ - أربيل.
2. مقابلة شخصية مع المخرج (زهير عبد المسيح) عن بعد بتاريخ ١٦ تموز ٢٠٢١.
3. مقابلة شخصية مع المصور الرائد (نوزاد مجيد) بتاريخ ١٧ تموز ٢٠٢١ - السليمانية.
4. عباس، مهدي (٢٠١٤) الدليل الشامل للفيلم الروائي العراقي الطويل ١٩٤٦-٢٠١٢، ط١، بغداد.
5. عباس، مهدي (٢٠١٦) أفلام كوردية، الدليل الشامل لأفلام كوردستان العراق الطويلة ١٩٩١-٢٠١٥، ط١، بغداد.
6. Fullerton, John; Widding, Astrid Söderbergh (22 June 2000). Moving Images: From Edison to the Webcam.

زوايا متعددة لكاميرا Bolex H16

دەرۆنی بكارئینایە: بەلاڤكرنا گوتگوتكان - پرۆپاكندە - ترساندن، زێدەباری بكارئینانا دەزگایێن راگەهاندنێ د شەرێن دەرۆنی دا وەك: رۆژنامە و گۆڤار و ئێزگەهـ و كەنالێن تێلەفزیونی و پەرتۆكان.
الكلمات المفتاحیە: شۆرەشا كوردستانێ - كریارێن دەرۆنی - شەرێن دەرۆنی یێن هەڤدژ - ئارمانجگرتنا گیانێ مورالی.

تكتيكات الحرب النفسية أثناء ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥

مُلخص

للعمليات النفسـية دور كبير في الحروب التقليدية والحديثة، اذ يتم اسـتخدام التقنيات والأسـاليب النفسـية في الحروب بهدف التأثير في معنويات القوات المعادية. فالجيوش تسـتخدم العمليات النفسـية كمكمل للحرب الفعلية (القتال) لتؤدي الى تخويف العدو وتدمير معنوياته وتغيير سـلوكيات المقاتلين وقناعاتهم. يركز البحث على اسـتخدام تقنيات ووسائل الحرب النفسية أثناء ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥، سواء تلك التي استخدمتها القوات العراقية ضد ثورة أيلول بقيادة مصطفى البرزاني أو الحرب النفسية المضادة التي استخدمتها قوات البيشمركة.

نستخدم في البحث أ سلوب المقابلة المعمقة حيث أجرينا مقابلات مع مجموعة من البيشمركة الذين شاركوا في ثورة أيلول لدراسة تقنيات ووسائل الحرب النفسية المستخدمة. يعد هذا البحث الأول حيث لا توجد دراسات سابقة حول الموضوع. خلص البحث إلى أن الحكومات العراقية المتعاقبة استخدمت ثلاث تقنيات للحرب النفسية: الشائعة، والدعاية، والترهيب. كما اســتخدمت العديد من وســائل الإعلام في عملياتها النفســية، وهي: الصــحف والمجلات والإذاعات والقنوات التلفزيونية والكتب.

الكلمات المفتاحية: ثورة كوردستان، العمليات النفسية، الحرب النفسية المضادة، استهداف الروح المعنوية

16. البوتاني، عبد الفتاح (١٠ / ٢ / ٢٠٢١) مقابلة مع قناة الجزيرة، عن موقع قناة الجزيرة الفضائية: https://www.aljazeera.net/news/politics/2021/2/10/ قبل-٥٧-عاما-لهذا-وقع-العراق-هدنة-مع
17. داود جميل، روئيل (٩ / ٩ / ٢٠١٩) ثورة أيلول المباركة ١٩٦١ كانت وطنية قبل أن تكون ثورة شعب كوردستان، موقع قناة عشتار: https://www.ishtartv.com/viewarticle,89707.html
18. سعيد السيد زيدان، أحمد (٢٠١٦) ثورة أيلول الكردية في الصحافة الأمريكية (١٩٦١ – ١٩٦٣) منشورات صحفية Middle east Journal أنموذجاً، المجلة العلمية لجامعة زاخو، المجلد الرابع، العدد (٣)
19. صحيفة الجمهورية ليوم ٢٤ / ٩ / ١٩٦١
20. صحيفة العهد الجديد (٢٣ / ٢ / ١٩٦٤) ثورة أم وكر للتمرد؟
21. فاضل عباس، في ذكرى تأسيسها، اذاعة صوت كوردستان العراق الصوت الحقيقي للامة الكردية، عن طريق الانترنيت: http://altaakhipress.com/viewart.php?art=61827
22. قرداغي، كامران، انطلاق "صوت كردستان" تحت قصف الطائرات، عن طريق الانترنيت: https://daraj.com/15292/
23. الكنعاني، نعمان ماهر (١٩٦٥) ضوء على شمال العراق، بغداد، شركة دار الجمهورية للطباعة والنشر
24. موسى، عبد اللطيف محمد أمين (١٣ / ٩ / ٢٠٢٠) ثورة أيلول التحررية: معاني ودروس قومية، عن شبكة الإنترنيت : https://www.facebook.com/157516111607502/posts/611409096218199/

C. In Kurdish

25. سەپان، مەغدید (١١ / ٧ / ٢٠١٧) دوو دەنگی زوڵاڵی کورد لە شاخ، لەڕێگەی ئینتەرنێتەوە: https://www.kurdistan24.net/ckb/opinion/81321

تەکتیکێن شەرێ دەرۆنی د ماوێ شۆرەشا ئەیلوولێ دا(1961 – 1975)

پۆختە:

کردارێن دەرۆنی رۆلەکێ مەزن هەیە د شەرێن کلاسیکی و یێن نوی دا، ئەوژی بکارئینانا رێکار و تەکنیك و شێوازێن دەرۆنی د شەران دا، مەرەم ژێ داکو کارتێکرنێ ل مورالا هێزێن هەڤدژ بکەت. لەشکەرێن جەنگی کردارێن دەرۆنی بکاردئینن وەك تەمامکەرەك بۆ شەرێن راستەقینە و ژبۆ ترساندنا دوژمنی و ژناڤبرنا مورال و گهۆرینا رەفتار و باوەرییێن جەنگاوەران. ڤەکۆلین لسەر تەکنیك و رێکارێن شەرێ دەرۆنی یە د ماوێ شۆرەشا ئەیلوولێ دا (١٩٦١ - ١٩٧٥)، چ ژلایێ هێزێن هێزێن عیراقی ڤە هاتینە بکارئینان دژی شۆرەشێ ب سەرکردایەتیا مەلا مستەفا بارزانی یان ئەو شەرێن دەرۆنی یێ هەڤدژ ئەوێن پێشمەرگەی بکاردئینان.
بۆ بابەتێ ڤەکۆلینێ شێوازێ چاڤپێکەفتنێن تێر و تەسەل هاتیە بکارئینان، ئەوژی ژمارەکا چاڤپێکەفتنان دگەل کۆمەکا پێشمەرگێن بەشدار د شۆرەشا ئەیلوولێ هاتینە کرن ژبۆ دوفچوون و دیارکرنا وان رێکار و شێوازێن شەرێن دەرۆنی یێن بکارهاتی. ئەڤە تێکەمە ڤەکۆلینە لدۆر ئەڤی بابەتی و گرێدای شۆرەشا ئەیلوولێ کو ل پێش وەخت لسەر نە هاتیە نڤێسین. کورتیا ڤەکۆلینێ ئەوە کو حکۆماتێن عیراقێ یێن لدویف ئێك سێ رێکار و تەکنیکێن شەرێ

and Kurdistan Radio continued to broadcast it despite the political, technical, and media challenges.

6. Foreign journalists who secretly visited Kurdistan during the revolution contributed to spreading news of the revolution and the crimes committed by Iraqi forces against Kurdish civilians. It was psychological support for the fighters of the revolution.
7. The Peshmerga forces used chants and songs to raise the morale of their fighters as a kind of counter psychological warfare.

References

A. In English

1. ………. (07.03.1975) Iran and Iraq sign accord to settle border conflict, New York Times
2. Ali, Mohamed Said (14.01.2021) in-depth interview
3. Goldstein, Frank L. and F. Findley, Benjamin (1996) Psychological operations: principles and case studies, Air university. Press, Maxwell Air force base, Alabama, USA
4. Headquarters department of the army (2003) Psychological Operations Tactics, Techniques, and Procedures, , Washington, DC : https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-05-301.pdf
5. Karim, Najat Hassan (15.01.2021) in-depth interview
6. Lortz, Michael G. (2005) Willing to face death: A history of Kurdish military forces – the Peshmerga – from the Ottoman Empire to present day Iraq, Master thesis, The Florida state university, Department of international affairs
7. Mala Ahmed, Jamal Hussein (03.02.2021) in-depth interview
8. McDowall, David (2004) A modern history of Kurds, I.B. Tauris
9. Nawandi, Rasul Kak Ahmed Nabi (15.01.2021) in-depth interview
10. O'balance, Edger (1996) The Kurdish struggle 1920 – 1994, MacMillan press, Ltd.
11. Rodríguez, Nuño (2020) The War for the Public Mind - Psychological Warfare, Air University review (United States edition) Vol 2 (1)
12. Sameen Reshi, Mohammad (2019) Psychological Warfare: A Critical Study of Tactics and conceptualization in Indian perspective, Conference: National Seminar on emerging contours of Defence laws and National Security, Chandigarh
13. Taufiq, Khurshid (22.01.2021) Video

B. In Arabic

14. البارزاني، مسعود (٢٠٠٢) البارزاني والحركة التحررية الكردية: الجزء الثالث: ثورة أيلول ١٩٦١ – ١٩٧٥، مطبعة وزارة التربية، أربيل
15. البناء، هاشم (١٩٦٢) من يُحرك البارزاني: أسرار تُنشر لأول مرة، بغداد، مطبعة الأزهر

Primakov, who became the Russian foreign minister and then prime minister after the fall of the socialist system and the dissolution of the Soviet Union". [1]

In 1975, the Iraqi government learned that the revolution could only be stopped by circumventing it after the Iraqi forces were unable to resolve battles and impose a fait accompli. "In an attempt to stop one of the Peshmerga's primary benefactors, Saddam Husayn met with the Iranian Shah during an OPEC summit in Algiers" [2]. "By conceding part of the Shatt al Arab waterway and limiting support for Iranian opposition groups, the Iraqi government received assurance that the border between the two nations would close" [3]. "Once the agreement was announced, Iranian artillery and another firepower quickly marched back into Iranian territory". [4]

Results

The research reached the following results:

1. The media outlets affiliated with the Iraqi governments (the government of Abd Al- Karim Qassim, the government of Abd Al-Salam Arif, the government of Abd Al-Rahman Arif, and the government of the Baath Party) used various psychological techniques, most notably: rumour, propaganda and intimidation.
2. The Iraqi governments employed many media to spread psychological warfare, such as newspapers, magazines, radio stations, television channels, and brochures.
3. Organized attempts were made by the Iraqi governments to target the revolution's media. The government of Abd Al-Karim Qasim prevented the Kurdistan Democratic Party from issuing any newspaper or magazine, and Iraqi planes were targeting the headquarters of the Voice of Kurdistan Radio.
4. Iraqi forces were practicing intimidation tactics by threatening the local population, imposing curfews, and using internationally prohibited weapons.
5. Despite the Iraqi media supremacy, the leadership of the revolution was issuing pamphlets, and pamphlets that were distributed among the Peshmerga forces,

---

(١) البارزاني، مسعود(٢٠٠٢) البارزاني والحركة التحررية الكردية: مصدر سابق، ص ٤٣٤

(2) ……….. (07.03.1975) Iran and Iraq sign accord to settle border conflict, New York Times

(3) McDowall, David (2004) A modern history of Kurds, I.B. Tauris, p. 338

(4) Lortz, Michael G. (2005) Willing to face death: A history of Kurdish military forces – the Peshmerga – from the Ottoman Empire to present day Iraq, Master thesis, The Florida state university, Department of international affairs, P. 50

On the other hand, those who joined the revolution from the regions of Iraq, Shingal, Khanaqin, Baghdad, and Kalar, were moral support for the Peshmerga fighters and the residents of the region. In the last year of the September Revolution (1974-1975), many groups of students, graduates, professors, and university professors joined the revolution. This will contribute to opening the schools affiliated with the revolution to educate the masses.

The university graduates who joined the revolution played a major role in spreading awareness and education among the revolutionaries and the residents of the area and opening training courses on how to prevent chemical weapons, but the Iraqi planes bombed the Qal'at Diza area to stop teaching.(1)

"Throughout the years of the revolution, the party's central newspaper (Khabat) never stopped publishing, despite the revolution's circumstances. Once a month, along with it, the Kurdistan News Bulletin was regularly published and reported on the fighting and crimes committed by the regime's forces against the Kurds. In 1974, a modern printing press was purchased to print Al-Taakhi newspaper and others". (2)

There was an attempt by the Iraqi government to silence the voice of the September revolution by disrupting and targeting all media affiliated with the revolution. The Iraqi government did not allow any foreign journalist to visit Iraqi Kurdistan, so the leadership of the revolution facilitated the western journalists' access to Iraqi Kurdistan secretly through Turkey and Syria, without the knowledge of the Iraqi government. (3)

"In 1962, the Swiss radio correspondent Richard L. Andregg was joined with his photographer and later published a report that contributed to informing European public opinion of the suffering of the Kurds. As a result, West German television delegate Hanz Ferraz and his photographer came in. The international press began to race to send its correspondents to liberated Kurdistan, including Also, Dana Adam Schmidt, a reporter for the New York Times, which is the most famous newspaper in the world and the most widely spread, published a series of articles and collected them in a book entitled (A Journey among Brave Men), and British journalist David Adamson published articles for the Daily Mail newspaper and the Daily Telegraph. The newspaper (Pravda) Yevgeny

---

(١) الجاف، فاضل عباس(٤/ ١٠/ ٢٠١٥) في ذكرى تأسيسها، اذاعة صوت كوردستان العراق الصوت الحقيقي للامة الكردية
http://altaakhipress.com/viewart.php?art=61827

(٢)البارزاني، مسعود(٢٠٠٢) البارزاني والحركة التحررية الكردية: الجزء الثالث: ثورة أيلول ١٩٦١- ١٩٧٥، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ص٤٣١

(3) Najat Hassan Karim (15.01.2021) In-deep interview

basis, in addition to the bad conditions of the government forces and their losses in the attacks they launched on the areas of the revolution and exposing their methods in threatening the local population. On the other hand, the radio was broadcasting patriotic and patriotic songs calling for To be liberated from oppression and slavery, such as (Ay raqib, and we are two martyrs, and Namra Bu Mardan bmarra Bu zhyan), (1) in addition to that in the "field commanders as well, there were singers among the Peshmerga fighters who sang about heroism and victories and encouraged the revolutionaries to persevere, resistance and determination to win battles, in the fiercest In the battles, there were members of the Peshmerga forces who were singing anthems to raise the morale of others such as the anthem (they came, the Peshmerga forces came). "There was a person in the Peshmerga forces named (Hassan Hiran) who was famous among the Peshmerga forces and in all battles, he sang enthusiastic songs during the intensification of the fighting to raise the morale of his colleagues" (2)

Were it not for the citizens of Kurdistan and their support for the September revolution, the revolution would not have been able to continue. "Our headquarters at that time were empty, and we were touring villages and cities, and the people would give us food, shelter us, and wash our clothes. It had a significant impact on the morale of the Peshmerga forces"(3), "The Peshmerga also received support from every aspect of the Kurdish society, as animosity towards the Iraqi government permeated through both urban and tribal Kurds"(4)

In some geographical areas, the Peshmerga leaders could visit the Peshmerga sites and raise their morale, as the headquarters of the Supreme Command (Mustafa Barzani's headquarters) was in the middle of the revolution areas (between Choman and Haji Umran), and the movement was on foot. It was difficult to reach Dohuk, Zakho, Amadiya, Aqrah, Sheikhan, Sulaymaniyah, and Khanaqin for fear of the Iraqi forces and their planes. The field commanders were receiving orders and instructions from the leadership through the encrypted radio or the opportunities available to transport mail in safe hands and circulate what is required to the formations and organizations concerned to carry out orders and take necessary action.(5)

---

(1) Ali, Mohamed Said (14.01.2021) In-depth interview

(2) Taufiq, Khurshid (22.01.2021) In-deep interview

(3) Ibid

(4) O'balance, Edger (1996) The Kurdish struggle 1920 – 1994, MacMillan press, Ltd., p. 95

(5) Ali, Mohamed Said (14.01.2021) In-depth interview

with members of the Peshmerga to raise their morale and learn their news. The songs played a role in raising the morale of the Peshmerga forces. The Voice of Kurdistan radio broadcast the songs like the anthem: either Kurdistan or death”.[(1)]

The Voice of Iraqi Kurdistan began broadcasting on 28.09.1963 from (Grda Rash) cave. Its programs were broadcast for an hour and a half in both Kurdish and Arabic. The radio workers were: Habeeb Muhammad Karim, Saleh Haidari, Sami Abdel Rahman, Omar Dizai, Hussein Qardaghi, Borhan Qani, Barzan Mulla Khaled, Sherko Bekas, Mahdi Umed, Falak El-Din Kakai, Hazar Mokhryani, etc. The technical staff consisted of Amjad Abdel Wahid, Abdel Khaleq Maarouf, Ahmed Dashti, Mustafa Raber, and others.[(2)]

The Voice of Kurdistan radio has gone through two historical phases:

- The first stage: From its establishment on 28.09.1963 until 1970 (the Autonomy Agreement), “the radio equipment was old and the sound was not clear because of the jamming devices used by the Iraqi government”.[(3)]
- The second stage: From 1974 until 24.03.1975, “the radio equipment was modern and the sound reached the listeners clearly despite the jamming”. [(4)]

The radio station was in an impenetrable shelter dug deep, under the foot of a rocky mountain in the north of (Choman), which leads an unpaved road branching from Hamilton Road. In his vicinity, which was guarded by members of the Peshmerga, he established a small complex, consisting of modest buildings and tents, to which the workers of the “Voice of Kurdistan” moved later. The technical devices and equipment were in fact the property of the Iranians, who installed them, and established its headquarters under the mountain earlier, and handed them over to the leadership of the revolution to become the engineer Abd Al-Khaliq Maarouf as its technical director. Later, immediately after the signing of the Algiers Agreement (March 6, 1975), the Iranians sent a team of engineers who dismantled the equipment and transported it to Iran. [(5)]

"Voice of Kurdistan Radio used to respond to propaganda, psychological warfare methods and rumors, and it was publishing the activities of the revolutionaries on a daily

---

(1) Jamal Hussein Mala Ahmed (03.02.2021) and Karim, Najat Hassan (15.01.2021) In-depth interviews

(٢)سەپان، مەغدید ١١/ ٧/ ٢٠١٧) دوو دەنگی زوڵاڵی کورد لە شاخ.

https://www.kurdistan24.net/ckb/opinion/81321

(3) Karim, Najat Hassan (15.01.2021) In-deep interview

(4) Mala Ahmed, Jamal Hussein (03.02.2021) In-depth interview

(٥)قرداغي، كامران(٤/ ٣/ ٢٠١٩) انطلاق صّوت كردستا "تحت قصف الطائرات،

https://daraj.com/15292

Radio Baghdad entitled (The Voice of the Armed Forces), the presenter of the program was exaggerating the size and strength of the Iraqi military forces and talking about the (victories) they had achieved in confronting the forces of the revolution." [1], "On the Kurdish radio station of the Iraqi government, the presenter of the program, Shaheen Talabani, used the method of intimidation and described the revolution as a conspiracy and that it aimed to destroy Iraq".[2]

3. Publications

The Iraqi forces were dropping leaflets by planes on the areas where the fighting continues between the Peshmerga forces and the Iraqi army units, in which the Peshmerga members demanded to surrender themselves and their weapons to the Iraqi forces and demand the people in the villages to evacuate their homes to prevent providing support to the Peshmerga forces. [3] In 1974, military planes dropped leaflets calling for the Peshmerga forces to surrender because there are large Iraqi forces on their way to liberate Kurdish cities and villages, and they are equipped with advanced devices and equipment. [4].

Counter psychological warfare

Despite the media challenges faced the Kurdistan Democratic Party's media office, there were attempts to build a media system capable of confronting government media outlets that were spreading rumours, propaganda, and fear. The party's media office was running the psychological operations of the revolution to respond to rumours, keep the morale of the Peshmerga fighters high, and deliver truthful information to Kurdish citizens, whether in Iraqi Kurdistan or other regions of Iraq. “Kurdistan Voices Radio, and the publications that were issued by the party information office were the only media outlet that the leadership of the September revolution used in counter psychological warfare on the one hand, and to raise the morale of the Peshmerga forces on the other hand. Despite the modest capabilities and few devices. On the other hand, the leader of the revolution, Mustafa Barzani, was constantly visiting the fighting areas and meeting

(1) Karim, Najat Hassan (15.01.2021) In-deep interview

(2) Ibid

(3) Mala Ahmed, Jamal Hussein (03.02.2021) In-depth interview

(4) Nawandi, Rasul Kak Ahmed Nabi (15.01.2021) In – depth interview

and style"[1]. "In Iraq, Arabs and Kurds know very well that when Mullah Mustafa Barzani rebelled for the first time in 1936 and then in 1945, he had no goals worthy of being called general goals, as they were motivated by a love of leadership and control" [2]

2. Print, audio, and visual media

Governmental newspapers and magazines covered the battles and highlighted the progress of the Iraqi forces. They published propaganda messages and rumours, published investigations on various issues, and sought to mobilize the support of Iraqi public opinion. On 23.09.1961, just two days after the revolution, the Iraqi newspapers published in their headlines the proceedings of the press conference of Iraqi President Abdul Karim Qassim and told him about: What is happening in northern Iraq is a response to the revolution of July 14, 1957, and its great achievements, and that the Iraqi government is capable of eliminating on this (conspiracy) in northern Iraq. On the other hand, the Iraqi press transformed winning the positions of the Kurdish citizens, as it linked the operations of the Iraqi army in thwarting the Kurdish revolution and preserving the safety of the Iraqi people. [3]

Al-Ahed Al-Jadeed newspaper published in one of its issues that "publications belonging to the Communist Party and some weapons were found in the headquarters of the Peshmerga forces. The Peshmerga were receiving support and assistance from Kurdish citizens in the cities and villages of Iraqi Kurdistan.[4]

The radio stations and the TV channel that was affiliated with the government played a role in spreading propaganda and rumours to influence Iraqi public opinion. They were broadcasting the statements of the Iraqi military regarding the progress of the Iraqi forces in Iraqi Kurdistan. [5]

During the years of the revolution, the Iraqi government used Baghdad Radio and Kurdish Radio to promote psychological warfare. "There was a program on

(1) P. 22
(2) P 48

(٣)انظر: صحيفة الجمهورية ليوم ٢٤ /٩ ١٩٦١/
(٤)انظر: صحيفة العهد الجديد ليوم ٢٣ /٢ ١٩٦٤/

(5) Karim, Najat Hassan (15.01.2021) In-deep interview

The author uses terms that are often used in (Psychological operations) such as "armed rebellion in the north"[1], "clients' rebellion in the north" [2], "declaration of rebellion and disobedience" [3], and "anarchic colonial rebellion" [4]. The pages of the book contain praise for the regime of Abd Al-Karim Qassim.

On the other hand, the author linked the Kurdish revolution with the attempt to restore the feudalism that prevailed before the revolution of July 14, 1957. The author indicated that there is cooperation between the revolution and the Kurdish feudal lords in Iraqi Kurdistan. [5]

- The author indicates on p. 51 and through one of the eyewitnesses, that the Kurdish (rebels) in the Bazian region searched the travellers and robbed them, and started spreading terror and fear in the hearts of the population, asking the youth and men to join them.
- Light on Northern Iraq (ضوء على شمال العراق) :[6] Located on 58" pages, the author refers to the percentage of Kurds in Iraq and neighbouring countries and uses the information to camouflage readers and reduce the influence of Mustafa Barzani on the political movement that Kurdistan was witnessing at the time. The author refers to the names of the heads of the Kurdish tribes who stood against the Kurdish revolution. This is the same information that Rasul Kak Ahmed [7] refers to in "There are Kurdish tribal chiefs who had armed forces called (the Knights) who stand against the revolution and support the government forces, and there are the Peshmerga who surrendered to the government forces and revealed to them information regarding the presence of Peshmerga forces and spies Peshmerga in Iraqi cities." [8]. "Mustafa Al-Barzani was able to delude many in and outside Iraq that he is the Kurdish leader around whom the Kurds of Iraq turn and believe in his leadership, idea

(1) P. 16
(2) P. 18
(3) P. 20
(4) P. 22
(5) P. 41
(٦)الكنعاني، نعمان ماهر(١٩٦٥) ضوء على شمال العراق، بغداد، شركة دار الجمهورية للطباعة والنشر
(7) P. 20
(8) P. 21

The most prominent media used by the Iraqi government are:

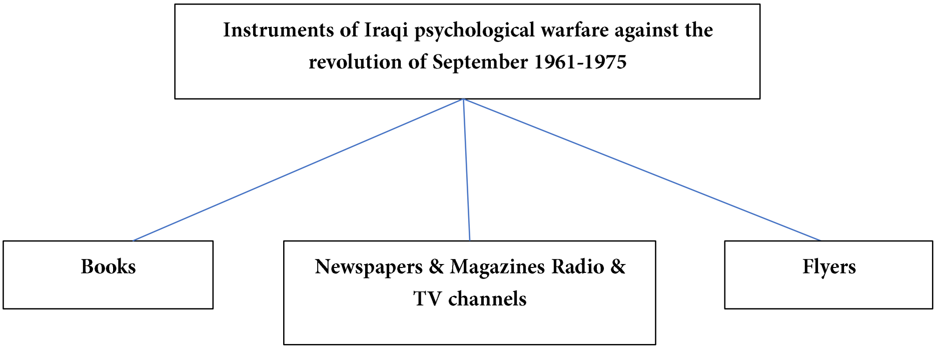

Figure No. (3)
Designed by Dr. Habeeb Ibrahim

1. books

During the September revolution 1961-1975, many books were published that contained data, information, and opinions as part of the Iraqi psychological warfare. The two most important books published are:

- Who Moves Barzani: Secrets Published for the First Time: من يُحرك البرزاني أسرار تُنشر ـ لأول مرة : Located in 80 pages, the researcher sheds light on the factors that contributed to the outbreak of the September revolution and the most important countries that support the Kurdish revolution, Israel in particular, to win Arab public opinion, "Because of the Arab-Israeli conflict at the time, which led to the outbreak of wars between Israel and Jordan, such as the Israeli attack on the Jordanian village of Samou' in 1966, the Israeli occupation of the West Bank of the Jordan River in 1976 and the Battle of Karama in 1968" [1], and the Egyptian-Israeli conflict that led to the 1967 war and the Syrian-Israeli conflict that led to the Israeli occupation of the Golan in 1967

(١)البناء، هاشم(١٩٦٢) من يُحرك البارزاني: أسرار تُنشر لأول مرة، بغداد، مطبعة الأزهر

of the Iraqi government, which were advancing the military forces, reached them. They collected firewood and put it in the cave door and set it on fire, which led to the suffocation of 76 people, mostly children, and women. (1)

The planes of the Iraqi Air Force carried out night flights in areas beyond the range of field guns, and sometimes the planes were firing sound bombs to frighten the villagers and prevent them from supporting the revolution, as well as preventing them from setting fires for heating and cooking purposes. "In addition, the government was working hard to damage crops, livestock, and sheep to dry up the sources of livelihood, and it followed other means such as arresting families or even relatives of the revolutionaries on the pretext that they support them with livelihood, equipment, and information. "Because the Peshmerga forces were receiving support and help from the residents of the Kurdish villages. Their homes were a shelter for the Peshmerga, and after harvesting wheat or barley, the farmers were allotting a share to the Peshmerga forces of their agricultural crops".(2)

Means of Iraqi psychological warfare against the September revolution 1961–1975

With the start of the September revolution in 1961, the Iraqi government banned all newspapers affiliated with the Kurdistan Democratic Party (the party that was leading the revolution led by Mustafa Barzani), to make the state media the only source of news for the Iraqi people in central and southern Iraq and for the Kurds in Iraqi Kurdistan (Northern Iraq). The Iraqi government used its media apparatus to spread rumors, propaganda, and intimidation to influence the morale of the Peshmerga forces. "Despite that, the Revolutionary Command was able to issue some publications and deliver them to the Peshmerga forces in the battle lines. It was also able to establish a radio station, called (Voice of Kurdistan), which was a target of the Iraqi army sometimes and stopped broadcasting sometimes due to the lack of equipment, and media staff".(3)

---

(1) Ibid

(2)Mala Ahmed, Jamal Hussein (03.02.2021) In-depth interview

(٣) أنظر: البارزاني، مسعود(٢٠٠٢) البارزاني والحركة التحررية الكردية: الجزء الثالث: ثورة أيلول ١٩٦١– ١٩٧٥، مطبعة وزارة التربية، أربيل

actually belonged to them, and after they did, the planes that belonging to the Iraqi Air Force targeted them, the Iraqi planes actually succeeded in targeting the Peshmerga forces and inflicted damage on them". [1]

The split of Jalal Talabani and Ibrahim Ahmed with dozens of the revolution's leaders was effective. "The propaganda was spread by government media and Kurds loyal to the Iraqi government, "The split of Ibrahim Ahmed and Jalal Talabani's wing had an impact on the morale of the Peshmerga forces, as hundreds of Peshmerga forces and leaders defected with them. The splitter and Peshmerga members were concentrated in Mawt, and the revolutionary forces remained in the Rania. The dissident leaders used propaganda that the leader of the revolution, Mustafa Barzani, secretly agreed with the Iraqi government, and after a time and after the Peshmerga forces knew that this was just propaganda, many of them returned again and joined the forces of the September revolution". [2]

3. Intimidation

The Iraqi government, in its publications, which it was dropping by planes, "asked the Peshmerga to surrender themselves and their weapons, otherwise, they would be killed with their families".[3]

The government was dropping bombs, including internationally prohibited (napalm), to spread terror in the hearts of the population and citizens in general, as well as bombarding Kurdish areas with artillery, launching ground attacks, and threatening civilians with death. The Iraqi military forces were attacking Kurdish villages, stopping the citizens in queues, moving tanks and armoured vehicles in front of them to frighten them by killing them, sowing fear and panic in them, and preventing their children or relatives from joining the Peshmerga forces.

Such intimidation took place in Atrush and Sheikhan in 1963, when government forces arrived there. On 16.09.1969, in the village of Suraya, which is inhabited by Christians in the (Slifaneh) plain in the (Asha) sub-district of Zakho. A similar case occurred, where the Iraqi forces stopped the citizens in queues and opened fire on them, killing 38 civilians. In the village of Dukan, another similar crime occurred where the families were hiding in a cave near the village, when the mercenary forces

(1) Ibid

(2) Taufiq, Khurshid (22.01.2021) In-deep interview

(3) Ali, Mohamed Said (14.01.2021) In-depth interview

some field commanders and that they will surrender themselves to the government, sometimes rumours were spread that the sources of supply for the Peshmerga fighters will run out, as well as their equipment, and the movement will end soon”.[1]

2. Propaganda

Propaganda methods were used in the battles that the Iraqi army fought with the Peshmerga forces, as the Iraqi media outlets did not give the real numbers of the Iraqi army’s losses, to maintain its morale of Iraqi soldiers, and the Peshmerga forces’ losses were inflated, to influence the morale of the Kurdish citizens who supported the revolution and its leaders.

The government’s media outlets were publishing and broadcasting the propaganda and “describing the Kurdish revolution as a clan rebellion movement and actions against the law or describing it as the client-side of Iran and Zionism, and claiming that the Iraqi battles against the Peshmerga are to the elimination of the insurgency movement and the client-side is imminent to affect the psyche of the revolutionaries and their families and relatives regions and return to the national situation and don't support the revolution's attempt to liberate Kurdistan”. [(2)]

The Iraqi government used another way in broadcasting propaganda, as it was sending people affiliated with it and working for it to the fighting areas and spreading ideas about the size of the Iraqi forces and the modern weapons in their possession, and the Iraqi government’s willingness to receive defectors from the Peshmerga forces, treat them well and return them to their families and areas. “In the city of Qal'a Dize, I caught a person who was in possession of (3) thousand Iraqi dinars (one dinar was equivalent to more than 3 dollars at the time) to give it to (Babekir Agha) to surrender to the Iraqi government and gain his support and sympathy with the Iraqi forces”. [(3)]

The Iraqi government used some of its spies inside the Kurdish areas to broadcast propaganda. “On one occasion, propaganda spread that a plane belonging to the September revolution would fly from the skies of the areas of engagement, although the September revolution did not have planes. The purpose of the propaganda was to get the Peshmerga out of their bases because they thought that these planes

(1)Ali, Mohamed Said (14.01.2021) In-depth interview

(2) Ibid

(3) Taufiq, Khurshid (22.01.2021) In-depth interview

1. Rumours

The Iraqi government used the rumour in the September revolution for several reasons, the most important of which was the lack of sources of information for Kurdish citizens after the Iraqi government banned all the newspapers and magazines issued by the Kurdistan Democratic Party, “and thus Kurdish citizens relied on the Iraqi-controlled media such as Iraq TV, Baghdad Radio, and newspapers affiliated with the Ministry of Culture. Secondly, rumour has a greater impact on rural societies: The Kurdish society at that time was largely rural, and the illiteracy rate was high among the Kurds”. [(1)]

The topics of the rumour that were published and broadcast by the government media at the time varied, "The government at that period followed a psychological war against Mustafa Barzani and the leaders of the September revolution. “Rumours were spread that Barzani had left the Barzan region and headed towards (Bahdinan) region, in preparation for resorting to the former Soviet Union” [(2)]. “Once again, the purpose of the rumour was to influence the morale of the revolting Kurdish people and try to sow doubts between them and the leadership of the revolution, but these attempts failed as a result of cohesion and national awareness among the Kurds” [(3)], “some Iraqi sources indicated "by the tongue of the commander of the second division that Mustafa Barzani was seriously wounded and fled with His brother and most likely he will die”. [(4)]

Government media outlets spread rumours without addressing the source of the information they contained, and rumours were sometimes spread by people who supported the Iraqi government or members of the Iraqi security services. “The rumour was spread by clients, government media, security institutions, and military media without reference to the source. “Rumours were spread from time to time, such as: that the leader of the revolution, Mustafa Barzani, had passed away and the movement would end, and the gunmen would surrender themselves to the government, and sometimes rumours were spread about the outbreak of disputes”[(5)]. “There is a gap connection between the leadership of the September revolution or

---

(١) موسى، عبد اللطيف محمد أمين (١٣ / ٩/ ٢٠٢٠م) ثورة أيلول التحررية: معاني ودروس قومية، عن شبكة الإنترنيت: https://www.facebook.com/157516111607502/posts/611409096218199

(2)Ali, Mohamed Said (14.01.2021) In-depth interview

(3)Ibid

(٤) البناء، هاشم(١٩٦٢) من يُحرك البارزاني: أسرار تُنشر لأول مرة، بغداد، مطبعة الأزهر، ص ٤١

5. Taufiq, Khurshid (22.01.2021) In-deep interview

- The third stage: 1966 – 1968, the era of president Abd Al-Rahman Arif: Abd al-Rahman Arif did not have a clear plan to solve the Kurdish problem, and despite the short period in which he ruled Iraq compared to Abd al-Karim Qasim and Abd Al-Salam Arif, the battles almost calmed down. "After the victories achieved by the Peshmerga forces in the Battle of Hendrin, President Abdul Rahman Arif agreed to conclude a ceasefire agreement on 06.06.1966 and to conduct peace negotiations to reach a peaceful solution to the Kurdish issue". [1]
- Fourth stage 1968-1975, the era of Ahmed Hassan Al-Bakr: When the Baath Party came to power for the second time in 1968, a serious study of the Kurdish question was drawn up in 1969. "One year later, i.e., in 1970, a clear program for implementing autonomy was announced" [2] , but the autonomy agreement soon failed.

Tactics of Iraqi psychological warfare against the September revolution 1961–1975

According to the sources I have obtained and examined, in addition to conducting in-depth interviews with five Peshmerga members, who were actively involved in the September revolution 1961-1975, the Iraqi government used three techniques as part of its psychological warfare operations:

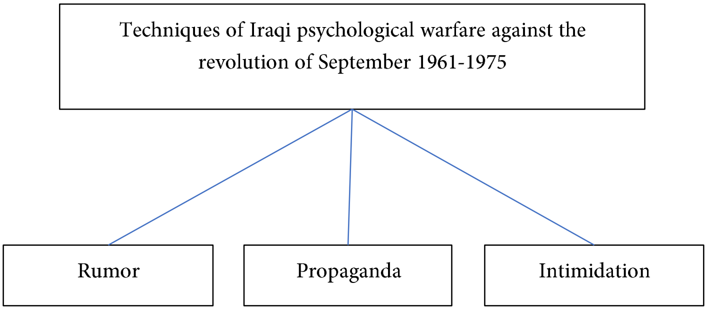

Figure No. (2)
Designed by Dr. Habeeb Ibrahim

(١)جميل، روئيل داود(٩/ ٩/ ٢٠١٩) ثورة أيلول المباركة ١٩٦١ كانت وطنية قبل أن تكون ثورة شعب كوردستان، موقع قناة عشتار: https://www.ishtartv.com/viewarticle,89707.html

(٢) السيد زيدان، أحمد سعيد(٢٠١٦) ثورة أيلول الكردية في الصحافة الأمريكية(١٩٦١ - ١٩٦٣) منشورات صحفية Middle east Journal أنموذجاً، المجلة العلمية لجامعة زاخو، المجلد الرابع، العدد ٣ ص ٦٦٥-٦٦٦

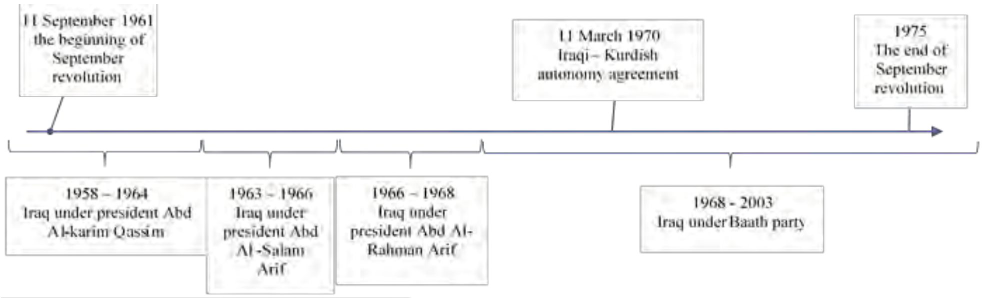

Figure No. (1)
Designed by Dr Habeeb Ibrahim

Historically, the revolution of September 1961-1975 passed through the following stages:

- The first stage 1961 - 1963, the era of president Abd al-Karim Qasim: The armed conflict began during Qasim's rule. The Iraqi president's goal was to impose the government's control over all the areas that fall within the Kurdistan region of Iraq before discussing the issue of (the rights of the Kurds), and he believed that what was happening in Kurdistan was an interference Neighbouring countries and world powers to destabilize the security and stability of Iraq. Abd al-Karim Qasim (was a military general) believed that a military solution was the best solution to eliminate the Kurdish revolution.
- The second stage 1963-1966, the era of president Abd Al-Salam Arif: After the Baathists came to power, a kind of temporary understanding occurred between them and the Kurdistan Democratic Party in 1963. There was no clear plan for the Baathists to deal with the Kurdish problem, and they considered that what was happening in Iraqi Kurdistan was nothing but a rebellion. Tribal and disagreement between two former allies, Abd al-Karim Qasim and Mustafa Barzani. "After Abd Al-Salam Arif's coup against the Ba'athists on November 18, 1963, the new regime realized the impossibility of eliminating the Kurdish rebellion by military option, and for this, the government was forced to open the door to negotiations in 1963".[1]

---

(1)Al Botany, AbdelFattah (10.02.2021) Interview, Al Jazeera website: https://www.aljazeera.net/news/politics/2021/2/10/

society in Iraq. In response to these attempts, the Kurds launched numerous revolutions and uprisings with the aim of gaining their political, cultural, and social rights. Those revolutions led to battles between the government forces and the Kurdish Peshmerga forces. Successive Iraqi governments used psychological warfare tactics to influence the morale of the Peshmerga forces and Kurdish citizens who had been secretly and openly supporting the revolution.

The September revolution 1961 - 1975 led by Mustafa Barzani (chairman of the Kurdistan Democratic Party) and was the most prominent revolution in the history of Iraqi Kurdistan. It was one of the revolutions that occurred in the modern history of Iraq. The Iraqi government used the weapons, tactics and means of psychological warfare to suppress the revolution.

The September revolution 1961 - 1975 was the most prominent revolution in the history of the Kurds in contemporary history for several reasons, the most important of which are:

- The revolution took place after the crystallization of the Kurdish national consciousness following the establishment of the Kurdistan Democratic Party and the spread of party traditions for the first time in Iraqi Kurdistan.
- The presence of a Kurdish leader with political and military experience and a historical struggle to demand Kurdish rights (Mustafa Barzani).
- The existence of the mass base, which supported the Kurds' access to their political rights and rejected the idea that the Kurds are a minority in Iraq, should submit to the opinion of the majority.
- The existence of an agreement between Kurdish leaders and personalities regarding launching an armed revolution after the failure of all peaceful efforts to resolve the Kurdish issue. This agreement remained in place until 1966, when Ibrahim Ahmed and Jalal Talabani, along with hundreds of Peshmerga members, split from the Kurdistan Democratic Party.

The Iraqi government was owning a television channel, several radio stations, newspapers and magazines, and a media cadre that was professionally and ideologically equipped to fight the psychological war against the Kurdish revolution. On the other hand, the Iraqi government banned the newspapers and magazines that the Democratic Party used to issue before the revolution, to make the government media the only body to disseminate information about the battles between government forces and the Kurdish revolutionary forces.

individuals. The purpose of all psychological warfare is to create in neutral, friendly, or hostile foreign groups the emotions, attitudes, or desired behaviour that support the achievement of the government. national objectives and the military mission. In doing so, psychological warfare influence not only policy and decisions, but also the ability to govern, the ability to command, the will to fight, the will to obey, and the will to support.

"Psychological actions such as show or force, cover, and deception have been used throughout history to influence enemy groups and leaders. Modern psychological operations are enhanced by the expansion of mass communication capabilities. Nations can multiply the effect of their military capabilities by communicating directly to their enemies as the threat of force or retaliation, condition of surrender, safe passage for defectors, incitation to sabotage, support to resistance groups, and other messages [(1)]. Psychological operations within psychological warfare are divided into psychological warfare tactics such as rumour, propaganda, and intimidation, and psychological warfare tools such as printed means: newspapers, magazines, books, radio stations, television channels, the Internet, and social networking sites, in addition to direct communication.

Since WWI, psychological warfare was perfectly organized, albeit not synchronized, between allied countries. The Committee for Public Information (CPI) was established in August 1917 in the United States. Its objective was the creation and dissemination of propaganda to justify the country's entry into WWI. [(2)]

In the wars that occurred after the First World War, psychological operations were used to influence the enemy's thoughts. The development of the media played a major role in the development of the contents of psychological operations, so the armies established psychological laboratories to prepare the contents and determine the purposes and employ the means to convey those contents. [(3)]

September Revolution 1961 – 1975

The Kurds suffered from the attempts of the political regimes that ruled Iraq to erase the Kurdish culture and heritage and dissolve them in the culture and heritage of Arab

(1)Goldstein, Frank L. and Findley, Benjamin F. (1996) Psychological operations: principles and case studies, Air university. Press, Maxwell Air force base, Alabama, USA, P. 32

(2) Rodríguez, Nuño (2020) The War for the Public Mind - Psychological Warfare, Air University review (United States edition) Vol 2 (1), P. 177

(3) Headquarters department of the army (2003) Psychological Operations Tactics, Techniques, and Procedures, Washington, DC, P. 1-1

Methods

In the research, we used the historical method to study historical events in the context of psychological warfare and analyze historical evidence. We also used the method of in-depth interviews by conducting interviews with five members of the Peshmerga forces. The research focuses on those psychological tactics and means used by the Iraqi government by referring to the sources, documents, and books and conducting in-depth interviews with five of the participants in the September revolution - leaders in the ranks of the Peshmerga - as well as the counter psychological warfare used by the leadership of the September revolution to keep the morale of the Peshmerga high and publish the truth information to the Kurds.

1	Jamal Hussein Mala Ahmed	03.02.2021	Online interview
2	Khurshid Taufiq	22.01.2021	Video
3	Mohamed Said Ali	14.01.2021	Online interview
4	Najat Hassan Karim	15.01.2021	Online interview
5	Rasul Kak Ahmed Nabi Nawandi	15.01.2021	Online interview

Introduction

Psychological warfare is defined as the psychological operations that are used in battles and crises in order to destroy the morale of the enemy and make him think about surrender and influence his behaviour and beliefs using tactics based on psychological studies and using the media tools to reach the enemy groups and influence them. Psychological warfare has been a non-violent weapon used to attain military objectives since biblical times. The psychological dimension of a dispute is as crucial as its physical dimension, and in this era of modern warfare, psychological operations have become even more relevant, particularly for a nation-state where the socio-psychological danger is more pronounced. (1)

Psychological warfare is planned operations that convey selected information and indicators to target audiences to influence their emotions, motives, objective reasoning, and ultimately, the behaviour of foreign governments, organizations, groups, and

(1)Reshi, Mohammad Sameen (2019) Psychological Warfare: A Critical Study of Tactics and conceptualization in Indian perspective, Conference: National Seminar on emerging contours of Defense laws and National Security, Chandigarh, P. 22

The psychological warfare tactics during the September revolution 1961–1975

Assistant Professor Dr. Habeeb Ibrahim
Institute for media studies
Faculty of Philology
Ruhr - Bochum university – Germany
habeeb.ibrahim@ruhr-uni-bochum.de

Abstract

Psychological operations play a major role in traditional and modern wars, as psychological techniques and methods are used in wars to affect the morale of the hostile forces. Nowadays, the armies use psychological operations as a complement to the actual war (fighting) to intimidate the enemy, destroy their morale, and change the behaviour and convictions of the fighters. The research focuses on the use of psychological warfare techniques and means by Iraqi previous governments during the September revolution 1961-1975, whether those used by the Iraqi forces against the revolution led by Mustafa Barzani, or the counter psychological warfare used by the Peshmerga forces.

In the research, we used two methods, historical method and in-depth interview, where we interviewed a group of Peshmerga who participated in the September Revolution to study the techniques and means of psychological warfare were used. This is the first research as there are no previous studies on the topic. The research concluded that successive Iraqi governments used three psychological warfare techniques: rumour, propaganda, and intimidation. They also used many media in her psychological operations, namely: newspapers, magazines, radio stations, television channels, and books.

Keywords: Kurds Revolution, psychological operation, psychological counter war, Targeting morale

Objective

The research aims to identify the techniques and means that had used by the Iraq governments during the September revolution 1961-1975, and their most important effects on the morale of the Peshmerga forces, as well as the counter psychological warfare had used by the leadership of the September revolution to aware and educate its fighters, and respond to the allegations of the Iraqi media regarding the contents they published and which are included in the psychological operations.

لیستا پەرتوکێن چاپکری

د کۆنفرانسێ زانستییێ نیڤدەولەتییێ سیێ دا

ب هەلکەفتا سالڤەگەرا (٦٠) یا شۆرەشا ئەیلوولێ

"شۆرەشا ئەیلوولێ وەرچەرخانەك د دیرۆکا سیاسی یا کوردی دا"

(١٩٦١/٩/١١ ـ ١٩٧٥/٣/٦)

عنوان الكتاب: مجلس قيادة ثورة أيلول في كوردستان – العراق
دراسة تاريخية سياسية عامة (١٩٦٤-١٩٧٠)

تأليف: أ.د. شيرزاد زكريا محمد

مراجعة و تقديم: أ.د. عبد الفتاح على يحيى البوتانى

1

عدد الصفحات (411)

ناڤونيشانێن پەرتوکێ: جووڵانەوەی نەتەوەیی باشوری کوردستان (١٩٦١-١٩٨٢) لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی وەزارەتی دەرەوەی

نڤیسەر: شەریف عەلی

وەرگێران: پاساو شێرکۆ

2

ژمارا لاپەرا (396)

عنوان الكتاب: قنص الظلال " قراءات في نماذج كتابية حول ثورة أيلول الكرودية ١٩٦١ "

تأليف: ابراهيم محمود

المراجعة اللغوية: د. ازاد سالم محمد

3

عدد الصفحات (326)

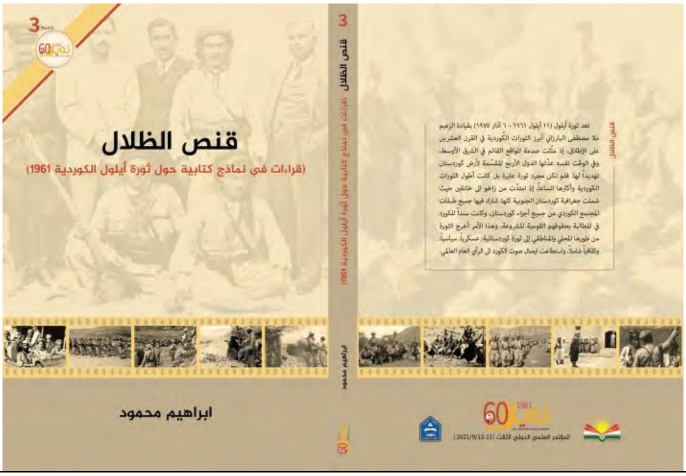

ناڤونيشانێن پەرتوکێ: له بەڵگەنامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦-١٩٦٣

نڤیسەر: سدیق ساڵح – ڕەفیق ساڵح

پێداچوونا زمانی: بنگەی ژین

4

ژمارا لاپەرا (859)

عنوان الكتاب: الصحافة الفلسطينية والتطورات السياسية في كوردستان العراق ٨ شباط – ١٨ تشرين الثاني ١٩٦٣

تأليف: أ.د. شيرزاد زكريا محمد

المراجعة اللغوية: د.ازاد سالم محمد

5

عدد الصفحات (230)

ناڤونيشانێن پەرتوکێ: کامیران عالی بەدرخانژیان و چالاکیێن وییێن سیاسی ورەوشەنبیری (١٨٩٥ _ ١٩٧٨)

نڤیسەر: بێوار ئدریس دەحلێنەوی

پێداچوونا زمانی: جوتیار ئدریس أمین

6

ژمارا لاپەرا (180)

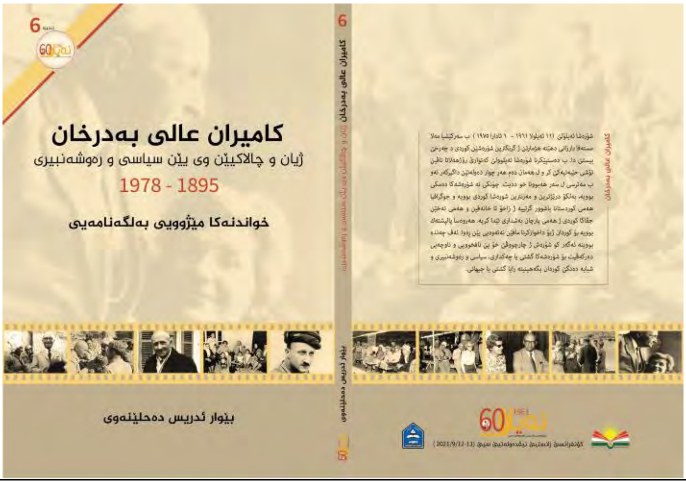

عنوان الكتاب: قطاف التاريخ مشاهد ثقافية للثورة الكوردية (دراسة في نصوص مترجمة عن الفرنسية)

تأليف: ابراهيم محمود

المراجعة اللغوية: د.ازاد سالم محمد

7

عدد الصفحات (224)

ناڤونيشانێن پەرتوکێ: ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕەشی ئەیلوول لە کوردستان - عێراق
توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسی گشتی ١٩٦٤-١٩٧٠

نڤیسەر: پ.د. شیرزاد زکریا محمد

وەرگێران لە عەرەبییەوە: هەندرێن شێرزاد

8

ژمارا لاپەرا (458)

عنوان الكتاب: پێگەی باڵەکایەتی لە شۆڕشی ئەیلوولدا ١٩٦١ -١٩٧٥

تألیف: ڕێباز دلاوەر عومەر

پێداچوون: بوردی ڕاوێژکاری دەستەی ئینسکلوپیدیای پارتی

9

عدد الصفحات (210)

ناڤونیشانێن پەرتوکێ: بارزانی مستەفا و دۆزی کورد لە عێراقدا ١٩٣١ ـ ١٩٧٥

نڤیسەر: د.عەبدولخالق ناسر ئەلعامری

وەرگێران: ئەرکان شارباژێری

10

ژمارا لاپەرا (487)

عنوان الكتاب: ادريس بارزاني مهندس المصالحة الوطنية

تأليف: مروان صالح آل معروف

المراجعة اللغوية: د. ازاد سالم محمد

11

عدد الصفحات (188)

عنوان الكتاب: نضال الشعب الكوردي وموقع البارزاني في الوثائق العراقية السرية

تأليف: أ.د. عادل تقي عبد محمد البلداوي

مراجعة و تقديم: أ.د. عبد الفتاح على يحيى البوتانى

12

ژمارا لاپەرا (114)

ناڤونيشانێن پەرتوکێ: شۆرەشا ئەیلوولێ دیتن وبۆچوون

نڤیسەر: نەجمەدین یوسفی **وەرگێران ژ عەرەبیێ:** مصلح حمزه	13	عدد الصفحات (162)

ناڤونيشانێن پەرتوکێ: تایبەتمەندییێن کەسێ چەکدارێ شۆرەشگەرێ کورد " پێشمەرگە "

نڤیسەر: کرمانجێ چالی **پێداچۆنەڤە و سەرراستکرن:** د. لەزگینێ چالی	14	ژمارا لاپەرا (124)

عنوان الكتاب: الاستراتيجية العسكرية لثورة أيلول(١٩٦١ – ١٩٧٠) دراسة ركن

تأليف: حيدر نجم عبد مراد

راجعه و صححه: د. ازاد سالم محمد

15

عدد الصفحات (377)

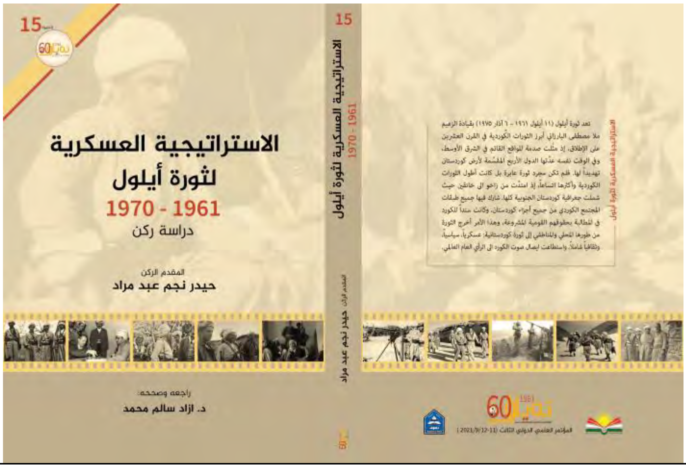

عنوان الكتاب: معجم ضباط ثورة أيلول١٩٦١ -١٩٧٥

تأليف: المقدم الركن حيدر نجم عبد مراد

راجعه و صححه: د. ازاد سالم محمد

16

ژمارا لاپەرا (312)

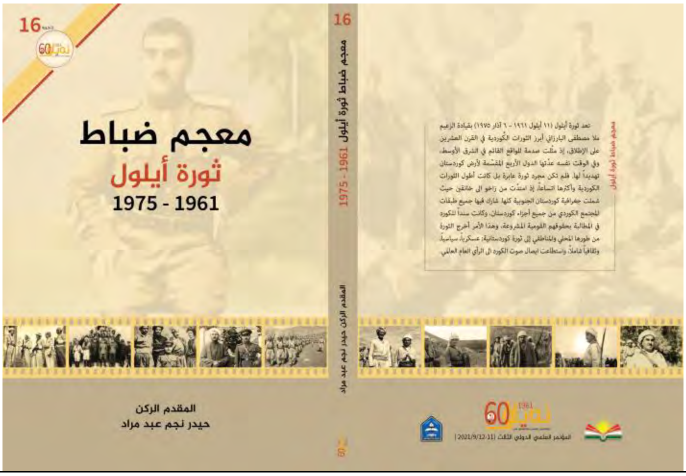

ناڤونیشانێن پەرتوکێ: شێوەی پێکهاتەی سەربازی شۆڕشی ئەیلوولی مەزن کورتە باسێکە لەسەر پێکهاتەی عەسکەری لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان لە ساڵی ١٩٦٥ تا ساڵی ١٩٧٥

تألیف: عەبدوڵا رحمان مەلازادە

پێداچوون: بوردی راوێژکاری دەستەی ئینسکلوپیدیای پارتی

17

عدد الصفحات (172)

ناڤونیشانێن پەرتوکێ: باوەریا خوە ب پەنجەیا شێرێ بینە مرۆڤێن پیرۆز هاریکاریا تە ناکەن بەلگەنامەیەکا وێنەیی کوردستان ١٩٦٣ – ١٩٦٦

نڤیسەر: کارستن دیتمان

وەرگێران: ژ ئەڵمانی بۆ کوردی(پیتێن لاتینی) عز الدین ناسو

ڤەگۆهاستن: ژ پیتێن لاتینی بۆ ئارامی : وەلات توفیق

18

ژمارا لاپەرا (172)

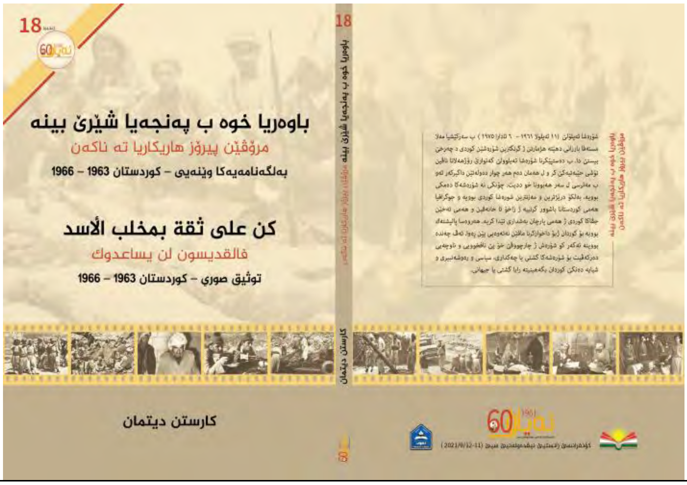

عنوان الكتاب: كن على ثقة بمخلب الأسد فالقديسون لن يساعدوك، توثيق صوري كوردستان ١٩٦٣-١٩٦٦

عدد الصفحات (172)	18	**تأليف:** كارستن ديتمن **الترجمة:** من الألمانية إلى الكوردية (حروف لاتينية) عز الدين ناسو **الترجمة:** من الكوردية الى العربية ابراهيم محمود

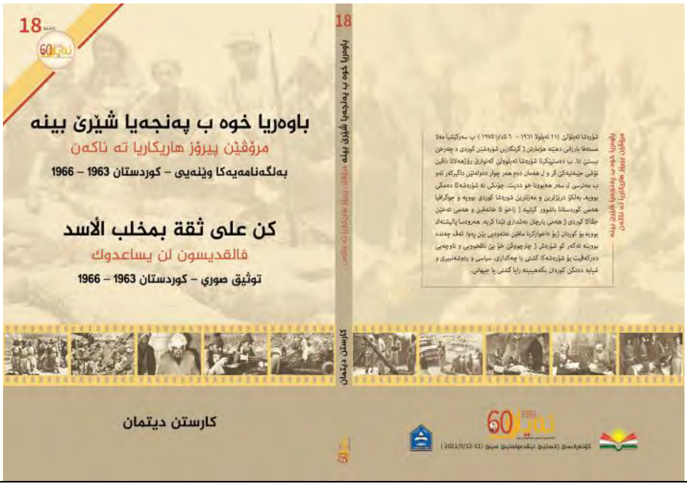

Nav u niŞanên pirtûkê: Baweriya Xwe bi Pençeya Şêrî bîne, Mirovên Pîroz harîkarya te naken, Belgenameyeka Wêneyî Kurdistan (1963 - 1966)

Hijmara berperan (190)	19	**Nivêser:** Karsten Dettmann **Wergêran**: ji Elmanî bo Kurdî (tîpên Latînî) Îzedîn Naso

Kitap ünvanı: Kutsal insanlar sana yardım etmezler ASLAN PENÇE'YE İNAN Resimli Belgeler Kürdistan 1963 – 1966

Sayfa sayıları (190)

19

Yazar: Karsten Dettmann

Almnca'dan Kürtçe (Latîn Alfabe)'ye çeviren: İzettin Naso

Kürtçe'den Türkçe'ye çeviren: Wellat Teyfik

ناڤونيشانێن پەرتوكێ: چالاكيێن كۆنفرانسێ زانستيێ نيڤدەولەتيێ سيێ "شۆرەشا ئەيلوولێ وەرچەرخانەك د ديرۆكا سياسى يا كوردى دا "

ژمارا لاپەرا (740)

20

نڤيسەر: كۆمەكا ڤەكولەران

بەرهەڤكرن و سەرپەرشتيكرن: د.نشوان شكرى عبد الله ، د.سالم جاسم حاجى ، د. ازاد سالم محمد